
37
17 D
13

SANCTI
AMBROSII
MEDIOLANENSIS
EPISCOPI
OPERA,

QUATUOR TOMIS COMPREHENSA.

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI OPERA,

AD MANUSCRIPTOS CODICES VATICANOS, Gallicanos, Belgicos, &c. nec-non ad editiones veteres emendata,

STUDIO ET LABORE MONACHORUM
Ordinis S. Benedicti, e Congregatione S. Mauri.

TOMUS PRIMUS.

VENETIIS,

Sumptibus, & Typis { JOANNIS BAPTISTÆ ALBRICI, HIERONYMI FILII, JOSEPHI BERTELLA, & CAROLI PECORA.

MDCCXLVIII.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

ILLUSTRISSIMO ECCLESIÆ PRINCIPI D. D.

FRANCISCO DE HARLAY

ARCHIEPISCOPO PARISIENSI,

REGIORUM ORDINUM COMMENDATORI,

DUCI AC PARI FRANCIÆ,

SORBONÆ ET NAVARÆ PROVISORI, &c.

ERFECTIS quam potuimus accuratissime, quæ in adornanda hac operum Ambrosianorum editione exspectare visus es, Illustrissime Ecclesiæ Princeps, *ea res ad supremum decus sola restabat, ut frontem operis splendore clarissimi alicujus nominis illustraremus, qui totum opus luce sua perfunderet, adscisceremusque patronum qui pro sua humanitate vellet, pro sua authoritate posset vim & impetum obtrectatorum amoliri. Tu nobis illico occurrebas in quo quæ vel ad securitatem vel ornamentum valere possunt, miro fulgore universa emicant; & quo nemo alter aut gloria clarior, aut authoritate gravior, aut quæ imprimis allexit, humanitate facilior inveniretur.*

Neque enim, quod proclive factu fuerat, Harleæ hic familiæ dignitas ex ultima antiquitate repetenda, maximis Europæ Principibus jam olim licet affinitate & consanguinitate conjunctæ, summorumque virorum semper feracis, quorum in præcipuis Ecclesiæ & Reipbulicæ muneribus virtus mirabiliter enituit: Tu enim omnium ornamenta in te complexus & præcipuum familiæ tuæ decus, aliis potius splendorem tuum affundis, quam aliunde dignitatis quidquam amplitudinisque in te refundatur.

Apertus hic ingens immensusque campus ad excurrendum in laudes ingenii excelsi, subtilis, acris; acuti ad excogitandum, maturi ad judicandum, ad explicandum facilis, ad memoriam firmi atque diuturni, eo tibi concessi divinitus, ut par ad maxima quæque fores, quibus a propitio Gallis Numine destinabaris. Commoda nihilominus occasio

casio

casio præclaræ tuæ eruditionis & doctrinæ prædicandæ, cui nihil in historia incompertum, in dogmatibus arduum, in juribus anceps ambiguumve, obscurum nihil in factis, quamque nihil aut effugiat aut fallat.

At certe rerum a te gestarum, Præsul Illustrissime, *celebratissima fama longe splendidius emicat. Vidit olim te tua tum Rotbomagus jam inde a primis annis, quibus fauste fortunateque sacram Præsulis & Primatis iniisti dignitatem patruo tuo Viro & pietate & doctrina, & pastorali labore immortalitatem memoriæ promerito successor datus, in tuis publicis concionibus privatisque collocutionibus, quam promta & extemporali tam felici eloquentia, sanctissima quæque infundentem auditoribus, reconditissima eruentem, obscurissima illustrantem, intricatissima non minus erudite quam dilucide reserantem. Audiverunt & te tui Parisii; audiverunt advenæ frequentissimi illuc confluentes; audivimus & nos obstupuimusque vehementer, cum in doctissimis quæ publice tuis in ædibus babebantur disceptationibus de moribus, de fide, de disciplina, tantum exhiberes prudentiæ in declinandis duobus scopulis, ad quos fere ceteri omnes alliduntur, intensiore scilicet severitate, vel remissiore indulgentia, rerumque pondus & dicendi vim sic eloquentiæ lepore temperares; ut pronis auribus excepta veritas omnium sibi conciliaret assensum, & nulli quantumvis contumaci aut liceret, aut liberet refragari.*

His gloriæ tuæ fontibus novus & ille largior clariorque lucis rivus accedit, quod in augustissimis Cleri Gallicani concessibus, cum tu infulatorum Patrum, aliorumque ex toto imperio selectorum Comitiis ex omnium voto de more præsideres, Ecclesiæ & religioni tanto studio consuluisti; agenda tam sapienti arte digessisti, ut nullus non intelligat, nusquam feliciori consensu imperium cum sacerdotio, sacerdotium cum imperio conspirasse, quam te sacerdotii Præside; Ludovico Magno *moderatore imperii: nempe Magnus Harlæus Cleri Præses regum maximo debebatur, Magno Harlæo Cleri Præsidi, absit verbo invidia,* Ludovicus; *Ambo communi sacerdotii & imperii cum felicitati tum gloriæ.*

Hæc ut peculiaria & rara ad laudem sunt, ita summa; neque enim ad laudem commendationemque Nominis accidere ulli quidquam gloriosius potest, quam si Ludovico *Regi post memoriam bominum sapientissimo probetur. Porro sibi probatum, & quidem abunde quo potuit luculentiori clariorive testimonio palam facere* Ludovicus ipse largus fons luminis sol, *quam cum ad Primariæ Galliarum urbis sedem e Metropolitana Neustriæ translatum voluit; ad arctiorem sacratioris Consistorii societatem adsumsit; ad frequentissimam comitatus & colloquii arcani consuetudinem advocavit? Quibus in omnibus non tam præmia meritorum quam merita ipsa miramur.*

Lucr. lib. 5. *Illa sunt,* Illustrissimæ Ecclesiæ Princeps, *propter quæ nostro huic licet non tenui, tamen ex conditione nostra subobscuro labori te tutorem imo patrem, lumen & columen advocamus; confisi magnum, si favens susceperis, illius pretium, magnamque existimationem apud omnes fore, qui comprobatione tua, tuique Nominis inscriptione quadam velut face prævia illustrati, infinitos propemodum Ambrosii locos pristinæ suæ integritati restitutos & reparatos gratulabuntur.*

Nec certe timendum nobis, dubitandumve fuit ne non satis humaniter a te maximo Præsule occupatissimoque exciperemur: occupato, scimus, tibi occurrunt omnes, at nullus impedito, qui ad multo plura plenissime sufficias: aperit alioquin tuas fores & ad palatii tui limina invitat inimitabilis affabilitatis gratia & comitas, qua cujuslibet ordinis, & conditionis homines sic excipis, ut nemo a te dimissus unquam fuerit, nisi quadam jucunditate atque solatio perfusus, & vel humillimæ sortis hominibus audacem accedendi & obtinendi fiduciam inspires. Tua est illa singularis aut dos aut virtus, aut dotum virtutumque non tam una, quam longe suavissimum omnium condimentum, quæ te non prius oculis exhibeat, quam animis præpotenti quadam virtute reddat imperantem: illa est quæ nos securos esse jubet, efficitque ut quod operi nostro decus & patrocinium volumus, id a te expectemus, quod ut tam certo tamque confidenter sperare, & nostro quasi jure reposcere audeamus, præter humanissimum illum animum tuum, faciunt insuper & summa authoris dignitas, & eximia excellentis hujusce operis authoritas, & mira quædam opportunitas temporis.

Am-

EPISTOLA.

Ambrosius est quem tibi redivivum sistimus, Archipræsul Maxime, *quod si nondum e.: cura, iis excultum vigiliis, ea tota forma totaque majestate spectabilem qua semetipse olim exhibuit Valentinianis, Gratianis, Theodosiis Augustis; Ambrosius tamen est integritati & nitori pristinis, quo valuimus studio restitutus. Quas porro ædes Archiepiscopum Ecclesiasticæ disciplinæ tenacissimum adire prius oportebat, quam Archiepiscopales? Quem ante omnes convenire congruebat Doctorem Ecclesiæ celeberrimum, nisi meritissimum sapientissimæ Sorbonæ, eruditissimæque Navarræ Provisorem, & ipsum doctorem eximium in Ecclesia Dei? Quem denique lubentius alloquio suo dignaretur Orator vere* ἀμβρόσιος, *quam te cujus ex ore docentis exundat ambrosia?*

At vero quam a te gratiam reportaturos nos illo sic præeunte non speremus, observantissimos præsertim Tui, qui ipsi vidimus, cum difficultas annonæ, hyemisque inclementia ex æquo sævirent, pauperrimos quosque in Archiepiscopales ædes turmatim irruentes, sola miseria duce, perquam amanter exceptos, perquam humaniter refectos, minus tamen donis ipsis tuis, quam ea quæ tibi propria est donandi ac demerendi ratione recreatos? Vel eo solo nostrum, crede nobis, ad te Ambrosium allexisses, qui cum ipse pater pauperum studiosissimus, sacra etiam vasa frangere & conflare, ut eorum inopiæ difficillimo tempore succurreret, minime dubitarit: non amare singulariter non potest, quem viderit regia hac charitatis via suis inhærentem vestigiis, sua exempla renovantem.

Et istud ad te festinantibus opportunissimum, Antistes Illustrissime, *quod ipsa Ambrosianorum operum ratio cito jam ultroque currentes exstimulet: divina nimirum doctrina* quæ, *ut digni tanto magistro Augustini utamur verbis,* de tam sancto oraculo, pectore illius *emanavit. Qua quidem ut nullum ad curranda corruptæ Ethices vulnera remedium præsentius, sic nullum ad propellendum hæreseos & schismatis venenum, efficacius; nullum quo promtius certiusque curentur, coeant & consolidentur redeuntium ad sanam fidem vulnera & cicatrices; nullum quo plenius & perfectius adusque intimos pietatis Christianæ sensus Catholici cum antiqui tum Neophyti convalescant.*

Summæ tuæ sapientiæ consultissimique zeli fuit quod e manibus hæreticorum arma, id est, perniciosissimos omnes quibus sibi ipsis necem inferebant, libros auferendos prudentissime providisti. Nec fuit tibi satis ipso cum Ambrosio dixisse: Legimus ne legantur; *illisque venenata pocula, amœna quadam suavitatis specie & quasi mellis stillicidio hominibus ægrotis, suumque morbum adamantibus blandientia eripuisse: nisi insuper iisdem amica manu porrigeres divinos, aliosque pios libros, quibus possent tamquam ex alveo quodam saluberrimo plenissimam haurire sanitatem. Ecce igitur votis tuis Ambrosius adjutor & fautor accurrit, sine quo invalida fere quælibet debilisque medicina. Ecce illimem & limpidissimum aquæ vivæ fontem, qui de salutari monte Christo profluens exsilit in vitam æternam, ut lætificet civitatem Dei; & epotus sanet omne genus languentium & ægrotorum: fontem ex cujus vena ut haurire possent sapientissimi potentissimique Persarum, de remotissimis Orientis finibus sitibundi olim accurrerunt; quique vel paucis guttulis perfectam fidei sanitatem Regi, Reginæ, Gentique Marcomannorum instillavit. Ecce denique strenuissimum, invictumque adversus Religionis & Ecclesiæ hostes sacri Verbi Ducem, assuetum victoriis; qui instructissimam Panopilam offert, in qua ille quem toti Galliæ collegisti & formasti Operariorum Evangelicorum exercitus cuilibet & singulis inveniat habeatque æternæ salutis galeam, fidei scutum inexpugnabile, ancipitem divini Verbi gladium,* Et quidquid habent telorum armamentaria cæli.

Expos. in Luc. lib. 1. pag. 1265.

Juvenal. Sat. 13.

Sed quorsum ista de Evangelico etiamnum ad bellum apparatu? Potitur jam Ecclesia belli successu: pacem ac tranquillitatem nobis reduxit ejusmodi victoria, quæ ut tota victis ad utilitatem, sic tibi ex multo maxima parte ad gloriam cessit. Plurimum tamen contulisse ceteros Ecclesiæ Proceres, & pro sua quemque pietate ac vigilantia strenue gnaviterque laborasse fatendum est: sed quis te inter illos primas egisse vel invidus neget, quem non ignoret illis omnibus pro tua omnium Ecclesiarum amica sollicitudine idoneos operi tanto viros tua informatos doctrina, tuis studiis & laboribus excultos amantissime subministrasse, quod nemo alius; quem sciat propensissima alioquin Christianissimi Regis ad opitulandum subditorum saluti voluntatem, mirum sane quo ardore, qua pietate magis ac magis accendisse, quod vix alter; quem demum consideret indefesso labore, omnique arte magistra, tam felici exitu manum pio operi frequentissimam admovere, ut bene multos diebus singulis ad ejurandos errores admittas, nec non inaudita facilitate, atque affectu totum te devoveas effundasque convertendis, excipiendis, instituendis, adjuvandis?

Hæc dum dicimus, absit ut immensæ Regis religiosissimi gloriæ quidquam velimus esse detra-

ctum.

ctum. Totum illius est quod Ecclesia nostra vicit. At Reges imperando, Principes Ecclesiæ persuadendo cum vincant, nihil est quod Regis gloriæ detractum quidquam aut imminutum ad tuam commendandam, censeat aliquis aut doleat; cum utraque sit in suo quæque genere summa. Quod Cæsaris, Cæsari; Tibi modo, ILLUSTRISSIME ECCLESIÆ PRINCEPS, *quod tuum est in tanto hoc opere tota Gallia gratulatur; quamquam & in ipsa Cæsaris parte, tibi qui Dux & Par Franciæ es, quod sub Rege Optimo Maximo administris fidissimis potest, censemus esse quoque gratulandum. Probe scit Imperator omnium longe perspicacissimus, ut illud beatissimum in Principatu, facere quod libuerit; ita istud miserrimum esse, nolle sibi suggeri quod debuerit: qua æquissima modestissimaque sua mente secretioribus suis Consiliis dignissimos quosque accenset, in quos proinde nonnulla Regiæ gloriæ portio Consilii nomine merito derivetur. Inde fit ut qui profligatum hæreseos monstrum Regibus ipsis paulo ante non mediocriter formidandum stupent, miranturque in tanto regno, tam brevi intervallo temporis, feliciter & sine ulla cæde penitus exstinctum; te in partem tantæ laudis evocent, non ut divinum modo, sed ut Regium etiam administrum, quem norunt initi tam ingentis & supra fidem posterorum ardui propositi, Consiliarium & auctorem fuisse a Rege præcipuum.*

Commode opportuneque festis eam ob rem omnium vocibus, & congeminatis plausibus publicis Ambrosius advenit Chori nostri dux; cujus ore & lætius & dignius accinatur: Factus est unus populus, ex hæreticis.... repleta est Ecclesia; *& non sine maxima voluptate hoc subjungatur:* Sedata tempestas est, concordia navigat, fides spirat, certatim nautæ repetunt fidei quos reliquere portus, & dulcia patriis oscula littoribus figunt, liberatos se periculis, absolutos erroribus gratulantes: *quique Tibi totique Clero Gallicano suppeditet & suggerat istas ad* LUDOVICUM MAGNUM *voces, antiquæ adversus hæresim disciplinæ testes & novi interpretes gaudii:* Reddidisti mihi quietem Ecclesiæ, perfidorum ora, atque utinam corda, clausisti: & hoc non minore fidei quam potestatis auctoritate.

Hexaem. lib. 3 c. 9.

Expos. in Luc. lib. 9. cap. 20.

Epist. ad Grat. Imp.

Felices nos fortunatosque, ILLUSTRISSIME ECCLESIÆ PRINCEPS, *si non secus atque operibus suis Ambrosius in musæo tuo locum obtinuit, ita quem nobis ipsorum emendatoribus in animo tuo concessisti, diutissime conservet in dies magis intimum & auctiorem: Felices, si nostris votis & precibus annuens Præsul sanctissimus Religioni Ecclesiæ, Galliæ, nobis & omnibus te diutissime salvum & incolumem a Deo comprecetur atque impetret: Felices denique, si qui nostræ erga te observantiæ testis est veracissimus Ecclesiæ Doctor, a Te etiam Obses suscipiatur & fide-jussor devinctissimæ voluntatis qua sumus.*

CELSITUDINI TUÆ

Addictissimi & obsequentissimi MONACHI BENEDICTINI Congregationis S. MAURI.

Elenchus Operum Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi, quæ in hoc tomo continentur, ubi & tempus quo singula quæque scripta sunt, designatur.

PRÆ-

PRÆFATIO.

CUM nova cura nec minimo labore purgatas Ambrosii commentationes exhibemus, nihil necesse nobis fuerit catholici lectoris animum, ut ei nostram hanc editionem commendemus, affectatis Auctoris operumve ipsius laudibus pellicere. Quis enim eorum, qui vel primoribus labris ecclesiasticam delibaverint historiam, inficiaturus est omnia in Ambrosio maxima exstitisse ac plane singularia? Sane quidem in confesso est illius ad episcopatum vocationem, in episcopatu sollicitudinem atque constantiam, in omni vita integritatem, humanitatem, religionem, aliasque virtutes splendore fulsisse non usitato; solaque illius magnanimitate adeo perculsum fuisse Theodosium Magnum, ut eruperit in hæc verba: *Episcopum vidi neminem præter Ambrosium*. Quod vero ad doctrinam ejus, illam non modo sancti Patres, summi Pontifices, œcumenica Concilia certatim exquisitis elogiis prædicarunt, verum etiam ipsimet hæretici. Sed nec aliud quidquam magis declarat, quanta doctrinæ ac eloquentiæ vis fuerit in Ambrosio, quam Augustinus ab errore ad veram fidem Doctoris nostri opera & concionibus revocatus. Hac quippe una victoria sibi trophæum ac monumentum ære perennius erexit sanctus hic Præsul. Utinam vero neotericis etiam heterodoxis Magni Augustini exemplum imitari libeat! Illud profecto jure affirmare possumus, de Christi præsentia in Sacramento, de potestate atque clavibus Ecclesiæ, de necessitate bonorum operum, veneratione reliquiarum, beatorum cælitum invocatione, tam disertis verbis locutum esse Ambrosium, ut nihil apertius æquo prudentique lectori expetendum sit. Ceterum cum inter alia isti refractarii codicum editorum depravationem criminentur quam invidiosissime, editionem nostram hoc tempore quo Regis pietas omnem suam auctoritatem ad hæreticorum conversionem confert, speramus non sine fructu exituram. In qua exornanda quid a nobis præstitum fuerit, explicabitur, postquam nonnulla de veteribus editionibus quæ in variis Europæ locis emissæ sunt, præmiserimus.

Theod. Hist. lib. 5. c. 17.

Nullam porro videre nobis contigit antiquiorem eam quam Maffellus Venia monachus Augustinianus Ambrosio Corano ejusdem ordinis Generalis dedicavit. In illa quidem neque loci, neque temporis certam aliquam notam deprehendas: sed inde forsan conjicere liceat eamdem & in Italia, & ante annum MCDLXXXV vulgatam esse; tum quod forma codicis & caracterum cum alia, de qua jam dicemus, plane convenit, tum quod Coranus ille seu Coriolanus memorato anno diem suum Romæ obiit. Altera illa editio, curante Cribellio presbytero, Mediolani anno MCDLXXXX. prodiit apud magistrum Leonardum Pachel: quæ simul cum superiore servatur apud RR. PP. Canonicos regulares sanctæ Genovefæ Parisiensis. Utraque autem valde imperfecta est, ac paucos admodum tractatus comprehendit.

Post duos annos non mediocrem laudem retulit Johannes Amerbachius, civis Basileensis, quod conquisitis congregatisque undecumque plurimorum ac præcipuorum Ambrosii operum exemplaribus, eadem opera in tres partes distributa totidem voluminibus complexus est. Atque etiam quo editionem suam utiliorem efficeret, rogavit Johannem de Lapide Carthusianum Parisiensem, ut singulis libris in certum capitum numerum divisis, suum cuique capiti aptaret argumentum: quod & factum est. Optandum vero illud fuerat, ut quemadmodum plures tractatus nobis edidit, ita etiam illos edidisset emendatiores. Sed in hoc industriam diligentissimi Bibliopolæ agnoscimus, quod tam multos reperit: quod tam depravatos, injuriæ tem-

porum tribuimus. Hanc autem editionem anno MDVI iterum prælo ſubjecit Johannes Petri de Langendorf, Typographus quoque Baſileenſis: a quo nihil aliud priori illi adjectum fuit præter indicem admodum copioſum, quod *Regiſtrum florigerum* inſcripſit. Cujus quidem Regiſtri utilitas Conrado Leontorio ex ordine Ciſtercienſi tanta viſa eſt, ut illud verſu & proſa celebrare non ſit gravatus.

Novam adorſus editionem Eraſmus unum aut alterum tractatum iis qui jam publicæ luci dati fuerant, adjecit: ad bina volumina totum Ambroſianorum operum corpus redegit, illudque partitus eſt in quatuor tomos; ita ut primus Ethica: ſecundus Polemica: Orationes, Epiſtolas, & Conciones tertius: quartus denique novi ac veteris Teſtamenti Explanationes contineret. Ad hæc præmiſit ſingulis tomis ac libris nonnullis quaſdam cenſuras, ſed quæ non ſatis exiſtimationi illius reſponderunt, nec doctorum exſpectationi. Porro tametſi multum ſudoris exhauſtum
Epiſt. edit. ſua præfixa. prædicet in hoc opere, *Dum collatione veterum codicum*, inquit, *emendantur depravata, reſtituuntur amputata, reſecantur adſuta, reponuntur græca, quæ vel aberant prorſus, vel figuris nihil ſignificantibus fuerant addita;* non tamen tantum fidei habitum eſt ipſius verbis ut eum magis auctoritati manuſcriptorum, quam proprio judicio deferre quiſquam crederet. Hoc certe ſuperioris ſæculi conſtat fuiſſe ingenium, ut eruditi omnes conjecturis plurimum tribuerent, ſed Eraſmum in primis famæ ſuæ atque doctrinæ fiducia paulo audaciorem exſtitiſſe nullus ambigat. Quapropter adeo non viſa eſt legitimam adtigiſſe perfectionem ejus editio, ut duobus poſt annis, nimirum anno MDXXIX, cum typis Chevallonii Pariſiis exprimeretur, multa commutata fuerint in textu, & ad marginem annotata nonnulla, quemadmodum ex collatione aliquot opellarum deprehendimus. At non Lutetiæ ſolum, ſed & Baſileæ ubi prima ejuſdem Eraſmi editio ex Frobenii officina prodierat, hoc ipſum in ſecutis editionibus factum reperitur: in quibus etiam tractatus aliquot qui in ſuperioribus deſiderabantur, ſubinde adjecti ſunt.

Nihilominus tamen editionis tam ſæpe ac tot diverſis locis recuſæ, necnon Gelenii aliorumque doctorum hominum diligentia recognitæ auctoritas Johannem Coſterium regularem Canonicum e monaſterio ſancti Martini Lovanienſis non deterruit, quin ad aliam concinnandam exornandamque animum appelleret. Qua vero occaſione in-
Epiſt. in limine edit. ſua poſita. ductus hoc laboris ſibi propoſuerit, ita explicat: *Cum ergo igitur*, ait, *ante biennium D. Ambroſii epiſtolas antiquis & elegantioribus characteribus conſcriptas, ex bibliotheca cænobii D. Laurentii quod Leodienſis oppidi muris adhæret, nactus eſſem, cæpiſſemque meo more cum excuſis libris eas conferre, mirum dictu quantum hic erat diſſidii, quantum varietatis; ut ſtatim non potuerim non deſtomachari in eos, qui editis libris, ſpecioſis quidem ſed inanibus ac mendacibus titulis, omnia caſtigatiſſima, & tamquam feliciore παλιγγενεσίᾳ renata pollicentur: cum nihil plerumque ſit depravatius, & antiquis ſordibus omnia ſint convoluta.* His itaque permotus, quod in epiſtolis Ambroſianis cœperat, ſtatuit in reliquis ejuſdem Doctoris operibus efficere; cumque mutuatus eſſet e tribus aut quatuor viciniorum monaſteriorum bibliothecis aliquot exemplaria, hoc ſubſidio fretus atque in primis uno codice pereleganti, qui in Belgium allatus fuerat e Magna Britannia, caſtigationem ſuam abſolvit. Edita fuit illa Baſilæ anno MDLV. typis atque impenſis Epiſcopii. Egregiam ſane operam in hac ſua editione præſtitit Coſterius, neque ipſum lectoribus impoſuiſſe arbitramur, cum affirmavit a ſe pluſquam duo millia errorum ex Ambroſio ſublata eſſe, præter viginti aut plures verſus, quos cum deeſſent in prioribus editionibus, ipſe primus ſuis quemque locis reſtituit. Verumtamen non ſibi ſatis auxilii fuiſſe in memoratis exemplaribus idem non obſcure indicat, ubi fatetur ſe quandoque in eas incidiſſe difficultates, quibus ad judicium doctorum hominum confugere coactus fuerit, hoc eſt, ut ſimplicius loquamur, ad conjecturas.

Quam ob rem cum Johannes Gillotius animadvertiſſet Coſterium ob mſſ. codicum paucitatem editionem ſuam omni ex parte perfectam reddere nequaquam potuiſſe, laudavit quidem ejus laborem atque induſtriam, ſed tamen Ambroſianis operibus aliquid

quid perfectionis accessurum putavit, si ea denuo aliis adhibitis exemplaribus recognosceret. Congregavit igitur non exiguam manuscriptorum multitudinem e præcipuis hujusce urbis bibliothecis, ut puta e Regia, Sorbonica, Germanensi, Victorina, quibus annumeremus licet Dionysianam, sive Abbatiæ sancti Dionysii in Francia, in qua sola viginti & amplius codices Ambrosianorum operum manu exaratos exstitisse idem auctor est. Verum cum tot codicibus inter se conferendis componendisque vix plures homines nedum unum aliquem, sufficere animadverteret, ex eo tanto numero, ut ipse in præfatione sua non dissimulat, paucos quibus excutiendis par esset, deligere ac retinere necessum habuit. Ejus editio Parisiis apud Guillelmum Merlinum ejusque socios in lucem prodiit anno MDLXVIII. Quamvis autem omnium quæ prius publici juris factæ fuerant, merito prædicari possit absolutissima; nihilominus tamen, quæ rerum humanarum sæpe conditio est, remansit omnium propemodum maxime ignota; eam videlicet oppressit Romanæ, quæ proxime illam secuta est, editionis fama.

Ad hanc suscipiendam Felix Cardinalis de Monte-Alto, & postea sub nomine Xysti V. Pontifex maximus decessorum suorum Pii IV. ac Pii V. auctoritate atque mandatis se, dum Romæ in Minorum conventu Generalem ordinis sui ageret, inductum esse profitetur. Quocirca ut mandatam provinciam obiret, cœpit rimari celebriores bibliothecas, manuscriptos veteres conferre cum editionibus emendatioribus, & sicubi tractatus aliquis nondum editus deliteret, investigare: insuperque sedulo præparare alia omnia, quæ ad operis perfectionem conducibilia existimabat. At vero diversis itinerum aliarumque curarum distractionibus præpeditus id imperfectum, uti fatetur, deserere coactus fuit. Factus postea Cardinalis intermissum laborem repetiit, sed jam non solus; sic enim Gregorium XIII. cui editionem suam dicatam voluit, alloquitur: *Qualemcumque postea nactus quietem, hortatu jussuque S. V. incohatum opus repetens, præclaros Doctores, viros doctrina & pietate graves, ac linguarum intelligentia, & historiarum cognitione insignes, præterea in scholastica Theologia & Patrum lectione admodum versatos delegi, mihique laboris socios adscivi. Itaque onus alacriter subeuntes, munerique plures annos strenue una incumbentes, tandem multis vigiliis, plurimoque impendio, Deo bonorum omnium largitore nobis propitio, absolvimus* &c. Deinde explicato quemadmodum ad perfectam Ambrosianorum operum emendationem non solum codices scriptos cum editis contulissent, sed & veteres illos auctores a quibus aliquid mutuatus esset Ambrosius, consuluissent: nec non etiam posteriores, apud quos ex ejusdem Patris lucubrationibus citatum aliquid inveniatur, examinassent; tanti laboris ac diligentiæ fructus recenset in hæc verba: *Quorum ope atque adminiculo*, inquit, *obscura explicuimus, manca supplevimus, adjecta rejecimus, transposita reposuimus, depravata emendavimus, omnia demum ut germanam Ambrosii phrasim redolerent, ejusque dignitati atque gravitati responderent, sedulo curavimus; & ut ipsemet auctor loqui videretur, supposititiis quibuscumque abscissis, pro viribus studuimus*. Ad postremum, ut clarius suam in hac ornanda editione diligentiam patefaciat, narrat tractatus aliquot quibus aliæ carerent editiones, a se additos, institutam novam commodioremque universi operis partitionem, ac denique contextum Scripturæ in tribus prioribus tomis ad lectorum utilitatem appositum.

Epistola nuncupatoria. Ibid.

Quatuor ex ejus tomis Romæ apud Dominicum Basam vulgati sunt annis MDLXXX, MDLXXXI. & MDLXXXII. quintus autem anno MDLXXXV. cum jam sederet in B. Petri cathedra Xystus V. cui eumdem tomum Johan. Bapt. Bandinius nuncupavit. Postquam vero semel hæc eadem editio publici juris facta est, illico neglectis ceteris, omnis ad eam transiit auctoritas; ita ut ubique locorum, saltem in quibus viget catholicæ religionis professio, typis sola recuderetur. Certe ab anno D. LXXXVI. supra M. quo primum ea Lutetiæ prodiit, singulis fere decenniis ibidem prælo subjecta est nulla, quæ momenti alicujus esse videretur, inducta mutatione.

Dolendum tamen est in eadem hac editione reperiri non pauca, quæ non ab

hæreticis modo, verum etiam ab orthodoxis haud ſine cauſa minus probentur. Nam primum omnium longi illi Scripturæ textus qui non ſolum initio certorum tractatuum præfiguntur, ſed etiam mediis inſeruntur capitibus, nimium auctoris orationem interſecant atque ſeriem, voluminis molem ac pondus gravant, nec ab ullo fere umquam leguntur. Deinde quinque-partita illa diviſio non ſatis concinna eſt; ut enim prætermittamus multo plus affinitatis duobus primis tractatibus ſecundi tomi cum ultimis primi intercedere, quam cum ſequentibus ejuſdem ſecundi tomi explanationibus, non conveniebat epiſtolas atque conciones aliquot ex ordine proprio exemtas a tomo quinto in primum ſub annotationum nomine revocare, multo etiam minus avulſas nonnullorum librorum partes alio relegare. Hoc præterea ibidem reprehenditur, quod tractatus quoſdam valde dubios, receptis ac legitimis quaſi indubitatos inſeruerint; cum e contrario in iis etiam commentationibus quas editionum ſuperiorum conſenſus admiſerat, ad ſecernendas veras a falſis, certas ab ambiguis, delectu & cenſura opus fuiſſet. Sed nihil in his omnibus magis offendit, quam quod multa in ipſo textu ſibi permiſerunt ii, quos eidem corrigendo adhibuit eminentiſſimus Cardinalis; neque enim iſtic aliter ab ipſo peccatum eſſe exiſtimamus, niſi quia forte plus æquo eorum diligentiæ ac prudentiæ credidit. Immo vero neque horum damnandum tanta cum ſeveritate conſilium, quippe qui nihil aliud ſibi propoſuerint, niſi voces quaſdam quæ paulo duriores ipſis videbantur emollire, vel quæ obſcuriores, mutare clarioribus, vel denique ad Scripturæ ſeriem auctoris expoſitiones revocare.

Interim Heterodoxi, qui omnem lapidem movent, quo Patrum auctoritatem valeant declinare, magno ſtrepitu ac tumultu nobis, uti diximus, corruptionem Ambroſianarum editionum oggerunt. Neque tamen recens eſt iſta importunorum hominum criminatio; etenim ſæculo ſuperiori Franciſcus Junius, ut perſuaderet non eſſe catholicis typographis liberum in excudendis Patrum operibus bona fide verſari, ſed eos vexari a neſcio quibus explorationibus quos inquiſitores occulti ſummitterent, talem orſus aut commentus eſt narrationem. Refert itaque cum Lugduni anno MDLV. Ludovicum Saurium inviſeret, operarum in officina Fresloniana correctorem, ab eo ſibi commonſtrata eſſe aliquot folia ſcriptorum divi Ambroſii, elegantia quidem illa, quod ad chartæ nitorem, concinnitatem characterum, nec non orthographiæ accurationem pertinet; at in ipſo ſenſu atque contextu fœde a Franciſcanis duobus interpolata & cancellata. Hanc porro accuſationem cum videremus non ſolum a Riveto & ſimilibus ejuſdem aut ſupparis ævi ſcriptoribus cupidiſſime ad conflandum Eccleſiæ odium arreptam atque contortam; verum etiam nuperrime a miniſtro quodam ſumma cum ſtomachatione repetitam, hoc nobis cupiditatem injecit de illa editione certius aliquid cognoſcendi. Quo circa celebriores hujuſce urbis bibliothecas perluſtravimus, editos aliquot exterarum catalogos conſoluimus, denique ut Lugduni ſi quod illius exemplar ibidem ſupereſſet exploraretur, operam dedimus: neque tamen ullum ejuſdem veſtigium licuit uſpiam deprehendere. Unde colligas ipſam vel ſtatim ſuppreſſam fuiſſe, vel forte omnino ſuppoſitam.

Præfat. in Ind. expurg. — *Crit. ſacr. lib. 3. c. 6.*

Si vero de re tam parum certa tantas illi excitant tragœdias, quis credat eoſdem nævis ac vitiis parcituros earum editionum, quæ nunc publice proſtant & cunctorum catholicorum atque acatholicorum manibus teruntur? Non pepercit profecto memoratus Rivetus, cum, memoratam de Lugdunenſi editione narrationem ita concludit: *Quid in ſimilibus Romæ actum ſit, aut quotidie agatur, divinare promptum eſt.* Non pepercit Dallæus Charentonianus olim miniſter: hic enim in eo libro quem *De uſu Patrum* gallice ſcripſit, capitis IV. paginam XCIII. integram conſumit in eadem Romana editione traducenda. Sed in hoc ejus aliorumque ſimilium injuſtitia manifeſta eſt, quod Eraſmi, Gelenii

L. 4. 3. cap. cit.

ac

ac ceterorum qui Basileensi editioni ante Costerium manum admoverunt, peccata & summam in sequendis conjecturis licentiam caute dissimulant.

Ceterum illud nos confidimus hac nostra editione adsecutos, ut ea tela quæ perpetuo contra Ambrosii auctoritatem torquebant catholicæ Ecclesiæ adversarii, jam in posterum ex eorum manibus eripiantur. Primum enim hanc legem nobis inviolabilem esse voluimus, nullam in textum conjecturam umquam admittere. Nam quemadmodum a Costerio videmus prudentissime observatum: *Qui ingenio dumtaxat suo judicioque plusquam debeant, fidunt, neque præsidium omne in antiquorum exemplarium collatione constituunt, fieri quidem potest, ut quandoque nonnulla quæ contra grammaticorum canones depugnent, restituant: at voces male commutatas, sententias aut omnino omissas, aut in alienum locum rejectas eo modo persanare neutiquam possunt.* (Epist. jam laudata.) Ne quis vero nos putet promissis illis fucum facere, non solum manuscriptorum quibus ad singulos tractatus recognoscendos usi sumus, catalogum ad calcem voluminis exhibuimus, verum etiam singulis paginis in inferiori margine quid & qua auctoritate commutatum fuerit, submonuimus. Ubi etiam cujusque codicis tum scripti tum editi varias curavimus adjici lectiones; eo tamen delectu, ut quas levioris duceremus momenti, rejicerentur in finem voluminis, quas vero nullius, omitterentur. Hac videlicet ratione providimus, ut & lectori quam potissimum lectionem amplectatur, eligere liberum sit: nec tamen paginæ levibus inutilibusve notis oppleantur. At in Scripturæ locis qui passim citantur ab Ambrosio, diligentiam ac religionem adhuc majorem adhibuimus; eorumdem enim locorum varietates interdum etiam haud ita graves non solum ex Ambrosii codicibus, sed e diversis quoque Bibliorum idiomatis placuit adnotare.

Submovimus autem longiores illos contextus, quibus, ut dictum est, in editione Romana cum libri ab invicem, tum etiam non raro media ipsa capita dividebantur; eo quod illa divisio operum Ambrosianorum corpus, quod unum esse, quoad ejus fieri potest, debet, quasi membratim distrahat & discerpat. De librorum vero sectione in capita, nec non eorum argumentis, sive summariis, ut vocant, sententiis tantisper certatum est; cum non deessent qui ea omnia quæ non haberentur in manuscriptis, ex editionibus tollenda esse contenderent: alii contra retinenda quidem existimarent, sed quia vetera illa argumenta Auctoris sensum atque consilium, vel minus perspicue, vel minus latine repræsentarent, corrigenda. Potior horum visa est opinio; constat siquidem animum lectoris defatigari, nisi subinde quasi variis stationibus requiescat. Sed in hoc maxima illius instituti videtur utilitas, quod eumdem lectorem antequam ad novam transeat materiam, præparet, quo facilius legenda intelligat. Et hoc sane nullus negabit magis necessarium esse in eo scriptore, ad cujus lectionem atque intelligentiam, quemadmodum animadvertit Antonius Godellus magnum Ecclesiæ Gallicanæ decus & ornamentum, opus est eruditione plusquam mediocri. (Hist. eccl. an. 397.)

Ut igitur hac in re potissimum junioribus Theologis pro modulo nostro consuleremus, receptam jam olim tractatuum in capita divisionem retinuimus, ipsa capita in numeros seu sectiones distribuimus, explicuimus voces obscuras aut parum usitatas, eorum etiam quæ ad historiam, disciplinam, atque doctrinam spectant, ubi res ita postulare visa est, brevem subnotavimus expositionem. Ad hæc veterum quoque illorum locos indicavimus, quos Ambrosius noster sibi proposuerat imitandos. In quibus omnibus non famam eruditionis aucupari consilium fuit, sed lectorum ac eorum præcipue qui, ut diximus, recentes a Theologiæ scholis, se ad evolvenda Doctoris nostri monumenta comparant, unice spectavimus utilitatem. Quapropter doctiores viri, quibus eruditum hoc nostrum sæculum abundat, nullo dispendio notulas nostras omittant licet, nec tamen illas tyronibus atque in hujuscemodi studio candidatis invideant; quibus eo magis

gis

gis necessarias esse illud ostendit, quod in multis locis Rom. editores, viros alioquin eruditos, Auctoris sensum non adsecutos inductæ in textum mutationes patefaciant. Hi vero dum qualicumque hoc nostro juvabuntur labore, quod pauciora exposuerimus, non expostulent; cum nihil quod valde necessarium fuerit, neglexerimus, nec fusiores annotationes facile admissurus fuerit voluminis modus.

Quod porro ad universi operis partitionem adtinet, nobis neque Romana neque Erasmiana satis probata est; utrobique enim cum bene multa sunt proprio suo loco non posita, tum nulla exstat legitimorum adulterinorumve fœtuum discretio. Itaque nihil commodius esse duximus, quam ut opera omnia quæ nomine Ambrosii reperiuntur inscripta, in quatuor duntaxat tomos divideremus: in quo a Romana distributione, cui longo usu nunc omnes adsueti sunt, quam minimum potuit, recessimus. Igitur hoc primo volumine quidquid ad Scripturæ expositionem refertur, complexi sumus: de cujus quidem tractatibus non est cur hoc loco plura dicantur, cum præmissæ ad singulos admonitiones eorum ætatem, propositum Auctoris, & alia quæ necessaria judicavimus, abunde prodant edisserantque. Nam de recognitis Augustini, Gratiani, nec non & citatæ Scripturæ testimoniis, additis ejusdem versiculis, variis indicibus in fine collocatis, ut sileamus, ipse lector usu proprio quantum utilitatis habeant, satis agnoscet.

Neque vero ea videntur hoc loco prætermittenda, quorum ope ac subsidio usi sumus in hac Ambrosiana castigatione. Certe quidem manifestum est ad operum cujuspiam auctoris restitutionem non sufficere, ut unus aut alter codex manu exaratus cum editione aliqua conferatur, sed multis opus esse, ut quod in uno vitiosum est, adjumento corrigi possit alterius. Immo vero nec etiam satis est multos suppetere, nisi variis in regionibus fuerint scripti; cum sæpe sæpius contingat, ut in omnibus unius provinciæ manuscriptis iidem plane errores offendantur, quod nempe ab uno & eodem exemplari tamquam ab uno fonte illi profecti sint. Quapropter ut undecumque licuit manuscripti congregarentur, operam dedimus. Et primum cura fuit ut opellæ nonnullæ quarum pauciora suppetebant in Galliis exemplaria, ad aliquot Vaticanæ bibliothecæ codices exigerentur, insuperque describerentur illæ variæ lectiones, quibus usus fuerat ipse Cardinalis de Monte-Alto. Erant inter eas observationes nonnullæ quæ nobis non omnino fuerunt inutiles; erant præterea conjuncturæ plurimæ quas a Latino Latinio postea editas comperimus. Deinde manuscriptos bibliothecarum Congregationis nostræ aut in provinciis ubi observantur conferendos, aut in monasterium hoc Sancti-germanense afferendos curavimus. Hoc ipsum etiam factum est in codicibus aliquot Flandricis bibliothecarum Ordinis nostri, & in pluribus Gallicis ordinis Cisterciensis, quos nobis summa cum benevolentia commodaverunt multorum ejusdem ordinis monasteriorum præpositi: ubi prætermittendum non fuerit, quantum debeamus labori R. P. Joh. Baptistæ de Noyville Prioris Abbatiæ Vallis-Claræ prope Laudunum, qui & plures tractatus cum monasterii sui codicibus officiosissime contulit, & sermones quosdam nondum editos manu propria describere gravatus non est. Postremo celebriores hujusce urbis bibliothecas, ut puta Regiam, Sorbonicam, Victorinam, Colbertinam aliasque diligenter perlustravimus; unde nobis humanissime necessarios codices præbuerunt ii quibus eorumdem manuscriptorum cura custodiaque demandata est. Comprimis vero illud prædicemus oportet, D. Tonnellerium Can. Vict. nobis quaterniones aliquot, quibus varias lectiones ad editionem Ambrosii abs se destinatam colligere cœperat, lubentissimo animo dedisse, ac similiter eruditissimum Baluzium non solum codices e ditissima D. Colberti bibliotheca nobis affatim suppeditasse, verum etiam varias lectiones Sermonum Ambrosianorum atque Epistolarum ad opus quod ipse designabat, ex optimæ notæ manuscriptis col-

collectas, quæ sua in nos benevolentia est, ultro detulisse. Quod porro eosdem codices subinde, ut fieri solet, consulere non satis habuerimus, sed ipsorum editorumque versus cum versibus, voces cum vocibus, syllabas cum syllabis religiose contenderimus, ex variantibus lectionibus quivis intelligat.

Quocirca nihil addendum hic videretur, nisi essent nonnulli, qui paucis Ambrosii nostri locis, quos aut obscuros aut nimis allegoricos putant, tamquam præjudicio quodam offensi, minus æquos illius operibus se se ostendunt. Horum igitur ut medeamur fastidio, non pigebit illud quo delectatus reperitur sanctus Antistes, scribendi atque interpretandi genus paulo accuratiori libra expendere. Ac primo Ambrosianum stylum constat grandem, nobilem, & copiosum esse; qualis videlicet patricii ordinis virum decebat, ac diligenter in urbana forensique eloquentia exercitatum. Sed nihil in ejus sublimitate turgidum inest, nihil turbidum in ubertate; cum utraque res suavitate quadam ac modestia temperetur. Neque tamen putes eum vi sua vehementiaque destitui. Habet siquidem affectus suos, atque aculeos, sed tanta conditos festivitate, ut nullam morosioris agrestiorisve ingenii speciem præ se ferant. Observant quoque in ejusdem elocutione adeo miram sententiarum densitatem, ut non facile majorem apud alium ullum reperire sit. Huc adde brevitatem periodi concinnam ac modulatam, sed in primis tam felici varietate distinctam, ut nullum tædio relinquat locum. Inde est quod Magnus Augustinus Doctoris nostri oratione captum se esse non uno loco testificatur, nec non specimina trium elocutionis generum propositurus Cyprianum atque Ambrosium solos eligit, quorum e lucubrationibus varia illa eloquentiæ exempla decerpat ac depromat. Sed nec minus apte quam breviter etiam a Cassiodoro designatur ea, qua sanctum Præsulem scripsisse observamus, orationis forma; sic enim ille: *Sanctus quoque Ambrosius lactei sermonis emanator, cum gravitate acutus, perviolenta persuasione dulcissimus.* Et hinc abunde intelligas ab omni obscuritate Ambrosianum stylum per se abhorrere: utrum vero quam secutus est, interpretandi ratio jure hujusce vitii argui possit, inspiciendum.

S. August. Conf. lib. 5. cap. 12. 13. 14. atque alibi Idem de Doctr. Christ. lib. 4. cap. 23.

Cassiod. divin. Lect. c. 20.

Triplicem in sacris paginis intellectum esse passim agnoscit, naturalem, moralem, spiritualem; sive quod idem est, historicum, ethicum, mysticum: sed in hoc ultimo enucleando tam multum, quam brevem in primo se se exhibet. Quin etiam ipsum interdum putes, ut spiritualem sensum constituat, historiæ veritatem prorsus negare: quod tamen secus habere comperies, modo singula perpendas in serie orationis atque contextu, sicuti nos suis locis observabimus. Ceterum non alibi magis urgere solet mysticum sensum, quam in exponendo veteri Testamento, idque maxime ubi factorum historia quidpiam quod contra morum probitatem honestatemque pugnet, præ se ferat. Tunc enim veritus ne istinc vel fideles delinquendi, vel pagani ac Manichæi Ecclesiæ insultandi occasionem arripiant, apte confugit ad allegoriam: quemadmodum quæ de ebrietate Noe, concubitu Abrahæ cum ancilla, Lot ebrietate atque incestu, nec non Davidis adulterio disputat, planum faciunt. Et hujus quidem methodi utilitatem nemo melius exponere valeat, quam qui eam tanto Ecclesiæ bono expertus fuit magnus Augustinus. Ita igitur ille: *Gaudebam etiam*, inquit, *quod vetera scripta Legis & prophetarum jam non illo oculo legenda proponerentur, quo antea videbantur absurda . . . . sæpe in popularibus sermonibus dicentem Ambrosium lætus audiebam:* Littera occidit, spiritus autem vivificat; *cum ea quæ ad litteram perversitatem docere videbantur, remoto mystico velamine, spiritaliter aperiret.* Sed non solum ubi occurrit quidpiam quod a probis moribus abhorreat, ad mystici sensus amœnitatem se convertit; memor enim apostolici hujusce dicti: *Omnia in figuris contingebant illis*; ibi pulcherrima religionis mysteria sub litteræ involucro latere demonstrat, ubi nihil contineri nisi simplex rei factive narratio videbatur.

S. August. Conf. l. 6. cap. 4.

1. Cor. 10. 11.

Expen-

Expende quos ſenſus & quam nobiles eruat e ſtructura Arcæ Noachi, e Benedictionibus filiorum ejus, e conjugio Iſaac, e diverſis caſibus vitæ Joſeph, atque ad poſtremum e fratrum ac filiorum ejuſdem benedictionibus; fateberis profecto nihil aliud quam frigere atque humi repere illos interpretes, qui quaſi judaicam ſervitutem in Eccleſiam referre decreverint, toti ſunt in apicibus & ſyllabis examinandis: quique ſi vel unius ſententiæ grammaticam intelligentiam hebraicæ cujuſdam etymologiæ beneficio detexiſſe ſibi videantur, tum ſerio exſultant ac triumphant. Nihilominus tamen nolumus a nobis hoc ita dictum, quaſi naturalem ſenſum, in quo duorum aliorum fundamentum eſt, adſpernemur. Ejus uſum ultro fatemur non eſſe niſi laudabilem, dummodo non ſerviliter ac judaice illi hæreamus. Hunc porro ſanctus Doctor maxime ſecutus eſt in libris Hexaemeron, de Paradiſo, de Noe & Arca, & in Expoſitione Evangelii ſecundum Lucam. Quod vero ad ſenſum moralem; cum nihil ad paſtoralem curam magis proprie pertinere in confeſſo ſit quam informandorum gregis ſui morum ſollicitudinem, mirum utique foret, ſi tam gravem epiſcopatus partem tantus Epiſcopus non impleviſſet. Sed tametſi quantam illius rationem habuerit, ſingulæ propemodum paginæ conteſtentur (is enim ſenſus omnibus ferme operibus Ambroſianis velut inſperſus eſt) reperitur tamen in quibuſdam magis ex propoſito explicatus. Tales ſunt libri de ſacrificio Cain & Abel, de Abraham, de Bono mortis, de Fuga ſæculi, de Jacob & vita beata, de Elia & Jejunio, de Nabuthe Jeſraelita, de Tobia, de Interpellationibus, & in Enarrationibus pſalmorum.

Sed non ductu proprio ad rimandam quæ in libris divinis recondita eſt, ſcientiam acceſſit; quamvis enim non vulgarem linguarum tum latinæ tum etiam græcæ cognitionem eſſet adeptus, & in lectione omne genus librorum, poetarum, hiſtoricorum, philoſophorum, atque in primis Platonicorum oppido verſatus: quamvis præterea eloquentiam quam ipſi natura indiderat haud mediocrem, diligenter in orandis cauſis excoluiſſet; non tamen putavit ſibi a tribunalibus ad ſacrum pulpitum ſine peritorum doctorum præſidio eſſe tranſeundum. Maluit igitur ſe antiquiorum præbere diſcipulum, quam aliorum magiſtrum profiteri. Quapropter cum Origenes in Scripturis interpretandis aliorum omnium tamquam dux atque anteſignanus haberetur, nec non ex eo quaſi e publico penu pleraque ſuarum expoſitionum hauſiſſent ſuperiores Patres; Ambroſius quoque communi ſe uſurum jure arbitratus eſt, ſi ex ejuſdem libris quæ in rem ſuam putabat congruere, mutuaretur. In quo quidem ſumma utebatur cautione & judicio; cum enim plurima in illius auctoris commentationibus legerentur, quæ non probarentur ab Eccleſia, his diligentiſſime vitatis, providebat ne pabulum ullum ovibus ſuis minus ſanum aut ſincerum apponeret. Nonnulla quoque reperimus in ejus ſcriptis quæ petita fuerint ex Baſilio, ſed illud amicitiæ quam inter utrumque mutua virtutis opinio coierat, Ambroſium dediſſe autumamus, ut præeuntem illum, ſicubi occaſio ita ferret, non illibenter ſequeretur. Duobus memoratis Patribus inſuper alios duos addit Hieronymus, Didymum de quo in admonitione ad libros de Spiritu ſancto, & Hippolytum Martyrem, ſed cum hujus opera temporum iniquitate perierint, quod Hieronymi adjiciamus teſtimonio, nihil habemus.

Vide admonit. noſtram in Hexaem.

Secundum Eccleſiæ Patres nominandum cenſemus Philonem Judæum, virum multæ eruditionis, quem allegoricis interpretationibus indulgentem ſatis frequenter imitatus eſt ſanctus Doctor. Inde eſt quod loci nonnulli Ambroſianorum operum obſcuri videantur iis, qui ejuſdem Philonis ex quo deſumti ſunt, methodum non ſatis norunt. Quod ibi potiſſimum contingit, ubi vel proprium aliquod vocabulum vel occurrentes numeri ad ſubtiliorem allegoriam transferuntur. Sic Eraſmus ipſe cuidam loco cenſoriam hanc inuſſit notam: *Hic vide-*

videtur, inquit, *aliquis adfuisse suas nugas*; cum tamen eamdem sententiam eisdem fere verbis apud Philonem invenire sit. Sed non eo nomine privatim accusandus fuerit sanctus Doctor, cum id satis familiare alii quoque Patres habuerint, ut allegoricos tropologicosque sensus indagarent; inque numeris includi tegique magna mysteria existimarent, quæ populis suis putabant candide retegenda. Et hinc sane colligi potest multa quæ nobis quamdam obscuritatis caliginem obtendant, antiquis illis temporibus aperta etiam populo exstitisse, ut pote talibus audiendis assuefacto. Sed etsi quædam offenderentur, quæ numquam plebeculæ captum non superaverint, minime tamen id oratoris tribuendum esset obscuritati; nam hodieque inter eos qui vernaculo sermone verba faciunt, multi laudantur ob perspicuitatem, quorum in concionibus artificium vulgus multa non capiat. *Lib. 2. de Abrah. in marg. cap. 11.*

Est præterea quoddam non ita vulgare interpretandi genus, quod Ambrosius in eodem Philone imitandum sibi proposuit, thematica scilicet interpretatio. Hanc autem definit Sixtus Sen. in hunc modum: *Thematica explanandi methodus est, quæ peculiares divinæ Scripturæ partes una cum earum expositionibus applicat ad alicujus particularis argumenti tractationem, ostendens totum suscepti argumenti corpus, membra, partesque singulas in propositis Scripturæ sanctæ locis veluti in tabella depictas inveniri*. Quam definitionem captu difficilem non judicabit, qui voluerit considerare quemadmodum quæ de patriarchis Abraham, Isaac, & Jacob narrat Scriptura, eo Doctor sanctus referat, ut in primo debitam mandatis divinis obedientiam, in altero sinceram animi puritatem, laborum tolerantiam in tertio, tamquam in totidem vivis imaginibus expressas atque omnium imitationi propositas esse palam faciat. Sed qui plura de hac re voluerit, adeat eumdem Senensem loco citato. *Lib. 3. Biblioth. Sanctæ, Meth. 22.*

Hic forte lectorum quempiam moveat, quod cum non pauca, uti dictum est, petierit ex Græcis Ambrosius, ab eis tamen citandis nominandisve ferme abstineat. Sed præterquam quod haud infrequenter suppresso nomine auctorum, alienam sententiam a se proponi clare testatur, Erasmus geminam ejus rei rationem adfert, nimirum quod eosdem imitari voluerit, non interpretari, quodque per id temporis Scriptores græci male audiebant apud latinos. *Nec Ciceroni*, ait ille, *quisquam vitio vertit, quod in philosophicis argumentis Græcos sequeretur non ut interpres, sed ut imitator: nec erat corniculæ furtum, quod Græcorum nomina, quæ plæraque tum apud Latinos magna laborabant dogmatum improbatorum invidia, pressit; sed cauti pastoris, omnem offendiculi, dissidiique materiam excludentis*. Non parum probabiliter id quidem; nemo enim est qui nesciat quas turbas, quæ jurgia illis temporibus doctrina Origenis inter ejus fautores atque adversarios concierit. Quin etiam forte suspicari possit aliquis Ambrosium non alio nomine, quam quod Origenianorum operum studiosus esset, alicubi Hieronymo displicuisse. Rufinus certe auctor est eumdem Hieronymum duobus tribusve librorum suorum locis de Ambrosianis libris locutum esse perulantius, quam tanti viri sanctitas atque dignitas paterentur. Et hoc isti accusationi vim quamdam addit, non modo quod eam tacitus in Apologia sua præterit Hieronymus, neque Rufino calumniæ nomen impingit: sed maxime quod in libro *de Scriptoribus Ecclesiasticis* Ambrosianarum commentationum catalogum texere, ac suam de illis sententiam proferre detrectaverit; *ne in alterutram partem*, inquit, *aut adulatio in me reprehendatur, aut veritas*. Unde non absurde colligi possit ei quædam in iisdem illis operibus occurrisse quæ non probaret, suum tamen judicium propter insignem viri auctoritatem proferre subveritum. *Epist. edit. suæ præfixa.* *Apol. 1.*

Minime tamen putamus unicam ejus rei causam fuisse ipsius contra Origenianos offensionem; ibidem enim alios ille haud paulo honorificentius tractat; quos probe norat non minus quam Ambrosium, Origenis imitationi addictos esse: im-

mo vero ipse Doctorem nostrum & in superioribus suis libris ante laudaverat, & postea quoque in propria contra Rufinum Apologia non semel laudat: quo etiam loco non dubitat, nomen suum inter Origenianos imitatores profiteri. Quo circa si vera est Rufini objectio, forte sententiam suam ideo proferre noluerit, ne si de libris a se prius, incertum qua causa, vituperatis cum laude loqueretur, argueretur levitatis; sin autem eosdem contemtui habere pergeret, offenderet omnium animos, a quibus sanctus Præsul maximo honore ac reverentia colebatur. Quod si falsum adversario, ut eum vocaret in invidiam, Rufinus imposuit, non facile fuerit divinare quam potissimum ob causam sanctus ille Doctor de tanti Doctoris operibus non sine quodam fastidio silere voluerit. *Nec scire fas est omnia*, inquit ille: neque hoc magnopere ad rem credimus pertinere. Ut ut sit, Ambrosio nostro non potest honorificum non esse, quod cum sententiæ de singulis quibusque rebus semper tam diversæ abeant, solus repertus fuerit Hieronymus qui unum alterumve illius librum minus probaret. Sane pleni sunt codices omnes cum Græcorum, tum Latinorum laudibus sancti Ambrosii, sed etiamsi de illo ceteri tacerent scriptores instar omnium esset unus Augustinus. Hic enim nullam elabi sibi patitur occasionem, quin Ambrosium & quasi parentem colat, & quasi Doctorem ac magistrum sequatur. Contende utriusque doctrinam, & fateberis non temere dictum a doctissimis quibusdam viris, fere omnium quæ docet sanctus Augustinus, semina reperiri apud Ambrosium, cujus ille brevius atque strictius dicta, fusius dilatare amplificareque passim consuevit. Sed ipsum aliosque omnium ætatum scriptores præcipuos suum de Ambrosio calculum ac judicium proferentes exhibeamus.

Anton. Godell. loco jam laudato.

SELECTA VETERUM TESTIMONIA DE SANCTO AMBROSIO.

Basilii ex epistola LV. quæ ad Ambrosium ipsum scripta est.

Quod interioris hominis tui pulcritudinem veluti ex variegata sermonum pictura cognovimus ...... glorificamus Deum nostrum qui in singulis generationibus eos qui sibi placuerint, deligit. Qui olim quidem ex pastoribus ovium populo suo principem excitavit, & Amos de grege caprarum sumtum spiritu suo instruxit, nunc virum ex urbe regia, cui totius gentis principatus concreditus erat, sapientia sublimem, generis claritate, vitæ splendore, orandi facultate, & rebus sæcularibus illustrem ad gregum Christi pasturam traxit: qui projectis hujus vitæ opibus universis, proque damno habitis ut Christum lucrifaceret, commissa sibi magni ac præclari navigii, Ecclesiæ videlicet Dei, in fide Christi gubernacula accepit. Age igitur, o homo Dei, quando quidem non ab hominibus accepisti aut doctus est Evangelium Christi, sed ipse te Dominus e medio judicum terræ desumtum ad cathedram apostolicam transtulit, &c.

Gaudentii Brixiani Episcopi tractatu habito in die suæ ordinationis.

Obsecro communem patrem Ambrosium ut post exiguum rorem sermonis mei, ipse irriget corda vestra divinarum mysteriis litterarum. Loquetur enim Spiritu sancto quo plenus est, & flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ, & tamquam Petri Apostoli successor, ipse erit os universorum circumstantium Sacerdotum. *Vide etiam tract. seq. ubi inventionis SS. martyrum Gervasii ac Protasii meminit.*

Hieronymi ex epistola XXII. ad Eustochium cap. X.

Legas Ambrosii nostri quæ nuper scripsit ad sororem opuscula, in quibus tanto se effudit eloquio, ut quidquid ad laudes virginum pertinet, exquisierit, expresserit, ordinarit.

Ejusdem ex libro de scriptoribus Ecclesiasticis.

Ambrosius Mediolanensis Episcopus, usque in præsentem diem scribit; de quo, quia super est, meum judicium subtraham; ne in alterutram partem aut adulatio in me reprehendatur, aut veritas.

Ejusdem ex Apologia adversus Jovinianum.

Quod si cui asperum & reprehensione dignum videtur, tantam nos inter virginitatem & nuptias fecisse distantiam, quanta inter frumentum & hordeum est, legat sancti Ambrosii *de Viduis* librum, & inveniet illum inter cetera quæ de virginitate & nuptiis disputavit, etiam hoc dixisse.

Ejusdem ex Epistola LVII. ad Damasum.

Quisquis tria hæc, hoc est, tres hypostases, id est, usias dicit .... jungatur cum Beatitudine tua Ursicinus, cum Ambrosio societur Auxentius. Absit hoc a Romana fide, &c.

Ejusdem ex Epistola LXV. ad Pammachium.

Nuper Ambrosius sic Hexaemerum Origenis compilavit, ut magis Hippolyti sententias Basiliique sequeretur.

Ejusdem ex Epistola XC. ad Augustinum.

Quorum & priorem (*Originem scilicet*) noster Ambrosius in quibusdam secutus est.

Ejusdem ex Epistola CLI. ad Algas. Quæst. VI.

Ambrosius Mediolanensis Episcopus quid de hoc loco senserit, in Commentariis ejus legere poteris.

Ejus-

Selecta veterum testimonia de sancto Ambrosio.

Ejusdem ex Apologia I. *adversus Rufinum cap.* I.

Si auctoritatem operi suo præstruebat, volens quos sequeretur, ostendere; habuit in promptu Hilarium... Ambrosium.... & martyrem Victorinum .... de his omnibus tacet, & quasi columnis Ecclesiæ prætermissis, me solum pulicem & nihili hominem per angulos consectatur.

Item ex Apologia III. *cap.* III.

Ego non accusavi quare Origenem pro voluntate transtuleris; hoc enim & ipse feci, & ante me Victorinus, Hilarius, Ambrosiusque fecerunt. *Eadem etiam dixerat in Apologia* II. *cap.* IV.

Ejusdem ex Chronico, Grat. III. *& Equit. Coss.*

Post Auxentii feram mortem, Mediolani Ambrosio constituto, omnis ad rectam fidem Italia convertitur.

Rufini Aquileiensis Presbyteri ex Invectiva II. *in Hieronymum.*

Virum (*lacerat*) omni admiratione dignum Ambrosium Episcopum, qui non solum Mediolanensis Ecclesiæ, verum etiam omnium Ecclesiarum columna quædam & turris inexpugnabilis fuit .... qui ad Ecclesiarum Dei gloriam electus Deo est: qui in conspectu Domini locutus est in conspectu persecutorum regum, & non est confusus. Ambrosius sanctus de Spiritu sancto non solum verbis, sed & sanguine suo scripsit; obtulit enim persecutoribus sanguinem suum, quem in se fudit: sed a Deo ad alios adhuc reservabatur labores .... sanctum virum Ambrosium, cujus adhuc præclaræ vitæ memoria in animis omnium viget.

Augustini ex lib. V. *Confess. cap.* XIII.

Veni Mediolanum ad Ambrosium Episcopum in optimis notum orbi terræ, pium cultorem tuum, cujus tunc eloquia strenue ministrabant adipem frumenti tui, & lætitiam olei, & sobriam vini ebrietatem populo tuo. Ad eum autem ducebar abs te nesciens, ut per eum ad te sciens ducerer. Suscepit me paterne ille homo Dei, & peregrinationem meam satis episcopaliter dilexit .... Et delectabar suavitate sermonis quamquam eruditioris, minus tamen hilarescentis atque mulcentis quam Fausti erat, quod adtinet ad dicendi modum: ceterum rerum ipsarum nulla comparatio; nam ille per manichæas fallacias aberrabat, iste autem saluberrime docebat salutem.

Ex lib. VI. *cap.* I. *ubi de Monica matre ita scribit.*

Studiosius ad Ecclesiam currere, & in Ambrosii ora suspendi ad fontem salientis aquæ ad vitam æternam. Diligebat autem illum virum sicut Angelum Dei, quod per illum cognoverat me interim ad illam ancipitem fluctuationem jam esse perductum .... Itaque cum ad memorias sanctorum, sicut in Africa solebat, pultes & panem & merum adtulisset, atque ab ostinario prohiberetur .... ubi comperit a præclaro prædicatore atque Antistite pietatis præceptum esse ita non fieri .... abstinuit lubentissime.

Ex eodem lib. cap. III.

Ipsum Ambrosium felicem quemdam hominem secundum sæculum opinabar, quem sic tantæ potestates honorarent, cœlibatus autem ejus mihi laboriosus videbatur. Quid autem ille spei gereret, & adversus ipsius excellentiæ tentamenta quid luctaminis haberet, quidve solaminis in adversis, & occultum os ejus quod erat in corde ejus quam sapida gaudia de pane tuo ruminaret, nec conjicere noveram, nec expertus eram. *Et infra hoc eodem capite.* Sed certe nulla dabatur copia sciscitandi quæ cupiebam de tam sancto oraculo tuo, pectore illius .... Et eum quidem in populo verbum veritatis recte tractantem omni die dominico audiebam; & magis magisque mihi confirmabatur omnes versutarum calumniarum nodos, quos illi deceptores nostri adversus divinos libros innectebant, posse dissolvi.

Ex eodem lib. cap. VIII.

Et erat monasterium Mediolani plenum bonis fratribus extra urbis mœnia sub Ambrosio nutritore.

Ex lib. IX. *cap.* VI.

Cum Justina Valentiniani regis pueri mater hominem tuum Ambrosium persequeretur hæresis suæ causa, qua fuerat seducta ab Arrianis: excubabat pia plebs in Ecclesia, mori parata cum Episcopo suo servo tuo .... Tunc hymni & psalmi ut canerentur secundum morem Orientalium partium, ne populus mœroris tædio tabesceret, institutum est, & ex illo in hodiernum retentum, multis jam ac pene omnibus gregibus tuis & per cetera orbis imitantibus.

Ejusdem ex epistola XXXI. *alias* XIV.

Libros beatissimi papæ Ambrosii credo habere sanctitatem tuam, eos autem multum desidero quos adversus nonnullos imperitissimos & superbissimos, qui de Platonis libris Dominum profecisse contendunt, diligentissime & copiosissime scripsit.

Ex epistola LIV. *alias* CXVIII.

Subsecutus est (*Ambrosius*) & ait mihi: *Cum Romam venio, jejuno sabbato: cum hic sum, non jejuno. Sic etiam tu ad quam forte Ecclesiam veneris, ejus morem serva; si cuiquam non vis esse scandalo, nec quemquam tibi.* Hoc cum matri renuntiassem, libenter amplexa est. Ego vero de hac sententia etiam atque etiam cogitans, ita semper habui tamquam eam cælesti oraculo acceperim. *Eamdem Ambrosii responsionem epistola quoque* XXXVIII. *alias* CLXIIII *idem memorat Augustinus.*

Ex epistola XLIV. *alias* CLXIII.

Quæsivi ab eo (*Fortunio Donatista*) utrum justum & religiosum putaret episcopum Mediolanensis Ecclesiæ Ambrosium? Cogebatur utique negare quod ille vir Christianus esset & justus, quia si fateretur statim objicere mus quod eum rebaptizandum esse censeret. Cum ergo ea loqui cogeretur quibus ille non esset habendus Christianus & justus, commemoravi quantam persecutionem pertulerit, circumdata etiam militibus armatis Ecclesia.

Ex epistola CXLVII. *alias* CXII. *num.* LV.

Quæ si approbas tene mecum sancti Ambrosii sententiam, jam non ejus auctoritate sed ipsa veritate firmatam. Neque enim mihi propterea placet, quia per illius os potissimum me Dominus ab errore liberavit, & per illius ministerium gratiam mihi baptismi indulsit, tamquam plantatori & rigatori meo nimium faveam: sed quia de hac re & ipse hoc dixit, quod pie cogitanti & recte intelligenti loquitur etiam ille, qui incrementum dat Deus.

Ejusdem ex lib. de Gratia Christi contra Cælest. & Pelag. cap. XLII.

Iste ipse Pelagius in illo ipso recenti opusculo suo cujus se commemoratione defendit, id est, in tertio libro *de libero arbitrio*, sanctum Ambrosium quemadmodum laudet accipite: *Beatus*, inquit, *Ambrosius Episcopus, in cujus præcipue libris Romana elucet fides, qui scriptores inter latinos flos quidem speciosus enituit, cujus fidem & purissimum in Scripturis sensum ne inimicus quidem ausus est reprehendere....* Audiat ergo illum venerabilem Antistitem dicentem & docentem.... Audiat iste tantum virum docentem, imitetur credentem, &c. *Eadem ferme commemorat lib.* de Peccato orig. *cap.* XXII. *lib.* de Nupt. & Concup. *cap.* XXXV. *Et lib.* IV. contra duas Epist. Pelag. *cap.* XI. *&* XII.

Ejusdem ex lib. I. *contra Jul. Pelag. cap.* III.

Sed audi adhuc alium excellentem Dei dispensatorem, quem veneror ut patrem; in Christo enim Jesu per Evangelium ipse me genuit, & eo Christi ministro lavacrum regenerationis accepi: beatum loquor Ambrosium, cujus pro catholica fide gratiam, constantiam, labores, pericula sive operibus sive sermonibus, & ipse sum expertus, & mecum non dubitat prædicare orbis Romanus. *Similia quoque sequentibus ejusdem libris capitibus videas licet.*

Item ex lib. II. *cap.* V.

Hic apertissime atque satiatissime ille tam excellenter tui doctoris ore laudatus Doctor Ambrosius declaravit & quid esset, & unde esset originale peccatum, & unde contigerit prima illa confusio .... Ecce fundit eloquentiæ lucidum ac perspicuum flumen Ambrosius. Non est hic ubi hæreat lector, ubi caliget auditor. *Et cap.* IX. Ecquis hæc dicit? Homo Dei catholicus, & catholicæ veritatis adversus hæreticos usque ad periculum sanguinis defensor accerrimus... ille strenuus Christi miles, & Ecclesiæ fidelis Doctor, &c.

Ejusdem ex lib. de Cura pro Mortuis ger. cap. XVII.

Mediolani apud sanctos Protasium & Gervasium martyres, expresso nomine sicut defunctorum quos eodem modo commemorabant. adhuc vivum dæmones episcopum confitebantur Ambrosium, atque ut sibi parceret obsecrabant, illo aliud agente, atque hoc cum ageretur, omnino nesciente. *Videsis etiam lib.* IX. *cap.* VII. *lib.* XXII. de Civit. Dei *cap.* XXVII. *& lib.* I. Retract. *cap.* XIII.

Paulini ex epist. ad Alypium, quæ est apud Aug. XXIV. *alias* XXXV.

Quod indicasti jam de humilitatis nostræ nomine apud Mediolanum te didicisse, cum illic initiareris, fateor curiosius me velle condiscere, ut omni parte te noverim, quo magis grațuler, si a suscipiendo mihi patre nostro Ambrosio, vel ad fidem invitatus es, vel ad sacerdotium con-

NOI RIFORMATORI
Dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la Fede di revisione, ed Approvazione del *P. F. Paolo Tomaso Manuelli Inquisitore del S. Off. di Venezia*, nel Libro intitolato, *Sancti Ambrosii Opera, cum notis Monachorum Sancti Mauri*, &c. non v'esser cos' alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, e buoni costumi; concediamo Licenza a *Santo Pecora Stampatore di Venezia*, che possi esser stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova.

Dat. 6. Maggio 1738.

(Gio: Francesco Morosini Kav. Rif.
(
(Daniel Bragadin Kav. Proc. Rif.

Agostino Gadaldini Segretario.

1738. 4. Luglio.
Registrato nel Magistrato Eccellentissimo contro la Biastema.

Vettor Gradenigo Segretario.

IN-

IN SEX LIBROS HEXAEMERON
ADMONITIO.

OBservatum jam multis, quod & res ipsa clamat, Ambrosianum hunc fœtum sermonibus constare, quibus sanctus Doctor populo Mediolanensi rerum creationem exposuit. Hos notarium aliquem ex ore dicentis excepisse arbitrantur nonnulli, ex primis sermonis octavi verbis conjecturam capientes: at certe Ambrosius jam pronuntiatos stylo adstrinxit, ac in eam, qua circumferuntur, tractatus formam concinnavit. Ipsemet enim Orontiano [a] diacono, ad Sabinum episcopum hoc idem opus misit, scribens, Hexaemeron suum sese exarasse significat. Eamdem rem in aliis quoque libris ipse factitabit. Neque dubium, illi hoc ideo usu venire, & amicorum ut obsequeretur voluntati, ceterorumque Christianorum utilitati consuleret, & sibi ne imponi posset a notariis.

Operi suo Auctor ipse titulum [b] Hexaemeron indidit, illudque, si fides habenda mss. in quibus omnibus legere est, Explicit dies primus. Incipit dies secundus, & ita de ceteris, in sex dies divisit. Congruit quidem titulo suo, universoque operi divisio: sed cum jam inde a [c] Cassiodori Senatoris temporibus sex in libros distributum fuisse appareat, tam antiquæ divisioni & ab ipso Ambrosio forsan profecta quicquam immutare visum non est.

Doctori nostro Origenem, Hippolytum ac Basilium in hoc argumento præivisse docet Hieronymus [d]. Quid autem a prioribus duobus mutuatus sit, cum laudati eorum libri ad ætatem nostram, ut in Præfatione dictum est, minime pervenerint, scire non possumus: a Basilio vero ut eum quam plurima sumsisse haudquaquam inficiamur; ita serviliter illius opera imitatum esse, aut quasi translatoris officio functum pernegamus. Enimvero etsi frequenter illius insistit vestigiis, ab eis tamen sæpe sæpius recedit: quippe qui addat, adimat, transponat; immo nec religioni ducat [e] contraria sentire Basilio, quem etiam interdum, tacito licet nomine, non leviter perstringit. Multa quoque ex profanis auctoribus Plinio & aliis petita operi suo inseruit, quæ nullo negotio quivis poterit adnotare: sed hic non videtur prætermittendum, ita lusisse hunc ipsum in exprimendo Virgilio, ut de [f] apibus agens, solutis versuum numeris, Poetæ verba sæpius retineret.

Porro sicubi Basilium imitatus est, id vel maxime factum in argumenti totius distributione atque œconomia. Unde minime dubitaverimus, quin hic sermones novem: quot videlicet apud beatum Basilium exstant, assignandi sint. Certe quidem eum numerum adstruere operosum non erit. Duo enim in libro tertio manifestissime distinguuntur, quorum alter primis quinque capitibus inclusus, mane habitus est; alter, qui per reliqua hujus libri capita extenditur, vespere. Neque vero minus perspicuum quinto libro binos similiter contineri, cum multum discrepet is, quem undecim prioribus capitibus putamus circumscriptum, ab eo qui inde ad finem usque libri perducitur. Illum matutinis horis pronuntiatum esse planissime declarant ultima capitis undecimi verba, quibus e solis jam nimium procedentis ardore tota concluditur oratio: hunc autem vespertinis habitum, ea quæ de nocturnis avibus dicit, probant evidenter; & præterea concionis confirmat epilogus, quo prius Præsul vergente arctioris jejunii die auditores ad serotinam refectionem dimittit. Quamquam vero non ita proclive sit evincere primum quoque librum in duos sermones fuisse divisum, in eam tamen opinionem hinc adducimur, quod sexti capitis finis nihil aliud præferre videatur, nisi orationis conclusionem, quæ cum prima Basiliana homilia pulcre consentit: reliqua autem hujusce libri capita, quæ & ipsa secundæ Basilii homiliæ aptissime respondent, aliam suisque numeris absolutam orationem satis liquido præ se ferant. Ceteri tandem libri ut apud Basilium, ita etiam hic suum quisque sermonem complectuntur.

Quæras fortasse cui potissimum anno tribuendi sint? Quamvis id certo definire non audeamus, tamen si quid conjecturis liceat indulgere, illos anno CCCLXXXIX. haud multo antiquiores arbitrabimur. Cum enim ibi mentio [g] ecclesiastici cantus, quem Mediolani Vir sanctus anno CCCLXXXV. aut CCCLXXXVI. instituerat, non semel fiat, ante illud tempus Hexaemeron suum composuisse dicendus non est. Deinde se tunc provectioris fuisse ætatis non dissimulat: [h] Quæ pueri, inquiens, risimus, ea senes commemorare qui possumus? Ex communiori autem chronologia non ita senex anno CCCXCVII. diem obiit Ambrosius: quapropter suam eum senectutem vix ante annum CCCLXXXIX. prædicasse judicaveris. Accedit his quod ipse quæ id temporis in Ecclesia sua agebantur, describens docet jam non multas esse congregationes, ad quas separatim pagani, hæreticique cogebantur: Sed [i] factus est, inquit, unus populus, ex hæreticis, & gentibus repleta est Ecclesia. Quæ sa-

a Epist. ad Oront.
b Epist. ad Sab. & Oront.
c Div. lit.
d Epist. ad Pammach. supra cit.
e L. 3. c. 4. l. 4. c. 7. l. 5. c. 18.
f L. 5. c. 21
g lib. 3. c. 1. & 5. lib. 5. c. 4.
h Lib. 4. cap. 5.
i L. 3. c. 9.

ſane quantum cum aſſignatis temporibus conveniant, facile quivis intelligat. Hæc namque aperte ſignificant felices illos dies, cum extincta Juſtina imperatrice Arianorum partibus tam pertinaciter addicta, confutato repulſoque Symmacho ethnicorum rituum tam forti propugnatore, victor tandem de Maximo tyranno Theodoſius Magnus tot hoc anno [a] *leges, tantaque prudentia adverſus paganos atque hæreticos tulit; ut eorum plurimos in Eccleſiæ Catholicæ ſinum convolaſſe ejuſdem ævi* [b] *ſcriptores notaverint.*

Ad anni porro tempeſtatem quod attinet, planum quidem eſt obſervatum iſtis diebus jejunium: veriſimile autem non aliud fuiſſe illud quam exeuntis Quadrageſimæ. Etenim illos dies ſingularis exſtitiſſe religionis eo conſtare poteſt, quod ſummo mane populus ad Eccleſiam frequens conflueret, unde non niſi poſt ſolis occaſum diſcederet. Itaque haud immerito dixeris tales fuiſſe eos, quales in ipſa Juſtinæ ſævientis perſecutione ab Ambroſio deſcribuntur, quando per ſacram hebdomadam plebs omnis ad agendam matutinam veſpertinamque ſynxim conveniebat. Addamus inſuper eadem in utriſque cœtibus peracta eſſe. Nam de his [c] *ſcribit ſanctus Antiſtes,* dies eſſe quibus in Eccleſia pœnitentia relaxatur; *de* [d] *illis,* tempus eſſe quo celebratur indulgentia peccatorum: *in* [e] *his lectam Jonæ prophetiam adſerit, in illis* [f] *idem præſtitum non obſcure deſignat. In iſtis igitur conventibus cum eodem die bis aliquando, Baſilii more, verba faceret, ſex omnino diebus ſuſceptum argumentum abſolvit, hoc eſt, intra hebdomadæ unius anguſtias. Probat id quidem a nobis inſtituta ſermonum diviſio; at illud idem evincit ipſemet Ambroſius in hæc verba* [g]: Qui (*ſermo noſter*) etſi per quinque jam dies non mediocri labore nobis proceſſerit; tamen hodierno die, *&c.*

[a] *Cod. Th. tit. de pag. & hæret.*
[b] *Hier. ep. 7. Prud. l. 1. in ſymb.*
[c] *Epiſt. ad Marc.*
[d] *Lib. 5. cap. 25.*
[e] *Epiſt. ad Marc.*
[f] *Lib. 5. c. 11. & 25.*
[g] *Lib. 6. cap. 1.*

SAN-

SANCTI AMBROSII
MEDIOLANENSIS EPISCOPI
HEXAEMERON
LIBRI SEX. *

* Scripti circ. an. 389.

LIBER PRIMUS
DE OPERE PRIMI DIEI.

Sermo I.

CAPUT I.

De mundi principio, duratione, & unitate Philosophorum errores referuntur, ac perstringuntur.

Tantumne opinionis assumsisse homines, ut aliqui eorum tria principia constituerent omnium Deum, & exemplar, & materiam, sicut Plato, discipulique ejus; & ea incorrupta, & increata, ac sine initio esse asseverarent: Deumque non tamquam creatorem materiæ, sed tamquam artificem ad exemplar, A hoc est, ideam intendentem, fecisse mundum de materia, quam vocant hylen, quæ gignendi causas rebus omnibus dedisse asseratur: ipsum quoque mundum incorruptum, nec creatum, aut factum existimarent: alii quoque, ut Aristoteles cum suis [a] disputandum putavit, duo principia ponerent, materiam & speciem, & tertium cum iis, quod operatorium dicitur, B cui suppeteret competenter efficere, quod adoriundum putasset.

2. Quid igitur tam inconveniens, quam ut æternitatem operis cum Dei omnipotentis æternitate conjungerent, vel ipsum opus Deum esse dicerent; ut cælum, & terram, & mare divinis prosequerentur honoribus? Ex quo factum est, ut partes mundi Deos esse crederent, quamvis de

a Manuscriptus Corbeiensis unus & Colbertinus *disputandum, putant duo principia ponere*. Melius alii, atque editiones, *putavit .... ponerent*. Hoc enim ultimum verbum pendet ex ipso initio capitis: *Tantumne ... ut aliqui*, &c.

ipso mundo non mediocris inter eos quæstio sit.

3. Nam Pythagoras unum mundum asserit: alii innumerabiles dicunt esse mundos, ut scripsit Democritus, cui plurimum de Physicis vetustas auctoritatis detulit. Ipsumque mundum semper fuisse & fore Aristoteles usurpat dicere: contra autem Plato non semper fuisse, sed semper fore præsumit adstruere: plurimi vero nec fuisse semper, nec semper fore scriptis suis testificantur.

4. Inter has eorum dissensiones quæ potest esse veri æstimatio? cum alii mundum ipsum Deum esse dicant, quod ei mens divina, ut putant, inesse videatur; alii partes ejus; alii utrumque; in quo nec quæ figura sit Deorum, nec qui numerus, nec qui locus, aut vita possit, aut cura comprehendi. Siquidem [a] mundi æstimatione volubilem, rotundum, ardentem, quibusdam incitatum motibus, sine sensu Deum conveniat intelligi, qui alieno, non suo motu feratur.

CAPUT II.

Moysis opinio de initio rerum, auctore mundi, & creatione materiæ. Idem multis nominibus commendatur: cui uni, explosis atomis ideisque, credendum ostenditur.

5. Unde divino spiritu prævidens sanctus Moyses hos hominum errores fore, & forte jam cœpisse, in exordio sermonis sui sic ait, *In principio fecit Deus cælum & terram.* [Gen. 1. 1.] Initium rerum, auctorem mundi, creationem materiæ comprehendens; ut Deum cognosceres ante initium mundi esse, vel ipsum esse initium universorum; sicut in Evangelio Dei Filius dicentibus sibi, *Tu quis es?* respondit: [b] *Initium, quod & loquor vobis:* [Johan. 8. 25.] & ipsum dedisse gignendis rebus initium, & ipsum esse creatorem mundi, non idea quadam duce imitatorem materiæ, ex qua non ad arbitrium suum, sed ad speciem propositam sua opera formaret. Pulcre quoque ait, *In principio fecit;* ut incomprehensibilem celeritatem operis exprimeret, cum [c] effectum prius operationis impletæ, quam indicium cœptæ explicuisset.

6. Quis hoc dicat advertere debemus. Moyses utique ille eruditus in omni sapientia Ægyptiorum, quem de flumine collectum filia Pharao ut filium dilexit, & subsidiis regalibus fultum, omnibus sæcularis prudentiæ disciplinis informari atque instrui desideravit. Qui cum de aqua nomen acceperit, non putavit tamen dicendum, quod ex aqua constarent omnia, ut Thales dixit. Et cum esset in aula educatus regia, maluit tamen pro amore justitiæ subire exilium voluntarium, quam in tyrannidis fastigio peccati perfunctionem deliciis acquirere. Denique priusquam ad populi liberandi munus vocaretur, naturali æquitatis studio provocatus, accipientem injuriam de popularibus suis ultus, invidiæ sese dedit, voluptatique eripuit, atque omnes regiæ domus declinans tumultus, in secretum Æthiopiæ se contulit, ibique a ceteris negotiis remotus, totum divinæ cognitioni animum intendit, ut gloriam Dei videret facie ad faciem. Cui testificatur Scriptura, quia *nemo surrexit amplius Propheta in Israel, sicut Moyses,* [Deut. 34. 10.] [d] *quem scivit Dominus facie ad faciem.* Non in visione, neque in somnils, sed os ad os cum Deo summo locutus; neque in specie, neque per ænigmata, sed clara atque perspicua præsentiæ divinæ dignatione donatus.

7. Is itaque Moyses aperuit os suum, & effudit quæ in eo Dominus loquebatur, secundum quod ei dixerat, cum eum ad Pharao regem dirigeret: *Vade ergo, & ego aperiam os tuum, & instruam te quid debeas loqui.* [Exod. 4. 12.] Etenim si quod de populo dimittendo diceret, a Deo acceperat, quanto magis quod de cælo loqueretur? Denique non in persuasione humanæ sapientiæ, nec in Philosophiæ simulatoriis disputationibus, sed in ostensione spiritus & virtutis, tamquam testis divini operis ausus est dicere: *In principio fecit Deus cælum & terram.* Non ille, ut atomorum concursione mundus coiret, serum atque otiosum expectavit negotium; [e] neque disciplinam quamdam materiæ, quam contemplando, mundum posset effingere, sed auctorem Deum exprimendum putavit. Advertit enim vir plenus prudentiæ, quod visibilium atque [f] invisibilium substantias, origines, & causas rerum mens sola divina contineat, non ut Philosophi disputant, validiorem ato-

a Mss. Regius, Corb. & Colb. *mundum æstimatione.* Catautensis, *mundi æstimationem volubilem, rotundam, incitatam.* Alii & edit. *mundi æstimatione.* Bene, si interpreteris quasi sit idem ac, pro ut mundus æstimatur.

b Gemeticensis, Cœnomanensis & Vulgata, *Principium, qui.* Reg. Germanensis & edit. Amerbachii & Petiti, *Initium qui.* Sic Dionysianus infra cap. 4. num. 15. Decem mss. *Initium quod.* Sic etiam inf. num. citato, & lib. 3. de fide ad Grat. c. 4. lib. 5. cap. 4. græce autem, *τὴν ἀρχὴν ὅ, τι καὶ λαλῶ ὑμῖν.* Tremellius vertit: *id quod a principio, dico vobis.*

c Quinque mss. & edit. Erasmi ac Romana, *affectum.*

d Mss. octo antiquioris ac melioris notæ & edit. veteres, *qui scivit Dominum.* Reg. & Remensis, *qui scivit Deum.* Dion. *qui scivit Deum faciem ad faciem.* Germ. *qui vidit Dominum.* LXX. *quem novit Dominus eum faciem ad faciem.* Vulg. *quem nosset Dominus.*

e Decem mss. melioris notæ, *neque discipulum quemdam.*

f Quatuor mss. & edit. Costerii, *invisibilium origines substantiarum & causas rerum.* Am. Era. & Gillot. omittunt, *origines.* Quatuor mss. *invisibilium substantiam & causas rerum.*

atomorum complexionem perseverantiæ jugis præstare causam: sed judicavit quod telam araneæ texerent, qui sic minuta & insubstantiva principia cælo, ac terris darent, quæ ut fortuito conjungerentur, ita fortuito ac temere dissolverentur, nisi in sui gubernatoris divina virtute constarent. Nec immerito gubernatorem nesciunt, qui non noverunt Deum, per quem omnia reguntur & gubernantur. Sequamur ergo eum, qui & auctorem novit, & gubernatorem, nec vanis abducamur opinionibus.

CAPUT III.

Principium suum a Deo mundum habere: ac proinde eum, licet sphærica figura sit, æternum non esse.

8. IN *principio*, inquit. Quam bonus ordo, ut illud primum assereret, quod negare consueverunt, & cognoscerent principium esse mundi, ne sine principio mundum esse homines arbitrarentur. Unde & (Ps. 103. 25.) David cum de cælo, & terra, & mari loqueretur, ait, *Omnia in sapientia fecisti*. Dedit ergo principium mundo, dedit etiam creaturæ [a] infirmitatem, ne anarchon, ne increatum, & divinæ consortem substantiæ crederemus. Et pulcre addidit; [b] *Fecit*, ne mora in faciendo fuisse existimaretur; ut vel sic intelligerent homines quam incomparabilis operator esset, qui tantum opus brevi exiguoque [c] momento suæ operationis absolveret, ut voluntatis (Psal. 148. 5.) effectus sensum temporis præveniret. Nemo operantem vidit, sed agnovit operatum. Ubi igitur mora, cum legas: *Quia ipse dixit, & facta sunt, ipse mandavit, & creata sunt?* Nec artis igitur usum, nec virtutis expendit, qui momento suæ voluntatis majestatem tantæ operationis implevit; ut ea quæ non erant, esse faceret tam velociter, ut neque voluntas operationi præcurreret, neque operatio voluntati.

9. Miraris opus, quæris operatorem, quis principium tanto operi dederit, quis tam cito id fecerit? Subjecit statim, dicens quia *Deus fecit cælum & terram*. Audisti au- (Gen. 14. 19. & 22.) ctorem, dubitare non debes. Hic est in quo benedixit Melchisedech Abraham patrem multarum gentium, dicens: *Benedictus Abram a Deo summo, qui fecit cælum & terram*. Et credidit Abraham Deo, & ait: *Extendam manum meam ad Deum summum, qui fecit cælum & terram*. Vides quia hoc non homo invenit, sed Deus annuntiavit. Deus est enim Melchisedech, qui est rex pacis & justitiæ, nec initium dierum neque finem

A habens. Non mirum ergo si Deus qui est sine initio, initium omnibus dedit; ut quæ non erant, esse inciperent. Non mirum si Deus qui omnia virtute sua continet, & incomprehensibili majestate universa complectitur, fecit hæc quæ videntur, cum etiam illa fecerit quæ non videntur. Invisibilia autem iis quæ videntur, potiora esse quis neget; cum ea quæ videntur, temporalia sint, æterna autem quæ non viden-
B tur? Quis dubitet quod Deus hæc fecerit, (Esa. 40. 12.) qui per Prophetam locutus, ait: *Quis mensus est manu aquam, & cælum palmo, & universam terram clausa manu? Quis statuit montes in libra, & rupes in statera, & nemora in jugo? Quis cognovit sensum Domini, aut quis ejus consiliarius fuit, vel quis instruxit eum?* De quo etiam alibi legimus: Quia tenet circuitum terræ, & terram velut nihilum fecit. Et (Hier. 10. 11.) Hieremias ait: *Dii qui non fecerunt cælum &*
C *terram, peribunt a terra, & de sub cælo isto. Dominus qui fecit terram in virtute sua, & correxit in sapientia sua orbem, & in sua prudentia extendit cælum, & multitudinem aquæ in cælo.* (Ibidem 14.) Et addidit: *Infatuatus est homo a scientia sua*. Qui enim corruptibilia mundi sequitur, & ex his putat quod divinæ possit naturæ comprehendere veritatem, quomodo non infatuatur versutæ disputationis astutia?

10. Cum ergo tot oracula audias, qui-
D bus testificatur Deus quod fecerit mundum, noli eum sine principio esse credere; quia quasi sphæra mundus esse dicatur, ut principium ejus nullum videatur exstare; & cum intonat, quasi in circuitu omnia commoventur, ut unde incipiant, ubi desinant non facile comprehendas; quia circuitus principium sensu colligere impossibile habetur. Neque enim sphæræ potes initium reperire, vel unde
E cœperit globus lunæ, vel ubi desinat menstrua lunæ defectio. Neque vero si ipse non comprehendas, idcirco non cœpit, aut nequaquam desinet. Si ipse circuitum vel atramento, vel graphio ducas, vel * centro exprimas, unde cœperis, aut ubi desieris, intervallo interposito non facile vel oculis colligis, vel mente repetis; & tamen & cœpisse & desivisse ipse tibi testis es. Nam etsi sensum subterfugit, verita-
F tem non subruit. Quæ autem initium habent, & finem habent: & quibus finis datur, initium datum constat. Finem autem mundi futurum ipse Salvator docet in (Matt. 24. 35.) Evangelio suo, dicens: *Cælum & terra præteribunt*: & infra: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem mundi*. Et Apostolus: (Idem 28. 20.) (1. Cor. 7. 31.) *Præterit enim figura hujus mundi*.

11. Quomodo ergo coæternum Deo mun-

a Mss. aliquot ac edit. Gill. in margine, & Rom. in corpore, *informem materiam*. Alii novem optimæ notæ & vet. edit. *infirmitatem*, id est, ut ait Latinius, *corruptionem*.

b Edit. omnes unanimi consensu, *addidit de celeritate conditionis; fecit*. At hæ voces *de celeritate conditionis*, desunt in mss. omnibus.

c Ita tredecim mss. & edit. vet. At edit. Rom. *momento sua voluntatis absolveret, & operationis effectu sensum*, &c.

* Centrum græce κέντρον, id est, stimulus vel spiculum. Vide infra lib. 5. cap. 10.

mundum asserunt, & creatori omnium sociant, atque æqualem esse disputant creaturam, corpusque materiale mundi invisibili illi atque inaccessibili naturæ divinæ conjungendum putant; cum præsertim secundum suam sententiam non possint negare, quoniam cujus partes corruptioni & mutabilitati subjacent, hujus necesse est universitatem iisdem passionibus, quibus propriæ portiones ejus sunt obnoxiæ, subjacere?

CAPUT IV.

Principiorum varia genera: & in quo Deus fecisse cælum ac terram intelligendus.

12. PRincipium igitur esse docet qui dicit: *In principio fecit Deus cælum & terram*. Principium autem ad tempus refertur, aut ad numerum, aut ad funda- C mentum; quomodo in ædificanda domo initium fundamentum est. Principium quoque conversionis & depravationis dici posse Scripturarum cognoscimus auctoritate. Est & principium artis ars ipsa, ex qua artificum diversorum deinceps cœpit operatio. Est etiam principium bonorum operum finis optimus, ut misericordiæ principium est, Deo placere quod facias. Eo enim ad conferendum hominibus sub- D sidium maxime provocamur. Est etiam virtus divina, quæ hac exprimitur appellatione. Ad tempus refertur, si velis dicere in quo tempore Deus fecit cælum & terram, id est, in exordio mundi, quando fieri cœpit, sicut ait Sapientia: *Cum pararet cælum, cum illo eram*. (Prov. 8. 27.) Ad numerum autem si referas, ita convenit, ut accipias: imprimis fecit Deus cælum & terram, deinde colles, regiones, fines inhabitabiles. E Vel sic: ante reliquas visibiles creaturas, diem, noctem, ligna fructifera, animantium genera diversa, cælum & terram fecit. Si vero ad fundamentum referas, principium terræ fundamenta esse legisti, dicente Sapientia: *Quando fortia faciebat fundamenta terræ, eram* [a] *penes illum cuncta componens*. (Ibid. 8. 29.) Est etiam bonæ principium disciplinæ, sicut est illud: *Initium sapientiæ est timor Domini*; (Prov. 1. 7.) quoniam qui timet Domi- F num, declinat errorem, & ad virtutis semitam vias suas dirigit. Nisi enim quis timuerit Deum, non potest renuntiare peccato.

13. Quod æque etiam de illo possumus accipere: *Mensis hic initium mensium erit vobis*; (Exod. 12. 2.) quamvis & de tempore istud accipiatur, quia de Pascha Domini loquebatur, quod veris initio celebratur. In hoc ergo principio mensium, cælum & terram fecit, quod inde mundi capi oportebat ex- A ordium, ubi erat opportuna omnibus verna temperies. Unde & annus mundi imaginem nascentis expressit, ut post hybernas glacies atque hyemales caligines serenior solito verni temporis splendor eluceat. Dedit ergo formam futuris annorum curriculis mundi primus exortus, ut ea lege annorum vices surgerent, atque initio cujusque anni produceret terra nova seminum germina, quo primum Dominus Deus B dixerat: *Germinet terra herbam fœni, seminans semen secundum genus & secundum similitudinem, & lignum fructiferum faciens fructum*. (Gen. 1. 11.) Et statim produxit terra herbam fœni, & lignum fructiferum; in quo nobis & moderationis perpetuæ divina providentia, & celeritas terræ germinantis ad æstimationem vernæ suffragatur ætatis. Nam etsi quocumque tempore & Deo jubere promtum fuit, & terrenæ naturæ obedire, ut inter hybernas glacies, & hyemales pruinas cælestis imperii fotu germinans terra fetum produceret; non erat tamen dispositionis æternæ rigido stricta gelu in virides subito fructus arva laxare, atque horrentibus pruinis florulenta miscere. Ergo ut ostenderet Scriptura veris tempora in constitutione mundi, ait: *Mensis hic vobis initium mensium, primus est vobis in mensibus anni*, (Exod. 12. 2.) primum mensem, vernum tempus appellans. Decebat enim principium anni principium esse generationis, & ipsam generationem mollioribus auris foveri. Neque enim possent tenera rerum exordia aut asperioris laborem tolerare frigoris, aut torrentis æstus injuriam sustinere.

14. Simul istud advertere licet, quia jure concurrit, ut eo tempore videatur in hanc generationem, atque in hos usus tributus ingressus, quo tempore ex hac generatione in regenerationem est legitimus transitus. Siquidem verno tempore filii Israel Ægyptum reliquerunt, & per mare transierunt, baptizati in nube, & in mari, ut Apostolus dixit: (1. Cor. 10. 1. & seq.) & eo tempore Domini quotannis Jesu Christi Pascha celebratur, hoc est, animarum transitus a vitiis ad virtutem, a passionibus carnis ad gratiam sobrietatemque mentis, a malitiæ nequitiæque fermento ad veritatem & sinceritatem. Regeneratis itaque dicitur: *Mensis hic vobis initium mensium, primus est vobis in mensibus anni*. (Exod. 12. 2.) Derelinquit enim & deserit, qui abluitur, intelligibilem illum Pharao principem istius mundi, dicens: Abrenuntio tibi, Diabole, & [b] Angelis tuis, & operibus tuis, & imperiis tuis. Nec jam serviet ei, vel terrenis hujus corporis passionibus, vel depravatæ mentis erroribus, qui demersa omni malitia, vice plumbi, bonis operibus dextra lævaque munitus inoffenso sæculi hujus freta studet trans-

a Quatuor mss. & edit. Am. Pet. *penes illum componens*. Sex mss. & LXX. *penes illum disponens*.

b Mss. quatuor probatissimi prætermittunt, *& Angelis tuis*.

transire vestigio. In libro quoque, qui in- A scribitur de Numeris, ait Scriptura: *Initium nationum Amalec, & semen ejus peribit.* Num. 24.20. Et utique non omnium nationum primus est Amalec; sed quia per interpretationem Amalec * rex accipitur iniquorum; a iniqui autem gentes sunt: vide ne principem mundi hujus accipere debeamus, qui imperat nationibus voluntatem suam facientibus, cujus semen peribit: semen autem ejus impii & infideles sunt, quibus ait Dominus, *Vos ex patre Diabolo estis.* Joan. 8.44.

15. Est etiam initium mysticum, ut illud est: *Ego sum primus & novissimus, initium & finis.* Apoc. 1.8. Et illud in Evangelio præcipue, quod interrogatus Dominus, quis esset, respondit: *Initium, quod & loquor vobis.* Joan. 8.25. Qui vere & secundum divinitatem est initium omnium, quia nemo ante ipsum; & finis, quia nemo ultra ipsum: & secundum Salomonem initium est viarum Domini in opera ejus; Prov. 8.22. ut per ipsum disceret hominum genus vias Domini sequi, & operari C opera Dei. In hoc ergo principio, id est, in Christo, fecit Deus cælum & terram; quia per ipsum omnia facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quod factum est, in ipso vita erat; quia in ipso constant omnia. Et ipse est primogenitus totius creaturæ, sive quia ante omnem creaturam; sive quia sanctus, quia primogeniti sancti sunt, ut primogenitus Israel, non quia ante omnes, sed quia sanctior ceteris. Sanctus D autem Dominus supra omnem creaturam & secundum corporis susceptionem; quia solus sine peccato, solus sine vanitate. Omnis autem creatura subjecta vanitati est.

16. Possumus etiam intelligere: *In principio fecit Deus cælum & terram*, id est, ante tempus: sicut initium viæ nondum via, & initium domus nondum domus. Denique alii dixerunt, ἐν κεφαλαίῳ quasi in capite, quo significatur in E brevi & in exiguo momento summa operationis impleta. Sunt ergo & qui principium non pro tempore accipiant, sed ante tempus, τῷ κεφαλαίῳ vel caput; ut dicamus latine quasi summam operis; quia rerum visibilium summa cælum & terra est, quæ non solum ad mundi hujus spectare videntur ornatum, sed etiam ad indicium rerum invisibilium, & quoddam argumentum eorum quæ non videntur, ut F est illud propheticum: *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum ejus annuntiat firmamentum.* Psal. 18.1. Quod secutus Apostolus aliis verbis in eamdem conclusit sententiam, dicens: *Quia invisibilia ejus per ea quæ facta sunt, intelliguntur.* Rom. 1.20. Auctorem enim Angelorum & Dominationum & Potestatum facile intelligimus eum, qui momento imperii sui hanc tantam pulcritudinem mundi ex nihilo fecit esse, quæ non erat; & non de exstantibus aut rebus, aut causis donavit habere substantiam.

CAPUT V.

B *Mundum divinæ operationis specimen esse: a gentilibus eum Dei umbram non recte dici: Filio enim soli, ut imago Dei sit, convenire.*

17. Est ergo hic mundus divinæ specimen operationis; quia dum opus videtur, præfertur operator. Namque ut istarum artium aliæ sunt actuosæ, quæ sunt in corporis motu, aut sono vocis; cessavit motus aut sonus, nihil superfuit, nec remansit spectantibus vel audientibus: aliæ theoreticæ, b quæ vigorem mentis exerceant: aliæ hujusmodi, ut cessante quoque operationis officio, operis munus appareat, ut ædificatio atque textura, quæ etiam tacente artifice, peritiam ejus ostendunt, ut operatori operis sui testimonium suffragetur. Similiter hic mundus divinæ majestatis insigne est, ut per ipsum Dei sapientia manifestetur. Quem videns Propheta, simul & ad invisibilia oculos mentis attollens, ait: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti.* Psal. 103.24.

18. Nec otiose utique factum legimus; quia gentiles plerique qui coæternum Deo mundum volunt esse, quasi adumbrationem virtutis divinæ, asserunt etiam sua sponte subsistere; & quamvis causam ejus Deum esse fateantur; c causam tamen factum volunt non ex voluntate & dispositione sua, sed ita ut causa umbræ corpus est. Adhæret enim umbra corpori, & fulgor lumini naturali magis societate, quam voluntate arbitra. Pulcre ergo ait Moyses, quia *fecit Deus cælum & terram.* Non dixit quia subesse fecit; non dixit quia causam mundo ut esset, præbuit: sed *fecit* quasi bonus quod foret utile: quasi sapiens quod optimum judicabat: quasi omnipotens quod amplissimum prævidebat. Quomodo autem quasi umbra esse poterat, ubi corpus non erat, cum incorporei Dei corporea adumbratio esse non possit? Quomodo etiam incorporei luminis splendor possit esse corporeus.

19. Sed si quæris splendorem Dei, Filius

* Undenam interpretationem hanc sumserit Ambr. non facile dictu est: fatendum tamen eam haud immerito improbari. Neque enim עמלק cum voce מלך ullam habet affinitatem. B. Hieron. aliam ejusdem nominis significationem ex Philone refert de nom. Hebr. *Amalec*, inquit, *populus lambens*, *vel*, *lingens*. Tertiam præterea explicationem in fine Bibliorum R. Stephani reperias, ubi *Amalec* ex Hebræo & Syro exponitur, *populus percutiens*.

a Edit. omnes cum mss. aliquot: *Iniquæ autem gentes sunt*. Alii melius: *iniqui*, &c.

b Ms. Corb. vetus, & Germ. *quæ vigore mentis exerceantur*.

c Omnes edit. ac mss. duo, *causam tamen factam*: alii duo, *causam tamen ut factum*: totidem, *causa tamen factum*: plures & potiores *causam tamen factum*; ubi vox *factum* ad *Deum* referenda.

A lius est imago Dei invisibilis. Qualis ergo Deus est, talis imago. Invisibilis Deus, etiam imago invisibilis. Est enim splendor gloriæ paternæ, atque ejus imago substantiæ. *In principio*, inquit, *fecit Deus cælum & terram*. Factus est ergo mundus, & cœpit esse, qui non erat: Verbum autem Dei in principio erat, & erat semper. Sed etiam Angeli, Dominationes & Potestates, etsi aliquando cœperunt; erant tamen jam quando hic mundus est factus. Omnia namque
Coloss. 1.16.
B creata & condita sunt, visibilia & invisibilia, sive Sedes, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates: *Omnia*, inquit, *per ipsum facta sunt, & [a] in ipsum creata sunt*. Quid est in ipsum creata? Quia ipse est heres Patris, eo quod a Patre in ipsum transierit hereditas, sicut Pater dicit: *Posce a me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam*.
Psal. 2.8.
Quæ tamen hereditas a Patre transit in Filium, & in Patrem revertitur a Filio. Egregie itaque Apostolus & hoc loco Filium dixit au-
C ctorem omnium, & majestate sua continentem omnia. Et ad Romanos de Patre ait: *Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in [b] ipsum sunt omnia.*
Rom. 11.36.
Ex ipso principium & origo substantiæ universorum, id est, ex voluntate ejus & potestate. Omnia enim ex ejus voluntate cœperunt, quia unus Deus Pater, ex quo omnia. Etenim tamquam ex suo fecit; quia unde voluit fecit. Per ipsum continuatio; finis in ipsum. Ex ipso ergo materia. Per ipsum operatio quæ ligavit
D atque constrinxit universa. In ipsum, quia quamdiu vult, omnia ejus virtute manent atque consistunt, & finis eorum in Dei voluntatem recurrit; & ejus arbitrio resolvuntur.

CAPUT VI.

In cælo & terra quatuor elementa, e quibus omnia componuntur, creata esse. Qualis cæli substantia; qualisve terræ positio; & quam diverse Philosophi de cælorum natura judicarint: iis neglectis divinæ auctoritati auscultandum.

E 20. IN principio itaque temporis cælum & terram Deus fecit. Tempus enim ab hoc mundo, non ante mundum: dies autem temporis portio est, non principium. Et quamquam lectionis serie possi-
F mus adstruere quod primo diem fecerit Dominus & noctem, quæ sunt vices temporum; & secundo die firmamentum fecerit, quo discrevit aquam quæ sub cælo est, & aquam quæ super cælum; tamen satis est ad præsentem assertionem, quod in principio cælum fecerit, unde [c] prærogativa generationis & causa; & terram fecerit, in qua esset generationis substantia. In his enim quatuor illa elementa creata sunt, ex quibus generantur omnia ista quæ mundi sunt. Elementa autem quatuor, aer, ignis, aqua, & terra, quæ in omnibus sibi mixta sunt. Siquidem & in terra ignem reperies, qui ex lapidibus & ferro frequenter excutitur; & in cælo, cum sit ignitus & micans fulgentibus stellis polus, aqua esse possit intelligi, quæ vel supra cælum est, vel de illo superiore loco in terram largo frequenter imbre demittitur. Quæ pluribus colligere possemus, si quid ad ædificationem Ecclesiæ ista proficere videremus. Sed quia his occupari infructuosum negotium est, ad illa magis intendamus animum in quibus vitæ sit profectus æternæ.

21. De qualitate igitur & substantia cæli satis est ea promere quæ in Esaiæ scriptis reperimus, qui mediocribus & usitatis sermonibus qualitatem naturæ cælestis expressit, dicens quod firmaverit cælum sicut fumum, subtilem ejus naturam nec solidam cupiens declarare. — Esa. 51.6.
Ad speciem quoque ejus abundat, quod ipse de cæli firmamento locutus est, quia fecit Deus cælum sicut cameram; quod intra cæli ambitum universa claudantur, quæ vel in mari geruntur vel terris. — Idem. 40.22.
Quod similiter significatur, cum legitur: Quia cælum Dominus extendit. — Ibid. 34.4.
Extenditur enim vel quasi pellis [d] ad tabernacula, habitationesque Sanctorum; vel quasi liber, ut plurimorum scribantur nomina, qui Christi gratiam fide & devotione meruerunt, quibus dicitur: *Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælo.* — Luc. 10.20.

22. De terræ quoque vel qualitate vel positione tractare nihil prodest ad spem futuri, cum satis sit ad scientiam, quod Scripturarum divinarum series comprehendit, quia suspendit terram in nihilo. — Job. 26.7.
Quid nobis discutere, utrum in aere pendeat, an super aquam, ut inde nascatur controversia, quomodo aeris natura tenuis & mollior molem possit sustentare terrenam? Aut quomodo, si super aquas, non demergatur in aquam gravis ruina terrarum? Aut quomodo ei maris unda non cedat, & in latera ejus se se loco suo mota diffundat? Multi etiam in medio aeris terram esse dixerunt, & mole sua immobilem permanere, quod æquabili motu hinc atque inde propendeat. De quo satis putamus dictum a Domino ad Job servum suum, quando locutus per nubem ait: *Ubi eras cum fundarem terram? indica mihi, si habes scientiam. Quis posuit mensuras ejus, si nosti? Aut quis est qui super-* — Job. 38.4.

a Ita quinque mss. mel. notæ & Am. Per. Era. græce εἰς αὐτόν. Reliqui mss. ac edit. Gill. & Rom. *in ipso*. *Quid est in ipso?*
b Ita ms. Corb. & Thuaneus edit. Cost. & quædam Parisinæ, sic etiam paulo post. At reliqui mss. & edit. *in ipso*.
c Tres mss. *prorogata generationis causa*.
d Corb. vetus & Benignianus: *ad tabernacula habitationis*. Gem. secunda manu, ut edit. Cost. *ad tabernacula protectionis habitationisque*, &c.

superinduxit mensuram super eam, aut super quid (Ibidem 10.) *circuli ejus confixi sunt?* Et infra: *Conclusi mare portis, & dixi: Usque huc venies, & non transibis, sed in te comminuentur fluctus tui.* Nonne evidenter ostendit Deus omnia majestate sua consistere in numero, pondere, atque mensura? Neque enim creatura legem tribuit, sed accepit, & servat acceptam. Non ergo quod in medio sit terra, quasi æqua lance suspenditur: sed quia majestas Dei voluntatis suæ eam lege constringit; ut supra instabile atque inane stabilis perseveret, sicut David quoque Propheta testatur (Ps. 103. 5.) dicens: *Fundavit terram super* [a] *firmamentum ejus, non inclinabitur in sæculum sæculi.* Non utique hic quasi tantummodo artifex Deus: sed quasi omnipotens prædicatur, qui non centro quodam terram, sed præcepti sui suspenderit firmamento, nec eam inclinari patiatur. Non ergo mensuram centri, sed judicii divini accipere debemus; quia non artis mensura est, sed potestatis: mensura justitiæ, mensura cognitionis; quia omnia non tamquam immensa prætereant ejus scientiam, sed cognitioni ejus tamquam dimensa subjaceant. (Psal. 74. 4.) Neque enim cum legimus: *Ego confirmavi columnas ejus*, vere columnis eam subnixam possumus æstimare, sed ea virtute quæ suffulciat substantiam terræ atque sustineat. Denique quod in potestate Dei sit terræ constitutio, etiam hinc collige, quia (Ps. 103. 32.) scriptum est: *Qui adspicit terram, & facit eam tremere.* (Agg. 2. 8.) Et alibi: *Adhuc ego semel concutio terram.* Non ergo libramentis suis immobilis manet: sed frequenter Dei nutu & arbitrio commovetur, sicut & Job dicit: (Job 9. 6.) *Quia Dominus commovet eam a fundamentis: columnæ autem ejus exagitantur.* Et alibi: (Job 26. 6.) *Nuda inferna in conspectu ejus, & non est morti involucrum, extendens Boream pro nihilo, suspendens terram in nihilum, alligans aquam in nubibus suis.... Columnæ cæli avolaverunt, & expaverunt ab increpatione ejus: virtute mitigavit mare, disciplina stravit cetum: claustra autem cæli timent eum.* Voluntate igitur Dei immobilis manet & stat in sæculum terra, secundum (Eccle. 1. 4.) Ecclesiastis sententiam, & voluntate Dei movetur, & nutat. Non ergo fundamentis suis nixa subsistit, nec fulcris suis stabilis perseverat: sed Dominus statuit eam, & firmamento voluntatis suæ continet; quia in manu ejus sunt omnes fines terræ. Et hæc fidei simplicitas argumentis omnibus antecellit. Laudent alii quod ideo nusquam decidat terra; quia secundum naturam in medio regionem possideat suam, eo quod necesse sit eam manere in regione sua, nec in partem alteram inclinari, quando contra naturam non movetur, sed secundum naturam. Prædicent artificis divini & operatoris æterni excellentiam; quis enim artificum non ab illo accepit? aut quis dedit mulieribus texturæ sapientiam, aut varietatis disciplinam? Ego tamen, qui profundum majestatis ejus, & artis excellentiam non queo comprehendere, non disputationis me libramentis committo atque mensuris: sed omnia reposita in ejus existimo [b] voluntate, quod voluntas ejus fundamentum sit universorum, & propter eum adhuc mundus hic maneat. Quod Apostolicæ quoque licet adstruere auctoritatis exemplo. Scriptum est enim: *Quia vanitati creatura subjecta est non sponte, sed propter eum qui subjecit in spe.* (Rom. 8. 20.) Liberabitur autem & ipsa creatura a servitute corruptionis, [c] cum divinæ remunerationis gratia affulserit.

23. De natura autem & qualitate substantiæ cæli quid enumerem ea quæ disputationibus suis Philosophi texuerunt? cum alii compositum cælum ex quatuor elementis asserant: alii quintam quamdam naturam novi corporis ad constitutionem ejus inducant, atque affingant æthereum esse corpus, cui neque ignis admixtus sit, neque aer, neque aqua, neque terra; quod hujusmodi elementa suum quemdam cursum habeant atque usum & motum naturæ, ut graviora demergant, & in pronum ferantur, vacua & levia in superiora se subrigant; est enim proprius cuique motus, in sphæræ autem circuitu ista confundi, & vim sui cursus amittere, quoniam sphæra in orbem suum volvitur, & superiora inferioribus; superioribus quoque inferiora mutantur. Quorum autem secundum naturam motus mutati sunt, horum necessario ferunt mutari solere qualitates substantiarum suarum. Quid igitur defendimus æthereum corpus esse, ne videatur corruptioni obnoxium? Quod enim compositum ex corruptibilibus elementis est, necesse est resolvatur. Nam hoc ipso quod diversæ eadem sint elementa naturæ, simplicem & inviolabilem motum habere non possunt, cum se diversus elementorum motus impugnet. Unus enim motus omnibus aptus esse non potest, & elementis distantibus convenire. Nam qui levibus accommodus est, fit incommodus gravioribus elementis. Itaque quando ad superiora motus cæli est necessarius, terrenis gravatur; quando ad inferiora decursus expetitur, igneus vigor ille violenter attrahitur. Etenim contra naturæ suæ usum deorsum cogitur. Omne autem quod in contrarium cogitur, non naturæ serviens, sed necessitati, cito solvitur, & in ea scinditur ex quibus videtur esse compositum, in suam quamque regionem singulis recurrentibus. Hæc igitur alii considerantes stabilia esse non posse, æthereum corpus cæli stellarumque esse arbitrati sunt, quintam quamdam natu-

a Ita sex mss. & edit. Am. Per. Era. Sic etiam paulo post. At ceteri mss. & edit. Rom. *firmitatem*.

b Edit. ac mss. non pauci, *potestate*. Alii autem novem melioris ævi, *voluntate*.

c Sic undecim mss. optimæ notæ ac vet. edit. At Rom. edit. & pauci mss. *cum .... gloria*, &c.

naturam corporis introducentes, quo diuturnam cæli putarent mansuram esse substantiam.

24. Sed non ista opinio propheticæ potuit obviare sententiæ, quam divina quoque Domini Jesu Christi majestas in Evangelio comprobavit. Dixit enim David: *Principio terram tu fundasti, Domine, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnia sicut vestimentum veterascent, & tamquam amictum mutabis ea, & mutabuntur; tu vero ipse es, & anni tui non deficient.* Quod adeo probavit in Evangelio Dominus, ut diceret: *Cælum & terra* [a] *præteribunt, mea autem verba non præteribunt.* Nihil igitur agunt, qui propter cæli asserendam perpetuitatem, quintum corpus æthereum introducendum putarunt; cum æque videant dissimilem ceteris adjunctam membri unius portionem, labem corpori magis afferre consuevisse. Simul illud adverte, quia Propheta David cum terram priori loco nominavit, & postea cælum, credidit opus esse Domini declarandum; quando enim dixit & facta sunt, nihil interest quid prius exprimas, cum simul utrumque sit factum; simul ne hæc saltem prærogativa cælo divinæ videatur adjudicata substantiæ, ut primogenitæ creaturæ privilegio potior æstimetur. Itaque illos suis relinquamus contentionibus, qui mutuis disputationibus se refellunt. Nobis autem satis est ad salutem, non disputationum controversia, sed præceptorum veritas; nec argumentationis astutia, sed fides mentis, ut serviamus creatori potius quam creaturæ, qui est Deus benedictus in sæcula.

Psal. 101. 26. & seq.

Matt. 24. 35.

Psal. 148. 5.

SERMO II.

CAPUT VII.

Occurritur iis qui materiæ æternitatem e Scripturæ verbis conantur adstruere. Terram eo invisibilem dici, quod aquis cooperta esset. Cur ea prius facta significetur, quam ornata.

Gen. 1. 2.

25. *Terra autem erat invisibilis & incomposita.* Bonus artifex prius fundamentum ponit: postea fundamento posito ædificationis membra distinguit, & adjungit ornatum. Posito igitur fundamento terræ, & confirmata cæli substantia, duo enim ista sunt velut cardines rerum, subtexuit: *Terra autem erat invisibilis & incomposita.* Quid est, *Erat*, nisi ne forte in infinitum & sine principio extendant opinionem suam, & dicant: Ecce quia materia, id est, hyle sicut Philosophi dicunt, etiam secundum Scripturam divinam non habuit initium? Verum hoc dicentibus respondebis, quia scriptum est: *Erat autem Cain operarius terræ.* Et de eo qui Jubal di-

Gen. 4. 2.

A ctus est, habet Scriptura: *Hic erat pater qui demonstravit psalterium & citharam.* Et, *Homo erat in Ausitide regione, cui nomen Iob.* Desinant ergo de verbo quæstionem movere, cum præsertim præmiserit Moyses, quia fecit Deus terram. Erat ergo, ex quo facta est. Nam si sine principio eam dicunt esse, jam non solum Deum, sed etiam hylen sine principio dicentes, definiant ubinam erat. Si in loco, ergo etiam locus sine B principio fuisse adstruitur; in quo erat materia rerum, quæ principium non habebat. Quod si absurdum videtur de loco credere, videte ne forte volatilem terram debeamus æstimare, quæ non habens fundamentum, alarum remigiis suspendebatur. Unde ergo ei alas sumemus, nisi forte huc derivemus prophetici sermonis interpretationem: *A pennis terræ prodigia audivimus?* Et illud: *Væ terræ navium pennæ?* Sed hoc si ac-C cipiamus, in quo aere volabat terra? Sine aere enim volare non poterat, sed aer adhuc esse non poterat, quia non erat sine rerum materia elementorum facta distinctio, cum ipsa adhuc elementa facta non essent. Ubi ergo erat materia ista alarum suffulta remigiis? In aere non erat, quia aer corpus est mundi: corpus autem esse aerem docet lectio, quia emissa sagitta in locum, quem jaculator intendit, incisus D aer statim in seipsum resolutus est. Ubi ergo erat hyle, nisi forte dicatur quadam dementi intentione, quia in Deo erat? Ergo Deus, qui est invisibilis naturæ atque inviolabilis, qui lucem habitat inaccessibilem, incomprehensibilis & purissimus spiritus, locus erat materiæ mundialis, & erat in Deo mundi portio, cum de hoc mundo non sit nec mens servulorum ejus, sicut habemus scriptum: *De hoc mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo.*

Ibid. 21. 2.

Job. 1. 1.

Esa. 24. 16.

Idem 18. 1.

Sap. 5. 12.

Johan. 17. 14

E 26. Quemadmodum ergo invisibilia visibilibus, & ei qui ordinem ac decorem donavit omnibus, incomposita copulabantur? nisi forte quia dixit, *Terra autem erat invisibilis.* Et invisibilem eam per substantiam credant; & ideo quia aquis operta, visibilis corporeis oculis esse non poterat, quemadmodum pleraque in profundo aquarum sita, visum oculorum, aciemque F prætereant. Non enim Deo aliquid invisibile, sed creatura mundi creaturæ utique æstimatione censetur. Invisibilis etiam terra, quia nondum lux quæ illuminaret mundum, nondum sol; postea enim luminaria facta sunt cæli. Quod si solis radius plerumque etiam aquis operta illuminat, & profundo mersa splendore luminis sui prodit; quis dubitet Deo ea, quæ in profundo sunt, invisibilia esse non posse; nisi forte sic accipiamus invisibilem terram, quod nondum verbo Dei & protectione visitabatur,

quæ

a MSS. Colb. Corb. unus & Vict. item unus *peribunt*. Edit. Rom. *transibunt*.

quæ hominem non habebat, propter quem Dominus respiceret in terram, sicut scriptum est: *Dominus respexit super filios hominum, ut* [a] *videret si est intelligens, aut requirens Deum?* (Psal. 13. 2.) Et alibi ait: *De cælo jaculatus est judicium: terra tremuit & quievit.* (Psal. 75. 9.) Et merito invisibilis, quia incomposita, quæ figuram & speciem congruentem adhuc non acceperat a proprio conditore.

27. Et fortasse dicant: Cur enim Deus, sicut dixit & facta sunt, non simul ornatus congruos assurgentibus donavit elementis; quasi non potuerit, cælum insignitum stellis subito ut creatum est, refulgere, & floribus ac fructibus terra vestiri? Potuit utique, sed ideo primo facta, postea composita declarantur; ne vere increata & sine principio crederentur, si species rerum velut ingeneratæ ab initio, non postea additæ viderentur. Incomposita terra legitur, & iisdem a Philosophis æternitatis, quibus Deus, privilegiis honoratur; quid dicerent si ab initio ejus pulcritudo vernasset? Demersa aquis describitur, velut cuidam principiorum suorum addicta naufragio, & adhuc a nonnullis facta non creditur; quid si decorem primogenitum vindicaret? Accedit illud, quod imitatores nos sui Deus esse voluit, ut primo faciamus aliqua, postea venustemus; ne dum simul utrumque adorimur, neutrum possimus implere. Fides autem nostra quodam gradu crescit. Ideo primo fecit Deus, postea venustavit, ut eumdem credamus ornasse qui fecit, & fecisse qui ornavit; ne alterum putemus ornasse, alterum creavisse: sed eumdem utrumque esse operatum; ut primo faceret, postea componeret, [b] ut alterum altero crederetur. Habes in Evangelio hujus rei evidens testimonium. (Johan. 11. 44.) Nam suscitaturus Lazarum Dominus, jussit ut Judæi removerent lapidem de sepulcro, ut mortuum videntes, postea resuscitatum crederent. Deinde vocavit Lazarum, & resurrexit, & ligatis manibus & pedibus exiit foras. Nonne poterat removere lapidem, qui poterat mortuum suscitare? Et qui potuit defuncto vitam reddere, non potuit nexus solvere vinculorum? Cui vinctis pedibus gressum dedit, huic non potuit ruptis vinculis incessum reddere? Sed utique advertimus quod voluit primo demonstrare mortuum, ut oculis suis crederent: deinde resuscitare: tertio jubere ut ipsi vincula funeris solverent; ut inter ista fides infunderetur infidelibus, & per gradus quosdam credulitas nasceretur.

CAPUT VIII.

Terram incompositam fuisse; tum quia in ea nihil distincti, tum quia tenebris esset velata. Malitiam per tenebras non intelligendam Spiritus sanctus qui ferebatur super aquas, aliaque declarant: sed vel maxime quod malitia non nisi a nobis oriatur.

28. FEcit ergo Deus primo cælum & terram, ea tamen non quasi [c] perpetua, sed quasi corruptibilis creaturæ consummationi voluit subjacere. Unde in Esaiæ libro ait: *Tollite in cælum oculos vestros, & adspicite terram deorsum; quia cælum ut fumus solidatum est, terra autem ut vestimentum veterascet.* (Esa. 51. 6.) Hæc terra est, quæ ante erat incomposita. Nondum enim erant maria suo fine distincta, & ideo vago fluctu, & profundo gurgite terra inundabatur. Considera, quia etiam nunc palustri uligine terra inhorrere consuevit, nec patiens est vomeris, ubi infusus terris humor exundat. Erat ergo incomposita; utpote solertis agricolæ inarata culturis, quia adhuc deerat cultor. Erat incomposita; quia nuda gignentium, nec thoris herbosa riparum, nec opaca nemoribus, nec læta segetibus, nec umbrosa superciliis montium, nec odora floribus, nec grata vinetis. Merito incomposita, quæ ornatibus indigebat, cui deerant vitium serta gemmantium. Ostendere enim voluit Deus, quia nec mundus ipse haberet gratiam, nisi eum vario cultu operator ornasset. Cælum ipsum intextum nubibus, horrorem oculis mœstitiam animis excitare consuevit. Terra imbribus madefacta, fastidio est. Maria procellis turbata, quos non incutiunt metus? Pulcherrima est rerum species, sed quid esset sine lumine? quid sine temperie? quid sine aquarum congregatione, quibus ante demersa poli hujus habebantur exordia? Tolle solem terris, tolle cælis stellarum globos, omnia tenebris inhorrescunt. Sic erant antequam lumen huic mundo Dominus infunderet. Et ideo Scriptura ait; *quia tenebræ erant super abyssum.* (Gen. 1. 2.) Tenebræ erant, quia splendor deerat lucis. Tenebræ erant, quia aer ipse tenebrosus est. Aqua ipsa sub nube tenebrosa est, quia tenebrosa aqua in nubibus aeris. Erant ergo tenebræ super abyssos aquarum. Non enim malas intelligendum arbitror potestates, quod Dominus earum malitiam creaverit; cum utique non substantialis, sed accidens sit malitia, quæ a naturæ bonitate deflexit.

29. Itaque in constitutione mundi opinio malitiæ interim sequestretur, ne divinæ operationi, & pulcherrimæ creaturæ, ea quæ decolora sunt, admiscere videamur,

a Decem mss. & edit. Am. Pet. Era. omittunt hæc verba, *ut videret*. Edit. Rom. *ut diceret*.

b Mss. Gem. sed alia manu, item Victorin. unus & edit. Gill. ac Rom. *ne alterum alteri deesse*. Edit. Am. Pet. Era. *ne alterum sine altero*, &c.

c Ita mss. duodecim ac vet. edit. Mss. vero Cænoman. Corb. unus, & Rom. edit. *perpetuas, sed quasi corruptibiles creaturas*. Vat. Cod. *perpetuam .... corruptibilem creaturam*.

mur, maxime cum sequatur: *Et spiritus Dei* Ibid. *superferebatur super aquas*. Quem etsi aliqui pro aere accipiant, aliqui pro spiritu quem spiramus & carpimus auræ hujus vitalis spiritum; nos tamen cum sanctorum & fidelium sententia congruentes, Spiritum sanctum accipimus, ut in constitutione mundi operatio Trinitatis eluceat. Præmisso enim; quia *in principio fecit Deus cælum & terram*, id est, in Christo fecit Deus, vel Filius Dei Deus fecit, vel per filium Deus fecit; B quia omnia per ipsum facta sunt & sine ipso factum est nihil, supererat plenitudo opera- Psal. 32. 6. tionis in Spiritu, sicut scriptum est: *Verbo Domini cæli firmati sunt, & Spiritu oris ejus omnis virtus eorum*. Itaque quemadmodum in Psalmo docemur operationem Verbi, quod est Verbum Dei, & virtutem quam dedit Spiritus sanctus; ita hic propheticum resultavit oraculum, quia Deus dixit, & Deus fecit, Spiritus quoque Dei superferebatur super aquas. Ornando enim polo cæli, ger- C minaturis terris pulcre Spiritus superferebatur, quia per ipsum habebant novorum partuum semina germinare, secundum Psal. 103. 30. quod dixit Propheta: *Emitte Spiritum tuum & creabuntur, & renovabis faciem terræ*. Denique Syrus, qui vicinus Hebræo est, & sermone consonat in plerisque & congruit, sic habet: *Et spiritus Dei fovebat aquas*, id est vivificabat, ut in novas cogeret creaturas, & fotu suo animaret ad vitam. Nam etiam Spiritum sanctum legimus creatorem, di- D Job 33. 4. cente Job, *Spiritus divinus qui fecit me*. Sive ergo Spiritus sanctus superferebatur super aquas, tenebræ contrariarum virtutum super eas esse non poterant, ubi locum sibi tanta gratia vindicabat: sive, ut quidam volunt, aerem accipiant, respondeant qua ratione Spiritum Dei dixerit, cum satis fuerit spiritum nuncupare.

30. Hi ergo volunt a Domino Deo nostro quatuor primum elementa generata, cælum, terram, mare, aerem; eo quod cau- E sæ rerum, ignis & aer, terra & aqua sint, ex quibus mundi species constat & forma. Ubi igitur tenebræ nequitiarum spiritalium locum habere potuerunt, cum augustæ hujus decorem figuræ mundus indueret? Numquid simul malitiam Deus creavit? Sed ea ex nobis orta, ne a creatore Deo condita, morum levitate generatur, non ullam creaturæ habens prærogativam, nec auctoritatem substantiæ F naturalis, sed mutabilitatis vitium, & errorem prolapsionis. Eradicari hanc Deus vult de animis singulorum, quomodo eam ipse generaret? Clamat Prophe- Isa. 1. 17. ta: *Desinite a malitiis vestris*. Et præcipue san- Ps. 33. 15. ctus David: *Desine a malo, & fac bonum*; quomodo ergo ei initium a Domino damus? Sed hæc opinio feralis eorum qui

A perturbandam Ecclesiam putaverunt. Hinc Marciones, hinc Valentini, hinc pestes illæ Manichæorum funesta sanctorum mentibus tentaverunt inferre contagia. Quid nobis in ipso lumine vitæ tenebras mortis inquirimus? Scriptura divina salutem suggerit, vitæ odorem fragrat, ut suavitatem legens capias, non ut præcipitii discrimen incurras. Simpliciter lege o homo, non tibi ipse foveam pravus interpres effodias; simplex sermo est, *quia fecit Deus cælum & terram*. Fecit quod non erat, non quod erat. *Et terra erat invisibilis*, ex quo facta est, erat, & erat invisibilis; quia exundabat aqua, & operiebat eam, & erant super eam tenebræ superfusæ, quia nondum erat lumen diei, nondum solis radius, qui solet & sub aquis latentia declarare. Quid ergo dicunt quod Deus creaverit malum, cum ex contrariis & adversis nequaquam sibi adversa generentur? Nec enim vita mortem generat, nec lux tenebras. Non enim sicut mutabilitates affectuum, ita etiam generationum progressiones sunt. Illæ ex contrariis in contraria propositi deflexione vertuntur: istæ non ex contrariis in adversa deflectuntur, sed ex ejusdem generis vel auctoribus, vel causis creatæ, in similitudinem sui referuntur auctoris.

31. Quid igitur [a] dicemus? Si enim neque sine principio est, quasi increata, neque a Deo facta, unde habet natura malitiam? Nam mala esse in hoc mundo nullus sapiens denegavit, cum sit tam frequens in hoc sæculo lapsus ad mortem. Sed ex iis quæ jam diximus, possumus colligere quia non est viva substantia, sed mentis atque animi depravatio, a tramite virtutis devia, quæ incuriosorum animis quam frequenter obrepit. Non igitur ab extraneis est nobis, quam a nobis ipsis majus periculum. Intus est adversarius, intus auctor erroris, intus, inquam, clausus in nobismetipsis. Propositum tuum speculare, habitum tuæ mentis explora, excubias obtende adversum mentis tuæ cogitationes, & animi cupiditates. Tu ipse tibi es causa improbitatis, tu ipse dux flagitiorum tuorum, atque incentor criminum. Quid alienam naturam arcessis ad excusationem tuorum lapsuum? Utinam te ipse non impelleres, utinam non præcipitares, utinam non involveres aut studiis immoderatioribus, aut indignatione, aut cupiditatibus, quæ nos innexos velut quibusdam retibus tenent. Et certe in nobis est moderari studia, cohibere iracundiam, coercere cupiditates: in nobis est etiam indulgere luxuriæ, [b] adolere libidines, inflammare iracundiam, vel inflammanti aurem accommodare, elevari

a Edit. Paris. *Quid igitur deterius?*
b Edit. Rom. *abolere*. Reliquæ & mss. omnes constantissime legunt, *adolere*, id est augere.

vari magis superbia, effundi in sævitiam, quam reprimi humilitate, diligere mansuetudinem. Quid naturam accusas o homo? Habet illa velut impedimenta quædam, senectutem & infirmitatem. Sed senectus ipsa in bonis moribus dulcior, in consiliis utilior, ad constantiam subeundæ mortis paratior, ad reprimendas libidines fortior. Infirmitas quoque corporis, sobrietas mentis est. Unde ait Apostolus: *Cum infirmor, tunc potens sum*. Itaque non in virtutibus, sed infirmitatibus gloriabatur. Responsum quoque divinum refulsit oraculo salutari; quia virtus in infirmitate consummatur. Illa cavenda, quæ ex nostra voluntate prodeunt, delicta juventutis, & irrationabiles passiones corporis. Quorum igitur nos sumus domini, horum principia extrinsecus non requiramus; nec derivemus in alios, sed agnoscamus ea quæ proprie nostra sunt. Quod enim possumus non facere si nolumus, hujus electionem mali nobis potius debemus, quam aliis adscribere. Ideo etiam in judiciis istius mundi voluntarios reos, non ex necessitate compulsos, culpa constringit, pœna condemnat. Neque enim si per furorem aliquis innocentem peremerit, obnoxius morti est. Quinetiam ipsius divinæ legis oraculo, si quis per imprudentiam intulerit necem, accipit impunitatis spem, refugii facultatem, ut possit evadere. Hoc igitur de eo quod proprie malum videtur, dictum sit. Mala enim non sunt nisi quæ crimine mentem implicant, & conscientiam ligant. Ceterum pauperiem, ignobilitatem, ægritudinem, mortem nemo sapiens mala dixerit, nec in malorum sorte numeraverit; quia nec contraria istis in bonis habentur maximis, quorum alia nobis ex natura, alia ex commoditate accidere videntur.

2. Cor. 12. 10.

15. quæst. 1. cap. illa cavenda.

Exod. 21. 13.

32. Non otiose nobis excursus iste processit; ut probaremus tenebras & abyssum simpliciter accipienda. Erant enim tenebræ de obumbratione cæli; quia omne corpus umbram facit, qua obumbrat vel finitima vel inferiora, & ea maxime, quæ operire atque includere videtur. Includit autem cæli polus, quia cælum sicut camera extenditur, quemadmodum supra demonstravimus. Non ergo principalis erat tenebrosa substantia: sed quasi umbra secuta est mundi corpus caligo tenebrarum. Itaque momento divinæ præceptionis mundus assurgens, intra se inclusit umbram; ut si quis in campi medio, quem sol meridianus illuminat, locum aliquem repente obsepiat, & densis ramorum frondibus tegat, nonne quo splendidior foris species loci ejus effulgeat, hoc horrenti desuper * scena gurgustium ejus intus obscurius fit? Aut unde antrum, clausum undique hujusmodi

A locum vocarunt, nisi quod atro inhorrescat situ, atque offusione tenebrarum? Istæ ergo tenebræ super aquarum abyssos erant. Nam abyssum multitudinem & profundum aquarum dici, lectio Evangelii docet, ubi rogabant Salvatorem dæmonia, ne juberet illis ut in abyssum irent. Sed qui docebat voluntates dæmoniorum non esse faciendas, præcepit illis ut irent in porcos. Porci autem se in stagnum aquarum præcipitarunt, ut quod recusabant dæmonia, B non evaderent; sed digno præcipitio demergerentur. Erat ergo hæc mundi incomposita species & forma.

Luc. 8. 31.

CAPUT IX.

Creatur lux: eadem a tenebris discernitur atque approbatur; & qua causa lux dies, ac tenebræ nox, appellatæ.

C 33. ET *Spiritus*, inquit, *Dei superferebatur super aquas, & dixit Deus, Fiat lux*. Merito præmissus est Spiritus Dei, ubi divina incipere habebat operatio. *Fiat*, inquit, *lux*. Unde vox Dei in Scriptura divina debuit inchoare, nisi a lumine? unde mundi ornatus, nisi a luce exordium sumere? Frustra enim esset, si non videretur. Erat quidem Deus ipse in lumine, quia lucem habitat inaccessibilem, & erat lumen D verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: sed eam lucem fieri voluit, quæ oculis corporalibus comprehenderetur. Qui ædificium aliquod dignum habitaculo patrisfamilias struere desiderat, antequam fundamenta ponat, unde lucem ei infundat explorat, & ea prima est gratia, quæ si desit, tota domus deformi horret incultu. Lux est quæ reliquos domus commendat ornatus. *Fiat*, inquit, *lux*. Plena vox luminis non dispositionis E apparatum significat, sed operationis resplendet effectu. Naturæ opifex lucem locutus est, & creavit. Sermo Dei voluntas est, opus Dei natura est: lucem creavit, tenebras illuminavit. *Et dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux*. Non ideo dixit, ut sequeretur operatio, sed dicto absolvit negotium. Unde pulcre Davidicum illud: *Dixit & facta sunt*, quia dictum implevit effectus. Auctor ergo lucis Deus: lo-F cus autem & causa tenebrarum mundus est. Sed bonus auctor ita lucem [a] dixit, ut mundum ipsum infuso aperiret lumine, atque ejus speciem venustaret. Resplenduit igitur subito aer, & expaverunt tenebræ novi luminis claritate. Repressit eas, & quasi in abyssos demersit repente per universa mundi fulgor lucis infusus. Pulcre itaque & proprie dixit: *Facta est lux*. Sicut enim cito lux cælum, terras, maria illu-

Gen. 1. 3.

c

Ps. 148. 5.

a

* Scena locus est ramis arborum tectus. Maro l. 1. Æn. .... tum sylvis scena coruscis Desuper, horrentique atrum nemus imminet umbra.

a Mss. Cæn. & Gem. per corr. *dixit*. Sic etiam infra non semel. Alii tamen & edit. *dilexit*.

illuminat, & momento temporis sine ulla comprehensione retectis surgentis diei splendore regionibus, nostro se circumfundit aspectui; ita ortus ejus cito debuit explicari. Quid miramur si Deus locutus est lucem, & caliganti mundo lumen emicuit, quando si quis inter aquas mersus, oleum ore emiserit, clariora faciat ea quæ profundi tegebantur occultis? Dixit Deus; non ut per vocis organa quidam sonus sermonis exiret, nec ut linguæ motus cæleste formaret alloquium, atque aerem istum quidam verborum strepitus verberaret: sed ut voluntatis suæ [a] cognitionem proderet operationis effectu.

Gen. 1. 4. 34. *Et discrevit inter lucem & tenebras; & vidit Deus lucem quia bona est.* Dixit & sonum vocis nullus audivit: discrevit, & operationis molimina nemo deprehendit: vidit & oculorum ejus intentionem nullus aspexit. *Et vidit*, inquit, *Deus lucem quia bona est.* Nec quod ignorabat, vidit; nec id quod nesciebat ante, aut non viderat, comprobavit: sed bonorum operum proprium est, ut externo commendatore non egeant, sed gratiam suam, cum videntur, ipsa testentur. Plus est quod probatur aspectu, quam quod sermone laudatur. Suo enim utitur testimonio, non alieno suffragio. Quod si apud nos oculis judicium emittitur, quibus simul & gratia venustatis, & rerum mensura comprehenditur: quanto magis Deus omnia quæ probat, videt, & quæ videt, probat, secundum quod scriptum est, Quia *oculi Domini super justos?* (Psal. 33. 16.) Lucis natura hujusmodi est, ut non in numero, non in mensura, non in pondere, ut alia, sed omnis ejus in aspectu gratia sit. Propriis itaque sermonibus naturam lucis expressit, quæ videndo complacet, quoniam ipsa videndi officium subministrat. Nec immerito tantum sibi prædicatorem potuit invenire, a quo jure prima laudatur; quoniam ipsa fecit, ut etiam cetera mundi membra digna sint laudibus. Vidit ergo Deus lucem, & vultu suo illuminavit, & vidit quia bona est. Non ex parte Dei, sed generale judicium est. Itaque non in splendore tantummodo, sed in omni utilitate gratia lucis probatur. Unde & discretio fit inter lucem & tenebras; ut separata lucis natura atque tenebrarum, nihil videatur intra se habere confusum.

Gen. 1. 5. 35. *Et vocavit Deus lucem diem, & tenebras noctem vocavit*; ut & nomine ipso diem noctemque distingueret. Advertimus itaque quod lucis ortus antequam sol, diem videatur aperire; principia enim diei noctis exitum claudunt, finisque temporis & status limes nocti & diei videatur esse præscriptus. Diem sol clarificat, lux facit. Frequenter cælum nubibus texitur, ut sol tegatur,

A nec ullus radius ejus appareat; lux tamen diem demonstrat, tenebras abscondit.

CAPUT X.

Diem nocti contra quam nonnullis videatur, hic anteponi. Cur dies unus potius dicatur quam primus; ac matutino fine concludatur.

36. *Et factum est vespere, & factum est mane dies unus.* (Ibidem.) Quærunt aliqui, B cur prius vesperum, postea mane Scriptura memoraverit, ne forte noctem priusquam diem significare videatur. Nec advertunt primo quod præmiserit diem, dicendo: *Et vocavit Deus lucem diem, & tenebras vocavit noctem*: deinde quod vesper finis diei sit, & mane finis noctis. Ergo ut prærogativam & primatus nativitatis diei daret, prius finem diei significavit, postquam secutura nox esset, deinde postea C finem noctis adjunxit. Eo usque autem noctem diei Scriptura anteferre non potuit, ut & diei & noctis tempora, diei appellatione concluserit, tamquam principalis auctoritate nominis vindicaverit. Et hanc Scripturæ esse consuetudinem, ut potiori appellationem deputet, frequentibus exemplis probamus. Siquidem & Jacob dixit: *Dies vitæ meæ, pusilli & mali.* (Gen. 47. 9.) Et iterum: *Omnes dies vitæ meæ.* Et David po- D suit: *Dies annorum nostrorum*, (Ps. 89. 10.) non dixit & noctes. Unde advertimus ea quæ nunc in specie historiæ traduntur, vim statuisse legis imposterum. Principium ergo diei, vox Dei est: *Fiat lux; & facta est lux.* Finis diei vesper est. Jam sequens dies ex noctis fine succedit. Sententia autem Dei evidens, quia diem primo vocavit lucem, & secundo vocavit tenebras noctem.

37. Præclare etiam unum non primum E diem dixit; nam secuturo secundo, & tertio die, & deinceps reliquis primum potuit dicere: & hoc ordinis videbatur, sed legem statuit, ut viginti quatuor horæ diurnæ atque nocturnæ diei tantum nomine definiantur, ut si diceret: Viginti quatuor horarum mensura unius diei tempus est. Sicut enim virorum generatio computatur, & intelligitur etiam feminarum, quia nectuntur secunda potioribus; ita etiam F dies numerantur, & noctes æstimantur adjunctæ. Sicut igitur circuitus unus, ita dies unus. Nam plerique etiam hebdomadam unam unum diem dicunt; quod in se quasi in unum redeat diem, & quasi septies in se recurrat. Est autem circuitus figura hæc a se incipere, & in se reverti. Unde & sæculum unum interdum Scriptura dicit. Nam etsi aliis locis sæcula appellat, videtur magis diversitates statuum publicorum vel negotiorum significare, quam sæculorum successiones aliquas definire;

a Sic edit. vet. & mss. plures potioresque. Quatuor, *cogitationem*, Rom. edit. *dispositionem*. Sed *cognitionem* retinendam equidem arbitror, & hic idem esse ac sententiam & judicium quemadmodum cognitor judex est, & cognoscere, judicare. Ibidem mss. aliquot, *proderet voluntatis effectus*; aliquot ..... *effectum*. Alii magno numero & edit. omnes .... *effectu*.

finire; *Quia dies Domini magnus & praeclarus*. Et alibi, *Ut quid vobis quaerere diem Domini?* Et hic tenebræ & non lux. Manifestum est enim quod male consciis & indignis dies ille tenebrosus sit, quo fulgebit innocentia, & mens noxia cruciabitur. Ceterum quod sine interpolatione noctium, & successione tenebrarum dies perpetuus ille remunerationis æternæ futurus sit, Scriptura nos docet. Esai. 60. 19.

38. Pulcre autem vicem utramque unum dicturus diem, matutino eum fine conclusit, ut & a luce incohare diem doceret, & in lucem desinere. Non enim est integrum diei tempus, nisi & noctis fuerit expletum. Unde & nos semper quasi in die honeste ambulemus, & abjiciamus opera tenebrarum. Noctem enim ad quietem corporis datam esse cognoscimus, non ad muneris alicujus vel operis functionem, quæ somno & oblivione transcurritur. Non sit in nobis comessatio, ebrietas, cubile, impudicitia. Non dicamus: Tenebræ & parietes operiunt nos, & quis scit si videbit Altissimus? Sed sit in nobis amor lucis, & cura honestatis, ut tamquam in die ambulantes, opera nostra coram Deo lucere cupiamus, cui est honor, laus, gloria, potestas, cum domino nostro Jesu Christo, & cum Spiritu sancto a sæculis, & nunc & semper, & in omnia sæcula sæculorum, Amen.

LIBER SECUNDUS

DE OPERE SECUNDI DIEI.

Sermo III.

CAPUT I.

Operibus primi diei strictim recensitis, rejectisque iis qui mundo materiam æternam affingebant, transit ad secundum diem: & in rerum creatione non naturæ possibilitatem, sed potentiam Dei spectandam docet.

1. Diem primum, vel potius unum, maneat enim ei prophetici prærogativa sermonis, ut potuimus, absolvimus; in quo conditum cælum, terram creatam, [a] aquarum exundantiam, circumfusum aerem, discretionem factam lucis atque tenebrarum Dei omnipotentis, & domini Jesu Christi, Spiritus quoque sancti operatione cognovimus. Quis ergo non miretur dissimilibus membris disparem mundum in corpus unum assurgere, & insolubili concordiæ caritatisque lege in societatem & connexionem sui tam distantia convenire, ut quæ discreta natura sunt, in unitatis & pacis vinculum velut individua compactione nectantur? Aut quis hæc videns, possibilitatem rationis infirmo ingenio rimetur? Quæ omnia vis divina, incomprehensibilis humanis mentibus, & ineffabilis sermonibus nostris, voluntatis suæ auctoritate connexuit.

2. Fecit igitur Deus cælum & terram, & ea quasi auctor esse præcepit, non tamquam figuræ inventor, sed tamquam operator naturæ. Nam quomodo sibi conveniunt operatoria impassibilis Dei virtus & passibilis materiæ natura, tamquam altera ab altera, quo indiguerint, mutuantes? Nam si increata materia, videtur ergo Deo creandæ potestas materiæ defuisse, & ab ea operationi subjacentia mutuata. Si vero incomposita, mirum admodum coæternam Deo materiam decorem sibi non potuisse conferre, quæ substantiam non a creatore acceperit, sed sine tempore ipsa possederit. Plus ergo invenit operator omnium, quam contulit. Invenit materiam, in qua posset operari: contulit autem figuram, quæ decorem inventis rebus afferret. Unde excipiendus a ceteris tamquam dies unus, non conferendus cum ceteris tamquam dies primus est, quo fundamenta rerum omnium posita, & causæ esse cœperunt, quibus mundi hujus atque universæ visibilis creaturæ fulta substantia est. Quare ad secundi diei admiranda opera sermo nobis prodeat, quorum eminentia non secundum tractatus nostri possibilitatem: sed secundum Scriptoris veritatem, ad laudem referenda est creatoris.

3. Vos igitur quæso, ut naturaliter æstimare, quæ dicimus probabiliter, ac simplici mente & sedulo ingenio pensare dignemini, non secundum Philosophiæ traditiones, & inanem seductionem [b] suasoria verisimilia colligentes; sed secundum regulam veritatis, quæ oraculis divini sermonis exprimitur, & contemplatione tantæ majestatis fidelium pectoribus infunditur, quia scriptum est: *Confirma me in verbis tuis. Narraverunt mihi injusti exercitationes, sed non sicut lex tua, Domine: omnia præcepta tua veritas*. Ps. 118. 28. 85. & 86. Non ergo secundum elementorum naturas, sed secundum Christum, qui omnia quæ voluit fecit, abundans plenitudine divini-

a. Rom. edit. *aquarum exundantiam coercitam*. A ceteris mss. & edit. abest vox, *coercitam*, & quidem recte; nondum enim congregatæ erant aquæ.

b. Ita vet. edit. & mss. non pauci in quibus Big. Colb. & Dion. habent, *Verique similia*. At Vat. cod. vocem *Veresimilia* non exhibet. Edit. autem Rom. & tres mss. habent *suasorie*. Th. & Reg. *suasuri verisimilia*. Ben. & Corb. prima manu, *suasura* .... Car. *suasoria*, &c. non male. Nam subintelligi potest *disciplina*.

vinitatis suæ, consideremus quæ facta sunt, A & naturæ possibilitatem interrogemus. Neque enim cum in Evangelio leprosos curaret, cæcis visum refunderet, populus qui aderat & spectabat illa, medicinæ ordinem recognovit: sed potestatem Domini miratus, *dedit*, ut scriptum est, *Deo laudem*. (Luc. 18. 43.) Neque secundum numeros Ægyptiorum & concursus siderum, mensuras elementorum extendit manum suam Moyses, ut divideretur mare Rubrum, sed divinæ imperio potestatis obtemperans. B Unde & ipse ait: *Dextera manus tua Domine glorificata est in virtute: dextera manus tua Domine confregit inimicos*. (Exod. 15. 6.) Illo igitur sancta plebs eleva mentem tuam, & totum animum tuum eo confer. Non sic Deus videt, quemadmodum homo; Deus in corde, homo in facie. Nec sic igitur homo videt, quemadmodum Deus. Audis quia Deus vidit, & laudavit. Noli igitur tuis oculis æstimare quæ facta sunt, opinionibusque colligere: sed quæ C Deus vidit & probavit, ea tu retractanda non putes.

CAPUT II.

Firmamentum, ut aquas ab aquis disterminet, creatur. Cæli probantur plures esse, ac cælestium orbium concentus refellitur.

(Gen. 1. 6.) 4. ET dixit Deus: *Fiat firmamentum inter mediam aquam, & sit discernens inter* D *aquam & aquam; & factum est sic*. Audi verba Dei, *Fiat* dicit. Jubentis est non æstimantis. Imperat naturæ, non possibilitati obtemperat, non mensuras colligit, non pondus examinat. Voluntas ejus mensura rerum est. Sermo ejus finis est operis: *Fiat*, inquit, *firmamentum inter mediam aquam*. Firmum est omne quod statuit Deus. Et satis pulcre præmisit: *Fiat firmamentum*, antequam subjiceret *inter mediam aquam;* ut tu prius crederes firmamentum ex præcepto E Dei factum, quam de aquarum proflua qualitate dubitares. Si naturam elementorum consideres, quomodo inter aquas solidatum est firmamentum? Illæ profluunt, illud constringitur: illæ currunt, hoc manet. *Et sit*, inquit, *discernens inter aquam*. Sed aqua confundere, non discernere solet. Quomodo jubet quod scit secundum elementorum rationem esse contrarium? Sed cum sermo ejus ortus naturæ sit, jure F usurpat dare legem naturæ, qui originem dedit.

5. Sed prius consideremus quid sit firmamentum, utrum ipsum sit quod in superioribus cælum appellavit, an aliud, & sint duo cæli, an plures. Nam sunt qui unum cælum esse dicant, nec alterius cæli a faciendi, cum esset una hyle, ut ipsi aiunt, potuisse suppetere substantiam; quoniam cum omnis superiori cælo esset expensa, nihil reliqui fuit, quod ad ædificationem secundi cæli tertiive proficeret. Alii vero innumeros cælos & mundos esse asserunt, quos irrident sui. Non enim nobiscum illis major, quam cum suis pugna est, qui geometricis numeris & necessitatibus contendunt probare quod aliud cælum esse non possit, nec pati naturam uti secundum aut tertium sit, nec operatoris virtutem idoneam, ut multos cælos faceret. Et quis non hanc eorum artificem facundiam irrideat, qui cum ex una atque eadem causa plura ejusdem generis ab hominibus fieri posse non abnuant, de creatore omnium dubitent, utrum plures cælos facere potuerit, de quo scriptum est: *Dominus autem cælos fecit*. (Psal. 95. 5.) Et alibi: *Omnia quæcumque voluit fecit*. (Psal. 113. 3.) Quid enim difficile ei, cui velle fecisse est? Fluitat igitur illis impossibilitatis ratio, cum de Deo disputant, cui vere dicitur: Quia impossibile tibi nihil est.

6. Itaque nos non solum secundum, sed etiam tertium cælum esse negare non possumus, cum Apostolus raptum se ad tertium cælum scriptorum suorum testificatione confirmet. (2. Cor. 2.) David etiam cælos cælorum in illo laudantium Dominum constituit choro. (Psal. 148.) Quem imitantes Philosophi quinque stellarum & solis & lunæ, globorum consonum motum introduxerunt, quorum orbibus vel potius globis connexa memorant omnia, quos sibi innexos & velut insertos versari retro & contrario ceteris motu ferri arbitrantur, eoque impulsu & motu ipsorum orbium dulcem quemdam & plenum suavitatis atque artis & gratissimi modulaminis sonum reddi, quoniam scissus aer tam artifici motu, & acuta cum gravibus temperante, ita varios æquabiliter concentus efficiat, ut omnem supergrediatur musici carminis suavitatem.

7. Hujus rei fidem si requiras atque expectes sensu nobis & auditu probari, hæsitant. Nam si vera forent, quomodo tanto motu orbium concrepante, cum ille cælestis orbis, cui affixos ferunt stellarum cursus, qui sine intermissione volvuntur, concitatiorem habeat conversionem atque acutum sonum excitet, hic autem lunaris gravissimum, non audiretur a nobis, cum leviora audire soleamus? Fidem ergo ejus disputationis si testimonio nostro & auditus munere exigamus probari, referunt obsurduisse aures nostras, & hebetiorem nobis sensum audiendi factum, propter illam a principio nostræ generationis concepti sonitus consuetudinem. Et exemplum afferunt, eo quod Nilus fluviorum maximus, eo videlicet loco ubi se ex altissimis montibus a in Catadupa illa præcipitat, magnitudine

a. Mss. plures ac probatiores, *catadyta*, a quibus alii licet corrupti haud longe recedunt. Corb. vetus. Gem. ac Cærn. explicationis ergo habent *abdita profluvii*. Alii vero & edit. legunt *catadupa*, quæ sunt Nili cataractæ, de quibus Cic. in Somnio Scip.

tudine fragoris sui aures accolarum obstruat, ut audiendi munere carere dicantur. Sed facile his ipsa respondet veritas. Nam qui tonitrua audimus nubium collisione generata, tantorum orbium conversiones, qui majori utique sicut motu ferri æstimantur, ita vehementiores sonitus excitarent, non audiremus? Addunt præterea, ideo sonum hunc non pervenire ad terras, ne capti homines per suavitatem ejus atque dulcedinem, quam celerrimus ille cælorum efficit motus, ab orientalibus partibus usque in occasum, propria negotia atque opera derelinquerent, & omnia hic otiosa remanerent, quodam humanæ ad cælestes sonos mentis excessu. Sed ea quæ sunt aliena a studio nostro, & a divinæ lectionis serie, iis qui foris sunt, relinquamus: nos inhæreamus Scripturarum cælestium magisterio.

CAPUT III.

Firmamentum non idem esse ac cælum: veras aquas super ipso residere perperam negari; idque ostendi Scriptura, exemplis, ac multiplici ratione: ubi qui calidam soli naturam inesse nolunt, revincuntur.

8. PRopositum igitur nobis est, quia dixit Deus: *Fiat firmamentum inter medium aquæ, & sit discernens inter aquam & aquam*. Et hinc tractatur, utrum hoc firmamentum appellet quod ante jam fecit, de quo scriptum est: *In principio fecit Deus cælum & terram*. Nec fallit quod aliqui ante nos ita acceperint, eo quod supra creatum auctore Deo & conditum cælum Scriptura expresserit, hic expositionem operis, creationisque diffuderit; ut ibi quasi summa operis breviter comprehensa sit, hic operationis qualitas per ipsas concurrentium rerum digesta sit species. Sed movet nos, quia & nomen aliud significatur, & species solidior, & causa discernitur, & persona cooperatoris adjungitur. Sic enim scriptum est: *Et discrevit Deus inter medium aquæ quæ erat sub firmamento, & inter medium aquæ quæ erat super firmamentum*. Gen. 1. 7.

9. Et primo volunt id destruere quod frequenti Scripturarum lectione inolitum nostris & impressum est mentibus, quia aquæ super cælos esse non possint, dicentes rotundum esse orbem illum cæli, cujus in medio terra sit, & in illo circuitu aquam stare non posse, quod necesse est defluat & labatur, cum de superioribus ad inferiora decursus est. Quomodo enim aqua super orbem, ut aiunt, stare potest, cum orbis ipse volvatur? Hæc est illa versutia Dialecticæ. Da mihi unde tibi respondeam. Quod si non detur nullum verbum refertur. Petunt sibi concedi axem cæli torqueri motu concito, orbem autem terræ esse immobilem; ut astruant aquas super cælos esse non posse, quod omnes eas volvendo se axis effunderet: quasi vero ut concedam illis quod postulant, & secundum eorum opiniones illis respondeam, negare possint in illa altitudine & profundo & longitudinem esse & latitudinem, quam nemo potest comprehendere, nisi is qui impletur in omnem plenitudinem Dei, ut Apostolus ait, Quis enim potest facile esse divini operis æstimator? Est ergo latitudo in ipsa cæli altitudine. Sunt etiam, ut de his dicamus quæ scire possumus, pleraque ædificia foris rotunda, intus quadrata, & foris quadrata, intus rotunda, quibus superiora sunt plana, in quibus aqua hærere soleat. Quæ tamen ideo dicimus, ut advertant opiniones suas opinionibus verisimilioribus revinci posse, & desinant tantum opus Dei, humanæ operationis & nostræ possibilitatis contemplatione metiri. Eph. 3. 18. 19.

10. Nos autem Scripturarum seriem atque ordinem sequimur, & opus contemplatione æstimamus auctoris; & quid dictum sit quærimus, & quis dixerit, & cui dixerit: *Fiat*, inquit, *firmamentum in medio aquæ, & sit discernens inter aquas*. Audio firmamentum fieri per præceptum quo divideretur aqua, & ab inferiore superior discerneretur. Quid hoc manifestius? Qui jussit discerni aquam interjecto & medio firmamento, providit quemadmodum divisa atque discreta manere possit. Sermo Dei virtus naturæ est, [a] & diuturnitatis substantia quoadusque velit eam manere qui statuit, sicut scriptum est: *Statuit ea in sæculum sæculi, præceptum posuit, & non præteribit*. Psal. 148. 6. Et ut scias, quia de istis aquis hoc dixit, quas tu negas posse in superioribus cæli esse, audi superiora: *Laudate eum cæli cælorum, & aquæ, quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini*. Ibidem 4. 5. Nonne quasi adversanti tibi dixit: *Quoniam ipse dixit & facta sunt: ipse mandavit & creata sunt: statuit ea in sæculum sæculi, præceptum posuit, & non præteribit*? Ibidem 5. An non videtur tibi auctor idoneus, qui legem suo operi daret? Deus est qui dicit, venerabilis natura, inæstimabilis magnitudine, immensus in remunerationibus, incomprehensibilis in operibus, cujus altitudinem sapientiæ quis investigare facilis? Iste dicit Filio, id est, dicit brachio suo, dicit virtuti suæ, dicit sapientiæ suæ, dicit justitiæ suæ. Et facit Filius quasi potens, facit quasi virtus Dei, facit quasi sapientia Dei, facit quasi justitia divina. Cum hæc audis, quid miraris si supra firmamentum cæli potuit tantæ majestatis operatione unda suspendi?

11. De aliis hæc collige, de iis quæ viderunt oculi hominum, quomodo ad Judæo-

a Mss. Corb. vet. *diuturnitas substantia*. Reliqui mss. & edit. *diuturnitatis substantia*.

dæorum transitum, si rationem quæris, se unda diviserit. Non solet hoc esse naturæ, ut aqua se discernat ab aqua, & in profundo interfusiones [a] aquarum terræ medio separentur. Gelaverunt enim fluctus, & firmamenti specie cursum suum insolito fine frænarunt. Nonne potuit etiam aliter Hebræum populum liberare. Sed tibi voluit ostendere, ut eo spectaculo etiam illa quæ non vidisti, æstimares esse credenda. Jordanis quoque, reflexo amne, in suum fontem revertitur. [b] Hærere aquam, cum labitur inusitatum; rursum redire in superiora sine ullo repagulo impossibile habetur. Sed quid impossibile ei qui dedit posse infirmis [c] ut infirmus dicat: *Omnia possum in eo qui me confortat*. (Phil. 4. 13.) Dicant certe quemadmodum aer cogatur in nubem, utrum pluvia nubibus generetur, an sinu nubium colligatur. Videmus plerumque exire nubes de montibus. Quæro utrum de terris ascendat aqua; an ea quæ super cælos est, largo imbre descendat. Si ascendit, utique contra naturam est, ut ascendat in superiora quæ gravior est, & portetur aere, cum aer subtilior sit. Aut si conciti orbis totius motu rapitur aqua, sicut imo orbe rapitur, ita summo orbe diffunditur. Si fundi, ut volunt, non desinit, utique non desinit rapi; [d] quia si axis cæli semper movetur, & aqua semper hauritur. Si descendit; manet ergo jugiter supra cælos quæ habet unde descendat. Deinde quid obstat si confiteantur quia aqua supra cælos suspensa sit? Nam quo verbo dicunt terram in medio esse suspensam, & immobilem manere, cum utique gravior sit quam aqua; ea ratione possunt dicere non præcipitari aquam orbis illius cælestis conversione, quæ super cælos est. Sicut enim terra inani suspenditur, vel pondere librato undique immobilis perseverat; ita & aqua aut gravioribus aut æquis cum terra ponderibus examinatur. Ideoque non facile superfunditur mare terris, nisi cum jubetur exire.

12. Deinde cum ipsi dicant volvi orbem cæli stellis ardentibus refulgentem, nonne divina providentia necessario prospexit, ut intra orbem cæli, & supra orbem redundaret aqua, quæ illa ferventis axis incendia temperaret? Propterea quia exundat ignis & fervet, etiam aqua exundavit in terris, ne eas surgentis solis & stellarum micantium ardor exureret, & tenera rerum exordia insolitus vapor læderet. Quanti fontes, fluvii, lacus irrigant terras; quia eas internus quidam ignis vaporat? Unde enim aut arbores germinarent, aut frumenta vel sata prorumperent, vel orta

A coquerentur; nisi ea interior quoque ignis animaret? Qui etiam de saxis frequenter excutitur, & de ipso sæpe, dum cæditur, ligno exilit. Ergo sicut necessaria ignis creatura, ut ordinata & disposita permaneat, cælique clementia temperet aquarum rigorem; ita etiam aquarum redundantia non superflua, ne alterum altero consumeretur, quia nisi conveniens utriusque mensura sit, sicut ignis aquam
B exsiccat, ita & aqua restinguit ignem. Ideoque pondere & mensura examinavit universa; numerata enim sunt ei & stillicidia pluviarum, sicut in libro Job legimus. (Job 28. 25.) Sciens vel rerum facilem defectum fore, vel solutionem universitatis, si alterum exsuperaretur ab altero, ita utriusque temperavit dispendia; ut neque plus ignis excoqueret, neque exuberaret aqua: sed imminutio fieret utriusque moderata, quæ
C & superfluum detraheret, & necessarium reservaret. Itaque eum tanta de terris erumpant maximorum fluenta amnium, Nilus effuso Ægyptum stagnans flumine, Danubius de occidentalibus partibus, Barbarorum atque Romanorum intersecans populos, donec Ponto ipse condatur, Rhenus de jugo Alpium usque in Oceani profunda cursus suos dirigens, Romani memorandus adversus feras gentes murus
D imperii, Padus maritimorum commeatuum Italicis subsidiis fidus invector, Rhodanus rapido concitus cursu Thyrrheni æquoris freta scindens, in quo non mediocre fertur navigantium periculum, dum inter se maris fluctus & amnis fluenta decertant, itemque de Septemtrionali parte [e] Phasis Caucaseis montibus fusus cum pluribus aliis in Euxinum se præcipitans mare, prolixum est singulorum prosequi fluviorum nomina qui vel in no-
E strum mare derivantur, vel exinaniuntur Oceano; cum tanta igitur ubertas aquarum sit, tamen plerumque terra meridianæ plagæ torretur ardoribus, atque æstu soluta fatiscit in pulverem, miserandi agricolæ labore consumto; ut frequenter ad potum, siccatis puteis, arido gurgite subsidium vitale deficiat. Et erit quidem quando dicat abysso: *deserta eris, & omnes fluvios siccabo*, (Esa. 44. 27.) sicut per Esaiam futurum annunciavit. Sed
F etiam antequam ille dies adveniat, divino præstitutus arbitrio, non minimum inter se ipsa elementorum natura decernit. Crebro itaque aut inundationibus mundus hic quatitur, aut nimio æstu & ariditate vexatur.

13. Noli igitur incredibilem opinari aqua-

a Tres mss. *aquarum medio*. edit. Rom. *aquarum sine medio*.

b Edit. Rom. *harere aquam, cum labitur, sursumque redire*. edit. Per. Era. Gill. *harere aquam, & ita sursum redire*. mss. vero ut nos in textu, nisi quod potiores prima manu habent, *usitatum*. secunda *inusitatum*.

c Ita mss. Corb. vet. Ben. Th. & Carn. Alii & edit. omnes (excepta Paris. an. 1614. in qua *infirmis*) legunt, *qui dedit posse quibus voluit? Dedit posse infirmitatibus*. Quæ ultima vox si retineatur, non mutabitur sensus. Potest enim dici *infirmitas* pro *infirmo*, ut per metonymiam *senium* pro *sene*, *sacrilegium* pro *sacrilego*.

d Sic mss. duodecim. at Big. Vict. unus & Gem. *sicut axis cæli semper movetur, ita aqua semper hauritur*. edit. vero .... *semper movetur, & aqua movetur, & aqua semper hauritur*.

e Mss. Vat. duo *Tanais*. Big. *Eusis*. Vict. unus, Gem. Cæn. Corb. unus *Euxis* .... mss. septem *præcipitat*: reliqui, ac edit. omnes *præcipitans*.

aquarum multitudinem, sed respice ad vim A caloris, & incredulus non eris. Multum est quod ignis absorbet; quod vel ex illo nobis debet esse manifestum, cum medici vasa quædam angusta ore, planiora desuper, intus concava, levi lucernæ concepto lumine affigunt corpori quemadmodum calor ille omnem in se rapiat humorem? Quis igitur dubitet quod ignitus æther, & magno fervens vapore inflammaret atque exureret omnia, nisi lege quadam sui cohibetur au- B ctoris, ut nec flumina, nec lacus, nec ipsa maria vim ejus possent restinguere? Et ideo desuper aqua impetu quodam descendens, in tantos plerumque imbres rumpitur, ut flumina & lacus repente repleantur, ipsa maria exundent. Unde frequenter & solem videmus madidum atque rorantem. In quo evidens dat indicium, quod alimentum sibi aquarum ad temperiem sui sumserit.

14. Tantum autem inest illis impugnandæ veritatis studium, ut solem ipsum negent calidæ naturæ esse; eo quod albus sit, non rubicundus, aut rutilus in speciem ignis. Et ideo aiunt quod nec ignitus natura sit, & si quid habet caloris, ferunt ex nimio motu conversionis accidere. Quod ideo dicendum putant, ut nihil videatur humoris consumere: quia calorem quo humor vel minuitur, vel plerumque exhauritur, D non habet naturalem. Sed nihil agunt, cum ista componunt; quia nihil interest, utrum ex natura calorem quis habeat, an ex passione, aut aliqua ex causa; quia ignis omnis consumtor humoris est, vel hujusmodi materiæ, quam flamma consuevit exurere. Nam sive ex lignis haudquaquam semiustulatis, sed inter se collisis, ignis excussus excipiatur foliis, etiam flamma adolet, ac si de igne accendas facem: E sive de flammæ lumine lumen accendas, eadem species & natura est luminis, ac si illud non naturalis ignis adoleverit, sed accidens causa generaverit. Vel hinc saltem contemplentur solis calorem, quo diversa ei Deus constituit cursus sui loca & tempora; ne si semper in iisdem moraretur locis, quotidiano ea vapore exureret. Mare ipsum ideo ferunt ipsi salsam atque amaram aquam habere; quod ea quæ F fluviis in freta influat, calore absumatur, tantumque vapore diurno consumi, quantum quotidie ex diversis fluviorum cursibus invehatur. Quod ex solis quadam dijudicatione fieri perhibetur, qui quod purum ac leve est, sibi rapit, quod grave atque terrenum, relinquit: ex quo remanet salsum illud atque aridum, quod sine usu ac suavitate potandi sit.

CAPUT IV.

Cælum, nomen commune; speciale vero, firmamentum: & unde vox utraque desumta. Hinc cæli acceptiones nonnullæ; & ad extremum cum cælorum ac firmamenti, tum aquarum moralis interpretatio.

15. Sed revertamur ad propositum. *Fiat firmamentum inter medium aquæ.* Non moveat, sicuti jam dixi, quia supra cælum ait, hic dicit *firmamentum;* quoniam & David dicit: *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum ejus annuntiat firmamentum*, hoc est, Psal. 18. 1. mundi opus cum videtur, suum laudat auctorem. Invisibilis enim majestas ejus C per ea quæ videntur, agnoscitur. Et videtur mihi nomen cælorum commune esse, quia plurimos cælos Scriptura testificatur, nomen autem esse speciale, firmamentum. Siquidem & hic ita habetur: *Et vocavit Deus firmamentum cælum*, ut videatur supra Gen. 1. 8. generaliter dixisse, in principio cælum factum, ut omnem cælestis creaturæ fabricam comprehenderet: hic autem specialem firmamenti hujus exterioris soliditatem, quod dicitur cæli firmamentum, sicut legimus in hymno prophetico: *Benedictus es in firmamento cæli*. Nam cælum, quod Dan. 3. 56. οὐρανὸς græce dicitur, latine, quia impressa stellarum lumina velut signa habeat, tamquam cælatum appellatur: sicut argentum quod signis eminentibus refulget, cælatum dicimus. οὐρανὸς autem [a] *ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι* dicitur, quod videatur...... Igitur terræ, quæ obscurior est, οὐρανὸς nuncupatur, quia lucidus est, tamquam visibilis. Unde puto & illud dictum: [b] *Volatilia cæli semper vident faciem patris mei, qui in cælis est.* Et: *volatilia circa firmamentum cæli*; eo quod Gen. 1. 20. potestates, quæ sunt in illo visibili loco, spectent hæc omnia, & subjecta suis habeant conspectibus.

16. Denique clausum cælum dictum est temporibus Eliæ quando in Achab & Jesabel perfidia regnabat, cum populus regali sacrilegio deserviret, eo quod nemo ad cælum oculos erigebat, nemo ejus auctorem venerabatur, sed ligna & lapides adorabant. Unde hoc colligimus? Quia & in maledictionibus populi Israel dixit Deus: *Erit tibi cælum super caput tuum* Lev. 26. 19. *æneum*,

a Edit. Era. & sequentes: ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι (Rom. addit, *vel* ὁρᾶσθαι) *quod videatur* [illegible] MS. [illegible] *dicitur, quod videatur*. MSS. quinque probatissimi ... *quod dividitur*. At quæ sequuntur græca verba, ita confuse scribuntur, ut a nemine eorum quos consuluimus, legi potuerint. Itaque optimum visum est eadem quoad fieri potuit, fideliter expressa hic repræsentare. Habetur ergo in contextu, ΥΡΟΣ ΑΝΤΑΔΙΑΣΤΟ ΑΝΕΝ & in margine, ΑΡΟΣΑΝΝΟΙΚΤΟΛΕΝ: quæ doctioribus exponenda lubentes permittimus. Subodoramur tamen per hæc nonnihil de divisione cæli a circulo orizonte signata indicari.

b Edit. nonnullæ Paris. *volatilia cæli, & volantia super terram, secus firmamentum cæli*. LXX. .... [illegible] *Hic autem significari Angelos clare ostenditur ex Ambrosio l. 1. de interpell. c. 9. Eadem metaphora usum reperias beatum Job c. 28. 2. videlis glossam intel. ad istum locum.

æneum, & terra tua ferrea, quando pretium A perfidiæ luens populus Judæorum, intemperie cæli, & terræ infœcunditate multatur; Deut. 33. 13. de cælo enim causa fertilitatis. Denique & Moyses benedictiones tribui Joseph a finibus cæli & rore abyssi fontium deorsum, [a] & secundum horam a solis cursu, & a convenientibus mensibus, & a vertice montium & collium æternorum dedit, eoquod moderatione cælesti terrarum fœcunditas nutriatur. Ferreum ergo cælum, quod nullum exudat humorem, quando nullis nubibus imber rumpitur. B Est etiam ferreum cælum subobscurus aer, pressius atque nebulosus colore ferrugineo, quando rigore frigoris stringitur terra, tunc veluti super caput nostrum humor suspensus videtur, & per momenta imminere. Plerumque etiam glacialibus ventorum flatibus rigentes aquæ consolidantur in nivem, & rupto aere nix funditur. Neque enim firmamentum hoc potest sine aliquo [b] rumpi fragore. C Ideo & firmamentum dicitur, quod non sit invalidum, nec remissum. Unde & de tonitrubus, quæ concepto intra sinum nubium spiritu cum se vehementer erupturus eliserit, magno concrepant sonitu, ait Scriptura: Amos 4. 14. *Firmans tonitrua*. A firmitate ergo firmamentum est nuncupatum, vel quod divina virtute firmatum sit, sicut Scriptura nos docet, dicens: Psal. 150. 1. *Laudate eum in firmamento virtutis ejus*.

17. Nec præterit retulisse aliquos cælos D cælorum ad intelligibiles virtutes, firmamentum ad operatorias. Et ideo laudare cælos, vel enarrare gloriam Dei, annuntiare firmamentum: sed non quasi spiritalia, sed quasi opera mundi enarrant, quemadmodum supra diximus. Alij quoque purificatorias virtutes interpretati sunt aquas, quæ super cælos sunt. Accipimus hæc quasi ad tractatus decorem: nobis tamen non alienum videtur atque absurdum, si aquas veras propter illam causam, quam diximus, in- E telligamus. Dan. 3. 64. & 67. Nam & ros & gelu & frigus & æstus, secundum hymnum propheticum benedicunt Dominum, benedicit & terra: & illa non ad intelligibiles naturas referimus, Psal. 148. 7. sed ad veritatem. Laudant etiam dracones Dominum; quia natura eorum & species cum videtur, non minimum vel decoris offundit, vel inesse rationis ostendit.

CAPUT V.

Quam perfecta Patris ac Filii in operibus suis conjunctio. Videre in Deo idem atque approbare. Opus laudare partibus nondum absolutis Deo proprium.

18. ET *vidit Deus quia bonum*. Gen. 1. 8. Facit Filius, quod vult Pater: laudat Pater, quod facit Filius. Nihil in illo naturæ degeneris invenitur, cujus opus a paterna non degenerat voluntate. Vidit utique, non oculis corporalibus intendit: sed definivit plenitudini gratiæ convenire, ut mihi ejus judicium cognosceretur: nos enim solemus etiam de iis, quæ divina sunt, disputare. Et quid mirum si de opere retractare possint, qui de ipsius operatoris generatione faciunt quæstiones? Ipsum in judicium vocant, ipsum inæqualem atque degenerem asserere conantur. Ideo legis: *Et dixit Deus, & fecit Deus*. Eodem Pater & Filius majestatis honorantur nomine. *Et vidit Deus quia bonum*. Dixit tamquam omnia quæ Pater vellet scienti, & vidit tamquam omnia quæ Filius faceret scientia tenens, & efficiens operatione consorti.

19. *Vidit quia bonum*. Non utique cognovit quod nesciebat, sed probavit quod placebat. Non quasi incognitum placuit opus; quia nec quasi incognitus Pater qui complacuit in Filio, sicut scriptum est: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*. Matt. 3. 17. Scit autem semper Filius voluntatem Patris, & Pater Filii, & audit Patrem Filius semper, & Pater Filium per unitatem naturæ, voluntatis atque substantiæ. Denique testatur hoc in Evangelio suo Filius, dicens ad Patrem: *Sciebam quia semper me audis*. Iohan. 11. 42. Imago est enim invisibilis Dei Filius. Omnia Patris quasi imago exprimit, omnia ejus quasi splendor gloriæ illuminat, atque nobis manifestat. Videt & Filius Patris opus, sicut & Pater Filii; sicut & ipse Dominus declaravit: *Non potest Filius facere a se quidquam, nisi quod viderit facientem Patrem*. Iohan. 5. 19. Videt ergo facientem Patrem, & videt per secretum invisibilis naturæ, & audit similiter. Denique ait: *Sicut audio, judico, & judicium meum verum est; quia non sum solus, sed ego, & qui misit me Pater*. Iohan. 8. 16.

20. Hoc mysticum est, illud morale. Vidit mihi, probavit mihi. F Quod Deus probavit, tu reprehensibile ne dixeris; quoniam *quod Deus mundavit, tu commune ne dixeris*, Act. 10. 15. scriptum tibi esse meministi; ergo [c] bonum Dei nemo blasphemet. Si firmamentum bonum, quanto magis bonus ejus creator; etiamsi Ariani nolint, Euno-

a Ita plures ac potiores mss. at recentiores aliquot atque edit. *a finibus cæli, & rore, & abyssis fontium deorsum venientibus*. Vulg. *de pomis cæli & rore atque abysso subjacente*. LXX. ἀπὸ ὡρῶν οὐρανοῦ καὶ δρόσου, καὶ ἀπὸ ἀβύσσων πηγῶν κάτωθεν.

b Post voces: *rumpi fragore*, additur in edit. *aut penetrari*. Et num. 17. post: *gloriam Dei*, additur in eisdem: *& opera manuum ejus*. Utrumque deest in mss.

c Codex Big. & Gem. *bonum nomen Dei nemo blasphemet*. Alii quatuor.... *ne blasphemes*.

Eunomiani reclament, radicis degeneris A fructus deterior.

21. *Vidit*, inquit, *Deus quia bonum*. Solent artifices singula prius facere, & postea habili commissione connectere: ut qui vultus hominum vel corpora excudunt de marmore, vel ære fingunt, vel ceris exprimunt, non tamen sciunt, quemadmodum sibi possint membra singula convenire, & quid gratiæ adferat futura connexio; & ideo aut laudare non audent, aut pro parte B laudant. Deus vero tamquam æstimator universitatis, prævidens quæ futura sunt, quasi perfecta jam laudat, quæ adhuc in primi operis exordio sunt, finem operis cognitione præveniens. Nec mirum si apud quem rerum perfectio, non in consummatione operis, sed in suæ prædestinatione est voluntatis, laudat singula, quasi convenientia futuris: laudat plenitudinem singulorum venustate compositam. Illa est enim vera pulcritudo, & in singulis membris esse quod deceat, & in toto; ut in singulis gratia, in omnibus formæ convenientis plenitudo laudetur.

22. Sed jam etiam secundus nobis claudatur dies, ne dum opus adstruimus firmamenti, infirmiores eos, qui audiunt, dicendi prolixitate faciamus; dum in noctem sermo producitur, quæ adhuc carens lunæ, stellarumque lumine, nondum enim luminaria creata sunt [a] cæli, obscuritatem possit afferre remeantibus: simul ut cibo, potuque curentur corpora, ne animis epulantibus, fragilitas carnis de nocturno quoque jejunio conqueratur. a

a MSS. quatuor, *quæ cæli obscuritatem possint auferre remeantibus*.

LIBER TERTIUS

DE OPERE TERTII DIEI.

SERMO IV.

CAPUT I.

Cum aquæ divino obediant imperio, homines eidem non parere flagitiosum. In aquarum congregatione Ecclesiæ figuram exprimi. Quam præclarum spectaculum exhibeat eadem Ecclesia; & quomodo super flumina fundata sit.

1. DIes tertius nobis hodie in sermone nascatur, qui ortus est in lectione. Præclarus dies, qui terram a nau- D
Gen. 1. 9. fragio liberavit, dicente Deo: *Congregetur aqua quæ est sub cælo in congregatione una*. De quo præfationem adoriri placet. *Congregetur aqua* dictum est, & congregata est; & frequenter dicitur, congregetur populus, & non congregatur. Non mediocris pudor est imperio Dei insensibilia elementa parere, & homines non obedire, quibus sensus ab ipso tributus est auctore. Et fortasse hic pudor fecerit, ut hodie plures E convenire tis; ne quo die congregata est aqua in congregationem unam, eo die populus nequaquam congregatus in Ecclesiam Domini videretur.

2. Nec hoc solum obedientis aquæ exemplum habemus; nam & alibi scriptum
Psal. 76. 17. est: *Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, & timuerunt*. Neque enim verisimile non videtur de aquis dictum, quando ali-
Psal. 113. 3. bi quoque idem Propheta ait: *Mare vidit & fugit, Jordanis conversus est retrorsum*. Hoc F enim vere factum quis ignorat, quod ad Hebræorum transitum mare fugerit, quando se unda divisit; transivit populus pulverulento vestigio, perisse mare credens, fugisse fluctus? Denique credidit hoc Ægyptius, & ingressus est: sed illi rediit C unda, quæ fugerat. Novit ergo aqua & congregari, & timere, & fugere, quando Deus præcipit. Hanc imitemur aquam & unam congregationem Domini, unam Ecclesiam noverimus.

3. Congregata est hic quondam aqua ex omni valle, ex omni palude, ex omni lacu. Vallis est hæresis, vallis est gentilitas; quia Deus montium est, non vallium. Denique in Ecclesia exultatio est, in hæresi & gentilitate fletus & mœror. Unde ait: *Dis-* Psal. 83. 6. & 7.
posuit in convalle fletus. Ex omni igitur valle congregatus est populus catholicus. Jam non multæ congregationes sunt, sed una est congregatio, una Ecclesia. Dictum est & hic: Congregetur aqua ex omni valle, & facta est congregatio spiritalis, & factus est unus populus; ex hæreticis & gentibus repleta Ecclesia est. Vallis est scena, vallis est circus, ubi currit mendax equus ad salutem, ubi vilis & abjecta contentio, ubi litium fœda deformitas. Ex his igitur qui circo inhærere consueverant, fides crevit Ecclesiæ, quotidianus cœtus augetur.

4. Palus est luxuria, palus est intemperantia, palus est incontinentia: in qua volutabra libidinum sunt, bestiarum murmura, latibula passionum: ubi mersantur quicumque inciderint, & non emergunt: ubi labuntur pedum vestigia, fluitant singulorum incessus: ubi fulicæ se dum lavant, polluunt: ubi flebiles desuper gemitus columbarum: ubi pigra testudo cœnoso hæret in gurgite; denique aper in palude, cervus ad fontes. Ex omni igitur palude, ubi quasi ranæ veterem querelam canebant, congregata est fides, congregata est puritas animi, mentisque simplicitas.

5. Congregata est aqua ex omni lacu, & A ex omni fovea, ut nemo fodiat foveam fratri suo, in quam ipse incidat: sed omnes se invicem diligant, omnes se invicem foveant, & quasi unum corpus diversa se membra sustentent: quos non mortiferi cantus,[a] & acroamata scenicorum quæ mentem emolliant ad amores, sed concentus Ecclesiæ, & consona circa Dei laudes populi vox & pia [b] vita delectet: quibus non purpurea peripetasmata, non aulæa pretiosa spectare voluptati sit, sed hanc pulcherrimam mundi fabricam, hanc distantium inter se elementorum copulam, cælum sicut cameram extensum, ut inhabitantes in hoc mundo tegat, terram ad operandum datam, diffusum aerem, clausa maria, populum hunc divinæ operationis organum, in quo divini modulamen resultet oraculi, & Dei spiritus intus operetur, templum istud sacrarium Trinitatis, sanctitatis domicilium, Ecclesiam sanctam, in qua refulgent aulæa cælestia, de quibus dictum est: *Dilata locum tabernaculorum tuorum, & aulæorum tuorum: fige, ne parcas: longiores fac funiculos tuos, & palos tuos confirma: adhuc in dexteram & sinistram extende, & semen tuum gentes hereditate possidebit, & civitates desertas inhabitabis.* Habet ergo aulæa, quibus attollit vitam bonam, peccata regit, culpam obumbrat.

Esa. 54. 2. & 3.

6. Hæc est Ecclesia quæ super maria fundata est, & super flumina præparata. Supra vos enim confirmata est & præparata, qui sicut flumina puro in eam [c] mundi fonte decurritis, de quibus dictum est: *Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina vocem suam a voce aquarum multarum:* Et addidit: *Mirabiles elationes maris, mirabilis in excelsis Dominus.* Bona flumina; hausistis enim ex illo perenni & pleno fonte, [d] quo fluistis qui ait vobis: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Hoc autem dicebat de spiritu, quem incipiebant accipere, qui credituri erant in eum. Sed jam quasi boni Jordanis fluenta revertimini mecum in originem.

Psal. 92. 3. Ibidem. 4. Johan. 7. 38.

CAPUT II.

Terram superfusis aquis prius invisibilem, iisdem unum in locum confluentibus apparuisse. Stabilitatem ac postea fluiditatem aquis inditam divina potestate, quæ variis exemplis adstruitur. Quam mirum aquas omnes uno loco contineri; illisque suos limites a Deo præfigi potuisse.

B 7. *Congregetur*, inquit, *aqua quæ sub cælo est in congregationem unam, & appareat arida. Et factum est sic.* Fortasse parum crediderit aliquis superioribus sermonibus nostris, quibus tractavimus invisibilem ideo fuisse terram, quod aquis operta tegeretur, ut corporeis oculis videri non posset. Ad se enim Propheta retulit, hoc est, ad nostram conditionem, non ad divinæ majestatem naturæ, quæ utique omnia videt. Sed ut C advertatis quia non quasi nostri ingenii probandi gratia, sed vestræ causa instructionis suscepimus hunc tractandi laborem [e] adstipulantem nobis lectionis seriem testificamur, quæ aperte probat post congregationem aquæ quæ erat super terram, & post derivationem ejus in maria, apparuisse aridam. Desinant ergo nobis Dialecticis disputationibus movere negotia dicentes: Quomodo terra invisibilis; cum omni corD pori naturaliter & species & color insit, omnis autem color sit subjectus aspectui? Clamat Dei vox: *Congregetur aqua & appareat arida.* Et iterum Scriptura dicit: *Congregata est aqua in congregationem unam, & apparuit arida.* Quid opus fuit iterare, nisi occurrendum quæstionibus judicasset Propheta? Nonne videtur dicere: Non dixi invisibilem secundum naturam, sed secundum superfusionem aquarum? Denique addidit sublato veE lamine apparuisse aridam, quæ ante non videbatur.

8. Iterum quoque quæstiones alias serunt dicentes: Si in congregationibus diversis aqua erat, quomodo si illæ congregationes in superioribus erant, non defluebat aqua in eum locum, ad quem post Domini imperium derivata est? Natura enim aquarum sponte in inferiora prolabitur. Sin vero in inferioribus erant illæ congregationes, F quomodo contra naturam suam aqua ad superiora conscendit? Itaque aut naturalis cursus imperio non eguit: aut contra naturam imperio proficere non potuit. Cui quæstioni facile respondebo, si mihi ipsi ante respondeant ante præceptum Domini hanc

aqua-

a MSS. aliquot: *mortiferi cantus, cromatum scenicorum.* Non male. Est enim *croma* seu potius *cruma* musicorum instrumentorum sonus ἀπὸ τοῦ κρούειν, hoc est, pulsare. Alii magno numero .... *& acromatum scenicorum.* Melius edit.... *& acroamata scenicorum.* Fit autem ea vox ἀπὸ τοῦ ἀκροᾶσθαι, id est, audire, ac nonnumquam pro recitatione & cantu sumitur. Sed fieri potuit ut vox *acromatum* Ambrosii tempore apud populum in usu esset.

b Sic omnes mss. excepto Reg. qui sicut & omnes edit. præfert, *& pia vita delectent.*

c Edit. Rom. & pauci iique non magnæ auctoritatis mss. *undique fonte decurritis.* Alii & edit. vet. *mundi fonte decurritis*, id est, purgari ab hæreseos ac gentilitatis erroribus.

d Item mss. non pauci. Alii nonnulli: *a quo fluitis, qui &c.* aut cum edit. Rom. *a quo fluitis, qui &c.* Aliquot etiam, & vet. edit. *a quo fluitis, quod fluitis, qui &c.*

e Parif. aliquot edit. *adstipulatur nobis lectionis series, quæ, &c.* Aliæ omnes & multi mss. *adstipulante nobis lectionis serie testificamur, quæ.* Rom. edit.... *testificantur ea quæ, &c.* Reliqui vero mss. auctoritate superiores nec numero pauciores, ut nos in textu.

aquarum fuisse naturam ut laberetur, ut flueret. Non enim ex usu hoc habet ceterorum elementorum, sed speciale & proprium: non ex quodam ordine, sed magis ex voluntate & operatione Dei summi. Quid jusserit Deus audiunt. Vox autem Dei, efficiens [a] naturæ est. Eam vocem effectus operationis implevit. Cœpit labi aqua, & in unam confluere congregationem, quæ ante erat diffusa per terras, & plurimis receptaculis inhærebat. Cursum ejus ante non legi, motum ejus ante non didici, nec oculus meus vidit, nec auris audivit. Stabat aqua diversis locis, ad vocem Dei mota est. Nonne videtur quia naturam ei hujusmodi vox Dei fecit? Secuta est creatura præceptum, & usum fecit ex lege. Primæ enim constitutionis lex formam inposterum dereliquit. Denique semel diem fecit & noctem: ex illo manet utriusque diuturna successio, & diuturna reparatio. Jussa est etiam aqua currere in congregationem: ex illo currit, fontes labuntur in fluvios, in freta currunt flumina, lacus derivantur in maria, ipsa se aqua præcedit, urget, & sequitur. Unus est ductus, unum corpus. Et cum sit altitudo diversa; indiscreta tamen dorsi ejus æqualitas. Unde & æquor appellatum arbitror, quod superficies ejus æqualis sit.

9. Respondi secundum illorum propositum; illi nunc respondeant mihi, si numquam viderint fontes ex inferioribus scaturire, de pavimento aquam surgere. Quis eam cogit? Unde prorumpit? Quemadmodum non deficit? Quomodo fit [b] ut ima soli ora undam vomant? Hæc secundum occultæ secreta naturæ. Ceterum quis ignorat quod rapido plerumque impetu in ima descendens, in superiora se subrigat, atque in supercilium montis attollat; plerumque etiam canalibus manu artificis derivata, quantum descenderit, tantum rursus ascendat? Itaque si vel impetu suo fertur, vel artificis ingenio contra naturam suam ducitur & elevatur, miramini si divini operatione præcepti aliquid ad usum naturæ ejus accessit, quod in usu ante non fuerit? Dicant nunc mihi quomodo tamquam in utrem congregaverit aquas maris, ut scriptum est; quomodo eduxerit de petra aquam? Qui potuit de petra educere aquam quæ non erat, non potuit aquam educere quæ erat? *Percussit petram, & fluxerunt aquæ*, clamat David, *& torrentes inundaverunt*. Et alibi, *Super montes stabunt aquæ*. Habes in Evangelio, quod cum gravis esset procella, & magnus in mari motus, ita ut trepidarent Apostoli naufragii periculum, excitaverunt dormientem in puppi dominum Jesum, & surgens imperavit vento & mari, sedata est tempestas, refusa tranquillitas. Qui potuit imperio mare totum sedare, non potuit aquas imperio movere? Atqui in diluvio sic accepimus, quod eruperint abyssi fontes, & quod induxerit postea spiritum, & siccaverit aquam: si nolunt obedisse naturam, usumque elementi imperio Dei esse conversum; vel hoc concedant potuisse immisso vento aquas currere, quod quotidie videmus in mari, ut inde aquæ currant, unde flaverit ventus. Si tempore Moysi excitato Austro valido siccatum est mare, eodem modo siccari non potuit congregatio aquarum, & in mare profluere aqua, quæ postea divisa est a profundo? Sed discant naturam posse converti, quando petra aquas fluxit, & ferrum aquæ supernatavit, quod utique Elisæus orando facere meruit, non imperando. Si igitur Elisæus ferrum levavit contra naturam, Christus aquas movere non potuit? Sed movit, qui potuit dicere: *Lazare veni foras*, & mortuum suscitavit; Deus enim quod jubet, facit. Itaque pari exemplo dictum accipe: *Congregetur aqua, & congregata est*. Dicendo autem *congregetur*, non solum movit eam de loco: sed etiam statuit in loco, ut non præterflueret, sed maneret.

10. Hoc itaque majoris miraculi est, quomodo omnes congregationes in unam congregationem defluxerint, & una congregatio non adimpleta sit. Nam & Scriptura hoc inter mirabilia constituit, dicendo: *Omnes torrentes eunt in mare, & mare non adimpletur*. Utrumque igitur ex præcepto Dei, ut fluat aqua, & non superfluat. Circumscripta igitur imposito fine maria clauduntur, ne superfusa terris inundent omnia, & destituto arvorum cultu, munus terrenæ fœcunditatis impediant; cognoscant igitur divini esse præcepti, operationisque cælestis. Ait enim Dominus per nubem ad Job inter alia etiam de maris claustro: *Posui ei fines, apponens claustra & portas. Dixi autem ei: Usque huc venies, nec transgredieris, sed in te ipso conterentur fluctus tui*. Nonne ipsi videmus mare frequenter undosum, ita ut in altum fluctus ejus tamquam mons aquæ præruptus insurgat, ubi impetum suum ad littus illiserit, in spumas resolvi, repagulis quibusdam arenæ humilis repercussum, secundum quod scriptum est: *Aut non timebitis me, dicit Dominus, qui posui arenam fines mari?* Infirmissimo itaque omnium [c] vilis sabulonis pulvere vis maris intempesta cohibetur, & velut habenis quibusdam cælestis imperii præscripto sibi fine revocatur, violentique æquoris motus in se se frangitur, atque in reductos sinus suos scinditur.

11. Ce-

Marginal references: Psal. 32. 7. — Psal. 77. 20. — Psal. 103. 6. — Matt. 8. 24. & seq. — Gen. 7. 11. — Gen. 8. 1. — 4. Reg. 6. 6. — Johan. 11. 43. — Eccle. 1. 7. — Job 38. 10. — Hier. 5. 22.

a Vet. edit. omnes, ac Paris. nonnullæ cum duobus aut tribus mss. *efficiens natura est*. Mss. aliquot optimæ notæ: *effigies naturæ est*. His tamen anteponendi alii & aliquæ edit. Sanctus enim expressum voluit illud Basilii: φύσεως ἐστι ποιητικὴ

b Mss. aliquot: *ut ima ac solidiora*. Alii ac edit. omnes: *ut ima solidiora*. Corb. Carn. Ben. & Th. *ut ima soli ora*. Germ. *ut ima soli*.

c Edit. omnes: *vilis sabuli pulvere vis maris in tempestate cohibetur*. Mss. omnes: *vilis sablonis aut sabulonis*.... Carn. Corb. Ben. Th. Germ. & Reg. *intempesta*: alii vero ut edit. *in tempestate*.

11. Ceterum nisi vis statuti cælestis inhiberet, quid obstaret quin per plana Ægypti, quæ maxime humilioribus jacens vallibus campestris asseritur, mare Rubrum Ægyptio pelago misceretur? Denique docent hoc qui voluerunt hæc duo sibi maria connectere, atque in se transfundere. Sesostris Ægyptius, qui antiquior fuit, & Darius Medus, qui majoris contuitu potentiæ in effectum voluit adducere, quod ab indigena fuerat ante tentatum. Quæ res indicio est, quod superius est mare Indicum, in quo mare Rubrum, quam æquor Ægyptium quod inferius alluit. Et fortasse ne latius se mare effunderet, de superioribus ad inferiora præcipitans, & ideo molimina sua rex uterque revocavit.

CAPUT III.

Collectionem aquarum unam & continuam esse, nomina vero pro diversitate regionum diversa. Quomodo locum aquis, toto orbe diffusis, Deus paraverit. Item de lacubus & stagnis sub una congregatione comprehensis.

12. QUæro nunc, cum dixerit: [a] *Colligatur aqua in collectionem unam*; quomodo diffusas per lacus, paludes, stagna, aquas, & superfusas vallibus & campis omnibusque planioribus locis, currentes fontibus atque fluminibus, una potuerit recipere collectio: aut quomodo una collectio, cum hodieque diversa sint maria? Nam & Oceanum mare dicimus, & Tyrrhenum, & Adriaticum, & Indicum, & Ægyptium, & Ponticum, & Propontidem, & Hellespontum, & Euxinum, Ægæum, Ionium, Atlanticum. Plerique etiam Creticum, & Septemtrionale Caspium appellant mare. Unde consideremus Scripturæ verba, quæ librato sunt trutinata examine.

13. *Colligatur*, inquit, *aqua in collectionem unam*. Una aquarum, jugisque & continua congregatio est, sed diversi sinus maris, ut quidam de Scriptoribus forensibus ait. Namque [b] pontus maris nostri sinus amplissimus, meritoque in diversis locis diversa sunt nomina, quia vocabula aquis, ex regionum vocabulis adhæserunt. Una autem congregatio aquarum, eo quod jugis unda atque continua ab Indico mari usque ad Gaditani oram littoris, & inde mare Rubrum [c] extremo circumfusa orbem terrarum includit Oceano: interius quoque Tyrrheno Adrias, Adriæ cetera maria misceantur, nominibus distincta non fluctibus. Unde pulcre habes, quia Deus congregationes aquarum vocavit maria. (Gen. 1. 10.) Ita & una est generalis collectio, quæ dicitur mare, & multæ collectiones quæ maria pro regionibus nuncupantur. Sicut enim multæ terræ, ut Africa, Hispania, Thracia, Macedonia, Syria, Ægyptus, Gallia, atque Italia pro regionum appellantur vocabulis, & una est terra: ita multa dicuntur pro locorum appellationibus maria, & unum est mare, sicut ait Propheta, dicens: *Tui sunt cæli, & tua est terra, orbem terrarum & plenitudinem ejus tu fundasti, Aquilonem & mare tu creasti.* (Psal. 88. 12.) Et ad Job ipse Dominus ait: *Conclusi autem mare portis.* (Job 38. 8.)

14. Nunc quia de una collectione diximus, illud occurrit; utrum cum per omnem fere terram & super terram [d] fuerint diffusæ aquæ per vallestria agrorum, concava montium, planitiemque camporum, modo æquoris fusa congregatio una potuerit omnes illas aquas recipere atque exinanire terras, quæ ante fuso per universum flumine stagnabantur. Nam si ita operta erant omnia; non enim diceret, visa est terra, nisi retectam vellet locis omnibus demonstrare. Si diluvium Noe tempore abscondit & montes, quando aquarum jam & super cælos & infra firmamentum fuerat facta discretio; quanto magis dubitari non potest etiam montium vertices illa superfusione latuisse? Quo igitur illa omnis aquarum redundantia derivata est? Quæ receptacula eam tam continua atque connexa absorbere potuerunt? De quo multus nobis potest sermo suppetere.

15. Primum quia potuit creator omnium & ipsarum terrarum spatia diffundere; quod aliqui ante nos confirmantes, [e] propria posuerunt sententia. Ego quid facere potuerit, non prætermitto: quid fecerit quod aperte Scripturarum auctoritate non didici, quasi secretum prætereo, ne forte etiam hinc alias sibi quæstiones requirant. Assero tamen secundum Scripturas, quia potuit locorum humilia, & camporum aperta diffundere, sicut ipse ait: *Ego ante te ambulabo, & montes planos faciam.* (Esa. 45. 2.) Potuit etiam ipsa aquarum vis profundiora ea facere, quæ insederat: tanto fluctuum motu, tantoque æstu concitatioris elementi, qui quotidie ima pelagi torquere, & arenas vertere soleat de profundo. Quis deinde sciat, in quantum se illud magnum & inau-

(Plat. in Timæo.)

a Ita vet. edit. & cuncti fere mss. nec non infra num. 13. Edit. autem Rom. cum mss. uno aut altero: *congregetur*, &c. ut initio cap. 2. & infra cap. 4. in quibus locis eidem omnes mss. atque edit. concinunt.

b Edit. omnes & mss. plerique: *portus maris nostri*, &c. Corb. tamen & alii quinque optimæ notæ: *pontus*. Et forte eodem modo dici possit, *pontus maris*, quo usurpatur, *solum terræ*, & similia.

c Mss. aliquot & edit. Am. atque Era. *extrema circumfuso orbem*, quidam mss. *orbe*, &c. Alii aliquot & edit. Rom. *extremo circumfuso orbem*, &c. Alii denique & edit. Gill. ut nos in textu. Ibidem mss. Vict. unus, Colb. & Big. *includit Oceanus*.

d Sic antiquæ edit. & plures mss. Aliqui habent *fusa congregatione una*. Reg. *fusas congregatio una*. Non aspernanda lectio. Verum edit. Rom. totum locum ita consarcinat: *fuerint aquæ per valles agrorum...... modo æquoris fusa, quomodo congregatio*, &c.

e Codex Ben. & Cæn. *proprias posuerunt sententias*. Vat. & Colb. unus, *propriam*, &c. His accedit Dion. qui adjicit: *Ego quid facere potuerit nescio; non prætermitto*, &c.

inausum navigantibus atque intentatum nautis fundat mare, quod Britannias frementi includit æquore, atque in ulteriora & ipsis fabulis inaccessa secreta se porrigit? Quis deinde non colligat quantum Lucrino & Averno in Italia, Tiberiadi quoque in Palæstina, & ei lacui qui inter Palæstinam & Ægyptum Arabiæ deserta protendit, portubusque diversis Augusti atque Trajani, ceterisque per universum orbem infusum addiderit mare?

16. Sed sunt etiam non confusi lacus, & stagna quæ non miscentur fluctibus, ut Larius & Benacus, Albanus quoque aliique plures, quomodo una congregatio aquarum? Sed quemadmodum dicitur, quia fecit Deus duo luminaria, id est, solem & lunam, cum sint utique & stellarum lumina: ita & una congregatio dicitur, cum sint plurimæ. Neque enim annumerantur, quæ non conferuntur.

CAPUT IV.

Terræ præcipuam qualitatem, cum arida *vocatur, significari. Quæ sint elementorum, quibus invicem connectuntur, proprietates; idque speciatim de terra disquiritur.*

17. SEd, ut videtur, quoniam de mari loquebamur, aliquantulum exundavimus; ad propositum revertamur, & consideremus quid sit, quod ait Dominus: *Congregetur aqua in unam congregationem, & appareat arida*, & non dixerit, terra. Quod præclare positum quis nos advertat? Terra enim potest & luto esse permixta, aquis madida, cujus species superfusis aquis non appareat. Arida autem non solum ad genus, sed etiam ad speciem terrarum refertur, ut sit utilis, sicca, habilis & apta culturis. Simul prospectum est, ne videatur sole magis quam Dei præcepto esse siccata, quia arida facta est antequam sol crearetur. Unde & David discernens
Psal. 94. 5. mare & terram, ait de domino Deo: *Quoniam ipsius est mare, & ipse fecit illud, & aridam manus ejus fundaverunt*. Arida enim expressio naturæ est, terra appellatio quædam simplex negotii, quæ in se habeat proprietatem. Sicut enim animal generis significatio est, cui inest proprium aliquid & excellens; rationabile autem proprium est hominis: ita & terra potest communiter dici vel scatens aquis, vel deserta & invia, & sine aqua. Ergo & illi quæ scatet aquis, inest ut habeat ariditatem. Remota enim aqua, incipit esse arida, sicut habes scri-
Psal. 106. 33. ptum: *Posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim*, hoc est, de terra aquosa aridam fecit.

18. Habet ergo terra propriam qualita-
A tem suam, sicut & singula elementa habent, nam & aer humidam qualitatem, & aqua frigidam, & ignis calidam. Et hoc est principale proprium elementis singulis, quod ratione colligimus. Comprehendere autem sensibiliter & corporaliter si velimus, velut connexa & composita reperimus; ut sit terra arida & frigida, aqua frigida & humida, aer calidus & humidus, ignis calidus & siccus; & sic sibi per has jugales
B qualitates singula miscentur elementa. Nam terra cum sit aridæ & frigidæ qualitatis, connectitur aquæ per cognationem qualitatis frigidæ, [a] & per aquam aeri, quia humidus est aer. Ergo aqua tamquam brachiis quibusdam duobus frigoris & humoris, altero terram, altero aerem videtur amplecti, frigido terram, aerem humido. Aer quoque medius inter duo compugnantia per naturam, hoc est, inter aquam &
C ignem, utrumque illud elementum conciliat sibi; quia & aquis humore, & igni calore conjungitur. Ignis quoque cum sit calidus & siccus natura, calore aeri annectitur, siccitate autem in communionem terræ ac societatem refunditur; atque ita sibi per [b] hunc circuitum & chorum quemdam concordiæ societatisque conveniunt. Unde & græce στοιχεῖα dicuntur, quæ latine elementa dicimus, quod sibi conveniant &
D concinant.

19. Huc autem progressi sumus, quia Scriptura ait, quod Deus vocaverit aridam terram, hoc est, quia quod principale est ejus, nuncupavit proprietate naturæ. Naturalis enim proprietas siccitas est terræ: hæc ei prærogativa servata est. Principalis ergo siccitas. Subest etiam ut sit frigida: sed non præferuntur secunda primis. Ut autem humida sit, aquarum id affinitate
E sortitur. Ergo illud suum, istud alienum: suum, quod arida; alienum, quod humida. Auctor itaque naturæ quod primo donavit, hoc tenuit; quia istud ex natura, illud ex causa. Ex principalibus igitur, non ex accidentibus terræ debuit proprietas definiri; ut secundum prærogativam qualitatis ejus informaretur nostra cognitio.

F
CAPUT V.

Quædam hoc Scripturæ loco addita esse nonnullos arbitrari. Maris commendatio a pulcritudine ac multiplici utilitate, sed præcipue quod insulanos anachoretas undis amplectatur, & cœtus ecclesiastici figuram referat: quæ claudit pia auctoris precatiuncula.

20. ET vidit Deus quia bonum. Non prætcrimus quia aliqui nec in Hebræo putant esse, nec in ceteris interpreta- Genes. 1. 10
tatio-

a Omnes edit. & mss. aliquot: *& aqua aeri*. Alii plures & probatiores cum Bas. *& per aquam aeri*.

b Ita cunctæ edit. ac plerique mss. At nonnulli: *per hunc circuitum elementa*. Big. Gem. *elementorum, in unam concordiæ societatisque compaginem conveniunt*.

tationibus : *quia congregata est aqua in collectiones suas, & apparuit arida, & vocavit Deus arridam terram, & collectiones aquarum vocavit maria*. Cum enim dixerit Deus quia *factum est sic*, satis esse putant vocem operatoris ad celebratæ operationis indicium. Sed quia in aliis quoque creaturis habet & definitionem præceptionis, & repetitum operationis vel indicium, vel effectum, ideo nos non putamus absurdum id quod perhibetur additum, etiamsi ceteris Interpretibus vel veritas doceatur suppetere, vel auctoritas. Multa enim non otiose a Septuaginta viris Hebraicæ lectioni addita & adjuncta comperimus.

21. Vidit ergo Deus quia bonum mare. Etsi pulcra sit species hujus elementi, vel cum surgentibus albescit cumulis ac verticibus undarum, & cautes nivea rorant aspergine, vel cum æquore crispanti, clementioribus auris, & blando serenæ tranquillitatis purpurascentem præfert colorem, qui eminus spectantibus frequenter offunditur, quando non violentis fluctibus vicina tundit littora, sed velut pacificis ambit & salutat amplexibus, quam dulcis sonus, quam jucundus fragor, quam grata & consona resultatio; ego tamen non oculis æstimatum creaturæ decorem arbitror; sed secundum rationem operationis judicio operatoris convenire, & congruere definitum.

22. Bonum igitur mare, primum quia terras necessario suffulcit humore, quibus per venas quasdam occulte succum quemdam haud inutilem subministrat. Bonum mare, tamquam hospitium fluviorum, fons imbrium, derivatio alluvionum, invectio commeatuum, quo sibi distantes populi copulantur, quo prœliorum removentur pericula, quo barbaricus furor clauditur, subsidium in necessitatibus, refugium in periculis, gratia in voluptatibus, salubritas valetudinis, separatorum conjunctio, itineris compendium, transfugium laborantium, subsidium vectigalium, sterilitatis alimentum. Ex hoc pluvia in terras transfunditur; siquidem de mari aqua radiis solis hauritur, & quod subtile ejus est, rapitur : deinde quanto altius elevatur, tanto magis etiam nubium obumbratione frigescit, & imber fit, qui non solum terrenam temperat siccitatem, sed etiam jejuna arva fœcundat.

23. Quid enumerem insulas, quas velut monilia plerumque prætexit, in quibus ii qui se abdicant intemperantiæ sæcularis illecebris, fido continentiæ proposito eligunt mundo latere, & vitæ hujus declinare dubios anfractus ? Mare est ergo secretum temperantiæ, exercitium continentiæ, gravitatis secessus, portus securitatis, tranquillitas sæculi, mundi hujus sobrietas, tum fidelibus viris atque devotis incentivum devotionis, ut cum undarum leniter alluentium sono certent cantus psallentium, plaudant insulæ[a] tranquillo fluctuum sanctorum choro, hymnis sanctorum personent. Unde mihi ut omnem pelagi pulcritudinem comprehendam quam vidit operator ? Et quid plura ? Quid aliud ille concentus undarum, nisi quidam concentus est plebis? Unde bene mari plerumque comparatur Ecclesia, quæ primo ingredientis populi agmine totis vestibulis undas vomit : deinde in oratione totius plebis tamquam undis refluentibus stridet, cum responsoriis psalmorum, cantus virorum, mulierum, virginum, parvulorum, consonus undarum fragor resultat. Nam illud quid dicam, quod unda peccatum abluit, & sancti Spiritus aura salutaris aspirat?

24. Det nobis Dominus illa successuum flumina prospero ligno currere, tuto portu consistere, nequitiæ spiritalis graviora quam ferre possumus, tentamenta nescire, fidei ignorare naufragia, habere pacem profundam : & si quando aliquid fit, quod graves nobis sæculi hujus excitet fluctus, evigilantem pro nobis habere gubernatorem dominum Jesum, qui verbo imperet, tempestatem mitiget, tranquillitatem maris refundat, cui est honor & gloria, laus, perpetuitas a sæculis & nunc & semper, in omnia sæcula sæculorum. Amen.

CAPUT VI.

SERMO V.

Terræ suam speciem, quæ in germinatione ac viriditate posita est, percommode additam esse; vocem Dei fœcunditatis causam præbere : quod quidam solis calori perperam acceptum ferunt.

25. DIscedente aqua, conveniebat ut species terræ daretur & gratia, ut invisibilis & incomposita desineret esse. Nam plerique etiam hoc dicunt esse invisibile, quod speciem non habet; & ideo accipiunt terram invisibilem fuisse, non quia videri non posset a summo Deo vel Angelis ejus, nam adhuc homines creati non erant, vel etiam pecudes, sed quia sine sua specie erat. Species autem terræ est germinatio & viriditas agri. Unde ut & visibilem eam & compositam faceret Deus, ait : *Germinet terra herbam fœni, seminans semen* [b] *secundum genus, & lignum fructiferum faciens fructum secundum genus, cujus semen suum in ipso.* Gen. 1. 11.

26. Au-

a Mss. aliquot : *tranquillo fluctuum choro, hymnis*, quidam *hymni, sanctorum* &c. Rom. edit. *tranquillo motu fluctuum, sanctorum chori hymnis personent*.

b Edit. Rom. & LXX. Interp. *secundum genus, & secundum similitudinem suam, & lignum pomiferum faciens fructum secundum genus suum, cujus semen suum sit in ipso*. Deest, *secundum similitudinem suam*, in Vulg. & in vet. edit. Ambr. sicut & in mss. quos secuti sumus.

26. Audiamus verba veritatis, quorum A series salus est audientium. Prima enim illa vox Dei singulis creaturis impertita gignendis, lex naturæ est, quæ terris in omne ævum remansit, futuræ successionis datura præscriptum, quemadmodum vel generandi vel fructificandi in reliquum usus adolesceret. Prima itaque germinatio est, quando nascentia videntur erumpere: deinde cum eruperit & profecerit germen, fit herba: herba quoque ubi paululum processerit, B fit fœnum. Quam utilis, quam vehemens vox. *Germinet terra herbam fœni*, hoc est, ipsa per se germinet terra, nullum alterius quærat auxilium, non cujusquam indigeat ministerio.

27. Solent enim plerique dicere: Nisi clementior solis calor tepefecerit terras, & quodammodo radiis suis foverit, non poterit germinare terra: & propterea gentes divinum honorem deputant soli; quod vir- C tute caloris sui terrarum penetret sinus, sparsaque foveat semina, vel rigentes gelu venas arborum relaxet. Audi ergo Deum velut hanc vocem emittentem: Conticescat ineptus sermo hominum qui futurus est, facessat vana opinio. Antequam solis fiat luminare, herba nascatur: antiquior ejus sit prærogativa, quam solis. Ne error hominum convalescat, germinet prius terra, quam fotus solis accipiat. Sciant omnes D solem auctorem non esse nascentium. Dei clementia terram relaxat, Dei indulgentia prorumpere facit fructus. Quomodo sol vivendi usum ministrat oriundis, quando illa prius divinæ operationis vivificatione sunt edita, quam sol in hos vivendi usus veniret? Junior est herbis, junior fœno.

CAPUT VII.

Cur pabulum pecori prius creatum, quam cibus homini. Herbam virentem humanæ imaginem esse conditionis, cujus fragilitas eleganti descriptione exponitur. Ejusdem herbæ imitatores in fructu ferendo nos esse oportere; ubi Manichæi Eunomianique perstringuntur.

28. Et forte miretur aliquis quod prius pecori pabulum, quam cibus homini sit creatus. In quo primum profundum Dei debemus advertere, quod etiam minima quæque non negligat, sicut in E- Matt. 6. 26. vangelio Sapientia Dei dicit: *Respicite volatilia cæli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & Pater vester cælestis pascit illa: nonne vos pluris estis illis?* Cum enim illa pascuntur Dei gratia, nemo sibi debet de sua industria & virtute blandiri. Deinde quia simplicem victum & naturalem cibum reliquis cibis debuit anteferre. Hic enim sobrietatis est cibus, reliqui deliciarum atque luxuriæ: hic communis omnibus animantibus cibus, ille paucorum. Exemplum itaque frugalitatis, magisterium parsimoniæ est, herbæ simplicis victu olerisque vilis aut pomi contentos esse omnes oportere quem natura obtulit, quem liberalitas Dei prima donavit. Ille salubris, ille utilis cibus, qui morbos repellat, qui resecet cruditates, nullo hominum partus labore, sed divino effusus munere, sine satione fruges, fructus sine semine, tam dulcis, tam gratus, ut etiam repletis voluptati atque usui sit. Denique ad primas datus mensas, ad secundas remansit.

29. Quid autem creaturæ hujus attexam miraculum, & sapientiæ operatricis argumentum exprimam? In hac enim germinum specie, & illo virentis herbæ munere imago est vitæ humanæ, & naturæ conditionisque nostræ insigne quoddam spectatur, & speculum elucet. Illa herba & flos fœni figura est carnis humanæ, sicut bonus divinitatis Interpres organo suæ vocis expressit, dicens: *Clama. Quid clamabo? Omnis caro fœnum, & omnis gloria hominis ut flos fœni. Aruit fœnum, & flos decidit: verbum autem Domini manet in æternum.* Esai. 40. 6. & seq. Dei sententia vox humana est. Dicit Deus, *Clama*: sed in ipso Esaia loquitur. Ille respondit: *Quid clamabo?* Et tamquam quid loqueretur audisset, adjunxit: *Omnis caro fœnum.* Et vere; viret enim gloria hominis in carne quasi fœnum: & quæ putatur esse sublimis, exigua quasi herba est, prænatura ut flos, caduca quasi fœnum germinat vitæ viriditatem in specie, non in fructu soliditatem, hilarioris vitæ quasi flos prætendens jucunditatem, breviori spatio oc- E casura, sicut herba fœni, quod priusquam evellatur, arescit. Quæ enim firmitudo in carne, quæ salubritas potest esse diuturna?

30. Hodie videas adolescentem validum, pubescentem, ætatis viriditate florentem, grata specie, suavi colore; crastina die tibi facie & ore mutatus occurrit: & qui [a] pridie tibi lautissimus decoræ formæ visus est gratia, alio die miserandus apparet ægri- F tudinis alicujus infirmitate resolutus. Plerosque aut labor frangit, aut inopia macerat, aut cruditas vexat, aut vina corrumpunt, aut senectus debilitat, aut eviratos deliciæ reddunt, luxuria decolorat. Nonne verum est, quia aruit fœnum, & flos decidit? Alius avis atavisque nobilis, & majorum honestatus infulis, prosapiæ veteris clarus insignibus, amicis abundans, stipatus clientibus & utrumque latus tectus, producens maximam ac reducens familiam, repente aliqua accidentis peri-

a Vet. edit. & nonnulli mss. *pridie tibi lautissimus*. Reg.... *laudatissimus*. Utrumque deest in probatissimis mss. quorum alii legunt: *pridie tibi decore*. Corb. secunda manu, *decorus formæ visus est gratia*: alii autem, *pridie tibi decore formæ visus est gratior*.

periculi mole turbatus, destituitur ab omnibus, a sodalibus derelinquitur, impugnatur a proximis. Ecce verum est, quia, sicut fœnum vita hominis, priusquam evellatur, arescit. Est etiam qui dudum ubertate affluens copiarum, liberalitatis fama per ora volitans singulorum, clarus honoribus, præeminens potestatibus, tribunalibus celsus, solio sublimis, beatus populis æstimatus, dum præconum clamore deducitur, subita rerum conversione in eum carcerem rapitur, quo alios ipse detruserat, & inter reos suos imminentis pœnæ deflet ærumnam. Quantos pridie caterva plaudentium, & invidiosa frequentis populi domum pompa deduxit, & nox una gloriosæ illum splendorem deductionis abolevit, ac repentinus lateris dolor, effusis gaudiis, luctuosam gravis successionem mœroris admiscuit! Hujusmodi igitur est gloria hominis sicut flos fœni: quæ etiam cum defertur, [a] nihil operibus adjungit, in qua nullus fructus acquiritur; & cum amittitur, evanescit, omnem scenam hominis, & quam desuper obumbrabat repente destituens, & quam intus animabat.

31. Atque utinam imitaremur hanc herbam, de qua ait Dominus: *Germinet terra herbam fœni, seminans semen secundum genus, & secundum similitudinem*. Seminemus igitur semen secundum genus. Quod sit genus, audi dicentem oportere nos quærere illud divinum, si quomodo illud tractare possimus aut invenire: *Quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum. In ipso enim vivimus, & sumus, & movemur; sicut quidam vestrum*, inquit, *dixerunt, cujus & genus sumus*. (*Act. 17. 28.*) Secundum hoc genus seminemus semen non in carne, sed in spiritu. Non enim carnalia, sed spiritualia seminare debemus, qui ad vitam pervenire volumus æternam. Quæ sit autem similitudo, non ignoras, qui ad imaginem & similitudinem Dei factus es. Herba generi respondet suo, tu non respondes tuo generi. Tritici granum sparsum terræ generis sui gratiam reddit, & tu degeneras. Fruges non adulterant sui sinceritatem seminis, tu adulteras puritatem animæ, vigorem mentis, corporis castitatem.

32. Non agnoscis opus esse te Christi. Manibus suis, ut legimus, te ille formavit, [b] & tu Manichæe alterum tibi adsciscis auctorem. Pater Deus dicit ad Filium: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*; (*Gen. 1. 26.*) & tu Photiniane dicis quia in constitutione mundi adhuc non erat Christus; & tu Eunomiane dicis quia dissimilis est Patri Filius. Nam si imago, non dissimilis utique: sed totum ex toto exprimens Patrem, quem Pater substantiæ suæ unitate signavit. Pater dicit: *Faciamus*; & tu cooperatorem negas? Quod dixit Pater, Filius fecit; & tu æqualem negas, in quo complacuit Pater.

CAPUT VIII.

De virtute seminaria; deque germinandi ac fructificandi modo plane mirabili: item de terræ feracitate, agri pleni pulcritudine, herbarum salubritate ac remediis.

33. GErminet, inquit, *terra herbam fœni secundum genus*. In omnibus quæ dicuntur nascentia terræ, primum germen est; ubi se paululum sustulerit, fit herba, postea fœnum, inde fit fructus. Sunt nascentia quæ de radice germinant, ut arbores quæ non sunt satæ, ex aliarum arborum radice nascuntur. In arundine videmus quomodo in extremo ejus velut quidam fit nodus e latere, & inde alia arundo germinat. Est ergo in radice vis quædam seminarii. Insitiva quoque in superioribus germinant. Aliis ergo a radice, aliis diverso munere series successionis acquiritur. Inest enim nascentibus singulis aut semen, aut virtus aliqua seminaria, & ea secundum genus; ut quod nascitur ex ea, simile eorum quæ sata sunt, vel quorum de radice sit, germinet. De tritico triticum, de milio milium, de pyro pyrus albo flore prorumpit: castanea quoque surgit de radice castaneæ.

34. *Germinet*, inquit, *terra herbam fœni secundum genus*. Et continuo parturiens terra novos se fudit in partus, & induit se amictum viriditatis, gratiam fœcunditatis assumsit, diversisque comta germinibus, proprios suscepit ornatus. Miramur quod tam cito germinaverit; quanto majora miracula sunt, si spectes singula, quemadmodum vel jacta in terram semina resolvantur, ac nisi mortua fuerint, nullum fructum afferant: si vero fuerint quadam sui morte resoluta, in uberiores fructus resurgant. Suscipit igitur granum tritici [c] putris gleba, & sparsum cohibet * occatio, ac velut materno terra gremio fovet & comprimit. Inde cum se granum illud resolverit, herbam germinat, grata ipsa jam species herbescentis viriditatis, quæ statim genus sativi similitudine sui prodit; ut in ipso suæ stirpis exordio cujus generis herba sit recognoscas, atque in herbis fructus appareat; paulatimque adolescit ut fœnum, culmoque pubescens erigitur & assurgit. Ast ubi se geniculata jam spica sustulerit, vaginæ quædam futuræ frugi parantur, in

a Edit. nonnullæ Paris. *nihil opis adjungit*. Codex Dion. & Germ. *nihil opibus* .... Cæn. *nihil operis* &c.

b Mss. septem: *& tu Manichæe adulterum*. Alii melioris notæ atque edit. *& tu Manichæe alterum* &c.

c Quinque mss. non malæ notæ: *nutrix gleba*. Melius alii & edit. *putris gleba*, id est, solubilis, ut Virg. 1. Georg. .... *& zephyro putris se gleba resolvit*.

* Hoc est, comminutio glebarum.

in quibus granum formatur interius; ne tenera ejus primordia aut frigus lædat, aut solis æstus exurat, aut ventorum inclementia, vel imbrium vis sæva decutiat. Succedunt quidam ordines spicæ, mirabili arte formati, vel ad speciem grati, vel ad tutamen nexu quodam inter se naturalis colligationis adstricti, quos providentia divina formavit. Et ne frugis numerosioris pondere velut quædam cedat fultura culmorum, vaginis quibusdam ipse culmus includitur, ut geminatis viribus frugem possit multiplicem sustinere, ne impar oneri curvetur in terram. Tum supra ipsam spicam vallum struitur aristarum, ut quasi quadam in arce prætendat, ne avium minorum morsibus spica lædatur, aut suis exuatur fructibus, aut vestigiis proteratur.

35. Quid dicam quemadmodum clementia Dei humanæ prospexerit utilitati? Fœneratum terra restituit quod accepit, & usurarum cumulo multiplicatum. Homines sæpe decipiunt, & ipsa fœneratorem suum sorte defraudant: terra fidelis manet. Et si quando non solverit, si forte adversata fuerit frigoris inclementia, aut nimia siccitas, aut immensa vis imbrium, alio anno superioris anni damna compensat; ita & quando proventus spem destituit agricolæ, nihil terra delinquit: & quando arridet, ubertas fœcundæ matris se in partus effundit, ut numquam ullum dispendium suo inferat creditori.

36. Quæ vero species pleni agri? Qui odor? Quæ suavitas? Quæ voluptas agricolarum? Quid digne explicare possumus, si nostro utamur alloquio? Sed habemus Scripturæ testimonia, quibus agri suavitatem benedictioni & gratiæ sanctorum advertimus comparatam, dicente sancto Isaac:
Gen. 27. 27. *Odor filii mei sicut odor agri pleni*. Quid igitur describam purpurascentes violas, candida lilia, rutilantes rosas, depicta rura nunc aureis, nunc variis, nunc luteis floribus, in quibus nescias, utrum species amplius florum, an vis odora delectet? Pascuntur oculi grato spectaculo, longe lateque odor spargitur, cujus suavitate complemur. Un-
Psal. 49. 11. de divine Dominus ait: *Et species agri mecum est*; cum ipso est enim quam ipse formavit. Quis enim alius artifex possit tantam rerum singularum exprimere venustatem?
Matt. 6. 28. *Considerate lilia agri*, quantus sit candor in foliis, quemadmodum stipata ipsa folia ab imo ad summum videantur assurgere, ut scyphi exprimant formam, ut auri quædam species intus effulgeat, quæ tamen vallo in circuitu floris obsepta nulli pateat injuriæ. Si quis hunc florem decerpat, & sua solvat in folia, quæ tanti est artificis ma-

A nus quæ possit lilii speciem reformare? Quis tantus imitator naturæ, ut florem hunc redintegrare præsumat, cui Dominus tantum testimonium tulit, ut diceret: *Nec Salomon in omni gloria sua sic vestiebatur*, Ibidem. *sicut unum ex istis*? Rex opulentissimus & sapientissimus inferior judicatur, quam hujus floris pulcritudo.

37. Quid enumerem succos herbarum salubres? quid virgultorum ac foliorum remedia? Cervus æger ramusculos oleæ man-
B dit, & sanus fit. Locustas quoque [a] folia oleæ arrosa liberant ab ægritudine. Rubi folia superjacta serpenti, interimunt eum. Culices non tangent te, si absinthii herbam cum oleo coquas, & eo te perunxeris.

CAPUT IX.

Noxia cum utilibus non sine ratione generari; cum quod uni noxium, alteri sit utile; atque ad noxia evitanda instinctum brutis, hominibus rationem Deus indiderit. Quam decens ordo in terræ fructificatione servatus.

38. Sed forte dicant aliqui: Quid quod cum utilibus etiam lethalia & perniciosa generantur? Cum tritico [b] conium quod inter alimenta vitæ noxium reperitur, & nisi prævisum fuerit, consuevit saluti nocere. Inter alia quoque nutrimenta
D vitæ helleborum deprehenditur. Aconita quoque fallunt frequenter, & decipiunt colligentem. Sed hoc ita est, ac si reprehendas terram, quia non omnes homines boni. Sed quod plus est accipe, quia non omnes boni Angeli in cælo. Sol ipse præ nimio calore spicas torret, adurit autem gignentium prima exordia. Luna quoque viantibus iter demonstrat, latronum prodit insidias. Num igitur dignum est ut in his quæ utilia sunt, post habentes condi-
E toris gratiam confiteri, propter aliqua alimentorum noxia creatoris prospicientiæ derogemus, quasi vero omnia gulæ causa debuerint procreari, aut exigua sint quæ ventri nostro divina indulgentia ministraverit. Definitæ nobis escæ sunt, & notæ omnibus, quæ & voluptatem generent, & corporis salubritatem.

39. Singula autem eorum quæ generantur e terris, specialem quamdam rationem habent, quæ pro virili portione complent
F universæ plenitudinem creaturæ. Alia ergo esui, [c] alia alii nascuntur usui. Nihil vacat, nihil inane germinat terra. Quod tibi putas inutile, aliis utile est; immo ipsi tibi frequenter alio est usu utile. Quod escam non adjuvat, medicinam suggerit: & sæpe eadem quæ tibi noxia sunt, avi-

a Mss. Big. Colb. & Corb. *olea ac rosa*. Mss. Gem. & Rem. *olea ac rosa*.
b Quatuor mss. *lolium*. Alii melius *conium*. Namque ita Basil. μετὰ τοῦ σίτου τὸ κώνειον, *cum frumento cicuta*.

c Quinque mss. & Rom. edit. addunt: *alia potui*; quod in mel. notæ mss. desideratur. Reg. *Alia ergo usui, alia nascuntur esui*.

avibus aut feris innoxium ministrant pabulum. Denique sturni vescuntur conium, nec fraudi est eis, quoniam per qualitatem sui corporis venenum succi lethalis evadunt. Frigida enim vis ejus est succi, quam subtilibus poris in cordis sui sedem ducentibus, præcoci digestione præveniunt, priusquam vitalia ipsa pertentet. Helleborum autem periti loquuntur escam esse & alimoniam coturnicum, eo quod naturali quodam temperamento sui corporis vim pabuli nocentis evitent. Etenim si ratione medicinæ plerumque ad salubritatem humani quoque corporis temperatur, cui videtur esse contrarium: quanto magis proprietate naturæ ad cibum proficit, quod medica manu convertitur ad salutem? Per mandragoram quoque somnus frequenter accersitur, ubi vigiliarum ægri affligantur incommodo. Nam quid [a] de opio loquar, quod etiam nobis quotidiano prope usu innotuit, quoniam dolores eo gravissimi internorum sæpe viscerum sopiuntur. Nec illud præterit, quod conio plerumque furores libidinum marcuerunt, & helleboro vetustæ passiones ægri corporis sunt solutæ.

40. Non solum igitur nulla in his reprehensio creatoris, sed etiam incrementum est gratiarum. Siquidem quod ad periculum putabas esse generatum, ad remedia tibi salutis operatur. Nam & id quod periculi est, per providentiam declinatur: & id quod salutis, per industriam non amittitur. An non oves & capræ ea quæ sibi noxia sunt, declinare didicerunt & solo odore per quoddam naturæ [b] mysterium, cum sint rationis expertes, rationem tamen evadendi periculi, vel tuendæ salutis agnoscunt, noxiaque pariter ac profutura distinguunt; ita ut plerumque cum armata venenis tela senserint, notas petere herbas atque his remedium vulneri dicantur adhibere. Cibus illis ergo medicina est, ut resilire sagittas videas e vulnere, & fugere venena, non serpere. Denique cervis cibus venenum est. Coluber cervum fugit, leonem interficit: draco elephantem ligat, cujus ruina mors victoris est. Et ideo summa vi utrimque certatur; ille ut pedem alliget, in quo casus vincti sibi nocere non possit; iste ne posteriore extremus pede, aut calle capiatur angusto, ubi vel ipse se non queat retorquere, & draconem gravi proterere vestigio, vel sequentis elephanti auxilium non habere.

41. Ergo si irrationabilia animalia noverunt quibus sibi aut medicentur herbis, aut subsidiis opem afferant; homo nescit cui rationabilis sensus innascitur, aut tam alienus a vero est, ut quæ cuique apta sint usui minime deprehendat: aut ita naturæ ingratus bonis, ut quoniam taurini haustus sanguinis lethalis est homini, propterea putet laboriosum animal aut nasci non debuisse, aut sine sanguine debuisse generari, cujus virtus ad cultum agrorum utilis, ad usum plaustrorum habilis, ad alimoniam suavis, diverso munere fulcit agricolas, quibus Deus, si bona sua norint, universa donavit, dicens: *Germinet terra herbam fœni, spirans semen secundum genus*. Non solum enim spontaneam alimoniam comprehendit quæ est in herbis & radicibus, atque [c] in arborum, reliquisque fructibus: sed etiam eam quæ industria comparatur, & cultu rusticani laboris acquiritur.

42. Quam decorum autem quod non statim fundere terras semen jussit & fructus: sed primum germinare, deinde herbescere campos statuit, postea secundum proprietatem sui generis semen adolescere, ut numquam arvorum vacaret gratia, quæ grato primum decore vernarent, postea fructuum suggererent utilitatem?

CAPUT X.

Semina numquam proprie degenerare, cum eorum non mutetur genus, sed perfectio: lolium enim ac zizania e frumenti semine nequaquam nasci. Verbum Dei miram terræ fœcunditatem contulisse antequam homo peccaret; attamen terram etiam nunc ea non prorsus esse destitutam.

43. SEd forte quis dicat: Quomodo secundum genus terra profert semina, cum plerumque semina jacta degenerent, & cum bonum triticum fuerit seminatum, decolor ejus species, & inferior forma reddatur? Sed hoc si quando accidit, non ad translationem generis, sed ad ægritudinem quamdam & inæqualitatem seminis videtur esse referendum. Non enim desinit esse triticum, [d] si aut frigore aduratur, aut imbre madidetur: sed specie magis quam genere, colore quoque & corruptione mutatum. Denique frequenter madidata frumenta in sui generis speciem revertuntur, si aut sole, aut ignibus torreantur, aut diligentibus commissa cultoribus, aeris temperie, terrarumque feracium ubertate foveantur. Itaque reparatur in sobole, quod degeneraverat in parente. Un-

a Edit. Gill. ac non pauci mss. *de apio*. Basil. tamen & cum eo reliqui mss. & edit. *de opio*.
b Ita mss. antiquioris manus, atque edit. Am. Pet. Era. & Gill. in margine. Ceteri mss. & edit. Gill. ac Rom. *ministerium*.
c Ita vet. edit. & mss. aliquot optimæ notæ. Rom. edit. & mss. nonnulli expungunt, *quæ*. Vict. unus, Dion. Gem. Colb. Big. & Corb. unus legunt, *atque in arborum germinibus, reliquisque fructibus*. Vict. alter, *atque in arboribus, reliquisque* &c.
d Edit. Am. & Pet. cum Ben. ms. *si aut aufrigine*. Carn. ms. inter lineas, sed eadem manu, *si aut usfrigine*, hoc est, *uredine*. Aliæ edit. ac mss. omnes, *si aut frigore*. Et forte allusum est ad illud Virg. 1. Georg.
..... *& boreæ penetrabile frigus adurat.*

Unde non periclitamur, ne præceptum illud Dei cujus usus naturæ inolevit, in reliquum successionis vitio destitutum sit, cum hodieque in seminibus generis sui sinceritas reservetur.

44. Nam lolium & reliqua adulterina semina quæ frugibus sæpe miscentur, zizania nuncupari Evangelii lectione cognovimus: (Matt. 13. 24.) sed ea proprium quoddam genus habent, non ex tritici semine in aliud genus seminis decolori mutatione translata, degenerem traxere naturam. Denique hoc docet Dominus dicens: (Ibidem.) *Simile est regnum cælorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo: cum autem dormirent homines, venit inimicus ejus, & superseminavit zizania inter triticum.* Advertimus utique quod zizania & triticum ut nominibus, ita & genere videantur esse discreta. Denique & servi dixerunt ad patremfamilias: (Ibidem. 27.) *Domine nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Unde ergo habet zizania? Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit.* Aliud enim est semen diaboli, aliud semen est Christi quod seritur ad justitiam. Denique aliud Filius hominis, aliud diabolus seminavit. Adeo diversa natura utriusque seminis, ut contrarius seminator sit. Quod seminat Christus, regnum est Dei: quod seminat diabolus, peccatum est. Quomodo igitur potest unius generis esse regnum atque peccatum? Sic est, inquit, regnum Dei, quemadmodum si homo jactet semen super terram.

45. Est & homo qui seminat verbum, de quo scriptum est: (Marc. 4. 14.) *Qui seminat, verbum seminat.* Hic homo verbum seminavit super terram, quando dixit, *Germinet terra herbam*, & subito terrarum germina pullularunt, & diversæ rerum species refulserunt. Hinc pratorum virens gratia abundantiam pabuli ministravit: inde camporum spica flavescens, imaginem pelagi fluctuantis commotione segetis uberioris expressit. Sponte omnes fructus terra suggessit: etsi arata sine cultore esse non poterat, nondum enim erat formatus agricola; inarata tamen opimis messibus redundabat, & haud dubito an majore proventu. Siquidem nec cultoris desidia terrarum destituere poterat ubertatem. Nunc enim fœcunditas unicuique pro merito laboris acquiritur, ubi cultus spectatur agrorum; & negligentia vel offensa, aut diluviis pluviarum, aut terrarum ariditatibus, aut grandinis jactu, aut quacumque ex causa, [a] soli uberis sterilitate multatur. Tunc autem proventu spontaneo terra fructus locis omnibus invehebat; quoniam is præceperat, qui universorum est plenitudo. Verbum enim Dei fructificabat in terris, nec ullo adhuc erat terra damnata maledicto. Antiquiora enim mundi nascentis exordia, quam nostra peccata sunt; & recentior culpa propter quam condemnati sumus in sudore vultus nostri panem manducare, sine [b] sudore alimenta nescire.

46. Denique hodieque fœcunditas terræ veterem affluentiam spontaneæ usu fertilitatis operatur. Quam multa sunt enim quæ adhuc sponte generantur! Sed etiam in his ipsis quæ manu quæruntur, magna ex parte manent nobis divina beneficia, ut frumenta ipsa quiescentibus inferantur. Quod propositæ docet lectionis exemplum, dicente Domino: *Quia sic est regnum Dei quemadmodum si homo jaciat semen super terram, & obdormiat*, inquit, *& exurgat nocte & die, & semen germinet, & increscat, dum nescit ille.* Ultro enim terra fructificat, primo herbam, deinde spicam, deinde plenum triticum in spica. Et cum produxerit fructum, statim mittit falcem, quoniam adest messis. Dormienti igitur tibi, o homo, & nescienti fructus suos ultro terra producit. Dormis & surgis, & frumenti per noctem incrementa miraris.

CAPUT XI.

De ortu arborum: atque inibi de rosa quæ primo sine spinis nata, illis postmodum inhorruit, & vitæ nostræ speculum facta est.

47. Diximus de herba fœni, nunc dicamus de ligno fructuoso faciente fructum secundum genus, cujus semen ejus in ipso sit. Dixit & facta sunt, & subito, ut supra floribus, herbarumque viriditatibus, ita hic nemoribus terra vestita est. Concurrerunt arbores, consurrexere silvæ, vertices repente montium frondauerunt. Hinc pinus, hinc cupressus in alta se extulerunt cacumina, cedri & piceæ convenerunt. Abies quoque non contenta terrenis radicibus atque aerio vertice, etiam casus marinos tuto subitura remigio, nec solum ventis, sed etiam fluctibus certatura processit. Nec non & laurus assurgens odorem suum dedit numquam suo exuenda velamine. Umbrosæ quoque ilices verticem protulerunt, inhorrentem comam hibernis quoque temporibus servaturæ. Hoc enim in singulis privilegium natura tenuit in reliquum, quod sub ictu mundi surgentis accepit: & inde manet sua ilicibus prærogativa, manet cupressibus, ut nulli venti eas crinis sui honore despolient.

48. Surrexerat ante floribus immixta terrenis sine spinis rosa, & pulcherrimus flos sine ulla fraude vernabat: postea spina sepsit gratiam floris, tamquam humanæ speculum præferens vitæ, quæ suavitatem perfunctionis suæ finitimis curarum stimulis sæpe compungat. Vallata est enim elegantia

[a] Codex Dion. Vict. unus, Corb. etiam unus, & Colb. *soli ubertas sterilitate*. Vict. alter, & Cæn. *corrupti aeris sterilitate*.
[b] Sic decem mss. optimæ notæ. Alii, & edit. *sine dolore*.

tia vitæ nostræ, & quibusdam sollicitudinibus obsepta, ut tristitia adjuncta sit gratiæ. Unde cum unusquisque aut suavitate rationis, aut prosperioris cursus successibus gratulatur, meminisse culpæ eum convenit, per quam nobis in paradisi amœnitate florentibus spinæ mentis, animæque sentes jure condemnationis adscripti sunt. Irrutiles igitur licet o homo aut splendore nobilitatis, aut fastigio potestatis, aut fulgore virtutis, semper tibi spina proxima est, [a] semper est sentis, semper inferiora tua respice, [b] super spinas germinas, nec prolixa gratia manet: brevi unusquisque [c] decurso ætatis flore marcessit.

CAPUT II.

Laudatur vitis, & cum Ecclesia comparatur: nec non exemplum ejus nobis ad imitationem proponitur.

49. SAne ut caduca tibi noveris communia esse cum floribus, ita etiam læta cum vitibus, quibus generatur vinum, quo cor hominis lætificatur. Atque utinam o homo hujus generis imiteris exemplum, ut ipse tibi lætitiam jucunditatemque fructifices. In te ipso suavitas tuæ gratiæ est, ex te pullulat, in te manet, intus tibi inest, id est, in te ipso quærenda jucunditas tuæ est conscientiæ. Ideo ait: *Bibe aquam de tuis vasis, & de puteorum tuorum fontibus.* (Prov. 5. 15.) Primum omnium nihil gratius florentis odore vitis. Siquidem de flore earum succus expressus poculi genus conficit, quod & voluptati & saluti sit. Deinde quis non miretur ex acini vinacio vitem usque in arboris summum cacumen prorumpere, quam velut quodam amplexu fovet, & quibusdam brachiis ligat, & circumdat lacertis, pampinis vestit, sertis uvarum coronat? Quæ ad imitationem vitæ nostræ primum vivam defigit radicem, deinde quia natura flexibilis & caduca est [d] quasi brachiis quibusdam, ita & claviculis quidquid apprehenderit, stringit, hisque se erigit & attollit.

50. Hujus est similis plebs Ecclesiæ, quæ velut quadam fidei radice plantatur, & reprimitur humilitatis propagine, de qua pulcre ait Propheta: *Vineam ex Ægypto transtulisti, & plantasti radices ejus,* [e] *& replesti terram: operuit montes umbra ejus, & arbusta ejus cedros Dei: extendisti palmites ejus usque ad mare, & usque ad flumen propagines ejus.* (Psal. 79. 9.) Et per Esaiam ipse Dominus locutus est dicens: *Vinea facta est dilecto in cornu, in loco uberi: & maceriam circumdedi, & circumfodi vineam Sorech, &* (Esa. 5. 1. & seq.)

A *ædificavi turrim in medio ejus.* Circumdedit enim eam velut vallo quodam cælestium præceptorum, & Angelorum custodia. Immittet enim Angelus Domini in circuitu timentium eum. Posuit in Ecclesia velut turrim Apostolorum & Prophetarum atque Doctorum, qui solent pro Ecclesiæ pace prætendere. Circumfodit eam, quando exoneravit terrenarum mole curarum. Nihil enim magis mentem onerat, quam istius B mundi sollicitudo & cupiditas vel pecuniæ vel potentiæ. Quod tibi demonstratur in Evangelio, cum legis, quia illa mulier quæ habebat spiritum infirmitatis, inclinata erat, ut sursum respicere non posset. (Luc. 13. 11.) Curvata enim erat anima ejus, quæ inclinabatur ad terrena compendia, & cælestem gratiam non videbat. Respexit eam Jesus, & vocavit, & statim mulier onera terrena deposuit. His cupiditatibus etiam illos onerC ratos fuisse demonstrat, quibus ait: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego vos reficiam.* (Matt. 11. 28.) Ergo illa anima mulieris quasi circumfossa respiravit, & erecta est.

51. Sed eadem vitis ubi circumfossa fuerit, religatur & erigitur, ne reflectatur in terram. Reciduntur alia sarmenta, alia propagantur: reciduntur quæ inani effusione luxuriant, propagantur ea quæ bonus agricola judicaverit fructuosa. Quid ego admiD niculorum ordines, jugationisque describam gratiam, quæ vere atque manifeste æqualitatem docent in Ecclesia esse servandam, ut nemo se dives aut honoratus extollat, nemo pauper dejiciat, ignobilisque desperet? Omnibus sit in Ecclesia par atque una libertas, omnibus impertiatur justitia communis & gratia. Ideo turris in medio est, quæ exemplum de illis rusticanis, de illis circumferat piscatoribus, qui virtutum E arcem tenere meruerunt: quorum exemplis noster erigatur affectus, [f] neque humi vilis & despicabilis jaceat; sed uniuscujusque mens ad superiora se subrigat, ut audeat dicere, Nostra autem conversio in cælis est. Unde ne aliquibus procellis sæculi possit reflecti, & tempestate deduci, claviculis illis & circulis quasi amplexibus caritatis proximos quosque complectitur, & in eorum conjunctione requiescit. Caritas est F igitur quæ nos superioribus nectit, cæloque inserit. Qui enim manet in caritate, Deus in eo manet. Unde & Dominus ait: *Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest fructum afferre a se, nisi manserit in vite; sic & vos, si in me non manseritis. Ego sum vitis, vos palmites estis.* (Joan. 15. 4.)

52. Evidenter igitur exemplum vitis ad nostræ

a Edit. omnes & mss. aliquot omittunt, *semper est sentis;* quæ verba e mss. decem probatissimis restituimus.

b Mss. Cæn. & Vict. unus, *semper spinas germinas.*

c Tres mss. ævi remotioris, *decor suavitatis flore,* &c. Alii quinque, *decursu ætatis flore* &c. Reliqui, & edit. ut in textu.

d Rom. edit. *claviculis quasi manibus quibusdam.* Ubi respexisse editores ad locum e lib. Cic. de senect. satis credibile est. Neque negaverim Ambrosium & quod hic de vite, & quod paulo ante de frumento dictitavit, ex eodem Oratore mutuatum esse. Verum contra edit. & mss. auctoritatem nihil muto.

e Ita vet. edit. & novem mss. At Carn. Corb. & Th. cum LXX. & Rom. psalterium *repleta est terra.* Alii mss. & edit. Rom. *replevit terram.* Rursus eodem loco edit. Rom. *extendit palmites suos,* plures mss. *ejus.* Alii, & vet. edit. *extendisti* &c.

f Edit. omnes & mss. non pauci: *neque humilis.* Addunt nonnulli, *dives......jaceat.* Ben. Carn. & Germ. *neque humi vilis* &c.

nostræ vitæ institutionem arcessendum esse signavit, quæ primum veris tepefacta temperie gemmare perhibetur: deinde ex ipsis sarmentorum articulis fructum emittere, de quibus oriens uva formatur, paulatimque augescens immaturi partus retinet acerbitatem, nec potest nisi matura jam & cocta dulcescere. Vestitur interea viridantibus pampinis vinea, quibus & adversum frigus, omnemque injuriam non exiguo munitur subsidio, & a solis ardore defenditur. Quid autem eo vel spectaculo gratius, vel fructu est dulcius, videre serta pendentia velut quædam speciosi ruris monilia, carpere uvas vel aureo colore vel purpureo renitentes? Hyacinthos ceterasque gemmas
a fulgere existimes, coruscare [a] indicos, albarum emicare gratiam. Nec advertis ex his admoneri te, homo, ne immaturos fructus tuos dies supremus inveniat, aut plenæ
b tempus ætatis [b] opera imparata dedeceant. Acerbus enim fructus amarior esse consuevit; nec potest dulce esse, nisi quod ad maturitatem perfectionis adoleverit. Huic viro perfecto nec frigus horridæ mortis, nec sol iniquitatis nocere consuevit; quia obumbrat eum gratia spiritalis, & omnia mundanæ cupiditatis & corporeæ libidinis restinguit incendia, defendit ardores. Laudent te quicumque conspiciunt, & agmina Ecclesiæ velut quædam palmitum serta mirentur: spectent singuli fidelium pulcra animarum monilia: delectentur maturitate prudentiæ, splendore fidei, confessionis decore, justitiæ pulcritudine, ubertate misericordiæ, ut dicatur
Psal. 127. 3. tibi: *Uxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ;* eo quod redundantiam vitis fructiferæ, copiosæ munere liberalitatis imiteris.

CAPUT XIII.

De arborum utilitate, ac diversitate; de ratione illas jugandi ac medicandi; postremo de arborearum succorum proprietatibus: cum morali ad singula expositione.

53. Sed quid ego in sola vite immoror, cum omnia genera arborum utilia sint, alia ad fructum nata, alia ad usum data? Nam & quibus non est fructus uberior, tamen usus pretiosior est. Cedrus suspendendis tectorum apta culminibus, eo quod hujusmodi materies & procera sit spatiis, nec onerosa parietibus. Lacunaribus quoque comendisque fastigiis habilis est cupressus. Unde & Ecclesia dicit in
Cant. 1. 16. Canticis: *Trabes domorum nostrarum cedrinæ, lacunaria nostra cupressina:* in his esse decla-
A rans decora sui ornamenta fastigii, qui quasi trabes verticem Ecclesiæ sua virtute sustineant, & fastigium ejus exornent. Laurus & palma ad insigne victoriæ. Lauro victorum capita coronantur, palma manus victricis ornatus est. Unde & Ecclesia ait: *Dixi, ascendam in palmam, tenebo altitudines ejus.* Cant. 7. 8.
Quæ eminentiam videns Verbi, & sperans quod ad ejus altitudinem possit ascendere & scientiæ summitatem, dicit: *Ascendam in palmam;* ut omnia inferiora relinquat, &
B ad superiora contendat, * ad bravium Christi, ut suaves ejus fructus carpat & gustet. Suavis enim virtutis est fructus. Populus quoque coronis arbor umbrosa victricibus, & salix lenta vitibus habilis vinciendis, quid aliud mystice declarant, nisi bona esse Christi vincula, quæ nocere non soleant, vincula gratiæ, vincula caritatis, ut unusquisque suis vinculis glorietur, sicut gloriabatur & Paulus, dicens: *Paulus vinctus Jesu Christi?* Philem. 1. 1.
C His ligatus vinculis dicebat: *Quis nos separabit a caritate Christi?* Rom. 8. 35. vinculis abstinentiæ, vinculis caritatis. His ligatus vinculis etiam David ait: *In salicibus, in medio ejus suspendimus organa nostra.* Psal. 136. 2.
Buxus quoque elementorum apicibus utilis exprimendis, levi materia usum manus puerilis informat. Unde ait Scriptura: *Scribe in buxo.* Esa. 30. 8. Simul ut admoneat te ipsa materia quæ semper viret, nec umquam foliis exuitur suis; ne umquam spei tuæ dissimu-
D latione nuderis, sed semper tibi per fidem germinet spes salutis.

54. Quid ego enumerem quanta varietas arborum, quam diversus in singulis & pulcher ornatus, quam patulæ fagi, quam proceræ abietes, quam comantes pinus, quam umbrosæ ilices, quam populi bicolores, quam nemorosa & rediviva castanea, quæ simul ut excisa fuerit, tamquam silvam ex se pullulare consuevit; quemadmodum in arboribus ipsis ætas aut senilis, aut no-
E vella deprehenditur; junioribus enim exiliores rami, antiquioribus validiora & nodosa sunt brachia: illis folia levigata atque diffusa, istis contractiora & aspera. Sunt etiam arbores quæ senili atque emortua radice successionem sui, si forte cædantur, reparare non noverint: aliæ quibus aut juventus viret, aut natura fœcundior est, quibus excisio lucro potius quam detrimento sit, ut per plures sui rediviva successione re-
F noventur heredes.

55. Est etiam, quod mireris, ipsis sexus in pomis, est discretio sexus in arboribus. Nam videas palmam quæ dactylos generat, plerumque inclinantem ramos suos & subjicientem, & concupiscentiæ atque amplexus speciem prætendentem ei arbori, quam marem

a Edit. Rom. & mss. nonnulli, *indicas*. Edit. vet. cum mss. undecim, *indicos*. Cæn. codex ad marginem eadem manu, qua textui, hæc præfert: *Indicos vocat lapides, qui de India feruntur: albas, quas B. Greg. albulas, qua usitato nomine vocantur margarita & perla. Legimus & albam smaragdum & albam sardonicem.*

b Mss. quinque, *opera parva deducat*. Tres, *opera prava deducat*. Unus, *deducant:* alius denique, *delectent*.

* Vide notam columnæ 57. subjectam.

* marem palmam appellant * pueri rusticorum. Illa ergo palma feminea est, & sexum suum subjectionis specie confitetur. Unde locorum cultores præjaciunt ramis ejus dactylorum vel [a] palmitum semina masculorum, quibus illi femineæ arbori velut quidam sensus perfunctionis infunditur, & expetiti concubitus gratia repræsentatur. Quo munere donata rursus erigitur, & elevat ramos suos, & in veterem statum comam suam rursus attollit. De ficu quoque eadem opinio est. Ideoque plerique secundum domesticam & fructiferam ficum agrestem ficulneam feruntur inserere, eo quod cito fructus fœcundæ illius & domesticæ ficus vel aura tentati aliqua, vel æstu defluere ferantur in terram. Unde gnari hujus remedii grossis arboris agrestis alligatis ad illam feracem arborem, medentur ejus infirmitati; ut possit fructus proprios reservare, jamjamque si deforent remedia, lapsuros. Quo admonemur velut quodam ænigmate naturæ non refugere eos, qui a nostra fide & consortio separati sunt; eo quod & gentilis qui fuerit acquisitus, quo gravior fuerit assertor erroris, eo vehementior possit fidei defensor existere; & si quis de hæreticis convertatur, velut confirmet eam partem in quam se commutata opinione contulerit, maxime si habeat aliquid naturæ directum, ut vivida possit esse ejus sententia, si adminiculetur ei attentio sobrietatis, observantia castitatis. Profunde ergo circa eum studium tuum, ut similitudine fructiferæ illius ficus de præsentia & conjunctione agrestis illius arboris tuam possis corroborare virtutem. Ita enim tua nec dissolvetur intentio, & diligentiæ fructus & gratiæ reservabitur.

56. Quam multa sunt autem quæ doceant naturalem duritiam posse diligentiæ studio temperari, quibus affert cultus ruralis exemplum! Nam plerumque cito florent mala granata, & fructum afferre non possunt, nisi congruis peritorum remediis excolantur: plerumque succus vanescit interior, & foris species ejus pulcra prætenditur. Quæ non immerito comparatur Ecclesiæ, ut habes in Canticis ad Ecclesiam dictum: *Ut cortex mali punici genæ tuæ*. Et infra: *Si floruit vitis, floruerunt mala granata*. Ecclesia enim bonum fidei fulgorem confessionisque prætendit, tot martyrum sanguine speciosa, & quod est amplius Christi cruore dotata; simul plurimos intra se fructus usu illius pomi sub una munitione conservans, & virtutum negotia multa complectens. Sapiens enim spiritu celat negotia. Amygdalis quoque hoc genere medicari feruntur agricolæ, ut ex amaris dulces fiant fructus, ut & terebrent ejus radicem arboris, & in medium inserant surculum ejus arboris quam Græci πεύκην, nos piceam dicimus; quo facto succi amaritudo deponitur. Ergo si agricultura convertit stirpium qualitates, nonne studia doctrinæ, & disciplinæ attentio mitigare possunt quaslibet ægritudines passionum? Nemo ergo positus vel in adolescentiæ vel intemperantiæ lubrico, de sui conversione desperet. Ligna plerumque in meliores vertuntur usus, & non possunt hominum corda mutari?

Cant. 4. 3. Cant. 7. 12.

57. Docuimus non solum inter diversi generis arbores esse fructuum diversitates, sed plerumque in eadem specie arborum compugnare sibi fructus. Alia enim species masculorum, alia femineorum fructuum, sicut de dactylis supra diximus. Quis autem possit comprehendere varietatem, speciem gratiamque pomorum, singulorum quoque utilitatem fructuum, succorumque proprietatem, quæ cuique rei apta videantur, quemadmodum ægris visceribus hominum amariora poma medicentur, & inflationem asperitatemque interiorem temperent, quemadmodum rursus humorum aspera pomorum dulcibus temperentur? Denique ea medicina antiquior, quæ herbis curare consuevit & succis; nec ulla firmior sanitas, quam quæ salubribus reformatur alimentis. Unde secundum naturam docemur, quia sola nobis esca medicina est. Herbis certe ulcera aperta clauduntur, herbis curantur interna. Ideoque medicorum est opus herbarum potestates noscere. Hinc enim medendi usus inolevit.

CAPUT XIV.

De simplicium pomorum differentia, foliorumque diversitate: ubi præcipue de pampino, & folio ficus; deque variis aliorum foliorum figuris.

58. Sed ut ad simplicia poma revocemus stylum, alia sunt quæ coquuntur sole, alia quæ testis aut corticibus clausa complentur. Mala & pyra, uvarum quoque genera omnia nuda objecta sunt soli: [b] nucis autem & nucleæ, nuclei quoque fructus & testa opertus & cortice, alitur tamen & ipse calore solis atque nutritur; & quantum pineæ densitate nucleus absconditur, tantum solis calore nutritur.

59. Quanta deinde Domini providentia, ut ubi mollior fructus, ibi folii crassitudo validius tegumentum tuendo deferat pomo, quod videmus in fructu ficulneæ. Delicatiora itaque validioribus munienda sunt, ut &

* Hoc est, *rustici*. Et ea loquendi forma petita est a Græcis, apud quos παῖδες φιλοσόφων idem sonat ac φιλόσοφοι: immo & apud Hebræos *filius hominis* pro homine sepæ in vet. testamento ponitur, & alia hujusmodi exstant bene multa.

a Rom. edit. *palmarum velut quadam femina masculorum*. Aliæ & mss. aliquot: *palmarum semina masculorum*. At mss. decem optimæ notæ: *palmitum*, &c.

b Antiquæ edit. *nucis autem, & nede, nucleique fructus, & testa opertus & cortice alitur, tamen & ipse calore solis nascitur, atque nutritur*. Vat. cod. non habet, *& nede nucleique*. Rom. edit. *nucis autem pinea, nuculaque fructus & testa opertus & cortice alitur, tamen & ipse calore solis aque nutritur*. Mss. partim, *nuces autem*; partim, *nucis autem*: reliqua ut nos in textu.

a ut & ipse quoque Dominus per Hieremiam A
Hier. 24. 5. docet, dicens: [a] *Sicut ficus istas bonas recognoscam translatos Iuda, quos emisi de loco isto in terram Chaldæorum in bona, & confirmabo oculos meos super illos in bona.* Tamquam delicatos enim velut quodam misericordiæ suæ validiori sepsit tegmine, ne teneri fructus maturius interirent. Denique de ipsis etiam
Baruc 4. 26. in posterioribus dicit: *Delicati mei ambula-*
Ibidem 27. *verunt vias asperas.* Quibus infra ait: *Constantes estote filii, & clamate ad Deum.* Hoc enim solum adversus omnes procellas atque injurias inviolabile tegmen, impenetrabile munimentum est. Ubi ergo teneri fructus, ibi crassiora tegmina & munimenta foliorum. Contra autem ubi fructus validiores, ibi teneriora folia, ut malus arbor docet. Pomum enim validius non multo indiget protectionis auxilio; nam ipsa protectionis crassioris umbra pomo nocere plus posset.

60. Denique doceat nos pampinus naturæ gratiam, & divinæ sapientiæ interna mysteria. Videmus enim ita scissum atque divisum, ut trium foliorum speciem videatur ostendere: ita pars media distincta est, ut nisi inferioribus hæreret, separata spectantibus videretur. Ea autem ratio videtur servata naturæ, ut & solem facilius admittat, & umbram obtexat. Denique procerius media pars ejus extenditur, & in ipsa summitate tenuatur, ut plus pulcritudinis quam tegumenti præferat. Etenim
* * bravii speciem videtur effingere, significans quod uva inter pendentes ceteros fructus habeat principatum, cui tacito quodam judicio naturæ, sed evidenti indicio innascitur species & prærogativa victoriæ. Secum igitur habet bravium suum, quo & munimen sibi præbetur adversum injurias aeris, pariterque imbrium violentiam, & impedimentum non affertur ad recipiendum solis calorem, quo tepefacta alitur, coloratur, augetur. Ficulneæ quoque folium, æque prope ut pampinus, quadrifida interscinditur divisione: quod eo clarius videtur, quo majus est folium, sane non ita ut pampinus vel ora omni, vel summitate crispanti. Sicut enim in ficulneæ folio crassitudo validior, ita in pampino species elegantior. Crassitudo igitur folii proficit ad tempestatis injuriam repellendam, intercisio ad fructus gratiam vaporandi. Denique hoc genus pomi grandinem non cito, maturitatem cito sentit; quia & latere videtur adversum injurias, & patere ad gratiam.

61. Quid ego foliorum describam diversitates quemadmodum alia rotunda, alia longiora, alia flexibilia, alia rigidiora sint, alia nullis facile ventis labentia, alia quæ levi motu decutiantur aurarum.

CAPUT XV.

Stupenda aquæ diversitas! Inde & fructuum qui ea nutriuntur, differentia nascitur; & stillantium ex arboribus lacrymarum discrepantia: quibus accuratioris perscrutationis excusatio subjungitur.

62. INexplicabile est singularum rerum exquirere velle proprietates, & vel diversitates earum manifesta testificatione distinguere, vel latentes occultasque causas indeficientibus aperire documentis. Una nempe atque eadem est aqua, & in diversas plerumque se se mutat species: aut inter arenas flava, aut inter cautes spumea, aut inter nemora viridantior, aut inter florulenta discolor, aut inter lilia fulgentior, aut inter rosas rutilantior, aut in gramine liquidior, aut in palude turbidior, aut in fonte perspicacior, aut in mari obscurior, assumto locorum quibus influit colore, decurrit. Rigorem quoque pari ratione commutat, ut inter vaporantia ferveat, inter umbrosa frigescat, sole repercussa exæstuet, nivibus irrigata glaciali humore canescat. Quemadmodum autem sapor ejus ipse convertitur, ut nunc asperior, nunc amarior, nunc vehementior, nunc austerior, nunc dulcior pro speciorum quibus infusa fuerit qualitate varietur. Asperatur immaturioribus succis, tunse cortice nucis, foliisque contritis, amarior fit absinthio, vino vehementior, austerior alliis: gravescit veneno, melle dulcescit? Si vero ei lentiscum, terebinti quoque fructus, vel nucis interior pars misceatur, in olei mollem naturam facile transfunditur. Cum sit autem altrix omnium virgultorum, diversos singulis usus ministrat. Si radices alluat vel nubibus fusa descendat, discretas dat omnibus vires, radicem impinguat, caudicem provehit, ramos diffundit, folia virescere facit, [b] fructuum alit semina, b
pomum augere consuevit. Ergo cum eadem sit omnium nutrix, alia arborum genera tristiores ferunt succos, alia dulciores, alia tardos, alia præmaturos. Ipsæ quoque inter se discrepant suavitate. Alia suavitas est in vinea, alia in olea, alia in cerasis, alia in ficu, discreta in malo, dispar in dactylo.

63. Tactus ipse aquæ alibi lenis, alibi asperior, plerumque pinguior est. Pondere quoque distat frequenter ut specie. Nam plerisque locis gravior, plerisque levior æstimatur. Non mirum igitur si cum ipsa in se discrepet, discrepent etiam inter se lacrymæ arborum, quæ ejusdem aquæ alluvione generantur. Et cum una sit omnium causa, diversus singularum usus, diversa natura est,

a Rom. edit. *Sicut ficus ista bona, sic recognoscam,* &c.
* Græce *βραβεῖον*, corona seu victoriæ præmium. Dabatur autem illud e ramis variarum arborum, quarum aliquæ cap. superiori num. 55. explicantur. Videsis Lucianum in dial. *Ἀνάχαρσις, ἢ περὶ γυμνασίων*, & alios.
b Mss. aliquot: *fructum alit, pomorum semina augere* &c.

Aliam vim habet cerasi arboris lacryma, aliam lentisci. Disparem quoque balsami guttam odorata Orientis ligna sudare produntur: diversum quoque lacrymarum genus virgulta ferularum in Ægypto ac Libya quadam vi naturæ secretioris illacrymant. Quid autem tibi referam, clementem licet esse sermonem, quod electrum lacryma virgulti sit[a], & in tantæ materiæ soliditatem lacryma durescat? Nec levibus id adstruitur testimoniis, quando folia aut surculorum minutissimæ portiones, aut exigua quædam animantium genera in electro sæpe reperiantur, quæ videtur, cum adhuc gutta esset mollior, recepisse & solidata tenuisse.

64. Sed quid ego vili sermone decerno cum alta atque pretiosa ratione naturæ, [b] cum iste sermo humano alatur ingenio, naturam autem omnium providentia divina formaverit? Unde velut habenis quibusdam verborum cohibenda diffusio est; ne quod Salomoni specialiter sapientiæ munere divinitus videtur esse collatum, usurpatorie videamur exponere differentias arborum & virtutes radicum, & quæcumque sunt abscondita & improvisa, sicut scriptum est, quæ nec ab ipso tamen manifestata produntur; ut mihi videatur potuisse eum disputare de virgultorum generibus, non potuisse tamen plenius [c] omnes creaturæ explicare rationes.

3 Reg. 4. 33.

CAPUT XVI.

Quomodo ad vocem Domini subito omne virgultorum genus efflorescens victum, delicias ac medicinam ministraverit. Quo etiam modo plantæ omnes aut semen, aut aliquid quod seminis vicem suppleat, in se habeant. De magna Dei virtute in singulis; ubi speciatim de pinea ac myricis.

65. Quod si irriguis aquarum plerumque & segetes lætiores sunt, & virides fabæ, & hortorum multiplex suscitatur & resuscitatur gratia, si viridantibus thoris fluviorum exundantium ripa [d] decoratur; quemadmodum ad verbum Domini, quod omni aquarum cursu est redundantius, subito creatura virgultorum omnis effloruit? Festinarunt campi non commissam sibi frugem edere, ignorata horti olerum genera, florum miracula germinare, ripæ fluminum se vestire myrtetis: properaverunt arbores cito surgere, cito [e] se in florem

A induere, victum hominibus, pecori pabulum ministrare. Fructus communis est omnibus, usus quoque est datus omnibus. Simul utrumque arbores germinarunt, aliud quo vesceremur, aliud quo refrigerante umbra defenderemur a sole. [f] Cibus in fructu, usus amænitatis in folio; tamen quia præscia erat providentia creatoris, quod fructum sibi maxime humana aviditas vindicaret, reliquis providit animan- B tibus, ut specialem his donaret alimoniam. Itaque esca his non mediocris in foliis est, corticibusque silvestribus: ea quoque quæ ad usum medendi proficerent, id est, succi, lacrymæ, surculi pariter ministrata sunt. Itaque illa quæ post experimento, usu & exemplo utilia cognovimus, ea a principio [g] creator cui usui apta donaret, præscientiæ suæ majestate de sinu terrarum jussit exire.

C 66. Et quia jussit Dominus, ut germinaret terra herbam fœni, & lignum fructiferum, faciens fructum secundum genus, cujus semen ejus in eo (ne forte quis dicat in multis arboribus neque fructum, neque semen videri, & putet divinum in aliquo vacillare præceptum, ut a veritate sit devium) illud advertat, quia nequaquam fieri potest, ut non aut seminibus utantur universa gignentia, aut habeant aliqua quæ vi- D deantur cum virtute seminum convenire: idque si quis diligenter intendat, manifesta testificatione poterit comprehendere. Nihil videntur seminis habere salices; habent tamen in foliis granum quoddam quod habeat virtutem seminis, ut eo commisso terris, tamquam posito surgat arbor de surculo; & tamquam de semine se exsuscitet. Grano itaque illo radix primum coalescit: de radice pullulat non solum salicis, sed etiam re- E liquarum ad similitudinem hujusmodi generis arborum silva. [h] Habet autem & radicis generatio virtutem seminis; unde plerique ea satione incrementum sui nemoris propagarunt.

67. Magna Dei virtus in singulis. Nec miretur aliquis si in virgultis magnam Dei dixi esse virtutem. Siquidem magnam suam vitutem in locustis esse dixit & brucho, eo quod divinæ majestatis offensa ma- F gno moderamine sterilitatis Judaicæ atque inopiæ solveretur. Magna enim virtus patientia, magna virtus [i] providentia. Indigni etenim erant, qui uterentur fœcunditate terre-

a Rom. edit. *& in lapidea natura soliditatem durescat.*

b Edit. vet. *cum isto sermone humano*, Cost. & Gill. *humanum, alatur ingenium.*

c Ita mss. plures & potiores. Aliqui cum editis: *omne*, vel *omnis, secretum creatura explicare ratione.* Alii tandem *omne secretum explicare rationis.*

d Edit. aliquæ Paris. *decoratur; quemadmodum non* &c. Mss. Gem. Big. Dion. ac Colb. *decoratur; miraris quemadmodum ad* &c. Ceteri scripti atque editi codices ut in contextu.

e Edit. vet. ac mss. quatuor: *se flore induere*. Melius Rom. cum reliquis mss. *se in florem induere*, Hoc enim petitum videtur ex illo Virg. 1. Georg.

...... *cum se nux plurima silvis*
Induet in florem.

f Mss. aliquot optimi ævi, *cibus in fructuosus amœnitatis in foliis.* Error est calami, quem qui emendare voluerunt, reposuere, *cibus in fructu*, vel *in fructibus, amœnitas in foliis.* Et hos secutæ sunt edit. At veram lectionem mss. Ben. Carn. & Germ. restituere.

g Vet. edit. *ea a principio creatura usui apta donavit præscientia divinæ majestatis.* Illis accedunt quædam recentiores, ac mss. duo, nisi quod hi legunt.... *& præscientia sua majestate*. Illarum nonnullæ.... *providentia sua majestate*. Reliqui mss. & edit. nobiscum faciunt.

h Ita mss. undecim. Alii & edit. *Habent autem & radices virtutem seminis.*

i Edit. omnes & pauci mss. *sapientia .... providentia*. Rem. & Cæn. *sapientia ..... providentia*. Alii novem probatissimi, *patientia*. &c.

terrena, qui terrarum læserant creatorem. Et vere magnus, qui miserabili fame nefas tantæ impietatis ulciscitur. Itaque si magna virtute Dei sterilem bruchum terra generavit, quanto magis virtute magna, quæ fœcunda sunt, procreat?

68. Quis pineam videns non stupeat tantam divino præcepto artem inolitam, impressamque naturæ: quemadmodum ab ipso centro distantibus licet mensuris pari assurgat glutino, quo proprios fovet fructus? Itaque per circuitum eadem species & ordo servatur, & quidam in singulis plagis nucleorum partus exuberat, atque in orbem redit fructus & gratia. Itaque in pinea ista imaginem sui natura videtur exprimere, quæ a primo illo divino cælestique mandato privilegia accepta custodit, & partus suos quadam annorum vice & ordine refert, donec consummatio temporis impleatur.

69. Sed ut in hoc fructu gratam speciem sui signat; ita etiam in myricis, id est, humilibus virgultis figuram improbæ calliditatis expressit. Sicut enim duplici corde viri ubique præsto sunt, & gratiam simplicitatemque apud bonos prætendunt, & vitiosissimis glutinantur: ita etiam & in aquosis & in desertis contrario quodam usu hæc (Hier. 17. 6.) virgulta nascuntur. Unde & Hieremias [a] dubia morum atque insincera myricis comparavit.

CAPUT XVII.

Surditate humani cordis increpata, mirabilis Dei providentia in minimis declaratur; ubi præcipue de arboribus semper virentibus & illarum differentiis, tum de primo vitis cultore, ac vini usu disseritur.

70. GErminet, inquit, *terra herbam virentem*, & statim omni surgente germine terra completa est. Et homini dicitur: *Dilige dominum Deum tuum*, (Deut. 6. 5.) & non est caritas Dei omnium infusa visceribus. Surdiora corda hominum sunt, quam dura saxorum. Terra indebitos fructus nobis ministrat, dum obsecundat auctori: nos debitum munus negamus, dum non veneramur auctorem.

71. Vide in parvis quæ providentia sit Dei: & quia comprehendere non potes, mirare quomodo alia semper florentia reservaverit, alia mutationes habere voluerit exspoliationis, & amictus. Inter cana nivium, pruinas frigorum, viriditatem suam arva conservant: & cum ipsa tecta sint gelu, partus sui tamen haud exiguam speciem viriditatis obtexunt. In ipsis quoque generibus arborum, quæ diuturnis frondibus vestiuntur, non mediocris distantia est. Servat indumentum suum semper olea, vel pinus, sed tamen folia sua sæpe commutant; nec ea quasi diuturna, sed quasi succedanea prætendunt suæ arboris pulcritudini, perpetui integritate vestitus vice muneris obumbrantes. Palma autem virens semper manet conservatione & diuturnitate, non immutatione foliorum. Nam quæ primo germinaverit folia, ea sine ulla substitutionis successione conservat. Imitare ergo eam o homo, ut dicatur & tibi: *Statura tua similis facta est palmæ*. (Cant. 7. 7.) Serva viriditatem pueritiæ tuæ, & illius innocentiæ naturalis, quam a primordio recepisti, ut plantatus secus decursus aquarum fructum tuum in tempore tuo habeas præparatum, & folium tuum non defluat. Hanc viriditatem gratiæ semper florentis in Christo secuta Ecclesia dicit: *In umbra ejus concupivi, & sedi*. (Cant. 2. 3.) Hanc prærogativam doni virentis acceperunt & Apostoli, quorum nec folium umquam potuit elabi, ut eorum etiam umbra curaret ægrotos. [b] Obumbrant enim infirmitates corporis fides mentis, & florentia merita virtutum. Mane ergo plantatus in domo Domini, ut in atriis ejus sicut palma floreas, & ascendat in te gratia Ecclesiæ, & sit odor narium tuarum sicut mala, & fauces tuæ (Cant. 7. 9.) sicut vinum optimum, ut inebrieris in Christo.

72. Bene admonuit iste versiculus repetere pene intermissum, quia diximus præcepto Domini vitem etiam pullulasse, quam postea post diluvium a Noe plantatam esse cognovimus. Sic enim habes, quia Noe (Gen. 9. 20.) agricola erat terræ, & plantavit vitem, & bibit de vino ejus, & obdormivit. Non ergo Noe auctor est vitis, sed plantationis. Neque enim nisi eam reperisset ante generatam, plantare potuisset. Cultor ergo, non auctor est vitium. Deus autem qui sciret quod vinum sobrie potatum sanitatem daret, augeret prudentiam, immodice sumtum ad vitia causas daret, creaturam dedit, abundantiam humano arbitrio reservavit; ut parsimonia naturæ esset magisterium sobrietatis, abundantiæ noxiam lapsumque temulentiæ sibi adscriberet humana conditio. Denique & ipse inebriatus est Noe, & obdormivit consopitus a vino. Itaque per vinum patuit deformitati qui per diluvium excrevit ad gloriam: sed Dominus & in eo creaturæ suæ gratiam reservavit, ut ejus fructum nobis converteret ad salutem, ac per eum nobis remissio peccatorum proveniret. Unde pie Isaac dixit: Odor Jacob, odor agri pleni, id est, na- (Gen. 27. 27.) turalis odor. Quid enim pleno rure suavius? Quid vitis odore jucundius? Quid fabæ flore gratius? Unde quamvis ingeniose quis ante nos dixerit: Non vitem aut ficum Patriarcha olebat aut frugem, sed virtutum spirabat gratiam; ego tamen &

a Mss. quatuor, *dubiam horum, atque insinceram mentem*.
b Omnes edit. & mss. aliquot sequioris notæ, *Obumbrabat enim infirmitati*.

& odorem ipsum terræ simplicem atque sincerum pro gratia benedictionis accipiam, quem fraus nulla composuit, sed veritas indulgentiæ cælestis infudit. Denique inter benedictiones sacratissimas computa- A tur, ut tribuat nobis Dominus a rore cæli vim vini, olei, atque frumenti: cui est honor, laus, & gloria, perpetuitas a sæculis, & nunc & semper, & in omnia sæcula sæculorum. Amen.

LIBER QUARTUS

DE OPERE QUARTI DIEI.

Sermo VI.

CAPUT I.

Lectorem parat ad creationem solis recte intelligendam, declinandamque, in eo idolomaniam; qua de re ejusdem cum auctore suo comparationem instituit, & ordinem quo inter alia creatus est, expendit, subjecta eleganti terræ prosopopœja.

1. QUi vindemiam colligit, vasa prius quibus vinum infunditur, mundare consuevit, ne [a] sors aliqua vini gratiam decoloret. Quid enim prodest ponere vitem ordine, fodere quotannis, aut aratris sulcos ducere, putare, subrigere, adjungere ulmis, & quodam connubio copulare, si tanto labore vina quæsita in vase coacescant? Matutinos quoque solis ortus si quis spectare desiderat, emundat oculos suos; ne quid pulveris, ne quid purgamentorum oculis ejus insidat, quo tuentis hebetetur obtutus; neve aliqua caligo nebulosa corporeos visus spectantis obducat. Nobis in lectione exoriendus est sol, qui ante non fuerit. Primum jam diem sine sole transivimus: secundum sine sole transegimus: tertium sine sole confecimus: quarto die jubet Deus fieri luminaria solem, & lunam, & stellas. Sol incipit, emunda oculos mentis o homo, animique interiores obtutus, ne qua festuca peccati aciem tui præstringat ingenii, & puri cordis turbet adspectum. Emunda aurem, ut vase sincero Scripturæ divinæ nitida fluenta suscipias, ne qua ingrediatur contagio. Procedit sol magno jubare diem, magno mundum complens lumine, vaporans calore. Cave o homo solam ejus perpendere magnitudinem; ne nimius fulgor ejus visus tuæ mentis obcæcet: ut qui e regione in radium ejus intendit, repercusso lumine omnem subito amittit adspectum; ac nisi in ceteras partes vultum suum oculosque convertat, æstimat se nihil videre, & tuendi munere esse fraudatum; si vero deflectat obtutum, integrum sibi officium perseverat. Cave igitur ne & tuum radius ejus exoriens confundat adspectum. Et ideo prius firmamentum cæli adspice, B quod ante solem factum est: terram adspice, quæ ante quam sol procederet, cœpit esse visibilis atque composita: germina ejus adspice anteriora solis lumine. Anterior [b] bruchus quam sol, antiquior herba quam luna. Noli ergo Deum credere, cui vides Dei munera esse prælata. Tres dies transacti sunt, & solem nemo quæsivit, & & luminis claritas abundavit. Habet enim & dies suam lucem, quæ præcessor est so- C lis. Non igitur te tanto splendori solis temere committas. Oculus est enim mundi, jucunditas diei, cæli pulcritudo, naturæ gratia, præstantia creaturæ.

2. Sed quando hunc vides, auctorem ejus considera: quando hunc miraris, lauda prius ipsius creatorem. Si tam gratus est sol consors & particeps creaturæ, quam bonus est sol ille justitiæ! Si tam velox iste, ut rapidis cursibus in die ac nocte lustret omnia; D quantus ille qui ubique semper est, & majestate sua complet omnia? Si admirabilis qui jubetur exire, quam supra admirationem qui dicit soli, & non exoritur, ut legimus? (Iob 9. 7.) Si magnus est qui per horarum vices locis aut accedit, aut decedit quotidie; qualis ille qui etiam cum se exinaniret, ut nos eum possemus videre, erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum? Si præstan- E tissimus, qui objectu terræ patitur sæpe defectus; quantæ majestatis qui ait: *Adhuc semel ego movebo terram?* (Agg. 2. 7.) Illum terra abscondit; istius motum non potest sustinere, nisi voluntatis ejus substantia fulciatur. Si cæco damnum est hujus solis gratiam non videre; quanto magis peccatori damnum, veri luminis munere defraudatum, perpetuæ noctis tenebras sustinere?

3. Ergo cum vides solem, attende ter- F ram, quæ ante fundata est: attende herbam fœni, quæ præstat ordinis privilegio: attende ligna, quæ plaudunt quod priora luminibus cæli esse cœperunt. Numquid merita fœni majora quam solis? Aut numquid potior ligni prærogativa? Absit ut insensibilia tanti muneris præferamus ministro. Quid igitur prævidit altitudo sapientiæ & scientiæ Dei,

a Edit. omnes, & mss. aliquot partim, *ne sordes aliqua .... decolorent*, partim, *ne sordes aliqua .... decoloret*. Decem mss. probatæ auctoritatis, *ne sors aliqua* &c. Bona lectio, cujus rationem intelliges e Franc. Sanctii Minerva de voc. homon. pa. 408.

b Ubi edit. omnes & mss. non pauci, *Anterior rubus*, ibi sex antiquissimi mss. *Anterior bruchus*, id est forte, ramus, unde facta vox italica *broncho*, & gallica *branche*. Vide Aldrovandum Dendrologiæ lib. 1. pag. 22. Ambrosius vero superiori cap. num. 67. per hanc vocem arbustum aliquod sterile videtur indicare.

Dei, ut prius inciperent ligna esse, quam illa duo mundi luminaria, & quidam cælestis oculi firmamenti; nisi ut cognoscerent omnes divinæ testimonio lectionis terram sine sole posse esse fœcundam? Nam quæ potuit sine sole prima rerum semina germinare, potest utique semina accepta nutrire, & proprio fotu sine calore solis edere.

4. Hac igitur voce quadam suorum munerum clamat natura: Bonus quidem sol, sed ministerio, non imperio: bonus meæ fœcunditatis adjutor, sed non creator: bonus meorum altor fructuum, sed non auctor. Interdum partus meos & ipse adurit: frequenter mihi & ipse damno est, plerisque me locis indotatam relinquit. Non sum ingrata conservo, mihi est in usum datus, mecum labori est mancipatus, mecum subjectus est vanitati, mecum corruptionis subditus servituti. Mecum congemiscit, mecum parturit, ut veniat adoptio filiorum, & humani generis redemtio, quo possimus & nos a servitio liberari. Mecum adsistens laudat auctorem, mecum hymnum dicit domino Deo nostro. Ubi major ejus est gratia, ibi mecum est ei commune consortium. Ubi sol benedicit, ibi terra benedicit. Benedicunt ligna fructifera, benedicunt pecora, benedicunt volucres mecum. In mari positus illum nauta accusat, me desiderat: in montibus illum pastor declinat, ad mea germina, ad meas festinat arbores, quibus exæstuans obumbretur, ad meos fontes sitiens & lassus accurrit.

Psal. 148. 3. & seq.

CAPUT II.

Solem Dei Filio servire, a quo ad ornamentum cælicum aliis luminibus creatus fuit. Fœcunditatem a Deo terris inditam, non a sole; cum factus sit in potestatem diei, *sicut & luna* in potestatem noctis: *quod etiam Christo & Ecclesiæ accommodatur.*

5. SEd ne oculorum tibi exiguum videatur esse testimonium, emunda aurem, admove eam cælestibus oraculis. Duobus enim & tribus testibus stat omne verbum. Audi dicentem: *Fiant luminaria in firmamento cæli ad illuminationem terræ.* Quis hoc dicit? Deus dicit. Et cui dicit nisi Filio? Deus ergo Pater dicit: Fiat sol; & Filius fecit solem. Dignum enim erat, ut solem mundi faceret Sol justitiæ. Ipse ergo eum in lumen adduxit, ipse eum illuminavit, ipse ei donavit fundendi luminis potestatem. Factus est ergo sol; ideo & ipse servit, quoniam dictum est: *Fundasti terram, & permanet: dispositione tua permanet dies, quoniam universa serviunt tibi.* Etenim eum dies serviat, quomodo non servit sol, qui factus est in potestatem diei? Quomodo non servit luna, & stellæ, quæ factæ sunt in potestatem noctis? Etenim quanto majorem his gratiam creator donavit, ut aer solito amplius solis claritate resplendeat, dies serenius luceat, noctis illuminentur tenebræ per lunæ stellarumque fulgorem, cælum velut quibusdam floribus coronatum, ita ignitis luminaribus micet, ut paradiso putes vernante depictum spirantium rosarum vivis monilibus renitere: quanto igitur amplius his decoris videtur esse collatum, tanto amplius debent. Cui enim plus committitur, plus debet. Et ideo bene a plerisque ornamentum cæli est nuncupatum, eo quod sit stellarum monile pretiosum.

Gen. 1. 14.

Psal. 118. 90. & 91.

6. Atque ut sciamus quia fertilitas terrarum non calori solis adscribitur, sed divinæ indulgentiæ deputatur, ait Propheta: *Omnia a te expectant, ut des illis cibum in tempore: dante te illis, colligent sibi, aperiente te manum, universa implebuntur* [a] *bonitate.* Et infra: *Emitte Spiritum tuum & creabuntur, & renovabis faciem terræ.* Et in Evangelio: *Considerate volatilia cæli, quia neque serunt, nec metunt, & Pater vester cælestis pascit illa.* Non ergo sol aut luna fœcunditatis auctores sunt; sed Deus Pater per dominum Jesum omnibus liberalitatem fertilitatis impertit.

Psal. 103. *Ibidem 30.* *Matt. 6. 26.*

7. Pulcre autem exposuit nobis Propheta quid sit quod ipse ait: Quia fecit Deus solem in potestatem diei, & lunam in potestatem noctis. Nam & in isto psalmo centesimo tertio de quo supra diximus, scripsit: *Fecit lunam in tempora, sol cognovit occasum suum.* Cum enim dies horas suas complere cœperit, sol debitum sibi cognoscit occasum. Est ergo in diei potestate sol, & luna in potestate noctis, quæ temporum vicibus obedire compellitur, & nunc impletur lumine, atque vacuatur: licet plerique hunc locum mystice de Christo & Ecclesia videantur accipere; quod agnoverit Christus proprii corporis passionem, qui ait: *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum,* ut illo occasu suo omnibus donaret vitam æternam, qui perpetuæ mortis urgebantur occasu; & Ecclesia tempora sua habeat, persecutionis videlicet & pacis. Nam videtur sicut luna deficere, sed non deficit. Obumbrari potest, deficere non potest; quia aliquorum quidem in persecutionibus discessione minuitur, ut martyrum confessionibus impleatur, & effusi pro Christo sanguinis clarificata victoriis majus devotionis suæ & fidei toto orbe lumen effundat. Namque luna luminis imminutionem habet, non corporis, quando per vices menstruas deponere videtur lu-

Psal. 135. 8. & 9. *Vers. 19.* *Johan. 17. 1.*

[a] Omnes edit. & mss. non pauci, *implebuntur ubertate.* Mss. septem optimæ notæ, & LXX. Interp. .... *bonitate.*

lumen suum, ut mutuetur a sole: quod facile puro aere atque perspicuo, quando nulla eam obducta nebula caligantem facit, colligi potest. Orbis enim lunæ integer manet, etsi non similiter totus, ut pars ejus effulgeat. Et qualis videri solet cum plenus est luminis, talis est magnitudine: sed per umbram quamdam lumine suo viduatus apparet. Et inde cornua ejus refulgent; quia corpus ejus in orbem diffunditur, & velut deficiente portionis luce insinuatur.

CAPUT III.

Aliud esse lumen diei, aliud siderum. Discrimen diurnum ac nocturnum signis duobus notari, ac duplicem esse ignis operationem, illuminare & urere, quæ in retributione meritorum separabuntur. Deum dici ignem exurentem & qua causa. Postremo omni corpori suam umbram adhærere.

8. MOvere autem potest quod ait: *Fiant luminaria ad illuminationem* [a] *super terram, quæ discernant inter diem & noctem*. Quia & supra jam ubi lumen fecit, dixerat: *Separavit Deus inter lucem ac tenebras; & factum est vespere, & factum est mane dies unus*. (Gen. 1. 13.) Sed consideremus quia aliud est lumen diei, aliud lumen solis & lunæ, & lumen stellarum, eo quod sol ipse radiis suis fulgorem diurno lumini videatur adjungere, quod vel ortus diei potest prodere, vel occasus. Nam ante solem lucet quidem, sed non refulget dies; quia amplius quoque meridiano sole resplendet. Quod ostendit Propheta, dicens: *Et educet quasi lucem justitiam tuam, & judicium tuum sicut meridiem*. (Psal. 36. 6.) Non solum enim lumini, sed etiam meridiano lumini sancti justitiam comparavit.

9. Deinde non solum unum signum, sed etiam duo voluit esse diurnæ discretionis atque nocturnæ; ut & lux discretionem faciat, & solis exortus; & iterum lucis defectus, & stellarum ortus inter occasum diei distinguat, & noctis exordium. Nam ubi occiderit sol, manet tamen adhuc aliquid reliquiarum diei, donec tenebræ terram operiant: & tunc luna oritur, & stellæ. Et de nocte quidem aperte liquet, quia lunæ & stellarum illuminatio noctis spatia testantur. Siquidem per diem fulgorem illum lunarem, stellarumque omnium sol exortus abscondit. De die autem vel ipsa solis flagrantia docere nos potest diversam diurni luminis & solis esse naturam, & ipsam esse speciem discolorem. Simplex est enim lucis species, ut lumen præbeat. At vero sol non solum virtutem illuminandi habet, sed etiam vaporandi; igneus est enim. Ignis autem & illuminat & exurit. Unde Dominus volens Moysi ostendere suæ operationis miraculum, quo Moysen ad obediendi studium provocaret, atque ad fidem inflammaret ejus affectum, in igne visus est in rubo, & rubus non exurebatur, sed tantum splendere ignis specie videbatur. Alterum igitur munus ignis vacabat, alterum operabatur. Vacabat exustionis vis, operabatur illuminationis. Ideo stupebat Moyses, quia contra naturam suam ignis non exurebat rubum, qui etiam vehementiorem materiem consuevit exurere. Sed Domini ignis illuminare solet, exurere non solet.

10. At forte dicas: Quomodo scriptum est, *Ego sum ignis consumens?* (Deut. 4. 24.) Bene admonuisti. Non solet consumere, nisi sola peccata. In retributionibus quoque meritorum colligimus [b] dividi ignis naturam; ut alios illuminet, alios exurat, illuminet justos, exurat impios. Non eosdem quos illuminat, exurit; & quos exurit, illuminat: sed illuminatio ejus inextinguibilis est ad [c] perfunctionem bonorum, exustio vehemens ad supplicium peccatorum.

11. Sed revertamur ad discretionem diei ac noctis. Oriente diei lumine nox fugatur, decedente die nox infunditur. Non est enim luci societas ulla cum tenebris; siquidem naturali lege hoc Dominus in prima operatione sua constituit. Etenim quando lumen fecit, & discretionem fecit inter lucem ac tenebras. Denique in ipso die, jam sole terris infuso, videmus umbram vel hominis, vel virgulti alicujus a lumine separari, ut mane ad Occasum dirigatur, vesperi retorqueatur in Orientem, meridianis horis ad Septemtrionem inclinet: lumini tamen non confunditur atque miscetur, sed cedit & refugit. Similiter & nox cedere videtur diei, & se ab ejus lumine declinare; est enim, ut peritiores probarunt qui nobis vel ætate vel munere præcurrerunt, umbra terræ. Naturaliter enim umbra corpori adhæret atque adjungitur, adeo ut etiam pictores umbras corporum quæ pinxerint, nitantur exprimere, idque artis esse asserant non intermittere vim naturæ: & quasi naturalis juris prævaricator habeatur, cujus pictura non etiam umbram suam exprimat. Ergo sicut in die cum e regione solis aliquod corpus occurrit, ex ea parte qua lumen repercutitur, umbra subsistit: sic cum decedente die è regione luminis ejus aut solis terræ objectus occurrit, obumbratur aer. Unde liquet quod noctem faciat umbra terrarum.

CA-

a Edit. Rom. sola, *ad illuminationem terræ*. Et certe cap. superiori ita citatur in omnibus mss. & edit. Sed utraque lectio probari potest. Etsi enim passim apud LXX., *εἰς φαῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς*; in uno tamen vetusto codice, ut Nobil. testatur, *εἰς φαῦσιν τῆς γῆς*.

b Mss. Rem. Cæn. ac Reg. *divini ignis naturam*.

c Quatuor mss. *ad perfectionem bonorum*. Melius alii, ac edit. *ad perfunctionem* &c. id est, ad fruitionem. Basil. *εἰς ἀπόλαυσιν τοῖς δικαίοις*. Hoc verbo non semel utitur Ambrosius.

CAPUT IV.

Luminaria facta sunt in signa, sed non nativitatum. Mathematicorum scientia inutilis est, ac impossibilis. Quam inepte proprietates animalium terrestrium ad cælestia & horum ad homines transferat. Quam ridicule stabilem vitæ statum e signis erraticis pendere asserat. Quam impie illis qualitates, quæ noceant innocentibus, attribuat. Quam stulte tandem proponat manifeste falsa, & malitiæ ac inertiæ excusationem suppeditet.

12. FEcit ergo solem, & lunam, & stellas, & præstituit illis mensuras temporum, soli diurnas, lunæ stellisque nocturnas; ut iste augeat diei gratiam, illæ umbram tenebrasque illuminent. *Et sint in signa, & in tempora, & in dies, & in annos.* (Gen. 1. 14.) Divisa tempora habent paresque mensuras pro mensium vicibus sol & luna cum stellis, & sunt in signa. Non possumus negare quod ex sole & luna signa aliqua colligantur; nam & Dominus dixit: *Et erunt signa in sole, & luna, & stellis.* (Luc. 21. 25.) Et quærentibus Apostolis signum adventus ejus, respondit: *Sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo.* (Matt. 24. 29.) Hæc dixit fore signa futuræ consummationis: sed conveniens debet curæ nostræ mensura servari.

13. Denique nonnulli nativitatum tentaverunt exprimere qualitates, qualis futurus sit unusquisque qui natus sit; cum hoc non solum vanum, sed etiam inutile sit quærentibus, impossibile pollicentibus. Quid enim tam inutile, quam ut unusquisque persuadeat sibi hoc esse quod natus est? Nemo ergo debet vitam suam, statum moresque mutare, [a] & eniti quo melior fiat, sed in ea persuasione manere. Neque probum potes laudare, nec condemnare improbum, qui necessitati nativitatis suæ respondere videatur. Et quomodo Dominus aut bonis præmia proposuit, aut improbis pœnas, si facit necessitas disciplinam, & conversationem stellarum cursus informat? Et quid est aliud quam hominem de homine exuere, si nihil moribus, nihil institutioni, nihil studiis derelinquitur? Quam multos videmus ereptos criminibus atque peccatis in meliorem statum esse conversos! Redemti sunt Apostoli, & congregati ex peccatoribus: non utique nativitatis suæ hora, sed Christi eos sanctificavit adventus, & hora Dominicæ passionis redemit a morte. [b] Latro damnatus, ille qui est cum Domino crucifixus, non beneficio nativitatis suæ, sed fidei confessione ad paradisi æterna transivit. Jonam in mari non vis nativitatis, sed dissimulatæ divinæ præceptionis præcipitavit offensa, eumdemque cetus excipiens, ad indicium futuri mysterii post triduum revomuit, & propheticæ merito gratiæ reservavit. Petrum de carcere imminenti morte perimendum Angelus Christi, non stellarum series liberavit. Paulum cæcitas convertit ad gratiam, & percussum a vipera, turbatumque naufragio, non remedia nativitatis, sed devotionis merita servaverunt. Quid de illis dicemus, qui eorum precibus, cum fuissent mortui, resurrexerunt? Utrum illos sua nativitas, an apostolica gratia resuscitavit? Quid opus fuit, ut se jejuniis periculisque committerent, si quo volebant nativitatis beneficio poterant pervenire? [c] Quod si credidissent, dum expectant fatorum necessitatem, numquam ad tantam pervenissent gratiam. Inutilis igitur ista persuasio.

14. Quid quod etiam impossibilis? Nam ut de eorum aliquid disputatione sumamus, redarguendi gratia non probandi, magnam vim dicunt esse nativitatis, eamque minutis quibusdam & certis colligi oportere momentis: ac nisi verius colligatur, summam esse distantiam; brevi enim atomo, exiguoque momento distare nativitatem inopis & potentis, egentis & divitis, innocentis & noxii; & plerumque eadem hora generari longævitati debitum, & prima pueritiæ ætate moriturum, si reliqua disparia sint, & aliquo puncto discreta. Hoc quemadmodum possint colligere, respondeant. Constitue partum feminæ; obstetrix utique eum primo cognoscit, explorat vagitum, quo nati vita colligitur, attendit utrum masculus sit, an femina. Quot vis inter has moras præterire momenta? Pone Mathematicum præparatum. Numquid potest vir interesse puerperio? Dum mandat obstetrix, audit Chaldæus, ponit * horoscopium; in alterius sortem jam nati fata migrarunt, de altero quæritur, & alterius genitura proponitur. Pone veram esse eorum opinionem de nativitatum necessitatibus, non potest vera esse collectio. Puncta transeunt, fugit tempus irreparabile. Non est dubium quod tempus in atomo & in momento oculi sit. Adducor ut credam, quando omnes in atomo, in momento, in ictu oculi resuscitamur, ut Apostolus protestatur dicens: *Ecce mysterium vobis dico. Omnes quidem resurgemus; non omnes autem immutabimur,* [d] *in atomo, in momento oculi, in novissima tuba: canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur.* (1. Cor. 15. 51.) Inter effusionem, & susceptionem, depositionemque pignoris, inter fletum ejus & nuntium quot ato-

a Ita mss. undecim. Alii ac edit. *eniti* (Gill. *sed eniti*, Rom. *neque eniti*) *quo melior fiat. Sed in ea persuasione neque probum &c.*

b Edit. & pauci mss. *latro ille damnatus capitis, ille cum Domino &c.* Alii decem melioris ævi ut nos in texta.

c Mss. octo non malæ notæ. *Quod si non credidissent.*

* Instrumentum ad notandam horam natalem.

d Edit. & mss. duo, *in momento, in ictu oculi*. Alii magno consensu, *in atomo &c.* græce, ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ. Deest etiam in mss. *Canet enim tuba*, quod in edit. omnibus legere est. Hæc autem verba eo retinuimus, quod in Scriptura habeantur, nec videatur sensus aliter cohærere.

atomi transierunt? Et hoc ut simpliciter ista texuerim. Nam & ipsi vitalem illum signorum duodecim circuitum in duodecim partes dividunt: & quia triginta diebus sol duodecimam partem sphæræ ejus quæ inerrabilis habetur, regreditur, quo gyrus solis anni circuitu compleatur, in triginta portiunculas, quas μοίρας Græci vocant, unamquamque duodecim illarum distribuunt portionem; ipsam quoque portiunculam in sexaginta vices conferunt. Rursus unumquodque de illis sexaginta sexagies secant. Quam incomprehensibile est, [a] quod sexagesimo sexagesimæ portiunculæ nativitatis momenta constituant, & quis singulorum signorum sit aut motus, aut species in nativitate nascentis! Unde cum impossibile sit tam subtiles minutias temporis comprehendere, exigua autem immutatio invehat universitatis errorem, totum negotium plenum est vanitatis. Disputatores eorum quæ sua sunt, nesciunt, quomodo aliena noverunt? Quid sibi immineat ignorant, quomodo possunt aliis quæ sibi futura sunt, denuntiare? Ridiculum est credere, quia si possent, sibi potius providerent.

15. Jam illud quam ineptum, ut si quis signo arietis ortum esse se dicat, ex usu pecudis æstimetur præstantissimus consilio, quod in grege hujusmodi emineat pecus: aut locupletior, eo quod vestitum habeat aries naturalem, & quotannis lucrum capiat indumenti, eoque viro illi familiaria videantur quæstuum esse compendia! Similiter & de tauri, & de piscium signis argumentantur; ut ex natura vilium animantium cæli motus, & signorum interpretandas existiment potestates. Cibus ergo noster vivendi nobis decreta constituit, & alimenta nostra nobis, id est, aries, taurus, & piscis, morum imprimunt disciplinam. Quomodo igitur de cælo nobis causas rerum, & substantiam vitæ hujus arcersunt, cum ipsis cælestibus signis causas motus sui ex qualitatibus escæ vilis impertiant? Liberalem aiunt signo natum arietis, eo quod lanam suam aries non invitus deponat: & hujusmodi virtutem vilis animantis malunt naturæ deputare, quam cælo, unde & serenitas nobis fulget, & pluvia sæpe descendit. Laboriosos & patientes servitii, quos nascentes taurus adspexerit, quia animal laboriosum & [b] assuetum jugo spontaneæ servituti colla submittit. Percussorem quoque, cujus nativitatem scorpius in sua parte complexus sit, & malitiæ venena revomentem, eo quod animal venenatum sit. Quid igitur auctoritatem vivendi daturum te signorum cælestium dignitate prætendis, & de nugis quibusdam argumentum assertionis assumis? Nam si de animalibus assumtæ hujusmodi morum proprietates cæli motibus imprimuntur, & ipsum videtur bestialis naturæ potestati esse subjectum, ex qua causas vitalis substantiæ, quas hominibus impertiret, accepit. Quod si hoc abhorret a vero, multo magis illud ridiculum, veri eos subsidio destitutos, hine fidem suæ disputationis arcessere.

16. Deinde illud consideremus, quod planetas illa signa appellant, quorum motibus formari adserunt vitæ nostræ necessitates. Sive igitur, ut nomen sonat, semper vagentur: sive, ut ipsi dicunt, quod concito motu ferantur, & decies millies in die, aut si hoc incredibile videtur, multiplicem speciem innumera sui conversione commutent; fide caret quod tam vago sui errore, & tam celeri motu fixam nobis atque immobilem vivendi substantiam, sortemque decernant. Ferunt tamen non esse æquales omnium motus, sed aliorum celeriores, aliorum tardiores esse circuitus; ut in eadem hora & videant se frequenter, & frequenter abscondant, dum aliud ab alio prætcritur.

17. Aiunt autem plurimum referre, utrum ortum generati benefica signa videant, an malefica & noxia; & in eo nativitatis esse distantiam, quod benefici signi adspectus plurimum conferat, malefici & noxii plurimum noceat. Sic enim eadem signa quæ venerantur, appellare consueverunt. Necesse enim habeo eorum uti nominibus, quorum utor assertionibus, ne ignorata magis quam vacuefacta atque destructa sua argumenta commemorent. Itaque eum illum vagum, celeremque motum non queant comprehendere, sæpe fit ut per illam puncti & momenti incomprehensibilis subtilitatem ponant benefici signi adspectum, ubi gravis atque nocituri incurrat offensio. Et quid mirum si ibi luduntur homines, ubi signa innoxia blasphemantur? Quæ si natura noxia esse creduntur, Deus ergo summus arguitur, si fecit quod malum est, & fuit improbitatis operator. Si vero ex sua voluntate putantur assumsisse quod noceat insontibus & nullius adhuc facinoris pessimi sibi consciis, quibus pœna adscribitur antequam culpa; quid tam irrationabile, quod etiam irrationabilium bestiarum excedat immanitatem, ut usus fraudis aut gratiæ non meritis hominum deputetur, sed signorum motibus deferatur? Nihil, inquit, ille deliquit, sed noxia eum stella conspexit. Saturni ei sidus occurrit: avertit se paululum, & ærumnam ab se abstulit, & crimen absolvit.

18. Sed hæc eorum sapientia telæ araneæ comparatur, in quam si culex aut musca inciderit, exuere se non potest: si vero validiorum animantium ullum genus incurrisse

a Edit. omnes, *in quo sexagesimo tot sexagesimæ ..... momenta consistant.*

b Antiquissimi mss. Carn. & Corb. *& ad sumendum jugum spontanea servituti colla submittit*. Ver. edit. *colla submittens*. Quinque mss. *subdens*.

risse visum est, pertransivit, & casses rupit infirmos, atque inanes laqueos dissipavit. Talia sunt retia Chaldæorum, ut in his infirmi hæreant, validiores sensu offensionem habere non possint. Itaque vos qui validiores estis, cum videritis Mathematicos, dicite: Telam araneæ texuerunt, quæ nec usum aliquem potest habere, nec vincula, si tu non quasi culex aut musca lapsu tuæ infirmitatis incurras: sed quasi passer aut columba casses invalidos præpetis volatus celeritate dissolvas. Etenim quis prudentium credat quod signorum motus, qui ad diem sæpe mutantur, & multipliciter in se recurrunt, insignia deferant potestatum? Nam si ita esset, quantæ ad diem regalium nativitatum exprimerentur figuræ? Quotidie ergo reges nascerentur, nec regalis in filios transmitteretur successio: sed semper ex diverso statu, qui jus imperialis acquirerent potestatis, orirentur. Quis igitur regum genituram filii sui colligit, si ei debeatur imperium, & non proprio successionem regni in suos transcribit arbitrio? Legimus certe quod *Abia genuit Asa, & Asa genuit Iosaphat, & Iosaphat genuit Ioram, & Ioram genuit Oziam*; & reliqua omnis usque ad captivitatem per reges generis pariter & honoris ducta successio est. Numquid quia reges fuerunt, signis cælestibus formandos motus suos imperare potuerunt? Quis enim hominum potest habere in his dominatum?

(Matt. 1. 7. & 8.)

19. Deinde si ad necessitatem genitalem, non ad instituta morum actus nostri, factaque referantur; cur leges propositæ sunt, jura etiam promulgata, quibus aut pœna improbis decernitur, aut securitas defertur innoxiis? Cur non venia datur reis, cum utique, ut ipsi aiunt, non sua voluntate, sed ex necessitate deliquerint? Cur laborat agricola, & non magis exspectat ut inelaboratos fructus privilegio suæ nativitatis invehat receptaculis horreorum? [a] Si ita natus est, ut ei divitiæ absque opera affluant, utique opperiatur, ut sibi spontaneos reditus sine ullo semine terra parturiat; non vomerem arvis imprimat, non curvæ manum falci admoveat, non legendæ vindemiæ subeat expensam, sed ultro ei in omnes * serias vina fundantur fluentia, sponte ei oleum nullis inserta caudicibus silvestris oleæ bacca desudet; nec diffusi æquoris transfretaturus periculum, propriæ salutis sollicitus mercator horrescat, cui otioso potest quadam, ut aiunt, sorte genitali divitiarum thesaurus illabi. Sed non hæc est universorum sententia. Denique impiger depresso aratro terram scindit agricola, nudus arat, nudus serit, nudus sole fervente [b] tostas æstu in area terit fruges: & negociator impatiens flantibus euris intuto plerumque navigio sulcat mare. Unde importunitatem eorum, temeritatemque condemnans Propheta ait: *Erubesce Sidon, dixit mare*, hoc est, si pericula vos non movent, vel pudor comprimat, verecundia confundat. *Erubesce Sidon*, in qua nullus virtuti locus, nulla salutis cura, nulla juventus pro excubiis patriæ bello dedita, armisque exercita, sed omnis sollicitudo de quæstu, omne studium mercaturæ. *Semen*, inquit, *mercatorum sicut messis*. Quæ autem merces homini Christiano, si non ex voluntate, sed ex necessitate curas suas & opera componit? Ubi enim [c] decreta necessitas, ibi inhonorata industria.

(Esa. 23. 4.) (Ibid. 3.)

CAPUT V.

Luminarium vicinitate vel remotione annuas tempestates definiri: quod Christo, Synagogæ, atque Ecclesiæ accommodatur. Cur umbræ majores in hyeme, in æstate minores; & quædam alia id genus. Denique quomodo eadem luminaria sint in dies.

20. MUlta diximus, plura nolumus; ne quis ea quæ a nobis de illorum adsertionibus usurpantur ad refellendum, ad recognoscendum assumta arbitretur. Nam quæ pueri risimus, ea senes commemorare qui possumus? Nunc ad ea quæ secundum lectionem supersunt, dirigamus stylum.

21. *Sint*, inquit, *luminaria in signa, & in tempora, & in dies, & in annos*. De signis diximus. Tempora autem quæ sunt, nisi mutationum vices, hyems, ver, æstas atque autumnus? In istis igitur temporibus aut velocior est transitus solis, aut tardior. Alia enim præstringit radiis suis, alia inflammat caloribus. Itaque cum sol meridianis partibus immoratur, hyems nobis est. Nam cum sol longius abest, terra rigescit gelu, stringitur frigore, & plurima noctis umbra terras operit, ut multo prolixiora sint noctis spatia quam diei. Hinc oritur causa, ut hybernis flatibus nimia vis nivium, pluviarumque fundatur. Cum vero ex meridianis decedens partibus supra terram redit, noctis ac diei exæquat tempora: & quo magis moras suis adjungit cursibus, eo paulatim temperiem aeris hujus reducit, & revocat aurarum clementiam, quæ fovens omnia, repetendos cogit in partus, ut terra germinet, ac resoluta sulcis semina reviviscant, virescant arbores, ad perpetuitatem quoque conservandi generis

a Ita melioris notæ mss. Plerique tamen & edit. omnes. *Si ita natus est, ut ei divitiæ atque opes affluant, ut sibi spontaneos reditus sine ullo semine atque opere terra parturiat.*
* Seria, vas vinarium, oblongum, fictile.

b Mss. Car. *tostas æstate in area terit fruges*. Edit. *tostas æstate colligit fruges*.
c Quinque mss. & omnes edit: *directa necessitas*.

generis eorum quæ vel in terris sunt, vel aquis gaudent, annulis fetibus successio propagetur. Ast ubi ad æstivas conversiones in Septemtrionem se subrigit, spatia diurna producit, noctes vero arctat & adstringit. Itaque quo magis usu assiduo aeri huic copulatur atque miscetur, eo amplius & ipsum aerem vaporat, & terrarum exsiccat humorem, adolescere facit semina, & tamquam in succos viriles maturescere poma silvarum. Tunc quia flagrantior est, minores umbras facit in meridiano, quoniam ex alto hunc illuminat locum.

22. Unde & Synagoga dicit in Canticis canticorum: *Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi manes in meridiano, ne forte fiam circumamicta super greges sodalium tuorum*, hoc est, annuntia mihi Christe, quem dilexit anima mea. Cur non potius quem diligit? Sed Synagoga dilexit, Ecclesia diligit, nec umquam circa Christum suum mutat affectum. *Ubi*, inquit, *pascis, ubi manes in meridiano*. Sequi te cupio quasi alumna [a], quæ quasi copulata ante retinebam, & greges tuos quærere, quia amisi meos. In meridiano pascis, hoc est in Ecclesiæ loco, ubi justitia resplendet, ubi fulget judicium sicut meridies, ubi umbra non cernitur, ubi majores sunt dies, quod eis sol justitiæ tamquam æstivis mensibus diutius immoretur. Denique dies Domini non est brevis, sed magnus; quia scriptum est: *Donec veniat dies Domini magnus*. Unde & Jacob ait: *Omnes dies vitæ meæ quos ago, breves & maligni*. Est enim maligna lux dubia. Ergo dies breves dubiæ lucis sunt, & umbrosi: dies magni sine umbra sunt, ut plurimi in aliquibus locis ferventioribus usu, exemploque cognoverunt. Synagoga itaque in diebus brevibus & malignis, cujus typum plerumque Jacob in persona sua exprimit, vel populi ejus, umbram habebat plurimam, quæ solem justitiæ non videbat, & videbat illum non ex alto super caput suum, sed ex meridiano illuminantem, quando illi hyems erat. Ecclesiæ autem dicitur: *Hyems abiit, discessit sibi, flores visi sunt in terra, tempus messis advenit*. Ante adventum Christi hyems erat, post adventum Christi flores sunt veris, & messis æstatis. Ex meridiano ergo & ex gentium conversione illum illuminantem videns obumbratur. Populus autem gentium [b] qui erat confusionis, gentiles qui sedebant in tenebris lucem viderunt magnam, qui sedebant in regione umbræ mortis, lux orta est illis. Magna lux divinitatis, quam nulla umbra mortis interpolat. Ideoque ex alto illuminat, quia & hoc scriptum est, dicente Zacharia: *In quibus visitavit nos oriens ex alto: illuminare iis qui in tenebris & in umbra mortis sedent*. Est sane & aliqua salutis umbra non mortis, ut est illa: *Sub umbra alarum tuarum protege me*. Umbra quidem, quia corporis est: umbra quia crucis, sed umbra salutis; [c] quia in ea erat peccatorum remissio, & resuscitatio mortuorum.

Cant. 1. 6. — Joel. 2. 31. — Gen. 47. 9. — Cant. 2. 11. — Luc. 1. 78. & 79. — Psal. 16. 8.

23. Exemplum ergo possumus accipere; quia hyemales dies breves, sed umbras majores habent: æstivi dies majores, sed umbras minores habent. Medio quoque die minor umbra, quam vel in principio est diei vel fine: & hoc apud nos in parte Occidentis. [d] Ceterum sunt qui per duos totius anni dies sine umbra fuerint in partibus meridianis, eo quod habentes super verticem suum solem, undique per circuitum illuminentur unde ἄσκιοι dicuntur græce. Plerique etiam ferunt sic e regione ex alto fieri solem, ut per angusta puteorum aquam quæ in profundo est, viderint refulgere. Esse autem dicuntur in meridiano qui ἀμφίσκιοι vocantur, eo quod umbram ex utroque latere transmittant. Umbra enim e regione solis ambulantibus post tergum est; ut puta si contra Orientem pergas, matutinis horis; si contra meridianam plagam contendas, medio die; si contra Occidentem, in occasu diei. Ex tribus igitur partibus fit tibi sol obvius, ex Oriente, ex Meridiano, ex Occidente. Mane & sero post tergum est, meridie quoque a latere: at vero a Septemtrione numquam est sol, & ideo umbra [e] si contra Septemtrionem dirigas, sive mane, sive sero, sive meridie, non potest esse post tergum. Soli sunt enim in hoc quem nos incolimus orbe terrarum circa [f] Meridiem positi, qui in Australem plagam videantur umbram transmittere. Hoc autem fieri dicitur summo æstu, cum ad Aquilonem sol dirigit. Postea nos autumnus excipiens, infringit quidem æstuum magnitudinem: sed paulisper relaxato ac deposito calore, per temperiem medii moderaminis sine fraude nos atque ulla noxa flatibus tradit hyemalibus.

24. *Sint*, inquit, *etiam in dies*. Non ut faciant dies, sed ut in eis habeant principatum, ut ortum diei uberiore sol illuminet gratia, ut per totum diem designandi ejus habeat potestatem cursus sui munere. Sic accipiunt nonnulli quod ait Propheta: *Solem in potestatem diei, lunam & stellas in potestatem noctis*. Circumferunt enim lumen. In annos quoque ordinati sunt sol & luna: luna

Psal. 135. 8.

a Vet. edit. cum paucis mss. *quæ quasi copulata ante retinebar*. Edit. Rom. *quem . . . . retinebam*. Mss. octo melioris notæ, *quæ . . . retinebam*. Unus, *quæ . . . . retineret*.

b Ita mss. fere ad unum. Ben. tamen habet, *qui erat in confusione gentili, qui & sedebat in tenebris*. Edit. vero, *qui erat confusionis, ac gentilis* (omittunt quædam Paris. *ac gentilis*) *qui sedebat* &c.

c Mss. multi ac boni, *quia intererat peccatorum remissio*. Alii ac edit, ut in textu.

d Edit. cum mss. aliquot infimæ notæ, *Ceterum sunt qui dicant quod per duos* &c.

e Ita Rom. edit. cum mss. Vat. Ben. & Germ. quibuscum facit Basil. Aliæ edit. & mss. *umbra. Si contra Septemtrionem . . . . non potest esse post tergum sol. Sunt enim* &c. Attamen voces, *sol* & *soli*, quibusdam in cod. desiderantur.

f Codex Vat. & Basil. *ultra Arctum positi*.

luna per trecentos dies duodenis vicibus suum cursum conficiens, consummat annum, secundum Hebræos, aliquibus diebus adjectis; secundum Romanos, bissexto semel intra quinquennium unius diei adjectione celebrato. Solstitialis quoque annus est, cum sol expleto per omnia signa circuitu, in id unde principium cursus sui sumsit, recurrit. Annua enim fertur ei totius spatii esse perfunctio.

CAPUT VI.

Solis ac lunæ magnitudo hinc probatur, quod omnibus eadem appareat. Solvitur objectio & de remotorum adspectu pulcre disputatur: tum adserta solis magnitudine, nonnihil de temperamento ejusdem adjicitur.

25. Fecit ergo Deus hæc duo luminaria magna. Possumus accipere non tam aliorum comparatione magna, quam suo munere, ut est cælum magnum, & mare magnum. Nam & magnus sol, qui complet orbem terrarum suo calore, vel luna suo lumine, nec solum terras, sed etiam aerem hunc & mare, cælique faciem. Quæ in quacumque parte fuerint cæli, illuminant omnia, & æque spectantur a cunctis; ut ea tamquam suis tantum regionibus immorari, & sibi tantum adesse atque lucere singuli populi credant; cum similiter luceant universis, ut nemo his propiorem alium, quam ipse est, arbitretur. Exemplum magnitudinis eorum evidens, quod omnibus hominibus orbis lunæ idem videtur. Nam etsi interdum augeatur lumen ejus atque minuatur, tamen eadem nocte qualis mihi apparet, talis & omnibus; nam si longe positis minor videretur, propius constitutis major refulgeret, & proderet angustiarum & exiguitatis indicium. Etenim reliqua alia longe positi minora arbitramur, propius contuentes majora credimus; quo magis finitimus fueris, eo tibi ejus rei quam cernis, magnitudo cumulatur. Solis [a] radius nulli propior, nulli longinquior est; similiter & lunæ globus æqualis est omnibus. Similis sol & Indis & Britannis eodem momento videtur, cum oritur. Nec cum vergit in occasum, minor apparet Orientalibus quam Occidentalibus: nec Occidentalibus cum oritur, inferior quam Orientalibus æstimatur. *Quantum distat*, inquit, *Oriens ab Occidente?* Hæc invicem sibi distant: sed sol a nullo distat, nulli præsentior, nulli remotior est. (Psal. 102. 12)

26. Neque te moveat quod tamquam cubitalis tibi orbis videatur solis, cum oritur: sed considera quantum intersit spatii inter solem & terras, quod adspectus nostri infirmitas sine magno sui non potest transire dispendio. Caligat adspectus noster, numquid sol caligat, aut luna? Angustus noster obtutus, numquid ideo angustiora efficit quæ videntur? Species minuitur, non magnitudo detrahitur. Neque enim infirmitatis nostræ passiones passioni luminarium debemus adscribere. Mentitur noster adspectus; noli ergo fidele æstimare ejus judicium. Fit cælestium minor spectaculi figura, non sui forma. De summo vertice montium si subjectum oculis tuis campum spectare desideras, atque illic armenta pascentia, nonne formicarum similia corpora judicabis? Si mare spectes e specula aliqua littorali, nonne tibi navium maximæ inter cæruleos fluctus, & vela candentia refulgentes velut columbarum volitantium speciem eminus posito videntur obtexere? Quid ipsæ insulæ, quæ mare dividunt, terrarum arva diffindunt, quam angusto æstimantur fine concludi? Quemadmodum rotunda apparent de asperis, spissa de raris? Has ergo infirmitates visus tui perpende; & eorum, quæ adstruimus fidem, ex te ipso arbiter justus arcersi.

27. Si vis magnitudinem solis non solum oculo mentis, sed etiam corporis æstimare, considera quanti stellarum globi axem cæli videantur intexere, & innumeris insignire luminibus; non queunt tamen tenebras noctis, & cæli nubila detergere. Simul ut sol ortus sui signa præmiserit, omnes stellarum ignes sub unius luminaris fulgore vanescunt, aperitur aer, cælique facies purpurascenti rubore perfunditur. Adhuc spirans exordium, & jam momentaria celeritate pleni luminis micat splendor, & surgentis solis prævia [b] aura dulcis adspirat. Dic mihi, quæso, nisi magnus orbis esset, quomodo magnum posset orbem illuminare terrarum?

28. Quid autem de tanto loquar temperamento & moderamine conditoris, qui eam mensuram muneri solis attribuit; ut neque vapor ejus igneus, ut videtur, terrarum venas, succos, rerumque species infusus exureret; neque iterum per tanta mundi spatia refrigeratus, nullum terris semen caloris inoleret, sed jejunam atque inopem fructuum derelinquens, ad nullam fertilitatis gratiam vaporaret?

CAPUT VII.

Plurima quæ de sole dicuntur, lunæ etiam convenire; eam tamen proprios quoque habere effectus, quorum aliqui hic recensentur.

29. Similia de lunæ ratione conveniunt, quæ de consorte ejus ac fratre memoravimus. Siquidem in id se induit ministerium,

a Rom. edit. solis, *Solis orbis nulli propior.*
b Sex mss. *aurora dulcis adspirat.*

rium, in quod & frater; ut illuminet tenebras, foveat semina, augeat fructus. Habet etiam pleraque a fratre distincta; ut quem toto die calor humorem terræ siccaverit, eumdem exiguo noctis tempore ros reponat; nam & ipsa luna larga roris adseritur. Denique cum serenior nox est, & luna pernox, tunc largior ros fertur arva perfundere. Et plerique sub aere quiescentes, quo magis sub lumine fuissent lunæ, eo plus humoris se capite collegisse senserunt. Unde & in Canticis canticorum
Cant. 5. 2 Christus dicit ad Ecclesiam: *Quoniam caput meum repletum est rore, & crines mei guttis noctis*. Tum deinde minuitur & augetur, ut minor sit, cum resurgit nova; & cum sit imminuta, cumuletur. In quo grande mysterium. Nam & defectui ejus compatiuntur elementa: & processu ejus quæ fuerint exinanita, cumulantur, ut animantium cerebrum, & maritimorum humida. Siquidem pleniores ostreæ reperiri feruntur, multaque alia, cum globus lunaris adolescit. De arborum quoque internis idem allegant, qui hoc usu proprio compererunt. Videmus ergo ortum ejus & defectum rationis esse, non infirmitatis. Numquam enim tantam rebus mutationem daret, nisi præstantem virtutem haberet & gratiam a conditore collatam.

30. Aerem quoque nonnulli etiam docti & christiani viri allegaverunt lunæ exortu solere mutari: sed si id mutationis lunaris quadam fieret violentia, ad omnes ortus ejus intexeretur nubibus cælum, pluviæ funderentur. Denique cum ante dies esset sermo de pluvia, quæ fore utilis diceretur, ait quidam: Ecce neomenia dabit eam. Et quamvis cupidi essemus imbrium; tamen ejusmodi adsertiones veras esse nolebam. Denique delectatus sum, quod nullus imber effusus est; donec precibus Ecclesiæ datus, manifestaret non de initiis lunæ eum sperandum esse, sed de providentia & misericordia creatoris. Sane euripi cum exundent undique secundum reliquas species lunæ, & acceptos fluctus refundant, vel etiam ipsi magno ferantur impetu; in ortu tamen ejus stant placidi, quoadusque luna sine lumine est. At vero ubi eam dierum [a] accessus retexerit, tunc in suos cursus refluos revertuntur. * Ampotis quoque, quæ in Oceano esse perhibetur, cum reliquis diebus ordinem suum servare dicatur, lunari exortu evidens mutationis suæ fertur indicium dare; ut mare ipsum occidentale, in quo spectatur ampotis solito amplius accedat ac recedat, & majore æstu feratur, tamquam lunæ quibusdam adspirationibus retrorsum trahatur, & iterum iisdem im-

A pulsum ac retractum in mensuram propriam refundatur.

CAPUT VIII.

Lunæ mutatio rerum instabilitatem docet: at ipsa turpiter in moribus nostris exprimitur. Christi mysterium atque Ecclesiam eadem repræsentat; quam qui magicis cantibus de cælo detrahi credunt, irridendi.

B 31. Unde si miraris quomodo defectum luna patiatur, cum tantam vim mutationis habeat suæ, considera & in eo magnum esse mysterium, quod ejus exemplo cognoscis o homo, nihil rerum humanarum & mundanæ totius creaturæ esse posse, quod non aliquando resolvatur. Nam si etiam luna, cui tantum Dominus commisit ministerium, ut illuminet orbem terrarum, & crescit, & deficit, [b] deficiunt b
C enim omnia quæ ex nihilo orta usque ad perfectionem venerunt, iterum perfecta minuuntur, cælum enim & terra præteribunt; cur non id moderationis assumimus, ut neque in adversis abjiciamus animum, qui enim omnia fecit ex nihilo, facile te quoque potens est ad summa & perfecta provehere; & rursum non extollamur in prosperis, neque in potestate aliqua nos, divitiisque jactemus, neque in viribus corporis, aut pulcritudine gloriemur, in quo
D est facilis corruptio, crebra mutatio, sed manentem in futurum animi gratiam persequamur. Nam si te lunæ contristat occasus, quæ se semper reparat ac reformat; multo magis contristare te debet, si anima profectu virtutis impleta cum fuerit, postea per inconstantiam mentis, atque incuriam a suo deflexa proposito studia sua sæpe commutet, quod est insipientiæ & inscientiæ. Unde & Scriptura ait: *Stultus ut* Eccli. 27. 12.
luna mutatur. Et ideo sapiens non cum luna
E mutatur; sed permanebit cum sole. Unde non luna est particeps stultitiæ; quia non luna mutatur ut stultus, sed stultus ut luna. Denique semen justi sicut luna perfecta in æternum manet, & testis in cælo fidelis. Aliud enim est fungi ministerio, aliud circumferri ingenio, & sensus infirmitate fixam non habere sententiam. Luna pro te laborat, & propter voluntatem Dei subdita est. Vanitati enim creatura subjecta est non sponte, sed propter eum, qui subjecit in
F spe. Illa ergo non sponte mutatur: tu sponte mutaris. Illa congemiscit & comparturit in sua mutatione: tu non intelligis, & gratularis frequenter. Illa tuam redemtionem frequenter expectat, ut a communi totius creaturæ servitio liberetur; tu & tuæ redem-

a Edit. vet. & quædam Paris. cum mss. quatuor., *accessus auxerit*.

* Ampotis græce ἄμπωτις, id est, undarum reciprocatio.

b Ita melioris notæ mss. Reliqui autem omisso, *deficiunt enim*, partim, *omnia quæ*, vel *omniaque ex nihilo orta usque ad perfectionem venerunt*, *& iterum*: partim, *quia omnia quæ .... iterum* &c. Vatic. solus, *omniaque ex nihilo orta simul atque ad perfectionem venerunt*, *iterum* &c. Edit. vero, *quia omnia ex nihilo* &c. ut in contextu.

redemtioni, & illius libertati affers impedimentum. Tuæ ergo non suæ stultitiæ est, quod dum tu exspectaris, & nec sero converteris, adhuc & illa mutatur.

32. Noli ergo lunam oculo tui corporis æstimare, sed mentis vivacitate. Minuitur luna, ut elementa repleat. Hoc est vere grande mysterium. Donavit hoc ei, qui omnibus donavit gratiam. Exinanivit eam, ut repleat, qui etiam se exinanivit, ut omnes repleret. Exinanivit enim se, ut descenderet nobis: descendit nobis, ut ascenderet omnibus. *Ascendit* enim, inquit, *super omnes cælos, ut impleret omnia*. (Ephes. 4. 10.) Itaque qui exinanitus advenerat, de plenitudine sua Apostolos adimplevit. Unde unus ex his dicit: Nam *de plenitudine ejus omnes nos accepimus*. (Joan. 1. 16.) Ergo annuntiavit luna mysterium Christi. Non mediocris in qua signum posuit suum; non mediocris quæ typum dilectæ habet Ecclesiæ, quod significat Propheta dicens: *Orietur in diebus ejus justitia, & abundantia pacis, donec tollatur luna*. (Psal. 71. 7.) Et in Canticis Dominus de sua sponsa ait: *Quænam est hæc prospiciens tamquam diluculum, speciosa sicut luna, electa ut sol?* (Cant. 6. 9.) Et merito speciosa sicut luna Ecclesia, quæ toto mundo refulsit, & tenebras sæculi hujus illuminans dicit: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit*. (Rom. 13. 12.) Pulcre ait: *Prospiciens*, quasi suos de superiore prospectans, sicut habes: *Dominus de cælo prospexit super filios hominum*. (Psal. 13. 2.) Prospiciens ergo Ecclesia, sicut luna defectus habet & ortus frequentes: sed defectibus suis crevit, & his meruit ampliari, dum persecutionibus minuitur, & confessorum martyriis coronatur. Hæc est vera luna, quæ de fratris sui luce perpetua lumen sibi immortalitatis & gratiæ mutuatur. Fulget enim Ecclesia non suo, sed Christi lumine; & splendorem sibi arcessit de sole justitiæ, ut dicat: *Vivo autem jam non ego, vivit autem in me Christus*. (Galat. 2. 20.) Beata plane quæ tantum insigne meruisti! Unde te non tuis neomeniis, sed typo Ecclesiæ beatam dixerim. In illis enim servis, in hoc diligeris.

33. Quam ridiculum autem quod te plerumque credunt homines magicis carminibus posse deduci! Aniles istæ fabulæ, ac vulgi opiniones. Quis enim opus Dei tanto ministerio deputatum arbitretur Chaldaicis superstitionibus posse tentari? Lapsus sit ille, qui se transfigurat in angelum lucis, & deductus voluntate propria, non carminum potestate. Sane & in hoc quasi Ecclesia putaris posse de loco tuo & statione deduci. Multi tentant Ecclesiam: sed sagæ artis ei carmina nocere non possunt. Nihil incantatores valent, ubi Christi canticum quotidie decantatur. Habet incantatorem suum dominum Jesum, per quem magorum incantantium carmina, & serpentum venena evacuavit: & ipsa, sicut serpens exaltatus, devorat colubros Ægyptiorum; ferale licet carmen immurmuret, hebetatur in Christi nomine. Sic & [a] Elymam magum Paulus non solum sagæ artis infirmitate, sed etiam oculorum amissione cæcavit. Sic Petrus Simonem alta cæli magico volatu petentem, dissoluta carminum potestate, dejecit & stravit.

CAPUT IX.

Conclusio quarti diei. Quam vanum sit eum cavere; & unde in eumdem dæmonum ac gentilium offensio derivata.

34. PUlcre, ut arbitror, cessit dies quartus. Quomodo ergo quartum plerique consueverunt cavere, & inutile putant hoc numero aliquid ordiri, quo totus nova luce mundus emicuit? An sinistris sol cœpit auspiciis? Et quomodo aliis potest bona signare, qui sibi eligere diem sui nescivit exortus? Aut quomodo signa ejus probant, cujus ortum non probant? Quid etiam de luna dicimus, quæ & quarto die cœpit, & quarta decima diem signat salutis? An displicet numerus, quo celebratur mysterium redemtionis? Ideo dæmones declinandum fore persuadent numerum eum, quo eorum destructa nequitia est. Ideo gentiles nihil adoriendum adserunt; quia sciunt tunc primum artes suas vacare cœpisse, & populos gentiles ad Ecclesiam demigrasse. Lunam certe quartam, si pura fuerit, neque obtusis cornibus, dare reliquis diebus usque ad exactum mensem indicium serenitatis existimant. Nolunt ergo eisdem exordiis inchoare, quibus serenitas inchoatur. Sed jam cavendum ne nobis in sermone dies quartus occidat; cadunt enim umbræ majores de montibus, lumen minuitur, umbra cumulatur.

a Ms. Car. *Hymnum*. Ben. *Etymum*. Big. & Gem. *Jeu*. Cæn. prima, & Gem. secunda manu *Hymeneum*. Corb. unus *Barjeu*. Elimas Act. 13. alio nomine vocatur Barjesu, vel juxta aliquos mss. Barjeu. At nullibi legimus eum appellatum fuisse Hymnum vel Hymeneum; fit quidem mentio unius Hymenæi, 1. Tim. 1. & 2. Tim. 2. cui hæreseos notam inurit Apostolus: sed illum eumdem ac Elimam fuisse nullus dixerit.

Liber Quintus

DE OPERE QUINTI DIEI.

Sermo VII.

CAPUT I.

Ornatis superioribus duobus elementis, mari propria prærogativa conceditur. Describitur aquarum obedientia, ac mira fœcunditas, qua homo gustatis interdictis abutitur. Demum ostenditur reptilia *non modo serpentes vocitari, sed etiam pisces.*

1. VEstita diversis terra germinibus virebat omnis, cælum quoque sole & luna, geminis vultus sui luminibus, stellarumque insignitum decore fulgebat. Supererat elementum tertium, mare scilicet; ut & ipsi gratia vivificationis divino proveniret munere. Æthereo enim spiritu omnes terrarum fetus aluntur. Terra quoque semina resolvens, universa vivificat: & maxime tunc primum verbo Dei jussa viridescere, vivificationis suæ munere pullulabat. Vacabat aqua, & a divinæ operationis feriata beneficio videbatur. Habet adhuc creator quod illi conferat, quo munia terrarum possit æquare: reservabat ei, ut & ipsa proprium sibi & speciale aliquid prærogativæ collati sibi muneris vindicaret. Vivificavit prius terra, sed ea quæ spirantem animam non habebant. Aqua jubetur ea producere quæ viventis animæ vigorem dignitatemque præferrent, & sensum tuendæ salutis, & fugiendæ mortis acciperent.

Gen. 1. 20. 2. Dixit itaque Deus, *Producant aquæ reptilia animarum viventium secundum genus, & volatilia volantia* [a] *super terram secundum firmamentum cæli.* Venit mandatum & subito aqua jussos fundebatur in partus: generare fluvii, vivificare lacus, mare ipsum cœpit diversa reptilium genera parturire, & secundum genus effundere quodcumque formaverat. Non exigui gurgites, non cœnosæ paludes vacabant, quin omnia datam sibi creandi adsumerent potestatem. Pisces exsiliebant de flumine, delphines præludebant in fluctibus, conchæ saxis, ostreæ adhærebant profundis, adolescebant echini. Væ mihi! ante hominem cœpit illecebra, abundantia copiarum, [b] nostræ mater luxuriæ. Ante hominem deliciæ. Prior ergo hominum tentatio, quam natura: sed nihil natura deliquit, alimenta dedit, non vitia præscripsit. Hæc communia dedit, ne tibi aliqua velut propria vindicares. Tibi suos fructus terra producit, tibi scaros & accipenseres, & omnes fetus suos generant aquæ, & his non contentus interdicta tibi alimenta gustasti. Ad invidiam tuam omnia congeruntur, ut prævaricatio tuæ aviditatis oneretur.

3. Sed neque quam multæ species & nomina sint, possumus enarrare, quæ omnia momento divinæ præceptionis animata sunt. Simul coibat forma corporis, & operabatur anima, vitalis etiam vigor reliquæ virtutis. Repleta erat terra germinibus, mare impletum animantibus. Ibi insensibilia pullulabant, hic sensibilia versantur. In terris quoque aqua suas sibi vindicat portiones. Lambunt terram pisces aquarum, & ex ea sibi prædam requirunt. Culices quoque & ranunculi circa genitales strepunt paludes, & ipsæ audierunt Domini mandatum dicentis: *Producant aquæ reptilia animarum viventium.*

4. Scimus reptilia dici genera serpentum, eo quod super terram repant: sed multo magis omne quod natat, reptandi habet vel speciem, vel naturam. Nam etsi in profundum qui se demerserint, aquam videantur findere; tamen cum supra innatant, repunt toto corpore, quod trahunt super quædam dorsa aquarum. Unde & David ait: *Hoc mare magnum & spatiosum, illic reptilia quorum non est numerus.* Psal. 103. 25 Quinetiam cum pleraque pedes habeant, & ambulandi usum, eo quod sint amphibia, quæ vel in aquis vel in terris vivant, ut sunt phocæ, crocodili, equi fluviales, quos hippopotamos vocant, eo quod hi generentur Nilo in flumine; tamen cum in alto aquarum sunt, non ambulant, sed natant; nec vestigio utuntur pedis ad incedendum, sed tamquam remo ad reptandum. Siquidem & navis acta remis labitur, & aquas sulcat carina.

CAPUT II.

Virtute bujus vocis, producant aquæ reptilia, *multo plura in mari quam in terra esse producta; eamque gratiam aquis additam, ut quæ in terris noxia, in mari innoxia generentur.*

5. PRoducant aquæ reptilia, dixit Dominus. Brevis sermo, sed vehemens, & late patens, communem minimis & maximis naturam infudit. Eodem momento producitur balena, quo rana ejusdem vi operationis nascitur. Non laborat in maximis

[a] Septem mss. omittunt hæc verba *super terram.* Sed inf. c. 22. ostendit Ambrosius, cur in sacra Scriptura habeantur.

[b] Desunt in mss. aliquot hæ voces, *abundantia copiarum, nostra mater luxuriæ.*

mis Deus, non fastidit in minimis. Nec doluit natura parturiens delphinas, sicut non doluit, cum exiguos murices cochleasque produceret. Adverte o homo quanto plura in mari quam in terris sint. Numera, si potes, omnia piscium genera vel minutorum, vel etiam maximorum, sepias,
a [a] polypos, lithostracos, carabos, cancros, & in his innumerabilia sui generis. Quid dicam genera serpentium, dracones, murænas, anguillas? Nec prætermittam scorpios, ranas, testudines, mustellas quoque, & canes maritimos, vitulos marinos, cete immania, delphinas, phocas, leones. Quid attexam etiam merulas, turdos, pavos quoque, quorum etiam colores in avibus videmus expressos, ut nigri merulæ, pavi diverso colore dorsa & colla depicti sint, turdi alvo varii, & cetera quorum sibi terræ species & nomina vindicarunt? Nam prius in mari ista cœperunt diversisque fluminibus. Siquidem aqua prior animarum viventium reptilia divino nutu imperata produxit.

6. Adde hanc gratiam, quod ea quæ timemus in terris amamus in aquis. Etenim noxia in terris in aqua innoxia sunt, atque ipsi angues sine veneno. Leo terribilis in terris, dulcis in fluctibus. Muræna, quam ferunt aliquid habere noxium, esca pretiosior est. Rana horrens in paludibus, decora in aquis, omnibus fere præstat alimentis. Plura si quis vult cognoscere, a diversis locorum piscatoribus quærat; nemo enim potest omnia comprehendere. Canes sane & in mari cave, quos & in Ecclesia molestos esse & cavendos Apostolus
Phil. 3. 2. docet dicens: *Cavete canes, cavete malos operarios*. Mustellæ gravis in terris odor, in aquis suavis. Terrena se novit vindicta fœtoris ulcisci; hæc non minorem habet gratiam capta, quam libera. Neque te inhonoratum nostra prosecutione thymalle dimittam, cui a flore nomen inolevit: seu Ticini unda te fluminis, seu amœni Atesis unda nutrierit, flos es. Denique sermo testatior, quod de eo qui gratam redolet suavitatem, dictum facete sit: Aut piscem olet aut florem; ita idem pronuntiatus est piscis odor esse qui floris. Quid specie tua gratius? Quid suavitate jucundius? Quid odore flagrantius? Quod mella flagrant, hoc tu corpore tuo spiras. Quid loquar [b] corvo-
b rum, quid etiam luporum teneritudines? Nescit hos lupos agnus timere. Tanta est aquarum gratia, [c] quarum vitulos fugiant
c & leones, ut his propheticum illum dictum de Ecclesiæ sanctitate jure conveniat: *Tunc*

A *lupi & agni simul pascentur, leo & bos simul paleas manducabunt*. Esai. 65. 25. Nec mirum, quandoquidem etiam in Ecclesia aquæ illud operantur, ut prædonum abluta nequitia cum innocentibus comparetur. Quid etiam purpuras memorem, quæ ornant regum convivia, amictus imbuunt? Aquarum est igitur quod in regibus adoratur: aquarum est species illa quæ fulget. Adde porcos maris etiam Judæis gratos; quia nihil est com-
B mune, quod non aqua abluat, & ideo communes eos sicut in terra editos æstimare non possunt.

CAPUT III.

Multiplicem piscibus rationem esse generandi, ac singularem in prolem pietatis sensum. Quanta sit eorum puritas, qua non solum alia bruta, sed etiam homines ipsos superant.

C 7. Innumeri itaque usus, innumera genera piscium. Alii ova generant, [d] ut varii majores quos troctas vocant, & d
aquis fovenda committunt. Aqua igitur animat & creat, & adhuc mandati illius primi tamquam legis perpetuæ munus exequitur, blanda quædam mater animantium. Alii vivos fetus edunt de suo corpore, ut mustellæ, & caniculæ, & cete ingentia, delphines, & phocæ, aliaque ce-
D tera hujusmodi. Quæ cum ediderint partus, si quid forte insidiarum terrorisque præsenserint circa catulos suos quemquam moliri, quo tueantur eos, vel teneræ ætatis pavorem materno affectu comprimant, aperire ora, & innoxio partus suos dente suspendere, interno quoque recipere corpore, & genitali feruntur alvo abscondere. Quis humanus affectus hanc piscium pietatem possit imitari? Oscula nobis satietati sunt: il-
E lis non satis est aperire viscera, natosque recipere ac revocare integros, atque iterum fotu quodam eos sui caloris animare, & spiritu alere, duosque in corpore uno vivere; donec aut securitatem deferant, aut corpore suo objecto natos suos defendant a periculis. Quis hæc videns, etsi possit obtinere, non tantæ piscium pietati cedat? Quis non miretur & stupeat, ut servet natura in piscibus, quod non servat in ho-
F minibus. Pleræque ex suspicione novercalibus odiis appetitos suos occiderunt filios: aliæ in fame, ut legimus, partus proprios comederunt. Humanis pignoribus mater sepulcrum facta est: piscium proli parentis est uterus sicut murus, vallo quodam internorum viscerum pignora inoffensa conservat.

8. Di-

a Mss. quatuor habent, *liros, ostriotas, tructas, carabos*. Carn. *clitostriata*. Germ. *litkostrata*. Cæn. ac Corb. secunda manu sed antiqua, *polypodes, lithos, tructas, carabos*. forte [illegible], id est, levi testa intectos. Ceterum Basilius carabos & cancros inter ea reponit quæ dicuntur [illegible], id est, quæ testis mollibus teguntur: Polypos vero & sepias inter [illegible], quorum videlicet caro mollis est ac tenera.

b Mss. aliquot, *Quid loquar porcorum* &c.

c Sic mss. quindecim, & edit. Colt. Alii mss. sequioris notæ, ac edit. Am. Pet. Era. Gill. *quarum vituli figurantur & leones*. Rom. . . . . *junguntur & leones*.

d Edit. omnes cum paucis mss. *ut ii quos tructas vocant*. Alii mss. magno numero & auctoritate, *ut varii majores quos troctas vocant*. Est autem hoc discrimen *tructas* seu *truttas* inter & *troctas*, quod hæ in mari vivant, illæ in fluviis.

8. Diversa igitur piscium genera diversos usus habent, alii ova generant, alii vivos pariunt atque formatos. Et qui ova generant, non nidos texunt ut aves, non diuturni fotus laborem induunt, non cum molestia sui nutriunt. Cecidit ovum, quod aqua gremio quodam naturæ suæ quasi nutrix blanda suscepit, & animal celeri fotu reddidit. Continuo enim tactu parentis animatum ovum cecidit, & piscis exivit.

9. Tum deinde quam pura & inviolata successio! Nullus alteri sed generi suo miscetur, thymallus thymallo, lupus lupo. Scorpæna quoque castitatem immaculati connubii generi suo servat. Itaque habet pudicitiam generis sui, sed venenum generis sui non habet; non enim percutit scorpæna, sed reficit. Nesciunt igitur [a] alienigenarum genera piscium adulterina contagia, sicut sunt ea quæ coeunt asinorum, equarumque inter se genera, quæ magna hominum cura perpetrantur: vel rursus cum equus asinæ miscetur, quæ sunt vera adulteria naturæ. Nam utique majus est quod in naturæ colluvionem committitur, quam quod in personæ injuriam. Et homo ista procuras interpres adulterii jumentalis; & illud animal pretiosius putas, quod adulterinum, quam quod verum est? Ipse genera aliena confundis, diversaque misces semina, atque ad vetitos coitus plerumque cogis invitos, & hoc industriam vocas? Hoc quia de hominibus facere non potes, ut diversi generis commixtio fetum possit excludere, tollis homini quod natus est, & virum de viro exuis, abscissaque corporis parte, [b] sexum negas, spadonem efficis; ut quod negavit natura in hominibus, impleret audacia.

CAPUT IV.

Mutuam aquæ ac piscium necessitudinem docere, qualis parentum & filiorum necessitudo esse debeat. Quomodo respirationis usum aqua suppleat in piscibus.

10. Quam bona autem mater sit aqua, etiam hinc considera. Tu o homo docuisti abdicationes patrum in filios, separationes, odia, offensas, disce quæ sit parentis & filiorum necessitudo. Vivere pisces sine aqua non queunt, nec a suæ parentis consortio separari, neque a suæ altricis discerni munere: & hoc fit natura quadam, ut separati moriantur illico. Neque enim, ut omnia, hujus aeris vivunt spiramine, quia hauriendi spiritus & respirandi natura his non suppetit; alioquin sub aquis semper non possent vivere non capientes spiritus infusionem. Quod est no- A bis spiritus, illis est aqua. Sicut nobis spiritus, ita illis aqua vivendi ministrat substantiam: nos intercluso commeatu spiritus, quia ne brevi quidem spatio possumus expertes esse spiritus vitalis, statim extinguimur: pisces quoque sublati de aqua, sine substantia sui vivi esse non possunt.

11. Et causa manifesta est, quoniam in nobis pulmo per thoracis laxiora penetralia recipit spiritum; & cum sit ipse poris plerisque penetrabilis, spiritus infusione interio- B rem calorem refrigerat. Thorax enim ut suscipit alimenta, ita superflua ciborum & succos salubres sanguinemque discernit. Fit pulmo pervius, unde facilius ad eum potest adspiratio spiritus pervenire. Pisces vero * branchias habent, quas nunc plicant & colligunt, nunc explicant atque aperiunt. In hac ergo collectione & apertione dum suscipitur aqua, & transmittitur ac penetrat, respirationis munus videtur im- C plere. Propria igitur natura est piscium, nec communis cum ceteris, specialis usus, & a ceteris vivendi quædam separata & secreta substantia. Propterea non nutriuntur, neque ut terrena animalia, manus humanæ tactu & delinimento aliquo delectantur; etiamsi servati in vivariis suis vivant.

CAPUT V.

Pisces cur tam bene dentati. Hi sibi invicem in escam cedunt: quod imitantur avari, qui vehementi objurgatione castigantur.

D 12. Quid autem de densitate dicam dentium? Non enim ut bos aut ovis ex una parte dentes habent: sed utraque pars armata est dentibus; quia in aqua sunt, & si diutius cibum versarent, & non cito transmitterent, aquarum alluvione de dentibus eorum esca posset auferri ac dilui. Ideo densos & acutos habent, E ut cito incidant, cito conficiant cibum, facile & sine aliqua mora & dilatione transmittant. Denique non ruminant; solus tamen scarus in his ruminare perhibetur, ut ferunt quibus aut eventus, aut usus fuit, aut studium talia comprehendere.

13. Sane nec ipsi a suis potentiæ evasere violentiam, & avaritiæ potiorum subjecti ubique inferiores sunt. Quo quisque infirmior, eo prædæ magis patet. Et plerique quidem herbis pascuntur ac minutis F vermibus. Sunt tamen qui invicem se devorent, & sua carne pascantur. Minor apud illos esca majoris est: rursus ipse major a validiore invaditur, & fit esca alterius prædator alieni. Itaque usu venit, ut cum ipse alium devoraverit, ab alio devoretur, & in unum ventrem uterque conveniat cum voratore proprio devoratus, sitque simul in

a MSS. nonnulli antiquæ manus, *alieni generis socium ..... qua coeunte asinorum ....genere, magna* &c.
b Quinque mss. *sexum necas*.

* Branchiæ, græce βραγχία, partes sunt in piscibus ex utraque parte capitis follium more hiantes.

in uno viscere prædæ vindictæque consortium. Et ipsis sponte forte hæc accrevit injuria, sicut in nobis non ex natura cœpit, sed ex avaritia. Aut quia ad usum hominum dati sunt, in signum quoque facti sunt, ut in his nostrorum morum vitia videremus, & caveremus exempla; ne quis potior inferiorem invaderet daturus in se potentiori exemplum injuriæ. Itaque qui alterum lædit, sibi laqueum parat, in quem ipse incidat.

14. Et tu piscis es, qui viscera invadis aliena, qui demergis infirmum, qui cedentem persequeris usque in profundum. Cave ne dum illum persequeris, incidias ipse in validiorem, & deducat te in alienas insidias, qui tuas vitat, priusque tuam spectet ærumnam, qui te persequente propriam reformidabat. Quid interest inter divitem improbæ cupiditatis ingluvie absorbentem infirmorum patrimonia, & silurum de minorum piscium visceribus alvum repletum? Defunctus est dives, & nihil ei sua spolia profuerunt, immo magis eum rapinarum suarum detestabiliorem fecit infamia. Captus est silurus, & inutilis præda detecta est. Quanti in eo reperiuntur, qui alios devoraverant? Et tu dives habes in sinu tuo alterius prædatorem. Ille habebat facultates pauperis quas invaserat: tu eum opprimens duo patrimonia tuis facultatibus addidisti, & adhuc tanto non satiaris augmento; & dicis quod alios vindicaveris, cum eadem committas quæ ulcisceris, injusto injustior, & iniquo iniquior, & avaro avarior. Vide ne idem te qui piscem illum finis inveniat: hamum cave, cave retia. Sed præsumis de potentia, quod nemo tibi possit resistere: præsumebat & silurus quod hamum nemo sibi jaceret, nemo retia tenderet, & si incidisset, universa dirumperet; & tamen fuscinam non evasit, aut nexus vinculi validioris incurrit, quibus se non posset exuere. Sine dubio & hominum iniquitas quo graviora commiserit, eo magis scelere suo tuta esse non poterit; quin aliquando dissolvat quod pro scelerum pretio constat difficile posse vitari.

CAPUT VI.

Hominem esse piscem: sed piscem alium bonum, alium malum inveniri: bonum vero Petri hamum, ac sinum timere non debere.

15. PIscis ergo es o homo. Audi quia piscis es: *Simile est regnum cælorum reti misso in mare, quod ex omni genere piscium congregavit. Cum autem esset impletum, duxerunt id ad littus, & sedentes elegerunt optimos in vasis suis, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione sæculi. Exibunt Angeli, & separabunt malos de medio justorum, & mittent eos in caminum ignis.* Sunt ergo boni & mali pisces, boni servantur ad pretium, mali statim ardent. Bonum piscem nec retia involvunt, sed elevant; nec hamus internecat atque interficit, sed pretiosi vulneris perfundit sanguine, in cujus oris confessione bonum pretium reperitur, quo tributum apostolicum, & census Christi possit exsolvi. Sic enim scriptum est, dicente Domino: *Reges terræ a quibus accipiunt tributum vel censum? A filiis suis, an ab alienis? Et respondente Petro, ab alienis, ait Dominus: Vade ad mare, & mitte hamum, & eum piscem qui primus ascenderit, tolle, & aperto ore ejus invenies ibi staterem; illum sumens dabis eis pro me & te.* Matt.17.26.

Matt.13.47.

16. Noli igitur o bone piscis Petri hamum timere: non occidit, sed consecrat. Noli quasi vilem te contemnere, quia vides corpus infirmum: habes in ore tuo quod & pro Petro & pro Christo offeras. Noli timere Petri retia, cui dicit Jesus: *Duc in altum, & laxato retia.* Non enim in sinistram partem mittit, sed in dexteram, sicut jussus a Christo est. Noli timere sinum ejus, quia dictum est ei: *Ex hoc eris homines [a] vivificans.* Ideo misit retia, & complexus est Stephanum, qui de Evangelio primus ascendit habens in ore suo staterem justitiæ. Unde confessione constanti clamavit dicens: *Ecce video cælos apertos, & Filium hominis stantem ad dexteram Dei.* Pro hoc pisce stabat dominus Jesus; sciebat enim esse in ore ejus pretium sui census. Denique glorioso martyrio & Petri judicium, atque doctrinam, & Christi gratiam locuples adsertor implevit.

CAPUT VII.

Per mare Evangelium & Ecclesiam signari, & quid in mari hoc præstare debeat homo piscis. Conjuges ad mutuam morum tolerantiam, caritatem, fidem, exemplo viperæ impelluntur. Cur idem exemplum in utramque partem usurpatum.

17. HEc te moveat quod pro mari Evangelium posui. Evangelium est, in quo Christus ambulavit: Evangelium est, in quo licet titubaverit Petrus, quando negavit; tamen per dexteram Christi [b] fidei munimentum, stationis invenit gratiam: Evangelium est, de quo martyr ascendit: Evangelium est mare, in quo piscantur Apostoli, in quo mittitur rete, quod simile est regno cælorum: Evangelium est mare, in quo Christi figurantur mysteria: Evangelium est mare, in quo Hebræus evasit, Ægyptius interemtus est: Evangelium est mare, quia sponsa Christi Ecclesia est, & divinæ gratiæ plenitudo, quæ supra maria fundata est, sicut dixit Propheta: *Ipse super maria fundavit eam.* Exsili super undas o homo, Psal. 23.2.

a Mss. quatuor infimæ notæ, *eris homines capiens.*
b Ita mss. ac edit. Am. & Pet. Era. vero cum sequentibus, *in quo licet titubaverit Petrus, non tamen negavit, quando* &c. Ibidem mss. aliquot, *fidei munimentum stationes invenit*: non nulli *fide*, vet. edit. *fidei*. Rom. *fida munimentum stationis invenit: Evangelium* &c.

mo, quia piscis es; non te opprimant sæculi istius fluctus: si tempestas est, pete altum & profundum; si serenitas, lude in fluctibus; si procella, cave a scopuloso littore; ne te in rupem furens æstus illidat. Scriptum est enim: *Estote astuti sicut serpentes.* Matt. 10. 16.

18. Et quia de serpentibus astutis propositum exemplum est, simus astuti circa quærenda & servanda conjugia, diligamus tributa nobis consortia. Et si ii qui longinquis fuerant ortus sui tempore regionibus separati inter se convenerint, & si vir ad peregrina contenderit, nulla longinquitas, nulla absentia complacitam minuat caritatem. Eadem lex præsentes absentesque connectit: idem naturæ vinculum inter distantes & consistentes conjugalis caritatis jura constrinxit: eodem jugo benedictionis utriusque colla sociantur, etiam si alter obeat separatarum regionum longa divortia; quia non corporis cervice, sed mentis jugum gratiæ receperunt. Vipera nequissimum genus bestiæ, & super omnia quæ serpentini sunt generis astutior, ubi coeundi cupiditatem assumserit, murænæ maritimæ notam sibi requirit copulam, vel novam præparat; progressaque ad littus, sibilo testificata præsentiam sui, ad conjugalem amplexum illam evocat. Muræna autem invitata non deest, & venenatæ serpenti expetitos usus suæ impertit conjunctionis. Quid sibi vult sermo hujusmodi, nisi ferendos esse mores conjugum; & si absens est, ejus opperiendam præsentiam, sit licet asper, fallax, inconditus, lubricus, temulentus? Quid pejus veneno, quod in conjuge muræna non refugit? Vocata non deest, & serpentis lubricum sedula caritate complectitur. Ille tua mala portat, & levitatis femineæ facilitatem: tu virum tuum non potes o mulier sustinere? Adam per Evam deceptus est, non Eva per Adam. Quem vocavit ad culpam mulier, justum est ut eum gubernatorem adsumat; ne iterum feminea facilitate labatur. Sed horridus & incultus est. Semel placuit. Numquid vir frequenter est eligendus? Comparem suum & bos requirit, & equus diligit; & si mutetur alius, tamen trahere jugum nescit compar alterius, & se non totum putat: tu jugalem repudias tuum, & putas sæpe mutandum; & si uno defuerit die, [a] superducis rivalem, & statim incognita causa quasi cognita pudoris exequeris injuriam. Vipera absentem requirit, absentem vocat, & blando proclamat sibilo; atque ubi adventare comparem senserit, venenum evomit reverentiam marito deferens, verecundata

33. q. 5. c. *Adam per Evam*

A nuptialem gratiam: tu mulier advenientem de longinquo maritum contumeliis repellis. Vipera mare prospectat, explorat iter conjugis: tu injuriis viam viro obstruis: tu litium moves venenum, non rejicis: tu conjugalis amplexus tempore dirum virus exæstuas; nec erubescis nuptias, nec revereris maritum:

19. Sed etiam tu vir, possumus enim etiam sic accipere, depone tumorem cordis, B asperitatem morum, cum tibi sedula uxor occurrit: propelle indignationem, cum blanda conjux ad caritatem provocat. Non es dominus, sed maritus: non ancillam sortitus es, sed uxorem. Gubernatorem te Deus voluit esse sexus inferioris, non præpotentem. Redde studio vicem, redde amori gratiam. Vipera venenum suum fundit: tu non potes duritiam mentis deponere? Sed habes naturalem rigorem: debes temperare eum contemplatione conjugii, & [b] reverentia conjunctionis deponere animi feritatem. Potest & sic. Nolite quærere viri C alienum thorum, nolite insidiari alienæ copulæ. Grave est adulterium, & naturæ injuria. Duos primum Deus fecit, Adam & Evam, hoc est, virum & uxorem, & uxorem de viro, hoc est, de costa Adam; & jussit ambos esse in uno corpore, & in uno spiritu vivere. Quid unum separas corpus, unum dividis spiritum? Naturæ adulterium est. Hoc docet murænæ & viperæ non jure generis, D sed ardore libidinis expetitus amplexus. Discite o viri, qui alienam [c] permolere quærit uxorem, cujus serpentis sibi adsciscere cupiat contubernium, cui etiam comparandus ipse serpenti sit. Festinat ad viperam, quæ se in gremium viri non directo tramite veritatis, sed lubrico devii amoris infundit. Festinat ad eam quæ venenum suum resumit, ut vipera quæ fertur peracto conjunctionis munere venenum quod evomuerat, rursus haurire; adultera enim vi- E pera est. Unde & Salomon ait quod is qui fuerit temulentus, cum per vinum libido fervere consueverit, tamquam a colubri ictu extenditur, & tamquam a cornuta diffunditur illi venenum. Et ut scias quod de adultera dixit, adjecit: *Oculi tui cum viderint alienam, os tuum loquitur perversa.* Prov. 23. 32. Ibid. 33.

20. Nec quisquam velut contraria posuisse nos credat, ut & ad bonum & ad malum viperæ hujus exemplo uteremur; cum ad in- F stitutionem utrumque proficiat, si erubescamus aut fidem non exhibere dilecto, cui exhibet serpens; aut relinquentes sancta conjugia, lubrica & nocitura salutaribus præferamus, quod facit qui cum serpente miscetur.

CA-

a Quidam mss. *suspecta rivalem es*, aut cum edit. nonnullis, *suspicaris rivalem*, *& statim incognita causa*, *quasi cognitam*, aut cum aliis edit. *& statim incognitam*, *quasi cognitam* &c. Sed mss. duodecim probatissimi cum edit. Pet. & Gill. legunt ut nos in textu.

b Edit. omnes cum mss. aliquot, *reverentia conjunctionis*. *Potest & sic*. Mss. novem in lectionem nostram consentiunt, nisi quod plures habent *deponat*, vel *deponet*, Dion. *depone*, melius Cæn. *deponere*. Omittitur etiam in nonnullis, *Potest & sic*: verum necessaria transitio est.

c Aliquot mss. *permovere*, unus *præmollire*. Melius alii, & edit. *permolere*. Est enim vox metaphorica, cujus usus est in obscænis. Horat. l. 1. sat. 2.

CAPUT VIII.

De astutia polypi, & cancri, quibus fraudulenti homines adumbrantur; cum exhortatione ad fugiendam cupiditatem.

21. ET quia de astutia cœpimus sermonem subtexere, qua unusquisque fratrem suum circumvenire & decipere nititur, & in novas se fraudes componere; ut quem vi obtinere non potest, circumscribat dolo, & fuco quodam artis obducat: fraudulentum illud polypi ingenium non prætereibo, qui vadoso in littore petram nactus, affigitur ei, atque ejus nebuloso ingenio colorem subit, & simili specie terga obductus plurimos piscium sine ulla suspicione fraudis allapsos, dum nota non prævent, & saxum opinantur, cassibus furtivæ artis includit, & sinu quodam suæ carnis intercipit. Sic spontanea venit præda, & talibus capitur argumentis, qualia sunt eorum qui ingenium suum sæpe commutant, & diversas nocendi artes movent; ut singulorum mentes sensusque pertentent, cum continentibus positi continentiam prædicantes, in cœtu intemperantium tamquam devii ab studio castitatis, & demersi intemperantiæ volutabris; ut qui eos audiunt aut vident, incauta facilitate se credant; eoque citius labuntur, dum declinare non norunt, nec cavere quod noceat, cum gravior sit & magis noxia improbitas benignitatis obumbrata velamine. Et ideo cavendi sunt qui crines suæ fraudis, & brachia longe lateque dispergunt, vel speciem induunt multiformem. Et isti enim polypi sunt nexus plurimos habentes, & callidorum ingeniorum vestigia, quibus irretire possint quidquid in scopulos suæ fraudis inciderit.

22. Cancer quoque quas cibi gratia præstigias instruit! Namque & ipse ostreo delectatur, & carnis ejus epulum sibi quærit. Sed quia ut appetens cibi, ita prospiciens est periculi: quoniam cum difficilis est venatio, tum periculosa: difficilis, quia testis validioribus esca interior includitur; nam velut muris quibusdam mollitiem carnis præcepti imperialis interpres natura munivit, quam medio testarum quodam sinu concavo nutrit ac fovet, & quasi in quadam valle diffundit; & ideo cassa omnia tentamenta sunt cancri, quia aperire clausum ostreum nulla vi potest: & periculosum est si * chelam ejus includat, ad argumenta confugit, & insidias nova fraude molitur. Itaque quia omnia genera delectatione mulcentur, explorat si quando

A ostreum remotis in locis ab omni vento contra solis radios * diptychum illud suum aperiat, & reseret claustra testarum; ut libero aere visceris sui voluptatem quamdam capiat: & tunc clanculo calculum immittens, impedit conclusionem ostrei; ac sic aperta claustra reperiens, tuto inserit chelas, visceraque interna depascitur.

23. Sunt ergo homines, qui cancri usu in alienæ usum circumscriptionis irrepant, & infirmitatem propriæ virtutis astu quo- B dam suffulciant, fratri dolum nectant, & alterius pascantur ærumna. Tu autem propriis esto contentus, & aliena te damna non pascant. Bonus cibus est simplicitas innocentiæ. Sua bona habens insidiari nescit alienis, nec avaritiæ facibus inardescit, cui lucrum omne ad virtutem dispendium est, ad cupiditatem incendium. Et ideo beata est, si bona sua noverit, cum veritate paupertas, & omnibus præferenda thesauris; C quia melius est exiguum datum cum Dei timore, quam thesauri magni sine timore. Quantum est enim quod hominem alat? Aut si quæris quod etiam aliis abundet ad gratiam, id quoque non multum est. Melior enim est hospitalitas in oleribus cum gratia, quam vitulorum pinguium præparatio cum discordia. Utamur ergo ingenio ad quærendam gratiam, & salutem tuendam, non ad alienam circumscribendam innocentiam. Licet nobis uti exemplis ma- D ritimis ad profectum nostræ salutis, non ad alienæ periculum.

CAPUT IX.

De præscientia echini futuram tempestatem nuntiantis. Eum accepisse hoc donum a Deo, cujus indulgentia in omnia creata prædicatur.

24. ECHinus animal exiguum, vile ac despicabile, maritimum loquor, E plerumque index futuræ tempestatis, aut tranquillitatis adnuntius solet esse navigantibus. Denique cum procellam ventorum præsenserit, calculum validum arripit, eumque velut saburram vehit, & tamquam anchoram trahit, ne excutiatur fluctibus. Itaque non suis se librat viribus, [a] sed alienæ stabilitatis regitur pondere. Quo indicio nautæ velut signum futuræ perturbationis capessunt, & sibi præcavent, ne eos F imparatos turbo improvisus inveniat. Qui mathematicus, qui astrologus, quive Chaldæus sic potest siderum cursus, hos cæli motus & signa comprehendere? Quo ingenio ista collegit? Quo doctore percepit? Quis ei fuit tanti interpres augurii? Sæpe homines confusionem aeris vident, & sæpe falluntur,

* *Chelæ*, in cancris quasi forcipes sunt, aut quidam digiti quibus obvia arripiunt.

* *Diptychum* vocat utrumque latus testæ ostreorum, quod more libri claudatur atque aperiatur. A particula δὶς & verbo πτύσσειν id est, plicare.

a Ita mss Cuis. vetus, Th. ac Reg. Alii aliquot, *alieno stabilitum regitur pondere*. Carn. *aliena si stabilitate regitur & pondere*. Reliqui & edit. *alieno stabilit & regit pondere*.

luntur, quod plerumque eam sine tempestate discutiat. Echinus non fallitur, echinum sua nequaquam signa prætereunt.

25. Unde exiguo animali tanta scientia, ut futura prænuntiet? Quo magis in eo nihil est, quo tantam possit habere prudentiam, crede quod per indulgentiam Domini rerum omnium id quoque præscientiæ hujus munus acceperit. Etenim si fœnum Deus sic vestit, ut miremur; si pascit volatilia; si paravit corvo escam, pulli enim ejus ad Dominum clamant; si mulieribus dedit texturæ sapientiam; si araneam, quæ tam subtiliter ac docte laxos casses suspendit in foribus, sapientiæ non reliquit immunem; si ipse virtutem equo dedit, & solvit de cervice ejus formidinem, ut exsultet in campo, & occurrens regibus irrideat, odoretur bellum eminus, excitetur sono tubæ; si hæc irrationabilia pleraque, & alia insensibilia, ut fœnum & lilia, replevit suæ dispositione sapientiæ, quid dubitamus, quod etiam in echinum contulerit hujus gratiam præscientiæ? Nihil enim inexploratum, nihil dissimulatum reliquit. Omnia videt, qui pascit omnia: omnia replet sapientia, qui
Psal. 103. 24. omnia in sapientia fecit, ut scriptum est. Et ideo si echinum visitationis suæ exsortem non prætermisit; si eum considerat, & futurorum informat indiciis, tua non considerat? Immo vero considerat, sicut testa-
Matt. 6. 26. tur ejus divina Sapientia dicens: Si respicit volatilia, si pascit illa, nonne vos pluris estis illis? Si fœnum agri quod hodie est, & cras in ignem mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fidei?

CAPUT X.

Cuique piscium generi præscripta esse sua domicilia, unde humana levitas, ac luxuria condemnantur: tamen quosdam pisces ad sobolem loca mutare; cujus rei ratio expenditur, & hominis reprehenditur incontinentia. Item de specialibus aliquorum piscium virtutibus.

26. AN vero sine quadam dote naturæ manere piscibus etiam illam putamus gratiam, quod unumquodque genus piscium præscripta sibi domicilia habet, quæ sui generis nullus excedat, non incurset alienus? Quis geometra his divisit habitacula nullis rumpenda temporibus? Sed geometram audivimus, thalassometram numquam audivimus; & tamen pisces mensuram suam norunt, non muris urbium portisque præscriptam, non ædificiis domorum, non agrorum finibus limitatam, sed mensuram ejus quod opporteat; ut tantum satis sit unicuique, quantum ad usum abundet, non quantum aviditas quædam immoderata sibi vindicet. Lex quædam naturæ est tantum quærere, [a] quantum sufficiat ad victum, & alimentorum modo sortem censere patrimonii. Hoc genus piscium in illo sinu maris alitur & gignitur, illud in alio. Denique non reperies confusa genera piscium: sed quod hic abundat, alibi deest. Et iterum ille sinus maris cephalos alit, lupos ille: ille saxatiles, locustas alius. Non est libera vagandi potestas; nec tamen aut interclusa montibus copia, aut fluviis interlabentibus transitus impeditur, sed usus naturæ impressus tamquam patriæ finibus unumquemque sese tenere, & ultra incolas [b] prodire suspectum.

27. At nobis longe alia sententia est, mutare exsilio domos, incolarum fastidio teneri, advenarum captare gratiam, transferre terminos perpetuos, quos posueruut patres nostri, agrum ad agrum jungere, domum ad domum. Deficit terra hominibus, sternuntur & maria. Rursus pro singulorum libidine inciditur terra, mare infunditur, ut insulas faciant, ut possideant freta: spatia maris sibi vindicant jure mancipii, pisciumque jura sicut vernaculorum conditione sibi servitii subjecta commemorant. Iste, inquit, sinus maris meus, ille alterius. Dividunt elementa sibi potentes. His ostreæ in fluctibus nutriuntur: his in vivario piscis includitur. Luxuriæ nec mare sufficit, nisi apothecas habeant ostrearum. Itaque ætates earum numerant, & piscium receptacula instruunt; ne convivia divitis mare non possit implere. Nam vicini nomen quibus audiunt auribus? Quibus oculis intuentur possessiones eorum? Quemadmodum dies noctesque excogitant, ut aliquid proximi auferant? *Numquid soli habitabitis super terram*, clamat Propheta? Cognoscit Esai. 5. 9.
hæc Dominus, & vindictæ reservat.

28. Quantum aliena a piscibus aviditatis rapina? Illi naturalia captant secreta, & ultra terminos orbis terrarum mare norunt, quod nullæ interpolant insulæ, nec terra aliqua interjacet, vel ulterius ulla sit posita. Illic igitur ubi diffusum late mare omnem spectandi usum, utilitatis gratia navigandi intercludat audaciam, condere se feruntur cete, illa immensa genera piscium, æqualia montibus corpora, ut tradiderunt nobis, qui videre potuerunt: illic quietum ævum exigunt [c] discreta ab insulis, & ab omnibus maritimarum urbium contagiis separata habent suas regiones & habitacula distributa. Manent in his inoffenso vicinorum limite, nec vago transitu mutationes quærunt locorum: sed tamquam patrium solum diligunt, & in

a Mss. Vat. & Cæn. *quantum efficiat ad victum*. Dion. *quantum sufficiat ad victum & alimentum, & hac tantummodo sorte censere patrimonii*.

b Quidam mss. & edit. Rom. *prodire facit suspectum*. Alii majori numero & antiquitate cum edit. vet. omittunt *facit*. Non male; potest enim subintelligi substantivum, *est*, post voces, *impressus*.... & *suspectum*.

c Mss. Dion. *discretas ab insulis, & ab omnium maritimarum urbium contagiis separatas habent suas regiones*. Cæn. *remotas illic habent suas regiones* &c.

& in his immorari dulce arbitrantur. Quæ ideo elegerunt, ut solitariam vitam remota possint arbitrorum interpellatione transigere.

29. Sunt tamen aliqua genera piscium, qui non ingenii facilitate loca mutent, sed fovendi partus necessitate; quem opportuno atque legitimo procurantes tempore, ex plurimis locis, ac diverso sinu maris innumeri velut communi consilio convenientes conjuncto agmine aquilonis flatus petunt, & ad illud Septemtrionalium mare partium quadam naturæ lege contendunt. Dicas, si ascendentes videas, * rheuma quoddam esse, ita proruunt, fluctusque intersecant, per Propontidem in Euxinum pontum violento impetu profluentes. Quis piscibus hæc annuntiat loca, præcepit tempora? Quis tribuit dispositionem viandi, comitandi ordinem, metas & tempora revertendi? Homines suum imperatorem habent, cujus exspectatur imperium, procedit tessera, proponuntur edicta provincialibus ut conveniant, tribunis militum litteræ diriguntur, dies statuitur; & plerique ad dies statutos occurrere non queunt. Quis imperator piscibus præceptum dedit? Quis doctor hanc tribuit disciplinam? Qui metatores itinera disponunt? Qui duces iter dirigunt, ut nullius desit occursus? Sed agnosco quis ille sit imperator, qui ordinatione divina sensibus universorum suum infundat imperium, qui tacitus mutis animantibus naturalis disciplinæ ordinem tribuat; nec solum magna penetret, sed etiam per minima quæque se fundat. Divinæ legi piscis obsequitur, & homines contradicunt? Piscis solemniter obaudit mandata cælestia, & homines irrita faciunt Dei præcepta? An contemtibilis tibi videtur, quia mutus est, rationisque expers? Sed vide ne tu tibi magis incipias esse contemtui, si irrationabili irrationabilior deprehendaris. Quid autem rationabilius hoc piscium transitu, cujus rationem quidem verbis non explicant, sed factis loquuntur? Pergunt enim æstatis tempore ad fretum Ponti, eo quod reliquo maris sinu hic sinus dulcior sit. Non enim tamdiu sol ei freto, quamdiu ceteris immoratur, eaque fit causa ut non omnem aquam exhauriat, quæ dulcis atque potabilis est. Quis autem ignoret quod etiam ea quæ maritima sunt, aquis plerumque dulcibus delectentur? Denique dum flumina sequuntur, & ad superiora ascendunt, frequenter alieni pisces generis capiuntur in fluviis. Cum hæc igitur causa Pontum illis faciat gratiorem, vel quod æstus temperet solemnis illic flatus aquilonis, tum opportuniorem ceteris judicant, in quo generare, & partus possint proprios enutrire, quod teneri fetus labo-

A rem alienæ regionis ferre vix possint, quos illic fovet aeris blanda clementia. Itaque peracto munere omnes simul eo quo venerant agmine revertuntur.

30. Quænam ista sit ratio consideremus. Objectus est Ponti sinus boreæ ceterorumque ventorum violentissimis flatibus; unde gravis illic procella furit, & tempestates moventur, ita ut de profundo arena vertatur: cujus rei fluctus arenosus indicio est, qui ventorum motu insurgens altius, tum pon-
B dere gravior, haud dubie non solum navigantibus, sed etiam maritimis ipsis animantibus intolerabilis habetur. Accedit illud, quod plurima & maxima Ponto flumina misceantur, cum hyberno tempore sinus ipse frigidior torrentium rigescat allapsu; propterea pisces tamquam arbitri fluentorum, æstate illic adspirantis auræ clementiam captare consueverunt: cujus amœnitate perfuncti rursus hyemis aspera decli-
C nare contendunt; & Septemtrionalis plagæ sæva fugientes, in reliquos se sinus conferunt, in quibus aut ventorum mollior sit placiditas, aut solis soleat vernare temperies. Novit igitur piscis pariendi tempus, quod pro magno mysterio dixit Salomon in Sapientia: novit tempus eundi atque redeundi: novit tempus perfunctionis & jactationis, & novit ut non queat falli; quia non rationis æstimatione, & disputationis argumento utitur, sed inspiratione naturæ,
D quæ vera est magistra pietatis. Denique omnes animantes præscripta habent pariendi tempora, homo solus indiscreta atque confusa. Reliqua genera clementiam temporis quærunt, mulieres solæ partus suos inclementer effundunt. Vaga enim & intemperans libido generandi vagam pariendi ætatem exhibet. Pisces tanta maria transmittunt, ut utilitatem aliquam generi suo quærant. Nos quoque diffusa æquora transfretamus: sed quanto honestius, quod suc-
E cessionis amore, quam quod pecuniæ aviditate suscipitur? Denique illis ad pietatem, nobis ad quæstum transmissio deputatur. Illi sobolem referunt omnibus mercibus cariorem: nos mercem longe imparem ad periculi vicem misera lucri cupidine reportamus. Itaque illi patriam repetunt: nos derelinquimus. Illis nando incrementum generis acquiritur: nobis minuitur navigando.

Eccles. 3. 2. & seq.

F 31. Quis igitur neget divinitus illis infusum ingenium esse hujusmodi atque virtutem? Cum videat istos in Aquilonem tam solemnem obeundæ fœcunditatis peregrinationem vivaci ingenio componere; alios in exiguo corpore tantum validitatis adsumere, ut maximas navium plenis currentes velis in mediis fluctibus sistant: sicut brevis pisciculus echeneis tanta facilitate me-

* Basil. ῥεῦμα, id est, æstus ac torrens.

A memoratur navem ingentem sistere; ut quasi radicatam mari hærere videas, nec moveri. Aliquamdiu enim immobilem servat. An & huic putas sine creatoris munere tantum potuisse suppetere virtutis? Quid gladios loquar aut serras aut canes maritimos aut balenas aut zygænas? Quid etiam turturis centrum, & hoc mortuæ? [a] Sicut enim viperæ os si quis calcaverit recens dumtaxat, gravius quam venenum nocere perhibetur, & immedicabile vulnus serpere: ita etiam turtur aculeo suo mortua amplius B quam viva periculi afferre memoratur. Lepusculus quoque timidum animal in terris, in mari formidabile, citam & quæ non facile possit auferri, corruptelam invehit. Voluit enim te creator nec in mari satis ab insidiantibus esse securum; ut propter pauca quæ noceant, quasi in excubiis positus, armis fidei semper & scuto devotionis accinctus, a Domino tuo debeas salutis sperare præsidium.

CAPUT XI.

De piscibus Atlantici maris: item de sale, corallio & aliis quibusdam. Ob ea sed maxime ob navigationem mare terris præstare: post quæ paucis de Jona ac Petro memoratis, sermo clauditur.

32. Veniamus ad Atlanticum mare. Quam ingentia illic & infinitæ magnitudinis cete! Quæ si quando supernatant fluctibus, ambulare insulas putes, montes altissimos summis ad cælum verticibus eminere. Quæ non * in acta, nec in littoribus, sed in Atlantici maris profundo feruntur videri, ut eorum conspectu nautæ a navigandi in illis locis præsumtione revocentur, nec secreta elementorum adire sine supremo terrore mortis usurpent.

33. Sed jam adsurgamus ipsi de profundo maris, & aliquantulum sermo noster emergat, atque ad superiora se subrigat: spectemus ea quæ usitata multis, & plena sint gratiæ, quomodo aqua in salis vertatur soliditatem, ut ferro sæpe cædatur; quod de Britannicis salibus nihil mirum, qui in speciem marmoris validi, ejusdem metalli niveo candore resplendent, salubres corporis [b] cibo, & potui nimis grati. Quomodo etiam non indecorus lapis corallium in mari herba sit, si in aerem transferatur, in lapidis firmitatem solidetur. Unde etiam ostreis pretiosissimam margaritam natura infixerit, quomodo eam maris aqua in tam molli carne solidaverit. Quæ difficile apud reges inveniuntur, ea in littoribus quasi vilia jacent vulgo, & in saxis asperis & cautibus colliguntur. Aureum etiam vellus aqua nutrit, & lanam in memorati speciem metalli gignunt littora, cujus colorem nullus adhuc eorum qui fucis diversis obducunt vellera, imitari potuit; adeo naturæ maritimæ gratiam humana implere nescit industria! Scimus qua sollicitudine vellera ovium etiam minus pretiosa curentur: sint licet optima, nequaquam tamen his fucus innascitur. Hinc naturalis color est, quem nullus adhuc fucus æquavit: [c] hoc quoque piscis est vellus. Sed & ipsi murices qui insigne dant regium, sunt maritimi.

34. Et quæ pratorum gratia, vel hortorum amœnitas potest cærulei maris æquiparare picturam? Aurum licet in pratis flores refulgeant, auri quoque fulgorem in mari lana resplendet: & illi cito marcescunt, ista diu duratura servatur. Lilia in hortis eminus nitent, vela in navibus: hic odor, illic ventus adspirat. Quæ utilitas in folio? In navibus quanta commercia? C Lilia suavitatem narium, vela hominum salutem invehunt. Adde pisces salientes, & delphinas ludentes: adde rauco sonantes fluctus murmure: adjice currentes naves ad littora, vel de littoribus exeuntes. Et cum e carceribus mittuntur quadrigæ, quanto studio spectantium & amore certatur? Equus tamen in vanum currit, non in vanum navigia. Ille in vanum, quia vacuus: ista ad utilitatem, quasi plena fru- D menti. Quid iis gratius, quæ non verbere aguntur, sed ventorum spiramine: ubi nemo refragatur, sed omnes fautores sunt: ubi nemo vincitur quicumque pervenerit, sed omnes puppes quæ pervectæ fuerint, coronantur: ubi palma merces salutis, victoria pretium regressionis est. Quantum enim distat inter directos cursus ac reflexos? Isti perpetuantur, hi resolvuntur. Adjunge remigiis contexta littora, quibus ve- E xillum exeundi aura de cælo est. Itaque aurigæ plausum inanem referunt: hi solvunt vota servati.

35. Quid de Jona dignum loquar, quem cetus excepit ad vitam, reddidit ad prophetandi gratiam? Emendavit aqua, quem terrena deflexerant: psallebat in utero ceti, qui mœrebat in terris. Et ut utriusque redemtio non prætereatur elementi, terrarum salus in mari ante præcessit, quia signum Filii hominis signum Jonæ. Sicut iste F in utero ceti, sic Jesus in corde terræ. In utroque remedium; majus tamen in mari pietatis exemplum; quoniam exceperunt pisces, quem homines refutarunt, & quem homines crucifixerunt, pisces servarunt. Petrus quoque in mari titubat, sed non labitur: & confessus in fluctibus, tamen negavit in terris. Itaque illic quasi devotus manu apprehenditur: hic quasi oblitus adspe-

a Mss. Ben. Carn. ac Germ. *Sicut enim vipereos si quis calcaverit renes dumtaxat, gravius quam venenum nocere fertur.*
* *Acta akta*, græce ἀκτὴ, littus secretum, & amœnum.

b Mss. Ben. & Germ. *salubres corpori*. Carn. *corporibus* &c.
c Sic omnes mss. ac vet. edit. Rom. vero, *pinnis est vellus*. Ex eo scilicet Basil. πόθεν τὸ χρυσοῦν ἔριον αἱ πίνναι τρέφουσι.

spectu censoria convenitur. Sed jam rogemus Dominum, ut sermo noster quasi Jonas ejiciatur in terram, ne diutius in salo fluctuet. Et bene jam exivit cucurbita, quæ obumbret nos a malis nostris; sed & ipsa procedente sole arefacta admonet requiescendum, ne in terra æstuare incipiamus ingenio, & nobis etiam verba deficiant. Certe plus nobis quam Ninivitis data est in aquis remissio peccatorum.

SERMO VIII.

CAPUT XII.

Fingit sibi e memoria aves evolasse, ad quas orationem eleganter revocat. Auditores sibi attentionem præbituros dicit, se autem illis brevitatem. Denique variarum avium suavitatem exoptat.

[a] 36. ET [a] cum paululum conticuisset, iterum sermonem adorsus ait: Fugerat nos, fratres dilectissimi, necessaria de natura avium disputatio, & sermo hujusmodi nobis cum ipsis avibus evolaverat. Fit enim natura quadam, ut hi qui aliquid intuentur, vel dicendo exprimere volunt, eorum qualitatem quæ vel intuentur vel loquuntur, adsumant; ut cum pigrioribus immoremur, & cum velocibus celeri rapiamur adspectu, stylo quoque aut tardiore utamur aut rapido. Itaque cum caveo ne mari demersa prætereant, & aquis operta me lateant, effugit omne volatile; quia dum inclinatus imos aquarum gurgites scrutor, aerios non respexi volatus; nec umbra saltem pennæ me præpetis reclinavit, quæ in aquis relucere potuit. Verum ubi omne negotium expeditum putavi, & absolutum me credidi, & diem quintum consummatum arbitratus sum; venit in mentem avium natura, quæ cum eunt cubitum, quasi peracto lætæ munere æthera cantu mulcere consuerunt: quod velut solemniter surgente & occidente die instaurare consuerunt; ut decursi vel adoriendi nocturni juxta ac diurni temporis laudes suo referant creatori. Magnum igitur incentivum excitandæ nobis devotionis amiseram. Quis enim sensum hominis gerens non erubescat sine psalmorum celebritate diem claudere, cum etiam minutissimæ aves solemni devotione & dulci carmine ortus dierum ac noctium prosequantur.

37. Redeat igitur nobis volaticus sermo, qui pene fuerat elapsus ex oculis, & aquilæ modo alta petens volatus suos obduxerat nubibus; nisi quia oculos abluti aqua dum de gurgite levamus ad cælum, speculati vacuum aeris volatibus ferri, ad necessitatem styli putavimus esse revocandum. Eri- A tis vos judices, qui estis aucupes verbi, utrum consultius evolasset, an utiliter in vestra retia sit relapsus. Nec vereor ne fastidium nobis obrepat in volatibus requirendis, quod non obrepsit in gurgitibus perscrutandis; aut aliquis nobis in disputatione obdormiat, cum possit avium cantibus excitari. Sed profecto qui inter mutos pisces vigilaverit, non dubito quod inter canoras aves somnum sentire non possit, cum B tali ad vigilandum gratia provocetur. Neque vero vile putetur, quod potuit præteriri, cum sit tertia pars in animantibus creaturæ. Tria enim genera animantium esse non dubium est, terrenum, volatile, aquatile. Denique sic scriptum est: [b] *Producant aquæ reptilia animarum viventium secundum genus, & volatilia volantia super terram secus firmamentum cæli secundum genus.* b

38. Revocamur ad superiora sicut oblivi- C osi viatores, qui cum inconsulto præterierint, in sua revertentes vestigia incuriæ suæ [c] mulctam repetito itineris labore suscipiunt. Est tamen etiam bonus viator, c qui dispendium regressionis reliqui itineris compendiosa celeritate compenset, ut mihi faciendum arbitror; maxime cum de avibus sermo sit, quæ solent oculos hominum volatu properatiore perstringere. Quid enim convenit iis immorari, in quibus ce- D leritas placere consuevit? Avius igitur atque inusitatus in tali genere scriptionis sermo noster canoris avibus resonet atque resultet.

39. Sed unde mihi cygnea carmina, quæ etiam sub gravi mortis imminentis terrore delectant? Unde mihi illos naturales modulos cantilenæ, quibus etiam paludes sonoræ cantus edunt dulcissimi suavitatem? Unde mihi vocem psittaci, dulcedinemque E merularum? Utinam saltem luscinia canat, quæ dormientem de somno excitet! Ea enim avis signare solet diei surgentis exortum, & effusiorem diluculo deferre lætitiam. Tamen si illorum suavitas deest, sunt gementes turtures, & raucæ columbæ, tum etiam cornix plena voce pluviam vocat. Unde rurale aviarium sermone quo possumus, scientia quam nos rusticani docuerunt, persequamur.

F

CA-

a Omnes edit. *& cum paululum conticuissem ... aio*. Omnes mss. *conticuisset ... ait*. Utraque lectio probari potest: prima, quod Ambrosius epist. ad Orunt. hoc opus scripsisse se testificatur: altera, quod verba non Ambrosii sed notarii esse contendunt aliqui quorum opinio mss. consensu stabilitur.

b Mss. undecim melioris notæ, *educant*. Supra tamen c. 1. & 2. sicut & infra c. seq. constanter legas, *producant*.

c Mss. quinque, *multum repetiti itineris* (duo, *repetito itinere*) *laborem*. Tres, *multam repetitum itineris laborem*. Unus denique, *multa repetiti itineris dispendia*.

CAPUT XIII.

Exorsurus a volucribus aquaticis primum de halcyone disserit, & quanta sit divina benignitas in eam avem exponens, nos ad exspectandam a Deo opem hortatur. De avibus imbrium aut ventorum præsagis; deque fida anserum custodia.

40. ET quoniam de aquatilibus reptilibus diximus, arduum est ut subito ad aves cæli sermo noster ascendat. Et ideo de iis avibus prius dicamus, quæ circa aquas maris fluminumque versantur, cum quibus possumus emergere. Itaque ab halcyone sermonem adoriamur. Ea est avis maritima, quæ in littoribus fetus suos edere solet, ita ut in arenis ova deponat medio fere hyemis. Nam id temporis fovendis habet deputatum partubus, quando maxime insurgit mare, littoribusque vehementior fluctus illiditur, quo magis repentinæ placiditatis solemnitate avis hujus eluceret gratia. Namque ubi undosum fuerit mare, positis ovis subito mitescit, & omnes cadunt ventorum procellæ, flatusque aurarum quiescunt, ac placidum ventis stat mare, donec ova foveat halcyone sua. Septem autem dies fotus sunt, quibus decursis, educit pullos, fetusque absolvit: illico alios quoque septem dies adjungit, quibus enutriat partus suos, donec incipiant adolescere. Nec mireris tam exiguum nutriendi tempus, cum absolutio fetuum tam paucorum dierum sit. Tantam autem gratiam minuscula avis divinitus indultam habet, ut hos quatuordecim dies nautici præsumtæ serenitatis observent, quos & halcyonidas vocant, quibus nullos motus procellosæ tempestatis horrescant.

Luc. 12. 7. 41. *Nonne vos passeribus pluris estis?* Dominus ait. Si igitur avis minusculæ contemplatione & insurgit mare, & repente comprimitur, atque aspera hyemis inter graves procellas tempestatesque ventorum detergit cæli nubila, fluctusque componit elementis omnibus subito infusa tranquillitas; quantum præsumere debeas o homo ad imaginem Dei factus, agnoscis; si tamen aviculæ istius fidem studio devotionis imiteris. Illa tempestates videns insurgere, sævire ventos, inter hyberni sæva non revocatur, neque reflectitur, sed impellitur. Denique in littore sua ova constituit, ubi ea relabente fluctu madida adhuc arena suscipiat: nec insurgentes fluctus quos immurmurare atque allabi videt, reformidat.

42. Et ne putes quod ovorum videatur habere contemtum; continuo ubi deposuerit ova, nidificat, & suo partus corpore fovet, nec saluti propriæ alluvione littoris A pertimescit: sed secura de Dei gratia, ventis se committit & fluctibus. Parum est hoc. Adjungit totidem alios ad nutriendum dies: nec interpellari tot diebus infidi maris tranquillitatem veretur, tentatque meritum suum naturæ jam solemnitate fundatum. Illa teneros fetus non latibulis aliquibus abscondit aut tectis, nec includit cavernis, sed nudo & rigenti committit solo; nec defendit a frigore, sed divino fotu, quo magis cetera despiciat, tu- B tiores fore existimat. Quis nostrum parvulos suos non vestimentis tegat, tectisque abscondat? Quis non claudat eos septis cubiculorum? Quis non ita diligenter undique fenestras obstruat, ne qua possit aura vel leviter penetrare? Merito quos tam sollicite induimus ac fovemus, exuimus eos clementiæ cælestis involucro: halcyone vero quos nudos projicit, eos divino vestit indumento.

C 43. Nec vos prætereibo mergi, quibus ab assiduitate mergendi nomen hoc hæsit; quomodo sæpe mergentes aurarum signa colligitis, & prævidentes tempestatem futuram, propere medio revolatis ex æquore, & ad littorum tuta cum clamore contenditis. Quomodo etiam fulicæ [a] quæ maritimo delectamini profundo, refugientes quam præsenseritis commotionem maris, in vado luditis. Ipsa ardea quæ paludibus inhærere consuevit, notas deserit sedes, D imbresque formidans supra nubes volat; ut procellas nubium sentire non possit. Consideremus diversas volucres maris, quemadmodum imminente ventorum motu ad tutiora & tunc temporis dulciora sibi stagna se conferant, atque in abscondito terrarum sinu cognita sibi alimenta rimentur.

44. Nocturnas autem anserum quis non miretur excubias, qui vigilias suas etiam cantus assiduitate testantur? Denique eo etiam Romana Capitolia a Gallo hoste ser- E varunt. Merito illis debes Roma quod regnas. Dii tui dormiebant, & vigilabant anseres. Ideo illis diebus anseri sacrificas, non Jovi. Cedunt enim dii vestri anseribus, a quibus se sciunt esse defensos, ne & ipsi ab hoste caperentur.

CAPUT XIV.

Aves cum piscibus multiplici cognatione conjungi; nullas tamen pedum officio carere. De F variis variarum avium generibus ac differentiis.

45. PUlcre autem post descriptionem piscium, de iis avibus quæ assuetæ sunt aquis, sermo successit; quia & ipsæ similiter usu natandi & munere delectantur. Unde prima cognatio videtur avibus istis

a Ita edit. Era. & seq. cum paucis mss. Edit. autem Am. & mss. multi bonique, *quæ maritimo delectantur profundo*. Verum si lectio hæc placeat, scribendum erit per parenthesim (*quomodo etiam fulicæ, quæ maritimo delectantur profundo*) & quæ sequuntur ad mergos referenda. Mss. duo legunt, *maritimo delectata profundo*.

istis esse cum piscibus; quoniam natandi A communia quædam videntur utrique generi esse consortia. Secunda quoque cognatio omnibus avibus & piscibus est; eo quod volantis usus species sit natantis. Sicut enim aquam natando piscis incidit, ita avis aerem volatu celeri secat. Atque utrique generi similiter caudæ suppetit alarumque remigium; ut pisces ad priora se alis subrigant, atque ad ulteriora procedant, caudæ quoque gubernaculo vel quo velint se B facile convertant, vel impetu quodam e regione iter suum dirigant. Aves quoque aeri volatibus suis velut aquis innatant, & quasi quædam extendunt brachia, cauda quoque se vel ad superiora subrigunt, vel ad inferiora demergunt. Unde quoniam in nonnullis idem usus & species, ideo de aquis utriusque generis nativitas divina præceptione processit. Dixit enim Deus: *Producant aquæ reptilia animarum viventium se-* C *cundum genus: & volatilia volantia super terram secus firmamentum cæli secundum genus.* Non immerito igitur quia de aquis genus utrumque producitur, natandi proprietas utrisque suppeditat.

46. Sane cum & coluber lubricus omnesque serpentes (ideo enim serpenti nomen est inditum, quia non possunt ambulare, sed serpere) dracones quoque simili modo ut pisces plerique sine pedibus sunt; nullum D avium genus pedum officio caret, quia omnibus victus e terris; & ideo pedum munere fulciuntur, quia hujusmodi ad escam quærendam indigent ministerio. Itaque aliæ volucres unguibus armantur ad raptum, ut accipitres & aquilæ quæ rapinam venationis exercent: aliæ vel ad incedendum vel ad cibum sibi parandum usu ministerioque utuntur accommodo.

47. Unum autem nomen avium, sed ge- E nera diversa; quæ quis possit memoria aut cognitione comprehendere? Sunt itaque aves quæ carne vescuntur. Ideo his ungues asperi, curvatum atque acutum os, velox volatus; quoniam raptu vivunt, ut possint facile corripere prædam quam sequuntur, propere vel ore vel unguibus eviscerare. Sunt etiam aves, quæ reperto pascuntur semine: aliæ diverso & fortuito cibo. Est etiam diversitas copularum, qua- F rum gratia carent,[a] quæ intendunt rapinis. Nam propter aviditatem prædandi, vel propter insidias explorandi nec ipsis inter se convenit; & ideo declinant sui copulam. REFUGIT enim avaritia consortium plurimorum. Deinde conjunctio plurimorum facile ipsa se proderet. His ergo avibus nihil est copulatorium præter jugale consortium. Ergo aquilis accipitribusque hic usus est vitæ. Contra vero palumbes, grues, sturni, corvi atque cornices, etiam turdi gaudent plurimorum connexione.

48. Alia quoque avium genera * enchoria quæ manent in locis semper: alia adventitia quæ obeunt regiones alias, & peracta hyeme revertuntur: sunt alia quæ hyeme redeunt, æstate peregrinantur a nobis; sive quod alia hyemis tempore ad calidiora se conferant; sive quod pleraque rursus æstatem in iis locis exigant, quæ amœniora noverunt. Turdi denique autumni fine, hyemis confinio, quasi exacta æstate se referunt. Quibus nos inhospitali immanitate molimur insidias, & diverso genere nunc insida sede decipere, nunc visco eos fallere, nunc laqueis captare contendimus. Ciconiæ reditus vexillum veris attollit. Grues quia alta petunt, amant frequenter peregrinari.

49. Aliæ aves ad manum se subjiciunt, & mensæ herili assuescunt, tactuque mulcentur: aliæ formidant: aliæ iisdem quibus homines domiciliis delectantur: aliæ secretam in desertis vitam diligunt, quæ requirendi sibi victus difficultatem libertatis amore compensant. Aliæ vocibus tantum strepunt: aliæ canoro delectant suavique modulamine. Quædam ex natura, aliæ ex institutione diversarum vocum obloquuntur discrimina; ut hominem putes locutum, cum locuta sit avis. Quam dulcis merularum, quam expressa vox psittaci est! Sunt etiam aliæ simplices, ut columbæ: aliæ astutæ, ut perdices: gallus jactantior, pavus speciosior. Sunt etiam vitæ in avibus & operum diversitates; ut aliæ ament in commune consulere, & collatis viribus velut quamdam curare rempublicam, & tamquam sub rege vivere: aliæ sibi quæque prospicere, imperium recusare, & si capiantur: indigno velint exire servitio.

CAPUT XV.

De gruibus, atque earum vigilantia in custodiis, nec non de ordine ab iisdem inter volandum servato. Et hac occasione de priscæ reipublicæ statu, humanæque incuriæ causis.

50. AB iis igitur ordiamur, quæ nostro usui se imitationem dederunt. In illis enim politia quædam & militia naturalis, in nobis coacta atque servilis. Quam injusso & voluntario usu grues in nocte sollicitam exercent custodiam! Dispositos vigiles cernas; & ceteris consortibus quiescentibus, aliæ circumeunt & explorant, ne qua ex parte insidiæ tendantur, atque omnem deferunt impigro sui vigore tutelam. Post ubi vigiliarum fuerit tempus impletum, perfuncta munere in somnum se

a Ita mss. undecim, & edit. quædam Paris. Aliquot alii mss. & reliquæ edit. *carent fera, qua*. Cæn. *carent fere*. Rem. *carent facile* &c.

* *Enchoria* græce ἐγχώρια aves indigenæ & nostrates.

se præmisso clangore componit; ut excitet dormientem, cui vicem muneris traditura est. At illa volens suscipit sortem, nec usu nostro invita & pigrior somno renuntiat: sed impigre suis excutitur stratis, vicem exequitur, & quam accepit gratiam pari cura atque officio repræsentat. Ideo nulla desertio, quia devotio naturalis; ideo tuta custodia, quia voluntas libera.

51. Hunc etiam volantes ordinem servant, & hac moderatione omnem laborem allevant; ut per vices fungantur ductus sui munere. Præcedit enim una ceteras præstituto sibi tempore, & quasi [a] ante signa præcurrit; deinde convertitur, & sequenti sortem ducendi agminis cedit. Quid hoc pulcrius, & laborem omnibus & honorem esse communem, nec paucis arrogari potentiam, sed quadam in omnes voluntaria sorte transcribi?

52. Antiquæ hoc reipublicæ munus, & instar liberæ civitatis est. Sic ab initio [b] acceptam a natura, exemplo avium politiam homines exercere cœperunt, ut communis esset labor, communis dignitas, per vices singuli partiri curas discerent, obsequia imperiaque dividerent, nemo esset honoris exsors, nullus immunis laboris. Hic erat pulcherrimus rerum status, nec insolescebat quisquam perpetua potestate, nec diuturno servitio frangebatur; quia & sine invidia erat ordine muneris & temporis moderatione delata promotio; & tolerabilior videbatur, [c] quæ communi cadebat sorte custodia. Nemo audebat alium servitio premere, cujus sibi successuri in honorem mutua forent subeunda fastidia: nemini labor gravis, quem dignitas secutura relevaret. Sed postquam dominandi libido vindicare cœpit indebitas, & indeptas nolle deponere potestates: posteaquam militiæ non jus commune cœpit esse, sed servitus: posteaquam non ordo factus est suscipiendæ potentiæ, sed studium vindicandæ, cœpit etiam ipsa laboris functio durius sustineri; & quæ non est voluntaria, cito locum relinquit incuriæ. Homines quam inviti subeunt vigiliarum munia, quam ægre unusquisque in castris periculum fortitus excubat, quod tuendum sibi regali præceptione committitur! Proponitur pœna desidiæ; & tamen plerumque obrepit incuria, non servantur excubiæ. NECESSITAS enim quæ invito imponit obsequium, adfert plerumque fastidium. Nihil est enim tam facile, quin habeat difficultatem, quod facias invitus. Ergo & jugis labor avertit affectum, & continua & diuturna potentia gignit insolentiam. Quem invenias hominum, qui sponte deponat

A imperium, & ducatus sui cedat insigne, fiatque volens numero postremus ex primo? Nos autem non solum de primo, sed etiam de medio sæpe contendimus & primos discubitus in convivio vindicamus: ac si semel delatum fuerit, volumus esse perpetuum. Ideo inter grues æquanimitas in laboribus est, humilitas in potestatibus. Admonentur ut exerceant custodiæ vices, non admonentur ut de potestate decedant; quia ibi naturalis quies somni interpellanda,

B hic voluntariæ sedulitatis gratia præstanda est.

CAPUT XVI.

Quomodo ciconiæ proficiscantur, atque a cornicibus deducantur ac defendantur. Laudatur earumdem cornicum hospitalitas, & humana reprehenditur negligentia. Tandem ciconiarum pietati in parentes nostra impietas opponitur.

C

53. Ciconias ferunt collecto proficisci agmine, si quo pergendum putant, & simul plerisque circa Orientem locis invehi, & quasi tessera militari pariter omnes moveri. Exercitum credas cum signis suis pergere, sic omnes viandi comitandique & praeundi ordinem servant. Cornices autem deducunt eas ac dirigunt, & velut quibusdam turmis stipatricibus

D prosequuntur; adeo ut adjumenta quædam bellantibus adversus inimicas aves conferre credantur, & propriis periculis bella aliena suscipere. Cujus rei indicium est; quia nullæ per intervallum aliquod temporis residere in iis locis reperiuntur; & quia cum vulneribus revertentes manifesta quadam sanguinis sui voce ceterisque loquuntur indiciis gravium se certaminum subiisse conflictum. Quis igitur illis pœ-

E nam desertionis indixit? Quis derelictæ militiæ supplicia præscripsit formidolosa; ut nulla prosequendis hospitalibus turmis se se subtrahere nitatur: sed certatim omnes deductionis munere officioque fungantur?

54. Discant homines hospitalia servare jura, & ex avibus cognoscant quid religionis hospitibus sit deferendum, quæ obsequia deputanda, quibus cornices etiam pericula sua negare non soleant. His igitur nos ja-

F nuas claudimus, quibus aves etiam animas suas conferunt; & quos illæ consortio prosequuntur discriminis, eos tecti prohibemus hospitio; & quorum illæ bella suscipiunt, his nos bella frequenter inferimus. Mentior, si non Sodomitanis hæc fuit causa supplicii: aut Ægyptius furor genti hos-

a Gronovius ait scribendum; *ante signa procurrit... Antiqua hic reipublica mimus, & instar libera civitatis est*. Sed id nulla ullius mf. auctoritate confirmatur. Vict. unus ac Corb. per corr. habent *antesignanus*. Gem. etiam per corr. *antesignana*.

b Mss. aliquot antiquæ manus, *acceptam natura, exemplo, avibus politiam... cœperant*.

c Tres mss. non malæ notæ, *quæ communicabat sortem custodia*.

hospitæ dum bellum conatur inferre, inhospitalitatis pœnas infidæ naufragio plebis exsolvit:

55. Quam vero rationabilium non excedat pietatem ac prudentiam avis hujus clementia considerandum, quam nec post exemplum quidem irrationabilium quisquam nostrum imitari potuerit. Nam * depositi patris artus per longævum senectutis plumarum tegmine alarumque remigio nudatos circumstans soboles pennis propriis fovet. Et quid dicam, collatitio cibo pascit, quando etiam ipsa reparat naturæ dispendia, ut hinc atque inde sublevantes senem fulcro alarum suarum ad volandum exerceant, & in pristinos usus desueta jam revocent pii patris membra? Quis nostrum levare ægrum non fastidiat patrem? Quis fessum senem suis humeris imponat quod in ipsa historia vix credibile habetur? Quis ut pius sit, non hoc servulis mandet obsequium? At vero avibus non est grave, quod pietatis est plenum: non est onerosum, quod solvitur naturæ debito. Non recusant aves pascere patrem, quod etiam præscripta necessitate sub terrore pœnarum plerique hominum recusarunt. Aves non scripta, sed nata lex stringit. Aves ad hoc munus ª nulla præcepta conveniunt, sed gratiæ naturalis officia. Aves non erubescunt reverendi senis membra portare; est enim vectura pietatis, quod eo usque frequenti testificatione percrebuit, ut congruæ mercedem remunerationis invenerit. Nam Romanorum usu pia avis vocatur. Et quod vix uni imperatori consulto senatus delatum dicitur, hoc istæ aves in commune meruerunt. Habent ergo aves istæ decreta patrum ad propriæ insigne clementiæ. Pios enim filios patrum prius oportuit judicio prædicari. Habent etiam universorum suffragia; nam retributio beneficiorum λάργωσις nominatur; πέλαργος enim ciconia dicitur. Virtus itaque ab his nomen accepit, cum relatio gratiarum ciconiæ vocabulo nuncupatur.

CAPUT XVII.

De hirundinis sedulitate, industria & pietate in filios. De paupertate ipsius qua hominis in egestate positi impatientia, improbitas & desperatio arguuntur.

56. HAbemus aviariæ sobolis erga cultus patrios pietatis exemplum; accipiamus nunc maternæ sedulitatis in filios grande documentum. Hirundo minuscula corpore, sed egregie pio sublimis affectu, quæ indiga rerum omnium pretiosiores auro nidos struit; quia sapienter nidificat. Nidus enim sapientiæ potior est

A auro. Quid enim sapientius, quam ut & volandi vaga libertate potiatur, & hominum domiciliis parvulos suos & tecto commendet, ubi sobolem nullus incurset? Nam & illud est pulcrum; ut a primo ortu pullos suos humanæ usu conversationis assuefcat, & præstet ab inimicarum avium insidiis tutiores. Tum illud præclarum, qua gratia domos sibi sine ullo adjutore tamquam artis perita componat. Legit enim festucas ore, easque luto illinit, ut conglutinare possit. B Sed quia lutum pedibus non potest deferre, summitatem pennarum aquæ infundit; ut facile his pulvis adhæreat, & fiat limus quo paulatim festucas vel minutos surculos sibi colligat, atque adhærere faciat: eo genere nidi totius fabricam struit; ut quasi pavimenti solo pulli ejus intra ædes suas sine offensione versentur, nec pedem aliquis interferat per rimulas texturarum, aut teneris frigus irrepat.

C 57. Sed hoc industriæ officium prope commune multis avibus; illud vero singulare, in quo est præclara cura pietatis, & prudentis intellectus & cognitionis insigne, tum quædam medicæ artis peritia; quod si qua pulli ejus fuerint cæcitate suffossi oculos sive compuncti, habet quoddam medendi genus, quo possit eorum lumina intercepto usui reformare. Nemo igitur de inopia queratur, quod vacuas pecuniæ proprias ædes reliquerit. Pauperior est hi- D rundo, quæ vacua æris abundat industria. Ædificat, nec impendit: tecta attollit, & nihil aufert proximo; nec indigentia & paupertate ad nocendum aliis compellitur; nec in gravi filiorum imbecillitate desperat. Nos vero & paupertas afficit, & inopiæ necessitas vexat, & plerosque indigentia cogit in flagitium, impellit in crimen. Lucri quoque studio in fraudes versamus ingenium, aptamus affectum, atque in gravissimis passionibus spem deponimus, E fractique animo resolvimur, improvidi & inertes jacemus; cum de divina miseratione tunc sperandum amplius sit, cum præsidia humana defecerint.

CAPUT XVIII.

Amorem in filios a cornicibus homines educeri, eorumque damnari impietatem. Accipitres & aquilas inclementiæ neutiquam accusandos; sed fulicam quæ abdicatum aquilæ pullum nutrit, commendandam

F 58. DIscant homines amare filios ex usu & pietate cornicum, quæ etiam volantes filios comitatu sedulo prosequuntur; & sollicitæ ne teneri forte deficiant, cibum suggerunt, ac plurimo temporis nutriendi officia non relinquunt. At vero femi-

* *Depositi*, id est, desperati, juxta illud Æneid. 12. *Ille, ut depositi proferret fata parentis.*

a Edit. & nonnulli mss. *nullo præcepto conveniunt, sed gratia naturalis officio*. Mss. plures potioresque, *nulla præcepta ... officia*.

feminæ nostri generis cito abjiciant etiam illios quos diligunt: aut si ditiores sunt, lactare fastidiunt. [a] Pauperiores vero abjiciunt parvulos, & exponunt, & deprehensos abnegant. Ipsæ quoque divites, ne per plures suum patrimonium dividatur, in utero proprios necant fetus, & parricidalibus succis in ipso genitali alvo pignora sui ventris extinguunt, priusque aufertur vita, quam tradatur. Quis docuit nisi homo filios abdicari? Quis reperit tam immitia patrum jura? Quis inter naturæ fraterna consortia fratres impares fecit? Unius divitis filii diversa sorte cæduntur. Alius totius paternæ sortis adscriptionibus inundatur: alius opulentæ hereditatis patriæ deplorat exhaustam atque inopem portionem. Numquid natura divisit merita filiorum? Ex pari omnibus tribuit, quod ad nascendi atque vivendi possint habere substantiam. Ipsa vos doceat non discernere patrimonio, quos titulo germanitatis æquastis. Etenim quibus dedistis communiter esse quod nati sunt, non debetis his, ut id communiter habeant in quod a natura substituti sunt, invidere.

59. Accipitres feruntur in eo duram adversum proprios fetus habere inclementiam, quod ubi eos adverterint tentare volatus primordia, nidis ejiciunt suis, continuoque eliminant; ac si morentur, propulsant pennis atque præcipitant, verberant alis, coguntque audere quod trepidant; nec ullum postea deferunt his munus alimoniæ. Quid mirum tamen si rapere assueti nutrire fastidiunt? Consideremus ad hoc eos esse generatos, ut etiam aves ad cavendum formido exerceat; ne passim curas relaxent, sed pericula prædonibus declinanda prospiciant. Deinde cum his natura quadam prædandi munus inoleverit, magis a tenero pullos suos instituere videntur ad prædam, quam pastus abdicare compendiis. Cavent ne in tenera ætate pigrescant, ne solvantur deliciis, ne marcescant otio, ne discant cibum magis exspectare quam quærere, ne naturæ suæ deponant vigorem. Intermittunt studia nutriendi; ut in usus rapiendi audere compellant.

60. Aquila quoque plurimo sermone usurpatur quod suos abdicet fetus, sed non utrumque, verum unum ex pullis duobus. Quod aliqui fieri putaverunt geminandorum alimentorum fastidio. Sed id non arbitror facile credendum, præsertim cum Moyses tantum testimonium pietatis in pullos suos huic dederit avi, ut diceret: *Sicut aquila protegit nidum suum*, [b] *& super pullos suos confidit & expandit alas suas; & adsumsit eos, & suscepit super scapulas suas. Dominus solus ducebat eos*. (Deut. 32. 11.) Quomodo ergo expandit alas, si occiderit alterum? Unde puto non avaritia nutriendi eam inclementem fieri, sed examine judicandi. Semper enim fertur probare quos genuit; ne generis sui inter omnes aves quoddam regale fastigium degeneris partus deformitas decoloret. Itaque adseritur quod pullos suos radiis solis objiciat, atque in aeris medio parvulos ungue suspendat; ac si quis repercusso solis lumine, intrepidam oculorum aciem inoffenso tuendi vigore servaverit, is probatur, quod veritatem naturæ sinceri obtutus constantia demonstraverit: sin vero lumina sua præstrictus radio solis inflexerit, quasi degener & tanta indignus parente rejicitur; nec æstimatur educatione dignus, qui fuit indignus susceptione. Non ergo eum acerbitate naturæ, sed judicii integritate condemnat; nec quasi suum abdicat, sed quasi alienum recusat.

61. Hanc tamen, ut quibusdam videtur, regalis avis inclementiam plebeiæ avis excusat clementia. Avis enim cui fulica nomen est, quæ græce dicitur φήνη, susceptum illum, sive abdicatum, sive non agnitum aquilæ pullum cum sua prole connectit; atque intermiscens suis, eodem quo proprios fetus maternæ sedulitatis officio & pari nutrimentorum subministratione pascit & nutrit. Ergo φήνη alienos nutrit: nos vero nostros immiti crudelitate projicimus. Aquila vero si projicit, non quasi suum projicit, sed quasi degenerem non recognoscit: nos, quod pejus est, quos nostros recognoscimus, abdicamus.

CAPUT XIX.

Laudatur ob viduitatem turtur, & hoc nomine mulieribus anteponitur etiam christianis.

62. Sed veniamus ad turturem, quam lex Dei velut castæ hostiæ munus elegit. (Levit. 12. 8.) Denique cum [c] Dominus circumcideretur, oblata est; quia scriptum est in lege Domini, ut darent hostiam par turturum, aut duos pullos columbarum. (Luc. 2. 24.) Hoc est enim verum Christi sacrificium pudicitia corporalis, & gratia spiritalis. Pudicitia ad turturem refertur, ad columbam gratia. Fertur etenim turtur ubi jugalis proprii fuerit amissione viduata [d], pertæsum thalamos, & nomen habere conjugii; eo quod primus amor fefellerit eam dilecti morte deceptam, quoniam & infidelis ad perpetuitatem fuit, & amarus ad gratiam, qui plus doloris ex morte, quam suavitatis ex caritate generaverit. Itaque iterare conjunctionem recusat, nec pudoris jura aut complaciti viri resolvit fœdera, illi soli suam caritatem

[a] MSS. quatuor, *Pauper queritur quod pecunia propria sedes reliquerit. Pauperiores vero &c.*

[b] Rom. edit. *& super pullos suos concupivit*. Cod. Vat.... *confidit*.

[c] Germ. codex, *Dominus in templo offerretur &c.*

[d] Edit. nonnullæ Paris. *pertæsum thalamos & nomen habet conjugii.* ultima.... *quod nomen habet conjugii*. Vet. omnes .... *& nomen habere conjugii*. MSS. Vict. unus & Colb *pertæsa thalamos* &c. Cæn. ac Vict. alter *pertæsum usum thalami* &c. Melius alii qui vet. edit. consentiunt. Est enim hoc loco syllepsis, quæ suppleri potest in hunc modum, ferunt turturem exosum negotium habere thalamos &c.

tatem reservat, illi custodit nomen uxoris. A Discite mulieres quanta sit viduitatis gratia, quæ etiam in avibus prædicatur.

63. Quis igitur has leges turturi dedit? Si hominem quæro, non invenio. Homo enim nullus est ausus, quando nec Paulus ausus est leges tenendæ viduitatis præscribere. Denique ipse ait: *Volo ergo juniores nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare adversario*. Et alibi: *Bonum est illis si sic permaneant: quod si se non continent, nubant. Melius est enim nubere, quam uri*. B Optat Paulus in mulieribus, quod in turturibus perseverat. Et alibi juniores hortatur, ut nubant; quia mulieres nostræ turturum pudicitiam implere vix possunt. Ergo turturibus Deus hunc infudit affectum, hanc virtutem continentiæ dedit, qui solus potest præscribere quod omnes sequantur. Turtur non uritur flore juventutis, non tentatur occasionis illecebra: turtur nescit primam fidem irritam fecere; quia novit C castimoniam servare [a] prima connubii sorte promissam.

1.Tim.5.14. 1.Cor.7.8.

CAPUT XX.

Vultures quæ sine maris copula gignere dicuntur, virginei partus possibilitatem adstruere.

64. Diximus de viduitate avium, eamque ab illis primum exortam esse D virtutem: nunc de integritate dicamus, quæ in pluribus quidem avibus ita esse asseveratur, ut possit etiam in vulturibus deprehendi. Negantur enim vultures indulgere concubitu, & conjugali quodam usu nuptialisque copulæ sorte misceri, atque ita sine ullo masculorum concipere semine, & sine conjunctione generare, natosque ex his in multam ætatem longævitate procedere; ut usque ad centum annos vitæ eorum series producatur, nec facile eos angu- E sti ævi finis excipiat.

65. Quid ajunt, qui solent nostra ridere mysteria, cum audiunt quod virgo generavit, & impossibilem innuptæ, cujus pudorem nulla viri consuetudo temerasset, existimant partum? Impossibile putatur in Dei matre, quod in vulturibus possibile non negatur? Avis sine masculo parit, & nullus refellit: & quia desponsata viro Maria virgo peperit, [b] pudori ejus faciunt quæ- F stionem. Nonne advertimus quod Dominus ex ipsa natura plurima exempla ante præmisit, quibus susceptæ incarnationis decorem probaret, & adstrueret veritatem?

CAPUT XXI.

De avibus sub quadam reipublicæ forma constitutis. Ubi præcipue de apibus, deque earum mirabili natura in prolis generatione, in regis institutione ac fide erga illum, in constructione favorum, collectione mellis, nec non ejus utilitate &c.

66. Nunc age, quæ aves velut quamdam rempublicam curare videantur expediam, atque vitæ hujus ætatem agere sub legibus. Hic enim reipublicæ usus est leges omnibus esse communes, atque observari eas devotione communi. Uno omnes teneri vinculo: non alteri jus esse, quod alius sibi intelligat non licere; sed quod liceat, licere omnibus; & quod non liceat, omnibus non licere. Esse etiam communem reverentiam patrum, quorum consilio respublica gubernetur, commune omnibus urbis domicilium, commune conversationis officium, unum præscriptum omnibus, unum esse consilium.

67. Magna hæc, sed quanto in apibus præstantiora, quæ solæ in omni genere animantium communem omnibus sobolem habent, unam omnes incolunt mansionem, unius patriæ clauduntur limine, in commune omnibus labor, communis cibus, communis operatio, communis usus & fructus est, communis volatus. Quid plura? Communis omnibus generatio, integritas quoque corporis virginalis omnibus communis & partus; quoniam neque inter se ullo concubitu miscentur, nec libidine resolvuntur, nec partus quatiuntur doloribus, & subito maximum filiorum examen emittunt, e foliis & herbis ore suo prolem legentes.

68. Ipsæ sibi regem ordinant, ipsæ sibi populos creant; & licet positæ sub rege, sunt tamen liberæ. Nam & prærogativam judicii tenent, & fidæ devotionis affectum; quia & tamquam a se substitutum diligunt, & tanto honorant examine. Rex autem non sorte ducitur; quia in sorte eventus est, non judicium, & sæpe irrationabili casu sortis melioribus ultimus quisque præfertur: neque imperitæ multitudinis vulgari clamore signatur, quæ non merita virtutis expendit, nec publicæ utilitatis emolumenta rimatur, sed mobilitatis nutat incerto: neque privilegio successionis & generis regalibus thronis insidet; siquidem ignarus publicæ conversationis, cautus atque eruditus esse non poterit. Adde adulationes atque delicias, quæ teneris inolitæ ætatibus vel acre ingenium enervare consueverunt; tum institutiones spadonum, quorum plerique suo magis quæstui, quam usui publico animum

a Mss. aliquot & edit. vet. *prima connubii sorte prætermissa*.
b Edit. omnes, *pudoris ejus*. Latinius, *pudoris ei*. Melius mss. *pudori ejus*.

mum regis inclinant. Apibus autem rex naturæ claris formatur insignibus; ut magnitudine corporis præstet & specie; tum quod in rege præcipuum est, morum mansuetudine. Nam etsi habet aculeum, tamen eo non utitur ad vindicandum. Sunt enim leges naturæ non scriptæ litteris, sed impressæ moribus; ut leniores sint ad puniendum, qui maxima potestate potiuntur. Sed & apes illæ quæ non obtemperaverint legibus regis pænitenti condemnatione se multant; ut im- B moriantur aculei sui vulnere. Quod Persarum populi hodieque servare dicuntur; ut pro commissi pretio ipsi in se propriæ mortis
a exequantur sententiam. [a] Itaque nulli sic regem, non Persæ qui gravissimas in subditos habent leges, non Indi, non populi Sarmatarum tanta quanta apes reverentia devotionis observant; ut nullæ e domibus exire audeant, non in aliquos prodire pastus, nisi rex fuerit primo egressus, & volatus sibi vindicaverit principatum.

69. Processus autem est per rura redolentia, ubi inhalantes horti floribus, ubi fugiens rivus per gramina, ubi amœna riparum: illic ludus alacris juventutis, illic campestre exercitium, illic curarum remissio. Opus ipsum suave, de floribus, de herbis dulcibus fundamina castrorum prima ponuntur. Quid enim aliud est favus, nisi quædam castrorum species? Denique ab his præsepibus apum fucus arcetur. Quæ castra quadrata tantum possunt habere artis & gratiæ, quantum habent crates favorum, in quibus minutæ ac rotundæ cellulæ connexione sui invicem fulciuntur? Quis architectus eas docuit hexagonia illa cellularum indiscreta laterum æqualitate componere, ac tenues inter domorum septa ceras suspendere, stipare mella, & intexta floribus horrea nectare quodam distendere? Cernas omnes certare de munere, alias invigilare quærendo victum, alias sollicitam castris adhibere custodiam, alias futuros explorare imbres, & E speculari concursus nubium, alias de floribus ceras fingere, alias rorem infusum floribus ore colligere; nullam tamen alienis insidiari laboribus, & rapto vitam quærere: atque utinam raptorum insidias non timerent. Habent tamen spicula sua, & inter mella fundunt venenum, si fuerint lacessitæ, animasque ponunt in vulnere ardore vindictæ. Ergo mediis castrorum vallibus humor ille roris infunditur, paulatimque processu temporis in mella cogitur, cum fuerit liquidus ab exordio, & coalitu ceræ, florumque odore fragrare mellis incipit suavitatem.

A 70. Merito quasi bonam operariam Scriptura apem prædicat dicens: *Vade ad apem, & vide quomodo operaria est. Operationem quoque quam venerabilem* [b] *mercatur, cujus laborem reges & mediocres ad salutem sumunt. Appetibilis enim est omnibus &* [c] *clara.* Audis quid dicat Propheta? Mittit utique te ut apiculæ illius sequaris exemplum, imiteris operationem. Vides quam laboriosa, quam grata sit. Fructus ejus ab omnibus desideratur, & quæritur, nec pro personarum diversitate discernitur: sed indiscreta sui gratia regibus pariter ac mediocribus æquali suavitate dulcescit. Nec solum voluptati, sed etiam saluti est: fauces obdulcat, & curat vulnera, internis quoque medicamentum infundit ulceribus. Itaque cum sit infirma robore apis, valida est vigore sapientiæ, & amore virtutis.

Prov. 6. 8.
b
c

71. Denique regem suum summa protectione defendunt, & perire pro eo pulcrum C putant. Incolumi rege nesciunt mutare judicium, mentem inflectere; amisso, fidem servandi muneris derelinquunt, atque ipsæ sua mella diripiunt; quod is qui principatum habuit muneris, interemtus est.

72. Itaque cum aves aliæ vix in anno edant singulos fetus, apes geminos creant, & duplici ceteris fœcunditate præponderant.

CAPUT XXII.

D *Volatilia cur dicuntur* volantia super terram secus firmamentum cæli. *Atque ibidem de ea quæ observatur in avibus, corporis diversitate. Postremo nonnulla de cygno & cicada subjunguntur.*

73. Consideremus nunc quid sit, quod ait: *Producant aquæ reptilia animarum viventium secundum genus, & volatilia volantia super terram secundum genus secus firmamentum cæli.* Cur *super terram* dixerit, certum E est; quia victum de terra quærunt. *Secus firmamentum* autem *cæli* quomodo, cum aquilæ ultra ceteras aves volent, & tamen ipsæ non secus firmamentum cæli? Sed quia græce οὐρανὸς dicitur, quod latine cælum appellamus: οὐρανὸς autem ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι, id est, a videndo, ideo quod aer perspicuus sit, & ad videndum purior, in aere volitantia genera dixit animantium. Et ne moveat quod ait, *secus firmamentum cæli*, non proprie firmamentum hic posuit, sed abusive; eo quod F comparatione ætherei illius corporis etiam iste aer quem possumus oculis comprehendere, quasi crassior & densior vicem habeat firmamenti.

74. Nunc

a Vet. edit. *Itaque nulli sicut reges Persarum tam gravissimas ... tantam, quantam apes*. MSS. aliquot, *itaque nulli sic regem non persequi* vel *prosequi ... tantam, quantam*. Sed scribarum error est, quem alii & Rom. edit. restituunt. Ceterum illud e l. 4 Gerg. voluit vir sanctus imitari.

Præterea regem non sic Ægyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Observant.

b Rom. edit. *venerabilem facit*. Nempe secuta LXX. Interp. secundum codicem Vaticanum & Florentinum, ubi legitur, πωλεῖται. Aliæ edit. & omnes mss. .... *mercatur*: secundum Venetum codicem, ubi, ἐμπορεύεται.

c Quatuor mss. *cara*. Alii & edit. *clara*. LXX. Interp. ἔνδοξος Totum locum ms. Cæn. ita exhibet, *vade .... & ejus imitare operationem. Operationem namque quam venerabilem mercatur apes, cujus* &c.

A 74. Nunc quia diximus quam naturam habeant & gratiam, & ea pauca de multis; neque enim vacat universa describere, cum sint similia atque ejusdem generis; tamen aves ipsæ quam inter se diversitatem habeant consideremus. Invenimus enim cornicis pedes velut quibusdam digitis distantibus separatos atque divisos, corvorum quoque atque pullorum aliter etiam formatos a natura pedes, avium quæ carne vescuntur, cernimus quasi incurvos atque sinuatos, ac velut ad B prædam paratos. Eæ vero quæ natandi habent usum & consuetudinem, latos habent pedes, & membrana quadam illos digitos pedum sibi copulatos atque conjunctos. In quo admirabilis patet ratio naturæ; ut & illæ ad volandum vel ad rapiendum cibum usu accommodo fulciantur, & istæ ad natandum adjumenta habeant competentia, quo melius aquis possint supernatare, & quasi remis quibusdam, ita pedibus suis membranæ illius extensione latioribus aquarum C fluenta propulsent.

75. Cygnus quoque cur proceriore collo utatur in promtu est; ut quia est paululum segnior corpore, nec facile potest aquarum inferiora penetrare, cervicem extendat ad prædam, quæ quasi prævia reliqui corporis escam quam invenerit, rapiat, atque eruat e profundo. Adde & illud, quia suavior & magis canorus per procera modulus colla distinguitur, & longiore exercitatione purior longe resultat.

D 76. Quam dulcis etiam in exiguo cicadis gutture cantilena, quarum cantibus medio æstu arbusta rumpuntur, eo quod magis canoræ meridianis caloribus, quo puriorem aerem id temporis attrahunt spiritu, eo cantus resonant clariores. Nec apes ipsæ insuave quiddam canunt; habent enim gratam in rauco illo vocis suæ murmure suavitatem, quam nos fracto tubarum sonitu lentius primum videmur imitari, quo crepitu ad ex- E citandos animos in vigorem nihil aptius æstimatur. Et hæc illis gratia manet, cum pulmonem respirandique munus atque usum nequaquam habere prodantur; sed aerio vesci spiramine. Denique si quis eas superfundat oleo, propere necantur; eo quod obstructis poris aerium spiramen illud haurire non possint: continuoque si quis acetum his superfundat, illico reviviscunt, eo quod vis aceti cito illos poros, qui concretione olei obstruuntur, humore feratur aperire.

CAPUT XXIII.

De verme Indico, chamæleonte, lepore ac phœnice; quibus ad fidem resurrectionis ac mortis præparationem informamur. De præscientia vulturum; & locustæ ad ultionem divinam exequendam ministerio, quæ tamen a seleuci ave devoratur.

77. ET quia de volatilibus dicimus, non putamus alienum ea complecti quæ de verme Indico tradit historia, vel eorum relatio qui videre potuerunt. Fertur hic corniger vermis converti primum [a] in speciem caulis, atque in eam mutari naturam; a
inde processu quodam fieri bombylius; nec eam tamen formam, figuramque custodit, sed laxis & latioribus foliis videtur pennas adsumere. [b] Ex his foliis mollia illa Seres b
depectunt vellera, quæ ad usus sibi proprios divites vindicarunt. Unde & Dominus ait: *Quid existis in desertum videre? hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt.* Chamæleon quoque diversas species fertur vario colore mentiri. Lepores certe, quod de proximo facile cognovimus, hyeme albescere, æstate in suum colorem redire non dubium est. Matt. 11. 8

78. Hæc ideo libavi; ut ad commutationis fidem, quæ in resurrectione futura est, etiam ista exempla nos provocent: sed ita ut commutationem illam dicamus, quam Apostolus evidenter expressit dicens: *Omnes quidem resurgemus: non omnes autem immutabimur.* Et infra ait: *Et mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, & mortale hoc induere immortalitatem.* Plerique enim commutationis genus & formas quas non acceperant, [c] interpretati, nequaquam præsumtionis indebitæ in congrua usurpatione caruerunt. 1. Cor 15. 51. Ibid. 52. c

79. Phœnix quoque avis in locis Arabiæ perhibetur degere, atque ea usque ad annos quingentos longæva ætate procedere. Quæ cum sibi finem vitæ adesse adverterit, facit sibi thecam de thure & myrrha & ceteris odoribus, in quam impleto vitæ suæ tempore intrat, & moritur. De cujus humore carnis vermis exsurgit, paulatimque adolescit, ac processu statuti temporis induit alarum remigia, atque in superioris avis speciem formamque reparatur. Doceat igitur F nos hæc avis vel exemplo sui resurrectionem credere, quæ & sine exemplo, & sine rationis perceptione ipsa sibi insignia resurrectionis instaurat. Et utique aves propter hominem sunt, non homo propter aves. Sit igitur exemplo nobis, quia auctor & creator avium sanctos suos in perpetuum perire non pati-

a Ita cuncti mss. & edit. excepta Rom. quæ legit, *in speciem erucæ*. Latinius legendum conjicit, *in speciem campæ*. Procul dubio propter illud Basil. *ὃς εἰς κάμπην τὰ πρῶτα μεταβαλών*.

b Edit. Rom. *Ex hujus filis*. Aliæ omnes edit. & mss. *Ex his foliis*. Virg. Georg. l. 2.

Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres.

c Mss. aliquot. *interpretantur, qui nequaquam* &c. Cæn. *interpretatione quadam præsumtionis indebita, incongrua usurpatione avertetunt.*

patitur, qui avem unicam perire non passus, A resurgentem eam sui semine voluit reparari. Quis igitur huic annuntiat diem mortis; ut faciat sibi thecam, & impleat eam bonis odoribus, atque ingrediatur in eam, & moriatur illic ubi odoribus gratis fœtor funeris possit aboleri.

80. Fac & tu o homo tibi thecam, exspolians veterem hominem cum actibus suis, novum indue. Theca tua, vagina tua Christus est, qui te protegat & abscondat in die malo. Vis scire quia theca protectio est? *Pharetra*, inquit, *mea protexi eum*. Theca ergo tua est fides: imple eam bonis virtutum tuarum odoribus, hoc est, castitatis, misericordiæ, atque justitiæ, & in ipsa penetralia fidei suavi factorum præstantium odore redolentia totus ingredere: ea te amictum fide exitus vitæ hujus inveniat; ut possint ossa tua pinguescere, & sint sicut hortus ebrius, cujus cito semina suscitantur. Cognosce ergo diem mortis tuæ, sicut cognovit & Paulus, qui ait: *Certamen bonum certavi, cursum consummavi, fidem servavi: quod reliquum est, reposita est mihi corona justitiæ*. Intravit igitur in thecam suam quasi bonus phœnix, quam bono replevit odore martyrii.

Isai. 49. 2.

2. Tim. 4. 7. & 8.

81. Interrogabo te: tu autem responde mihi unde vultures mortem hominum signis quibusdam annuntiare consueverint, quo indicio edocti atque instructi sint; ut cum bellum lacrymabile inter se adversæ acies instruunt, multo prædictæ volucres sequantur agmine, & eo significent quia multitudo hominum casura sit bello, futura præda vulturibus? Quod utique ex specie instructionis humanæ quadam videntur ratione colligere.

82. Usque ad locustam quoque gratia divina penetravit, quæ cum agmine conferto regionis cujusque occupaverit latitudinem, innoxio primum [a] feriatur habitaculo, nec fructus inhospitali incursione depascitur, nisi divinæ signum præceptionis acceperit. Etenim sicut in Exodo legimus, ea quoque cælestis ultionem offensionis exequitur piæ ministra vindictæ.

Exod. 10. 12.

83. Hanc quoque avis devorat σελευκίς, sic enim græco avis hæc nuncupatur nomine, data ad remedium malorum quæ locusta consuevit inferre: cui creator inexplebilem dedit devorandi naturam; ut insatiabili pastu plagam quam supra diximus, possit extinguere.

CAPUT XXIV.

De nocturnis avibus; in primis de lusciniæ incubantis cantu: de noctua, vespertilione & gallo; unde nonnulla ad nostros mores accommodantur.

84. Sed quid hoc est? Dum sermonem producimus, ecce tibi jam & nocturnæ aves circumvolant, & in eo ipso in quo finiendum sermonem admonent, sui quoque adsumendam commemorationem producunt. Repetunt diversæ aves aviaria sua, quas vesper nocte cogit decedere, & se in latibulis suis abdunt, canoro occasum diei carmine prosequentes; ne immunes abeant gratiarum, quibus creatorem suum omnis creatura collaudat.

85. Habet etiam nox carmina sua, quibus vigilias hominum mulcere consuevit; habet & noctua suos cantus. Quid autem de luscinia dicam, quæ pervigil custos cum ova quodam sinu corporis & gremio fovet, insomnem longæ noctis laborem cantilenæ suavitate solatur; ut mihi videatur hæc summa ejus esse intentio, quo possit non minus dulcibus modulis, quam fotu corporis animare ova quæ foveat. Hanc imitata tenuis illa mulier sed pudica in [b] usum molæ lapidem brachio trahens, ut possit alimentum panis suis parvulis non deesse, nocturno cantu mœstum paupertatis mulcet affectum. Et quamvis suavitatem lusciniæ non possit imitari; imitatur tamen eam sedulitate pietatis.

86. Noctua ipsa quemadmodum magnis & glaucis oculorum pupillis nocturnarum tenebrarum caligantem non sentit horrorem; & quo fuerit nox obscurior, eo contra usum avium ceterarum inoffensos exercet volatus. Exorto autem die, & circumfuso splendore solis visus ejus hebetatur, quasi quibusdam erret in tenebris. Quo indicio sui declarat esse aliquos, qui cum oculos habeant ad videndum, videre non soleant, & visus sui officio solis fungantur in tenebris. De cordis oculis loquor. quos habent sapientes mundi, & non vident, in luce nihil cernunt, in tenebris ambulant, dum demoniorum tenebrosa rimantur, & cæli alta se videre credunt, describentes radio mundum, mensuram aeris ipsius colligentes. Porro autem a fide devii, perpetuæ cæcitatis tenebris implicantur, habentes in proximo diem Christi & lumen Ecclesiæ, & nihil videntes aperiunt os quasi scientes omnia, acuti ad vana, hebetes ad æterna, & longæ disputationis anfractu prodentes inscitiæ propriæ cæcitatem. Itaque dum cupiunt subtilibus evolare sermonibus, quasi noctuæ in lumine evanuerunt.

87. Vespertilio animal ignobile a vespere nomen accepit. Est autem volatilis, eademque

a Edit. *fertur*. MSS. *feriatur*.
b MSS. quinque, *intusum*. Totidem, & edit. Cost. & quædam Paris. *intussum*.

que quadrupes, & dentibus utitur, quos in aliis avibus reperire non soleas. Parit ut quadrupedia, non ova sed pullos viventes. Volitat in aere avium more: sed crespuculo vespertino consuevit offundi. Volitat autem non aliquo pennarum, sed membranæ suæ fulta remigio, quo suspensa velut pennarum volatu circumfertur atque [a] vegetatur. Habet & illud hoc vile animal, quod sibi invicem adhærent, & quasi in speciem botryonis ex aliquo loco pendet: ac si se ultima quæque laxaverit, omnes resolvuntur. Quod fit quodam munere caritatis, quæ difficile in hominibus hujus mundi reperitur.

88. Est etiam galli cantus suavis in noctibus; nec solum suavis, sed etiam utilis, qui quasi bonus cohabitator & dormientem excitat, & sollicitum admonet, & viantem solatur, processum noctis canora significatione protestans. Hoc * canente latro suas relinquit insidias; hoc ipse lucifer excitatus oritur, cælumque illuminat; hoc canente mœstitiam trepidus nauta deponit, omnisque crebro vespertinis flatibus excitata tempestas, & procella mitescit; hoc canente devotus affectus exilit ad precandum, legendi quoque munus instaurat; hoc postremo canente ipsa Ecclesiæ petra culpam suam diluit, quam priusquam gallus cantaret, negando contraxerat. Istius cantu spes omnibus redit, ægris levatur incommodum, minuitur dolor vulnerum, febrium flagrantia mitigatur, revertitur fides lapsis, Jesus titubantes respicit, errantes corrigit. Denique respexit Petrum, & statim error abscessit: pulsa est negatio, secuta confessio. Quod non fortuito accidisse, sed ex sententia Domini lectio docet. Sic enim scriptum est; quia dixit Jesus ad Simonem: *Non cantabit gallus, priusquam me ter abneges.* (Matt. 16. 34.) Bene fortis in die Petrus, nocte turbatur; & ante galli cantum labitur, & labitur tertio; ut scias non inconsulta effusione sermonis esse prolapsum, sed mentis quoque [b] mutatione turbatum. Idem tamen post galli cantum fit fortior, & jam dignus quem Christus adspiciat: oculi enim Domini super justos. Agnovit venisse remedium, post quod jam errare non posset: & in virtutem ab errore mutatus amarissime flevit; ut lacrymis suis deleret errorem.

a Rom. edit. *vagatur*. Ex Bas. scilicet, apud quem, ἐπιπολάζει.

* Confer sodes hunc locum cum hymno diei dominicæ ad Laudes.

b Mss. aliquot & edit. Am. ac. Pet. *nutatione turbatum*.

CAPUT XXV.

Pia Auctoris precatio. Lacrymarum commendatio. Dimissio auditorum ad refectionem. Denique ad mysteria Dominici corporis invitatio.

89. Respice nos quoque domine Jesu; ut & nos propria recognoscamus errata, solvamus piis fletibus culpam, mereamur indulgentiam peccatorum. Ideo consulto sermonem protraximus; ut nobis quoque gallus cantaret, & loquentibus subveniret, quo si quod delictum obrepsisset in verbo, culpam Christe donares. Da, quæso, lacrymas Petri, nolo lætitiam peccatoris. Fleverunt Hebræi, & per mare sunt dehiscentibus undis liberati, Lætatus est Pharao quod Hebræos tenebat inclusos, & mari mersus cum populo suo occidit. Exultavit & Judas in mercede proditionis suæ: sed ipsius se mercedis laqueo strangulavit. Flevit errorem suum Petrus, & meruit ut aliorum aboleret errores.

90. Sed jam tempus est quo finire sermonem & claudere debeamus: tempus est quo melius aut tacetur, aut fletur: tempus est quo celebratur indulgentia peccatorum. Nobis quoque gallus iste mysticus in sacris cantet; quoniam jam Petri gallus in nostro sermone cantavit. Fleat pro nobis Petrus, qui pro se bene flevit, & in nos pia Christi ora convertat. Approperet Jesu domini passio, quæ quotidie delicta nostra condonat, & munus remissionis operatur.

91. Bonus Dominus dimittere jejunos non vult, ne quis deficiat in via. Si ille dicit: *Misereor hujus turbæ; quia triduum est quod perseverant mecum, & non habent escam, & dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via*; cujus intenta sermoni Maria apparatus recusabat epularum: quanto magis nos considerare debemus, quia non multi sunt, qui in verbo Dei vivunt, & ideo refectio corporis desideratur? Certe illius tridui nostrum [c] hoc postridie laboriosius est.

92. Et ideo qui cum avibus lusimus, cum gallo cantavimus, jam Domini canamus mysteria, & ad corpus Jesu conveniant aquilæ peccatorum ablutione renovatæ; jam enim cetus ille magnus verum nobis Jonam reddidit: & gratulemur quod factus est nobis vespere dies quintus; fiat nobis mane dies sextus.

c Sic edit. omnes, & nonulli mss. At Carn. Corb. Th. ac Reg. *post pridie*. Big. & Gem. *postridui*. Germ. Colb. cum Vict. duobus *postriduum*. In hac autem diversitate atque obscuritate optimum visum est non recedere ab edit.

LIBER SEXTUS

DE OPERE SEXTI DIEI.

SERMO IX.

CAPUT I.

Ultimi bujus sermonis difficultas exemplo certantium in ludis publicis explicatur; atque a rerum, quibus de agitur, jucunditate utilitateque conciliatur adtentio.

1. SExtus iste est dies, quo mundanæ creaturæ origo concluditur; & ideo B etiam sermonis nostri quem de[a] rerum exordiis adsumsimus, finis paratur. Qui etsi per quinque jam dies non mediocri labore nobis processerit; tamen hodierno die, majore curarum accrescit fœnore, quia in hoc & superiorum dierum periculum est, & totius summa certaminis. Etenim si in fidibus aut cantibus & athletarum contentionibus crebris licet & maximis ludicris, tamen superiores dies sine ullo corona C transiguntur dispendio, postremus autem dies habet sortem coronæ, in quo & decernendi periculum est, & cedendi opprobrium, & vincendi præmium: quanto magis in hoc tanto agone sapientiæ, tanto non paucorum sed universorum judicio, cum hodie nobis velut quædam certaminis corona procedat, major sollicitudo angit; ne & superiorum effundamus laborem dierum, & præsentis subeamus pudorem. Ne D que enim eadem dicendi conditio, quæ canendi atque luctandi; cum in illis ludus offensionis, in isto lapsus sit mortis. Illic si pecces, spestantium fastidium est: hic damnum est audientium.

2. Assistite igitur mihi tamquam coronæ judices, & ingredimini mecum in hoc magnum & admirabile totius visibilis theatrum creaturæ. Etenim si is qui explorat novorum adventus hospitum, toto eos E circumducit urbis ambitu, præstantiora quæque opera demonstrans, non mediocrem locat gratiam: quanto magis sine fastidio accipere debetis, quod velut quadam sermonis manu [b] per hanc communem vos circumduco patriam, & singularum rerum species & genera demonstro, ex omnibus colligere cupiens, quanto vobis creator universorum gratiam uberiorem, quam universis donaverit. Vobis igitur hæc corona F proponitur, vos hodie cupio vestro judicio coronare. Non enim nos athletarum A modo marcentia serta deposcimus, sed viride vestræ sanctitatis examen; quo decernatis per omnes quidem creaturas providentiam penetrare divinam, sed cum ceteris vobis commune corporeæ fragilitatis esse consortium, præ ceteris tamen vos animi virtute constare, quæ sola nihil habet commune cum ceteris.

CAPUT II.

Ad tractandum de bestiarum natura Ambrosius accedit: Scripturam simpliciter accipiendam docet: instituit sui cum paupere convivva comparationem: curiosas quæstiones fugiendas monet; eamque rem Moysis exemplo confirmat.

3. NUnc age, naturas bestiarum dicamus, & hominis generationem. C Audio enim jamdudum aliquos insusurrare dicentes: Quamdiu aliena discimus, & nostra nescimus? Quamdiu de reliquis animantibus docemur scientiam, & nosmetipsos ignoramus? Illud dicat quod mihi prosit, unde me ipsum noverim. Et justa est [c] conquestio: sed ordo servandus est quem Scriptura contexuit; simul quia non possumus plenius nos cognoscere, nisi prius quæ sit omnium natura animantium cognoverimus.

4. *Producat*, inquit, *terra animam viventem secundum genus, quadrupedes, & serpentes, &* [d] *bestias terræ, & pecora secundum genus, & omnia reptilia. Et fecit Deus bestias terræ, & omnia pecora ad genus, & omnia repentia terræ ad genus. Et vidit Deus quia bona, & dixit Deus: Faciamus hominem.* Gen. 1. 24. 25. 26. Hoc loco non ignoro quosdam bestiarum & pecorum & serpentium terræ species alio retulisse; ut hæc ad immanitates criminum, stultitiam peccatorum, nequitiam cogitationum referrent: ego autem simplices naturas uniuscujusque generis accipio.

5. Nec vereor ne quis me pauperis convivæ præsumtioni conferendum putet, qui studio humanitatis complures roget, nec his quidquam nisi viles & usitatos apponat cibos, & tenui mensæ pauperis apparatu plus reprehensionis incurrat ex fastidio convivarum, quam gratiæ referat ex hospitalitatis affectu. Nec enim Elisæum amici quasi malum convivam agrestia ap- 4. Reg. 1. 39.

po-

a Tres mss. *de dierum exordiis*.

b Mss. Carn. Corb. Th. ac Regius, *per hanc communionem vos circumduco in patriam*.

c Edit. omnes, *quæstio*. Mss. rectius, *conquestio*, id est, querela

d Ita mss. plures potioresque. Alli cum edit. *& bestias terræ secundum genus, & pecora secundum genus, & repentia terræ ad genus*. Rom. edit. *secundum genus*, Hæc etiam addit sola, *& factum est sic*.

ponentem olera refutarunt. [a] Simile vanis relationibus exquisitum illud & accuratum opipare convivium est, in quo phasiani aut turturis species apponitur, & intus pullus manducatur, aut pullus infertur, & ostreis est fartus, aut spondylis: aut poculum bibitur quod diverso colore atque odore in alienos mutetur sapores: maritima terrenis, terrena maritimis farciuntur. Hoc est reprehendere providentiam creatoris, qui nobis ad victum omnia donavit, quod non illa miscuerit: sed hæc dulcia primo videntur, & postea fiunt amara. Quo enim COPIOSIOR fuerit luxuries, eo perniciosior intemperantia est. Elisæus autem amara apposuit, sed postea facta sunt dulcia. Denique qui ante in illo cibo mortem putabant, postea in eo suavitatis & vitæ gratiam sunt adepti.

4. Reg. 4. 42. 6. Neque rursus formidini est, ne plures videar invitasse, quam possum pascere, & vobis panes deficiant verborum meorum; quia & Elisæus etsi merito inimitabilis nobis imitandus fide, non consideravit quantos panes haberet, sed quos haberet dividere omnibus voluit, & sufficere omnibus judicavit. [b] Itaque decem panes hordeaceos dividere in plebem jussit ministro. Et dixit minister: *Quid, dabo hoc in conspectu centum virorum?* Et respondit, *Da & manducent, quoniam hæc dicit Dominus: Manducabunt & relinquent.* (Ibidem. 43.) Fides igitur vestra faciet abundare pauperis linguæ convivium. Nec vereor, ne jejunia vos edaciores faciant; quominus repleti, & esurientes ac vacui revertamini, quia scriptum est: *Confirmat justos Dominus, & in diebus famis saturabuntur.* (Psal. 36. 17. & 19.) Multo pulcrius est hordeaceos panes non erubescere, & apponere quod habeas, quam negare. Elisæus qui sibi nihil reliquit, populis abundavit. Elisæus ergo hordeaceos panes non erubuit apponere, nos erubescimus simplices intelligere creaturas, quæ simplicibus & suis declarantur vocabulis? Cælum legimus, cælum accipiamus: terram legimus, terram intelligamus frugiferam.

7. Quid mihi quærere quæ sit ejus mensura circuitus, quam geometræ centum octoginta millibus stadiorum æstimaverunt? Libenter fateor me nescire quod nescio, immo quod scire nihil proderit. Melius est genera terrarum scire quam spatia, quæ circumfuso mari, interjectis Barbarorum regionibus, suffusa atque invia paludibus humo, quemadmodum possumus comprehendere; quod impossibile esse hominibus Scriptura demonstrat, dicente Deo: *Quis mensus est manu aquam, & cælum palmo, & universam terram clausa manu? Quis statuit montes in libra, & rupes in statera, & nemora in jugo.* (Esai. 40. 12.) Et infra. *Qui tenet gyrum terræ, & habitantes in ea sicut locustas: qui statuit cælum ut cameram.* (Ibidem. 22.) Quis igitur æqualem sibi cum Deo potestatem & scientiam audeat vindicare; ut quæ Deus majestatis suæ esse proprio signavit oraculo, hæc sibi homo ad cognitionem suppetere posse præsumat?

8. Certe Moyses eruditus erat in omni sapientia Ægyptiorum: sed quia spiritum Dei accepit, quasi minister Dei inanem illam & usurpatoriam Philosophiæ doctrinam veritatis rationi posthabuit: & ea descripsit mihi quæ nostræ spei accommoda judicavit, quod terram fecerit Deus, quod produxerit terra juxta Dei omnipotentis imperium, operationemque domini Jesu virgulta de terris, & omnem animam viventem secundum genus. At non ille putavit dicendum, quantum de spatio aeris occupet umbra terræ, cum sol recedit a nobis, diemque abducit inferiora axis illuminans; & [c] quemadmodum in regionem umbræ mundi hujus incidens lunæ globus eclipsim faciat; quoniam quæ nihil ad nos, quasi nihil profutura præteriit. Vidit enim in sancto Spiritu non illas marcescentis jam sapientiæ vanitates sequendas, quæ rebus inexplicabilibus mentem nostram occupant, luduntque operam; sed ea potius describenda, quæ ad virtutis spectarent profectum.

CAPUT III.

Animantibus inditam Dei verbo generationis legem in specierum successionibus perseverare. Minime negandam naturæ eorum quæ genita sunt, veritatem: at homini belluinam imitari vitam, flagitiosum esse. Demum sequitur vitiorum quorumdam certis animalibus familiarium atque adeo fugiendorum expositio.

9. INhæreamus igitur propheticis dictis, nec Spiritus sancti quasi vilia despectui habeamus alloquia. Producat, [d] inquit, terra animam viventem pecorum & bestiarum & reptilium. Quid [e] argumentamur alia, ubi evidenter creaturarum terrestrium natura formatur. Currit enim in constitutione mundi per omnem creaturam Dei Verbum; ut subito de terris omnia quæ statuit Deus, animantium genera producantur, & in futurum lege præscripta, secundum genus sibi, similitudinemque universa succedant, ut leo leonem generet, tigris tigri-

a Rom. edit. *variis relationibus*. Vet. ac plerique mss. *vanis relationibus*. At Ben. Car. & Germ. *vanis refutationibus*. Ben. inter lineas, *id est*, *relationibus*. Ibi tamen vox refutatio fastidium significare videtur; nam refutare interdum idem est ac fastidire vel respuere.

b Mss. omnes & edit. vet. constanter legunt, *decem panes*. Rom. edit. cum LXX. Interp. ac Vulg. *viginti panes*.

c Mss. aliquot, & Rom. edit. *in regionem umbra hujus incedens*. Alii & vet. edit. *in regionem mundi hujus incedens*, vel, *incidens*. Car. & Ben. *in regionem umbra mundi hujus*, primus, *incidens*, secundus, *incedens*.

d Rom. edit. sola: *Producat, inquit, terra animam viventem secundum genus, pecora & bestias & repentia terra* &c.

e Ita mss. melioris notæ atque edit. Rom. Alii vero majori numero, atque edit. vet. *Quid argumenta moralia*.

tigridem, bos bovem, cygnus cygnum, aquila aquilam. Semel præceptum in perpetuum inolevit naturæ. Et ideo ministerii sui obsequium præbere terra non desinit; ut priscæ animantium species reparabili generis successione in novas reparentur ætates.

10 Sed vis ad usum hominis derivare quæ genita sunt? Noli veritatem unicuique generi naturæ propriæ denegare, & multo magis ea ad gratiam aptabis humanam. B Primum quia omnia genera pecorum, bestiarum, ac piscium in alvum natura prostravit; ut alia ventre repant, alia quæ pedibus sustinentur, demersa magis quadrupedi corporis gressu, & velut affixa terris videas esse, quam libera. Siquidem cum erigendi se non habeant facultatem, de terra victum requirunt, & ventris in quem deflectuntur, solas sequuntur voluptates. Cave o homo pecudum more curvari. Cave ne in alvum te non tam corpore, quam C cupiditate deflectas. Respice corporis tui formam, & speciem congruentem celsi vigoris adsume. [a] Sine sola animalia prona pascantur. Cur te in edendo sternis ipse, quem natura non stravit? Cur eo delectaris, in quo naturæ injuria est? Cur noctes & dies cibo intentus, pecorum more terrena depasceris? Cur illecebris corporalibus deditus, ipsum te inhonoras, dum ventri atque ejus passionibus deservis? Cur intellectum tibi adimis, quem tibi creator at- D tribuit? Cur te jumentis comparas, a quibus te voluit Deus segregari dicens: *Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus?* (Psal. 31. 9.) Aut si te edacitas equi intemperantiaque delectat, & adhinnire ad feminas voluptati est, delectet in fræno maxillas tuas camoque constringi. Si crudelitas te pascit, ferarum hæc rabies est, quæ propter sævitiam trucidantur; vide ne in te quoque crudelitatis tuæ vertatur immanitas.

E 11. Piger asinus, [b] & expositus ad prædam, sensuque tardior quid aliud docet, nisi nos vivaciores esse debere, nec desidia corporis animique pigrescere, confugere ad fidem, quæ onera gravia allevare consueverit?

10. Fraudulenta vulpes foveis se latibulisque demergens, nonne indicio est infructuosum esse animal, odioque dignum propter rapinam, despectu propter infirmitatem, & ideo suæ incautum salutis dum in- F sidiatur alienæ.

13. Perdicem [c] astutam quæ aliena ova diripiat, hoc est, perdicis alterius, & corpore foveat suo: sed fraudis suæ fructum habere non posse; quia cum eduxerit pul-

A los suos, amittit eos; quia ubi vocem ejus audierint quæ ova generavit, relicta ea ad illam se naturali quodam munere & amore conferunt, quam veram sibi matrem ovorum generatione cognoverint; significantes hanc nutricis fungi officio, illam parentis. Itaque incassum proprios fundit labores, ac fraudis suæ pretio multatur. Unde & Hieremias ait: *Clamavit perdix, & congregavit quæ non peperit*, (Hier. 17. 11.) id est, ova congregavit, & clamavit quasi ovans suæ fraudis effectu. Sed ludit operam; quia impenso labore alii educit, quos ipsa diuturnæ fotu sedulitatis animaverit. Hujus imitator est diabolus, qui generationes creatoris æterni rapere contendit; & si quos insipientes & sensus proprii carentes vigore potuerit congregare, fovens eos illecebris corporalibus, ubi primum vox Christi parvulis fuerit infusa, discedunt atque ad eam se conferunt matrem, quæ pullos suos sicut avis materno amore complectitur. Congregavit enim diabolus gentiles, quos non creaverat: sed ubi in Evangelio suo vocem Christus emisit, ad eum se potissimum contulerunt, quos sub umbra alarum suarum ipse suscepit, & matri dedit Ecclesiæ nutriendos.

14. Leo [d] naturæ suæ superbus ferocia aliarum ferarum generibus miscere se nescit: sed quasi rex quidam plurimorum dedignatur consortium. Qui etiam cibum fastidit hesternum, & ipsas suæ escæ reliquias aversatur. Quæ autem se ei sociare fera audeat, cujus voci tantus naturaliter inest terror; ut multa animantium quæ per celeritatem possent impetum ejus evadere, rugientis ejus sonitu velut quadam vi attonita atque icta deficiant?

15. Nam de pardi specie nec Scriptura siluit quod varietate coloris motus varios animæ suæ prodat. Dicit enim Hieremias: *Si mutabit Æthiops pellem suam, & pardus varietatem suam.* (Hier. 13. 23.) Non solum enim de figura, sed etiam de mobilitate furoris istud accipitur; eo quod tenebrosis & inquietis ac mobilibus infidæ mentis atque animi mutationibus decoloratus populus Judæorum boni propositi gratiam jam tenere non possit, nec ad emendationem ullam correctionemque remeare, qui semel ferinam induerit immanitatem.

CA-

a Edit. & pauci mss. *Si sola animalia prona pascuntur*. Alii plures ac meliores, *sine qua sola...pascuntur*, quidam, *pascantur*. Omnium optime Ben. & Germ. ut nos in textu.

b Codex Vat. unus, *& expositus ad pondera*. Rom. edit. *& ad onus expositus*.

c Rom. edit. *astutam novimus, qua* &c. Manifesta quidem hic ellypsis est, quæ suppleri potest per verba, novimus, ferunt, aut aliud simile: nos Auctoris textum ut in antiquis mss. & edit. invenitur, exhibemus.

d Ita mss. fere omnes. Alii, atque edit. *Leo natura sua vi superbus ferocitatem sui aliarum* &c.

CAPUT IV.

De mira indole nonnullorum animalium in vitandis sibi noxiis, atque utilibus prosequendis; & de naturalibus virtutibus quas in illis imitari nos oporteat.

16. Est tamen etiam in natura quadrupedum, quod imitari nos sermo adhortetur propheticus, quo exemplo caveamus desidiam, & exiguitate vel infirmitate corporis a virtutis studio non reflectamur, neque revocemur ab ullius propositi magnitudine. Exigua est enim formica, quæ majora suis audet viribus; neque servitio ad operandum cogitur, sed spontaneæ proposito prospicientiæ futura alimentorum subsidia sibi præstruit. Cujus ut imiteris industriam Scriptura commonet te dicens: (Prov. 6. 6.) *Confer te ad formicam o piger, & æmulare vias ejus, & esto illa sapientior.* Illa enim nullam culturam possidet, neque eum qui se cogat habens, neque sub domino agens, quemadmodum præparat escam, quæ de tuis laboribus sibi messem recondit; & cum tu plerumque egeas, illa non indiget. Nulla sunt ei clausa horrea, nullæ impenetrabiles custodiæ, nulli inviolabiles acervi. Spectat custos, furtaque prohibere non audet: adspicit sua damna possessor, nec vindicat. Nigro convectatur agmine præda per campos, fervent semitæ comitatu viantium, & quæ comprehendi angusto ore non possunt, humeris grandia frumenta truduntur. Spectat hæc dominus messis, & erubescit tam parca piæ industriæ negare compendia.

17. Quid autem de canibus loquar, quibus insitum est natura quadam referre gratiam, & sollicitas excubias pro dominorum salute prætendere? Unde ad immemores beneficii, & desides atque ignavos clamat (Esai. 56. 10.) Scriptura: *Canes muti, nescientes latrare.* Sunt ergo canes qui noverint latrare pro dominis, noverint sua tecta defendere. Unde & tu disce vocem tuam exercere pro Christo, quando ovile Ecclesiæ incursant lupi graves. Disce in ore tuo verbum tenere; ne quasi mutus canis commissam tibi fidei custodiam quodam prævaricationis silentio deseruisse videaris. Talis canis viator & comes Angeli est, quem Raphael in libro prophetico non otiose sibi & [a] Tobiæ filio adjungendum putavit, (Tob. 6. 1. & 11. 9.) quando perrexit ut Asmodæum fugaret, firmaret copulam conjugalem. Memoris enim affectus gratia pellitur dæmonium, stabilitur conjugium. Mutæ itaque specie bestiæ sanctus Raphael angelus Tobiæ juvenis, quem tuendum receperat, ad relationem gratiæ erudiebat affectum. Quis enim non erubescat gratiam bene de se merentibus non referre, cum videat etiam bestias refugere crimen ingrati? Et illæ impertitæ alimoniæ servant memoriam, tu non servas salutis acceptæ.

18. Ursa insidians licet, ut Scriptura ait, (Thren. 3. 10.) est enim plena fraudis fera; tamen fertur informes utero partus edere, sed natos lingua fingere, atque in speciem sui similitudinemque formare. Non miraris in fera tam pii oris officia, cujus naturam pietas exprimit? Ursa igitur partus suos ad sui effingit similitudinem, tu filios tuos instituere similes tui non potes?

19. Quid quod etiam medendi industriam non prætermisit? Siquidem gravi affecta cæde, & consauciata vulneribus mederi sibi novit herbæ cui nomen * φλομος, ut Græci appellant, ulcera subjiciens sua; ut solo curentur attactu. Serpens quoque pastu fœniculi cæcitatem repellit exceptam. Itaque ubi oculos obduci sibi senserit, nota remedia petit, nec fraudatur effectu. Testudo visceribus pasta serpentis, cum venenum adverterit sibi serpere, origano medicinam suæ salutis exercet: & cum sit volutabris palustribus mersa; curare se tamen proprio novit antidoto, certoque auxilio sanitatis potestates herbarum etiam ipsa scire se comprobat. Videas etiam vulpem lacrymula pinus medentem sibi, & tali remedio imminentis mortis spatia proferentem.

20. Clamat ipse Dominus in Hieremiæ (Hier. 8. 7.) libro: *Turtur & hirundo, agri passeres custodierunt* [b] *tempora introitus sui: populus autem meus non cognovit judicia Domini.* Novit hirundo quando veniat, quando etiam revertatur. Novit etiam * pia avis annuntiare adventus sui testimonio veris indicium. Novit etiam formica explorare serenitatis tempora; nam cum adverterit madidatos imbre fructus suos humescere, explorato diligentius aere quando jugem possit servare temperiem, acervos reserat suos, & de cavernis foras suis humeris exportat; ut jugi sole propria frumenta siccentur. Denique haud quaquam illis diebus omnibus rumpi de nubibus imbres videris, nisi cum fruges suas horreis propriis formica revocaverit. Boves impendente pluvia ad præsepia se tenere noverunt. Iidem ubi naturali sensu mutationem cæli collegerint, loras spectant, & ultra præsepia cervices extendunt suas una omnes specie; ut prodire se velle testentur. Ovis sub adventu hyemis inexplebilis ad escam insatiabiliter herbam rapit, eo quod præsentiat [c] asperitate hyemis defuturam;

a Mss. quinque melioris ævi, & Tobis. Alii quatuor, & Tobi, & sic in sequentibus. LXX. Τωβιτ.
* φλομις, latine verbascum.
b Sex mss. *tempora nidi sui.*

* Id est, ciconia, de qua supra l. 5. c. 16.
c Edit. omnes, & mss. aliquot, *asperitatem hyemis futuram.* nonnulli, *adfuturam.* Omnium antiquissimi ut nos in textu.

ram; ut ſe prius herbæ pabulo farciat, quam A gelu adurente omnis herba deficiat. Echinus iſte terrenus, quem vulgo hericium vocant, ſi quid inſidiarum præſenſerit, ſpinis ſuis clauditur, atque in ſua ſe arma colligit; ut quicumque eum contigendum putaverit, vulneretur. Idemque echinus futuri providens geminas ſibi reſpirandi vias munit; ut quando boream flaturum collegerit, Septemtrionalem obſtruat; quando Noto cognoverit detergi aeris nubila, ad Septemtrionalem ſe conferat, ut flatus de- B clinet obvios, & e regione nocituros.

21. Unde dignam Domino laudem Propheta detulit, dicens: *Quam magnificata ſunt opera tua Domine! Omnia in ſapientia feciſti.* Pſ. 103. 24. Omnia penetrat divina ſapientia, implet omnia: idque locupletius ex irrationabilium ſenſibus, quam ex rationabilium diſputatione colligitur. VALIDIUS eſt enim naturæ teſtimonium, quam doctrinæ argumentum. Cui animanti incognitum eſt quemadmo- C dum ſuam tueatur ſalutem; ſi virtus ſuppetit, reſiſtendo; ſi velocitas, fugiendo; ſi aſtutia, præcavendo? Quis eas uſum medendi herbarumque docuit habere notitiam? Homines ſumus, & ſæpe ſpecie herbarum fallimur, & plerumque quas ſalubres putamus, noxias reperimus. Quoties inter dulces epulas cibus lethalis irrepſit, & inter ipſas aulicorum excubias miniſtrorum, vitalia regum feralis eſca penetravit? Feræ ſolo norunt odore noxia & pro- D futura diſcernere; nullo prævio, nullo prægustatore carpitur herba, nec lædit. MELIOR enim magiſtra veritatis natura eſt. Hæc ſine ullius magiſterio ſuavitatem ſanitatis noſtris infundit ſenſibus, eadem doloris acerbitatem docet eſſe fugiendam. Hinc vita dulcior, hinc mors amarior. Hæc commendat leænæ catulos ſuos, & immitem feram materno mollit affectu. Hæc tigridis interpellat ferocitatem, & imminentem eam prædæ reflectit. Namque ubi vacuum E raptæ ſobolis cubile repererit, illico veſtigiis raptoris inſiſtit. At ille quamvis equo vectus fugaci, videns tamen velocitate feræ ſe poſſe præverti, nec evadendi ullum ſuppetere ſibi poſſe ſubſidium, technam hujuſmodi fraude molitur. Ubi ſe contiguum viderit, ſphæram de vitro projicit: at illa imagine ſui luditur, & ſobolem putat, revocat impetum, colligere fetum deſiderans. Rurſus inani ſpecie retenta totis ſe ad comprehendendum equitem viribus fundit, & iracundiæ F ſtimulo velocior fugienti imminet. Ille iterum ſphæræ objectu ſequentem retardat; nec tamen ſedullitatem matris memoria fraudis excludit: caſſam verſat imaginem, & quaſi lactatura fetus reſidet. Sic pietatis ſuæ ſtudio decepta, & vindictam amittit & ſobolem.

22. Quod nobis Scriptura aſſert, quæ dicit: *Filii diligite patres veſtros: parentes nolite ad irracundiam provocare filios veſtros.* Coloſſ. 3. 20. Natura hoc beſtiis infundit, ut catulos proprios ament, fetus ſuos diligant. Neſciunt illæ odia novercalia, nec mutato concubitu parentes a ſobole depravantur, neque noverunt præferre filios poſterioris copulæ, ſuperioris autem negligere. Norunt pignora ſua, neſciunt caritatis differentiam, odiorum incentiva, offenſionum diſcrimina. Simplex ferarum natura eſt, neſcit veritatis calumnias. Sic enim omnia temperavit Deus, ut quibus minus rationis daret, plus indulgeret affectus. Quæ fera pro catulis ſuis non ipſa potiſſimum ſe offerat morti? Quæ fera fetus ſuos innumeris licet obſeſſa cuneis armatorum, non ſuis viſceribus tegat? Ingruat licet telorum ſeges; illa tamen parvulos ſuos muro ſui corporis ſeptos immunes præſtat periculi. Quid dicit homo qui mandatum negligit, naturam oblitterat? Filius patrem deſpicit, pater abdicat filium; & hoc putant jus eſſe, ubi damnatur fœcunditas: ſe potius pater damnat, qui facit irritum eſſe quod genuit. Et hoc putatur auctoritatis eſſe, ubi ſterilitatis natura multatur.

23. Exortem rationis canem eſſe nemo dubitaverit; tamen ſi ſenſus ejus vigorem conſideres, cenſes eum ſentiendi ſagacitate vim ſibi rationis adſciſcere. Denique quod pauci in gymnaſiis conſtituti, qui totam in diſcendo vitæ longævitatem contriverint, vix potuerunt cognoſcere, ut ſyllogiſmorum conjunctiones contexerent, hoc naturali canis eruditione comprehendere facile poterit æſtimari. Nam ubi veſtigium leporis cervive repererit, atque ad diverticulum ſemitæ venerit, & quoddam viarum compitum quod partes in plurimas ſcinditur; obiens ſingularum ſemitarum exordia, tacitus ſecum ipſe pertractat, velut ſyllogiſticam vocem ſagacitate colligendi odoris emittens: Aut in hanc partem, inquit, deflexit, aut in illam; aut certe in hunc ſe anfractum contulit: ſed nec iſtam, nec illam ingreſſus eſt viam: ſupereſt igitur ut in iſtam ſe partem ſine dubitatione contulerit. Quod homines vix prolixa compoſitæ artis meditatione componunt, hoc canibus ex natura ſuppetit: ut ante mendacium deprehendant, & poſtea falſitate repudiata inveniant veritatem. Nonne totos dies conferunt philoſophi propoſitiones ſibi in pulvere dividentes, qui radio [a] ſibi deſcribunt ſingulas, & ex tribus cum unam earum veram eſſe neceſſe ſit, duas primo interficiunt tamquam mendacio congruentes, & ſic in ea quæ relicta eſt, vim veritatis inhærere definiunt? Quis tam tenax poteſt eſſe beneficii, & memor gratiæ? Quandoquidem pro do-

[a] MSſ. novem, *ſibi deſcribunt ſingula ſomnia, & ex tribus* &c.

domino etiam in latrones inſilire noverunt, A & extraneorum acceſſus prohibere nocturnos, & mori pro dominis, & commori cum dominis ſint parati? Sæpe etiam necis illatæ evidentia canes ad redarguendos reos indicia prodiderunt; ut muto eorum teſtimonio plerumque ſit creditum.

24. Antiochiæ ferunt in remotiori parte urbis crepuſculo necatum virum, qui canem ſibi adjunctum haberet. Miles quidam prædandi ſtudio miniſter cædis extiterat; tectus idem tenebroſo adhuc diei exordio in B alias partes conceſſerat; jacebat inhumatum cadaver, frequens ſpectantium vulgus adſtabat, canis queſtu lacrymabili domini deflebat ærumnam. Forte is qui necem intulerat, ut ſe habet verſutia humani ingenii, quo verſandi in medio auctoritate præſumta fidem adſciſceret innocentiæ, ad illam circumſpectantis populi acceſſit coronam, & velut miſerans appropinquavit ad funus. Tum canis ſequeſtrato pauliſper queſtu do- C loris, arma ultionis adſumſit atque apprehenſum tenuit & velut * epilogo quodam miſerabile carmen murmurans univerſos a convertit in lacrymas, fidem probationi detulit; quod ſolum tenuit ex plurimis, nec dimiſit. Denique perturbatus ille, quod tam manifeſtum rei indicem neque odii, neque inimicitiarum, neque invidiæ, aut injuriæ alicujus poterat objectione evacuare, crimen diutius nequivit refellere. Ita- D que quod erat difficilius, ultionem perſecutus eſt; quia defenſionem præſtare non potuit. Quid nos dignum noſtro referimus creatori, cujus cibo veſcimur, & diſſimulamus injurias, & ſæpe inimicis Dei eas quas a Deo accepimus, epulas exhibemus?

25. Quid agniculis ſimplicius, quos minuſculæ parvulorum comparamus innocentiæ? Sæpe ex his in magno grege agniculus per ovilia tota vagatus errat a matre, & cum eam reperire non poſſit, balatu frequenti E abſentem citat, ut reſponſuræ vocem excitet, quo ad ejus ſonum errabunda replicet veſtigia: multis licet verſetur in millibus ovium, recognoſcit vocem parentis, feſtinat ad matrem, lactis quoque materni notos ſibi fontes requirit: quamvis cibi deſiderio teneatur & potus, tranſcurrit tamen aliena ubera gravida, licet humore lactis exundent; ſolam matrem requirit, ſolius ſibi materni uberis pauperes ſuccos ſignificat abundare. Illa quoque inter multa agni- F culorum millia ſolum filium novit: unus plurimorum balatus, eadem ſpecies; illa tamen fetum ſuum diſcernit a ceteris, & ſolum filium tacito pietatis teſtimonio recognoſcit. Paſtor errat in diſcretione ovium, agniculus in agnitione matris neſcit errare. Paſtor fallitur ſpecie: ſed ovis pietate non fallitur. Unus odor omnibus, ſed tamen habet natura odorem ſuum domeſticum, quem ſoboles cara ſpeciali quadam videtur proprietate redolere.

26. Habet ſuos uſus natura, & ſenſus domeſticos. Vix infantulo cœperunt dentes prorumpere, & jam novit ſua arma tentare. Nondum catulo dentes, & tamquam habeat, ore proprio ſe quærit ulciſci. Nondum cervo cornua, & tamen fronte præludit, atque ea quæ nondum expertus ſit, tela minitatur. Lupus ſi prior hominem viderit, vocem eripit, & deſpicit eum tamquam victor vocis ablatæ. Idem ſi ſe præviſum ſenſerit, deponit ferociam, non poteſt currere. Leo gallum & maxime album veretur. Caprea vulnerata * dictamnum petit, & de vulnere excludit ſagittas. Norunt & beſtiæ remedia ſua. Leo æger ſimiam querit, ut devoret; quo poſſit ſanari. Leopardus capreæ agreſtis ſanguinem bibit, & vim langoris evitat. Omnis fera ægra canis hauſto curatur ſanguine. Urſus æger formicas devorat. Cervus oleæ ramuſculos mandit.

27. Ergo feræ norunt expetere ea quæ ſibi proſint, tu ignoras o homo remedia tua? Tu neſcis quomodo virtutem eripias adverſario, ut te tamquam præventus lupus effugere non poſſit, ut oculo tuæ mentis ejus perfidiam deprehendas, & prior curſum verborum ejus impedias, impudentiam ejus & acumen diſputationis obtundas. Quod ſi te ille prævenerit, vocem tibi aufert: & ſi obmutueris, ſolve amictum tuum, ut ſermonem reſolvas. Et ſi in te inſurrexerit lupus, petram cape, & fugit. Petra tua Chriſtus eſt. Si ad Chriſtum confugias, fugit lupus, nec terrere te poterit. Hanc petram quæſivit Petrus, cum titubaret in fluctibus, & invenit quia dexteram amplexus eſt Chriſti.

28. Quid dicam allio homines delectari, & illud ad eſcam ſumere, quod & leopardus fugit? Denique ſicubi allium aliquis confricandum putaverit, leopardus inde exilit, nec reſiſtit. Cujus venenata fera odorem non poteſt ſuſtinere, id tu pro cibo ſumis, & viſceribus infundis internis? Sed medicatur interdum doloribus. Sumatur pro medicamento, non pro cibo: ſumatur ab ægrotantibus, non ab epulantibus. Medicamentum quæris, & jejunium fugis; quaſi majus aliud remedium reperire poſſis. Jejuni hominis ſputum ſi ſerpens guſtaverit, moritur. Vides quanta vis jejunii ſit; ut & ſputo ſuo homo terrenum ſerpentem interficiat, & merito ſpiritalem.

29. Quantam Dominus etiam minuſcu-
lis

* *Epilogo*, id eſt, querela; eo quod oratores querelas maxime in epilogo & fine orationis adhibeant, ut judices flectant ad miſericordiam.

a Aliquot mſſ. non minimæ auctoritatis, *convertit in fidem, probationem detulit*.

* Græce δίκταμνον, herba quæ præcipue in Creta naſcitur, alio nomine dicitur pulegium, & hortenſe gingiber.

lis infudit prudentiam! Turtur nido suo, ne pullos suos incurset lupus, squillæ folia superjacit. Novit enim quod hujusmodi folia lupi fugere consuerint. [a] Novit vulpecula quomodo posteritatem foveat suam: & tu ignoras, tu negligis quomodo adversum lupos nequitiæ spiritalis posteritatem vitæ hujus habeas tutiorem?

CAPUT V.

Qua ratione Dominus aliis bestiis colla breviora, aliis longiora creaverit. Ubi potissimum elephanti membra, proprietates, atque in re militari usus describuntur.

30. SEd revertamur ad seriem creaturæ, & consideremus qua ratione Dominus aliis bestiis angustiora colla formaverit, ut leonibus atque tigridibus, ursis quoque; aliis prolixiora, [b] ut elephantis & camelis. Nonne evidens causa est; quia illis feris quæ carne vescuntur, non erat opus prolixitate cervicis? Non enim in terras pascendi gratia cervicem atque ora dejiciunt: sed aut cervum invadunt, aut bovem ovemque discerpunt. Camelus vero cum sit altior, quomodo herbis minutissimis pasceretur, nisi longiora usque ad terram colla ad usum pastionis extenderet. Itaque camelus pro ratione proceritatis suæ prolixiora colla sortius est, equus pro ratione, bos quoque simili modo; hi enim pascuntur herbis.

31. Elephantus autem etiam prominentem promuscidem habet; quia cum sit eminentior cunctis, se inclinare ad pascendum non potest. Itaque ejus ad colligendum cibum utitur ministerio. Ea immani bestiæ largi potus infundit humorem; ideoque concava est, quo ad restinguendam tantæ belluæ sitim plenos lacus hauriat, aut collecto flumine possit inundare potantem. Cervix sane minor est quam poscat tanti corporis moles; ne ea quoque oneri magis esset quam usui. Ideoque nec genua inflectit, quia rigidioribus opus fuit cruribus, quo velut columnis tanta possit membrorum machina sustineri. Calcaneum leviter incurvat, rigent cetera pedum a summo usque ad imum. Nec sicut in * ancylas nos sæpe deponimus, ita se etiam bestia potest tanta deflectere; meritoque non volvendi se, neque curvandi usum cum ceteris animantibus potest habere communem. Fulcitur hinc inde trabibus maximis; ut in somno aliquantulum sine periculo reflectatur, quia pes ejus nulla artuum conjunctione distinguitur. Mansuetis igitur veluti quædam fulcra eorum quibus hic usus est, A parantur ingenio: feris autem & agrestibus, quia nemo hujusmodi quibus sustentari queant fulcra substernit, hinc venit usus periculi.

32. Namque arbori innixi aut costas fricant, aut in somno se se relaxant, quæ nonnumquam victa atque inflexa tanto corpore frangitur: ille vero qui se se in eamdem refunderat, corruit nec erigere atque elevare se potest; ibique jacens interit, aut gemitu suo proditus sternitur, B dum ventre ceterisque juxta mollioribus ad vulnus patet. Nam dorsum ejus ceteraque exteriora non ulla facile solent tela penetrare. Sunt autem qui propter ebur has illis insidias parent; ut arbores eas quibus se applicare consueverint, ex alia parte qua infrequentior usus eis fit, aliquantulum recidant, ut reflectente se elephanto, pondus membrorum ejus sustinere non possit ruinamque ejus arcessat.

C 33. Sed si quis ista reprehendit, reprehendat etiam altitudines ædificiorum; quia citius gravem minantur ruinam, & difficilius lapsa reparantur. Verum si illa aut propter pulcritudinem, aut propter speculam frequenter attollimus; hæc quoque in elephantis probare debemus, quia magnum rebus bellicis usum ministrant. Inde gens Persarum ferox bellis, valida sagittis omnique telorum jactu, quia de superioribus ad inferiora validiore nisu tela torquentur, acies D eorum velut gradientibus turribus septa procedit. In mediis campis tamquam de muro dimicant; & velut in arce quadam & specula collocati spectant magis bella, quam subeunt. Ita alieni a periculo videntur, tuti molibus bestiarum. Quis enim eas adire audeat, cum desuper jaculis facile figatur, inferius elephantorum conteratur incursu? Denique cedunt illis acies & armatorum cunei, & castra illa quadrata solvuntur. Intolerabili namque im- E petu in hostes ruunt; ut nullo agmine bellatorum, nulla constipatione militum, nullo clypeorum retardentur objectu: velut quidam mobiles montes versantur in præliis, & ut colles alto eminent vertice, mugitus fragore omnium perturbant confidentiam. Quid his faciat pedes, quamvis lacertis validus, & manu promtus; cum sibi septus armatorum populis gradienti murus occurrat? Quid faciat eques, cum e- F quus ejus perterrefactus tantæ bestiæ immanitate diffugiat? Quid faciat sagittarius, cum desuper ferrata virorum corpora jaculi ictum sentire non possint; bestia quoque nec nuda facile penetrabilis ferro sit, & munita loricis, obvias sine sui periculo acies secet, & conterat turmas?

34. Ita-

a Edit. Cost. & Rom. *Novit avicula*. Commode, si quis eis antiquus codex suffragaretur.

b Rom. edit. *ut camelis & equis*. Contra aliæ edit. & omnes mss. *ut elephantis* &c. Sed cum dicitur Deus longiora colla dedisse elephantis, promuscis intelligenda est, quæ illis cervicis prolixioris vicem supplet: unde Basil. ἔχει δὲ τὴν προβοσκίδα, τὴν τοῦ τραχήλου χρείαν ἀναπληροῦσαν.

* *Ancyla* suffragines seu curvaturæ cubiti vel cruris. Basil. ὄντι αὐτοῦ εἰς ἀγκύλην, ὄντι εἰς γόνυ διήρθρωται.

34. Itaque ut immensa ædificia, ita elephanti fundamentis validioribus sustinentur; alioquin imparibus fulti pedibus, intra brevem laberentur ætatem. Nunc autem & trecentis & amplius feruntur annis vitam producere; quia omnia sibi ad magnitudinem membra conveniunt. Ideoque non distincti ut nobis, sed compacti artus sunt, quo sint robustiores. Quam cito hominibus si diu steterint, aut velocius cucurrerint, vel jugiter ambulaverint, genua vexantur & plantæ! Conjuncta enim & articulata facilius quam concreta atque solidata aut doloris sensum, aut casum offensionis admittunt.

35. Et quid miraris, si vestiti armis timentur; quandoquidem dentibus suis tamquam naturalibus spiculis semper armati sunt? Promuscide sua quidquid involverint, frangunt pede vero quidquid compresserint, velut quodam lapsu ruinæ ingentis exanimant. Involvunt promuscide nemora ad sui escam, & quasi quidam altissimi dracones serpentinis quos cœperint, spiris flagellant. Plerumque eas in orbem colligunt, maxime cum de terra cibus legitur, aut potus hauritur. Documento itaque nobis sunt, quod nihil superfluum sit creatum; & tamen hæc tantæ molis bestia subjecta nobis, imperiis servit humanis.

CAPUT VI.

Belluas robustissimas ac ferocissimas homini a creatore subditas: eisdem minutissima animalia terrori atque exitio esse. Tum paucis de serpentum utilitate disputatis, homo ad sui animæque propriæ cognitionem excitatur.

36. Etenim quoniam de hominis creatura dicturi sumus, commendationem ejus præstruere & prælibare debemus. Videbatur nihil elephantis creatura habere robustius, nihil tam terribile vel procerum, nihil tam ferum quam leones vel tigrides sunt; & hæc serviunt homini, & naturam suam humana institutione deponunt. Obliviscuntur quod nata sunt, induunt quod jubentur. Quid multa? Docentur ut parvuli, serviunt ut infirmi, verberantur ut timidi, corriguntur ut subditi, in mores transeunt nostros; quoniam motus proprios perdiderunt.

37. Mirabilis igitur natura in maximis; mirabilis enim in excelsis Dominus, mirabilis etiam in minimis. Sicut enim non minus plana camporum, quam montium alta miramur, nec plus altitudinem cedri stupemus, quam vitis aut oleæ brevis fœcunditatem: ita non amplius miror elephantum quia procerus est, quam murem quia terribilis elephanto est. Naturæ igitur hæc

A potentia est; ut terribilia aliis, aliis meticulosa sint. Est enim donata prærogativa quædam singulis creaturis; ut quibusdam privilegiis propriis fulciantur. Formidabilis tauris elephantus murem timet. Leo quidem rex ferarum exiguo scorpionis aculeo exagitatur, & veneno serpentis occiditur. Eximia leonis pulcritudo comantes cervice toros excutit, vel sublato pectore attollit ora. Sed quis non miretur tam brevi scorpionis aculeo, ut incorporeum putes, ingentium corporum exire mortem?

B 38. Nec hoc quisquam reprehendat [a], quod creator serpentes creaturis suis, aliaque vel animantium vel herbarum genera venenata miscuerit. Nata sunt enim hæc ad correptionem nostram, non ad deformationem. Nam quæ ignavis, aut infirmis, aut impiis plerumque offensioni atque terrori sunt, aliis usui ita sunt hæc, ut pædagogi parvulis. Amari videntur, acerbi & C molesti, formidabiles verbere, libertatem lasciviendi negant, necessitatem disciplinæ exigunt, pueriles animos, ne luxu defluant, terrore constringunt; ideoque horum austeritate frugi evadunt, sobrii, continentes, laudi magis quam ludo dediti. Vides quid terribilia ista flagella proficiant? Sic & serpentes flagella sunt eorum quibus infirma animi ætas, & quædam puerilis mentis est virtus; ceterum fortioribus nocere non possunt. Denique confidenti D in Domino dictum est: *Super aspidem & basiliscum ambulabis & conculcabis leonem & draconem.* Psal. 90.13 Paulum momordit vipera, & putabant eum quasi peccatorem vix de naufragio servatum, veneno esse moriturum: sed postea quam inviolabilis mansit excussa in ignem vipera, plus apud intuentes venerationis invenit. Sed & ipse Dominus ad omnes ait: *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, hic salvus erit: qui vero non crediderit, damnabitur.* Marc. 16. 16. Signa autem credentium hæc E dixit fore, ut serpentes manu mulceant, venena his atque omne mortiferum, etiam si biberint, nocere non possint. Tua igitur tibi magis incredulitas o homo, quam venena metuenda serpentium sunt. Time igitur illa, [b] ut saltem dum formidantur illa, ad fidem provocare te possint. Quod si Deum non times, vel ultricia perfidiæ venena formides.

39. Nunc quoniam & elephantos vides F tibi subditos, & leones esse subjectos; nosce te ipsum o homo, quod non, ut ferunt, Apollinis Pythii, sed Salomonis sancti est, qui ait: *Nisi scias te formosa in mulieribus,* Cant. 1.7. quamquam multo antea Moyses in Deuteronomio scripserit: *Attende tibi o homo. Attende tibi,* ait lex. Et Propheta ait: *Nisi scias te.* Deut. 4.9. Cui hoc dicit? *Formosa,* inquit, *in mulieribus.* Quæ est pulcra in mulieribus, nisi

a MSS. novem satis probati, *quod creator serpentis creaturis suis talia vel &c.* Alii tamen, & edit. anteponendi.
b Codices Carn. Corb. vetus, Th. ac Reg. *ut salutem adquiras, dum formidantur illa.*

nisi anima, quæ in utroque sexu præstantiam possidet pulcritudinis? Et merito decora est, quæ non terrena sed cælestia, non corruptibilia sed incorrupta desiderat, in quibus decus perire non soleat. Corporalia enim omnia processu ætatis, aut ægritudinis inæqualitate marcescunt. Huic attende, dicit Moyses, in qua tu totus es, in qua melior tui portio est. Denique interpretatus est Dominus quis sis tu, dicens: *Attendite vobis a falsis prophetis*; isti enim animam debilitant, mentem subruunt. Non igitur caro tu es. Quid enim est caro sine animæ gubernaculo, mentis vigore? Caro hodie sumitur, cras deponitur. Caro temporalis, anima diuturna. Caro amictus est animæ, quæ se induit quodam corporis vestimento. Non igitur tu vestimentum es, sed qui vestimento uteris. Ideo tibi dicitur; ut exspolians veterem hominem cum actibus ejus, novum induas, qui non in corporis qualitate, sed in spiritu mentis, & agnitione renovatur. Non, inquam, caro es tu; neque enim carni dicitur; *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos*. Et alibi, *Templum Dei vos estis, & Spiritus sanctus habitat in vobis*: sed renovatis dicitur & fidelibus, in quibus permanet spiritus Dei. In carnalibus autem non permanet, quia scriptum est: *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis; quoniam carnes sunt*.

Matt. 7. 15. — Coloss. 3. 10. — Cor. 3. 17. — Ibidem. 5. — Gen. 6. 3.

CAPUT VII.

Hominis creationem a consideratione creatoris auspicatur. Filium Patris imaginem esse, nec non inter eos unitatem distinctionemque inveniri demonstrat. Denique hominem ut cognoscat unde oriatur, cujusve imaginem, & in qua parte eam gerat, admonet.

40. SEd ipsius creationis nostræ seriem consideremus. *Faciamus*, inquit, *hominem ad nostram imaginem, & ad similitudinem nostram*. Quis hoc dicit? Nonne Deus, qui te fecit? Quid est Deus? Caro, an spiritus? Non caro utique, sed spiritus, cujus similis caro esse non potest; quia ipse incorporeus & invisibilis est, caro autem comprehenditur & videtur. Cui dicit? Non sibi utique, quia non dicit, faciam, sed *faciamus*. Non Angelis; quia ministri sunt: servi autem cum domino, & opera cum auctore non possunt operationis habere consortium: sed dicit Filio; etiamsi Judæi nolint; etiamsi Ariani repugnent. Sed & Judæi conticescant, & Ariani [a] cum suis parentibus obmutescant, qui dum unum a consortio divinæ operationis excludunt, plures inserunt; & prærogativam quam Filio negant, servulis donant.

Gen. 1. 26.

41. Sed esto; ut adminiculo servulorum

A ad operandum Deus vobis indiguisse videatur. Si operatio communis est cum Angelis Deo, numquid Deo & Angelis imago communis est? Numquid Angelis diceret: *Faciamus hominem ad nostram imaginem, & ad similitudinem nostram*? Sed quid sit imago Dei audi dicentem: *Qui eripuit nos, inquit, de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum* [b] *Filii claritatis suæ, in quo habemus redemtionem, remissionem peccatorum, qui est imago Dei invisibilis, & primogenitus universæ creaturæ*. B Ipse est imago Dei Patris, qui semper est, & erat in principio. Denique imago est qui dicit: *Philippe qui videt me, videt & patrem*. Et quomodo tu cum imaginem vivam Patris viventis videas, dicis: *Ostende nobis patrem? Non credis quia ego in patre, & pater in me est?* Imago Dei virtus est, non infirmitas; imago Dei sapientia est, imago Dei justitia est: sed sapientia divina est, & sempiterna justitia. Imago Dei C est solus ille, qui dixit: *Ego & Pater unum sumus*; ita habens similitudinem Patris, ut divinitatis, & plenitudinis habeat unitatem. Ubi dicit, *faciamus*, quomodo inæqualitas? Cum iterum dicat, *ad similitudinem nostram*, ubi est dissimilitudo? Sic & in Evangelio ubi dicit: *Ego & Pater*, utique non una persona est; ubi autem ait, *unum sumus*, nulla est discrepantia divinitatis, aut operis. Non igitur in utroque una persona, sed una substantia est. Et D bene addidit, *sumus*; quia semper esse divinum est, ut coæternum credas, quem putabas dissimilem esse. Æternus est enim, de quo dicit Moyses: *Qui est misit me*. Pulcre etiam illud præmisit: *Ego & Pater*. Nam si patrem premisisset, tu minorem Filium judicares: sed præmisit Filium, quem non convenit credi Patre superiorem. Adjunxit *Patrem*, ut advertas Deum Patrem & Filium ejus ordinis præjudicio non teneri.

Coloss. 1. 13 & seq. — Johan. 14. 8. & 9. — Johan. 10. 30. — Exod. 3. 14.

42. *Attende*, inquit, *tibi soli*. Aliud enim E sumus nos, aliud sunt nostra, aliud quæ circa nos sunt. Nos sumus, hoc est, anima & mens: nostra sunt corporis membra, & sensus ejus: circa nos autem pecunia est, servi sunt, & vitæ istius apparatus. Tibi igitur attende, & te ipsum scito, hoc est, non quales lacertos habeas, non quantam corporis fortitudinem, non quantas possessiones, quantam potentiam, sed qualem animam ac mentem, unde omnia consilia proficiscuntur, ad quam operum tuorum F fructus refertur. Illa est enim plena sapientiæ, plena pietatis atque justitiæ; quoniam omnis virtus a Deo est. Cui dicit Deus: *Ecce ego Hierusalem pinxi muros tuos*. Illa anima a Deo pingitur, quæ habet in se virtutum gratiam renitentem, splendoremque pietatis. Illa anima bene picta est, in qua elucet divinæ operationis effigies. Illa anima

Deut. 4. 9. — Esa. 49. 16. — De pœnit. dist. 2. cap. illa anima.

a Edit. vet. & mss. quinque, *cum suis paribus*. Rom. & mss. Ben. *cum suis partibus*. Alii aliquot, *cum suis patribus*. Carn. Corb. vetus, & Th. ut in textu.

b Ita mss. plures ac potiores cum edit. antiquioribus. Ben. tamen & alii cum edit. Gill. & Rom. *Filii caritatis suæ*.

ma bene picta est, in qua est splendor gloriæ, & paternæ imago substantiæ. Secundum hanc imaginem quæ refulget, pictura pretiosa est. Secundum hanc imaginem Adam ante peccatum; sed ubi lapsus est, deposuit imaginem cælestis, sumsit terrestris effigiem. Sed fugiamus hanc imaginem, quæ intrare civitatem Dei non potest, quia scriptum est: *Domine in civitate tua imaginem eorum ad nihilum rediges*. Et non intrat indigna imago, & quæ intraret, excluditur; quia *non intrabit*, inquit, *in eam omne commune, & faciens execrationem & mendacium*: sed ille intrabit in eam, cujus in fronte agni nomen scriptum est.

Psal. 72. 20.

Apoc. 21. 27.

43. Anima igitur nostra ad imaginem Dei est. In hac totus es homo; quia sine hac nihil es, sed es terra, & in terram resolveris. Denique ut scias quia sine anima caro nihil est: *Nolite*, inquit, *timere eos, qui possunt corpus occidere, animam autem non possunt*. Quid igitur in carne præsumis, qui nihil amittis, si carnem amiseris? Sed illud time, ne animæ tuæ defrauderis auxilio. Quam enim dabit homo commutationem pro anima sua, in qua non exigua sui portio, sed totius humanæ universitatis substantia est? Hæc est per quam ceteris ferarum aviumque dominaris animantibus: hæc est ad imaginem Dei, corpus autem ad speciem bestiarum. In hac pium divinæ imitationis insigne; in illo cum feris ac belluis vile consortium.

Mat. 10. 28.

CAPUT VIII.

Ut pressius intelligatur ubi divina similitudo resideat, corporis & animæ dotes examinantur. Ostenditur totum hominem animæ vocabulo designari. Qui Dei imaginem fuco, crudelitate, perfidia oblitterant, objurgantur. Sub hæc exhortatio ad vigilantiam contra vitia, & pauperum ad divitum inter se comparatio caput absolvit.

44. SEd tractemus[a] limatius quid sit ad imaginem Dei. Caro numquid ad imaginem Dei est? Ergo in Deo terra est; quia caro terra est. Ergo corporeus Deus. Ergo infirmus ut caro, passionibusque subjectus. Et forte caput tibi videatur ad similitudinem Dei, quia eminet: aut oculi, quia intuentur: vel aures, quia audiunt. Si altitudinem spectes, num proceri videmur; quia paulolum vertice eminemus a terris? Sed ideo non pudet, eo nos similes Dei dici, quia serpentibus ceterisque reptantibus, aut quia damulis, atque ovibus, & lupis celsiores sumus? Et quantum in ea parte cameli nobis atque elephanti proceriores sunt? Obtutus est quidem præstans, spectare elementa mundi, cognoscere quæ nullus annuntiet, sed tuus deprehendat adspectus: verum hoc ipsum quantum est quod videmus; ut eo ad similitudinem Dei nos esse dicamus, qui omnia videt, spectat omnia, latentes deprehendit affectus, scrutatur cordis occulta? Non pudet hoc dicere; cum ipse me totum videre non possim? Quod ante pedes est, video; quod a tergo est, videre non possum. Cervicem meam nescio, non novi occipitium, renes meos videre non possum. Similiter quantum est quod audivimus; cum id quod paululum distet, videre & audire non possim? Si interjecti parietes sint, impeditur adspectus, impeditur auditus. Deinde corpus nostrum uno in loco hæret, angusto includitur spatio. Omnes feræ latiores sunt homine, omnes etiam velociores.

45. Non ergo caro potest esse ad imaginem Dei, sed anima nostra quæ libera est, & diffusis cogitationibus atque consiliis huc atque illuc vagatur, quæ considerando spectat omnia. Ecce nunc sumus in Italia, & cogitamus ea quæ ad Orientales aut Occidentales partes spectare videntur, & cum illis versari videmur qui in Perside sunt constituti, & illos videmus qui degunt in Africa, si quos cognitos nobis ea terra susceperit: sequimur proficiscentes, inhæremus peregrinantibus, copulamur absentibus, alloquimur separatos, defunctos quoque ad colloquium resuscitamus, eosque ut viventes complectimur & tenemus, & vitæ officia his usumque deferimus. Ea igitur est ad imaginem Dei, quæ non corporeo æstimatur, sed mentis vigore; quæ absentes videt, transmarina visu obit, percurrit adspectu, scrutatur abdita, huc atque illuc uno momento sensus suos per totius orbis fines & mundi secreta circumfert: quæ Deo jungitur, Christo adhæret, descendit in infernum, atque adscendit, libera versatur in cælo. Denique audi dicentem: *Nostra autem conversatio in cælis est*. Phil. 3. 20.
Non est ergo ad imaginem Dei, in qua Deus semper est? Sed audi quia ad imaginem est Dei. Dicit enim Apostolus: *Nos itaque omnes revelata facie gloriam Dei speculantes ad eamdem imaginem reformamur a gloria in gloriam, sicut a Domini spiritu*. 2. Cor. 3. 18

46. Quia igitur cognovimus animam esse ad imaginem Dei; nunc consideremus utrum de anima potuerit dici: *Faciamus hominem ad imaginem*. Sed audi & istud, quia anima nomine hominis nuncupatur. Scriptum est enim in Genesi: *Filii autem Joseph qui facti sunt ei in Ægypto, animæ novem. Omnes ergo animæ quæ intraverunt cum Jacob in Ægyptum septuaginta quinque*. Et multo aptius anima vel homo latine, vel græce ἄνθρωπος dicitur; alterum ab humanitate, alterum ab intuendi habens vivacitate; quæ ma- Gen. 46. 27

a Edit Rom. *Sed tractemus elimatius quid factum sit ad imaginem Dei. Caro numquid ad imaginem Dei facta est. Non. Alioquin ergo in Deo &c.*

magis animæ, quam corpori convenire non dubium est. Cui rei etiam illud jure concurrit dictum in Threnis Hieremiæ: *Bonus est Dominus sustinentibus eum, animæ quæ quærit eum.* De hominibus dixit, & animam adjiciendam putavit. Melius enim quærit ista si sola sit, abducens se a corporis cœno, & a cupiditate carnali. Ipsa est ad imaginem Dei conformis domini Jesu. Qui autem conformes filii Dei, sancti sunt. Sic enim legimus, dicente Paulo: *Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia concurrunt in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt sancti: quos præscivit, & prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui; ut sit primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, hos & vocavit: & quos vocavit, hos & justificavit: quos autem justificavit, hos & clarificavit.* Utrum igitur secundum corpus, an secundum animam justificatio tibi conferri videatur, quæso respondeas. Sed dubitare non potes, cum justitia unde justificatio derivata est, mentis utique non corporis sit.

Thren. 3. 25.

Rom. 8. 28. & seq.

47. Pictus es ergo o homo, & pictus a domino Deo tuo. Bonum habes artificem atque pictorem. Noli bonam delere picturam, non fuco sed veritate fulgentem, non cera expressam sed gratia. Deles picturam mulier, si vultum tuum materiali candore oblinas, si acquisito rubore perfundas. Illa pictura vitii, non decoris est: illa pictura fraudis, non simplicitatis est: illa pictura temporalis est, aut pluvia, aut sudore tergitur: illa pictura fallit & decipit; ut neque illi placeas, cui placere desideras, qui intelligit non tuum, sed alienum esse quod placeas; & tuo displiceas auctori, qui videt opus suum esse deletum. Dic mihi, si supra artificem aliquem inducas alterum, qui opus illius superioris novis operibus obducat, nonne indignatur ille, qui opus suum adulteratum esse cognoverit? Noli tollere picturam Dei, & picturam meretricis adsumere, quia scriptum est: *Tollam ergo membra Christi, & faciam membra meretricis? Absit.* Quod si quis adulterat opus Dei grave crimen admittit. Grave est enim crimen; ut putes quod melius te homo, quam Deus pingat. Grave est ut dicat de te Deus: Non agnosco colores meos, non agnosco imaginem meam, non agnosco vultum, quem ipse formavi, rejicio ego quod meum non est. Illum quære qui te pinxit: cum illo habeto consortium: ab illo sume gratiam, cui mercedem dedisti. Quid respondebis?

1. Cor. 6. 15.

48. Quod si grave est adulterare opus Dei, quid de illis dicemus, qui interficiunt opus Dei, qui humanum sanguinem fundunt, qui vitam quam Deus donavit, extorquent, qui dicunt: Tollamus justum, quia inutilis est nobis? Unde bene lectum est hodie: *Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos ubi requiescant: Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet.* Vulpes ergo se abscondit in fovea, avis se tuetur in nido: homo non absconditur in fovea, sed decipitur. Fovea vero os hominis est, fovea alta pectus est hominis, ubi sunt noxia & fraudolenta consilia, malæ cogitationes. Tu ambulas, & alius tibi foveam parat. In medio laqueorum ambulas, quos absconderunt tibi in via inimici tui. Omnia ergo circumspice; ut effugias sicut damula de retibus, & sicut avis de laqueo. Damula retia adspectus vivacitate declinat: avis devitat laqueos, si ad superiora se conferat, & terrena supervolet. In superioribus enim nemo tendit retia, laqueum nullus abscondit. Ideo cujus conversatio in supernis est, hujus non solet in prædam venire captura. Sed quid miraris si homo decipitur ab homine, quando Filius hominis ubi requiesceret, non habebat? Et ille quidem talem hominem fecit, in quo caput suum reclinaret. Sed posteaquam in pectore nostro non requies proximi cœpit esse, sed fovea; posteaquam alter alteri nectere cœpit insidias, quem juvare deberet, caput suum Christus avertit a nobis: sed [a] postea tamen maluit illud morti offerre pro nobis. Noli igitur esse fraudulentus, crudelis, immitis; ut in te Christus caput reclinet.

Matt. 8. 20.

49. Denique cum fecisset piscium belluas, cum fecisset ferarum genera & bestiarum, non requievit: requievit autem posteaquam hominem ad imaginem suam fecit. In quo requiescat audi dicentem: *Supra quem requiescam nisi super humilem & quietum, & trementem verba mea?* Esto ergo humilis, & quietus; ut in tuo Deus requiescat affectu. Qui non requievit in bestiis, multo magis non requiescet in pectore bestiali. Sunt enim animi bestiales, sunt feræ forma hominum indutæ, de quibus dicit Dominus: *Attendite vobis a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ovium, intus autem sunt lupi rapaces.* In his ergo non requievit Deus: sed requievit in moribus humanis, quos fecit Deus ad imaginem suam & similitudinem, quando fecit virum qui non debet velare caput suum; quoniam imago & gloria est Dei. Hujus viri animæ dicit: *Ecce ego Hierusalem pinxi muros tuos.* Non dixit, pinxi ventrem tuum: non dixit, pinxi inferiora [b] tua: sed dixit, pinxi muros tuos, valida se adserens homini murorum dedisse præsidia; ut si pervigil speculator in portis sit, obsidionis possit periculum propulsare. Dicit itaque: Non tibi voluptates dedi, non illecebras cupiditatum, non incentiva luxuriæ, non alieni decoris con-

Esai. 66. 2.

Matt. 7. 15.

Esai. 49. 16.

a In edit. Paris. 1614. & 1932. desunt, *sed postea tamen maluit illud morti offerre pro nobis.*
b Quinque mss. *interiora tua.*

concupiscentiam: sed dedi tibi fundamenta muralia, dedi tibi turrium excelsa fastigia, in quibus constitutus expugnari ab hoste non metuas, nec ingruentium legionum terribilia licet tentamenta formides. Denique habes in Esaia, quia justi anima dicit, vel Ecclesia: *Ego civitas munita, ego civitas obsessa:* munita per Christum, obsessa per diabolum. Sed non debet obsidionem vereri, cui Christus adjutor est. Munitur enim gratia spiritali, & sæcularibus periculis obsidetur. Unde & in Canticis habes dictum: *Ego murus, & ubera mea turres*. Murus est Ecclesia, turres ejus sunt sacerdotes, quibus abundat & de naturalibus verbum, & de moralibus disciplina.

Esa. 27. 3.

Cant. 8. 10.

50. Cognosce ergo te decora anima; quia imago Dei es. Cognosce te homo; quia gloria es Dei. Audi [a] quomodo gloria. Propheta dicit, *Mirabilis facta est cognitio tua ex me*, hoc est, in meo opere tua mirabilior est facta majestas, in consilio hominis tua sapientia prædicatur. Dum me intueor, quem tu in ipsis cogitationibus occultis & internis affectibus deprehendis, scientiæ tuæ agnosco mysteria. Cognosce ergo te o homo quantus sis, & attende tibi; ne quando laqueis implicatus diaboli fias præda venantis; ne forte in fauces tetri illius leonis incurras, qui rugit & circuit quærens quem devoret. Attende tibi; ut consideres quid in te intret, quid ex te exeat. Non de cibo dico, qui absorbetur & egeritur, sed de cogitatione dico, de sermone adsero. Non in te intret alieni thori concupiscentia, non irrepat in tuam mentem, non rapiat oculus tuus transeuntis feminæ pulcritudinem, animus non includat, non sermo tuus tentamentorum machinas nectat, non in dolo prodat, non maledico proximum adspergat opprobrio. Venatorem te fecit Deus non expugnatorem, qui dixit: *Ecce ego mitto venatores multos:* venatores non criminis, sed absolutionis; venatores non culpæ utique, sed gratiæ. Piscator Christi est, cui dicitur: *Amodo eris homines* [b] *vivificans*. Sic mitte retia tua, sic mitte oculos tuos, sic mitte sermones tuos; ut nullum opprimas, sed alleves fluctuantes. Attende, inquit, tibi. Sic sta, ne cadas: sic curre, ut ad bravium pervenias: sic certa, ut sæpe decernas; quia legitimo debetur corona certamini. Miles es, hostem diligenter explora; ne tibi nocturnus irrepat: athleta es, manibus adversario propior esto, quam vultu; ne oculum feriat tuum. Liber obtutus sit, argutus incessus; ut irruentem effundas, cedentem occupes, vulnus vigilanti adspectu exeas, forti congressu repellas. Quod si fueris vulneratus, attende tibi, curre ad medicum, quære remedium pœnitentiæ. Attende tibi; quia carnem habes, quæ cito labitur: veniat tibi bonus animarum medicus sermo divinus, aspergat tibi oracula Domini tamquam medicamenta salubria. Attende tibi; ne fiat verbum absconditum in corde tuo iniquum; serpit enim sicut venenum, & lethalia infert contagia. Attende tibi; ne obliviscaris Deum qui fecit te, ne nomen ejus in vanum accipias.

Ps. 138. 6.

Hier. 16. 16

Luc. 5. 10.

Eccli. 28. 30.

51. Attende tibi, lex dicit ne cum manducaveris, & satiatus fueris, & domos ædificaveris, & habitare cœperis, & pecoribus tuis repletus fueris, & auro & argento abundaveris, & omnibus quæcumque tibi fuerint, in multitudine exaltes te corde, & obliviscaris dominum Deum tuum. Quid enim habes o homo quod non accepisti? Nonne hæc omnia sicut umbra prætereunt? Nonne domus tua hæc pulvis est & ruina? Nonne hæc omnia [c] falsa? Nonne sæculi hujus thesaurus vanitas est? Nonne tu ipse es cinis? Respice in sepulcra hominum, & vide quid ex te nisi cinis & ossa remanebunt, hoc est, ex corpore tuo: respice, inquam, & dic mihi quis ibi dives, quis pauper sit? Discerne inopes ac potentes. Nudi omnes nascimur, nudi morimur. Nulla discretio inter cadavera mortuorum; nisi forte quod gravius fœtent divitum corpora distenta luxurie. Quem audisti pauperem cruditate defunctum? Prodest illi inopia sua: exercet corpus, non opprimit: Nec tamen audivimus justum derelictum, & semen ejus quærens panem; quoniam qui bene operatur in terra sua, abundat alimentis. Attende ergo tibi dives; quia & tu carnem portas sicut pauper.

Deut. 8. 12. & seq.

52. Attende tibi pauper; quia anima tua pretiosa est: & si caro mortalis, diuturna anima: & si tibi deest pecunia, non deest gratia: & si non est domus ampla, non diffusa possessio, cælum patet, terra libera est. Omnibus in commune elementa donata sunt, patent æque divitibus atque pauperibus ornamenta mundi. Numquid pulcriora pretiosissimarum domorum aurata laquearia, quam cæli facies stellis insignita fulgentibus? Numquid latiora divitum rura, quam spatia terrarum? Unde ad eos qui domum ad domum, & villam ad villam jungunt, dictum est: *Numquid soli habitabitis super terram?* Majorem domum tu habes pauper, in qua clamas & exaudiris: *O Israel*, inquit Propheta, *quam magna est domus Dei, & ingens locus possessionis ejus! Magnus & non habet finem, altus & immensus*. Domus Dei diviti est communis, & pauperi; difficile est tamen divitem intrare in regnum cælorum. Sed forte doles, quod nullum tibi auratorum lychnorum lumen refulgeat: sed multo illustrior tibi lumine circumfuso luna resplendet. De hyeme forsitan quereris, quia nulla tibi hypocausta anhelantibus ignibus vapo-

Esai 5. 8.

Baruc. 3. 24. & seq.

a Mss. Carn. Th. Reg. Colb. & Corb. vetus, *Audi quomodo glorians Propheta dicat*.
b Quatuor mss. *homines capiens* ut etiam supra l. 5. c. 6. n. 16.

c Ita mss. Carn. Corb. vetus, Th. & alii quinque. At Ben. cum reliquis, atque edit. *fabula*.

A potentur: sed habes solis calorem, qui tibi orbem terrarum temperet, & hyberno te defendat a frigore. An illos beatos putas, qui servitiorum sequentium stipantur catervis? Sed qui alienos pedes requirunt, suis uti nesciunt. Denique a paucis præceduntur, a plurimis portantur. Nisi forte illud miraris, quod abundant auro, argento, pecunia; quantis abundant vides, quantis egeant non vides. Sed eburneis lectis accumbere pretiosum putas; & non consideras B pretiosiorem esse terram, quæ pauperi thoros graminum sternit, in quibus dulcis requies, suavis est somnus, quem ille aurea compositus sponda, tota pervigil nocte quærit, & non capit. O quanto te ille beatiorem judicat vigilans quiescentem! Illud [a] præterea, quod multo est præstantius; quoniam justus qui hic eguerit, illic abundabit: & qui hic laborem toleraverit, illic consolationem habebit: qui autem hic receperit bona, illic C mercedem eorum sperare non poterit. Paupertas enim mercedem suam reservat, census absumit.

53. Attende ergo tibi pauper, attende dives; quia & in paupertate & divitiis tentamenta sunt. Ideoque Sapiens dicit: *Divitias & paupertatem ne dederis mihi.* (Prov. 30. 8.) Et qua ratione petierit hoc dicit; satis est enim homini habere, quod sibi sufficit. Quia divitiæ ut epulis ventrem, ita animum curis sollicitudinibusque distendunt. Ideoque petit constitui sibi quæ opus sunt & sufficientia; D *Ne repletus*, inquit, *mendax fiam, & dicam: Quis me videt? Aut factus pauper furtum faciam, [b] & jurem nomine Domini.* (Ibid.) Fugienda igitur & cavenda sunt tentamenta mundi; ne pauper desperet, ne opulens insolescat. Scriptum est enim: Cum expuleris gentes, & cœperis uti terris eorum, ne dicas: Virtus mea & manus mea hanc mihi possessionem paravit. (Deut. 8. 17.) Sic est qui opes suas merito adscribit suo. Et ideo quasi probatus proprium non agnoscit errorem: sed longo trahit fune E peccatum. Nam si credat quod accessio pecuniæ aut fortuiti eventus aut turpis astutiæ sit, non habet locum insolentia in quibus aut nulla laus, & inanis labor, aut cupiditas inverecunda sit modum nesciens ponere voluptati.

CAPUT IX.

De corporis humani præstantia, deque singulorum ejus membrorum conformatione, dispositione atque officiis.

54 SEd jam etiam de ipso hominis corpore aliqua dicenda sunt, quod præstantius ceteris decore & gratia esse quis abnuat? Nam etsi una atque eadem omnium terrenorum corporum videatur esse substantia, firmitudo & proceritas quibusdam major in bestiis: forma tamen humani corporis est venustior, status erectus & celsus; ut neque enormis proceritas sit, neque vilis & abjecta [c] pauxillitas: tum ipsa habitudo corporis suavis & grata; ut neque belluina vastitas hororri sit, nec gracilitas tenuis infirmitati.

55. Ac primum omnium cognoscamus humani corporis fabricam instar esse mundi. Siquidem ut cælum eminet [d] aeri, terris, mari quæ velut quædam membra sunt mundi: ita etiam caput supra reliquos artus nostri corporis cernimus eminere, præstantissimumque esse omnium, tamquam inter elementa cælum, tamquam arcem inter reliqua urbis mœnia. In arce hac regalem quamdam habitare sapientiam secundum propheticum dictum: Quia *oculi sapientis in capite ejus*: (Eccl. 2. 14.) hanc esse ceteris tutiorem, & ex illa omnibus membris vigorem providentiamque deferri. Quid enim robur & validitas lacertorum proficiat, quid velocitas pedum; nisi capitis velut principis sui imperialis quædam adminiculetur potestas? Ex hoc enim aut destituuntur universa, aut omnia fulciuntur. Quid agat fortitudo, nisi oculo duce utatur ad prælium? [e] Quid fuga, si desit obtutus? Carcer est totum corpus tenebroso inhorrens situ; nisi oculorum illuminetur adspectu. Quod ergo sol & luna in cælo, hoc sunt oculi in homine. Sol & luna duo mundi lumina: oculi autem quædam in carne sidera fulgent desuper, & inferiora claro illustrant lumine, nec patiuntur noctis quibusdam nos tenebris implicari. Speculatores quidam nostri die ac nocte excubant. Nam ex sopore membris ceteris citius excitantur, & vigilantes circumspectant omnia; viciniores enim sunt cerebro, unde omnis manat usus videndi. Neque vero præpropere quisquam huc descendisse me credat, quod relicto vertice oculos prædicem, cum alienum non sit summam rem in parte laudare. Oculos enim certum est esse capitis portionem. Caput itaque oculis explorat omnia, auribus occulta rimatur, cognoscit abscondita, audit quid aliis agatur in terris.

56. Ipse autem vertex capitis quam suavis & gratus, quam speciosa cæsaries, quam F reverenda in senibus, quam veneranda in Sacerdotibus, quam terribilis in bellatoribus, quam decora in adolescentibus; quam comta in mulieribus, quam dulcis in pueris! Alium sexum crinita non decet, alium tonsa non decet. Ex arboribus

a Mss. decem optimæ notæ, *Illud præterea.*

b Rom. edit. ac mss. Carn. & *jurem nomen Domini*. Carn. *& perjurem nomen Domini*. vet. edit. ac mss. bene multi, *& jurem in nomine* &c. Omnium antiquissimi non agnoscunt præpositionem.

c Ita mss. duodecim cum vet. edit. Codex autem Carn. & Vict. unus, *pusillitas*. Alii & edit. recentiores, *pusillanimitas*.

d Edit. omnes, *ut cælum eminet aeri, terris mari, quæ* &c. Mss. aliquot... *terris, marique*. Alii majori numero & auctoritate, ut supra in textu.

e Car. ms. *Quid tu agas? Desit obtutus carcer est*, &c.

ribus licet quæ humani sit gratia capitis, A æstimare. In capite arboris omnis est fructus, ibi omnis est pulcritudo, illius coma nos aut a pluviis tegit, aut defendit a sole. Tolle arbori comam, tota arbor ingrata est. Quanto igitur major humani capitis ornatus est, qui cerebrum nostrum, hoc est, sedem originemque nostrorum sensuum capillis capitis munit & vestit; ne aut frigore vexetur aut æstu? Illic enim fons universorum est; & ideo ubi injuria nocet, ibi gratia B præeminet.

57. Quid sine capite est homo, cum totus in capite sit? Cum caput videris, hominem agnoscis: si caput desit, nulla agnitio esse potest: jacet truncus ignobilis, sine honore, sine nomine. Sola ære fusa principum capita, & ducti vultus de ære vel de marmore [a] ab hominibus adorantur. Non immerito igitur huic quasi consultori suo cetera membra famulantur, & circumferunt illud servili gestamine sicut numen, C atque in sublime locatum vehunt. Unde censoria potestate quo vult dirigit quorumdam obsequia servulorum, & præcepta singulis obeunda decernit. Videas imperatori suo singula gratuito stipendio militare. Alia portant, alia pascunt, alia defendunt, vel ministerium suum exhibent: parent ut principi, ancillantur [b] ut domino. Inde velut quædam procedit tessera, quam debeant pedes obire regionem, quæ militiæ munia manus consummandis D operibus exequantur, quam venter abstinendi vel edendi formam impositæ teneat disciplinæ.

58. Huic frons libera, nudis aperta temporibus, quæ mentis habitum specie sui prodat: nunc læta, nunc tristior: nunc erecta ad severitatem, nunc ad lenitatem remissior, quæ signis forensibus internam exprimat voluntatem. Imago quædam animi loquitur in vultu, fidei basis in qua quotidie Domini nomen inscribitur & tenetur. E Eam geminæ sepes superciliorum sequuntur, quæ oculis munimenta prætendunt, prætexunt gratiam; ut & venustas decoris arrideat, & diligentia protectionis adsistat. Si quid enim de capite sordium decidat, aut arenæ pulvis, aut ros nebulæ, aut humescentis verticis sudor, excipitur supercilio, ne teneras offensa acie visiones mollium perturbet oculorum.

59. Adhærent velut quibusdam montium superciliis oculi; ut & protegente F montis cacumine tutiores sint, & tamquam in summo locati, de quadam scena superiore universa prospectent. Neque enim oportebat eos humiles esse sicut aures, vel os, ipsosque narium interiores sinus. Specula enim semper ex alto est; ut advenientium catervarum hostilium explorari possit adventus; ne improviso occupent otiantem vel urbis populum vel imperatoris exercitum. Sic latronum quoque caventur incursus, si exploratores in muris aut turribus aut montis excelsi supercilio sint locati; ut desuper spectent plana regionum, in quibus insidiæ latronum latere non possint. In mari quoque positus si quis terræ appropinquare se conjicit, in ipsa mali fastigia, & celsa antennarum cornua voti explorator ascendit, & adhuc invisibilem reliquis navigantibus eminus terram salutat.

60. At forte dicas: Si specula editior necessaria fuit, cur non supra summum verticem capitis oculi constituti sunt, sicut cancris vel scarabæis in summo sunt, quibus licet nullum caput appareat, colla ac dorsa tamen cetero corpore celsiora sunt? Sed illis testa valida, nec tam tenuis membrana sicut nobis, quæ facile possit offendi, ruboque & ceteris interscindi sentibus. Aliis quoque animantibus hujusmodi species, ut possint oculos aut ad cervicem conferre, ut equi, ac boves, ac propemodum omnes feræ, aut ad alas suas, ut aves quo tuta quiete potiantur. Nobis autem in summa propemodum corporis parte constitui oculos oportuit tamquam in arce, & ab omni vel minima offensione defendi, quæ duo sibi compugnantia videbantur. Nam si in humili essent propter tutamen, munus impediretur; si in vertice, paterent ad injuriam. Itaque ne vel [c] usui muneris aliquid detraheretur, vel aliquid ad propulsandam injuriam non prospiceretur, eo loci oculos constituit, cui supercilia desuper non minimum protectionis impertiant, subter malæ aliquantulum elevatæ haud exiguum munitionis adjungant, interiorem partem sepiant nares, exteriorem quoque frontis malarumque gibbi extuberent: & licet ossium compage connexa & æquata confinia circumvallare videantur, inter hæc medii sunt oculorum orbes, & tuti ad cavendum, & ad intuendum liberi, & decori ad gratiam, ut pote in crystalli speciem refulgentes. In quorum medio pupillæ sunt, quæ videndi munus operantur. Hæ ne qua incidentis injuriæ offensione lædantur, pilis hinc inde consertis velut quodam vallo per circuitum muniuntur. Unde tutum Ps. 16. 8. sibi auxilium postulans Propheta ait: *Custodi me Domine ut pupillam oculi*; ut protectionis divinæ fieret ei tam sollicita & tuta custodia, quam pupillam oculi tutissimo quodam naturæ vallo munire dignatus est. Simul quia innocentia & integritas levi sorde adspersa violatur, & gratiæ suæ [illegible] amittit; & ideo prospiciendum, ne quis eam pulvis erroris oblimet, aut ulla vexet festuca peccati; quia scriptum est: *Ejice primum trabem de oculo tuo, & tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.* Matth. 7. 5.

61. Ita-

a Mss. Corb. unus & Vict. etiam unus *ab hominibus adornantur*.
b Big. Gem. Corb. unus & Vict. unus, *ut domina*.

c Sex mss. *sui muneris*. Et paulo post Carn. Ben. Corb. & alii fere omnes ante, *prospiceretur*, omittunt negationem.

61. Itaque propter oculos ferunt medendi periti cerebrum hominis in capite locatum, alios autem nostri corporis sensus propter cerebrum finitimo quodam esse domicilio constitutos. Initium enim nervorum & omnium sensuum voluntariæ commotionis cerebrum est, atque inde omnis eorum quæ diximus, causa manat. Initium autem arteriarum & insiti caloris, quo animantur & tepefiunt vitalia, cor esse plerique arbitrantur. Sensuum autem singulorum velut organum nervi sunt, qui velut chordæ & fides quædam de cerebro oriuntur, & per partes corporis in singula quæque officia derivantur. Ideoque mollius est ceteris cerebrum, quia omnes suscipit sensus [a]; unde omnes nervi, & quo referunt universa, quæ vel oculus viderit, vel auris audierit, vel odor inhalaverit, vel lingua increpuerit, vel os saporis acceperit. Quod enim molle, ad compassionem aptius: quod autem durum ex aliquo rigore nervorum ad agendum efficacius.

62 Præstantissimum quoque audiendi munus est, & visui suppar gratia. Ideo aures exstantiores sunt; ut & ornatus decorem præferant, & excipiant omne illud quidquid de vertice sordium humorisve defluxerit; simul ut in earum finibus vox repercussa sine offensione interiores ingrediatur anfractus. Nam nisi ita esset, quis non ad omnem fortioris sonum vocis attonitus redderetur; cum inter ipsa subsidia frequenter improviso ictus clamore nos obsurdescere sentiamus? Tum velut quædam propugnacula videas prætendere adversus frigoris asperitatem, calorisque flagrantiam; ut neque frigus penetret ductus patentes, neque nimius adurat æstus. Sinuatio autem interiorum aurium modulandi quemdam numerum præstat & disciplinam. Siquidem per anfractus aurium [b] quidam rythmus efficitur, & modulis quibusdam ingressæ sonus vocis exprimitur. Tenaces præterea sermonis accepti ipsos esse anfractus aurium usus ipse nos docet. Siquidem velut in concavis montium, vel in recessu rupium, vel in anfractu fluminum vox auditur dulcior, & responsa suavia referens echo resultat. Ipsæ quoque sordes aurium non inutiles quæ ligant vocem: ut tenacior ejus in nobis & memoria fit, & gratia.

63. De naribus autem quid loquar, quæ bivio & procero foramine antrum quoddam recipiendis odoribus præstant; ut non perfunctorie odor transeat, sed diutius inhæreat naribus, & earum ductu cerebrum, sensusque depascat? Ideo diutius odor flagrat acceptus, quam sermo resonat, aut visus apparet. Plerumque quod momento brevi fueris odoratus toto die tibi spirat in naribus. Per eas quoque purgamenta capitis defluunt, & sine fraude atque offensione aliqua corporis derivantur.

64. Est etiam non mediocris sensus in tactu, atque in eo voluptas gratissima, sincerumque judicium. Plerumque enim tactu probamus, quæ oculis probare non possumus.

65. Postremum quoque officium est oris aut linguæ, quod tamen omnibus vires ministrat. Nam neque oculi vigorem videndi haberent, nisi virtutem substantiæ corporalis acciperent, quæ cibo defertur & potu, neque aures audiendi, aut nares odorandi, aut manus tangendi, nisi corpus omne confortetur alimentis. Deficimus eum viribus, nisi eas cibi competentis assiduitate reparemus. Denique confecti fame nullis oblectantur sensuum voluptatibus, sed quasi exortes eorum delinimenta non sentiunt.

66. Quid ego describam dentium vallum, quo cibus conficitur, & plenæ fit vocis expressio? Quæ sine dentibus alimonia delectaret? Denique ævi maturos plerumque cernimus hoc ipso citius senescere, quod amissis dentibus nullam possint cibi virtutem validioris adsumere. Ideo muta infantia, quia non habet adhuc organum vocis.

67. Linguæ quoque non solum in loquendo, sed etiam in edendo munus pretiosissimum est. Ea enim velut plectrum loquentis, & quædam edentis est manus, quæ defluentem cibum dentibus suggerit & ministrat. Vox quoque aeris quodam remigio vehitur, & per inane portatur, eademque vis quæ aerem verberat, nunc commovet, nunc demulcet audientis affectum, iratum mitigat, fractum erigit, solatur dolentem. Sit igitur nobis canorum commune cum avibus. Sed apud quem quo sono vocis utatur, quod est rationabile, non potest cum omnibus animantibus irrationabilibus scilicet esse commune. Nam & ipsi sensus communes nobis sunt cum animantibus ceteris: sed tamen non eadem his ceteræ animantes industria utuntur. Erigit bucula ad cælum oculos, sed quid spectet ignorat. Erigunt feræ, erigunt aves; omnibus est liber adspectus: sed soli inest homini eorum quæ adspicit affectus interpres. Spectat oculis ortus obitusque signorum, videt ornamentum cæli, miratur stellarum orbes, fulgores quoque diversos [c] intelligit singulorum, quando hesperus surgat, quando lucifer: cur ille vespertinus, hic matutinus irradiet: quos motus orion habeat, quos luna defectus: quemadmodum sol suos norit occasus, circuitus quoque cursus sui solemnitate custodiat. Audiunt quo-

a Mss. aliquot, & edit. vet. *unde omnes nervi quærunt universa*. Rom. *eo enim nervi referunt universa*. Alii codices non pauci, *unde & nervi, & quæ referunt* &c. Optime Ben. ut in textu.

b Mss. Gem. ac Big. *quidam ῥόμος*, id est, garrulitas. Alii atque edit. *quidam rythmus*, id est, numerus musicus, vel ut Ben. inter lineas habet, *dulcis sonus*.

c Ita mss. tredecim. Alii vero & edit. vet. *intelligit signorum*. Rom. . . . *astrorum*. Rursus ubi edit. Rom. *quos ortus orion*. Aliæ & mss. legunt, *quos motus* &c.

quoque animantes ceteræ, sed quis præter hominem audiendo cognoscit? (A) Secreta sapientiæ solus homo ex omnibus generibus quæ in terris sunt, auditu & meditatione & prudentia colligit, qui potest dicere: Audiam quid loquatur in me dominus Deus. Hoc est pretiosissimum, quod homo divinæ vocis sit organum, & corporalibus labiis exprimit cæleste oraculum, sicut illud est: (Esai. 40. 6.) *Clama. Quid clamabo? Omnis caro fœnum*. Accepit quod diceret, & clamavit. (B) Sibi habeant prudentiam suam qui cæli terrarumque spatia radio describunt. Sibi habeant intellectum suum, de quo dicit Dominus: (1. Cor. 1. 19.) *Et intellectum prudentium reprobabo*. Neque [a] numeros orationis ac modos, & modulos musicæ sapientiæ constituam in loco: sed eam sapientiam definio, de qua dicit Propheta: (Psal. 50. 8.) *Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi*.

68. Quid autem loquar de osculo oris, quod pietatis & caritatis est pignus? (C) Osculantur se & columbæ, sed quid ad humani osculi venustatem, quo amicitiæ insigne humanitatisque præfulget, in quo plenæ caritatis fidelis exprimitur affectus? Unde & Dominus velut prodigii genus in proditore condemnans ait: (Luc. 22. 48.) *Iuda osculo Filium hominis tradis?* hoc est, caritatis insigne convertis ad signum proditionis & infidelitatis indicium? Pacis hoc pignore uteris ad officium crudelitatis? Bestiali igitur oris obsequio inferentem potius necem, quam (D) caritatis fœdera deferentem divinæ arguit vocis oraculo. Illud quoque præcipuum, quod soli homines ore exprimimus, quæ corde sentimus. Itaque cogitationes tacitæ mentis, oris sermone signantur. Quid est igitur os hominis; nisi quoddam sermonis adytum, fons disputationis, aula verborum, promtuarium voluntatis? Absolvimus velut quamdam humani corporis regiam, in qua sit licet quædam quantitas portionis, forma tamen universitatis est. (E)

69. Sequitur guttur per quod totius corporis vitale commercium, & spiritus hujus commeatus infunditur. Succedunt brachia, & validi lacertorum tori, validæ ad operandum manus, & procerioribus digitis habiles ad tenendum. Hinc aptior usus operandi, hinc scribendi elegantia, & ille calamus scribæ velociter scribentis, quo divinæ vocis exprimuntur oracula. Manus est quæ cibum ori ministrat: manus est quæ præclaris enitet factis, quæ (F) conciliatrix divinæ gratiæ sacris infertur altaribus, per quam offerimus & sumimus sacramenta cælestia: manus est quæ operatur pariter atque dispensat divina mysteria, cujus vocabulo non dedignatus est se Dei filius declarari, dicente David: (Psal. 117. 16.) *Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltavit me.* Manus est quæ fecit omnia, sicut dixit Deus omnipotens: (Esai. 66. 2.) [b] Nonne manus mea fecit hæc omnia? Manus est totius corporis propugnaculum, capitis defensatrix. Quæ cum sit loco inferior, totum verticem comit, & honesto venustat ornatu.

70. Quis digne explicet pectoris cratem, ventrisque mollitiem? Aliter enim viscera molliora non possent foveri, & intestinorum sinus duris haud dubie ossibus læderentur. Quid tam salutare, quam ut pulmo cordi finitimo limite jungeretur; ut cum exarserit cor ira & indignatione, pulmonis sanguine atque humore citius temperetur? Ideoque mollior pulmo est, quia madet semper, simul ut rigorem indignationis emolliat. Hæc ideo strictim percurrimus, ut tamquam [c] indocti obvia perstringere, non tamquam medici plenius scrutari videamur & persequi quæ naturæ latibulis abscondita sunt.

71. Lien quoque cum jecore habet viciniam fructuosam, qui dum adsumit quo ipse pascatur, abstergit quidquid sordium deprehenderit; ut per fibras jecoris [d] minutiores ciborum possint tenues atque subtiles reliquiæ transire, quæ vertantur in sanguinem, viribusque proficiant, & non cum fimo & sordibus egerantur. Intestinorum vero circumplexi orbes, & sine aliquo licet nodo sibi tamen invicem nexi, quid aliud nisi divinam prospicientiam creatoris ostendunt; ut non cito esca pertranseat, & statim a stomacho decurrat? Quod si fieret, jugis fames & continua vorandi libido hominibus gigneretur. Exinanitis enim visceribus & exhaustis, dum momentaria effusione vacuarentur, necesse esset inexplebilem atque insatiabilem cibi & potus generari cupiditatem, quam sine dubio [e] matura mors sequeretur. Ideoque provide conficitur primum esca in utero superiore, deinde in jecore coquitur, ejusque vapore digestus transfunditur succus ejus in reliquas corporis partes; eaque substantia artus aluntur humani, quam juvenes accipiunt ad incrementum, senes ad perseverantiam: reliquum autem velut superfluum per intestina deducitur, & per illud ex transverso ostium derivatur.

72. Denique etiam in Genesi arca Noe ad fabricam humani corporis accipitur, de qua dixit Deus: (Gen. 6. 14.) *Fac tibi arcam ex lignis quadratis, nidos facies in ea, & bituminabis eam intus & foris bitumine, & sic facies arcam.* Et infra: (Ibid. 16.) *Ostium vero facies ex transverso: inferiora autem arcæ bicamerata & tricamerata facies.*

a Vet. edit. cum mss. aliquot, *numeros, rationes, ac modos & modulos* &c. Gill. & Rom. cum mss. pluribus ac melioribus, ut nos in textu, nisi quod Rom. omittit, *ac modulos*.

b Sic duodecim mss. ac vet. edit. nisi quod in nonnullis vox, *omnia*, prætermittitur. Alii & Rom. edit. *omnia enim hæc fecit manus mea*.

c Rom edit. *non indocti*.

d Mss. fere omnes cum edit. Rom. *munitiores*. Codex Vat. & Dion. cum edit. vet. *minutiores*.

e Ita mss. ac vet. edit. Rom. vero, *immatura mors*: quod etiam suo sensu nequaquam caret.

Hoc ergo significat Dominus, quod ostium ex posteriori sit parte, per quod egerantur ciborum superflua. Decore enim creator noster ductus reliquiarum a vultu hominis avertit; ne dum alvum purgamus, inquinaremus adspectum. Simul illud considera, quod ea quæ pudoris plena sunt, eo loco constituta sunt, ubi operta vestibus dedecere non possint.

73. Venarum pulsus vel infirmitatis internuntius, vel salutis est. Eædem tamen cum toto diffusæ sint corpore, neque nudæ atque intectæ sunt, & ita levibus operiuntur * visceribus; ut explorandi copia sit, & celeritas sentiendi, quando nulla est viscerum crassitudo, quæ pulsum possit obducere. Ossa quoque omnia tenui operta sunt viscere, & revincta nervis; præcipue tamen capitis levi tecta sunt corio. Unde quo possint aliquod adversum imbres & frigora habere munimen, capillis densioribus vestiuntur. Quid de genitalibus loquar, quæ venis e regione cervicis per renes lumbosque deductis suscipiunt genitale semen ad munus & ad gratiam procreandi?

74. Quid de officio pedum, qui totum corpus sine ulla sustinent oneris injuria? Flexibile genu, quo præ ceteris Domini mitigatur offensa, ira mulcetur, gratia provocatur. Hoc enim Patris summi erga Filium donum est; *Ut in nomine Iesu omne genu curvetur, cælestium, terrestrium & infernorum; & omnium lingua confiteatur quoniam dominus Iesus in gloria est Dei Patris*. (Phil. 2. 10, & 11.) Duo enim sunt quæ præ ceteris Deum mulcent, humilitas, & fides. Pes itaque exprimit humilitatis affectum, & sedulæ servitutis obsequium: fides æquat Filium Patri, atque utriusque eamdem gloriam confitetur. Recte autem non plures, sed duo sunt homini pedes; quaterni enim pedes feris ac belluis sunt, bini avibus. Et ideo unus quasi de volatilibus est homo, qui alta [a] visu petat, & quodam remigio volitet sublimium sagacitate sensuum. Et ideo de eo dictum

A est; *Renovabitur sicut aquilæ juventus tua*; (Psal. 102. 5.) eo quod propior sit cælestibus, & sublimior aquilis, qui possit dicere: Nostra autem conversatio in cælis est.

CAPUT X.

B *Diei sexto, totique adeo operi finem positurus quomodo Deus requievisse dicatur, aperit, & creatoris laudibus sermonem coronat.*

75. Sed jam finis sermoni nostro sit; quoniam completus est dies sextus, & mundani operis summa conclusa est; perfecto videlicet homine in quo principatus est animantium universorum, & summa quædam universitatis, & omnis C mundanæ gratia creaturæ. Certe deferamus silentium; quoniam requievit Deus ab omnibus mundi operibus; requievit autem in recessu hominis, requievit in ejus mente atque proposito. Fecerat enim hominem rationis capacem, imitatorem sui, virtutum æmulatorem, cupidum cælestium [b] gratiarum. In his requiescit Deus qui ait: *Super quem requiescam, nisi supra humilem, & quie-* D *tum, & trementem verba mea?* (Esa. 66. 2.)

76. Gratias ergo domino Deo nostro, qui hujusmodi opus fecit in quo requiesceret. Fecit cælum, non lego quod requieverit; fecit terram, non lego quod requieverit; fecit solem, lunam & stellas, nec ibi lego quod requieverit: sed lego quod fecerit hominem, & tunc requievit, habens cui peccata dimitteret. Aut forte tunc E jam futuræ Dominicæ passionis præcessit mysterium, quo revelatum est quia requiesceret Christus in homine, qui requiem sibi prædestinabat in corpore pro hominis redemtione secundum quod ipse dixit: *Ego dormivi & requievi, & exsurrexi, quoniam Dominus suscepit me*. (Psal. 3. 6.) Ipse enim requievit, qui fecit: cui est honor, gloria, perpetuitas a F sæculis, & nunc, & semper, & in omnia sæcula sæculorum. Amen.

* *Viscera* interdum carnes sunt, quomodo sumuntur apud Virg. l. 1. Æneid. in hoc versu:

Tergora diripiunt costis, & viscera nudant:

at hoc loco videtur ea vox pellem signare.

a Vat. codex, *alta vi suppetat*. forte ex hom. *de homine* olim apud Basil. decima, nunc vero ei abjudicata, ubi legitur, συμ-ταχύτατα τοῖς πτίλοις τῷ τῷ νόμῳ δυνάμει. Ibidem post quatuor verba mss. aliquot & omnes edit. *sublimium cogitationum*. Dion. *sublimium cogitationum & sagacitate sensuum*. In reliquis autem iisque probatissimis vox, *cogitationum*, omittitur.

b Vat. codices duo, & edit. Rom. *cælestium gaudiorum*.

IN

IN LIBRUM DE PARADISO
ADMONITIO.

L*Ibrum de Paradiso ut Ambrosii primum esse opus non audemus adserere, ita illum in primorum ordinem referre haud quaquam dubitamus. Est quidem cur non aliter existimemus. Cum enim varia multiplicique doctrina referta sit ea lucubratio, illam primo statim anno, quo* [a] *ut ipse ajebat*, raptus est a tribunalibus atque administrationis infulis ad sacerdotium, *composuisse vix cuiquam videatur. Verum non facile consentiemus eamdem ultra insequentem annum esse rejiciendam; quandoquidem vir sanctus* [b] *epistola ad Sabinum a se, cum nondum esset* veteranus sacerdos, *hoc idem opus* jamdudum *elucubratum commemorat. Id autem circiter annum reparatæ salutis* CCCLXXV. *contigisse hinc licet colligas, quod cum* CCCLXXIV. *ad episcopatum cooptatus sit Ambrosius, nihil videatur prohibere, quominus illi manum ultimam prius adjiceret, quam primam libris de virginibus, quos* [c] nondum triennalis sacerdos *scripsit, admoveret.*

Hoc in libro de Paradiso disputat, ac perbrevi sacri textus expositione ostendit [d] quid, qualis, & ubi fuerit: *quid egerint in eo primi parentes;* [e] qua fraude, quo ordine, qua arte *a diabolo tentati in peccatum tandem lapsi sint. Præcipuam vero istic operam ponit in* [f] *Apellis discipulis, qui fœderis antiqui auctoritatem impugnabant, revincendis: sed per eorum, ut videtur, latus in Manichæos, qui tum temporis Mediolanensem infestabant Ecclesiam, telum adigit, cum forte hactenus palam & aperto marte illos aggredi non esset ausus. Vanas Appellistarum solvit argutias, & in eos tanto vehementius insurgit, quanto sollicitius formidabat, ne populo vigilantiæ suæ nuper commisso hæreticorum fallaciis illuderetur. Non tamen sola hæreticorum confutatione circumscribitur sancti Antistitis labor atque industria. Ad Judæos quoque protenditur, quos ille opportunitatem nactus non levi brachio impetit ac debellat. Varias præterea catholicorum hominum subinde sententias refert; at iis tantummodo subscribit, quas putat esse veriores. Quin immo sæpe sæpius evenit, ut nulla earum non repudiata suam ipsius in medium proponere haud vereatur. Et his fortasse adducti sunt, qui disputationis titulum eidem huic operi adscripsere. Subjicitur; quippe ad calcem antiquissimorum codicum Remensis Ecclesiæ & Claromontani Collegii, in illo quidem,* explicit disputatio de Paradiso, *in hoc autem,* explicit Paradisi disputatio de servanda animæ puritate. *At vero in utroque inscribitur,* Incipit domni Ambrosii de Paradiso, *ubi vocem,* disputatio, *omissam esse ex verbis quibus finiuntur, conjicias. Verumtamen cum ab Augustino* [g] *libri nomine non semel hæc ipsa commentatio laudata fuerit, nobis veri videtur similius eamdem ipsi inscriptionem ab Ambrosio inditam esse; atque adeo in memoratis codicibus vocem,* disputatio, *eo sensu, quo librum aut quodcumque scriptionis genus significat, intelligendam.*

Porro illud non in promtu fuerit definire, num ea quæ hoc in opere continentur, prius ad populum pronuntiata, postmodum in libri formam more suo concinnaverit Ambrosius. Id quidem ita habere haud male forsan inde probaveris, tum quia in eo exstent bene multa quæ ad informandos Christianorum mores pertineant, tum vel maxime quia tota disputatio videatur eo collineare, ut ne hæretici [h] simplices mentes malitiosa interpretatione traducant. *Verum cum aliorum Doctoris nostri operum, quæ in libros e concionibus conversa sunt, characterem in hoc minime deprehendamus, statuendum est vel commentationem hanc nullo modo constare concionibus, vel certe istas in eum ordinem esse redactas, qui concionantem Ambrosium ne minimo quidem indicio redoleat.*

Hic autem non prætermittendum quædam illum non tantum e Philonis Judæi libris Allegoriarum legis, *ut putarunt nonnulli, desumsisse, verum etiam ex ejusdem opere* de mundi opificio. *Sed præterquam quod ea pauca sunt, & ad allegoricum Scripturæ sensum pertinent, in iis ipsis Philonis mentem non verba consectatur, & quæ apud illum auctorem judaico spiritu inspersa fuerant, ea in sententiam Evangelicæ doctrinæ congruentem christiane admodum convertit Ambrosius.*

[a] *Lib.* 1. *Offic. c.* 1.
[b] *Epist.* 42.
[c] *Lib.* 2. *de Virgin. circ. finem.*
[d] *Cap.* 1.
[e] *Ibidem.*
[f] *Cap.* 2. 5. 6. *& seq.*
[g] *Lib.* 2. *contra Jul. c.* 5. *&c.*
[h] *Cap.* 5.

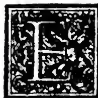
SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI DE PARADISO

LIBER UNUS.*

* Scriptus circ an. 375.

CAPUT I.

Quam difficile sit de paradiso disserere. Ejus tamen auctor, natura, situs, incola indicantur; & res ad mysticum sensum traducitur.

a Gen. 2. 8. 1. T [a] *plantavit Deus paradisum in Eden secundum Orientem: & posuit ibi hominem quem finxit.* De paradiso adoriundus sermo non mediocrem [b] b
B æstum nobis videtur incutere, quidnam sit paradisus, & ubi, qualisve sit, investigare & explanare cupientibus: maxime cum Apostolus sive in corpore, sive extra corpus nesciat, raptum se tamen dicat usque ad tertium cælum. Et rursus:
2. Cor. 12. 2. *Scio*, inquit, *hujusmodi hominem, sive in corpore, sive extra corpus nescio, Deus scit; quoniam raptus est in paradisum, & audivit ineffabilia verba, quæ*
Ibidem 5. *non licet homini loqui.... Pro hujusmodi gloriabor, pro me autem non gloriabor nisi in infirmitatibus meis: si enim voluero gloriari, non ero stultus; nam veritatem dico.* Ergo si hujusmodi paradisus est, ut eum solus Paulus, aut vir aliquis Pauli similis, cum in hac vita degeret, videre potuerit; idem tamen sive in corpore, sive extra corpus viderit, meminisse non possit; audierit tamen verba, quibus prohibitus
c sit vulgare [c] quod audierat: quo tandem nos modo paradisi situm poterimus absolvere, quem nec videre potuimus: & si potuissemus videre, prohiberemur tamen aliis intimare? Simul cum Paulus extollere se revelationum sublimitate sit veritus, quanto magis nobis timendum est id sollicitius

A indagare, cujus etiam revelatio obnoxia sit periculo? [d] Non igitur hylen hunc paradisum æstimare debemus; & ideo relinquamus Pauli esse secretum. d

2. Tamen quoniam hic legimus in Genesi a Deo paradisum esse plantatum secundum Orientem, & ibi esse positum hominem [e], quem psalmavit Deus; istius paradisi auctorem jam possumus invenire. e
B Quis est enim qui potuit fingere paradisum, nisi omnipotens Deus, qui dixit & facta sunt, numquam indigens eorum quæ generari vellet? Ipse ergo plantavit paradisum de quo dicit Sapientia: *Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus, eradicabitur.* Bona Angelorum plantatio, bona sanctorum. Matt. 15. 13.
Sancti enim sub ficu & vite dicuntur [f] in illo pacis futuri tempore, in quibus typus est angelorum. f Michea. 4. 4.
C

3. Ergo paradisus est plurima ligna habens, sed ligna fructifera, ligna plena succi atque virtutis, de quibus dictum est: *Exultabunt omnia ligna silvarum*; ligna semper florentia viriditate meritorum, sicut illud lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, cujus folium non defluet; quia Psal. 95. 13.
D totus in eo fructus exuberat. Hic ergo paradisus est.

4. Locus autem ejus in quo est plantatus [g], voluptas dicitur. Unde & sanctus David ait: *Ex torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Legisti enim: *Quia fons procedit ex Eden, qui rigat paradisum.* [h] Hæc igitur sanctorum ligna, quæ plantata sunt in paradiso, quasi profluvio quodam torrentis spiritus irrigantur. De quo etiam alibi ait: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei.* Est autem civitas illa quæ sursum est Hierusalem libera, g Psal. 35. 9. h Gen. 2. 10. E Psal. 45. 5.

a Hic textus desideratur in antiquis edit. & Mss. aliquot. Attamen in aliis optimæ notæ reperitur.
b Mss. septem, *metum*, Alii, & edit. melius, *æstum*.
c Ita plerique mss. & vet. edit. Alii mss. *quod audierit*. Edit. Rom. *quod viderat*.
d Mss. non pauci, nec contemnendi, *non vilem igitur*. Forte *visibilem*. Sin, *hylen* mavis cum aliis mss. & edit. interpretare materiem. Vide lib. 1. Hexaemeron cap. 1. num. 1.
e Rom. edit *plantatum ad Orientem .... & productum esse omne lignum pulcrum ad visum, & bonum ad escam.*
f Eadem edit. *requiescere dicuntur in illo pacis futura*. At, *requiescere*, abest ab aliis edit. & mss. omnibus. Horum alii cum vet. edit. legunt, *pacis futura*; alii majori numero & antiquitate .... *futuri*, sancti videlicet.
g Rom edit. sola, *plantatus dicitur Eden, hoc est, voluptas*.
h Mss. septem, & edit. Am. *sanctorum lumina*, Era. *sanctorum flumina*. Gill. cum aliis mss. *sanctorum ligna*. Rom. vocem, *sanctorum* prætermittit.

ra, in qua diversa sanctorum merita pullularunt.

5. In hoc ergo paradiso hominem Deus posuit quem plasmavit. Intellige etiam quia non eum hominem qui secundum imaginem Dei est, posuit, sed eum qui secundum corpus. Incorporalis enim in loco non est. Posuit autem eum in paradiso sicut solem in cælo, exspectantem regnum cælorum, quemadmodum creatura exspectat revelationem filiorum Dei.

6. Ergo si paradisus est in quo erant exorta virgulta, videtur paradisus anima esse quæ multiplicat semen acceptum, in qua virtus unaquæque plantatur, in qua erat etiam lignum vitæ, hoc est sapientia, sicut dixit Salomon *: quia sapientia non de terra exorta est, sed de Patre. Est enim splendor lucis æternæ, & emenatio omnipotentis gloriæ.

Sap. 7. 25.

CAPUT II.

Quod lignum scientiæ boni & mali in paradiso fuerit, quodque ibidem serpens exstiterit, non reprehendendum. Et quid nonnulli per serpentem, Adamum, & Evam intellexerint

7. Erat autem lignum scientiæ boni & mali in paradiso. Sic enim habes: Quia *produxit Deus lignum speciosum ad adspectum, & bonum ad escam, & lignum vitæ in paradiso, & lignum scientiæ boni & mali*. Postea videbimus utrum & hoc lignum speciosum ad adspectum, & bonum ad escam fuerit sicut cetera. Eo enim loco hoc opportunius disputabitur, quo hominem ex hoc gustantem ligno invenimus esse deceptum. Interim nihil habemus, quod nunc reprehendere debeamus, etsi rationem scire non possimus. Neque enim in hac creatura mundi, si qua nobis difficilia intellectu videntur, & incomprehensibilia ingenio nostro, temerario quodam debemus condemnare judicio, ut creaturam serpentium, venenatique alicujus animantis; quippe homines qua ratione singula quæque sint facta intelligere adhuc & scire non possumus. Sic ergo & in scripturis divinis non facile reprehendamus aliquid quod intelligere non possumus. Sunt enim plurima quæ non nostro ingenio metienda sunt; sed ex altitudine divinæ dispositionis & verbi sunt æstimanda.

Gen. 2. 9.

8. Pone enim, sine præjudicio tamen adsertionis futuræ, ideo tibi hoc lignum de scientia boni & mali displicere, quia posteaquam gustaverunt ex eo homines, intellexerunt se esse nudos; attamen ad consummationem divinæ operationis dicam tibi & hoc lignum in paradiso exortum, & ideo a Deo esse permissum, ut possimus supereminentiam boni scire. Quomodo enim si non esset scientia boni & mali, inter bonum & malum discretionem aliquam disceremus? Nam neque quod malum erat, malum judicaremus esse, nisi esset scientia boni: scientia autem boni esse non posset, [a] nisi esset & bonum: neque rursus quod bonum erat, sciremus bonum esse, nisi esset scientia mali. Cape exemplum de ipsa conditione humani corporis. Nempe habet & amaritudinem quamdam fellis, quæ si in commune prospicias, ad salutem hominis utilis invenitur. Ergo & quod malum putamus, plerumque non per omnia malum est, sed in commune utile. Nam sicut fel in parte est corporis, & tamen ad totius utilitatem corporis prodest: ita utilitati omnium profuturam sciens Deus scientiam boni & mali, in parte constituit, ut in commune prodesset.

9. Denique serpentem in paradiso invenis, utique non sine Dei voluntate generatum. In serpentis autem figura diabolus est. Fuisse enim diabolum in paradiso etiam Ezechiel propheta docet, qui dicit super principem Tyri. *In voluptate*, inquit, *paradisi factus es*. Principem autem Tyri in figura accipimus diaboli. Numquid & hinc accusabimus Deum, quia thesauros ejus altitudinis & scientiæ absconditos in Christo & occultos comprehendere non possumus, nisi quos ipse revelare dignatus est? Revelavit tamen, ut sciamus etiam diaboli malitiam ad salutem prodesse hominibus. Non quod diabolus prodesse velit, sed quod malitiam ejus etiam repugnantis convertit nobis Dominus ad salutem. Denique hujus malitia Job sancti viri fecit esse virtutem & patientiam clariorem. Hujus malitia justitiam ejus exercuit; ut certaret & vinceret, & victoriam corona sequeretur: Nemo enim nisi qui legitime certaverit, coronatur. Joseph quoque castimonia numquam ad nostri memoriam pervenisset, nisi mulier domini ejus contubernalis ignitis diaboli spiculis incitata tentasset ejus affectum, nisi postremo affectasset ejus interitum, quo clarior esset castimonia viri, qui mortem pro castitate contemserit. Vis scire consilium Dei? Nempe diabolo auctore neces videntur justis hominibus præparari, exerceri quoque parricidia filiorum; attamen Dominus etiam Abraham hac arte tentavit, ut immo-

Ezech. 28. 13.

* Ambrosius etiam inf. c. 13. & alibi hunc librum tribuit Salomoni juxta temporis sui opinionem: sed *pseudepigraphum* eum esse postea docuit Hieronymus, & a nonnullis scriptorum veterum Judæo Philoni, puta antiquiori, adscribi. Unde Cassiod. Sen. divin. litt. c. 5. *Hieronymus*, inquit *adserit Sapientiæ librum non a Salomone, ut usus habet, sed a Philone doctissimo quodam Judæo fuisse conscriptum, quem pseudographum prænotavit, propterea quod usurpationem nominis portat alterius*. Putavit aliquando Augustinus eumdem librum ab Jesu Sirac. scriptum fuisse, sed doctior postmodum factus incerti auctoris esse pronunciavit. Vide l. 2. c. 4. Retract. l. 2. de Doct. Christ. c. 8. & Specul. ac notas ib. in ultima edit. subjectas. Communior ævi nostri Scriptorum sententia est opus illud ex plurimarum sententiarum Salomonis compilatione a quodam pio ac erudito viro prodiisse, qui proinde divini hujus libri collector, Salomon vero genuinus auctor dici debeat.

a Ita plerique mss. Alii, & ant. edit. *nisi esset & mali*. Rom. adjicit, *malum enim discerni non potest, nisi per scientiam boni*. Sed ea nusquam alibi reperiuntur.

immolari sibi filium ab eodem postularet. A
Qua tentatione Abraham fidelis est Domino comprobatus, quod a devotionis obsequio nec dilecti filii miseratione revocatus sit. Ita ergo & lignum scientiæ boni & mali in paradiso; quod erat speciosum ad visum, & bonum ad escam specie videbatur. Non enim usu bonum ad escam erat; quoniam esca ejus videtur hominibus obfuisse. Ergo est quod singulis nocet, in commune prosit, ut Judæ nocuit diabolus, sed præter
B illum omnes apostolos coronavit, qui malitiæ ejus tentamenta vicerunt.

10. Itaque neque dubitandum, neque reprehendendum quod in paradiso diabolus erat; quandoquidem occludere sanctis non potuit iter, ne quis ascenderet. Neque enim justis habitationem incolatus tamquam possessor eripuit. Esto enim ut aliquos desides atque vitiosos ab incolatu supernæ possessionis averterit, illud multo augustius multoque pulcrius quod sanctorum orationibus C
Luc. 9. 18. excludetur, cum completum fuerit illud: *Videbam satanam sicut fulgur de cælo cadentem*. Ergo non metuamus eum, qui eousque infirmus est, ut & ipse casurus sit in terram. Accepit quidem tentandi licentiam: sed non accepit copiam subruendi, nisi sua sponte labatur infirmus affectus, qui sibi auxilium non norit arcessere. Et ideo qua fraude tentaverit primum hominem, quidve in homine putaverit esse tentandum, quo ordine, qua arte cognoscere opus est, ut D caveré possimus.

11. Plerique tamen qui volunt in paradiso diabolum non fuisse, licet in cælo adstantem cum Angelis legerimus, ne nostro sermone videantur offendi, * secundum suam accipiant voluntatem interpretationem istius lectionis. Namque ante nos fuit, qui per [a] voluptatem & sensum prævaricationem ab homine memoraverit esse commissam, in specie serpentis figuram accipiens delecta- E
a Philo in lib. de mundi opificio. tionis, in figura mulieris sensum animi mentisque constituens, quam αἴσθησιν vocant Græci: [b] decepto autem sensu prævaricatricem secundum historiam mentem adseruit, quam Græci νοῦν vocant. Recte igitur in græco νοῦς viri figuram accepit, αἴσθησις mulieris. Unde & quidam Adam νοῦν terrenum interpretati sunt. Dominus autem virgines
Matth. 25. 1. & seq. illas in Evangelio accensis facibus vel extinctis exspectantes sponsi adventum pro sensibus vel integris sapientium, vel corruptis F insipientium posuit. Nam si Eva, hoc est, sensus primæ mulieris accensas habuisset faces, numquam prævaricationis suæ nos criniculis implicasset, neque ex illa virtutis immortalitate cecidisset.

CAPUT III.

Per fontem paradisi, Christum; per quatuor flumina inde orientia, virtutes cardinales, & quatuor mundi ætates designari.

12. Est ergo paradisus terra quædam fertilis, hoc est, anima fœcunda, in Eden plantata, hoc est, in voluptate quadam vel exercitata terra, in qua animæ sit delectatio. Est etiam νοῦς tamquam Adam: est & sensus, tamquam Eva. Ac ne haberes quod ad infirmum retorqueres naturæ, vel ad obnoxiam in tolerandis periculis conditionem, considera quæ habeat anima ista subsidia.

13. Erat fons qui irrigaret paradisum. Qui Fons, nisi dominus Jesus Christus? Fons vitæ æternæ est, sicut & Pater; quia scriptum est: *Quoniam apud te fons vitæ*. Denique, *flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ*. Ps. 35. 10. Johan. 7. 38.
Et fons legitur, & fluvius legitur qui irrigat paradisi lignum fructuosum, quod ferat fructum in vitam æternam. Hic ergo fons, sicut legisti, *fons* enim inquit, *procedit ex Eden*, id est in anima tua fons est. Unde Salomon ait: *Bibe aquam de tuis vasis, & de puteorum tuorum fontibus*. Prov. 5. 15. Hic est fons qui procedit ex illa exercitata & plena voluptatis anima: hic fons qui irrigat paradisum, hoc est, virtutes animæ eminentissimo merito pullulantis.

14. *Et dividitur*, inquit, *hic fons in quatuor initia. Nomen est uni Phison: hic est qui circuit omnem terram Evilath, ubi est aurum. Terræ autem illius aurum bonum est, ubi est carbunculus, & lapis prasinus. Et nomen secundo Geon: hic est qui circuit omnem Æthiopiam. Et flumen tertium Tigris: hic est qui vadit contra Assyrios. Et flumen quartum est Euphrates*. Gen. 2. 10. & seq.
Hæc igitur quatuor sunt flumina, hoc est, secundum Hebræos. Ganges autem secundum Græcos, qui fluit contra Indiam. Geon autem Nilus, qui circuit terram Ægypti vel Æthiopiam. Mesopotamia autem dicitur, quod Tigris & Euphrates incluserint eam; eo quod inter duo hæc flumina constituta sit, quod etiam longe positis nomen ipsum & opinio communis expressit. Sed quemadmodum fons dicitur Sapientia Dei. Fons enim est secundum Evangelium dicens: *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat*: fons est & secundum Prophetam qui ait: *Venite & edite de meis panibus, & bibite vinum quod miscui vobis*. Johan. 7. 37. Prov. 9. 5. Sicut ergo fons vitæ est Sapientia, fons gratiæ spiritalis: ita fons virtutum est ceterarum, quæ nos ad æter-

* Hanc fuisse catholicorum quorumdam opinionem, ut paradisum & quæ de serpentis atque Evæ colloquio in Genesi leguntur, solo sensu allegorico interpretarentur, Augustinus l. 8. c. 1. & seq. de Gen. ad litt. auctor est. Unde non mirum si opinionem hanc faciat Ambrosius. Eam tamen sic intellige ut veritatem prævaricationis primorum parentum, ac peccati originalis ratam tectam velit. Id ipsemet cum ultimis hujus capitis verbis aperte docet, tum aliis ejusdem libri locis, & iis maxime quos ad adstruendum peccatum oirginale Augustinus adhibet, manifestum est.

a Octo mss. *qui per voluntatem*. Alii ac edit. *qui per voluptem*. Sed his vocibus promiscue ferme utuntur mss. quod semel monuisse sufficiat.

b Ita mss. decem: Divionensis vero, ac edit. Am. & Per. *deceptum autem sensum* &c. Era. Gill. & Rom. cum aliis mss. *deceptam autem per sensum mentem prævaricatricem* &c.

æternæ cursum dirigunt vitæ. Ex hac igitur anima quæ culta est, non ex ea quæ inculta fons iste procedit, ut irriget paradisum, hoc est, quædam diversarum fruteta virtutum, quarum sunt quatuor initia in quæ sapientia ista dividitur. Quæ sunt quatuor initia virtutum, nisi unum prudentiæ, aliud temperantiæ, tertium fortitudinis, quartum justitiæ? Quæ etiam sapientes istius mundi ex nostris adsumta, in suorum scripta librorum transtulerunt. (*Plato lib. 4. de Republ.*) Itaque sicut fons sapientiæ, ita etiam flumina ista quatuor quædam ex illo fonte manantia sunt fluenta virtutum.

15. Phison igitur prudentia est, & ideo habet bonum aurum, splendidum carbunculum, & prasinum lapidem. Aurum enim pro inventis prudentibus frequenter accipimus. Unde & Dominus per Prophetam ait: *Dedi illi aurum & argentum*. (*Osea 2. 8.*) Et David de prudentibus dicit: *Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ, & posteriora dorsi ejus in specie auri*: (*Ps. 67. 14.*) eo quod veteri & novo qui inhæserit Testamento, in ipsa secreta sapientiæ Dei disputationis possit ubertate procedere.
a Hoc ergo bonum aurum [a] dicit, non illud monetale quod corruptibile ac terrenum est. Habet etiam splendidum, inquit, carbunculum, in quo quidam animæ nostræ vivit igniculus. Habet & prasinum lapidem, qui viride quiddam atque vitale coloris sui specie ostentare videtur. Virent enim arbusta quæ vivunt, arescunt contra quæcumque moriuntur: viret terra dum floret, virent & semina dum prorumpunt. Et bene primo loco hic fluvius positus est Phison, qui
b secundum Hebræos [b] Phison dicitur, hoc est, oris mutatio; quia non unam gentem circumfluit, sed etiam per Lydiam fluit. Non enim angusta quædam, sed dives utilitatum prudentia est, quæ pluribus prosit. Ideo prima, ut si quis de paradiso fuerit egressus, velut quoddam eum prudentiæ flumen excipiat, ne cito possit arescere: sed per hanc ad paradisum facile revertatur. Hic fluvius a multis hominibus frequentatur, pulcritudinemque & fertilitatem maximam habere perhibetur. Et ideo prudentia in specie hujus accipitur, quæ plurimos fructus attulit in Domini adventu. Atque in extrema terrarum fluit, quia per Sapientiam omnes homines sunt redemti. Unde & dictum est: *In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum*. (*Ps. 18. 5.*)

16. Secundus est fluvius Geon, juxta quem lex data est Israelitis, cum essent in Ægypto constituti; ut ex Ægypto recederent, & succincti lumbos ederent agnum, quod insigne est temperantiæ. Castos enim
A & sanctificatos oportet Domini pascha celebrare. Et ideo juxta istum fluvium legitima primo observantia constituta est; quia significat nomen hoc quemdam terræ hiatum. Sicut igitur [c] terram & quæcumque vel purgamenta vel frondes in ea sunt, hiatus absorbet: ita castitas omnes corporis passiones abolere consuevit. c Meritoque ibi primum observantiæ constitutio, quia per legem obsorbetur carnale peccatum. Bene
B ergo Geon, in quo figura est castitatis, circumire terram Æthiopicam dicitur; ut abluat corpus abjectum, & carnis vilissimæ restinguat incendium. Æthiopia enim abjecta & vilis latina interpretatione signatur. Quid autem abjectius nostro corpore? Quid tam Æthiopiæ simile, quod etiam nigrum est quibusdam tenebris peccatorum?

17. Tertius est fluvius Tigris, qui vadit contra Assyrios, ad quem prævaricator Israel captivus est ductus. Hic fluvius dicitur
C velocior esse omnibus, quem incolunt Assyrii, hoc est dirigentes; hoc enim significat interpretatio. Ergo quicumque fortitudine animi prævaricantia corporis vitia captivaverit dirigens ad superna, iste hujus fluminis similis æstimatur. Et ideo etiam fortitudo de illo qui est in paradiso, fonte emanat. Fortitudo autem quodam cursu rapido resistentia quæque transverberat, nec aliquibus cursus ejus impedimentorum hæret obstaculis.

D 18. Quartus est fluvius Euphrates, qui latine fœcunditas atque abundantia fructuum nuncupatur, præferens quoddam insigne justitiæ, quæ omnem pascit animam. Nulla enim abundantiores videtur fructus habere virtus, quam æquitas atque justitia, quæ magis aliis quam sibi prodest, & utilitates suas negligit communia emolumenta præponens. Plerique Euphratem ἀπὸ τοῦ εὐφραίνεσθαι dictum putant, hoc est a lætando; eo quod hominum genus nullo
E magis quam justitia & æquitate lætetur. Causam autem cur ceteri qua commeant fluvii, describuntur regiones locorum, qua Euphrates commeat, non describantur, illam accepimus, quia aqua ejus vitalis adseritur, & quæ foveat atque augeat. Unde eum [d] auxen Hebræorum & Assyriorum d prudentes dixerunt: contra autem fertur esse aqua aliorum fluminum. Deinde quia ubi prudentia, ibi & malitia: ubi fortitudo, ibi & iracundia: ubi temperantia, ibi
F intemperantia plerumque est, aut alia vitia sunt: ubi autem justitia, ibi concordia virtutum est ceterarum; ideo non ex locis qua fluit, hoc est, non ex parte cognoscitur.

Non

a Sic Era. edit. cum seq. & paucis mss. Am. autem & mss. octo, *aurum diceret monetale*; Remensis.... *non monetale*. Div. *aurum decorum, monetale*.

b Mss. aliquot, *positus est fison, qui... Feonson dicitur*. Et post pauca Rom. edit. *circumfluit, sed universam fere Indiam*. Vet. omnes ut in textu. His etiam accedunt mss. exceptis duobus, ubi habetur, *per Lixiam fluit*.

c Ita mss. melioris notæ. In aliis vero sicut & in editis magna diversitas, sed quæ ad sensum non pertineat, cum in eo posita sit ut *terra*, pro, *terram*; *sordes*, pro, *frondes*; *hiatu*, pro, *hiatus*; & alia quædam hujusmodi habeantur.

d Ita mss omnes, ac vet. edit. magno consensu. At Rom. edit. *Unde Perathenm .... dixerunt, quod est αὔξειν græce*, ubi vocem hebraicam, quæ scribarum incuria videtur hic fuisse omissa, restituere conata est.

Non enim pars est justitia, sed quasi mater est omnium. In his ergo fluminibus quatuor virtutes principales quatuor exprimuntur, quæ veluti mundi istius incluserunt tempora.

19. Primum igitur tempus ex mundi principio usque ad diluvium prudentiæ fuit, quo in tempore justi numerantur Abel a Deo justus dictus; & Enos, hoc est, homo ad imaginem Dei factus, qui speravit invocare nomen domini Dei; & Enoch qui dicitur latine Dei gratia, raptus ad cælum; & Noe qui & ipse justus, & quædam requiei directio.

Matth. 23. 35.

20. Secundum tempus est Abraham & Isaac & Jacob, reliquorumque numerus patriarcharum, in quibus casta & pura quædam temperantia religionis effulsit. Immaculatus enim Isaac per repromissionem Abrahæ datus est filius, non tam corporalis partus quam divinæ munus præferens indulgentiæ, in quo vere immaculati figura præcessit, ut Apostolus docet dicens: Quia *Abrahæ dictæ sunt repromissiones, & semini ejus. Non dicit, & seminibus, tamquam in multis; sed sicut in uno, & semini tuo, qui est Christus.*

Gal. 3. 16.

21. Tertium tempus est in Moysi lege & ceteris prophetis. *Deficiet enim me tempus enarrando de Gedeon, Barac, Sampson, David, Salomone, & Samuel, & ceteris prophetis, Anania, Azaria, Misael, & Daniel, Elia, & Elisæo qui per fidem devicerunt regna, operati sunt justitiam, perceperunt repromissiones, obstruxerunt ora leonum, extinxerunt virtutem ignis, effugaverunt* [a] *acies gladii, evaluerunt de infirmitate, fortes fuerunt in bello, castra cœperunt exterorum.* Non immerito igitur in his species fortitudinis est. *Secti enim sunt*, sicut infra habes, *tentati, in mactatione gladii mortui. Circumierunt in caprinis pellibus, egentes, angustiati, & doloribus afflicti, quorum meritis non erat dignus orbis. In solitudinibus errantes, in montibus, in speluncis, & in foveis terræ.* Recte igitur in his speciem fortitudinis collocamus.

Heb. 11. 32. & seq. — Ibidem. 37. 38.

22. Secundum autem Evangelium digna est figura justitiæ; quia virtus est in salutem omni credenti. Denique ipse Dominus ait: *Sine* [b] *modo; sic enim decet nos implere omnem justitiam:* quæ quidem parens ceterarum est fœcunda virtutum. In quo quamvis aliqua harum quas diximus, principalis est virtus; in eo etiam ceteræ præsto sunt: quia ipsæ sibi sunt connexæ concretæque virtutes. Nam utique Abel justus, & fortissimus ac patientissimus Abraham, & prudentissimi prophetæ: Moyses vero eruditus in omni sapientia Ægyptiorum, majorem honestatem æstimavit Ægypti thesauris opprobrium Christi. Et quis sapientior quam Daniel? Salomon quoque sapientiam poposcit, & meruit. Dictum est ergo de quatuor virtutum fluminibus, quorum potus est utilis. Et quia Phison aurum bonum terræ, & carbunculum & lapidem prasinum habere dictus est, hoc quoque quale sit consideremus.

Matth. 3. 15.

23. Videtur enim nobis tamquam aurum bonum Enos, qui prudenter Dei nomen scire desideravit. Enoch autem qui translatus est, & mortem non vidit, carbunculus quidam est lapis boni odoris, quem operibus suis sanctus Enoch Deo detulit, gratiam quamdam factis, & moribus spirans. Noe vero tamquam prasinus lapis vitalem colorem prætulit. Siquidem diluvii tempore solus velut ad futuræ constitutionis vitale semen in illa arca est reservatus. Ergo bene paradisus qui pluribus fluminibus irrigatur, secundum Orientem est, non contra Orientem, hoc est, secundum illum Orientem cui nomen est Oriens, id est secundum Christum, qui jubar quoddam æternæ lucis effudit, & est in Eden, hoc est, in voluptate.

CAPUT IV.

Virum in paradiso non factum, sed positum: at in eo factam mulierem, per quam ille fuit deceptus. Tum quid sit operari, & custodire?

24. Et *apprehendit Deus hominem quem fecit, & posuit eum in paradiso operari, & custodire.* Vides quoniam qui erat, apprehenditur. Erat autem in terra plasmationis suæ. Apprehendit ergo eum virtus Dei inspirans processus & incrementa virtutis: denique in paradiso eum collocavit; ut scias apprehensum quasi afflatum divina esse virtute. Quo loci illud adverte, quia extra paradisum vir factus est, & mulier intra paradisum, ut advertas quod non loci, non generis nobilitate, sed virtute unusquisque gratiam sibi comparat. Denique extra paradisum factus, hoc est, in inferiore loco, vir melior invenitur; & illa quæ in meliore loco, hoc est, in paradiso facta est, inferior reperitur. Mulier enim prior decepta est, & virum ipsa decepit. Unde apostolus Petrus subjectas fortiori vasi mulieres sanctas viris suis velut dominis obedire memoravit. Et Paulus ait: Quia *Adam non est seductus: mulier autem seducta in prævaricatione fuit.* Et inde contuendum quia nemo debet sibi facile præsumere. Nam ecce illa quæ in adjumentum facta est viro, præsidio virili indiget; quia vir caput est mulieris: ille autem qui adjumentum uxoris habiturum se esse credebat, lapsus est per uxorem. Unde nemo debet facile alteri se credere, nisi cujus virtutem probarit, nec arrogare sibi qui se pro auxilio putarit adscitum: sed magis si invenerit fortiorem cui se putabat esse præsidio, ab ipso gratiam mutuetur, sicut & viros mulieri-

Dist. 40. c. illud autem. — 1. Pet. 3. 1. — 1. Tim. 2. 14.

a Mss. aliquot, & quædam Paris. *effugerunt*.
b Mss. octo, *sine nos implere* &c. Alii sicut & edit. *sine modo: sic enim* &c.

lieribus honorem impertire apostolus Petrus præcipit dicens: (1. Pet. 3. 7.) *Viri similiter cohabitantes secundum scientiam tamquam infirmiori vasi muliebri impartientes honorem, tamquam cohæredi gratiæ vitæ; ut ne impediantur orationes vestræ.*

25. Ergo positus est in paradiso vir, facta est in paradiso mulier. Sed etiam tunc priusquam a serpente mulier deciperetur, habuit viri gratiam, quoniam de viro sumta est: licet hoc sacramentum magnum sit, sicut Apostolus dixit. (Ephes. 5. 32.) Et ideo causam B vitæ ex eo traxit. Ideoque de viro tantum Scriptura dixit, quia *posuit eum in paradiso operari, & custodire*. Non idem est operari & custodire. In opere enim quidam virtutis processus est, in custodia quædam consummatio operis deprehenditur; eo quod quasi consummata custodiat. Hæc duo ab homine requiruntur, ut & operibus nova quærat, & parta custodiat, quod est generale. Philon autem, quoniam spiritalia C judaico non capiebat affectu, intra moralia se tenuit, ut deceret hæc duo quæri, opera in agro, custodiam domus. Et quamvis paradisus operibus, inquit, ruralibus non egeret; tamen quia primus homo lex posteritatis futurus erat, ideo legitimi etiam in paradiso speciem suscepit laboris; ut nos ad operationem & custodiam debiti officii, & hæreditariæ successionis munus adstringeret. Hæc duo ergo a te exiguntur sive moraliter, sive spiritaliter. Quod D etiam psalmus te propheticus docet, quia scriptum est: (Psal. 126. 1.) *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, in vanum vigilant qui custodiunt eam.* Vides illos laborare qui in operis sunt ædificationisque processu; istos vero vigilare qui jam custodiam perfecti operis receperunt. Unde & Dominus [a] apostolis quasi jam perfectioribus: (Matt. 26. 41.) *Vigilate, inquit, & orate, ne intretis in tentationem*; docens perfectæ na- E turæ munus, & plenæ virtutis gratiam esse servandam, nec quemquam etiam perfectiorem nisi vigilaverit, sui debere esse securum.

CAPUT V.

Examinatur præceptum de non edendo de ligno scientiæ boni & mali, & circa id emergentes difficultates dissolvuntur.

(Gen. 2. 16. & 17.) 26. Et præcepit dominus Deus Adæ dicens: *Ex omni ligno quod est in paradiso ad escam, edes: de ligno autem quod est scientiæ boni & mali non edetis. Qua die autem manducaveritis ex eo morte moriemini.* Qua ratione, ubi præcepit ex omni ligno edendum, singulariter dixerit, *Edes*: ubi autem

A de ligno scientiæ boni & mali pluraliter, *Non edetis*, dixerit, non otiosa quæstio. Verum si diligenter intendas, Scripturarum auctoritate absolvi potest. Quod enim bonum, hoc est faciendum: quod autem bonum & faciendum, consonans & adhærens: quod vero turpe, hoc dissonans, incompositum, atque discretum est. Et ideo Dominus unitatem semper intendens, secundum unitatem præcepit. Denique unitatem operatur, qui fecit utraque unum. Nec solum utraque, sed etiam omnes unum fecit. Omnes enim unum corpus, & unum spiritum esse nos jussit. Per omnia autem primogenitus, cum sit in unitate cum Patre, conjunctissimus Patri semper est; quia Verbum erat apud Deum. Denique ait: *Ego & Pater unum sumus*; (Joha. 10. 30.) ut unitatem sibi majestatis & divinitatis cum Patre esse monstraret. Sed & nos unum esse præcepit, & suæ naturæ unitatisque similitudinem in nos gratiæ adoptione transfudit dicens: (Joha. 17. 22.) *Pater sicut ego & tu unum sumus, ita & isti in nobis unum sint.* Ergo ubi bonum præcipit, tamquam ad unum præcipit dicens, *Edes*. Unitas enim prævaricari non potest. Ubi vero de ligno scientiæ boni & mali dicit non esse gustandum, quasi ad plures dicit, *Non edetis*. Quod enim prohibitorium est, tamquam pluribus imperatur. Ego tamen aliud puto, & quid futurum sit, in ipso jam Dei sermone reperio. De omni ligno gustandum Adæ soli præcepit, quem servaturum sciebat: de ligno autem scientiæ boni & mali non esse gustandum, jam non singulariter, sed pluraliter dicit. Sciebat enim prævaricaturam mulierem, & ideo per pluralitatem ostendit non servaturos, quia plurium discreta sententia est.

27. Et quantum ad Septuaginta virorum sententiam spectat, solutum est quod movebat. Sed quia Symmachus utrumque singulariter dixit, intelligimus id secutum, quia in lege quoque cum populum alloquitur Deus, singulariter loquitur, sicut habes: *Audi Israel, dominus Deus tuus, Deus unus est*: (Deut. 6. 4.) &, *Diliges dominum Deum tuum*. (Ibidem 5.) Nec mihi præjudicat Symmachi interpretatio, qui unitatem Patris & Filii videre non potuit; etsi aliquoties in sermone & Aquila & ipse confessi sint. Nec quisquam de eo quod prævaricaturum populum divina mandata singulariter alloquitur, putet superiori nostro obvium esse sermoni; quia populus Ju- F dæorum etiam singulariter data præscripta violavit. Lex enim spiritualis est: & ideo alterum in sermone, alterum in prædestinatione, divino populum Deus alloquebatur oraculo. Denique ait: [b] *Non coques agnum in lacte matris suæ.* (b Exod. 34. 26)

28. Facilis abhinc præceptorum cælestium series videretur; nisi quæstionem plu-

a Mss. Rem. & Clar. *Apostolis quibusdam perfectioribus*, quæ lectio videtur esse genuina.

b Ita mss. antiquiores ex LXX. Interp. apud quos, οὐκ ἑψήσεις ἄρνα. Alii, & vet. edit. *non coques ovem*. Vulgata .... *hædum*.

rimi commoverent, quibus responderi oportet a nobis; ne simplices mentes malitiosa interpretatione traducant. Plerique enim, quorum auctor Apeles, sicut habes in trigesimo & octavo tomo ejus, has quæstiones proponunt: Quomodo lignum vitæ plus operari videtur ad vitam, quam insufflatio Dei? Deinde si hominem non perfectum fecit Deus; unusquisque autem per industriam propriam perfectionem sibi virtutis adsciscit: nonne videtur plus sibi homo acquirere, quam ei Deus contulit? B Tertium objiciunt: Et si homo non gustaverat mortem, utique quam non gustaverat, scire non poterat. Ergo si non gustaverat, nesciebat; si nesciebat, timere non poterat. Frustra igitur Deus mortem pro terrore objecit, quam homines non timebant.

29. Discamus igitur quod ibi lignum vitæ ubi etiam lignum scientiæ boni & mali produxerit Deus. Habes enim quia produxit lignum vitæ [a] ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, C hoc est, in medio paradisi. Apud nos enim ἐν μέσῳ intelligitur, quod in medio produxerit. Ergo in medio paradiso & vita erat, & causa mortis. Intellige quia non homo fecit vitam, sed vel operando, vel custodiendo mandata Dei potuit invenire. Erat autem *vita*, sicut Apostolus dixit, *abscondita cum Christo in Deo*. (Coloss. 3. 3.) Homo ergo sive in umbra vitæ erat propter vitam futuram; quia umbra est hæc quæ nunc nostra est D vita in terra: sive in quodam pignore vitæ erat, quia habebat insufflationem Dei. Habebat ergo pignus immortalitatis: sed in umbra vitæ positus absconditam vitam cum Christo in Deo vulgari quodam tactu & adspectu videre & capere non poterat. Et si nondum peccator, non tamen incorruptæ, inviolabilisque naturæ; ut pote qui postea peccato lapsus est, nequaquam autem adhuc peccator. Denique in umbra vitæ erat; qui autem peccatores sunt, E in umbra mortis sunt. Peccatorum enim populus, sicut Esaias docet, (Isa. 9. 2.) sedebat in umbra mortis, cui lux orta per Dei gratiam, non per suæ virtutis est meritum. Ergo inter insufflationem Dei, & escam ligni vitæ nulla discretio. Nec hominem quis potest dicere plus sibi posse acquirere, quam divina ei largitate collatum est. Utinam acceptum tenere possemus. Labor etenim noster eo proficit, ut quæ tributa sunt, resumamus. F Tertium illud quod propositum est, quia qui mortem non gustaverat, mortem timere non poterat, facile ex communis naturæ usu absolutionem habet. Est enim natura insitum omnibus animantibus, ut etiam quæ non-

A dum sibi nocere experta sunt, quasi noxia reformident. Unde enim columbæ in ipso sui ortu [b] visi terror accipitris? Unde lupi ovibus formidabiles, pullis milvi? Quod si in iis quæ irrationabilia sunt animantia, quidam de adverso genere animantium naturalis est terror, ut etiam irrationabilia sensum fugiendæ mortis accipiant: quanto magis in primo homine rationis utique plenissimo, naturalis quædam opinio mortis debuit esse vitandæ?

CAPUT VI.

Alias plures dubitationes circa præceptum Adæ datum, & Evæ prævaricationem excitatas diluit.

30. Rursus faciunt alias quæstiones hoc modo: Non semper malum est non obedire præcepto. (11. q. 1. c. non semper.) Si enim bonum C est præceptum, honesta est obeditio: quod si improbum præceptum, non obedire utile. Ergo non semper malum est non obedire præcepto: sed bono præcepto non obedire improbum est. Bonum autem est operatorium cognitionis boni & mali lignum; quandoquidem Deus & bonum & malum novit. Denique ait: *Ecce Adam factus est tamquam* [c] *unus nostrum*. (Gen. 3. 22.) Si igitur bonum est scientiam habere boni & mali, bona autem est quam etiam Deus habet, videtur D qui interdicit eam hominibus, non recte interdicere; idque proponunt. Sed si intelligant quid sit cognoscere, quam vim habeat hoc verbum: si sic intelligant quemadmodum oportet, *cognovit* enim *Dominus qui sunt ipsius*; (2. Tim. 2. 19.) cognovit utique eos qui unum ex pluribus facti sunt, in quibus inhabitat, & in quibus perambulat. Cognoscere utique non in sola & perfunctoria scientia est, sed in eorum operatione quæ oporteat fieri. Oportuit autem hominem E obedire mandato, non obediendo autem prævaricatus est. Igitur qui non obedivit, erravit; quia prævaricatio peccatum est. Verum etiam si extenuare velint vim cognitionis, ut perfunctoriam scientiam boni & mali interdictam putent, in eo quoque prævaricationis culpa est non obeditum esse mandato; quia etiam tumultuariam scientiam boni & mali dominus Deus putavit inhibendam.

31. Alia quæstio: F Qui non cognoscit bonum & malum, nihil a parvulo distat. Parvuli autem apud justum judicem nulla est culpa. Justus autem operator mundi numquam parvulum vocasset in culpam, propter quod non cognoverat bonum & malum; quia parvulus sine ullo est crimine prævaricatio-

a MSS. omnes tam depravatos characteres græcos exhibent, ut legi nequeant. Quidam vero latine scribunt, *Apœnos enim intelligitur inamœnos*. Edit. Am. ἐν μεσαμένῳ. Quare in corruptione tanta satius videtur ab editis non discedere.

b MSS. Vat. & S. Mich. prima manu, *viso terreutur accipitre*. Alii nonnulli, *visu*, vel, *viso terrorem accipiunt*. In reliquis fere nihil sani.

c Rom. edit. *unus nostrum ad sciendum bonum & malum*.

cationis & culpæ. Verum cum in superioribus dixerimus duplicem esse intellectum scientiæ boni & mali, si persunctoriam scientiam accipimus, utique falsum est quod nihil distet a parvulo, qui non cognovit bonum & malum. Si autem falsum est quod nihil distet a parvulo; ergo non parvulus Adam. Si non parvulus, adscribitur utique ei quasi non parvulo peccatum. Si peccatum adscribitur sequitur pœna peccatum; quia dignus invenitur pœna, qui peccatum vitare [a] non procuravit. Potest etiam fieri, ut etiam qui scientiam non habet boni & mali, parvulus non sit; quoniam priusquam scivit puer bonum & malum, non credidit malitiæ. Et iterum habes: *Quia priusquam sciat puer vocare patrem & matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ*. Perfectus ergo qui operatur bonum, etiam si boni & mali scientiam non adeptus sit, ut multi priusquam sciant legem, ipsi sibi lex sunt. Quod Apostolus priusquam diceret, *Non concupisces*, malum esse concupiscentiam nesciebat. Denique ipse ait: *Peccatum non cognovi nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces*. Ad quam partem etiam puer potest esse perfectus jure naturæ, priusquam sciat concupiscentiam crimen esse, vel concupiscentiæ crimen admittat. Ergo secundum persunctoriam scientiam [b] noluit Deus hominem scire quod malum est, ne quasi imperfectus vitare non posset. Non obediendo autem mandato incurrimus in culpam: ergo culpam fatemur. Rursus autem si altam & profundam scientiam dicimus boni & mali, quæ quidem profunda scientia perfectum facit; non statim autem parvulus qui ad altam & profundam scientiam pervenire non potuit, recte sicut non parvulus condemnatur.

Esai 7. 16.
Esa. 8. 4.
Rom. 2. 14.
Rom. 7. 7.

32. Iterum quæstiones ferunt: Qui nescit, inquiunt, bonum & malum, ne ipsum quidem novit esse malum non servare mandatum, nec ipsum bonum novit, quod est obedire mandato. Et ideo quia non noverat, venia, inquiunt, dignus fuit qui non obedivit, non condemnatione. Quæ quidem quæstio de his absolutionem habet, quæ ante memoravimus. Considerare enim potuit homo ex iis quæ Deus ante ei contulerat, quod insufflationem Dei accepit, quod erat in paradiso voluptatis locatus, summam auctori obedientiam deferendam. Et ideo si vim nesciebat boni & mali; tamen quia tantorum auctor dixerat de ligno scientiæ boni & mali non esse gustandum, fidem præceptori servare debuerat. Non enim ab eo peritia, sed fides exigebatur. Intelligebat utique Deum omnibus præeminere, ideoque personam jubentis spectare debuerat. Et si non intelligebat vim qualitatemque jussorum; sciebat tamen præceptori deferendam esse reverentiam. Habebat in natura hanc opinionem; etsi non habebat judicium boni & mali. Denique & mulier serpenti dixit: *Ex omni ligno paradisi manducabimus: de fructu autem ligni quod est in medio paradiso dixit Deus: Non manducabitis ex eo*. Ita ergo sciebat obediendum esse mandato, ut diceret: Ex omni fructu manducabimus, quod Dominus imperaverat: de ligno autem quod est in medio paradiso, imperatum a Deo dicit non esse gustandum, ne morte morerentur. Ergo [c] quia scivit deferendum esse mandato, scivit utique malum esse prævaricari, & ideo juste prævaricata damnatur.

Gen. 3. 3.

33. Accipe aliud: Si assumtio de ligno scientiæ boni & mali ita operatoria erat, ut bonum & malum agnosceretur; quod videtur Scriptura ostendere, dum dicit: Quia ubi *manducaverunt ambo, aperti sunt oculi eorum, & cognoverunt quod nudi essent*; hoc est, aperti sunt oculi cordis, & cognoverunt turpe esse nudos se degere: sine dubio ubi gustavit mulier de ligno scientiæ boni & mali, peccavit & se peccasse cognovit. Quæ igitur se peccasse cognoverat, vel virum ad peccati communionem invitare non debuit. Illiciendo autem virum, & dando ei quod ipsa gustaverat, non vitavit, sed iteravit peccatum. Nam utique si vere rationem spectes, eum quem diligebat, non trahere ad consortium pœnæ, sed magis ab eo quod cognoverat ipsa esse peccatum, vel inscientem revocare debuerat; quamvis videatur hæc mulier sciens quod post culpam in paradiso esse non posset, metuisse ne sola de paradiso ejiceretur. Denique absconderunt se ambo post culpam. Excludendam igitur se esse cognoscens, consortio viri quem diligebat, noluit defraudari.

Ibid. 6. & 7.

34. Iterum accipe: Non cognitio mali malum est; sed cum actus implet malitiam. Non enim statim qui novit malum, quod malum est, facit: sed qui quod malum esse novit, operatur. Incentivum autem ad operandum quod malum est, aut iracundia, aut cupiditas esse consuevit. Nec statim necesse, ut habens scientiam mali faciat quod improbum novit, nisi aut iracundia aut cupiditate vincatur. Unde quod diximus incentivum peccandi, vel ira, vel cupiditas est, vel plerumque formido, licet ex formidine oriatur cupiditas, dum unusquisque vult vitare quod metuit. Et ideo recte iracundiam & cupiditatem duorum * reliquorum posuimus incentiva vitiorum. Consideremus igitur utrum Eva his ad vitium

a Mss. & edit. vet. *vitare non potuit*.
b Mss. Michaelinus, Big. Gem. Th. *Voluit Deus*. Ms. Laudunensis, & edit. vet. *novit Deus*. Alii mss. & Rom. edit. melius, *noluit Deus*.
c Ita Mss. S. Remigii, ac S. Theodorici. Vet. autem edit. *Ergo scivit deferendum esse mandatum*. Mss. Gem. Th. Div. & Laud. *Ergo scivit deferendum esse mandato*. Mich. *deferendum non esse mandatum*. Denique edit. Roman. *Ergo qui scivit deferendum non esse mandato*.
* Libenter legeremus, *duo reliquorum*; nisi mss. & edit. reclamarent.

tium stimulis incitata sit. Sed neque irascebatur marito, neque cupiditate victa est: in secundo dumtaxat errat, ut edendum viro daret, quod jam ipsa gustaverat. Primo fuerat cupiditas auctor erroris ut ipsa ederet, sequentisque fuit causa peccati. Quod enim jam gustaverat, desiderare non poterat: & gustando, mali fuerat scientiam consecuta. Malum igitur quod adverterat, in virum derivare non debuit, neque conjugem proprium prævaricatorem divini facere mandati. Sciens igitur prudensque peccavit, & sciens virum in suum traxit errorem. Alioquin invenietur falsus esse de ligno scientiæ boni & mali sermo, si etiam posteaquam de ea arbore manducavit, scientiam mali habere non potuit. Quod si verus est sermo, cupiditatis utique causam habere non potuit: licet plerique sic excusandum putent, quod diligens virum ab eo timuerit separari, & hanc causam cupiditatis prætendant, quod esse voluerit cum marito.

CAPUT VII.

Quæritur utrum a Deo, vel a ligno, vel demum aliunde mors homini acciderit; atque objectio multiplici responsione diluitur.

35. ITerum alia quæstio subrepit unde mors acciderit Adæ, utrum a natura ligni ejusmodi, an vero a Deo. Si naturæ ligni hoc adscribimus, videtur ligni hujus fructus vivificandi insufflationi Dei præstare; siquidem quem vivificaverat insufflatio, fructus hujus ligni traxit ad mortem. Aut si Deum operatorem mortis esse memoramus, dicunt quod gemina eum opinione accusemus: quod aut ita immitis, ut noluerit ignoscere, cum posset; aut si ignoscere non potuerit, videatur infirmus. Videamus igitur quomodo diluendum sit. Nisi fallor, mortis causa inobedientia fuit; & ideo homo ipse sibi mortis est causa, non habens Deum suæ mortis auctorem. Neque enim si medicus præscripsit ægrotanti a quibus videatur cavendum, atque ille ab interdictis non putaverit abstinendum, causa ei mortis est medicus: sed utique ipse sibi reus mortis est propriæ. Itaque Deus quasi bonus medicus prohibuit, ne Adam nocitura gustaret.

36. Iterum accipe: Scire bonum melius est, quam nescire; & ei qui bonum sciat, pulcrum est scire quod malum est, ut sciat cavere quod malum est, & ut prudens subeat custodiæ cautionem. Rursus autem non satis est hoc solum scire quod malum est; ne cum malum scias, scientia boni incipias defraudari. Pulcrius est igitur ut utrumque norimus; ut & quia scimus bonum, fugiamus quod malum est; & ex eo

A quod cognoscimus malum, boni gratiam præferamus. Sed ita debes utrumque scire, ut & profunde noveris, & quod noveris exequaris, actusque scientiæ congruat. Alioquin tolerabiliorem Scriptura indicat eum, qui utrumque nesciat, quam qui perfunctorie utrumque cognovit. GRAVAT enim scire, quod vel exequi vel vitare [a] non possis: gravat scire sine usu atque opere cognitionis profundæ. Denique obest ad existimationem medico scire quid prosit, & B quid noceat ægro; nisi cognitione ea quemadmodum oportet, utatur: & ideo non est cognitio bona, nisi ea utaris ut oportet. Luc. 12. 47.

37. Item accipe: Non frustra lignum scientiæ boni & mali productum est in medio paradiso: & si cuicumque homini productum esset, superflua interdictio. Sed neque frustra factum est, neque alii, nisi homini factum est, qui mandatum accepit; ut non solo eo, sed eo cum ceteris uteretur. Nam C si multa discutias, complura reperies & plane innumera, quæ ei qui uti nesciat, possint nocere. Nec ipsas divitias invenies fructuosas, si habens dives subsidia largitatis, neget alimenta pauperibus, excludat inopem subsidio destitutum, aliena extorqueat, quia prævalet potestate. Pulcritudo ipsa & gratior corporis forma frequenter in vitium, quam deformitas trahit. Numquid igitur quisquam deformiores, quam pulcriores filios habere desiderat, & inopes potius libe- D ros suos cupit esse, quam divites? Plura sunt hujusmodi quæ non ad imprudentiam largientis referenda sunt, sed ad male utentis errorem. Et ideo utentem accusandum potius quam donantem.

CAPUT VIII.

Solvuntur quæstiones de præscientia Dei circa prævaricationem Adæ, & opinionem boni & mali humanis mentibus divinitus impressam.

E 38. ITerum quæstio: Sciebat prævaricaturum Deus Adam mandata sua, an nesciebat? Si nesciebat, non est ista divinæ potestatis adsertio: si autem sciebat, & nihilominus sciens negligenda mandavit, non est Dei aliquid superfluum præcipere. Superfluum autem præcepit protoplasto illi Adæ, quod eum noverat minime servaturum: nihil autem Deus superfluum facit; ergo non est Scriptura ex Deo. Hoc enim F objiciunt, qui vetus non recipiunt Testamentum, & has interserunt quæstiones. Verum hi sua sententia & opinione vincendi sunt. Cum enim novi Testamenti non refutant fidem, exemplo sunt arguendi, ut vetus credant: quoniam cum sibi divina præcepta & facta conveniant, unius auctoris Testamentum utrumque liquet esse cre-

a Ita mss. & edit. antiq. magno consensu. At Rom. edit. *vitare non velis, & non possis.*

credendum. Discant igitur non superfluum, non injustum etiam prævaricaturo præscriptum esse mandatum. Nam & ipse Dominus Jesus elegit Judam, quem proditorem sciebat. Quem si per imprudentiam electum putant, divinæ derogant potestati. Sed hoc æstimare non possunt, cum Scriptura dicat:
Johan.6.65. Quia *sciebat Jesus quis eum proditurus esset*. Conticescant igitur repugnatores isti veteris Testamenti.

39. Sed quoniam etiam gentilibus, si forte istud objecerint, respondendum videtur, qui exemplum non recipiunt, rationem exigunt; accipiant etiam ipsi qua ratione Dei Filius vel prævaricaturo mandaverit, vel elegerit proditurum. Venerat dominus Jesus omnes salvos facere peccatores, etiam circa impios ostendere suam debuit voluntatem. Et ideo nec proditurum debuit præterire; ut adverterent omnes, quod in electione etiam proditoris sui servandorum omnium insigne prætendit, nec in eo læsus est vel Adam, quia mandatum accepit, vel Judas, quia electus est. Non enim necessitatem Deus vel illi prævaricationis, vel huic proditionis imposuit, quia uterque si quod acceperat, custodisset, a peccato abstinere potuisset. Denique nec Judæos omnes credituros sciebat,
Matt.15.24. & tamen ait: *Non veni nisi ad oves perditas domus Israel*. Ergo non in mandante culpa est, sed in prævaricante peccatum est. Et quod in Deo fuit, ostendit omnibus quod omnes voluit liberare. Nec tamen dico quia prævaricationem nesciebat futuram, immo quia sciebat adsero: sed non ideo pereuntis proditoris invidiam in se debuit derivare, ut adscriberetur Deo, quod uterque sit lapsus. Nunc autem uterque redarguitur, atque reconvincitur; quia & ille mandatum ne laberetur accepit, & hic etiam in apostolatus munus adscitus est, ut vel beneficio Dei revocaretur a proditionis affectu; simul ut dum alii revincuntur, prodesset omnibus. Non enim consisteret peccatum, si interdictio non fuisset. Non consistente autem peccato, non solum malitia, sed etiam virtus fortasse non esset: quæ nisi aliqua malitiæ fuissent semina, vel subsistere, vel eminere non posset. Quid est enim peccatum, nisi prævaricatio legis divinæ, & cælestium inobedientia præceptorum? Non enim auribus corporis de mandatis cælestibus judicamus: sed cum esset Dei verbum, opiniones quædam nobis boni & mali pullularunt; dum id quod malum est, naturaliter intelligimus esse vitandum, & id quod bonum est naturaliter nobis intelligimus esse præceptum. In eo igitur vocem Domini videmur audire, quod alia interdicat, alia præcipiat. Et ideo si quis non obedierit illis quæ semel a Deo præcepta credimus, pœnæ obnoxius æstimatur. Dei autem præceptum non quasi in tabulis lapideis atramento legimus inscriptum, sed cordibus nostris tenemus impressum spiritu Dei vivi. Ergo opinio nostra ipsa sibi legem facit. Si enim gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt; ejusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. Opinio igitur humana sibi tamquam Dei lex est.

40. Iterum hinc aliam faciunt quæstionem, ut ad invicem mandati ejus quod diximus in hominis opinione consistere, hanc ipsam opinionem impressam a Deo nobis tamquam præscriptum divinæ legis accusent. Noverat, inquiunt, hominem peccaturum qui creavit eum, & has opiniones boni & mali impressit, an non noverat? Ut si dixeris quia non noverat, alienum a majestate Dei sentias: si autem dixeris quia sciens Deus peccaturum hominem, communes tamen opiniones ei boni & mali impressit; ut propter admixtionem malorum vitæ perpetuitatem servare non posset, sicut in illo non præsagum futuri, ita in hoc non bonum Deum significare videaris. Atque hinc argumentantur quia non est creatura hominis a Deo facta. Nam sicut supra ostendimus eos dicere quod non est mandatum Dei, sic & hic dicunt: Non ergo creatura hominis a Deo, quia Deus malum non facit. Homo autem opinionem accepit mali, dum a malis præcipitur abstinere. Hoc autem genere alium bonum Deum, alium operatorem hominis conantur adserere. Quibus respondendum est illico secundum opinionem suam. Si enim hominem nolunt a Deo factum, quia peccator est homo, & hoc refugiunt, ne bonus Deus peccatorem fecisse videatur, quia non putant bonum qui fecerit peccatorem; dicant utrum operationem hominis a Deo factum putent. Si enim a Deo factus est ille, ut dicunt, operator hominis, quomodo bonus Deus operatorem mali fecit? Utique non bonus, nam qui peccatorem facit non bonus; cavendum ne gravius sit operatorem peccatoris fecisse. Debuit enim bonus Deus prohibere nativitatem ejus, qui peccati substantiam habebat inducere. Quod si dicunt non esse genitum operatorem mali, requirendum utrum bonus Deus potuerit inhibere quoquo modo incipientem malitiam, an non potuerit? Si enim non potuit, infirmus: si potuit, & non fecit, non bonus. Ergo si sibi ista non congruunt, nec suæ sibi hæreticorum conveniunt opiniones, requiramus ne forte rationis fuerit, qua causa Deus sive geniti sive non geniti illius operatoris siverit malitiam introire in hunc mundum, cum possit inhibere.

41. Itaque servantes unum & eumdem Deum bonum atque operatorem, id si possumus,

mus, adstruamus, quod gratiæ[a] utrique conveniat, nec accusationis eorum declinemus invidiam, qui ita dicunt: Quomodo bonus Deus qui non solum passus est introire in hunc mundum malitiam: sed etiam in tantam confusionem venire permisit.

Verum hæc accusatio tunc locum haberet, si ita animæ vim & intima secreta mentis inficeret; ut nullo pacto posset aboleri, & immedicabilium vulnerum menti atque animæ nostræ virus insideret: esset enim aptior hujus querelæ locus, quod cum omnia possit Deus, hominem tamen perire sit passus. Verum cum Deus nostri misericors respuendi erroris remedia reservaverit, abolendique omnis contagii non aboleverit facultatem; quomodo irrationabile vel injustum est, si permisit nostrum materiale tentari quadam trepidatione fragilitatis humanæ; ut fœneratior postea gratia per pœnitentiam delictorum in hominis rediret affectum, & fragilitatis suæ conscius quod tam facile a divinorum mandatorum serie deviando trepidaverit, tamquam clavum animæ fluctuantis mandata cælestia timeret amittere; divinæ misericordiæ plus tribuens quod recepit amissum, & sibi aliquid usurpans gratiæ quod revertatur.

CAPUT IX.

An decuerit a Deo præceptum homini de cibo dari; & cur in proponenda pœna non dictum fuerit, moriemini, *sed* morte moriemini?

42. NUnc quæ sit illa ratio consideremus, quid sit istud quod cum mandatum daret homini, de illa admirabili beataque vita præscribens, ne contra faciens morte moreretur, de manducando & non manducando putaverit esse mandandum. Sunt enim qui putant nequaquam mandatum istud convenire cæli & terræ atque omnium creatori; nequaquam dignum incolis paradisi, eo quod illa vita similis Angelorum sit. Et ideo non terrenum & corruptibilem hunc cibum esui fuisse possumus æstimare; quia qui non bibunt, neque manducant, erunt sicut Angeli in cælo. Cum igitur in cibo neque præmium sit, quia esca nos non commendat Deo; neque magnum periculum sit, quia non quod intrat in os, [b] coinquinat hominem, sed quod exit de ore: videtur sine dubio a tanto auctore non esse præceptum, nisi hunc cibum ad illum propheticum referas, quia pro magno præmio Dominus sanctis pollicetur suis: *Ecce qui serviunt mihi, manducabunt: vos autem esurietis.* Hic est enim cibus in quo vita definitur æterna, quo quisquis fuerit defraudatus, morte morietur. Quandoquidem panis vivus atque cælestis ipse Dominus est, qui vitam dat huic mundo. Unde & ipse ait: *Nisi manducaveritis carnem meam, & biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam æternam.* Erat ergo panis aliquis de quo præscripserat edendum paradisi incolis. Quis ille? Accipe quem dicat: *Panem,* inquit, *Angelorum manducavit homo.* Est enim bonus panis, si facias voluntatem Dei. Vis scire quam bonus panis? Ipse Filius manducat hunc panem, de quo ait: *Meus cibus est ut faciam voluntatem Patris mei qui in cælis est.*

Isai. 65. 13. — Johan. 6. 54. — Psal. 77. 25. — Johan. 4. 34.

43. Iterum videamus qua ratione dominus Deus Adæ dixerit, *morte moriemini*: quid intersit, utrum aliquis dicat, *moriemini*, an addat, *morte moriemini*. Ostendere enim debemus nihil superfluum in Dei esse mandato. Itaque hoc arbitror. Cum duo sibi sint contraria mors & vita, secundum simplicem sermonem a vita vivere dicimus, a morte mori. Si autem geminare velis utrumque, quia vita vitam facit, dicitur, *vita vivit*, sicut habes in lege. Et quia mors mortem facit, dicitur, *morte morietur*. Non est autem superflua ista geminatio: est enim vita ad mortem, & est mors ad vitam; quia quis & dum vivit, moritur; & dum moritur, vivit. Fiunt ergo quatuor distinctiones vita vivere, morte mori, [c] morte vivere, vita mori. Cum igitur hæc ita se habeant, usus & consuetudinis præjudicium debemus excludere; quia usus hoc habet ut communiter dicatur vivere, & qui vitæ [d] vivit, & qui morti vivit & communiter dicatur mori vel ille qui morti moritur, vel ille qui vitæ moritur. Itaque ex quatuor illis duo significat, ut dicat viventem vivere, nec melius, deteriusque distinguat, & dicat morientem mori, nec inter malam & bonam mortem videatur esse discretio. Nam indiscreta quædam vita significatur, qualis irrationabilium aut etiam parvulorum, & indiscreta mors æque.

44. Sequestrato igitur usu communi, quid sit vita vivere, & quid sit morte mori, & quid sit vivere morti, & mori vitæ consideremus. Puto enim secundum Scripturas, quia vita vivere admirabilem quamdam illam vitam beatamque significet, & hunc vivendi usum spirandique munus cum beatæ vitæ gratia veluti conjunctum, & quadam participatione permixtum demonstrare videatur. Hoc est enim vita vivere, virtute vivere, beatæ vitæ actus habere in istius cor-

a Rom. èdit. *quod gratia utique conveniat*. Melius aliæ cum mss. . . . *utrique conveniat*, id est, gratiæ Dei boni, & operatoris.

b Mss. Th. Div. Big. & Gem. *Communicat.* non male; in sacris enim litteris idem est *commune*, quod pollutum seu inquinatum. Et post tria vel quatuor verba mss. Big. Gem. Mich. *videatur*. Rem. Th. *videtur sine dubio tanto auctore præceptum*. S. Theod. *indignum tanto auctore*. Edit. Gill. ac Rom. *a tanto auctore præceptum*. Div. Laud. cum edit. Am. & Era. *sine dubio a tanto auctore non esse præceptum*.

c Mss. omnes, *morte vivere, vita mori*. At contra edit. *morti vivere, vitæ mori*.

d Mss. S. Th. *vel ille qui morti moritur, vel ille qui vitæ. Itaque ex quatuor illis* &c. Rem. *vel ille qui morte moritur, vel ille qui vita vivit. Itaque* &c. in quorum neutro habetur, *& qui vita vivit, & qui morti vivit*.

corporis vita. Contra autem morte mori quid est aliud; nisi cum morte corporis deformitatem significare morientis, cujus & caro communi vivendi munere defraudetur, & anima vitæ æternæ usum habere non possit? Est etiam qui vita moritur, ut qui vivit corpore, sed actu moritur suo: Ps. 54. 16. quales illi sunt, de quibus ait Profecta: *Descendunt in infernum viventes*. Et illa de qua 1. Tim. 5. 6. Apostolus dicit: *Quoniam vivens mortua est*. Quartum superest, quod sunt qui etiam morte vivunt, ut martyres sancti, qui utique moriuntur ut vivant. Moritur [a] caro, sed vivit gratia mortuorum. Ergo absit a nobis, ut participes mortis vivamus: sed contra participes vitæ moriamur. Sanctus enim nec vitæ istius se vult esse participem, qui Philip. 1. 23. ait: *Cupio dissolvi, & cum Christo esse; multo* Ps. 119. 5. *enim melius*. Et alius, *Heu me, quod incolatus meus prolongatus est*! Dolens utique cum consortia vitæ speret æternæ, istius vitæ fragilitate se contineri. Et ideo possum e contrario dicere, quia etsi vita vivere bonum est; vitæ tamen vivere ambiguum sit. Potest enim dici quis vitæ vivere, hoc est, vitæ æternæ istius vita corporis militare. Potest etiam dici vitæ vivere, hoc est, vel quemcumque, vel sanctum istius vitæ habere desiderium corporalis; ut verbi gratia, si quis ideo honeste putet esse vivendum, ut is longævitatem vitæ bonis actibus consequatur, quales plerique infirmiores sunt quos hæc vita delectat.

45. Sicut ergo vitæ vivere quid sit accepimus, quid sit morti mori accipiamus, vel morti [b] vivere. Possunt enim esse qui moriantur morti, & qui vivant vitæ. Nam [c] qui non ita vivit, ut secundum mortem animæ suæ vivat, is morti moritur, quia non est obnoxius morti, id est, nexus eum ærumnosæ mortis amisit, non constringitur vinculis mortis æternæ. Mortuus est morti, hoc est, mortuus est peccato, mortuus est pœnæ: cui contrarium est pœnæ vivere, hoc est, quando quis vivit ad pœnam, vivit ad mortem. Qui autem moritur ad pœnam, moritur ad mortem. Est etiam qui in hac vita positus moriatur ad vitam, sicut ille qui ait: *Vivo autem jam non ego*, Galat. 2. 20. *vivit autem in me Christus*. Peccato enim mortuus est, Deo vivit, hoc est, mors in eo mortua est, sed vita vivit, qui est dominus Jesus. Ergo bona vita eorum qui Deo vivunt, mala vita eorum qui peccato vivunt. Est etiam media vita, ut animantium ceterorum, sicut habes scriptum: *Producat* Gen. 1. 24. *terra animam viventem secundum genus*. Est etiam vita mortuorum, ut Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob; quia Deus mortuorum non est, sed vivorum. Sunt etiam quibus communitas est quædam mortis & vitæ, de quibus ait Apostolus dicens: Rom. 6. 4. *Si commortui estis, & convivetis. Si enim complantati*, inquit, *sumus similitudini mortis ejus, simul & resurrectionis erimus: scientes quia vetus homo noster simul confixus est cruci; ut destruatur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato. Qui* [d] *enim mortuus est, justificatus est a peccato*. Sicut autem figuras multas vitæ diximus, ita etiam mortis inveniemus. Dicitur enim mors mala, secundum illud; *Anima quæ peccat, ipsa morietur*. Ezech. 18. 20. Dicitur & mors communiter, sicut habes verbi gratia: [e] Quia Adam vixit tot annos, & mortuus est, & appositus est ad patres suos. Dicitur etiam mors per baptismatis sacramentum, sicut habes: *Consepulti* Rom. 6. 4. *sumus cum illo per baptismum in morte*. Et alibi: *Si autem mortui sumus cum Christo, credi-* Ibidem. 8. *mus etiam quod simul vivemus cum illo*. Vides quia mors quidem [f] appellatione dicatur, sed hæc vita sit nostra.

CAPUT X.

Cur hominem Deus non approbarit nisi post factam mulierem; & id maxime quod per hanc ille deceptus peccaverit: itemque cur eadem non de terra, ut Adam, sed de costa ejus creata sit?

46. Item alia quæstio, quia dixit Domi- Gen. 2. 18. nus: *Non est bonum solum esse hominem*. Primo omnium cognosce quia in superioribus, ubi hominem finxit Deus de limo terræ, non addidit: *Et vidit Deus quia bonum* Gen. 1. 11 & seq. *est*, quemadmodum in singulis operibus suis. Nam si dixisset illic bonum esse, quia homo factus est, inveniretur hoc esse contrarium, ut hic non esse bonum diceret, cum in superioribus bonum esse dixisset. Sed hoc ibi cognosce, ubi solum Adam fecit. Ceterum ubi communiter comprehendit & virum & mulierem factos, licet ne ibi quidem dixerit specialiter; tamen quia postea habes: *Vidit Deus omnia quæ fecit & ecce erant bona* Gen. 1. 31. *valde*, evidenter declaratur bonum esse quod & vir sit factus, & mulier.

48. Sed ex hac quæstione alia quæstio rursus emergit. Quomodo enim quando solus factus est Adam, non dictum est bonum esse factum Adam: quando autem & mulier ex eo facta est, tunc esse bona omnia comprehensum est? Licet illic omnem laudaverit creaturam, & universitatis creatio sit probata, quoniam in homine [g] natu-

rae

a Mf. Rem. *moriuntur carne, sed vivunt gratia mortuorum.*

b Mss. & vet. edit. magno consensu, *vel morte mori*.

c Mss. S. Rem. & S. Th. *Nam qui non vita vivit, secundum mortem anima sua vivit. Is morti moritur, qui non est obnoxius* &c.

d *Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato*. Hæc in Mss. quinque desiderantur.

e Ita mss. & vet. edit. At edit Rom. *Abraham vixit tot annos, ... ad populum suum*. Haud male forsitan legeretur. *Quia quidam* &c. ut esset exemplum indeterminatum. Sed sine auctoritate in textum nihil intrudimus.

f Ita mss. Vat. Th. Div. S. Th. Laud. & edit. Am. & Era. Mss. vero Big. Gem. & Mich. *vides quia mors quidem appellatione judicatur, sed hac* &c. Edit Gill. *vides... dicatur, sed hac vita, vita sit nostra*. Rom. denique, *vides quia hac mors .... dicatur, sed vita sit nostra*.

g Ita sex mss. & edit. vet. Codex Div. & Rom. edit. *creatura prædicata* &c. At Rem. ac Th. *quoniam in bona natura prædicata*.

ræ prædicata communitas est. tamen non videtur otiosum, qua ratione ubi solus factus est Adam, non solum nequaquam prædicatio boni complacito operi adjecta sit; sed etiam dictum sit non esse bonum solum hominem: cum sciamus quod antequam fieret mulier, non erraverit Adam; postea vero quam mulier est facta, prior divinum prævaricata mandatum, etiam virum suum traxerit in errorem, & incentivum ejus exstiterit. Si igitur viro culpæ auctor est mulier, quemadmodum pro bono videtur adjecta? Verum si consideres quia Deo universitatis est cura, invenies plus placere Domino debuisse id in quo esset causa universitatis, quam condemnandum fuisse illud in quo esset causa peccati. Et ideo quia ex viro solo non poterat humani esse generis propagatio, pronuntiavit Dominus non esse bonum solum esse hominem. MALUIT enim Deus plures esse quos salvos facere posset, & quibus donaret peccatum, quam unum solum Adam, qui liber esset a culpa. Denique quia idem utriusque auctor est operis, venit in hunc mundum, ut salvos faceret peccatores. Postremo nec Cain parricidii reum priusquam generaret filios, passus est interire. Ergo propter generationem successionis humanæ debuit mulier adjici viro. Denique hoc ipsa verba declarant dicentis Dei, non bonum solum esse hominem. Nam etsi mulier prior peccatura erat; tamen redemtionem sibi paritura non debuit ab usu divinæ operationis excludi. Quamvis enim Adam non est seductus, mulier autem seducta & in prævaricatione fuerit; salva tamen, inquit, erit per filiorum generationem: inter quos generavit & Christum.

S. August. cont. Jul. Pel. c. 7.

1. Tim. 2. 14. & 15.

33. q. 5. c. Nec illud.

48. Nec illud otiosum, quod non de eadem terra de qua plasmatus est Adam, sed de ipsius Adæ costa facta sit mulier; ut sciremus unam in viro & muliere corporis esse naturam, unum fontem generis humani. Ideo non duo a principio facti vir & mulier, neque duo viri, neque duæ mulieres, sed primum vir, deinde ex eo mulier. Unam enim naturam volens hominum constituere Deus, ab uno principio creaturæ hujus incipiens multarum & disparium naturarum eripuit facultatem. *Faciamus*, inquit, *ei adjutorium simile sibi*. Adjutorium ad generationem constitutionis humanæ intelligimus. Et vere bonum adjutorium. Nam si pro meliore accipis adjutorium, major quædam in causa generationis operatio mulieris reperitur; sicut istius terræ quæ semina primo accepta cohibendo paulatim fotu suo adolescere facit, & producit in segetem. In eo igitur adjutorium bonum mulieris, quamquam etiam inferior dicatur adjutor; ut & in usu reperimus humano, quia dignitate potiores plerumque adjutorem meriti inferioris adsciscunt.

Gen. 2. 18.

CAPUT XI.

Quomodo animalia adducta fuerint ad Adam: quid sopor ejusdem & costæ ædificatio nos doceat: quid etiam memorata animalia in paradisum adducta significent; & quo pacto justi in paradisum rapiantur?

49. SPecta nunc cur Deus adhuc finxerit de terra omnes bestias agri, & omnia volatilia cæli, & adduxerit ea ad Adam, ut videret quid vocaret ea. Qua ratione hoc factum est, cum tantummodo bestias agri, & volatilia cæli ad Adam adduxerit Deus? erant enim peccora secundum genus suum. Denique habes infra: *Quia imposuit Adam nomina omnibus pecoribus, & omnibus bestiis agri. Adæ autem non est inventus adjutor similis illi*. Quæ igitur absolutio est, nisi quia indomitæ bestiæ, & volatilia cæli divina potestate ad hominem deducuntur. De pecoribus autem domitis congregandis & homo habuit potestatem. Itaque illud divinæ operationis fuerit, hoc humanæ diligentiæ. Simul accipe qua causa omnia deducta sint ad Adam, ut in omnibus videret ex utroque sexu substantiam constare naturæ, id est, ex masculo & femina, & ipse usu exemploque cognoceret necessarium sibi consortium mulieris adjectum.

Gen. 2. 20.

50. *Et immisit*, inquit, *Deus soporem in Adam, & obdormivit*. Quis est iste sopor, nisi quia paulisper ad conjugium compulandum cum intendimus animum, veluti intentos oculos ad Dei regnum inclinare atque inflectere videmur ad quemdam somnum istius mundi, & paulisper obdormire divinis, dum in sæcularibus mundanisque requiescimus? Denique posteaquam soporem immisit in Adam, & dormivit, tunc *ædificavit dominus Deus costam quam sumsit de Adam in mulierem*. Bene, *ædificavit* dixit, ubi de mulieris creatione loquebatur, quia in viro & muliere domus videtur quædam plena esse perfectio. Qui sine uxore est, quasi sine domo sit, sic habetur. Sicut enim vir publicis officiis, ita mulier domesticis ministeriis habilior æstimatur. Considera quia ex corpore costam sumsit, non ex anima portionem; hoc [a] est, non anima ex anima, sed os de ossibus meis & caro de carne mea hæc vocabitur mulier.

Ibid. 21.

51. Ergo causam humanæ generationis agnovimus. Sed quia plerosque movet qui diligentius intuentur, quomodo si vel primo magnum munus Dei fuit circa homines, ut in paradiso homines collocarentur, vel postea magnorum remuneratio videretur esse meritorum, ut ad paradisum justus unus-

a Ita mss. omnes cum ant. edit. At Rom. edit. *hoc est, non animam ex anima, sed os de ossibus, & carnem de carne. Hæc mulier vocabitur.*

unusquisque rapiatur, dicuntur etiam bestiæ & pecora agri, & volatilia cæli in paradiso fuisse. Unde plerique paradisum animam hominis esse voluerunt, in qua virtutum quædam germina pullulaverint: hominem autem & ad operandum, & ad custodiendum paradisum esse positum, hoc est, mentem hominis, cujus virtus animam videtur excolere, nec solum excolere, sed etiam cum excoluerit, custodire. Bestiæ autem agri, & volatilia cæli quæ adducuntur ad Adam, nostri irrationabiles motus sunt; eo quod bestiæ vel pecora, quædam diversæ sint corporis passiones, vel turbulentiores, vel etiam languidiores. Volatilia autem cæli quid aliud æstimamus, nisi inanes cogitationes quæ velut volatilium more nostram circumvolant animam, & huc atque illuc vario motu sæpe traducunt? Propterea nullus inventus est menti nostræ similis adjutor, nisi sensus, hoc est, αἴσθησις. Similem sibi solam νοῦς noster potuit invenire.

52. Sed forte arguas, quia hæc quoque Deus in tali paradiso locavit, hoc est, passiones corporis, & vanitatem quamdam fluctuantium vel inanium cogitationum, quod ipse nostri fuerit auctor erroris. Considera quid dicat: *Habete*, inquit, *potestatem piscium maris, & volatilium cæli, & omnium repentium quæ repunt super terram*. (Gen. 1. 28) Vides quod ille tibi tribuerit potestatem; ut de omnibus judicare tu debeas, singulorum genera judicii tui sobria definitione discernere. Vocavit ad te omnia Deus; ut supra omnia mentem tuam esse cognosceres. Cur quæ tibi similia minime reperisti, adsciscere tibi & copulare voluisti? Dedit tibi certe sensum quo universa cognosceres, & [a] de cognitis judicares; meritoque de illo fœcundo paradisi agro ejectus es, quia non potuisti servare mandatum. Sciebat enim Deus esse te fragilem, sciebat judicare non posse; ideo dixit quasi fragilioribus: *Nolite judicare, ut non judicemini*. (Matth. 7. 1.) Ergo quia scivit infirmum te esse ad judicandum, voluit obedientem esse mandato; ideo præceptum posuit. Quod si non prævaricatus esses, periculum incerti judicii incidere nequivisses. Itaque quoniam judicare voluisti, ideo addidit: *Ecce Adam* [b] *factus est tamquam unus ex nobis, ut sciat bonum & malum*. (Gen. 3. 22.) Voluisti tibi arrogare judicium, ideo pœnam pravi judicii refutare non debes. Posuit tamen te contra paradisum, ne memoriam ejus possis abolere.

53. Denique justi in paradisum sæpe rapiuntur, sicut & Paulus raptus est in paradisum, & audivit verba ineffabilia. Et tu si a primo cælo ad secundum, a secundo ad tertium mentis tuæ vigore rapiaris, hoc est, quod primum unusquisque homo est corporalis, secundo animalis, tertio spiritalis: si ita rapiaris ad tertium cælum, ut videas fulgorem gratiæ spiritalis (animalis enim homo quæ sunt spiritus Dei nescit) & ideo tertii cæli adscensio tibi est [c] necessaria, ut rapiaris in paradisum: rapieris jam sine periculo, ut possis dijudicare omnia, quia spiritalis dijudicat omnia, ipse autem a nemine dijudicatur. Et fortasse quasi adhuc fragilis, audies verba ineffabilia quæ non liceat homini loqui: & tunc quod acceperis reservato, & quod audieris custodito. Paulus apostolus custodiebat ne laberetur, vel alios certe faceret errare. (S. Aug. l. 2. cont. Jul. Pel. c. 7.) Aut fortasse ideo dicit Paulus, *quæ non liceat homini loqui*; (2. Cor. 12. 6. & 7.) quia erat adhuc in corpore constitutus, hoc est, videbat istius corporis passiones, videbat legem carnis suæ repugnantem legi mentis suæ. Hoc enim malo intelligi, ne videamur quemdam adhuc futuri periculi [d] jactare terrorem. Si enim vel propter hanc vitam securitas, ut nullos prævaricationis post hanc futuræ laqueos formidemus: ergo quicumque fuerit in paradiso ascensione virtutis audiet mysteria Dei arcana illa atque secreta: audiet dicentem Dominum [e] tamquam latroni illi a scelere ad confessionem, & ad fidem a latrocinio revertenti: *Hodie mecum eris in paradiso*. (Luc. 23. 43.)

CAPUT XII.

Serpentis qualis fuerit sapientia: quomodo mulierem aggressus sit; qualisve hujus responsio, quam longa digressio de quadam circa eam rem dubitatione consequitur.

54. *Serpens autem erat sapientior omnium bestiarum* [f] *quæ erant super terram, quas fecit dominus Deus, & dixit serpens mulieri: Quid utique dixit Deus, ne edatis ab omni ligno quod est in paradiso?* (Gen. 3. 1.) Cum dicit sapientiorem serpentem, intelligis quem loquatur, id est, illum adversarium nostrum qui tantum habet hujus sapientiam mundi. (S. Aug. l. 2. cont. Jul. Pel. c. 5.) Sed & voluptas atque delectatio bene sapiens dicitur, quia & sapientia carnis [g] appellatur sapientia, sicut habes: Quia *sapientia carnis inimica est Deo*. (Rom. 8. 7.) Et ad exquirenda delectationum genera astuti sunt, quia appetentes sunt voluptatum. Sive ergo delectationem intelligas, quædam est divino adversa mandato, & inimica sensibus nostris. Unde sanctus Paulus ait: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me in lege peccati*. (Rom. 7. 23.) Si autem ad diabolum referas, verus inimicus est generis humani. Quæ autem causa inimicitiarum

a Mss. Rem. & Div. *de cogitatibus judicares*.
b Mss. Gem. S. Th. & S. Mich. *factus es unus ex nobis, ut scias bonum & malum*.
c Mss. Gem. Big. S. Th. & S. Mich. *necessaria. Rapieris in paradisum, rapieris* &c.
d Ita mss. octo. Alii, & edit. omnes *jactare errorem*.
e Mss. decem optimæ notæ, ac vet. edit. *ad fidei latrocinium*. Quatuor cum edit. Rom. *ad fidem a latrocinio*.
f Antiqui aliquot mss. *quæ repunt super terram*.
g Ms. Div. *appellatur sapientia, quæ est divino mandato adversa*.

rum nisi invidia? Sicut Salomon ait: Quia *invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum*. Sap. 2. 24. Invidiæ autem causa beatitudo hominis in paradiso positi, & ideo quoniam ipse diabolus acceptam gratiam tenere non potuit, invidit homini, eo quod figuratus e limo, ut incola paradisi esset, electus est. Considerabat enim diabolus quod ipse qui fuisset superioris naturæ, in hæc sæcularia & mundana deciderat; homo autem inferioris naturæ sperabat æterna. Hoc est ergo quod invidet dicens: Iste inferior adipiscitur quod ego servare non potui? Iste de terris migrabit ad cælum, cum ego de cælo lapsus in terra sim? Multas vias habeo quibus hominem decipere possim. De limo factus est, terra ei mater est, corruptibilibus involutus est. Et si anima superioris naturæ, tamen & ipsa lapsui potest esse obnoxia, in corporis carcere constituta; quando ego lapsum vitare non potui, Est igitur via prima, ut decipiatur, dum conditione sua majora desiderat. Hic enim quidam conatus est industriæ. Deinde carnis est, quod non habeat, desiderare. Postremo in quo videor ego omnibus esse sapientior, nisi circumscribam hominem, & versutia & fraude contendam? Itaque machinatus est, ut non primo Adam adoriretur, sed Adam per mulierem circumscribere conaretur. Non adorsus est eum qui coram acceperat cæleste mandatum: sed eam adorsus est quæ a viro didicerat, non a Deo quid observaret, acceperat. Neque enim habes quia mulieri dixit Deus, sed quia Adæ dixit; & ideo per Adam cognovisse mulier æstimanda est.

55. Cognoscens igitur hoc loco tentamenti genus, plurima etiam aliis locis tentamenti genera reperies. Alia sunt per principem istius mundi, qui quædam venena sapientiæ in hunc mundum evomuit; ut vera putarent homines esse quæ falsa sunt, & specie quadam hominum caperetur affectus. Non enim semper quasi apertus hostis ingreditur: sed sunt quædam potestates quæ amorem simulent, gratiamque prætendant; ut paulatim cogitationibus nostris venenum suæ iniquitatis infundant, a quibus oriuntur illa peccata quæ vel ex delectatione, vel ex quadam mentis facilitate nascuntur. Sunt etiam aliæ potestates quæ veluti colluctantur nobiscum. Unde & Apostolus ait: *Quia non est nobis colluctatio adversus carnem & sanguinem, sed adversus principatus, & potestates, & rectores hujus mundi, tenebrarum harum, adversus nequitiam spiritalium quæ sunt in cælestibus*. Ephes. 6. 12. Volunt enim hac quadam contentione nos frangere, & veluti quoddam animæ nostræ corpus elidere. Unde & Paulus quasi bonus athleta non solum ictus adversantium potestatum

A vitare cognoverat, verum etiam adversantes ferire. Unde & ait: *Percutio pugnis, non ut aera cædens*. 1. Cor. 9. 26. Et ideo quasi bonus athleta ad coronam meruit pervenire. Ergo multiplicia tentamenta sunt diaboli. Et ideo bilinguis serpens habetur atque lethalis, eo quod diaboli minister aliud lingua loquatur, aliud corde meditetur. Sunt & alii ministri qui & cordis & vocis suæ infectas veneno veluti verborum suorum jactant sagittas, quibus Dominus ait: *Generatio viperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali?* Matt. 12. 34

B

56. *Et dixit serpens mulieri: Quid utique dixit Deus, ne edatis ex omni ligno quod est in paradiso? Et dixit mulier serpenti: Ex omni ligno paradisi manducabimus: de fructu autem ligni quod est in medio paradisi, dixit Deus: Non manducabitis ex eo, neque tangetis ex eo, ne moriamini*. Gen. 3. 1. & 3. Cum audieris sapientiorem bestiis omnibus esse serpentem, hic ejus jam quære versutiam. Simulat se verba

C Dei dicere, & [a] proprios intexit dolos. Cum enim dixisset Deus: *Ex omni ligno quod est in paradiso edetis ad escam: de ligno autem quod est scientiæ boni & mali non edetis: qua die autem manducabitis ex eo, morte moriemini;* Ibidem 2. 16. & 17. serpens quasi interrogans mulierem, cum dixisset Deus: Ex omni ligno quod est in paradiso edetis: de ligno autem uno non edetis, inseruit mendacium, ut diceret: *Ab omni ligno non edetis:* cum de uno

D tantum ligno scientiæ boni & mali præceperit Deus non esse gustandum. Qua ratione autem fefellerit, nihil mirum, quia iis qui aliquem circumscribere conantur, consuetudo est fallere. Non est igitur interrogatio otiosa serpentis. Sed ut scias in mandato nullum vitium esse potuisse, respondit mulier, ut habes: *Ex omni ligno paradisi manducabimus: de fructu autem ligni quod est in medio paradiso, dixit Deus: Non manducabitis ex eo, neque tangetis ex eo, ne morte moriamini.*

E In mandato quidem nullum vitium est, sed in relatione mandati. Etenim quantum præsens lectio docet, discimus nihil vel cautionis gratia jungere nos debere mandato. Si quid enim vel addas, vel detrahas, prævaricatio quædam videtur esse mandati. 3. qu. 5. c. Pura. Pura enim & simplex mandati forma servanda, vel testimonii series intimanda est. Plerumque testis dum aliquid ad seriem gestorum ex suo adjicit, totam testimonii fidem partis mendacio decolorat.

F Nihil igitur vel quod bonum videtur, addendum est. Namque hic quid offensionis habet prima specie quod addidit mulier: *Neque tangetis ex eo quidquam? Tangetis* enim Deus non dixerat, sed *non edetis*. Sed tamen lapsus incipit esse principium. Nam quæ addidit, vel superfluum addidit, vel addendo de proprio semiplenum intel-

a Rem. & propiis intexit dolos.

intellexit Dei esse mandatum. Docet igitur nos præsentis series lectionis neque detrahere aliquid divinis debere mandatis, neque addere. Nam si Johannes hoc judicavit de suis scriptis: *Si quis apposuerit*, inquit, *ad hoc*, *adjiciet in illum Deus plagas*, *quæ scriptæ sunt in libro isto: & qui demserit de verbis his Prophetiæ hujus*, *delebit Deus partem illius de libro vitæ:* quanto nihil divinis mandatis est detrahendum? Hinc ergo cœpit prævaricatio prima esse mandati. Et plerique putant hoc vitium non esse mulieris, sed Adæ fuisse: ita Adam dixisse mulieri, dum eam vellet facere cautiorem, ut adderet mandasse Deum: *Neque tangetis ex eo quidquam*. Habemus enim quia Adam non Eva mandatum acceperit a Deo. Nondum enim mulier formata fuerat. Ipsa quidem verba Adæ quibus mulieri dixit formam seriemque mandati, non prodit lectio: sed intelligimus per virum ad mulierem seriem transisse mandati. Viderint tamen alii quid sentiant; mihi tamen videtur a muliere cœpisse vitium, inchoasse mendacium. Nam etsi de duobus videatur incertum, tamen sexus prodit qui prius potuerit errare. Adde quia præjudicio illa constringitur, cujus & postea prior error inventus est. Viro enim mulier non mulieri vir auctor erroris est. Unde & Paulus ait: *Adam*, inquit, *non est deceptus: mulier autem seducta in prævaricatione fuit*.

Apoc. 22. 18. & 19. — 1. Tim. 2. 14.

57. Nunc videamus utrum præter adjectionem quæ mandato est applicata, quod additum est obfuisse videatur. Nam re vera si bonum est, *Neque tangetis ex eo*, & ad cautionem proficiebat, cur Deus hoc minime interdixerit, immo non interdicendo permisisse videatur? Itaque utrumque quærendum, qua ratione nec permiserit, nec interdixerit. Sunt enim qui dicant, qua ratione [a] quod fecit videri, non jussit & tangi? Verum cum in eo ligno audieris naturam fuisse scientiæ boni & mali, potest æstimari quia noluit te malum tangere. Satis est enim nobis videre satanam sicut fulgur de cælo cadentem, secundum vocem Domini, & [b] dantem escam non luminis, sed noctis & tenebrarum filiis; quia scriptum est: *Dedit eum in escam populis Æthiopum*. Hoc igitur de eo dictum est, quod non mandaverit tangi. Quod autem non prohibuerit, quid intelligam accipe. Sunt multa quæ noceant, si ante voluerimus haurire, quam quæ sint illa cognoscere. Nam & de cibis & potu plerumque usu venit. Quippe si id quod amarum est, ante cognoscas, induis patientiam; & si intelligas illa quæ sunt amara prodesse, induis tolerantiam, ne offendat amaritudo te repentina, & incipias rejicere profutura. Prodest ergo ante cognoscere; ut ex eo quod cognoveris profuturum, nec amara fastidias. Sed hæc minus nocere possunt: illud quod magis, nisi provideatur, nocere possit, adverte.

Luc. 10. 18. — Psal. 73. 14.

58. Gentilis quidam est, ad fidem tendit: cathecumenus est, majorem vult accipere doctrinæ & fidei plenitudinem; caveat ne dum vult discere, male discat, & discat a Photino, discat ab Ario, discat a Sabellio: tradat se hujusmodi magistris quorum quædam eum teneat auctoritas; & inductus quadam magistrorum præsumtione, teneris sensibus impressa dijudicare non noverit. Prius igitur oculis mentis perspiciat [c] quid sequatur: videat ubi vita sit: tangat denique divinarum vitalia lectionum, ut nullo pravo offendatur interprete. Legit illi Sabellius, *Ego in Patre*, *& Pater in me*, & dicit unam esse personam. Legit Photinus: *Quia mediator Dei & hominum homo Christus Iesus*. Et alibi: *Quid me vultis occidere hominem*? Legit etiam Arius quia dixit: *Quoniam Pater major me est*. Legitur quidem manifestum: sed qua ratione dictum sit, debet ante pertractare secum, ut rationem dictorum possit advertere. Ducitur quadam magistrorum auctoritate; & profuisset ei non quæsisse, quam talem invenisse doctorem. Sed etiam gentilis si quis Scripturas accipiat, legit: *Oculum pro oculo*, *dentem pro dente*. Legit etiam: *Si scandalizaverit te dextera tua*, *abscinde illam*; non intelligit sensum, non advertit divini arcana sermonis, pejus labitur, quam si non legisset. Et ideo docuit quemadmodum Dei Verbum investigare deberent, non perfunctorie, non improvide, sed diligenter atque sollicite: *Quod erat*, inquit, *ab initio*, *quod audivimus*, *& quod vidimus*, *oculis nostris perspeximus & manus nostræ perscrutatæ sunt de Verbo vitæ: & vidimus & testamur*, *& annuntiamus vobis*. Vides quod ante velut manibus quibusdam perscrutatus sit Dei verbum, & postea annuntiaverit: & ideo nihil Adæ & Evæ fortasse nocuisset verbum, si pertractantibus diligenter mentis quibusdam manibus ante tetigissent. Infirmi enim pertractando, & diligentius requirendo, uniuscujusque quam non intelligunt, possunt investigare naturam. Certe illi infirmi id lignum in quo scientiam mali esse cognoverant, ante quemadmodum tangerent, debuerant perscrutari. Nam & mali sæpe nobis potest prodesse cognitio. Et ideo diaboli fraudes vel in hac legimus lectione, vel in prophetia, ut discamus quemadmodum artes ejus cavere possimus. Cognoscenda sunt enim tentamenta ejus, non ut sequamur, sed ut docti instructique caveamus.

Johan. 14. 10. — 1. Tim. 2. 5. — Johan. 8. 40. — Johan. 14. 28. — Levit. 24. 20. — Matt. 5. 30. — 1. Johan. 1. 1. & 2. — Ezec. 28. 12.

59. Sunt hoc loco qui dubitationem habeant, [d] utrum ex omni ligno ita dixerit Deus esse gustandum, ut cum de omni ligno,

a MSS. Big. S. Th. Torn. Colb. *quod fecit*, *edi non* &c. Gem. *quod fecit edendum*. Mich. *quod fecit*, *edere non jussit*, *& tangi non prohibuit*.

b S. Th. & edit. Era. *datum in escam*. non male.

c MSS. SS. Th. & Remig. *quem sequatur*.

d Ita mss. septem cum edit. antiq. In mss. vero totidem deest

gno, ita de scientiæ boni & mali ligno gustaretur: an vero de omni ligno gustandum, de solo ligno scientiæ boni & mali dixerit non esse gustandum? Qui ne id quidem putant inutilis esse rationis, quod quamvis noxia esca hujus ligni fuerit; tamen si cum ceteris ederetur, noxia esse non possit: quandoquidem etiam antidotum theriacum de corpore serpentis confici solere dicatur, quod utique virus corpusque serpentis, cum solum sumitur, nocet; cum admiscetur aliis, sanitati est & saluti. Scientia quoque boni & mali, si quid sapientiæ habeat, si quis vitæ semper intendat, si quis cetera virtutum genera consequatur, nequaquam inutilis æstimatur. Hac igitur ratione plerique putaverunt posse etiam illud intelligi; ut videatur Deus id inhibuisse, ne absque ceteris solum lignum scientiæ boni & mali gustaretur, non prohibuisse cum ceteris. Et hoc ideo putant dictum,

Gen. 3. 11. quia ait Deus ad Adam: *Quis tibi indicavit quoniam nudus es, nisi de ligno a quo præceperam tibi, ab hoc solo ne manducares, manducasti?* Quod videretur dare aliquem interpretandi locum, nisi mulier in superioribus, dicente serpente: *Quid utique dixit Deus: ne edatis ab omni ligno quod est in paradiso:* respondisset, [a] *quod est in medio paradiso dixit Deus: Non manducabitis ex eo.* In quo quamvis mulieris prævaricaturæ fides videatur infirmior; tamen non omnibus Adam spoliabo virtutibus, ut videatur in paradiso nullam assecutus fuisse virtutem, nihil de ceteris gustavisse lignis, [b] priusque culpam incidisse, quam fructus esse aliquos consecutus. Non spoliabo ergo Adam, ne genus humanum omne dispoliem, quod innocens est antequam sensum accipiat scientiæ boni & mali.

Matt. 18. 3. Neque enim otiose dictum est: *Nisi conversi fueritis, & efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in regnum cælorum.* Puer enim cum maledicitur, non remaledicit: cum percutitur non repercuit: ambitionum & rapinarum tentamenta non novit.

60. Unde verius puto, quod ne cum aliis quidem fructibus lignum edendum esse præceperit. Nam etsi bona scientia perfecto, imperfecto tamen inutilis est. Imperfectum ausim omnem hominem dicere, quando ipse Paulus quasi imperfectus dicat: *Non* Phil. 3. 12. *quoniam acceperim, aut quo jam perfectus sim: sequor autem si comprehendam.* Et ideo imperfectis dicit Dominus: *Nolite judicare, ut* Matt. 7. 1. *non judicemini.* Ergo imperfecto inutilis scientia. Denique, *peccatum nesciebam, nisi lex di-* Rom. 7. 7. *ceret: Non concupisces.* Et infra: *Sine lege enim* Ibidem. 8. *peccatum mortuum est.* Quid enim mihi proderat scire quod vitare non poteram? Quid mihi proderat scire quod lex carnis meæ impugnaret? Impugnatur Paulus, & videt *legem carnis suæ repugnantem legi mentis suæ, & captivari se in lege peccati,* nec de conscientia sua præsumit; sed per Christi gratiam confidit se a mortis corpore liberandum: & tu quemquam opinaris scientem non posse peccare? Paulus dicit: *Non enim quod volo facio bonum; sed quod nolo malum hoc ago:* & tu arbitraris homini prodesse scientiam, quæ delicti augeat invidiam? Esto tamen ut perfectus peccare non possit. In Adam Deus omnes homines prævidebat, & ideo promiscue generi non conveniebat humano habere scientiam boni & mali, quam per carnis vitia, ut oportebat, exercere non poterat.

S. Aug. l. 2. cont. Jul. Pelag. c. 5. Rom. 7. 23. Rom. 7. 19.

CAPUT XIII.

Quomodo tentamenta diaboli plena sint mendacii; & de deceptione mulieris, & lapsu Adæ: quemadmodum etiam cognoverint se esse nudos, & succinctoria sibi fecerint, quidve per ea significetur.

61. DIscamus igitur tentamenta diaboli plena esse mendacii; vix enim unum verum videtur ex iis quæ pollicitus est, reliqua falsa composuit. Sic enim habes: *Et dixit serpens mulieri: Non morte mo-* Gen. 3. 4. *riemini.* Ecce unum falsum; nam morte mortuus est homo, qui secutus est promissa serpentis. Deinde addidit. *Scit,* inquit, Ibidem 5. *Deus quia quacumque die manducaveritis ex eo adaperientur oculi vestri.* Hoc solum verum, quia infra habes: *Quia manducarunt ambo, &* Ibidem 7. *aperti sunt oculi eorum.* Sed hoc verum quod noceret. Denique non omnibus aperire oculos utile, quia scriptum est: Videbunt Esai. 6. 9. & non videbunt. Sed statim agglutinatum mendacium est, quia adjunxit: *Et eritis sic-* *ut dii scientes bonum & malum.* In quo licet Gen. 3. 5. advertere idololatriæ auctorem esse serpentem, eo quod plures deos induxisse in hominum videatur errorem quædam serpentis astutia. Et hoc fefellit, [c] quia homo sicut dii. Non solum enim sicut dii esse homines desierunt, sed etiam qui quasi dii erant, quibus dictum est, *Ego dixi, dii estis,* Psal. 81. 6 sui gratiam perdiderunt.

62. *Et vidit mulier quia bonum est lignum ad* Gen. 3. 6. *manducandum, & quia gratum oculis ad videndum, & speciosum est ad intuendum.* Infirma auctor judicii quæ de eo quod non gustaverat, judicabat. Et ideo non facile, nisi id quod diligentius pertractaverimus, quod inte-

de solo ligno scientiæ boni & mali dixerit non esse gustandum. At Rom. edit. totum locum sic exhibebat: *habeant, cum ex omni ligno dixerit Dominus Adæ: Comedes ex eo; utrum cum omni ligno etiam lignum scientiæ boni & mali dixerit esse manducandum: an vero de omni ligno, de solo autem scientiæ boni & mali dixerit non esse gustandum.*

a Rom. edit. *ex omni ligno paradisi manducabimus, de fructu autem ligni.* Sed hæc in mss. sicut & in vet. edit. desiderantur. Mss. S. Theod. & Laud. *de ligno quod est in medio* &c.

b Sic mss. Div. Clar. Torn. S. Th. & edit. Era. Alii mss. atque edit. Am. Gill. & Rom. *priusquam culpam incidisset.*

c Ita octo mss. melioris notæ, ac edit. vet. Mss. autem SS. Th. & Mich. *quia non homo sicut dii.* S. Remig. *quia homines non sicut dii.* At in Rom. edit. sic legas, *& fefellit dicens, eritis sicut dii.*

teriore probaverimus affectu, videtur ad opus aliquod esse sumendum. *Accipiens*, inquit, *de fructu ejus manducavit, & dedit viro suo simul, & manducaverunt ambo*. Bene prætermissum est ubi decipitur Adam; quia non sua culpa, sed vitio lapsus uxoris est.

Ibidem 7. De pœnit. dist. 2. c. ut cognoverunt.
63. *Et aperti sunt*, inquit, *oculi eorum, & cognoverunt quod nudi essent*. Et ante quidem nudi erant, sed non sine virtutum integumentis. Nudi erant propter morum simplicitatem, & quod amictum fraudis natura nesciret. Nunc autem multis simulationum involucris mens humana velatur. Ergo posteaquam spoliatos se illa sinceritate & simplicitate viderunt integræ incorruptæque naturæ, quærere mundana & manufacta cœperunt, quibus nuda suæ mentis operirent; delectationes delectationibus, & mundi hujus umbratiles voluptates velut folia foliis assuentes, quibus obumbrarent genitale secretum. Nam quomodo clausos oculos corporis habuit Adam, qui omnia animantia ita vidit, ut his & nomen imponeret? Quomodo cognoverunt, id est, interiore & altiore scientia non tunicam sibi, sed virtutum deesse velamina?

Ibidem 7.
64. *Et assuerunt*, inquit, *folia ficus, & fecerunt sibi succinctoria*. Ficum hoc loco pro qua specie debeamus accipere divinarum nos docet series lectionum: quandoquidem sanctos esse qui sub vite & ficu requiescunt Scriptura memoraverit, & Salomon dixerit, *Quis plantat ficum, & de fructu ejus non manducat*, & Dominus ad ficum venerit; sed ideo sit offensus, quia non invenerit fructum, sed folia tantum. Docet ergo me Adam quid sint folia, qui posteaquam peccavit, de foliis ficus fecerit sibi succinctorium, qui de fructibus magis ejus gustare debuerit. Justus fructum eligit, folia peccator. Quis est fructus? *Fructus*, inquit, *spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, modestia*, [a] *continentia, dilectio*. Non habebat fructum, qui gaudium non habebat. Non habebat fidem qui prævaricatus erat mandatum Dei. Non habebat continentiam, qui de interdicto sibi gustaverat ligno.

(Mich. 4. 4. — Prov. 27. 18. — Galat. 5. 22.)

65. Ergo quicumque prævaricatur mandatum Dei, spoliatur atque nudatur; & fit ipse sibi turpis: vult se operire quibusdam ficus foliis, fortasse quibusdam inanibus, vel umbratilibus sermonibus, quos compositis mendaciis assuens, & verbum de verbo struens, ad operiendam conscientiam suæ mentis, factique velamen peccator intexit, ut pudenda sua contegat. Jacit enim supra se folia, qui culpam velare desiderans aut diabolum delicti memorat auctorem, aut carnis prætendit illecebras, aut alium quempiam persuasorem prodit erroris. Et de scripturis divinis frequenter promit exempla, quibus justos in culpam perhibet incidisse, dicens si forte in stupris fuerit deprehensus: Et Abraham cum ancilla concubuit, & David alienam adamavit, & sibi adscivit uxorem. Assuit enim sibi quædam folia, quædam exempla de propheticarum serie scripturarum, fructum earum non putat requirendum.

(Gen. 16. 4. — 2. Reg. 11. 4. & 27.)

66. Nonne tibi videntur etiam Judæi folia assuere, dum legis spiritalis verba corporaliter interpretantur? Quorum interpretatio fructum omnem viriditatis amittit, damnata maledicto ariditatis æternæ. Bona igitur interpretatio, hoc est, spiritalis ficus est fructuosa, sub qua justi sanctique requiescunt. Quam qui plantaverit in animis singulorum, sicut Paulus ait: *Ego plantavi, Apollo rigavit*, manducabit ex ea fructum. Mala autem interpretatio fructum ferre, viriditatem servare non poterit.

(1. Cor. 3. 6.)

67. Quod igitur gravius est, hac se Adam interpretatione succinxit eo loco, ubi fructu magis castitatis se succingere debuisset. In lumbis enim quibus præcingimur, quædam semina generationis esse dicuntur; & ideo male ibi succinctus est Adam foliis inutilibus, ubi futuræ generationis non fructum futurum, sed quædam peccata signaret, quæ manserunt usque in adventum domini Salvatoris. Ceterum posteaquam Dominus advenit, ficum invenit incultam: rogatus ne eam juberet excidi, ut coleretur permisit. Et ideo jam non foliis, sed divino sermone succingimur; quia ipse Dominus ait: *Sint lumbi vestri succincti, & lucernæ ardentes*. Unde etiam pecuniam in zonis nostris portare prohibet; non enim sæcularia, sed æterna debet zona nostra servare.

(S. Aug. 2. cont. Jul. Pelag. c. 6. — Luc. 12. 35. — Matt. 10. 9.)

CAPUT XIV.

De voce Domini deambulantis ad vesperam, & increpatione Adam, Ubi es? *Cur præterea primus increpatur Adam, cum prior mulier gustaverit: & de mulieris excusatione, ac mysteriis per illa designatis.*

68. Et *audierunt*, inquit, *vocem domini Dei deambulantis in paradiso ad vesperam*. Quæ est deambulatio Dei qui ubique semper est? Sed puto deambulationem quamdam esse Dei per divinarum seriem scripturarum, in quibus Dei quædam versatur præsentia; cum audimus quia ipse adspicit omnia, & oculi Domini super justos: cum legimus quia Jesus sciebat cogitationes eorum: cum legimus: *Quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Ergo dum hæc recensemus, quasi deambulantem cognoscimus Deum. Fugerat ergo peccator, non quo Dei posset latere conspectum: sed intra con-

(Gen. 3. 8. — Luc. 6. 8. — Matt. 9. 4.)

[a] Rom. edit. *continentia, castitas*.

A conscientiam suam latere cupiebat, opera sua lucere nolebat. Justi enim est facie ad faciem videre; quia justi mens non solum Deo præsens est, sed etiam cum Deo disputat, sicut scriptum est: *Judicate pupillo, & justificate viduam, & venite disputemus, dicit Dominus.* (Esai. 1. 17. & 18.) Ergo cum legit peccator has scripturas divinas, audit vocem Dei quasi ambulantis ad vesperam. Quid est ad vesperam, nisi quia culpam suam sero cognoscit, & sero venit quædam erroris præteriti verecundia, quæ errorem prævenire debuerat? B Nam dum culpa fervet in corpore, & anima exagitatur corporis passionibus, non cogitat Deum sensus errantis, hoc est, non audit Deum ambulantem in scripturis divinis, ambulantem in mentibus singulorum. Dicit enim Deus, Quoniam inhabitabo in illis, & inter eos ambulabo, & ero illorum Deus. (Levit. 26. 12.) Ergo cum in animæ sensum redierit potestatis formido divinæ, tum erubescimus, tunc nos gestimus C abscondere, tunc in peccatorum nostrorum positi cogitationibus, in medio ligni paradisi ubi peccavimus, deprehendimur, latere cupientes, & arbitrantes quod Deus non requirat occulta. Sed scrutator animorum & cogitationum usque ad divisionem animæ penetrans dicit, *Adam ubi es?* (Gen. 3. 9.)

69. Quomodo loquitur Deus? Numquid voce corporea? Non utique, sed virtute quadam præstantiore, quam vox corporis potest esse, fundit oracula. D Hanc vocem ejus prophetæ audierunt; hanc vocem fideles audiunt, impii non intelligunt. Denique in Evangelio habes, quia audivit Evangelista dicentem Patrem: *Et clarificavi, & iterum clarificabo*: (Johan. 12. 28.) sed Judæi non audierunt. Dicebant enim: *Tonitruum factum est*. (Ibidem. 29.) Illic ergo, sicut supra habes, quia sentiebatur deambulans Deus qui non deambulabat: sic audiebatur loquens Deus, qui non loquebatur.

70. Sed quid loquatur, consideremus: E *Adam ubi es?* Adhuc in his remedium sanitatis est, qui audiunt Dei verbum. Denique Judæi qui sibi clauserunt aures ne audirent, hodieque non merentur audire. Deinde habent remedium qui se absconderunt. Nam qui absconditur, erubescit; qui erubescit, convertitur; sicut scriptum est: *Confundantur, & convertantur omnes valde velociter.* (Ps. 6. 11.) Deinde hoc ipsum quod vocat, indicium sanaturi est, quia Dominus quos miseratur, F & vocat. Dicendo autem, *Ubi es?* non locum quærit qui novit arcanum; neque enim Deus clausos habebat oculos, ut non viderit latentem. Denique ideo dixit: *Factus est Adam tamquam unus ex nobis;* (Gen. 3. 22.) quia aperuit oculos. [a] Et hic quidem aperuit oculos ut culpam suam videret, quam vitare non potuit. Magis enim postquam peccavimus, nescio quomodo nostra delicta cognoscimus: & tunc peccatum esse intelligimus, quod antequam peccaremus, non putabamus esse peccatum. Certe non quasi peccatum putabamus esse damnandum; nam si damnaremus, non admitteremus. Deus autem omnium videt culpas, & omnium delicta cognoscit: super omnem animam, super omnium occulta oculos habet. [b] Quid est ergo: *Adam ubi es!* Id est, non in quo, sed in quibus es. Non ergo interrogatio est, sed increpatio. De quibus, inquit, bonis, de qua beatitudine, de qua gratia in quam miseriam recidisti! Dereliquisti vitam æternam, & adtumulatus es morti, consepultus errori. Ubi [c] est illa tua bene sibi conscia confidentia! Timor iste culpam fatetur, latebra prævaricationem. Ubi ergo es! Hoc est, non in quo loco quæro, sed in quo statu. Quo te perduxerunt peccata tua, ut fugias Deum tuum quem ante quærebas! Fortasse moveat cur ante increpatur Adam, cum mulier ante gustaverit? Sed a prævaricatione sexus infirmior cœperit, a verecundia & excusatione fortior; ut femina erroris causa fuerit, vir pudoris.

71. Et dixit mulier: *Serpens decepit me, & manducavi.* (Gen. 3. 13. De pœnit. dist. 1. c. Serpens.) Veniabilis culpa quam sequitur professio delictorum. Ideo non desperata mulier quæ non reticuit Deo, sed magis confessa peccatum est, quam medicabilis secuta sententia est. Bonum est condemnari in peccato, & flagellari in delicto, ut cum hominibus flagellemur. Denique Cain quia voluit crimen negare indignus judicatus est, qui puniretur in peccato: sed remissus est sine præscripto pœnæ, fortasse non tam maiori crimine parricidii (illud enim commisit in fratrem) quam sacrilegii, quod Deo credidit mentiendum dicens, *Nescio, numquid ego custos fratris mei sum?* (Gen. 4. 9.) Et ideo accusatori diabolo ejus accusatio reservata est; ut cum ejus angelis flagelletur, qui cum hominibus noluit flagellari. Denique de talibus dictum est: *Non est declinatio mortis eorum... & cum hominibus non flagellabuntur.* (Ps. 72. 4. & 5.) Alia ergo ratio mulieris, quæ licet in culpam prævaricationis inciderat, tamen de paradisi lignis habebat adhuc virtutis escam; & ideo dixit peccatum suum, & reputatum est ei ad veniam. Justus enim accusator est sui in principio sermonis. Neque enim potest quisquam justificari a peccato, nisi fuerit peccatum ante confessus. (De pœnit. dist. 1. c. Non potest.) Unde Dominus ait: *Dic iniquitates tuas, ut justificeris* (Esai 43. 26.)

72. Ergo quia Eva ipsa confessa delictum est, mitior sequitur & profutura sententia, quæ condemnaret errorem, & veniam non negaret, ut ad virum suum conversa serviret. Primum ne eam facile delectaret errare:

a In mss. nonnullis, & Rom. edit. desunt, *Et hic quidem aperuit oculos*.

b Mss. Gem. SS. Th. & Remig. *Quid ergo? Adam ubi es? id est, nunc in quibus es*. Th. Big. Mich. *non in quibus es*. Alii vero, & edit. omnes ut in textu.

c Mss. SS. Th. & Mich. *Ubi es? Illa tua bene sibi conscia confidentia timoris in te*. S. Mich. *tuam culpam fatetur*.

A re: deinde ut sub fortiore vase locata non traduceret virum, sed magis viri consilio & ipsa regeretur. In quo quidem mysterium Christi & Ecclesiæ evidenter agnosco. Designatur enim Ecclesiæ ad Christum futura conversio, & religiosa servitus subdita Dei Verbo, quæ multo sit melior, quam sæculi hujus libertas. Denique scriptum est: (Deut. 6. 13.) *Dominum Deum tuum adorabis, & ipsi soli servies*. Hæc igitur servitus Dei donum est. Denique inter benedictiones numeratur hujus servitutis obsequium; nam & B Isaac in loco benedictionis eam dedit Esau filio suo, ut serviret fratri suo. Denique benedictionem ille poscebat; etsi unam sibi cognovisset esse præreptam, tamen aliam postulabat dicens: (Gen. 27. 38.) *Numquid una benedictio tibi est, pater?* Per hanc igitur servitutem ille qui per gulam primitias suas ante vendiderat, & studio venationis agrestis gratiam benedictionis amiserat, credidit se ipso futurum esse meliorem, si typum Christi C veneraretur in fratre. Hac enim servitute pollet populus Christianus, sicut & Dominus ad discipulos suos ait: (Matth. 20 27.) *Qui vult inter vos primus esse, sit omnium servus*. Denique hanc servitutem operatur caritas, quæ & spe major & fide est. Unde scriptum est: (Galat. 5. 13) *Per caritatem servite invicem vobis*. Hoc est ergo (Ephes. 5. 32) mysterium quod ait Apostolus esse in Christo & in Ecclesia. Hæc enim vere in prævaricatione ante fuit, sed salva erit per filiorum generationem in fide, & caritate, & sanctificatione, cum castitate. Prævaricata utique in patribus generatio hominum salvatur per filios; ut quod in Judæis offenderat, in Christiana posteritate corrigeret.

CAPUT XV.

Peccatum mulieris quare venia dignum; quidve per serpentem, feminam, ac virum significetur. Qualis serpentis condemnatio; & in quibus ab Adami condemnatione distinguatur.

a 73. SErpens, inquit, [a] me persuasit: & hoc veniabile Deo visum est; eo quod nosset multas ad decipiendum vias esse serpentis (quia transfiguratur in Angelum lucis, & ministri ejus sicut ministri justitiæ [b] sunt) b falsa imponentis rebus singulis nomina, ut temeritatem dicat esse virtutem, & avaritiæ nomen imponat industriæ. Serpens enim mulierem decepit, virum mulier ad prævaricationem de veritate deduxit. Serpentis typum accepit delectatio corporalis: mulier symbolum sensus est c nostri, vir [c] mentis. Delectatio itaque sensum movet, sensus menti transfundit quam acceperit passionem. Delectatio igitur prima est origo peccati. Ideoque non mireris, cur ante serpens damnetur judicio Dei, secundo mulier, tertio vir. Secundum erroris ordinem, damnationis quoque ordo servatus est. Delectatio enim sensum, sensus autem mentem captivam facere consuevit. Ut scias autem quia serpens typus est delectationis, damnationem ejus adverte.

74. *Supra pectus*, inquit, *tuum & in utero tuo ambulabis*. (Gen. 3. 14.) Qui sunt qui in utero suo ambulabant, nisi qui ventri & gulæ vivunt, quorum deus venter est, & gloria in pudendis eorum, qui terrena sapiunt, & cibo onerati ad terrena curvantur? Bene ergo delectationi ait, quæ cibis intenta terram videtur manducare; *Supra pectus tuum, & in utero tuo ambulabis, & terram manducabis omnibus diebus vitæ tuæ*. Tollenda est omnis excusatio diaboli; ne forte malitiæ suæ aliquid possit obtendere, ut dicat iniquitatem suam ex condemnatione venisse; & ideo ad nocendum hominibus pertinaciter obniti, quia ideo damnatus est ut noceret: quod videtur esse proximum opinioni, si tamquam damnationis accipimus istam sententiam. Non enim Deus ad hoc serpentem damnavit, ut noceat: sed quid futurus esset, ostendit. Et quidem tentatio illa quod (C. 2. n. 9.) amplius hominibus prosit, superius demonstravimus: sed tamen cum legerimus quod scriptum est, dicente Deo: (1. Reg. 2. 30.) *Honorificantes me honorificabo, & contemtor mei honore pri-* D *vabitur*, licet nobis ex his verbis aliquid æstimare. Deus enim operatur quod bonum est, non quod malum. Ergo doceant te verba divina, quia operatur gloriam, pœnam relinquit. *Honorificantes me*, inquit, *honorificabo*, honorem bonorum operationis suæ esse declarans. Et contemtores, inquit, mei, non dixit honore privabo; sed, honore privabuntur; non suæ operationi deputans eorum injuriam, sed quid futurum esset, ostendens. Ergo hic non di- E xit: Facio te supra pectus tuum, & in utero tuo ambulare, & terram manducare omnes dies vitæ tuæ: sed *Ambulabis*, inquit, *& manducabis*; ut prædixisse magis de serpente quæ futura sunt, videretur, quam præscripsisse quid faceret. Terra enim, inquit, tibi cibus erit, non anima: nam & hoc peccatoribus prodest. Unde & Apostolus tradidit hujusmodi in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die domini nostri Jesu Christi. Pectore autem & ventre ait reptare ser- F pentem, non tam propter corporis figuram, quam quod propter terrenas cogitationes de illa [d] cælesti beatitudine sit lapsus. Pectus d enim frequenter recessus quidam accipitur sapientiæ. Et ideo Apostolus supra pectus Christi reclinat caput, non in terram dejicit.

a Rom. edit. sola, *mihi suasit: & hæc mulieris peccatum veniale Dso* &c.

b Mss. quatuor, & edit. Am. atque Era. *ministri justitiæ. Sunt falsa impensntis* &c. Edit. Gill. ac Rom. *ministri justitiæ. sunt, falsa imponentes* &c. Verum cum in mss omnibus legatur, *impensntis … dicat … imponat.*, non autem ut in edit. *dicant … imponant*, restituendum locum putavimus, sicut in textu.

c Ita mss. Clar. Gem. Colb. Big. SS. Remig. & Th. Alii tamen & edit. omnes, *vir mentis delectatio. Itaque sensus* &c.

d Mss. aliquot boni ævi, *cælesti benedictione*.

cit. Ergo si sapientia diaboli feris immanissimis comparatur, quibus intra pedes pectus sit: & etiam homines qui terrena sapiunt, nec interiore affectu eriguntur ad cælum, utero videntur reptare per terram; utique ventrem animæ nostræ non corruptibilibus sæculi hujus implere, sed magis Dei verbo satiare debemus. Bene igitur David personam suscipiens Adæ dicit: *Humiliata est in pulvere anima mea, adhæsit in terra venter meus*. Adhæsit enim dum configuratur serpenti, qui pascitur in iniquitate terrena. Ideoque nos Apostolus configurari dicit oportere Christo, ut virtus Christi prætendat in nobis. Quæ sententia non putatur in serpentem gravis, cum etiam Adam, qui levius peccavit, tali condemnatur sententia.

Psal. 43. 25. Rom. 6. 5.

75. Scriptum est enim: *Maledicta terra in operibus tuis: in tristitia manducabis eam omnes dies vitæ tuæ*. Videtur certe similitudo quædam esse sententiæ: sed tamen in ipsa similitudine magna discretio. Interest enim utrum manducet aliquis terram, sicut serpenti dictum est, quia terram manducabit: an vero sicut homini dictum est, *In tristitia manducabis*. Adjectio enim ista, *In tristitia*, discretionem facit. Discretio quam vim habeat, considera. Bonum est mihi in tristitia magis terram manducare, quam in delectatione, hoc est, ut in actu quodam & sensu corporis contristari videar, quam delectari in peccato. Multi enim propter nimias iniquitates non suscipiunt peccati conscientiam. At vero ille qui ait: *Castigo corpus meum, & servituti redigo*, contristatur in nostrorum pœnitentia peccatorum; quia sua tanta delicta non habuit, ut in his contristari deberet. Denique & nobis suadet utilem istam esse tristitiam, quæ secundum Deum, non secundum sæculum est. Oportet, inquit, vos contristari in pœnitentiam secundum Deum; nam secundum Deum tristitia salutem operatur, sæculi autem tristitia mortem operatur. Sed & de veteri Testamento accipe illos ad gratiam pervenisse, qui contristabantur in operibus corporalibus; illos vero in supplicio remansisse, qui delectabantur hujus mundi operibus. Denique Hebræi qui ingemiscebant in laboribus Ægypti, justorum gratiam consecuti sunt. Et quia panem in tristitia manducaverunt, esca donati sunt spiritali: Ægyptii vero qui talia opera cum exultatione celebrabant, regi detestabili servientes, nullam veniam sunt adepti.

Gen. 3. 17. 1. Cor. 9. 27. 2. Cor. 7. 9. & 10. Exod. 2. 24. Exod. 16. 13. & seq.

76. Sed est & illa distinctio, quod serpenti dicitur quia terram manducabit; Adæ autem, [a] *In tristitia*, inquit, *manducabis, & cum sudore manducabis, & manducabis fœnum agri*; ut quemdam intelligamus in his esse processum, & quando terram manducamus, in quadam malitia esse videamur: quando fœnum, in quodam processu: quando vero panem, cum consummata fuerit fortitudo. Ergo & nos habeamus processum vitæ hujus, sicut habuit & Paulus qui dicit: *Vivo autem jam non ego*, hoc est, non ego qui terram ante manducabam: non ego qui fœnum, quia omnis caro fœnum: *Sed vivit in me Christus*, hoc est, vivit panis ille vivus qui venit e cælo, vivit sapientia, vivit gratia, vivit justitia, vivit resurrectio.

a Gen 3. 18. & 19. Galat. 2. 20.

77. Deinde considera quia non est maledictus homo, sed maledictus est serpens: nec terra in se maledicta est; sed *Maledicta*, inquit, *in operibus tuis*; [b] quod ad Adam dictum est. Tunc terra maledicta est, si habeas opera terrena, id est, opera sæcularia. Et maledicta non in universum; sed ut spinas & tribulos generet, nisi fuerit humanæ studio operationis exercitata. Quod si [c] eam exercuerimus, in labore quidem & sudore, sed tamen panem manducabimus. Repugnat enim lex carnis legi mentis. Et laborandum nobis est ac desudandum, ut castigemus corpus, & servituti redigamus, & quæ sunt spiritalia seminemus. Si enim carnalia seminaverimus, quæ carnalia sunt metemus: si vero spiritalia seminaverimus, metemus ea quæ sunt spiritalia.

b c S. Aug. l. 2. cont. Jul. Pelag. c. 5.

a Big. Gem. Torn. SS. Th. & Mich. *In tristitia, inquit, manducabitis fœnum agri, ut quemdam* &c.
b Clar. Rem. & S. Th. *ad animam dictum est*.

c Edit. Rom. *Quod si etiam exercuerimus ... sudore erimus sed tamen* &c.

IN

IN LIBROS DE CAIN ET ABEL

ADMONITIO.

Ambrosius in ipso exordio libri de Incarnatione Dominica *loquens de duobus Gratiani cubiculariis*, *Arianæ sectæ hominibus*, *qui ejus concioni ficte polliciti se se adjuturos*, *obligatam fidem non liberabant*, *sermonem ad institutam Caini & Abelis historiam se convertere profitetur*. Itaque dum illi, *inquit*, forsitan veniunt, ad istos qui propositi sunt, deflectamus agricolas, quorum alter, hoc est, Cain &c. *Ex quibus sane non levis suspicio injici potest commentationem de Cain & Abel haud prius editam fuisse, quam illa pronuntiarentur ab Ambrosio. Et huic conjecturæ inde fortassis nonnihil videatur accedere confirmationis, quod & eadem fides, quam vir sanctus in libro* de Incarnatione *Arianis explicat*, *etiam in opere quo de agimus*, *plurimum commendetur*, *& in utroque eadem Geneseos verba non absimili ratione exponantur*. *Cum autem memorata disputatio* de Incarnatione Dominica *vix ante annum* CCCLXXXII. *ut suo loco dicetur*, *habita fuerit*, *hinc forsan possit aliquis colligere eidem quoque tempori tractatum de Cain & Abel esse tribuendum*. *Verumtamen ut hunc antiquiorem existimemus*, *ut pote operi* de Paradiso *supparem*, *primis ejusdem verbis adducimur*. *Ibi siquidem ita S. Doctor*: De Paradiso, *inquit*, in superioribus . . . . digessimus . . . . Nunc sequentem adoriamur historiam, & ea quæ secundum scripturas annexa sunt divinas, nostro opere prosequamur. *Hæc certe dubitare neutiquam sinunt*, *quin opellam hanc quæ in mss. duobus post librum* de Paradiso *exarata*, *inscribitur* de Cain & Abel liber secundus, *eidem libro subjunxerit*; *quam proinde circiter an.* CCCLXXV. *scriptam fuisse crediderimus*. *Præter conjecturas a nobis in superiori admonitione propositas*, *huc etiam facit utriusque operis character*, *qui dubio procul non tantam*, *quantam aliorum*, *maturitatem præfert*, *sed quodammodo*, *ut voce utamur Ambrosii*, juvenculescit. *Itaque quod ille in loco e commentatione* de Incarnatione Dominica *superius laudato se ad Cainum atque Abelem deflectere significat*, *autumamus ideo dictum*, *quia forte amborum fratrum historia*, *cujus lectio quotannis certo tempore in Ecclesia recurrebat*, *tunc ad populum fuerat recitata*.

Quidnam tractetur in hoc opere, *tum ipsa ejus inscriptio*, *tum quæ a nobis supra dicta sunt*, *satis declarant*. *Quod vero ad tractandi rationem attinet*, *argumentum suum ubique fere mysticis interpretationibus exponit & illustrat*. *Immoratur præsertim in explicandis* Caini *& Abelis sacrificiis*, *qua in re multo majorem totius commentationis partem insumit*. *Quamvis autem hic non tam multus sit in exagitandis confutandisque hæreticis*, *quam in libro* de Paradiso; *sed liberius oratorio stylo indulgeat*: *interdum tamen nonnulla catholicæ fidei dogmata*, *quæ imbuendis fidelium animis putabat utiliora*, *satis subtiliter insinuat*. *Ea vero quæ ad fingendos mores conducunt*, *fusius accuratiusque prosequitur*.

Hinc quidem non temere fecisse nobis videbitur, *qui prius opus hoc publice peroratum*, *ac postea in eam qua nunc habetur*, *formam redactum esse existimabit*. *Tametsi non sit dissimulandum id in aliis Ambrosianis operibus*, *in quibus oratorii dicendi modi etiamnum exstant*, *facilius animadverti*.

Fatendum porro Sanctum hunc nostrum plurima e Philone in lucubrationem suam transtulisse. *Confer*, *si vacat*, *quæ dicit in hæc Geneseos verba*, Possedi hominem per Deum, *cum Iudæi illius libro* de Cherubim, *& hinc ea desumta esse nullo negotio deprehendes*. *Similiter etiam a medio primo capite prioris libri ad caput octavum posterioris non minimam partem libro ejusdem auctoris* de Sacrificiis Abel & Cain, *deberi manifestum est*. *Attamen in tribus ultimis libri secundi capitibus*, *ubi Ambrosius reliqua ad illam ipsam historiam pertinentia paucis expedit*, *e libro*, *cui titulus*, De eo quod deterius potiori insidiari soleat, *in quo eadem a Philone fusius pertractantur*, *tres omnino locos imitatus est*. *Verum & istic & ubicumque aliquid ex hoc auctore mutuatur*, *summa semper utitur libertate*; *ita ut*, *cum lubet*, *Philonianis sententiis adjiciat*, *detrahat*, *& contrarias quoque nonnumquam anteponat*.

Cap. 4. 1.

Ceterum a nobis impetrare non possumus, ut hujus operis divisionem ab Ambrosio profectam arbitremur. Malumus illam tribuere sciolo cuipiam, qui cum pleraque omnia, de quibus apud Philonem libris duobus agitur, in hoc tractatu contineri adverteret, eum quoque bifariam dividendum esse judicavit: sed adeo præpostere illud præstitit, ut ibi posuerit secundi libri initium, ubi ne caput quidem incipere oporteret. Longe sane commodius ab eo loco, ubi vir sanctus ad agendum de secundo sacrificii Caini vitio aggreditur, initium duceret secundus liber. Cum autem divisio illa etsi absurda ab antiquissimi ævi manuscriptis ad editionum tempora pervenerit, nos quoque eam, ne qua in citationibus confusio oriatur, censuimus esse retinendam.

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI DE CAIN ET ABEL LIBRI DUO.*

*Scripti circ. an. 375.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Post brevem a libro superiori ad hunc transitionem agitur de ortu Cain & Abel; ac per hos sicut & per Esau ac Iacob, duas hominum sectas sibi invicem oppositas præsignari ostenditur.

1. E paradiso in superioribus pro captu nostro, ut potuimus, quod Dominus infudit, sensus invenit, digessimus, in quibus Adam atque Evæ lapsus est comprehensus. Nunc quoniam illa penes auctores non stetit culpa: sed quod pejus est, deteriorem invenit heredem, sequentem adoriamur historiam, & ea quæ secundum scripturas annexa sunt divinas, nostro opere prosequamur.

Gen. 4. 1. 2. *Adam autem cognovit Evam mulierem suam, quæ concepit & peperit Cain & dixit: Acquisivi hominem per Deum.* Quæ acquirimus, ex quo, & a quo, & per quid acquiramus, considerari solet: ex quo, tamquam ex materia: a quo, quis auctor: per quid, tamquam per aliquod instrumentum. Numquid hic sic dicit: *Acquisivi hominem per Deum;* ut Deum intelligas instrumentum? Non utique: sed ut intelligas auctorem & operatorem Deum. Unde magis Deo detulit, quia dixit, *Acquisivi hominem per Deum;* ut & nos cum aliquid acquirimus, vel omnes eventus secundos Deo magis deferre, quam nobis arrogare debemus.

Ibid. 2. 3. *Et adjecit parere Abel.* Cum adjicitur aliquid, quod prius erat, tollitur. Idque colligitur [a] ex Arithmeticæ portionibus, aut

A animæ cogitationibus; addito enim numero, fit alius numerus, aboletur superior: & cogitatio accedens nova excludit superiorem. Ergo cum adjicitur Abel, aufertur Cain. Quod nominum interpretatione plenius deprehenditur. Cain etenim dictus est acquisitio, quod omnia sibi acquireret: Abel qui omnia referret ad Deum pia devotus [b] mentis attentione, nihil sibi arro-
B gans, ut superior frater, sed totum tribuens conditori quod accepisset ab eo.

4. Duæ itaque sectæ sunt sub duorum fratrum nomine compugnantes invicem, & contrariæ sibi. Una quæ totum menti suæ deputat tamquam principali, & quasi cuidam cogitationis, & sensus, & motus omnis auctori, hoc est, quæ omnes inventiones humano adscribit ingenio. Altera
C quæ tamquam operatori & creatori omnium Deo defert, & ejus tamquam parentis atque rectoris subdit omnia gubernaculo. Illa [c] prior, Cain significatur: hæc posterior, Abel dicitur. Has duas sectas anima una parturit; & ideo germanæ habentur, quod uno fundantur utero: sed contrariæ sunt; quia oportet eas cum quodam
D animæ partu editæ fuerint, dividi ac separari. Compugnantibus enim hospitium unum perpetuo esse non potest. Denique Rebecca cum duas naturas humani ingenii parturiret, unam mali, alteram boni, easque exilire intra uterum sentiret suum (Esau enim typus erat malitiæ, Jacob figuram bonitatis gerebat) mirata quidnam illud esset quod discordiam quamdam concepti cer-
E neret fetus, consuluit Deum; ut passionem proderet, medelam daret. Itaque precanti est responsum redditum: *Duæ gentes in utero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo exibunt.* Gen. 25. 23.

a Ms. unus Vat. & vet. edit. *proportionibus*.
b Ita tres mss. & ant. edit. At ms. unus Vat. sicut & nota margin. Gill. *mentis intentione*.

c Ita tres mss. & edit. vet. In uno autem ms. Vat. ad marg. *Illa priore ...... hac posteriore* &c. Vat. vero al. & edit. Rom. *Illa prior per Cain, significatur, hæc posterior per Abel.*

a Quod si ad animam referas, eamdem [a] generatricem boni & mali intelliges, quia ex eodem fonte animæ utrumque dimanat. Sed hoc sobrii solet esse verique judicii; ut repudiato malo enutriat quod bonum est, b atque confirmet. Prius ergo [b] quam pariat bonum, hoc est, reverentiam Deo debitam; ut ipsi totum deferat, sua præferat: cum vero genuerit confessionem quæ defertur Deo, deponit cordis sui tumorem. Adjiciens ergo Deus bonum animæ dogma Abel, abstulit improbum dogma Cain.

CAPUT II.

In Cain Judæorum figuram esse, Christianorum in Abel. Hujus occasione quædam adtexuntur de patribus, sed præsertim de sepultura Isaac per quem Christi incarnatio: & Moysis per quem ejusdem doctoratus exprimitur. Denique eorumdem Moysis & Christi comparantur inter se sepulturæ.

5. EGo tamen hoc loco secundum Scripturam mysterium magis duorum populorum intelligo, quod Deus adjiciendo Ecclesiæ suæ fidem piæ plebis, abstulit perfidiam populi prævaricantis, quandoquidem verba ipsa hoc significare videantur, dicente Deo: *Duæ gentes in utero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo exilunt.* (Gen. 25. 23.) Hæc figura Synagogæ & Ecclesiæ in his duobus fratribus ante præcessit Cain & Abel. Per Cain parricidialis populus intelligitur Judæorum, qui domini & auctoris sui & secundum Mariæ virginis partum fratris, ut ita dicam, sanguinem persecutus est. Per Abel autem intelligitur Christianus adhærens Deo, sicut & David ait: *Mihi autem adhærere Deo bonum est*; (Ps. 72. 28.) ut cælestibus se adtexeret, & a terrenis separaret. Alibi, *Defecit* inquit, *anima mea in verbum tuum*; (Ps. 118. 81.) eo quod ordinem vivendi atque usum non in terrenis voluptatibus, sed in verbi agnitione posuisset. Ex quo cognoscitur nec illud otiose scriptum esse, sed perpense atque examinate, quod legimus in Regnorum libris: *Et appositus est ad patres suos.* (3. Reg. 2. 11. & 21.) Intelligi enim datur quod patrum similis fuerit fide. Unde claret non ad sepulturam corporis, sed ad consortium vitæ relatum.

6. Denique de Isaac non perfunctorie scriptum putatur, quod requirens corporis istius speciem quæ animæ suæ adtexebatur, (Gen. 35. 29.) appositus sit ad genus suum; eo quod patris sui moribus adhæserit. Pulcre autem ad genus ait, non ad populum, sicut alibi. Nam legimus aliis locis appositos fuisse ad populum suum, sed isti non tam præ- A stantes: præstantior autem qui paucorum similis fuerit, & non plurimorum: plures in populo suo quam in genere; & præstantius ducitur paucorum similem esse, quam plurimorum. Qui ergo Dei erat generatus promissione, qui ad sacrificium probandæ pietatis electus, qui unius uxoris, hoc est, solius sapientiæ societate contentus superni illius generis quod est unum sibique semper conveniens, non plebeiæ vilitatis imitator adstruendus fuit scripturæ divinæ te- B stimonio. Etenim [c] ubi labor, doctrina, c meditatio, illic cum pluribus commune collegium, & quoddam populare consortium est. Audiendo enim plerique proficiunt, quos nominavit populum. Ubi autem non humana traditione, sed ingeniosa collectione sine usu laboris disciplina percipitur, illic sublimis generis incorrupta sinceritas est. Et ideo Isaac tamquam Dei munus ad genus suum magis, quam ad populum ap- C positus legitur, ut divinorum potius quam humanorum imitatorem esse sedulum recognoscas.

7. Beata & illa mens quæ species & ipsum genus supergrediens meretur audire quod dictum est ad Moysen, cum separaretur a populo: *Tu autem sta mecum?* (Deut. 5. 31.) Nam sicut in Isaac Dominicæ incarnationis typus humanæ generationis supergressus consuetudinem, vicit priores; ita ut in eo non vulgaris popularisque gratia, sed specialis præ- D rogativa præcelleret, sicut lectio docet. *Abrahæ enim dictæ sunt promissiones & semini ejus: non dicit & seminibus tamquam in multis, sed sicut uni, hoc est, semini tuo, quod est Christus:* (Galat. 3. 16.) ita etiam in Moyse venturi Doctoris figura, qui legem doceret, Evangelium prædicaret, impleret Testamentum vetus, novum conderet, cæleste populis alimentum daret, humanæ dignitatem conditionis excessit eo usque, ut Dei donaretur nomine, sicut habemus scriptum, dicente Domi- E no: *Posui te in Deum Pharaoni.* (Exod. 7. 1.) Etenim victor passionum omnium, nec ullis captus sæculi illecebris, qui omnem istam secundum corpus habitationem cælestis puritate conversationis obduxerat, mentem regens, carnem subjiciens, & regia quadam auctoritate castigans, nomine Dei vocatus est, ad cujus similitudinem se perfectæ virtutis ubertate formaverat.

8. Et ideo non legimus de eo sicut de ceteris, quia deficiens mortuus est: * sed *per* F *verbum Dei mortuus est.* (Deut. 34. 5.) Deus enim neque defectionem aut diminutionem patitur, neque adjectionem capit. Unde & addidit Scriptura: *Quia nemo scit sepulturam ejus usque in hodiernum diem*, (Ibidem 6.) ut translationem magis, quam interitum ejus intelligas. Mors enim

a Edit. omnes, *genitricem*. Mss. unus Vat. *generationem*. tres alii, *generatricem*.

b Sic mss. Edit. autem, *quam pariat, bonum est exibere reverentiam Deo debitam; ut ipsi totum deferat, sua non præferat.*

c Edit. omnes, & quatuor mss. *ubi labor, doctrina meditatio*. Divisionensis, *ubi labor, doctrina* &c. Melius. Hic enim doctrina idem est, ac disciplina & institutio.

* Ex his colligere sibi videntur quidam recentiores Amb. fuisse opinionem, mortuum Moysen non esse; tamen si verba ejus, licet paulo obscuriora, perpendantur attentius, animadvertes illum ibi Ph. sententiam exprimere voluisse, quem quidem de Moy morte sensu spirituali disseruisse constat, de litterali non ita sollicitum.

enim secessio quædam est animæ & corporis. Mortuus igitur est per verbum Dei, ut ait Scriptura, non secundum verbum; ut advertas non nuntium mortis, sed gratiæ munus expressum, qui translatus magis, quam derelictus est, cujus nemo novit sepulturam. Quis enim in terrenis reliquias ejus potuit deprehendere, quem secum esse Dei Filius in Evangelio demonstravit? *Matt. 17. 3.* Denique & Elias simul est visus, qui translatus curru est, *4. Reg. 2. 11.* non sepultus nec mortuus legitur? [a] Vivit enim qui cum Dei Filio est. Moyses autem mortuus quidem legitur, sed per verbum Dei mortuus, per quod facta sunt omnia. Verbo autem Dei cæli firmati sunt. Per verbum igitur Dei non lapsus operis, sed firmamentum est. Non ergo tamquam relapsus in terram deprehenditur corporis solutione, se tamquam verbi cælestis operatione donatus & munere; ut quietem magis caro ejus, quam bustum acceperit.

9. Bene autem inter dominum & servum servatur distantia. Ut prærogativam domini intelligas, servi gratiam, de Moyse legitur, quia sepulturam ejus nemo scit: de Christo autem, *Esai. 53. 8.* sepultura ejus de terra sublata est; quia ille secundum mysterium legis expectabat redemtionem, ut resurgeret: hic secundum Evangelii donum redemtionem non expectabat, sed donabat. Et ideo sepultura ejus ignorata non est, sed elevata, quam diutius creatura tenere non potuit; quia per ipsum omnis creatura properavit a corruptionis servitiis elevari. Nemo ergo scit sepulturam Moysi, quia vitam ejus omnes noverunt: Christi autem sepulturam vidimus, sed nunc jam non novimus, qui resurrectionem ejus agnovimus: debuit enim cognosci tumulus ejus ut resurrectio manifestaretur; & ideo *Matt. 27. 60. & seq.* in Evangelio tumulus summa expressione describitur: in lege non quæritur; quia licet resurrectionem ejus lex annuntiaverit, *Esai. 11. 10.* nobis tamen Evangelii series plenissime comprobavit.

CAPUT III.

Per Abel & Cain sapientiæ humanæ processus, qui in Christo solo inventus non est, designari: per ordinem quo uterque fratrum nominantur, nec non per eorumdem officia significari Abelem etsi juniorem, fratre tamen esse præstantiorem.

10. Ergo ut quod proposuimus, compleamus: *Adjecit*, inquit, *parere Abel*, hoc est, meliorem Eva quæ graviter ante peccaverat, ex se generavit sententiam, ut superioris sententiæ aboleret errorem. Mentior nisi hoc in universis comprobatur. Ita enim nascimur, ut ante infirmus infantiæ sensus in nobis sit, postea pueritiæ corporis tantummodo curam sciens, nullum cultum, nullam habens observantiam divinorum. Unde & evidenti naturæ novitate ortum Jesum Christum ex virgine ut probaret Propheta, ait: *Esai. 7. 14. & seq.* *Ecce Virgo in utero accipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emanuel: butyrum & mel* [b] *manducabit, quoniam priusquam sciat malum aut bonum non credet malitiæ, ut eligat quod bonum est*. Et infra: *Esai. 8. 4.* *Priusquam sciat puer vocare patrem ac matrem accipiet virtutem Damasci & spolia Samariæ contra regem Assyriorum*. Solus enim fuit qui non est captus sæculi hujus vanitate & carnali tumore; ut pote qui se humiliavit factus obediens usque ad mortem, longe uniuscujusque nostrum dissimilis, quia nos frustra extollimur mente carnis inflati. Unde & nemo sine peccato, nec unius diei infans: ille autem peccatum non fecit. Et ideo in nobis ante nascitur Cain seipsum præferens: postea Abel generatur, in quo sit reverentia divinitatis. Prius ergo irrepit quod malum est, postea agnoscitur quod bonum est. Ubi autem bonum, ibi justum: ubi justitia, ibi sanctitas, hoc est; Abel qui adhæret Deo

11. *Et factus est*, inquit, *Abel pastor ovium, Cain autem operabatur terram*. *Gen. 4. 2.* Non est otiosum quod cum ante generatus sit Cain, ut lectio docet, prælatus sit hoc loco Abel; nec idem sit ordo nominum, qui est ordo naturæ. Quid sibi vult mutatio ordinis; ut prius junioris meminerit, ubi describitur vitæ status operisque usus? Officiorum interrogemus distantiam, ut colligamus causam prælationis. Operari terram usu prius est, gratia inferius, quam oves pascere. Hoc enim instar est cujusdam doctoris & principis, meritoque senior a vetustioribus inchoavit, junior recentiora prætulit, quæ nullas spinas, nullos tribulos germinarent, nulli sententiæ essent obnoxia. Denique peccati reus Adam de paradiso dimissus est voluptatis, ut operaretur terram. Recte ergo ubi nascuntur hi fratres, servatur etiam in prædicando ordo naturæ: ubi vero exprimitur disciplina vivendi, seniori junior antefertur; quia etsi tempore junior, virtute præstantior est. Innocentia enim tempore posterior est, quam malitia, & quadam suppar ætate, se meritorum nobilitate antiquior. *Sap. 4. 8.* *Senectus enim venerabilis est, non annis incana, sed moribus. Et ætas*, inquit, *senectutis vita immaculata*. Ubi ergo generatio exprimitur, præveniat Cain: ubi disciplinarum fit prædicatio, præcurrat Abel. Adolescentiam igitur, & ipsam in exordiis juventutem variarum illecebris passionum fervere quis abnuat: sed ubi maturior ætas successerit, tamquam pubescentis lasciviæ tempestate discu-

a Ms. Floriacensis, *sed per verbum Dei, cum Dei filio est*.

b Vet. edit. cum. mss. Laud. *manducabit. priusquam sciat malum aut bonum, non credet* &c. Rom. *manducabit, & ideo priusquam sciat malum aut bonum, non credet* &c. Nos locum ex mss. duobus Vat. & totidem Gallicis restituimus.

discussa, tranquillitatem refundi, & in quosdam portus quietos lassæ animæ navigium subducere? Itaque graves motus nostræ adolescentiæ fida senectutis statione placidantur.

CAPUT IV.

Malitiam tempore priorem esse, virtutem dignitate. Hoc ipsum per Esau & Jacob designari, sicut & per duas Scripturæ mulieres; quarum altera virtutis, altera voluptatis imago est. Denique hujus ultimæ artes describuntur.

12. NE ergo dubites talibus naturæ admonitus exemplis, quod malitia præcedat tempore, sed juvenculescat infirmitate. Habet illa ætatis stipendium: virtus autem prærogativam gloriæ, qua plerumque justo cedit iniquus. Cujus rei testis est fidelis divina scriptura, quæ docet Esau cognomine stultitiæ virum cessisse patienter primatus suos fratri suo Jacob; ita ut diceret: *Ut quid mihi primatus?* (Gen. 25. 32.) Sed quos ille posthabuit, hos vir cognomento exercitationis prædictus quæsivit mereri. Nonne tibi videtur Esau tamquam in agone victus, & propriæ mentis infirmitate imparem se existimans cessisse victori coronam, quem videbat nullis passionum illecebris inflecti, quarum ipse pulverem sustinere non poterat? *Ut quid mihi*, inquit, *primatus?* Apud ignavos enim nulla sunt insignia virtutis, apud sapientes prima habentur; studia enim virtutis quædam instrumenta sunt. Itaque sicut bellator sine armis esse non potest, ita nec sine exercitatione virtus. Unde & Dominus in Evangelio ait: *A diebus Johannis Baptistæ regnum cælorum cogitur, & cogentes diripiunt illud.* (Matt. 11. 12.) Et alibi: *Quærite regnum Dei, & ecce omnia præsto sunt vobis.* (Matt. 6. 33.) Non dormientibus, neque otiantibus, sed vigilantibus & laborantibus pollicentur præmia; & labori merces parata est, qui licet non sit suavis ad gratiam, tamen fructuosus ad præmium est.

13. Docet hoc sermo legis, sicut scriptum invenimus: *Si fuerint*, inquit, *uni homini duæ uxores, una earum dilecta; & altera odibilis, & pepererint ei ambæ filios dilecta & odibilis, & primitivus fuerit filius mulieris odibilis: qua die heredes reliquerit filios in substantia sua, non poterit primatum dare filio mulieris dilectæ omittens filium odibilis: sed primitivum filium odibilis* [a] *cognoscet dare illi dotem ex omnibus quæ inveniuntur ei; quia ipse initium filiorum ejus est, & ipsi debentur primitiæ.* (Deut. 21. 15. & seq.) Quam profunda latent mysteriorum secreta in litteris! Recognosce anima partus tuos, & odibilis istius mulieris quære mysterium. Intra te ea invenies, si requiras. Repete cogitationes, relege sensus tuos, & cui primitiæ debeantur, agnosces. Duæ enim mulieres unicuique nostrum cohabitant, inimicitiis ac discordiis dissidentes, velut quibusdam zelotypiæ contentionibus nostræ replentes animæ domum. Una earum nobis suavitati & amori est, blanda conciliatrix gratiæ, quæ vocatur voluptas. Hanc nobis opinamur sociam ac domesticam: illam alteram immitem, asperam, feram credimus, cui nomen virtus est.

14. Illa igitur meretricio procax motu, infracto per delicias incessu, nutantibus oculis, & ludentibus jaculans palpebris retia, quibus pretiosas juvenum animas capit (oculus enim meretricis, laqueus peccatoris) (Prov. 7. 10. & seq.) quemcumque viderit [b] dubio sensu prætereuntem in angulo transitus domus suæ sermonibus adoritur gratiosis, faciens juvenum volare corda, domi inquieta, in plateis vaga, osculis prodiga, pudore vilis, amictu dives, genas picta. Etenim quia verum decorem naturæ habere non potest, adulterinis fucis affectatæ pulcritudinis lenocinatur speciem non veritatem. Vitiorum succincta comitatu, & quodam nequitiarum choro circumfusa, dux criminum, talibus verborum machinis murum mentis aggreditur humanæ: *Sacrificium pacis est mihi, hodie reddo vota mea: hac ex causa progressa sum obviam tibi, desiderans faciem tuam* [c] *invenire. Institis texui lectum meum, & tapetis ab Ægypto stravi. Adspersi lectum meum croco, domum autem meam cinnamomo. Veni, fruamur amicitia usque in diluculum: veni, & colluctemur cupidine.* (Ibidem v. 14. & seq.) Hanc enim per os Salomonis speciem fornicariæ videmus expressam. Nam quid tam meretricium, quam sæcularis voluptas quæ a fenestra domus suæ intrat, oculis prima tentamenta præludens; & penetrat cito si tu in plateam prospiciens, id est, in publicas transeuntium vias, non in legis interna mysteria obtutum tuæ mentis intendas. Ea profecto est quæ validioribus vinculis velut cubile quoddam consociatæ nobis communitatis intexit, ut qui reclinaverit se, ligetur; & opprobriosæ fraudis velamine operit corporis sui stratum, ad sollicitandos juvenum animos absentiam viri, hoc est, incuriam legis obtexens. Lex enim absens peccantibus est, nam si adesset, non delinqueretur; & ideo ait: *Non enim adest vir meus in domo: abiit autem viam longissimam, involucro pecuniæ accepto in manu.* (Ibidem. 19. 20.) Quid hoc esse dicam, nisi forte quia divites putant nihil esse quod non cedat suæ pecuniæ, & in gratiam sui legem velint esse venalem? Spargit odores suos voluptas, quia

a Vet. edit. *cognoscens det illi dotem*. Rom. *cognoscet ut det illi dupla*. Nimirum ex LXX, ubi legas: [illegible] &c.

b Rom. edit. *sensu indignum*. LXX. etiam ibi sequitur, illi enim: [illegible].

c Mss. duo Vat. & Laud. *invenite*. Cum hi faciunt LXX. qui sic habent: [illegible] Et post pauca iidem *collatemur cupidine*.

quia Christi odorem non habet. Thesauros A demonstrat, regna promittit, amores spondet continuos, inexploratos concubitus pollicetur, sine pædagogo disciplinas, sine monitore sermones, vitam sine sollicitudine, mollem somnum, inexplebilem cupiditatem. *Seducens*, inquit, *eum multo blandimento sermonum, & laqueis labiorum suorum alligans, domum adusque adtraxit. At ille secutus eam, circumvenitur.* (Ibidem 21.) Nitebat aula regio luxu, splendida cælatis parietibus, & humida natabant pavimenta vino. B Flagrabat unguento humus, spinis cooperta piscium, & marcentibus jam floribus lubrica. Illic comessantium tumultus, concertantium clamor, litigantium cædes, [a] concentus cænantium, saltantium strepitus, ridentium cachinnus, lascivientium plausus, confusa omnia, nihil naturæ ordine. Saltatrices tonsæ, & crispantes pueri coma, epulantium cruditas, edentium ructus, ebriorum sitis, hesterna crapula, hodierna temulentia, repleta vomitu bibentium pocula majore odore C ebrietatis, quam si recentia tantum vina flagrarent. Ipsa in medio stans: Bibite, inquit, & inebriamini, ut cadat unusquisque, & non resurgat. Ille apud me primus, qui omnium perditissimus. Ille meus est, qui suus non est. Ille mihi gratior, qui sibi nequior. Calix aureus Babylonis in manu mea inebrians omnem terram, a vino meo biberunt omnes gentes. Qui est ergo insipientior divertat ad me, & indigentibus D sapientia præcipio dicens: *Panibus absconditis suaviter utimini, & aquam furtim dulciorem bibite.* (Prov. 9. 17.) *Manducemus & bibamus; cras enim moriemur. Transiet vita nostra tamquam vestigia nubis, & tamquam nebula dissipabitur. Venite ergo, fruamur bonis quæ sunt, & utamur creatura tamquam in juventute celeriter. Vino pretioso & ungentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis antequam marcescant. Nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra: ubique relinquamus signa lætitiæ.* (Sap. 2. 8. & seq.) E Hæc omnia relinquuntur, nihil secum quis feret, nisi quod corporis voluptate perceperit. Denique ego istam institui Philosophiam; nec est alia verior, nisi ea quæ bonum adserit quod suave atque jucundum sit. Ergo vel Philosophiæ vel sapientiæ Salomonis credite.

CAPUT V.

Sollicitato a voluptate virtus saniora consulit: quomodo diabolicis tentationibus resistendum, & a quo etiam temporalia expetenda, quamque illa improbis noxia sint, docet: invitat ad convivium sapientiæ, & quid ejus ebrietas a vinolentia discrepet, aperit: ac tandem avaritiæ mala declarat.

15. His auditis, velut cervus sagittatus in jecore hæret saucius. Quem miserans virtus, & casurum cito videns, improviso [b] occurrit, verita ne inter moras illecebris demulcentibus mens capiatur humana. (Prov. 7. 23.) Palam, inquit, apparui tibi non quærenti me. Ne fallat imprudentem, & circumveniat te mulier effrænata & luxuriosa quæ non novit pudorem: sedet in foribus domus in sella, palam in plateis advocans prætereuntes. (Prov. 9. 14. & seq.) *Nunc igitur fili audi me, intende verbis oris mei. Non declinet in vias ejus cor tuum. Multos enim vulnerando dejecit, & sunt innumerabiles quos trucidavit. Viæ inferorum domus ejus, deducentes in secessum mortis.* (Prov. 7. 24. & seq.) *Aufer igitur tibi pravum os, & injusta labia longe a te propelle. Oculi tui recta videant: noli intendere fallaci mulieri.* (Prov. 4. 24. & seq. Prov. 5. 2.) Mella enim distillabunt a labiis mulieris fornicariæ, quæ ad tempus impinguat fauces tuas, postea vero amariorem felle invenies. Dies me citius defecerit quam vitia ejus exponam, quæ tamen in Proverbiis ore sapientiæ descripta atque expressa sunt. (Prov. 6. 24. & seq.) Non te vincat formæ concupiscentia. Adulterina est, fucis illita, nequaquam vero ac sincero fulgens decore. Neque capiaris oculis; circumfusa enim retia sunt. Esto magis similis illius & sequere eum qui salit super montes, & transilit super colles, prospiciens per fenestras, eminens super retia: (Cant. 2. 8. & 9.) Mala sunt voluptatis vincula. Oculos delectat, demulcet, aures, sed mentem inquinat: multa mentitur, falsa adjungit, vera subducit, spondet pecuniam, aurum offert; sed aufert disciplinam. Tu autem accipe potius disciplinam, quam pecuniam, & scientiam super aurum probatum. (Prov. 8. 10.) Melior est enim lapidibus pretiosis. (Prov. 2. 10. & seq.) Non te celabo quæ summa ejus feruntur, [c] ne videar deoperire quæ displiceant in voluptate, & obumbrare quæ placeant. Elevat enim & extollit mentem suasoriis verbis, ostendit omnia regna F terræ, dicens: Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me. Ibi tu cave ne rapiaris a præterlabentibus & non manentibus, in quibus magna tentatio est.

16. Docuit te certe dominus Jesus quemadmodum adversus hujusmodi tentationes

a Ita vet. edit. cum mss. Vat. uno, & Div. Rom. autem cum aliis, *concentus canentium*.

b Mss. Vat. unus, Div. & Flor. necnon edit. vet. *occurrit veritate*. Ms. Laud. *occurrit veritas*. Melius Vat. alter, & edit. Rom. *occurrit, verita ne* &c.

c Edit. omnes, & mss. duo Vat. *ne videar operire* &c. Melius mss. Div. Flor, & Laud. ... *deoperire*.

nes resistas. Tetenderat diabolus primum laqueum gulæ dicens: *Si filius Dei es, dic huic lapidi, ut panis fiat.* Respondit Dominus: *Non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei.* Laqueum solvit hoc dicto. Posuit iterum diabolus secundum jactantiæ laqueum, qui etiam bonam mentem prosperis currentem semitis solet strangulare: *Et duxit illum*, inquit, *in Hierusalem, & statuit eum super pinnam templi, & dixit illi: Si filius Dei es, mitte te hinc. Scriptum est enim quod Angelis suis mandavit de te, ut conservent te;* B *quia in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.* Itaque cum posset sine ullo periculo mittere se dominus Jesus, cui suppeterent spiritales volatus; tamen ne jactantiæ genus esset, respondit diabolo: *Non tentabis dominum Deum tuum.* Simul docuit nos cavere ne faciamus voluntatem diaboli. Si ergo vere jactantia declinanda est, quanto magis nemo debet falsa jactare pro veris? Tertius superest laqueus avaritiæ at- C que ambitionis. Ostendit in monte posito omnia regna orbis terræ in momento temporis. Bene in momento, quia diuturna esse nequeunt. Paululum expecta, & cito transeunt. Itaque qui sequuntur ea, in monte sibi esse videntur: sed non sunt perpetui, sicut habes scriptum: *Vidi impium superexaltatum & elevatum super cedros Libani, & transivi, & ecce non erat.* Sed qui ea maximi facit, adorare videtur diabolum, cujus deus venter est, & in pudendis gloria. Tu au- D tem in Deo gloriam quære, qui tibi ait: *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies*, a quo æterna accipias, non temporalia.

(Matth. 4. 3. & 4.) (Ibidem 5. & 6.) (Ibidem 7.) (Ibidem 8. & seq.) (Psal. 36. 35.) (Matth. 4. 10.)

17. Tamen si quem etiam ista delectent, ab eo moderatius petantur qui verus omnium fons est. [a] Nam & ipsa peculiaria quæ possidere sibi videtur diabolus, aliena sunt, sicut ipse dixit: *Tibi dabo potestatem hanc universam & gloriam eorum, quia mihi tradita sunt.* Ab eo ergo spera, licet brevis vitæ E non sit longum viaticum requirendum; tamen ab eo spera qui universam creaturam condidit, qui diabolo ea ad tempus tradidit, non ut possideat, sed ut tentet. Non enim poterat corona esse sine certamine. Probandi erant dubii, ut justi coronarentur.

(Ibidem 9.)

18. Dedit itaque diabolo ea, quia in his ipsis pœna accipientis est, si uti nesciat. Quid est enim thesaurus luxurioso, nisi sumtus luxuriæ? Unde non luxuriosus, sed F frugi probatur. Et ideo utere quasi frugi iis quæ tibi apponuntur, ut non cum manducas multum, odibilis fias: *Vigiliæ enim & tormenta viro edaci.* Et infra: *Si coactus fueris in edendo, surge & vome, & refrigerabit te, & non adduces corpori tuo infirmitatem.* Plurimos A itaque gula sua occidit, nullum frugalitas: innumeris vina nocuerunt, nulli parcimonia. Plerique inter epulas fudere animas, & mensas proprio replevere sanguine. Aliis cruditas vocem simul rapuit & sensum: & si aliquibus cruditas noxia non fuit, his ruinam fecit ebrietas. Alios enim in crimen egit ebrietas; etsi ipsa [b] crimen sit, alios ad egestatem redegit. Postremo audi quos Christus excludat: *Cum intraverit*, inquit, *paterfamilias, & clauserit ostium, incipietis foris stare, & pulsare ostium dicentes: Aperi nobis. Et respondens dicet: Nescio vos unde estis, recedite a me omnes operarii iniquitatis. Tunc incipietis dicere: Manducavimus coram te, & bibimus, & in plateis nostris docuisti. Et dicet vobis: Nescio unde estis.* Audisti quid de manducantibus dixerit. Audi nunc quid de jejunantibus dicat: *Beati qui nunc esuriunt & sitiunt, quia saturabuntur.* Et infra: *Væ vobis qui saturati estis, quoniam esurietis.*

(Eccli. 31. 22.) (Ibidem. 25.) (Luc. 13. 25. & seq.) (Luc. 6. 21.) (Ibidem 25.)

19. Sed vis manducare, vis bibere? Veni ad convivium sapientiæ quæ invitat omnes cum magna prædicatione dicens: *Venite & edite panes meos, & bibite vinum quod miscui vobis.* Delectant cantica quæ epulantem demulceant? Audi hortantem, audi cantantem Ecclesiam, non solum in canticis, sed etiam in Canticis canticorum: *Manducate proximi mei, & bibite, & inebriamini, [c] patres mei.* Sed hæc ebrietas sobrios facit, hæc ebrietas gratiæ non temulentiæ est. Lætitiam generat, non titubantiam. Nec verearis ne in convivio Ecclesiæ aut grati odores tibi, aut dulces cibi, aut diversi potus, aut convivæ nobiles desint, aut decentes ministri. Quid Christo nobilius, qui in convivio Ecclesiæ & ministrat & ministratur? Illius convivæ recumbentis annecte te lateri, ac te Deo conjunge; non fastidias mensam quam Christus elegit dicens: *Introivi in hortum meum, soror mea sponsa vindemiavi myrrham cum aromatibus meis: manducavi panem meum cum melle meo, & bibi vinum cum lacte meo.* In horto, hoc est, in paradiso est convivium Ecclesiæ, ubi erat prius Adam, quam peccatum committeret. Ibi recumbebat Eva priusquam culpam crearet & pareret. Ibi vindemiabis myrrham, hoc est, Christi sepulturam, ut consepultus cum illo per baptismum in mortem, quemadmodum ille surrexit ex mortuis, & tu resurgas. Ibi manducabis panem qui confirmat cor hominis. Mel gustabis, quo tuarum dulcescat meatus faucium. Vinum bibes cum lacte, hoc est, cum splendore & sinceritate: sive quod pura simplicitas sit; sive quod immaculata gratia, quæ in remissionem sumitur peccatorum; sive quod parvulos consolationis suæ lactet uberibus;

(Prov. 9. 5.) (Cant. 5. 1.) (Ibidem.)

a Ita edit. omnes. At mſ. Vat. unus, & Laud. *Nam ipsa pecunia, & quæ* &c. Vati. vero alter, Div. ac Flor. *Nam & ipsa pecuniar.a, quæ* &c.

b Edit. omnes, *crimen non sit*; contra mſſ. fidem.

c Sic edit. antiq. cum mſſ. Vat. uno, Div. & Laud. Rom. autem cum aliis, *fratres mei*. ut etiam LXX Vulg. vero, *carissimi*.

ribus, ut ablactari in deliciis, in plenitudinem perfectæ ætatis adolescant. Succede ergo in hoc convivium. An metuis ne angustior domus & brevis convivii locus te comprimat? O Israel quam magna est domus Domini, & ingens locus possessionis ejus! Magnus, & non habet finem, altus, & immensus. Ibi fuerunt gigantes illi, qui ab initio fuerunt statura magna, scienres prælium. Non hos elegit Dominus. Et merito non elegit, quia prælium non pacem sciebant. Et ideo tu pacem disce, ut eligaris a Deo. Sed ne forte incomtam domus magnitudinem putes, & diversoria te columnata delectent: sapientia ædificavit sibi domum, [a] & fulsit columnas septem. Ipse etiam dominus Jesus multas mansiones apud Patrem suum esse commemorat. In hac ergo domo epulaberis animæ cibos, potusque mentis; ut postea non esurias, neque sitias umquam. Qui enim manducat, manducat usque ad satietatem, & qui bibit, usque ad ebrietatem bibit.

Baruch. 3. 24. — Johan. 14. 2.

20. Sed hæc ebrietas pudicitiæ custos est: illa vini ebrietas fomes libidinis, quo per carnes vaporantur interna viscera, animus ignescit, anima exuritur. Sævus criminum stimulus libido est, quæ numquam manere quietum patitur affectum. Nocte fervet, die anhelat, de somno excitat, a negotio abducit, a ratione revocat, aufert consilium, amantes inquietat, lapsos inclinat, castis insidiatur, potiendo inflammat, usuque accenditur. Nullus peccandi modus, & inexplebilis scelerum sitis, nisi morte amantis extingui non potest. Et ideo ait Apostolus: *fugite fornicationem*; ut veloci fuga tamquam furiosæ dominæ declinare sævitiam, & tetro servitio exire possimus.

1. Cor. 6. 18.

21. Nam quid de avaritia dicam, insatiabili pecuniæ cupiditate, & quadam æris libidine, quæ quo plura abstulerit, eo magis inopem esse se credit? Omnibus invida, sibi vilis, in summis divitiis inops, affectu extenuat quod censu abundat. NULLUS RAPIENDI modus, ubi nulla mensura cupiendi. Sic inflammat animum, sic igne suo pascit eum, ut hoc loco distet, quod illa formarum adultera sit, ista terrarum. Elementa concutit, mare sulcat, terram effodit, cælum votis fatigat, nec sereno grata nec nubilo, condemnat proventus annuos, fetusque terrarum arguit. Sed hæc ægritudo est animæ, non sanitas. Denique Ecclesiastes dicit: *Est languor malus quem vidi sub sole, divitias custodiri in malum possidentis eas.* Et supra: *Qui diligit argentum, non satiabitur argento.* Et, *Nec est finis acquisitionis eorum.* Si quæris thesauros, accipe invisibiles & occultos quos in cæli altissimis, non quos in terrarum venis requiras. Esto pauper spiritu, & eris dives qualicumque censu; quia non in abundantia divitiarum vita est hominis, sed in virtute ac fide. Istæ te divitiæ verum divitem facient, si sis in Deum dives.

Eccl. 5. 12. — Ibidem 9. — Baruch. 3. 18.

CAPUT VI.

Virtutem studio & labore comparari. Hoc Jacobi qui primatum in fratrem adeptus est, prolatum exemplo; & mystica de Abraham, Moyse, ac iisdem duobus fratribus exponuntur.

22. Audisti voluptatis mysteria, audisti etiam copiarum nostrarum munera, quas ego non supellectili operiendas, sed Scripturæ nudis sermonibus demonstrandas putavi; ut sua ipsa luce fulgerent, & ex se ipsæ vocem emitterent sui invicem. Neque enim sol & luna interprete indigent. Habent interpretem fulgorem sui luminis, quo totus repletus orbis est. Illis illuminatio est fides sine indice, quædam, ut ita dicam, intestata testis quæ alieno non indiget testimonio, ut subito se universorum oculis effundit. Non ergo nuntiantur opera nostra, sed clamant, & se ipsa nuntiant. Sane ut & hoc quod laboriosum in nostris ducitur, non prætermittam, fides exigitur, studium desideratur, facta quæruntur. His enim tribus dominus Jesus devotionis humanæ officia definivit dicens: *Petite, & dabitur vobis: quærite, & invenietis: pulsate, & aperietur vobis.* Matth. 7. Et infra: *Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, similis est viro sapienti.* Ibidem 24.

23. Hæc qui studiose fuerit prosecutus, primatus benedictionis accipiet, sicut patriarcha Jacob qui continentia & fide humanarum supplantavit vestigia passionum. Iste ait: *Misericordiam mei habuit Deus, & sunt mihi omnia.* Gen. 33. 11. Hanc itaque misericordiam nos fide, studio, operibusque mereamur, quibus disciplinis invenit Israel gratiam Dei, & per ipsam omnia. Non enim mundi hujus copias, sed virtutum disciplinas sibi suppetere gaudebat. Has nobis substituamus heredes, quas sanctus Abraham in Isaac filio suo substituit sibi, omnem operum suorum deputans hereditatem sapienti & justo viro, nec ullum jus hereditarium ancillis vel ancillarum filiis derelinquens, sed tantummodo donationis munera. Perfectæ enim virtutes totum accipiunt gloriæ patrimonium, usitatis & mediocribus vile aliquid adspergitur. Et ideo Agar quæ advena latine dicitur atque accola, & Cethura quæ odorifera significatur, heredes non sunt. Qui enim mediis utitur disciplinis, accola non inhabitator est sapientiæ. Odore adspersus, non fructu expletur. Sanitatem autem cibus, non odor invehit, quia odor fructuum nuntius est. Principales itaque disciplinas sequentibus, &

a Edit. *Et sculpsit*. MSS. *Et fulsit* Nempe ex LXX. Interp. ubi legitur, καὶ ὑπήρεισε στύλους ἑπτά. Vulg. *Et excidit* &c.

& indigenas accolis agnoscimus præferendas.

24. Hoc secundum ingenium. At vero secundum mysterium Abraham pater gentium semini suo legitimo quod est Christus, hereditatem omnem fidei suæ detulit, qui in hac terra velut advena fuit; ut vitæ hujus odorem magis, quam fructum referret. Hæc cum audit mens, avertit se a voluptate, virtutique adjungit, veri decoris admirans gratiam, purum affectum, simplicem sententiam, mediocrem vestem, hoc est, non in persuasione sermonis, sed
1. Cor. 2. 4. in ostensione Spiritus, qualis est apostolicæ forma sententiæ, amictum sapientiæ atque pietatis omni pretiosiorem auro refulgens, tunc chorum prudentiæ, temperantiæ, fortitudinis, ac justitiæ suscipiens quæ flagrabant odorem disciplinarum, incutiens reverentiam, infundens gratiam. Itaque talibus mota elegit studia virtutis, quibus Jacob vir plenus exercitationis men-
Gen. 30. 31. & seq. tem intendit suam. Et ideo ovium pastor inducitur; eo quod imperitare corpori & sensibus ejus ac voluptatibus, votique modum tenere, ne velut ovis vagetur incerta, præstantius æstimatur, quam regere populos, vel præesse urbibus. DIFFICILIUS enim quispiam se, quam alterum regit. Animum vincere, iracundiam cohibere, compugnantesque leges carnis & mentis in unum cogere immortalis cujusdam est viri quem inferni porta non ceperit. De-
Exod. 3. 1. nique ipse sibi Legislator vindicavit hoc munus; ut oves pasceret Jetro, qui dicitur superfluus, & ageret in desertum: eo quod irrationabilem & superflui vulgarisque sermonis loquacitatem indiscreta quædam sobriæ doctrinæ coegit mysteria. Ideoque Ægyptiis abominationi erant pastores ovium. Omnes enim qui corporis dediti passionibus hujusmodi, & voluptatibus indulgent suis, disceptatorem verbi, doctoremque virtutis quadam execratione de-
Gen. 4. 4. clinant. Et ideo per ænigmata hæc docuit Moyses apta Deo esse sacrificia, quæ refugit omnis insipiens, hoc est, opera & præcepta virtutis. Ideoque pastor Abel, Cain autem operator terræ legitur, qui in fratre suo vir insipiens formam speciemque virtutis expressam ferre non potuit.

CAPUT VII.

Indicato duplici defectu sacrificii Cain, ostendit tria vitia in nostris oblationibus obrepere posse; nec non divina testimonia quibus eadem vitia proscribuntur, adducit.

Gen. 4. 3. 25. *ET factum est, post dies obtulit Cain ex fructibus terræ munus Domino.* Duplex culpa: una quod post dies obtulit, altera quod ex fructibus, non ex pri-

A mis fructibus. Sacrificium autem & celeritate commendatur & gratia. Unde præceptum est: *Si voveris votum, non facias moram reddere illud. Melius est enim non vovere votum, quam vovere, & non reddere.* Eccl. 5. 3. 4. Cum enim moram facis, non reddis. Votum est autem postulatio bonorum a Deo cum solvendi muneris promissione. Et ideo cum impetraveris quod petisti, ingrati est tardare promissum. Sed interdum aut negligen-
B tibus irrepit oblivio impetratorum, aut tumidis & elatis. Arrogare eventus sibi hebetis cordis est, & bonum quod agit vel quod a Deo consequitur, propriis virtutibus vindicare, nec auctoris deputare gratiæ, sed ipsum se suorum bonorum auctorem ducere. Tertium genus est peccati quidem minoris, sed supparis arrogantiæ eorum scilicet qui datorem bonorum Deum non negant: sed quæ acciderint, ea sibi propter prudentiam suam, ceterarumque merita virtutum
C jure delata arbitrantur. Propterea etiam divina dignos habitos gratia, quod nequaquam viderentur indigni quibus talia divinis beneficiis provenirent.

26. Ne quid ergo hujusmodi accidat, unde votum tuum tibi in peccatum fiat, lex te informavit atque instruxit, dicente Domino qui legem dedit: *Attende tibi, ne obliviscaris beneficia domini Dei tui, & non custodias mandata & judicia, & justitias illius quæ ego præcipio tibi hodie; ne cum manducaveris, & re-* Deut. 8. 11. & seq.
D *pletus fueris, & cum domos bonas ædificaveris, & habitare cœperis in eis, & oves tuæ & boves tui cum repleti fuerint, & cum ære, argento & auro completus fueris, & omnia possidere cœperis, & plena fuerint horrea tua, exaltes cor tuum, & obliviscaris dominum Deum tuum.* Tunc ergo oblivisceris Dominum, cum oblitus fueris tui. Si autem cognoscas infirmum te esse, cognosces Deum esse supra omnia, & immemor esse non poteris, ut ei reverentiam debitam solvas.

E 27. Disce nunc quemadmodum unusquisque moneatur, ne se ipse auctorem suorum putet bonorum. *Ne dicas,* inquit, *in corde tuo: Virtus mea & potentia mea fecit mibi virtutem banc magnam: sed in mente tua babebis dominum Deum tuum; quoniam ipse dat vires, ut facias virtutes.* Ibidem 17. & 18. 1. Cor. 15. 9. Unde bene Apostolus quasi legis interpres non gloriabatur in virtute sua: sed minimum apostolorum se esse dicebat, & quidquid esset, gratiæ divinæ esse non meriti sui, nihilque nos ha-
F bere quod non acceperimus. *Quid enim,* inquit, *habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* 1. Cor. 4. 7. Didicisti ergo humilitatem magis sequi, quam arrogantiam; sedulitatem affectare, quam potestatem. Accepisti salutaria præcepta, noli negligere utilia instrumenta medicinæ, quibus fibra omnis lethalis vulneris exsecatur.

28. Ille quoque qui se justificat, ne infletur

tur cordis sui tumore; & ipse accepit salubre mandatum, in hujusmodi sententiam Deut. 9. 4. & 5. resultante oraculo: *Ne dicas in corde tuo, cum consumere cœperit dominus Deus tuus gentes illas a conspectu tuo, dicens: Propter justitiam meam induxit me Dominus possidere terram istam: sed propter iniquitates gentium istarum exstirpavit illos Dominus a facie tua.* Non propter justitiam tuam, non propter bonitatem tuam, nec propter æquitatem cordis tui intras possidere terram istam: sed propter iniquitatem gentium disperdet eos Dominus a conspectu tuo, & restituet testamentum tuum quod juravit patribus vestris. Testamentum perfecta Dei gratia est; nihil enim imperfectum dat Deus: perfecta autem virtus est, & opera virtutis. Testamentum autem dicitur, quo defertur bonorum hereditas. Merito & testamentum dicitur, & divinum, cum ea quæ vere bona sunt, adtestatione mandatorum cælestium conferuntur. Et testamentum dicitur, quoniam sanguine dedicatum est: vetus in typo, novum in veritate. Quo Testamento divinæ gratiæ pignus tenemus; quia sic dilexit Deus hunc mundum, ut unigenitum Filium suum pro nobis omnibus daret. Unde perfectionem gratiæ prædicans Apo- Rom. 8. 32. stolus ait: *Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit?*

CAPUT VIII.

Exemplo sacrificii Abraham qualitates queis Deo grata fit oblatio, exprimuntur, nempe celeritas, continuatio & fides. Celeritatem Deus in utroque Testamento præcipit; quam & ipse exhibet cum non tantum cito largiatur, sed etiam nos præveniat.

Gen. 22. 3. 29. PRima igitur voti gratia est celeritas solutionis. Denique Abraham filium suum ad holocaustum jussus offerre, non post dies, ut Cain obtulit: sed *exurgens mane stravit asinam suam, & adhibuit secum duos pueros, & Isaac filium suum; & concidens ligna ad holocaustum, surgens abiit, & venit ad locum quem dixerat ei Deus, die tertia.* Primo adverte immolaturi studium maturum atque festinum; ut mora exspectationis non esset, nisi donec audiretur oraculum: deinde ut sterneret asinam suam, obsequium omne ipse susciperet, & sacrificio necessaria præpararet, [a] duabus quoque fide & spe virtutibus comitantibus, hostiam suam duceret, de potestate Dei certus, & de bonitate securus.

30. Quod autem ait, *die tertia*; vel quod continua esse debeat & perpetua devotio. Tripartitum est enim tempus, præteritum, præsens & futurum. Quo admonemur quod

A nec præteritorum beneficiorum Dei, vel præsentium, vel futurorum irrepere debeat ulla oblivio, sed tenax gratiæ memoria perseverare, & obedientia non deesse. Vel quia is qui sacrificat, in unum splendorem, in unam lucem debeat credere Trinitatis. Ei [b] enim qui fideliter sacrificat, dies lucet, nox nulla est. Sic & in Exodo Moyses ait: *Viam trium dierum ibimus, & immolabimus domino Deo nostro.* Exod. 3. 18. Sed etiam alibi cum visus esset Deus Abrahæ B ad ilicem Mambre: *Respiciens*, inquit, *Abraham oculis suis vidit, & ecce tres viri stabant super eum. Et videns occurrit obviam illis ad ostium tabernaculi sui, & adoravit super terram, & dixit: Domine, si inveni gratiam ante te.* Gen. 18. 2. & 3. Tres videt, unum adorat. Tres mensuras offert similaginis. Ibidem 6. Nam etsi immensus Deus, tamen mensuram omnium tenet, sicut scriptum est: *Quis mensus est manu aquam, & cælum palmo, & universam terram clausa manu?* Esai. 40. 12. Perfectæ igitur in personis singulis Trinitati, C interiore mentis arcano, hoc est, similaginis spiritalis sanctus Patriarcha sacrificium deferebat. Hæc est similago, quam in Evangelio molet mulier illa, quæ adsumetur: *Una* enim, inquit, *adsumetur, altera relinquetur.* Matt. 24. 41. Adsumetur Ecclesia, relinquetur Synagoga. Vel mens bona adsumitur, improba derelinquitur. Ut scias autem quia & Abraham in Christum credidit: *Abraham*, inquit, *diem meum vidit, & gavisus est.* Johan. 8. 56. D Et qui credit in Christum, credit & in Patrem. Et qui perfecte credit in Patrem, credit in Filium & Spiritum sanctum. Tres ergo mensuræ, una similago, hoc est, unum erat sacrificium quod venerabili Trinitati, pari quadam mensura devotionis, & congrua plenitudine pietatis oblatum est.

31. Adhuc cognosce celeris studia devotionis: *Cucurrit*, inquit, *& accepit vitulum unum tenerum & bonum, & dedit puero, & festinavit facere eum.* Gen. 18. 7. E Ubique impigra devotio, & ideo Deo fuit munus ejus acceptum. Habes & alibi, ut solis ortum oratione præveniàs: *Occurre*, inquit, *ad solis ortum.* Sap. 16. 28. Habes in Evangelio dicentem dominum Jesum: *Zacchæe festinans descende.* Luc. 19. 5. Et ille quia impetraverat quod volebat, ut Christum videret; & amplius impetraverat, ut videretur & vocaretur a Christo, festinans descendit, & excepit illum gaudens; & ideo probavit Dominus ejus affectum, & cum F celeri remuneratione donavit dicens: *Quia hodie salus domui huic facta est.* Ibidem 9. Festinavit enim & Dominus ad beneficium; & ideo non exspectavit, ut promitteret, & postea impleret: sed antea fecit, & postea declaravit. Dixit enim, *Facta est salus*: quod [c] utique prævenientis fuit, non promittentis. Ju-

a Sic edit. omnes. Mss. contra magno consensu, *duabus quoque fidei virtutibus* &c. Non male; si modo duas virtutes fidei comites intelligas, spem videlicet, & caritatem.
b Abest a ms. Flor. *Ei enim qui fideliter sacrificat, dies lucet, nox nulla est.*
c Vet. edit. & quædam Paris. *quod utique prævenienti servit, non promittenti.*

Justus igitur votum suum celeritate commendat. Et patres nostri festinantes manducabant pascha, succincti lumbos, & pedes suos calceamentorum [a] inducti vinculis, & tamquam corporeum onus deponentes, ut essent parati ad transitum; pascha enim Domini transitus est a passionibus ad exercitia virtutis. Et ideo pascha Domini dicitur; quoniam & tunc in typo illo agni veritas Dominicæ passionis annunciabatur, & nunc ejus celebratur gratia.

32. Cito ergo hoc quære anima; ut cito *Gen. 27. 20.* etiam audias, sicut audivit & Jacob: *Quid est hoc quod tam cito invenisti, fili?* Et ille secundum dogma respondit: *Quod tradidit dominus Deus tuus in manus meas.* Cito dat Deus; quia dixit, & facta sunt: mandavit & creata sunt. Verbum enim Dei [b] non sicut quidam ait, opus est, sed operans, sicut *Johan. 5. 17.* habes scriptum: *Pater meus usque modo operatur, & ego operor.* Prævenit omnia; est enim ante omnia sicut Pater, & in omnibus sicut idem Pater, penetrans omnia. Validum enim & acutum, & omni gladio acutius est, penetrans usque ad divisionem animæ & spiritus, artuumque & medullarum. Præveniens omnium cogitationes, de quo *Num. 11. 23.* ait Pater Deus: *Jam videbis si comprehendit te Verbum meum, aut non.* *Joh. 14. 23.* Ubi enim Deus, & Verbum est, sicut dixit: *Veniemus & mansionem apud eum faciemus.* Et sicut habes in *Exod. 17. 6.* aliis de Deo lectum: *Ego steti hic priusquam tu:* *Johan. 1. 48.* ita & Verbum dicit: *Priusquam stares sub arbore fici, vidi te.* *Ibidem 26.* Et de ipso dictum est Verbo, hoc est, Filio Dei: *Medius autem vestrum stat quem vos nescitis.* Ubicumque enim sancti, [c] ibi in eorum medio Dei Verbum in singulorum præcordiis complens maria & terras. Et cum hic est, etiam alibi est; non mutato loco, sed repleto utique sui præsentia. Ubique enim est, qui per omnia, & in omnibus, nullum locum immunem sui relinquens. Et ubi adest, erat: & ubi erat, adest. Et ideo qui novit velox esse Verbum Dei, cito petit, & cito impetrat.

CAPUT IX.

Pharao propter moram in obediendo arguitur. Commendatur in oratione humilitas, secretum ac brevitas, cum reprehensione verbositatis. Quomodo orandi formam Dominus docuerit; ac tandem pro quibus præcipue orandum?

33. At vero Pharao qui opinionibus vanis & inanibus studium impendebat suum (ranis repleta Ægypto, sonum inanem rerum & strepitum vanum reddentibus) dicenti Moysi: *Exod. 8. 9.* *Constitue mihi quando pro te orem, & pro famulis tuis, & pro populo tuo,* A *ut exterminet Dominus ranas;* cum debuerit in tanta positus necessitate rogare, ut jam oraret nec differret, respondit: *Crastina die;* otiosus & negligens, moræ pœnam Ægypti soluturus excidio. Itaque iste ubi impetrabat, immemor fiebat gratiæ; & exaltatus mente carnis suæ, obliviscebatur Deum.

34. Humilitas autem commendat orationem. Siquidem & Pharisæus ille reprehensus est qui jejunia sua velut beneficia enu- B merabat, & tamquam objectabat Deo, & se criminum memorabat exsortem. Publicanus autem prædicatus est, *qui a longe stans* *Luc. 18. 13.* *nolebat oculos ad cælum levare, sed percutiebat pectus suum dicens: Domine Deus propitius esto mihi peccatori.* Et ideo divina eum sententia prætulit dicens: *Quia descendit hic publicanus justificatus magis, quam pharisæus.* *Ibid. 14.* Ille enim justificatur qui peccatum proprium confitetur, sicut locutus est ipse Dominus: *Dic iniquitates tuas, ut justificeris.* *Esai. 43. 26.* Et David ait: C *Sacrificium Deo, spiritus contribulatus.* *Psal. 50. 19.* Et iterum, *Cor contritum & humiliatum Deus non spernit.* *Ibidem.* * Hieremias quoque ait: *Anima in angustiis, & spiritus anxiatus clamat ad te.* *Baruch. 3. 1.* Ergo & Pharao, [d] & rex Assyrius qui dicebat: *Quis deorum gentium istarum liberabit terram suam de manu mea; quoniam liberabit dominus Deus tuus Hierusalem de manu mea?* *Exod 5. 2.* *4. Reg. 18. 35.* exaltatione sua dejecti sunt. Justus autem, sicut Jacob, ad auctorem Deum refert quæcumque fue- D rit bona consecutus, dicens de omnibus quæcumque sibi prosperare cognoverit: *Quoniam tradidit ea dominus Deus in manus meas.* *Gen. 27. 20.* Hæc igitur melior votorum suorum solutio est, sicut & David ait: *Immola Deo sacrificium laudis, & redde Altissimo vota tua.* *Psal. 49. 14.* Laudare Deum, commendare est votum, & solvere. Unde & Samaritanus ille aliis antefertur, qui cum leprosis aliis novem secundum præceptum Domini, mundatus a lepra, solus regressus ad Christum E amplificabat Deum, & agebat gratias. De quo Jesus ait: *Non fuit ex illis qui rediret, & gratias ageret Deo, nisi hic alienigena.... Et ait illi: Surge, & vade; quia fides tua te salvum fecit.* *Luc. 17. 18.*

35. Est etiam illa commendandæ orationis & voti disciplina; ut non divulgemus orationem, sed abscondita teneamus mysteria, sicut tenuit Abraham, qui subcinericias fecit. *Gen. 18. 6.* Tenuerunt & patres qui coxere consper- F sum quod exstulerant de Ægypto, subcinericia facientes azyma, quæ græce ἐγκρύφια dicuntur, eo quod abscondantur in cinere; significantes fermentum illud quod abscondit mulier illa Evangelica in farinæ mensuris tribus, donec fermentaretur totum, mysteriorum quoque innuentes premendam esse do- *Luc. 13. 21.*

ctri-

a Rom. edit. sola, *succincti lumbos tamquam corporeum onus deponentes, & pedes suos calceamentorum induti vinculis, & baculos in manibus tenentes, ut &c.*

b Ita omnes mss. & vet. edit. Rom. autem, *non sicut quoddam opus est, sed est operans.*

c Mss. Div. & Flor. *ideo in medio Dei Verbum.*

* Non moveat quod locum hunc nomine Hieremiæ citatum non nisi in propheta Baruch reperire sit. Ita enim ultimum hunc laudatum esse apud plurimos constat, quod is esset Hieremiæ convictor ac notarius.

d *Rex* desideratur in quatuor mss. pro quo in uno Vaticano legitur, *& Rapsaces Assyrius.*

ctrinam. Quod apertius Dominus in Evan-
Matt. 6. 5. gelio docuit dicens: *Tu autem cum orabis, in-
tra in cubiculum tuum, & clauso ostio Patrem tuum
ora in abscondito, & Pater tuus qui videt in abscon-
dito, reddet tibi: orantes autem nolite multum lo-*
Ibidem 8. *qui*. Et infra: *Scit enim Pater vester quid vobis
opus sit, antequam petatis ab eo*. Cubiculum
tuum, mentis arcanum, animique secre-
a tum est. In hoc cubiculum tuum intra [a],
hoc est, intra in alta præcordia, totus in-
gredere de corporis tui exteriori vestibulo,
& claude ostium tuum.

36. Quod sit ostium tuum, disce: *Pone*
Psal. 140. 3. *Domine custodiam ori meo, & ostium circuitus la-*
Coloss. 4. 3. *biis meis*. Et Paulus petit orari pro se: *Ut ape-
riatur mihi*, inquit, *ostium verbi, ad loquen-
dum mysterium Christi*. Sed ille ut pote electus
ad Evangelii prædicationem, recte sibi o-
stium verbi optabat aperiri; quia de ore
ejus exibat salus gentium, de ore ejus pro-
dibat vita populorum. Nos autem clauda-
mus ostium, ne culpa intret, ne lapsus ali-
quis sermonis exeat. Intrat culpa, si lapsus
Prov. 10. 19. exierit. Audi quomodo intret culpa. *In mul-
tiloquio*, inquit, *non effugies peccatum*. Ex-
ivit multiloquium, peccatum intravit; quia
in multiloquio nequaquam qui exeat ser-
mo, trutinatur, imprudenter labitur, licet
ipsum ultra mensuram aliquid loqui gran-
de peccatum sit.

37. Et ideo cave ne imprudenter loqua-
ris; labia enim imprudentis inducunt eum
ad mala. Cave ne in oratione te extollas;
oratio enim humiliantis se nubes penetra-
bit. Cave ne incaute Symboli vel Domini-
cæ orationis divulges mysteria. An nescis
quam grave sit in oratione contrahere pec-
catum, ubi speras remedium? Certe Do-
minus per Prophetam docuit hoc grave es-
Psal. 108. 7. se maledictum dicens: *Et oratio ejus fiat in pec-
catum*; nisi forte mediocre id tibi putas es-
se. Diffidere est enim de potentia Dei,
æstimare quod non audiaris, nisi clama-
veris. Clament opera tua, clamet fides,
clamet affectus, clament passiones tuæ,
clamet sanguis tuus, sicut sancti Abel, de
Gen. 4. 10. quo dixit Deus ad Cain: *Vox sanguinis fra-
tris tui ad me clamat*. Audit enim te in occul-
tis, qui mundat in occultis. Nos nisi lo-
quentem aliquem audire non possumus:
apud Deum loquuntur non verba, sed co-
Matth. 9. 4. gitationes. Et ut hoc verum scias, dice-
bat dominus Jesus ad Judæos: *Quid cogita-
tis mala in cordibus vestris?* Non interrogan-
tis vox ista est, sed scientis. Quod tibi
Luc. 6. 8. manifestat Evangelista dicens: *Jesus autem
sciebat cogitationes eorum*. Sicut ergo Filius
novit, novit & Pater. Filium nosse cogno-

A visti, patrem nosse, audi consiliarium & te-
stem Patris dicentem: *Scit enim Pater vester quid* Matt. 6. 5.
vobis opus sit, antequam petatis ab eo. Coque
ergo subcinericiam tuam vapore Spiri-
tus sancti: coque etiam animi passiones
verbi calore. Et si crudiores sunt passio-
nes tuæ nuper fortasse de Ægypto egredien-
tes, operito eas, & lento calore excoque;
ne fortiorem ignem ferre non possint, &
semiustulentur potius quam coquantur. [b] b
B Sunt enim plurima quæ cruda displiceant,
cocta delectent. Fove igitur pectore tuo
alta mysteria; ne præmaturo sermone &
infidis auribus vel infirmis quasi incocta
committas, atque auditor avertatur &
cum horrore fastidiat, qui si coctiora gu-
staret, spiritalis cibi perciperet suavitatem.

38. Divine autem dominus Jesus & bo- Luc. 11. 13
nitatem te docuit Patris, qui bona noverit
dare; ut quæ bona sunt a bono poscas; &
impense & frequenter monuit orandum; Ibidem 9.
C non ut fastidiosa continuetur oratio, [c] sed c
ut assidua frequenter effundatur. Plerum-
que enim inanis gloria longæ precationi,
intermissæ autem prorsus obrepit incuria.
Deinde monet ut cum ipse veniam tibi po- Matt. 18. 35.
scis, tum maxime largiendam aliis noveris,
quo precem tuam operis tui voce commen-
des. Apostolus quoque docet orandum si- 1. Tim. 2. 8
ne ira & disceptatione, ut non turbetur,
non interpoletur oratio tua. Docet etiam
orandum in omni loco, cum Salvator dicat:
D *Intra in cubiculum tuum*. Sed intellige non cubi- Matt. 6. 6.
culum conclusum parietibus, quo tua mem-
bra claudantur: sed cubiculum quod in te
est, in quo includuntur cogitationes tuæ, in
quo versantur sensus tui. Hoc orationis tuæ
cubiculum ubique tecum est, & ubique se-
cretum est, cujus arbirer nullus est nisi so-
lus Deus.

39. Orandum autem præcipue & pro po- 1. Tim. 2. 1.
pulo doceris, hoc est, pro toto corpore, pro
membris omnibus matris tuæ, in quo mu-
E tuæ caritatis est insigne. Si enim pro te ro-
ges tantum, [d] solus pro te rogabis. Et si pro d
se tantum singuli orent, minor [e] peccatoris e
quam intercedentis est gratia. Nunc autem
quia singuli orant pro omnibus, etiam o-
mnes orant pro singulis. Ergo ut concluda-
mus, si pro te roges tantum, solus, ut dixi-
mus, pro te rogabis. Si autem pro omnibus
roges, omnes pro te rogabunt. Siquidem &
tu in omnibus es. Ita magna remuneratio
est, ut orationibus singulorum acquirantur
F singulis totius plebis suffragia. In quo arro-
gantia nulla, sed humilitas major est, &
fructus uberior.

CA-

a Edit. Rom. contra mss. & ant. edit. fidem ita locum consar-
cinarat, *hoc est, egredere de corporis tui exteriore vestibulo, &
totus intra in alta præcordia cordis tui*.

b Sic edit. Rom. cum duobus mss. Vet. autem edit. & alii mss.
legunt, *Sunt enim plurima, quæ præmaturo sermone* &c. omis-
sis quæ interponuntur in nostra, & Rom. edit.

c Mss. quatuor, *sed assidua. Frequenter effunduntur plerum-
que inania longæ precationi* &c.

d Vet. edit. & quatuor mss. *pro te roges, tantummodo pro te
rogabis*. Et infra, *si pro te roges, tantum, ut diximus, pro te ro-
gabis*.

e Ita vet. edit. & mss. excepto Flor. qui loco *peccatoris*, legit,
precatoris. Hanc vocem etiam exhibet edit. Rom. sed expunxit,
quam intercedentis. Forte quod videretur idem esse precator, qui
intercedens; cum tamen intercedens intelligendus sit is, qui in-
tercedit; id est, ut vulgo dicunt, qui se opponit.

CAPUT X.

Exposito primo sacrificii Cain defectu transitur ad alterum, quod scilicet non obtulerit de primitiis. Primitias animæ præcipue offerendas, & quæ illæ sint. Easdem Abelem obtulisse, ac legem offerendas præcepisse. Ibidem quinam dicantur Chananæi: item cur Deus jurasse memoretur: non posse sine illius ope animi motus pacari. Denique hos partus offerri debere ad quos sexus distinctio nihil conferat.

40. SEd jam est tempus alio transire, quoniam de eo quod post dies obtulit Cain plene diximus. Factus est indicium resupini, cum ipsa postulatio voti matura esse debeat; ne videamur de humanis artibus, hoc est, medendi peritia, herbarumque succis sperasse magis remedium, quam de Deo subsidium poposcisse. Ad ipsum enim prius est confugiendum, qui nostræ curare possit animæ passiones. Verum homines quidam præpostero ordine ante sibi ab hominibus opem arcessunt: ubi autem humana subsidia defecerint, tunc opinantur divini postulandam favoris gratiam.

41. Concluso ergo illo & convicto Cain crimine, aliud oblationis vitium discutiamus. *Obtulit*, inquit, *ex fructibus terræ*, non a primis fructibus primitias Deo. Hoc est primitias sibi prius vindicare: Deo autem sequentia deferre. Itaque cum vere anima corpori tamquam servo domina sit præferenda, utique primitias ejus, hoc est, animæ prius quam corporis offerre debemus. Primitiæ animæ primatus sunt bonarum disciplinarum. Quæ licet tempore posteriores sint, quam corporis primitiæ, quæ sunt esca, incrementum, visus, auditus, & tactus, odor, vox (mens autem & sensus pars animæ) pars corporis est, tamen priores sunt disciplinis. Quarum primitiva est puro corde & simplici sermone oblata Deo gratiarum actio.

42. Hæc munera obtulit Abel, & ideo respexit Deus in munera ejus, quoniam e primitivis obtulit. Accedit ergo quia de primitivis ovium & de adipibus earum. Considera quia non de insensibilibus, sed de animantibus obtulit. Plus est enim animalis, quam terrenus; siquidem animalis proximus spiritali est. Non enim prius quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale. Quod animale spirat, habet vitalem spiritum: non ita quod de terrarum est fructibus. Deinde obtulit non secunda, sed prima; non exigua, sed pinguia: talia enim lex probavit, & jussit offerri, sicut scriptum est: *Et erit*, inquit, *cum inducet te Deus in terram Chananæorum, sicut juravit patribus tuis, & dabit tibi; tolles*

Exod. 13. 11. & seq.

A *omne quod aperit vulvam masculinum Domino. Omne quod aperit vulvam de armentis & pecoribus tuis, quæcumque nata fuerint tibi masculina, sanctifica Domino. Omne quod aperit vulvam asinæ, mutabis illud ove: si autem non mutabis, redimes illud.* Quid tam profundi mysterii, tam altæ secretæque sapientiæ, [a] quam ut in venis quibusdam verborum simplicium deprehendas atque haurias ubertatem gratiæ spiritalis? Chananæi enim mobiles & inquieti sunt.
B Cum igitur in eorum terram fueris ingressus, quos advertis propter levitatem, inquietudinem, & instabilitatem morum, possessione dejectos, tu teneto constantiam. Non te vilis ratio, non levis sermo perturbet; hoc est enim Chananæus, mobilis sermo, affectus instabilis, & inquieta contentio: sed magis tranquillitatem cordis, & animi serenitatem placidus servato; ut tamquam in salo maris tutam navibus stationem, portu quo-
C dam tuæ mentis exhibeas.

43. Hanc possessionem tibi Dominus pollicetur, & quodam sacramenti promittit vinculo, ut constantiam tuam firmet. Neque enim ideo Deus jurat, quod fide credentis indigeat, aut testimoniorum adstipulationibus destitutus suffragium sacramenti requirat, sicut homines qui fidem nobis adsciscimus sacramento, & ideo juramus, ut credamur vera dixisse. Deus autem & cum loquitur fidelis est, cujus sermo
D sacramentum est. Non enim propter sacramentum fidelis omnipotens Deus, sed propter Deum etiam sacramentum fidele est. Qua ratione igitur Moyses jurantem Deum inducit? Quia nos usu quodam mortalium claudimur, & velut echini cortice quodam nos vulgaris opinionis involvimus, aut velut cochleæ quæ nisi intra testæ operimentum sint, spirare non possunt, nec aerem liberum carpere aut sustinere: sic nos non nisi intra quædam humanæ con-
E suetudinis latibula terrena versamur. Unde quia illud verius solemus credere, quod jurejurando firmatur; ne nostra claudicet fides, jurare describitur Deus qui ipse non jurat, sed jurantium judex, & ultor est pejerantium. Denique scriptum est: *Juravit Dominus, & non pœnitebit eum: Tu es sacerdos in æternum*. Servavit utique quod juravit, dedit nobis æternum principem sacerdotum: ut & tu quod juraveris, ita no-
F veris esse servandum; ut quia per eum juras qui non mentitur, scias eum futurum si mentiaris, ultorem.

Psal. 109. 4.

44. Expulsis igitur inquietis & mobilibus cogitationibus, dabit tibi Deus vacuam possessionem cordis & mentis; ut eam cultu quodam tranquillitatis exerceas, & fructum ex ea capias, nec sustineas in ea Chananæos, hoc est, turbidos sensus recurrere; era-

[a] Mss. omnes, & vet. edit. *quam in quibusdam invenis verborum simplicium? Deprehendas licet, atque haurias* &c.

eradices gentilium vitiorum omnem conceptum; lucos eorum diruas quibus obumbratur veritas, & quidam cælestis liber visus cogitationis horrore tenebrosæ disceptationis absconditur.

45. Sed hoc nisi divino donatus munere efficere non potes; ideo ait: *Dabit tibi Deus*, hoc est, cogitationes optimas, placida consilia, tranquillas inventiones. Cum dederit hæc, tolles omne quod aperit vulvam masculinum, & sanctificabis Domino. Non totum exigit a te Deus, qui totum donavit. Multa enim ad usum substantiæ largitur humanæ, & hoc non potest esse divinum sacrificium, ubi est usus naturæ. Edere, bibere, dormire, aliaque etiam ministeria corporis dono sunt tibi collata, non a te relata Deo munera. Quidquid autem sanctum cogitaveris, hoc Dei munus est, Dei inspiratio, Dei gratia: sicut e contrario illa quæ cum in usu naturæ humanæ sint, non coinquinant hominem; sed quod exit de ore, furta, falsa testimonia, sacrilegia, hæc sunt quæ coinquinant hominem.

Exod. 13. 11.

46. Interiora ergo nostra mundemus, ut possit oblatio non displicere. Ibi quæramus omne quod aperit vulvam masculinum, hoc est, justum & principale, quod sanctificare Domino debeamus. Neque enim hi nos corporei [a] coitus, conceptus partusque sanctificant, quibus vulva feminea deflorato pudore virginitatis aperitur. Nam etsi mulier sanctificat virum, & vir mulierem; tamen plerumque contingit virginis vulvam etiam sine conjugii sanctitate reserari. Neque rursus sola virilis est gratia, mulier autem sanctificationis aliena est, aut utriusque sexus confusa natura est, ut uterque corporeos fundatur in partus. Habent sua munia viri, habent mulieres sexus sui officia discreta. Generatio ista successionis humanæ mulierem decet, impossibilis eadem viro.

47. Ergo si carnis usui non quadrat hic sensus, officia animæ discutiamus. Istam sane invenio, quæ nullo discreta sit sexu: & cum sexum non habeat, utriusque sexus munera repræsentat, nubit, concipit, parit. Et sicut feminis dedit vulvam natura, in qua uniuscujusque animantis generatio per menstruas formatur ætates: ita est quædam virtus animæ quæ velut quodam vulvæ genitalis secreto cogitationum nostrarum suscipere semina, conceptus fovere, partus solet edere. Neque enim aliter diceret Esaias: *In utero accepimus, & parturivimus spiritum salutis;* nisi vulvam animæ novisset. Harum generationum quædam femineæ sunt, malitia, petulantia, luxuries, intemperantia, impudicitia, aliaque hujusmodi vitia, quibus animi nostri quædam enervatur virilitas. Masculinæ sunt, castitas, patientia, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia, quibus mens nostra, & caro ipsa firmatur, & ad obeunda impigre munia virtutis erigitur. Hos partus alvus ille propheticus parturivit. Et ideo ait: *In utero accepimus, & parturivimus spiritum salutis*. Masculum igitur & parturivit, & peperit, qui spiritum salutis effudit.

Esai. 26. 18.

a Ita Mss. & Rom. edit. Vet. vero edit. *corporei fetus*.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Anima partus mature producendos: eorum quæ forma sit? Plebeios sensus mentis imperio domitari posse; duplex enim esse sensuum nostrorum genus; & in utro consistant primitiva Deo offerenda? Postremo de commixtione qua constamus, ejusque primitiis disputatur.

1. HOs partus anima nostra parturiat, nec solum parturiat, [a] sed etiam pariat, & diebus pariat impletis; ne immaturos partus dies judicii deprehendat. De his enim partubus dixit dominus Jesus: *Væ prægnantibus & nutrientibus in illis diebus!* Maturius igitur absolvatur hic partus, & cogitationes nostræ bonorum operum processibus explicentur; ut nihil imperfectum finis noster inveniat, nihil inexplicatum terminus vitæ nostræ offendat, nihil tamquam in incude positum usus nostri operis derelinquat. Festina igitur anima formare partus tuos, properantius absolvere, celerius quos genueris enutrire.

Luc. 21. 23.

2. Quæ tanti forma sit partus, demonstrat Apostolus dicens: *Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* In hanc formam tota mentis nostræ coalescant viscera, & in illo genitali alvo animæ nostræ Christus refulgeat. Partus noster fides sit, nutrimenta nostra præcepta doctrinæ sint. His quædam cordis nostri imbuatur infantia, instituatur pueritia, juvenculescat adolescentia, senecta canescat. Ætas enim senectutis vita est immaculata. Itaque ea demum bona est animæ senectus, quam nulla perfidiæ inquinamenta maculaverint. Et ideo partus suos ab hac macula Paulus defendit: *Ego vos*, inquit, *genui in Evangelio*; ne cujus sæva insusurratio rudis fidei tentaret infantiam. Masculum

Galat. 4. 19.

1. Cor. 4. 15.

a Edit. addebant, *secundum quod legitur; sed etiam* &c. Mss. vero ut in textu.

sculina igitur generabat, qui in virum perfectum populos quos docebat, fidei gestiebat unitate concurrere, & in agnitione Filii Dei perfectam plenitudinis Christi tenere mensuram. (Ephes. 4. 13.) Hoc enim sacrificium acceptabile Deo noverat, de quo scriptum est: [a] *Separabis omne quod aperit vulvam masculinum, Domino.* (Exod. 13. 12.) Et qui addidit: *Omne quod aperit vulvam de armentis & de pecoribus quæ sunt tibi, masculinum sanctifica Domino*; (Ibid. 12.) ne quid obscuritatis habeat, consideremus.

3. Dixerat de principalibus generationibus, hoc est, plenis capacibusque rationis: addidit & de gregalibus, hoc est, reliquis velut plebeiis sensibus, qui irrationalibus comparantur jumentis. Quæ tamen cum a rectore aliquo gubernantur, facile mansuescunt; & imperata exequi, & jugum subire, & ad vocem magistri accelerare gradum, aut sistere, aut deflectere, aut aliqua munia sui operis quæ jubentur, humano quodam famulatu obire consueverunt. Tantum valet institutio, ut vincat naturam! Itaque illa quæ consortium nostræ substantiæ non habent, agnoscunt tamen nostræ vocis imperium: & cum suæ naturæ nullam rationem habeant, nostræ rationem capessunt, & quodammodo transfusam acquirunt. Equos videmus popularibus incitari studiis, gaudere plausibus, blanditiis delectari magistri. Torvos leones cernimus naturalem feritatem imperata mutare mansuetudine, suam rabiem deponere, nostros mores sumere; & cum sint ipsi terribiles, discunt timere. Cæditur canis, ut pavescat leo: & qui sua injuria exasperatur, coercetur aliena, alteriusque exemplo frangitur. Quoties parata præda & cibo obvio famem perpeti malunt, dum offensam magistri verentur? Quoties repentino impulsi motu aperta ad morsus ora jussi resolvunt? Ita dum nostræ voluntati obsequuntur, suæ obliviscuntur. Non ita illæ feræ, vel illa armenta equorum, vel genus omne pecudum, quæ sine rectore vagantur ullo, & omni domitoris gubernaculo destituta exasperantur. Et ideo appositi sunt armetarii, opiliones, ceterique pastores, quidam magistri gregum officia sua singulis animantium sibi commissorum conditione formantes.

4. Videtur ergo & sensuum nostrorum quoddam genus aliud domitum & mansuetum; aliud indomitum quod armentario quodam motu mentis velut deside atque resoluto proruat ad irrationabiles delectationes corporis: mansuetum autem quod velut duci cuidam moderationi mentis se subjiciat & subdat. Quæcumque ergo ejus naturæ reguntur, ea sunt masculina atque perfecta: quæcumque autem sine duce ullo plebeia præsumtione quadam dominantur, velut civitatis alicujus quæ regis optimatumque consilio privata sit, ita corporis sui omnem statum & virilem vigorem muliebri quadam dissolutione effeminant. Ex his illa lex carnis est, quæ legem apostolicæ mentis impugnans, captivam trahebat eam quadam lege peccati. Et ideo ut de illo mortis corpore liberaretur, spem suam Paulus omnem non in sua virtute, sed in Christi gratia reponebat. (Rom. 7. 25.) Unde liquet quod hæ commotiones quæ secundum legem mentis sunt, ex divino favore procedunt, alii autem sensus ex voluptate corporea.

5. Illa igitur quæ sancta sunt, primitiva sunt nostrorum sensuum: ista velut de quodam grege sunt, & vilitate plebeia: [b] quæ varia videtur Moyses nominibus significasse diversis. Hoc enim declarat etiam illa area legis mystica, de qua ait: *Initia areæ tuæ & lacus tui non novissima facies. Primitiva filiorum tuorum dabis mihi.* (Exod. 22. 29.) Sanctæ commotiones sensuum nostrorum, quæ secundum virtutes sunt, ipsæ sunt primitiæ areæ spiritalis: propterea etiam rurali areæ comparantur, in qua ventilantur frumenta. Sicut enim in hac rurali area excutitur triticum atque hordeum, & dum sæpius ventilatur, separatur a paleis; quia paleæ ceteraque purgamenta messis in diversum levis auræ spiramine dissipantur; illa vero quæ solidiora sunt, in locum eumdem excusso pulvere relabuntur: ita cogitationum nostrarum fruges quæ sunt solidæ atque optimæ, puram atque sinceram exhibent virtutis alimoniam, sicut scriptum est: *Quia non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei:* (Luc. 4. 4.) quæ autem inutiles sunt & vacuæ, disperguntur ut fumus ac nebulæ; quia sicut fumus oculis, sic iniquitas utentibus ea. Et recte fumo iniquitas comparatur, quæ velut quadam sæculari caligine aciem mentis obducit.

6. Et ideo Dominus dicit: *Cum intraveritis in terram in quam induco vos, & cum manducare cœperitis de panibus terræ illius, offeretis oblationem separatam Domino, primitias conspersionis vestræ, panem sicut oblationem de area: sic offeretis primitias* [c] *confusionum vestrarum, & dabitis Domino.* (Num. 15. 2. & seq.) Confusio nos sumus, diversorum elementorum quadam commixtione compositi. Siquidem frigidum calido, & humidum sicco miscetur in nobis. Hæc conspersio multas habet carnis illecebras, & plurimas delectationes; sed non sunt hi primitivi hujus corporis sensus, quia ex anima & corpore constamus & spiritu. Hæc est conspersio principalis, in qua sanctificari nos Apostolus cupit, sicut ait: Ipse

a In mss. Div. & Laud. desideratur vox, *separabis*: & post paucas in eodem, & Vat. secundo vox, *sanctifica*.

b Ita mss. Div. Ceteri, *quod varia .... significasse diversis*. Vat. unus ...*significasse Judais*. Vet. edit. *quod varie .... significasse diversis*. Rom. vero, *quod variis .... significasse Judais*.

c Rom. edit. *conspersionum vestrarum .... conspersio nos sumus*. At in sensu inter conspersionem & confusionem hoc loco nulla est diversitas; quod ex ipsis Ambrosii verbis manifestum est.

Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia; ut integer spiritus vester & anima & corpus sine querela in die domini nostri Iesu Christi servetur. Cujus conspersionis primitiæ spiritales sunt, hoc est, inventiones & generationes sensuum qui ex vigore animæ procedunt. Sed non omnes primitivi sensus, nisi qui malitiæ & improbitatis, atque omnis erroris exsortes sunt. Sunt autem necessariæ corporis delectationes, ut dormiendi, edendi, bibendi, deambulandi, & ceteri sensus hujusmodi; sed non in his primitiæ. Et ideo non in his, sed in illis Domini sacramentum, ubi castitas, pietas, ubi fides atque devotio. Cujus rei manifestum & evidens exemplum est oblatio patriarchæ Isaac, quem sacrificii modo obtulit pater nullius motu passionis inflexus humanæ, mundam offerens Deo hostiam, vacuamque formidinis, & corporeæ cupiditatis immunem, cum ipsa pietas patris devotioni cederet immolantis.

CAPUT II.

Primitias non tempore, sed sanctitate æstimari: cum fide quæ imprimis necessaria est, conjungenda ad verum sacrificium bona opera: fructu mutandum laborem, atque animam ab inutilibus liberandam esse.

7. NUnc consideremus quæ sit vis primitiarum, & utrum tempore æstimentur primitiæ, an sanctitate, hoc est, utrum omnia primogenita sanctificationem habeant primitiarum. *Num.* 18. 8. Primitiæ etenim fructuum sanctæ secundum legem; quia in his optimum festinæ fidei sacrificium est: sed fiunt sanctæ devotione, non tempore; quia non proventus sanctificat, sed devotio. Denique ubi celer proventus est, si devotio moretur, offensa contrahitur. Non ergo omnia primogenita sancta: sed omnia quæ sancta sunt, sunt etiam primogenita. Denique Cain primogenitus, sed non sanctus. Sanctus quoque Israel Dei populus, sed non primus ætate; & tamen primogenitus appellatur, sicut scriptum est in prophetis: *Exod.* 4. 22. *Primogenitus meus Israel*. Et Levi sanctus, sed non primogenitus; nam tertius Liæ filius legitur: & tamen levitæ primogeniti nuncupati, *Gen.* 29. 34. quibus ab eo nomen est derivatum. Scriptum est enim in Numeris: *Num.* 3. 12. & 13. *Ecce tuli levitas de medio filiorum Israel pro omni primogenito qui aperit vulvam a filiis Israel, & erunt mihi levitæ; mihi enim omne primitivum. In qua die percussi omne primogenitum Ægypti, sanctificavi omne primogenitum Israel*. Ergo levitæ primogeniti nuncupati, qui sanctificatione utique ceteris filiis Israel antelati sunt. Qua ratione primogeniti sint, audi Apostolum dicentem: *Hebr.* 12. 22. *Sed appropinquastis Sion monti, & civitati Dei vivi Hierusalem quæ in cælo est, & decem millibus lætantium Angelorum*, [a] *& Ecclesiarum primitivarum, quæ scriptæ sunt in cælo*. Quatuor ordines fecit, montis Sion, civitatis Hierusalem, celebritatis Angelorum, & Ecclesiarum primitivarum. Tulit ergo dominus Deus de medio populi Israel levitas; quia non humanarum eos consortes voluit esse curarum, sed divinæ religionis ministros. Et primogenitos sibi fecit qui vulvam aperiunt spiritalem; & ideo non erant ab utero naturæ, sicut diversorum criminum peccatores: sed [b] destructis cultoribus sæcularibus eliguntur. Unde non habent cum plebeia possessione consortium, nec in medio populi computantur; quia verbum Dei in medio sui possident, sicut scriptum est in Evangelio: *Matt.* 18. 20. *Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum*. Et alibi: *Medius vestrum stat quem vos nescitis*. *Johan* 1. 26.

8. Hinc ergo cognoscimus quod ante omnia fides nos commendare Deo debeat. Dum fidem habuerimus, elaboremus ut opera nostra perfecta sint. Siquidem hoc plenum est & perfectum sacrificium, sicut ipse Dominus docet nos dicens: De donis & [c] datis tuis observabitis offerre mihi in diebus festis meis, nihil detrahentes, neque dispertientes; sed plena & integra & perfecta offerentes. Festus autem dies Domini est, ubi perfectarum virtutum gratia est. Quæ tunc perfectæ sunt, si sollicitudinum sæcularium, & corporalis illecebræ victor animus delinimenta voluptatis excludat, liber a sæculo, Deo deditus, nihil de tramite directæ intentionis imminuens, nec affectus sui tempora nunc luxuriæ dividens, nunc labori. Solus itaque sapiens hanc celebrat solemnitatem, nullus alius. Immunem enim hujusmodi passionum animam reperire difficile est. Divide ergo secundum rationem animæ principalia & obedientia, & tunc quid masculinum, quidve femininum sit deprehendes. Nulla enim sine labore virtus, quia labor processus virtutis est. Quod etiam legis ipsius verba significant, quæ dicit: *Exod.* 13. 13. *Omne quod aperit vulvam asinæ, mutabis ove*. Immunda enim animalia lex a sacrificio separavit, & pro his ad vicem munda jussit offerri. Asinæ ergo partum, hoc est, immundum jubet mutari ove, quæ munda & apta sacrificio est. *Lev.* 27. 27. Hoc est secundum litteram. Ceterum si quis sensum

a Edit. ant. *& Ecclesiarum primitiarum*, (Gill. *primitivarum*) *quæ scripta sunt in cælo .... Angelorum, & Ecclesiarum primitivarum*. Mss. tres cum Gill. edit. consentiunt. Var. autem unus, *& Ecclesiam primitiarum*. Laud. *& Ecclesiam primitivarum*. Et hic cum Div. *quæ scripta sunt* &c. Totum vero locum edit. Rom. exhibet in hunc modum: *& Ecclesia primitivorum, qui scripti sunt ..... Angelorum, & Ecclesia primitivorum*.

b Ita ms. Flor. At vet. edit. mss. Div. & Var. unus, *destructis cultoribus eliguntur*: alter Var. & Laud. *destructis sæcularibus eliguntur*. Denique Rom. edit. *destitutis cultoribus sæcularibus eliguntur*.

c Mss. duo Var. & Laud. *& datis suis*. Div. ac vet. edit. *& datis tuis*. Rom. edit. *& datis meis*. Sed locum illum his verbis in Scriptura nusquam reperimus; eumque ex variis Levitici præceptis continnatum putamus.

sum spiritalis legis altius persequatur, libet A considerare quod asina laboriosum sit animal, ovis fructuosum. Fructu ergo dicit mutandum laborem, ut finis operis sui fructus sit. Vel certe hoc modo: omnem laborem tuum, omnem industriam puro & simplici commendabis affectu.

Exod.13.13. 9. *Si autem non mutabis*, inquit, *redimes*. Jubetur ergo secundum litteram, ut animal aliud pro immundo animali offeratur, aut pretium; ne inter decimas fructuum vel minus aliquid, vel immundum videatur offerri. Intellectus autem profundior liberandam animam tuam docet, ut desistat ab iis quæ fructum non habent. Qui enim redimit se, liberat & quodam exuit debito. Relinquenda sunt opera quæ verum fructum, bonosque processus habere non possunt; qualia sunt ista mundana quorum usus non potest esse diuturnus. In quibus ipse nudus & veri vacuus effectus est; & quamvis summo quæsitus fuerit labore, animam nihil juvat. Ea enim quæ servitutem animæ inferunt, inutilia sunt omnia, etsi non desit effectus. Magna videtur præliantium victoria, triumphantium gloria: sed frequenter ipsos videmus qui vicerint, rursus bellorum subjacere incertis, & transferri ad hostem eventu prælii, & eo ipso quo victores ante fuerint, fieri miseriores. Opus est ergo ut opera tua ad Deum dirigas, & ejus tibi adspiret favor. Athleta ipse qui suis non alienis decernit viribus, quoties congreditur, dubios casus subire se credit. Et cum ad coronam pervenerit, intelligit citius hanc mundi gloriam tamquam coronæ ipsius folia marcessere. Gubernator cum in portus navim subduxerit, vix finem impositum labori putat, & statim quærit laboris exordium. Solvitur corpore anima, & post finem vitæ hujus adhuc tamen futuri judicii ambiguo suspenditur. Ita finis nullus, ubi finis putatur. Unde votis & pura conscientia & spiritu caritatis adhæreamus Deo nostro, & divinum nobis conciliemus favorem: precantes ut a sæcularibus curis tamquam ab immitibus & agrestibus dominis possimus absolvi atque exui, mundanoque exire servitio, in libertatem supernæ cognitionis quæ vera & sola est libertas, vocati.

CAPUT III.

Quod dixerat laborem fructu mutandum, exemplo Judæorum in Ægypto servientium, & Evangelii testimonio confirmat: quonam ex loco, & quo pacto liberanda sit anima, declarat; & Christum verum levitem, id est, liberatorem nostrum esse. Denique pulcra de utilitate quam affert justorum familiaritas, proponit.

B 10. Et ut præceptum legis exemplo adstruamus, cum deprimerent Ægyptii Judæorum populum in operibus variis, & luto ac lapide, ingemuerunt filii Israel, & Domini provocaverunt in se misericordiam. Et dixit ad Moysen: *Ego exaudivi gemitum filiorum Israel, quomodo Ægyptii in servitutem deprimunt eos, & memor factus sum testamenti mei. Vade, & dic filiis Israel, ego Dominus, & educam vos de potentia* Exod.3.7. & seq. C *Ægyptiorum, & eruam vos de servitute eorum, & liberabo vos in brachio excelso, & judicio magno, & sumam vos mihi in plebem, & ero vester Deus, & scietis quoniam ego sum dominus Deus vester qui educam vos de potentia Ægyptiorum, & inducam vos in terram in quam extendi manum meam*. Ecce quomodo populus Hebræorum fructu mutavit laborem, ut qui in luto operabatur, [a] spe regni operaretur æterni. Et ideo Dominus in Evangelio inanem populorum gentilium miseratus labo- D rem, qui lateres construerent lutulentæ superstitioni, & voluptati corporis dediti, solidum fidei murum ædificare non possent, velut ad quosdam asinæ fetus locutus ait: *Venite ad me omnes qui laboratis, & ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, & discite a me quia mitis sum, & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris*. Matt.11.28. & seq. Qua vocatione plenius mihi videor verba legis & mysteria recognoscere: quia asinam aut commutandam ove docuit, aut redimen- E dam pecunia; ut non solum asinæ partum ove, hoc est, mundis immunda mutemus, sed etiam redimamus. Quod videtur exprimi, si prius sacrificio purificationis, & mysterio baptismatis delictorum nostrorum inquinamenta lavemus; crimina quoque nostra bonis operibus, fideique pretio, & miseratione redimamus.

11. Pretium nostrum sanguis est Christi. Unde & apostolus Petrus ait: Non auro vel argento redemti estis, sed pretioso 1.Pet.1.18. F sanguine. Et Paulus dicit: *Pretio emti estis, nolite effici servi hominum*. 1.Cor.7.23. Unde non otiose miramur in Evangelio quod super pullum asinæ sederit dominus Jesus; quia populus gentilis cœpit esse Christi hostia, qui Marc.11.7. secundum legem habebatur immundus. Unde & de levitis scriptum est, quod sint redemtiones eorum; eo quod & sanctitate vitæ Exod.13.13. suæ

[a] Ms. Laud. *spem regni operiretur æterni*.

suæ & oratione peccata plebis [a] lavarent. In quibus figura agni præcessit mysteriis verum venturum levitem, qui proprii corporis passione tolleret peccatum mundi. Levites significatur susceptus pro me, vel ipse mihi levis; ipse enim perfectæ virtutis habet impertiendæ populo sanitatis indicium. Ipse ergo qui pro salute universorum expectatus advenit, pro me est utero editus virginali, pro me oblatus, pro me gustavit mortem, pro me resurrexit. In quo omnium hominum suscepta est redemtio, assumta est resurrectio. Ipse est verus levites; ut nos levitas faceret adhærere Deo, ipsi continuas preces fundere, de ipso salutem sperare, fugere terrena negotia, in Dei possessione numerari, sicut scriptum est: *Domine posside nos*. Ea est enim sola possessio, quæ nullis obnoxia tempestatibus perpetuæ gratiæ ferat fructus. Redemtor levites est, quia vir sapiens redemtio insipientis est. Qui tamquam medicus ægrum insipientis animum fovet, & quædam adspergit solidiora menti prudentiæ medicamina, imitatus illum medicum qui de cælo venit, ut demonstraret hominibus prudentiæ vias, & sapientiæ semitas parvulis revelaret. Videbat enim laborantes non posse sine remedio salvari, & ideo medicinam tribuebat ægris. Ideo omnibus opem sanitatis detulit; ut quicumque perierit, mortis suæ causas sibi adscribat, qui curari noluit, cum remedium haberet, quo posset evadere: Christi autem manifesta in omnes prædicetur misericordia; eo quod ii qui pereunt, sua pereant negligentia: qui autem salvantur, secundum Christi sententiam liberentur, qui omnes homines vult salvos fieri, & in agnitionem veritatis venire. Denique & Sodoma si habuisset quinquaginta justos, non esset eversa, & si decem habuisset, esset redemta; eo quod sermo remissionis peccatorum animam servitute exuat, & disciplinæ plenitudo perfectæ mentem non sinat edaci libidinum vapore consumi.

Exod. 34. 9.

12. Plurimum tamen refert, & moralem ædificat affectum, si etiam numerum justorum simpliciter accipiamus prodesse populorum saluti. Comprimit & resecat invidiam, confundit improbitatem, virtutem incitat, auget gratiam. Nemo enim invidere debet alteri laudem quæ sibi prosit: atque improbus quisque redemtorem suum dum suscipit, frequenter imitatur; certe veneratur, plerumque etiam diligit. Ipse etiam si aliis profuturum sciat, studiis augetur, eaque gratia connectit populos, accumulat caritatem civium, urbium gloriam. Quam beata civitas quæ plurimos justos habet, quam celebrabilis ore omnium: quomodo benedicitur tota de parte, & beatus atque perpetuus ejus status æstimatur! Quam gaudeo cum aliquos mites ac sapientes diu vivere video, cum virgines castas, viduas graves adspicio longævas, velut quamdam incanam Ecclesiæ curiam quæ prætendat ipso quodam vultu & specie gravitatis quod revereantur, quod imitentur, quo ad omnem morum gratiam colorentur! Non enim ipsis gaudeo, cum vivendo multa subeant tædia sæculi hujus, sed quia prosunt pluribus. Similiter dum aliquis hujusmodi decidit, quamvis longa senectute depositus, afficior; quia destituitur grex juvenum muro senili. Denique perituræ urbis, aut malorum imminentium, vel futuræ labis hoc primum indicium est, si decedant viri consultiores, vel etiam graviores feminæ. Hinc primum ingruentium porta aperitur malorum. Sicut ergo urbs tota solidatur atque augetur cœtu sapientium, vel obitu labefactatur: ita sermo gravis, & quidem senilis plenus prudentiæ stabilire uniuscujusque animam, & confirmare mentem solet. Jam si accedat multarum lectionum usus, plurimorum præceptorum & consiliorum quidam senatus, velut perpetuum urbis ejus quæ in singulorum est præcordiis, statum efficit.

CAPUT IV.

Quare Moyses levitas appellarit primogenitos & redemtores, eorumque urbes redemtrices designarit? Cur non sit absurdum piis cohabitare facinorosos? De duabus in Deo virtutibus, misericordia & justitia, atque earum ministris; deque eo quod malitiæ egressus semper virtutis operetur ingressum, & contra; ut Evangelicis exemplis comprobatur.

13. Ideo ergo primogenitos & redemtores ceterorum levitas Moyses appellavit; quod maturioris & utilis sententiæ viri altero senectutem quamdam animæ præferant, altero redemtionem conferant. Unde & civitates levitarum in veteri Testamento redemtrices significavit Moyses; quia is qui confugit ad eam animam, in qua habitat Dei Verbum, quæ urbis modo munita atque vallata sit, perpetuam libertatem acquirit sibi. Sicut enim in civitatibus levitarum erat pœnarum remissio; ut si quis ad eas confugeret, qui non voluntariam necem hominis admiserat, nulli eum occidere liceret intra urbes dumtaxat positum levitarum: ita quem peccati proprii pœnitet, quod aut imprudenter aut invitus admisit, si levitarum adhæreat incolatui, & ab illis præceptoribus qui Dei mandata dispensant, recedendum non putet, lex ipsa ab omni eum commissi flagitii pœna supplicioque liberat.

Num. 3. 12. Num. 35. 6.

14. Nec absurdum putes quod facinorosi co-

a Ita mss. Edit. vero, *levarent*. *In quibus figuralis agni præcessit mysterium* &c.

cohabitant piis, ac maculosi sacratis. Opus enim habent purificari qui aliquo polluti sunt delictorum contagio. Et quodammodo diverso genere causa concurrit. Sicut enim levites mundanis voluptatibus abdicatus, exsul est culpæ, ita sanguinis reus, fugitivus est patriæ. Sed hoc interest, quod iste necessitate suos deserit propter metum legis: minister autem Dei humanarum consortiis renuntiat passionum, & quadam carnalis illecebræ se abdicat necessitudine propter studia virtutis. Etiam illud non abhorret a vero, quod & iste velut quasdam in se manus injicit; ut interficiat voluptates sui corporis, & quemdam suæ carnis operetur interitum. Interfecit nempe Moyses Ægyptium, & fugax factus est de terra Ægypti, ut declinaret ejus terræ tyrannum. Sed non ante illum interfecisset Ægyptium hominem, nisi prius in se nequitiæ spiritalis Ægyptium interemisset, & abdicasset se regalium luxu honorum, majus patrimonium æstimans thesauris Ægypti opprobrium Christi. Quod stultis quidem videtur opprobrium: nobis autem illud opprobrium Dominicæ crucis virtus Dei est atque sapientia.

33. q. 5. cap. Remittuntur. & de pœnit. dist. 1. cap. Verbum Dei. 15. Accedit eo, quod duo quædam in Deo principalia sunt genera virtutum, unum quo remittit, aliud quo vindicat. Remittuntur peccata * per Dei verbum, cujus levites interpres & quidam executor est: remittuntur etiam per officium sacerdotis, sacrumque ministerium: puniuntur quoque per homines, sicut per judices, qui potestate ad tempus utuntur, sicut Apostolus docet dicens: *Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa; a Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time. Non enim sine causa gladium portat; Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit.* (Rom. 13. 4.) Puniuntur peccata etiam per populos, sicut legimus; quia sæpe ab alienigenis Dei jussu excitatis propter divinæ majestatis offensam subjectus factus est populus Judæorum. (Esai. 13. 17.) Nec is quidem qui invitus aliquod fecerit homicidium, extra ministerium est. (23. q. 5. cap. Non est.) Siquidem lex ait de eo: *Quia Deus dedit eum in manus ejus.* (Exod. 21. 13.) Manus ergo ejus instrumenti modo divinæ ultioni ministerium præbuerunt. Levites igitur minister remissionis est: percussor autem qui tamen non ex dispositione, sed præter voluntatem fecerit homicidium, divinæ minister est ultionis.

16. Illud quoque specta, quia cum interficitur impius, Christus infunditur. Et ubi abominatio aboletur, sanctificatio b congregatur; quia Dominus dixit: *In ea die qua interfeci omne primogenitum Ægypti, sanctificavi mihi omne primogenitum Israel.* (Num. 3. 13.) Quod non ad unum diem afflictionis Ægypti referes, sed ad omne tempus. Cum enim renuntiatur improbitati, statim adsciscitur virtus. (32. q. 1 cap. Cum renuntiatur.) Egressus enim malitiæ virtutis operatur ingressum: eodemque studio quo crimen excluditur, innocentia copulatur. Habes hoc in Evangelio; quia ubi satanas immisit se in cor Judæ, Christus recessit ab eo, momentoque eo quo illum recepit, hunc amisit. (Johan. 13. 2.) Denique sic scriptum est: *Et post buccellam introivit in eum satanas.* (Ibidem 27.) Dixit ergo illi Jesus: *Quod facis, fac celerius.* Quid illud? Ut quia introierat in illum satanas, ipse abiret a Christo. Ejicitur itaque & excluditur, eo quod jam cum domino Jesu esse non possit; quia cœperat esse cum diabolo: nulla enim communicatio Christi cum Belial. Unde statim imperio expulsus abscessit, sicut legimus, dicente Evangelista: *Qui cum accepisset buccellam, exivit continuo*; erat enim nox. (Ibidem 30.) Non solum exivit, sed continuo, & nocte exivit. Nec mirum si noctis tenebras habebat, qui Christum deserebat. Verum sicut ipse receptus a diabolo, exclusus a Christo est: ita Zachæus renuntians avaritiæ, Christum recepit. Meritoque videns studium ejus, quod in arborem adscendisset, ut transeuntem Jesum videret, dicit Dominus: *Zachæe festinans descende, quia hodie in domo tua manere me oportet. Et descendit festinans, & excepit illum gaudens.* (Luc. 19. 5. & 6.) Sed excipiendo Christum, exclusit avaritiam, relegavit perfidiam, renuntiavit fraudibus. Aliter enim non ingreditur Christus, nisi ut vitia excludat; quia non cohabitat erroribus. Denique de templo ejiciebat nummularios, quia ipse volebat habitare. Unde Zachæus hoc intelligens, quia Christum vetere suo suscipere affectu non poterat, superiora vitia exire suo jussit hospitio, ut Christus intraret. Merito igitur Pharisæis obmurmurantibus quod dominus Jesus ad hominem peccatorem divertisset manere, dixit ad Dominum: *Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus; & si cui aliquid fraude abstuli, reddo quadruplum.* (Ibidem 8.) In quo illis respondit qui dicebant peccatorem Christo hospitium non debuisse præbere: hoc est, jam non sum publicanus, non sum ille Zachæus, non prædo, non fraudator. Reddo quæ sustuli, reddo qui auferre consueveram. Jam dono pauperibus, quos ante nudabam: jam mea confero, qui aliena rapiebam. Fugerunt crimina postquam Christus intravit. Discussa est omnis carnalium cæcitas passionum, ubi æternæ vitæ lumen infusum est.

CA-

* Gratianus, De pœn. dist. 1. c. *Verbum Dei.* & Magister sent. in 4. dist. 18. in hoc loco citando nec verba nec sensum Ambrosii exhibent.

a Codex Vat. unus, *Dei enim minister est vindex in iram, tibi in bonum.* Edit. Ers. & Gill. *Dei enim ministra est tibi in bonum.*

b Mss. duo: *consecratur.* Edit. Rom *conminatur.* Vet. cum tribus aliis mss. *congregatur.* Et post tria verba ubi Rom. edit. cum duobus mss. *die qua interfeci* &c. ibi vet. edit cum tribus aliis codicibus, *die in qua interfecero....sanctificabo mihi* &c, sic etiam Gratian. loco citato. Sed hæc lectio cum sacro textu minus consentit; legitur enim ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἐπάταξα πᾶν πρωτότοκον....ἡγίασα &c.

CAPUT V.

Adipes ac pinguedo sacrificiorum & hostiarum quid significent.

17. DIximus de primogenitis, dicamus etiam de adipibus, de quibus satis docet David dicens: *Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea.* (*Psal. 62.6.*) Et supra ait: *Et holocaustum tuum pingue fiat.* (*Psal. 19.4.*) Hoc docens acceptabile esse sacrificium, quod pingue, quod nitidum, & quodam pabulo fidei ac devotionis, verbique cælestis uberiore alimonia saginatum est. Frequenter pingue opus dicimus quod spissum & operosum intelligi velimus: & opima hostia prædicatur, quæ non sit tenuis, non sit exilis. Unde & sacrificium pingue recte nuncupamus, quod opimum cupimus declarare. Sed etiam illud documento, est quod pingues vaccæ prophetica interpretatione annis fertilibus comparatæ sunt. (*Gen. 41. 26.*)

CAPUT VI.

Quid sibi velit quod Dominus ait: Si recte offeras, non recte autem dividas, peccasti, quiesce*: & de quatuor generibus quibus sacrificia commendabantur, quorum si quid desit, sacrificium non probatur, cum pulcherrima istorum morali interpretatione.*

18. NUnc consideremus quid sit quod ait Dominus: *Si recte offeras, non autem recte dividas, peccasti, quiesce.* Quod indicium est Deum non muneribus oblatis placari, sed offerentis affectu. Denique condemnati oblator muneris Cain, quia pro conscientia insinceræ oblationis intellexit Deo sacrificium suum non probatum, & tristis est factus. Quando enim mens sibi recti est conscia, gratulatur; & infusione quadam spiritali repletur animus gaudio, cum alicujus vel studia, vel opera a Deo probantur. Tristitia igitur Cain conscientiæ testimonium, repulsæ indicium est. Et quamvis obtulit munus; tamen quia non recte & jure divisit, culpam incidit.

19. Quatuor enim genera sunt quibus sacrificia commendabantur. Si aut nova novorum essent, aut frixa, aut divisa, * aut continua. Nova novorum primo tempore anni, quæ [a] specie in primogenitis fructibus æstimabantur: nunc autem revelatum est eos significari, qui per baptismatis sacramenta renovantur. (*Rom. 12. 2.*) Hoc est enim vere sacrificium primitivum, quando unusquisque se offert hostiam, & a se incipit, ut postea munus suum possit offerre. Nova igitur fides renovatorum, valida, pubescens, (A) incrementum virtutis acquirens, non remissa, non fessa, non senio quodam marcida, & vigore ignava, apta sacrificio est, quæ pullulet quodam virenti germine sapientiæ, & juvenili divinæ cognitionis fervore pubescat; habeat tamen succum doctrinæ veteris. Sicut enim novi, ita & veteris Testamenti debet doctrina concurrere, quia scriptum est: *Manducate vetera veterum, & vetera a facie novorum auferte.* (*Levit. 26. 10.*) Cibus nobis sit cognitio patriarcharum, epuletur animus in prophetarum (B) oraculis: tali sagina mens pascatur interior. Sed jam non species agni sit, at veritas corporis Christi. Non umbra legis perstringat oculos: sed aperte Dominicæ gratia passionis, & splendor resurrectionis aciem mentis illuminet.

20. Si autem offeres sacrificium de primitivis ovibus, frixum in igne, frixum pingue, offeres sacrificium primitivorum, sicut scriptum est: (*Levit. 7. 2.*) quod significat fidem tuam (C) velut igni probatam esse debere, & sancto fervere spiritu. Denique coxit lentem Jacob, & fratri primatus benedictionis eripuit, quos utique solida consequeretur fides. Hic ergo robustus & vividus augebatur: ille autem qui cibum suum coquere nesciebat, fatigatus atque deficiens defluebat. Uratur igitur verbo Domini sicut igne virtus animæ tuæ. Vide ustum Joseph, sicut scriptum est: *Eloquium Domini ussit eum.* (*Ps. 104. 19.*) Torreatur fides tua sicut spicæ messium. Tunc (D) enim maturitatem fructuum præferunt, cum eas primo solis processu tempora æstiva torruerint. Sermo igitur plurimus Scripturarum animam confirmat, & quodam spiritalis gratiæ colorat vapore; rationabilia quoque inventa corroborat, dissolvitque omnem vim irrationabilium passionum. Ideoque Esau laxatis virtutis suæ nexibus dissolutus est. Illi autem qui succincti lumbos non crudum, neque coctum in aqua, sed assatum in igni caput agni edere jubebantur, sicut habes in Exodo, (E) (*Exod. 12.*) forti ac fideli animo, pedestri itinere maria transfretarunt. In Evangelio quoque assos pisces dominus Jesus manducabat, sicut scriptum est, (*Luc. 24. 43.*) in quo plenitudo sancti Spiritus redundabat. Et fortasse ideo deficiebat Esau, quia coctum in aqua desiderabat cibum, quem Jacob quasi inhabilem sibi donavit infirmo.

21. Oblationem autem atque orationem oportet non confusam esse, sed competenti divisione distinctam. [b] In omni enim re (F) confusione melior est distinctio; multo magis in oratione atque oblatione, quæ nisi certas divisiones habeat, fit obscurior. Ideoque hostiæ plerumque membra lex dividi jubet, & holocausta offerri; (*Levit. 1. 6.*) ut sine admixtione & [c] operimento aliquo nudum sa-

* Apud Philonem a quo hæc desumsit Ambrosius, legitur καὶ [illegible], id est, *& tandem comminuta.* Sed in interpretatione allegorica non differunt:

a Sic tres mss. & edit. ant. Ms. Laud. *qua spica.* Lectio forte non contemnenda. Rom. edit. *qua species.*

b Mss. duo Vat. Div. & Laud. cum antiq. edit. *In omni enim confusione melior est distinctio.*

c Vet. edit. cum quatuor mss. *operimento aquæ*, e quibus unus Vat. *mundum sacrificium sit.*

sacrificium sit; eo quod nuda atque omnibus exuta involucris debeat fides nostra fervere; ne vagis & fallacibus opinionibus induatur, sed pura atque sincera simplicitas mentis appareat. Deinde in partes dividatur congruas. Virtus enim genus est, quæ dividitur in plurimas species: sed principales quatuor sunt, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia. Redoleat igitur oratio tua prudentiam erga cognitionem Dei, & veritatem fidei: redoleat temperantiam quam etiam a conjugibus exigendam putavit Apostolus dicens; *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi*. Et lex castificatos ante hesternum & nudiustertianum diem ad sacrificium accedere jubet. Fortitudinem teneat oratio, ut nullo interpoletur metu, nulla lassitudine deficiat. Tunc enim debet esse intentio ad precandum robustior, cum urgemur adversis. Justitiam custodiat precatio, quam si tenuisset Judas, non in peccatum facta esset ejus oratio. Quando enim magis ab injustis operibus ac pravis studiis abstinere debemus, quam tunc quando Dei justitiam deprecamur? Et ideo Dominus, ut cordi nobis esset justitia, *Beati*, inquit, *qui persecutionem patiuntur propter justitiam: quoniam ipsorum est regnum cælorum*. Hæc enim defuit Judæ; nam si adfuisset, non tradidisset dominum, non prodidisset magistrum. Defuit sacrificio etiam Cain illius, qui si tenuisset justitiam, Domino debuit primitiva munera non posteriora deferre. Defuit itaque ei divisio, ideoque responsum ait; *Si recte offeras, non autem recte dividas, peccasti, quiesce*. Vides quantum sit vitii. Ubi deest divisio, ibi totum sacrificium refutatur.

1 Cor. 7. 5.

Exod. 19. 10.

Matt. 5. 10.

22. Superest ut de continua & jugi oratione dicamus, quod immorari nos & vacare orationi oportet. Pernoctabat Dominus in oratione, non ut sibimet prodesset, sed ut nos doceret. Frequens enim oratio quamdam operatur disciplinam orandi; quia ipse usus docibiles Dei facit, indocibiles negligentia. Bona igitur exercitatio. Denique corporis virtus exercitatione augetur frequenti: at inexercitata minuitur & labitur. Plurimi enim exercitii dissuetudine etiam naturalem dissolvere virtutem. Similiter animæ fortitudo exercitationis assiduitate solidatur; ut labor ipse disciplinæ sit non oneri futurus, sed usui. Hunc cibum menti nostræ deferamus, qui multa adtritus meditatione ac politus, cor hominis sicut illud cæleste manna cofirmet. Quod non otiose tritum ac politum accipimus; eo quod cælestium scripturarum alloquia diu terere ac polire debemus, toto animo & corde versantes; ut succus ille spiritalis cibi in omnes se venas animæ diffundat. Ergo si tamquam pubescens adolescat fides, quæ defectum senescentis devotionis

A ableget, & spiritu ferveat, & congrua distinctione teneatur mensura legitimæ divisionis, & assiduitas commendet gratiam, tunc fit illud pingue, & tamquam adipale precationis genus, de quo dicit Propheta: *Impinguasti in oleo caput meum*. Sicut enim agni multo lacte pinguescunt, & sicut oves bene pastæ adipe nitent: ita apostolico succo pasta fidelium pinguescit oratio.

Psal. 22. 5.

23. Horum si desit aliquid quæ superius diximus, sacrificium non probatur. Ideo-

B que dictum est ad Cain: *Si recte offeras, non autem recte dividas, peccasti*. Namque mundus ipse distincte legitur factus, cum esset ante incomposita pars ejus; quia *Terra erat invisibilis, & incomposita*. Nempe lux primum facta est, & vocavit Deus lucem, & separavit Deus inter lucem, & tenebras, & vocatæ sunt tenebræ nox. Et per ordinem singula quod facta sint legimus, cælum, terra, ligna fructifera, animalia diversa. Di-

Gen. 1. 2.

C stributa autem sunt leviora superioribus, ut aer & ignis: graviora inferioribus, hoc est, terra & aqua. Utique simul omnia fieri jubere potuit Deus: sed distinctionem servare maluit, quam nos in omnibus imitaremur negotiis, & maxime in vicissitudinibus gratiarum, in quibus non satis est reddere quod acceperis, sed commendare quod reddas. Nam si quis debitum solvat, & in referendo injuriam faciat creditori, intolerabilius est utique, quam non reddidisse quod debebat.

D Non ergo quantitas solutionis, sed animus reddentis, & qualitas consideratur, & affectus. Recte igitur Cain obtulit; quia oblatio insigne devotionis, & indicium gratiarum est: sed non recte divisit; quia ante omnia Deo debuit deferre primitias, ut gratia inchoaret auctoris. Etenim divisionis hic ordo est, ut prima secundis, non primis secunda præcurrant; & cælestia terrenis, non terrena cælestibus præferantur.

E
CAPUT VII.

Deum qui in Adamo docuit non peccandum, in Caino docuisse non deffendendum peccatum. Et ibi quam proclive sit ab impietate in alia scelera præcipitari.

24. SEd quia Cain confudit hunc ordinem, dicitur ei: *Peccasti, quiesce*. Omnia docet Deus. Primum ne pecces, ut in Adam monuit: secundo si peccaveris

Gen. 4. 7.

F quiescas, ut in Cain doceris. Erubescere enim debemus, & condemnare peccatum, non defendere; quoniam pudore culpa minuitur, defensione cumulatur. Et silendo corrigimur, contentione prolabimur. Sit saltem verecundia, ubi non est absolutio. Inde illud: *Justus in exordio sermonis accusator est sui*. Et iterum ab ipso Domino alibi dictum legimus: *Dic iniquitates tuas, ut justificeris*. Quanta pudoris gratia, ut justitiam teneat

Prov. 18. 17.

Esai. 43. 26.

teneat verecundia, quam culpæ reatus abstulerit! Ideo autem ait: *Quiesce*, quoniam non habes quod excuses. Culpæ ipsius ad te conversio est. Non enim frater ei [a] addicitur, sed error adscribitur, cujus ipse sibi auctor est. Gen. 4. 7. In te, inquit, revertitur crimen, quod a te cœpit. Non habes in quo necessitatem magis, quam mentem tuam arguas. In te retorquetur improbitas tua, Ibidem. *tu princeps es illius*.

25. Bene ait: *Tu princeps es illius*. Etenim impietas mater quædam est delictorum; B & qui graviora peccaverit, in cetera facile prolabitur. Quomodo enim potest ab humanis temperare qui divina violavit, & hominibus bonus esse qui Deum læsit? Atrociorem igitur scelerum reatum vitia reliqua sequuntur; quoniam quo flagitiosa propenderint, eo inclinant cetera. Tu ergo princeps operis tui, tu dux criminis. Non te invitum, non imprudentem error adtraxit: sed voluntarius reus judicio, non lapsu fecisti C dolum, quo divinæ injuriæ reum ipse convincis.

CAPUT VIII.

Cain admonitione spreta insolentiam & crimen auget. Ejusdem verbis, Eamus in campum, *significari ostenditur pravis actionibus deserta loca & sterila convenire.*

26. Admonitus igitur ut quiesceret, auget insolentiam, acerbat flagi- D tium. Ibidem 8. Quid igitur sibi vult quod ait: *Eamus in campum*; nisi quia locus nudus gignentium eligitur parricidio? Ubi enim frater habebat occidi, nisi ubi fructus deesset? Tamquam præsagiens natura tanti sceleris loco germina denegaverat; quia non conveniebat, ut idem solum & contagia parricidalis sanguinis reciperet præter naturam, & fructus secundum naturam germinaret. Merito ipse dicit: *Eamus in campum*. Non dicit: E Eamus in paradisum, ubi poma florent, non in aliquem cultum & fructiferum locum. Ipsi parricidæ indicant fructum se sceleris habere non posse, nec penes eos fructum manere, qui tantæ impietati præbuerint officium. Nam ipsam refugiunt elementorum benignitatem, ut iste Cain qui videtur veritus, ne largior boni terra proventus triste facinus impediret, & liberalitatis assuetudine genitalis, quæ facit sibi fetus & fructus varios germinascere, F in hoc quoque criminis apparatu vel muta specie sui fraternum revocaret affectum. Latro diem refugit quasi criminis testem, lucem adulter erubescit quasi adulterii consciam, parricida terrarum fœcunditatem fugit. Quo-

A modo enim poterat communis partus videre consortia, qui consortem sui sanguinis trucidabat? Joseph in lacum mittitur siccum, Ammon intra domum occiditur. Justum igitur natura est impertita judicium, ea loca in quibus erat futurum parricidium, muneris sui dote privando: ut ex innocentis soli quadam damnatione ostenderet [b] quanta essent futura supplicia noxiorum. Propter scelus igitur hominum & ipsa elementa damnantur. Denique David montibus, in quibus Jonathas cum patre interemtus est, perpetuæ pœnam sterilitatis optavit dicens: *Montes qui estis in Gelboe, neque ros, neque pluvia cadat super vos, montes mortis*. 2. Reg. 1. 21.

CAPUT IX.

Deum interrogasse Cainum, non ut disceret; sed ut eum ad confitendum induceret. Hujus responsio in Deum ac naturam impia; eique opposita Dei responsio germanitatis pietatem egregie docere ostenditur. A Deo justos audiri etiam mortuos, quod nimirum ei vivant, & peccatores mortui sint. Hos malis præsentibus ac futuris cruciari, magis tamen sollicitari præsentibus.

27. Nunc consideremus qua ratione interrogavit Deus Cain ubi esset frater suus, quasi nesciret occisum. Sed quod ad scientiam Dei spectat, negantem arguit, & inficianti quasi sciens respondit: *Vox sanguinis fratris tui ad me clamat*: quod autem Gen. 4. 10. ad rationem profundam attinet, peccantes admonet ad pœnitentiam. Confessio enim pœnarum compendium est. Inde in judiciis sæcularibus impositi equuleo torquentur negantes, & quædam tangit judicem miseratio confitentis. Est quædam in peccatis verecundia, & pœnitentiæ portio crimen fateri, [c] nec derivare culpam, sed recognoscere. Mitigat judicem pudor reorum, excitat autem pertinacia denegantium. Vult te provocare ad pœnitentiam Deus, vult de se sperari indulgentiam, vult demonstrare tua confessione quod non sit auctor malitiæ. Nam qui peccatum suum ad quamdam referunt, ut gentiles adserunt, decreti aut operis sui necessitatem, divina arguere videntur, quasi ipsorum vis causa peccati sit. Qui enim necessitate aliqua coactus occiderit, quasi invitus occidit. Ea vero quæ a nobis sunt, excusationem non habent: quæ autem præter nos sunt, excusabilia sunt. Sed quanto gravius peccato ipso ad Deum referre quod feceris, & reatus tui invidiam transfundere in auctorem non criminis, sed innocentiæ.

28. Perpende autem parricidæ responsionem: *Nescio*, inquit, *numquid custos fratris mei* Gen. 4. 9.

ego

a Antiq. edit. *adjicitur*. Rom. & mss. *addicitur*.

b Edit. vet. *ostenderet futura supplicia noxiora*. Rom. *ostenderet quanto forent noxiora futura supplicia*. Mss. quatuor: *ostenderet quanta essent futura supplicia noxiora*. Legendum forte, *quanto essent* &c. Nos vero Laud. codicis lectionem, ut omnium optimam, sumus secuti.

c Ms. Laud. *nec dejurare culpam*. Melius alii & edit. *derivare*. Est autem culpam derivare, eam a se in alium transferre.

A *ego sum*? Etsi contumaciam prodat hic sermo, sonat tamen quia si bonum fratrem considerasset, custos debuit esse pietatis. Quem enim magis, quam fratrem servare debuerat? Sed quomodo germanitatis servaret officium, qui necessitudinis non agnovisset affectum? Aut quomodo fieri posset, ut naturæ obedientiam deferret, qui Deo reverentiam non exhiberet? Negat primum quasi apud ignorantem: recusat fraternæ munus custodiæ, quasi exsors naturæ: declinat judicem, quasi liber arbitrii. Quid B miraris si pietatem non agnovit, qui non agnovit auctorem? Et ideo doceris hac serie Scripturarum fidem esse radicem virtutum omnium. Unde & Apostolus ait: 1. Cor. 3. 11. *Quia fundamentum nostrum Christus est*; & quidquid supra hoc fundamentum ædificaveris, hoc solum ad operis tui fructum, & ad virtutis proficere mercedem.

29. Gen. 4. 10. Congrue igitur respondit Dominus tam imprudenter neganti, dicens: *Vox* C *sanguinis fratris tui ad me clamat*, hoc est, cur nescis ubi est frater tuus? Soli eratis cum duobus parentibus, inter paucos frater te latere non debuit. An quia parentes tui accusatores esse non possunt? Nolo enim ut ea necessitudo quæ est auctor salutis, fiat auctor periculi. In te solo leges suas natura amiserit. Ideo ergo putas crimen latere, quia parentes accusare non debent? Sed eo major est condemnatio tua. Nam si cara necessitudinis nomina accusare non debent, D multo magis non debent occidere. Sed si me testem abnuis, & refugis arbitrum, vox sanguinis fratris tui testis est, quæ ad me clamat. Illa te majore auctoritate arguit, quam si frater viveret. Soli eratis, quis eum potuit alter occidere? Si accusas parentes, parricidam probas. Potuit fratrem occidere, qui non parcit parentibus. Potuit parricida esse, qui de parricidis se ortum probare desiderat.

30. Et bene ait: *Vox sanguinis fratris tui* E *clamat*, non frater clamat. Hoc [a] innocentia & gratia germanitatis etiam in ipsa morte servat. Non accusat frater Abel, ne videatur parricida. Non accusat vox ipsius, non anima ejus, sed vox sanguinis accusat, quem ipse fudisti. Tuum te ergo facinus, non frater accusat. Simul [b] querela criminoso adimitur. Non potest de alieno testimonio queri, qui crimen proprio facinore confitetur. Minor est sermo, quam F factum. Est tamen etiam terra testis, quæ cepit sanguinem. Et bene ait: *Vox sanguinis fratris tui de terra clamat*: non dixit, de fratris clamat corpore, sed *de terra clamat*. Et si frater parcit, terra non parcit. Si frater tacet, terra condemnat. Ipsa est in te & testis & judex: testis acrior, quæ adhuc parricidii tui sanguine madet: judex asperior, quæ tanto scelere coinquinata est, ut aperiret os suum, & exciperet sanguinem fratris tui de manu tua. Et illa quidem aperuit os suum, quasi exceptura de fratribus verba pietatis, nihil timens cum fratres videret, quæ sciret jus germanitatis amoris incentivum esse, non odii. Nam quomodo poterat parricidium suspectare, quæ adhuc non viderat homicidium? Sed tu effudisti sanguinem, cujus dolens ipsa contagium, [c] *Non augebit*, inquit, *virtutem suam dare tibi*. Quam innocens ultio, ut quæ tam graviter violata fuerit, satis habens non prodesse, non quærat nocere.

31. Non mediocre etiam dogma quod ait: *Vox sanguinis fratris tui ad me clamat*; quia Deus justos suos audit etiam mortuos, quoniam Deo vivunt. Et merito pro viventibus habentur; quia etiam si corporis gustaverint mortem, vitam tamen incorpoream capiunt, & illuminantur suorum splendore meritorum, luce quoque fruuntur æterna. Justorum ergo audit sanguinem: avertit se autem a precibus impiorum; quoniam etiam si videantur vivere, miseriores tamen sunt omnibus mortuis, carnem suam sicut tumulum circumferentes, cui infelicem infoderunt animam suam. Quid enim aliud est quam sepulta, quæ intra humum volvitur, & terrenæ avaritiæ cupiditatibus, ceterisque vitiis includitur, ut gratiæ cælestis auram spirare non possit? Hujusmodi peccator a terra maledictus est, quæ est infima & postrema pars mundi. Superius utique cælum, & quæ in cælo sunt, sol, luna, & stellæ, Throni, Dominationes, Principatus, & Potestates, Cherubim & Seraphim. Non est ergo dubium quod eum & superiora damnaverint, quem inferiora damnarunt. Nam quomodo absolvitur pura illic cælestique sententia quem nec terræ potuerunt absolvere? Et ideo gemens & tremens jubetur esse super terram.

32. Evidens generalisque ratio, quia omni improbo mala adsunt, & adfutura sunt. Quæ adsunt, tristitiam operantur; quæ futura, formidinem. Sed improbum plus præsentia, quam futura sollicitant. Unde & Cain dixit ad Deum: *Major causa mea est, quam ut dimittatur mihi. Si derelinques me hodie, a facie tua abscondam me*. Nihil enim gravius quam errantem a Deo deseri, ut se revocare non possit. Mors peccatoris finem peccandi adfert: vita autem divino gubernaculo destituta præcipitatur, & in graviora prolabitur; ut si gregem pastor relinquat, incursent bestiæ: ita cum Deus deserit hominem, ingruit diabolus. Grave est præsertim insi-

a Ita edit. tum priscæ, tum recentiores. Contra vero mss. omnes, *hoc est, innocentiam & gratiam germanitatis etiam in ipsa morte servat*. Difficile sit, utra lectio melior, pronuntiare.

b Edit. omnes ac mss. Flor. & Vat. unus, *querela criminosa*: Vat. alter, Div. ac Laud. *querela criminoso*.

c Codices Vat. unus, Div. ac Flor. *non audebat, inquit, virtutem* &c. Tamen apud LXX. constanter legere est: *οὐ προσθήσει τὴν ἰσχὺν αὐτῆς δοῦναί σοι*. Pro quo habetur in Vulg. *Non dabit tibi fructus suos*.

insipientibus non habere rectorem. Serpit malitia, vulnus augetur, ubi medicina defuerit. Abscondit se autem qui velare vult culpam, & tegere peccatum. Qui enim male agit odit lucem, & tenebras & suorum quærit latibula delictorum. Justus autem non abscondere se a domino Deo suo, sed ipse magis se offerre consuevit dicens: Ecce sum ego qui non habeo criminosam conscientiam, quam timeam deprehendi.

33. Merito ergo se abscondit male conscius, & ait: *Omnis qui invenerit me, occidet me*. Angustæ mentis homo præsentem mortem veretur, perpetuam negligit, & divinum judicium non reformidat, interitum solum corporis deprecatur. Sed a quo timebat occidi, qui solos parentes habebat in terris? Potuit quidem & incursus bestiarum timere, qui legis divinæ jura violaverat; nec præsumere de subjectis animalibus ceteris, qui hominem docuerat occidi. Potuit & parentes parricidas timere, qui docuerat parricidium posse committi. Potuerunt enim & parentes de filio discere, quod didicerunt posteri de parente.

CAPUT X.

Dei comminatio, Si quis occiderit Cain &c, *moraliter explicatur: in signo posito super eodem divina clementia declaratur, sicut & in eo Caini dementia, quod mortem temporalem plus timuerit, quam æternam. Hinc pulcre disseritur de incorruptibilitate animæ, ac futura vita. Tandem judicium non præpropere ferendum, nec rursus inultum crimen sinendum esse ostenditur.*

34. Nunc consideremus qua causa dixerit Deus: *Omnis qui occiderit Cain septies vindictam exsolvet*; & qua ratione signum super eum ponitur, ne occidatur parricida, cum prospectum non fuerit, ne innocens occideretur. Octavus est homo, habet rationabile quo præstet ceteris, habet & quinque corporis sensus, habet etiam vocem, habet & generandi gratiam. Hæc septem nisi illo rationabili regantur, subjecta morti sunt; & ideo stultus in his habet omne periculum sui. Qui ergo rationabile illud amiserit, frustra de istorum sibi usu septem carnalium munerum blandietur. Dissolvuntur hæc omnia, nisi habenis quibusdam rationis adstricta sint. Mors itaque rationis, mortem operatur irrationabilium passionum. Sed illud melius quod septimus numerus quietis & remissionis est. Ergo qui alii non pepercit peccatori, & munus ei remissionis peccatorum inviderit, ipse sibi spem remissionis eripiet, & erit in eo pari mensura vindicta de gratia.

Gen. 4. 15.

35. Quod autem signum posuit super Cain, ne quis eum occideret, reflectere voluit errantem, & beneficio suo invitare ad correctionem. Ipsis enim nos facilius committere solemus, quorum habemus gratiam. Nec tamen magna concedit: sed in eo ipso imprudentiam insipientis ulciscitur, qui cum esset perpetuis suppliciis obnoxius, non remitti sibi pœnam poposcit, sed vitam corporis hujus [a] obsecrandam putavit, in qua plus ærumnæ est, quam voluptatis. Mors enim una est in secessione animæ & corporis, & in fine istius vitæ, quæ simul ut venit, omnes coporis dolores auferre, non augere consuevit. Metus vero qui hanc vitam viventibus frequenter ingruunt, mœstitiæ, dolores, gemitus, diversique cruciatus, gravitatum, & ægritudinum vulnera plurimas etiam mortes generi humano inferunt, ut ista mors remedium esse videatur, non pœna. Non enim peremtoria est, per quam non adimitur vita, sed ad meliora transfertur. Nam si nocentes moriuntur, qui gradum a peccatis revocare noluerint; vel inviti tamen finem non naturæ, sed culpæ adipiscuntur, ne plura delinquant, quibus vita fœnus est delictorum. Si autem bonæ spei compotes sunt, migrare magis quam deficere credendi sunt.

36. Inferitur hoc loco dogma de incorruptione animæ, quod ipsa vera & beata vita sit, quam unusquisque bene conscius vivit multo purius ac beatius, cum hujus carnis anima nostra deposuerit involucrum, & quodam carcere isto fuerit absoluta corporeo; in illum superiorem revolans locum, unde nostris infusa visceribus compassione corporis hujus ingemuit, donec commissi gubernaculi munus impleret; ut carnis hujus irrationabiles motus rationabili ductu regeret & coerceret. Inde est quod postea prophetæ in captivitatem cum populo Judæorum transierunt; ne reliqua plebs sanctorum destituta præsidio, consilioque viduata graviorem subiret ærumnam: sed magis frequentibus commonita oraculis prophetarum, ad dominum Deum suum pio rediret affectu; ne adversis captivitatis adtrita proruerет in perfidiæ peccatum, salutisque perpetuæ remedium desperaret.

37. Redarguuntur itaque hoc in loco qui unicam hanc vitam putent esse, quæ sit in hoc sæculo (omnia plena lapsus, plena mœroris sunt) & redarguuntur simplici serie gestorum. Ecce enim justus, innocens, pius, propter gratiam devotionis odia fratris incurrens, immaturus adhuc ævi sublatus est parricidio; & iniquus, sceleratus, impius, etiam fraterna cæde pollutus longævam duxit ætatem, duxit uxorem, posteritatem reliquit, urbes condidit, & hoc meruit permissione divina. Nonne in his aperte vox Dei clamat? Erratis, qui putatis hic

a Ita mss. omnes. Vet. autem edit. *observandam putavit*. Sola Rom. edit. *servandam putavit*.

hic esse omnem vivendi gratiam: non intelligitis, non advertitis senectutem hanc miseriarum esse veteranam, processionemque ætatis ærumnarum stipendia, & scylleo quodam usu circumsonari nos quotidianis naufragiis, tundi fluctibus, in scopulosis habitaculis degere, & in his delectari, sicut illud non tam æternum animal, quam immortale malum? Ergo & isti Cain longævitas indulta, vindicta est; eo quod vixit in metu, & prolixum spatium multo cucurrit & infructuoso labore, qua pœna nihil gravius quam ut quis ipse sibi majorum causa pœnarum sit. Vide igitur quam perpetua vita justorum, & nulla sit improborum! Justi sanguis clamat & mortui, vita autem peccatoris absconditur.

38. Tertium est, quoniam cum parricidium esset admissum, hoc est, scelerum principatus, ubi peccatum obrepsit, statim & lex divinæ mansuetudinis prorogari debuit; ne si continuo vindicatum esset in reum, homines quoque [a] in vindicando nullam patientiam moderationemque servarent, sed statim reos supplicio darent. Divinæ autem sententiæ providentia hujusmodi est, ut magnanimitatem & patientiam doceret judices; ne quis præpropere raperetur studio vindictæ, & ipsa deliberationis immaturitate puniret innoxium, aut pœnam [b] acerbaret irati: nec tamen penitus inultum esse pateretur in eo qui nullam pœnitentiam sceleris induisset. Repulit enim eum a facie sua, & a parentibus abdicatum separatæ habitationis quodam relegavit exsilio; eo quod ab humana mansuetudine transisset ad sævitiam bestiarum. Verumtamen non homicidio voluit homicidam vindicari, qui mavult peccatoris correctionem, quam mortem. Unde in Lamech septuagies septies vindicatur; quia gravior culpa ejus est, qui nec post damnationem se correxit alterius. Cain impetu quodam improvido ante peccaverat: Lamech utique quod in altero reprehensum adverterat, cavere debuerat. Suo quippe judici sententia debebatur, ne quis passim reum esse feriendum putaret. Et ut ad mysterium venias, non debuit interimere eum, qui usque ad naturalem terminum mortis suæ agendæ habebat spatium pœnitentiæ. Excusare posset quod se redemisset vel sera actione pœnitentiæ, nisi eum præmatura pœna rapuisset.

a Mss. unus Vat. cum vet. edit. *in judicando*. Alii & edit. Rom. *in vindicando*.

b Ita edit. omnes magno consensu. At mss. duo, *acerbavet ingrati*: alii tres *acervaret irati*: quid si cum Latinio legas, *errati*? Rursus hoc ipso loco edit. Am. atque Era. cum mss. Flor. Div. & Laud. *nec tamen penitus indultum esse*; Gill. ac Rom. cum Vat. *inultum esse*.

IN

IN LIBRUM DE NOE ET ARCA
ADMONITIO.

Etsi dubitari non possit quin liber de Noe & Arca, *vel potius, uti citatur ab Augustino, & in codice Corbeiensi nuncupatur*, de Arca Noe, *Ambrosio sit adscribendus; affirmari tamen nequaquam potest eum ad nostram ætatem integrum ac plane incorruptum pervenisse. Lacunis siquidem & frequentioribus & manifestioribus interscinditur, quam ut de temporis in eumdem injuria queri, vel incredibilem sciptorum oscitantiam accusare non liceat. Enim vero ut hic ejusmodi omissionum, quæ suis quæque locis indicabuntur, omnia exempla non proferamus, evidentem sane ac enormem ἀνακολουθίαν deprehendere est in illis cap.* 25. *verbis*: Sed si quis epulas fortiores sibi exhibere non possit, hujusmodi tamen habeat passiones quæ non noceant, sed delectent. Ideo in principio S. Moyses informavit nos atque instruxit de insufflatione animæ, ut non laberemur opinionibus diversis philosophorum &c. *Quæ hic, amabo, sensus cohærentia & consecutio? Sed planum fiet caput ab initio perlegenti non modo illum e Genesi versum*: Verumtamen carnem in sanguine animæ non comedetis, *prætermissum esse: at ea quoque desiderari omnia, quibus hæc eadem verba sanctus doctor explicuerat, & unde collegerat in hunc modum:* Ideo in principio &c. *Constat igitur Ambrosianum hoc opus mutilum esse; nec proinde mirum, si quæ inde non semel laudavit Augustinus, illic jam amplius non reperiantur. Dolendum sane optimos quosque manuscriptorum excidisse, ac nos non nisi in vitiosos incidisse ac fœde corruptos. Nihilominus tamen eorum quos nancisci nobis contigit, ac potissimum Corbeiensis, Longipontini ac Vaticanorum beneficio, non paucis nec levibus nævis qui in editiones irrepserant, abstersis lucubrationem hanc multo emendatiorem exhibemus.*

Cont. Jul. Pelag. l. 2. c. 2. & l. 4. cont. duas epist. Pel. c. 11.

Cap. 9 5.

Loc. citat.

Hoc in opere universim quidem Ambrosii consilium fuit Noe sancti vitam, mores, gesta & mentis altitudinem *describere: sed tamen præcipua ejus cura in arcæ constructione ac generali diluvio explicandis collocata est. Singulas sacræ hujus historiæ partes diligenter expendit, indeque sensum cum litteralem, tum spiritalem sive, ut ipse loquitur, altiorem exprimere omni industria adnititur, ut non temere aliam ejus commentationem reperias, ubi majori studio in utrumque illum sensum scrutandum eruendumque incubuerit. Illic etiam aliorum identidem opiniones non sine multa eruditione in medium profert; si quid tamen ipsi in mentem veniat quod videatur anteponendum, illud candide ac sine ullo supercilio proponit.* Cap. 1. n. 1.

Quod ad Philonis scripta, tametsi eum de arca Noe atque diluvio scripsisse, cum de aliis historiæ Patriarchæ ejusdem partibus tractatus ediderit, non videatur a fide alienum; utrum tamen revera sanctus Antistes aliquem hujus auctoris de hoc ipso argumento librum, quem imitaretur, habuerit, divinare non possumus. Illud tantummodo licet affirmare, nonnulla quæ ex Philonianis libris de Agricultura, *& sequentibus delibata fuerint, in hoc tractatu deprehendi.*

Exstant similiter in eo quædam quasi vestigia concionum, at non satis clara illa quidem, ut eumdem e sermonibus ad populum habitis esse compositum pro re comperta adseveremus: minime tamen dubium est pium doctorem quo tempore huic lucubrationi operam dabat, sæpenumero in fidelium cœtu verba fecisse. Numquam enim ille commisisset, ut solatia sua Ecclesiæ sibi a Christo demandatæ tum deessent, cum maxime necessaria videbantur. Erant scilicet luctuosissima ea tempora, quippe quæ ipsum coegerint statim ab exordio hujus operis erumpere in hæc verba: Pudet filiis supervivere, tædet cum tot adversa audiamus carissimorum, lucem hanc carpere: ipsarum Ecclesiarum diversos fluctus tempestatesque vel præsentes subire, vel animo recipere, quis tam fortis, ut patienter ferat? Cap. 1. 13. 19.

Porro illa difficillimorum temporum mentio nobis quodammodo facem præfert, cujus ope hujus scriptionis ætatem detegamus. Non deerunt forsitan qui putent non alia tempora hoc loco intelligenda, quam ea quibus occiso Gratiano, fugatoque Valentiniano ac Justina, ariana muliere, orthodoxis omnibus, ipsique imprimis Ambrosio inimicissima, quæ non ita pridem in Mediolanensem Ecclesiam impotentia muliebri perbacchata fuerat, Maximus tyrannus totam invasit Italiam. Cui opinioni & illud accedet subsidium, quod cum damna illa non nisi anno CCCLXXXVII. *evenerint, nihil prohibere poterit, quin commen-*

tationem hanc alii libri de Patriarchis *proxime secuti sint. Illos quippe iisdem a se fuisse subjunctos Ambrosius in priori libro de Abraham videtur innuere, ubi sic præfatur:* Quoniam per ordinem hujus quoque Patriarchæ gesta considerare animum subiit. *Verum cum calamitates illas ita defleat, ut se loqui de re magis auribus, quam oculis sibi cognita significet, illud arbitramur commodius quadrare in id temporis, quo posteaquam Valens imperator qui Ecclesias omnes atque orthodoxos immani crudelitate vexaverat, flammis esset absumtus, ingens barbarorum multitudo Thraciam universam atque Illyricum usque ad Alpes Julianas igne ferroque devastavit. Quorum irruptionem dirissima pestis ac fames consecutæ pene quidquid hominum ac jumentorum barbaricos gladios vitaverat, depastæ sunt. Huc adde illa cognationem haud exiguam habere cum iis, quibus Ambrosium nostrum carissimi fratris sui Satiri eodem ferme tempore extincti mortem prosecutum esse reperimus. Neque vero aliis commentationibus* de Patriarchis *ita connexum putamus huncce librum, ut eas non potuerit aliquot annorum intervallo præcurrere. Favet huic opinioni, tum quod illæ non turbatis, sed pacatis temporibus videantur in lucem editæ; tum quod initio libri* de Joseph *cum alios Patriarchas recenseat, Noachi quasi de eo jam oblitus, sese scripsisse non meminerit. His itaque de causis nihil succurrit verisimilius, quam ut eidem operi tribuamus annum* CCCLXXIX; *sub quod etiam tempus multa ab Ambrosio sublimiter scripta Chronicorum testantur conditores. Nam quod libros* de Officiis *in quibus eum de quo disputamus, laudatum constat, Baronius & qui ejus secuti sunt auctoritatem, anno* CCCLXXVII. *negant dici posse antiquiores, nobis quidem hac in re non ita facile cum illis conveniet. Sed alius erit hujus difficultatis examinandæ locus. Interim hic omittendum non arbitramur Ambrosium in hoc libro* de Noe & Arca *prodidisse, in Italia Indictionum usum recenti memoria fuisse receptum.*

Prosper Cassiod. &c. Offic. lib. 1. cap. 19.

Cap. 17.

SANCTI

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI DE NOE ET ARCA

LIBER UNUS.*

* Scriptus circ. an. 379.

CAPUT I.

Noe virum justum, qui ad renovandum semen hominum relictus fuit, omnium imitationi proponendum esse; ut & nos ab omni istius mundi sollicitudine, atque operibus iniquitatis requiescamus.

I. OE sancti adorimur vitam, mores, gesta, altitudinem quoque mentis explanare, si possumus. Nam cum ipsa[a] Prophetia dixerit nihil difficilius quam hominis interiora comprehendere, quanto magis difficile viri justi mentem cognoscere? Etenim quem dominus Deus ad renovandum semen hominum reservavit, ut esset justitiæ seminarium; dignum est, ut nos quoque describamus eum ad imitationem omnium, & requiescamus in eo ab omni istius mundi sollicitudine, quam quotidie diversis exagitationibus sustinemus. Pudet filiis supervivere, tædet cum tot adversa audiamus [b] carissimorum, lucem hanc capere: ipsarum Ecclesiarum diversos fluctus tempestatesque vel præsentes subire, vel animo recipere, quis tam fortis ut patienter ferat? Et ideo nobis quoque affectanda hæc requies fuit; ut dum Noe sanctum majore intentione consideramus, reficiamur & nos, sicut omne genus in illo requievit ab operibus suis atque mœstitia.

a Hier. 17. 9.

2. Unde & Noe dicitur, quod latine dicitur justus, vel requies. Denique & parentes ejus dixerunt: Quia *hic faciet nos requiescere ab operibus, & a tristitia, & a terra cui maledixit dominus Deus*. Quod utique si ad ea quæ facta sunt referendum putes, cum diluvium sub eo factum sit; non requies hominibus, A sed interitus videatur illatus; nec remissio malorum, sed cumulus miseriarum. Verum si justi viri mentem consideres, advertas justitiam solam esse, quæ aliis potius nata est, quam sibi; non quod sibi utile est quærat, sed quod omnibus: hæc nos requiescere facit ab operibus iniquitatis, hæc revocat a tristitia; quia dum ea quæ justa sunt gerimus, nihil timemus puræ conscientiæ securitate, non dolemus gravem dolorem. B Nihil enim est quod majoris doloris sit, quam culpæ reatus. Requiescamus etiam ab omni cura terrenæ conversationis, quæ corpus nostrum atque animam frequentibus vexat doloribus, vitamque adterit.

Gen. 5. 29.

CAPUT II.

C *Quid nomina filiorum Noe significent; quidve ordo quo illa recensentur? Id exemplo instructæ aciei, ac naturæ ipsius instituto exponitur. Denique cur in declarandis eorum generationibus invertatur ordo, fuse declaratur.*

3. HUic vero tres filii nati, Sem, Cham, Japheth. Quæ nomina significant bonum, & malum, & indifferens; ut & naturæ gratia bonitatem habuisse, & malorum tentamenta ei nequaquam defuisse, & indifferentibus, hoc est, velut supellectili virtutum abundasse videatur. Qua ratione autem malum, in medio posuerit, ratio e- D videns est; quia naturæ bonum omnibus inest: nec quasi naufragos in lucem projicit, sed fulsit & viribus; ut non opprimantur tentamentis malitiæ, nec tamquam invalidi succumbant: sed munit & vestit velut quibusdam tegumentis indifferentibus, quæ sunt salus, valetudo bona, pulcritudo, impigritia, divitiæ, gloria, generis claritudo; ut ea dote muniti tueantur bonitatem

a Cod. Vat. Corb. & Longipontinus, *Philosophia dixerit*. Nec forsan male; non enim Ambrosio moris est Prophetiæ nomine Scripturam citare: potuit tamen illud imitari ex ep. 1. Pet. 1. 21.
b Rom. edit. *clarissimorum*.

tatem naturæ, & malum illud includant, ne possit nocere, & quasi clausum strangulent.

4. Nonne cernimus velut aciem quamdam virtutum ordinatam in prælium; ut inferiores in medio sint, dextera, lævaque velut in cornibus validiores, per quos tota acies robur accipiat? Unde & quidam poeta Græcus ait: κακοὺς δ' ἐς μέσσον ἔλασσεν, hoc est, malos autem in medium inseruit. (*Homer. Iliad. Δ.*) Ita ergo & natura quasi bonus dux, imperante Deo, quæ nos ad hujus mundi prælia generare noverit; quæ bona habet, primo ordine constituit; quæ officiant, secundo; quæ adjuvent, tertio: ut tamquam in medio inclusus hostis, geminatis quocumque se contulerit, opprimatur viribus; ne [a] singulæ eorum velut æquatis fatigentur præliis, & evadendi de angustiis naturalibus, ac serpendi latius facultatem haberet.

5. Sed quia ubi generantur, hic ordo est: ubi autem generant, Japheth primo loco scribitur, tertio Cham; ideo ne contraria nos posterioribus dixisse quis arbitretur, etiam illius loci explananda ratio est. Bonum quidem quod velut in quadam naturæ nobilitate est, præcedit: malum autem sequitur; sunt enim cogitationes mentis contrariæ, quæ utique oriuntur postea. Hæc quamdiu velut intus clausa sunt, nec tamquam in herbis germinant, quodam sinu bonæ mentis foventur, ne prodeant. Nam quamdiu in volutate est malum, non in ἐντελέχεια, hoc est, in opere atque effectu, bonitas mentis gubernatoris velut aurigæ modo cohibet vel refrænat malitiam tentantem prorumpere: cum vero efferbuerit, atque in ulcus eruperit, ne possit latius serpere, & finitima contaminare; tunc justa succedit providentia, ne illud indifferens quod vulgo secundum bonum dicunt, velut loco cedat, cum jam ferventi malo non possit resistere. Itaque ne latius fundat virus noxium, & plurimas inficiat generando corruptiones, illud primum bonum quod natura bonum est, dum locum mutat, ordinem mutat; ut quasi laboranti cornui opem ferat, & eam partem aciei suscipiat quæ plus laborat; virtus enim bellatoris difficilioribus locis est necessaria; sicut etiam boni custodis præsentia ibi frequentior, ubi muri fragiliores. Ac ne qua pars sine defensore sit, dum illud bonum inclinatiora sustentat, tunc illud indifferens locum superiorem suscipit, velut deputante sibi eam partem perfectiori bono; nihil enim virtute perfectius. Indifferentia autem non habent robur validæ virtutis, sed ejus augent & diffundunt gratiam. Unde Japheth dictus est, quod latitudo significatur latine.

CAPUT III.

Secuturo diluvio universam generationem ideo abundasse filiorum procreatione; ut bona concessa divinæ benignitati, eadem revocata ac pœnas irrogatas nostræ iniquitati imputemus.

6. Nec solum sanctus Noe abundavit filiorum generatione: sed etiam universa se effudit quam maxime eo tempore generatio. Quod non otiosum videtur. Secuturo enim diluvio non debuit æstimari defuisse gratiam fœcunditatis illi generationi, quam diluvia absorbuerunt: ut quod fuit humani generis abundantia, divinæ deputetur gratiæ; quod diluvium secutum est, nostris adscribatur iniquitatibus, qui peccatis nostris avertimus Domini misericordiam. Sic & in posterioribus invenies, quod secuturam Ægypti sterilitatem præcessit totidem annorum fœcunditas. (*Gen. 41. 26. & 27.*) Principale est enim virtutis inchoare a beneficiis, & præseminare gratiam. Unde & David ait: *Misericordiam & judicium cantabo tibi, Domine.* (*Psal. 100. 1.*) Præcedit beneficii gratia, sequitur censura sobriæ disciplinæ. Divinum est igitur quod bona præmittuntur, nostrum quod mutantur.

7. Ipse hoc declarat Deus dicens: *Non permanebit spiritus meus in hominibus, quia carnes sunt.* (*Gen. 6. 3.*) Spiritus sanctus spiritus sapientiæ est, spiritus cognitionis. Habet ergo sapientiam, habet & disciplinam, sicut & de Beseleel qui sacrum tabernaculum divino oraculo jussus est facere, ait Scriptura: *Quia repletus est spiritu prudentiæ & disciplinæ.* (*Exod. 31. 3.*) Hic ergo spiritus datur hominibus, sed non permanet. Qua autem ratione non permanet, causa proditur; quia caro sunt. Carnis enim natura disciplinæ repugnat, quia voluptati obtemperat. Denique de solo domino Jesu scriptum est: *Super quem videritis Spiritum descendentem de cælo, & manentem super eum, hic est qui baptizat Spiritu sancto.* (*Johan. 1. 33.*) In eo enim manebat, quem nulla corruptelæ carnalis impedimenta revocabant, quominus incorruptæ & impermixtæ ordinem disciplinæ teneret, cujus caro non vidit corruptionem.

CAPUT IV.

Gigantibus qui vixerunt ætate Noe, similes esse homines cultui carnis suæ studentes. Qui dicantur filii Dei; & quo pacto Deus dicatur irasci aut moveri: quare etiam irrationabilibus propter hominis peccatum deletis, Noe gratiam apud Deum invenerit.

8. *Gigantes autem erant in terra in diebus illis.* (*Gen. 6. 4.*) Non poetarum more gigantes illos terræ filios vult videri divinæ scripturæ conditor: sed ex Angelis & mulieribus generatos

---

a Edit. Rom. *singula earum*. Melius vet. & mss. *eorum*. Refertur enim ad, *quæ bona habet .... quæ adjuvent*. Eodem loco ubi edit. *fatigentur*, Corb. & Long. præferunt, *fatigaret*. Non adspernanda lectio, si pro *singulæ*, quæ vox ubique habetur, legeretur *singula*.

tos adserit; quos hoc appellat vocabulo, volens eorum exprimere corporis magnitudinem. Et consideremus, ne forte gigantum sint similes homines cultui studentes carnis suæ, animæ autem nullam curam habentes: sicut illi qui de terra secundum poeticam fabulam orti, mole corporis sui freti, feruntur habuisse [a] contemtum superorum. An dispares æstimandi sunt qui cum ex anima constent & corpore, mentis vigorem quo nihil habet anima pretiosius, aversantur, & se carnis hujus imitatores velut maternæ exhibent stoliditatis heredes? Itaque in vanum laborant, cælum votis usurpantes superbis, & terrenis operibus incubantes, qui electione inferioris, & contemtu superioris consortii, tamquam voluntariis obnoxii peccatis graviori condemnantur [b] severitate.

9. Plerumque Angelos filios Dei vocat Scriptura; quia ex nullo homine generantur [c] animæ. Itaque viros fideles filios suos dicere non est adspernatus Deus. Sicut ergo viri probabilis vitæ filii Dei vocantur: ita quorum carnalia sunt opera, hos filios dicimus carnis Scripturarum auctoritate. Dicit enim Johannes Evangelista: Quia *quotquot dominum Iesum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Ideo postea habes quia iratus Dominus est, quoniam quamvis cogitaret, hoc est, sciret quia homo positus in terræ regione, carnem portans, sine peccato esse non possit (terra enim velut quidam tentationum locus est, caroque corruptelæ illecebra) tamen cum haberent mentem rationis capacem virtutemque animæ infusam corpori, sine consideratione aliqua in lapsum ruerunt, ex quo revocare se nollent. Neque enim Deus cogitat sicut homines, ut aliqua ei nova succedat sententia; neque irascitur quasi mutabilis: sed ideo hæc leguntur, ut exprimatur peccatorum nostrorum acerbitas, quæ divinam meruerit offensam; tamquam eo usque increverit culpa, ut etiam Deus qui naturaliter non movetur aut ira, aut odio, aut passione ulla, provocatus videatur ad iracundiam.

Job 1. 6. Psal. 81. 6. Johan. 1. 12. & 13.

10. Minitatus est præterea quod deleret hominem: *Ab homine*, inquit, *usque ad pecus, & a reptilibus usque ad volatilia cæli delebo.* Quid læserant irrationabilia? Sed quia propter hominem illa facta erant, eo utique deleto propter quem facta sunt, consequens erat ut etiam illa delerentur; quia non erat qui his uteretur. Sensu autem altiore illud manifestatur, quia homo mens est quæ est rationis capax; homo enim definitur animal vivum, mortale, rationale. Principali igitur extincto, etiam sensus omnis extinguitur; eo quod nihil reliqui ad salutem superfit, cum salutis fundamentum virtus defecerit. Ad condemnationem autem ceterorum, & ad expressionem pietatis divinæ dicitur Noe apud Deum gratiam invenisse. Simul ostenditur quod hominem justum non obumbret aliorum offensio, quando ipse ad totius generis reservatur seminarium, qui non generationis nobilitate, sed justitiæ & perfectionis merito laudatur. Probati enim viri genus virtutis prosapia est; quia sicut hominum genus homines, ita animarum genus virtutes sunt. Etenim familiæ hominum splendore generis nobilitantur: animarum autem clarificatur gratia splendore virtutis.

Gen. 6. 7.

CAPUT V.

Terram iniquitate hominum fuisse corruptam; item omnis hominis tempus ante Dominum esse duplici modo intelligi: denique pro toto homine carnem sumi, cujus illecebris anima nostra corrumpitur.

11. *Corrupta est autem terra coram Deo, & impleta est*, inquit, *iniquitate*. Causa terrenæ corruptelæ manifesta est, eo quod iniquitas hominum terram corruperit. Unde & dominus Deus ait: [d] *Tempus omnis hominis venit ante me, quia repleta est terra iniquitatibus suis.* Tempus quidem omnium hominum in conspectu Dei, & in ejus voluntate est. Non enim, ut vulgo aiunt, fatale decretum alligatur: sed tamen [e] specialiter hic dictum puto; quia in Evangelio Dominus redemturus hominum genus passione sui corporis, & emundaturus sanguine suo, sacramentoque baptismatis, ait: *Pater venit hora, clarifica Filium tuum, ut & Filius tuus clarificet te.* Ergo quia in diluvio per arcam Noe servatæ sunt reliquiæ generis humani ad seminarium reparationis & renovationis futuræ,

Gen. 6. 11. Ibidem 13. Johan. 17. 1.

a Ita edit. At mss. Corb. Vat. & Long. *contemtum superiorum*. Et post pauca edit. omnes, *mentis vigori* .... priscæ, *aversantur*, recentiores, *adversantur*. Nos vero locum restituimus ex mss.

b Vet. edit. *securitate*. Quæ quidem lectio minime absurda est, cum nulla pœna sit gravior, quam in peccatis voluntariis securitas: attamen mss. legunt *severitate*, quod magis congruit cum Philone Lib. Ὅτι ἄτρεπτον τὸ θεῖον, unde locum hunc imitatus videtur Ambrosius.

c Vocem *animæ* edit. Rom. sustulit, forsitan ut superfluam. Sixtus autem Sen. Bibl. l. 5. ann. 77. paulo aliter hunc Ambrosii locum retulit, his nempe verbis: *Plerumque filios Dei, seu viros fideles Scriptura Angelos vocat* &c. Sed unde hoc sumtum quis divinet? Voluit haud dubie Vir doctissimus sic ostendere hanc non fuisse Ambrosii opinionem, ut ex Angelis, naturis scilicet spiritalibus, & ut cum Philone loquamur ψυχαῖς, verum ex filiis Seth, nimirum justis hominibus gigantes generatos esse crederet, quemadmodum interpretatur Augustinus De Civ. Dei l. 15. c. 23. Veri tamen similius est Ambrosium Philonis sententiam ac verba hoc loco mutuatum de Angelis malis, quos in aere versari docet, locutum esse, sicut id clarius exposuit in Psal. 118. Serm. 2. Versu ult. quod quidem nec ipsemet Augustinus Quæst. 3. in Gen. omnino ausus est improbare. Quamquam ingenue fateamur Doctorem nostrum antiquis Patribus qui hæc eadem bonis Angelis adtribuunt, hic, & in fin. l. 1. de Virgin. subscribere potuisse. Horum, si vacat, seriem longam videbis apud eumdem Sixt. loco cit. Pamel. Parad. 1. Tert. & Coquæum in c. 23. l. 15. De Civ. Dei. Ceterum idem ipse Ambrosius multis locis Angelos atque animas natura esse incorporea clare profitetur.

d Edit. Rom. *tempus omnium hominum venit coram me, quia repleta est terra iniquitate ab eis*. Ita etiam infra, sed utroque loco contra mss. & vet. edit. auctoritatem.

e Rom. edit. sola, *spiritaliter*.

ræ, ideo præmisit hic: *Tempus omnis hominis venit, quia repleta est terra iniquitatibus suis.* Hoc in figura; in veritate autem ait: *Reliquiæ per dilectionem gratiæ salvæ factæ sunt.* Ideoque exclamat Apostolus dicens: *Superabundavit peccatum, ut superabundaret & gratia.*

Rom. 11. 5.
Rom. 5. 20.

Gen. 6. 12. 12. *Corrupit*, inquit, *omnis caro viam suam.* Carnem hic posuit pro homine terreno, in quo carnis illecebra viam ejus corruperit. Qui si intellexisset quod munus accepisset a Deo, non utique passus esset, ut caro obstaret animæ virtutibus. Itaque caro causa fuit corrumpendæ etiam animæ, quæ [a] velut origo & locus est quidam voluptatis, ex qua velut a fonte prorumpunt concupiscentiarum malarumque passionum flumina, lateque exundant. Quibus demergitur animæ quoddam excusso gubernatore remigium, cum ipsa mens velut quibusdam tempestatibus & procellis victa loco suo cedit. Pulcre autem ait, quia homo viam naturæ suæ corrupit. Nam via sua in paradiso erat, in illo beatitudinum tramite, in illo virtutum flore, & in illa incorruptibili gratia, quam viam terrenis inquinavit vestigiis. Alii habent: *Viam ipsius*, hoc est, Dei. Hoc solet verbo [b] Domini declarare.

CAPUT VI.

De constructione arcæ, in qua humani corporis figura describitur; & cujus nidi singulas ejusdem corporis humani partes significant. Quomodo illæ bitumine, ut firmiter sibi cohæreant, sint liniendæ.

13. SEd jam de ipsa Noe arca dicendum, quam si quis velit impensius considerare, inveniet in ejus ædificatione descriptam humani figuram corporis. Quid est enim quod ait Deus: *Fac igitur tibi arcam de lignis quadratis?* Quadratum certe hoc appellamus, quod omnibus bene consistat partibus, & conveniat sibi. Itaque & Deus auctor nostri corporis, naturæque fabricator adstruitur, & opus ipsum perfectum esse iis sermonibus significatur. Quadrata autem hominis membra esse evidens ratio, si consideres pectus hominis, consideres ventrem pari mensura longitudinis & latitudinis, nisi cum voluptatibus & epulis ventre distento mensura naturalis exceditur. Jam pedes, & manus, brachia, femora, & crura quadripartita quis non ipso [c] visu advertat? Sunt autem pleraque eorum, etsi non ejusdem longitudinis, aut latitudinis; tamen quæ analogiam ita servent, ut in iis quoque congrua mensura ratioque concurrat: longitudo prolixior quam latitudo sit, latitudo quam altitudo. Et sicut ligni arcæ trina distantia est; siquidem trecentorum cubitorum longitudinem, & quinquaginta cubitorum latitudinem, & triginta cubitorum altitudinem servandam esse præscripsit: ita & in nostro corpore summa est, & media, & minima distantia. Summa secundum longitudinem, media secundum latitudinem, minima secundum altitudinem; totum tamen corpus adtextum ex singulis membris quadratum videtur. Nam & in usu ita est, ut eos quadratos dicamus, quos nec enormes proceritate, & validos robusti qualitate corporis æstimamus.

Gen. 6. 14.

14. Quid etiam sibi vult quod ait: *Nidos facies in arca*, nequaquam silendum videtur. Naturaliter enim dictum arbitror, eo quod omne corpus nostrum adtextum est sicut nidus; ut spiritus vitalis omnes partes viscerum penetret, atque de principali nostro fundat se per artus singulos. Nidi quidam sunt oculi nostri, quibus se visus inserit. Nidi sunt nostrarum sinus aurium, per quos auditus se infundit, & velut in foveam altam dejicit. Nidus est narium, qui ad se odorem adtrahit. Nidus est quartus major ceteris hiatus oris, in quo nutritur, donec adolescat sapor; & unde vox evolat. In quo latet lingua quæ velut organum vocis sonos ejus artifici suavitate modulatur; & cum sit ipsa irrationabilis, rationabilem vocem exprimit. Nidus est hemicranium. Nidus est membrana illa quæ cerebrum fovet, & intra cohibet. Nidi sunt viscera pulmonis & cordis. Spiritus quidem nostri, hoc est, ejus quem carpimus, & quo alimur in hac vita, nidus est pulmo: sanguinis autem & spiritus nidus est cor. Duo sunt enim ejus uteri: unus quo sanguinem velut quodam sinu suscipit, & transfundit in venas: alter quo rigatus ex illo superiori deducit in arterias jugi meatu. Ossa quoque validiora nidos habent. Sunt enim intus cavata, in quibus foraminibus est medulla. In visceribus ipsis mollioribus nidi cupiditatis aut doloris sunt. Et alia si quis consideret, etiam plures nidos inveniet in hac fabrica humani corporis. Unde puto & illum in Psalmo non solum mystice, sed etiam naturaliter dixisse: Etenim *passer invenit sibi domum, & turtur nidum, ubi reponat pullos suos.* Est enim jam in hoc corpore nidus pudicitiæ, in quo erat nidus irrationabilis concupiscentiæ. Sed ubi ante partus deformes nutriebat libido, ibi nunc decoræ castitatis adolescit hereditas. Psal. 83. 4.

Gen. 6. 14. 15. *Illinies*, inquit, *eam bitumine.* Ex multis ossibus, nervisque, & ceteris aliis constat

a Sic edit. Mss. autem, *velut regio quadam, & locus est voluit.*

b Edit. omnes. *Domini declarari.* Melius mss. *Domini declarare.* Subintelligendum enim, *Scriptura viam.* Pendet autem hujus loci sensus ex eo quod legatur apud LXX. τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Videtis Nobilii notas ad illum versum; & Philonem lib. Ὅτι ἄτρεπτον τὸ θεῖον.

c Ita Corb. & Longs Edit. vero, *ipso usu.*

ſtat humanum corpus. Et foris igitur & intus apta compage connexum ſibi adhæret, & habitudine propria quam ἁφὴν Græci dicunt, tenetur; ut intus clauſus ſpiritus qui infunditur, vel ſpiritalis ſubſtantia quæ intus operatur, veluti geminis conſtricta vinculis non evagetur: ſed ad unitatem aptam & continentem, connexionemque validam cohibetur. Ideo bitumine conſtringi arca jubetur; eſt enim bitumen vehementis ad conſtringendum naturæ. Unde græce dicitur νάφθα παρὰ τοῦ συνάπτειν, quod disjuncta connectat, nexuque conſtringat indiſſolubili, ita ut naturali unitate ſibi credas convenire. Ob hanc cauſam intus & foris bitumine arca conſtringitur, ne connexio illa facile rumpatur.

CAPUT VII.

Arca Noe cum arca fœderis comparatur; cujus dimenſionibus denotari oſtenditur ſingulas humani corporis partes ad uſum aliquem & decorem eſſe compoſitas.

Exod. 25. 11. 16. Alibi autem, hoc eſt, in Exodo etiam deauratur foris & intus arca illa, quæ in ſanctis eſt mundi intelligibilis imitatrix imago. Sicut enim pretioſius aurum bitumine: ita illa quæ in ſanctis eſt arca, quam iſta præſtantior. Denique hic ſimpliciter ligna poſuit: ibi autem ligna quidem, ſed imputribilia comprehendit, declarans merita ſanctorum. Addidit etiam illic ſupportatoria immobilia eſſe, quod ſanctorum ſtatio ſtabilis & firma ſit; quia vitæ probabilis tramitem virtutis ductu ſecuti ſunt, corruptelæ declinantes conſortia. Hæc autem arca, utpote in diluvio, huc atque illuc motu impellebatur incerto; eo quod peccatorum ſtatus mobilis ſit, & vitæ eorum quodam redundantium paſſionum diluvio corruptioni obnoxiæ errore inconſtanti vagentur.

17. Nec illud prætereundum quod cum Gen. 6. 15. & 16. dixiſſet: *Et facies arcam trecentorum cubitorum longitudine, & quinquaginta cubitorum latitudine, & triginta cubitorum altitudine*, addidit: *Colligens facies arcam, & in cubito conſummabis eam a ſummo:* ut reliquo corpori menſuræ ſibi convenientis ad gratiam decore quadraret caput hominis, c & tamquam regale arcæ adjungeret, ex quo cùm ſenſus omnes ad ceteras partes corporis transfunderentur; tum maxime oculi, velut ſpeculatores & cuſtodes naturæ appoſiti providentia, prope totum orbis noſtri ſtatum deſuper contuerentur. Ipſaque mens illic locata ſecundum plurimorum ſententiam, & maxime Eccl. 2. 14. Salomonis qui ait: *Oculi ſapientis in capite*

A *ejus:* quaſi in aula imperiali virtutum concilium ſibi contrahat, quo ſtipata comitatu & ipſa munitior ſit, & tamquam ex edito quodam loco tuendi totius corporis [a] regimen impertiat, reſponſa proferat; a per quem poſſimus nos ipſos non ſolum retro reſpicere, nec ſolum quod ante pedes eſt videre, ſed etiam cæli ipſius ſecreta profundo obtutu ſpectare ſapientiæ. Ibi igitur ſumma noſtræ ſalutis, ibi gratia. Inde cuſtodia, inde etiam pulcritudo toti corpori
B acquiritur, quæ primum in vultu vernat. Decet enim præſtantiorem eſſe aulæ regalis nitorem, in qua ſicut viſus major, ita ſplendor eſt.

18. Namque ſi ſpectes ſingula quæ in hominis forma ad uſum aliquem compoſita videntur, ut oculi ad videndum, aures ad Ibidem. audiendum, nares ad odorandum, os ad loquendum, ita uſus miniſtrant, ut præſtent decorem. Quam deformes ſunt vultus
C cæcorum! Et quid mirum ſi vultus hominis abſque oculis deformis eſt, quando ipſum cælum ſine ſole non habet ſuum decorem? Triſtes ſine ſole dies ducimus, noctes ſine luna non placent; ipſi enim ſunt quidam mundi oculi. Detrahe ſtellarum lumina, & quædam eſt in cælo ipſo cæcitatis deformitas. Pili ipſi qui orbem oculorum prætexunt, & velut [b] quamdam b aciem prætendunt, ne ſorde aliqua vel pulveris caligine pupilla lædatur; & ipſi exci-
D piunt ſi quid fuerit illatum quod oculum poſſit lædere. Si lippitudine intercidant, quam dedecet, ſi palpebra contractior fuerit, ſi radantur ſupercilia quæ pretioſorum monilium ſpecie velut intexta gemmis refulgent!

19. Aurium quoque ut neceſſarius uſus, ita decora ſpecies: quas ſi quis truncaverit, toti vultui infert deformitatem. In quibus ita elaboravit opus ſuum natura; ut ipſi anfractus cavernarum mira providentia ſinuati, plurimum utilitatis adferant, ne repen-
E te feriat ſecreta capitis ſonus. Denique ſæpe multos improviſo clangore conſternari videmus, & adtonitos aut vocis alicujus aut tumultus ſono expaveſcere. Sordes ipſæ quæ inter eoſdem gignuntur anfractus, velut quodam glutino auditum ligant. Simul ſi vehementior pulſus fuerit alicujus ſonus, infringitur ac retardatur, ut prænuntiatus potius mulceat, quam improviſus interna concutiat. Vermiculi quoque ſi aurem penetrare tentaverint, quodam ſordium viſco
F tenentur.

20. Nares ſimæ contra naturam videntur: jam ſi inciſæ fuerint, quomodo poteſt vita ſubſiſtere, ſublato ſpirandi meatu; quemadmodum pecudis magis facies, quam vultus hominis æſtimatur?

a Vet. edit. *regnum impertiat, reſponſa proferre*. Mſſ. *regimen impertiat, reſponſa proferre*. Demum Rom. edit. *regimen impertiat, reſponſa proferat*. Hanc porro lectionem ſecuti ſumus, quod non alia occurreret emendatior. Niſi quis malit *reſponſa proferre* græco more dictum pro reſponſa, id eſt juſſa, proferendo. Confer hunc locum cum c. 9. l. 6. Hexaem. n. 55. & ſeq.

b Mſ. Corb. & Long. *velut quadam acie*.

21. Capilli capitis quam grato amictu caput vestiunt, velut quidam aulæ regiæ stipatores; ne cerebrum aura lædat, aut imber feriat, aut sol adurat. Quos ita tamen dedit natura, ut pro sexu aut prolixiores placeant, aut recisi, & pro ætate, aut plerumque pro temporis & anni qualitate. In senibus grata canities, in pueris prodigiosa: delectat [a] tonderi æstate pressius, hieme indulgentius: mulieribus ornamento est coma, dedecori est viris. Denique Apostolus evidentius expressit hoc dicens: *Nam ipsa natura docet vos quod vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi: mulier vero si capillos habeat, gloria est illi.* (1. Cor. 11. 14. 15.)

22. Quid de ipsa regia loquar, per quam aulici sermones prodeunt, quidam mentis nostræ indices, animique internuntii? Quid de ipso dentium ordine, qui cum suo opere toti quidem corpori vires ministrent, tum etiam modulatores sunt vocis ipsius? De quibus si qui ceciderint, vox claudicat.

23. Hæc de capite prolixius diximus; quia oportuit sensus omnes in summo locari, unde omnia per reliquas partes officia dividerentur. Capiti autem nostro a tergo cervix proxima, dextera lævaque brachia sunt, quæ arcem imperialem tamquam fida tuentur custodia. Denique hæc in nobis validiora quæ propiora capiti, hæc præstantiora. Pectus quoque velut quoddam sacrarium sapientiæ, & stomachus velut quidam testis, ut medici aiunt, & conscius secretorum capitis, compassionisque consors, cui sua omnia vel salubria, vel adversa transfundat. Latera, naticæ, femora, & crura mensuræ latitudinem ipsa specie significant; pedumque gressus qui etsi exiliores videntur; fiunt tamen latiores, cum incedimus.

CAPUT XIII.

Per ostium e transverso in arca positum decenter exprimi partem corporis ignobiliorem, cui ex Apostolo honorem abundantiorem circumdamus. Hoc ipsum cum Ecclesiæ membris, tum eidem Ecclesiæ ac Synagogæ accommodatur.

24. PUlcre autem addidit: *Ostium ex [b] adverso facies*, (Gen. 6. 16.) eam partem declarans corporis per quam cibos egerere consuevimus; ut quæ putamus ignobiliora esse corporis, his honorem abundantiorem circumdaret. Quod multo gratius Scriptura expressit, quam Socrates in libro Platonis dixisse legitur. Nam cum istud in Moysi scriptis sive ipse Socrates, sive Plato qui in Ægypto fuit, potuerit vel legere, vel ab aliis percipere qui legerant; decoro motus invento ostium sibi apertum putavit; ut operatoris nostri consilium prædicaret: laudans eo quod id potissimum decori convenerit, ut ductus quosdam vel exitus cuniculorum nostrorum a tergo averteret; ne in purgationibus ventris conspectus noster offenderetur. At vero Apostolus: *Quæ videntur*, inquit, *membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt*, (1. Cor. 12. 22. & 23.) uno ac simplici verbo descriptiones Philosophiæ supergressus; *& quæ putamus ignobiliora esse membra corporis, his honorem abundantiorem circumdamus; & quæ inhonesta sunt nostra, honestatem abundantiorem habent.* Sobrietatis enim nostræ & temperantiæ indicium præcipue illic cognoscitur. Helluones enim aut distenduntur cruditate usque ad periculum, aut plerumque solvuntur visceribus exinanitis.

25. Quod pulcre etiam ad Ecclesiæ membra Apostolus retulit. (Ibidem 27. & seq.) Quæ enim inhonesta sunt nostra ac superflua, nisi luxuria, nisi lascivia? Quibus si quis juventæ irretitus tempore, cum ad maturiorem ætatem processerit, veniat ad baptismum, renuntiet superioribus, moresque priores exuat, peccata deponat, consepeliatur cum domino Jesu Christo, crucifigatur ei mundus, & ipse mundo; nonne is peccatorum remissione donatus, abundantiorem [c] honestatem, quam ille catechumenus, cujus vita innocentior, habere æstimatur? Et ut Apostoli ipsius exemplo utamur, Judæus erat, persecutor erat: vocatus ad gratiam Christi, cœpit esse Apostolus. Et quia plus ei dimissum est, plus cœpit diligere, abundantius ceteris apostolis laborare, vas electionis factus, doctor gentium missus. Nonne etiam apostolorum ipsorum pluribus uberiorem & honestiorem consecutus est gloriam, qui ante & inhonestus & ingloriosus fuit, cum persequeretur Ecclesiam Dei? Pauper iste debilis in Ecclesia ipse te redemit suis votis.

26. Et ut majora aperiamus mysteria, quid tam ignobile quam gentilis populus? Pauper, ut pote qui nulla haberet eloquia Dei, debilis & utroque pede claudus, qui nec in legem, nec in Evangelium credidisset; vocatus tamen credidit ei, baptizatus accepit gratiam. Itaque quia plus ei dimissum est, plus diligit. Remansit Judæorum populus, licet uno pede claudus: quamquam & in ipsa lege claudicet. Itaque ille qui gloriosissimus habebatur, amisit omnia, mirabilem consiliarium, & prudentem architectum, & sapientem auditorem. Iste qui [d] ignobilis erat, adeptus omnia fidei titulo, trophæo martyrum, Angelorum gloriatur consortio. Ergo Plato quod potuit, sermonis nitorem adhibuit: Apostolus autem

a Desideratur in vet. edit. & Vat. mſ. vox, *tonderi*, quam nos e codice Corb. & Long. reposuimus. At Rom. edit. habet, *desecta pressius*: non male, si quis ei mſ. suffragaretur.

b Corb. mſ. & Long. *ex transverso facies ..... superflua ciborum egerere.*

c Mſſ. Corb. & Long. *honestatem habet, quam .... innocentior æstimabatur.*

d Vet. edit. *immobilis*. Rom. & mſſ. *ignobilis*.

tem qui habebat Dei spiritum, revelavit mysterium. Satis dictum est de ostio; quoniam qui retro erant, priores facti sunt.

CAPUT IX.

Per inferiora arcæ nos edoceri ciborum receptacula minimi esse facienda; & hac occasione de intestinorum conformatione ac usu disputatur. Exoriri ex intemperantia diluvium, quodve adhibendum ei remedium sit, ostenditur.

27. NUnc illud quæramus, quid sit quod ait Dominus: *Inferiora arcæ bicamerata & tricamerata facies*. Inferiora quidem dicendo, advertimus quod pulcre nos sentire voluerit inferiori loco æstimanda ciborum receptacula, hoc est, ea viscera quæ acceptum conficiunt cibum. Corruptibilis enim esca est: quod autem corruptibile non superioribus, sed inferioribus comparandum. Simul quia cibus deorsum fertur, cujus exigua portio viribus corporis, alimoniæque proficit: reliqua vero pars alvo purganda deducitur; quia intestina sunt per quæ descendunt ciborum superflua.

Gen. 6. 16.

28. Ita operator noster instituit, ut non extenta a stomacho ad imum, sed sinuata sint ac reflexa; quo vitæ nostræ usus propagaretur. Nam si extenderentur intestina hominis quæ suscipiunt & deducunt cibum, statim sine ulla pertransiret mora; & necesse esset jugiter esurire nos, jugiter epulari, aut deficiente alimentorum substantia deficere illico. Nunc autem in illa intestinorum reflectione ac sinuatione bipartita ac tripartita adhæret cibus, & descendendo paulatim vires ministrat, succum infundit corpori, tenet satietatem, differt edendi appetentiam: nec subita effusio, nec repentina evacuatio est, nec inexplebilis appetentia est, nec insatiabilis epulandi libido. Primum ergo indigentia est, & fames: deinde ex his sequeretur edendi sine intermissione continuatio. Quid autem deformius, quam semper ventri studere, qui cum repletur, vacuandus est; cum vacuatur, replendus? Tertium quid superat, nisi mors inter ipsos cibos epulasque permixta? Quomodo enim poterant diutius vitam producere, simul edentes, & esurientes, bibentes, sitientesque, & priusquam replerentur exinanientes omne quod sumserant, statimque esurientes? Nunc autem dum paulatim descendit esca, famem & cruditatem naturalis temperat providentia. Primum enim in stomacho quem plerique ventrem appellant superiorem, cibus conficitur: deinde coquitur in jecore, atque eo digeritur vapore. Succus ejus dividitur certis viscerum portionibus, ex quo omne corpus valescit. Quod satis juniorum incre-

A menta, senum testificatur perseverantia. Reliquum cibi in ventrem defluit, quem omnes ventrem appellamus sine adjectione, plerique dicunt ventrem inferiorem; ex quo simus necesse est qui plenus jam corruptionis descenderat, egeratur per illud ex transverso ostium.

29. Hæc cum ita affabre naturali institutione ad Dei præceptionem composita videantur; tamen si non edendi a nobis, agendique modus servetur, tamquam exub-
B erantibus passionibus generatur diluvium, & quædam totius labes corporis. Intemperantia enim accendit libidinem, cruditatem generat, corruptelam creat. Itaque aut duritia interna tenduntur, & quatiuntur doloribus, aut incocto ciborum humore & indigestionis asperitate interior quidam intestinorum amictus raditur; quia velut chartæ specie geminus eorum amictus adseritur: unus exterior quem continuum aiunt periti, vel qui curiosius scru-
C tati sunt, a summo ad imum directus: alius interior tamquam lateribus adtextus; unde aiunt non totum solvi cum raditur. Nam si continuus esset interior, immedicabilis ejus scissura foret, illic per moram adjunctionum adhærere ciborum reliquias. Quæ si adjunctiones solvantur, transire semesos cibos, & potus defluos, hoc est hominis diluvium.

30. Unde mihi videtur per arcæ hujus figuram voluisse Deum nos edocere, quem-
D admodum ab hoc [a] speciali tuti simus diluvio. Corruptela enim diluvii causa est: ea ubi irrepserit, aperiuntur aquæ, ebulliunt omnes fontes cupiditatum; ut totum corpus tanto & tam profundo vitiorum fluvio mergatur. Nihil est enim quod tam miseræ servituti subjiciat hominem, quam libido, atque ejusmodi cupiditates quæ jugo quodam criminum gravi deprimunt miseram conscientiam, ut se nequeat adtol-
E lere, ut pote quæ libertatem innocentiæ amiserit. Maximum ergo in hoc diluvio est remedium; ut justum præferas, eumque mandati cælestis executorem eligas. Quis est justus in nobis, nisi mentis vigor qui intra istam arcam includat omne animantium genus, quod est super terram? Cohibe ergo & tu omnes irrationabiles passiones tuas, omnesque sensus tuos menti subjice, animique imperiis assuesce. Evolare foras non sinas cupiditates tuas, exire
F in vulgus libidinem; & per rationabilem mentem poteris etiam irrationabilia tua, & immunda peccata ab omni periculo diluvii liberare.

a Ita MSS. Corb. Long. & Vat. & edit. ant. At edit. Rom. & al. Vat. *spiritalia*.

CAPUT X.

De tribus causis ob quas muta animantia per diluvium subjecta sint pœnæ, & quemadmodum sensus nostri peccato moriantur; ac Deus testamentum suum cum justo statuerit.

Gen. 6. 17. 31. QUæcumque, inquit, *sunt in terra, morientur*. Quid utique muta deliquerant animantia: qua causa sujecta sunt pœnæ, quæ peccandi sensum non habent? Sed quemadmodum in bello cum imperator ab hoste occiditur, commoritur ejus exercitus, atque omnis comminuitur virtus militaris: sic non discrepare a justitia visum est, cum interiret homo cui regalem quamdam dominus Deus in omne animantium genus potestatem dedit, ut omnibus volatilibus, feris, bestiis imperiali præesset auctoritate, quod etiam pecudes, & quæcumque erant irrationabilia commorerentur animalia. Denique si quando est pestilentia, corrupto cæli tractu, prius ea quæ sunt irrationabilia lues dira contaminat, & maxime canes, equos, boves; atque ea inficit quæ cum hominibus conversari videntur: sic morbi vis etiam genus humanum implicat. Hæc igitur prima causa, ut arbitror, justæ adsertionis.

32. Secunda illa, quia nemo accusat naturam, cur reliqua corporis nostri membra moriantur solo capite sublato, cum multos videamus amputatis manibus & pedibus supervivere. Sed non eadem ceterorum membrorum est prærogativa, quæ capitis; ideoque abscisso eo, unde sensus nostri in reliquum corpus prodeunt, commoriuntur etiam omnia membra: nec in eo aut operatoris providentia deseritur, aut substantiæ humanæ fragilitas redarguitur. Similiter ergo nemo nunc arguat, quia caput & principale quoddam ceterorum animalium homo est, quo moriente non debet mirum videri, si cetera commoriantur animalia.

33. Tertium illud est, quia rationis expertia non propter se sed propter hominem generata sunt animalia; hominis enim causa esse præcepta sunt, ut eorum subjectione humana præstaret conditio. Denique gratiæ hominis adtribuit Propheta dicens: *Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves & boves universas, insuper & pecora campi, volucres cæli & pisces maris*; quia propter ipsum illa omnia: alia propter utilitatem, alia delectationis gratia, alia voluptatis. Consequens ergo erat, ut cum deleretur homo a facie terræ propter quem facta sunt, etiam ipsa pari delerentur occasu. Hæc secundum simplicem lectionis expositionem. Psal. 8. 8.

34. Altior autem & profundior interpretatio illud adtexit, quod ubi anima mole passionum curvatur gravi, & quasi diversarum cupiditatum mergitur æstu, terrenæ omnes cogitationes & concupiscentiæ in præceps ruunt; quia peccator unusquisque quo graviora flagitia commiserit, eo fit insolentior. NAMQUE usu atque exercitatione improbitas augetur, & impunitate nutritur audacia. Recedit itaque ab omni respectu honestatis, & in eo terrena omnia moriuntur lethalis peccati acerbitate, quæ vera & perpetua morte peccatorem deleat. NEMO enim gravius moritur, quam qui peccato vivit. Moriuntur in [a] eo singulæ passiones: moritur visus qui peccatum annuntiat, qui mulieri fallaci intendit, qui capitur alieni vultus decore, quem oculi meretricis ligaverint, quem adspectus illaqueaverit fornicariæ. Annon videtur mori, qui sibi libidinis telum impresserit, qui sponteneus in foveam mortis irruerit? Moritur & auditus, cum refert crimina, cum sollicitantis adulteri sermonem annuntiat, cum inserit animis verba meretricis quæ seducit juvenem multo blandimento sermonis; laqueis autem labiorum suorum illigat eum. [b] Moritur vox silentio, si non confiteatur Deo. Moritur multiloquio; quia scriptum est: *Ex multiloquio non effugies peccatum*. Moritur per iracundiam, cum prætergreditur mensuram ultionis. Omnis namque postremo sensus moritur, si minister sit iniquitatis. Prov. 10. 19.

35. Et ideo quia terrena omnia moriuntur diluvio, solus autem justus in æternum manet, ad ipsum dicitur: *Statuam testamentum meum ad te*; quia ipse divinæ est heres gratiæ, ipse cælestis possessor hereditatis, beatissimorum consors bonorum. Et homines quidem cum moriuntur, patrimonium suum testamento transcribere solent; nec cedit hereditas, donec vivit testator: Deus autem cum sit sempiternus, transfundit justis divinæ hereditatem substantiæ; & ipse non indigens donat sua sine ullo donationis dispendio, quem non gravant suorum consortes bonorum, magisque fruitur eo quo nos utimur. Denique dominus Jesus pauper factus est, cum dives esset, ut nos illius inopia ditaremur: qui Testamentum utrumque suo consummavit sanguine; ut nos vitæ suæ coheredes, & mortis faceret heredes, quo & vitæ haberemus consortium, & mortis beneficium. Multum autem tribuit justo, dicendo: *Statuam testamentum meum ad te*; eo quod rationabilis & fidelis vir sit testamentum Dei. Ipse est enim hereditas, ipse possessio, in quo virtus divini testamenti est, in quo fructus judicii, in quo hereditas promissionis, de quo David dicit: *Ecce hereditas Domini, filii merces fructus ventris*. Sed jam salva expositione Gen. 6. 18. Psal. 126. 3.

a Edit. Rom. *actiones singulæ*. Aliæ, & mss. *passiones*. Sic etiam infra eadem Rom. edit. *infert crimina*, ubi aliæ, & mss. *refert crimina*.

b Edit. ant. *Moritur ex silentio*: melius Rom. & cod. Corb. ac Long. *Moritur vox silentio*.

tione profundioris mysterii ad reliqua pergamus.

CAPUT XI.

Virum justum sibi ac suis saluti esse; licet nonnumquam studium relaxanti obrepat error. Non semper justum esse apud Deum qui justus sit apud homines. Denique mentem inter passiones quasi patrisfamilias obire officium.

Gen. 6. 18. 36. INtra, inquit, *tu & omnis domus tua in arcam; quia te vidi justum coram me in generatione ista.* Manifeste fides propheticæ sententiæ etiam hoc adstruitur loco; (Prov. 9. 12.) quia stultus sibi soli stultus est, sapiens autem sibi & plurimis sapit. Itaque Noe justi merito etiam domus ejus in diluvio servatur. Sic in mari navigantes, & in bello exercitus, si illis non desit gubernatoris peritia, istis imperatoris prudentia, a periculo tuti sunt aliena ope. Sed quia boni imperatoris bonus exercitus est; ideo etiam in eo laudem justi intelligimus non præteriri, qui talem instituit domum suam, ut virtutis fulgeret consortio; meritoque invenit salutem cognatio. Nec repugnat, quia postea aut filius, aut uxor offendit. (Gen. 9. 22. & seq.) Dormiebat justus, cum erraret filius. Femina quoque ut pote sexus fragilioris mo- (Ibid. 19. 26.) le periculi turbata, quæ totum orbem divino incendio perire crederet, quid miraris si virum non potuit sequi, cum ipse justus ab Angelis monitus vix evaserit? Quid autem mirum si homini obrepit error, aut se relaxat intentio? Argue ergo quia & justus inebriatus est. (Infra c. 29.) Sed hæc loco suo reservanda arbitror.

37. Nunc quod superest consideremus. Pulcre enim dixit: *Quia vidi te justum coram me in generatione ista.* Multi hominibus justi videntur, pauci Deo: aliter hominibus, aliter Deo. Hominibus secundum vitæ speciem; Deo secundum puritatem animi, virtutis veritatem; homines quæ foris sunt probant: Deus quæ intus examinat. Perpense autem addidit: *In generatione ista;* ut neque superiores condemnaret, neque posteriores excluderet, recteque diluvium factum adstrueret interitu generationis eius quæ non haberet consortium æquitatis. Hæc secundum litteram.

38. Altior autem sensus provocat nos, ut hoc putemus vigorem mentis in anima esse, & animam in corpore, quod est paterfamilias in domo sua. Quod enim in anima mens, hoc anima in corpore. Si mens tuta est, tuta est domus, tuta anima: si anima incolumis, incolumis caro. Mens enim sobria passiones omnes cohibet, sensus gubernat, sermonem regit. Ideoque bene dicit Dominus iusto, *intra tu,* hoc est, in teipsum intra, in tuam mentem, in tuæ animæ principale; ibi salus est, ibi gubernaculum, foris diluvium, foris periculum. Si autem intus fueris, & foris tutus es; quia ubi mens sui arbitra est, bonæ sunt cogitationes, bonæ sunt executiones. Si enim nihil vitii mentem obumbret, sinceræ cogitationes sunt. Si studio sit castitas, cordi sit temperantia, nulla inardescit flamma libidinis, nulla ulcera proserpunt ægritudinis. Sobrietas enim mentis, medicina est corporis.

CAPUT XII.

Septena animalia munda utriusque sexus & bina immunda in arcam induci, quod septimus numerus sacer ac plenus sit, secus vero secundus. In nobis septenarium quoddam femineum esse, sed ad virilem conditionem ab erudito viro promoveri. Postremo humanam naturam designari contrariorum capacem.

Gen. 7. 2. 39. NUnc consideremus qua ratione induci in arcam jubet a jumentis mundis septem & septem, masculum & feminam: ab immundis autem duo & duo, ut nutriatur semen in omnem terram. Et ut ego arbitror, inire mundam adserit hebdomadam; quia mundus & sacer septimus numerus. Nulli enim miscetur, nec ab alio generatur. Ideoque virgo dicitur, quia nihil ex se generat; meritoque tamquam materni exsors immunisque partus, & muliebris copulæ, etsi hebdomas femineo nuncupetur vocabulo, virilis habet sanctificationis gratiam: *Omnis* enim *masculus adaperiens vulvam sanctus Domino vocabitur.* (Exod. 34. 19.) Et in Propheta habes: *Effudit, & peperit masculum,* (Esai. 66. 7.) id est, sanctum. Secundus autem numerus non est plenus, quia divisus. Quod autem non est plenum, vacuum habetur. Septimus autem numerus plenus, quia hebdomas, ut decas; & similis illius primi,[a] quia facta est ad similitudinem illius qui est semper, a quo profluunt, & moventur quæ sunt in omni genere virtutes. Hæc naturalia.

40. De moralibus autem ut dicamus,[b] non est dubium quod irrationabile animæ nostræ in quinque sensus dividatur, & vocem, & generatorium, quæ natura videntur esse feminea; quia sensus nostri in materialia & sæcularia cito repunt. Unde claret eos mollioris naturæ habere substantiam. Sed erudito & industrio viro munda omnia; quia sapientia exercitati viri & virtus firmamentum his virili transfundit judicio. Ergo

a MSS. Corb. & Vat. *quia alpha est ad similitudinem* &c. Hinc nobis videtur a vero non abhorrere aliquid prius de primo numero fuisse dictum, quo postea sublato non minimum obscuritatis toti huic loco subortum est.

b Ita mss. Corb. & Long. Vat. autem cum edit. Gill. ac Rom. *non est dubium quin rationabile.* Am. & Era. *Non est dubium. Quod enim rationabile.*

Ergo prudentis & [a] proposito gubernantis ex infirmioris sexus qualitate in fortiorem substantiam transferuntur. Valida enim sapientis & fixa sententia est; non mutabilis, ut stulti & insipientis qui consilio nutat incerto, ut improbi qui non quod verum & justum sit eligit, sed quod sibi commodum velit, scindit a vero, secernit a justo. Justitia enim singulare est bonum, per se ipsa suo tanti spectatur pretio. Iniquitas vero velut dividua parit, nunc odio inflexa, nunc quæstu, & ea quæ sunt dividenda confundit. Stultus enim ut luna mutatur, & versicolor, aut humorum varietate difformis animam suam in leprosi corporis speciem turpi contagione commaculat, salubres cogitationes noxiis sæpe permiscens.

41. Sed fortasse quia munda & immunda induci in arcam [b] præcipi cernis animantia, jure movere possit quia dixi honestis disceptationibus indecoras non esse miscendas. Nec ego abnuo irrationabilium quidem, mundorum tamen motuum aliqua esse semina & quasi principia in anima nostra, & eorum qui mundi non sint. Natura enim hominis contrariorum capax est, ut & malitiæ in ea sit vis, & virtutis ingressus; meritoque in principio libri hujus qui est Genesis, per arboris speciem in paradisi medio legisti boni & mali scientiam. (Gen. 2. 9.) De quo ligno scientiæ boni & mali præceptum est non esse gustandum; eo quod mens nostra in qua est cognitio & disciplina, boni & mali recipit notionem. Itaque naturæ opifex sicut ad propagandum, vel etiam reparandum genus animantia reservavit, ut universæ terræ animantium semine replerentur: ita etiam corporis nostri terrenam substantiam vacuam non putavit passionum hujusmodi tamquam immundorum animalium relinquendam, quæ cum deliciis & luxurie tamquam vice diluvii ingurgitatur, memoratis fluctuat passionibus. Ubi autem sobrietate & continentia unusquisque inundantium evacuaverit diluvium passionum, & quamdam animæ retexerit siccitatem, vivificare incipit suum corpus, & animæ puritatem, [c] cui regimen sapientia est.

CAPUT XIII.

Cur ingresso Noe in arcam, post septem dies diluvium factum sit? Item cur Moyses dixerit illud quadraginta diebus & quadraginta noctibus *duravisse; quave ratione quadraginta dies perseveraverit? Quo pacto in ipsa pœna comminatione divina misericordia eluceat. Post quæ liberalis Noe obedientia consideratur.*

42. Illud quoque studio est quærere, quæ causa est cur postea quam ingressus est Noe in arcam, & induxit animantia, post septem dies diluvium factum sit. Non enim otiosum videtur, quod non aut plures, aut pauciores interpositi sunt dies, sed tot quot in constitutione mundi fuerunt. Sex enim diebus factus est mundus, septimo die requievit Deus ab operibus suis. (Gen. 2. 2.) Quo declaravit indicio ipsum esse auctorem mundi, atque diluvii. Mundum propter bonitatem suam condidit, diluvium fecit nostrorum merito delictorum. Admoniti sunt igitur homines vel ex numero dierum quibus mundus est conditus, quod conditorem suum non lacrymis solum & precatione, sed correctione morum reconciliare debuerant. Ergo spatium dedit ad pœnitentiam Dominus, magis volens ignoscere, quam punire; ut imminentis diluvii terrore suspensus, ad veniam cogeret postulandam; quo dum periculum futuræ mortis horrescunt, impietati atque injustitiæ renuntiarent. Secundum est, ut hinc quoque Domini supra modum misericordis clementiam colligamus; quia multorum annorum offensionem à constitutione mundi in finem usque contractam, paucis diebus, si pœnituisset eos, voluit relaxare. Est enim Deus peccati immemor, virtutis remunerator, sicut ipse ait in Propheta: *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates, & memor non ero: tu autem memor esto, & judicemur: dic iniquitates tuas, ut justificeris.* (Esai. 43. 25.) Cum enim adverterit veram animæ refusam esse virtutem, tantum ei honoris adtribuit, ut non solum veniam superiorum indulgeat peccatorum, verum etiam gratiam & justificationem impertiat. Exspectavit ergo & septimo die, ipso quo ab operatione requievit; ut si venia posceretur, sequeretur correctio, & ab indignatione requiesceret.

43. Istud quoque curæ fuit non prætermittere, eo quod diluvium factum dixerit, *quadraginta diebus*, & addiderit, *quadraginta noctibus*. (Gen. 7. 12.) Scimus enim diem dici quem sol terram illuminans signat; noctem quam circumfusæ tenebræ a claritate disterminant;

a Edit. Am. ac Era. *propositum gubernantis ex infirmioris sexus qualitate in fortiorem substantiam transferuntur*. Gill. & Rom. *propositum gubernantis est infirmioris sexus qualitatem ... transferre*. MSS. Corb. & Long. melius ut in textu, ubi subintelligenda vox, sensus.

b Edit. omnes, *præcipit carnis animantia*. MSS. *præcipi cernis* &c.

c Sic mss. Edit. vero, *cui regnum sapientia est*.

nant; & plerumque a nobis ita diem significari, ut noctem non comprehendamus, plerumque ut complectamur. Significantes enim mensem triginta dierum, significamus & noctes. Unde cum satis fuisset Moysi dixisse diluvium fuisse *quadraginta diebus*, cur addiderit, *& quadraginta noctibus*, quæritur. Et aliqui ita acceperunt qui ante nos fuerunt, ut & virorum & mulierum factus diluvio interitus demonstraretur: Gen. 2. 21. diem ad virum referentes qui sit purior, similis lucis, noctem ad mulierem quæ viro dormiente creata describitur: simulque quia vir prior quasi auctor, qui virtutem moveat mulieris, atque in partus excitet: actu ille clarior publico; ista obscurior, tamquam domesticis clausa parietibus & nocti proxima, secundo orta loco, & creationis suæ a formata jam costæ viri debens gratiam, superiori quoque potioris obnoxia privilegio, & pariendi usu materialibus comparanda. Consonans autem in utroque numerus periculi, quia peccata etiam consonantia; meritoque non distant spatia temporum, quia non distant merita delictorum.

44. * Non mediocriter etiam scrutantur plerique qua ratione quadraginta dies diluvium fuerit. Et possumus dicere materialem numerum tristioribus, hoc est, delendæ creaturæ deputatum: hebdomadam autem constitutioni totius mundi, hoc est, lætioribus. Exod. 24. 18. Sed fortasse referatur, quid quod etiam lex quadraginta diebus lata est, tot dies observavit Moyses in monte Sina, & demoratus est, cum præscripta legis acciperet? Recte ergo eodem numero declinandorum peccatorum præcepta tribuuntur, quo pœnæ culpa est persoluta; ut cognoscamus quod de eodem vitæ tempore debeat ex correctione laus comparari, quo potest punienda culpa committi. Unde nunc jam non pœnæ præscripti sunt dies quadraginta, sed vitæ; ut hoc numero jejuniis & orationibus crebrioribus nostrorum levemus supplicia peccatorum, atque ad præscripta legis intenti, devotione ac fide nostrum corrigamus errorem. Itaque per Domini resurrectionem quadragesimus dies jam non habetur novissimus sed primus; atque inde vita numeratur, ubi ante mortis numerus ad consummationem mundi & humani generis excidium computabatur.

45. *Et delebo*, inquit Dominus, *omnem resurrectionem carnis a facie terræ*. O cælestium pulcritudo verborum, si quis se a decoro intellectu piæ mentis examinet! Indignatur Deus peccatis nostris, sed non obliviscitur pietatis. Minatur supplicium, sed non (A) permittit excidium. Moderatur vindictam, revocat severitatem. Deleturum se dicit omnem carnem non a terra, sed a facie terræ. Florem decutit, radicem servat: sinit ut in profundo substantiæ virtus maneat humanæ, quæ in superficie laboret, intus impassibilis perseveret, immunisque noxæ ad eorum substitutionem qui non sint reatui obnoxii, reservetur. Pulcre autem posuit, *Delebo*, tamquam litterarum apices qui deleantur sine fraude librorum, & sine imminu(B)tione tabularum. Atramentum deletur, sed lignum manet. Delentur elementa, ut scribantur plerumque meliora. Atramentum tollitur, substantia non exterminatur. Delebo, inquit, corruptelam carnis, ut scribam incorruptionem. Delebo resurrectionem carnis a facie terræ, ut scribam in cælestibus resurgentes. Delebo de libro terræ, ut scribam in libro vitæ. Deleantur, Domine meus, Domine, deleantur cito (C) elementa ferri, ut scribantur elementa Christi. Aboleatur resurrectio terrena, ut cælestis gratia redundet. Veni Moyses, præpara gremium, legem accipe, suscipe apices quos jam misericordia divina non deleat. Suscipe tabulas quas Dominus statuat in æternum. Utinam ipse non frangas. Et ipsas mihi mea culpa sustulerat, nisi Dominus reddidisset. Jure quidem Moyses indignatus est, ne haberent divina privilegia, qui non deferrent obsequia. Sed puto quod non (D) mihi eas, sed Judæis fregeris. Fregisti Judæis, recepisti mihi. Fractæ sunt priores, ut posteriores manerent. Fregisti eas in pectoribus Judæorum. Quid enim proderat ut tabulas tenerent, quarum præscripta tenere non possent? Ecce secundas tabulas dicunt se tenere, sed non tenent. Dicunt se legere divina elementa, sed non legunt. Digito Dei scriptas esse tabulas Moyses dicit: Deut. 9. 10. illi digitum Dei non legunt, ferrum legunt. Atramentum vident, spiritum Dei non vi(E)dent. Sed Ecclesia nescit atramentum, spiritum novit. Ideoque Paulus novit scribere non atramento, sed spiritu Dei vivi. 2. Cor. 3. 2. & 3. b O sacrilegum ineptum populum Judæorum! Homo spiritu Dei scribit, & homo sub lege nutritus, & illi volunt Deum atramento scripsisse, non spiritu.

46. Ergo ut ad superiora redeamus, delet Deus resurrectionem carnis, tamquam apicum scriptionem: quo declaratur quod superfluam hominum nativitatem propter (F) impietatem ejus doleverit specie litterarum: substantiam autem & conversationem c generis servaret humani velut perpetuitate tabularum, ut ex ea semen reliquum pullularet. Cui sententiæ convenire etiam illud vide-

a Sic edit. Gill. ac Rom. Edit. vero Am. cum mss. Corb. Long. & Vat. *formata in costam viri*. Era. denique *formata e costa viro* &c.

* Ab his tantum verbis tractatum incipiunt mss. Tornacensis, Valliclarensis, Colbertinus ac Mazarinus. Et Bart. Urbinas in Mill. Ambrosiano libri de Noe & Arca primas voces in mss. adserit esse illas, *Non mediocriter*.

b Ita mss. Corb. Long. Valc. & Colb. cum vet. edit. Rom. autem, *o sacrilegum, o ineptum populum Judæorum*. Cod. Vat. *o sacrilegium ineptum Judæorum*. Maz. tandem *o sacrilegium ineptum populi Judæorum*.

c Edit. omnes, *generis servare humani voluit*. Mss. Colb. Corb. Long. & Maz. ut in textu.

videtur quod ait: *Delebo*, inquit, *omnem resurrectionem carnis*. Resurrectioni autem communi usu naturæ contraria videtur esse purgatio; quia purgatione reciditur, & reprimitur resurrectionis luxuria. Omne tamen quod purgatur, speciem amittit, substantiam suam servat, atque meliorat. Repressit igitur [a] Dominus qui jam purgatione diluvii corporeum usum, conversationemque generationis ejus quæ degeneraverat a decore naturæ & accepti muneris, venustat. Hæc secundum litteram. Quod autem ad altiorem pertinet sensum diluvii species typus est purgationis animæ nostræ. Itaque cum mens nostra se a corporalibus mundi hujus illecebris quibus ante delectabatur, abluerit, bonis quoque cogitationibus veteris colluviem cupiditatis absterget, tamquam purioribus absorbens aquis turbidorum prius amaritudinem fluentorum.

Gen. 7. 5. 47. *Et fecit*, inquit, *omnia Noe quæ mandavit ei dominus Deus*. Justus mandata accepit, servus imperia. Hic amici censetur loco qui fecerit quæcumque exsequenda susceperit: ille qui nutat obsequiis, oneri servitutis addicitur. Denique & dominus Jesus dicit in Evangelio (Johan 15. 14. & 15.): *Vos amici mei estis, si feceritis quæ præcipio vobis. Jam non dicam vos servos.* Mandatur ergo ut amico, mandatur ut ei qui valida caritate, sobrio consilio ea quæ mandata sunt, exsequatur. Nec fefellit Dominum judicium suum, implevit justus universa, non partem sed universa quæ mandata sunt ei; & ideo scripturæ divinæ accepit testimonium. Nec superfluum putes quia simul posuit Dominum & Deum; nam & Deus in Domino, & Dominus in Deo: sed ut Patris & Filii intelligas commune præceptum. Aliqui tamen ante nos sic interpretati sunt, eo quod Dominum & Deum dicendo hoc loco, & vindicaturi & ignoscituri geminam expresserit potestatem: & qui hic vindicat prius in peccatores, ideo ante Dominum dixerit; quoniam vero postea, ut justi seminarium propagetur indulget, ideo Deum postea nominaverit. Denique facturus mundum Deus dicitur (Gen. 1.): *In principio fecit Deus cælum & terram*. Et, *dixit Deus* (Ibidem. 14.), *Fiat lux*.

CAPUT XIV.

Diluvium verno tempore accidisse, ut magis eo cruciarentur homines; & sexcentesimo anno Noe, ut hominum interitus cum eorum creatione congrueret. Item per fontium abyssi, & cataractarum cæli ruptionem mentis atque corporis diluvium significari.

48. Est etiam illa non perfunctoria consideratio, quod sexcentesimo anno Noe, [b] mense secundo, vigesima & septima mensis fit diluvium. Secundum mensem verni esse temporis non ambigitur, quando augentur nascentia, ager parturit, terrarum pariter atque animantium fœtura se fundit. Tunc ergo fecit diluvium, quando dolor eorum major foret, quia in sua abundantia puniebantur, tunc ultio terribilior tamquam dicentis Dei: Ecce omnia secundum liberalitatis divinæ providentiæ gratiam dives natura generavit, omnia in usum hominum germinavit terra fœcundior, segetes spectantur, tritico & hordeo campi replentur, comæ arborum venturi fructus floribus vestiuntur: non deest terra obsequiis suis, non bestiæ desunt muneribus suis, quæ solemnes solvuntur in partus ut homini nihil desit: homo solus partibus suis deest, nescit auctorem suum a quo ei omnia ministrantur, negligit conditorem. Despicit homo remuneratorem suum, cum Deus opus suum non despexerit. Pereant cum homine omnia, propter quem nata sunt omnia. In suis divitiis consumatur homo, cum sua dote moriatur. Nihil ante hominem terra deliquerat, nullis erravit in fructibus: in homine solo se degenerasse cognoscit, spinas & tribulos pro fructibus ferens. Quod solum munus admirabile est, principale mentis interiit. Cur igitur omnia illa servantur? Ideo non post collectos fructus infunditur aqua, ne beneficium magis quam diluvium terra sentiret. Denique verno apud Ægyptios tempore, sed mense diverso Nilus exundat, ut jaciendis seminibus terra mollescat, & blandiore sinu, clementiore gremio semina missa suscipiantur. Quod autem sexcentesimo Noe anno fit diluvium, illud videtur ostendere quia sexto die Adam creatus est. Idem numerus, hoc est, qui par dicitur, & in auctore & in reparatore servatur; quia fons sexagesimi & sexcentesimi sextus est numerus. Idem autem & primus & septimus mensis dicitur. Sed magis primum observare debemus; quod post diluvium verno tempore colendorum cura reparetur agrorum, & placidi atque uberis soli incipiat fœtura procedere. Quo significatur numquam Deum eo numero vel tem-

a Ita mss. quatuor melioris notæ. Alii vero & edit. *Dominus purgatione diluvii ... muneris venustate*.

b Abest ab omnibus tum mss. tum edit. ant. *mense secundo*. Excipe tamen cod. Maz. in quo secunda manu restitutum est: sicut &, *secundum mensem*; ubi prima manu habet cum Corb. Vat. Long. & Colb. *septimum*.

tempore interitum hominum fuisse factu-rum, quo fecit exordium; nisi immanibus delictis esset offensus. Simul veniam temporis & numeri ratio promittit; quod etiam iratus admoneatur tam præcedentibus causis beneficiorum suorum, ut non penitus deleat eorum substantiam, quos ipse donavit.

Gen. 7. 11. 49. *Et rupti sunt omnes fontes abyssi, & cataractæ cæli apertæ sunt.* Vim diluvii convenienter Scriptura expressit, dicens cælum & terram pariter esse commota, e quibus elementis constat istius mundi omne principium. Undique ergo influentibus aquarum molibus conclusum genus hominum [a] perurgetur. Hæc secundum litteram. Quod autem ad altiorem pertinet sensum, cæli symbolo mens humana significatur, terræ autem appellatione corpus & sensus. Magna igitur naufragia, quando mentis pariter & corporis sensuumque omnium turbo & procella miscentur. Diligenter dicta pensemus. Plerumque fraus mentis & dolus suum exercent venenum, sed tamen sobrietas corporis & continentia obumbrant mentis improbitatem. Frequenter incerto fidei atque opinionis suæ mens lubrica est, sed tamen caro deliciis & luxuria [b] vacat, ut frugalitas errorem mentis excuset, sicut multi sunt hæreticorum qui prætendere volunt corporis continentiam, ut adsertionis suæ fidem testimonio sobriæ carnis acquirant: etsi sensu lubrici, tamen quominus turpes, aliquanto excusabiliores habentur. Cum autem venena mentis, & contagia corporeæ obscœnitatis sensum omnem, [c] vigoremque confundunt; atque animus incerto lubricus motu, malitiæ fœtidus atramento, crudelitatis furore succensus, etiam corporalibus flagitiis incitatur; avarus quoque affectus impatiens mediocrium facultatum, luxuriæ cupiditate, effundendique libidine præcipitatur in facinus appetendæ salutis alienæ: tunc magnum est diluvium omnibus pariter ingruentibus passionibus: tunc se insipientia, injustitia, temeritas, improbitas, perfidia de superiori parte tamquam cataractæ mentis videntur effundere. Inde erumpunt de corporis fonte terreni libido, temulentia, luxuria, postremo diversorum criminum prolapsiones, quæ penitus & corporis robur & vigorem mentis effeminant.

CAPUT XV.

Per arcam a foris clausam & in aquis fluctuantem, corpus hominis corio tectum & variis motibus agitatum: per quindecim aquæ cubitos, queis montes superabantur, humanos sensus: denique per mortem omnis carnis, animæ passionibus corruptæ interitum adumbrari: superbos autem præcipue delendos, cum justus interim extinctis pravis motibus in corpore quasi incorporeus remaneat.

50. *Et clausit Dominus a foris arcam.* Gen. 7. 16. Sermo manifestus est secundum litteram. Claudenda fuit arca, & tuto sepienda munimine; ne eam vaga diluvii fluenta penetrarent. Altioris quoque sensus non incongrua interpretatio, si corpus humanum cui arca hæc quæ describitur, figuratur, septum corio judicemus a frigore æstuque defendi, quod artifex Deus ad omnium membrorum protectionem naturalibus vestivit exuviis, & quodam circumfuso induit operimento; ut neque frigore congelascat, nec æstivo calore solvatur.

51. Exundavit igitur aqua, & levavit arcam, & ferebatur super summum aquarum. Non immerito exundavit aqua, quando cæli cataractæ apertæ sunt, & de terra rupti sunt fontes aquarum & flumina. Quod magna emphasi dictum est. Ubi enim eruptio, ibi irrevocabilis effusio fit necesse est; nec retineri facilis ingentium prolapsio fluentorum. Manifestum est igitur quod scriptum est. Verum si altius spectandum putes, caro nostra diversis agitatur & freti modo fluctuat passionibus, quibus huc atque illuc tamquam super undas molestiarum suarum nunc fame, nunc siti, nunc cupiditate, nunc gaudio, nunc dolore jactatur.

52. Illud quoque non prætermittendum arbitror, quia Scriptura non præteriit, quantis numero cubitis aqua super terram fuerit; quindecim enim cubitis super excelsos montes aquam fuisse dixit. Simplex itaque intellectus patet. Allegoria autem quinque sensus complectitur, qui sunt in corpore nostro velut excelsi montes, qui hanc carnem passionum obumbrant, & plerumque incursantur bestiis, & exagitantur condensa & opaca eorum. Unde & Dominus per nationum credentium fidem veniens ad Ecclesiam suam, venit a Libano [d] sicut ait Habacuc propheta dicens: *Dominus a Libano veniet, a monte umbroso & opaco.* Hab. 3. 3. Ecclesia quoque venit a Libano, sicut habent Cantica canticorum. Ita enim legimus: *Ades huc a Libano, sponsa, ades huc a Libano. Transibis & pertransibis a principio fidei, a cubili-* Cant. 4. 8.

a Edit. Am. & Gill. cum mss. Maz. *purgetur*: Era. & Rom. cum aliis mss. *perurgetur*.

b Omnes omnino edit. cum mss. Tom. ac Vat. *& luxuria vacat, ut fragilitas*. At mss. Corb. Colb. & Maz. cum Latinii conjectura, *luxuria vacat*. & Corb. cum eodem Latin. *ut frugalitas*.

c Edit. omnes, *virorem*. Mss. contra cum Latinio, *vigorem*.

d Hæc verba, *sicut ait Habacuc* .... usque ad illa, *sicut habent Cantica*, auctoritate mss. omnium Gallicanorum, restituimus, cum prius in edit. omnibus desiderarentur.

bilibus leonum, & montibus pardorum, quo gentiles populi, qui velut bestialium passionum graves patiebantur incursus, nunc altitudine fidei, & sublimitate devotionis meant. Per hos igitur montes Christus advenit, comprimens Evangelicis disputationibus feroces istius corporis motus, atque illam altitudinem cordis, & se extollentem superbiam obedientia & humilitate sui destruens: meritoque fructus mansuetudinis ferre cœperunt, quos ante gravium diluvia passionum subruebant. De numero autem cubitorum sic quidam ante nos æstimaverunt, quod quinque sensus triplicem collectionem habeant; eo quod visus visibile videt, & auditus audibile audit, & odoratus odorabile odoratur, & gustus gustabile gustat, & tactus quod tangendi substantiæ subjacet, tangit. Ideo quinque sensus tripliciter æstimati sunt, vel secundum illud: *Scribe tibi tripliciter*. Ego tamen commodius puto illud, ut sensus terreni hominis atque animalis & spiritalis accipiam, quos illa diluvii fluenta transcenderint. Prov. 22. 20.

53. Merito mortua est omnis caro quæ movebatur. Quod & secundum litteram liquet, & proprie ac naturaliter carnis corruptelam indicio procellosæ commotionis expressit. Commotio enim vitiosa non est, nisi per affectus corruptionem. Movet enim voluptates caro, & ipsa voluptatibus commovetur. Talis autem commotio corruptelam creat. Causa ergo corruptelæ commotio istius mundi est, per quam anima uniuscujusque degenerat. Cum enim vitiosæ passiones mentem movent, corruptela generatur; cum excitant studia virtutum, disciplinæ profectus est: Omnis igitur qui erat in arida, mortuus est: nec enim poterant non mori quos tanti diluvii unda demerserat. Hoc secundum scriptum seriemque verborum. Ceterum si allegoriam quæras, non dubium est quia exemplo ligni aridioris quod simul ut lambere cœperit, ignis exurit: ita anima nisi diversarum humescat rore virtutum, poculo quodam irrigata sapientiæ, & fonte justitiæ, atque irriguo castitatis, tamquam arefacta radice vitali, cupiditatum deflagrat incendio, vel profluvio carnis illisa procumbit. Unde semper epulari debet animus bonorum operum cogitationes, ut prudentiæ succo mens inebriata pinguescat; quo non facile diluvii corporalis cedat injuriæ, atque [a] arido incuriæ situ evirata moriatur. Ideoque nos admonet Dominus a fonte sapientiæ non recedere, pocula virtutis haurire; ne quis sole iniquitatis arescat, & procellam persecutionis sustinere non possit. Scriptum est enim: *Quod si in humido hoc faciunt, in arido quid fiet*. Baruch 3. 12. & seq. Luc. 23. 31.

54. *Delevit*, inquit, *Deus omne quod erat super faciem terræ*. Scripti evidens explanatio. Allegoria autem expositam nobis declarat superbiam, quæ se extollit in hac terrena fragilique substantia, & immemor divinorum, humana despiciens, ipsum arrogantis viri habitum, incessumque deformat: quales describit Esaias Judeæ filias, oculorum micantes nutibus, & alta se cervice jactantes. Sunt enim hujusmodi erigentes supercilia, inflato corde, elato pectore, cervice resupina: qui solum quidem vestigiis pedum perstringant, toto autem se librent corpore, & inani suspendant examine: in priora gressu procedant, ad posteriora verticem reclinantes: cælum spectent, terram autem fastidiant, tamquam cervicis dolore suffixi, ut eam inclinare non possint. Hos igitur delevit de libro vitæ Deus dicens: *Omnis qui se exaltat, humiliabitur*: nec inter merita sanctorum * commentis adhærere facit cælestibus. Gen. 7. 23. Esai. 3. 16. Luc. 14. 11.

55. Omnibus igitur qui extra arcam fuerunt, interemtis, *derelictus est Noe solus in arca cum iis qui cum ipso erant*. Non indiget interpretatione sermo simplicior. Concurrit intellectus cum littera. Altior autem & interior significatio demonstrat justum virum, amatoremque sapientiæ, tamquam arborem fructuosam, internecatis quæ escam ejus solebant arrodere, comam obumbrare, coartare processus ramorum, velut exsortem irrationabilium passionum solum remansisse cum suis. [b] Sui autem sunt puræ animi disceptationes, quæ virtuti adhæreant. Et bene addidit in arca remansisse, quasi vix credibile amputatis corporalibus passionibus videretur eum adhuc versari in corpore: quod licet jam terrenis careret contagiis, incorruptam licet, corporis tamen adhuc substantiam reservabat: & velut incorporeus in corpore, superferebatur diluvio, non absorbebatur; corpus quidem gerens quasi in arcæ positus interno, sed qui corpus ipsum insuperabilis passionibus quasi incorporeus in medio tantorum motuum gubernaret. Gen. 7. 23.

CA-

a Edit. ant. *arida incuria siti evirata*. Rom. & Vat. codd. *arida incuria situ evirata*. Alii denique mss. *arido incuria situ evirata*; Maz. *eviscerata*.

* Id est, commentariis cælestibus, sive ut paulo ante dixerat, *libro vitæ*.

b Rom. edit. *Sui autem sunt juris*. Male: hic enim *sui* idem significat, atque familia Noe, ut patet ex antecedentibus.

CAPUT XVI.

Cur dictum sit, Memor fuit Dominus Noe, *nulla ejus uxoris ac filiorum ejus facta mentione? Cur item bestiæ prius, quam jumenta nominata sint; & qualis spiritus super terram inductus, ut aquæ cessarent?*

Gen. 8. 1. 56. MEmor fuit Dominus Noe, & bestiarum, & jumentorum. Moventur plerique qua causa non dixerit Scriptor, quod etiam uxoris & filiorum Noe memor fuit Dominus, cum bestiarum & jumentorum fuerit memor. Sed cum dixerit quod Noe memor fuerit, in auctore & præsule domus necessitudines ejus reliquas comprehendit. Simul exprimi videtur quidam reliquarum consensus necessitudinum. Etenim cum omnes invicem sibi cari sunt, una est domus: cum autem discrepant, separantur & scinduntur in plures domos. Ubi ergo caritas, ibi senioris nomine de quo pendent ceteri, domus omnis significatur: ut si quis arborem dicat, utique comprehendit & ramos: si quis ramum nominet, etiam fructus qui in eo sunt, pariter uno atque eodem sermone complectitur.

57. Nec illud otiosum quod primo dixit, quia memor fuit Dominus Noe, deinde bestiarum, postea jumentorum, hoc est, cur non ea animantia quæ mitiora sunt, post hominem nominavit, sed ferociora. In quo videtur illa esse ratio, ut ea quæ ferociora erant, utriusque partis vicinitate mansuescerent. Quod videtur etiam in illo versu poetico declarari: κακοὺς δ' ἐς μέσσον ἔλασσεν. (Homerus Iliad. Δ.) Hinc enim etiam poeta usurpavit, ut dispositionem dimicaturi ita ordinaret exercitus; quo inferiores colocaret in medio, quo magis hinc inde a fortioribus juvarentur, & dimicationem utriusque partis adsumerent. In his scripti series manifestatur. Altiore autem sensu certum est quod justus in medio habet non in parte cogitationes cordis sui: & quo ad carpit hanc vitam, habeat necesse est in corpore tamquam in illa arca bestias graves. Nulla enim mens est, nulla anima, quæ non recipiat etiam malarum motus agrestes cogitationum. Itaque insipientis anima ferinos acuit motus, atque adolet venena serpentum: sapientis autem vigor mitigat & coercet.

Gen. 8. 1. 58. *Et induxit Dominus spiritum super terram, & cessavit aqua*. Non puto hoc ita dictum, ut spiritus nomine ventum accipiamus. Neque enim ventus poterat siccare diluvium. Alioquin cum mare ventis exagitetur quotidie, exinaniretur profecto. Nam quomodo non evacuaretur mare ventorum vi, cui cessisset toto diffusum orbe diluvium usque ad Herculis, ut aiunt, columnas, & mare Magnum tectis montium excelsorum verticibus exæstuans? Spiritus igitur divini virtute invisibili diluvium illud repressum esse non dubium est, cælesti operatione, non flatu. Unde scriptum est: *Omnia a te expectant, ut des illis cibum in tempore: aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate. Auferes spiritum eorum, & deficient, & in pulverem suum convertentur. Emittes Spiritum tuum, & creabuntur, & renovabis faciem terræ*. (Psal. 103. 27. & seq.) Est ergo Spiritus cujus operationi cedere universa videantur, in quo cæli ipsius virtus sit, sicut scriptum est: *Verbo Domini cæli firmati sunt, & Spiritu oris ejus omnis virtus eorum*: (Psal. 32. 6.) qui Spiritus est creator universorum, sicut etiam Job dicit; *Spiritus divinus qui fecit me*. (Job. 33. 4.)

CAPUT XVII.

Clausos aquarum fontes & cataractas indicare causas erroris ad animæ sanitatem esse recidendas: dinumerationem temporis quo sedit arca, initio anni, id est, verna tempestate cœpisse ac desiisse diluvium; iisdemque numeris crevisse & decrevisse: ostium arcæ reseratum, mentem per sensus naturam contemplando ad cognitionem Dei pervenire: demum emissionem corvi, culpæ depulsionem ex anima ad quam extinctis passionibus non revertitur.

59. NUnc consideremus quid sit quod ait scriptura divina: *Clausi sunt fontes aquarum, & cataractæ cæli*. (Gen. 8. 2.) Nec obscurum arbitror. His enim causis minuitur diluvium quibus crevit. Erupti erant fontes aquarum, apertæ fuerant cataractæ cæli, ut undique influentibus aquis terra inundaretur. Debuerant claudi ea ex quibus diluvii origo manavit, ut ejus inciperet esse defectus. Hoc littera sonat. Subtilior autem interpretatio exprimit, eo quod diluvium animæ vitio mentis & luxuriæ corporalis influxerat, ut malitia passioni, passio malitiæ misceretur: ingrediente medico Dei Verbo ad visitationem animæ quæ diutina ægritudine laborabat disceptationum improbitate, & passionum acerbitate, prius debuerunt causæ ægritudinis amputari. Principium enim medicinæ est causas languoris incidere; ne diutius ea quæ nocent, ad incrementum ægritudinis ministrentur. Quod nos etiam lex docet; cum enim steterit lepra, ut jam non diffundatur, tunc ait mundam esse lepræ stationem quamdam & mansionem. (Levit. 13. 5. & 6.) Quidquid enim præter naturam movetur immundum est. Hæc igitur est animæ sanitas, hæc salubritas mentis, ut affluentia cesset erroris, sistatur culpa, ne serpat. Cessante incentivo culpæ atque delicti salus tuta est, atque inoffensus vigor animæ se refundit.

60. *Et sedit*, inquit, *arca* [a] *septimo mense*, (Gen. 8. 4.) *septi-*

[a] Cod. Maz. in glossa & manu recentiori quater *secundo*, & semel *secundi*, ubi in textu cum aliis mss. & edit. habet *septimo* & *septimi*.

septima & vigesima mensis. Nisi diligenter intendas, etiam secundum litteram difficilis loci istius comprehensio est. Et primum omnium cavendum, ne quem septimi mensis repetitio crebra perturbet. Sic enim scriptum est, sexcentesimo anno [a] secundum Hebraicam veritatem, mense vero primo, septima & vigesima die mensis cœpisse diluvium: centum quinquaginta diebus fuisse infusionem aquarum, sedisse arcam in monte septimo mense, septima & vigesima mensis: postea minui cœpisse aquas misericordia Dei, centum quinquaginta diebus diminutionem aquarum factam, postea apparuisse capita montium: deinde post quadraginta dies aperuisse ostium arcæ sanctum Noe, dimissum corvum non revertisse, dimissam columbam revertisse vacuam, iterum [b] post septem dies dimissam revertisse cum ramo olivæ, tertio post septem dies dimissam non revertisse, tunc advertisse Noe quod aqua omnis recessisset. Ac sic annus conclusus ostenditur sexcentesimo primo anno Noe, [c] in secundo anno septima & vigesima mensis. Quod igitur ad explanationem apertam pertinet, eodem mense atque eodem die restituitur æqualitas terræ post diluvium, quo corrupta est incipiente infusione diluvii. Veris enim tempore omnis ager viret, & terra parturit fructus. Tunc incipiunt gemmare arbores, germinare fructus. Divitem ergo reformavit Dominus & restituit qualitatem. Mense igitur secundo, hoc est, aprili (primus enim mensis martius est quo habet julius natalem, quando noctium dierumque æqualitas æstimatur, hoc est, octavo, ut Romani putant, vel ut alii, quinto Kal. april.) mense, inquam, secundo, hoc est, aprili, septima & vigesima mensis cœpit diluvium. Ver igitur initium anni æstimatur, non secundum usum temporis, sed secundum naturæ prærogativam; ut quia tunc spes anni inchoat, & incipit se fructus ostendere, tunc videatur anni esse principium. Septimus autem mensis secundum numerum is qui september dicitur, computatur; quia etsi a septembri mense annus videatur, incipere, * sicut Indictionum præsentium usus ostendit (tunc enim seminum jactus) vere tamen ex quo plenior gratia se incipit demonstrare, ex eo anni origo subducitur & ideo qui alia ratione primus putatur, diversa æstimatione septimus habetur. Tunc ergo sedit arca, hoc est, in mense septimo, septima & vigesima mensis super montem quadrati. Ex illo minui diluvium cœpit. Simul considera quia eisdem numeris quibus aliqua incipiunt, resolvuntur; ut diluvium cœpit secundo mense anni, septima & vigesima mensis: centum quinquaginta diebus influxit diluvium, centum quinquaginta diebus aliis cessit diluvium: quadraginta diebus nimia vis cælesti imbre & fontium eruptione exæstuavit, quadraginta diebus aliis [d] exactis postquam visa sunt capita montium, undecimo mense, primo die mensis, dimisit corvum sanctus Noe: ita constat eodem numero quo cumulatum est, diluvium esse imminutum. Unde docet nos Scriptura ordinem esse servandum.

61. Quod autem ostium sit arcæ quod aperuit justus, secundum corporis rationem supra dictum est. Secundum altiorem autem interpretationem illud dicendum videtur, quod corporis sensus velut ostiorum similes habentur. Per hos enim tamquam per ostia ingreditur in nostram mentem velut quædam sensibilium comprehensio. Ergo mens nostra per hos sensus respicere videtur, & maxime per visionem, quæ omnibus sensibus corporis præstabilior æstimatur; quia domestica est luminis, & per eam adspicientes cælum, terram, maria, solem quoque, lunam, & stellas quibus axis ornatur, intelligimus Deum esse operatorem mundi atque rectorem, nec sine auctore Deo tantorumque operum conditore hæc potuisse fieri credimus, aut posse consistere.

62. Per hanc igitur fenestram corvum primum justus emisit. Quærenda causa, nec tamen latet quantum ad litteram pertinet; quia plerique quasi annuntium futurorum corvum æstimant, & voces ejus observant, volatusque rimantur. Sensus autem altior significat [e] quod mens justi quando mundare se incipit, quæ tenebrosa sunt, & immunda, & temeraria primo a se repellit. Siquidem omnis impudentia, atque culpa tenebrosa est, & mortuis pascitur, sicut corvus: lumini autem vicina virtus quæ mentis puritate & simplicitate resplendet. Et ideo tamquam emittitur & fugatur culpa, & separatur ab innocentia, ut nihil remaneat in viri justi mente tenebrosum. Denique egressus corvus non revertitur ad justum; quia fugitans omnis culpa est æquitatis, nec probitati videtur & justitiæ convenire. Denique evasisse se credit injustus tamquam de vinculis, cum justus

a Mss. Corb. Long. Colb. & Maz. *sexcentesimo anno, mense septimo*. Edit. & alii mss. ut in textu, nisi quod Rom. pro *septimo*, reposuit *secundo*. Et Valc. utrumque habet, nempe *mense secundo, septimo mense* &c. Unde valde suspicamur voces *secundum Hebraicam veritatem*, ex conjectura in alios mss. & inde in editiones irrepsisse. Fatemur autem non videri absurdum fecisse, qui reposuerunt, *mense vero secundo*; ut intelliges e cap. 14. n. 48. & hoc ipso cap. columna sequenti. Alioquin minus sibi constaret Ambrosii supputatio. Sed in numeris scribendis quam facile labantur librarii, nemo nescit.

b Mss. quinque probatiores restituunt, *post septem dies*; quæ verba in aliis, atque in edit. desiderantur.

c Rom. edit. & ms. Torn. ad marginem, *in secundo mense*.

* Vide quæ dicentur in epist. ad Episc. Æmiliæ.

d Ita mss. quinque, ac edit. Am. Vat. autem, & aliæ edit. *exactis visa sunt capita montium: undecimo* &c.

e Edit. omnes, ac mss. duo, *quod omnis justus*. Alii, ut in textu.

justus ab ejus se consortio separaverit, diluvii cujusdam & corruptelæ familiaris, ut corvus qui cum siccitatem terræ nusquam inveniret, non reversus est, sed [a] remansit.

63. Considerandum etiam quare non regressum dixerit corvum, [b] *donec siccaret aqua a terra*, quasi vero postea sit regressus. Sed hæc locutio familiaris est scripturæ divinæ. Siquidem & in Evangelio habes scriptum de sancta Maria, quod non cognoverit eam Joseph donec peperit filium, cum utique nec postea cognoverit. Deinde quæ est locutio ista, ut diceret, *donec siccaret aqua a terra*, non terra ab aqua? Et quidem usus loquendi etiam hoc habere consuevit: tamen nonnulli ante nos æstimaverunt, eo quod immoderata quædam videatur vis exprimi passionum hac locutione verborum; quia turbidis passionibus ac procellosis consummatur anima, deficientibus autem & velut arescentibus virtutem resumat. Non redit igitur culpæ species in animam justi, quasi siccam & mortuam derelinquens, & cui jam nocere non possit.

Gen. 8. 7. Matth. 1. 25.

CAPUT XVIII.

Ut corvus malitiam, sic virtutem columba exprimit. Ad hanc recipiendam semper justum esse paratum ostendit Noe; idemque columbam septem aliis diebus retinens patientiam in corrigendo necessariam docet.

64. NEc illud vacuum, quod postea columba dimittitur. Malitiam etenim simplicitas, & culpam virtus resolvit. Malitia igitur amat diluvium, & consortium justæ mentis refugit, & quasi desolata, & sine aliqua statione remanet nullam habens cum virtute communionem. Virtus autem redit amans justorum consortia, & largiendæ familiarior utilitati, quæ conferat salutaria, & cavenda ea quæ sunt nocitura, commoneat: sicut columba dimissa cum videret cessasse aquam, regressa est tamquam plena justitiæ; ut ei a quo missa fuerat, nuntiaret quid adhuc cavere deberet, atque exspectando fructu meliore postea potiretur. Quod autem columba non inveniens requiem suam regreditur ad eum, manifestum indicium dedit per hujusmodi aves quantum intersit inter malitiam & virtutem, exprimi. Siquidem corvus ante dimissus, cum aliquanto videretur amplius exundare diluvium, visus est locum invenisse residendi. Et certe non est hujusmodi corvus ut aliæ aves quæ in aquis conversationem habere consuerunt. Cum ergo corvus ubi remaneret invenisse videatur, columba autem non invenerit, evidens ratio est altiore interpretatione signari, quia malitia inquietis passionibus & cupiditatibus quibus corrumpitur anima, se miscere consuevit, & quasi cognatis & domesticis delectatur, ibique commorationem suam locat: virtus autem prima statim specie visionis offensa regredi festinavit ad mentem animamque justi, quod illic diversorium sibi tutissimum sit locatum; eo quod alibi tamquam columba, ita hujusmodi virtus stationem tutissimam invenire non possit. Tarde enim inter astutias istius mundi, & sæcularium fluctus cupiditatum portum solet invenire simplicitas.

65. Itaque [c] sicut justitia velut visendi gratia progressa paulisper ad mentem optimam redire festinat, nec longius discedit a justo, ita etiam justus & studiosus virtutis ubi virtutem appropinquare cognoverit, gremium suæ mentis expandit. Quid enim sibi vult quod vir studiosus virtutis Noe extendens manum suscepit eam, & introduxit ad se? Quod etsi secundum litteram planum videtur, non tamen facile colligas, nisi viri sapientis tibi nota sit consuetudo, qui velut speculatrice virtute utitur, & ei explorandorum negotiorum gerendorumque prærogativam quamdam videtur committere. Ea ergo virtus expendit naturas, ut si qua earum sibi videtur committere profectum, ei possit adjungere. Communis enim quædam est bonitas sapientiæ & liberalis & larga utilitatis; ita ut quas morigeras sibi cernit, adsociet: ubi autem proposito suo viderit aliquorum recalcitrare naturam, velut ad hospitium familiare sibi revolat & recurrit, quam sapiens & industrius tamquam manu quadam mentis festinat excipere, omne cor aperiens suum quo etiam eam absentem tenebat. Nunquam enim potest sapiens exsors esse propriæ virtutis.

66. Quid præterea sibi velit quod tenuit septem diebus aliis columbam, & iterum emisit eam; nisi ut advertas quod bonum sapientis, optimumque propositum semper sibi etiam alios adjungere studet, errantes emendare, corrigere vagantes? Si quem in principio resilire conspexerit, tamen commutandi ejus & corrigendi non desperet profectum. Sicut enim bonus medicus, etsi tempus medicinæ non sit, tamen visitationis speculam ante præmittit; deinde non negligit justæ exspectationis excubias, & paulisper passionibus cedens, opperitur facultatem medendi, quæ cum fuerit oblata, suum non intermittit officium: ita ergo & sapiens verbis ac disputationibus, tamquam medicus medicamentis, contrarias curare desiderat passiones. Et quia in omnibus remedio divini favoris utendum est; ideo septem exspectavit dies quibus mundus omnis describitur Gen. 2. 2.

a Post vocem, *remansit*, additur in Rom. edit. *donec siccaretur aqua*; sed nulla alia edit. vel ms. suffragante.

b Edit. Rom. *donec siccaretur aqua a facie terra*, ut etiam infra. Aliæ vero edit. & mss. magno consensu, *donec siccaret aqua a terra*. Ubi subauditur, *se*, ellipsi familiari apud Latinos.

c Mss. Corb. & Long. *sicut virtus*. Colb. *sicut justus*. Male.

bitur absolutus, & operatori requies ministrata; ut ex illo auctore omnium sumeretur disciplina operationis humanæ.

CAPUT XIX.

Columba quare dicatur ad vesperam regressa cum olivæ ramo in ore: item unde aquas defecisse Noe cognoverit: tandem cur eadem columba post dies septem tertio emissa non reversa sit?

Gen. 8. 11. 67. R*Egressa est igitur columba ad vesperam habens folium oleæ, & ramum in ore suo*. Non otiose posuit & vesperam, & regressam, & habentem oleæ folium, & ramulum in ore suo, ut non fugitantem virtutem arbitreris profectus futuri, si quos possit acquirere; neque rursus tamquam sine lumine eam fuisse cognoscas, & quibusdam tenebris occultam, sed diurno candore fulgentem exspectasse usque ad occasum diei, & sic ad eum regressam, apud quem etiam vesperi tenebras habere non posset. Folium quoque quod secum detulit, etsi breve illud folium detulisse videatur, spem eorum quos sui pœniteret erroris, etsi non magnam, aliquam tamen significavit. Folium enim sine virgulto esse non poterat.
a Ergo quasi germinantis [a] correctionis, licet non magnum aliquod, tamen vexit insigne & folium oleæ, in qua arbore oliva generatur, ex qua oleum conficitur, quo materiale hoc lumen fovetur, & tenebrarum fugatur obscuritas. Quid autem magis quam lumen familiare virtuti est? Folium ergo & ramulus insigne est correctionis: correctio autem quasi radicem sui pœnitentiam habet, quæ pœnitentia non potest in turbidis, sed in iis qui spiritalem jam sermonem acceperint, germinare. In ore quoque non frustra ramulus oleæ videtur esse delatus; eo quod virtus & sapientia in sermone sui habeat claritudinem, & ipsa statim specie lumen ejus effulgeat, maxime cum pacifica loquitur; quoniam hunc quoque ramulum pacem petentes præferre consueverunt. Tulit ramulum, eo quod simplicitas puritate ac sinceritate semina quædam auribus no-
b stris utilitatis infundit; & bonæ [b] doctrina virtutis aut ad industriam provocat, & invitat ad præmium bonæ sibi conscium di-
c sciplinæ, aut gerendæ pœnitentiæ, & [c] sequendæ conversationis cupiditatem injicit peccatori.

68. Unde & præterea cognoverit sanctus
Ibidem. Noe quia defecerit aqua a terra, sicut scriptum est, considerandum videtur. Primo omnium secundum litteram, quia potuit intelligere utrum siccum, an humidum folium esset allatum. Deinde quoniam non

A est hujusmodi columba, ut possit fructus latentes sub aqua eruere. Sed utrum illud folium ante diluvium fuerit exortum, an tempore diluvii, contuendum est tibi. Si ante diluvium, vir justus gavisus est fructum de veteri semine aliquem reservatum, & inde collegit misericordiæ insigne divinæ, quod jam diluvium removisset, quæ fructum demonstraret, cui non potuissent nocere diluvia. Si diluvii tempore natum est folium, advertit utique justus nova se-
B mina misericordiæ fructificasse cælestis, ut radices arborum viverent, & quasi resumta anima fetus germinarent vetustos, atque in assuetos partus redirent, quorum indicium præmissa folia demonstrarent.

69. Sed hoc alta potius interpretatione collegit, quia dominus Deus noster quamvis acerbis iniquitatis nostræ offensus esset erroribus; tamen antiquæ nobis prosapiæ patriæque virtutis semen aliquod vel exiguum reservaret, ne penitus operis & crea-
C turæ suæ omne circa humanum genus amputaretur insigne. Unde & Esaias ait: *Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes essemus*, in alterius nomine civitatis exprimens cæcitatis indicium, in alterius sterilitatem. Ita enim lingua patria Chaldæi nuncuparunt Sodomam & Gomorrham, cæcitatem & sterilitatem significantes. Meritoque Dominus in hujusmodi specie civitatum amputavit magis humana vitia, quam
D puniendos homines [d] judicavit. d

70. Tertio dimittitur columba post septem dies, atque eadem non regreditur. Unde consideremus, ne id quod supra diximus inveniatur esse contrarium. Si verbo quidem columba, opere autem virtus non revertitur ad justum; ergo destitutus est justus, & defraudatus munere suo? Nequaquam. Numquam enim vir hujusmodi a virtute disjungitur, nec cum ex ore emittit justitiam, disputationemque alterius virtutis inducit,
E virtute se exuit, & imitanda aliis æquitate dispoliat: sed vice solis alios illuminat, cum radios suæ lucis emittit. Ignis nempe calefacit adpropinquantes, ita ut calorem naturæ suæ ipse possideat. Numquid deficit lux diei, cum totum mundum illuminat claritate? Habet inoffensum cursum suum, illibatamque naturam. Sic & ista in columbæ specie virtus, cum adhuc ferveret diluvium, secundum avem tamen in terris, se-
F cundum virtutem in hominum passionibus revertitur ad justum, quia in iniquorum pectoribus virtus ut posset hærere, non poterat invenire. Et ideo in illo secundo diversorio sui regrediens hæret atque requiescit. At vero ubi deferbuerint diluvia passionum,

Esai. 1. 9.

a Edit. omnes & cod. Vat. *corruptionis*. Sex mss. melioris notæ, *correctionis*, seu *correptionis*.

b Sic mss. Corb. Long. Torn. Colb. & Maz. cum edit. Am. & Era. At Vat. cod. cum edit. Gill. & Rom. *doctrinam virtutis*. Item paulo post ubi edit. & codices duo, *commissum disciplina*, Corb. Vat. unus, & Long. *conscium disciplina*.

c Rom. edit. *sequenda conversionis*, commodo quidem sensu: sed ea lectio nullo nec mss. nec edit. confirmatur.

d Vat. cod. & edit. *indicavit*. Corb. Long. Valc. Torn. & Maz. *judicavit*. Colb. vero *indicavit*, an *judicavit* habeat, haud facile sit statuere.

num, & auditi verbi compertæque doctrinæ plurimi studuerint esse consortes, jam non unius patrimonium, sed commune bonum esse incipit disciplina virtutis, & tamquam sapientiæ poculum hauritur a plurimis qui ante sitientes bibere noluerunt, sicut nunc fervent diluvia in pectoribus Judæorum; & cum aqua cælestis doctrinæ exundet, potus exuberet, non putant esse potandum. Evangelium legitur, virtus exit de sermone cælesti, tractat Sacerdos in Ecclesia. Sed ne forte intra arcam positus solus non possit audiri, interdum & egressus Ecclesiam, ubi Judæus occurrerit, monet, exemplum adfert cælestium scripturarum. Claudunt aures, ne vel invitos fons abluat, & verbi Dominici humor adspergat. Si qui vero crediderint, currunt ad fontem, doctrinam expetunt, insinuari sibi Evangelium concupiscunt, nec satiantur assiduidate potandi. Ita fonte sapientiæ certatim repleri desiderant, quem ante fugere gestiebant. Quem fontem? Audi dicentem: *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Johan. 7. 37. & 38.

CAPUT XX.

Quod alio die imminuta aqua, alio siccata terra memoretur, eo significari justum Noe in duabus generationibus primum fuisse. Per denudationem arcæ abdicationem corporeæ delectationis exprimi. Quare primus vel secundus mensis, verni temporis dies dictus. Postremo difficultas de folio reperto dissolvitur.

71. IN primo & sexcentesimo [a] anno vitæ Noe, primo die mensis imminutam aquam dicit a facie terræ; in secundo autem mense, septima & vicesima die mensis siccatam terram esse commemorat. Quid sibi vult illa adjectio de aquæ imminutione, cum supputata ratio superior annum conclusisse videatur, qui annus a secundo mense incipit, & in secundum mensem anni alterius usque progreditur? Nisi forte hic justi formam declaratam velimus accipere; ut primus annus is fuerit, quo cœpit diluvium, [b] post sexcentesimum scilicet annus primus; primus iterum annus & primus mensis post sexcentesimum annum, quando imminuta est aqua a facie terræ: eo quod justus in peccatorum generatione quæ propter delicta deleta est, virtute primus erat, & in secunda generatione, quæ cœpit post diluvium, & ordine, quia primus secundæ generationis fuit, & merito primus evaserat. Recte enim ei honor defertur qui & primæ generationis primus fuit & posterioris principium; qui meruerit & de illa evadere, & isti ad seminarium propagari. Cum enim alii deperissent, solus vitæ egregiæ merito, & prærogativa virtutis apud Deum dives, non est expertus malitiæ corruptelam, per quem factum est ne totum corpus generis humani vel abolitum videretur in terris, vel a Dei abscissum gratia relinqueretur.

72. *Et denudavit*, inquit, *Noe tectum arcæ.* Gen. 8. 13. Cum arcam sicut supra interpretati sumus, Supra c. 6. pro specie corporis acceperimus, quid sit denudari corpus intelligamus secundum altiorem scilicet sensum. Ceterum liquet quemadmodum arca potuerit aperiri secundum litteram. Quid igitur tectum humani corporis sit quod clausum in diluvio fuit, nisi forte delectationem accipiamus, quæ operiebat hoc corpus nostrum, & quasi tegebat per illum Adæ errorem? Et eo maxime tectis similis æstimatur; quia sensus omnis in capite, inde delectatio quæ corpus omne subjectum habebat. Sed ubi mens justi viri sobria atque integra a corruptione diluvii, divinæ cognitionis inflammata desiderio exilire atque evolare voluit in superiora, detexit omnia quæ erant impedimento, & speciem voluptatis, quæ quodam operimento ceteras tegebat partes corporis redoperuit ac retexit; ut non solum corpus a servitio dominatricis ignobilis liberaret, verum etiam ea quæ erant incorporalia comprehenderet; quæ enim non videntur æterna sunt. Et ideo justus quem non videbat Dominum requirebat, corruptelæ exsors, cupidus æternitatis.

73. Quod autem ait primum mensem vel secundum, eumque esse verni temporis diem, habes & alibi dictum, *Hic mensis primus erit vobis in diebus anni.* Exod. 12. 2. Qui enim in gratia primus post periculum, hic recte prærogativam primi mensis accepit.

74. Nec te autem moveat quod diximus Supra c. 19. supra folium in ramo repertum post diluvium potuisse generari: etsi sub aqua plerumque herbæ soleant germinare; tamen ut scrupulus omnis possit auferri, quid magnum si Deo jubente, uno die quo imminuta fuerit aqua, statim germinavit & terra, cum idem sit fructuum reparator & conditor, atque operis sui usum non fuerit oblitus? Denique habes & in Genesi statim Gen. 1. 11. quod jusserit ut terra herbam pabuli germinaret, & lignum fructiferum cum fructu suo, & statim ejecit terra herbam pabuli, habentem semen secundum genus, & lignum fructiferum; & ille dies unus fuerit, quo hæc Deus jussit aut fecit. Ergo beneficii

a Rom. edit. totum hunc locum contra mss. & aliarum edit. fidem ita mutavit, *anno Noe primo mense imminutam ..... septima & decima die...., commemorat septima & vigesima mensis aperuit Noe arcam. Quid sibi vult illa adjectio primi mensis de aqua*, &c.

b Ad emendationem hujus loci mss. & edit. ant. conveniunt, præterquam in una vocula: namque ubi edit. habent, *eo ordine*, mss. omnes legunt, *& ordine*. Quædam autem edit. Paris. ita præferebant, *sexcentesimus scilicet annus; primus iterum annus & primus mensis post sexcentesimum omnium*; cetera ut in textu: quædam vero præter descripta verba post vocem, *diluvium*, infra positam ita prosequuntur: *eo ordine primus fuit. Recte igitur primus ei honor defertur, quia & prima generationis primus fuit qui evaserat, & posterioris principium, qui meruerit isti ad seminarium*, &c.

a cii sui Deus non immemor, a immemor autem nostræ iniquitatis opus suum ejusdem qua cœpit temporis quantitate reparavit.

CAPUT XXI.

Cur Noe ut exiret ex arca Dei præceptum exspectaverit. Quomodo per ordinem quo idem cum suis ingressus atque egressus describitur, abstinentia generationis nec non ejusdem usus designetur? Demum quid ille ordo spirituali intellectu nos edoceat?

Gen. 8. 16. 75. ET *dixit dominus Deus ad Noe: Exi de arca tu, & uxor tua, & filii tui.* Itaque recedente aqua & siccata terra exire potuit Noe de arca. Sed justus nihil sibi arrogat, sed totum se divino committit imperio. Et maxime qui cælesti fuerat ingressus oraculo, cæleste debuit ut egrederetur, exspectare responsum. Verecunda enim justitia est; quia inverecunda iniquitas quæ usurpat indebita, nec reveretur auctorem.

76. Nunc quæramus qua ratione quamdiu ingrediebantur in arcam hic ordo fuit ingredientium, ut primo ipse ingrederetur & filii ejus; deinde ejus uxor, & uxores filiorum ejus: quando autem exierunt, commutatus sit. Nam scriptum est: *Exivit ipse, & uxor ejus, & filii, & uxores filiorum ejus.* Ibidem. 18. Et littera quidem significat in ingressu abstinentiam generationis, in egressu generationis usum. Tunc enim pater cum filiis prius introivit, & filii cum parente, & postea uxor ejus, & filiorum ejus uxores, id est, non commiscetur sexus in introitu, commiscetur in egressu. Aperte igitur velut ordine ipso ingressionis vocem quamdam justus emittit, tempus illud non esse concubitus, neque deliciarum, quo omnibus immineret interitus. Luc. 17. 26. & 27. Unde in Evangelio Dominus ait, reprehendens quod temporibus Noe manducarent & biberent, uxores ducerent, & filias nuptum traderent; & ideo propter intemperantiam eorum supervenisse diluvium. Mœroris igitur tempus illud non lætitiæ erat. Et inde justus consortio non delectabatur uxoris, vel filii justi petebant copulam conjugalem. Quam enim indecorum, ut quo tempore viventes morerentur, tunc perituri generarentur? Postea autem recte ad seminarium ceterorum b successit usus & cura conjugii, cum diluvium recessit. Itaque non viri cum viris, sed feminæ cum viris exeunt; ut virilis in se interdicta permixtio, permissa autem virilis & feminei legitima sorte conjugii copula videretur.

77. Sesus autem altior hoc habet: ubi periculum est, viriles quædam & fortiores disceptationes menti adhæreant, & eo se mens quasi quamdam tueatur sobolem filiorum, quo tempestatibus & gravioribus passionibus acies quædam virilis occurrit. Decurso autem periculo, nihil obest si molliores cogitationes validioribus copulentur; non ut effeminentur a mollioribus fortiores, sed ut molliores sensus velut quibusdam virilibus roborentur, cum omnia consilia nostra ad virtutem, justitiam, integritatem, fortitudinem dirigantur, & quodam usu seminarioque virtutum creari atque adolescere possint validiora consilia. Non est igitur utile, cum vitiorum aliqua confusio est quæ mentem occupet, serere aliquas cogitationes, atque generare & parturire mentem. Cum autem compressæ fuerint cupiditates, & mens requieverit, tunc seminario quodam disceptationis accepto, virtutes possunt & bona opera germinari.

CAPUT XXII.

Qua de causa Noe arcam injussus Deo ædificavit; quidve Deo, & non Domino: quare etiam holocausta e bestiis ac volatilibus mundis obtulerit; & quid sit quod ait Dominus: Recogitans non adjiciam maledicere terram &c.

78. ET *ædificavit*, inquit, *Noe arcam Deo.* Gen. 8. 20. Qua ratione supra Dominus admonuit quæ faceret, & fecit Noe omnia: hoc autem quod non admonitus est fecerit, fortasse requiratur. Sed utique Dominus non debuit quasi avarus mercedem gratiæ postulare, & justus eam intellexit veram actionem gratiarum esse quæ non juberetur, sed deferretur. Itaque nec dilationem passus est. Etenim grata animi virtus passionem dubitationis excludit: qui autem debitum gratiæ ut a se exigatur exspectat, ingratus est. Quod autem *ædificavit*, inquit, *Deo*, & non dixit Domino, sed *Deo*; secundum nominis interpretationem, non coacta videtur hæc actio esse gratiarum quasi Domino; sed virtus justi morigera & grata quasi Deo. Quod imperiale est sequestravit; quod beneficii nominavit.

79. *Et sumsit a bestiis, & a volatilibus mundis, & obtulit*, inquit, *holocausta*. Ibidem. Littera evidens est, quod ea quæ incontaminata sunt, debemus offerre, in quibus affectus reluceat offerentis. Altior autem interpretatio hoc habet, quod bestiæ mundæ videntur sensus esse sapientis; volatilia autem intellectus, qui sunt longe subtiliores atque leviores.

80. Nunc vero consideremus diligentius quid sit quod ait: *Et dixit dominus Deus: Recogi-* Ibidem. 21.

a Sic mss. Vat. Corb. Long. Alii vero & edit. *memor autem nostræ iniquitatis, opus suum ejusdem*. Cod. Maz. *eadem qua cœpit* &c.

b In omnibus edit. desideratur verbum, *successit*, quod ex cod. Corb. Long. Colb. & Maz. restituimus.

cogitans non adjiciam maledicere terram propter opera hominum; quia permanet cor hominis diligenter super mala [a] *a juventute*. Non ergo adhuc percuteret omnem terram, sicut fecit, omnibus diebus terræ. Etsi vindicaverat in hominum genus; tamen cognoverat quia vindicta legis ad timorem proficit, & cognitionem doctrinæ magis quam ad naturæ commutationem, quæ corrigi in aliquibus potest, in omnibus mutari non potest. Vindicavit ergo Dominus, ut timeremus: pepercit, ut reservaremur. Et vindicavit semel ad exemplum timoris, pepercit in reliquum, ne dominaretur semper amaritudo peccati; simul quia si quis peccata cupiat sæpius vindicare, asper magis quam censorius habetur. Ideoque dicit Dominus: *Non adjiciam ultra maledicere terræ, propter opera hominum*, id est, quia pietatem suam circa universitatem hominum voluit declarare, & tamen securitatem & negligentiam quamdam mentibus humanis adferre non debuit, in paucos vindicat, plures reservat. Deinde cum dicit: *Non* [b] *adjiciam*, ostendit quod allevet magis ærumnas hominum quam ingravet, sciens quod penitus peccata hominum auferri non queant. Tamquam in proverbio: Si quis reti subtili haurire cupiat aquam, sic qui malitiam ex pectoribus hominum conatur auferre.

81. [c] *Non adjiciam*, inquit, *maledicere terræ propter peccata hominum; quia permanet sensus hominis diligenter super mala a juventute*. Vide quomodo studiose nos delinquere Deus significet, dicendo permanere super mala sensum hominis diligenter: quo dicto significare videtur diligenter cor hominis ad peccata propendere, & inesse principali nostro lubricum delinquendi, & quod pejus est, studium non deesse. Ideo enim ait, *diligenter*, quasi solliciti simus, ne immunitas culpæ nobis possit obrepere. Deinde non in unum malum dixit, sed *super mala*. Et, *a juventute*, addidit; ex illa enim ætate crescit malitia, licet alibi legerimus quod non sit sine peccato nec unius diei infans. (Job 14. 5.) Sed & infantia sine peccato non sit propter corporis infirmitatem, diligentia autem & studium peccandi incipiat a juventute; ut puer quasi infirmus peccet, juvenis tamquam improbus, qui studiose cupiat peccata committere, & in criminibus glorietur. Apud plerosque enim innocentia pro ignavia, & culpa pro laude habetur. Ita se luxuria & deliciis & adulteriorum affectibus juvenes jactare consuerunt. Crescit ergo cum ætatibus culpa. Omne igitur genus hominum jam non consumendum declarat, cum dicit: *Non adjiciam percutere omnem carnem*: sed in parte vindicta servatur.

CAPUT. XXIII.

Quod ait Dominus, Semen & messis, frigus & æstus non requiescent, *ad litteram & moraliter explicatur*.

82. Quid sit etiam quod ait, *Semen & messis, frigus & æstus, hyems & æstas,* [d] *die & nocte non requiescent*. (Gen. 8. 22.) Secundum litteram significat permansura manentibus secundum institutionem Domini, & statum suum temporibus incorrupta futura animalia, vel nemorosa omnia. Nam cum corrumpuntur tempora, corrumpuntur etiam illa quæ temporibus suis quæque gignuntur. Si autem confusio sit temporum, quomodo possunt confusione facta etiam ea quæ sunt gignentia permanere? Ergo tempora sunt quæ aut corrumpunt aut reservant, prout ipsa sui habuerint qualitatem. Ideoque annus ex contrariis ducitur, vere, autumno, æstate, hyeme, sicut harmonia cantilenæ permixtis gravibus & acutis videtur consistere. Sic ergo & mundus iste ex contrariis continetur, aere & terra, igni & aqua. Nostra quoque corpora frigore & calore, humore & siccitate, quemdam naturæ ordinem servant. Nam si naturalis ordo ac mensura confunditur, tunc necesse est sequatur interitus. Ergo certum ordinem temporum Dominus, remota confusione diluvii, ad perseverantiam mundi promittit futurum.

83. Altior autem sensus hoc habet, ut per semen intelligamus principium, per messem intelligamus finem. In utroque salutis est causa. Alterum sine altero imperfectum est; quia ubi principium est finis quæritur, nec potest esse sublato fine principium, & finis in principium recurrit. Ergo semper in eadem recursurum dum in hoc mundo est, genus memorat humanum; ut cum incipit annus, finiatur: cum finitur, incipiat, non medio mundus tempore resolvatur. Ita & mens quando aliquid videtur incipere, ad finem usque contendat, & operis sui terminum quærat. Quando finit aliquod opus, non quasi consummato [e] opere ferietur: sed in alia recurrat opera, & semper incrementa virtutis exerceat; quando quidem videt quod in fructus suos semper [f] terra revocetur, qui diversi aut

a Rom. edit. sola, *ex adolescentia sua. Non ergo adjiciam percutere omnem carnem, sicut feci, omnibus diebus terræ.* Cum mss. consentit Nobilius in hunc locum, nisi quod paulo superius interpunctionem sic putat esse restituendam: *Et dixit Dominus recogitans: Non adjiciam* &c. Quod hebræo melius respondere adserit.

b Edit. Rom. *Non adjiciam percutere omnem carnem.*

c Ita mss. & priscæ edit. magno consensu. Edit. Rom. *Non adjiciam, inquit, ultra maledicere terram propter opera hominum, quia permanet cor hominis diligenter propter mala ex adolescentia sua.*

d In sola Rom. edit. legitur, *dies & nox.*

e Omnes edit. & plures mss. *opere finiatur*. Elegantius Corb. & Long. *opere ferietur.*

f Ita sex mss. & edit Am. ac Era. At. in aliis legas, *terra renovetur*. Iterum hoc eodem loco Vat. cod. habet, *qui diversi vere & æstate, autumnoque nascantur, alio* &c.

vere & æstate, ut in partibus Orientis, aut æstate autumnoque nascantur, ut in partibus Occidentis.

84. Alio tempore terrarum seminaria partus suos edunt alio autem tempore fructus arborum carpimus. Dividui ergo fructus sunt necessarii, & voluptuarii: necessarii ex seminibus terrarum; at vero ex arborum fructibus voluptuarii. Itaque corpus nostrum tamquam vere, hoc est, aere, cibo pascitur naturali. * Αἐρ autem græco nomine, ver latino dicitur. Ideo Scriptura de partibus Orientis, & maxime Ægypti per quam transivit Hebræus, vel ex partibus Phœniciæ sumsit exemplum. Anima autem voluptuariis, hoc est sapientiæ fructibus alitur: cui iterum, ut corpori nostro contrarium frigus & æstus, ita timor & iracundia videntur adversa. Sed quia in corpore est, [a] necesse est & iracundiam habeat & timorem, nec potest sine hac esse corporeæ necessitate naturæ. Et ideo mens sapientis moderamina justa dispensat; ne iram & timorem permisceat, & fiat confusio quædam in animo illius atque diluvium.

85. *Die* quoque *& nocte* quod ait, per diem intelligis illuminantem virtutem, per noctem recognoscis tenebrosam insipientiam. Itaque & in timore tamquam in frigore potest esse illuminans virtus. Similiter & iracundiam potest reprimere temperantia; ut in timore aliqui non penitus resolvantur, & magis timorem dirigant ad opera virtutis. Verbi gratia, si persecutor insistat, ut plus Deum timeas, & perpetua magis supplicia, quam præsentia putes esse vitanda, quæ dum times, accendaris ad gloriam, perfidiæ iratus & sceleri. Rursus iracundia succensus divino commotionem timore modereris.

CAPUT XXIV.

De prærogativa potestatis hominibus in cetera animalia per benedictionem qua Noe cum suis donatus est, divinitus adtributa. Et quomodo intelligatur Dominus eisdem hominibus in escam dedisse omnia reptilia, cum eorum quædam venata sint.

Gen. 9. 1. & 2.

86. ET *benedixit Dominus Noe & filios ejus, dicens: Crescite & multiplicamini, & replete terram, & dominamini ejus: &* [b] *timor vester & tremor erit omnibus bestiis terræ, & omnibus avibus cæli, & in omnibus quæ moventur super terram, & in omnibus piscibus maris.* Hæc prærogativa potestatis in ceteris animalibus videtur hominibus adtributa & in superioribus partibus. Sed eo loco ubi dixit quod Deus hominem fecit, dicitur: *Masculum & feminam fecit eos, & benedixit eis dicens: Crescite & multiplicamini, & replete terram, & dominamini ejus, & potestatem habete super pisces maris, & volatilia, & bestias terræ, & reptilia.* (Ibid. 1. 28.) Quod eo admonui, ut intelligas geminam hominis generationem expressam: unam secundum imaginem Dei, alteram secundum figmentum de luto terræ. Denique illa creatio hominis de luto terræ videtur esse facta post mundum, postquam requievit Deus ab operibus suis. Sero quodammodo [c] terenæ statuæ figmentum gignitur. *Non erat pluvia super terram, ne c homo terram operabatur.* (Ibid. 2. 5. & 7.) Tunc *de limo terræ finxit Deus hominem, & insufflavit in faciem ejus spiritum vitæ, & factus est homo in animam viventem.* Ille autem sexto die, quasi perfecto numero quo omnia conclusa sunt opera Dei, quasi perfecta operatione constitutus homo secundum imaginem Dei est, cui etiam iste comparatur qui in diluvio justus inventus est. Et ideo supra terrena omnia eum constituit Deus, sicut & illum ad immaginem Dei factum, [d] quia uterque a terrenis vitiis temperabat. Ille qui ita generatus est, ut nihil terreno deberet contagio: iste qui & in periculis fuerat adprobatus, & examinatus in passionibus, & repertus quod in confusione non fuisset [e] obnoxius passioni.

87. Altior autem sensus habet quod justus magnitudine & multitudine virtutis augetur, atque doctrina; & replet terram, quasi cor quoddam in quo sit receptaculum intelligibilium. Ita nihil vacuum sapientiæ esse patitur, quod insipientia possit invadere. Domitis igitur non solum terrenis omnibus passionibus, sed etiam sensibus corporalibus, bestias quoque sibi quodam terrore subjicit & timore, in quibus species videtur inesse malitiæ atque feritatis. Immitis enim & agrestis est omnis malitia, & inflatur aerio quodam tumore. Nec illud obscurum, quod reptilia quædam lethalium quamdam habent speciem passionum, a quibus venenum quoddam menti videtur infundi. Omnibus ergo his imperat justus quibus non commiscetur: sed coercet ea, si mens ejus non delectatione, non cupiditate ducatur, non tristitia, & timore frangatur; non etiam luxuria atque deliciis tamquam lubricum & caducum vitæ hujus agat cursum,

* Vocem Αἐρ cum edit. superiores, latinis, mss. autem partim latinis, partim confusis characteribus exhiberent, qui ultimas edit. Paris. curavere, sensum minus adsecuti reposuere: *Aer autem græco nomine, vel latino dicitur*. Male. Illic siquidem αἐρ per metathesim ponitur pro ἔαρ, vernum tempus. Nisi scribere malis per contractionem ἦρ, quod apud auctores frequens occurrit.

a Ita emendavimus mss. subsidio. Hic enim edit. exhibent magno consensu, *in corpore est, & iracundiam habet & timorem, nec potest sine hac esse in corpore necessitate naturæ*.

b Hic a mss. in eo tantum recedunt edit. vet. quod omittunt: *bestiis terræ, & omnibus avibus cæli, & in omnibus*. Edit autem Rom. totum locum concinnaverat in hunc modum: *timor vester, & tremor erit super omnes bestias terræ, & super omnia volatilia cæli, & super omnia quæ moventur super terram, & omnes pisces maris &c.*

c Ms. Long. *terrenæ substantiæ figmentum*.

d Edit. omnes, ac mss. non pauci, *quia utrumque a vitiis terrenis temperabat*. Mss. Corb. & Colb. *quia uterque &c.*

e Mss. Corb. Long. & Vat. *obnoxius confusioni*.

sum, sed continentia & temperantia abigat a se vir sapiens hujusmodi passiones.

Ibidem 9. 88. Sed quia subdidit statim: *Omnia reptilia quæ sunt viva, erunt vobis in escam;* ne forte te moveat quia ante de reptilibus diximus venenatis, cognosce alia esse reptilia venenata, alia mansueta. De mansuetis igitur reptilibus accipe, quæ etsi non omnia ventre & pectore repunt sicut colubri, tam exiguos tamen pedes habent, ut repere magis quam ambulare videantur. Ergo venenatorum reptilium [a] similes immundas in corpore accipe passiones, mansuetorum autem decoras. Omnis enim affectus qui est præter deformis delectationis illecebram, passio quidem est, sed bona passio. Cupiditas mollior, & ira, & timor, hæ noxiæ animæ passiones sunt: affectus autem innoxii, passiones bonæ sunt. Et his vivendi quidam nobis usus ministratur, & causa: harum cibo utimur ad vitæ gratiam, harum epulis delectamur.

CAPUT XXV.

An oleribus magis quam carnibus vescendum Dominus præceperit; & quemadmodum nos muniverit Moyses contra opiniones Philosophorum de anima, quorum varia placita referuntur: item qua ratione sit distinguendum inter animæ partem rationalem & sensitivam; quidve anima sanguis dicatur?

Ibid. 9. 3. 89. Quid est etiam quod ait: *Sicut olera pabuli dedi vobis omnia?* In quo & ii qui simpliciter intelligunt, ut non expendant sermonis examen, non nobis videntur esse contrarii. Sunt enim qui putant quod olera ad escam nobis Dei nutu adtributa videantur, quo his magis quam carnalibus epulis uti debeamus: ego autem libenter his acquiescerem, ut generi hominum ad parcimoniam magis & temperantiam olerum usus inolesceret; nisi viderem ab his qui non libenter accipiunt, posse referri mihi quia non omnia olera escæ hominum inveniantur accommoda. Deinde quia non omne hominum genus sapientiæ & continentiæ amore ducitur, ut continentiam sequi possit. Et ideo quod generale præceptum est, ad portiunculam paucorum hominum derivare non possumus; omnibus enim hominibus hoc præceptum datur.

90. Ideoque consideremus quid dixerit: *Sicut olera*, inquit, *pabuli dedi vobis omnia*, non olera omnia dedi vobis ad escam. Utantur igitur qui utuntur carne, tamquam oleribus, non ad distentionem, nec [b] ad

A arvinam corporis, quam epulæ carnis facere consueverunt. Sed quemadmodum & olera non omnia ad escæ usum habilia sunt, ita etiam non omne vivum reptile accommodum ad usum epulandi. Siquidem ab omnibus venenatis abstinere debemus; licet huc quoque processerit luxuria, ut magis delectationi consulat quam periculo, & in plerisque resecto quod dicitur venenatum naturaliter inesse, reliquam partem ad cibum vindicet; quæ etsi non plena periculi, tamen vicina periculo est, & corruptela aliqua necesse est in totius succum se carnis infuderit. Plerique etiam sagittis venenatis transfigunt cervos & hujusmodi velocia animalia, & postea resecta quadam parte membrorum, reliquo corpore ad cibum utuntur.

91. Quod autem ad altiorem sensum pertinet, hoc est, unde magis dictum est quod irrationabiles passiones ita debeant menti sapientis, ut olera rustico esse subjecta; atque ita his utamur tamquam reptilibus cogitationibus, ut agricola oleribus; quæ licet obesse non possunt, cibi tamen non habent gratiam fortioris. Generale enim omnibus & commune præceptum, non altiora indicit genera virtutum; quæ utique paucorum sunt. Sed & si quis virtutum epulas fortiores sibi exhibere non possit, hujusmodi tamen habeat passiones, quæ non noceant, sed delectent. *

92. Ideo in principio sanctus Moyses informavit nos atque instruxit de insufflatione animæ, ut non laberemur opinionibus diversis Philosophorum, qui sibi ipsi constare non possunt. Plerique enim varia senserunt, ut Critias & ejus discipuli sanguinem esse animam dicentes, istam utique animam qua vivimus, quæ est sensibilis, non illam animam quæ rationabilis & intelligibilis interioris hominis æstimatur. Hyppocrates autem etsi Critiæ non improbavit ingenium, nec disputationem ejus redarguit; tamen sententiæ non acquievit. Aristoteles ἐντελέχειαν dixit. Ignem alii esse voluerunt. Nos igitur hujusmodi divisionem teneamus; ut separemus quod est rationabile animæ, cujus substantia divinus est spiritus, sicut ait Scriptura: Quia *insufflavit in faciem ejus spiritum vitæ*: [c] esse autem in ea nutrimentum quoddam vitale quo hoc corpus animatur, esse etiam delectabile. Illarum igitur & vitalis & delectabilis animæ partium substantia sanguis appellatur a quibusdam; licet etiam Scriptura dixerit: *Anima totius carnis, sanguis est*. Proprie igitur animam carnis sanguinem appellavit. In carne enim delectatio & passio est, non mens & ratiocinatio. Ta-

Arist. l. 1. de anima, text. 29. & 30.

Gen. 2. 7.

Levit. 17. 11. & seq.

a Ita cod. Vat. & Maz. cum Mss. vero Corb. & Colb. *similes in mundo corpore passiones*. Long. melius, *similes immundo corpore passiones*.

b Mss. Corb. Valc. Colb. & Maz. cum quibusdam Parf. edit. *ad ruinam corporis*.

* Hinc aliquid omissum esse vel cæco pateat. Vide quæ in admonitione de hoc diximus.

c Edit. quæ Romanam secutæ sunt, reposuere partim, *Est autem .... est etiam*; partim, *Esse autem .... est etiam*. Sed vet. omnes cum mss. utroque loco legunt, *esse*; ubi aliquod e verbis superius positis, nimirum *voluerunt*, vel *teneamus*, mente supplendum.

Tamen si diligenter intendas, hic locus illum explanat. Cum enim hoc loco animam sanguinem dixerit, utique significavit aliud esse animam, aliud sanguinem, ut sit animæ substantia spiritus vitalis: sed ipsum spiritum vitalem non per se tantum & sine sanguine usum adferre vivendi, sed commisceri sanguini; quia sunt quæ vocantur arteriæ velut receptacula spiritus, quæ non solum aerem purum amplectuntur; sed etiam sanguinem, sed minorem longe sanguinis portionem. Gemina enim cum vasa sint, aliud est venæ quæ φλέψ græce appellatur, aliud arteriæ. Vena plus habet sanguinis, quam spiritus, hoc est, φλέψ: arteria minus habet sanguinis, multo amplius spiritus. Jam temperatio pro diversitate naturæ est hominum singulorum.

93. Altior autem sensus delectare te debet, qui significat sanguinem animam ideo dictum, quia sanguis calidus & ignitus est, sicut est virtus. Quicumque igitur studio fuerit virtutis accensus, & vaporem laudis adsumserit, omnes delicias ventris excludit. Ea igitur cogitationum quæ sunt carnalia atque terrena, in virtutis, inquit, ardore positi rejicietis, quasi inhabilia spiritali cibo. Non enim carnem manducabat, hoc est, terrenum aliquod cogitabat, qui dixit: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei qui in cælis est*, studia hominibus virtutis inspirans, & cupiditatem divinæ cogitationis infundens. Ergo terrenæ cogitationes & infirmæ, quasi eviratæ & sine usu sanguinis habentur. Et ille eviratus dicitur, qui sanguinis plurimum amiserit, etenim sanguinis effusione frigescit. Quisquis igitur diligens virtutum est, cibos ablegat & rejicit corporales, nisi quantum scit satis esse naturæ. Quisquis autem negligentior tamquam lubricum & aquosum vitæ istius fuerit cursum secutus, quasi amissis vestigiis in uterum decidit & ventrem. Itaque ea quæ sunt terrena desiderat, cibi cælestis alienus: & qui non possit dicere: *Nostra conversatio in cælis est.* Ideoque ut ad secretos provocaret, ait idem: *Ne tetigeritis, ne attaminaveritis, ne gustaveritis quæ sunt ad corruptelam ipso usu, secundum præcepta & doctrinas hominum quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ, in observatione religionis, & humilitate cordis, non in indulgentia corporis, non in honore aliquo ad saturitatem & diligentiam carnis.*

Ioan. 4. 34. — Philip. 3. 20. — Coloss. 2. 21. & seq.

CAPUT XXVI.

Pejorem bestiis esse qui fratrem, id est, ejusdem naturæ consortem occiderit; majus tamen periculum a fratribus ipsis germanis metuendum; eisque fraternum nomen non abrogari, ut eorum magis gravetur impietas. Unde morale dogma, cuique a propriis cogitationibus ac verbis cavendum. Qualis in fusi sanguinis auctorem comminatio: qui dictum de homine, ad imaginem Dei fecit eum; *quidve addita vindictæ causa nos doceat.*

94. DEnique hunc sensum esse posteriora approbant; sic enim ait: *Etenim vestrum sanguinem, & animarum vestrarum exquiram de omnibus bestiis, & de manu hominis.* Bestiali malitiæ comparavit, immo etiam [a] acervavit iniquitatem hominis ultra bestiarum feritatem, dicendo: *De manu hominis fratris.* Etenim bestiæ nihil nobiscum habent commune naturæ, nullo velut fraterno jure devinctæ sunt. Si nocent hominibus, quasi extraneis nocent. Naturæ jura non violant, germanitatis non obliviscuntur affectum. Ideo gravius homo peccat qui fratri insidiatur: & Dominus severius vindicaturum se esse promisit dicens: *Sanguinem hominis de manu fratris ejus exquiram.* An non frater est quem rationabilis naturæ quidam uterus effudit, & ejusdem matris nobis generatio copulavit? Eadem enim natura omnium mater est hominum; & ideo fratres sumus omnes, una atque eadem matre generati, cognationisque eodem jure devincti.

Gen. 9. 5.

95. Ideoque & Dominus fratrem appellavit & eum fratrem a quo sanguis fratris exquiritur, significans magis ab his periculum pertimescendum qui fraterno sibi jure sociantur. Hinc etenim insidiæ, hinc pericula frequentiora hominibus comparantur, & ut specialia comprehendamus, quod fratribus specialius in hereditatis divisione frequenter odia succrescunt. Deinde si fratri amplius collatum fuerit a parentibus, fratres alii indignantur magis, & gratiam a parentibus collatam parricidio auferre conantur. Ista magis bella suspecta, bella non [b] civium tantum, sed singularum domorum. Illos ergo Dominus ad ultionis judicium comprehendit, quos magis insidiaturos sibi esse cognovit.

96. Tertium est quod in eo fratrem dixit, non quod dignus pietatis nomine parricida sit: sed quo magis pietatis gravetur vocabulo, atque inde fiat sceleris incrementum, quo justior sit vindicta scelesti. Ergo Dominus Deus noster ultionem promittit; ut

a Omnes edit. *acerbavit*. Mss. melius, *acervavit*, id est, exaggeravit. Et hoc semel monendum, ubi habetur in edit. verbum, *acerbo*, semper fere in mss legi, *acervo*.

b Hic magna tum in mss. tum in edit. corruptio. Cod. Corb. Colb. Vall. ac edit. Am. Gill. & quædam Paris. *non civii tantum, sed singularum domorum.* Mss. Vat. Long. & Eras. edit. .... *sed singularium domorum.* Aliæ Paris. *non sibi tantum, sed singularum domorum.* Locum tamen e cod. Maz. sat bene restituimus.

ut vel sic frangatur metu, qui pietatis est oblitus; & sciat quod etiamsi homines effugiat homicida, Dei tamen judicium non possit evadere, sed majori & æterno supplicio reservetur.

a · 97. Altiore autem sensu [a] hoc intelligimus, non solum ab extraneorum insidiis, verum etiam a nostris, hoc est, domesticis cogitationibus nobis cavendum. Deinde observandum nobis non solum a malitia mentis, verum etiam ab ipsis sermonibus nostris. Ideoque ait: *De multiloquio non effugies peccatum.* (Prov. 10. 19.) Ergo hoc significari videtur non solum operis nostri, sed etiam sermonis qui est magis domesticus, rationem Domino esse reddendam. Et ideo diligentius considerandum, ne vel sermone, vel opere contrahamus offensam; quia sicut ore confessio fit ad salutem, sic ore fit lapsus ad mortem.

98. *Qui effuderit*, inquit, *sanguinem hominis, pro sanguine hominis ejus, effundetur.* (Gen. 9. 6.) Non erravit locutio, sed emphasis est, id est, exaggeratio facta verborum est, eo quod is qui * effuderit sanguinem hominis, ipse quasi sanguis effundetur, quod spem ei posteritatis eripiat; quia sicut sanguis effusus in terram hac atque illac spargitur, ita impiorum anima [b] corporeæ fragilitatis more solvatur; (Job. 33. 28.) quia & de anima dictum est mortem ejus esse corruptionem, eo quod gratiæ cælestis munere defraudetur, & velut collisa malitiæ scopulis salubritatis suæ corpus imminuat.

99. Movet etiam plerosque quod dixerit: *Ad imaginem Dei fecit hominem*: (Gen. 9. 6.) & non dixerit: Ad imaginem meam, cum ipse sit Deus. Sed intellige & Patrem esse, & Filium esse. Et licet per Filium omnia facta sunt, tamen legimus quia Pater fecerit omnia, & fecerit per Filium, sicut scriptum est: *Omnia in Sapientia fecisti.* (Psal. 103. 24.) Sive ergo Pater dicit, ad imaginem Verbi fecit: sive Filius dicit, ad imaginem Dei Patris fecit. Et ideo familiarem quamdam & domesticam Deo demonstrat hominis esse naturam, id est rationabilis hominis, secundum quod ad imaginem Dei creati sumus; eaque causa inultum non esse apud Deum quod in domesticum animal sibi videat crudeliter & impie esse commissum.

100. Causa ergo vindictæ addita facit, ut primum excludamus philosophorum quorumdam opiniones, qui negant Deum habere curam super homines: deinde scientes prærogativam nostræ ultionis apud Deum manere, neque in alios committamus quod divino judicio vindicandum sit; neque mortem ipsi vehementius pertimescamus, cum sciamus necati hominis innocentis apud Deum nullum esse contemtum.

CAPUT XXVII.

Promittitur diluvium numquam ejusmodi futurum esse, ut terram omnem corrumpat; idque ad animi passiones traducitur. In arcu qui dicitur ponendus in nubibus, non intelligendam iridem ostenditur, sed divinæ virtutis intensionem ac remissionem.

101. [c] Non erit, inquit, *diluvium, ut corrumpat omnem terram.* (Gen. 9. 11.) Dubium videtur: utrum enim, *diluvium non erit*, intelligendum sit quod diluvium corrumpat terram; hoc enim diluvia facere consuerunt: an vero non erit tale diluvium quo terra omnis corrumpatur, quod posteriora aperiunt, cum dicit omnem terram non corrumpendam? Ostendit enim diluvia quidem esse futura, sed non talia quibus possit omnis terra corrumpi.

102. Sensus autem hoc altior habet, quod jam providentia futura sit Domini, ne tantum sit diluvium corporalium passionum, ut anima omnis intereat. Et quidem non audeo dicere quia videtur Dominus statuere, quod nullius anima possit penitus interire. Quid enim de parricida dicimus? Quid etiam de homicida? Quid de adultero? Quid de prævaricatore? Quas ei partes animæ ad veniam reservamus? Unde magis illud arbitror quod provocet dominus Deus, ut etiam si quis leviores alias habeat passiones, non penitus divinam desperet gratiam, nec omnimodis victurum se esse diffidat. Sed etiam si est luxuriosus, nec potest studium vitare luxuriæ, ab adulterio tamen studeat temperare: sit epulandi delectatio, non stuprandi sit. Etiam si nescio quis avarus qui aliena diripuit, ejecit pupillos, eliminavit viduas, vel postea tamen in pœnitentiam regressus restituat quod abstulit. Denique Zachæus ideo veniam meruit, quia non solum restituturum se, sed quadruplum promisit quibus aliqua substulisset, pauperibus quoque medietatem sui patrimonii donaturum.

103. Consideremus etiam diligentius quid sit, quod ait: *Arcum meum ponam in nube, & erit signum testamenti æterni inter me & inter terram: & erit cum innubilavero nubes super terram, parebit arcus meus in nube, & memor ero testamenti mei.* (Gen. 9. 13. & 14.) Non enim sicut plerique arbitrantur, arcum istum dicit quem aiunt homines esse, quo pluviarum signa aliqua

a Edit. Rom. *per hoc intelligimus, non solum ab extraneorum, verum etiam a nostrorum, hoc est, domesticorum cogitationibus.* Sed lectionem nostram magno consensu præferunt mss. ac vet. edit. nisi quod in iisdem edit. vox, *insidiis* non legitur.

* Ambrosius hoc loco reddit sententiam LXX. Interp. Sic enim illi: Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται. Ubi vocem Ὁ ἐκχέων referri ad verbum ἐκχυθήσεται manifestum est. Edit. tamen Vulg. sic legit: *Quicumque effuderit sanguinem humanum, fundetur sanguis illius.*

b Ita cod. mss. & edit Rom. Vet. autem, *a corpore fragilitatis more solvatur.*

c Mss. & vet. edit. hic consentiunt, nisi quod pro *omnem terram*, recentiores aliquot mss. cum vet. edit. legunt, *omnem hominem.* Sed Rom. edit. ita reposuit: *Non ultra erit, inquit, diluvium aquæ.* Cetera ut nos in textu.

qua declarentur, in quo colores diversi tamquam radiorum solis nunc rutilantium, nunc lumine lucentium clariore figurantur: unde & pluvia futura significatur, eo quod inconstantia quædam serenitatis versicolora illa specie demonstretur. Arcum hunc irim quidam appellant: sed absit ut hunc arcum Dei esse dicamus. Hic enim arcus qui iris dicitur, per diem videri solet, nocte non apparet. Etiam per ipsum diem, si obductus aer tetris nubibus fuerit, nec sic quidem videtur, ni forte cum graviores nubes se cœperint relaxare.

104. Ergo videamus ne quia arcus quo sagittæ jaciuntur, nunc tenditur, nunc resolvitur, quamdam extensionem & remissionem videatur Scriptura significare, per quam neque penitus per nimiam extensionem universa rumpantur; sed sit quædam mensura, & quoddam divinæ virtutis examen. Est ergo virtus invisibilis Dei quæ & specie istius arcus extendendi & remittendi moderatur pro divina voluntate, misericordia, potestate, quæ neque omnia confundi nimia solutione, neque dirumpi nimia irruptione patiatur. Quam ideo in nubibus dicit poni, quia tunc maxime opus est divinæ auxilio providentiæ, quando agmina nubium in procellas tempestatesque coguntur. Ideoque dicit: *Arcum meum ponam in nube*, non sagittam ponam. Arcus enim instrumentum jaculandæ sagittæ est. Itaque non ipse arcus vulnerat, sed sagitta. Et ideo Dominus in nube arcum magis quam sagittam ponit, id est, non illud quod vulneret; sed quod habeat terroris indicium, vulneris effectum habere non soleat.

CAPUT XXVIII.

Ennumeratis tribus Noe filiis, generationem Cham ideo prius esse memoratam, ut ejus peccatum amplificetur, & ex eodem profecta impia generatio demonstretur: quod moraliter de mala passione improbæ passionis genitrice intelligendum.

105. QUa ratione autem cum supra tres filios Noe computaverit, *Sem*, *Cham*, *Japheth*, hoc loco unius comprehenderit medii filii generationem? Hoc est quod ait: *Cham autem pater erat Chanaan: isti tres erant filii Noe*. Et maxime cum illo duo justi, iste medius injustus. Injusti ergo prius generatio, quam justorum comprehenditur. Neque enim possumus negare quod scriptum est: sed ad coacervandum delictum ipsius addita ejus est generatio; quia cum haberet filium & pater esset, solus ipse patrem non cognovit, qui magis cognoscere debuisset. Et ideo improbum habere meruit filium, quia improbus fuerat patri. Simul significat ex illo Chanaan Chananæos fuisse, qui post multas generationes a populo justo oppressi cesserunt in ejus possessionem. Auctorem ergo Chananæorum Chanaan fuisse manifestum est, qui fuit filius hujus Cham qui impius in patre extitit.

Ibidem. 9. 18.

Ibid. 19.

106. Altior autem sensus nominum interpretatione signatur. Cham enim calor est, Chanaan turbatio eorum. Qui enim calet, continuo movetur & perturbatur; ideoque evidentissime declaratur non tam hominem patrem hominum fuisse: sed passionem malam improbæ passionis generatricem, quæ esset a patris moribus, hoc est, ab usu virtutis aliena.

CAPUT XXIX.

Quomodo Noe factus sit agricola; quodve inter agricolam & operatorem terræ discrimen: & quomodo carnem suam alter excolit, alter operatur? Quare idem Noe vineam primum plantaverit, id est, rem non necessariam, cum fontes ad potum sufficiant: cur etiam de illo scriptum: Et bibit de vino: *ubi de gemina ebrietate; ac postremo de gemina animæ nudatione differitur.*

107. ET cœpit Noe homo agricola esse terræ. Videtur quidem prima specie Adæ illi qui de terra factus est, comparari Noe vir justus; quia & de illo scriptum est quod de paradiso ejectus cœperit operari terram: de isto quoque quoniam egressus ex arca factus sit agricola. Et propemodum in utroque præcesserat quædam forma diluvii, quia & [a] Noe post diluvium, & Adam post mundi constitutionem secundum figmentum corporis. Nam ut mundus fieret, congregata est aqua in unam congregationem, ut videretur terra quæ ante non poterat per aquarum confusionem videri. Ergo sicut ille primigenes magister terram videtur operatus, ita etiam egressus ex arca Noe seminationis & culturæ auctor est factus. Hæc putantur similia: sed si verba consideres quæ jam vim sensus altioris exprimunt, aliud est operatorem terræ esse, aliud agricolam. Alius enim tamquam mercenarii, alius tamquam patrisfamilias loco fungitur. Denique Cain qui fratrem occidit, erat operarius terræ. Et ut scias quia operari terram magis servile quam liberum sit, maledicto parricidalis ejus operatio comprehenditur. Denique scriptum est: *Quoniam operaberis terram, & non augebit virtutem suam dare tibi: gemens & tremens eris super terram.*

Gen. 9. 20.

Ibid. 3. 23.

Ibid. 4. 12.

108. Terra autem caro nostra est quam improbus operatur, bonus autem excolit. [b] Ille quasi mercedem quærat e terra: iste quasi bonæ fructus capiat & gratiam disciplinæ;

a Ita mss. & vet. edit. Rom. vero, *Noe post diluvium vixit, & Adam .... corporis formatus est.*

b Edit. omnes, & mss. aliquot: *quærit e terra, iste quasi boni fructus capit gratiam disciplinæ.* Corb. vero, Long. Colb. & Maz. ut nos in textu.

plinæ; ut magis fructiferum faciat agrum suum, & qui Domini possit respondere culturis, & indulgentiam cultoris ostendat. Operator autem quid aliud nisi escam tantummodo corporis sui quærit, ventris magis usui studens, atque id solum explicare contentus, quod sibi prodesse possit ad victum? Ille vero alius fructuum utilitate pascitur. Quos fructus habeat justus agnoscis. Fructus autem spiritus, caritas, gaudium, pax, patientia, bonitas. Bonus ergo agricola habet continentiam, castitatem, ut si quæ arbores cito curvantur in terram, & effusius germinant, eas velut quadam temperantiæ suæ falce succidat, ut abjiciant quod infirmum est, germinent quod decorum.

109. Quid est quod justus primum vineam plantat, & non aut triticum aut hordeum? Unde autem vinea post diluvium corruptionemque terræ? Sed de hoc supra diximus (Cap. 19. & 20.); quia veris tempore etiam corruptarum radices vitium pullulare potuerunt. Unde & illud majore sollicitudine solvendum arbitror, quia justus prius quæ voluptuaria, quam quæ necessaria sunt requirit. Necessarii enim fructus sunt tritici & hordei sine quibus non possumus vivere: vinum autem voluptuarium, & causa delectationis datum. Quod quia justus est, ideo sibi magis hoc quod secundum erat, quam quod primum est, vindicavit. Necessaria enim alimenta vivendi Deo detulit, * quod erat. Superfluum autem vinum hominibus, & non necessarium.

110. Sed forte dicas ita sine potu non posse homines vivere, quemadmodum etiam sine cibo. Necessarius est ergo potus, sicut cibus: non abnuo. Siti utique necessarius a Domino constitutus: non repugno. Et ideo ad potum necessarium fontes & flumina convenit derivare, quæ non utique manu hominis effecta, sed domini Dei nostri jussu & operatione fluxerunt. At ne quia diximus operationem Domini, ad illud retorqueas quod operatio Cain videtur maledictiones habuisse; considera non operationem maledicti nomen accipere, sed quod scriptum est, operari terram. Qui enim operatur terram mercenarius est. Ille autem non mercenarius, sed Dominus, qui ait: *Pater meus usque modo operatur, & ego operor* (Johan. 5. 17.). Quid operatur hujusmodi operator? Audi: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei qui in cælis est* (Johan. 4. 34.).

111. *Et bibit*, inquit, *de vino, & inebriatus est* (Gen. 9. 21.). Non dixit, vinum bibit; neque justus vinum ebibit; sed *de vino*, hoc est, de ejus portione libavit. Ebriosi est omne absorbere vinum, & intemperantis evacuare quod sumserit: [a] continenti autem utendum mensura legitima est. Ebrietatis itaque species gemina est, una quæ titubationem corpori adferat, atque ejus suplantet vestigia, sensumque perturbet: altera quæ mentem virtutis vaporet gratia, & omnem infirmitatem videatur avertere. Unde Apostolus ait: *Vino modico utere propter frequentes tuas infirmitates* (1. Tim. 5. 23.). Sicut enim isto bibendi moderamine vinum non infirmitati est, sed saluti, atque omnem infirmitatem allevat corporis: ita etiam ebrietas illa præclara omnem infirmitatem carnis excludit, de qua scriptum est: *Et poculum inebrians quam præclarum est!* (Psal. 22. 5.) Quæ sit ista ebrietas? *Inebriamini*, inquit, *non vino in quo est luxuria: sed implemini Spiritu sancto* (Ephes. 5. 18.), sicut Apostolus dixit. Et secundum litteram igitur cautio est, & secundum altiorem sapientis sensum, laudatio est. Cautus est qui etsi nudatur, in domo tamen nudatur sua, ubi operimenta non desint, & quædam tegmina ebrietatis; ut vitia sua norit abscondere.

112. Corporalia igitur nudum corpus tegunt, ut parietes & tecta: animæ autem quæ sint operimenta videamus. Sed tunc operimenta reperimus, si enudationem ejus discusserimus. Gemina autem nudatio sapientis. Gemino igitur amictu mens nostra vestitur, si aut peccatum imprudens admiserit; hæc est enim enudatio velut ebriæ mentis, ut nesciat quod delinquat, quasi quæ temulentia quadam ignorantiæ in vitium deducta labatur: aut rursus negligentiæ & ignorantiæ somno sepulta errorem suum non nesciat. Quæ cum inciderimus, immo cum peccata plura inciderimus etiam per scientiam (est enim naturalis quædam etiam nostræ infirmitatis ebrietas, ut impetu delectationis feramur in vitium, sicut plerique juvenili accensi calore, aut luxuria & delectatione flammati, aut avaritiæ rapti cupiditate) certe omnibus his medicina quæratur, ut aliquis tegat hujusmodi infirmitatem suam, primum pudore quodam & verecundia; ut etiam si in lubrico sit adhuc positus delinquendi, det tamen emendationis insigne. Etenim plurimum interest utrum peccata sua jactare desideret. In altero enim turpis impudentia, in altero tolerabilis verecundia spem futuræ correctionis ostendit.

113. Alia est autem denudatio animæ, quia velut quamdam sarcinam corporis abjicit atque exuit, sicut sepulcrum quoddam carnis effugiens. Sepulcrum enim patens est guttur hujusmodi hominum, in quo sepulcro velut adtumulatur anima delectationibus & cupiditatum passionibus onerata diversis. Exuit igitur se a congestione terrena, & quasi retia quædam circumfusa evadit atque effugit, quæcumque se ab omni nudaverit passionum laqueo, & omnem illam deformem speciem terrenæ

* Manifesta est hoc loco lacuna, sed cui nec mss. nec edit. mederi queant. Putamus tamen eam non male suppleri posse addita vocula *primum*, quam nihilominus inducere in textum ausi non sumus.

a Sic mss. Corb. Colb. & Maz. Edit. autem omnes, *continentia autem utendi mensura legitima est*.

renæ labis averterit, ut lucem videat decoris æterni.

CAPUT XXX.

Quare Cham tum dictus sit pater Chanaan, cum hic nondum esset genitus; & qua ratione in persona Cham patrem deridentis intelligendum improbos omnes, si bonos viros in culpam incidisse contingat, exsultare.

114. QUæro nunc cur non simpliciter dixerit: *Vidit Cham nudationem patris*; sed, *Vidit Cham pater Chanaan?* (Gen. 9. 22.) Utique Chanaan natus non erat: cur ergo nomen addidit filii; nisi ut & vitio auctoris deformaretur hereditas, & auctor filii nequitia gravaretur? Et pater igitur in filio, & in patre filius redarguuntur, habentes stultitiæ, nequitiæ, impietatis quoque commune consortium. Nec poterat fieri ut bonum generaret filium, qui ipse bono patri nequam, & filius & naturæ & eruditionis degener exstitisset. Hæc secundum litteram.

115. Quod autem ad altiorem sensum pertinet, omnes mores pessimi erroribus delectantur alienis: nec solum erroribus, sed etiam iis quæ ipsis videntur mala esse, etiam si non sint. Nudum enim Noe se non sentiebat qui amictu erat indutus sapientiæ. Denique nec Adam in paradiso positus nudum se putabat, nisi postea quam prævaricationis commisit errorem. [a] Et redopertus amictu sapientiæ ac justitiæ, mandatorum cælestium prævaricatione nudatus, nudum se vidit, & foliis operiendum putavit. Ridet igitur Cham nudatum patrem videns. Omnis namque improbus quoniam ipse devius disciplinæ est, aliorum lapsus non solum pro sui erroris solatio accipit, quod consortes invenerit culpæ: verum etiam improbo lætatur affectu, tamquam sua ipse delicta correxerit. Mala mens ergo lætatur præter propositum aliquid accidisse sapienti; cum utique corporis lapsus in vitio esse non debeat, etiamsi lapsus putetur, nisi animus quoque inclinetur in culpam. Postremo veniabilia judicentur hujusmodi errata, non odio prosequenda, non habenda ludibrio. Sed mens, ut dixi, improba cum putat errasse sapientem, insultandum arbitratur ei cujus sibi putat mores esse contrarios, quod peccatum suum velut tacito quodam sapientis testimonio redarguatur; eoque lætandum sibi, quod justo viro nec eruditio ipsius profuerit, nec justitia suffragata sit, nec ea quæ secundum corpus sunt, habuerint prosperos cursus. Hæc enim pro summis bonis apud improbos æstimantur in divitiis aut honore posita, quæ tamen nullum fructum ad laudem virtutis conferunt. Propterea insipientiæ defensores videntur, qui virtutis amatorem prosperorum munere esse fraudatum, qui omne bonum temporalibus magis quam perpetuis æstimandum putant.

CAPUT XXXI.

Sem & Iaphet pietas commendatur; & quid sit quod retrorsum dicuntur ambulasse, exponitur. Tum quomodo sobrius factus sit Noe. Denique cur Scriptura, cum prius Cham medium posuisset, eum nunc juniorem appellaverit.

116. QUid est quod *Sem & Iapheth imposuerunt vestimentum super humeros suos, & perrexerunt retrorsum, & operuerunt nudum patrem, & [b] non viderunt nudationem ejus?* (Ibid. 23.) Littera evidentem pietatis expressit affectum, quod nudatum amictu patrem boni filii videre caverunt, ne paterna reverentia vel ipso minueretur adspectu. Siquidem etiam tacito vultu pietas frequenter offenditur. Unde etiam Romæ vetus fuisse usus dicitur, ne filii cum parentibus & maxime puberes intrarent lavacrum.

117. Sensus autem altior hoc habet, quia insipiens præsentia tantummodo videt quæ in oculis sunt, futura non respicit, præterita non cogitat. Sapiens autem & præterita recordatur, & futura considerat. Omnis ergo mens sapiens retrorsum ambulat, hoc est, præterita spectat; nec naturæ quodam usu impeditur, nihil vacuum, nihil nudum suorum patitur esse gestorum. Operit quæ aliter gesta sunt amictu quodam & gratia vel præsentis operis, vel futuri; ut nihil indecorum prætereat, nihil inornatum relinquat. Unde & Apostolus superiora obliviscebatur, priora appetebat: sed obliviscebatur, ut absconderet persecutionis errores, ut tegeret superiora delicta, [c] bonisque operibus obumbraret. *Beati* enim & illi *quorum tecta sunt peccata*; (Psal. 31. 1.) id est, si tegantur bonis factis, & operiantur virtutum sequentibus disciplinis.

118. *Et sobrius*, inquit, *factus est Noe a vino*. (Gen. 9. 24.) Manifestum est ex ebrietate, intercedente somno, sobrios fieri homines: mens autem sobria est, quando & præterita & futura cognoscit. Sobria ergo erat mens justi, etiam quando ebria putabatur. Est enim præclarum poculum inebrians justos. Ille autem vere inebriatus erat, qui ridebat patrem. Qui enim neque præteritam generationis gratiam, neque præsentem reverentiam patris, neque futuram pœnam paternæ injuriæ considerabat, vere ebrius erat, & quod putabat videre se, non videbat. Erat in illo profunda cæcitas, qui patrem

a Mss. Torn. & Valc. cum edit. omnibus. *Et reus amictu*. Corb. Long. & Colb. *Et redopertus*. Maz. *Et recompertus amictu*. Cetera mss. atque edit. propemodum inter se consentiunt.

b Edit. Rom. *& facies eorum non viderunt* &c.

c Sic mss. omnes Gallicani & Rom. edit. Vet. autem edit. cum Vat. cod. *bonisque operibus abundare*.

patrem videre non poterat. Nam si vidisset patrem, non utique risisset. Neque enim ridendus, sed verendus est pater. Multo autem amplius mentem justi insipiens videre non poterat. Quomodo enim videbat, qui in eo putabat [a] ebrietatis errorem, ubi erat perfectus sapientiæ ceterarumque virtutum vapor? Sicut scriptum est: *Vapor est enim virtutis Dei*. (Sap. 7. 25.) Quando enim mens magis sobria est, quam tunc quando naturam omnium rerum, temporumque præsentium & futurorum ita spectat negotia, ut nulla in eo temporalis titubantia ebrietatis appareat?

119. Quæro etiam qua ratione cum ante medium dixerit inter filios Cham, nunc juniorem constituat. Sic enim scriptum est: *Cognovit Noe omnia quæ fecit ei filius junior*. (Gen. 9. 24.) Numquid ante Scriptura in ordine generationis erravit? Non utique. Quid ergo? Contraria nunc scripta sunt? Non arbitror. Quomodo igitur solvitur, nisi juniorem non ætate, non tempore accipias: sed rudem sensu & in quadam intellectus infantia constitutum, qui provectioris doctrinam ætatis non hauserit, nec perceperit senile consilium? Cani enim quidam sunt sensus hominum. Et ideo inquit: *Cum veneris ad seniorum concilium, claude os tuum*. (Eccli. 32. 13.) Et alibi habet sententia: *Discendum enim tibi prius est, quam loquendum*. (Ibid. 18. 19.) Aures ergo paratas habe, ut aliquid de sapientium consiliis consequaris. Lingua reprimenda est, auditio præparanda.

CAPUT XXXII.

Cur in benedictione Sem dictum fuerit: Benedictus dominus Deus Sem*; & cur hujus servituti non Cham qui peccavit, sed filius ejus addicatur? Ad extremum benedictio Japheth exponitur.*

120. B*Enedicens filium suum Sem ait Noe: Benedictus dominus Deus Sem; & erit Chanaan servus ejus*. (Gen. 9. 26.) Et dominum & Deum dixit, & specialiter Deum filii sui cui nomen Sem est; eo quod Deus justorum est, hoc est, Deus montium, non vallium, qui gratiam habeant virtutis excelsæ. Deinde qua ratione cum filius ejus Cham peccaverit, non ipsum sed filium ejus servituti addixit? Et fortasse ideo quod pater plus afficitur injuriis filii sui, maxime quarum ipse reus & auctor existat, & vehementius contristatur sui peccati damnationem a filio persolutam, qui non tam suo, quam patris merito puniretur. Deinde quia qui doctrinæ paternæ discipulus esset filius, & pessimarum æmulus cogitationum, uno corpore uterque uteretur & mente, eademque malitia. Indifferenter igitur vel paternæ, vel suæ malitiæ filius pretium luit; quoniam improbitatis commune consortium est. Quod igitur pro patris solvit improbitate, sine dubio & pro sua solvit, culpæ ejus reus: vel certe diutius pœna producitur, cum etiam ad filium usque pertendit, & successoris afflictio in tempora multa profertur. Hoc secundum litteram.

121. Ceterum non tam hic homines quam mores comprehenduntur, quorum in utroque una natura. Nam Cham calor, Chanaan commotio & inquietudo: qui autem calidus est, utique inquietus atque commotior est. In duobus igitur erat una passio, & unus affectus. Itaque cum [b] alter addicitur, uterque damnatur.

122. Cum sanctus igitur Noe benedicens filium suum Japheth ait: *Dilatet Dominus Japheth, habitet in domibus Sem, & fiat Chanaan servus ejus*; (Ibid. 27.) diximus supra (Sup. cap. 2.) Japheth quasi indifferens bonum significari. Indifferentia autem latitudinem habet, quæ est in salute, vigore, decore, fortitudine, divitiis, gratia, nobilitate, amicis, potestatibus, & ceteris. Sed hæc licet indifferentia bona sint; tamen plerisque nocuerunt, qui ea non cum sapientia & justitia possederunt. Multos enim ebrios fecere divitiæ, nobilitas & potestas superbos, pulcritudo luxuriosos, [c] cujus suffragio alienæ mentis corruperint castitatem. Ergo pro utentis affectu horum quæ diximus, indifferentiæ sunt, quorum usus aut virtutibus regitur, aut certe sine gubernatione virtutum fraudi esse incipiunt, quæ possunt esse utilitati.

CAPUT XXXIII.

De CCCL *annis quos Noe post diluvium vixisse traditur: tum de posteritate Japheth ad litteram ac moraliter.*

123. NUnc quoniam post diluvium Noe dicitur vixisse trecentis & quinquaginta annis, (Gen. 9. 28.) nequaquam prætereundum putamus. Nam in trecentis crucem Christi significari certum est, cujus typo justus a diluvio liberatus est. In quinquaginta Jubilæus est numerus remissionis quo Spiritus sanctus missus a cælo est, gratiam humanis pectoribus infundens. Perfecto igitur numero remissionis & gratiæ justus curriculum vitæ hujus implevit.

124. De generatione Japheth, inquit, *Rhodus & aliæ insulæ sunt nationum*. (Ibid. 10. 5.) Non immerito latitudo dicitur, quando etiam in alteram partem naturæ, hoc est, maritimam generatio ejus processit. Vere enim tamquam latitudo non fuit eo contenta, quod in usum hominibus natura præscripserat,

a Vocem, *ebrietatis*, restituimus auctoritate mss. Corb. ac Long. cum in aliis, ac edit. omnibus legeretur, *dubietatis*.

b Edit. Am. cum Parisinis aliquot ibi habent *adjicitur*, ubi aliæ cum mss. *addicitur*. Melius, hic enim agitur de servitute.

c Omnes edit. *cujus suffragatio alienæ mentis corrupit castitatem*. Mss. vero ut nos in textu.

rat, hoc est, terræ possessione: verum A etiam introgressa est mare, & ad insulas usque processit. Hoc secundum litteram.

125. Secundum altiorem autem sensum, ea quæ extra sunt, quæ dicuntur bona, divitiæ, potestates, honores quasi diffunduntur latius; nec tantum his contenti sunt divites, quæ in manibus & in conspectu sunt: sed longe lateque diffundunt suas cupiditates, dum aut pecuniarum compendium de ulterioribus quæritur, aut honor a pluribus, aut potestas diffusior, aut cupiditas. B

CAPUT XXXIV.

Qualis Cham illius improbi filius senior fuerit: & de filio Chus Nembroth gigante & venatore, cujus nomen exponitur, & a quo regnum Babylonis cœpisse memoratur.

126. NUnc quæro qua ratione Cham illius improbi filium seniorem Scriptura fuisse memoraverit? Duo genera terræ, unum velut arenosum & pulverulentum, immo ut expressius dicam, pulvis: aliud genus terræ fructiferum atque fœcundum, hoc est, terra solidior & profunda. Quid igitur improbus nisi pulverem generat, ex quo generatio esse non possit? Ideoque Propheta pulverem impiis comparavit
Psal. 1. 4. dicens: *Non sic impii, non sic, sed tamquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ.* Eo quod etiam secundum altiorem sensum infœcunda sit impiorum anima, quæ fructus utiles generare non possit.

127. Qua ratione etiam Chus Nembroth gigantem genuerit, qui erat venator ante Deum? [a] Unde dictum est: *Sicut Nembroth* a
gigas venator ante Deum. Quid igitur aliud Gen. 10. 9.
pulvis & arena generaret, nisi terrenum hominem; eo quod impius cælestibus terrena præponat. Gigantes enim fabulæ inducunt adversum supera voluisse pugnare, & terreno adscensu scandendum ad cælestia putaverunt.

128. Altiore autem sensu illud significatur, quod qui terrenas diligit voluptates, eas sequitur, & putat his se posse ad Dei gratiam pervenire, & regnum cæleste hujusmodi erroribus deferendum, is adversum cælestia contumaci præliatur affectu. Propterea & in proverbio est de eo qui deliquerit: *Sicut Nembroth gigas venator ante Deum.* Nembroth autem per interpretationem dicitur Æthiops. Color Æthiopis tenebras animæ squalloremque significat, qui [b] adver- b
C sus lumini est, claritatis exsors, tenebris involutus, nocti similior quam diei. Venatoris quoque usus in silvis, inter feras ac bestias conversatio ejus. Irrationabilis ergo miscetur irrationabilibus passionibus, & ea quæ sunt malitiæ agrestis atque prædurae venator hujusmodi explorare consuevit, atque his potiri atque delectari. Denique Nembroth hujus principium regni Babylon, hoc est, confusio; eo quod malitia & potestas non in simplicitate & puritate, D non in distinctione virtutis, sed in confusione vitiorum est.

a Deerant in cunctis edit. sequentia: *Unde dictum est; Sicut Nembroth gigas venator ante Deum:* quæ tamen in omnibus mss. reperiuntur.

b Edit. omnes, & cod. Vat. ac Torn. *adversus lumen:* Melius mss. Corb. Colb. Long. & Maz. *adversus lumini*, id est, contrarius.

FRAGMENTUM LIBRI DE ARCA NOE.

V*Eluti est illud in libro quem de Arca Noe conscripsit beatus Ambrosius*: Per unum, *inquit*, dominum Jesum salus ventura nationibus declaratur, qui solus potuit justus esse, cum generatio omnis erraret, nisi natus ex Virgine generationis obnoxiæ privilegio minime teneretur. *Ecce*, inquit, *in iniquitatibus conceptus sum, & in delictis peperit me mater mea*, dicit is qui justus præ ceteris putabatur. Quem igitur jam justum dixerim, nisi horum liberum vinculorum, quem naturæ communis vincula non teneant. Omnes sub peccato ab Adam, in omnes regnabat mors. Veniat solus justus in conspectu Dei, de quo jam non cum exceptione dicatur: non peccavit in labiis suis, sed peccatum non fecit. *Huic dic si audes &c.*

Citat hoc fragmentum Augustinus duobus locis, nimirum l. 2. contra Jul. c. 2. & l. 4. contra duas epist. Pelag. cap. 11. Hæc autem verba pertinere putamus ad finem capitis tertii; ut ex utriusque collatione quivis colligat.

IN

IN LIBROS DE ABRAHAM ADMONITIO.

Totum operis hujus argumentum tametsi prima ipsa ejusdem verba satis aperte complecti videantur, tamen cum non omnino suis careant difficultatibus, lectori minime ingratum nos credidimus esse facturos, si eas ad majorem lectionis facilitatem hic enodare ac evolvere conaremur.

De titulo quidem ita legis, [a] Abraham libri hujus titulus est. *Quibus e vocibus gemina potest nasci dubitatio. Primum enim cur Ambrosius,* libri hujus, *dixit,* non librorum? *Dividitur certe commentatio hæc in duos libros; & divisionem aliquam necessariam esse tum magnum illud utriusque discrimen clare loquitur, tum sanctus ipse Auctor, qui primis eorumdem librorum capitibus lucubrationem suam se partiturum, atque adeo id sibi jam ab initio primi fuisse propositum satis declarat. Quapropter nobis persuaderetur haud invitis illud operis libro unico ab Ambrosio comprehensum, partibus vero duabus et at illas secutis temporibus librorum vocabulo ab iis qui summopere easdem inter se discrepare animadverterunt, fuisse inscriptas. Etenim liber primus a Iona Aurelianensium episcopo, qui sub Carolo Calvo imperatore floruit, in lib. 2. de Institut. laicali* [b] *haud semel nominatur, & apud Hugonem de sancto Victore citatus reperitur* [c] *liber secundus. Alteram autem circa titulum difficultatem movet quod* [d] *Gratianus ac B. Thomas* [e], *aliique nonnulli quæ testimonia ex hoc tractatu depromunt, ea* in libro de Patriarchis *exstare dicunt. Sed a fide neutiquam abhorret auctores illos in excerptis ac libris suis SS. Patrum opera eo titulo qui tunc temporis usitatior erat, laudare solitos. Quamobrem diu antea hanc memorato operi factam inscriptionem jure dixeris. Et forte non alius huic rei locum dederit, quam Cassiodorus. Cum enim ita loquitur:* [f] Item sanctus Ambrosius de Patriarchis septem libros edidit, qui multa loca veteris Testamenti factis quæstionibus suaviter enodavit, *dubium non est quin inter alios libros de Patriarchis tractatum quoque de Abraham complexus fuerit. Nec illud cuiquam absurdum videri debet, quando revera sanctus Doctor de præcipuis Patriarchis commentationes elucubraverit, quas ipsemet initio libri* de Joseph *recenset, atque inter se comparat. Ut ut sit, dubitare potest nemo huic ipsi de quo loquimur, operi titulum* de Abraham *inditum ab Ambrosio fuisse, cujus etiam rei ratio hæc ab ipso redditur:* Quoniam, *inquit,* per ordinem hujus quoque Patriarchæ gesta considerare animum subiit. *Quibus sane verbis operis summa quasi oculis subjicitur. Quocirca illud non alio, quam de Abraham in mss. inscriptum titulo reperire est.*

Profitetur quoque sanctus Antistes se se ut isti commentationi stilum admoveret, divina auctoritate fuisse inductum: [g] Cum dominus Deus noster, *inquit,* hunc locupleti benedictionis suæ dote donaverit; ut ejus gratia provocaret ceteros, institutio corrigeret: Moyses quoque imitandum eumdem nobis descripserit, *&c. Itaque pius Doctor sanctum Patriarcham auditoribus suis aut lectoribus eo consilio ponebat ob oculos, ut ad ejus exemplar, tamquam ad speculum, vitiorum cœnum detergerent, atque ad absolutissimam vitæ ac sapientiæ Christianæ contenderent perfectionem. At vero quæ his subjungit, satis indicant eum non modo ad fovendam promovendamque Christianorum pietatem adlaborasse, verum etiam ad explodendam philosophorum vanitatem, qui sapientis cujus ille vivam ac solidam in Abrahamo imaginem luxisse demonstrat, commentitiam solum adumbrationem sive in Platonica republica, sive in Xenophontico sapiente ostentabant. Eam ob rem subinde singularibus ejusdem Patriarchæ factis adstruit quidquid isti adeo magnifice prædicarent, ab hoc præstitum esse, ac longe ante ipsorum ætatem a Moyse in sacris codicibus consignatum. Neque vero mireris sanctum Præsulem hanc scribendi rationem sequi voluisse; quandoquidem adversus hujusmodi homines* [h] *disputabat, qui summa cæcitate ac temeritate Christum dominum divinas illas leges, quas ipsi non habere in admiratione non poterant, in Platonis scriptis didicisse adseverabant.*

Ante Ambrosium Philo Judæus librum vulgaverat sub hoc titulo: Vita sapientis per doctrinam perfecti, sive de legibus non scriptis, sive de Abrahamo; *cui libro quosdam alios de clarioribus nonnullis hujus Patriarchæ actionibus subjunxerat. Verumtamen si scriptorem illum in operis argumento secutus est Ambrosius, videtur tamen ab ejusdem verbis & sententiis, quæ ipsum in superioribus nonnullis tractatibus liberiori manu decerpsisse animadvertimus, in hoc ferme abstinuisse.*

Methodum porro hic amplexus est ab ea quæ aliis suis in lucubrationibus deprehenditur,

[a] *Lib. 1. cap. 1.*

[b] *Cap. 2. 4. 5. 29.*

[c] *Lib. 2. de claust. ani. cap. 8.*

[d] *23. q. 5. c. Dicat. & 32. q. 2. & 4. &c.*

[e] *2. 2. q. 66. a. 8. q. 1. Ibid. q. 154. a. 6. & alibi.*

[f] *De Instit. div. lect. c. 1.*

[g] *Lib. 1. cap. 1.*

[h] *August. Epist. 31.*

longe diversam. Etenim in priori libro quidquid Scriptura de vita Abrahami ab accepto divinitus jusso exeundi ex Charra ad usque ipsius obitum tradit, ad moralem intelligentiam accommodat, propositaque illius devotione, *hoc est, in exsequendis Dei mandatis obedientia, reliquas ejusdem virtutes prosequitur: in posteriori vero primas memorati Patriarchæ actiones spiritali sive, ut ipse vocat, altiori sensu interpretans varios animæ in virtute gradus ac progressus aperit, eamdemque animam cum in Adamo decidisset, in Abrahamo resurgere atque ad perfectionem eniti docet. Diximus autem primas actiones, non vero omnes; eo quod illum tractatum post circumcisionem Patriarchæ, & promissam Isaaci nativitatem actutum claudat, ejus hospitalitatem paucis attingens. Atque adeo secundus liber ea fere sola complectitur, quæ in prioribus quatuor primi capitibus fuerant explanata. Quamvis in illo quoque nonnulla quæ in hoc omittuntur, tractata reperias. Atqui non aliam causam cur secundum librum ulterius prosequi noluerit, esse autumamus, nisi quod jam in animum induxisset etiam in Isaac novum tractatum de animæ perfectione vel, ut ipse ait, variis ejus processibus elucubrare.*

Cum autem ad informationem morum utilitatem multo uberiorem e primo libro quam e secundo Christiani haurire possint, non sine divina providentia factum videtur, ut ille haud paulo incorruptior atque perfectior ad nos transmissus fuerit, quam iste in quo loci complures occurrunt miserum in modum hiatibus aliisque vitiis deturpati. Non paucos quidem neque contemnendos pristinæ integritati restituimus; ingenue tamen fatendum est in fine ejusdem libri adhuc confusi aliquid superesse, cui remedium adferre manu exarati codices nequiverint. Credibile est ibi quædam vel transposita, vel avulsa, vel etiam forte ab hæretico aliquo, ut patrocinium erroribus suis pararet, fuisse interjecta.

Primum librum constat e sermonibus compositum esse, quos sanctus Præsul ad catechumenos [a] *qui jam nomen dederant ad baptismum & competentes erant, habuerat. Hos potissimum ipse per se docere consueverat; & quod ore tradidisset, postmodum in libros redigere. Id autem eo facere instituerat, sive quo illorum postulatis morem gereret, sive quod ipse sponte sua eisdem prospiceret, ne quæ pretiosis illis baptismi sui temporibus audierant promiserantque, sibi umquam excidere ex memoria paterentur, ac simul ut in utilitatis consortium alii quoque admitterentur Christiani. Non ita quidem manifestum est librum secundum ex similibus constare concionibus: verum cum huic rei nihil sit quod videamus repugnare, de boc etiam libro idem judicium atque de primo ferre non immerito possumus.*

In retegenda eorumdem librorum ætate plusculum difficultatis est. Nibilominus tamen cum ex conjunctione atque ordine quo illi sequentibus commentationibus de Patriarchis connectuntur, tum ex ipsomet Ambrosio qui sub initium librorum de Joseph; *&* de Mysteriis *satis aperte indicat illos omnes minime diversis temporibus ab se fuisse compositos, satis evidenter colligitur eosdem anno circiter* CCCLXXXVII. *quo librum de Josepho in lucem prodiisse suo loco probabimus, tribui oportere.*

[a] *Lib. 1 c. 4. 7. & ult.*

SANCTI

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI DE ABRAHAM LIBRI DUO.*

* Scripsi circ. an. 387.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Libri titulus ac tractandi ratio exponitur: tum quæ utilitas ex Abrahami exemplis petenda sit, auctoritate divina, & philosophorum collatione demonstratur.

1. ABraham libri hujus titulus est, quoniam per ordinem hujusque Patriarchæ gesta considerare animum subiit. De quo nobis moralis primo erit tractatus & simplex. Nam etsi altiori disputatione processus quidam & forma virtutis, & species quædam exprimatur; tamen [a] forensia quoque actuum ejus vestigia spectare, virtutis profectus est. Etenim si ea quæ natura ad victum generavit hominum non unius, sed geminæ, aut etiam uberioris gratiæ sunt: quanto magis ea quibus epulantur animi non angusti, sed abundantioris usus, & multiplicis cibi esse æstimari convenit.

2. Non mediocre autem aut otiosum negotium. Etenim cum dominus Deus noster hunc locupleti benedictionis suæ dote donaverit; ut ejus gratia provocaret ceteros, institutio corrigeret: Moyses quoque imitandum nobis descripserit; ut corda hominum in vitium labentia, hujus viri contuitu, velut è quodam terreno busto resuscitaret, non perfunctorium debet videri, si nos quoque scrupulosius ejusdem viri versemus vestigia. Nam si sapientes hujus mundi, ut Plato ipse princeps philosophorum, non veram aliquam, sed fictam & adumbratam sibi eam quam legimus [b] πολι-

Plato l. 4. de Repub.

A τείαν proposuit persequendam; ut doceret qualem rempublicam esse oporteret: atque ita quam nec audierat, nec viderat in aliqua urbe describendam putavit; ut ii quibus hoc munus est, quemadmodum rempublicam regerent, institui possent: & si condiscipulus Platonis Xenophon ille Socraticus fictis & ipse rebus personam voluit informare sapientis in eo libro, quem Κύρου παιδείαν inscribit; ut ex intimo Philosophiæ sinu justi regis & sapientis disciplina B procederet: quanto magis nos non compositam figuram sapientis viri, sed expressam virtutem, & divino institutam magisterio recensere intentius, & vias ejus debemus persequi, quem Moyses ita descripsit, ut retro quodammodo se ipse respiceret?

CAPUT II.

Devotio Abrahæ quomodo divini præcepti verbis probata? Quid sit exire de cognatione, quove C pacto ejusdem Patriarchæ obedientiam Dei promissio secuta sit? Idem invocato Domino, sibi ob uxoris pulcritudinem timet, cavetque. At Pharao propter illius raptum castigatus, quantum sit adulterii crimen indicio est: unde Abrahæ exemplo ad studium devotionis provocamur.

3. MAgnus plane vir, & multarum virtutum clarus insignibus, quem D votis suis Philosophia non potuerit æquare. Denique minus est quod illa finxit, quam quod iste gessit, majorque ambitioso eloquentiæ mendacio simplex veritatis fides. Itaque cujusmodi fuerit in eo viro devotio, consideremus. Ea enim virtus ordine prima est quæ est fundamentum ceterarum; meri-

a Edit. Am. cum mss. quatuor, *forensia quaque*. Hic autem *forensia vestigia*, pro morum signis exterioribus sumuntur.

b Ita mss. quinque ævi melioris. Alii vero & edit. [illegible] *posuit ædificandam*.

meritoque hanc ab eo primam exegit Deus dicens: *Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui.* (Gen. 12. 1.) Satis fuerat dixisse de terra tua. Ibi enim erat exire de cognatione; exire de paterna domo: sed ideo addidit singula, ut ejus affectum probaret, ne forte [a] aut imprudentem cepisse videretur, aut fraus aliqua mandatis pararetur cælestibus. Sed sicut coacervanda fuerunt præcepta, ne quid lateret: ita etiam proponenda præmia, ne forte desperaret. Tentatur ut fortis, incitatur ut fidelis, [b] provocatur ut B justus, meritoque exivit quemadmodum locutus est illi Dominus.

4. *Et exivit cum eo Lot.* (Ibid. 4.) Hoc autem quod pro magno inter septem Sapientum dicta celebratur ἕπου Θεῷ, id est, sequere Deum, perfecit [c] Abraham, factoque Sapientum dicta prævenit, & secutus Deum exivit de terra sua. Sed quia ante terra ei fuerat alia, hoc est, regio Chaldæorum de qua exivit Thare pater Abrahæ, & in Charram demigravit; & quia secum eduxit nepotem suum, C cui dictum fuerat: *Exi de cognatione tua*; consideremus ne forte hoc sit exire de terra sua de hujus terræ, hoc est, de corporis nostri quadam commoratione egredi, de qua exivit Paulus qui dixit: *Nostra autem conversatio in cælis est*; (Philip. 3. 20.) & de illecebris & delectationibus corporalibus quas velut cognatas animæ nostræ dixit, quam compati necesse est corpori, donec ejus colligata vinculo adhæret. Ergo exire de conversatione terrena, & sæcularibus oblectamentis & superioris vitæ D moribus atque actibus debemus; ut non solum loca, sed etiam nosmetipsos mutemus. Si cupimus adhærere Christo, deseramus corruptibilia. Sunt autem corruptibilia in nobis caro, delectatio, vox obnoxia passionibus corporalibus. Per vocem autem passiones intelligimus. Unde quoniam anima nostra διμερὴς est, hoc est, bipertita, & rationabile habens & irrationabile, quod dividitur per carnem & delectationis corpo- E ralis illecebras, ceterasque passiones corporis: qui justus est vir, rationabile animæ suæ ab irrationabili disjungere debet ac segregare. Hoc est enim exire de Charra, tamquam de cavernis quibusdam, & cuniculis, latibulisque egredi. Latere enim criminosæ conscientiæ est. Et nos igitur sequentes Abraham exeamus de latibulis. Si enim filii Abrahæ sumus, opera Abrahæ faciamus; ut luceant opera nostra coram Deo F & coram hominibus. Justus dicit opera sua regi: peccator seipsum occultat, sicut A- A dam se occultare cupiebat, sed latere non poterat. Paruit itaque Abraham mandato, nec ulla legitur mora intervenisse.

5. *Egressus perambulavit terram usque ad Sichem*, (Gen. 12. 6.) quod interpretatione latina dicitur humerus vel cervix, per quæ exsecutionem præscripti operis intelligimus. Siquidem & infra habemus scriptum: *Supposuit humerum suum ad laborandum.* (Ibid. 49. 15.) Unde per figuram locorum id expressum advertimus, quod devotionem suam sanctus Abraham non so- B lum studio, sed etiam efficacia probaverit fructuosa, qua ad quercum usque pervenerit. Quo loco apparuit illi Dominus, & dixit: *Semini tuo dabo terram hanc.* (Ibidem 12. 7.) Vide quomodo promisso frequenti tamquam invalidum adhuc informet atque instituat; & [d] ipse memor sui totum Deo deputet, nihil sibi vindicet. Ideo & *aram ædificavit Deo, qui apparuit ei; & recessit inde in montem contra Orientem Bethel*, (Ibidem.) surgentem adhuc sibi solem cupiens justitiæ videre. Ideoque non in val- C libus, sed in monte tabernaculum sibi locavit, quia Deus montium est, & non vallium.

6. *Et invocavit nomen Domini.* (Ibidem 8.) Ubi Bethel, id est, domus Dei, ibi & ara, ibi & invocatio Dei nostri. Non immeritoque processus tantos habuit, quia Deum sperabat sibi auxilio fore. Exercetur athleta Dei, & [e] probatur adversis: in desertum abiit, fames incidit, in Ægyptum descendit. Compererat in Ægypto lascivam esse juvenum D luxuriam, petulantem cupiditatem, voluptatum intemperantiam. Advertebat inter hujusmodi viros intutam uxoris pudicitiam fore, sibique conjugis pulcritudinem periculo futuram: monuit uxorem, ut sororem se diceret. Quo docetur non magnopere decorem conjugis quærendum, qui viro necem plerumque gignere solet. NON ENIM tam pulcritudo mulieris, quam virtus ejus & gravitas delectat virum. Qui suavitatem E quærit conjugii, [f] non superiorem censu ambiat, quam necessitates non teneant maritales: si non monilibus ornatam, sed moribus. Offendit plerumque virum, si se uxor nobiliorem noverit. Hæc proxima superbiæ sunt. Sara non facultatibus ditior, non genere splendidior erat; ideo virum imparem non putabat, ideo quasi parem gratia diligebat, ideo non censu est retenta, non parentibus, non propinquis, sed virum proprium quocumque pergeret, sequebatur: F externa adiit, sororem se ejus adseruit, contenta si ita esset necesse, se periclitari pudore, quam

a Edit. omnes, ac pauci mss. *imprudenter cæpisse*. Alii vero majori numero & auctoritate, *imprudentem cepisse*, hoc est, decepisse.

b Era. in textu, & Gill. in margine, *probatur ut justus*.

c Sic edit. Rom. ex Vat. cod. a quibus quam minimum abest Regius in quo legitur, *perfecit; factis enim Abraham Sapientum* &c. Reliqui autem mss. & edit. omisso, *perfecit*; legunt, *factoque prævenit Abraham Sapientum* &c.

d Mss. Vat. Reg. ac Rom. edit. *Et ipse immemor sui*. Non male. Melius tamen alii mss. atque edit. ... *memor sui*, id est, conditionis & infirmitatis propriæ.

e Ita sex mss. melioris notæ. Alii autem atque edit. *& duratur adversis .... famem incidit*.

f Edit. omnes, *non tam superiorem censu ambiat, quam necessitates non terreant maritales: non monilibus* &c. Vocula *tam* deest Am. & mss. omnibus. Sed hi fere ad unum nostræ lectioni adstipulantur. Porro quod legunt, *quam necessitates non terreant maritales*, ita interpretare ac si diceretur, quæ ob divitias insolescens conjugalis necessitudinis seu conjunctionis leges recuset observare.

quam virum salute. Ut tueretur maritum mentita est germanitatem; ne insidiatores pudoris ejus tamquam æmulum & vindicem uxoris necarent. Denique simul ut viderunt illam Ægyptii, admirati quod speciosa esset valde, induxerunt illam ad regem suum, & cum Abraham bene egerunt, tamquam fratrem ejus quæ placuisset regi, honorantes.

Ibidem 17. 7 *Afflixit autem Dominus Pharao afflictationibus magnis & sævissimis, & domum ejus propter Saram uxorem Abræ*. Magnum testimonium documentumque [a] castitatis tuendæ. Locus ita hortatorius, ut unusquisque se castum præbeat, alienum non affectet thorum, nec latendi spe, aut faciendi impunitate alienam uxorem incessat, non incuria aut stultitia provocetur mariti, aut absentia longiore. Adest præsul conjugii Deus quem nihil lateat, nullus evadat, nemo irrideat; vicem absentis mariti tuetur, servat excubias, immo sine excubiis deprehendit reum antequam faciat quod paraverit; in animis singulorum, in mentibus universorum crimen agnoscit. Et si maritum adulter fefelleris, non fallis Deum: & si maritum evaseris, & si judicem fori luseris, non evadis judicem totius mundi. Ille gravius ulciscitur injuriam inopis, contumeliam imprudentis mariti. Major est enim injuria auctorem, quam custodem thalami spretum & non consideratum.

8. Ipse quoque Pharao, licet rex Ægyptiorum quem & insolentia regalis potentiæ supinaret, & Ægypti lascivia atque luxuries a studio castitatis abduceret, vocavit Abraham, & arguit eum dicens: *Quid* Ibid. 18. & 19. *hoc fecisti mihi? Quare non dixisti mihi quia uxor tua est: sed dixisti mihi quia soror tua est: & sumseram eam mihi uxorem? Et nunc ecce mulier tua ante te*. Etsi natura ferus ac barbarus tamen significat etiam exteris ac barbaris moribus esse curam pudoris, & adulterii etiam sibi crimen cavendum. Qui prætendit ignorantiam, condemnat intemperantiam. Nec mirum si barbarus jus novit naturæ; muta animalia [b] quæ nullis tenentur legibus, sunt tamen aliqua quæ non solum paribus suis copulæ servent fidem; verum etiam coitus unius castitatem custodiant. Ita major lex naturæ, quam legum præscriptio est. Non mirum ergo si & iste Ægyptius rex Deum timuit qui hominem non timebat, & pœnam solvit adulterii, qui nullis reus tenebatur legibus: statimque ubi alienam esse cognovit uxorem, non solum marito reddidit, verumetiam prosecutores dedit qui deducerent eum; ne quis de populo barbaro irrogaret violentiam vel peculio viri, vel uxoris pudori.

9. Pulcherrimus est hic locus ad incitandum studium devotionis, quod is qui Deum sequitur tutus semper est. Et ideo Deum præferre debemus omnibus, nec patriæ contuitus, nec parentum filiorumque gratia, nec uxoris contemplatio nos revocare debet ab executione præceptorum cælestium; quia Deus nobis omnia illa largitur, & potens est servare quæ donat. Itaque magnum exemplum devotionis Abrahæ, quod cum uxore speciosa descendit in Ægyptum. Erat quidem justo viro cura conjugalis pudicitiæ: sed majus erat studium maturandæ devotionis, ne prætulisse custodiam thori mandatis videretur cælestibus. Itaque quoniam propter Deum contemsit omnia, recepit a Deo multiplicata omnia: sed primam Deus pudicitiæ tribuit remunerationem, quam gratam sciebat conjugi. Nam quia studio [c] obeundi cælestis oraculi uxorem quoque in periculum deduxit pudoris, etiam castimoniam conjugii defendit.

CAPUT III.

De ceteris Abrahæ virtutibus, nimirum de prudentia ejus in rescindendis rixarum caussis, justitia in dividendo, ubi & de imprudentia Lot amœnis utilia postponentis, ejusque pœna: tum de patrui in ipsum caritate, pietate in Deum, continentia in victoria, & mercedis a Deo propositæ electione; ac tandem de accepto futuræ posteritatis & Christi nascituri promisso.

10. PRimas igitur partes sibi justo ordine vindicavit devotio. Videamus & ceterarum virtutum gratiam. Mulcebatur sanctus Abraham nepotis præsentia cui patrium affectum exhibebat. Incidit rixa inter servulos nepotis & patrui. Advertit prudentior servulorum dissensionibus dominorum concordiam solvi solere, amputavit fibram discordiæ, ne contagium serperet. Tolerabilius enim putavit ut copula sequestraretur, quam gratia dirimeretur. Quod te facere oportet, si forte hujusmodi aliquid incideris, ut seminarium dissentionis auferas. Neque enim tu fortior quam Abraham. Ille declinanda censuit, non despicienda servulorum jurgia. Et si tu fortior, cave ne alter infirmior qui aurem præbeat servulorum susurris. Frequenter indivisa servitia inter parentes discordiam ferunt. Divide potius, ut maneat amicitia. Indivisa domus duos non susti-

a Ita quinque mss. probatioris notæ. Alii vero & edit. *castitatis. Intuendus locus .... uxorem incestet*.

b Edit. omnes, *licet nullis constringantur legibus, sunt tamen* &c. Mss. duo, *quæ nullius sunt, tamen* &c. Alii ut in contextu.

c Reg. ms. *obeundi solvendique votum cælestis oraculi*. Et post pauca, ubi complures mss. & edit. omnes legunt, *castimoniam* ibi Corb. & alii aliquot habent, *castimonium*. Nec forsan male: legitur enim apud Augustinum in psal. 29. num. 13. *sanctimonium* pro sanctimonia, vel sanctimonialium professione. Porro non defuere qui Abrahamum proditi uxoris Saræ pudoris accusarent; quem tamen recte SS. Patres defendunt; scilicet Ambr. hoc in libro, Aug. cont. Faustum lib. 22. cap. 33. & Quæst. 26. super Gen. & alibi. Hier. de Trad. Heb. in Gen. Theodor. Quæst. 62. in Gen. & alii plures.

sustinet. Nonne melius est emigrare cum gratia, quam cohabitare cum discordia?

11. Ipsa quoque cujusmodi esse debeat divisio, Patriarcha edocet. Firmior dividat, infirmior eligat, ne habeat quod queratur. Electionis enim suæ partem non poterit calumniari. Non residet occasio resiliendi cui datur optio eligendi, nec divisor gravatur. Nam quo prudentior, eo cautior; ut nec in divisione circumscribatur, nec in electione fraudetur.

Ibid. 13. 6. 12. Divisit Abraham, *quia non capiebat*, inquit, *illos terra habitare simul*, quia nimium divites erant. Sæculare vitium ut divites terra non capiat. Nihil enim satis est divitum cupiditati. Quanto ditior quis fuerit, tanto avidior ad possidendum est. Extendere agri terminos cupit, & vicinum excludere. Numquid hujusmodi Abraham? Minime, quamvis in principio & ipse imperfectior. Unde enim perfectio ante adventum Christi? Nondum venerat qui diceret:
Matt. 19. 21. *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia tua, & da pauperibus, & veni, sequere me.* Tamen ut minime avarus electionem offert, ut justus dissentionem amputat *Non sit*, inquit,
Gen. 13. 8. & seq. *rixa inter me & te, & inter pastores meos & pastores tuos, quia homines nos fratres sumus. Nonne ecce tota terra ante te est? Discede a me: si tu in sinistram, ego in dexteram: vel si tu in dexteram, ego in sinistram.*

a 13. *Et [a] levavit oculos Lot, & elegit irriguam regionem* inquit Jordanis; *quia tota rigabatur, & erat sicut paradisus Dei.* Plerumque possessiones obveniunt hereditariæ, aliæ utiliores,
* aliæ amœniores. Non utique in portione * secundæ sunt. Nam incipit minui singularum meritum. Sed si non queunt partes de utilioribus convenire, conferantur amœnæ utilioribus. Diversa hominum ingenia sunt: alios utilia, alios amœna delectant. Infirmior amœniora eligit, utiliora fastidit. Vil-
* licus nonnumquam utilis est, vel * actor a-gri confertur urbano. Si insipiens sit elector
* aut cocum eligit, aut * vocalem quem venustioris gratiæ putat, refutat utiliorem,
b Plerumque etiam [b] ubi fructus non impares sunt, prudentior amœniora declinat. Cito invidiam movent, cito in se excitant mentem avari. Hic tamen nihil dixit Scri-
* ptura de eo quod alia pars utilior, alia amœnior fuerit; ne * studio Abraham cepisse oculos adolescentis videretur. Amœnam partem unam descripsit, non addidit alteram utiliorem. Necesse erat ut de tota regione duas partes faceret: deinde præsentia, non absentia dividebat. Una regio capere utrumque non poterat. Quod potuit summæ esse justitiæ, electionem obtulit.

14. Lot amœnam elegit, quæ cito prædonum oculos incurrit. Hinc bellum inter
B reges, adversariorum victoria, incolarum captivitas. Itaque etiam Lot infirmioris consilii pretium luit, non terrarum infœcunditate, sed amœnitatis invidia deceptus, ut etiam ipse captivus abduceretur; quoniam vitio servilis nequitiæ a potiore deflexerat, & partem flagitiosissimorum elegerat; Sodoma enim luxuria atque lascivia est. Ideoque declinatio latina interpretatione dicitur Lot, quod is vitia eli-
C git qui a virtute declinat, & ab æquitate deflectit,

15. *Quo comperto Abraham numeravit servulos suos vernaculos*; & cum trecentis decem & octo viris adeptus victoriam, liberavit nepotem. Probatur divisionis affectus, quando sic amabat nepotem, ut pro eo nec belli declinaret periculum. Quid est, *numeravit*? Hoc est, elegit. Unde illud Ibid. 14. 14.
D non solum ad scientiam Dei refertur, sed etiam ad gratiam justorum, quod in Evangelio dixit dominus Jesus: *Et capilli vestri omnes numerati sunt.* Cognovit autem Dominus qui sunt ipsius: eos autem qui non sunt ipsius, non dignatur cognoscere. Numeravit autem trecentos decem & octo, ut scias non quantitatem numeri, sed meritum electionis expressum. Eos enim adscivit, quos dignos Lucæ 12. 7.
E numero judicavit fidelium, qui in domini nostri Jesu Christi passionem crederent. Trecentos enim τ græca littera significat, decem & octo autem [c] summam ἰη exprimit. Fidei ergo merito Abraham vicit, non populoso exercitu. Denique eos quibus quinque regum arma cesserunt, cum paucis egressus vernaculis triumphavit. c

16. Sed qui vincit non debet sibi arrogare victoriam, sed deferre Deo. Hoc A-
F braham docet, qui triumpho factus humilior est, non superbior. Sacrificium denique obtulit, decimas dedit; ideoque ei Melchisedech qui interpretatione latina dicitur rex justitiæ, rex pacis, benedixit: *Erat enim sacerdos summi Dei.* Quis est rex justitiæ Gen. 14. 18.
sacer-

a Hic tantum differunt inter se mss. & vet. edit. in voce *irriguam*, pro qua solus Corb. cum vet. edit. habet, *irrigua*. Rom. autem edit. ita reposuerat, *Et elevavit oculos suos Lot, & elegit irrigua (regionem scilicet Jordanis) quia tota, inquit, irrigabatur, antequam everteret Deus Sodomam & Gomorrham, sicut paradisus Dei*. Sed ab omnibus nonnihil discrepant LXX. Sic enim illi: Καὶ ἐπάρας Λὼτ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ἐπεῖδε πᾶσαν τὴν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου, ὅτι πᾶσα ἦν ποτιζομένη πρὸ τοῦ καταστρέψαι τὸν θεὸν Σόδομα καὶ Γόμορρα, ὡς ὁ παράδεισος τοῦ θεοῦ. Cum iisdem hoc loco Vulg. satis convenit, quam consule.

* Subobscura locutio, quam tamen idem hic valere existimamus, ac felices sive commodæ; ut sit sensus: Non sat commodæ sunt in divisione hujusmodi possessiones; quia minuitur meritum utiliorum, quod sint minus amœnæ, & amœniorum, quod sint minus utiles.

* *Actor agri* idem est ac rusticus œconomus.

* *Vocalis* hic dicitur vel qui scite canit, vel moderandæ vocis pronuntiationisque magister, quem etiam phonascum vocitabant.

b Sic locum restituimus ex mss. Corb. Colb. & Maz. cum in aliis, non secus ac in edit. omnibus legere sit, *ubi fructus impares sunt*.

* *Studio*, hoc est, de industria, seu dedita opera.

c Ita edit. Era. ac Rom. At Am. & Gill. cum mss. Torn. Theod. & Reg. *summam ἰη exprimit nomen fidei*. Cod. vero Corb. Long. Colb. & Maz. *summa Jesu exprimit nomen*.

Ps. 109. 4. sacerdos Dei, nisi cui dicitur: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*, hoc est, Dei Filius, sacerdos Patris, qui sui corporis sacrificio Patrem nostris repropitiavit delictis.

17. Quantum autem illud quod de præda victoriæ nihil voluit contingere, nec oblatum sumere? Minuit enim fructum triumphi mercedis susceptio, & beneficii arrodit gratiam. Plurimum enim refert utrum pecuniæ, an gloriæ dimicaveris: alter mercenarii loco ducitur: alter dignus habetur conservatoris gloria. Jure sanctus de præda usurpare aliquid vel oblatum recusat, ne dicat qui dedit: quia ego divitem feci eum; hoc solum sibi satis esse testatur, quod pastui præliantium juvenum profecisset. Di- 23. 4. 5. c. Dicat aliquis. cet aliquis: Cum ipse vicerit, quomodo dicit ad regem Sodomorum, nihil sumam abs te; cum præda utique in potestate victoris fuerit? Docet militarem disciplinam, ut regi serventur omnia. Sane iis qui secum fuissent in adjumentum fortasse sociati, partem emolumenti tribuendam adserit tamquam mercedem laboris.

18. Ideoque quoniam sibi mercedem ab homine non quæsivit, a Deo accepit, sicut Gen. 15. 1. legimus scriptum; quia *post hæc verba factum est verbum Domini ad Abram in visu dicens: Noli timere Abram, ego protegam te, merces tua multa erit valde*. Non est serus ad remunerandum Dominus, & cito promittit, & multa largitur; ne infirmos animos per dilationem aliquam subeat pœnitentia contemsisse præsentia: & velut quadam usuraria largitate compensat, ut uberiora restituat ei qui captus non fuerit oblatione præsentium.

19. Ab ipso quoque Domino mercedem quam postulet, consideremus. Non divitias ut avarus exposcit, non longævitatem vitæ istius, ut meticulosus mortis, non potentiam; sed dignum quærit sui heredem Ibidem 2. laboris: *Quid mihi*, inquit, *dabis? Ego autem* Ibid. 3. *dimittor sine filiis*. Et infra: *Quia mihi semen non dedisti, vernaculus meus mihi heres erit*. Discant ergo homines conjugia non spernere, nec sibi sociare impares; ne hujusmodi suscipiant liberos, quos heredes habere non possint; ut vel transfundendæ hereditatis contemplatione, si nullo contuitu pudoris moventur, digno studeant matrimonio.

20. Sed si Abrahæ sententia ad corrigendum minus proficit, accipe oraculum Dei Ibid. 4. hujusmodi condemnantis hereditatem: *Non erit*, inquit, *heres tuus hic: sed alter qui exierit de te, ille heres tuus erit*. Quem dicit alterum? Peperit enim & Agar filium Ismael, sed non ipsum dicit, sed dicit sanctum Isaac. Et ideo addidit: *Qui exierit de te*. Ille enim vere exivit ex Abraham, qui legitimo conjugio procreatus est. Sed per Isaac legitimum filium, illum verum legitimum possumus intelligere dominum Jesum Chri-

A stum, quem in principio Evangelii secundum Matthæum Abrahæ filium legimus, qui ve- Matt. 1. 1. rum se Abrahæ gessit heredem, auctoris illuminans successionem, per quem Abraham respexit in cælum, & splendorem posteritatis suæ agnovit non minus illustrem, quam stellarum cælestium fulget claritas. *Sic-* 1. Cor. 15. 41. *ut enim stella differt a stella in claritate, ita & resurrectio mortuorum*, Apostolus dicit; eo quod resurrectionis suæ donans consortia, homines quos mors solebat terris abscondere, re- B gni cælestis fecit esse participes.

21. Quomodo autem Abrahæ propago diffusa est, nisi per hereditatem fidei, per quam cælo comparamur, conferimur Angelis, æquamur stellis? Ideo ait: *Sic erit* Gen. 15. 6. *semen tuum*. Et *credidit*, inquit, *Abraham Deo*. Quid credidit? Christum sibi per susceptionem corporis heredem futurum. Ut scias quia hoc credidit, Dominus ait: *A-* Johan. 8. 56. *braham diem meum vidit, & gavisus est*. Ideo C *reputatum est illi ad justitiam*, quia rationem non quæsivit, sed promtissima fide credidit. Bonum est ut rationem præveniat fides; ne tamquam ab homine, ita a domino Deo nostro rationem videamus exigere. ETENIM quam indignum ut humanis testimoniis de alio credamus, Dei oraculis de se non credamus! Imitemur ergo Abraham, ut heredes simus terræ per justitiam fidei, per quam ille mundi heres factus est.

D

CAPUT IV.

Abraham ab adulterii crimine ob susceptum ex ancilla filium defenditur: nempe quod ab humana fragilitate non esset immunis, & tunc Chaldæorum superstitiones vix reliquisset: deinde quod in legem ut pote necdum latam non peccaverit: postea quod non libidine, sed amore prolis inductus sit; ubi multa contra adulterium disputantur: defenditur ultimo quod illud ipsum my- E *sterium non peccatum fuerit. Ad extremum quæritur an decuerit circumcisionem institui postea revocandam, & minimum in se perfectionis continentem.*

22. SEd fortasse dicat aliquis: Quomodo Abraham nobis imitandum proponis, cum de ancilla susceperit filium? Aut quid sibi vult hoc esse, ut tantus vir huic errori fuerit obnoxius, cujus tanta opera miramur? Et ideo ne quodam more navigantium locum hunc quem plerique vado- F sum putant, declinasse videamur, rationem ejus explanare cordi est. Non abnuo quod Abraham de ancilla susceperit filium; ut cognoscas quoniam non superioris cujusdam naturæ ac substantiæ fuit Abraham, sed unus e numero & fragilitate universorum hominum. Denique & de regione Chaldæorum vocatus est, quos superstitioni vanæ intentos esse magis quam ceteros accepimus; & ideo majorem invenit gratiam apud

a apud Deum, a quia superioribus renuntiavit, ad priora se extendit, ut sequeretur Deum. Propositus est enim ad imitandum tibi, ut & tu advertas, quod si peccatis renunties, possis emereri Domini misericordiam.

23. Movere tamen aliquos potest, quod jam cum Deo loquebatur, & ad ancillam introivit, sicut scriptum est: Quia *dixit Sara ad Abram*: *Ecce conclusit me Dominus, ut non pariam*: *intra ergo ad ancillam meam*, b *ut filios facias ex illa*. Et ita factum est. Sed consideremus, primum quia Abraham ante legem Moysis, & ante Evangelium fuit: * nondum interdictum adulterium videbatur. Pœna criminis ex tempore legis est, quæ crimen inhibuit: nec ante legem ulla rei damnatio est; sed ex lege. Non ergo in legem commisit Abraham, sed legem prævenit. Deus in paradiso licet conjugium laudaverit, non adulterium damnaverat. Non vult enim mortem peccatoris, & ideo quod præmii est pollicetur: quod pœnæ, non exigit. Mavult enim mitibus provocare, quam terrere sævioribus. Et tu peccasti cum gentilis esses, habes excusationem: venisti ad Ecclesiam, audisti legem: *Non adulterabis*, jam excusationem delicti non habes. Tamen quoniam cum his mihi sermo est, qui ad gratiam baptismatis nomen dederunt, si quis tantum crimen fecit, sciat sibi tribuendam veniam; sed quasi ei qui crimen commiserit, in reliquum tamen abstinendum noverit. Denique illi adulteræ quam in Evangelio obtulerunt c scribæ Pharisæorum, ignovit quidem Dominus superiora, sed ait: *Vade, & amodo vide ne pecces*. Quod cum illi dicit, tibi dicit. Fecisti gentilis adulterium, fecisti catechumenus? Ignoscitur tibi, remittitur tibi per baptismum. Vade, & post hæc vide ne pecces. Habes unam Abrahæ defensionem.

Gen. 16. 1. 32. q. 4. c. Dixit Sara. — Gen. 1. 28. — Exod. 20. 14. — Joan. 8. 11.

24. Secunda illa est, quod non ardore aliA quo vago succensus libidinis, non petulantis formæ captus decore, ancillæ contubernio conjugalem posthabuit thorum, sed studio quærendæ posteritatis & propagandæ sobolis. Adhuc post diluvium raritas erat generis humani: erat etiam religionis, ne quis non reddidisse debitum videretur naturæ. Denique & Lot sancti filiæ hanc causam quærendæ posteritatis habuerunt, B ne genus deficeret humanum; & ideo publici muneris gratia privatam culpam prætexuit. Nec otiosum est quod uxor auctor facti inducitur; ut excusetur maritus, ne vago raptus errore credatur: simul ut discant mulieres diligere viros, nec agitari vana suspicione pellicatus, aut invidere privignis, si ipsæ liberos non susceperint. Uxori bonæ cordi erat excusare apud virum sterilitatem suam; & ne causa esset viro quod is C liberos non haberet, suadet ut intraret ad ancillam. Hoc fecit Lia, hoc Rachel postea. Disce mulier zelum deponere, qui sæpe mulieres in furorem incitat.

25. Sed & vos moneo, viri, maxime qui ad gratiam Domini tenditis, non commisceri adulterino corpori (qui enim se jungit meretrici unum corpus est) nec dare hanc occasionem divortii mulieribus. Ne- D mo sibi blandiatur de legibus hominum. 33. q. 4. cap. Nemo. Omne stuprum adulterium est, nec viro licet quod mulieri non licet. Eadem a viro, quæ ab uxore debetur castimonia. Quidquid in eam quæ non sit legitima uxor, commissum fuerit adulterii damnatur crimine. Ergo advertistis quid debeatis cavere, ne quis sacramentis se indignum præbeat.

26. Accipite etiam aliud, quia hujusmo- E di intemperantia solvit caritatem conjugii, superbas ancillas facit, iracundas matronas, discordes conjuges, concubinas procaces, inverecundos maritos. Simul ut de domino conceperit ancilla, spernit dominam suam tam-

a Edit. omnino omnes, *quia posterioribus*. Contra mss. omnes, *quia superioribus*. Melius, ut per se quisque satis intelliget.

b Sic mss. omnes. Edit. autem, *ut filium facias ex illa*. LXX. Interp. ἵνα τεκνοποιήσωμαι ἐξ αὐτῆς. Sic legitur in multis cod. scriptis: tamen in quibusdam inventum est, τεκνώσαιμι. Vide Nobil. in eadem verba.

* Nonnulli occasionem ex his verbis arripuerunt, ut Ambrosium perperam de adulterio sensisse calumniarentur. Atqui certum est S. Doctorem constanter docuisse prohibitum fuisse adulterium lege naturali, eamque legem a nemine ignorari (puta invincibiliter) umquam potuisse. Id quidem tum ex aliis ipsius operibus cognoscere est, tum ex hoc ipso libro liquido constat. Etenim ubi narrat quemadmodum Pharao Saram quam in palatium abductam uxorem ducere cogitabat, postquam conjugatam esse cognovit, Abrahamo restituit, ita loquitur: *Etsi natura ferus ac barbarus tamen significat ..... & adulterii crimen sibi esse cavendum. Qui prætendit ignorantiam, condemnat intemperantiam. Nec mirum si barbarus jus novit naturæ ..... Ita major lex naturæ, quam legum præscriptio est*. Neque vero putandum est hæc de solo adulterio quo uxor aliena polluitur, esse intelligenda. Nam præterquam quod generalia verba sunt, proindeque ad unam adulterii speciem non restringenda, vir sanctus hoc ipso capite asserit *quod mulieri non licet, viro non licere*; &c. 7. *omnes viri mulierisque concubitus nulla legitimi matrimonii sorte celebratos habere suam culpam*. Itaque dicendum existimamus eum ideo scripsisse adulterium ante latam Moysis legem non visum fuisse interdictum, ut significaret illis temporibus eam circa adulterium ignorantiam exstitisse, quæ etsi non omnino culpam tolleret, haud mediocriter tamen illam minueret, id est, vincibilem ignorantiam. Nemo enim negaverit istam in jure naturali posse inveniri, & excusare, ut aiunt celebriores Theologi, sin minus a toto, saltem a tanto; eamque esse de qua scriptum sit Luc. 12. 48. *Qui autem non cognovit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis*. Et hoc sufficiebat cum ad excusandum Abrahamum apud eos quos alloquebatur, qui eadem perpetraverant ante suam ad fidem conversionem; tum ad eosdem ab hujusmodi crimine in posterum revocandos, cum jam ipsis nulla de ignorantia suppeteret excusatio. Hanc autem responsionem eo magis admittendam censemus, quod Ambrosius infra num. 27. hanc Patriarchæ actionem Deo minus probatam esse testetur, ac lib. de Paradiso c. 13. n. 65. atque alibi de eadem tamquam de vero peccato loquatur. Ceterum dici etiam potest S. Doctorem adulterii nomine nihil aliud intellexisse quam polygamiam; eaque usum verbi duritie, ut efficacius catechumenos absterreret a pellicatu. Nec vero mirum si paulo vehementior hac in re fuerit Ambrosius, quando de tertiis nuptiis quas divina ac naturali lege numquam non licitas fuisse constat, Basilius Ep. 1. ad Amph. c. 4. dixerit eas *polygamiam* appellari, vel potius *castigatam fornicationem*. Ipse quoque Tertullianus l. de Monog. c. 6. Abrahami polygamiam defendens, eam tamen *ancillæ concubinatum* vocat: quo etiam sensu Leo Magnus ep. ad Rust. c. 4. Agar Abrahæ concubinam dicit, id est, secundariam uxorem. Quin immo Judæi Josephus l. 1. Antiq. cap. 14. & 18. ac Philo l. Quod Deus sit immut. licet Patriarcharum suorum ubique observantissimi, non alio tamen modo appellant secundarias eorum uxores quam concubinas, & filios ex illis procreatos, quam nothos ac illegitimos, quod non multo levius esse putaveris, quam dicere hujusmodi conjugium adulterium esse *quod nondum interdictum videbatur*.

c Edit. Era. cum posterioribus omnibus, *Scribæ & Pharisæi*; Am. autem & mss. omnes, *scribæ pharisæorum*.

tamquam ditior partu: domina se despici dolet, maritum auctorem injuriarum suarum arguit. Denique Sara ipsa marito ancillæ suæ potestatem dederat, & postea dicit ad eum: *Injuriam accipio ego ex te: ego dedi ancillam meam in sinum tuum; ubi autem videt conceptum esse, spreta sum*, inquit, *coram ea: judicet Deus inter me & te*. (Gen. 16. 5.) Quantus dolor, quam gravis querela sit feminarum lectione exponitur. Da improvidum & levem maritum qui morigerari nesciat, & divortii causas exhibet. Sed Abraham vir moderatus & prudens: *Ecce*, inquit, *ancilla tua in manibus tuis, utere ea quomodo tibi placuerit*. (Ibidem 6.) Maluit enim uxorem tenere, quam famulam. Nec hoc tamen plenum remedium. Accepit potestatem [a] irata uxor, & immoderatius ultione permissa utitur. Quod si Sara moderationem non tenuit, quæ tenebit? Ideoque scriptum est: *Et afflixit eam Sara, & fugit a facie ejus*. (Ibidem.) Duo sunt quæ comprehendit Scriptura; ut & dominæ gravem indignationem exprimeret, & ancillæ tumorem ac superbiam. Quod afflixit eam Sara, ad iracundiam affligentis refertur: quod Agar fugit, contumeliam servili patientia non ferebat, quæ sibi herilis contubernii vindicabat fastigium: indignata est injuriam, quæ induerat insolentiam. Denique interroganti Angelo quo iret, respondit: *A facie Saræ dominæ meæ ego fugio*. (Ibidem 8.) Et hoc tumoris immodici, ut prius nomen Saræ diceret, postea dominam significaret. Illud ad injuriam præmissum, hoc ad expressionem personæ additum. Non placuit Angelo ancillæ insolentia; & ideo dixit illi: *Revertere ad dominam tuam*. (Ibidem 9.) Utique non latuisset Angelum, si vi suppliciorum victa fugisset, & magis reprehendisset verberantis sævitiam, quam fugientis discessionem: sed ut ostenderet quia tamquam superba fugiebat, [b] ne superba esset dominæ, addidit: *Et humilia te sub manibus ejus*. (Ibidem.) Opto igitur ut hoc vitium nullus incidat: sed si quis inciderit, discat ancillam suam humiliare uxori suæ; ne dum vult ancillam vindicare, excludat uxorem.

27. Ergo Abraham & unus de populo erat gentili, & causa posteritatis introierat ad ancillam; quia uxor ejus sterilitatem suam obumbrare cupiens auctor ejus facti fuerat viro: & tamen non otiosum est quod post hoc Deus statim, quia alia ejus opera probaret, [c] vel hujus facti pœnitentiam, dixit illi: *Ego sum Deus tuus, emerere in conspectu meo, & esto sine querela*, (Ibid. 17. 1.) quasi adhuc plene non emeruisset, qui desperaret sterilis partum uxoris, & de ancilla posteritatem quæreret. *Esto*, inquit, *sine querela*, hoc est, irreprehensibilis; ut de te non queratur uxor,

A nec quisquam tua facta reprehendat. Mutat enim nomen, littera addita, ut de Abram vocaretur Abraham, hoc est, de patre vano, sicut habet latina interpretatio, vocaretur pater sublimis, pater electus: vel de patre fieret & pater filii. Vanus erat cum Deum nesciret: electus factus est postquam cognovit Deum. Pater erat cum de ancilla prolem haberet: sed pater filii non erat; quia non erat ei filius, qui non erat legitimo susceptus conjugio. Peperit Sara, & factus est pater filii. Circumcidi

B jubetur accepturus veri seminis hereditatem. Nonne evidenter circumcisio carnis præceptum est castimoniæ, ut aliquis resecet libidinem carnis, & indomitas luxu ac lascivia refrænet cupiditates? Etenim circumcisionis vocabulo id præscribitur, ut omnis impuritatis fœtor abstergatur, & incentivum libidinis auferatur. Duabus usi sumus defensionibus.

28. Tertia quoque est quam nobis Apostoli Pauli tribuit auctoritas, qui ait: Illa

C quæ gessit Abraham ut de ancilla susciperet sobolem, in figuram facta sunt, & secundum allegoriam dicta. Allegoria est cum aliud geritur & aliud figuratur; sicut etiam ipse Apostolus docet dicens: *Sub lege volentes esse, legem non legistis? Scriptum est enim Quoniam Abraham duos filios habuerit, unum de ancilla, & unum de libera: sed is quidem qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem: quæ sunt per allegoriam dicta. Nam hæc sunt duo te-*(Galat. 4. 21. & seq.)

D *stamenta: unum quidem a monte Sina in servitutem generans quod est Agar*, duos populos ostendens de Abrahæ generatione manare: unum Judæorum, qui legis syllabis serviat; eo quod de ancilla in servitutem videatur esse generatus: alterum Christianum, qui ad remissionem peccatorum cælestis gratiæ libertatem acceperit. Quod ergo putas esse peccatum, advertis esse mysterium, quo ea quæ posterioribus erant futura temporibus, revelabantur. Denique addidit: *Vos*

E *autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii estis*. (Ibidem 23.) *Ideo*, inquit, *nolite quærere opera legis; quoniam non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi*. (Ibid. 2. 16.) Et ut scias quia Christianis dixit: *Et nos*, inquit, *in Christum Jesum credimus; ut justificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis*. (Ibidem.) Agnoscamus ergo quoniam hæc quæ in figuram contingebant, illis crimini non erant: nobis autem erunt, si ad correptionem nostram scripta cavere nolimus: sed magis id agamus, ut

F cum simus liberæ filii, quæ est Sara, [d] ne legis laqueis serviamus, cum Abraham liberam tenuerit, ancillam ejecerit. (Gen. 17. 10.)

29. Quo loco plerosque moveri scio: Si enim bona est circumcisio, hodieque tene-

a MSS. Vat. Reg. Valc. Theod. & Maz. secunda manu, *miranda uxor*.

b Ita Corb. Valc. Colb. & Maz. Edit. vero, & alii mss. *ne subjecta esset domina*. Excipe Torn. in quo utrumque legitur hoc modo, *ne non subjecta superba esset domina*.

c Sic mss. omnes cum edit. Am. Era. vero, & aliæ, *pro hujus facti pœnitentia*.

d Edit. Rom. *a legis laqueis eruamur*. Commoda lectio, sed quam nec ms. ullus, nec edit. stabiliunt. Nobis autem mss. Corb. Colb. ac Maz. locum restituere, cum in aliis non secus ac in priscis edit. particula *ne*, omitteretur.

ri debuit: si inutilis, mandari non debuit, Rom. 4. 11. divino præsertim oraculo. Sed cum Apostolus dixerit Paulus: *Quia Abraham signum accepit circumcisionis*: utique signum non ipsa res, sed alterius rei est, hoc est, non veritas, sed indicium veritatis. Ibidem. Denique ipse exposuit & expressit dicens: *Signum accepit circumcisionis, signaculum justitiæ & fidei*. Unde non incongrue intelligimus quia circumcisio corporalis signum circumcisionis est spiritalis. Johan. 14. 6. Ergo signum mansit donec veniret veritas. Advenit dominus Jesus, qui ait: *Ego sum via, veritas & vita*. [a] Quia non partem exiguam c[orporis] in signo, sed totum circumcidit ho[minem] in veritate, signum detraxit, veritatem induxit; quia postea quam venit quod perfectum est, quod ex parte erat evacuatum est; & ideo cessavit circumcisio partis, ubi refulsit circumcisio universitatis. Jam enim non ex parte, sed Matt. 16. 24. totus homo salvatur in corpore, salvatur in anima. Scriptum est enim: *Qui vult post me venire, abneget seipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me*. Hæc est perfectio circumcisionis; quia per corporis oblationem rediLuc. 9. 24. mitur anima, de qua ipse Dominus ait: *Qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam*.

30. Superest illa nunc quæstionis portio, utrum debuerit pars præmitti, cum esset ventura perfectio. Qui locus facilis est ad diluendum, [b] si consideremus quibus pars mandata sit, quibus servata perfectio. Pars enim mandata est secundum legem populo Judæorum, illi dura cervice, illi infirmo, illi qui Deum suum non cognovit. Cum ergo partem non potuerit sustinere, quomodo perfectionem servare potuisset? Ut si puerulum litteris imbuas, a singulis litterarum elementis inchoandum est tibi, ut a singulis apicibus ad syllabas, a syllabis eum per ordinem ad nomina, orationemque deducas. Nec potest mare quisquam navigare intrepidus, nisi qui ante in fluminibus navigaverit. Denique si quid aut conficiendi itineris, aut levandi oneris puero velis provectiorique mandare, numquid æquanda onera sunt, aut æquandus labor? Ita igitur noveris his perfectionem circumcisionis esse servatam, [c] qui a Christo instituti, validioribus idonei viderentur; ut fideles probarentur, quorum multitudo innumera crucem tolleret, suamque pro Christo animam devoveret, & increduli non possent resistere, qui in totius corporis immolatione quæri salutem putarent, qui exiguum circumcisionis suæ sanguinem salutarem arbitrarentur.

31. Considerandum autem quod in præputio positum vocavit Deus, in præputio adhuc manenti legitimi filii promissa est hæreditas; ut non Judæorum tantum modo patrem, ut ipsi adserunt, sed omnium credentium auctorem per fidem credas. * Sara quoque ante circumcisionem viri in unius litteræ adjectione non mediocri remuneratione benedicitur, ut principatum virtutis & gratiæ haberet; de qua nationes & reges gentium spondet futuros, ut in ipsa typus non Synagogæ, sed Ecclesiæ constitueretur. Quod autem promisso ex ea filio, risit Abraham, non incredulitatis, sed exultationis indicium fuit. Denique procidit in faciem, qui adoravit, & credidit, & adjecit: *Si mihi centum annorum nascetur filius, & si Sara nonaginta annorum pariet. E dixit: Ismael hic vivat in conspectu tuo*. Gen. 17. 17. & 18. Non est incredulus in promissis, nec avarus in votis. Hoc est, non dubito quod facias, ut & centum annorum seni dones filium, & naturæ auctor naturæ metas relaxes. Beatus cui ista donantur: sed tamen etiam hic Ismael quem habeo de vernacula, si vivat in conspectu tuo, abundat mihi gratia. Denique Dominus & probavit ejus affectum, & petitionem non abnuit, & sua promissa firmavit.

CAPUT V.

De hospitalitate Abraham hospitum explorantis adventum, eisque obviam properantis. Commendatur eadem virtus, & vana quorumdam excusatio diluitur. Quam diligentem in ea se præbuerit idem sanctus, & quomodo uxorem in meriti partem adsciverit? Quid oblata ab utroque mystice significent? Postremo facta ministranti Abrahamo filii promissio, sicut & Saræ risus exponitur.

32. Diximus de Abrahæ devotione, ac fide, de prudentia, justitia, caritate, parcimonia: nunc etiam de hospitalitate dicamus. Est enim non mediocris ea virtus. Unde & Apostolus principaliter eam in episcopo esse oportere geminæ scriptionis docuit auctoritate; 1. Tim. 3. 2. Tit. 1. 8. ut præsto sit advenientibus, & occurrat obviam, & itinera exploret, & adsit non quærentibus, & rapiat prætergredientes. Ante ostium sedebat Abraham, sedebat meridie. Quando alii requiescebant, iste hospitum explorabat adventus. Merito illi Deus apparuit ad quercum Mambre, quia fructum hospitalitatis studiosissime requirebat.

33. *Et respiciens*, inquit, *oculis vidit, & ecce tres viri stabant secus illum. Et cum vidisset illos, cucurrit obviam illis*. Gen. 18. 2. Vide primo fidei mysterium. Deus illi apparuit, & tres adspexit. [d] Cui Deus refulget, Trinitatem videt, non sine Filio Patrem suscipit, nec sine Spiritu sancto Filium confitetur. In lib. de resurrectione carnis. Hæc alibi

a Omnes edit. *Qui non partem .... signum destruxit*. Mss. autem omnes ut in contextu.

b Additur in edit. *vel ad discernendum*, quod in mss. non invenitur.

c Rom. edit. sola., *qui a Christi institutis validioribus* &c.

* Docet Vulg. nomen uxoris Abrahæ ita mutatum, ut ex Sarai vocata fuerit Sara. LXX. vero eam ex Sara quo nomine prius nuncupabatur, Sarram nominatam tradunt; quibus mss. nostri concinentes hoc nomen fere non aliter scriptum exhibent.

d Vet. edit. & quædam Paris. cum paucis mss. *cui Deus refulsit in Trinitate* &c. Aliæ vero & mss. plures, potioresque, *cui Deus refulget, Trinitatem videt*.

alibi plenius. Nunc moralis persequendi A propositum est loci. Non otiosus sedet, qui longe adspicit: nec adspexisse contentus cucurrit obviam. Festinavit occurrere, quia non satis est recte facere, nisi [a] etiam Exod. 12. 11 mature quod facias. Festinanter enim manducare pascha lex jubet. Uberiores enim fructus habet celerata devotio. Disce ergo quam impiger esse debeas, ut possis prævenire hospitem; ne quis præveniat, & te boni muneris defraudet copia.

34. Bona est hospitalitas, habet merce- B dem suam, primum humanæ gratiæ, deinde quod majus est, remunerationis divinæ. Omnes in hoc incolatu hospites sumus; ad tempus enim habitandi habemus hospitium: emigramus propere. Caveamus ne si nos duri aut negligentes fuerimus in recipiendis hospitibus, etiam nobis post vitæ istius cursum sanctorum hospitia denegentur. Luc. 16. 9. Unde in Evangelio Salvator dicit: *Facite vobis amicos de iniquo mammona, qui vos recipiant in æterna tabernacula sua*. Deinde etiam C in hoc corpore sitis plerumque oboritur peregrinandi necessitas. Quod ergo aliis negaveris, id in te ipse decernis: & quod aliis detuleris, eo te facies dignum videri. Si omnes eam sententiam non suscipiendi hospites sequantur, ubi erit requies peregrinantibus? Relictis igitur humanis habitaculis, captabimus secessus ferarum, bestiarum cubilia.

35. Sed pauperiem prætendis. Non o- D pes a te hospes requirit, sed gratiam; non ornatum convivium, sed cibum obvium. Prov. 15. 17. *Melior est*, inquit, *hospitalitas cum oleribus ad amicitiam & gratiam, quam si vitulos occidas ad præsepia cum inimicitiis.* Hæc grata hominibus, Matt. 10. 42 & accepta Deo. Unde dominus Jesus in Evangelio eum quicumque dederit hospiti potum aquæ frigidæ, cælestium adserit præmiorum non exsortem futurum. Denique Jacob oves adaquavit Rachel, & gratiam reperit, & uxorem acquisivit. Deinde qui scis an Deum E suscipias, cum hospitem putas? Abraham dum peregrinantibus defert hospitium, Deum atque Angelos ejus hospitio suscepit: quamvis & cum hospitem suscipis, suscipias Deum sicut scriptum in Evangelio legis, dicente domino Matt. 25. 35. & 40. Jesu: *Hospes eram, & collegistis me.... Quod enim uni horum minimorum fecistis, mihi fecistis.* Unius horæ hospitio vidua illa quæ suscepit Eliam, & exiguo cibo pavit, perpetuum toto tempore famis invenit alimen- F tum, & mercedem accepit mirabilem, ut numquam de hydria farina deficeret. Elisæus quoque defuncti pignoris resuscitatione donata, solvit hospitti pensionem.

36. Non sola tamen facilitas susceptionis, sed etiam sedulitas suscipientis & affectus quæritur. Utrumque te Abraham docet. Cucurrit obviam, rogavit prior dicens: *Domine, si inveni gratiam ante te, ne prætereris servum tuum: sumatur aqua, & laventur pedes vestri, & refrigerate sub arbore: & sumam panem, & manducate, & post hæc transietis: propter quod declinastis ad servum vestrum.* Gen. 18. 3. & seq. Tres vidit, & unum Dominum appellavit, ipsius solius se servum fatetur. Deinde conversus ad duos quos ministros arbitrabatur, etiam ipsis deferre gestit obsequium, jam non jure debito servitutis obstrictus, sed blando sedulitatis nomine, usuque famulatus.

37. *Et festinavit Abraham in tabernaculum ad* Ibidem 6. *Saram, & dixit ei: Festina & consperge tres mensuras similaginis, & fac subcinericia.* Bonus maritus exsortem religiosi muneris esse non patitur uxorem, nec avare sibi totum munus usurpat. Recte igitur & pietatis, & verecundiæ causa servatur. Quod pietatis est, vult esse commune: quod pudoris est, integrum manet Saræ. Ante tabernaculum vir hospitum explorat adventus: intra tabernaculum Sara tuetur feminæ verecundiam, & opera muliebria tuto exercet pudore. Foris maritus invitat, intus Sara convivium adornat. Nec solum ipse festinat Abraham, sed etiam festinandum dicit uxori, sociam devotionis ostendens, nec fide disparem.

38. *Consperge*, inquit, *tres mensuras similaginis, & fac subcinericia*. Græce ἐγκρύφια dicuntur, hoc est, abscondita; eo quod latere debeat omne mysterium, & quasi [b] operiri fido silentio, ne profanis temere divulgetur auribus. Hoc pascitur divina majestas, hunc epulatur affectum, qui parcus loquendi sit, nec sacra in medium ferat. Breviter autem fidei mysterium docet Sara, unius similaginis tres mensuras faciens, quæ typum Ecclesiæ habet cui dicitur: *Lætare* Esai. 54. 1. *sterilis, quæ non paris: erumpe & clama, quæ non parturis*. Hæc [c] est enim quæ intimo fidem spiritu fovet, ejusdem divinitatis adserens Trinitatem, pari quadam mensura atque reverentia Patrem, Filiumque, & sanctum adorans Spiritum, & majestatis unitate concelebrans, personarumque proprietate distinguens. hac devotionem tuam fidei adsertione consperge.

39. Mulier similaginem offerat, hoc est, interiora spiritalis frumenti vel grani illius de quo dictum est, quod nisi in terram ceciderit, nullum fructum adferat. Unde & prima vidit Maria Dominicæ resurrectionis mysterium, & festinavit non passim omni-

a Edit. Gill. ac Rom. *nisi etiam matures*. Am. autem, Era. & mss. omnes, *nisi etiam maturare*. ubi ellipsim verbi, coneris, vel alterius hujusmodi, vel forte etiam librariorum peccatum esse dicendum est.

b Ita mss. septem. Unicus autem, atque edit. *fidei silentio*. Forte, fideli silentio, ut est apud Horatium de sacris Cereris Eleusinæ lib. 3. Ode 2.

c Omnes edit. ac duo mss. *Hæc enim quæ intimo fidem spiritu fovet, ejusdem divinitatis adserens Trinitatem, pari quadam ... hac*, Am. *hac devotionem .... conspergit*. Alii. mss. melioris notæ ut in contextu, exceptis duobus ubi legas .... *majestatis unitatem .... proprietatem distinguens, hac devotione fidei adsertionem*, alter *conspergis*, alter *consperge*.

omnibus, sed solis Petro & Johanni intimare sacræ salutis nuntium. Vir currat ad boves, sumat vitulum, & sacramentum Dominicæ passionis festinato impiger studio, non lento otio remissus accipiat, tradat illud puero qui innocentiam teneræ servet ætatis, dolum nesciat, referire non noverit, incorrupti corporis castimoniam custodiat. De quo ait dominus Jesus: *Nisi conversi fueritis, & efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in regnum cælorum*. (Matt. 18. 3.) Huic puero & similibus ejus etiam sanctus David divinæ laudationis dispensat officium dicens: *Laudate pueri Dominum*. (Ps. 112. 1.)

40. Nec illud otiosum, quod cucurrit ad boves, tenerum vitulum & bonum sumsit, & cum lacte apposuit. Denique & in Exodo cum pascha Domini declararet, ait Moyses: *Agnus sine macula, mundus, consummatus, anniculus, masculus erit vobis* a *ab ovibus & hædis. Sumetis & occidetis*, inquit, *illum tota multitudo synagogæ ad vesperum*. (Exod. 12. 5.) Unde & hic meridies esse describitur, quando Abraham Domino offert hospitium. Sed ad cœnam vitulus immolatur, & cum lacte manducatur, hoc est, non in sanguine, sed cum fidei puritate. Bonus vitulus, utpote qui peccata dilueret. Tener, quia non dura cervice sed molli jugum legis agnovit, crucis patibulum non recusavit. Et merito tener, de cujus capite & pedibus & internis nihil relictum est, & os non est contritum ab eo, sed totus epulantium cibo cessit. Talem nobis Legis figuravit umbra, talem veritas Evangelii demonstravit. (Johan. 19. 36.)

41. *Manducaverunt*, inquit, *illi: Abraham autem stabat sub arbore*. (Gen. 18. 8.) Advertimus b humilitatis officium commendare humilitatem. Abraham stabat, & tu primam accubitionis partem occupas? Denique ea humilitas invenit gratiam, ut promitteretur ei filius.

42. *Dixit autem ad illum: Ubi est Sara uxor tua? Qui respondit, & dixit: Ecce in tabernaculo*. (Ibidem 9.) Numquid ignorabat Dominus qui in posterioribus Sodomorum futura excidia denuntiat, ubi Sara esset? Non ignorabat: sed docere nos voluit, quantus pudor esse debeat feminarum; ne procaci occursu hospitum in se oculos inflectant; salva verecundia ministerium suum exerceant. Abraham quoque auribus tuis ingerit in tabernaculo Saram degere; ut discas quid ab uxore exigas. Provectiore ætate jam Sara juvenilem custodit verecundiam, ideo Dominus spopondit ei filium. *Defecerant*, inquit, *Saræ fieri muliebria*. (Ibidem 11.) Non otiose additum, ne putares femineæ adhuc possibilitatis fuisse, ut pareret.

43. *Risit autem Sara*. (Ibidem 12.) Quod indicium futuri magis, quam incredulitatis arbitror. Risit enim, licet adhuc nesciens quid rideret, quod publicam esset in Isaac paritura lætitiam. Ideo negavit se risisse, quia ignoravit: ideo risit, quia prophetavit.

CAPUT VI.

Sodomorum excidium Abrahæ prædicitur, prædicaturque divina in tolerandis peccatoribus, ac peccatis examinandis & condonandis indulgentia. Angeli vespere adventantes apud Lot hospitantur. Immani scelere Sodomitarum cumulantur flagitia. Oblatis filiabus conatur Lot eorum furorem mitigare, quos Angeli cæcitate percutiunt. Idem Lot generis sequi recusantibus, prohibitus ne retro respiciat, educitur; & qua ratione ad nos quoque illud pertineat? Excusato demum filiarum cum parente incestu, ebrietatis mala describuntur.

44. Exurgentes *autem viri conspexerunt in faciem Sodomæ & Gomorrhæ*. (Ibidem 16.) Sicut visitatio Domini timentibus exhibetur, ita etiam impiis pœna peccati reponitur. Abraham deducebat hospites, ad humanitatis gratiam addebat obsequia. Nam Sodomitæ pro pietatis officiis impuritatis augebant flagitia.

45. *Non celabo*, inquit, *Abraham puerum meum quæ ego faciam*. (Ibid. 17. 18.) Senilis utique ætatis Abraham in superioribus Scriptura signavit, quia nonaginta & novem processisset annos: quomodo hunc puerum dicit? Sed cum immemorem senectutis, exploratorem indefessum, cursu impigrum, standi patientissimum, deducendi studiosissimum expresserit, nonne convenire nomen pueri videtur officiis? Merito puer dicitur, qui senile nesciebat fastidium, pueritiæ innocentiam & obsequium deferebat. Datur itaque justo benedictionis gratia, & posteritatis hereditas.

46. Offensa autem peccatorum exponitur. *Clamor*, inquit, *Sodomorum & Gomorrhæ impletus est*. (Ibidem 20.) Magna Domini patientia, ut non statim peccatorem puniat, sed diu differat expectans correctionem; nec commoveatur ad ulciscendum, nisi peccator mensuram excedat. Unde & dominus Jesus in Evangelio ad Judæos ait: *Implete mensuram patrum vestrorum*. (Matt. 23. 32.)

47. *Descendam itaque, ut videam secundum clamorem illorum venientem ad me, si consummabuntur: si autem, ut sciam*. (Gen. 18. 21.) Non ignorabat Dominus peccata Sodomorum: sed propter te instruendum verba hujusmodi loquebatur; ut tu propius scruteris eorum commissa, in quos vindicandum arbitraris. *Descendam*, inquit, *ut videam*, hoc est, etiam tu descendere cura, descende indaginis studio; ne quid sit quod fallat, aut lateat absen-

a Mss. Corb. Colb. & Maz. *ab ovibus ædis*.

b Ita edit. omnes, sed mendose. Mirum vero quod ei vitio nullus opituletur mss. Alii quippe præferunt, *humilitatis officio commendari humilitatem*; alii *humilitatis officium commendari humilitate*: Nulli, quod legendum res ipsa clamat, humanitatis officium commendari humilitate.

ſentem; ut oculis facinus deprehendas. E- A minus poſiti multa neſcire poſſunt. Quem clamorem autem ait, niſi forte quia ei quem nihil latet, clamant omnia, clamare videntur ſingulorum crimina? Denique ad Cain dicitur: *Sanguis fratris tui ad me clamat*, hoc eſt, non latet, ſed clamat parricidium tuum. Itaque velut excitatur Deus ſtagitiorum noſtrorum clamoribus; ut aliquando vindicet, qui libenter * ignoſcit.

Gen. 4. 10.

48. Denique Abrahæ petenti ne ſimul perderet juſtos, tamquam iniquos, & in- B terroganti: *Si fuerint quinquaginta juſti in civitate, perdes illos?* Reſpondit: *Non perdam civitatem, ſi fuerint in ea quinquaginta juſti, & totum locum ſervabo*. Et ſic per ordinem interrogationum, & reſponſionum vicem, etiam ſi decem juſtos invenerit in civitate, tamen propter paucorum juſtitiam impunitatem toti populo promittit. Unde diſcimus quantus murus ſit patriæ vir juſtus, quemadmodum non debeamus invidere viris ſanctis, C nec temere derogare. Illorum etenim nos fides ſervat, illorum juſtitia ab excidio defendit. Sodoma quoque ſi habuiſſet viros decem juſtos, potuit non perire.

Ibid. 18. 24. & 26.

49. Quid ſibi autem vult quod illi qui ad Abraham ſimul cum Domino venerant, Sodomam petierunt viri, niſi ut acerbaretur crimen eorum, ſi quos juſtus honoraverat, his majore ſacrilegio impii vim conarentur inferre? Nam quod viros dixit, evidens eſt ratio; quia ſpeciem præferebant virorum. D

50. Sodomam venerunt veſpere, meridie ad Abraham; quia juſto refulget Angelorum præſentia, impiis tenebras adfert. Tamen poteſt referri etiam ad tempus Dominicæ paſſionis, quod veſperi venerunt ad eum, qui a Sodomitanis contagionibus, & totius urbis excidio erat liberandus. Veſper erat antequam Chriſtus veniret, quia totus erat mundus in tenebris. Veſper erat omnibus quos immanium delictorum ſqualtor tenebroſus urgebat. Venit dominus Jeſus, re- E demit ſanguine ſuo mundum, lucem adtulit. *Venerunt autem Angeli duo in Sodomam ad veſperam*. Ubi gratia largienda eſt, Chriſtus adeſt: ubi exercenda ſeveritas, ſoli adſunt miniſtri, deeſt Jeſus.

Ibid. 19. 1.

51. *Sedebat Lot ad portam*. Emendaverant Lot ſanctum adverſa captivitatis, & ſollicitiorem fecerant. Itaque proceſſu ætatis didicerat imitari parentem. Ad portam itaque ſedebat, ut exciperet advenientes. De- F nique *exſurrexit obviam illis*. Perfectior cucurrit obviam: iſte, *exſurrexit, & adoravit*

Ibidem. Ibid. 1. & 2.

in faciem ſuper terram, & dixit: Ecce domini declinate in domum pueri veſtri. Et coegit illos divertere, qui dicebant: *In platea manebimus*. Commendatur hic juſti ſanctitas, & Angelorum gratia. Illi nolebant adventum ſuum hoſpiti graviorem videri; ille [a] quidem inter quos habitaret, ſciebat; tamen domum ſuam offerebat periculis, quibus auferret hoſpites. Certe quo tardius acquieſcebant, diutius tentando, plenius comprobabant.

52. *Viri autem civitatis Sodomorum circumdederunt domum ab infante uſque ad ſenem, totus populus pariter*. Præſtruitur judicii divini æquitas, ne forte quis diceret: quid peccaverunt pueri, ut omnes excidio involverentur? Ita nullus illic juſtus, nullus innocens fuit. Audi Scripturam teſtificantem quia *circumdederunt domum ab infante uſque ad ſenem, totus populus pariter*. Nulla ætas erat culpæ immunis, ideo nullus immunis exitii fuit. Et qui poſſibilitatem perpetrandi criminis non habuit, habuit affectum. Effetæ vires ſenum, ſed mens plena libidinis. Offerebat ſanctus Lot filiarum pudorem. Nam etſi illa quoque flagitioſa impuritas erat; tamen minus erat ſecundum naturam coire, quam adverſum naturam delinquere. Præferebat domus ſuæ verecundiæ hoſpitalem gratiam, etiam apud barbaras gentes inviolabilem. Denique illic quoque inoffenſa hoſpitalitas eſt, ubi nec germanitas ſatis tuta eſt.

Ibidem 5. 32. q. 7. cap Offerebat.

53. Percuſſerunt autem illos Angeli cæcitate, ut & oſtium domus quod aperire cupiebant, non reperirent. Hic mirabilis quidem Angelorum declaratur poteſtas; ut offuſa impuris cæcitate, non reperirentur domus oſtia. Sed etiam illud oſtenditur, quia cæca eſt omnis libido, & ante ſe non videt. Quod vero hoſpitum manibus revocatus eſt ſanctus Lot in domum demonſtratur immemor periculi, memor fidei non eripuiſſe ſe periculo, ſed obtuliſſe.

54. [b] Ponitur pietatis locus, quod manifeſtata ſibi per Angelos totius regionis everſione, & generos habere Lot ſanctus inducitur, & monere eos ut fugerent; ſimul ne deſerendo eos, nec admonendo, minus pius videretur circa filiarum maritos: vel erroris earum cauſa ipſi adſignaretur, quæ deſtitutæ virili conſortio concubitum inebriati expetiſſent patris. Non ergo indefenſum Scriptura virum ſanctum relinquit; cum & tradidiſſe maritis filias, & monuiſſe generos inducitur. Sed viſum eſt illis quod deride-

ret

* Hic locus in edit. Rom. ita luxatus erat, ut poſt vocem, *ignoſcit*, interpoſito ſequenti Geneſeos verſu: *Et profecti viri inde, petierunt Sodomam*; continuarentur hoc pacto: *Quid autem ſibi vult* &c. uſque ad, *præferebant virorum*: poſtea reſumerentur iſta: *Denique Abraha* &c. uſque ad, *potuit non perire*, quibus caput concludebatur. Nos omnia ex mſſ. & ant. edit. priſtinæ integritati reddidimus.

a Sic omnes edit. cum tribus mſſ. probatioris notæ. Alii vero præferunt: *ille qui inter quos habitaret ſciebat, tutamen* (nonnulli *tutam*) *domum ſuam offerebat*. Utra lectio potior, lectoris eſto judicium.

b Ita ſex mſſ. Alii vero & edit. *Munitur pietatis locus*: Quæ verba Rom. edit. duodecim retro lineis retraxerat, & nonnullis mutatis hanc ſeriem ibi contexuerat: *Munitur pietatis locus, ut inoffenſa illic hoſpitalitas quoque foret* &c. Hunc vero locum ita conſarcinarat: *Quod generos Lot habere ſanctus inducitur, & manifeſtata ei totius regionis everſione, illos monere ut fugerent docetur*. Sed toto hoc capite multa mutavit, multa detraxit, plura etiam addidit inſertis e cap. 19. Geneſ. ſeptem aut octo locis, quos nuſquam in aliis edit. aut mſſ. reperias.

ret eos, & tamen adhuc morabatur Lot, ut persuaderet generis suis; & pœne non esset profectus, ut evaderet, nisi urgentibus Angelis, & tenentibus manus ejus, egredi coactus esset.

55. Non ergo profectus, sed eductus est: & mandatum accepit ne respiceret retro, nec resisteret in tota regione illa, sed in montem adscenderet. Hoc cum illi dicitur, omnibus dicitur, Si vis ergo & tu evadere, ne respicias retro, sed ante. Adspice ubi Christus est, qui dicat tibi: *Vade retro me*, sicut Petro dicit: *Vade retro me*; ut Christum sequeretur, Christum videret. Retro Sodoma est plena flagitii, retro Gomorrha vitiis scatens, criminum regio. *Ne tetigeritis*, inquit Apostolus, *ne adtaminaveritis, ne gustaveritis, quæ sunt omnia ad corruptelam*. Fuge ergo Sodomam, [a] relinque ocyus Gomorrham, desere elementa hujus mundi, ne te imminentia involvant pericula: non resistas fugiens, nec in tota vitiorum regione remoreris. Qui non respexit, evasit: quæ respexit, non potuit evadere.

Matth. 16. 23. Coloss. 2. 21.

56. Excusantur autem filiæ sancti Lot, quia putaverunt non vicinæ regionis, sed totius orbis [b] fuisse illud excidium, & se solas cum patre superstites ex omnibus populis remansisse. Et ideo ne genus deficeret humanum, paternum petiisse concubitum; ut semen generationis humanæ de patre suo resuscitarent. Non ergo libidinis vitium fuit, sed generationis remedium, quod non puto criminis duci loco. Nam & Eva de viro adsumta, supra cujus costam ædificata est mulier, os de ossibus ejus, & caro de carne ejus; tamen propter seriem successionis humanæ viro mixta est. Subducitur tamen huic admisso conscientia viri justi; inebriatus enim vino quid gereret nesciebat. Unde non mirum si puellas decepit opinio, quæ putarent totius populos orbis periisse. Non eadem esset Lot sancti excusatio, qui audierat ab Angelis locum illum, non totum mundum esse periturum.

57. Sane discimus vitandam ebrietatem, per quam crimina cavere non possumus. Nam quæ sobrii cavemus, per ebrietatem ignorantes committimus. Parum est quod ea inflammat libidinem, accendit cupiditates corporis; ipsam quoque mentem subruit, & animum capit, sensum extorquet. Nesciunt quid loquantur qui nimio vino indulgent, jacent sepulti. Ideoque si qua per vinum deliquerint, apud sapientes judices venia quidem facta donantur; sed levitatis notantur auctores. Quanta ipsa deformitas, ut solvantur vires, incessus vacillet?

15.4.3.c. Sane discimus.

58. Multi se fortes putant, num fortiores quam Lot? Num continentiores quam Noe? Non utique vitia Patriarcharum Scriptura exposuit, quos victos vino legimus: sed ut tu disceres quid caveres. Ille nudus jacuit, iste filiarum errori patuit. Et Noe justus deceptus est, quia vini vis adhuc ignorabatur: sed in illo instructus es, ne tu ignorares. Lot filiabus se credidit, & per senectutem madidam vino solutus, commisit incestum ignorans; tu sic bibe, ne capiaris. Instruant te Patriarchæ non solum docentes, sed etiam errantes. Ideo iteratum est exemplum ebrietatis, ut confirmetur magisterium cautionis.

CAPUT VII.

Mors Abimelech ob tentatam Saræ pudicitiam a Deo intentata, quantum sit adulterii crimen monstrat. Quare ejusdem rei causa Pharao gravius, quam Abimelech castigatus? Quo etiam pacto ab hujus domo sublata Abrahami precibus sterilitas datam Ecclesiæ fœcunditatem signaverit? Nascitur Isaac, & a matre lactatur. Ismael autem Saræ impulsu & divino responso ejicitur; & quæ in his includantur morum præcepta.

59. Denique iterum tentatur Saræ pudicitia, ut exigatur omnium. Nam & Abimelech in uxorem sibi eam sumserat, & dixit ei in nocte Deus: *Ecce tu morieris propter mulierem*. Advertimus adulterium divino judicio morte puniri. Ideoque addidit: *Hæc autem commoratur cum viro*. Habet quidem omnis viri, mulierisque concubitus nulla legitimi matrimonii sorte celebratus, suam culpam. Discite enim qui ad gratiam baptismatis tenditis, velut quidam fidei candidati, continentiæ disciplinam sobriam. Nulli licet scire mulierem, præter uxorem. Ideoque conjugii tibi datum est jus, ne in laqueum incidas, & cum aliena muliere delinquas. Vinctus es uxori, noli quærere solutionem; quia non licet tibi, uxore vivente, uxorem ducere. Nam & aliam quærere, cum habeas tuam, crimen est adulterii, hoc gravius, quod putas peccato tuo auctoritatem lege quærendam. Tolerabilior est si lateat culpa, quam si culpæ usurpetur auctoritas. Nec hoc solum est adulterium, cum aliena peccare conjuge, sed omne quod non habet potestatem conjugii: tamen locus iste docet gravius crimen esse, ubi celebrati conjugii jura temerantur, & uxorius pudor solvitur. Ideoque cum prætenderet Abimelech quod uxorem alienam esse ignoraverit, quam sororem esse vir ipse suam dixerit, respondit ei Dominus: *Et ego cognovi quoniam puro corde fecisti hoc, & peperci tibi, ut non* pec-

Gen. 20. 3. Ibid. 6.

a Edit. omnes, *relinque ocyus, desere elementa* &c. Mss. sex *relinque socios, desere elementa*. Aptius vero Long. & Theod. *relinque ocyus Gomorrham* &c.

b Sex mss. *fuisse illud incendium*, Alii, & edit...... *excidium*. Neque vero mireris si tanto studio Ambrosius filias Lot ab incestu, & ipsum Lot qui easdem prius Sodomitarum libidini obtulerat, nititur excusare. Id enim eo faciebat ut Manichæos castigaret, qui hac occasione maxima crimina in Scriptura approbari deblaterabant. Hos egregie confutat August. lib. 22. cont. Faust. & alibi. Vide etiam Haimon. Estium, & alios in hunc locum.

peccares in me: propter hoc non sum passus te A *tangere illam*. Cognoscimus velut præsulem custodemque conjugii esse Deum, qui non patiatur alienum thorum pollui: & si qui fecerit, peccare eum in Deum, cujus legem violet, gratiam solvat. Et ideo quia in Deum peccat, sacramenti cælestis amittit consortium.

60. Fortasse te moveat qua ratione Pharao * quæstionibus ab omnipotente Deo graviter afflictus sit, ut supra legimus, cum & ipse ignoraverit uxorem esse Abrahæ Saram, quam sororem audierat: Abimelech autem nullam pœnam exceperit. Verum Ægypti regem noveris ducem fuisse vitiorum, qui quo plus habuerit licentiæ, eo plus flagitii commiserit: Abimelech autem adeo fidelis æstimatus sit Deo, ut meruerit audire: *Et ego cognovi quoniam puro corde fecisti hoc*, rex non afflictionis, ut Ægyptius, a sed munitionis, quod Gerarum quibus præerat, docet interpretatio. Non ergo est dubium ceteris operibus ejus indignationem Domini esse revocatam, qui vere interioris arbiter est conscientiæ, & animi ac mentis interpres. Denique non ut Pharao ille conventus a Moyse, b recusavit & sprevit mandatum Dei, nec obsequium distulit: sed statim vocavit Abraham, uxorem suam ei reddidit, pretio se ipse multavit quod vidisset alienam, dotem pudoris exsolvit.

Gen. 12. 17.

61. Hinc quoque colligi potest Abimelech regem clementiora meruisse, quod Abraham pro eo rogavit & impetravit. Peperit enim & uxor ejus, & ancilla ejus, quas ante concluserat Deus propter Saram uxorem Abrahæ: quod æque ad * œconomiam pertinet, ut Saræ partus Dei donatus promissione, etiam hoc fulciretur testimonio; cum advertas Dei offensione & fœcundas sterilescere, & rursum Domini voluntate steriles fœcundari, juxta quod scriptum est, *Nonne sterilem & parientem ego feci, dicit Dominus?* Quamvis ad Synagogæ illud & Ecclesiæ mysterium dictum accipiatur; quia & Synagoga partus habere desivit, quæ successionis fraudata est posteritate, & cogregatio nationum quæ sterilis erat cum Deum ignoraret, partus habere cœperit æternos. Unde lectum est, *Lætare steriliis, quæ non paris: erumpe & exclama, quæ non parturis; quoniam plures filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum*.

Isai. 66. 9. Ibid. 54. 1.

62. *Genitus est autem Abrahæ filius Isaac, cum esset annorum centum*. Et tu si perfectus fueris, habebis posteritatem lætitiæ, & exsultationis hereditatem. *Dixit & Sara: Risum mihi fecit Dominus: Quicumque enim audierit, congratulabitur mihi*. Non utique hoc de generatione hac intelligitur quæ casibus plerisque obnoxia est, ut interdum non generasse melius fuerit: sed de generatione qua unusquisque peccator agens pœnitentiam, cum redimitur a morte, Angelis solet exhibere lætitiam.

Gen. 21. 5. Ibidem 6.

63. *Et dixit Sara: Quis annuntiabit Abrahæ quoniam lactet infantem Sara?* Moralis locus. Provocantur feminæ meminisse dignitatis suæ, & lactare filios suos. Hæc enim matrum gratia, hic honos, c quo filios propriis commendent viris. Denique eos plus amare filios solent, quos ipsæ matres lactaverint uberibus suis.

Ibidem 7.

64. *Fecit autem Abraham cœnam magnam, qua die ablactatus est Isaac filius ejus*. Non mediocre istud nec usitatum. Non enim quia a nutricis lacte subductus est puer, magnum convivium exhibuit Abraham: sed quia idoneus habitus est Isaac fortioris gratiæ cibo, & virtutis alimento, non adhuc, ut Corinthius, lacte potandus: sed epulis solidioribus mandatorum cælestium mentis suæ lacertos firmans.

Ibidem 8.

65 Prosperitatem cito sequitur invidia. Pepererat Sara, ablactaverat filium: *Vidit ancillæ filium ludentem cum filio suo Isaac, & dixit ad Abraham: Ejice ancillam, & filium ejus; non enim heres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac*. Durum hoc visum Abrahæ erat, ut ejiceret filium suum, licet eum quem susceperat ex vernacula. Et tu noli te miscere ancillæ, ne suscipias ex illa filium, & uxor tua non patiatur coheredem illum filio suo fieri. Vides enim hinc solvi gratiam matrimonii. Certe si incidisti, & habes filium, ejice ancillam, & filium ejus. Melius est enim ut ancilla quam uxor recedat, & filius ancillæ quam legitimus ejiciatur. Quod si dubitaveris, si contempseris uxoris tuæ sententiam, & durum tibi visum fuerit, dicit tibi Deus quod dixit & Abrahæ; quod illi enim dixit, tibi dicit, & omnibus dicit: *Non sit durum ante te de puero, & de ancilla. Omnia quæcumque dixerit tibi Sara, audi vocem ejus; quoniam in Isaac vocabitur tibi semen*. Nusquam alibi dixit: Audi vocem uxoris tuæ, nisi hic, id est, fecisti injuriam uxori tuæ, & non mitigasti affectum ejus, suscepisti ex ancilla filium, & non honorasti uxoris filium. Numquid potest in ancillæ filio semen tuum vocari? Non utique; in legitimo enim filio vera successio est. Sed vereris, quia filius tuus est, ne forte ejectus intereat atque occidat. Non ei deerit mea gratia. Omnes alit Deus noster, suffulcit universos, & justos & injustos. Denique & pluit super justos & injustos. Sicut fecit Abraham, facito & tu. Ejice ancillam, ut secura uxor & inoffensa ma-

Ibid. 9. & 10. Ibidem 12.

* Hoc est, cruciatibus seu tormentis; quæ ideo *quæstiones* dicuntur, quia in causis capitalibus per ea veritas quæri solet.

a Rom. edit. cum tribus mss. *sed monitionis, quod Gerarum* &c. Vet. cum aliis, *sed munitionis* &c. Melius: non enim obscurum est quin S. vir Gerares velit eosdem esse, ac Gerasenos, quos septos vel muratos interpretantur.

b Vat. cod. *recusavit, ut impleret mandatum Dei*.

* *Oeconomia*, hic idem est, atque divini consilii dispositio.

c Edit. omnes: *Hic honos quo se protriis commendent viris*. Mss. Theod. Torn. & Valc. *Hoc bonum quo se*, &c. Alii quinque, ut in contextu.

neat domi. Ejice & ancillæ filium, ut non habeat hereditatis consortium, qui non habet originis privilegium.

CAPUT VIII.

Abrahamum Deus varie tentat, sed maxime dato immolandi filii præcepto. Ejusdem præcepti singula verba expenduntur, & perfecta Patriarchæ obedientia in ejus profectione, ac reliquo sacrificii apparatu declaratur. Postremo post expositum mysterium in ariete Isaaci vice oblato figuratum, tertia proponitur ejusdem Abrahami benedictio.

Ibid. 22. 1. 66. Et *factum est post hæc verba, Deus tentavit Abraham*. Aliter Deus tentat, aliter diabolus. Diabolus tentat, ut subruat: Deus tentat, ut coronet. Denique probatos sibi tentat. Unde & David
Psal. 138. 23. dicit: *Proba me Deus, & tenta me*. Et sanctum
Gen. 12. 1. Abraham probavit ante, & sic tentavit;
Ibid. 14. 14. & seq. ne si ante tentaret quam probasset, grava-
Ibid. 17. 16. ret: probavit eum cum exire de Charra jussit, & obedientem reperit. Probavit eum fidei titulo fretus liberavit nepotem, cum de præda nihil adtigit, cum promisit seni filium, & cum esset centum annorum, quamvis Saræ genitalia consideraret emortua; tamen credidit, nec fide hæsitavit, qui posset hæsitare ratione sterilitatis aut senectutis: probavit eum hospitii sedulita-
Ibid. 18. 1. & seq. te. Probatum igitur, quasi fortiorem tentandum putavit majoribus, & quibusdam imperiis durioribus. Et hoc quidem exemplo docemur, quia veris probatur quis; ten-
22. q. 2. cap. Si quælibet. §. Non enim. tatur autem compositis & fictis. Non enim volebat Deus immolari a patre filium, nec impleri hoc munus volebat, qui ovem pro filio immolandam obtulit: sed tentabat affectum patris, si Dei præcepta præferret filio, nec paternæ pietatis contemplatione vim devotionis inflecteret.

Ibid. 22. 1. 67. *Et dixit ad eum: Abraham, Abraham!* Repetitione nominis mentem excitat, ut esset paratior. Denique respondit ille: *Ec-*
Ibidem 2. *ce ego. Et dixit: Accipe filium tuum amantissimum, quem dilexisti Isaac, & vade in terram excelsam, & offeres mibi illum holocaustum in uno montium, quem tibi dixero*. Non sinit otiosum esse affectum patris. A principio eum stimulat, & pungit pietatis aculeis, & filii nomen addidit ad nomen necessitudinis, & vim amoris. Non satis putavit dixisse filium, adjungit, *amantissimum quem dilexisti Isaac*. Quid est quod ait: *Quem dilexisti*: & non dixit, quem diligis? Possumus quidem uti ad defensionem Scripturæ consuetudine divinæ, quia præteritum plerumque ponit pro venturis vel præsen-
Matt. 3. 17. tibus, ut in Evangelio habes: *Hic est filius meus dilectissimus, in quo complacui*; cum uti-

A que semper in Filio placeat Pater. Et in Psalmo habes: *Dixit Dominus Domino meo,* Psal. 109. 1.
sede a dextris meis; cum semper sedeat. Possumus tamen & amantissimum ad præsens accipere, & quem dilexisti ad id, ut non recenti quodam impulsu amoris; sed insolito diu & probato amore significaret dilectum. Quod enim ad tempus augetur, ad tempus resolvitur: quod autem diu aut semper placuit, cito aboleri non potest.
B Potest & illud non absurdum videri, quia morituros plus diligimus. Hoc est, quem ante dilexisti: [a] quasi jam diligat immolandum. Nec otiose addidit nomen sancti Isaac, hoc est, eum quem suscepisti de uxore unicum, suscepisti in senectute, suscepisti tamquam fidei tuæ præmium, remunerationem operum tuorum, suscepisti ex promissione Dei, non conjugis fœcunditate, ex qua alium sperare [b] possis. *Offeres mibi holocaustum*: sed prius vade in terram
C excelsam. Interponitur spatium, ne præcipitari subito videatur affectus; ut illa dilatione obrepat pietatis gratia, desiderium patris. Adjecit: *In uno montium quem tibi dixero*. Et hic similiter, ut dum adscenderet senex, infringeretur impetus, lassaret dextera, deficeret intentio; dum quæreret montem discere, dedisceret apparatum.

68. Exsurgens autem non solum sequenti die, sed etiam diluculo, ut adtulisse nox moras studio festinantis patris videretur:
D *Stravit asinam suam, & sumsit secum duos pue-* Gen. 22. 3.
ros, & Isaac filium suum, & concidit ligna ad holocaustum. Docemur parata omnia ad sacrificium deferre: discimus etiam apparatum sacrificii, & ministerii munus ipsi nobis vindicare, non delegare aliis. Senex Abraham, & dives pecoribus, atque abundans servitiorum, non quæsivit, comitatus sui agmina: ipse quoque ligna concidit, & obsequia majora viribus suis non intermisit.

69. *Venit autem ad locum quem dixit illi Deus,* Ibidem 4.
E *die tertio*. Et cum duobus ipse tertius proficiscitur, hostiam suam secum ducens, & die tertio ad locum sacrificii venit. Salutaris hic numerus, & conveniens sacrificaturis. Denique & in posterioribus Moyses dicit ad Pharaonem regem Ægypti: *Viam trium dierum ibimus, & immolabimus domino* Exod. 8. 27.
Deo nostro, sicut dixit nobis. Et recte tertio die celebratur Trinitatis sacrificium.

70. *Et respiciens Abraham oculis vidit locum* Gen. 22. 4.
F *a longe*. Sollicite explorat qui properat implere. Quamvis senilem studio celeraret gradum, tamen hoc serum putans præcedebat oculis: vigebant singulorum officia membrorum, licet senilia membra non possent vigere. Solet hebetari visus senum, ut etiam propinqua non facile conspiciant. Hic non solum vidit locum, sed etiam longe positus adspexit.

71. Nec

a Plures mss. & cunctæ edit. *quasi jam non diligat immolandum*. At meliori sensu Corb. Colb. & Maz. negationem omittunt; ut patet ex superioribus verbis, *quia morituros plus diligimus*.

b Ita mss. Corb. Colb. & Maz. Alii vero cum editis, *sperare non possis*. Minus bene, cum hæc pendeant e prioribus istis, *non conjugis fœcunditate*.

71. Nec dubitavit vidiſſe, ſed ait pueris ſuis: *Sedete hic cum aſina: ego autem & puer pertranſibimus uſque illuc; & cum adoraverimus, revertemur ad vos*. (Ibidem 5.) Merito typus in aſina, quia & veritas in pullo aſinæ. In hoc enim animante figuratur populus gentilium, ante oneri ſubjectus, nunc Chriſto ſubditus. Iſaac ergo Chriſti paſſuri eſt typus. Venit in aſina, ut crediturus populus nationum ſignificaretur. Ideoque & Dominus cum ad ſubeundam pro nobis paſſionem veniret, pullum aſinæ ſolvit, [a] quem ipſe conſedit etiam mitem atque manſuetum, jam Chriſto ſua terga credentem. Quod autem ait: *Ego & puer pertranſibimus viam*, demonſtrat quod non deficeret in tanto apparatu pater, non cederet filius: aut quia pertranſirent pietatis remedio tanti facinoris auſteritatem. Addidit: *Ad vos revertemur*. (22. q. 2. cap. Si qualibet. §. Prophetavit.) Prophetavit quod ignorabat. Ipſe ſolus diſponebat redire, immolato filio: ſed Dominus per os ejus locutus eſt quod præparabat. * Captioſe autem loquebatur cum ſervulis, ne cognito negotio, impediret aliquis, aut gemitu obſtreperet, aut fletu.

72. *Accepit autem ligna holocauſti, & impoſuit Iſaac filio ſuo: accepit & ignem ipſe in manu & machæram*. (Ibidem 6.) Conſecratur ſacris hoſtia [b] miniſteriis, & commendatur futura. Quæ pietatis hoſtia pii ante miniſterii vectura eſt. Ligna Iſaac ſibi vexit, Chriſtus ſibi patibulum crucis portavit. Abraham comitabatur filium, Pater Chriſtum. Nec Iſaac ſolus, nec Jeſus ſolus. Denique ait: *Solum me relinquetis, & non ſum ſolus, quia Pater mecum eſt*. (Johan. 16.)

73. *Dixit autem Iſaac ad Abraham patrem ſuum, Pater. Qui dixit: Quid vis, fili?* (Gen. 22. 7.) Pulſatur pietatis vocabulis patrius affectus, & fluctibus quibuſdam hinc atque inde tunditur. Filius vocat patrem: pater dicit, *Fili*; ut ipſo verborum ſono ſe recognoſcat pater: quam impoſſibile eſt ut ferire poſſit, cujus ſe vulneri ſubjicere optaret. Hæc nomina vitæ ſolent operari gratiam, non miniſterium necis: hæc vocabula incitare ad pietatem, non ad mortem ſolent.

74. Addidit Iſaac dicens: *Ecce ligna, ubi eſt ovis in holocauſtum?* (Ibidem.) Et hic prophetat ſermone, non ſcientia. Ovis enim a Domino ad ſacrificium parabatur. Reſpondit denique ſimiliter & Abraham: *Deus providebit ſibi ovem ad holocauſtum, fili*. (Ibidem 8.) Inflexibilis a ſtudio devotionis miniſter vocare filium frequenter non timet; ita erat intentionis ſoliditate fundatus: & hoc ſe meliorem patrem putabat, hoc ſibi in perenne manſurum judicabat filium, ſi eum immolaret Deo. Non ſolum autem hoc prophetavit, quod ſtatim accidit, quia Deus providit ſibi pro Iſaac hoſtiam, & reddidit patri filium: verum illud magis, quod non hæc hoſtia divinæ eſſet diſpoſitionis: ſed alia eſſet hoſtia quam Deus ſibi pararet, ut mundaret orbem terrarum: illa eſſet omnibus acceptior, propter quam multi patres offerrent filios ſuos, & ſeparari in hoc ſæculo a filiis non timerent. Quotidie offerunt patres filios ſuos, ut moriantur in Chriſto, & conſepeliantur in Domino. Quanti patres, occiſis martyrio filiis, lætiores ab eorum tumulo reverterunt!

75. Venit Abraham ad locum ſacrificio prædeſtinatum; *Et ædificavit ibi aram, & impoſuit ligna*. (Ibidem 9.) Quanta molimina immolaturi, ne raptus ſubito ad immolandum æſtimaretur? *Et colligatis manibus ac pedibus Iſaac filii ſui, impoſuit eum in aram ſuper ligna*. (Ibidem.) Nectit filio manibus ſuis vincula pater; ne refugiendo filius, & vi ignis excitus peccatum incurreret.

76. *E dixit Angelus, Abraham, Abraham*. (Ibidem 11.) Tenuit quodammodo manum ejus divina vox, & ictum vibrantis occupavit dexteræ. Nec ſemel vocavit; ne aut plene non audiret, aut fortuitam vocem putaret. Sic revocavit, quemadmodum imperavit. Repetivit vocem, tamquam veritus ne præveniretur ſtudio devotionis, & una vox impetum ferientis revocare non poſſet. *Non injicias*, inquit, *manum in puerum, neque feceris ei quidquam; nunc enim cognovi quia times Deum tuum, & non pepercisti filio tuo dilectiſſimo propter me*. (Ibidem 12. 2. 2. q. 2. cap. Si qualibet. §. Non enim.) Hoc eſt dicere: Affectum tuum inquiſivi, non factum exegi. Tentavi mentem tuam, ſi etiam filio dilectiſſimo non parceres propter me. Non aufero quod donavi ipſe, nec heredem invideo, quem largitus ſum non habenti. Nec otioſe hic quoque ei dilectiſſimum filium dixit, ut illud quod ſupra dixit, *Quem dilexiſti*, ita dictum oſtenderet, ne æſtimares quod jam diligere deſiiſſet.

77. [c] *Et reſpiciens Abraham vidit, & ecce aries unus hærens in virgulto*. (Ibidem 13.) Qua ratione arietem? Quaſi præſtantem utique cetero gregi. Qua ratione ſuſpenſum? Ut adverteres hoſtiam illam non eſſe terrenam. Qua cauſa

A B C D E F

a Omnes edit. *quem ipſe conſcientia mitem atque manſuetum jam Chriſto ſua terga credentem adſcenderat*. His accedunt Theod. & Valc. excepto quod pro *credentem adſcenderat*, hic legit, *cedentem conſedit*; ille, *præbentem fecit*. In hoc ei conſentit Long. qui cetera cum aliis quatuor lectioni noſtræ adſtipulatur.

* *Captioſe*, id eſt, ut notat gloſſa decreti, *caute*; nimirum ne videatur Ambroſius docuiſſe Abraham ſimulate aut mendaciter locutum. Fuere ſiquidem qui nihil aliud his Doctoris noſtri verbis ſignificari contenderent, niſi S. Patriarcham mentitum eſſe, quod contra mentem diſſimulandi cauſa ſit locutus: prophetaſſe autem, quod verum dixerit licet neſciens. His Melchior Canus lib. 2. de loc. Theol. c. 4. ſubſcribit. Nec tamen putes hinc Abrahæ pietati quicquam detrahi; cum veterum Patrum uſque ad Auguſtini tempora communis ferme opinio fuerit boni alicujus, vel officii ergo mentiri peccatum non eſſe. Verum ſententiam hanc funditus evertit Auguſtinus, cui omnes poſtea ſuffragati ſunt. Tamen Ambroſium in prima non fuiſſe opinione haud illibenter credimus; tum quia id ſatis indicat Auguſtinus epiſt. 82. tum quia Sanctus ipſe noſter omne ſimulationis ac mendacii genus proſcribit lib. 7. in cap. 12. Lucæ, & lib. 3. Offic. cap. 9. atque alibi. Unde etiam B. Th. 2. 2. q. 111. art. 1. docet Ambroſium iſtic myſterium & prophetiam agnoſcere, non mendacium, aut ſimulationem.

b Mſſ. Theod. & Valc. *myſteriis, & commendatur futura pietatis hoſtia pii ante miniſterii vectura*.

c Rom. edit. *Et reſpiciens Abraham oculis ſuis vidit, & ecce aries unus ſuſpenſus cornibus in virgulto Sabec*.

sa cornibus suspensum, nisi quod carnem A suam virtute superiore a terris levaret? Juxta quod scriptum est: *Cujus principatus* [a] *super humeros ejus*. Quis utique significatur, nisi ille de quo scriptum est: *Exaltavit cornu populi sui*? Cornu nostrum Christus est, qui præstitit omnibus, sicut legimus: *Speciosus forma præ filiis hominum*. Solus elevatus & exaltatus a terris, quemadmodum ipse nos docet, cum loquitur: *Ego non sum de hoc mundo, ego de supernis sum*. Hunc vidit Abraham in isto sacrificio, hujus passionem B adspexit. Et ideo ipse Dominus ait de eo: *Abraham diem meum vidit, & gavisus est*.

Isai. 9. 6. Psal. 148. 14. Psal. 44. 3. Johan. 8. 23. Ibidem 56.

Gen. 22. 14. 78. Unde Scriptura: *Vocavit Abraham nomen loci illius, Dominus videt; ut dicant hodie: In monte Dominus apparuit*, hoc est, quod apparuerit Abrahæ, revelans futuram sui passionem corporis, qua mundum redemit: demonstrans etiam genus passionis, cum suspensum [b] ostendit. Virgultum illud patibulum crucis est. Et in hoc ligno præstantissimus ductor gregis exaltatus omnia traxit ad se; ut ab omnibus cognosceretur. C Unde & ipse ait: *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum*. Hinc quoque promeruit Deum Abraham.

Johan. 8. 28.

79. Denique hæc est tertia benedictio. Tres enim plenarias accepit benedictiones: unam post victoriam, qua liberavit nepotem, quando occurrit illi Melchisedech, quando dixit ei Dominus: *Respice in cælum, & numera stellas, si poteris: sic erit semen tuum. Et credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad justitiam*: aliam quando jussus est Abraham nominari, & signaculum accepit circumcisionis: tertiam hic, quando dilectissimum filium suum holocaustum Deo non dubitavit offerre. Hæc iterum benedictio præstitit superioribus. In illis enim propagationem seminis Abrahæ promisit futuram: in hac autem ait: *Et benedicentur in semine tuo* [c] *omnes gentes terræ; quoniam audisti vocem meam*. Et nos ergo audiamus vocem Dei nostri, & obediamus præceptis ejus, si volumus apud eum invenire gratiam.

Gen. 15. 5. & 6. Ibid. 17. 5. Ibid. 22. 18.

CAPUT IX.

Moritur Sara ac sepelitur. Abraham filio suo uxorem providet, eamque ad rem delectum servum juramento sibi obligat: & quid istic lateat mysterii? In eligenda conjuge imprimis ejus religionem ex qua pendent mores, spectandam. Quomodo quærenda proxima, non alienigena, nec invita? Quo item modo in Rebecca designata sit Ecclesia & baptismus. Quas inaures exemplo Rebeccæ ambire debeant Christianæ virgines; quidve alia munera eidem puellæ oblata significent? Quam imitandum pudoris exemplum ipsa præbuerit; & quam bene in ejus conjugio vocatio Ecclesiæ atque apostolicum ministerium exprimatur!

80. Locus qui sequitur, habet mortem uxoris, fletum mariti, sepulturæ officium; quibus maritalis affectus probatur. *Et surrexit*, inquit, *Abraham a mortuo*. Docemur ut non diutius inhæreamus mortuis, sed quantum satis est officii deferamus. Festinavit autem pro loco sepulcri pretium solvere, cum gratis daretur; ut non in alienis locis, sed nostris potius ædificemus tumulos parentum vel proximorum. Sæpe enim cum alienationibus possessionum venales fiunt, quæ in iisdem locis sepulturæ sunt. Hoc autem ideo Abraham fecit; quia nondum erant hujusmodi Dei templa, in quibus fidelium Domino reliquiæ condantur.

Ibid. 23. 3.

D 81. Senuerat Abraham: itaque quod boni est patris, debuit uxorem providere filio: sed propter oraculum Dei non poterat redire eo, unde jussus erat exire. Habitabat autem in terris Chananæorum, ex quo genere legitimam successionem sibi quærere fugiebat.

82. *Et vocavit puerum seniorem domus suæ*, & dixit ei ut iret in Charram, & de proximis suis uxorem peteret juniori domino suo. Disce hinc quod etiam senioris ætatis servuli pueri dicantur a dominis, vel a quibusque potioribus. Unde & quidam poeta hoc sequendum putavit: sive in eorum usu qui sibi docti & sapientes videntur, ipse hoc reperit: sive de nostris ipse transtulit; sive translatum invenit;

Ibid. 24. 2.

E

Pascite, ut ante boves, pueri: submittite tauros. Inde & pueros dicimus, quando servulos significamus, non ætatem exprimentes, sed conditionem.

Virg. in Bucol. Ecl. 1.

F 83. Adverte nunc virtutes boni patrisfamilias, & considera primum, quod munus, & cui mandet; ut & tu ita instituas servulos, ut liberis tuis paternum affectum deferant, & officia exsequantur. Inven-

a Ita edit. omnes. At quinque mss. melioris notæ, *cujus principium*. Utraque autem dictio eodem sensu dici potest.

b Edit. vet. *ostendit arietem*. Rom.....*cornibus arietem*. Neutrum reperitur in mss. neque adeo necessarium est, cum satis intelligatur e superioribus. Sed mss. Theod. & Valc. legunt, *ostendit virgulto, id est illud* &c.

c Ita mss. omnes, & Rom. edit. Vet. autem edit. *omnes reges terræ*.

Inventus est de servulis senior, tamen qui ad uxorem providendam domino juniori eligeretur, & constrictus ut juraret, mitteret manum sub femur domini sui. Per femur generationem intelligimus: generatio autem Abrahæ Christus est. Unde Apostolus ait: Gal. 3. 16. *Abrahæ dicta sunt promissiones, & semini ejus. Non dicit, & seminibus, quasi in multis: sed sicut in uno, & semini tuo, quod est Christus*; ostendens per ipsum nobis sanctum sacramentum, per ipsum tutum auxilium fore.

84. Constrinxit autem eum ne de semine B Chananæorum uxorem arcessiret domino suo, quorum generis auctor patrem non honoraverat, & ideo maledictionis hereditatem transmisit in suos; ut cognoscamus fidem, & quamdam hereditatem de auctoris prosapia in iis requirendam, quos nobis volumus adjungere. Cum sancto enim sanctus eris, & cum perverso perverteris. Si hoc in aliis, quanto magis in conjugio, ubi una caro, & unus spiritus est. Quomodo autem potest congruere caritas, si discrepet fides? C 21. 9. 1. cap. Cave. Et ideo cave Christiane, gentili aut Judæo filiam tuam tradere. Cave, inquam, gentilem aut Judæam atque alienigenam, hoc est, hæreticam, & omnem alienam a fide tua uxorem arcessias tibi. Prima conjugii fides castitatis gratia est. Si idola colat quorum prædicantur adulteria, si Christum neget qui præceptor & remunerator est pudicitiæ, quomodo potest diligere pudicitiam? Si Christiana sit, non est satis, nisi ambo initiati sitis sacramento baptismatis. D Simul ad orationem nocte vobis surgendum est, & conjunctis precibus obsecrandus Deus. Accedit aliud insigne castimoniæ, si credas a Deo tuo tibi quod sortitus es, conjugium datum. Prov. 14. 19. Unde & Salomon ait: *A Deo, inquit, præparabitur viro uxor*. Non possunt hoc dispares fide credere, ut ab eo quem non colit, putet sibi connubii impartitam gratiam. Ratio docet, sed amplius exempla commonent. 3. Reg. 11. 4. Sæpe illecebra muliebris decepit etiam fortiores maritos, & a religione fecit discedere. Et ideo tu vel amori consule, vel errorem cave. Primum ergo in conjugio religio quæritur. Ideo Abraham proximam quæsivit dare filio suo.

85. Et tu proximam quære. Quis est proximus? *Qui fecit*, inquit, *misericordiam*. Luc. 10. 37. In Evangelio hoc dixit dominus Jesus. Et tu proximam seminis Abrahæ require, & propinquam proximi tui. Semen Abrahæ Christus est, ipse est proximus omnium, qui super omnes fecit misericordiam, tollens peccatum mundi. Disce deinde quid in uxore quæratur: non aurum, non argentum quæsivit Abraham, non possessiones, sed gratiam bonæ indolis.

86. Deinde iterrogatus si nollet venire mulier, utrumnam eo filium domini sui A duceret: *Attende tibi*, inquit, *ne revoces filium meum illo. Dominus Deus cæli, & Deus terræ accepit me de domo patris mei, & de terra in qua natus sum, qui locutus est mihi, & juravit dicens: Tibi dabo terram hanc, & semini tuo; ipse mittet Angelum suum ante te, & accipies filio meo uxorem inde. Quod si noluerit tecum venire mulier in terram hanc, purus eris a juramento hoc*. Gen. 24. 6. & seq. Quo proficiat hoc considera diligentius. Non licet tibi accipere alienigenam. Sane si Christianam se faciat, laudem habebis ex ea. Ne te quoque si recusaverit Christiana fieri, studium nuptiarum a fide deflectat, instruit lectio. Abraham sequentem deduci admonuit, residentem non expeti, nec eo filium suum pergere. Sane domini sui qui se ab incolatu terræ in qua habitabat, abduxerat, non defuturam misericordiam, ut præiret studio petitoris, & puellæ inclinaret animum. Quasi propheta hoc dixit in causa filii, & quasi moralis doctor docuit sperare de Domino, quod juvare dignetur incrementa fidei quærentem.

87. *Et surgens puer profectus est in Mesopotamiam*: Ibidem 10. & juxta voti seriem quod proficiscens servulus voverat, *occurrit ei Rebecca, habens hydriam super humerum, virgo speciosa valde, quam vir non cognoverat. Descendit autem ad fontem, & implevit hydriam, dedit puero bibere, adaquavit omnes camelos ejus*. Ibid. 15. & seq. Unde puer Abrahæ accepit inaures aureas singularum drachmarum, & duas virias dedit in manus ejus, decem aureorum pondus earum, & quæsivit ab ea si locus esset hospitio, & cujus esset filia. Simplicitas quidem moralis exprimitur, quod nullus fuerit vel in conjugii petitione ambitioni locus, sed Dominus præsul conjugii petitionem impleverit. Tamen spectare licet Ecclesiæ mysteria. Ubi invenitur Ecclesia, nisi in Mesopotamia? Ibi quæritur, inde arcessitur, ibi duobus stipatur fluminibus, lavacro gratiæ, & fletu pœnitentiæ. E Etenim nisi peccata propria defleveris, nisi gratiam baptismatis acceperis, non tibi acquiritur Ecclesiæ fides, & [a] quædam conjugalis copula. Muniunt eam Tygris, hoc est, prudentia, & Euphrates, hoc est, justitia, & illuminatio fructuosa, a barbaris separans gentibus.

88. *Virgo autem speciosa valde*, cujus decorem nulla corrupit ætas. Speciosa valde; quia speciosius & ille præ filiis hominum, F qui eam acquisivit sibi. *Quam vir non cognoverat*; nulli enim viro erat [b] copula ejus sed soli Christo debita. *Hydriam habens super humerum*, qua lavat actus hominum. Et quia ex congregatione gentilium constat, qua suos lavit, ideo legis, quia *descendit ad fontem, & implevit hydriam & adscendit*. Ibidem 16. Samaritana illa venit ad fontem, sicut in Evangelio Johan. 4. 7.

a MSS. quatuor. *Quadam conjugali copula muniunt eam* &c. Ex quibus tamen Valc. præfert . . . *copia muniunt* &c.

b Cunctæ edit. *copula jus*. Cuncti mss. *copula ejus*. Atta nen ita scribitur in Corb. ut utrumq; te pœne ex æquo legi possit.

gelio scriptum est, sed non descendit: puteus ei videbatur, nec implevit hydriam. Denique ait: [a] Hydriam non habeo. Non habebat unde actus suos lavaret. Hæc sola descendit, hæc sola cognovit fontem verum, hoc est, non aquæ fontem, sed vitæ æternæ, sicut dixit David: *Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen*. Ideoque habuit quod daret sitientibus, quia credidit. Nam quæ non credebat, ait fonti huic volenti [b] sibi potum dare: *Unde mihi habes dare aquam vivam?* Hæc autem habuit unde non solum puerum, sed etiam camelos adaquaret, quæ non solum justos rigare consuevit, sed etiam injustos implere. Ideo accepit inaures aureas, & * virias quas misit Abraham, tamquam meritorum suorum præmia.

Psal. 35. 10. — *Joan. 4. 11.*

89. Fortasse audientes hæc filiæ, quæ ad gratiam Domini tenditis, & vos provocemini ut habeatis inaures & virias, & dicatis: Quomodo prohibes hoc, Episcope, ut habeamus quod Rebecca accepit pro munere, & hortaris ut similes simus Rebeccæ? Sed non has inaures Rebecca habebat & virias, quæ lites in Ecclesia serere solent, quæ labuntur frequenter: alias inaures habebat, quas utinam vos habeatis, alias virias. Inaures Rebeccæ pii auditus insignia, & viriæ Rebeccæ ornamenta factorum sunt. Has inaures habebat, quæ non gravarent aurem, sed demulcerent: has virias, quæ manum non materiali auro onerarent, sed spiritali actu levarent. Ideo & fratri & parentibus in hoc placuit ornatu. Et tu sume inaures quas tibi Abraham reliquit: sume quas transmisit virias. Audi verba domini Dei tui, sicut ipse audiebat: exsequere jussa, sicut ipse properavit [c] implere.

90. Pulcherrimus autem locus ad instruendos eos quibus aliquid injungitur, quod non prius manducavit puer Abrahæ appositum sibi panem, quam mandatum Domini exsequeretur. Quo impetrato, vasa aurea & argentea & vestem dedit Rebeccæ. Ubi sponsata est Ecclesia accepit vasa aurea & argentea, in quibus esset thesaurus fidei; sunt etenim vasa in honorem, sunt & in contumeliam. Quæ sint ea vasa audi: *Habemus thesaurum in vasis fictilibus*. Vasa fictilia corpora nostra sunt: fides nostra thesaurus est. Et fortasse jam etiam ipsa corpora nostra quæ thesaurum istum habent, aurea sunt, quia sunt plena prudentiæ; & argentea vasa sunt, quæ videntur mandati cælestis alloquiis refulgere. Honorantur autem & parentes muneribus,

2. Cor. 4. 7. — *32. q. 2. c. Honorantur.*

91. Consulitur puella non de sponsalibus, nam illa judicium expectat parentum, non est enim virginalis pudoris eligere maritum: sed jam desponsata viro de profectionis consulitur die. Nec immerito dilationem non adtulit; jure etenim properare debuit ad maritum. Unde illud Euripideon quod mirantur plerique, unde translatum sit manifestum est, Ait enim in persona mulieris, quæ tamen maritum volebat relinquere, & ad alias petebatur nuptias:

Euripides in Andromacha.

Νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὸς
Μέριμναν ἕξει, κ᾽ οὐκ ἐμὸν κρίνειν τάδε.

Hoc est, Sponsalium quidem meorum pater meus curam subibit; hoc enim non est meum. Ergo quod & ipsi philosophi mirati sunt, servate virgines. Sed etiam, [d] mulieres, si qua amisso cito marito, adolescentula laqueum infirmitatis suæ timet incidere, ut si vult nubere, nubat tantum in Domino, ut electionem mariti parentibus deferat; ne appetentiæ procacioris æstimetur, si ipsa de nuptiis suis electionem sibi vindicet. Expetita magis debet videri a viro, quam ipsa virum expetisse. Verecundiam præmittat, antequam nubat, quod ipsum conjugium plus commendet verecundia. Sed illi verba imitantur, opera imitari nequeunt.

92. Inesse quoque in eo præclarum Ecclesiæ mysterium liquet, eo quod nemo ausus sit eam ante Christum vocare; soli enim Christo hæc erat vocandarum nationum reposita prærogativa. Vocata autem non fecit moram, & ideo acceptior Domino; quia populus Judæorum qui erat ad cœnam vocatus, dignus non fuit venire: congregatio autem gentium simul ut arcessiri se vidit, occurrit.

93. Denique ut scias non sine mysterio esse, cum veheretur camelo, veniebat ad sponsum; eo quod populus nationum belluina quadam horridus meritorum deformitate, qui formæ suæ nullum haberet decorem, fidem esset atque consensum Ecclesiæ recepturus. Nec illud otiosum, quod cum veniret Rebecca, vidit Isaac deambulantem; & cum interrogasset, quis esset, cognito quod ipse esset cui duceretur uxor, descendit, & caput suum obnubere cœpit, docens verecundiam nuptiis præire debere: inde enim & nuptiæ dictæ, quod pudoris gratia puellæ se obnuberent. Discite ergo virgines, quemadmodum servetis verecundiam, nec intecto capite prodeatis ante extraneos, cum Rebecca jam desponsata, designatum maritum aperto capite non putaverit videndum,

30. q. 5. cap. Nec illud.

94. Quis

a Rom. edit. sola, *reliquit hydriam mulier. Reliquit; unde non habuit, quo actus suos* &c. Verumtamen evidens est virum sanctum non indicare illa Scripturæ verba, *Reliquit ergo hydriam* &c. sed potius ista, *Domine, neque in quo haurias, habes*: legisse autem ipsorum loco, *Domine, neque in quo hauriam, habeo*. Quod tamen in Bibliis nullis reperire est.

b Mss. Corb. Long. Colb. Maz. & prima manu Torn. *volenti sibi potum dare aquam vivam. Hæc autem* &c. Forte non male, si post, *aquam vivam*, mente suppleamus quod supra exprimitur, nempe, *hydriam non habeo*: quod sane aptius quadrat cum sequentibus.

* *Viria*, idem significant atque annuli, ut ex sequentibus colligere est.

c Post vocem, *implere*, Rom. edit. intrusit sequentia. *Inquit enim, & apposuit illis panes ad comedendum, qui dixit: Non comedam donec loquar ego verba mea.*

d Ita mss. Edit. autem, *mulier etiam, quæ* ... Et post tria verba ubi eædem edit. cum præcipuis mss. *laqueum infirmitatis suæ timet incidere*, tres mss. legunt: *infirmitati suæ timet injicere*.

94. Quis ille est servulus qui providit has nuptias? Unus utique de Apostolis, & ille maxime qui ait: *Viri fratres, vos scitis quia a diebus antiquis in nobis Deus elegit ex ore meo audire nationes verbum Evangelii*. (Act. 15. 7.) Vel ille qui doctor appellatus est gentium. (1. Tim. 2. 7.) Ipsi enim [a] cum A leguntur, aut Johannes Evangelista, acquirunt Christo animam; ut credat quæ ante non credidit: & cupientibus Christum videre, sermonibus demonstrant suis. Itaque Abraham celebratis filii nuptiis, longæva ætate, & bona senectute complevit dies. (Gen. 25. 8.)

a Vet. edit. *cum leguntur, ait Johannes Evangelista, acquirunt Christo animam*. At cum advertissent Rom. editores commodum sensum hinc elici non posse, locum emendaverunt in in hanc formam: *cum audiuntur, acquirant Christo animam...... & cupientibus Christum videre, ut ait Johannes Evangelista, sermonibus* &c. Nostram vero lectionem magno consensu præferunt mss.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Post expositum moralem sensum, ad profundiorem seu allegoricum transit: & quemadmodum animæ præcipiatur, ut exeat de terra sua, & de cognatione sua; nec non a quibus ad perfectam purgationem recedendum sit, explicat. Denique promissam Abrahæ posteritatem refert.

1. MORALEM quidem locum prosecuti sumus, qua potuimus intellectus simplicitate; ut qui legunt, morum possint sibi haurire magisteria: sed quia C ex utraque parte acuta est acies gladii, ex utraque parte præliaris; similiter verbum Dei, quod est acutius omni gladio acutissimo, penetrans usque ad divisionem animæ, quocumque converteris, paratum invenies & opportunum, ut animam legentis pertranseat ad revelandum propheticarum scripturarum ænigmata. Unde non absurdum reor referre ad altiora sensum, & per historiam diversarum personarum, virtutis formæ quemdam processum explicare; maxime cum jam in Adam intellectus profun- D dioris exordia degustaverimus. (De Paradiso. cap. 2.) Adam etenim mentem diximus, Evam sensum esse significavimus, serpentis specie delectationem expressimus; sed ibi de summa beatitudine, & quadam naturali virtutum amœnitate per circumscriptionem sensus, & delectationis illecebram refluxus ad culpam est: hic autem profectum mentis speculari datur. Hoc enim Legislator provide egit, ut quemadmodum lapsum mentis demonstravit, ut illas erroris caveremus semitas: ita etiam processum mentis, & quemdam su- E periorem reditum significaret, ut quemadmodum infracta mens reformare se possit, cognosceremus. Purgaverat enim terram Dominus diluvii infusione, laverat humanæ colluvionem fragilitatis: sed non satis erat ad virtutis profectum, nisi ut instrue- B retur homo quemadmodum se regeret & gubernaret, Abraham mentis loco inducitur. Denique * Abraham transitus dicitur. Ergo ut mens quæ in Adam totam se delectationi & illecebris corporalibus dederat, in formam virtutis speciemque transiret, vir sapiens nobis ad imitandum propositus est. Denique Abraham secundum Hebræos, secundum Latinos pater dictus est, eo quod mens paterna quadam auctoritate, * censione, & sollicitudine totum gubernet hominem.

2. Hæc ergo mens erat in Charra, id est, in cavernis, obnoxia variis passionibus. Ideoque dicitur ei: *Exi de terra tua*, id est, de corpore tuo. (Gen. 12. 1.) Exivit de hac terra ille, cujus conversatio in cælis est. *Et de cognatione*, inquit, *tua*. Cognati sunt animæ nostræ corporis sensus. Dividitur enim in duo anima nostra: in id quod est rationabile, & in id quod est irrationabile. In eo autem quod est irrationabile, sensus sunt: ergo cognati sunt partis rationabilis, hoc est, mentis. *Et de domo tua*, inquit, *exi*. Domus mentis [a] prolativum est verbum. Sicut enim paterfamilias habitat in domo sua, & in potestate habet quemadmodum regat domum suam: ita etiam mens in sermonibus nostris habitat, & gubernat verba nostra, & vis ejus ac disciplina in sermone elucet. Ut bonus paterfamilias a primo vestibulo domus æstimatur: Ita etiam de sermonibus nostris mens nostra perpenditur. Denique etiam [b] modulis vocis pulsat & revocat.

3. Ergo qui vult perfectam purgationem consequi, disjungat se ab his tribus, a corpore, a sensibus corporalibus, a voce, in quibus sunt omnes corporis passiones, & circumscriptiones sensuum, quibus decipimur & illudimur. In nullo enim horum trium bonum. Non in carne, quamvis Epicuri schola, plerique etiam voluptuarii disrumpantur [c] laudantes corporis delectationem; ne-

* Abrahæ nomen videtur Ambrosius deduxisse a voce Abran, qua transitus significatur: aut potius respexisse ad cap. 14. n. 13. ubi secundum LXX. Abraham transitor dicitur. Vide Nobilium in eumdem locum.

* *Censione*, id est, censura, ac moderatione.

a Omnes edit. *prolatum est verbum*. Mss. omnes Gallicani, *prolativum est verbum*. Idem autem significat prolativum atque extensivum. Vox enim, *domus*, a simplici significatione ad figuratam & metaphoricam extenditur.

b Edit. *modulum vocis pulsat & revocat*. Iidem mss. *modulis vocis* &c. ubi subintellige passiones, corpus, ac sensus corporeos, quæ supra memorata sunt, quæque modulis vocis excitari ac mitigari nemo non experitur.

c Edit. Am. Ers. Gill. *laudis corporis delectatione*. Rom. vocem, *laudis*, prætermittit. Nos omnium mss. auctoritati credendum putavimus.

neque in sensibus qui sæpe luduntur; neque in sono vocis quæ falsis plerumque animam demulcet [a] cantibus, est perfectum bonum; hæc enim incorruptibilia: quod autem vere bonum, hoc incorruptibile. Manifesta autem fides. Mortuo etenim homine, caro corrumpitur, sensus pereunt, vox amittitur, remanet mens immortalis, incorpoream vitam recipiens. Unde in alteram terram vocatur plenam beatitudine, ubi non falsa pro veris, sicut in hac vita: sed vivam rerum cernat substantiam; eo quod excussa corporis, & sensuum, & vocis nebulosa quadam imagine, corruptibilem caliginem deponat, & revelata facie beatæ vitæ gratiam lustret obtutu.

Ibid. 2. 4. *Benedicam*, inquit, *te, & faciam te in gentem magnam*. Immortalitatem spondet, cum genus promittit. Genus enim immortale videtur esse, personæ mortales sunt singulorum, ut hominum, ut equorum, ut apum. De quibus ait quidam.

Virg. lib. 4. Georg. *At genus immortale manet.*

Tamen multo illud melius quod gentem magnam dixit Ecclesiæ perpetuam posteritatem, & generationem illam supernam, quæ vere magna est, [b] ut peccato moriamur Deo renascimur.

CAPUT II.

Post Abrahami exitum Deus illi tamquam amico loquitur. Idem nobis proponitur ad imitandum; ut mens nostra ejus exemplo reformetur. Quare Lot cum illo egressus; quidve sexagesimo anno significetur. Quo tandem pacto sapiens animam suam possideat.

Gen. 12. 1. 5. Exiit Abraham quemadmodum locutus est ei Dominus. Hinc ferunt gentiles septem Sapientum sententiam: Sequere Deum, quasi inventum suum; cum longe anterior, non dico, Abraham, sed Moyses fuerit, per quem lex data est, dicens:

Deut. 13. 4. *Post dominum Deum tuum ambulabis*. Exivit ergo Abraham in quo [c] non tam perfectio ejus, quam animæ ejus devotio, & mentis libertas exivit de corporis vinculis, de illecebris delectationis. Denique sic habes: *Exivit Abraham quemadmodum locutus est illi Deus*. Super habes, *Exi*, dixisse Deum, in quo apertum imperium jubentis expressum: hic habes quemadmodum locutus est illi Deus. Quasi quidam confabulationis affectus comprehenditur; omnia enim fecit quæ statuta

A sunt. Ante factum igitur Deus dicit quasi obnoxio, post factum loquitur quasi amico. Amicus est enim Deo, qui facit quæ imperata sunt. Unde & in Evangelio suo dicit dominus Jesus: *Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis. Jam non dico vos servos.* Johan. 15. 14. & 15. Sed, ut dixi, processus viri sapientis propositus est nobis ad imitandum, scriptus ad experimentum, non perfectio. Adhuc enim reformat se mens in Abraham, quæ in homine primo lapsa est. Et ideo per gradus & incrementa se colligit.

B 6. Unde & addidit: *Et exivit cum eo Lot*, Gen. 12. 4. hoc est, declinatio. Id enim nominis significat interpretatio; eo quod ut viantes incognitam carpentes viam, semitis aliquibus sæpe falluntur, ut a directo deflectant tramite; & tamen si prudentes sunt, non deviant, sed cunctabundi licet, regionis ipsius contuitu viam colligunt: ita & Abraham [d] nutabundus quidem, tamen tramitem veri sequebatur. Ducebatur plerumque falsa specie bonorum, sed non penitus inclinabatur. Perfecti est enim non deflectere, prudentis

C non penitus declinare. Solus autem ille numquam deflectit, de quo scriptum est: *Ecce virgo in utero accipiet, & pariet filium, & vocabis nomen ejus Emmanuel: butyrum & mel manducabit, priusquam sciat aut proferat mala, eliget bonum; quoniam priusquam sciat puer bonum aut malum, non credet malitiæ, ut eligat quod bonum est.* Esai. 7. 14. Hoc Abraham facere non poterat, ut prius bona eligeret, quam mala sciret: sed præceptis inhærebat cælestibus, ne declinaret a vero. Ideo etiam septuaginta & quinque Gen. 12. 4. annorum describitur exisse de Charra,

D quod * septuagesimo perfecto remissionis numero sensus is sit qui possit inflecti. Delectationes enim horum sensuum faciunt, ut non semper erecta sit mens nostra, sed aliquando se inflectat; ut non intra cavernas corporis, sed se intra latibula voluptatis abscondat.

7. Tamen etiam in his cuniculis positus ita evasit, ut sumeret uxorem suam, & nepotem, & omnem animam quascumque possederat in Charram. Prudentes enim & continentes virtutis atque animæ posses-

E sores sunt, decorem morum mansuetorum eligentes. Qui autem amatores corporis sunt, delectationibus ejus irretiuntur; quia irrationabilium in corporis habitudine omnis virtus est: rationabilium autem in virtutibus animæ ac disciplinis. Propterea Ibidem 5. scri-

a Ita mss. supra citati, præter Corb. in quo deerat, *cantibus, est*, quod recentiori manu additum est. Edit. vero, *demulcet cantibus, est perfectum bonum hoc incorruptibile. Manifesta* &c.

b Ita mss. Corb. Long. Colb. & Maz. Sed Valc. & edit. Am. & Gill. *& peccato moriamur, ideo renascamur*. Era. *ut peccato moriamur & Deo renascamur*. Rom. demum ac ms. Torn. *Itaque peccato moriamur, Deo renascamur*. Atqui videtur hic nonnihil aut omissum esse aut corruptum, aut etiam forte transpositum. Confer quæ hoc loco dicit de generis immortalitate cum hujus ipsius libri cap. ultimo, & cognationem non minimam animadvertes.

c Ms. Corb. & alii tres cum edit. Era. ac Gill. *profectio*. Am. *provectio*. Cod. Long. Maz. & edit. Rom. *perfectio*. Sed hanc diversitatem non aliunde ortam esse putaverimus, quam e primæ syllabæ abbreviatione, quam alii alio modo interpretati sunt.

d Mss. Corb. Colb. & Maz. *mutabundus*.

* Locus obscurus & forte corruptus: cui tamen lucem aliquam adferre potest Philo lib. de Migr. Abrahæ, ubi tradit quinario numero quo sensus corporei significantur, perfectionem quæ septuagesimo adumbratur, inflecti ac debilitari.

* scriptum est, quia * possidebat animam suam, tamquam liberam regens, & nulli servituti obnoxiam. Hoc ergo habet intentio doctoris; eo quod etiam in illis diverticulis & anfractibus constitutus, vel adhuc ævi recentioris, vel nondum perfectioris di-
a sciplinæ, [a] vel loci patentis ad vitia habitavit non ita inflexus ad culpam, ut demigrare non posset. Denique mentem suam ab illa lubrica possessione defendit & transtulit.

CAPUT III.

Perambulat Abraham usque ad Sychem, quæ vox exercitationem denotat. Ibi Deum quem dum esset Chaldæus videre non potuerat, cernit: cui aram quidem extruit, sed non sacrificat; & qua de causa? Iterum tamen excitata ara nomen Domini invocat.

Gen. 12. 6. 8. ET *perambulavit*, inquit, *Abraham usque ad locum Sychem, ad quercum altam.* Nonne videntur superflua esse, nisi rationem requiras, cum & altitudinem quercus non prætermiserit? Sed ubi ratio est, nihil superfluum. Sychem enim vel humerus, vel cervix significatur, quod est laboris & exercitationis indicium. Unde & Jacob vir exercitatus filio suo Joseph eam præcipuam dedit. Ergo quia neque sine dote naturæ exercitatio ipsa per se perfectionem conferre potest, & naturæ gratia destituitur, si desit exercitatio (est enim ingeniosi adminiculum diligentia) inducitur is vir ad cujus imitationem formaris, ad naturæ gratiam adjuncta exercitatione, ita fundatior & excelsior factus, ut usque ad quercum altam pertransiret. Quæ arbor ut alta, ita etiam robusta indicio est non facile animam sancti Abrahæ sæculi hujus procellis esse cur-
b vatam, sed mansisse sublimem; ut [b] se a terrenis inquisitionibus ad altitudinem divinæ cognitionis elevaret.

9. Denique continuo apparuit illi Deus.
Gen. 12. 7. Nusquam superius habes quod visus esset illi Deus. Unde liquet eo referendum, quia quamdiu Chaldæus fuit, hoc est, non solum in regione, sed etiam in opinione Chaldæorum, non poterat Deum videre quem intra mundum quærebat. Chaldæi enim mundum superiorem Deum dicunt, &
c etiam [c] sticarum domo, & stellarum cursu

A ferri adserunt ea quæ terrena sunt, & quodam vinculo coerceri. Unde & Deos stellas appellaverunt, eo quod eas dominatum quemdam habere supernum credant, quia quædam stellis ad terrena compassio est. Oportuit autem eos æstimare, quia quod compatitur, non imperatorium jus, nec dominatum, quasi Deus, possit habere in eis quorum ægrescit compassione; cum
B sit & ipse mortalis & corruptibilis. Mundus quoque cum sit factus, utique ipse Deus non est, sed operator & conditor ejus. Ergo mens quamdiu Chaldaicis erroribus inflectitur, non videt Deum, quem [d] in d
his quærit quæ videntur, non in his quæ non videntur: quæ autem videntur, temporalia sunt; nam quæ non videntur æterna. Sed non temporalis Deus: non igitur
C videtur. Non ergo mens ea videt Deum, quæ disciplinam Chaldæorum sequitur. Unde nec Abraham primum videbat. Quomodo autem poterat videre eum, supra quem alterum esse arbitrabatur? Ubi vero ad aliam demigravit non regionem, sed veram religionem paratam humilitati, hoc enim significat Chanaan, tunc Deum videre cœpit, & eum cognoscere esse Deum cujus invisibili virtute advertit omnia regi
D & gubernari. Hoc ergo Scriptura docet, quia Abraham a stellarum observatione demigrans Deum vidit.

10. Confirmatio testimonii adjungitur; Ibidem 7.
quia in loco aram Domino ædificavit ei qui sibi apparuit. Impressus est enim typus iste validus in anima ejus, & manifesta fides veritatis. Suppetit enim grato viro memoria, ingrato irrepit oblivio. Illi hærent a qui-
E bus adjuvatur, isti labuntur omnia quæ conferuntur. Statuit autem aram, sed non sacrificavit. Posset movere, nisi meminisses processus mentis, hujus Scripturæ serie servari. Et ideo spectabat a Deo genus discere sacrificandi. Advertebat enim irrationabilis animantis & mutæ pecudis sacrificium dignum divino cultu hostiam non videri. Nondum in Isaac typum cognoverat passio-
F nis futuræ, nondum Melchisedech dederat ei benedictionis gratiam, ut ista cognosceret.

11. *Recessit*, inquit, *inde in montem, contra Orientem Bethel.* Incrementum devotionis Ibidem 8.
montis significat eminentia, cujus adscensio

* Cum hoc in Scriptura nusquam reperiatur, verisimile est allusisse S. Ambrosium ad Gen. 12. 5. ubi ex superioribus intelligimus eum legisse, *& omnem animam quam possidebat.*

a Edit. *locum patentem ad vitia, non est ita inflexus* &c. Melius mss. *vel loci patentis* &c.

b Sic mss. sex. At cunctæ edit. *ut se æternis.*

c Rom. edit. sola, *& erraticarum motu stellarum, & fixarum cursu regi.* Quam quidem lectionem facile crediderimus concinnatam fuisse ex istis libri Philonis *de Abrahamo* verbis: κατὰ τὰς ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τῶν ἄλλων πλανήτων καὶ ἀπλανῶν περιόδους ..τὸν κόσμον αὐτὸν εἶναι θεόν. Verum licet Ambrosium ad istum locum respexisse non eamus inficias, non possumus tamen ab omnibus scriptis, atque editis codicibus discedere. Horum enim quatuor optimæ notæ hæc præferunt, *ut etiam sticarum domus.* Alii cum antiquis edit. ... *sticarum domo.* Et his in loco tam difficili visum est adhærendum: maxime cum satis verisimile sit non insolitum librariorum esse peccatum: S. vero Doctorem primum græcis characteribus exarasse, στοιχείων, δρόμῳ, id est, planetarum cursu. στοιχεῖον enim pro sole ac luna sumi eruditissimus Cangius in Gloss. med. lat. ad verbum, *elementum*, docet. Nec forte absurdum fuerit eamdem vocem pro reliquis etiam planetis usurpare; ut æque pateat ac *elementum*, quo vocabulo eosdem planetas significari laudatus Cangius auctor est, quem consule. Sed si lubeat dictionem, *domus*, vel *domo* retinere, id etiam licebit sensu nihil mutato, cum *planetarum domus* sit astrologis usitata locutio. Confer hunc locum cum lib. Hexaem. cap. 4.

d Ita quatuor mss. melioris notæ. Alii vero & edit. *quem in his quæ videntur, non in his quæ non videntur, esse putant.*

indicium est uberioris processus. Contra Orientem ideo, quia prophetabat venturum justitiæ solem; quod illic Sapientia pararet sibi domum, & inde per virginem suum prædestinaret exortum. Volebat ergo cognoscendorum jam mysteriorum lumen accipere. Sicut enim sole mundus, ita splendore sapientiæ tota mens illuminabitur. Meritoque posuit contra [a] Orientem Bethlehem. Domus enim Dei dicitur Bethlehem, in qua natus est Christus. Unde ait per Prophetam Deus: (Mich. 5. 2.) *Et tu Bethlehem non es minima inter pricipes Juda; ex te enim exiet princeps, qui regat populum meum.* Non dixit contra Bethlehem, sed tabernaculum ipsum Bethlehem appellavit. Ecclesia enim justorum est tabernaculum. Jam illa quis non miretur mysteria, quod Bethlehem juxta mare Galilææ est ab Oriente. Etenim vel anima quæ meretur templum Dei appellari, vel Ecclesia tunditur sæcularium curarum fluctibus, sed non subruitur: cæditur, sed non labefactatur, commotiones fluctuum & insurrectiones passionum corporalium facilis premere ac mitigare. Spectat aliorum naufragia ipsa immunis & exsors periculi, parata semper ut illucescat sibi Christus, atque ejus illuminatione jucunditatem acquirat sibi. Sicut enim oculi pascuntur primo diei lumine: ita etiam mens nostra alitur inventis sapientiæ, & quibusdam ejus radiis videtur splendescere. Visibilis enim solis radiis terræ vaporantur: invisibiles autem radii cordis nostri penetrant interiores recessus.

(Gen. 12. 8.) 12. Iterum ædificavit aram, & invocavit in nomine Domini. Processus fidei in Domini invocatione significavit. Hoc adjecit superioribus.

CAPUT IV.

Abraham ubi commoratus esset in deserto quo mentis tranquillitas adumbratur, in Ægyptum quæ tentatio est, descendit fame compulsus. Cur ibi Saram sororem appellaverit, non uxorem? Hanc dum Pharao cum objurgatione marito reddit, mentem continentiæ renuntiantem signat.

(Ibidem 9.) 13. Et *abiit Abram, & demoratus est in deserto.* Tunc probatur mens, quando in quodam deserto est, ubi nulla cupiditatum lascivia, nulla abundantia pecuniæ, nullus sumtus luxuriæ. Utinam in hoc deserto esse possim, destitutus ab omni incentivo cupiditatum, derelictus ab omni delinquendi studio, exspoliatus jactantia & tumore. Sed quia vel Deus nos tentari patitur, vel tentator incursat, cum sibi videtur in deserto mens esse quieta ab omni terrenarum voluptatum appetentia, in Ægyptum impellitur, ubi compungi possit. Stimulus enim mentis caro nostra est, & passiones ejus compunctiones sunt nostræ. Ipsa est Ægyptus nostra, hoc est, caro nostra, ipsa est afflictio. In hanc descendit mens nostra, quando cogitat quæ carnalia sunt. Tunc autem adscendit, quando invisibilia desiderat. Ideo & Abraham dicitur descendisse in Ægyptum, ut affligeretur. Patitur hoc mens nostra, interdum separat se a corpore, secernit ut singulariter agat, incorporalibus intendere atque adhærere cupiens. Interdum propter colligationem animæ & corporis inclinatur ad carnales voluptates quibus infirma subjicitur, fortior non tenetur. Afflictiones igitur forti viro coronæ sunt, invalido infirmitates sunt. Unde & ille non timebat afflictationes quibus probaretur merito, qui dicit: *Nam & cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra: sed in omnibus sumus afflictati: foris pugnæ, intus timores.* (2. Cor. 7. 5.)

14. Sed ut descenderet in Ægyptum fames coegit. (Gen. 12. 10.) Exoritur enim sæva mentis fames, quando appetentia carnis hujus exundat, & exspectatæ aquæ saluti adversæ sunt. Redigunt nos in angustias corporis, cum habendi cupiditas irrepit, [b] luxuria suavitati est, cordi jactantia. Tentamur omnes. Inflectitur etiam sobrius animus, descendit in Ægyptum, hoc est, in afflictionem corporis. Sic tamen descendit, ut quasi advena ad tempus incolere, non quasi civis possidere videatur. Justus enim dixit: *Advena sum in terra hac.* (Ps. 118. 19.) Et alibi: *Heu me, quod incolatus meus prolongatus est.* (Ps. 119. 5.)

15. Descendens autem Abraham in Ægyptum, (Gen. 12. 11.) hoc est, ad feros & barbaros mores, qui virtuti deferre nescirent; ne nocerent per invidiam, dixit Saræ, ne se uxorem ejus diceret, sed sororem appellaret. Et hinc [c] grande virtutis mysterium, cui cito invidetur. Et ideo ut invidiam reprimat, humiliorem se præstare debet. Non sibi principatum super omnes vindicet: non sibi soli sapientiam quasi præcipuam arroget. Hæc est quam sibi Salomon uxorem acquisivit. Uxor enim præcipue [d] est uni debita. Itaque omnes cupiunt tali se copula dignos videri, ut doleant aliquem sibi præferri. Quis tanta solus potiatur pulcritudine? Soror autem quodam vel jure germanitatis, vel nomine plerisque sociatur. Et ideo verum amatorem suum integrum ab injuria reservat.

16. Unde videntes eam Ægyptii, qui non (Gen. 12. 15.) possent discernere, nec virtutis formam cognoscere, vulgari æstimantes judicio, induxerunt ad tyrannum, hoc est, ad mentem super-

a Omnes edit. legunt, *Bethel*; mss. vero hic & in sequentibus numquam non habent, *Bethlehem*: quam vocem ex Bethel deducere videtur Ambrosius.

b Ita mss. omnes. Edit. autem, *luxuria suavitate, & cordis jactantia tentantur omnes.*

c Mss. Corb. ac Long. *grande sobriæ mentis mysterium.*

d Ita mss. omnes. Am. autem ac Era. *est viri debita.* Vitio proculdubio codicum quibus usi sunt: quod vitium ut Gill. & Rom. edit. emendarent, reposuere, *est viro debita.*

superbam quæ pondus sapientiæ non sustinuit, & ideo afflictata est. Etenim cum animam improbam virtutis intraverit sermo, redarguit eam culpæ, errorisque pudore afficit, & prolaptionis torquet dolore. Namque dum in quadam sumus delinquendi libidine, nebulis quibusdam insipientiæ mens obducitur, & fumo quodam iniquitatis oculi ejus caligantur; ne videat eorum, quæ concupiscit, deformitatem. Sed cum omnis nebula transierit, & sapientiæ fulgore fulserit, gravia tormenta exercentur in quodam male conscii secretario. Itaque gravior nostra mens judex est conscientiæ reatu, & judicio pœnitentiæ. Quod si vel ægra per culpam, vel invalida per infirmitatem, non potuerit ferre ac perpeti virtutis præsentiam, dimittit eam, atque a se relegat, nec patitur eam volvi in se, & adhærere cogitationibus suis. Et ut infirmiores oculi lucem refugiunt, ita mens invalida sapientiæ fulgorem non sustinet. Tales erant Geraseni qui rogabant ut transiret de finibus eorum dominus Jesus. Matt. 8. 34.

17. Denique & iste rex Ægypti ait ad Abraham: *Quid hoc fecisti mihi? Quare non dixisti mihi, quia uxor tua est: sed dixisti quia soror tua est, & sumseram mihi uxorem? Et nunc ecce mulier tua ante te, accipe, & recurre hinc.* Gen. 12. 18. & 19. Intueamur animo intemperantem aliquem qui intuitus castitatis gratiam quodam captus ejus decore sequendam putet. Deinde pedissequas ejus nesciens quibus comitata incedit, & stipata advenit, sobrietatem scilicet, modestiam ac verecundiam, parcimoniam cibi, fugam lasciviæ, procacitatis, petulantiæ, [a] cautionem feriam, sollicitam custodiam, subito aut ebrietatis succensus calore, aut ipsius carnis æstu, aut occursu formæ decentioris nequaquam se teneat, nec legi carnis repugnet; nonne dicit: Putavi rem faciliorem, castimoniam sequi: supra humeros meos, supra vires meas est. Rarus cui ista jungantur. Vale castitas, recede, recede de finibus sensuum meorum. Recurre cito eo unde huc venisti: non sustineo præsentiam tuam, affligor gravibus quæstionibus, dum tenendam te arbitror, quam tenere non possum.

18. Conversus deinde ad aliquem monitorem sui, qui studuerit in ejus mentem inducere assuetudinem castimoniæ, allegans non arduam fore, nec impossibilem, sed pluribus sociam, finitimam studiosis, convenientem * voluntariis. Quid hoc, inquit, fecisti mihi? Quare non dixisti mihi quia uxor tua est? Hoc est, quæ non perfunctorie, sed legitimo teneatur conjugio, secum maximam vehat dotem, quæ invehat gravia onera matrimonii, & duræ fœnus conjunctionis: sed dixisti sororem, nullis adstrictam legibus, & naturæ sociam, non jure aliquo dotalis census superbam ac potentem. Itaque imprudens onerum ejus copulandam eam mihi & tenendam putaveram, sed intellexi quod pondus sit in eâ & sarcina. Ecce mulierem tuam, id est, ecce persuasio tua ante te, accipe, & recurre. Nolo ante me sit, nolo in meis cogitationibus. Tolle te hinc cum tuis consiliis, cum tua admonitione, cito tolle, cito recurre, moras tuas non fero, afflictiones sunt mihi: satis est, quod ante deceptus sum. Et misit alumnos suos, quibus vagatur plerumque mens intemperantior, volvens animo cogitationes luxuriæ, ambitionis, avaritiæ, & diversas illecebras offendens; ut eliminarent, ac longe propellerent castimoniam, ne recursum faceret in eos fines quibus fuerat expulsa; quo secura jam & arbitrii serioris libera, in peccatis suis redargui non formidaret.

CAPUT V.

Discedit Abraham ex Ægypto cum Sara uxore, ac suis omnibus, hoc est, veris animæ divitiis. Ejus reditus in Bethel quid significet? Quidve Lot auro & argento dives non dicatur?

19. Discessit itaque Abraham inde habens secum uxorem suam Saram, hoc est, principalem, non servientem. Gen. 13. 1. Ideo & dicitur illi: *Audi Saram uxorem tuam.* Gen. 21. 12. Quæ enim servitio delictorum se exuit, principatum habet, non servitutem. Mens ergo validior principalem virtutem secum habet, hoc est, imperitantem corporis sensibus, non obedientem. Quæ de Ægypto secum omnia retulit, nihil ibi disciplinarum suarum amisit. Non colorata est intemperantia, insolentia, flagitiorum immodestia, non exspoliata est amictum sedulæ sobrietatis, non exuta vestimento pudoris.

20. *Erat dives valde*, ut pote cui nihil bonorum deerat, quæ non alieni erat appetens, quæ nullius indigebat, quod suum dici vellet. Ibidem 13. 2. HOC EST enim esse divitem, habere quod satis voluntati sit. Mensuram enim frugalitas habet, census non habet, cujus modus in arbitrio quærentis est. Erat autem dives pecoribus, argento, & auro. Quid sibi hoc vult? Non mihi videntur in homine justo sæculares divitiæ laudari. Unde in pecoribus corporales sensus intelligo, quia & ipsi irrationabiles sunt; in argento sermonem, in auro mentem. Merito dives erat Abraham, quia regebat sensus irrationabiles. Denique & domuit, & mansuetos fecit, ut fierent rationabiles. Habebat sermonem fidei colore splendidum, purgatum spiritalis gratia disciplinæ: habebat mentem plenam prudentiæ. Et ideo auro comparatur mens bona; quia sicut aurum ceteris præ-

a Vet. edit. *cautionem femineam*. Rom. cum quinque mss. *cautiorem feriam*. Quibus omnibus videtur potior Cob. in quo legas, *cautionem feriam*.

* Voluntarii hoc loco dicuntur ii, qui non coacte, sed sua sponte atque ex animo ad aliquid feruntur.

præstat metallis: ita mens bona in homine ceteris potior est humanæ substantiæ portionibus. In tribus igitur census sapientis, in sensu, sermone, mente: gradus quidam per ordinem factus, sicut etiam in Apostolo legimus: *Manet autem spes, fides, caritas, tria hæc: major autem his est caritas.* (1.Cor.13.13) Et mens igitur major est; quia ipsa est quæ molit spiritale frumentum, ut purgationem sensuum, sermonumque proferat. Servatur ubique persona sapientis viri.

21. Denique eo inducitur rediisse Abraham, hoc est, in Bethel, unde in Ægyptum descenderat; (Gen.13.3.) ut agnoscamus quod etiam justi in domo Dei positi, & verbo Dei intenti tentantur quidem sæcularibus afflictationibus; sed non alienantur a domo Dei, & a custodia præceptorum cælestium. [a] Suis contentos esse finibus, non extolli divitiarum copiis, & rebus secundum gratiam voluptatum fluentibus, hoc esse mentis optimæ: meditari semper principium & finem, eo procedere, & inde ingredi, hoc esse bonum. Bonum autem sapientia est. Nemo enim bonus, nisi unus Deus. Ab eo procedimus, creati per ipsum: ad eum revertimur, quia cum Christo esse multo melius. Et ut scias quia bonum est congruere principium & finem, ipse ait bonus Jesus: *Ego sum A & Ω, principium & finis.* (Apoc.1.8.)

22. Mens igitur nostra cum ipso semper sit: ab ejus templo, ab ejus verbo numquam recedat. Semper in lectione Scripturarum sit, meditationibus, orationibus; ut * sermo ejus qui est, semper operetur in nobis, & ut quotidie procedentes in Ecclesiam, vel domesticis incubantes orationibus, ab ipso incipiamus, & in ipso desinamus. Ita totius hic vitæ nostræ dies, & cursus diei ab se sumat pricipium, & ipsi desinat. Sicut enim a principio vitæ credere, [b] & initiari Deo, salus est: ita perseverantia usque in finem necessaria est. Est autem mentis optimæ diligentia; ut verbo Dei intenta nihil faciat irrationabile, unde tristitia subeat; ut jugiter actuum suorum bene conscia, lætitiam bonæ servet conscientiæ. Quod enim bonum hoc sine timore & sine tristitia est, id est, securitatis plenum & gratiæ. [c] POSSESSIO enim justi gratum esse Deo: insipientium autem nullus gradus. Ideo Esaias, appropinquante bono, ait: *Fugiet dolor, & tristitia, & gemitus.* (Esai.35.10.) Johannes quoque in Apocalypsi: *Et ipse,* inquit, *Deus cum illis erit, & delebit omnem lacrymam de oculis eorum, & mors non erit amplius, neque luctus, neque clamor, neque dolor ulterius:* (Apoc.21.3. & 4.) In resurrectione enim justorum lætitia jugis erit & gratia, cum illud bonum cœperit esse cum sanctis suis, quando requiescent in sinu Abrahæ, positi in ejus tabernaculo, quod inter domum vel sermonem Dei & gratiam fixum est: significans innocentiam fidelium agere gratias auctori suo, qui non habent unde eos pœniteat in hoc mundo fuisse.

23. Factis itaque simplicibus Abrahæ magnarum institutionum documenta explicantur. Merito dives, qui etiam disputationes philosophorum divites facit, qui de ejus actu præcepta formarent sua.

24. Ejus ergo divitias Scriptura expresserat: supererat cognoscere utrumnam Lot quoque nepos ejus, & ipse ut pote ejusdem successionis, dives fuerit: Sed Scriptura eum pecoris tantum abundantem adserit. Denique sic habet: *Et Lot qui simul ambulabat cum Abraham, erant oves & boves, & [d] tabernacula.* (Gen.13.5.) Non habebat argentum, quia nondum justus. Etenim argentum ignitum lingua justi. Non habebat aurum, quod habebat ille qui vidit Christi posteriora, de quo scriptum est: *Et posteriora ejus in specie auri.* (Psal.67.14.) Vidit illum Abraham, sicut testatus est Dominus dicens: *Abraham diem meum vidit, & gavisus est.* (Johan.8.56.) Et ideo auri speciem habere meruit & possidere.

CAPUT VI.

Quo sensu scriptum sit: Et Lot qui ambulabat cum Abram, *itemque:* non capiebat eos terra. *De pastoribus, & rixa inter eos orta, quam sedare conatur Abraham. Idem cum frustra Lot retinere tentasset, illum cum bona gratia dimittit. De imperitia ac insolentia Lot in eligendo; deque Sodomitarum peccatis.*

25. NUnc illud nequaquam prætereundum arbitror, quod videtur etiam doctiores movisse; qua ratione sic scriptum sit: *Et Lot qui ambulabat cum Abram;* (Gen.13.5.) quasi alter esset Lot qui non ambulabat cum eo, secundum quod accepimus. Et putant plerique non solvi quæstionem. Ergo ut illis satisfaciamus, & a regula Scripturæ non recedamus, unam personam dicimus, duo negotia, quod in uno eodemque viro duæ res significantur: numero unus est, officio duplex. Declinatio enim dicitur Lot, sicut habet latina interpretatio. Declinat autem

a Edit. omnes cum tribus mss. *Si vis contentus esse ... hoc scias esse mentis ... hoc est bonum.* Sed credibile est locum ita concinnatum esse ab aliquo lectionis, quæ in quatuor antiquioribus mss. præfertur, sensum non adsequente. Facile autem illum esset adsecutus, si verbum, *agnoscamus,* supra expressum subintelligi animadvertisset.

* Id est, sermo Dei, quæ locutio ex Philone desumta est λόγον τοῦ ὄντος: neque fere usquam aliter is Deum vocat quam ὁ ὤν; nempe quia hoc nomine se appellari Moysi dixerat ipsemet Deus, Exod. 3. 14.

b Mss. Torn. Valc. atque edit. *& imitari salus est.* Maz. *& imitari Deo salus est.* Colb. omittit, *& imitari.* Sed veram lectionem Corb. & Long. restituere.

c Sic mss. Corb. Long. Colb. & Maz. Alii vero, & cunctæ edit. *Possessio enim justi grata est Deo:* quod hic non ita bene apteque quadrare patebit consideranti.

d Rom. edit. *& armenta.* Ceteræ, ac omnes mss. *& tabernacula.* Utrumque defendi potest ex LXX. Nam in quibusdam illorum codicibus legitur καὶ κτήνη, in aliis, καὶ σκηναί.

autem quisque aut bonum aut malum. Cum ergo Lot declinaret malum, hoc est, errorem, flagitium, crimen, jungebatur patruo: cum declinaret bonum, hoc est, justum, innocentem, sanctum, religiosum, sociabatur flagitio. Bene ergo dixit: *Et Lot qui ambulabat cum Abram;* quia adhuc non elegerat Sodomam, non habitabat cum flagitiorum auctoribus. Postea enim cœpit habitare in Sodomis. Ideoque quasi a seipso mutatus, velut alter accipitur; non solum a justo viro, sed a seipso desciscens.

26. Denique quia studio jam deflecti cœperat a patruo, *Non capiebat eos terra.* [Gen. 13. 6.] NULLA enim spatia possunt satis esse discordibus: quietis & pacificis etiam angusta abundant: dissonis moribus etiam spatiosa arctantur. Et quia a principio dixi mentem hic formari hominis, [Supra c. 1. hujus libri.] quæ a principio imperfecta fuerat, sed per incrementa & gradus quosdam proficit, ideo ait: *Non capiebat eos terra:* hoc est, una anima motus diversos non recipiebat naturaliter sibi repugnantes. Potest tamen fieri ut interdum non omnia in uno eodemque perfecta sint; possit tamen aliqua vitia sua operire, vel motus suos temperare: si aut plura bona sint quibus pauciora vitia operiat: aut repentinam commotionem consilio maturiore reflectat. Verum si ex utraque parte plura concurrant dissona ac repugnantia, habitatio discrepantium virtutum ac passionum in una anima solvatur necesse est. Figurate ergo animam secundum phisiologos terram appellavit. Nam & Salomon ait: [Prov. 14.] *Tamquam agricultura homo imprudens;* quæ si fœcunda sit opimis segetum fructibus, abscondere potest spinas: sin vero spinæ concurrant aristis, secandi nulla est copia.

27. [Gen. 13. 7.] Qui igitur pastores sint, & quorum animantium, & quæ rixa inter pastores Abrahæ & inter pastores Lot consideremus. Pastores sunt magistri gregum, vel diligentes & sobrii, non sinentes agrorum culta obteri pedis vestigio, atque aduri sentibus: vel negligentes & remissi, qui non revocent pecus suum, quo herbosa & non fructuosa pascatur, sed libere vagari per varios agri fructus sinant. Istorum ergo pastorum solers custodia necessaria est; ne forte adscribatur diligentibus, quod evertit negligentium incuria. Sed quia non sermo de visibilibus, ideo cujus pecoris pastores sint prius consideremus. Pastores hos definire possumus. [Gen. 13. 7.] *Pastores,* inquit, *jumentorum.* Jumenta autem sensus corporis irrationabiles significari accepimus. Qui sunt ergo pastores sensuum, nisi præceptores, & quasi quidam rectores gregum, duces eorum,

A vel monitores alicujus sermonis, vel mentis nostræ cogitationes? Qui si pastoralis disciplinæ gnari & tenaces sunt, non permittunt longius sensuum gregem vagari, & inutilibus aut noxiis inhærere pabulis: sed provido ductore revocant, & frænos rationis admovent, atque obsistunt renitentibus. Mali autem præceptores, vel inutilis disceptationis permittunt eos impetu suo ferri, & in præruptum ac periculum ruere, & culta obterere, fructuosa depasci; ut si qui sunt B in eadem anima virtutum hujuscemodi fructus, eos quoque dissipent. Hinc ergo cogitationum nostrarum discordia. Cum caro repugnat adversus spiritum, & spiritus adversus carnem, non mediocris pugna est, quando ipse Apostolus vas electionis dominicæ dicit: *Video legem carnis meæ repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me in lege peccati, quod est in membris meis.* [Rom. 7. 23.] Sedare hanc pugnam ipse nequiverat, & ideo ad Christum confugit dicens: C *Infelix ego homo: quis me liberabit de corpore mortis hujus?* [Ibidem 24.] Hoc est, ne delectationibus carnis adhæream. Quis igitur est qui his me solvat vinculis, [a] & liberum societ Deo, sensusque ad sobrietatem animæ magis detorqueat, quam ad corporis temulentiam? Sed quia inter homines tantum non potuit rectorem invenire, conversus ad Deum: *Gratia,* inquit, *Dei per Iesum Christum dominum.* [Ibidem 25.] Si fortior suis non commisit viribus, quod D corpus mortis evaderet, sed auxilium quæsivit a Christo; quid nos facere oportet infirmiores? Hanc pugnam gravem esse cognovit Abraham, & ideo in principio cavendum putavit. Sapienti enim pacis est studium, imprudenti amica jurgia.

28. *Non sit,* inquit, *rixa inter me & inter te, & inter pastores meos & pastores tuos; quia homines nos fratres sumus.* [Gen. 13. 8.] Patruum legimus Abraham, & Lot ejus nepotem; quomodo eum fratrem apellat? Sed adverte quia causas E concordiæ sapiens adhibet. Unde præmisit: *Homines nos sumus.* Omnes autem homines unius naturæ partus sunt, intra ejus concepti viscera, & uno foti atque effusi utero. Unde nobis jure quodam germanitatis velut fratres connectimur ab uno patre conditi, & una matre tamquam fratres uterini editi. Et ideo cum simus rationabilis naturæ soboles, tamquam uterini nos diligere debemus amore mutuo, non impugnare ac persequi. F Multo autem verius ad unam animam refertur, [b] cujus rationabile cognatos habet, ut supra diximus, sensus irrationabiles: [Cap. 1. hujus libri.] quod autem rationabile, virtutum habet copulam. Unde fraterna quadam sibi copulantur necessitudine vitia

a Ita mss. Corb. Long. Colb. & Maz. alii vero, ac editi, *& liberum faciat, sensusque* &c. Torn. *& liberum societ, sensusque.*

b Mss. Corb. Valc. & Torn. prima manu, *cujus irrationabile cognatos* &c. Colb. & Maz. *cujus irrationabile virtutum habet copulam.* Sed aliorum atque edit. genuinam lectionem esse tum collectio subjecta satis docet, nimirum: *Unde fraterna quadam* &c. tum etiam locus 1. cap. qui ad marginem indicatur.

tia virtutesque hominis; quia illa carnalis, istæ rationabilis animæ sunt. Caro autem atque anima veluti quadam lege sociantur conjugii, ex quibus homo constat. Homo igitur velut portiones suas fœderare debet, atque ad pacem cogere. Sed quia nemo erat
Ephes. 2. 14. & seq. tantus qui carnem vinceret; ideo, *Venit pax nostra, qui fecit utraque unum, & medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum edictis evacuans, ut duos conderet in semetipso, in uno novo homine faciens pacem, ut conciliaret utrosque in uno corpore Deo, per crucem interficiens inimicitias in semetipso.*
Rom. 7. 24. Recte igitur se ut hominem infelicem dixit Apostolus, qui tantum bellum intra se pateretur, quod non possit restinguere. Denique cum de una portiuncula passionum,
Prov. 16. 32. hoc est iracundia, diceret Salomon: *Melior est*, inquit, *sapiens forti: qui autem iracundiam continet, melior est quam qui urbem capit.* Beatus igitur qui hoc bellum evaserit etiam non advena & peregrinus, sed civis sanctorum & domesticus Dei, quem in terris positum terrena non quatiant.

29. Hunc affectum servare cupiebat Abraham. Itaque ut vir pacificus ait primo: *Non sit rixa inter me & inter te.* Inde ait: *Et inter pastores meos, & pastores tuos.* Tertium posuit: *Ecce*, inquit, *tota terra ante te*, hoc est, si non potest convenire, cedo omnibus, totum cape, si de loco aut possessione dissensio est. Quod si moribus non convenit, discede a me. Quanta ante præmisit, ne cogeretur discedere? Sed etiam hoc virtutis ac disciplinæ est. Dixit enim ante nos vir ex Philosophiæ profectus disciplina, quatuor hæc bono viro inesse. Ut elaboret primum ut omnes sibi amicos faciat: secundum, ut si non potest amicos facere, certe nec inimicos: tertium, ut si nec istud suppetit, ex sententia discedat: quartum, si quis cedentem persequatur, vindicet se, ut potest. Sed illa tria superiora in Abrahæ non sermonibus nudis, sed veris operibus agnoscimus.

30. Quartum autem non ita est, quando etiam circa cedentem servavit affectum parentis; ut eum non solum non persequeretur, sed etiam captum erueret ac liberaret. Denique Apostolus cum tria illa doceat, quartum præceptis suis solvit, quod addiderat Philosophia. Ait enim cum pacificum
Rom. 12. 18. populum Dei informare vellet: *Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes*: deinde si hoc non potest, certe, nec discordias, nec inimicitias. Ideo-
Ibidem 19. que addidit: *Non vos vindicantes, carissimi*, in quo & * tertium illud excluditur, ut vindicare nos nequaquam velimus: *Sed date locum iræ.* Habes & quartum, ut discedas magis, & vindictam Deo committas, quam

A tibi exigas; quamquam & hoc secundum legem magis dictum voluit videri. Nam secundum Evangelium supra habes: *Benedicite eos qui vos persequuntur.* Matt. 5. 44. Habemus hæc præcepta ad Timotheum in secunda epistola: *Propter quam causam*, inquit, *admoneo te, ut resuscites gratiam Dei quæ est in te per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, & dilectionis, & sobrietatis.* 2. Tim. 1. 6. & 7. Et iterum: *Tu autem fili carissime fortitudinem cape in gratia.* 2. Tim. 2. 1.
B Habes ergo primæ præceptum sententiæ, ut erga omnes gratiam locet: deinde si non potest præceptis suis omnes acquirere, caveat ne verbis aliquos exasperet, hoc est, ne inimicos faciat. Unde ait infra: *Hæc commoneo, testificans coram Deo, noli verbis contendere, in nihil utile, nisi ad subversionem audientium.* Ibidem 14. Servum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes. Pulcre post pauca subjecit, & causam præstitit, quam Philosophia non
C vidit: *Cum modestia*, inquit, *corrigentem eos qui resistunt, ne quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem.* Ibidem 25. Ad tertium quoque illud, ut discedamus ab eis cum quibus nobis convenire non potest, habes additum, cum præcepit ut loquatur quæ decent sanam doctrinam, deinde pugnas legis declinet, hoc est, primum gratiam seminet, deinde nullum litigando avertat: tertium est ut *hæreticum hominem post unam correptionem devitet; quia subversus est qui hujusmodi est, & delinquit, cum sit a semet ipso damnatus.* Tit. 3. 10. & 11.
D Quam argute suo judicio damnatum nostræ ultioni subtrahit, quasi indignum in quem vindicetur. David autem evidenter studium vindictæ amovet dicens: *Si reddidi retribuentibus mihi mala.* Psal. 7. 5.

31. Ergo mens viri sapientis ejusdem animæ vel lapsus, vel irrationabiles motus studet corrigere, sibique conjungere. Potest enim fieri ut quæ interdum displicent, e-
E mendentur cum gratia. Effusio patrimonii si recidatur, habet liberalitatem sine dispendio. Verecundia interdum remissior est; si confirmetur, habet & pudoris gratiam, & propositi constantiam. Commotio si temperetur, indignationis horrorem deponit, adsumit laudem vigoris. Quod si emendare non potest, a non exasperet intemperantia. Deprehendit ardorem libidinis quam conjugio coerceat; ne dum quæritur continentia, obrepat impudicitia. Ideoque bo-
F norum magister: *Dico*, inquit, *non nuptis & viduis, bonum est illis si sic permaneant, sicut & ego. Quod si se non continent, nubant. Melius est enim nubere, quam uri.* 1. Cor. 7. 8. Sunt aliquæ mulieres immaturo destitutæ maritorum obitu, & se continere nequeunt. *Volo*, inquit, *juniores nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam* 1. Tim. 5. 14.

* Videtur hic aliqua transpositio esse, & quod *tertium* dicit dicendum potius *quartum*; & contra. Sed in hoc nihil nos mss. juvare possunt.

a Omnes edit. ac mss. Torn. & Valc. *non exasperat. Intemperantia reprehendit ardorem libidinis, quam conjugio coerceat.* Reliqui mss. ut in textu; nisi quod prima manu Corb. legebat, *non exasperet intemperantiam: deprehendit ardorem libidinis, conjugio coerceat.* Quæ lectio forte aliis duabus anteponenda.

lum occasionem dare adversario. Quod si aliquas deliciæ delectant, & luxuriari in Christo volunt, viduitatis affectantes gloriam, germanitatem autem non custodientes, eas devitandas judicat, ut habes scriptum: *Adolescentiores viduas devita*. *Ibidem. 11.*

32. Recte igitur Abraham cum bona venia voluit nepotem dimittere, quem deflectentem a se tenere non poterat. Sic & mens bona a præcipiti & [a] dimerso irrationabilium lapsu secernat se ac separet. *Si tu*, inquit, *in sinistram*, *ego in dexteram*: *vel si tu in dexteram*, *ego in sinistram*, hoc est, quæ tibi in dextera sunt, mihi in sinistra sunt: & quæ tibi in sinistra, mihi in dextera sunt. Viro enim imprudenti in dextera sunt, quæ sunt corporis: ea præfert, ea constituit in meliorem partem, divitias quoque & honores præponit: at vero immortalitatis adipiscendæ gratiam ad sinistram habet, quæ sapienti ad dexteram est. Longitudo enim vitæ in dextera ejus. Omnesque animæ virtutes insipiens vir in sinistram ejicit: prudens autem vir has sibi ad dexteram locat, quæ autem corporis, in sinistram. *Gen. 13.*

33. *Et levavit*, inquit, *Lot oculos*, *& adspexit omnem regionem Jordanis*. Deflectentibus a vero amica jactantia est. Denique ut Abraham humilius, qui electionem obtulit: ita Lot insolentius, qui electionem usurpavit. Virtus se humiliat, extollit autem se iniquitas: qui se debuit committere maturiori, ut esset tutior. Denique eligere nescivit. Nam primo levavit oculos, & adspexit regionem, hoc est, illam rem quæ non esset prima ordine, sed tertia, hoc est novissima. Prima sunt enim quæ sunt animæ bona: secunda, quæ corporis, id est, salus, virtus, pulcritudo, formæ gratia: tertia sunt, quæ accidunt, hoc est, divitiæ, potestates, patria, amici, gloria. Regio igitur tertio loco ponitur; est enim res habitationis. *Gen. 13. 10.*

34. Vidit igitur regionem *quæ irrigabatur*, *priusquam everteret Deus Sodomam & Gomorrham*, *sicut paradisus Dei*, *& terra Ægypti*, [b] *usque dum venias Zoëbopa*. In quo nisi diligenter intendis, numquid in eo errasse eum dicere potes, quod elegit vicina Jordanis, & ea quæ irrigabantur sicut paradisus Dei? Non utique secundum litteram. Sed cum Jordanis descensio dicatur, descendit qui deseruit virtutis consortium, & speciem elegit, non veritatem. Paradisus enim perfectæ beatitudinis amœnitas est, vel animæ fructuosæ fundamenta, in qua sapientiæ sint, justitiæ, ceterarumque virtutum plantaria. Terra autem Ægypti corporalem substantiam significat, cujus plantaria sunt sensus, & passiones corporis. Sicut enim vireta virtutum fontem habent Christum, & spiritalis ubertatem gratiæ, quo exuberent: ita intemperantia fons quidam est passionum corporalium, quo aluntur superflua. *Ibidem.*

35. *Pulcre* autem ait Scriptura: *elegit sibi Lot*, hoc est, declinatio; quia posuit Deus ante nos bonum & malum, ut unusquisque eligat quod velit. Non eligamus ergo quod specie videatur jucundius, sed quod veritate præstet; ne cum sit nobis tributa optio, ut sequamur potiora, levemus oculos inflexi falso amœnitatis decore: veritatem autem naturæ velut deflexis obtutibus obumbremus. *Ibidem. 11.*

36. Quod autem homines in Sodomis sævi erant, & peccatores in conspectu Domini valde, non mediocris hic est œconomia, ut advertas mitem Deum gravi peccatorum moveri acerbitate ad ulciscendum, nec immerito non potuisse exorare Abraham Sodomitanis veniam, quia supra modum flagitiosi erant. Plerique sunt quo nequiores, eo tectiores, qui hominum subterfugiunt indaginem, ubi res sine arbitro geruntur, aut falso testimonio justus circumvenitur. Manet tamen ante Deum justus, etiamsi condemnetur ab hominibus; quia Deus non judiciorum exitus, nec cum intextis nequitiæ commentis negotia, sed nudam spectat negotiorum naturam. In examine autem hominum falsæ opinionis error plerumque obducit vim veritatis. Manebat apud Deum Susanna pudica valde, etiam cum damnaretur adulterii; quia Deus non adsertionibus falsorum testium facti examinabat fidem: sed intimæ conscientiam mentis interrogabat. *Ibidem. 13.*

CAPUT VII.

Ex verbis Domini ad Abraham philosophos hoc suum dogma, Omnia esse sapientis, *hausisse*, *atque inibi quæ possessio Abrahæ divinitus sit promissa? Quinque reges*, *nempe corporis sensus*, *a quatuor*, *hoc est*, *corporalibus illecebris devinciuntur*: *at Sodomorum equitatum idem Patriarcha in Christi nomine pugnans revocat*, *vitia scilicet refrænat ac errores*.

37. Sequitur locus quo evidenter docemur quantum mens [c] superfluis portionis irrationabilis exhaustis proficiat, & quantum vitia vitiis adjuncta mali adferant.

[a] Ita quinque mss. Edit. autem *& diverso rationabilium lapsu*:

[b] Rom. edit. *donec veniatur in Segor*. Ita etiam Vulg. ubi LXX. legunt ἕως ἐλθεῖν εἰς Ζόγορα. Sed a mss. & aat. edit. recedere non fuit animi.

[c] Sic mss. Corb. Long. Colb. & Maz. Edit. vero cum Torn. & Valc. *superfluis portionibus & irrationabilibus exhaustis*.

ferant. Non enim ociose Scriptura posuit: [Gen. 13. 14. & 15.] *Et dixit Deus ad Abram, postquam recessit Lot ab illo: Respice oculis tuis & vide a loco in quo nunc tu es, ad Africum, & Aquilonem, & Orientem, & mare; quia omnem terram quantum vides, tibi dabo eam, & semini tuo in æternum.* [Diog. Laer. lib. 7. in vita Zenonis.] Hinc tamquam a fonte hauserunt Stoici philosophi dogmatis sui sententiam: Omnia sapientis esse. Oriens enim & Occidens, Septemtrio, & Meridies portiones sunt universitatis. His enim totus mundus includitur. Hæc cum promisit Deus daturum se Abrahæ, quid aliud declarat, nisi sapienti & fideli præsto omnia, deesse nihil? Unde [Prov. 17. 6.] & Salomon in Proverbiis ait. *Ejus qui fidelis sit, totus mundus divitiarum.* Quanto prior Salomon quam Zenon Stoicorum magister, atque auctor sectæ ipsius? Quanto prior quam ipse pater Philosophiæ Plato, vel ejus inventor nominis Pythagoras? Quis autem fidelis, nisi sapiens? Stultus enim sicut luna immutatur: sapiens autem immobilis fide permanet.

38. Sed forte dicas: Quomodo sapientis totus mundus est? Quoniam ipsa natura dat illi sortem omnium, etiamsi ipse nihil possideat. Domina est enim & possessor omnium sapientia, quæ sua putat naturæ munera; quoniam in usum hominum data sunt, nec ullis indiget, etiam si desint ei ad victum necessaria. Namque ut musicus organa, aut medicus medicamenta, aut nauclerus quæ ad navis instrumentum necessaria sunt, etiamsi quando non habeat; habet tamen eo ipso quo possit his uti, etiamsi ad tempus usus eorum non suppetat: quanto magis sapiens suum judicat quidquid naturæ est, qui vivit secundum naturam? Non enim amittit jus suum, qui meminit se ad imaginem Dei factum, & ad homines a [Gen. 1. 28.] domino Deo dictum: *Crescite, & multiplicamini, & replete terram, & dominamini in eam, & imperate piscibus maris, & volatilibus cæli, & omnibus pecoribus, & omni terræ, & omnibus serpentibus qui super terram.* Et novit quia sapientia omnium mater est, & ipsa orbem terrarum possidet. Denique Salomon qui sapientiam poposcit & accepit a domino [Sap. 7. 17. & seq.] Deo nostro: *Ipse mihi*, inquit, *dedit eorum quæ sunt scientiam veram; ut sciam dispositionem orbis terrarum, & virtutem elementorum, initium & consummationem & medietatem omnium rerum, & divisiones temporum, & anni cursus, & stellarum dispositiones, naturas animalium & iras bestiarum, vim ventorum, & cogitationes hominum, differentias herbarum, & virtutes radicum, & quæcumque sunt abscondita & improvisa.* Sed hæc nulli nisi perfecto suppetunt.

39. Denique Abraham quamdiu adhærebat ei Lot, hoc est, deflectio morum, sortem horum non acceperat. Ubi vero deflectionis ambiguo quodam atque anfractu absolutus, rectas virtutum semitas continuis animæ suæ gressibus cœpit carpere, in omnem terram possessor mittitur, atque dicitur ei: *Surge, & perambula terram in longitudinem & in latitudinem; quia tibi dabo eam, & semini tuo in æternum.* [Gen. 13. 17.] Ergo qui sapientiam meruerit, & non fuerit ancillæ filius, non peccati servus, non successioni carnis obnoxius; sed liberæ, id est, Saræ illius non servientis, sed principantis, bonæ stirpis, bonæ indolis, perfectæ titulo virtutis hereditatem acquiret universitatis. Dicitur ergo Abrahæ, *Surge.* Non corporalem adsurrectionem significat, sed spiritalem, hoc est: *Surge qui dormis*, [Ephes. 5. 14.] surge a terrenis, surge a corporalibus, relinque terrena, cælum adspice; *& exurge a mortuis*, hoc est, opinionibus vanis, & disputationibus Chaldæorum. Intuere mundum, intuere etiam illum qui potest totum donare mundum. In possessionem, inquit, tibi dabo mundum, quem Deum ante credebas.

40. *Perambula terram in longitudinem ejus & latitudinem.* Utique intra momentum terram istam Persarum interclusam imperiis, ab Indiæ quoque littoribus ad Herculis, ut aiunt, columnas, vel Britanniæ extrema confinia non potuit perambulare. Et potuit quasi indevotus videri, qui cælesti oraculo non obedisset, si obeundæ hujus terræ mandatum accepisset: sed cum sit ejus devotio probata; quia ad quercum tantummodo Mambre [Ibidem 18.] transtulerat tabernaculum, utique terram, hoc est, virtutem possumus perfectam intelligere, quæ bonos fructus daret, & fœcundas inventiones, cogitationumque primitias, meritorum vindemiam, frumento, vino & oleo repleret interiorem domum, [Exod. 3. 17.] terram resurrectionis quam promisit patribus nostris fluentem lac & mel, suavitatem vitæ, jucunditatis gratiam, splendorem gloriæ, cujus heres primus factus est primogenitus a mortuis Dei filius Jesus Christus. Et ideo non seminibus dixit, sed [Galat. 3. 16.] semini; ut declararet illum, qui hanc hereditatem humano generi primus acquireret.

41. Cognovimus bonæ mentis profectum, quæ a vitio lubricæ deflexionis exsurgens [a] quæsivit statim præmium sapientiæ, hereditatem justitiæ. Quantum autem noceant levitati vitia adjuncta, docet sequentium series lectionum. Nam illi quatuor reges qui de quinque regibus triumphaverunt, & adduxerunt equitatum Sodomorum totum, cœperunt etiam Lot filium fratris Abrahæ, & discesserunt. Quinque [Gen. 14. 1. & seq.] reges quinque sensus corporis nostri sunt, visus, odoratus, gustus, tactus, auditus: quatuor reges, illecebræ corporales atque mundanæ sunt; quoniam & caro hominis, & mundus e quatuor constat elementis.

Me-

a Sic mss. omnes. At edit. nulla excepta, *Quæsivit statum primum sapientiæ.*

Merito reges dicuntur; quia habet suum culpa dominatum, habet regnum grande. Unde Apostolus ait: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore*. *Rom. 6. 12.* Sensus igitur nostri facile corporalibus delectationibus & sæcularibus cedunt, & quadam eorum potestate capiuntur. Corporales enim delectationes & illecebras hujus sæculi non vincit, nisi mens quæ fuerit spiritalis, adhærens Deo, & se totam a terrenis separans. Deflexio omnis his capitur. Unde Johannes ait: *Væ habitantibus in terra!* *Apoc. 8. 13.* Non utique omnes homines comprehendit, qui tunc vitæ hujus cursum conficerent (sunt enim & in terris positi quorum conversatio in cælis est) sed eos quos terrenæ conversationis affectus, ac hujus sæculi vicerit gratia. Ergo non habitatores, sed accolæ sumus terræ hujus. Accola enim temporalis diversorii spem gerit: habitator autem spem omnem atque usum suæ illic substantiæ locare videtur, ubi habitandum putaverit. Itaque qui est terræ accola, habitator cæli est: qui autem habitator terræ, possessor est mortis.

42. *Numeravit Abram trecentos decem & octo vernaculos suos*, [a] *& percussit eos, & persecutus est usque Choba, quæ est ad dextram Damasci*. *Gen. 14. 14. & 15.* Et numerus vitalis est. In ipso enim vita, si credamus in passione in nomine domini Jesu. Nam hæc est nominis interpretatio hujus; quod diximus Choba, id est vita. *Lib. 1. de Abraham cap. 2.* Ipsa ad dexteram Damasci pulcre esse dicitur. Agni enim ad dexteram, hœdi ad sinistram. Scit exercitata mens quos ad prælium consummandum sibi adhiberet, quibus armis instrueret, quibus ducat vexillis. Non * aquilarum præfert imagines, nec dracones: sed in cruce Christi, & in Jesu nomine progreditur ad prælium, hoc signo fortis, hoc vexillo fidelis. Merito ergo mens exercitata, quæ recepit veram sapientiam justi viri. Justitia autem solers correptionis est, ac arguendo revocat peccatores, & stringit passionum impetus.

43. Ideo dicit Scriptura, quia *revocavit omnem equitatum Sodomorum*, hoc est, habenas tenuit, fræna rationis imposuit, revocavit culpam, stravit errorem. Equus enim stare nescit, velox ad impetum, cervicem exaltans suam, hinniens ad libidinem. Quid tam simile peccati? Fervet enim primo culpa impetu, & omnem recti cogitationem prævenit, motuque immaturo exsilit, ut eam difficile ratio revocare possit. Fertur in præceps, & adscensorem suum projicit in mare istud hujus sæculi, cervice tumida recusans jugum correptionis. Est specialis quædam forma libidinis, quæ vocem mutet hominis, verba amantis corrumpat, [b] suisque se prodat sermonibus. Denique ad Judam per Hieremiam dicit dominus Deus: *Nunc videbitur ignominia tua, & adulterium tuum, & hinnitus, & alienatio fornicationis tuæ supra colles*. *Hier. 13. 25. & 26.* Hunc justus revocavit equitatum: mores quoque declinantis convertit, & ad se vocavit, ut immitatores sui fierent, qui deflexerant; quia sensus nostri ad disciplinam mentis recurrunt.

44. Substantiam quoque recepit. Non patrimonium utique significat, sed vitalem animæ substantiam, in qua sit pretiosus census, non stipula, non fœnum, in qua fidelis sit alloquii splendor, in qua nostræ census subsistat spei. Hæc est enim vera nostra substantia, quæ est sapientiæ dives copiis, hæc immortalis substantia: corporis autem, vel accidentium diurnus magis quam diuturnus usus. Unde quidam recte non putant patrimonii dici substantiam. Non enim subsistimus in eo, cum & illis quibus desit pecunia, vitæ tamen non desit substantia.

CAPUT VIII.

Discit mens nostra in Melchisedech devotionem erga Dei cultum, in rege Sodomorum tentationem etiam postquam victa sit, adhuc metuendam, in Abrahamo contagium intemperantiæ declinandum. Quare huic merces tantum post victoriam promittatur; isque posteritatis curam præferat? Ad extremum eodem Abrahamo ab aruspicinæ superstitionibus defenso, sacrificii ab ipso oblati multiplex interpretatio subjungitur.

45. De Melchisedech in tractatu morali plene diximus, in quo & mysterium nequaquam præteritum ac prætermissum est. *Lib. 1. de Abraham cap. 3.* Hoc loco autem satis est illud admonere solum, quod mens plena prudentiæ justitiæque devotior sit erga Dei cultum, & decimas [c] terræ gignentia in fructibus, juxta altiorem prudentiam in eo solvat; ut perfectionem omnium sensuum atque operum suorum Deo deferat, nihil sibi arroget, quæ se regere non potest, divino nisi favore fulta sit. Denique ubi se vicisse putat, tentatur atque incessitur. Hoc exprimit & docet lectio, quia semper adversum passiones corporis mens nostra tamquam in excubiis debet prætendere. Quid enim est quod ait: *Rex*, inquit, *Sodomorum exivit obviam Abræ, & dixit: Da mihi homines, equos autem sume tibi*; *Gen. 14. 21.* nisi quod post has luxuriæ victorias vis quædam libidinis potest rationabili menti subrepere, ut infundat ei irrationabiles passiones?

[a] Hæc verba *& percussit eos, & persecutus est*, quæ in mss. ac priscis edit. desunt, restituit edit. Rom. non male. Neque enim aliunde factum putemus, ut omitterentur; nisi quia scriptor compendio uti volens indicasset cetera supplenda usque ad vocem *Choba*.

* Apud Romanos legionis signum erat aquila, draco cohortis Veget. lib. II. cap. XIII.

[b] Mss. sex. Gall. cum Am. *suisque se probat* (Long. *probet*) *sermonibus*. Verum quam proclive sit calamo inter voces, *prodat* & *probat* errare nemo non videt.

[c] Rom. edit. *terra gignentium*. Aliæ ac mss. omnes, *terræ gignentia*. Est autem ibi ellipsis dictionum, *quæ sunt*, vel, *scilicet*. Vox etiam, *gignentia*, passive sumitur pro genitis, quemadmodum vehens dicitur a probatis auctoribus is qui vehitur.

46. Sed perfectæ mentis est, nihil de terrenis, nihil de corporalibus illecebris adsumere, abstinere a terrenis. Ideo Abraham dicit: *Nihil sumam ab omnibus tuis*. Ibidem 23. Quasi contagium declinat intemperantiæ, quasi labem refugit corporalium sensuum, delectationes mundi rejicit, quærens quæ supra mundum sunt, hoc est, extendere manus ad Dominum. Manus operaria virtus est animę. Hanc non ad terrenę arboris pomum, sed ad Dominum extendit: Ibidem. *Qui fecit*, inquit, *cælum & terram*, hoc est, intelligibilem & visibilem substantiam. Intelligibilis enim ὐσία cælum est: visibilis vel sensibilis substantia terra est. Ergo significat quod virtutem animæ suæ ad superiora extendat; ut ex illa intelligibili substantia theoreticæ vitæ induat altitudinem, spectans non illa quæ videntur, sed quæ non videntur, hoc est, non terrena, non corporalia, non præsentia, sed incorporalia, æterna, cælestia: de ista autem visibili substantia operatoriæ atque civilis disciplinæ capessat gratiam.

47. Subtexuit his oraculum Domini dicentis: Gen. 15. 1. *Noli timere Abram, ego protegam te, merces tua multa erit valde*. Quæro cur post belli eventum? Spondendæ mercedis locus nunc erat. Minus enim mirabile faceret, C si secutus promissum Dei esset hostem adorsus. Victoriæ securus processerat ad triumphum magis invitatus, quam promtus ad gloriam, vel ad ulciscendum pietatis dolorem paratus. PROPOSITUM piæ mentis mercedem non expetit, sed pro mercede habet boni facti conscientiam, & justi operis affectum. Angustæ mentes inviten- E tur promissis, erigantur speratis mercedibus: bona mens quæ sine responsi cælestis syngrapha certamen arripuit, geminæ laudis fructum acquirit sibi; ut & confidentissimæ fortitudinis, & plenissimæ devotionis gratiam locet. Quod de sancto Abraham æstimari convenit; a quia & divinum favorem non despici se justis duxit doloribus, & hostem perculit despectu periculi, quod gloriose sibi pro ultione pietatis subeundum putavit. F Dei quoque in eo prædicatur justitia, qui remunerationem piis mentibus non ex necessitate promissi, sed ex æquitatis suæ contemplatione largitur, judicans dignum fore quod hi qui militant sine aliqua mercedis humanæ remuneratione repositum habeant præmium in ejus bonitate, cui devovendas animas suas æstimaverint. Simul quia adoreis bellicis ex usu ipsius victoriæ, aut hominum gratia paratum est præmium; pietatis autem, & parcimoniæ, puritatis, A ceterarumque velut privatarum virtutum a Deo solvitur. Quæ manifesta sunt hominibus, ipsi remunerantur. Non omnia autem manifesta, sed alia manifesta, alia incerta, & maxime occulta cordis. Unde & ille ait: b *Incerta & occulta cordis manifestasti mihi*, Psal. 50. 8. quorum spectator & scrutator Deus est. Non ergo magnam mercedem promisisset Abrahæ, nisi puram ani- B mam ab omni contagione delictorum judicasset.

48. Sanctæ tamen & propheticæ mentis cura major posteritatis perpetuæ est. Partus enim sapientiæ & fidei hereditatem desiderat. Ideo ait: *Quid mihi dabis? Ego autem dimittor sine filiis*. Gen. 15. 2. Ecclesiæ sobolem desiderabat, eam successionem petebat quæ non esset servilis, sed libera: non secundum car- D nem, sed secundum gratiam. Ideoque hujusmodi responsum divinum resultavit, c quo edoctus audivit: Ibid. 5. 6. *Respice in cælum, & numera stellas, si potes numerare. Et dixit, sic erit semen tuum. Et credidit Abram Deo, & reputatum est ei ad justitiam*. Quid credidit? Hoc est, non solum multitudinem populorum in Christum credentium, sed etiam cælestis gratiæ splendorem, & resurrectionem vitæ immortalis soboli Ecclesiæ deferendam. Quid est autem quod ait: *Eduxit eum foras*? Ibidem. Tamquam foras educitur Propheta, ut exeat fores corporis, & angustias carnis operientis, ac Spiritus sancti infusionem, & velut quamdam descensionem videat. Oportet nos quoque exire ex his diversorii nostri angustiis, mundare animæ nostræ locum ab omni inquinamento, projicere sordes malevolentiæ, si volumus spiritum recipere sapientiæ; quia in malevolam animam non introibit sapientia. Credidit autem Abraham, non auri, non argenti illectus testimonio: sed quia corde credidit ad justitiam. In quo probatum est ejus meritum, in eo persolutum est præmium.

49. Denique statim fidei ejus testimonium Dominus dedit dicens: *Ego sum dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Chaldæorum, ut darem tibi terram hanc, ut heres esses ejus*. Gen. 15. 7. Et quia deposuerat Abraham studium Chaldæorum, quærit nunc: *Quomodo*, inquit, *intelligam quia heres ejus sum?* Ibidem 8. Hoc est, jam divinationes magorum repudiavi, doce me quomodo sciam me futurum terræ ejus heredem. Qui quærit quomodo sciat, non dubitat, manifestante Deo, cognoscere se posse: sed formam vult acquirendę cognitionis advertere. Nam & in Evangelio Maria cum audisset ab Angelo quia virgo paritura esset filium, respondit: *Quomodo fiet istud*, Luc. 1. 34. quo-

a Nullam hoc loco differentiam mss. vel edit. præ se ferunt, nisi quod ubi omnes edit. & plerique mss. habent, *justis erroribus*, Corb. legit, *justis doloribus*. Magis commode, cum de dolore quo Patriarcha ob fratris filium captum atque abductum affectus erat, hic agatur. Atqui videtur ulcus aliquod in aliis vocibus delitescere; neque enim aptum sensum hinc elicias, si *despici se*, in *despexisse*, aut *divinum favorem*, in *divino favore*, non mutaveris.

b Constanter in Bibliis legitur, *incerta & occulta sapientiæ tuæ*. Tamen ante Ambrosium Origenes hunc locum laudavit ut in textu. Videsis Philocaliæ cap. 18.

c Mss. Torn. Valc. & ant. edit. *quo electus audivit*. Rom. *quod electus audivit*. Mss. Corb. Long. Colb. & Maz. *quo edoctus* &c.

quoniam virum non cognovi? Et jure respondit, hoc est: Cum id quod naturæ est, non suppetat, quia non solet parere quæ viro non fuerat copulata, quæro quomodo præter instituta naturæ possim virgo generare?

Gen. 15. 9. 50. *Dixit autem illi dominus Deus: Sume mihi vitulum trimum, & capram trimam, & arietem trimum, & turturem, & columbam.* Præterirem hujusmodi interpretationem sacrificii, nisi quibusdam scrupulum hinc nasci adverterem, eo quod Aruspicinæ quædam scribi videatur solemnitas; quod post immolationem divisa sunt animalia, & contra faciem alterutrum posita, & consedit illis Abraham. Sed si vim interrogationis præmissæ & futuræ responsionis consideremus, advertere poterimus spei nostræ & fidei convenire hujus sacrificii disciplinam. Vitulus enim aratorium animal est, deditum terreno labori. Capra ad aquarum similitudinem per ænigmata figuratur, eo quod αἴξ græce παρὰ τὸ ἀΐσσειν nomen acceperit, ab eo quod est impetu ferri. Sic enim currit sicut & aqua. Possumus vel de fluviorum sono, cursu, vel maris violentis æstimare fluctibus. Aeri autem comparatur aries, quia omnibus animantibus utilius hoc animal generi esse humano reperitur; quandoquidem & vestis nobis usum exhibet, sicut aer hujus spiritus vitalem nobis ministrat substantiam. Unde & hunc ordinem factum puto, ut prius diceret: Sume mihi vitulum & capram, & tertio loco diceret arietem; eo quod prima illa, hoc est, vitulus & capra terris & mari materialibus comparentur elementis, & quia feminea dicantur: at vero aries masculum quoddam animal est, vehemens natura, & violentum cornibus. Similiter autem aeris hujus spiritus vitalis est, ut masculus auctor & causa gignentium, movens terrarum genitalia, & velut quadam se miscens copula. Aliud ergo ad terram, aliud ad mare, aliud ad aerem vitalem mystice figuratur horum trium animantium genus.

51. Hæc traditio naturalis est: sed moralis etiam concurrit & suppetit. In omnibus enim hominibus caro, sensus, & verbum est. Caro nostra vitula est: laborat, ut serat: laborat, ut colligat: laborat, ut pariat: innumeris fatigatur laboribus. Unde & Græci [a] δάμαν dixerunt vitulam ἀπὸ τοῦ δαμᾶσθαί ὑπ᾽ αὐτῶν; eo quod dometur injuriis. Masculorum boum labore, aratro, & jugo fungitur, femineos partus repræsentat cum multo ubere. Caro quoque nostra vitæ istius subjugatur necessitatibus, crebris quatitur doloribus, & multarum ærumnarum quodam curvata partu senescit. Jam illud quis ignorat, quod vehementior sit virtus animæ, cui velut nupta adhæret in istius vitæ cursu corporalis substantia? Sensus autem nostri caprarum modo velut saltu quodam exsiliunt, & pascuntur præruptioribus, impetu suo ipsi commotiones excitantes animæ, & concutientes eam. Ad omnem occasionem præsto sunt, vel occursu femineæ pulcritudinis, vel odore suavitatis alicujus. Auditu pariter & tactu moventur velociter, quibus etiam animæ inflectunt constantiam, & velut a natura sui alienant eam. Unde & plerique [b] ἀφορμὴν dictam putant, quia ὁρμὴ impetus dicitur; eo quod ex quodam impetu sensuum inflexionis atque alienationis nostræ causa nascatur. Feminei autem sexus speciem habet, [c] ut etiam sensus nostri αἰσθήσεις græce dicuntur femineo vocabulo. Effetarum modo animantum cito vacuantur, ubi partus suæ generationis, delectationisque effuderint, & iterum excitatis cupiditatibus novos referunt impetus.

52. In ariete vero verbi ac sermonis nostri habetur similitudo, quod sit vehemens, sicut & sermo noster efficax operationis, & quadam ornatus nostri & tegminis causa sit. Aries per usum vestium ordine quodam gregem ducens, sicut ordo quidam vitæ usuſque nostri verbo explicatur. Arbitror autem quod illud verbum magis intelligere debeamus, quod est Verbum Dei, cum quo aries iste habere videatur non mediocrem cognationem. Quod Verbum nos vere tegmine velleris sui vestivit, & in domum introduxit æternæ salutis. *Qui se pro nobis immolandum obtulit, qui tamquam ovis ad victimam ductus est, & sicut aries coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum.* Esai. 53. 7. Ex quo ordinem quemdam substantiæ habemus & sacræ redemtionis, quod per ipsum conditi ac redemti sumus. Duplex igitur causa per Verbum, naturalis & moralis: naturalis qua condidit, moralis qua redemit. Philosophia quoque geminam speciem sui constituit in verbo, naturalem, & moralem Rationabilis enim utriusque portio est. Naturalem secundum mundi creationem, quam verbo adsignat: moralem secundum justitiam, & æqualitatem vivendi, cujus vita & ratio de verbo.

53. Qua causa cum [d] dies quadraginta com-

a Desunt in mss. aliquot, ac in edit. omnibus, hæc verba, *dixerunt vitulam*. Quod autem ad græcas voces . eas Am. ex mss. quo propius potuit, imitatus est: verum cum illæ ut pote vitiosæ Era. displicuissent, ipse aliam originationem commentus est in hunc modum. Græci δαμάλην αὐτὴν τοῦ δαμάζεσθαι λίαν, *eo quod dometur nimis*. Quam phrasin etsi matilam sequentes edit. amplexæ sunt. Nos vero locum in codice Corb. & aliis nonnullis scrupulosius inspicientes, lectionem nostram eliciuimus. Porro *domari injuriis* hic non videtur aliud significare, quam domari labore ac verberibus.

b Cum dictio hæc mendose in quibusdam mss. & primis operum Ambr. edit. legeretur, Era. reposuit ex conjectura ὁρμητικὴν Atqui mss. melioris notæ satis aperte præferunt ἀφορμὴν, hoc est, sine impetu, id enim in spiritalibus ea vox significat, cum eadem contrarium sonet in corporalibus. Erit igitur sensus animam ideo impetus ac motus ex natura sua vacuam dici, quod non in ipsa, sed in corpore eorumdem motuum fons & origo resideat.

c Am. cum aliquot mss. *Et etiam sensus nostri ectasis græce* &c. Quod quidem Era. emendavit, & reliquæ postea edit. reposita voce αἰσθήσεις, quæ in melioribus mss. reperitur. Tamen in his nonnulla verborum diversitas est; sic enim isti, *ut etiam sensus nostri manet*. αἰσθήσεις &c. ubi certe subintelligendum videtur *species feminea*. Rursus ubi cunctæ edit. legunt, *Effetarum modo animorum*, melius legitur in cunctis mss . . . *animantum*.

d Ms. Corb. *cum dies VIII. complerentur* &c.

Luc. 2. 22. & seq. complerentur ex Mariæ Virginis partu, tulerunt dominum nostrum Jesum in Hierusalem, ut offerrent Domino secundum legem, & ut darent hostiam par turturum, aut duos pullos columbarum; eo quod in columba spiritalis gratia sit, in turture incorruptæ generationis natura, vel immaculati corporis castimonia. Merito ergo ad sacrificium jubentur post arietem turtur & columba sumi, ut verbo adhærere intelligas incorruptam castimoniam, & spiritalem gratiam. Et hoc ipso quidem quod aves posuit, intelligere possumus cælestium meritorum volatus. Sunt enim volucres
Matt. 13. 32. cæli quæ veniunt & habitant in ramis ejus arboris quæ de grano sinapis surrexerit,
Ezec. 1. 15. cui cælorum regnum comparatur. Et Ezechiel apertos sibi cælos dicit, & vidisse inter alia etiam rotam unam super terram conjunctam animalibus quatuor. Et infra:
Ibidem 24. *Audiebam*, inquit, *vocem alarum eorum, sicut vocem aquarum multarum, & vocem sublimis Dei; & cum irent, ut vox verbi, sicut vocem castrorum*.

54. Unde quidam ad libros Philosophiæ derivarunt, eo quod ipsum cælum volucri simile sit. Denique Plato currum volucrem dixit esse cælum, ex eo quod Propheta di-
Ibidem 21. xerat: *Cum irent animalia, ibant & rotæ conjunctæ illis; & cum elevarent se animalia a terra, elevabantur rotæ*. Sed Propheta non cælum ipsum [a] avem dixit, sed aves esse in cæ-
Psal. 18. 1. lo. Denique & David ait: *Cæli enarrant gloriam Dei*, hoc est, potestates cælestes; velut cum spectatur pulcrum elementum, prædicatur operator. Animam autem describit Propheta, cujus motus sunt quatuor velut equi, λογιστικὸν, θυμητικὸν, ἐπιθυμητικὸν, διορατικὸν, Hæc animalia quatuor, id est, homo λογιστικὸν, leo θυμητικὸν, vitulus ἐπιθυμητικὸν, aquila διορατικὸν. Ideo ratio præmissa est, ut reliqua rationem sequantur. Ideo cum homine a dextris est leo, id est, cum ratione commotio a dextris est. Ista animalia quando elevantur, elevantur etiam rotæ. Rota autem vita est super terram, qua vivimus. Si animæ nostræ motus quatuor elevantur, elevatur & vita no-
Ezec. 1. 20. stra. Ideoque addidit: *Quoniam spiritus vitæ*, inquit, *erat in rotis*. Anima ergo magis currus est, quæ ait in Canticis canticorum: *Po-*
Cant. 6. 11. *suisti me currus Aminadab*, id est, Domini nostri. Non ergo Philosophiæ traditioni descriptio concurrit prophetica. Denique vocem alarum audisse se dicit Propheta. Istæ alæ virtutes sunt quæ * [maximo & duplici plausu prudentiæ, fortitudinis, temperantiæ, justitiæ suavem decorem, vitæ cantilenam resultant. Plato autem dulces quosdam sonitus siderum mutuavit sphæræ cælestis generari conversione, famam magis & pompam, quam veritatem secutus. Nam licet Origenes quoque noster, hoc est, ecclesiastico vir officio deditus, planetarum stellarum quamdam inenarrabilem motu harmoniam esse suavissimi illius soni cælestis adserat, tamen etiam ipsum plurimum indulgere philosophorum traditioni pleraque ejus scripta testantur; quod eo scripsi, ut & ab Aruspicinæ & a Philosophiæ traditione sacrificii istius interpretationem secernerem. Velint alii doctrinam probare suam, ego juxta Apostolum timidus malo, quam doctus videri, qui ait: *Videte ne quis vos deprædetur per Philosophiam & inanem seductionem secundum traditionem hominum, secundum elementum hujus mundi, & non secundum Christum*. Coloss. 2. 8.

55. Quod autem ait: *Divisit Abraham corpora, & consedit illis*, ne quis extispicium putet, aruspicina verba esse non nego; sic enim audio: sed divisionem corporum quadrupedum, cum lectio factam adstruat, non factam avium utique si inspectio fuisset istorum, etiam avium facta esset divisio, ut fieret inspectio. Quid si fidei nostræ hoc convenit? Et ideo quod supra Aruspicinam verbi nobis dat traditio requiramus. Diximus supra quia in vitula terram accipimus, in capra aquam, in ariete aerem, quod ipso nomine colligitur, quod trima ad sacrificium sumi jubentur; quia terra ipsa inter tres dividitur species sui; aut enim continens, aut insula, aut peninsula est: aqua ipsa in tria; quia aut mare est, aut fluvii, aut lacus; nam fontes, aut putei privata negotia nequaquam digna divisione generali & publica; putei latent, fontes aliis originem præstant. Aer quoque habet divisiones temporum veris, æstatis, autumni, hyberni; & hæc mundana divisio est. Quo hoc proficiat? Ut cognoscamus Deum esse horum auctorem moderatoremque omnium, qui omnibus ordinem rebus dederit, & ea divisione distinxerit, ut his colligas posse tibi Deum conferre quæ pie postulas, & quæ spondet implere. Gen. 15. 11.

56. Itaque Abraham quia promittenti Domino terræ hereditatem responderat: *Unde cognoscam quia heres ero terræ hujus*, per illas species hostiarum informatur, ut credat Deum esse supra mundum, qui universa quæ mundi sunt provida distinctione diviserit: sed ea quæ sunt divisa resolvi postea, ea autem quæ non sunt divisa (aves enim, hoc est, turturem & columbam non di- Ibidem 5. 8.

[a] Mss. Corb. Long. Colb. Maz. dictionem, *avem*, restituunt; cum in aliis, atque in omnibus edit. omittatur.

* Desiderabantur in edit. quæ sequuntur inter duos uncinos comprehensa, legebaturque locus hoc modo: *Virtutes sunt quæ de te poscuntur*. Sed omissa primus exhibuit Gill. in variis lectionibus ad calcem suæ edit. auctoritate duorum codicum antiquissimæ manus, scilicet Dionysiani ac Sorbonici. Nos vero eadem in textum restituimus, freti mss. Corb. Long. Colb. & Maz. quorum primus 800. annos æquat, aut superat. Et quidem Ambrosiana esse minime negabit, qui stylum, materiæ cognationem atque ordinem diligentius intro spexerit. His adde quod nonnulla citautur a Bart. Urbinate in Milleloquio Ambrosiano ad vocem, *cælum*: unde colligas hoc fragmenti in Italiæ quoque mss. quibus usus est, exstitisse.

divisit) numquam resolvi; fides enim manet integra, quæ columbæ more in sublime subrigitur, lustrans superna, & spiritalibus alarum remigiis cælum circumvolans. Turturi quoque mens illa confertur, quæ avis usu istius secretis alitur, intelligibilem illam & indivisam quærens Trinitatis substantiam, refugiens plebem quamdam creaturarum & corporeæ se non miscens congregationi, atque ab omni passionum labe secernens. Hoc sacrificium] de te po-] scitur. Qui tales offert hostias, fidem & castimoniam mentis, simplicitatis gratiam, caritatis & pacis affectum, ipse se beatæ illius terræ agnoscit heredem: sicut etiam Dominus apertius in Evangelio declaravit dicens: [a] *Beati pacifici quoniam ipsi possidebunt terram.* Matt. 5. 4.

57. Accipe aliam divisionem. Caro quoque nostra ipsa Dei ordinatione divisa habet membra omnia. Duo oculi sunt, binæ aures, duæ genæ, nares divisæ, dentium geminatus ordo, ubera, scapulæ, manus, latera, femora, genua, crura, pedes; nonne bina omnia, ut subnixa geminatis subsidiis omnia nostra obire videantur officia? Anima etiam divisionem suarum patitur portionum. Nam ὁρατικὸν, hoc est, * superiora, quasi oculi quidam contrarii, rationabile est & irrationabile. Rationabile ipsum dividitur circa mentem & sermonem. Sensibile ejus in auditum & visum, quibus vitæ hujus cumulatur gratia. Nam odor & gustus vitalis usus videntur necessarium præbere ministerium. Nares jugi flatu adspirationem recipiendo vitalem, continuato quodam substantiam hominis cibo pascunt. Gustus autem potu epulisque generatur. Quintus vero sensus, hoc est, tactus, velut admixtus est illis quatuor. Odor & gustus quædam magis alimenta sunt corporis, quibus hujus carnis militia subsistit. Visus vero & auditus mentem adjuvant. Hæ sunt divisiones quæ secundum carnem nostram animamque a summo operatore divisæ sunt.

58. Unde oportet nos colligere quia etiam iste mundus velut per membra quædam gemina, & tamquam ἀντιπρόσωπα distributus est: terra in montes & in campos; ut sunt partes nostri corporis elatiores aliæ, aliæ planiores. Eminent scapulæ, & pedum superiora, vel manuum: latera vero & inferiora cervicis, velut valles trita & concava. Quod & de vola manus intelligere licet. Nam in ipso calcaneo pedis eminere alia, media autem sinuata esse quis dubitat? Aqua in mari salsa, in flumine dulcis, vel in fontibus. Est aer hyberno frigidus, veris mensibus temperatus, calidus æstate. Ergo ista divisit operator. Mentem autem nostram, quæ modo avium, virtutum diversarum & vigoris sui vecta remigiis, super cælum evolat, non divisit; quia Trinitati adhæret dividenti omnia, soli indivisæ. Unde philosophi superiorem mundi hujus substantiam quam æthera vocant, non ex ceterorum elementorum volunt admixtione constare: sed splendidam, & multo refulgentem lumine, quæ non terræ sordidum, nec aquarum humidum, nec aeris nebulosum, nec ignis ipsius rutilum quidquam recipiat, ex quinta quadam οὐσία esse adserunt, & velut volucrem mundi hujus mentem velociorem purioremque esse ceteris partibus. Nam aliæ mixtæ sibi & concretæ sunt. Nos autem nihil materialis compositionis immune atque alienum putamus, præter illam solam venerandæ Trinitatis substantiam, quæ vere pura ac simplex sinceræ inpermixtæque naturæ est: quamvis aliqui putent de illa quinta οὐσία lucem esse clariorem, de qua dixerit David quod Deus sit circumdatus lucem sicut vestimentum. Psal. 103. 2.
Et Apostolus scripserit de ipso omnipotente Deo, quod *solus habeat immortalitatem, & lucem habitet inaccessibilem.* 1. Tim. 6. 16.

59. Qua autem ratione dixerit quod aves descenderint supra divisa corpora vitulæ, capræ, atque arietis, non facile reperio, nisi quod omnia terrena, maritima, atque ipsa aeria plena sunt insidiarum ac perturbationum. Videntur enim aves istæ cibi causa descendisse supra corpora. Naturaliter autem violentiores potioresque viribus super infirmiores irruunt, & quasi mortuis corporibus incumbunt, ex improviso frequentius irruentes: vel, quod verius puto, quia princeps mundi hujus, & volucres cæli, spiritualium nequitiæ quæ sunt in cælestibus, eos qui mundana sollicitudine curaque divisi sunt, gravi motu incessant, & velut cadavera mortuorum dilacerent dente aspero. De his enim dictum est: *Relinque mortuos sepelire mortuos suos*; quia sunt de regno diaboli qui in seipsum divisus est. Qui autem sunt de regno Dei quibus dicit Jesus: *Regnum Dei intra vos est*, hi non sunt divisi, quia adhærent Deo; *quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus est: Erunt enim, inquit, duo in carne una. Qui autem adhæret Domino unus spiritus est.* Isti ergo non sunt mortua corpora; ut volucres cæli comedant eos, sed sunt spiritus; facit enim Deus Angelos suos spiritus. Denique supra columbam & turturem non descenderunt, quia divisæ istæ aves non erant. Non sunt enim divisi justi quibus dicitur, ut sint simplices sicut columbæ. Ideoque dicit David, quia & *passer invenit sibi domum, & turtur nidum sibi ubi reponat pullos suos.* Hæc spe-

Gen. 15. 11. Luc. 9. 60. Luc. 11. 20. 1. Cor. 6. 16. 17. Matt. 10. 16. Psal. 83. 4.

a Ita mss. Corb. Long. Colb. & & Maz. Alii vero, & priscæ edit. *Beati pacifici, quoniam ipsi Deum videbunt, vel quoniam ipsi possidebunt terram.* A quibus omnibus discedens Rom. habet ut Vulgata, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt, vel beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.*

* *Superiora*, supple, animæ, cujus ideo partes superiores esse dicit, facultatem cogitandi ac ratiocinandi, & facultatem sentiendi; quia his passiones, sive facultates irascendi & concupiscendi inferiores sunt, ac minus necessariæ. Sub ὁρατικὸν vero id quod λογιστικὸν dixerat, hoc loco comprehenditur.

spectabat Abraham, hæc profundo & spiritali considerabat intuitu.

Gen. 15. 12. 60. Ideoque scriptum est: *Consedit illis Abram*, non quasi Aruspicinæ, sed quasi cælestis revelationis interpres, signa divinæ operationis explorans. Mens enim directa ad Christi gratiam videbat hunc mundum plenum esse iniquitatis, quæ velut a summo cæli volaret, & opprimeret infirmos terræ: pudicitiam autem, fidem, sinceritatem nullis esse obnoxias passionibus: avaritiam vero, & sollicitudines sæculi quibus suffocantur qui habent voluptates divitiarum, dilacerari ac dividi. [a] Unde & divitiæ dictæ sunt curæ & cogitationes mundi hujus; quod mentem dividant, atque in diversum scindant, & in partes trahant, nec sinant incorruptam esse & integram. Vir ergo pacificæ mentis considebat, & considerabat quatenus prohibere cominus posset ea mala, quæ hominibus invehuntur; mens enim sapientis viri ac justi mederi studet humanis casibus, & prohibere ac resecare animarum nostrarum labores.

Matt. 13. 22

CAPUT IX.

Quare ceciderit excessus ac timor super Abraham; quidve redditum eidem oraculum de suæ posteritatis peregrinatione & servitute in Ægypto, de morte propria, deque liberatione posteritatis ejusdem significet? Quo denique visio flammæ atque fornacis pertineat?

61. Denique quam hoc Abraham spiritali & prophetico affectu fecerit sequentia docent. Nam *solis occasu excessus cecidit super eum: & ecce timor magnus & tenebrosus incubuit super eum*. Excessus prophetis fieri solet, sicut habes Prophetam dixisse: *Ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax*. Excedit enim mens prophetæ velut fines quosdam humanæ prudentiæ, quando repletur Deo. Et ante evacuat se cogitationibus & disceptationibus sæculi hujus; ut advenienti gratiæ spiritali puram se & exinanitam præbeat, superveniat in eam Spiritus sanctus magna se vi infundens, ita ut mens hominis subito turbetur. Denique Angelus venit ad Mariam, & cum sedulitate & gratia venit; & tamen Maria mota est in introitu ejus. Unde Angelus ait ad eam: *Ne timeas Maria, invenisti enim gratiam apud Deum: & ecce concipies in utero, & paries filium*. Cognoscimus ergo quia quando venit gratia Dei super propheticam mentem, subito irruit, & inde incubuisse & cecidisse super prophetas Spiritum sanctum legimus; quia excessum patitur, & turbatur, & timet, & quibusdam ignorantiæ & imprudentiæ tenebris offunditur: sicut & in Actibus Apostolorum legimus quia circumfulsit super Saulum de cœlo, & cecidit, & horrore animi turbatus est, & audivit vocem de cælo dicentem: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Desinit enim videre sæcularia, qui incipit audire divina. Unde & timorem Abrahæ & tenebras mirari non debes, quasi præter virtutem aut meritum ejus acciderint, cum prophetarum consuetudini congruere advertas, [b] quando adjuncta, ut cognoscant futura.

Gen. 15. 12. Psal. 115. 2. Luc. 1. 30. & 31. Act. 9. 4. Ibidem.

62. Continuo autem dictum habes ad eum: *Sciendo scies quod peregrinum erit semen tuum in terra non sua, & servitio opprimentur, & nocebunt eis, & humiliabunt eos annis quadringentis*. Merito tenebrosus horror & magnus factus est; quia magna oracula deferebantur, cum de populo sæculorum dabatur præceptum. Quomodo tam facile capere istud mens humana poterat, maxime quæ admonebatur, ut in hac peregrinaretur terra? Non enim tam quæ futura erant declarabantur, quam præscribebantur quæ facienda nobis forent: *Peregrinum*, inquit, *erit semen tuum;* sive quia omnes homines peregrini esse debeamus in hac terra, omnium etenim pater est Abraham: sive quia verum semen Abrahæ peregrinetur in hoc mundo. Illud enim verum semen est, de quo dictum est: *In Isaac erit semen tuum*. Denique qui se Abrahæ heredem agnoscebat ait: *Advena ego sum in hac terra & peregrinus, sicut omnes patres mei*. Qui enim peregrinus hic fuerit, civis in cælo est: qui autem in hac terra omnem animæ suæ substantiam constituendam putaverit, hereditatemque hujus terræ [c] acquirendam exsultaverit, a Dei regno excludetur. Unde Apostolus ad fideles viros, & cives Hierusalem illius quæ in cælo est, & Ecclesiæ filios dicit: *Ergo jam non estis advenæ atque peregrini: sed estis cives sanctorum, & domestici Dei*. Non ergo hæc terra nostra est, de qua potest princeps mundi hujus dicere ostendens omnia regna orbis terræ: *Tibi dabo potestatem hanc, si procidens adoraveris me*: erunt omnia tua quæ sibi alieni vindicant, & servitio opprimunt populum Dei; ut servis ejus nocere, & humiliare conentur sanctos Dei. Denique ipse Filius Dei nihil sibi ex hoc mundo vindicandum putavit, unde ait: *Venit mundi hujus princeps, & in me inveniet nihil*. Diversi ergo domini in servitute nos volunt tenere, incessat diabolus, infestant angeli ejus, passiones motusque cor-

Gen. 15. 13. Gen. 21. 12. Psal. 38. 13. Ephes. 2. 19. Matt. 4. 8.

a Am. atque Era. *Unde & divisa dicta sunt, quod* &c. Gill. *Unde & divitiæ dictæ sunt curæ, quod* &c. Rom. omittit, *curæ*. Videntur autem hic significare Ambrosium vocem, *divitiæ*, a verbo, *divido*, voluisse deductam, cum minime obscurum sit virum sanctum adludere ad locum e parabola seminum, quem notavimus. Nostram autem lectionem constituunt non modo sex mss. quos consuluimus; sed etiam, teste Gill. in variis lectionibus Sorb. exemplar, & Dion. vetustissimum; quæ in illis bibliothecis jam non inveniuntur.

b Omnes edit. cum tribus mss. *quando cognoscunt futura*. Mss. quinque, *quando adjuncta* &c. Subintelligendum, *sunt timor & tenebræ* &c.

c Rom. edit *acquirendam sibi existimaverit*. Aliæ omnes cum mss. omnibus.... *exsultaverit*. Hic autem sensus esse potest, exsultaverit quod sibi acquirenda sit &c.

corporis velut domestici atque intestini hostes inquietant. Foris pugnæ, intus timores: foris pugnæ, intus cupiditates. Aliena est enim interni corporis substantia puritati cordis; & ideo impugnat, vel certe repugnat. Bellum ergo quotidianum est, & intra castra eadem grave prælium, donec Deus misericors diabolum atque ministros ejus judicet, passiones restinguat, ac subjiciat [a] menti sedulæ, exquirat animas nostras de omnibus offensionis, & periculi nostri auctoribus, qui ait: *Sanguinem animarum vestrarum exquiram de manibus omnium bestiarum*. [Gen. 9. 5.] Et Johannes vidit & dixit: *Quia mors & infernus missi sunt in stagnum ignis*. [Apoc. 20. 15.]

63. Itaque exibunt justi, ut nihil de suo dimittant in hac terra; ne spolia eorum resideant apud incolas & possessores istius terræ. [b] Qui etiam sic abibunt de terra Ægypti ista, ut vasa quæ sumserunt ab Ægyptiis mutuo, vel aurea, inquit, vel argentea quibus ad tempus uterentur, secum auferant, & deprædentur Ægyptios. [Exod. 12. 35 & 36.] Hæc vasa acceperunt voluntate Domini, & secum ea auferunt, quia resurrectionis filii sunt, quibus dicitur: *Non peribit capillus de capite vestro*. [Luc. 21. 18.] Vasa hæc Ægyptii dederunt, quæ de terra afflictionis sunt adsumta. Et sunt alia aurea, alia argentea, quia omnis creatura Dei bona, & maxime hominis in terris prȩstantissima, quam honoravit Deus, ut inspiraret in faciem ejus spiritum vitæ, & omnibus præficeret animantibus. Hȩc illa sunt vasa de quibus dicit Apostolus: *Habemus thesaurum in vasis fictilibus*. [1. Cor. 4. 7.] Hȩc est vestis Ægyptiorum qua vestitur anima nostra; ut locupletior hinc recedat, & quo hic vehementer laborabat, liberetur. Non solum enim omnis creatura ingemiscit, & parturit, sed etiam nos; donec veniat redemtio corporis nostri. Habet Dominus curam operis sui, habet naturæ promtæ in plerisque [c] ad rationem ac benevolentiam. Neque enim excidi & perire patimur arbores, quarum circa primos fructus nobis fetura prorumpit, si posteriore ætate eas aut ventus decutiat, [d] aut sol adurat, aut sufficienda & subministranda virtute siccitatibus deficiat substantia: sed melioribus auris differimus examinandas. Et ideo dominus Deus noster bonȩ voluntatis remunerator, etiam [e] primæ feturȩ atque indolis contemplationem habens omne colligi patitur animȩ nostrȩ patrimonium & reservari, futuri adventus illud probaturus temperie.

64. Memor itaque sui muneris quod immortale voluit esse æquis, sed si culpa non obrepsisset & gravis, quæ fecit ut non expediret homines [f] diu vivere, ait ad Abraham: *Tu autem ibis ad parentes tuos cum pace, nutritus in senectute bona*. [Gen. 15. 15.] Patitur nos discedere ex hoc seculo, ut secessione animæ hoc corpus resolvatur in terram suam, & fiat finis peccati: deinde per resurrectionem reformetur divinæ liberalitatis gratia. Ideoque dicit ad Abraham: *Tu ibis ad patres tuos*. Nonnulli putaverunt patres esse elementa, ex quibus constat caro nostra dum vivimus, & in quæ resolvimur. Sed nos qui meminimus matrem nobis esse Hierusalem, quæ sursum est, quȩ libera est, quȩ est mater omnium nostrum, sicut dicit Apostolus, [Gal. 4. 26.] illos adserimus patres qui vitȩ merito & ordine prȩcesserunt. Erat illic Abel pia victima, erat pius & sanctus Enoch, erat Noe, ad eos promittitur Abraham transitus. Transit enim qui de hac vita recedens ad vitam demigrat alteram, qua vivit mens sapientis & justi viri qui nutritus est in pace. Nam insipiens in bello nutritur & in discordiis: justus in senectute bona vivit. Non dixit longa, sed *bona*; [Gen. 15. 15.] quia justus bene senescit: injustorum autem nemo, quamvis cervis vivacibus diuturniore vita vixerit. Nam diu vivere commune sapientibus atque insipientibus est: bene autem vivere speciale sapientis est, cujus senectus venerabilis, & ætas senectutis vita immaculata: non diuturna, inquit, neque numero annorum computata, nec capillis canis in capite, sed sensibus. [Sap. 4. 8. & seq.] Ille ergo bene senescit, qui bene senserit.

65. *Quarta autem generatione revertentur*. [Gen. 15. 16.] Historia quidem de Judæis videtur convenire, qui in Ægyptum transierunt, & de Ægypto exierunt. Quadringenti enim & triginta anni eorum illic exacti sunt: sed non omnes centenos, quot excurrunt, annos vixerunt, sicut Moyses, aut Jesus Nave; ut quartæ generationis tempus conveniat. Unde mysticum aliquid magis requiramus, [g] eo quod tetras omnibus numeris apta sit, & radix quædam decimæ ac fundamentum, hebdomadis quoque media. Denique nonagesimus tertius psalmus scribitur quarta Sabbati; eo quod hic numerus medius sit priorum & sequentium. Tres enim prȩ-

a Rom. edit. sola, *menti sedulæ: Et gentem cui servient, judicabo ego, dicit Dominus. Exquirat* &c. Item post aliquot lineas, *in stagnum ignis. Post hæc vero revertentur huc cum supellectili multa. Itaque* &c.

b Edit. omnes cum tribus mss. *Quæ etiamsi abibunt de terra ista vasa* &c. Mendose. Nos quatuor mss. auctoritate locum correctiorem damus.

c Ita cuncti mss. & vet. edit. præter quam quod ubi nostri *ad rationem*. Vat. cum edit. legit, *ad orationem*. Subintellige utrobique, *curam*, post verbum *habet*. At edit. Rom. ita præ se fert, *habet natura propria in plerisque rationem* &c.

d Hanc lectionem quæ trium mss. ac edit. omnium est, eo retinemus quod alia non occurrat emendatior. Etenim mss. Corb. Long. Colb. & Maz. sic habent, *ut sol adurat: sed melioribus .... examinandas; ut sufficienda & subministranda virtute siccitatibus deficiat vestris, anima deficiat substantia*. Colb. ac Maz. loco primi *deficiat*, legunt, *desiccat*. Quæ quidem aperte vitiosa sunt & a recentioribus mss. ac edit. ita dissident, ut neutra lectio germana esse videatur. Si quis veram nactus fuerit, eam publicæ utilitati non invideat.

e Omnes edit. ac tres mss. *primæ futuræ indolis*, ut etiam supra aliquot retro lineis, *nobis futura prorumpunt*. Sed quatuor mss. melioris notæ locum restituunt.

f Rom. edit. *diu vivere. Patitur nos discedere*, omissis vocibus intermediis.

g Sic mss. omnes, & edit. excepta Rom. in qua, *eo quod trias* &c. Vitiose. Non enim ternario numero, sed quaternario quæ sequuntur, possunt convenire.

præcedunt eum, primus, secundus, tertius; & tres sequuntur, quintus, sextus, septimus. Qui hunc psalmum canit, velut aptis numeris vitam istius mundi transigit, quasi tetragonus, & stabilis, atque perfectus. In quatuor libris plenum Evangelium atque perfectum est. Quatuor animalia mystica sunt. Mundi quoque istius partes quatuor sunt, ex quibus congregati filii Ecclesiæ regnum Christi sacratissimum propagarunt, venientes ab Oriente atque Occidente, Septemtrione & Meridie. Quadripartio igitur latere sancta surrexit Ecclesia. Decas quoque ex isto numero adsurgit. Si enim connectas ab uno usque ad quatuor, hoc modo decimam facies. Computa unum, adde illi duo, fiunt tres: adde tribus tres, fiunt sex: & ad sex adde quatuor, fiunt decem. Tetras igitur decem implet, decas numerum omnem complectitur. Quatuor quoque ætates sunt hominis, pueritia, adolescentia, juventus, maturitas. Paulatim adsurgit & fundatur. Sapientia itaque summa prudentiæ quarto ætatum ordine venit. Meritoque ut si quis ante sub rege Ægypti fuit, maturioris tamen consilii exit de potestate ejus, & legem sibi agnoscit sequendam. Tunc fit ei istius vitæ mare pervium. Similis ratio his quæ gignuntur solo. Ubi semen sparsum fuerit, solvitur humo; & primo prorumpit in radicem, deinde geminat, formatur fructus, & postea maturescit. Arbores quoque ipsæ primum fructum ferunt, deinde ipse adolescit fructus, accessu temporis mutat colorem, quarto ordine consummatur, hoc est, novissimo. Ita ergo & nos in terra hac afflictionis fugiamus lateres formare: sed lacrymis & gemitu provocemus Domini misericordiam; ut mittat nobis Moysen & Aaron, hoc est, legem & sacerdotem: sed illum verum Sacerdotem, & sacerdotum principem, qui licet inter homines versaretur, dicebatur: *Ecce spiritus ante faciem nostram Christus dominus*; & liberet nos de terra Ægypti, ut pascha Domini celebremus. Feramus etiam fructum fidei ab ipsa pueritia, augeamus in adolescentia, coloremus in juventute, compleamus in senectute. Jam enim securis ad radicem arboris posita est; ut qui facit, fructum ferat. Adultam etiam maturamque segetem nostram messor inveniat; ut maturos fructus in apothecis recondat, ne immaturos hyems deprehendat, ventus decutiat, pluvia corrumpat. Tren. 4. 20.

66. Ego tamem arbitror significari magis inter adventum Domini priorem, & secundum qui futurus est judicii dies, tempus medium. Ideo enim & ad solis occasum viro hujusmodi factus est pavor magnus, quia occidente jam mundo, futurum sacrificium declarabatur, quo mundus redimeretur, fides esset hostia, quæ non divideretur a filiis Abrahæ. Nam qui eam dividunt, non sunt Abrahæ filii. Fides comparatur regno cælorum: *Simile est* enim *regnum cælorum grano sinapis*...... Et *simile est regnum cælorum negocianti* qui emit agrum, & invenit in eo margaritam pretiosam. Regnum cælorum indivisum est; quia regnum Trinitatis unum est. Ideo perpetuum atque æternum, quia indivisum; omne enim regnum divisum facile destruetur. Hostia etiam foret pudicitia Trinitati dicata, post illud sacrificium, vitulæ quoque pro laboribus, quia sacedotalis est victima: capræ autem, quia pro peccatis hostia: arietis, quia pro omni mundo, & pro ipsis [a] arietibus vel cælestibus, non solum pro hominibus, nec solum pro agnis, sed etiam pro hœdis quos peccatricis generationis fœtore exuit. Testificatur oraculum futuros adhuc in terra afflictionis Abrahæ filios; ut in agone multorum & gravium certaminum se probent: & ita cum multa supellectili, aureorum & argenteorum vasorum spoliis opimis exeant & revertantur animæ, atque exeant pretiosa possidentes corpora diversarum virtutum, & præcipue castimoniæ possessionum thesauro repleta, sumturæ etiam Christi judicio de diabolo & ejus ministris, ceterisque qui sibi voluerunt nocere, vindictam. Tunc erit pavor magnus etiam justorum. Nemo enim sine peccato. Omnes habebunt quod timeant; quia impleta peccata erunt. Et [b] cum superabundaverit peccatum, superabundabit & gratia. Matt. 13. 31. Ibidem 45. & 46.

67. Iterum *cum jam sol esset ad occasum, flamma facta est: & ecce fornax fumigabunda, & lampades ignis quæ pertransierunt per media divisa illa*. Etiamsi dubitaretur de superioribus, confirmarent sequentia; quando flammam factam ad occasum legimus, quæ illuminaret vespertina mundi tempora, & fulgeret in tenebris, ac revelaret latentia. Denique continuo visa est fornax fumigabunda. Cujus similitudine exprimi videtur vita humana implicata iniquitatibus sæculi istius atque involuta, non habens veri fulgoris claritudinem, & splendorem sinceri luminis. Intus quasi fornax æstuat diversis cupiditatibus, & quibusdam desideriorum anhelat ignibus: foris velut quodam fumo adtexitur, ne videat Gen. 15. 17.

a Colb. Long. Corb. & Maz. *pro ipsis aeriis*, non male. Cum enim supra cap. 8. n. 50. aerem per arietem significari scripserit Ambrosius, potuit hoc vocabulo designare Angelos, unde addidit, *vel cælestibus*; eo quod ut Philo, auctor ipsi familiarissimus, lib. *de Gigantibus*, tradit: ψυχαὶ δέ εἰσι κατ' τὸν ἀεροπετώμεναι. Idem gemina his habet lib. *de confusione linguarum*.

b Iidem mss. *ut cum sup.... superabundet gratia*.

videat veritatis faciem. Obumbrantur itaque & obducuntur quadam caligine oculi animæ; ut confundatur globo quodam fumigantis nubiculæ mentis adſpectus; ne pura poſſit ſpectare negotia, donec cæleſtes lampades dirigat dominus Jeſus, hoc eſt,
Apoc. 22. 5. fulgorem gloriæ ſuæ. Quando, inquit, *non indigebunt luce lucernæ, & lumine ſolis; quoniam ipſe Dominus erit lux omnibus*, & ipſe illuminabit omnia mundi iſtius, quorum ſupra cognita eſt diviſio, nunc manifeſtata in lumine, non per ſpeculum in ænigmate, nec in parte, ſed facie ad faciem veritatis ſoliditas, atque illud quod perfectum eſt, poſſit videri.

CAPUT X.

Cum dicitur Abraham, ſemini tuo dabo terram hanc; *ei vera beatitudo promittitur: magis tamen præfiguratur Eccleſia, cujus typus in Sara ſterili, ut Synagogæ atque hæreſum in Agar ancilla exprimitur. Quæ debeat eſſe ſapientis vigilantia; & quid ſit, quod Abrahæ Deus pollicetur illis verbis*, augebo te valde, &c.

Gen. 15. 18. 68. POſt hæc ſecutum eſt oraculum Dei dicentis: *Semini tuo dabo terram hanc, a flumine Ægypti uſque ad flumen magnum Euphraten*. Qui futuram gloriam demonſtraverat, debuit etiam conferenda virtutum merita polliceri. Ipſe enim & adjutor laborantium, & remunerator innocentium eſt. Ægyptus hic nomen non regionis, ſed fluminis eſt. Sic enim veteres Nilum vocabant, ſive quod ipſe regioni nomen dediſſet, ſive quod regionis accepiſſet vocabulum. Denique & poeta græcus teſtificatur ita eſſe, dicens:

Homer. Odiſſ. Ξ. *Στῆσα δ' ἐν Αἰγύπτῳ ποταμῷ νέας ἀμφιελίσσας.*

Anguſtum autem & vile eſt, ut putemus quod cæleſtibus ſignis terrena ſpoponderit. Itaque conſideremus ne forte perfectam beatitudinem & conſummationem bonorum meritorum promiſerit. Perfecta enim beatitudo ex tribus iſtis videtur ſubſiſtere, corporis, atque animæ, & accidentibus bonis, quæ Græci ἐνόντα dixerunt; ut ſit corporis caſtimonia, patientia, vel temperantia; ſit animæ prudentia, atque juſtitia.
Gen. 2. 13. Ægyptus igitur flumen corporalia videtur ſignificare. Unde & * Geon dictus eſt ipſe fluvius; quia de terra figuratus eſt homo. Euphrates autem quæ ſunt animæ; eo quod fons ſit juſtitia ceterarum virtutum, quæ virtutes alias illuminet. Prudentia enim ſine juſtitia nocet: fortitudo quoque niſi eam juſtitia temperet, intolerabilis inſolentia eſt, furori quam rationi proprior, dominationi quam libertati. Sobrietas & temperantia privata bona ſunt, [a] nec ulli uſui, niſi juſta erga Deum reverentia, & fidei mente pietatem colas. Juſtitia ſola eſt quæ virtutes omnes complectitur, & commendat omnes. Accidentia quoque ſunt negociationes, mercaturæ, & agriculturæ, competentia quæſtus laborum operumque ruralium. Sunt etiam corporis accidentia ſalubritas, & commoditas valetudinis, decus, fortitudo, quæ ex tempore accidunt, & cum ætate mutantur.

69. Non mediocrem hanc triplicem gratiam putes. Habes enim perfectionem perfectam in Evangelio. Nam cum dicit dominus Jeſus legiſperito illi: *Diliges dominum Deum tuum*, animæ juſtitiam mandat tenendam. *Matth.* 22. 37. Etiam ſi honorari parentes juſtum eſt, quanto magis parenti omnium deferri debet honorificentia? Rurſus cum dicit: *Non occides, non adulterium, non furtum facies, non falſum teſtimonium dices*, virtutes corporis ſervandas admonet. *Matth.* 19. 18. In poſterioribus vero dicens: * *Nemo eſt qui relinquat domum, aut parentes, aut uxorem, aut filios propter regnum Dei, & non recipiat ſepties tantum nunc in hoc tempore, in ſeculo autem venturo vitam æternam poſſidebit*; *Luc.* 18. 29 & 30. nonne incrementa bonorum accidentium cum animæ corporiſque remuneratione promittit?

70. Hæc quæ ſimplicibus verbis ſacra ſcriptura exprimit, magno quodam cothurno Ariſtoteles & Peripatetici perſonant, atque extollunt. *Ariſt. lib.* 1 *Ethic. c.* 8. Pythagoricum quoque dogma eſſe teſtificantur ſui. Sed quis illorum æquavit Abraham tempore? Quis auctoritate & ſapientia Dominum, cujus oraculo Abraham triplicis hujus gratiæ munus agnoſcit?

71. Dantur autem ei tamquam in diſciplinam alienigenæ nationes; ut mens æqui obſervantiſſima recidat vitia, emendet errata. Magis tamen evidens Eccleſiæ declaratur myſterium, quia per apoſtolos ejus qui ſunt Iſraelitæ, quorum patres, & ex quibus patribus Chriſtus ſecundum carnem ſub lege factus eſt, congreganda Eccleſia foret, [b] crediturís populis nationum. Quos non otioſe decem numero ſignificavit, ſed ut oſtenderet quod illi ante perfidi, ubi menſuram pietatis impleſſent, profecto eſſent fidei adepturi coronam.

72. Denique ſequitur quia Sara uxor Abrahæ ſterilis fuerat: erat autem ei ancilla Ægy- *Gen.* 16. 1.

* Ambroſius hic & lib. de Parad. c. 3. num. 14. docet Nilum eumdem eſſe ac Geon quem ex Paradiſo terreſtri fluere Scriptura tradit. Quæ opinio etſi apud Patres communior ſit, ab aliquibus tamen rejicitur. Vide Petavium Animad. in Epiph. Scaligerum de emend. Temp. & alios.

a Mſſ. aliquot, ac edit. quædam antiquiores, *nec ullius vi*: quod ut emendarent recentiores, induxerunt, *nec ullius vis*. Sed etſi ſenſu non careat emendatio, noſtram tamen totidem litteris exhibent probatiores mſſ. verum ita conjunctis vocibus, ut in earum lectione hallucinari pronum fuerit. Et hinc recentiorum mſſ. ac edit. corruptio.

* Hic locus paulo aliter habetur in Bibliis, ſed a Cypriano iiſdem verbis quater citatur. Vide lib. 3. ad Quirin. cap. 16.

b Vet. edit. *crediturus populus nationum*. Et paucis verſibus interjectis eædem edit. *ſterilis fuerat, quod ad Ecc.* &c. utrumque locum mſſ. Corb. Long. Colb. & Maa. nobis reſtituerunt.

Ægyptia cui nomen Agar quod ad Ecclesiam pertinere in ea expositione quam de *Lib. 1. de Abraham c. 4.* moralibus scripsimus, apostolicis docuimus exemplis. Ecclesia enim sterilis videtur in hoc sæculo; quia non sæcularia parturit, nec præsentia, sed futura, hoc est, non ea quæ videntur. Hujus ancilla est Synagoga, vel omnes hæreses, quæ servos, non liberos creat. Ideoque Agar dicitur habitatio. Etenim temporalis spem fovet, non perpetuæ possessionis gratiam tenet. Itaque ut non insolens partu corporeo fiat ancilla ejus, & jus Ecclesiæ sibi vindicet, dicitur *Gen. 21. 10.* ibi: *Ejice ancillam & filium ejus; non enim heres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.*

73. Sed etiam in singulis Sara est, & in singulis Agar. Sara virtus vera est, vera sapientia: Agar autem est versutia, tamquam ancilla perfectioris virtutis. Alia enim sapientia spiritalis, alia sapientia hujus mundi. Ideo etiam Ægyptia scribitur; quia philosophica eruditio abundavit in Ægypto. Denique & Moyses eruditus erat in omni sapientia Ægyptiorum, sed abjecit eam præferens Ægypti thesauris opprobrium pro Christi nomine. Nam si illam judicasset alicujus momenti esse sapientiam, non utique *Exod. 4. 10.* dixisset: *Precor, Domine, non sum dignus ante hesternam & nudiustertianam diem, neque ex quo cœpisti loqui servo tuo; gracili enim collocutione, & tardiore lingua ego sum.* Denique quasi inerudito respondetur ei quod erudiretur a Domino: *Ibidem 12.* *Ego aperiam os tuum, & instruam te, quod debeas loqui.*

74. Præclarum autem mysterium, quod lex non satis plena erat; ut persuaderet populis, & gentes vocaret, vel quia clausa foret usque ad Christi adventum, qui exponens nobis prophetica oracula, & proferens Lectionis veteris testimonia, veluti quoddam os legis aperuit; ut fidei clamor in totum perveniret orbem. Unde & mystice *Gen. 16. 2.* ait Sara: *Conclusit me Dominus ut non pariam; intra ergo ad ancillam meam, & filium facies ex illa.* Quo agnoscas in prædestinatione fuisse semper Ecclesiam Dei, & paratam fidei fœcunditatem, quando juberet Dominus prorumpere, sed voluntate Domini certo reservatam tempori. Denique sic scriptum *Esai. 49. 8.* est: *Tempore accepto exaudivi te, & in die salutis adjuvi te.* Advertimus itaque quod festinabat fides Ecclesiæ, sed conclusa erat ejus fœcunditas. Quo verbo demonstratur quoniam exspectabat partus sui tempora; quia quod conclusum est aperiri solet. Qua ratione conclusa fuerit, docet te Apostolus *Rom. 11. 32.* dicens: *Conclusit enim Deus omnia in incredulitate, ut omnibus misereatur ......* *Rom. 9. 16.* Ut *non volentis neque currentis, sed miserantis Dei* esset gratia; ne te ipsum justificares, sed omnia tribueres Deo qui te vocavit. Nemo ergo pigrescat & excusationem prætendat desidiæ suæ, quo serius credat, quia scriptum est non volentis, neque currentis esse. Consideret enim quid additum sit, *Sed miserantis*, inquit, *Dei*. Talem te ergo præbe bonis studiis & promta fide; ut Deus tui misereatur, & vocet te sicut Ecclesiam vocavit dicens: *Esai. 65. 1.* *Palam factus sum* [a] *non quærentibus me, apparui iis qui de me non interrogabant.*

75. Et recte præmissa sunt inferiora, ut meliora sequerentur. Peperit ancilla servos, ut eos Ecclesia liberos faceret, & de servitute populos ad libertatem vocaret, de culpa ad innocentiam, de offensa ad gratiam. Singulorum quoque hominum si spectes ordinem, non omnes a perfectis inchoaverunt, nec apud omnes tempore prima est, sed merito antiquior perfecta virtus. Prudentis igitur mentis est considerare quamdiu imperfecta est anima, quæ sunt secum deliberet, ut vel in posterioribus se exerceat virtutum disciplinis, donec exercitii usu valescat. Dum vero se erroris involucris exuerit, & ab omni enodaverit offensione, consummatam sui purgationem exhibens, tunc suo nitatur ordine magnos partus edere.

76. Præterea dicitur Abrahæ: *Gen. 17. 1.* *Esto sine reprehensione;* cui dabatur spiritus sapientiæ sanctus, integer, bene mobilis, immaculatus. Oportet igitur viri sapientis animam die noctuque in exercitio jugi specula prætendere; numquam somno indulgentem, perpetuis vigiliis intentam Deo ad comprehensionem rerum earum quæ sunt, & singularum causarum cognitionem. Sed etiam futurorum interpres sapientia est, scit præterita, & de futuris æstimat. Scit versutias sermonum, & solutiones argumentorum. Signa & monstra scit antequam fiant, & eventus temporum & sæculorum. Non potest igitur bonus atque perfectus non esse qui hanc acquisierit; quia & omnem habet virtutem, & imago bonitatis est. Unde & sæculi istius sophistæ traxerunt definitionem hujusmodi, quod sapiens vir bonus dicendi peritus sit.

77. Redeamus nunc ad donum Dei quo nihil plenius. Quid enim melius sapientia? Quid pejus vanitate? Quid deterius superstitione? Ideoque tamquam ei cui promiserat plenitudinem perfectionis, ait: *Gen. 17. 6.* *Augebo te valde, & ponam te in gentes, & reges de te erunt:* [b] quia ejus qui fidelis est, totus mundus divitiarum est, & augetur, non minuitur ut stultus. Ponitur in gentes Abraham, hoc est, fides ejus ad gentes transfertur, & reges sæculi qui crediderunt, & se

a Vet. edit. cum mss. Colb. Torn. Valc. & Maz. *factus sum quærentibus me.* recentiores, *factus sum a non quærentibus me.* utræque cum iisdem mss. ..... *qui me non.* Melius cod. Corb. & Long. *factus sum non quærentibus me.* quibus cum Colb. & Maz..... *qui de me non*, &c.

b Ita mss. Corb. Long. Colb. & Maz. Alii autem, ac vet. edit *quia qui ejus est.* Rom. vero, *quia qui ejusmodi est.*

se subjiciunt domino Jesu cui dicitur: *Tibi offerent reges munera*. (Psal. 67. 30.) Nec illud absurdum, quia ex genere Abrahæ non solum reges erunt dignitate, verum etiam illi reges qui peccato non serviant, nec vincat eos malitia, supra quos regnum mors non habeat. Mentis quoque bonæ cognovimus reges esse & principes inventiones, quæ sicut Abraham mediocris quidem generationis proventus non habet, sed abundat regalibus. Cui data est terra in possessionem; ut dominetur corpori, nec sit captiva carnalium voluptatum, sed quasi famulatu debito obnoxia caro menti serviat. Secundum personam autem Abrahæ evidens mysterium Ecclesiæ, quæ totum orbem fidei hereditate possedit, bene pater electionis dicitur, pater fidei, pater piæ confessionis.

CAPUT XI.

Præceptum circumcisionis Abrahæ datum quid significet; quidve etiam infantibus octavo die non circumcisis intentatum sit exitium? Saræ nomini una littera additur. Abraham in faciem cadit & ridet. Num idem dubitaverit? Ipsi pro Ismaele oranti annuit Dominus, ac filium ex Sarra promittit.

78. ET quia ad perfectum vocatur, oraculum perfectionis accipit. *Circumcidatis*, inquit, *omne masculinum vestrum, & circumcidatis carnem vestram*: (Gen. 17. 10. & 11.) perfecta autem circumcisio spiritalis est. Denique & lectio hoc docet cum dicit: *Circumcidite duritiam cordis vestri*. (Deut. 10. 16.) Et hic plerique ita accipiunt, ut sit: *Circumcidatis omne masculinum vestrum*, hoc est, mentem vestram; nihil est enim mente validius. Deinde quia masculinum etiam sanctum dicitur: *Omnis masculus adaperiens vulvam sanctus Domino vocabitur*. (Exod. 13. 12.) Quid autem mente sanctius, quæ dat bonarum semina cogitationum, quibus aperit vulvam animæ conclusam pariendi sterilitate; ut possit illas invisibiles generationes edere utero illo videlicet spiritali, de quo dicit Esaias: *In utero accepimus & parturivimus spiritum salutis?* (Esai. 26. 18.) Circumcisio ergo cordis intelligibilis, circumcisio etiam carnis mandatur sensibilis. Illa in veritate, ista in signaculo. Gemina itaque circumcisio; quia & animi & corporis quæritur abstinentia. Denique Ægyptii quartodecimo anno circumcidunt mares, & feminæ apud eos eodem anno circumcidi feruntur; quod ab eo videlicet anno incipiat flagrare [a] passio virilis, & feminarum menstrua sumant exordia. Legis autem

A lator æternæ signaculum circumcisionis carnalis in solis maribus exigit, eo quod ad mixtionis usum vir muliere vehementior sit; & ideo ipsius impetum infringere voluit circumcisionis signaculo. Vel quia viri licito se errare credunt, si solo se abstineant adulterio: meretricios autem usus tamquam legi naturæ suppetere putant; cum præter conjugium nec viro liceat, nec feminæ misceri alteri. B Altiore autem interpretatione illud panditur, quod si mens purgata & circumcisa sit, exuta superfluis voluptatibus & cogitationibus restringit animam ad sui castimoniam, purisque sensibus infusam bonorum facit partuum generatricem.

79. Octavo autem die circumcidi puerum lex jubet, mystico utique præcepto, quia ipse est resurrectionis dies; dominica enim die resurrexit dominus Jesus. C Ergo si dies resurrectionis circumcisos nos & exutos inveniat delictorum superfluis, ab omni ablutos sorde, mundos a vitiis corporalibus, si hinc mundus exieris, mundus resurges. Circumcide igitur te non carne, sed vitio carnali. Et circumcide tuum non solum vernaculum, sed etiam pretio emtum. Si ad singula referas, vernaculi sunt motus naturales: pretio emti, ratione & doctrina acquisiti. D Egent autem & illi & hi, tamquam virgulta, purgatione & incisione luxuriæ; ne evagentur ut sterilia sarmenta, & obumbrent inutilia fructuosis. Velut quædam omni vitio distenta multis incassum laborat: [[b] ita cavendum ne etiam nostra mens pluribus occupata, non solum bonos ingeneret partus, sed etiam inutilibus plerisque degeneret; simul ut vitis putata non facile silvescat, dissolvatur cito, sed posteritati reservetur. E Nam & ingeniosi multa pariunt, quæ utile est circumcidere, & qui doctrinam diligentia adsecuti sunt, videre in se debent inscientiam.] Mysterii autem ratio dilucida. Vernaculi enim Judæi, pretio emti sunt gentes quæ crediderunt; quia pretio sanguinis Christi redemta est Ecclesia. Ergo & Judæus & Græcus, & quicumque crediderit, debet scire se circumcidere a peccatis, ut possit salvus fieri: F & domesticus, & alienigena, & justus, & peccator circumcidatur remissione peccatorum, ut peccatum non operetur amplius; quia nemo adscendit in regnum cælorum, nisi per sacramentum baptismatis. Nec proderit superioris justitia temporis, si in fine vitæ justitiam dereliquerit. Ideo Paulus ait: *Pretio emti estis, nolite fieri servi hominum*. Sunt enim contra-

a Mss. supra laudati, *passio motus virilis, & feminarum menstrua* (passio scilicet) *sumat exordia*. non male.

b Quæ hic habes a voce, *laborat*, ad vocem, *Mysterii*. cum in edit. deessent, nobis suggessere mss. omnes Gall. Non obscurus quidem hic erat hiatus, qui non male suppletus videretur, si verbis superioribus *incassum laborat*, adderetur vox *vitis*, vel quid simile.

ria; quia servitus peccato contrahitur, & A pretio peccatum remittitur.

80. Hæc igitur simplici expositione abundare ad intellectum opinamur. Ideoque nec cubos Geometricæ, nec tetragonum
a numerum Philosophiæ, [a] confessionem, ut aiunt, pythagoricam, nec semper virgines, ut appellant, hebdomadis numeros
b cura discutimus inani, [b] nec mundum radio formamus, nec cælum in pulvere quærimus, nec intra angustos abacos orbem concludimus: sed vera aperimus myste- B ria, unam salutem esse Christi resurrectionem. Complantemur ergo similitudini mortis ejus, ut mereamur resurrectionis consortium. Et vetus homo noster simul sit confixus cruci, ut corpus destruatur peccati.

81. Egregie autem infantiæ in primis vagitibus circumcidi mares lex jubet, et-
c iam vernaculos; quia sicut ab infantia [c] peccatum, ita ab infantia circumcisio. Nullum tempus vacuum debet esse tute- C læ, quia nullum est culpæ vacuum. Et infans revocandus a peccato est; ne idololatriæ polluatur contagio, & ne adorare adsuescat idolum, & exosculari si-
* mulacrum, parentis * violare nidum, pietatem lædere. Simul ne quisquam inflectur, quod sibi justus videtur, ætatis maturioris processu Abraham circumcidi jubetur. Nec senex ergo proselytus, nec infans vernaculus excipitur; quia omnis ætas peccato obnoxia, & ideo omnis ætas D sacramento idonea.

Gen. 17. 13. 82. *Et erit*, inquit, *testamentum meum in carne vestra*. Forsitan referatur hoc loco, quomodo spiritalem dicis circumcisionem; cum oraculum dicat: Erit testamentum circumcisionis in carne vestra. Quasi vero animæ solius, & non passionum corporis exigatur temperantia. Nam & visus, & auditus, & odoris, & gustus, & tactus, & vocis ipsius quæritur quædam castimonia; quia & visus procacior E
Prov. 5. 2. habet crimen, & ideo scriptum est: *Noli intendere fallaci mulieri, neque capiaris occulis, neque abripiaris palpebris*. Et in ipso auditu crimen est si seducat te meretrix, & multo blandimento sermonis & laqueis labiorum suorum te alliget. Et in ipso tactu crimen est, ideo tibi dicitur: *Ne multus fueris ad alienam*, d
[d] *neque continueris amplexibus non tuam*. Et Ibidem 20.
in voce culpa est. Laqueus enim fortissimus est homini sua labia, & abducitur a labiis sui oris. Et mel ipsum noli multum edere, ne evomas. Oportet ergo ut omnium sensuum acuta sit moderatio; ne aut impetus in vitium trahat, aut nimietas lædat, aut mora offensioni sit.

83. Non otiose autem, nec superflue plerique hoc qui sequitur loco moveri videntur. Ecquid ita dixerit Dominus: *Quo-* Gen. 17. 14.
niam qui non fuerit circumcisus masculus, & qui non circumciderit carnem præputii sui octavo die, interibit anima illa de genere suo; quia testamentum meum interrupit. Grave enim putatur quod infanti octo dierum negligentia parentum fraudi esset futura, ita ut interiret anima ejus; cum ipsa lex Josue 20. 2. & 3.
etiam homicidæ (qui tamen non voluntarium facinus necandi hominis impleverit) civitates præscripserit, ad quas confugiendo mereatur sanguinis impunitatem. Quomodo ergo aut illic ratio habetur fortuitæ necis: aut hic ratio infantiæ non habetur, in qua crimen non potuit esse aut dissimulationis, aut voluntatis; nisi forte putent aliqui, quia in morte filii gravius puniuntur parentes? Sed injustum putatur ut culpa nocentum inferatur pœna innocenti, vel propter pœnam nocentis innocens puniatur, aut fiat consors supplicii, qui dispar est merito. Unde aliqui putant quod de parente dicat exterminando, quod ejus intereat anima, non parvuli. Sed valde ambiguum est; licet suffragetur huic adsertioni quod ait: *quia testamentum meum interrupit*. Itaque hoc ad intelligentem magis, quam ad infantem referendum videtur. Alii graviora parentibus vel silentio minitantem putant dominum Deum, quo plus timeant majores, quando nec infanti parcitur.

84. Mihi autem satis liquido patet di- ctum

a Era. Gill. & Rom. edit. *quaternionem*. Aliæ omnes, ac mss. *confessionem*: sed eodem sensu. Hic enim ea vox sumitur pro illo Pythagoreorum jurejurando, de quo Plutarchus lib. 1. de Placitis philosophorum ita scribit: διὸ καὶ ἐπεφθέγγοντο οἱ Πυθαγορικοὶ, ὡς μεγίστου ὅρκου ὄντος τῆς τετράδος,

Οὐ μὰ τὸν ἁμετέρᾳ ψυχᾷ παραδόντα τετρακτὺν
Παγὰν ἀενάου φύσεως ῥιζώματ' ἔχουσαν.

Hoc est: *Idcirco Pythagorici, quasi magnum esset jusjurandum quaternionis, pronuntiabant: Non, per eum qui animæ nostræ quaternionem præbet naturæ æternæ fontem ac radices habentem*. Jusjurandum autem propterea confessio dicitur, quod illo divinitatem ubique præsentem esse profitemur contestamurque. Per quaternionem vero jurabant isti, quod cum numerorum omnium magnam rationem haberent, quaternarii tamen habebant maximam. Hujus rei causam eodem loco refert Plut. quia ex tetrade animam nostram putarent esse compositam. Eumdem etiam consule lib. de Procreat. Animæ. Neque etiam probabilitate sua caret, quod volunt nonnulli Pythagoram per suam τετρακτὺν intellexisse ipsum Dei nomen τετραγράμματον. Vide Johan. Ger. Vossium lib. de Philos. sectis, cap. 6. Porro quod Ambrosius *hebdomadam* dictam fuisse *semper virginem* scribit, id ex Philonis lib. de Septenario. B' sumtum videtur. Sed locum indicasse sufficiat.

b Sic mss. quatuor melioris notæ. Alii vero & edit. *Nec solis radiis formamus*.

c Ita mss. Corb. Long. Torn. & Valc. Edit. autem Era. Gill. & quædam Paris. *ab infantia circumcisio, ita & morbus*. Paris. vero anni 1661. *ab infantia morbus, ita & circumcisio*. Cum autem neque in Am. neque in mss. Colb. & Maz. vocem, *morbus*, aut *peccatum* reperire sit, hinc suborta videtur illa diversitas.

* *Violare nidum*, id est, thorum, ut habes Job 29. 18. *In nidulo meo moriar*, pro in lectulo meo.

d Edit. Rom. & quædam Paris. *neque continearis amplexibus non tua*. Ita certe LXX. Interp. apud quos legas, μηδὲ συνέχου ἀγκάλαις τῆς μὴ ἰδίας: a qua lectione nec multum recedit Vulg. quam consule. Ceterum ab omnibus mss. & ant. edit. discrepare religioni est.

ctum de uniuscujusque mente. Diximus enim masculi nomine mentem significari, quod sit validus mentis vigor, & animam in sui copulam trahat, sitque vehementior tamquam sexu potior, & virili validitate. Ergo hæc ratio est, quod omnis mens quæ non fuerit circumcisa a superfluis corporalibus, & purgata solemni munere, ut exuat se passionibus & vitiis, interibit. Non caro inquit, interibit, non homo: sed anima illa interibit, quia potuit salva fieri, si habuisset purgationem. Nuda autem præsidii, & incircumcisi cordis colluvione infirmior salutem generis sui non potuit servare. Omne autem genus videtur immortale, ut * homo genus est, ut ullus species est. Homo semper dicitur, ullus non semper, immo non deficit ullus. Deficit qui fidem non habet, persona deficit unius, conditio vel nomen hominum non deficit. Ex diuturno igitur & innoxio in id quod temporale est & noxium peccator deducitur, qui mentis suæ adscribere debet infantiæ, quod incautus fuit & intemperans, vel remissionem peccatorum non acquisivit: *Nisi enim quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei*. (Johan. 3. 5.) Utique nullum excipit, non infantem, non aliqua præventum necessitate. Habeant tamen illam opertam pœnarum immunitatem, * nescio an habeant regni honorem.

(Gen. 17. 15.) 85. Saræ quoque una additur littera, hoc est, R, ut vocaretur Sarra. Quod utique par est, ut in superioribus, non unius adjectione pensari litteræ. Non enim munus Deo est una littera, sed virtus litteræ quæ exprimit muneris divini gratiam. Sarra enim dicitur ἀρχὴ ἐμὴ, hoc est, potestas mea, vel principatus mei initium, vel regis. Sara græce dicitur ἄρχουσα, latine quæ regat.

* Illa mortalis, ista immortalis: illa specialis, ista generalis. Est namque in me prudentia, in me castimonia, in me virtus, in me justitia, me solum regunt, & mihi dominantur, & sunt mortales. Moriente enim me, solvuntur & moriuntur etiam illa. Quæ autem prudentia generaliter dicitur, quæ castimonia, quæ fortitudo, ceteræque virtutes principales, sed generaliter principales, & reginæ quædam immortales, in his potestas est, immortale illud principale, sicut est regina Ecclesia quæ non me unum, sed universos regat. Ergo speciem in genus, partem in universitatem, corruptibilitatem in incorruptibilitatem conversam videmus: quæ omnia Ecclesiæ convenire certum est. Non enim specialis hæc, sed generalis ratio est, nec partis sed universitatis salus. Ideoque his præcedentibus cum unumquemque prudentia sua ad hanc principalem & diffusam per omnes salutem deduxerit, in qua fons sapientiæ justitiæque est, requiritur generatio, & ille perfectæ partus jucunditatis, cujus nomen est Isaac. Nulla enim melior est voluptas, quam emendatæ gratia conscientiæ. Hinc Epicurei traxerunt summum bonum voluptatem esse, sed eam corporis magis inquinamento, quam sobrietate mentis æstimaverunt

86. Quid est autem quod ait: *Et cecidit in faciem Abraham, & risit?* (Gen. 17. 17.) Et hic reverentia significatur, quod timuit Deum velut libero risu lædere, quamvis risus lætitiam declararet viri justi qui tantis gratulabatur promissis. Non enim dubitantis hic risus, sed credentis fuit. Simul quia cadunt ante Deum omnia, & mutantur & transeunt, sola illa immutabilis stat semper substantia. Aut forte & in hoc mysterio prophetavit Abraham dominum Jesum; quod per susceptionem dominici corporis & resurrectionem tanti complenda oraculi gratia foret. Adorat igitur non elementum terræ de quo dictum est: *Et adorate scabellum ejus, quoniam sanctum est*. (Psal. 9. 5.) Ubi enim corpus, ibi & aquilæ quæ adoraverunt versantem in corpore.

87. *Et dixit*, inquit, *in corde suo: Si centum annorum nascetur filius, & si Sarra nonaginta annorum pariet?* (Gen. 17. 17.) Græcus ἐν τῇ διανοίᾳ posuit, ut possimus æstimare quia cordi suo quasi [a] alternanti secum dixerit: Si centenario nascetur filius, & nonagenaria pariet? Hoc est ætas generandi præteriit, sed Deo omnia sunt possibilia; & ideo facile etiam istud, ut senibus revocet juventutis annos, vires refundat, sterilibus det fœcunditatem.

88. Nec illud prætereundum, quod promissa sibi generatione legitima respondit Abraham Deo: *Ismael vivat hic in conspectu tuo*. (Gen. 17. 18.) Justi est etiam pro peccatoribus intervenire; & ideo vel hoc credant Judæi, quia & pro ipsis intervenit, si tamen credant. Hoc est enim vivere in

* Genus hic liberiori acceptinne pro specie sumitur, sicut & species pro individuo. Quod autem legimus ullum non semper dici, & tamen ullum non deficere, sic interpretamur, ut *ullus*, id est, aliquis, in primo membro hominem certum ac definitum significet in secundo non item.

* Cum supra n. 79. dixerit affirmate, *quia nemo adscendit in regnum cælorum, nisi per sacramentum baptismatis*, non injuria quis suspicetur hæc & alia nonnulla quæ pelagianismum sapiunt, ab hæretico aliquo fuisse intrusa. Quam etiam parum tota ultima hujus numeri pars primæ cohæreat, vel cæcus videat.

* Hic aliquem adsuisse suas nugas Era. & post eum Gill. adnotarant, moti scilicet obscuritate loci. Attamen si quis eum contulerit cum Philonis verbis, quibus Saræ vocabulum lib. *de Nominum mutat.* exponitur, haud parum luminis ad ejus intelligentiam nanciscetur; idem en n illinc desumtus est.

a Rom. edit. *altercanti*. At cum aliis, atque omnibus mss. retinenda vox, *alternanti*, quæ ferme eodem sensu ponitur a Virg. 4. Æneid.

Hac alternanti potior sententia visa est.

in conspectu Dei, digna Dei Verbo negotia gerere; oculi enim Domini super justos.

Ibidem 19. & 20. 89. Unde & Dominus ait: *Etiam. Ecce Sarra uxor tua pariet tibi filium.....De Ismael autem exaudivi te. Etiam* cum dicit, confirmat promissa; confirmativum etenim verbum est. Et ideo prius generationem Ecclesiæ confirmat futuram; ut verum cognosceret Propheta quod de Ismael se audisse dixit Deus, providens quia cæcitas Israel ex parte haberet contingere, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel salvus fieret. Itaque sicut testamenta hominum prius[a] heredem ferunt, postea legatum exprimunt, melioribus hereditatem, inferioribus legata: ita in Domini testamento, unde & nos hunc morem accepimus, heres scribitur natura bonus, nobilis, legitimo creatus conjugio; legato donatur inferior.

Ibidem 21. 90. Promittitur autem generatio sequenti anno, ut advertas quam generationem polliceatur Dominus, hoc est, non illam uteri corporalis Sarræ, sed istum partum Ecclesiæ, qui esset futurus. Denique & infra ait: Gen. 18.10. *Revertar ad te in futurum, & erit Sarræ filius.* In quo utrumque possumus accipere, & hunc conventum Ecclesiæ, & fidelium resurrectionem.

91. Tertiodecimo quoque anno quod circumciditur Ismael, ratio evidens; quia is qui incipere habet uti cognitione feminæ, ante debet recidere in se ardorem libidinis; ut a superfluis abstineat commixtionibus, conjunctioni tantum se legitimæ reservet.

92. Mentem quoque sapientis hospitalem esse decet; ut etiam aliis impertiat sui gratiam, & prudentiæ suæ fructum aliis quoque dividat, atque ita bonis epulentur doctrinæ cibis, epulumque ejus exhibeat desiderantibus.

93. Tum præterea nesciat nisi secundum naturam vivere, in cujus instituto & ordine Dei lex est. Nulli se transversariæ cupiditati miscere noverit, solius sapientiæ præoptet copulam. Mandatis Dei sæculi istius gloriam, & quamdam præsentis laudis hereditatem præferre nesciat; atque ut altaribus Domini suas immolet utilitates, ita judicii ignem non excipiat, neque reformidet; sed magis etiam ut alios eripiat, elaboret.

a Edit. Rom. *heredem scribunt*. Aliæ edit. & cuncti mss. *heredem ferunt*. Et post pauca ant. edit. *ita in Deum in testamento unum & nos* &c. Quam lectionem Rom. edit. ex conjectura emendare conata haud incommode sic reposuit: *ita & Deum in testamento usum, & nos hunc morem accepimus, heres* &c. Verum potior nobis visa est omnium mss. auctoritas.

IN

IN LIBRUM DE ISAAC ET ANIMA
ADMONITIO.

Quemadmodum sanctus Ambrosius in primo libro de Abraham *catechumenis hujus exemplo patriarchæ Christianæ religionis, quam in pervigilio paschatis professuri essent, officia patefecerit, in altero autem animæ per Adami peccatum lapsæ resurgendi, atque ad perfectionem enitendi modum demonstraverit, in nostra ad idem opus Admonitione declaravimus. Prosequitur instituta acroamata præceptionesque Antistes vigilantissimus, nec alia de causa secundum memorati operis librum, ubi Isaac natum & circumcisum retulit, extemplo finiisse nobis videtur, nisi ut ex ejusdem cum Rebecca conjugio hominis Christiani animam, dum in genitali fonte renascitur, artissimum quoddam spiritalis matrimonii cum Verbo Deo fœdus inire ostenderet. Id hoc*[a] *in libro quem propterea* de Isaac & Anima *inscriptum voluit, per quam egregie præstitit. Enimvero postquam Isaac nativitate ac morte sua Christi figuram extitisse, sicut & Rebeccam animæ, paucis aperuit, definita ejusdem animæ natura, totum hominem potissimum in ipsa consistere*[b] *adstruit. Hanc autem docet ideo esse imperfectam, quod rebus corporeis ac sæculi voluptatibus adhærescat; contra vero primum ad perfectionem gradum facere, si easdem fugiat, & supra illarum cœnum adtollat se se. Hinc argumentum propositum aggressus Rebeccam talem cum ad Isaac veniret fuisse dicit,*[c] *quippe quæ divinum in illo Verbum ardenter expetere se testificatur clamans:* Osculetur me ab osculis oris sui. *Ipse quidem Ambrosius locum hunc aliosque omnes Cantici canticorum versiculos etiam Ecclesiæ accommodari posse profitetur: sed cum eadem mysteria tum alibi, tum vel maxime in enarratione psalmi* CXVIII. *enucleasset, hoc in libro totus incumbit, ut animæ cum Verbo conjugium perpetuo mystici illius epithalamii commentario edisserat. Quod tamen non ita accipias, quasi versum omnino nullum præterierit, cum re ipsa haud pauci, & ii præsertim qui ad sponsi sponsæque pulcritudinem pertinent, omittantur: sed isti quominus unus sit operis contextus nihil vetant. Porro ut distinctius atque ordinatius cœptum procedat, vir sanctus*[d] *proponit exponitque gradus quatuor, quibus anima jam graviorum jugo vitiorum libera ad summam illam perfectionem, in qua Deo per caritatem juncta numquam postmodum ab ipso divellitur, conscendit. Ceterum sive naturalem ac minime coactam materiæ dispositionem, sive brevem illam, sed acutam Scripturæ explicandæ rationem spectes, seu denique transitionum quibus aptissime nectuntur singula, concinnitatem, jure dixeris commentationem hanc ejusmodi esse, quæ vix ulli ex aliis Ambrosianis cedat.*

Ipsam porro constat libri nomine appellatam, non solum ætate[e] *Cassiodori &*[f] *Augustini: sed etiam ab ipsomet Ambrosio in opere sequenti sub hac inscriptione fuisse memoratam. Utrum vero conciones fuerint quæ primitus ad populum habitæ in hunc librum postea transformatæ sint, obscurius est. Cum enim eum ferme nihil aliud esse advertamus, quam brevem Cantici canticorum paraphrasim, id argumentum sacro suggestui parum admodum videtur convenire. Veruntamen ut non aliter hic atque in libris* de Abraham *factum putemus, tum eorum inter se convenientia adducimur, tum etiam præceptis ad auditorum institutionem maxime accommodis, quæ expositioni ejus inserta nemo non deprehendat. Et hæc causa est cur Cassiodorus Senator loco citato de iis qui in Canticum canticorum scripserunt agens, suum de hac opella judicium ita reliquerit:* Unde, *inquit*, S. Ambrosius in libro tertio Patriarcharum, ubi de persona Isaac loquitur, multa salubriter luculenterque disseruit.

Hæc eadem Cantica totis decem voluminibus tam mirandum in modum Origenes enodaverat, ut non dubitaret[g] *Hieronymus de iisdem scribere:* Cum in ceteris libris omnes vicerit, in Cantico canticorum ipse se vicit. *Maxime autem probabile est præstantissimum hoc opus in manus quoque Ambrosii pervenisse, ac sanctum Antistitem ex laboribus tanti viri a quo reliqui ferme Patres tam multa tamque præclara mutuati sunt, adjumenti aliquid decerpsisse. At quando temporum iniquitas thesaurum illum nobis invidit, non licet quidquam exploratum magis aut deprehensum proponere. Si tamen verum fuerit, quod adversus Erasmum & alios non paucos contendit*[h] *Huetius, quatuor homilias quæ cum sua præfatione inter Origenis atque Hieronymi opera exstant, nulli Patrum latinorum deberi, sed eas ipsissimum initium esse decem Origenianorum voluminum, quas Rufinus a quo latine redditæ sunt, more suo interpolavit: aut si malis sæpius laudato Senatori accedere, easdem nihil aliud esse*[i] *affirmanti, nisi distributam in tres libros amplificationem, quam ex duabus homiliis alia occasione ab Origene in duo priora Canticorum capita compositis, & ab Hieronymo in latinum versis, Rufinus consarcinavit: si, inquimus, horum alterutrum admittendum sit, ex eorumdem Origenis fragmentorum & Ambrosianæ commentationis collatione intelliges illius methodum non imperite sanctum doctorem esse imitatum, idque cumprimis ubi triplicem Scripturæ sensum nempe naturalem, moralem ac mysticum distinguit, atque edisserit; quamvis in aliis opusculis quæ hactenus a nobis examinata sunt, duos tantum interpretetur,*

[a] Cap. 1.
[b] Cap. 2.
[c] Cap. 3.
[d] Cap. 6.
[e] Lib. de Inst. div. cap. 5.
[f] Lib. 1. contr. Jul. Pelag. c. 9. & l. 2. c. 5.
[g] Ep. ad Damasum Papam.
[h] Origen. lib. 3. §. 7.
[i] Loc. cit.

Ps. 41. 3. tarum, sicut & David dicit: *Sitivit anima mea ad Deum vivum;* ut sitim suam ubertate divinæ cognitionis expleret, & insipientiæ sanguinem spiritualium rigatu dilueret Levit 20. 18. fluentorum. Hic est enim fluxus sanguinis, sicut significat lex, qui deoperitur, quando vir sedenti in diebus sanguinis sui mulieri miscetur. Mulier est delectatio corporis & illecebræ. Itaque cave ne vigor mentis tuæ coitu quodam corporeæ voluptatis inflexus emolliatur, atque in ejus amplexus omnis resolvatur, & fontem ejus aperiat, qui debet esse clausus & septus intentionis studio, & consideratione rationis; Cant. 4. 12. *Hortus* enim *clausus, fons signatus.* Namque mentis vigore resoluto, [a] sensus se corporalis delectationis effundunt, perniciosi nimis, & in appetentiam plenam gravis periculi proruentes: quos, si mentis vividæ considerata mansisset custodia, refrænasset.

CAPUT II.

Quid sit homo, & in qua potissimum parte consistat; qualisve sit anima ejus tam secundum sui naturam, quam per irrationabilem sui partem, qua obnoxia fit corruptioni.

3. INtuere igitur, o homo, qui sis, quo salutem tuam, vitamque tuearis. Quid est itaque homo? Utrum anima, an caro, an utriusque copula? Aliud enim nos sumus, aliud nostrum: alius qui induitur, & aliud vestimentum. Legimus in veteri Gen. 46. 26. Testamento: *Omnes animæ quæ descenderunt in Ægyptum,* de hominibus dictum. Et alibi Gen. 6. 3. dictum est: *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quoniam carnes sunt.* De alterutro ergo legitur, quia homo dicitur & de anima & de carne. Sed illa discretio est, quod ubi anima pro homine ponitur. Hebræus significatur Deo adhærens, non corpori, ut est illud: Prov. 11. 20. *Anima benedicta omnis simplex.* Ubi autem caro pro homine nuncupatur, peccator exprimitur, ut est illud: Rom. 7. 14. & 15. *Ego autem carnalis sum, venumdatus sub peccato; quod enim operor, non cognosco. Non enim quod volo, ago: sed quod odi, illud facio.* Hoc jam posterius & de utroque. Alius est enim qui vult, alius [b] qui odit, alius qui facit. Ibidem 16. & 17. Denique addidit: *Si ergo quod odi, hoc facio, consentio legi, quoniam bona est. Nunc autem jam non ego illud operor, sed quod habitat in me peccatum.* Illud quoque expressius: Ibidem 23. *Video legem carnis meæ repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me in lege peccati.* Et tamen cum utrumque in se concertantem hominem declarasset, hoc est, interiorem & exteriorem, in animæ magis quam in corporis parte se maluit constituere, quod anima sua traheretur captiva ad peccatum, in qua esse se mallet, & esse confirmat dicens: *Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Ibidem 24. Tamquam ab extraneo hoste, ita se desiderat liberari a carne.

4. Non ergo sanguis anima, quia carnis est sanguis: neque harmonia anima, quia & hujusmodi harmonia carnis est: neque aer anima, quia aliud est flatilis spiritus, aliud anima: neque ignis est anima, neque ἐντελέχεια anima: sed anima est vivens; Gen. 2. 7. quia factus est Adam in animam viventem; eo quod insensibile atque exanime corpus anima vivificet & gubernet. Est & præstantior homo, de quo dicitur: *Spiritalis autem dijudicat omnia: ipse autem a nemine judicatur.* 1. Cor. 2. 15. Hic est præstantior ceteris. Unde & David dicit: *Quid est homo quod memor es ejus, aut filius hominis, nisi quod visitas eum?* Psal. 8. 5. ...... *Homo vanitati similis factus est.* Psal. 143. 4. Non ille secundum imaginem Dei homo vanitatis est: sed qui illud amisit, & in peccatum decidit, & in materialia ista dilapsus est, iste homo est vanitatis.

5. Anima igitur secundum sui naturam optima est: sed plerumque [c] per irrationabile sui obnoxia fit corruptioni, ut inclinetur ad voluptates corporis, & ad petulantiam, dum mensuram rerum non tenet, aut fallitur opinione, atque inclinata ad materiam agglutinatur corpori. Sic invisibile ejus impeditur, & malitia repletur; quia dum intendit malitiæ ejus se vitiis replet, & fit defectu bonitatis intemperantior.

CAPUT III.

Perfecta anima terrenis abdicatis, vitiisque domitis Verbum osculari desiderat: cui se Deus Verbum totus infundit. Hoc illa delectata ab eo petit ut attrahatur; quæ omnia etiam Ecclesiæ vir sanctus accommodat.

6. PErfecta autem anima aversatur materiam: omne immoderatum, mobile, malignum refugit ac respuit; nec videt, nec appropinquat ad ullius terrenæ labis corruptionem; divinis intendit, terrenam autem materiam fugit. Fuga autem est, non terras relinquere, sed esse in terris, justitiam & sobrietatem tenere, renuntiare vitiis, non usibus elementorum. * Fugiebat David sanctus a facie Saul; non utique, ut terras relinqueret, sed ut immitis, & inobservantis, & perfidi declinaret conta-

* De pænit. dist. 2. cap. Ut cognoverunt. §. Fugerat.

a Ita mss. plures potioresque. Vat. autem. Theod. & vet. edit. *sensu se corporales delectationes effundunt perniciosæ ..... proruentes.* Theod. *profluentes.* Vat. alter Valc. Torn. ac Rom. edit. *sensim se corporales* &c. ut edit. antiquæ.

b Mss. aliquot bonæ manus, *aliud quod odit.*

c Sic mss. sex probatissimi, cum edit. Rom. At Vat. cod. Joy. cum ant. edit. *secundum irrationabilem sui partem.* Long. Theod. & Valc. *sui motum.* Rursus eodem loco ubi edit. Am. & Era. *ad impœnitentiam,* & Rom. cum mss. Vat. Torn. ac Theod. *& appetentiam,* alii mss. & edit. habent, *& ad petulantiam.* Tertio *pro rationabile ejus,* ut habet edit. Rom. *& visibile ejus,* ut aliæ omnes & mss. nostrates, cod. Vat. præfert, *invisibile ejus,* quem hoc loco sequi libuit. Denique non minor ambigendi locus an legendum, *& fit defectus,* ut in plerisque mss. & edit. Am. ac Era. Frob. an vero, *& fit defectu,* ut in aliis. Sed ad sensum parum admodum referre existimamus.

** Gratianus loco cit. Ambrosii sensum refert potius quam verba; quæ tamen a se exhiberi significat.

tagium. Fugiebat autem adhærens Deo, sicut & ipse ait: *Adhæsit anima mea post te.* Psal. 62. 9. Abducebat se, & ablevabat vitiis sæculi hujus, elevabat animam suam sicut Isaac in campo, vel abalienabat, vel (ut alii habent) deambulabat. Nam hoc quoque ostendit cum virtutibus familiare habere consortium, ut deambulet unusquisque in innocentia cordis sui, nullo usu terrenis vitiis misceatur, atque irreprehensibilem viam inoffenso mentis carpat vestigio, nec ullum locum in se aperiat corruptioni.

7. Talis erat Isaac cum Rebeccam advenientem exspectaret, præparans se copulæ spiritali. Veniebat enim jam cælestibus dotata mysteriis: veniebat magna secum ornamenta aurium & manuum ferens; eo quod auditu & operibus emineat Ecclesiæ pulcritudo, cui recte dictum advertimus: *Esto in millia millium, & semen tuum possideat adversariorum civitates.* Gen. 23. 60. Decora igitur Ecclesia, quæ ex inimicis gentibus filios acquisivit. Sed potest hoc etiam ad animam deputari, quæ passiones corporis subigit, & ad virtutum officia convertit, repugnantesque motus sibi obedientes efficit. Ergo vel anima Patriarchæ videns mysterium Christi, videns Rebeccam venientem cum vasis aureis & argenteis, tamquam Ecclesiam cum populo nationum, mirata pulcritudinem Verbi, & sacramentorum ejus dicit: *Osculetur me ab osculis oris sui.* Cant. 1. 1. Vel Rebecca videns verum Isaac, verum illud gaudium, veram lætitiam, desiderat osculari.

8. Quid est igitur: *Osculetur me ab osculis oris sui?* Primus animæ processus. Considera vel Ecclesiam jamdiu promisso sibi per Prophetas Dominico adventu, per tempora multa suspensam, vel animam, quæ elevans se a corpore, abdicatis luxuria, atque deliciis, voluptatibusque carnalibus, exuta quoque sollicitudine sæcularium vanitatum, jam dudum infusionem sibi divinæ præsentiæ, & gratiam Verbi salutaris exoptet, commacerari quod sero veniat, & affligi; ideoque quasi vulneratam caritate, cum moras ejus ferre non possit, conversam ad Patrem rogare, ut mittat sibi Deum Verbum; & causam qua sit ita impatiens declarare, dicentem: *Osculetur me ab osculis oris sui.* Non unum osculum quærit, sed plura oscula; ut desiderium suum possit explere. Quæ enim diligit, non est unius osculi parcitate contenta: sed plura exigit, plura vindicat; & ita se amplius dilecto commendare consuevit. Denique illa in Evangelio sic probata est: quia *non cessavit*, inquit, *osculari pedes meos .... & ideo remissa sunt ei peccata multa, quia dilexit multum.* Luc. 7. 45. & 47. Ergo & hæc anima oscula Verbi multa desiderat, ut illuminetur divinæ cognitionis lumine. Hoc est enim osculum Verbi, lumen scilicet cognitionis sacræ. Osculatur enim nos Deus

A Verbum, quando cor nostrum, & ipsum principale hominis spiritu divinæ cognitionis illuminat, quo anima donata caritatis pignore nuptiali, læta atque ovans dicit: *Os meum aperui, & duxi spiritum.* Psal. 118. 131. Osculum est enim quo invicem amantes sibi adhærent, & velut gratiæ interioris suavitate potiuntur. Per hoc osculum adhæret anima Deo Verbo, per quod sibi transfunditur spiritus osculantis: sicut etiam ii qui B se osculantur, non sunt labiorum prælibatione contenti, sed spiritum suum sibi invicem videntur infundere.

9. Ostendens itaque non solam speciem Verbi, & vultum quemdam, sed omnia ejus interiora diligere, adjungit ad osculorum gratiam: *Quia bona*, inquit, *ubera tua super vinum, & odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* Cant. 1. 2. Illa osculum poposcit: Deus Verbum se ei totus infudit, & nudavit ei ubera sua, hoc est, dogmata sua, & interioD ris sapientiæ disciplinas, & unguentorum suorum dulci odore flagravit. Quibus capta, dicit uberiorem esse jucunditatem divinæ cognitionis, quam lætitiam omnis corporeæ voluptatis. Adspirat enim in Verbo odor gratiæ, & remissio peccatorum, quæ in totum diffusa mundum, omnia tamquam exinanito replevit unguento; quia per universos gravis vitiorum colluvies detersa est.

10. *Propterea*, inquit, *adolescentulæ dilexe-* Ibidem 2. & 3. C *runt te. Adtrahe nos; ut post odorem unguentorum tuorum, curramus.* Bona quidem prudentia, sed dulcis misericordia. Illam enim pauci adsequuntur, hæc ad omnes pervenit. Propter hanc, inquit, indulgentiam tuam diligunt te animæ renovatæ spiritu. Unde & ad animam dicitur: *Renovabitur sicut aquilæ juventus tua.* Psal. 102. 5. Ad animam enim loquebatur, dicens: *Benedic anima mea Dominum.* Ibidem 1. Et ideo festinat ad Verbum, & rogat ut adtrahatur, ne forte derelinquaE tur; quia currit Dei Verbum, & non est alligatum. Denique exsultat tamquam gigas ad currendam viam. Et quia egressus ejus a summo cælo, & occursus ejus usque ad summum ejus, videns se imparem tantæ velocitati dicit: *Adtrahe nos.* Bona anima, quæ non pro se sola, sed pro omnibus rogat, *Adtrahe*, inquit, *nos.* Habemus enim cupiditatem sequendi, quam unguentorum tuorum inspirat gratia: sed F quia cursus tuos æquare non possumus, adtrahe nos; ut auxilio tuo fultæ, vestigiis tuis possimus insistere. Si enim tu adtraxeris, curremus & nos, & spiritalia velocitatis flabra capiemus. Deponitur enim sarcina quibus manus tua fulcro est, & oleum tuum infunditur, quo curatus est ille qui a latronibus vulneratus est. Ac ne impudens tibi videatur quod ait: *Adtrahe nos,* Matt. 11. 28 audi dicentem: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego vos reficiam.* Vides

des quod libenter nos adtrahat, ne remaneamus sequentes. Sed qui vult adtrahi, currat ut comprehendat: & currat superiora obliviscens, & ea quæ sunt priora appetens; sic enim poterit Christum comprehendere. Unde & Apostolus ait: *Sic currite, ut omnes comprehendatis*. (1. Cor. 9. 24.) Vult & ista ad bravium pervenire, quæ desiderat comprehendere. Prudenter ergo rogat ut adtrahatur; quia non omnes sequi possunt. Denique Petro dicenti: *Quo vadis?* Respondit Verbum Dei: *Non potes me sequi modo, sequeris autem postea*. (Johan. 13.) Claves ei commiserat regni cælorum, & sequendo se imparem judicavit. Hanc tamen animam non distulit; quia non præsumebat, sed rogabat.

CAPUT IV.

Introducitur in cubiculum Regis perfecta anima. Cui corporis se contagione fuscatam querenti, ut se cognoscat, exuat &c. Christus præcipit. Eadem equæ Salomonis comparatur. Ad hæc putei quos fodit Isaac, quid significent? Et quo pacto demum Christus revocatus ab anima, saliens redeat, nec non ipsi adblandiatur?

(Cant. 1. 3.) (Secundus animæ progressus.) 11. Denique ait: *Introduxit me rex in cubiculum suum*. Beata anima, quæ Verbi ingreditur penetralia. Insurgens namque de corpore ab omnibus fit remotior quæ intra semetipsam divinum illud si quo modo adsequi possit, scrutatur & quærit. Quod cum potuerit comprehendere, ea quæ sunt intelligibilia supergressa, in illo confirmatur, atque eo pascitur. Talis erat Paulus qui sciebat se raptum in paradisum: sed sive extra corpus raptum, sive in corpore, nesciebat. Adsurrexerat enim anima ejus de corpore, & se a visceribus & vinculis carnis abduxerat atque elevaverat; factusque a semetipso alienus, intra semetipsum tenuit verba ineffabilia quæ audivit, & vulgare non potuit; quia advertit ea loqui homini non licere. Anima ergo bona contemnit visibilia & sensibilia, nec consistit in eis, [a] nec in despiciendis his immoratur & residet: sed adscendit ad illa æterna & invisibilia, & plena miraculis, puro sensu se piæ mentis adtollens. Etenim perfectioni studens, solum illud bonum Divinitatis intendit, nec aliud quidquam requirendum putat; quia tenet quod summum est. Itaque vir hujusmodi, in quo est animæ pulcritudo, solus sibi abundat, quia ipse sibi est satis. Nec solus aliquando est, cui præsul Dominus adest.

12. Denique in illud divini illius introducta secretum: *Exsultemus*, inquit, *& lætemur in te, & diligamus ubera tua super vinum*. (Cant. 1. 3.) Non enim in divitiis, & auri argentisque thesauris, non in possessionum fructibus, non in potestatibus, non in conviviis, sed in solo Deo justus exsultat.

13. Eadem tamen anima cognoscens se corporis societate fuscatam, dicit ad alias animas, vel ad illas cælestes & appositas sacro ministerio potestates: *Nolite adspicere me quod obfuscata sum; quoniam non est intuitus me sol. Filii matris meæ pugnaverunt adversum me*, (Ibidem 5.) hoc est, impugnaverunt me corporis passiones, carnis illecebræ coloraverunt; ideo mihi sol justitiæ non refulsit: quo viduata præsidio, devotionem meam, & observantiam plenam servare non potui; hoc est enim: *Vineam meam non custodivi*, (Ibidem.) quia spinas & non uvam adtuli, id est, faciens peccata pro fructibus.

14. Et cum de Verbo loquitur, irradiante sibi Verbi splendore conversa ad ipsum dicit: *Ubi pascis? Ubi manes in meridiano?* (Ibidem 6.) Recte dicit: *Ubi pascis*, quia * regale est Dei Verbum: *Ubi manes*, quia morale: *In meridiano*, quia mysticum. Siquidem meridie Joseph cum fratribus suis in convivio constitutus futurorum temporum mysteria revelabat. Sed etiam David ait: *Revela ad Dominum viam tuam, & spera in eum, & ipse faciet: & educet sicut lumen justitiam tuam, & judicium tuum tamquam meridiem*. (Psal. 36. 5.) Et ipse Paulus circumfulsisse sibi lumen meridie adseruit, quando a persecutione est conversus ad gratiam. (Act. 9. 3.) Queritur ergo quod derelicta sit, quod destituta sit pauper ex divite. Abundabat enim munere gratiarum: sed egere cœpit, ubi divinæ præsentiæ sibi copia denegata est; & ideo vel quasi mercenaria haberi postulat, quæ ante sibi pretiosioris copulæ gratiam vindicabat.

15. Cui respondit Verbum Dei: *Nisi cognoscas te, decora inter mulieres*; (Cant. 1. 7.) quæ quereris quod relicta sis, nisi te cognoscas, nisi te pœniteat lapsus tui, nisi intentionem devotionis approbes, nisi fides tua & sinceritas augeatur, querela nihil proderit. Aut sic: Nisi cognoscas te quia decora es, nisi pulcritudinem naturæ tuæ serves, & corporis te illecebræ non demergant, nec impedimenta detineant, nihil tibi creaturæ melioris nobilitas suffragabitur.

16. Cognosce igitur te, & naturæ tuæ decorem, & exi quasi exuta vinculis pedem, & nudo exserta vestigio; ut carnalia integumenta non sentias: vestigium mentis tuæ corporalia vincula non implicent;

a Edit. Rom. & primæ ab illa Paris. *nec in subiciendis*. Reliquæ cum mss. omnibus, *nec in despiciendis*; excepto tamen uno cod. Vat. in quo, *nec inspiciendis*. Sed in recepta lectione nihil mutandum, cum *despicere*, non semper idem sit ac *contemnere*, sed a probatis auctoribus sumatur etiam pro *dispicere* & *considerare*.

* Cum ibi alludat ad triplicem Scripturæ sensum, *regale*, dixit pro *naturale*, quia Verbo naturaliter competit regem esse.

cent; ut pes tuus speciosus appareat. Tales enim sunt qui ad regnum cælorum annuntiandum eliguntur a Domino, de quibus dictum est: *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem!* Esai. 52. 7. Talis Moyses, cui dicitur: *Solve calceamentum pedum tuorum*; Exod. 3. 5. ut vocaturus populum ad Dei regnum, prius carnis exuvias deponeret, & nudo spiritu, vestigioque mentis incederet. Hoc est ergo quod ait: *Exi tu in calcaneis regum, & pasce hœdos tuos in tabernaculis pastorum*; Cant. 1. 7. quia per greges regnum intelligimus, eo quod B potestatis sit gregibus præsidere. Præsidet autem unusquisque sibi quadam potestate regali, si coerceat in se corporis luxus, & servituti redigat carnem suam. Ideoque dictum est: *Regnum Dei intra vos est*. Luc. 17. 21. Unde pulcre ait ad animam: *Exi*, id est, exi a servitio, exi a carnis imperio atque dominatu: & exi non in carne, sed in spiritu: exi ad regimen potestatis. Ideoque addidit. *Pasche hœdos tuos*. Rege ea C quæ in sinistra tua sunt; nam si non regantur, facile labuntur. Coerce [a] petulantiam, lasciviam tui corporis, & luxuriam irrationabilem: edoma leves motus, pasce eos non in corporeis tabernaculis, sed in tabernaculis pastorum, qui regere gregem norunt. Sunt enim amabilia tabernacula Israel sicut nemora obumbrantia super flumen, in quibus anima tamquam in procinctu bellico sita bonam exercet militiam, incursus explorat hostiles, D virtutis labore quærit victoriam; ut possit equæ illi quæ Salomonis est, comparari, Cant. 1. 8. velox ad currendum, habilis ad partum; quoniam fœcunditas animæ desideratur & quæritur.

17. Hæc ergo equa pretiosa est, & currus Pharao veloces; quod aliqui ad Ecclesiam referunt & ad populum. Sed de hoc mysterio alibi sæpius diximus, & maxime in Psalmo centesimo octavo decimo. Serm. 2. in Psal. 118. Hoc autem loco de anima dicendum suscepimus. E Hujus equæ similis æstimatur hæc anima, hoc est, propheticæ vel apostolicæ virtutis, quod in eorum annumeretur grege, qui fœcunditate prædicationis suæ totius orbis terrarum spatia referserunt; & quamvis in corpore constituti, nulla tamen cursus spiritalis sensere dispendia. Ideoque laudatur quod cælesti sibi illuminante præcepto, jam speciosa, jam pulcra fit, quæ vultu præferat castitatis decorem, & redimicula cervicis adtollat, F in qua sunt patientiæ & humilitatis insignia. Talis animæ diligebat Isaac verus decorem, humilitatem, patientiam; & ideo partus ejus avide requirebat.

18. Concepit autem Rebecca, & patientia sua nodum sterilitatis absolvit. Quid A autem pariat prophetica atque apostolica anima consideremus, & quomodo pariat: *Abiit*, inquit, *interrogare Dominum*, Gen. 25. 22. quia exsultabant infantes in utero ejus. Et responsum accepit: *Duæ gentes in utero tuo sunt*; ibidem 23. eo quod nihil sponte præsumat: sed in omnibus summum Deum præsulem poscat suorum consiliorum; simul plena pacis atque pietatis duos populos sua fide & prædicatione connectat, & tamquam utero suo claudat.

19. Quæ non immerito soror magis quam uxor appellatur, eo quod mitis atque pacifica anima communis magis pietatis quam specialis copulæ nomen accipiat; & quia universis magis quam uni se existimet obligatam.

20. Fodit autem puteos Isaac, & plurimos quidem, [b] quos foderat pater ejus, & repleverant illos post mortem Abrahæ patris illius, alienigenæ. Præ ceteris tamen fodit hos puteos, unum in convalle Gerarum, & invenit ibi puteum aquæ vivæ: & litem fecerunt pastores Gerarum cum pastoribus Isaac; eo quod aquam sibi ejus putei quasi propriam vindicabant, & vocavit nomen ejus Injustitiam. Et fodit alium puteum, in quo orta est disceptatio; & imposuit illi nomen Inimicitias. Et fodit tertium, in quo lis nulla inter pastores commissa est, & vocavit eum Latitudinem. [c] Fodit & puteum Juramenti, & non invenit in eo aquam; & vocavit eum puteum Juramenti.

21. Quis hæc legens, terrena magis quam spiritalia opera esse arbitretur, quod vel Abraham fodit puteos, vel Isaac, tanti videlicet patriarchæ, vel etiam Jacob, sicut & in Evangelio reperimus, Johan. 4. 12. velut fontes quidam generis humani, & specialiter devotionis ac fidei. Quid est enim puteus aquæ vivæ, nisi profundæ altitudo doctrinæ? Unde & Agar ad puteum Angelum vidit, & Jacob ad puteum Rachel sibi invenit uxorem: Moyses quoque secus puteum futuri locavit merita prima conjugii.

22. A puteo igitur visionis aperire Isaac adorsus est puteos, & bono ordine; ut ejus putei aqua primum rationabile animæ, oculumque ejus dilueret & foveret, quo visum ejus faceret clariorem. Fodit etiam alios puteos plures. Unde & scriptum est: *Bibe aquam de tuis vasis, & de puteorum tuorum fontibus*. Prov. 5. 15. Quanto plures fuerint, tanto est uberior redundantia gratiarum. Fodit tamen puteum, quem foderat pater ejus Abraham, de quo litem fecerunt pastores Gerarum, hoc est, maceriæ. Ubi enim maceria, ibi divisio inter repugnantes, ibi

a Mss. Big. & Ebr. *petulantiam lasciviam tui corporis, & luxuriæ irrationabilis edoma leves motus. Pasce* &c.

b Rom. edit. *nam quos foderat Abraham pater ejus, obstruxerunt & impleverunt terra....patris ejus.* Eadem multos Scripturæ locos passim infarcit, quos nusquam alibi reperias.

c Edit. Rom. *Fodit & alium puteum, & nuntiantes servi invenisse se in eo aquam. vocavit eum* &c. ne correcte quidem. Duo mss. *Fodit & puteum Juramenti. Etenim invenit in eo aquam, & vocavit* &c. Reliqui vero mss. & edit. nobiscum faciunt: immo & LXX. Interpretum auctoritas, quos adi Gen. 26. 32. & Notas Nobilii ibidem.

ibi injustitia; & ideo vocavit Injustitiam. Alium quoque fodit, & orta dissensione, vocavit eum Inimicitias. In quibus videtur elucere doctrina moralis; eo quod sublato pariete maceriæ, solutæ sint in carne hominis inimicitiæ, & facta sint utraque unum in figura per Isaac, in veritate per Christum; meritoque postea pura aqua in eo puteo sit reperta, tamquam doctrina moralis utilis ad hauriendum. Puteus quoque Latitudinis quid aliud significat nisi de naturalibus disciplinam? Qua causa & Latitudo dicitur, quia sine contentione, sine lite, jam quietus atque securus est, qui mundana hæc & sensibilia fuerit supergressus. Unde superatis jam adversantibus & alienigenis cogitationibus (quid enim tam alienum quam omnia sæcularia, quæ perpetua esse non possunt) potest sapiens
Gen. 26. 22. dicere: *Dilatavit Dominus nobis, & auxit nos super terram*, quia terrena transcendit. Ultimus est puteus Juramenti, in quo ei visus est Deus, & ait ei: [a] *Noli timere, tecum enim sum*. Et benedixit eum. Hæc doctrina jam mystica est. [a] Ibidem 24.

23. Habes hæc in Salomone, quia Proverbia ejus moralia; Ecclesiastes naturalis, in quo quasi vanitates istius despicit mundi; mystica ejus sunt Cantica
Osee 10. 12. canticorum. Habes & in Propheta: *Seminate vobis ad justitiam, vindemiate ad fructum vitæ, illuminate vobis lumen cognitionis.* Hoc est enim lumen cognitionis, habere caritatis perfectionem. Ideoque dictum est: *Noli timere*; caritas enim timorem excludit foras. Ut cognoscamus autem quia & Salomon ita hos interpretatus est puteos, ut ad moralem doctrinam, & naturalem referret, & mysticam, in singulis libris suis quos de moralibus, vel naturalibus, vel mysticis scripsit, posuit hos puteos.

24. Nam & in Proverbiis cum declinandam speciem diceret sæcularis illece-
Prov. 5. 15. bræ, ait: *Bibe aquam de tuis vasis, & de puteorum tuorum fontibus, & superfluant tibi*
Ibidem 18. *aquæ de tuo fonte*. Et infra: *Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, & jucundare cum uxore*;
b [b] eo quod a versus tentamenta mundi remedio nobis vera sapientia sit. Moralis quoque doctrina, quæ imaginem mundanæ voluptatis meretriciis quibusdam illitam fucis irriguo suo diluat, & fluento sui fontis abstergat.

25. De naturalibus quoque habes in
Eccles. 2. 6. Ecclesiaste dictum: *Feci mihi piscinas aquarum ad irrigandum ex his saltum germinantem*. Neque te moveat quod pro puteo piscinas posuit; quia & Moyses puteum

A Latitudinis dixit, eo quod a sollicitudine omni & angustiis absolvitur, qui mundum hunc pia mente transcenderit. Non immerito ergo piscinas habet Ecclesiastes, qui vidit nullam abundantiam esse sub sole: sed si quis abundare velit, in Christo abundet.

26. Et de mysticis puteus superest nobis, quem etiam ipsum reperimus in Canticis canticorum, dicente Scriptura:
B *Fons hortorum, puteus aquæ vivæ, & impetu descendens a Libano*. Etenim si mysteriorum altitudinem persequaris, puteus tibi videtur tamquam in profundo sita mystica esse sapientia: si vero haurire velis affluentiam caritatis quæ major & uberior est quam fides & spes, tunc tibi fons est. Exuberat enim caritas, ut & haurire eam cominus, & rigare ejus affluentia hortum tuum possis spiritalibus fructibus redundantem. [c] Et quia ultra
C ipsum puteum Latitudinis est, qui caritatem habet; ideo dixit, quia ubi caritas est, ibi impetus magnus descendit a Libano. Ne quid autem moveat quod & puteum & fontem eumdem dixit, etiam Evangelium te instruat, in quo scriptum est: *Quia venit Jesus in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sychar, juxta prædium quod dedit Jacob Joseph filio suo. Erat autem ibi fons Jacob. Et fatigatus*, inquit, *sedebat sic super puteum*. Unde ad mysticam do-
D ctrinam hunc referri puteum etiam ibi cognoscimus, quia ibi Samaritana illa, id est, custos (custos autem cælestium præceptorum) hausit de puteo illo divina mysteria cognoscens quia Deus spiritus est, & non in loco adoratur, sed in spiritu; [d] & quia Messias Christus est. Et ideo qui adhuc exspectatur a Judæis, jam venit. Quibus auditis, mulier illa quæ speciem Ecclesiæ gerit, legis sacramenta cognovit, & credidit.

Cant. 4. 15.
c
Johan. 4. 5. & 6.
Ibidem 24. & seq.
d

E 27. In ipso quoque Canticorum libro Salomon hanc triplicem sapientiam evidenter expressit; licet in Proverbiis dixerit, ut tripliciter sibi scriberet, qui sapientiam ejus vellet audire. Ait ergo in Canticis sponsa de sponso: [e] *Ecce es sponsus consobrinus meus equidem pulcher: acclinatio nostra opaca, trabes domorum nostrarum cedri, lacunaria nostra cupressi*. Possumus hoc de moralibus accipere. Ubi
F enim requiescit Christus & Ecclesia, nisi in operibus suæ plebis? Denique ubi impudicitia, ubi superbia, ubi iniquitas erat, ibi ait dominus Jesus: *Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet*.

Prov. 22. 20.
e
Cant. 1. 15. & 16.
Matth. 8. 20.

28. De naturalibus autem quid accimus?

a Rom. edit. *Ego sum Deus Abraham patris tui, ne timeas*.
b Addit Rom. edit. *quæ ab adolescentia tua*; eo quod &c.
c Ita sex mss. melioris notæ. Unus, *Et quia ultra ipsum puteus* &c. Tres alii, & cunctæ edit. *Et quia ipse puteus* &c.
d Edit. *Et quia Messias venit qui Christus est*. Mss. *Et quia Messias Christus est*.

e Sic mss. octo probatiores. Alii aliquot, ac vet. edit. *Ecce sponsus est consobrinus meus. Et ideo pulcra acclinatio*, &c. Rom. vero, *Ecce pulcher es consobrine mi, ecce pulcher es, & decorus; acclinatio nostra*, &c. LXX. Interp. Ἰδοὺ εἶ καλὸς ἀδελφιδός μου, καί γε ὡραῖος, πρὸς κλίνη ἡμῶν σύσκιος. Vide Notas Nobilii ad hunc versum.

Cant. 2. 3. pimus? *In umbra*, inquit, *ejus concupivi & sedi, & fructus ejus dulcis in faucibus meis*. Qui enim terrena supergreditur, & cui mundana moriuntur (quoniam crucifigitur ei mundus, & ipse mundo) omnia quæ sunt sub sole refugit & contemnit.

Cant. 2. 4. 29. De mysticis quoque ait: *Introduc me in domum vini, constitue in me caritatem*. Etenim sicut vineam suam vitis, ita dominus Jesus populum suum quasi vitis æterna quibusdam brachiis caritatis amplectitur.

30. Considera singula. In moralibus flos est, & inter spinas lilium, sicut ipse ait: Ibidem 1. *Ego flos campi, & lilium convallium*. In moralibus ergo flos est. In naturalibus sol justitiæ, qui oriens & resurgens illuminat, occidens obumbrat. Cave ne tibi occidat, quia scriptum est: *Sol non occidat super iracundiam vestram*. Ephes. 4. 26. In mysticis caritas est, quia plenitudo legis est Christus. Et ideo Ecclesia quæ diligit Christum, vulnerata est caritate.

31. Hanc itaque caritatem suscitat, & resuscitat, donec vocem ejus accipiat, & præsentiam ejus arcessiat; quia quæsitus non solum venit, sed etiam saliens venit: Cant. 2. 8. *Saliens super montes, & transiliens super colles*. Super majoris gratiæ animas salit, inferioris transilit. Vel sic: saliens quomodo venit? Saltu quodam venit in hunc mundum. Apud Patrem erat, in Virginem venit, & ex Virgine in præsepe transilivit. In præsepi erat, & fulgebat in cælo, descendit in Jordanem, adscendit in crucem, descendit in tumulum, surrexit e tumulo, & sedet ad Patris dexteram. Inde quasi hinnulus cervorum, qui desiderat ad fontes aquarum, descendit ad Paulum, & circumfulsit eum, & exsilivit super Ecclesiam sanctam, quæ est Bethel, quod dicitur domus Dei. Pauli enim vocatio Ecclesiæ firmitudo est.

32. Venit ergo, & primo post parietem est, ut inimicitias animæ & corporis solvat, sublato pariete qui impedimentum concordiæ videbatur adferre. Deinde prospicit per fenestras. Quæ sint fenestræ audi Prophetam dicentem: *Fenestræ apertæ sunt è cælo*. Isai. 24. 18. Prophetas utique significat, per quos Dominus genus [a] respexit humanum priusquam in terras ipse descenderet.

33. Et hodie si qua eum anima multum requirat, multum merebitur misericordiæ; quoniam qui multum requirit, plurimum debetur ei. Si qua ergo anima eum studiosius quærat, longe audit vocem ejus: & quamvis [b] ab aliis requirat, præ ipsis a quibus quærit, audit vocem ejus. Videt eum salientem ad se venire, id est, properantem atque currentem, & transilientem eos qui infirmo corde virtutem ejus capere non possunt; denique prospicientem per ænigmata prophetarum, legendo eos & tenendo eorum sermones videt eum prospicientem, sed quasi per fenestram, non adhuc quasi præsentem. Videt eminentem super retia. Quid est hoc, nisi forte quia illa retia nobis sunt, non illi. Retia sunt, eo quod adhuc illa anima intra sensibilia & mundana sit, quæ mentem hominis capere, & quodam sinu proprio consueverunt involvere. Posito ergo adhuc in sæcularibus, sed tamen quærenti eum per retia se ostendit.

34. Denique dicit ad animam ejusmodi: *Exsurge, veni proxima mea*, id est, exsurge Cant. 2. 10. a delectationibus mundi, exsurge a terrenis, & veni ad me, quæ adhuc laboras, & onerata es, quia sollicita es quæ sunt mundi. Veni supra mundum, veni ad me, quia ego vici mundum. Veni prope me jam pulcra æternæ vitæ decore, jam columba, id est, mitis atque mansueta, jam tota plena gratiæ spiritalis. Jure ergo jam retia timere non debet, cum is vocet ad se animam qui tentamentis & retibus mundi non potuit capi. Nam cum nos homines ambulemus in medio laqueorum, per appetentiam escæ retibus simul & laqueis obnoxii sumus. Ille in corpore positus retia non timebat, sed eminebat super retia, id est, super tentamenta mundi, & corporis passiones; immo & alios eminere faciebat. Ideoque etiam hanc animam fundare volens dicebat: *Exurge, veni proxima mea*, noli timere retia.

35. *Jam præteriit hyems*, id est, venit pascha, venit indulgentia, venit remissio peccatorum, cessavit tentatio, imber abiit, procella abiit & quassatio. Ante adventum Christi hyems est, post adventum ejus flores sunt. Unde ait: *Flores visi sunt in terra*. Ubi ante spinæ, ibi nunc flores. *Tempus*, inquit, *secandi advenit*. Ubi ante desertum, ibi nunc messis est. *Vox turturis audita est in terra nostra*. Bene addidit Propheta, *Nostra*, quasi admirans quod ubi ante impudicitia, ibi nunc castitas. Ibidem 11. Ibidem 12.

36. *Ficus protulit grossos suos*. Quæ ante quasi infructuosa jubebatur excidi, hæc fructus ferre jam cœpit. Sed quid dubitas quia grossos dixit? Priores discutit, ut posteriores meliores adferat. Grossus sicut Synagogæ fructus abjicitur: Ecclesiæ autem renovatur. Ibidem 13.

37. Et quamvis plena tranquillitas sit, & adoleverint mysteria, iterum tamen dicit: *Surge secura integumento petræ*, id est, tuta præsidio passionis meæ, & fidei munimento. Ibidem 14. Suxerunt enim mel de petra, & oleum de firmissima petra. Hoc integumento animæ piorum indutæ, jam nudæ non sunt, & hæc illis est præmunitio. Ideoque & huic animæ ait: *Et veni tu columba mea integumento petræ juxta præmunitionem, ostende mihi faciem*

a Edit. Rom. *ad genus respexit humanum, priusquam ipse descenderet, & locutus est*. In ant. autem edit. deest *respexit*, ac vocula, *et*. In mss. vero legitur ut in contextu.

b Omnes edit. *ab aliis requiratur, præ ipsis a quibus quæritur* &c. Mss. e contrario, *ab eis requirat*, &c.

faciem tuam, & insinua vocem tuam. Hortatur ad confidentiam, ut non erubescat crucem Christi, nec ejus signaculum. Hortatur ad confessionem, vult omnes insidias demoveri; ut bonus odor fidei spiret, ut dies fulgeat, ut adversæ noctis umbra non noceat; quoniam qui juxta Christum est dicit: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit.* (Rom. 13.12.) Est & umbra sæcularium quæ præteriit, & dies cælestium Christus qui sanctis suis lucet. Accipit hæc anima bona pignora caritatis.

CAPUT V.

Sponsus denuo sublapsus ab anima in cubili in noctibus &c. *incassum quæritur; & quare? Idem tamen postea invenitur; quomodo ipse teneri debeat? Hunc deinde cum sponsa e deserto adscendentem filiæ Ierusalem mirantur, atque ad thalamum profectæ epithalamio celebrant. Ipse quoque animam propius vocatam variis laudibus exornat.*

(Tertius animæ processus.) 38. Sed quia semper solliciti esse debemus, semper intenti; & quia Verbum Dei sicut capreola exsilit, aut sicut hinnulus cervorum, semper vigilet anima, & prætendat quæ requirit eum, & quæ tenere desiderat. Ideo quasi sublapsum sibi, *In cubili,* inquit, *meo, in noctibus quæsivi quem dilexit anima mea.* Qui bene quærit, in cubili quærat, in noctibus quærat, nec dies feriatus, neque noctes sit. Nullum tempus vacet a pietatis officio; & si non invenerit primo, perseveret in requirendo. Ideoque dicit: *Exsurgam itaque, & quæram in civitate, in foro, in plateis.* (Ibidem 2.) Et fortasse ideo non invenit adhuc, quia in foro quæsivit, ubi lites sunt; in plateis, ubi nundinæ rerum venalium. Non enim ulla Christus pecunia comparatur.

39. Possumus & sic intelligere. In cubili quærit Christum, quæ quærit eum cum tranquillitate, cum pace. In noctibus quærit, quoniam per parabolas loquebatur. Posuit enim tenebras latibulum suum; & nox nocti indicat scientiam. Deinde quoniam quæ dicimus in corde nostro, ea nos compungere in cubilibus debent. Sed tamen nec sic invenit, & ideo dicit: *Exsurgam,* id est, erigam, & adtollam intentionem meam, ut quæram impigre, quæram sollicite: introibo in civitatem. Est & anima quæ dicit: *Ego civitas munita, ego civitas obsessa.* (Esai. 27.3.) Est civitas munita per Christum, est civitas illa Hierusalem in cælo in qua abundant divinæ legis interpretes, & disciplina periti: per eos Verbum Dei quæritur. *Quæram,* inquit, *in foro* illius civitatis, in illo foro ubi tractant jura consulti, ubi oleum venditur, quod Evangelicæ virgines emunt, (Matt. 25.9.) ut semper faces suæ luceant, nec eas fumus iniquitatis extinguat. *Quæram,* inquit, *in plateis* in quibus superfluunt aquæ de illis fontibus prorumpentes, de quibus Salomon dicit esse potandum. (Prov. 5. 15.)

40. Dum quærit igitur Christum, invenit custodes qui in ministerio sunt, ab his requirit. (Cant. 3.3.) Sed anima quæ Deum quærit, etiam custodes transit. Sunt enim mysteria quæ etiam Angeli concupiscunt videre. Unde Petrus ait: *Nuntiata sunt,* inquit, *vobis per eos quibus Evangelizaverunt. Spiritu sancto misso de cælo, in quem concupiscunt Angeli prospicere.* (1. Petr. 1.12.) Ergo qui transierit custodes, Verbum invenit. Transivit Johannes, qui Verbum apud patrem invenit. (Johan. 1. 1.)

41. Multi quoque sunt qui in otio quærunt Christum, & non inveniunt, & inveniunt eum in persecutionibus, & cito inveniunt. Et ideo quasi post tentationes, quia periculis fidelium suorum adest: *Quam modicum,* inquit, *cum transivi ab eis, inveni eum, tenui eum, & non dimisi eum.* (Cant. 3. 4.) Omnis enim qui quærit, invenit; & qui invenerit, adhærere debet, ne possit amittere.

42. Et quoniam per Evangelium in terris videmus cælestia mysteria figurata, [a] veniamus ad illam Mariam, veniamus & ad Magdalenam. Consideremus quemadmodum Christum in cubili corporis sui in quo defunctus jacebat, in noctibus quæsiverint, quando dixit illis Angelus: *Iesum qui crucifixus est quæritis: non est hic, surrexit enim. Quid igitur quæritis viventem cum mortuis?* (Matt. 28.5 & seq.) Quid quæritis in sepulcro eum qui jam in cælo sit? Quid quæritis in vinculis sepulturæ universorum vincula solventem? Non sepulcrum huic sedes, sed cælum est. Ideo dixit una ex his: *Quæsivi eum, & non inveni eum.* (Cant. 3. 1.)

43. Tamen dum vadunt Apostolis nuntiare, miseratus quærentes, *occurrit eis Iesus dicens: Avete. Illæ autem accesserunt, & tenuerunt pedes ejus, & adoraverunt eum.* (Matt. 28. 9.) Tenetur ergo Jesus, sed delectatur sic teneri, quia fide tenetur. Denique delectavit eum & illa mulier quæ tetigit eum, & curata est sanguinis fluxu, de qua dixit: *Tetigit me aliquis; nam sentio virtutem de me exisse.* (Luc. 8. 46.) Tange ergo, & fide tene eum, & constringe fideliter pedes ejus; ut virtus de eo exeat, & sanet animam tuam. Et si dicat: *Noli me tangere:* [b] tu tene; *Nondum enim adscendi ad patrem meum,* dixit semel. (Johan. 20. 17.) Dixit: *Noli me tangere,* quando resurrexit: aut forte illi dixit quæ putabat furto esse sublatum, & non virtute propria resuscitatum. Denique in alio libro habes, quia tenentibus pedes & adorantibus dixit: *Nolite*

a Rom. edit. ex uno Vat. cod. *veniamus ad Magdalenam, veniamus & ad alteram Mariam.*

b Quæ inferuntur inter voces, *tu tene*, & *dixit noli*, in edit desiderabantur: sed omnium mss. auctoritate restituta sunt.

Matt. 18. 10. *lite timere*. Tene ergo & tu anima, sicut A
Cant. 3. 4. tenebat & Maria, & dic: *Tenui eum, & non dimittam*, sicut dicebant ambæ: Teneamus te. Vade ad Patrem, sed non relinquas Evam, ne iterum labatur. Tecum eam ducito, jam non errantem, sed arborem vitæ tenentem. Rape tuis pedibus inhærentem, ut tecum adscendat: noli me dimittere, ne iterum serpens venena sua fundat, ne iterum quærat femineum mordere vestigium, ut supplantet
B Adam. Dicat ergo anima tua: Teneo te, & inducam te in domum matris meæ, & in secretum ejus quæ concepit me; ut cognoscam mysteria tua, ut hauriam sacramenta tua. Suscipe igitur Evam jam non ficulneæ foliis adopertam, sed sancto amictam Spiritu, & nova gratia gloriosam; quia jam non tamquam nudata absconditur: sed tamquam circumdata vestimenti splendore fulgentis occurrit, quia vestit
De pœnit. dist. 2. cap. Sed nec Adam. eam gratia. Sed nec Adam primo nudus erat quando eum innocentia vestiebat.

44. Videntes itaque eam filiæ Hierusalem Christo inhærentem, & adhuc adscendentem cum eo (dignatur enim quærentibus frequenter occurrere, & condescen-
Cant. 3. 6. dere ut eos elevet) dicunt: *Quæ hæc est quæ adscendit a deserto?* Desertus hic terræ locus & incultus videtur, sentibus & spinis nostrorum obsitus delictorum. Mirantur videlicet quomodo anima quæ ante * in inferno derelinquebatur, inhæreat Dei Ver-
C bo, & adscenderit sicut vitis propago, in superiora se subrigens, velut fumus natus ex igni, atque alta petens, tum præterea bonis operibus flagret. Odor autem ille orationis piæ redolet suavitatem, quæ dirigitur sicut incensum in conspectu Dei.
Apoc. 8. 4. Et in Apocalypsi legimus quod, *Adscendit fumus incensorum de orationibus Sanctorum*, quæ incensa deferuntur per Angelum, sanctorum orationes scilicet, super altare
E illud aureum quod est ante sedem Dei, & tamquam piæ precationis suave flagrat unguentum; quia de æternorum & invisibilium, non de corporalium petitione compositum est: præcipue tamen myrrham redolet & thus, eo quod peccatis mortua sit, & Deo vivat.

45. Hanc igitur adscendentem & non resistentem videntes, & meritorum ejus odoribus delectatæ, agnoscentes quoque Salomonis illius pacifici esse sponsam, et-
F iam comitatu sedulo prosequuntur usque ad lectum Salomonis; eo quod ei vera
Cant. 3. 7. requies in Christo debeatur. Lectus enim sanctorum Christus est, in quo universorum fessa sæcularibus præliis corda requiescunt. In hoc lecto requievit Isaac, &
Gen. 25. 23. benedixit filium juniorem dicens: *Major serviet minori*. In hoc lecto recubans Jacob benedixit duodecim Patriarchas. In hoc lecto recubans archisynagogi filia surrexit a morte. In hoc lecto jacens viduæ defunctus mortis vincula Christi vocatus voce dissolvit.

46. Perducta igitur sponsa usque ad sponsi requiem, nuptiale canunt carmen dicentes filiabus Hierusalem: *Egredimini, & videte re-* Cant. 3. 11.
gem Salomonem in corona qua coronavit eum mater ejus in die sponsalium ejus. Canunt epithalamium, & vocant ceteras potestates cælorum, vel animas; ut videant caritatem quam circa filias Hierusalem habet Christus. Unde & meruit coronari a matre quasi filius caritatis, sicut Paulus ostendit dicens: *Quia Deus eripuit nos de potestate tenebra-* Coloss. 1. 13.
rum, & transtulit in regnum filii caritatis suæ. Caritatis itaque filius & ipse caritas est, non ex accidentibus habens caritatem: sed habens semper in substantia sua sicut regnum, de quo dicit: *Ego in hoc natus sum*. Joh. 18. 37.
D Ideoque dicunt: *Egredimini*, id est, exite de sollicitudinibus & cogitationibus sæculi, exite de angustiis corporalibus, exite de vanitatibus mundi, & videte quam rex pacificus in die sponsalium suorum habeat caritatem; quam gloriosus sit, quia corporibus resurrectionem dedit, & animas sibi junxit. Hæc magni est corona certaminis, hoc præclarum munus sponsalium Christi, sanguis ejus & passio. Quid enim plus potuit dare, qui sibi etiam non pepercit, [a] & pro nobis in mortem animam suam obtulit?

47. Ipse quoque dominus Jesus delectatus fide animæ hujus, confessione, gratia, & collaudatis ejus meritis, propius eam advocat dicens: *Ades huc a Libano, sponsa,* Cant. 4. 8.
ades huc a Libano: transibis & pertransibis a principio fidei a capite Sanyr, & Hermonum, a speluncis leonum, a montibus pardorum, hoc est: Egredere de corpore, & totam te exue. Non potes enim mihi adesse, nisi ante peregrineris a corpore; quoniam qui in carne sunt, peregrinantur a Dei regno. *Ades*, inquit, *ades*. Bene repetivit, quia sive præsens, sive absens, adesse & placere domino Deo tuo debes. Adesto præsens, adesto absens, etsi adhuc in corpore es. Mihi enim omnes præsentes sunt, quorum fides mecum est. Adest mihi, qui exiit de sæculo. Adest mihi, qui me cogitat, me intuetur, de me sperat, cui ego portio sum. Adest mihi, qui abfuerit sibi. Adest mihi, qui se negaverit sibi. Ille mecum est, qui intra se non est; quoniam qui in carne est, non est in spiritu. Ille mecum est, qui ex se ipso egreditur. Ille juxta me est, qui extra se fuerit. Ille mihi integer est, qui propter me perdiderit animam suam. Et [b] ideo, *ades sponsa, ades, transibis a principio fidei*. Transit & pertransit e terris, & pertransit quæ ad Chri-

* *In inferno* supple *loco*, hoc est, terra quæ ita dicitur respectu cæli, quod supernum est.

a MI. aliquot meliorum no:x, *& pro nobis mortem suam obtulit*.

b Edit. omnes, *Ades desponsata .... & pertransit ceteros, quæ ad Christum*, &c. Nobis mss. fere omnium lectio magis probatur.

stum pervenit. Transit fidei merito, & A operum claritate, quæ lucet sicut Sanyr & Hermonum, hoc est, via lucernæ transit devictis tentationibus sæculi, & superatis nequitiis spiritalibus, legitimi petens coronam certaminis; & ideo meruit Christo judicante laudari.

Cant. 4. 12. 48. *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus, emissiones tuæ paradisus malorum granatorum cum fructu pomorum Cypri.* B Laudatur sponsa, eo quod hortus sit, habens in se odorem agri illius pleni, de quo Gen. 27. 27. dicit Isaac: *Odor filii mei tamquam odor agri pleni.* Bona ergo anima flagrat odore justitiæ. Et fortasse ager est Patriarcha; hortus est anima inferioris alicujus, quasi agri portio; & hortus clausus, ne incursetur a bestiis; & fons signatus [a] quæ integritate signaculi perseverantiaque fidei propria peccata diluerit. Nam quæ de Ecclesia accepit, habet quod ad virginitatis C gratiam referat; eo quod in paradiso delectationis posita sine labore fructus capiat spiritales, [b] ut ei patriarcharum animæ rurali quodam labore fructus suos conferant, quo ista capere possit perpetuam suavitatem. Quæ merito fons signatus dicitur, eo quod imago Dei invisibilis in illa exprimatur. Laudant etiam munera animæ [c] quæ D missa sunt a sponso, quibus dotata veniebat. Dos autem piæ animæ boni odores sunt, myrrha, aloe, crocum, quibus spirat hortorum gratia, & peccatorum fœtor aboletur.

Cant. 4. 16. 49. Itaque tanto secura præconio conquiescere aquilonem gravem ventum petit, ne flores discutiat, spirare austrum, id est, vult hyemem præterire, & mollioris flatus E Ibidem 5. 1. vernare temperiem. Invitat sponsum in hortum suum. Descendit sponsus, & fructuum ejus diversitate delectatus, lætatur quod invenerit fortiorem cibum, invenerit etiam dulciorem. Est enim velut panis quidam verbi, & mel: [d] alius vehementior, alius suasorius sermo. Est & fides alia ferventior, ut vinum: alia lucidior, ut succus est lactis. Hunc cibum Christus epulatur in nobis, hoc poculum bibit, & ejus potus ebrietate nos provocat, ut ad meliora & optima ab inferioribus faciamus excessum.

CAPUT VI.

Tribus superioribus perfectæ animæ processibus strictim repetitis de quarto fusius disputat. In hoc animâ dormiens a sponso excitatur. Sed dum moras trahit in surgendo, transit Verbum. Ipsa vero exiens, per vulnera caritatis requisitum vix tandem invenit, atque ita tenet, ut jam amplius non amittat.

50. AUdiens hæc anima hausit mysteriorum ebrietatem cælestium, & velut soporata a vino, & quasi in excessu vel stupore posita dicit: *Ego dormio, & cor meum vigilat.* Ibidem 5. 2. Tum Verbi præsentis lumine percussa, cum oculis requievisset inflexis, excitatur a Verbo. Quartus autem hic processus est animæ. Primo etenim caritatis impatiens, & Verbi moras non ferens rogabat, ut oscula mereretur, & meruit desideratum videre. Secundo introducta quoque in cubiculum regis, cum mutua misceret alloquia, in umbra ejus requievit, & subito Verbum ei de medio sermone discessit; quærenti tamen non diu absuit, sed saliens supra montes & transiliens super colles advenit. Nec multo post quasi capreolus, aut cervorum hinnulus dum affatur dilectam, exsilivit & reliquit. Tertio cum in cubili, & noctibus, in civitate, in foro, & in plateis quæsitum non reperisset, aliquando orationibus suis [e] gratiaque revocavit, adeo ut etiam propius vocaretur a sponso. Quarto ipsa jam ab eo dormiens excitatur, quamvis corde vigilaret, ut continuo vocem pulsantis audiret. Sed moram passa dum surgit, quia velocitatem Verbi non poterat comprehendere, dum aperit ostium, transivit Verbum, & ipsa exivit in verbo ejus, & per vulnera requisitum, sed vulnera caritatis, vix tandem invenit, & tenuit, ut postea non amitteret. Ad summam hæc compendioso sermone perstrinxi. Supr. cap. 3. 4. & 5. Nunc discutiamus singula.

F 51. Et si dormias, si modo devotionem animæ tuæ noverit Christus, venit, & pulsat ejus januam, & dicit: *Aperi mihi soror mea.* Ibidem. Bene soror, quia nuptiæ spiritales sunt Verbi atque animæ. Neque enim animæ norunt conjugiorum fœdera, & usus copulæ corporalis, sed sunt sicut Angeli in cælo. *Aperi* inquit, *mihi*, sed extraneis claude: claude sæculo, claude mundo, neque ipsa foras ad illa materialia prodeas, neque tuum relinquens lumen, alienum requi-

a Edit. omnes, & pauci mss. *quæ integritate signaculi perseverante, quæ fide* &c. Alii vero plures & potiores..... *perseverantiaque fidei*. Rursus post tria verba, mss. quinque, *Numquid Ecclesia accipit? Habet quod* &c. duo, *Numquid non Ecclesia accipit quod habet, ut* &c. Alii partim, *Nam qui de Ecclesia acceperit, habet quod* &c. partim cum edit. ant. ut nos in textu.

b Codex Long. *ut patriarcharum animæ rurali quodam amne sine labore fructus suos conferant*.

c Plures mss. *quæ missa sunt sponso*. Unus aut alter, *quæ missa sunt sponsæ*. Alii, ac edit. *quæ missa sunt a sponso*.

d Mss. Ebr. & Colb. in corpore, ac Big. in glossa. *sermo alius vehementior, alius suavior*. Sed in aliorum, atque edit. omnium lectione nihil mutandum.

e Cunctæ edit. cum paucis mss. *gratia quærentem revocavit*. Non male. At mss. octo, *gratiaque revocavit*, id est, gratia & favore quibus anima valet apud sponsum.

requiras; quia materiale lumen tenebroſam infundit caliginem, ut non videatur lumen veræ gloriæ. Aperi ergo mihi, noli aperire adverſario, neque locum des diabolo. Aperi ipſam te mihi, noli coartari, ſed dilatare, & adimplebo te. Et quia decurſo orbe terrarum, plus moleſtiarum & offenſionis reperi, nec facile habui ubi requieſcerem; ideo tu aperi, ut in te Filius hominis reclinet caput, cui non eſt requies niſi ſupra humilem & manſuetum.

Ibidem. 52. Audiens anima: *Aperi mihi.... & caput roris plenum*, hoc eſt, tentationibus ſæcularibus, ſubito turbata, & quaſi ſurrectura quæ ſurgere jubebatur, ait, cum aloem redoleret & myrrham inſignia ſepulturæ: *Ibidem 3.* *Exui tunicam meam, quomodo induam eam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo eos?* Veretur enim ne iterum in tentationes reſurgat, ne iterum in culpam redeat atque peccatum, & egreſſus ſuos virtutumque proceſſus terrenis incipiat veſtigiis inquinare. Certe etiam hoc modo perfectionem virtutis ſuæ indicat, quæ tantam Chriſti meruerit caritatem; ut ad eam veniat, & pulſet januam ejus, & veniat cum Patre, & cœnet cum eadem anima, & ipſa cum eo, *Apoc. 3. 20* ſicut in Apocalypſi dixit Johannes. Etenim cum in ſuperioribus audiſſet: *Cant. 4. 8.* *Ades huc a Libano ſponſa, ades huc a Libano*; & cum adverteret in carne ſe Chriſto adeſſe non poſſe, ſed tunc adeſſe, ſi adeſſet in ſpiritu; conformans ſe ad ejus voluntatem, ut eſſet & ipſa conformis imagini Chriſti, jam non ſentit carnis exuvias; jam quaſi ſpiritus exuit ſe corporis conjunctionem; jam quaſi oblita, & quæ ſi velit, copulæ illius meminiſſe non poſſit, ait: *Exui tunicam meam, quomodo induam eam?* Exuit enim tunicam illam pelliceam, quam acceperunt Adam & Eva poſt culpam, tunicam corruptelæ, tunicam paſſionum. *Quomodo induam eam?* Non requirit ut induat: ſed ita ſignificat abjectam, ut jam indumento ſibi eſſe non poſſet. *Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Hoc eſt, veſtigia mea lavi, dum egrederer, ac me elevarem de corporis contubernio, de illa connexione & familiaritate carnalis amplexus, quomodo inquinabo ea; ut in corporis clauſtrum, & illum tenebroſum paſſionum ejus carcerem revertantur?

53. Dum hæc illa dicit, miſit operationem ſuam Verbum tamquam per cavernam, non adhuc facie ad faciem, miſit tamquam manum: *Ibidem 5. 4. & 5.* *Et venter*, inquit, *meus conturbatus eſt ſuper eum. Et ſurrexi ego aperire fratri meo. Manus meæ diſtillaverunt myrrham, digiti mei myrrha pleni ſunt ſuper manus clauſuræ.* Quid hoc ſignificet conſideremus. Primum operibus ſuis videtur, ut dixi, Deus Verbum tamquam per cavernam, non plene atque perfecte: deinde augetur amor, & conceptus adoleſcit, atque ex ſeminibus ejus quæ quodam utero intelligibili ſuſceperit anima, totam plenitudinem divinitatis ejus habitantem in eo corporaliter, ut legimus, videre deſiderat. Surrexit, ut propius illud Dei Verbum videret. Et in hoc ipſo proceſſus ejus ſignificatur, quod ſurrexit per vigorem atque virtutem. Præſentia enim Verbi hauſit anima virtutem, ſicut præſentia Mariæ, cum utero gravis eſſet, erudivit Johannem in utero conſtitutum, adeo ut exſiliret in utero, & exſultaret Domini præſentiam recognoſcens. Surrexit aperire, & opera ejus & facta mortificata ſunt mundo. Talis enim debet eſſe anima quæ Verbum eſt receptura, ut moriatur mundo, & conſepeliatur Chriſto. Sic enim Chriſtus invenitur, & tale ſibi quærit hoſpitium. Deinde ipſa miniſteria operationum, id eſt, manus & digiti quibus comprehenditur Chriſtus, mortificantur: quos digitos velut eminentia factorum noſtrorum opera poſſumus æſtimare. Itaque velut e complexu ſuo cum jam extenderet intelligibiles manus ſuas & digitos, ut comprehenderet Verbum, tranſiſſe ſibi illud, non tamen adhuc pertranſiſſe anima pia dicit. Et hoc proceſſum habet, quando tranſit & pertranſit animam Verbum Dei; quia ſcriptum eſt: *Et tuam ipſius animam pertranſibit gladius, ut revelentur multorum cordium cogitationes.* *Luc. 2. 35.* Hic adhuc tranſitur, non pertranſitur: ut Maria in poſterioribus forte pertranſitur, ubi tamquam ſignaculum ponitur in medio ejus dominus Jeſus.

54. Denique ſtatim alius profectus Verbi tranſeuntis; quia exivit anima in verbo ejus, hoc eſt, verbum ejus ſecuta exivit de corpore, elevans ſe de ejus habitaculo, & peregrinam ſe faciens ei, ut adeſſet Deo, & eſſet civis ſanctorum. Simul enim & carnis domeſtici, & Dei eſſe non poſſumus. Ergo in hoc loco exire ſignificatur, ut dixi, anima, quando abducit ſe a corporis voluptatibus. Denique ſcriptum eſt: *Exi de Babylone, fugiens a Chaldæis.* *Eſai. 48. 20.* Non utique ut regionem Babylonis Hebræus fugiat, ſed ut mores, prophetico admonetur alloquio; ſiquidem ſint qui in Babylone ſint Hebræi, & de Babylone exiſſe moribus doceant. Nam & illi de quibus dicit Propheta quod ſedebant ſuper flumina Babylonis, *Pſal. 136. 1.* ſedebant quidem in regione Babylonis, ſed in ejus non erant vitiis & confuſione. Nam quomodo erant in illa confuſione vitiorum, qui flebant gerentes pœnitentiam quod de arca devotionis, ac fidei, & virtutis paternæ meritis excidiſſent? Quæ autem in Verbo exit anima, Verbum requirit.

55. Unde & iſta cum quæreret, incidit in cuſtodes qui circumeunt civitatem:

Cant. 5. 7. *Percusserunt*, inquit, *me*, *& vulneraverunt* A *me*, *tulerunt pallium a me custodes murorum*. Bene quidem quasi sponsa veniebat cum pallio quo obnuberet caput suum cum Gen. 24. 65. sponsus occurreret. Sicut Rebecca quæ cognito quod Isaac sibi veniret obvius, descendit de camelo, & pallio se operuit: ita & hæc anima nuptialis vestis præveniebat insignia; ne forte rejiceretur, quasi vestem non habens nuptialem; vel ut caput velaret propter Angelos. Sed illi percusserunt eam, ut amplius probaretur. B Exercentur enim animæ tentationibus. Tulerunt ei pallium, quærentes si verum decorem nudæ virtutis adferret; vel quia sine integumento quis in illam cælestem civitatem debeat introire, nulla deferens secum operimenta fucorum. Sunt etiam qui requirant, ne qua anima exuvias secum vehat carnalis illecebræ, & concupiscentiam corporalem. Nudatur pallio, cum ejus conscientia manifestatur. Sed C est & quæ bene nudatur, cui licet imitari Joann. 14. 30. dicentem: *Venit* enim *princeps hujus mundi*, *& in me inveniet nihil*; quia certe in illo solo nihil invenit, qui peccatum non fecit. Beata & illa est in qua non gravia aut multa invenit: sed invenit in ea amictum fidei, & sapientiæ disciplinam.

56. Itaque sine dispendio sui (quia etsi volet quis, non potest veram auferre sapientiam: etsi adversarius obstrepat, ibi D tamen vera innoxiæ conversationis elucet integritas) sine dispendio ergo transivit custodes, & filiabus illius cælestis civitatis admixta Verbum requirit, & quærendo ejus in se excitat caritatem, & ubi Verbum quærat agnoscit. Quod inter orationes sanctorum moretur, & quod ipsis inhæreat, novit, & quod Ecclesiam suam, vel animas justorum suorum inter lilia pascat, intelligit. Hoc mysterium tibi in Luc. 6. 1. Evangelio Dominus demonstravit, cum E in sabbato duceret per seminata discipulos. Deut. 29. 5. Moyses per desertum duxit populum Judæorum: Christus per seminata ducit, Christus per lilia ducit; quia & per passionem ejus desertum floret ut lilium. Sequamur ergo, ut in die sabbati, illius magni sabbati, in quo requies magna est, fructus colligamus. Nec verearis ne Pharisæi accusent seminata colligentem. Etsi illi accusent, sed Christus excusat, & similes facit 1. Reg. 21. 6. quas vult animas se sequentes David F illius, qui supra legem panes propositionis manducabat, novæ gratiæ sacramenta prophetica jam tunc mente prospiciens.

CAPUT VII.

Anima laudatur a sponso, quod eum tam bene constanterque requisierit: quod fidelis, quod verbo potens, quod una ut columba; denique quod sit fœcunda virtutibus, ac vitiis careat.

57. Laudatur itaque a sponso quod tam bene & constanter requisierit eum; ideoque jam non solum soror dicitur, Cant. 6. 3. sed etiam beneplacita nominatur, quasi ei complacita qui complacuit Patri; & speciosa sicut Hierusalem, sicut admiratio ordinata, quod civitatis æternæ universa habeat mysteria, & admirationi sit omnibus videntibus eam; quia plena ut æquitas atque perfecta est, & fulgorem de Verbi lumine mutuata, dum id semper intendit; fit etiam terribilis ordine quodam ad summum provecta virtutum. Ideoque quasi perfectæ dicit: *Averte oculos tuos a me*, *noli contra me in-* Ibidem 4. *tendere*, devotione nimia ac fide possibilitatem naturæ & conditionis propriæ supergressa, quia lucem inaccessibilem e regione intueri est grave. *Averte*, inquit, *oculos tuos a me*; eo quod plenitudinem divinitatis ejus, & splendorem veri luminis sustinere non possit. Possumus tamen & sic accipere: *Averte oculos tuos a me*. Etsi tu perfecta es, aliæ mihi adhuc redimendæ sunt animæ, aliæ fulciendæ. Elevas enim me videndo; ego autem ideo descendi, ut omnes elevem. Et si surrexi, & habeo Patris sedem, tamen orphanos vos non relinquam paterno quasi præsidio destitutos, sed præsentia mea vos confirmabo. Habes in Evangelio hoc scriptum: *Ecce ego vobiscum sum usque ad con-* Matt. 28. 20. *summationem mundi*. Averte ergo oculos a me, quia me elevas. Quanto enim quis ad Dominum intendit, tanto amplius Dominum elevat, & ipse elevatur. Unde & ille ait: *Exaltabo te*, *Domine*, *quoniam su-* Psal. 29. 1. *scepisti me*. Sanctus enim exaltat Dominum, peccator humiliat. Vult ergo avertere illam oculos, ne eam considerans quod jam ad superiora sequi possit, elevetur, & ceteras animas derelinquat. Ideo & in Evangelio Matt. 17. 1. non omnibus discipulis, sed perfectioribus suam gloriam demonstravit. Constitue nunc aliquem doctorem, qui rem obscuram velit aperire audientibus: quemadmodum etsi ipse potens in sermone sit & scientia, condescendat tamen [a] ad eorum inscitiam qui non intelligunt, & simplici & planiore atque usitato sermone utatur, ut possit intelligi. Quisquis igitur inter audientes vivacior sensu sit, qui facile sequi possit, elevat eum atque excutit. Hunc videns doctor revocat, ut patiatur magis doctorem humilioribus & planioribus immorari, quo & ceteri sequi possint.

58. Quod

a Sic omnes edit. MSS. contra, *ad eorum scientiam*: quod etiam non malo sensu explicari potest.

58. Quod ait Aquila : *Sonans ut revelata*, soñantem ad admirationem dignam retulit, quasi magna & sonora habentem opera : revelata, ad operum claritatem ; vel quod ejus animæ opera luceant coram Patre qui in cælis est. Unde non otiose pallium ejus sublatum intelligis, ut aperta meritis & nuda fulgeret.

Cant. 5. 2. 59. Laudatur præterea quod fidelis, quod verbo potens, quod fructibus fœcunda diversis, quod una sicut columba Ibid. 6. 3. habens spiritus unitatem, in qua sit pax, B quæ fecit utraque unum : & quæ non sit composita ex diversis elementis discretæ compugnantisque naturæ. Quid enim tam diversum quam ignis & aqua, aer & terra, ex quibus corporis nostri creatura consistit? Anima autem benedicta omnis simplex Johan. 17. 21. quæ imitatur dicentem : *Ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me & ego in te, & ipsi in nobis unum sint*. Hæc est enim consummatio atque Ibidem 23. perfectio. Unde & addidit : *Ut sint unum, sicut & nos unum sumus : ego in his, &* C *tu in me, ut sint consummati in unum*. Hæc est ergo anima columba una atque perfecta, quæ simplex atque spiritualis; neque hujus turbatur corporis passionibus, in quo foris pugnæ, intus timores sunt. Denique hoc verbo unitatis concordiam & pacem significari Scriptura nos docet dicens : Act. 4. 32. *Multitudo autem credentium habebat cor unum, & animam unam, & non erat separatio in eis ulla*.

60. Nec otiose fœcunditatis laudatur anima, non solum quod sit fœcunda virtuti- D bus; sed etiam quod nihil habeat in se mali. Illud enim decorum atque speciosum est, in quo nihil sit mali. Decorum enim quod bonum : quod autem indecorum, hoc malum. Speciosa fœcunditas est bonorum operum : contraria ergo speciositati sterilitas; quoniam qui privatur specie vel decore, in eo est malum : quod autem malum, hoc sterile & infœcundum. Cujus rei quod evidentius indicium quam natura E est? Terra enim quæ bona est, fertilis atque fœcunda : quæ autem mala, ea jejuna atque sterilis : quæ vero fertilis, hæc & decora. Quid enim pleno agro pulcrius, cum seges fluctuat, cum poma irrutilant, vel cum uvarum serta dependent, aut baccis onusta olea curvescit, vel viridanti gramine montium vertices, vallium humilia ve- Gen. 27. 27. stiuntur. Et ut Scripturæ utamur testimonio, Jacob decorus erat; & ideo erat odor Ibidem 11. agri pleni : Esau hispidus erat & indeco- F rus; & ideo agrestis erat, qui fructus ullos habere non posset. De ipso quoque Domino posteaquam Ecclesiæ fœcunditatem fe- Psal. 92. 1. cit adsurgere, pulcre dictum est : *Dominus regnavit, decorem induit*. Et alibi : *Confessio- A nem, & speciem induisti*. Psal. 103. 1. Liquet igitur decorum id esse, quod fœcundum : indecorum, quod infœcundum. Similis est causa animæ soli; quia ea decora anima, quæ fœcunda sit meritis, fœcunda consiliis : ea indecora quæ [a] sterilis. Infirmitates etenim animæ sunt sterilitas & materia; namque eam sterilitas fructu defraudat suo, inopiam infert, timorem incutit, adolet cupiditates, & vanas opiniones : sic anima cadit. Quid er- S. August. lib. 1. contr Iul. Pelag. cap. 9. go est malitia, nisi boni indigentia? Suo B enim defraudatur, atque alienis indiget, exinanitur atque repletur sine ulla mensura & modo. Materialia autem vitia animæ obumbrant gratiam. Ignorantia & concupiscentia animæ sunt ægritudines : sed * ad speciem magis, quam ad materiam referuntur. Materia est caro, species est ignorantia & concupiscentia. Cur igitur caro accusatur, cum tantæ sint in specie labes? Quia nihil species potest sine materia. Denique nihil species securis sine materia fa- C cit. Quid enim esset concupiscentia, nisi eam caro inflammaret? Friget in senibus, in pueris quoque, quia in his corpus infirmum est : ardet in adolescentibus in quibus vis corporis fervet. Ex bonis igitur mala S. August. Ibidem. orta sunt; non enim mala sunt, nisi quæ privantur bonis. Per mala tamen factum est, ut bona eminerent. Ergo [b] indigentia boni malitia est, & definitione boni malitia deprehenditur, quoniam per disciplinam boni malum reperitur. Bonum autem D nullius eget, sibi abundat, mensuram, & perfectionem, finem quoque tribuit omnibus, in quo universa constant, & de quo omnia pendent. Hæc boni natura est, quæ mentem replet.

61. Circa hoc versatur anima pura, hoc introspicit, & Deum cernit, bonis omnibus abundat. Unde & ait : *Fauces ejus dul-* Cant. 5. 16. *cedines, & totus desiderium*. Omnium enim bonorum auctor est Deus, [c] & quæ sunt, E ejus profecto omnia sunt. Nusquam illic malum, & si in illo mens nostra maneat, malum nescit. Anima igitur quæ in Deo non manet, ipsa sibi auctor malorum est; itaque peccat : anima autem quæ peccat, ipsa morietur. Aureis enim vinculis soluta virtutum, prona fertur præcipitio, & labitur ad inferiora. Anima autem beata est, quam nulla adversa corporis prælia expugnant. Hæc anima sicut passer laqueo contrito, evolat. Escæ enim malorum sunt F voluptates corporeæ. His quisquis intendit, laqueo innectit animam suam.

62. Qui autem ab escis ejus temperat, & de tenebris ejus exit, ejus anima fulget, ut diluculum, de qua dicitur : *Quænam hæc est* Cant. 6. 9. *prospiciens tamquam diluculum, speciosa sicut luna?*

Pro-

a Tres mss. ac vet. edit. *quæ sterilis infirmitate. Sed enim animæ sunt*. Alii duo, ... *Sed damna animæ sunt*. Reliqui, & Rom. edit. ut in textu.

* *Speciem*, paulo superius pro pulcritudine sumserat, nunc sumit pro quadam accidentali forma quæ animam, non corpus afficit.

b Ita mss. paucis exceptis, iisque inferioris ævi, qui cum omnibus edit. habent. *Indigentia boni radix malitiæ est. Definitione* &c.

c Rom. edit. cum tribus mss. *& quæ sunt ejus, profecto omnia bona sunt, & nusquam*, &c. Alii mss. ac edit. nobiscum faciunt.

Prospicit enim tamquam de domo libera. Nec dicit: *Tenebræ cooperiunt me, & parietes circumdant me, & quis scit si videt Altissimus?* Sed ipsa magis lucem expetit tamquam in superioribus domus suæ, id est, corporis sui, & supra mundum posita divina intuetur, & ad æterna se elevat, ut Deo adsit, jam lumen suorum operum sicut luna orbem suum toto orbe circumferens.

Eccles. 23. 26.

63. Quod autem Aquila ait: *Sonans sicut sol*, videtur illa axis cælestis conversio, solisque & lunæ & stellarum cursus, concentusque globorum exprimi: quibusdam etiam nostris videtur; qui [a] quoniam fidem non invenit, saltem propter gratiam suavitatis non videtur alienus.

CAPUT VIII.

Eadem anima refugiens coram laudari, ait se descendisse in hortum nucis &c. quibus amaritudines ac tentationes designantur. In his illa se non cognoscit, sed a Christo cognoscitur ac regitur, dum perveniat ad palmam. Hujus in ipsam reclinatio tria significat, institutionem, progressum, perfectionem. Quæ sequitur ad caritatem exhortatio.

64. DUm laudatur a sponso, verecunde refugiens coram laudari, deinde sponsi amore revocata ait: *In hortum nucis descendi videre in nativitate torrentis.* Ubi enim est Ecclesia, nisi ubi virga & gratia floret sacerdotalis? Ibi est frequenter, ut in amaritudinibus & tentationibus probetur. Per nucem amaritudines intelligimus, per torrentem tentationes, sed tamen tolerabiles, quia scriptum est: *Torrentem pertransivit anima nostra.* Itaque descendit in locum amaritudinis, ubi floret vitis, & malorum granatorum specie diversus & multiplex fructus, qui velut uno tegmine totius corporis fide & caritate munitur. In illa ergo amaritudine non cognovit se anima; corruptibile enim corpus adgravat animam, & terrenum habitaculum cito inclinatur. Cognoscere autem semper se debet. Sed tentatus est & Petrus, & non se cognovit & Petrus; nam si cognovisset, non negavisset auctorem. Sed cognovit eum Christus: denique cognovit, qui etiam eum respexit (cognoscit enim Dominus qui sunt ipsius) & tamquam suum misericordiæ suæ frænis, ut bonus rector revocavit a lapsu. Rector ergo noster Christus est.

Cant. 6. 10.

Psal. 123. 5.

65. Ideoque ait anima? *Posuit me currus Aminadab.* Anima ergo currus qui bonum rectorem sustinet. Si currus est anima, habet equos vel bonos vel malos. Boni equi virtutes sunt animæ: mali equi, passiones sunt corporis. Bonus ergo rector malos equos restringit & revocat, bonos incitat. Boni equi sunt quatuor, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia. Mali equi iracundia, concupiscentia, timor, iniquitas. Interdum ipsi equi inter se diffident, & aut iracundia protendit, aut timor, & se invicem impediunt, & cursum retardant. At vero boni equi evolant, & a terris ad superiora se subrigunt, animamque elevant: maxime si jugum habeant suave, & onus leve dicentis: *Tollite jugum meum super vos; jugum enim meum suave est, & onus meum leve.* Ipse rector est qui novit equos proprios gubernare, ut æqualis omnium cursus sit. [b] Si velocior est prudentia, tardior justitia, admonet flagello proprio segniorem; si temperantia mansuetior, fortitudo durior, novit copulare discordes, ne forte currum suum dissipent. Itaque licet * intelligibili spectaculo videre unamquamque animam cum summo certamine ad cælum rapi, festinantes equos qui priores perveniant ad bravium Christi, quo prius imponatur palma cervicibus. Isti sunt equi subjecti fidei jugo, adstricti vinculo caritatis, justitiæ frænis, retinaculis sobrietatis. Pulcre ergo ait: *Posuit me currus Aminadab*, hoc est, pater populi: ipse autem qui pater populi, idem pater Naason, id est, serpentum. Jam tu recole quis sicut serpens in cruce pependerit pro salute universorum, & intelligis illam animam esse pacificam, cui Pater Deus præsul sit, Christus agitator; quia scriptum est & hoc nomen in nostris: *Pater, pater, agitator Israel.*

Cant. 6. 11.

S. August. contr. Jul. Pelag. lib. 2. cap. 5. & lib. 3. c. 14.

Matth. 11. 29.

4. Reg. 2. 12.

66. Hic ergo agitator dicit: *Convertere Sunamitis, convertere.* Bene & quasi agitator, & quasi ad currum dicit: *Convertere Sunamitis*, hoc est, pacifica. Quæ enim pacifica est anima, cito se convertit & corrigit, etiamsi ante peccavit, & magis eam Christus adscendit, & regere dignatur, cui dici-

Cant. 6. 12.

a Vet. edit. *quoniam non venit ad fidem*. Rom. cum mss. omnibus, *quoniam fidem non invenit*. Hæc autem ultima lectio magis convenit cum iis quæ Ambrosius l. 2. *Hexaem.* c. 2. n. 6. & 7. & l. 2 *de Abraham* c. 8. n. 54. tradit. Illic enim agens ex professo de hac harmoniæ cælestis opinione, in qua non solum gentiles philosophos, sed etiam Christianos homines, & inter hos Origenem fuisse in fragmento a nobis restituto docet (Philonem adjungere poterat) illam rejicit ac validis rationibus confutat. Prima vero lectio aptius accommodari potest cum iis quæ idem Sanctus in præfatione ad Commentaria in Psalmos dicit. Namque licet ibi eam sententiam abs se pro vera admitti minime significet, impossibilem tamen non habendam satis declarat his verbis: *Nec id ab usu naturæ alienum videtur; quandoquidem vox missa gratiore plausu nemoribus resultet aut montibus*, &c. Igitur ex his omnibus locis hujusmodi sensum effici posse arbitramur: Qui concentus etsi plane falsus, tamen quoniam ad fidem nequaquam pertinet, non solum tamquam non injucundus proponi potest, verum etiam tamquam non omnino impossibilis. Neque enim repugnat, ut quod nec verum nec probabile judicamus, id non negemus esse possibile. Quod autem ait Sixtus Sen. hanc opinionem inter damnata Marcosiorum dogmata numerari, idem non tam ipsam opinionem, quam portenta quædam, quæ isti hæretici ex ipsa deducebant, intelligi oportere adserit. Illum adi Bibl. sanctæ lib. 5. Annot. 105.

b Edit. Rom. *Velociores prudentia tardat; justitia admonet flagello proprio segniores; temperantia mansuetiores, fortitudo duriores reddit; novit*, &c. Clarus quidem sensus, sed quem edit. ant. & mss. omnibus anteponere non sumus ausi. Cum præcipue verba, quæ ex illis repræsentamus, non rejiciendam offerant sententiam.

* *Intelligibile*, hic & passim idem est Ambrosio, ac spiritale vel mysticum, quod nimirum ea non corporis, sed intellectus oculis cerni possint.

Habac. 3. 8. dicitur: *Adscende in equos tuos, & equitatus tuus sanitas*. Et alibi: [a] *Misisti equos tuos Tharsis*. Ibidem. 15. Hi sunt equi Christi. Adscendit ergo equos suos Christus, adscendit Verbum Dei animas pias.

67. Unde cognosce quia & istam adscendit, & perduxit eam ad locum palmæ, quando & dicit ad eam: Cant. 7. 6. & seq. *Quid pulcra & suavis facta es, caritas, in deliciis tuis? Statura tua similis facta est palmæ*. Et ipsa ait: *Dixi, adscendam in palmam*. Sed etiam ipsa caritas palma est; ipsa est enim plenitudo victoriæ. Plenitudo enim legis caritas est. Curramus ergo, ut comprehendamus: curramus, ut vincamus. Qui vicit, adscendit in palmam; & manducat fructus ejus. Qui vicit, jam non currit, sed sedet sicut scriptum est: Apoc. 3. 21. *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in sede mea, sicut & ego vici, & sedeo cum Patre meo in sede ipsius*. Hinc philosophi curulia illa animarum in suis libris expressere certamina, nec tamen ad palmam pervenire potuerunt; quoniam summitatem Verbi & altitudinem illorum animæ nescierunt, quam cognovit hæc anima, in qua erat Verbi conversio.

Cant. 7. 10. 68. Sic enim ait: *Ego fratri meo, & super me conversio ejus*. Hunc sensum tertio repetivit diverse in Canticis canticorum. Ibidem 2. 16. & 17. In principio ait: *Frater meus mihi, & ego ei, qui pascit in liliis, usque dum adspiret dies, & amoveantur umbræ*. Deinde ait: Ibid. 6. 2. *Ego fratri meo, & frater meus mihi, qui pascit inter lilia*. In fine ait: *Ego fratri meo, & super me conversio ejus*. Primum ad institutionem animæ, ideo & præmisit: *Frater meus mihi*, illo enim demonstrante se, etiam anima adhærendi Deo sumsit affectum: quod sequitur, secundum profectum: tertium, secundum perfectionem. In primo quasi in institutione adhuc umbras videt anima, necdum Verbi appropinquantis [b] revelatione commota, sed ideo adhuc ei dies Evangelii non refulgebat: in secundo fine umbrarum confusione odores pios carpit: in tertio jam perfecta requiem in se Verbo ministrat; ut convertatur super eam, & caput suum reclinet, atque requiescat, [c] meritumque jam tenens quæ antea quæsitum invenire non poterat, invitat ad agrum suum dicens:

Ibid. 7. 11. 69. *Veni, frater meus, exeamus in agrum, requiescamus in castellis*. Supra ad hortum invitabat, hic ad agrum habentem non solum florum gratiam, sed etiam triticum & hordeum, hoc est, solidiorum firmamenta virtutum, ut fructus ejus adspiciat. *Requiescamus*, inquit, *in castellis*, ad quæ Adam cum de paradiso ejectus esset, fuerat relegatus: in his requiescebat, sed terram operabatur. Qua autem ratione exire eum in agrum velit, intellectus manifestus est; ut quasi bonus pastor pascat gregem suum, lassos ablevet, revocet errantes. Nam etsi ista anima nova & vetera servavit ei; tamen sunt adhuc velut agni, qui lactis succo nutriendi sunt. Ergo quasi perfecta, non pro se, sed pro aliis intervenit, ut de sinu Patris exeat, ut procedat foras tamquam sponsus de thalamo egrediens suo, currat viam ut infirmos lucretur, non in illo secreto Patris solio, & in illa luce immoretur, quo [d] invalidi sequi non queant: sed ut adsumatur & inducatur in domum sponsæ atque secretum. Sit foris sibi, ut nobis intus: sit medius nostrum, etsi non videatur a nobis.

70. Unde ait: *Quis dabit te, frater, lactantem ubera matris meæ? Inveniens te foris, osculabor te*. Ibidem 8. 1. Bona anima quæ foris est, ut Verbum intus sit: illa extra corpus, ut Verbum habitet in nobis.

71. *Adsumam te*, inquit, *& inducam te*. Ibidem 2. Recte adsumitur & inducitur Verbum Dei; quia pulsat animam, ut aperiatur sibi ostium. Et nisi apertum sibi ostium invenerit, non intrat. Si quis autem aperuerit januam, intrat & cœnat. Sic sponsa Verbum adsumit, ut adsumendo doceatur; unde non immerito adscendit adhuc ad superiores mansiones, & semper [e] processum accipit.

72. Quod significant virtutes quæ dicunt vel animæ: *Quæ est hæc quæ adscendit candida innitens super fratrem suum?* Ibid. 5. Superius dixerant: *Quænam est hæc prospiciens tamquam diluculum, speciosa sicut luna, electa sicut sol?* Ibid. 6. 9. Hic plus quod adjiceretur inventum est, eo quod Verbo Dei innixa adscenderet. Perfectiores enim supra Christum recumbunt, sicut & Johannes in Christi pectore recumbebat. Ita ergo & hæc vel incumbebat in Christo, vel supra ipsum se reclinabat, aut certe quoniam de nuptiis loquimur, jam quasi tradita in Christi dextera, in thalamum ducebatur sponso.

73. Et quia jam copula caritatis est, blanditur ei sponsus, & dicit: *Sub arbore* Ibid. 8. 5. *ma-*

a Ita mss. probatiores, atque edit. antiquæ. Alii autem ac Rom. *misisti*. Porro cum hic locus iisdem verbis in Bibliis nostris nuspiam exstet, eum ex Habac. cap. 3. petitum ob convenientiam aliquam existimamus. Ibi enim secundum LXX. legimus: *Et superduxisti in mare equos tuos*: sed voce *Tharsis* mare significari Hieronymus auctor est: proinde que ipsa potuit ab aliquo interprete retineri, ubi verterunt alii, *in thalassam*.

b Edit. omnes, & tres mss. sequioris notæ, *revelatione commotas, & ideo*. Alii vero, *revelatione commota*, &c. hoc est, nondum prorsus a somno excitata, anima videlicet.

c Cunctæ edit. *meritoque jam tenens, quem antea*. Ms. Lyrancensis ac Rem. *inventumque jam*, &c. Alii ut in contextu.

d Omnes edit. cum paucis mss. *Quo invalidi equi conscendere non queunt; sed ut .... domum sponsæ atque secretum. Sit foris ibi, ut nobis intus sit medius*. Nobis octo mss. magis placuit auctoritas, in lectionem nostram conspirantium.

e Sex mss. bonæ notæ, *processum accipit, quod significat virtutes, quæ dicuntur animæ*. Duo, *processum accipit virtutis, quod significant animæ quæ dicunt*. Alii, atque edit. nostram lectionem tuentur. Videri nihilominus potest hic aliquid esse transpositum; proinde que legendum hocce modo, *processum accipit. Quod significant: Virtutes vel animæ quæ dicunt*. Nisi malis vocem, *animæ* sibi in ejus attributionis. Ibi autem per *Virtutes* Angeli essent intelligendi.

mali elevavi te, illic parturivit te mater tua, illic parturivit te quæ peperit te. Bona anima quæ requiescit sub arbore fructuosa, & maxime boni odoris. Nam si Nathanael bonus in quo dolus nullus erat, sub arbore fici visus est, utique bona quæ sub arbore mali elevata est a sponso suo. Plus est enim elevari, quam videri, plus etiam a sponso elevari. Nam etsi Nathanael videbatur sub arbore, tamen anima ejus sponsa non erat, qui occulte veniebat ad Christum, quia verebatur Judæos. Non erat speciosa sicut luna, electa ut sol, quæ erat in umbra, quia sponsa per diem nubit, publice confitetur. Ideo ista sub arbore mali, illa sub ficu; quia hæc confessionis suæ odorem diffundebat longius; illa habebat puritatis & innocentiæ suavitatem, flagrantiam spiritus non habebat.

74. *Illic*, inquit, *parturivit te mater tua, illic parturivit te quæ peperit te*; ibi enim nascimur, ubi renascimur. Parturiuntur autem in quibus Christi imago formatur. Unde & ille ait: *Filioli mei quos ego parturio, donec formetur Christus in vobis*. Parturit enim qui in utero accipit spiritum salutis, & aliis infundit. (Galat. 4. 19.)

75. Unde quoniam jam formatus in hac erat Christus, ait: *Pone me ut signaculum in cor tuum, ut sigillum in brachium tuum*. Signaculum Christus in fronte est, signaculum in corde. In fronte, ut semper confiteamur: in corde, ut semper diligamus: signaculum in brachio, ut semper operemur. Luceat ergo imago ejus in confessione nostra, luceat in dilectione, luceat in operibus & factis; ut si fieri potest, tota ejus species exprimatur in nobis. Ipse sit caput nostrum, quia caput viri Christus: ipse oculus noster, ut per illum videamus Patrem: ipse vox nostra, per quem loquamur ad Patrem: ipse dextera, per quem Deo Patri sacrificium nostrum deferamus: ipse quoque est signaculum nostrum, quod est perfectionis & caritatis insigne, quia diligens Pater signavit Filium, sicut legimus: *Quem Pater signavit Deus*. Caritas itaque nostra Christus. Bona caritas, quando obtulit morti se [a] pro delictis nostris: bona caritas, quæ peccata remisit. (Cant. 8. 6.) (Joann. 6. 27.)

76. Et ideo anima nostra induat caritatem, & caritatem hujusmodi quæ sit valida ut mors; quia sicut mors finis peccatorum est, ita & caritas; quoniam qui diligit Dominum, peccare desinit: caritas enim non cogitat malum, neque gaudet super iniquitate, sed omnia sustinet. Nam qui ea quæ sua sunt non quærit, quomodo aliena quæret? Est & mors illa valida per lavacrum, per quam peccatum omne sepelitur, & culpa dimittitur. Talis erat caritas quam deferebat Evangelica illa mulier, de qua Dominus ait: *Remissa sunt peccata ejus multa, quoniam dilexit multum*. Est & illa mors sanctorum martyrum valida, quæ culpam abolet superiorem, & ideo valida, cujus non impar est caritas, quæ adæquatur martyrum passioni; ut auferat meritum delictorum. (Luc. 7. 47.)

77. Zelus quoque ut inferi; quoniam qui zelum Dei habet, pro Christo nec suis parcit. Itaque & mortem habet caritas, & zelum habet caritas, & alas ignis habet caritas. Denique Christus diligens Moysen, in igne ei apparuit. Et Hieremias habens in se donum divinæ caritatis, dicebat: *Et erat ignis inflammans in ossibus meis: & dissolutus sum undique, & ferre non possum*. Bona igitur caritas habens alas ignis ardentis, quæ volitat per pectora & corda sanctorum, & exurit quidquid materiale atque terrenum est: quidquid vero sincerum est, probat; & quod contigerit, suo igne meliorat. Hunc ignem in terram misit dominus Jesus, & refulsit fides, accensa est devotio, illuminata est caritas, justitia resplenduit. Hoc igne inflammavit corda apostolorum suorum, sicut testatur Cleophas dicens: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, cum aperiret Scripturas?* Alæ igitur ignis flammæ scripturæ sunt divinæ. Denique aperiebat Scripturas, & ignis exibat, atque audientium corda penetrabat. Et vere alæ ignis; quia eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum. Cum Paulus quoque adsumeretur a Christo, vidit circumfulsisse super se lumen, & super eos qui simul erant, cecidit a pavore, & probatior resurrexit: denique apostolus factus est, qui persecutor advenerat. Spiritus quoque sanctus descendit, & replevit totam domum in qua erant plurimi sedentes, & visæ sunt dispertitæ linguæ tamquam ignis. Bonæ alæ caritatis, veræ alæ quæ volitabant [b] per ora apostolorum, & alæ ignis quæ purgatum sermonem loquebantur. His alis evolavit Enoch raptus ad cælum. His alis evolavit Elias curru igneo, & equis igneis ad superna translatus. His alis dominus Deus per columnam ignis deducebat Patrum plebem. Has alas habuit Seraphim, quando sumsit carbonem ignis de altari & tetigit os Prophetæ, & iniquitates ejus abstulit, & peccata purgavit. Harum alarum igne purgati sunt filii Levi, & baptizantur populi nationum, sicut testificatur Johannes, dicens de domino Jesu: *Ipse vos baptizabit in spiritu & igne*. Merito uri renes suos volebat & cor suum (Cant. 8. 6.) (Hier. 20. 9.) (Luc. 24. 32.) (Matth. 3. 11.)

[a] Sic edit. Am. & mss. fere ad unum. Aliæ autem edit. & mss. unus autem alter, *pro dilectis*.

[b] Mss. Th. Big. Torn. Colb. & Theod. prima manu, *per ora populorum*.

suum David, quia alas igneas caritatis scie- A
bat non esse metuendas. Merito Hebræi pue-
ri in fornace ardenti non sentiebant ignis in-
cendia; quia caritatis eos flamma refrigera-
bat. Et ut plenius cognoscamus quia alas ha-
bebat perfecta caritas, audisti Dominum di-
centem: *Quoties volui congregare filios tuos sicut*
Matth. 23. 37. *gallina congregat pullos suos sub alas suas?*

78. Sumamus igitur has alas, quæ sicut
flammæ ad superiora dirigant. Exuat unus-
quisque animam suam involucris sordidiori-
bus, & quasi aurum igne approbet detersam B
luto. Sic enim purgatur anima, velut aurum
optimum. Pulcritudo autem animæ since-
ra virtus, & decus verior cognitio superno-
rum; ut videat illud bonum ex quo pendent
omnia, ipsum autem ex nullo. Eo igitur vi-
vit, atque intellectum accipit. Vitæ enim
fons est summum illud bonum, cujus cari-
tas nobis & desiderium accenditur, cui ap-
propinquare & misceri voluptas est: quod
ei qui non videt, desiderio est, & ei qui vi-
det, inest; ideoque universa alia despicit, C
hoc uno mulcetur & delectatur. Hoc est
a quod [a] subministrat universis substantiam:
ipsum autem in semetipso manens dat aliis,
nihil autem in se ex aliis suscipit. De quo
Psal. 15. 2. Propheta ait: *Dixi Domino: Deus meus es tu,*
quoniam bonorum meorum non eges. Hoc solum
videre desideravit, sicut ipse alibi ait: *Unam*
Psal. 26. 4. *petii a Domino, hanc requiram; ut inhabitem in do-*
mo Domini omnes dies vitæ meæ, & videam dele-
ctationem Domini, & considerem templum ejus. Si D
quis igitur purum illud, & incorporeum
summum illud videre meruerit, quid habeat
aliud quod desideret? Denique Petrus in
monte gloriam resurrectionis Christi vidit,
Matt. 17. 4. & nolebat descendere dicens: *Domine, bonum*
est nos hic esse. Et quanto incomparabilior est
illa divinitatis gloria, & lux inaccessibilis,
quam si quis viderit, quid aliud concupi-
scat? Non regna, non facultates, honores,
gloriam, potestates. Illis enim uti nihil bea- E
titudinis est, hoc uti beatum est; ut illa de-
spiciens, ad hoc conversus maneat. Hanc
igitur videns pulcram imaginem ingredia-
tur intus, foris relinquat vultum corporis.
Nam qui intuetur corpora, non debet in-
trorsum intueri; ne more mergentis in gur-
gite rapiatur atque absorbeatur, & quasi in
profundum demersus nusquam appareat.
Fugiamus ergo in patriam verissimam. Illic
patria nobis, & illic Pater a quo creati su- F
mus, ubi est Hierusalem civitas quæ est ma-
ter omnium.

79. Sed quæ est fuga? Non utique pedum,

qui sunt corporis. [b] Isti enim quocumque b
currunt, in terra currunt, & de solo ad so-
lum transeunt. Nec navibus fugiamus, aut
curribus, aut equis qui obligantur & cadunt:
sed fugiamus animo, & oculis, aut pedibus
interioribus. Adsuescamus oculos nostros vi-
dere quæ dilucida & clara sunt, spectare vul-
tum continentiæ & temperantiæ, omnesque
virtutes, in quibus nihil scabrum, nihil ob-
scurum & tortuosum sit: & se ipsum spectet
quis, [c] & conscientiam suam: illum oculum c
mundet, ne quid sordium habeat. Quod
enim videtur, non debet dissonare ab eo qui
videt, quoniam conformes nos Deus ima-
ginis voluit esse Filii sui. Cognitum igitur
nobis est illud bonum, nec longe est ab uno-
quoque nostrum: *In ipso enim vivimus, & su-*
mus, & movemur. Ipsius enim & genus sumus, Act. 17. 28.
ut Apostolus [d] gentiles posuit significare. d
Ipsum est bonum quod quærimus, & solum
bonum. Nemo enim bonus, nisi unus Deus.
Hic est oculus qui magnum illum & verum
decorem intuetur. Solem nisi sanus & vi-
gens oculus non adspicit; nec bonum potest
videre nisi anima bona. Fiat ergo bonus qui
vult videre Dominum, & quod est bonum.
Hujus boni similes simus, & secundum id o-
peremur quę bona sunt. Hoc est bonum quod
supra omnem operationem est, supra omnem
mentem atque intellectum: ipsum est quod
semper manet, ad ipsum convertuntur o-
mnia, in quo habitat plenitudo [e] divinita-
tis, & per ipsum reconciliantur omnia in e
ipsum. Et ut plenius definiamus quid sit bo-
num: VITA est bonum, quia semper ma-
net, dans vivere & esse omnibus; quia fons
est omnium vita Christus, de quo ait Pro-
pheta: *In umbra ejus vivemus.* Nunc enim Thren. 4. 20.
vita nostra abscondita in Christo est: cum
autem apparuerit Christus vita nostra, tunc
& nos cum illo apparebimus in gloria. Ergo
non timeamus mortem; quoniam requies
est corporis, animæ autem vel libertas, vel
absolutio. Nec vereamur eum qui potest
carnem interficere, animam autem non pot-
est; quia non timemus eum qui potest ve-
stimentum auferre, non timemus eum qui
potest nostra furari, nos autem non potest.
Nos igitur animæ sumus, si volumus esse
Hebræi de iis qui sunt socii Jacob, id est,
imitatores ejus. Nos animæ sumus, nostra
autem membra vestimenta sunt: servanda
sunt quidem vestimenta, ne scindantur, ne
inveterascant: sed ille magis qui his utitur,
servare se debet & custodire.

a Edit. omnes cum mss. nonnullis, *subministrat universam substantiam*. Alii mss. majori numero, atque auctoritate, ut in textu.

b Ms. Rem. *Illic enim quicumque currunt*, &c.

c Ita edit. omnes, & mss. aliquot. Verum tres non infimæ notæ habent, *& conscientia sua illum oculum mundet*. Quatuor, *conscientiam suam per illum oculum mundet*. Ibidem, omnes edit. ac mss. quatuor, *ne quid sordidum habeat*. Alii melius, *ne quid sordium*, &c.

d Mss. aliquot, *& gentilis posuit. Ipsum est enim bonum quod quærimus solum* (aliqui, *summum*) *bonum*. Alii, qui & melioris ævi, nec non ant. edit. ut in contextu; nisi quod Am. ac Gill. legunt, *significari*. Tandem Rom. edit. *gentiles voluit monere. Ipsum est*, &c. Sed varietati locus non relinquetur, si interpreteris hoc modo: Paulus in sua ad Areopagitas oratione posuit, sive dixit gentiles poetas id significasse, nimirum quod in Deo vivimus, sumus, &c.

e Ms. Long. *divinitatis corporaliter, & per ipsum convertuntur omnia*, &c.

IN LIBRUM DE BONO MORTIS ADMONITIO.

UBI PRÆCIPUE DE HABITACULIS ANIMARUM POST MORTEM deque libro iv. Esdræ disceptatur.

QUanta *libro* de Bono mortis *cum superiore* de Isaac & Anima *cognatio intercedat, prima illius verba satis declarant: quæ quidem si quis strictius voluerit interpretari, forte non inconsulto unum esse affirmaverit operis contextum & quasi corpus, cujus liber primus alter dici debeat, alter secundus. Ecquid enim aliud sibi voluisse videtur Ambrosius, cum post librum* de Isaac *finitum in hanc sententiam*: Ergo non timeamus mortem, *&c. sequentem auspicatur hisce verbis*: Quoniam superiore libro de anima sermonem aliquem contexuimus, faciliorem viam putamus de bono mortis conficere aliquid, *&c? Igitur quod in fine ultimæ lucubrationis non satis fuse tractatum fuerat id in hac uberius atque accuratius discutiendum proponitur.*

Hic itaque ostendit sanctus Doctor quod bonum sit, quæve utilitates mortis, quamque illa parum extimescenda. Propositum autem hoc suum satis accurata methodo persequitur. Etenim præmissa vitæ ac mortis definitione, & nonnullis contra mortis utilitatem oppositis, quæ postea diluit, triplicem inveniri mortem demonstrat, ejusque tertium genus quod in animæ atque corporis separatione positum est, bonum esse ac felicitatis plenum evincit, & si quid metuendi vel incommodi habeat, id quidem non morti, sed nostræ ipsorum infirmitati adscribendum. Illud vero, si quid aliud, Viri sancti pietatem declarat, quod omnia ferme ipsius argumenta sacrorum codicum auctoritate nitantur, aut si quod etiam ex naturali ratione desumtum adhibeat, quod jam in simili causa allatum fuisset a philosophis, id numquam non divino quopiam testimonio confirmet. Hinc ansam nactus Christianos docet quam parum huic vitæ omne genus miseriarum plenissimæ adhærendum, quamque studiose sæculo, exstinctis [a] corporis delectationibus, cupiditatibus omnibus, mundique illecebris, *moriendum, ut integræ sanctæque vitæ beneficio mors quam peccatum solum potest reddere formidabilem, non timeatur. Hoc ultimum subinde probat, maximeque* [b] *totis tribus hujus opellæ capitibus. Ad extremum ubi animæ immortalitatem adseruit, quinam futurus sit illius a corporis conturbernio segregatæ status, explicat; ac perorando fideles adhortatur, ut omni industria Deo conjungi, eique indivulso animo adhærere satagant, quo post finitum istius vitæ curriculum pervenire contingat* [c] ad patriarcharum concilium, sanctorum cœtum, justorumque conventum, ubi servulis suis dominus Jesus mansiones paravit, ut ubi ille est & nos simus.

a Cap. 3. &c.
b Cap. 5. 6. & 7.
c Cap. 12.

Ex omni autem operis hujus œconomia cognoscere est, non solum eo nihil ad morum disciplinam accommodatius inveniri, verum etiam illud libro de Isaac *plane synchronum esse, hoc est, editum anno circiter* CCCLXXXVII. *Neque vero hinc quoque videtur male conjici idem illud constare concionibus, quas ad eosdem quos superiores tractatus spectabant, habitas in librum convertit Ambrosius, indita inscriptione* de Bono mortis, *sub qua non semel citatur* [d] *ab Augustino. Et forte istis omnibus causis factum, ut in uno regiorum codicum ita inscriberetur*: Liber tertius ex libro de Patriarchis, qui intitulatur de Bono mortis.

d Lib. 4. contr. duas epist. Pelag. cap. 11.

Verum quæ S. Doctor de animarum corporibus suis exutarum statu, deque auctore a quo doctrina illa profecta est, sub scriptionis hujusce finem tradit, ea sane nos in duas non minimas difficultates conjiciunt. Primum enim si Doctoris nostri verba stricte atque ex apicibus interpretemur, cogemur liquido confiteri animas ipsius judicio [e] in quibusdam habitaculis *conclusas adusque generalem resurrectionem servari, eas ibi mercedem debitam operibus suis, sed ante diem ultimum minime reddendam exspectare, interim tamen* [f] illas vel bonis quibusdam, vel pœnis affici, *prout ipsarum quæque fuit commerita, postremo* [g] illas vel bonis quibusdam, vel pœnis affici, *prout ipsarum quæque fuit commerita, postremo* justorum lætitiam per quosdam ordines esse digestam.

e Cap. 10.
f Ibidem
g Cap. 11.

Mirum quidem non est hoc modo de animarum statu scripsisse Ambrosium, sed [illegible] propemodum incredibile videri potest, quam in ea quæstione sancti Patres ab ipsis apostolorum temporibus ad Gregorii XI. pontificatum, Florentinumque concilium, hoc est, toto ferme quatuordecim sæculorum spatio, incerti ac parum constantes exstiterint. Non enim solum alius ab alio, ut in hujusmodi quæstionibus necdum ab Ecclesia definitis contingere amat, dissentiunt: verum etiam non satis cohærent sibi ipsi; cum easdem animas claro divinæ na-

naturæ conspectu frui quibusdam scriptorum suorum locis concedere, rursus quibusdam aliis id ipsum negare videantur. Hujus autem nostri instituti non est diversas illas antiquorum Patrum sententias hic congerere: cui plura hac de re cognoscere libuerit, [a] Alphons. a Castro, [b] Sixt. Sen. [c] Bellarm. [d] Petav. atque alios consulat licet. Illud tantum hoc loci admonemus, omnem illam sermonis diversitatem ex variis manasse principiis, quæ sanctis illis viris sacrarum paginarum lectio suppeditabat. Hinc est quod qui millenariorum errorem amplexi sunt, ab iis eodem argumento futura ante corporum resurrectionem beatifica visio negabatur. Et quamvis qui secuti sunt magno studio eumdem errorem impugnarint profligarintque, tamen circa Dei visionem adhuc pendebant ancipites.

Etenim cum ad Christi precationem qua Patri supplicat pro electis, [e] ut sint, inquit, mecum &c. cum ad Apostolicum illud: [f] dissolvi & esse cum Christo multo melius: cum ad istas voces, regnum cælorum, vitam æternam, ac similes alias advertunt animum: sed præ ceteris cum eorum quorum obitus Christi resurrectionem antevertit, nec non eorum qui illis per Christum e limbo jam liberatis, vita cesserunt, discrimen examinant, tum vero minime dubitant beatum illum conspectum solutis animabus adtribuere, idque potissimum ubi vel martyres solemni, vel alios præstantes viros funebri laudatione prosequuntur. At econtrario tum demum eumdem nequaquam videntur admittere, cum similitudines laborantium in vinea, Lazari, Divitis, ac sinus Abrahæ considerant: sed maxime cum illa omnia perpendunt, quæ in Scripturis docemur de postremo judicio, & universali resurrectione, quibus velut duobus cardinibus vertuntur omnes adhortationes promissionesque Christi in suis parabolis, apostolorum in canonicis epistolis, & uno verbo, Apostolo teste, omnis Christianorum fides; immo etiam spes beatorum Job ac Tobiæ, comminationes prophetarum, non secus ac sanctorum orationes. Quin & fatentur ipsi scholastici animæ gloriam id temporis haud mediocriter auctum iri, ita ut nec defuerint qui ipsam quoque intuitivam Dei visionem multo intensiorem perfectioremque fore adseverarent.

Non diffitetur certe magnus [g] Augustinus ægre admodum capere se quonam pacto divinæ conspectu naturæ potiri illæ animæ queant, quandoquidem ad eum toto nisu atque impetu non ferantur, ad bonum creatum, corporis scilicet societatem, adhuc propensissimæ. Aliunde vero cum hujusmodi propensionem Deo subditam esse posse animadverteret, nec non fore etiam ut post resurrectionem eædem animæ administrandi corporis cura distineantur, hisce causis permotus post inquisitas varias solutiones tandem in [h] Retractationibus animo etiam tum dubio & ancipiti se esse, ac nihil super hoc definire audere non dissimulat. Augustinianum hoc principium secutus Bernardus [i] ita ejus cancellos transiliit, ut justorum spiritibus solam humanitatis Christi visionem seu cognitionem concedere videatur: ad quem hac in sententia propius accedere putamus neminem, quam auctorem Quæst. ad Orthodoxos, [k] quæ hactenus inter Justini opera fuerunt editæ. Lectoris est, unde profecta sit illa consensio, judicare. Ceterum proferuntur non pauca Bernardi testimonia, [l] quibus ipsum justis demortuis nequaquam negare Dei visionem adstruatur.

Quæ cum ita sint, non esset cur miraretur quisquam, si aliorum Patrum instar Ambrosius quoque diversis principiis ductus, a sanctis Deum videri quandoque concederet, quandoque negaret. Verum cum locus in hac materia nullus reperiatur celebrior aut difficilior eo quo de agimus, videmur nobis recusare non posse, quin eumdem magis sedulo discutiamus. Primo itaque extra controversiam est corporeas habitationes hic non intelligi ab Ambrosio, quippe qui passim tum alibi, tum in hoc libro constanter animam spiritali natura esse prædicet; unde sequitur eam corporali loco non indigere. Deinde reproborum animas ea re torqueri adserit, quod videant justis quædam habitacula, quibus illæ post universalis judicii diem excipiendæ sunt, ab Angelis custodiri. Et hæc sunt dubio procul gloriæ domicilia quæ propterea oportet corporea esse, quod animæ denuo suis corporibus quæ locum utique corporeum implebunt, sint copulandæ. Postremo significat [m] de primis illis habitationibus a Christo dictum: [n] In domo Patris mei mansiones multæ sunt. Quis autem nesciat per mansiones illas nihil aliud designari, nisi varios gloriæ gradus quos beatorum animæ qui divino fruuntur conspectu, in cælis adipiscuntur? Quocirca id minime absurdum fore putamus, si quis affirmet sanctum Præsulem, cum domicilia illa & distributam in septem ordines sanctorum beatitatem tanta animi contentione explicat, potius Dei visionem in rebus certis ponere habereque, quam eamdem inficiari. Nonne, amabo, huc etiam facit, quam indidem ducit, illa collectio? [o] Ergo quia iusti, inquit, hanc remunerationem habent, ut videant faciem Dei, & lumen illud quod illuminat omnem hominem &c. Nec semel hoc loco pronunciat animas justorum cum Christo futuras, haud dubie in felici illa Dei contemplatione, quam apertis verbis [p] Gratiano, Valentiniano, [q] ac Theodosio adjudicat.

Quod si rem penitius introspiciamus, Ambrosium reperiemus sæpenumero iterasse atque adstruxisse hoc principium, animæ quominus Deum cernere queat, sola corruptibilis corporis vincula impedimento esse. Id cum aliis ejus in operibus frequenter occurrit, tum in hoc loco non ambigue declaratur ubi ait: [r] Tunc revelata facie gloriam Domini speculari licebit, quam nunc animæ corporis hujus concretis visceribus involutæ, & quibusdam carnis hujus maculis... sincere videre non possunt. Quapropter cum hic legimus [s] ab illis remunerationem debitam exspectari, quid ni intelligere nobis liceat secundam cum suis corporibus conjunctionem, eorumdem corporum gloriam, ultimi judicii sententiam, electorum omnium consummationem, ob quam, uti alio loco scribit, sancti ingemiscunt? Quamvis enim, inquit, [t] de suo merito sint securi, tamen quia adhuc futura est redemtio totius corporis Ecclesiæ compatiuntur. Cum enim adhuc membra patiuntur corporis sui, quomodo alia membra licet superiora non compatiantur?

[a] Lib. 3. adv. Heref.
[b] bibl l. 6. Annot. 345.
[c] Lib. 1. de Beat. cap. 1. & seq.
[d] Theolog. dogm. de Deo cap. 13. & 14.
[e] Johan. 17. 12.
[f] 1. Philip. 1. 23.
[g] Serm. 220. & 238. in Natali Mart. In Psal. 36. 43. 116. Lib. 12. de Civit. c. 9. Lib. 20. c. 14. 15. 16. In Gen. lib. 12. cap. 34. & alibi
[h] Lib. 1. cap. 14.
[i] Serm. 3. & 4. de omnib. sanct. Serm. 4. in dedic. Eccl.
[k] Quæst. 75.
[l] Lib. 1. de dil. Deo. Serm. de S. Malach. & de Obit. Humb. Serm 1. in Pentec. 2 de Adscens. 6. in Cant. Ep. 98. & 266. & alibi.
[m] Cap. 10. ℣ 12.
[n] Johan. 14. 2.
[o] Cap. 11.
[p] Orat. de obit. Valent.
[q] Orat. de obit. Theod.
[r] Cap. 11.
[s] Cap. 10.
[t] Epist. 39. ad Oront.

Quod porro de suo merito securi [a] prædicantur, quomodo cum alio loco lib. 2. de Cain & Abel [b] conciliari queat, intelliges ex nota infra ad c. 11. subjecta.

a Cap. 11.
b Cap. 2. num. 9.

Non est autem prætermittendum inter scriptores sacros Ambrosio in statuenda animarum beatitudine, petendisque ex apocrypho Esdra testimoniis, omnium simillimum esse Auctorem Operis imperfecti in Matthæum apud Chrysostomum. [c] Judicabit lector num inde duci possit aliquid argumenti confirmandæ illorum sententiæ, a quibus iste in auctorum Ecclesiæ latinæ album refertur.

c Homil. 34.

Jam veniendum ad alterum caput, quod videlicet Ambrosius quidquid hic de animabus a corporea societate expeditis tradit, ex libro qui Esdræ quartus inscribitur, sit mutuatus. Non dubitat quidem S. Præsul eum librum inter scripturas canonicas recensere, illique parentem adscribere prophetam Esdram, quem divinitus afflatum, quidquid sibi a Spiritu sancto revelatum esset, litteris consignasse memorat. Denique profitetur & crebro repetit divina illum pollere auctoritate, nec ulli eorum qui nostris in Bibliis continentur, habendum inferiorem. Neque vero hic tantum ita loquitur, verum etiam in pluribus aliis lucubrationibus, ut puta Commentario in Lucam, [d] secundo libro de Spiritu sancto, [e] Oratione de obitu fratris Satyri, [f] ad extremum epist. [g] ad Orontianum, quem ut diligenti ejusdem lectione substantiam animæ spiritalem atque immortalem esse cognoscat, adhortatur.

d Lib. 2.
e Cap. 7.
f Circa fin.
g Ep. 38.

Moventur plerique omnes neoterici quod sanctus Doctor ad eum modum locutus fuerit de libro quem omni ex parte apocryphum esse autumant, id est, cujus, ut aiunt, non tantum obscurus auctor, & Spiritu sancto dictante scripsisse non creditur: sed etiam cujus obscura in Ecclesia auctoritas; tum quia nullo unquam canone vel apud Judæos vel in Ecclesia recepta sit, sed communi Patrum consensu rejecta; tum quia varii in eo reperiantur errores, cujusmodi est, quod de animarum promtuariis narrat, & similia. Illi quidem Hieronymi auctoritatem jactant, qui adversus Vigilantium disputans, eumdem quasi ab Ecclesia minime receptum repudiat, quamvis nondum sibi lectum, cum hæc scriberet. Sic enim ille: Tu vigilans dormis, & dormiens scribis, & proponis mihi librum apocryphum, qui sub nomine Esdræ a te & a similibus tuis legitur ... quem ego librum numquam legi. Quid enim necesse in manus sumere, quod Ecclesia non recipit? Adhuc vehementius alio loco [h] non tantum in quartum invehitur, sed etiam in tertium, cum tamen ii qui sanctum hunc in ea opinione ducem sequuntur, huic libro sese non tantopere infensos exhibeant. Addunt nonnulli nequaquam magnum illum Esdram, scribam ac legis doctorem, cujus tertium esse opinantur, quarti auctorem videri, sed alium cognominem.

h Epist. ad Domnion. & Rogat.

Non defuerunt tamen qui de hoc opere æquius benigniusque judicarent. Etenim eo non solum erroris nihil contineri existimarunt, sed etiam auctoritatem ejus præcipuam esse in Ecclesia, quippe quæ nonnulla inde petita precibus suis inseruerit, [i] & quominus illud ad calcem Bibliorum excuderetur, non prohibuerit. Quin etiam eumdem hunc librum inter canonicos descriptum in quibusdam antiqui ævi mss. reperire est, non tamen in omnibus, nec sine discrimine aliquo. Namque in quodam pervetusto codice qui nostra in Bibliotheca adservatur, compactis in unum duobus canonicis libris Esdræ, secundus a primo capite hujusce quarti sumit exordium, haud dubie quia ejus illud initium est: Liber Esdræ Prophetæ secundus: tum ex ejus atque tertii libri capitibus inter se permixtis quatuor libelli conficiuntur. Doctissimus Faber Ludovici XIII. præceptor [k] quemdam ejusdem quarti libri ms. adeo discrepare ab editione deprehendit, ut varias ejus lectiones Card. Baronio transmittendas putaret. Quæ diversitas forte in causa est, cur nonnulla ab Ambrosio ex eodem libro citata in edito minime reperiantur. Inventus est denique auctor quidam hujus ætatis, [l] qui duos ultimos librorum Esdræ canonicos ac divinæ auctoritatis esse crederet, hancque suam opinionem etiam scripto firmare niteretur. Verum quidquid ejus rei sit, constat non solum ex antiquis Patribus Ambrosium ita sensisse. Clemens Alexandrinus [m] Esdram citato quarto illius libro prophetam salutat, eumque non absimili modo [n] Auctor Operis imp. super Matthæum laudat, ac demum ad eumdem alludere videtur [o] Cyprianus.

i In Missa fer. 3. Pentecost. & in festis Mart.
k Epist. ad Card. Baron.
l Genebr. Chron. l. 2. ad an. mundi. 368.
m Lib. 3. Strom.
n Loc. sup. cit.
o Ad. Demetr.

Quapropter neutiquam nobis mirum videtur, quod Ambrosius libri quem bona fide, ut ex aliis ejus commentationibus patet, pro canonico habebat, hic auctoritatem commendaverit, extuleritque. Id siquidem, ut ipse profitetur, eo consilio factitabat, ut gentiles qui Christum ejusque discipulos acceptæ a Platone & aliis philosophis suæ doctrinæ insimulabant, mendacii argueret, cum ipsum Platonem potius ab Esdra, aliisque nostris Auctoribus mutuatum quidquid boni de statu animarum post mortem docuerat, planum faceret. Ethnicis nova non erat hujusmodi criminatio. Celsus [p] eam Origeni multis ante annis in eodem prorsus argumento objectarat. Cum autem Ambrosii temporibus adhuc non parum valeret idololatriæ quam Symmachus auctoritate sua tuebatur, potentia; dubium non est quin tunc eadem calumnia renovata fuerit. Quocirca minime mirum videbitur, si ad convellendum mendacium, quod funditus Christianam fidem eversum ibat, S. Doctor quantopere valuit, Scriptoris hujus auctoritatem prædicavit. Atqui alia quoque addit sacrarum paginarum testimonia, quibus invicte superbis illis gentilibus demonstret Platonem & Socratem suum ex istis limpidissimis veritatis fontibus multa hausisse, quæ postea ipsi diluto variarum fabularum cœno corruperint. De Platone quidem adeo constans est eum bene multa sive ex sacris codicibus, ut hic docet Ambrosius, sive ut volunt alii, a Pythagora, qui & ipse Judæos sapientes audierat, didicisse; ut vulgatum fuerit de ipso illud Numenii Pythagorici dictum: τί γάρ ἐςι Πλάτων ἢ Μωϋσῆς ἀττικίζων.

p Orig. l. 7. cont. Cels.

SAN-

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI DE BONO MORTIS

LIBER UNUS.*

* Scriptus circ. an. 387.

CAPUT I.

Connectit hunc librum cum praecedenti; & proponit dubium: Quomodo mors non dicatur mala, licet sit vitae contraria?

I. Quoniam de Anima superiore libro sermonem aliquem contexuimus, faciliorem viam putamus de Bono mortis conficere aliquid. Quae si animae noceat, malum videri potest: si nihil autem officiat animae, ne malum quidem. Quod autem malum non est, id etiam bonum; quoniam quod vitiosum, id malum: quod autem vitio caret, id bonum; ideoque bona malis contraria sunt, & mala bonis. Denique innocentia est, ubi non est nocendi voluntas; & noxius dicitur, qui non sit innoxius; misericors, qui remittat; immisericors qui ignoscere atque inflecti nesciat.

2. Sed forte aliquis adferat: Quid tam contrarium, quam vita morti? Si ergo vita putatur bonum, quomodo mors non est mala? Et ideo quid sit vita, quid etiam mors, consideremus. Vita est spirandi munere frui, mors privari. Hoc autem spirandi munus apud plerosque in bonis ducitur. Hoc est ergo vita, frui bonis: mors contra, bonis exui. Et Scri-
Deut. 30. 15. ptura dicit: *Ecce dedi ante faciem tuam vitam & mortem, bonum & malum*; vitam bonum appellans, mortem malum; vel il-
Gen. 2. 16. & 17. la sibi priora, & haec sibi conferens. Denique ut lectionis divinae exemplo utamur, in paradiso est positus homo, ut ederet de ligno vitae, & ceteris paradisi lignis: de ligno autem in quo esset cognitio boni & mali, non ederet: qua die

A autem ederet, morte moreretur. Non servavit praeceptum, & caruit fructu, atque ejectus de paradiso mortem gustavit. Malum igitur mors, quae pretio damnationis infertur.

CAPUT II.

B *Praemissa distinctione de triplici genere mortis, ostendit tertium genus medium esse; immo potius bonum judicandum, quod nos vitae miseriis ac peccatis liberet: idem tamen patienter expectandum.*

3. Sed mortis tria sunt genera. Una mors peccati est, de qua scriptum est: *Anima quae peccat ipsa morietur*. Alia Ezec. 18. 4.
mors mystica, quando quis peccato moritur, & Deo vivit, de qua ait Apostolus: *Consepulti enim sumus cum illo per ba-* Rom. 6. 4.
ptismum in mortem. Tertia mors est, qua C cursum vitae hujus & munus explemus, id est, animae corporisque secessio. Advertimus igitur quod una mors sit mala, si propter peccata moriamur: alia mors bona sit, qua is qui fuerit mortuus, justificatus est a peccato: tertia mors media sit; nam & bona justis videtur, & plerisque metuenda, quae cum absolvat omnes, paucos delectat. Sed non hoc mortis est vitium, at nostrae infirmitatis, qui voluptate corporis, & delectatione D vitae istius capimur, & cursum hunc consummare trepidamus, in quo plus amaritudinis, quam voluptatis est. At non sancti ac sapientes viri, qui longaevitatem peregrinationis hujus ingemiscebant, dissolvi, & cum Christo esse pulcrius aestimantes: denique diem generationis suae execrabantur, sicut quis ait: *Pereat dies* Job. 3. 2.
illa in qua natus sum.

4. Quid enim est quod haec vita delectet, plena aerumnarum & sollicitudinum?

num? In qua innumeræ calumniæ, & multæ molestiæ, & multæ lacrymæ eorum qui [Tren. 1. 2.] affliсtantur molestiis, & non est, inquit, qui eos consoletur. Et ideo laudat [Eccle. 4. 2. & 3.] Ecclesiastes *defunctos magis quam viventes. Et optimus*, inquit, *supra hos duos, qui nondum natus est, qui non vidit hoc malum*. Et alibi [Eccle. 6. 3.] idem Ecclesiastes meliorem longævo viro eum adseruit, quem abortu ejecit mater sua; quia non vidit hæc mala quæ fiunt in hoc mundo, nec in has venit tenebras, nec in vanitate ambulavit sæculi; & ideo requiem hic magis habebit qui in hanc vitam non venit, quam ille qui venit. Quid enim boni est homini in hac vita, qui in umbra vivit, nec expleri potest cupiditatibus suis? Et si expleatur divitiis, fructum quietis amittit, [a] quia cogitur custodire quod misera aviditate quæsierit; ut miserius eas possideat, cui prodesse non poterunt. Quid enim miserius quam ut custodia torqueat, quarum abundantia nihil prosit?

5. Itaque si plena oneris vita, utique finis ejus allevamento est: allevamentum autem est bonum, mors autem finis; mors igitur bonum est. Neque enim aliter gavisus est & Simeon, qui responsum acceperat non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini; & cum eum parentes in templum inducerent, suscepit manibus suis, & dixit: [b] [Luc. 2. 29.] *Nunc dimittis servum tuum in pace*; quasi necessitate quadam teneretur in hac vita, non voluntate. Ita dimitti petit, quasi a vinculis quibusdam ad libertatem festinaret. Sunt enim velut vincula quædam [c] corporis hujus, & quod est gravius, vincula tentationum, quæ nos alligant, & ad injuriam captivitatis adstringunt quadam lege peccati. Denique in exitu ipso videmus quemadmodum anima decedentis paulatim solvat se vinculis carnis, & ore emissa evolet tamquam carcereo corporis hujus exuta gurgustio. Denique festinabat etiam sanctus David de hoc loco peregrinationis exire, dicens: [Psal. 38. 13.] *Advena ego sum apud te in terra & peregrinus, sicut omnes patres mei*. Et ideo tamquam peregrinus ad illam sanctorum communem omnium patriam festinabat, petens pro hujus commorationis inquinamento remitti sibi peccata, priusquam discederet e vita. Qui enim hic non acceperit remissionem peccatorum, illic non erit. Non erit autem qui ad vitam æternam non poterit pervenire, quia vita æterna remissio peccatorum est. Ideoque dicit: [Psal. 38. 14.] *Remitte mihi, ut refrigerer, priusquam abeam, & amplius non ero*.

6. Quid igitur tantopere vitam istam desideramus, in qua quanto diutius quis fuerit, tanto majore oneratur sarcina peccatorum? Ipse Dominus ait: *Sufficit diei malitia sua*. [Matt. 6. 34.] Et Jacob dixit: *Dies annorum vitæ meæ quos habeo, centum triginta minimi & mali*, [Gen. 47. 9.] non quia dies mali, sed quia nobis accessu dierum malitiæ incrementa cumulantur. Nullus enim dies sine nostro peccato præterit.

7. Unde egregie Apostolus ait: *Mihi enim vivere Christus est, & mori lucrum*, [Philip. 1. 21.] aliud ad necessitatem vitæ referens, aliud ad mortis utilitatem. Christus enim nobis vivere est, cui servimus, cui oportet ut a sanctis suis in Evangelii prædicatione deferatur obsequium. Denique & Simeon qui ait: *Nunc dimittis servum tuum*, [Luc. 2. 29.] propter Christum exspectabat. Christus enim rex noster est; & ideo quod rex jubet, deserere non possumus & contemnere. Quantos imperator terræ hujus in peregrinis locis aut honoris specie, aut muneris alicujus causa jubet degere? Numquid hi inconsulto imperatore discedunt? Et quanto amplius est [d] divinis parere, quam humanis? Vivere ergo sancto Christus est, & mori lucrum. Unde Apostolus quasi servus; non enim refugit vitæ obsequium, & quasi sapiens lucrum mortis amplectitur. Lucrum est enim evasisse incrementa peccati, lucrum fugisse deteriora, & ad meliora transisse. Et addidit: *Dissolvi enim, & cum Christo esse multo melius: permanere autem in carne magis necessarium propter vos*. [Philip. 1. 23. & 24.] Aliud melius, aliud necessarium. Necessarium propter fructum operis, melius propter gratiam & copulam Christi.

CAPUT III.

Mors naturalis definitur ac laudatur. Item mortificatio, quæ mortis quædam imitatio est, explicatur, atque a multiplici utilitate similiter commendatur. Ad extremum proponitur brevis atque elegans vitæ descriptio.

8. Ergo quoniam docuit Apostolus [Ibidem.] eum qui evaserit ex hoc corpore, si meruerit tamen, cum Christo futurum, quid sit mors, quid etiam vita, consideremus. Itaque Scriptura docente, cognovimus quia mors absolutio est animæ & corporis, & quædam hominis separa-

a Remig. *Quia ergo custodire non prodest, quas misera aviditate quæsierit, necesse est ut miserius eas possideat, cui prodesse non poterunt. Quid enim* &c. Ita etiam Theod. sed per correctionem.

b Rom. edit. hic & infra, *Nunc, Domine, dimitte servum*, &c. Quod quidem cum sensu ac verborum serie satis cohæret: attamen omnes & edit. vet. a Vulgata non dissentiunt, nisi quod illi omittunt vocem, *Domine*.

c Eadem Rom. edit. *corporis hujus cogitationes*. Atqui vox, *cogitationes*, neque in aliis edit. aut ullis omnino mss. invenitur, neque videtur admodum sensui necessaria.

d Mss. aliquot, *divinis placere, quam in terris vivere. Ergo sancto Christus est vivere*, &c. Alii mss. & edit. vet. ut in textu; ubi edit. Rom. pro, *sancto Christus est*, substituit, *servo Dei Christus est*. Iterum voces, *Unde Apostolus*, in cunctis edit. ac mss. non paucis desunt, quas mss. nonnulli bonæ notæ restituunt.

paratio. Solvimur enim hoc nexu animæ & corporis, cum recedimus. Unde & David ait: *Dirupiſti vincula mea, tibi ſacrificabo hoſtiam laudis*. Vincula autem vitæ hujus, id eſt, conjunctionis noſtræ quæ ex anima conſtat & corpore, ſignificari docet ſuperior verſiculus pſalmi hujus: *Pretioſa in conſpectu Domini mors ſanctorum ejus*. Et ideo quaſi propheta prævidens ſe cum ſanctis, & qui pro devotione animas ſuas in Chriſto depoſuerunt, futurum, lætatur; quia & ipſe obtulit ſe fideliter pro Dei populo adverſus Goliam, cum ſingulari certamine dimicaret, & ſolus commune periculum & * crimen refelleret; vel cum ſe morti pro Domini placanda offenſione promtus objiceret; vel cum ſe pro ſalute populi laborantis divinæ ultioni paratus offerret. Sciebat enim glorioſius eſſe pro Chriſto mori, quam regnare in hoc ſæculo. Quid enim præſtantius quam fieri Chriſti hoſtiam? Itaque cum frequenter ab eo legamus Domino oblata eſſe ſacrificia, hoc tamen loco addidit: *Tibi ſacrificabo hoſtiam laudis*. Non ſacrifico, inquit, ſed ſacrificabo, ſignificans illud perfectum eſſe ſacrificium, quando unuſquiſque Domino, corporis hujus vinculis abſolutus adſiſteret, & offerret ſe hoſtiam laudis; quia ante mortem nulla eſt perfecta laudatio: neque quiſquam in hac vita poteſt definito præconio prædicari, cum poſteriora ejus incerta ſint. Mors igitur ſolutio eſt animæ & corporis. Denique & in Apoſtolo docuimus lectum: *Diſſolvi, & cum Chriſto eſſe multo melius*. Solutio autem iſta quid aliud agit, niſi ut corpus reſolvatur & quieſcat: anima autem convertatur in requiem ſuam, & ſit libera, quæ ſi pia eſt, cum Chriſto futura ſit?

Pſal. 115. 17. — Ibidem. 15. — Ibidem. 17. — Philip. 1. 23.

9. Quid igitur in hac vita aliud juſti agunt, niſi ut exuant ſe hujus a corporis contagionibus, quæ velut vincula nos ligant; & ſe ab his moleſtiis ſeparare contendant, renuntient voluptatibus ſuis atque luxuriæ, fugiant flammas libidinum? Nonne igitur unuſquiſque in hac vita poſitus ſpeciem mortis imitatur, qui poteſt ita ſe agere; ut ei moriantur omnes corporis delectationes, & cupiditatibus omnibus, mundique illecebris etiam ipſe moriatur, ſicuti mortuus erat Paulus dicens: *Mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo*? Denique ut ſciamus quia eſt mors in hac vita, & bona mors, hortatur nos, ut mortem Jeſu in corpore noſtro circumferamus. Qui enim habuerit in ſe mortem Jeſu, is & vitam domini Jeſu in corpore ſuo habebit. Operetur igitur mors in nobis. ut operetur & vita. Bona vita poſt mortem, hoc eſt, bona vita poſt victoriam, bona vita abſo-

Galat. 6. 14. — 2. Cor. 4. 10. — S. Aug. lib. 4. contra duas epiſt. Pelag. c. 11.

A luto certamine; ut jam lex carnis legi mentis repugnare non noverit; ut jam nobis nulla ſit cum corpore mortis contentio, ſed ſit in corpore mortis victoria. Atque haud ſcio ipſe an majoris virtutis mors iſta quam vita ſit. Certe Apoſtoli moveor auctoritate dicentis: *Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis*. Unius mors quantorum populorum vitam ædificabat? Itaque docet & iſtam mortem in hac vita poſitis expetendam, ut mors Chriſti in corpore noſtro B eluceat, & illam beatam qua corrumpitur exterior, ut renovetur interior homo noſter, & terreſtris domus noſtra diſſolvatur, ut habitaculum nobis cæleſte referetur. Imitatur igitur mortem qui ſe a communione carnis hujus abducit, atque illis vinculis ſolvit, de quibus tibi dicit Dominus per Eſaiam: *Solve omnem colligationem injuſtitiæ, diſſolve obligationes violentarum commutationum, dimitte confractos in remiſſionem, & C omnem circumſcriptionem iniquam dirumpe*.

2. Cor. 4. 12. — Eſai. 58. 6.

10. Imitatur & ille mortem qui ſe voluptatibus exuit, b & æternis delectationibus adtollit, atque ablevat, & in illo cæleſti habitaculo locat, in quo Paulus cum adhuc viveret, converſabatur; aliter enim non diceret: *Noſtra autem converſatio in cælis eſt*, quod pariter ad præſumtionem meriti poteſt meditationemque conferri. Illic enim erat ejus meditatio, illic animæ ejus converſatio, illic ejus prudentia, quæ uti- D que intra anguſtias carnis hujus hærere non ſolebat. Sapiens enim cum illud divinum inquirit, abſolvit animam ſuam corpore, & ejus ablegat contubernium, cum illam veri tractat ſcientiam, quam velut nudam ſibi & apertam deſiderat demonſtrari; & ideo retibus quibuſdam, & nebulis hujus corporis ſe quærit exuere. Neque enim manibus iſtis aut oculis atque auribus comprehendere illam ſupernam poſſumus veritatem; quoniam quæ videntur tempora- E lia ſunt: quæ autem non videntur, æterna. Denique ſæpe fallimur viſu, & aliter quam ſunt, pleraque videmus. Fallimur etiam auditu; & ideo contemplemur non illa quæ videntur, ſed quæ non videntur, ſi nolimus falli. Quando igitur anima noſtra non fallitur, quando ſolium veritatis adtingit, niſi quando ſe ab iſto ſecernit corpore, neque ab ipſo decipitur & illuditur? Illuditur enim viſu oculorum, illuditur auditu aurium; & ideo relinquat illud & deſerat. F Unde Apoſtolus clamat: *Ne tetigeritis, ne adtaminaveritis, ne guſtaveritis omnia quæ ſunt ad corruptelam*. In corruptela enim ſunt, quæ ſunt in corporis indulgentia. Et ideo oſtendens non per corporis indulgentiam, ſed per animæ elevationem, & cordis humili-

Philip. 3. 20. — Coloſſ. 2. 21.

* *Crimen*, id eſt, criminationem, nimirum maledicta ac probra in omnem exercitum Iſraeliticum a gigante Goliath congeſta.

a Rom. edit. cum mſſ. nec multis nec antiquis, *hujus corporis contagionibus*. Aliæ ac mſſ. plures potioreſque ..... *cogitationibus*. Non male. Quidni enim cogitationes rerum ad corporis neceſſitatem voluptatemve pertinentium dici poſſint corporis cogitationes?

b Ita mſſ. octo melioris notæ. Alii, *& a terrenis delectationibus*. Concta vero edit. *& a terrenis cogitationibus*.

militatem se invenisse quod verum est, addidit: *Nostra autem conversatio in cælis est*. Ibi igitur quærat quod verum est, quod est & manet, seque in se colligat, & congreget omnem aciem virtutis suæ; neque aliis committat & credat, sed se ipsum cognoscat & intelligat; & quod sibi videtur verum esse, hoc sequendum noverit; quod delectatione carnali eligendum æstimaverit, hoc sciat falsum, ab eo fugiat & recedat, quia fraudis est plenum.

Rom. 7. 24. 11. Merito ergo depretiavit & dehonestavit hoc corpus, corpus mortis appellans. Quis enim oculis potuit videre virtutis splendorem? Quis justitiam manibus comprehendere? Quis sapientiam oculorum obtutibus intueri? Denique quando aliquid cogitamus, neminem nobis occurrere, neminem volumus obstrepere auribus nostris, atque ita intendimus animo, ut plerumque non videamus præsentia. Quinetiam in noctibus sincerius cogitamus, & tunc melius quæ movent, corde Psal. 4. 5. meditamur. Unde & Propheta ait: *Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini*. Sæpe etiam aliqui claudunt oculos, si quid profundæ volunt nisu cogitationis eruere, oculorum impedimenta vitantes. Sæpe etiam solitudines captamus, ne cujus sermo nostris auribus insusurret, & quasi semita quædam inhærentem cogitationi animam abducat a vero, atque ab intentione deflectat.

12. Multas igitur occupationes nobis corporis hujus necessitas gignit, atque usus invehit, quibus impeditur animæ vigor, ac revocatur intentio. Unde de se Job 10. 9. pulcre dicit sanctus Job: *Memento quia lutum me finxisti*. Si ergo lutum est corpus, oblinit nos utique, non diluit, & coinquinat animam inquinamento intempe- Ibidem 11. rantiæ. *Corium & carnem me*, inquit, *induisti, ossibus & nervis intexuisti*. Ligatur itaque & distenditur anima nostra istius corporis nervis, & ideo interdum rigescit, sæpe curvatur. Et addidit: *Ab iniquitate* Ibidem 14. & seq. *innocentem me non fecisti. Si enim impius fuero, væ mihi: si autem sim justus, non potero me reclinare. Plenus enim confusionis sum. Introduxisti super me tentationes*. Quid enim est aliud hæc vita nisi plena laqueorum? Inter laqueos ambulamus, inter plurimas Ibid. 7. 1. versamur tentationes. Denique idem supra ait: *Numquid non tentatio est vita hominis in terra?* Bene addidit in terra, quia Ibidem. est vita hominis & in cælo. *Sicut mercenarii*, inquit, *merces vita ejus*, in labore scilicet & [a] tepore, levior fabulis, & fluitans, & natans verbis; cujus habitatio in luteis domibus, & ipsa vita in luto. Nulla firmitudo sententiæ, nulla constantia. In die nox desideratur, in nocte dies quæritur: ante escam gemitus, inter cibos fletus, lacrymæ, dolores, timores, sollicitudines, nulla requies a perturbationibus, nulla a laboribus reclinatio, iræ & indignationis motus horridior. Plerique cupiunt mortem, & non impetrant: si autem impetraverint, gratulantur; quia sola est mors requies viro.

CAPUT IV.

Mortem multis nominibus esse bonam: sed maxime quod sit finis peccati, & ad meliorem vitam transitus; quodque ipsa nos redemerit.

13. Sed dicet aliquis scriptum esse quia Sap. 1. 13. Deus mortem non fecit: vita erat Gen. 2. 9. in paradiso, ubi lignum vitæ, & vita erat lux hominum. Mors igitur mala, quæ accessit & subintravit. Sed quomodo mors mala, si aut secundum gentiles sensu caret, aut secundum Apostolum Philip. 1. 21. lucrum Christus est, cum quo esse multo melius? Quomodo igitur mors nobis malum, si nullus post mortem sensus est? Ubi enim nullus sensus, nullus utique injuriæ dolor, quia dolor sensus est. Aut quia est post mortem sensus, est etiam vita post mortem, & superstes mortis est anima quæ sensu utitur, & vita fungitur. Cum autem manet post mortem vita atque anima, manet bonum, nec morte amittitur, sed augetur: nec ullo impedimento mortis retardatur anima: sed operatur magis, quia operatur quæ sua sunt, sine ulla societate corporis, quod animæ majori oneri quam usui est. Quid igitur mali est animæ, quæ puritatem suam custodierit & virtutum disciplinam servaverit? Aut si non servaverit, non mors malum, sed vita; quia vita non fuit. Quæ est enim vita vitiis peccatisque obsita? Quid igitur accusamus mortem, quæ aut vitæ pretium fuit, aut abolet ejus dolorem atque cruciatum? Itaque mors aut suæ quietis bono utitur, aut malo alieno laborat.

14. Nunc illud specta: si vita oneri, mors absolutioni: si vita supplicio, mors remedio: aut si judicium post mortem, etiam vita post mortem. [b] Vita igitur hic non est bona: aut si hic vita bona, quomodo mors illic non est bona, cum ibi nullus superfit terribilis judicii metus? Sed ipsa hic vita bona si est, quibus rebus bona est? Virtute utique, & bonis moribus. Non ergo secundum animæ & cor-

a Mss. septem, *tempore*. Theod. *Et tentatione*. Hic etiam eodem loco, *levior venris & fabulis .... & ipsa vita in doloribus*. Flor. Alb. alter & Reg. alter, *levior tabulis*, fortasse, *tipulis*: quæ sunt animalcula quædam in summis aquis discurrentia; unde natum proverbium, *levior tipula*. Reg. vero ultimam partem sic habet, *fluitans & nutans verbis, nulla firmitudo sententiæ, cujus habit. in lut. dom. & in ipsa vita nulla constantia*. Concinit Vat. cod. in voce, *nutans*.

b Vet. edit. *Mors igitur ea non est bona*. Mss. omnes Gall. *Vita igitur ea*, &c. Melius Vatic. cod. *Vita igitur hic*, &c. Sic etiam infra ubi edit. *sed ipsa hæc vita*. Mss. fere ad unum habent, *sed ipsa hic vita*.

A corporis copulam bona est: sed quia per virtutem quod malum est suum repellit; quod autem bonum est mortis, adipiscitur; ut quod animæ est, magis quam id quod contubernii & conjunctionis operetur. Quod si vita bona, quæ animæ se a corpore separantis est speculum, & si anima bona quæ se elevat atque abducit a corporis contubernio; & mors utique est bonum, quæ animam à societate carnis hujus absolvit & liberat. B

15. Omnifariam igitur mors est bonum; & quia compugnantia dividit, ne se invicem impugnent; & quia portus quidam est eorum qui magno vitæ istius jactati salo, fidæ quietis stationem requirunt; & quia deteriorem statum non efficit; sed qualem in singulis invenerit, talem judicio futuro reservat, C & quiete ipsa fovet, & præsentium invidiæ subducit, & futurorum exspectatione componit. Accedit eo, quod frustra homines mortem timent, quasi finem naturæ. Nam si recolamus quod Deus mortem non fecerit: sed postquam homo lapsus in flagitium est prævaricationis & fraudis, sententia eum comprehenderit, ut in terram suam terra remearet, inveniemus mortem finem esse peccati; D (Gen. 3. 19.) ne quo esset vita diuturnior, eo fieret culpa numerosior. Passus est igitur Dominus subintrare mortem, ut culpa cessaret. Sed ne iterum naturæ finis esset in morte, data est resurrectio mortuorum; ut per mortem culpa deficeret, per resurrectionem autem perpetuaretur natura. Ideoque mors hæc transitus universorum est. Opus est ut constanter transeas. Transitus autem a corruptione E ad incorruptionem, a mortalitate ad immortalitatem, a perturbatione ad tranquillitatem. Non igitur nomen te mortis offendat, sed boni transitus beneficia delectent. Quid est enim mors, nisi sepultura vitiorum, virtutum suscitatio? Unde & ille ait: *Moriatur anima mea in* (Num. 23. 10.) *animis justorum*, id est, consepeliatur, ut sua vitia deponat, justorum adsumat gratiam qui mortificationem Christi in corpore suo atque anima circumferunt. Mor- F tificatio autem Christi, remissio peccatorum, abolitio criminum, erroris oblivio, adsumtio gratiarum est. Quid autem de bono mortis plenius possumus dicere, quam quod mors est quæ mundum redemit?

CAPUT V.

Hortatur ad contemtum mortis, ejusdemque usum, id est, mortificationem, in hacce vita imitandum. Dein quemadmodum anima ad similitudinem Dei exaltetur, a quo pingatur, & custodiatur, aperit. Tum de horto mentis, ac fructibus, quibus pascatur Verbum, disputat.

16. SEd de communi omnium morte dicamus. Quid eam timeamus, quæ animæ nocere non soleat? Scriptum est enim: *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt, occidere.* (Matth. 10. 28.) Per mortem autem istam anima liberatur, dum a corporis contubernio secernitur, & involucris perturbationis exuitur. Unde & nos dum in corpore sumus, usum mortis imitantes ablevemus animam nostram ex istius carnis cubili, & tamquam de isto exsurgamus sepulcro. Abducamus nos a corporis nexu, relinquamus omnia quæcumque terrena sunt; ut cum venerit adversarius, nihil in nobis inveniat suum. Contendamus ad illud æternum, ad illud divinum evolemus pennis dilectionis, & remigio caritatis. Surgamus hinc, hoc est, de sæcularibus atque mundanis. Dixit enim Dominus: *Surgite, eamus hinc*, præcipiens ut unusquisque surgat de terrenis, erigat animam (Joan. 14. 31.) humi jacentem, ad superna adtollat, excitet aquilam suam, & illam aquilam de qua dictum est: *Renovabitur sicut aquilæ juventus tua.* (Ps. 102. 5.) Ad animam hoc dictum est. Anima ergo nostra sicut aquila alta petat, supra nubes volet, renovatis splendescat exuviis, cælo volatus inferat, ubi laqueos incidere non possit. Avis enim quæ descendit ex alto, vel quæ in altum se extollere non potest, frequenter aut laqueis capitur, aut visco fallitur, aut quibuscumque irretitur insidiis. Sic quoque & anima nostra caveat ad hæc mundana descendere. Laqueus est in auro, viscus in argento, nexus in prædio, clavus est in amore. Dum aurum petimus, strangulamur: dum argentum quærimus, in visco ejus hæremus: dum prædium invadimus, alligamur. Quid inane quærimus lucrum pretiosæ animæ detrimento? Exiguus tibi est totus mundus pro unius animæ dispendio. Quid enim prodest homini si hunc mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? Aut quam commutationem dabis pro anima tua? Non auro redimitur, non argento, immo auro amittitur. Quin etiam mulieris decus, [a] dum tentatur, adstringit. Clavus est libido, clavus tristitia, clavus iracundia, clavi sunt

[a] Edit. omnes, *dum tentat*. MSS. e contrario, *dum tentatur*. Intelligi autem hic potest mulieris decus vel formam tentari, cum quis suæ virtuti nimium arrogans ad illam incautius ac frequentius accedere non reformidat.

omnes passiones, quæ velut veru quodam animam nostram penetrant, & insigunt corpori, visceribusque ejus annectunt.

17. Fugiamus ergo hæc mala, & exaltemus animam nostram ad illam imaginem Dei & similitudinem. Fuga malorum similitudo Dei est, & virtutibus imago Dei acquiritur. Ideo qui nos pinxit quasi au- Esai. 49. 16. ctor, pinxit virtutum coloribus: *Ecce ego*, inquit ad Hierusalem, *pinxi muros tuos*. Non detergamus penicillo negligentiæ depicta animæ nostræ firmamenta muralia. Ideo dixit: *Muros pinxi*, quibus hostem possimus avertere.

18. Habet anima muros suos, de quibus Esai. 27. 3. eminet, & de quibus ait: *Ego civitas munita, ego civitas obsessa*. His munitur muris, his obsessa defenditur. Et vere murus anima, [a] Cant. 8. 10. quæ prætendit in castris. Unde & ipsa ait in Canticis. *Ego murus, ubera mea ut turres*. Bonus murus quem pinxit Do- Esai. 49. 16. minus, sicut ipse ait: *In manibus meis pinxi muros tuos, & in conspectu meo es semper*. Bona anima quæ habet speculatorem Deum, Psal. 30. 6. & in manibus ejus est, sicut anima prophetica, quæ in manus Domini commendatur ut spiritus, & quæ in conspectu Dei Ps. 33. 16. est; *Oculi enim Domini super justos*, sicut & Cant. 8. 10. ipse ait: *Ego eram in oculis ejus tamquam inveniens pacem*. Bonas turres habet quæ habet & de intelligibilibus verbum, & de moralibus disciplinam. Ideoque hæc anima habens gratiam suorum uberum ingreditur in hortos, & inveniens illic sponsum sedentem & disputantem cum amicis ait: Ibidem 13. & 14. *Qui sedes in hortis, vocem tuam insinua mihi. Mihi*, inquit, non amicis. *Fuge frater meus*. Hortatur ut fugiat sponsus, quia jam sequi potest etiam ipsa terrena fugientem. Dicit autem ut similis sit damulæ, quæ evadit de retibus. Vult enim & ipsa fugere & evolare supra mundum.

19. Hinc hortum illum sibi Plato composuit, quem Jovis hortum alibi, alibi [b] hortum mentis appellavit. Jovem enim & deum & mentem totius mundi dixit. In hunc introisse animam, quam Venerem nuncupat, ut se abundantia & divitiis hujus horti repleret, in quo repletus potu jaceret [c] porus, qui nectar effunderet. Hoc igitur ex libro Canticorum composuit, eo quod anima Deo adhærens in hortum mentis ingressa sit, in quo esset abundantia diversarum virtutum, floresque sermonum. Quis autem ignorat quod ex paradiso illo, Gen. 2. 8. quem legimus in Genesi habentem lignum

A vitæ, & lignum scientiæ boni & mali, & ligna cetera, abundantiam virtutum putaverit transferendam, & in horto mentis esse plantandam? Quem in Canticis canticorum Salomon hortum animæ significavit, vel ipsam animam. Sic enim scriptum est: *Hortus clausus soror mea sponsa, hortus clausus, fons signatus, transmissiones tuæ paradisus*. Cant. 4. 12. & 13. Et infra ait anima: *Exsurge aquilo, & veni auster, perfla hortum meum, & defluant unguenta mea. Descendat frater meus in hortum suum*. B Quanto hoc pulcrius quod anima ornata virtutum floribus hortus sit, vel in se paradisum habeat germinantem? Ibidem. 16. In quem hortum invitat Verbum Dei descendere, ut anima illa Verbi imbre cælestis, & ejus copiis irrigata fructificet. Verbum autem Dei pascitur animæ virtutibus, quoties obedientem sibi & opimam invenerit, & carpit fructus ejus, atque his delectatur. C Cum autem descenderit in eam Dei Verbum, defluunt ex ea salubrium unguenta verborum, & diversarum flagrant longe lateque redolentia gratiarum spiramina.

20. Unde ait sponsus (sponsus autem animæ Dei Verbum est, cui anima legitimo quodam connubii fœdere copulatur) Cant. 5. 1. & 2. *Ingressus sum in hortum meum, soror mea sponsa, vindemiavi myrrham meam cum unguentis meis, manducavi panem meum cum melle meo*, D *bibi vinum meum cum lacte meo. Edite, proximi mei, & bibite, & inebriamini fratres mei. Ego dormio, & cor meum vigilat*. Cognoscamus quos fructus & cibos epuletur Deus, quibusve delectetur. Delectatur eo, si quis mortificet peccatum suum, obliteret culpam suam, sepeliat atque abolefaciat iniquitates suas. Myrrha enim est sepultura mortuorum. Mortua autem peccata sunt, quæ vitæ suavitatem habere non possunt. E Perfunduntur autem divini sermonis unguentis, & fortiore cibo verbi velut pane, & suaviore sermone velut melle curantur quædam vulnera delictorum. Sermonum autem cibos esse docet & alibi Salomon dicens: *Favi mellis, sermones boni*. Prov. 16. 24. In illo ergo horto sermones boni sunt, alius qui culpam coerceat, alius qui iniquitatem corripiat, alius qui mori faciat insolentiam, & velut sepeliat eam, quando correptus aliquis erroribus suis renuntiat. F Est etiam sermo fortior qui confirmat cor hominis validioribus scripturæ cælestis alimentis. Est etiam sermo suasorius, dulcis ut mel, & tamen peccatoris conscientiam in ipsa suavitate compungens. Est etiam ferventioris spiri-

a Omnes edit. *qua prætenditur in castris*. Omnes mss. *qua prætendit in castris*. Bene, si mente suppleas, *tabernaculum*, vel, *conopæum*; id est, quæ degit in castris.

b Codex Albin. alter, *hortum Martis .... & deum & Martem*. Melius Remig. *hortum mentis .... Jovem etenim deum, & mentem hortum mentis dixit*. Optime reliqui, ac edit. ut in textu.

c Mira hic in mss. atque i edit. varietas. Alibi enim leges, *potus qui nectar*; alibi, *potu qui nectar*: alibi, *purum qui nectar*; alibi propius ad sensum, *cadus purum qui nectar*. Sed omnibus anteponendi Vat. & Valc. in quibus, *Porus qui nectar* &c. Memorat enim sanctus vir ea quæ in Symprosio Plato scribit, nempe in convivio propter natam Venerem celebrato Porum abundantiæ deum, ut nectaris crapulam exhalaret, in hortum Jovis ingressum obdormisse, ad cujus latus cum Penia paupertatis dea se se admovisset, gravidam factam amorem peperisse. Verum cum non *Peniam*, ut Rom. edit. reposuit, sed *Venerem*, ut aliæ omnes, & cuncti mss. habent, in hortum introivisse dicat, videtur hancce fabulam ex memoria tantum enarrare, nec non pori nomine intellexisse non deum aliquem, at potius alveum sive canalem, unde nectaris rivus dimanabat; πόρος enim pro alveo sive canali apud probatos auctores invenitur.

ſpiritus ſermo, qui inebriat ſicut vinum, & cor hominis lætificat. Eſt etiam lacteus ſermo, purus & candidus. Hos cibos dulcium utiliumque ſermonum epulandos ſponſus proximis ſuis dicit: *Edite proximi mei, & bibite & inebriamini fratres mei.* (Cant. 5. 1.) Proximi autem ſunt qui eum ſequuntur, & nuptiis ejus interſunt. Quo cibo & potu repleta anima (bibit enim unuſquiſque aquam de ſuis vaſis, & de puteorum ſuorum fontibus) atque inebriata, ſæculo dormiebat, vigilabat Deo. Et ideo, ſicut poſteriora docent, aperiri ſibi Deus Verbum ejus januam poſtulabat, ut eam ſuo repleret ingreſſu.

21. Hinc ergo epulatores illi Platonici, hinc nectar illud ex vino & melle prophetico, hinc ſomnus ille translatus eſt, hinc vita illa perpetua, quam deos ſuos dixit epulari, quia Chriſtus vita eſt. Ideoque talium ſermonum ſeminibus animæ ejus repletus eſt venter, atque ipſa exivit in Verbo. Quæ autem exit anima a ſervitio iſto, & elevat ſe a corpore, Verbum ſequitur.

CAPUT VI.

Hic omnia laqueis principatuum aereorum & poteſtatum mundi plena eſſe. Quomodo ii declinandi; quodve iter ad illud inſiſtendum?

22. Sed ſunt principatus aerii, & poteſtates mundi, qui nos [a] velut de muro dejicere animæ, vel impedire recte gradientes, vel ad altiora tendentes quærunt deponere, & ad terrena revocare. Sed nos multo magis ad ſublimia mentem erigamus, Verbum ſequentes Dei. Illi principatus ſæcularia offundunt, quibus tuam mentem incurvent: tunc magis ad Chriſtum, anima, dirige greſſus tuos. Injiciunt cupiditatem auri, argenti, vicinæ poſſeſſionis; ut acquirendæ ejus gratia exſcuſes te a cœna illius qui ad nuptias Verbi te invitavit: tu cave ne excuſes, ſed veſtem te indue nuptialem, & utere convivio divitis; ne dives qui te invitaverat, cum excuſaveris te, dum es ſæcularibus occupatus, alios invitet, & tu excludaris. Injiciunt etiam honoris appetentiam poteſtates mundi; ut te extollas ſicut Adam, & dum vis adæquare Deum ſimilitudine poteſtatis, divina præcepta deſpicias, & quæ habebas, incipias amittere. Qui enim non habet, & quod habet auferetur ab eo.

23. Quoties in oratione nobis, qua maxime Deo appropinquamus, offunduntur ea quæ plena ſunt opprobrii alicujus aut ſceleris, quo nos a ſtudio precationis avertant? Quoties inimicus cordi noſtro conatur inſerere, quo nos reflectat a ſanctitatis propoſito & piis votis? Quoties corporeos inflammat ardores? Quoties occurſare facit oculos meretricios, quibus caſtum juſti tentet affectum, ut improviſo amoris ſpiculo feriat imparatum? Quoties inſerit animo tuo verbum iniquum, & cogitationes cordis abſconditas? De quo tibi dicit lex: *Adtende tibi, ne fiat verbum* (Deut. 15. 9.) *abſconditum in corde tuo iniquum*, & dicat tibi Dominus: Quid cogitas mala in corde tuo? (Deut. 8. 12. & seq.) Neve cum abundaveris auro & argento, & opimis agrorum fructibus, vel honoribus dicas: Virtus mea dedit mihi hæc; & obliviſcaris dominum Deum tuum.

24. His ergo anima quæ cupit evolare, deponitur. Sed tu obluctare quaſi bonus miles Chriſti Jeſu, & inferiora deſpiciens, terrena obliviſcens, ad cæleſtia & æterna contende. Adtolle animam tuam, ne eam illiciat eſca laqueorum. Voluptates ſæculi, eſcæ quædam ſunt; & quod pejus eſt, eſcæ malorum, eſcæ tentationum. Dum voluptatem quæris, laqueos incurris. [b] Oculus enim meretricis, laqueus amatoris eſt. Oculus ergo meretricis eſt laqueus. Laqueus eſt etiam ſermo meretricis, qui obdulcat ad tempus fauces tuas, & poſtea exaſperat eas amaritudine conſcientiæ peccatricis. Laqueus eſt aliena poſſeſſio plena amœnitatis. Omne iter iſtius vitæ plenum laqueorum eſt. Unde juſtus dicit: *In via hac qua ambulabam, abſconderunt laqueos mihi.* (Pſal. 141. 4.) *In via*, inquit, *hac abſconderunt*; ideo tu illam viam ambula quæ dicit: *Ego ſum via, & veritas, & vita*; (Johan. 14. 6.) ut dicas: *Animam meam convertit, deduxit me ſuper ſemitas juſtitiæ propter nomen ſuum.* (Pſal. 22. 3.)

25. Moriatur igitur nobis hoc ſæculum, moriatur nobis carnis iſtius ſapientia, quæ inimica eſt Deo. Subjiciamus animam noſtram ſoli Chriſto, ut dicat unuſquiſque: *Nonne Deo ſubjecta eſt anima mea?* (Pſal. 61. 2.) Non ſæculo ſubdita, non mundo, inquit, ſubdita. Non poteſt hoc pecunioſus, non poteſt avarus dicere: ſed dicit juſtus & continens. Avarus autem dicit: *Anima, habes multa bona in annos multos poſita, requieſce, manduca, bibe, epulare*; (Luc. 12. 19.) quia avari anima ſubdita eſt luxuriæ corporali: juſti autem anima utitur cor-

a MSS. aliquot, *vel de muro dejicere anima*. Flor. *de monte dejicere in ima*. Melius reliqui, & edit. Namque alludit cum ad ea ſuperioris cap. *Vere murus anima*, tum ad prov. *Furca vel Furcillis de muro dejicere*. Quod proverbium apud Græcos Latinoſque pervagatum ex more propugnatorum urbis obtiſe urtum duxit. Hi ſiquidem eos ex hoſtibus qui muros conſcendere moliebantur, ſolebat furcis dejicere atque exturbare.

b Plerique mſſ. *Laqueus enim meretricis*. Alii, ac edit. omnes, *Oculus enim meretricis*. Quin etiam lib. 1. *de Cain & Abel*. cap. 4. & ubicumque hæc ſententia citatur, iiſdem verbis exhibetur; videturque Ambroſius indicare hæc ipſa e ſacris litteris petita eſſe. Attamen ea nuſquam in illis reperire eſt, ſed eorum ſenſus ad quoſdam verſus Proverbiorum, vel Eccleſiaſtis referri poteſt.

in peccato mori; quia impius quamdiu vivit, peccatum auget: si moriatur, peccare desinit.

29. Plerique criminum suorum absolutione lætantur. Si emendaturi sunt, recte: si perseveraturi in eis, stulte; quia longe illis plus damnatio profuisset, ne incrementa facerent peccatorum. De quo *Rom. 1. 32.* sublimis est sententia Apostoli dicentis, quod non solum ii qui flagitiosa agunt, sed etiam qui ea approbant, digni morte *Rom. 2. 1.* sunt: sed & illos qui talia condemnant in aliis qualia ipsi agunt, inexcusabiles haberi, ut & sua damnatos sententia. Cum enim alios condemnant, se ipsos condemnant. Nec sibi eos blandiri oportere, quia pœnarum ad tempus immunes videntur, & exsortes reatus; cum graviores pœnas intra se luant, & sibi rei sint, qui aliis non videntur; atque in se intorqueant graviorem conscientiæ sententiam, cum de aliorum peccatis judi- *Ibidem 4.* cant. Sed noli, inquit, o homo, divinæ bonitatis & patientiæ thesauros contemnere; bonitas enim Dei ad pœnitentiam te provocat, ad correctionem invitat: duritia autem tua, qua in erroris pertinacia perseveras, futuri judicii auget severitatem, ut dignam retributionem tuorum accipias delictorum.

30. Non igitur mors malum. Nam neque apud viventes mors est, neque apud defunctos: apud alios enim non est, quia adhuc vivunt, alii transierunt. Itaque neque apud eos amara est, qui eam adhuc nesciunt, hoc ipso quia nesciunt; neque apud eos qui jam & secundum corpus nihil sentiunt, & secundum animam liberati sunt.

CAPUT VIII.

Nihil terroris habere ipsam mortem, sed opinionem de morte terrori esse; quæ quidem opinio ad vitam referenda est. Duas causas esse cur mors habeatur terribilis, quibus refutatis, mors variis testimoniis, sed præsertim B. Job auctoritate prædicatur.

31. QUod si terribilis apud viventes æstimatur, non mors ipsa terribilis est, sed opinio de morte, quam unusquisque pro suo interpretatur affectu, aut pro sua conscientia perhorrescit. Suæ igitur unusquisque conscientiæ vulnus accuset, non mortis acerbitatem. Denique justis mors quietis est portus, nocentibus naufragium putatur. Certe iis quibus gravis est timor mortis, non est grave mori, sed grave est vivere sub metu mortis. Non ergo mors gravis, sed metus mortis. Metus autem opinionis est: opinio vero nostræ infirmitatis, contraria veritati. Nam per veritatem virtus, per opinionem infirmitas. Opinio autem non mortis utique, sed vitæ est. Ergo illud grave vitæ magis invenitur esse. Liquet igitur quia mortis metus non ad mortem referendus est, sed ad vitam. Non enim habemus quod in morte metuamus, si nihil quod timendum sit vita nostra commisit. Etenim prudentibus delictorum supplicia terrori sunt: delicta autem non mortuorum actus sunt, sed viventium. Vita igitur ad nos refertur, cujus actus in nostra potestate est: mors autem nihil ad nos; est enim separatio animæ & corporis: anima absolvitur, corpus resolvitur. Quæ absolvitur, gaudet: quod resolvitur in terram suam, nihil sentit: quod nihil sentit, [a] nihil ad nos.

32. Tamen si mors malum, quomodo juvenes non timent fieri senes, nec finitimam morti verentur ætatem; patientiusque deficit qui præsumta morte deficit, quam qui inopinata. His quoque qui mortem malum putant, aptum responsum arbitror, quia per vitam ad mortem est transitus: per mortem autem ad vitam reditus. Neque enim nisi qui mortui fuerint, possunt resurgere. Insipientes autem mortem quasi summum malorum reformidant: sapientes quasi requiem post labores, & finem malorum expetunt.

33. Duabus autem ex causis mortem insipientes verentur. Una, quod eam interitum appellant: interitus autem hominis esse non potest, cum anima superstes corpori sit, salvo eo quod ipsum corpus maneat resurrectio. Altera autem causa, quod pœnas reformident, poetarum videlicet fabulis territi, [b] latratus Cerberi, & Cocyti fluminis tristem voraginem, Charontem tristiorem, furiarum agmina, aut prærupta tartara, in quibus hydra sævior sedem habeat. Tityi quoque viscera reparandis fœcunda suppliciis, quæ vultur immanis sine ullo fine depascitur. Ixionii quoque orbis perpetuam sub pœnæ atrocitate vertiginem, tum saxi desuper imminentis super capita accubantium inter epulas impendentem ruinam. Hæc plena sunt fabularum, nec tamen negaverim pœnas esse post mortem. Sed quid ad mortem id quod post mortem est? Si autem quæ post mortem sunt, referantur ad mortem; eadem etiam quæ post vitam sunt, referantur ad vitam. Nulla ergo erunt supplicia quæ referantur

a Edit. omnes, & mss. aliquot, *nihil agnoscit*. Sed novem haud infimæ notæ, *nihil ad nos*.

b Omnes edit. *latratus canis infernalis Cerberi. . . . . & nautam inferni gurgitis Charontem*. Sed hæc verba, *canis infernalis*, &c. quæ rescidimus e textu, neque in Vat. neque in Gall. mss. reperiuntur; iisque probabile est ex alicujus glossa vel margine, ubi explicationis gratia posita fuerant, in corpus irrepsisse.

Eup. cap. 4. tur ad mortem. Mors enim, ut supra diximus, absolutio est & separatio animæ & corporis: non est autem mala solutio; Philip. 1. 23. quia dissolvi & esse cum Christo multo melius. Non igitur mala mors. Denique Psal. 33. 22. mors peccatorum pessima. Non utique mors pessima generaliter: sed pessima specialiter peccatorum. Denique pretiosa Ps. 115. 15. justorum. Unde liquet acerbitatem non mortis esse, sed culpæ.

34. Pulcre autem Græci a fine mortem appellaverunt; τελευτὴν enim mortem B appellant, eo quod finis istius vitæ sit. Sed etiam somnum Scriptura nuncupat Johan. 11. 11. mortem, sicut est illud: *Lazarus amicus noster dormit: sed vado ut suscitem eum.* Somnus autem bonus; quoniam quies est, Psal. 3. 6. sicut scriptum est: *Ego dormivi, & requievi, & surrexi; quoniam Dominus suscepit me.* Dulcis igitur quies mortis. Denique Dominus suscitat quiescentes, quia Dominus est resurrectio.

35. Illud quoque egregium, quod ait C Scriptura: *Ante mortem non laudaveris quemquam.* Eccli. 11. 30. Unusquisque enim in novissimis suis cognoscitur, & in filiis suis æstimatur, si bene filios suos instituit, & disciplinis competentibus erudivit. Siquidem ad negligentiam patris refertur dissolutio filiorum. Tum quia unusquisque, quamdiu vivit, obnoxius est lapsui, nec senectus immunis a crimine; ideo legis Gen. 25. 8. quia *Abraham mortuus est in senectute bona,* eo quod in bonitate propositi sui permansit. Mors igitur vitæ est testimonium. Nam si laudari ante gubernator non potest, quam in portum navem deduxerit, quomodo laudabis hominem, prius quam in stationem mortis successerit? Et ipse sui est gubernator, & ipse vitæ hujus jactatur profundo, quamdiu in salo isto, tamdiu inter naufragia. Dux ipse nisi confecto prælio non sumit lauream, nec miles arma deponit, nec stipendii mercedem adipiscitur, nisi hoste superato. Mors igitur stipendiorum plenitudo, summa mercedis, [a] gratia missionis est.

36. Quantum autem morti dedit sanctus Job, Job. 29. 13. qui dixit: *Benedictio morituri in me veniat?* Nam etsi Isaac benedixerit filios suos moriens, & Jacob benedixerit Patriarchas: tamen benedictionis illius gratia poterat solis benedicentium meritis deputari, vel pietati paternæ. Hic vero nulla prærogativa meritorum est, nulla pietatis, sed solius mortis privilegium: cum benedictio cujusque morituri tantum virtutis habeat, ut eam sibi sanctus Propheta optaverit. Ac per hoc cogitemus semper hunc versiculum, & corde teneamus.

37. Si quem viderimus pauperem moriturum, sumtu juvemus; & dicat unusquisque nostrum: *Benedictio morituri in me veniat.* Si quem viderimus debilem, non deseramus: si quem in extremis positum, non relinquamus: occurrat & nobis dicere, *Benedictio morituri in me veniat.* Laudet & te unusquisque moriturus, unusquisque * depositus ævo, unusquisque confectus vulnere gravi, unusquisque morbo absumtus, & jam morti proximus. Hic versiculus quantos benedici fecit? Quoties mihi pudorem incussit, si moriturum præterii, si non visitavi graviter ægrum, si fastidivi inopem, si captivum non redemi, si senem sprevi? Sit ergo in corde id semper, ut stimulet duriores, ut admoneat promtiores. Resonent te postrema verba morituri, & benedictionem tui egrediens corpore anima secum vehat. Eripe etiam eum qui ad mortem ducitur, qui periturus erat, nisi tu subvenisses, ut dicas: *Benedictio perituri veniat in me.*

CAPUT IX.

Concluditur mortis bonum ex interitu corporis & immortalitate animæ: quæ immortalitas multifariam ostenditur. Cui accedit ad fugiendam corporis societatem, & prosequendam summi boni conjunctionem exhortatio.

D 38. Quis igitur dubitet de bono mortis, cum id quod inquietum, id quod erubescendum, id quod inimicum nobis est, id quod violentum, id quod procellosum, & ad omnia vitia illecebrosum est, conquiescat & jaceat, & quasi fera claudatur cavea sepulcri, relinquatur rabies ejus exanimis, & emortua compago viscerum in terram resolvatur: id autem quod familiare virtutibus, amicum disciplinis, studiosum gloriæ, sequax boni, E Deo subditum est, ad illud sublime evolet; & cum illo puro & perpetuo bono atque immortali maneat, ipsi adhæreat; & cum ipso sit de quo cognationem ducit, ut quidam ait: *Cujus & genus sumus?* Act. 17. 28. Non enim mori animam cum corpore manifestum est, quia non est de corpore. Non esse autem eam de corpore Scriptura multis modis edocet. Nam & Adam a domino Deo nostro accepit spiritum vitæ, & Gen. 2. 7. F factus est homo in animam viventem. Et David ait: *Convertere anima mea in requiem tuam; quia Dominus benefecit mibi.* Ps. 114. 7. Et in quo benefecerit, audi: *Quia liberavit*, inquit, Ibidem 8. *pedes meos a lapsu.* Vides gratulari eum mortis hujus remedio, quia finis factus est erroris, quia culpa, non natura defecit.

39. De-

[a] Sic omnes edit. & pauci mss. In aliis autem est aliqua diversitas. Quidam enim, *gratia, remissio est*: quidam, *gratia remissionis est*: quidam, *gratia admissionis est*: quidam denique, *gratia amissionis est*. Verum hic ad missionem quæ militibus e meritis dabatur, alludi constat.

* De hac voce videsis lib. 5. Hexaem. c. 15. num. 55.

Ibidem 9. 39. Denique quasi exutus & liber, dicit: *Placebo Domino in regione vivorum*. Illa est enim vivorum regio. Denique illam *Psal. 26.13.* animarum requiem dicit terram esse viventium, quo peccata non penetrant, ubi virtutum vivit gloria. Ista autem regio plena est mortuorum, quia plena delictorum, *Matt. 8.22.* meritoque dictum est: *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos*. [a] Sed & supra *Psal. 24.13.* similiter ait: *Anima ejus in bonis demorabitur, & semen ejus hereditabit terram*, hoc est, anima timentis Deum habitabit in bonis, ut semper in eis sit, & secundum ea. Quod potest etiam de eo accipi qui sit in corpore; ut & ipse si timeat Deum, in bonis habitet, & in cælestibus sit, & possideat corpus suum, & dominetur ei quasi in servitutem redacto, & possideat hereditatem gloriæ & cælestium promissorum.

40. Unde & nos si volumus post mortem corporis hujus in bonis esse, caveamus ne agglutinetur anima nostra huic corpori, ne commisceatur, ne inhæreat, ne trahatur a corpore, & tamquam ebria perturbationibus ejus vacillet & fluitet, nec se ei credat atque ejus delectationibus, ut committat se ejus sensibus. Nam & oculus ejus error & fraus est, quia fallitur visus: & auris ejus deceptio est, quia & auditus illuditur: & sapor ejus deceptio est. Denique non otiose dictum est: *Prov. 4.25.* *Oculi tui recta videant*. Et, *lingua tua non lo-* *Psal. 33.14.* *quatur perversa*. Quod non esset dictum, nisi frequenter errarent. Vidisti meretricem, captus es vultu ejus, & forma decoram putasti: erraverunt oculi tui, perversa viderunt, alia nuntiaverunt. Nam si vere vidissent, vidissent deformem meretricis affectum, inhorrentem procaciam, indecentem impudicitiam, marcentes libidines, tetram colluvionem, animæ vulnera, conscientiæ cicatrices. *Matt. 5.28.* *Qui viderit*, inquit, *mulierem ad concupiscendum* [b] *eam*. Vides quod iste falsum quæsivit, qui non veritatem, sed adulterium requisivit. Videre enim quæsivit ut concupisceret, non ut verum cognosceret. Errat igitur oculus, ubi errat affectus. Affectus ergo deceptio est, deceptio visus. Et ideo tibi di- *Prov. 6.25.* citur: *Ne capiaris oculis tuis*, id est, non *Ibidem 26.* capiatur anima tua. *Ibid. 7.21.* *Mulier enim virorum pretiosas animas capit*. Deceptio est auditus. Denique blandimento multo sermonis mulier fornicaria sæpe juvenis cor seduxit, decepit, illusit.

41. Ergo non laqueis nos credamus & retibus iis quæ decipiunt & illudunt; quia corda tentantur, impediuntur cogitationes, quæ impediuntur visu, impediuntur auditu, odore, tactu, sapore. Non sequamur illecebrosa & seductoria: sed sequamur illud quod bonum est, illi adhæreamus, illud imitemur, illius præsentia, illius communicatio nos meliores faciat, mores nostros coloret, illius quædam nos societas informet. Qui enim bono adhæret, adsumit inde quod bonum est; quia scriptum est: *Cum sancto sanctus eris, & cum electo electus eris, & cum perverso perversus eris, & cum innocente innocens eris*: *Psal. 17.26. 27.* Assiduitate enim atque imitatione quædam similitudinis imago formatur. Ideoque addidit: *Quoniam tu illuminas lucernam meam, Domine*. *Ibidem 29.* Etenim qui appropinquat lumini, citius illuminatur, & plus in eo splendor æterni luminis refulget e proximo. Ergo anima quæ adhæret illi invisibili bono Deo, atque immortali, & ipsa corporea hæc fugit, & terrena, & mortalia derelinquit, fitque illius similis quod desiderat, in quo vivit & pascitur; & quia immortali intendit, non est ipsa mortalis. Quæ enim peccat, moritur; non utique aliqua sui dissolutione, sed merito moritur Deo, quia vivit peccato. Ergo quæ non peccat, non moritur; quia manet in substantia sui, manet in virtute & gloria.

42. Nam quomodo substantia ejus interire potest, cum utique anima sit quæ vitam infundit? Et cui anima infunditur, vita infunditur: a quo anima discedit, vita discedit. Anima ergo vita est. Quomodo enim potest mortem recipere, cum sit contraria? Sicut enim nix calorem non recipit, nam statim solvitur: & lux non recipit tenebras, nam statim discutit (infuso enim lumine, tenebrarum horror aufertur, sicut admoto igne, nivium rigor desinit) ita & anima quæ vitam creat, [c] mortem non recipit, & non moritur: anima autem mortem non recipit; anima ergo non moritur.

CAPUT X.

Scriptura quoque animarum immortalitas probatur; nec non eisdem superiora habitacula adsignantur: ubi & exploditur philosophorum metempsycosis; ac deinde querela de justorum dilata mercede diluitur.

43. Habemus ergo rationem, sed hæc humana: illud divinum, quod ait Dominus: *Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam*. *Johan. 10.* Vides igitur quia non moritur cum corpore, quæ & ponitur & resumitur, & in manus Dei Patris commen-

a Rom. edit. *Sed & David alibi*. Aliæ cum omnibus mss. *Sed & supra similiter*. Dicitur autem *supra*, comparate ad Ps. 26. qui paucis retro versibus citatur. Iterum non multo post, Rom. edit. ex uno Vat. cod. *& possideat ea*. Vet. autem, & alii mss. *& secundum ea*, id est, prope, seu juxta ea.

b Addit edit. Rom. *jam mœchatus est in corde suo*: quæ quidem verba in aliis edit. atque in mss. omnibus desunt, sed ad absolvendum sensum sunt omnino necessaria.

c Cunctæ edit. *mortem non recipit, non moritur*. Mss. aliquot ..... *ergo non moritur*. Decem autem melioris ævi, ut in textu.

[a] mendatur. Sed forte dicas [a] speciale esse quod Christi est, & quamvis ille quæ sunt hominis susceperit, tamen quia alterius est causæ & istud adstruere, ne tempus teramus, audi dicentem: *Quid scis an nocte hac a te tua anima reposcatur?* (Luc. 12. 20.) Numquid dixit: Moriatur in te anima tua? Non; sed, *reposcatur a te*. Quæ data est, *reposcitur*, vel *repetunt a te*. Repetitur enim anima, non interimitur. Quæ repetitur, manet: quæ interimitur, non manet. Quomodo enim interimitur, de qua dixit Sapientia Dei, non timendum quemquam qui potest corpus occidere, animam autem non potest? (Matth. 10. 28.) De qua dicit Propheta: *Anima mea in manibus tuis semper*. (Psal. 118. 109.) *Semper*, inquit, non in tempore.

44. Et tu commenda animam tuam in manus Domini: non solum cum recedit è corpore, sed etiam cum est in corpore, est in manibus Domini; quia non vides eam unde veniat, aut quo vadat. Est enim in te, & est cum Deo. Denique cor regis in manu Domini, & ab eo regitur & gubernatur. Cor repletur mente, quia mens animæ principale est, & virtus animæ. Non eam virtutem dico quæ in lacertis, sed quæ in consiliis, temperantia, pietate, atque justitia est. Si cor hominis in manu Domini, multo magis anima. Si anima in manu Dei est, non utique anima nostra sepulcro simul cum corpore includitur, nec busto tenetur: sed quiete pia fungitur. Et ideo homines frustra pretiosa struunt sepulcra, quasi ea animæ, & non solius corporis receptacula sint.

45. Animarum autem superiora esse habitacula Scripturæ testimoniis valde probatur. Siquidem & in Esdræ libris legimus: *Quia cum venerit judicii dies, reddet terra defunctorum corpora, & pulvis reddet eas quæ in tumulis requiescunt, reliquias mortuorum. Et habitacula*, inquit, *reddent animas quæ his commendatæ sunt, & revelabitur Altissimus super sedem judicii*. (4. Esdræ 7. 32.) Hæ sunt habitationes de quibus dicit Dominus, multas mansiones esse apud Patrem suum, quas suis pergens ad Patrem, discipulis præpararet. (Johan. 14. 2.) Sed Esdræ usus sum scriptis, ut cognoscant gentiles, ea quæ in Philosophiæ libris mirantur, translata de nostris. Atque utinam non superflua his & inutilia miscuissent; ut dicerent animas hominum pariter ac bestiarum esse communes, earumque summum præmium, si magnorum philosophorum animæ in apes aut luscinias demigrarent; ut qui ante hominum genus sermone pavissent, postea mellis dulcedine, aut cantus suavitate mulcerent. Satis fuerat dixisse illis quod liberatæ animæ de corporibus ἀΐδην peterent, id est, locum qui non videretur, quem locum latine infernum dicimus.

46. Denique & Scriptura habitacula illa animarum promtuaria nuncupavit: quæ occurrens querelæ humanæ, eo quod justi qui præcesserunt, videantur usque ad judicii diem, per plurimum scilicet temporis, debita sibi remuneratione fraudari, mirabiliter ait coronæ esse similem illum judicii diem, in quo [b] sicut non novissimorum tarditas, sic non priorum velocitas. Coronæ enim dies exspectatur ab omnibus; ut intra eum diem & victi erubescant, & victores palmam adipiscantur victoriæ. (4. Esdr. 7. 32.) (4. Esdr. 5. 42.) Illud quoque non reliquit occultum eo quod superiores videantur qui ante generati sunt, infirmiores qui postea. Comparavit enim utero mulieris partus hujus sæculi; quoniam fortiores sunt qui in juventute virtutis nati sunt, infirmiores qui tempore senectutis. (4. Esdr. 5. 53.) Defecit enim multitudine generationis hoc sæculum tamquam vulva generantis, & tamquam senescens creatura robur juventutis suæ, velut marcenti jam virium suarum vigore, deponit.

47. Ergo dum exspectatur plenitudo temporis exspectant animæ remunerationem debitam. Alias manet pœna, alias gloria: & tamen nec illæ interim sine injuria, nec istæ sine fructu sunt. Nam & illæ videntes servantibus legem Dei repositam esse mercedem gloriæ, conservari earum ab Angelis habitacula, sibi autem dissimulationis & contumaciæ supplicia futura, & pudorem & confusionem; ut intuentes gloriam Altissimi, erubescant in ejus conspectum venire, cujus mandata temeraverint. Sicut enim prævaricatio Adæ, ita & confusio; quoniam sicut ille per incuriam mandatorum cælestium lapsus est, & podore se prolapsionis abscondit, fulgorem divinæ præsentiæ verecundia peccatricis conscientiæ subire non ausus: ita & animæ peccatorum vibrantis luminis ejus splendorem non sustinebunt, quo teste se reminiscentur errasse.

CAPUT XI.

Septem ordines quibus digesta erit post hanc vitam justorum lætitia, exponit; atque ut studiose ad Deum anima accedamus, neque finem vitæ perhorrescamus, hortatur.

48. Justarum autem animarum per ordines quosdam digesta erit lætitia. (4. Esdr. 7. 49. & seq.) Primum, quod vicerint carnem, nec illecebris ejus inflexæ sint. Deinde quod pro pretio sedulitatis & innocentiæ suæ,

[a] Ita plures potioresque mss. a quibus edit. eo tantum diffident, quod habent, *Sed ne*, &c. Alii mss. partim .... *speciale esse quod Christus est*: partim ..... *quod specialiter Christi est*. Rursus post pauca, octo mss. ac vet. edit. *tamen quia alterius est causa*. Rom. edit. ..... *altioris est causa*. Reliqui mss. .... *alterius est causa*, hoc est, ad aliud argumentum pertinet.

[b] Solus codex S. Th. *Sicut novissimorum tarditas non excludetur, sic nec priorum velocitas ante admittetur*.

suæ, securitate potiantur, nec quibusdam sicut impiorum animæ [a] erroribus & perturbationibus implicentur, atque vitiorum suorum memoria torqueantur & exagitentur quibusdam curarum æstibus. Tertio, quod servatæ a se legis divino testimonio fulciantur, ut factorum suorum * incertum supremo judicio non vereantur eventum. Quarto, quia incipiunt intelligere requiem suam, & futuram sui gloriam prævidere, eaque se consolatione mulcentes, in habitaculis suis cum magna tranquillitate requiescent stipatæ præsidiis Angelorum. Quintus autem ordo exultationis uberrimæ habet suavitatem, quod ex hoc corruptibilis corporis carcere in lucem libertatemque pervenerint, & repromissam sibi possideant hereditatem. Est enim ordo quietis, quia est & resurrectionis: *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo*, inquit, *omnes vivificabuntur. Unusquisque autem in ordine suo: primitiæ Christus; deinde qui sunt Christi, qui in adventum ejus crediderunt, deinde finis.* [1. Cor. 15. 22. & seq.] Erit igitur ordo diversus claritatis & gloriæ, sicut erit ordo meritorum. Processus quoque ordinum processum exprimit claritatis. [4 Esdr. 7.] Denique sexto ordine demonstrabitur iis, quod vultus earum sicut sol incipiat refulgere, & stellarum luminibus comparari; qui tamen fulgor earum corruptelam jam sentire non possit. Septimus vero ordo is erit, ut exultent cum fiducia, & sine ulla cunctatione confidant, & sine trepidatione lætentur, festinantes vultum ejus videre, cui sedulæ servitutis obsequia detulerunt: de quo innoxiæ conscientiæ recordatione præsumant gloriosam mercedem laboris exigui, quam incipientes recipere, cognoverunt indignas esse hujus temporis passiones, quibus remunerationis æternæ gloria tanta refertur. Hic ordo, inquit, animarum, [4. Esdr. 9.] quæ sunt justorum, quas etiam immortales non dubitavit dicere in quinto ordine; eo quod spatium, inquit, incipiunt recipere fruentes & immortales. [Ibidem.] Hæc est, inquit, requies earum per septem ordines, & futuræ gloriæ prima perfunctio, priusquam in suis habitationibus quietæ congregationis munere perfruantur. Unde ait Propheta ad Angelum: Ergo dabitur tempus animabus, postquam separatæ fuerint de corporibus, ut videant ea quomodo dixisti. [4 Esdr. 9.] Et dixit Angelus: Septem

[A] dies erit libertas earum, ut videant, in septem diebus, qui prædicti sunt sermones, & postea congregabuntur in habitaculis suis. Hæc ideo plenius de justorum ordinibus expressa sunt, quam de passionibus impiorum; quia melius est cognoscere quomodo innocentes salventur, quam quomodo crucientur flagitiosi.

49. Ergo quia justi hanc remunerationem habent, ut videant faciem Dei, & lumen illud quod illuminat omnem hominem, [S. Aug. lib. 4. contra duas epist. Pelag. c. 11.] [B] abhinc induamus hujusmodi studium, ut appropinquet anima nostra Deo, appropinquet oratio, adhæreat illi nostrum desiderium, non separemur ab eo. Et hic quidem positi, meditando, legendo, quærendo copulemur Deo, cognoscamus eum ut possumus. Ex parte enim hic cognoscimus, quia hic imperfecta, illic perfecta omnia: hic parvuli, illic robusti. *Videmus*, inquit, *nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem.* [1. Cor. 13. 12.] [C] Tunc revelata facie gloriam Domini speculari licebit, quam nunc animæ corporis hujus concretis visceribus involutæ, & quibusdam carnis huius maculis & colluvionibus obumbratæ sincere videre non possunt. *Quis enim*, inquit, *videbit vultum meum, & vivet?* [Exod. 33. 20.] Et recte. Nam si solis radios oculi nostri ferre non possunt, & si quis diutius e regione solis intenderit, cæcari solere perhibetur: si creatura creaturam sine fraude atque offensione sui non [D] potest intueri, quomodo potest sine periculo sui vibrantem cernere vultum creatoris æterni, corporis hujus opertus exuviis? Quis enim justificatur in conspectu Dei, cum unius quoque diei infans mundus a peccato esse non possit, & nemo possit de sui cordis integritate & castimonia gloriari?

50. Non timeamus igitur recipi ab hominibus, [E] non vereamur illum debitum omnibus finem, in quo Esdras remunerationem suæ devotionis invenit, dicente ei Domino: *Tu enim recipieris* [b] *ab hominibus, & conversaberis residuum cum Filio meo, & cum similibus tuis.* [4. Esdr. 14. 9. b] Quod si illi gloriosum & jucundum erat cum similibus conversari, quanto nobis gloriosius erit & jucundius ad meliores pergere, & conversari cum iis, quorum facta miramur?

51. Quis utique prior, Esdras, an Plato? Nam Paulus Esdræ, non Platonis secutus est dicta. Esdras revelavit secundum

a Unus Reg. Codicum, *terroribus, & perturbationibus.* Quod non displicet.

* Apparent quidem prima fronte hæc verba contraria illis quæ lib. 2. *de Cain & Abel*, cap. 2. num 9. sic habes: *Solvitur corpore anima, & post finem vitæ hujus adhuc tamen futuri ambiguo suspenditur.* Verum facile ab hujusmodi contrarietate liberabitur Ambrosius, si consideremus ultima ista quæ eo loci tantum obiter posita sunt, hoc sensu explicari posse, ut nimirum anima non de sua felicitate quam ipsi cognitam & exploratam esse Patrum communis est opinio, dicatur ambigere, sed de resurrectionis ac judicii die, immo & de fratrum salute, quibus, Ambrosio teste, compatitur, ut jam in admonitione ad hunc librum diximus. Nam si de salute propria vir sanctus incertam putasset, qui eodem lib. cap. 9. n. 31. de justis demortuis dixisset: *Et merito pro viventibus habentur, quia etsi corporis gustaverint mortem, vitam tamen incorpoream capiunt, & illuminantur suorum splendore meritorum, luce quoque fruuntur æterna.* Et cap. seq. n. 36. non dubitanter adserit, *quod ipsa vera & beata vita sit, quam unusquisque bene conscius vivit multo purius ac beatius, cum hujus carnis anima nostra deposuerit involucrum ... in illum superiorem revolans locum, unde nostris infusa visceribus ... ingemuit*

b Rom. edit. *ab omnibus, & conversaberis residuus.* Sic etiam Vulgata, quæ pro, *Filio meo*, quod habent omnes Ambr. mss. atque edit. legit, *consilio meo.*

collatam in se revelationem justos cum Christo futuros, futuros cum sanctis. Hinc & Socrates ille festinare se dicit, [a] ad illos suos Deos, ad illos optimos viros. Nostra sunt itaque quæ in philosophorum litteris præstant: & ille posuit ea quorum proprium testimonium non habebat: nos divini præcepti habemus auctoritatem. Moyses & Elias cum Christo apparuerunt: Abraham duos alios cum Deo suo suscepit hospitio: Jacob Dei castra conspexit: Daniel justos sicut solem & stellas fulgere in cælo, revelante sibi Spiritu sancto, declaravit.

Matt. 17. 3. Gen. 18. 2. Gen. 32. 2. Dan. 12. 3.

CAPUT XII.

Æternam felicitatem describit, quam nobis etiam destinatam esse demonstrat. Deinde ejusdem qualitates prosequens, illam vivorum regionem esse ostendit, hanc mortuorum. Ad extremum prudenti admonitione librum absolvit.

52. HIS igitur freti, interpide pergamus ad redemtorem nostrum Jesum: interpide ad patriarcharum concilium, interpide ad patrem nostrum Abraham, cum dies advenerit, proficiscamur: interpide pergamus ad illum sanctorum cœtum, justorumque conventum. Ibimus enim ad patres nostros, ibimus ad illos nostræ fidei præceptores; ut etiamsi opera desint, fides opituletur, defendatur hereditas. Ibimus & ubi sinum suum Abraham sanctus expandit, ut suscipiat pauperes, sicut suscepit & Lazarum: in quo sinu requiescunt, qui in hoc sæculo gravia atque aspera pertulerunt.

C

D

53. Sed nunc, pater, etiam atque etiam extende ad suscipiendum hunc pauperem manus tuas, aperi gremium tuum, expande sinus tuos, ut plures suscipias, quia plurimi in Dominum crediderunt. Sed tamen, quamvis fides creverit, abundat iniquitas, refrigescit caritas. Ibimus ad eos, qui recumbunt in regno Dei cum Abraham, Isaac, & Jacob, quoniam rogati ad cœnam non se excusaverunt. Ibimus eo ubi paradisus est jucunditatis, ubi Adam qui incidit in latrones nescit jam vulnera sua flere, ubi & latro ipse regni cælestis consortio gratulatur, ubi nullæ nubes, nulla tonitrua, nullæ coruscationes, nulla ventorum procella, neque tenebræ, neque vesper, neque æstas, neque hyems

E

A vices variabunt temporum. Non frigus, non grando, non pluviæ, non solis istius erit usus, aut lunæ, neque stellarum globi: sed sola Dei fulgebit claritas. Dominus enim erit lux omnium; & illud lumen verum, quod illuminat omnem hominem, fulgebit omnibus. Ibimus eo ubi servulis suis dominus Jesus mansiones paravit, ut ubi ille est, & nos simus. Sic enim voluit. Quæ sint illæ mansiones audi dicentem: *In domo Patris mei mansiones multæ sunt.* Iohan. 14. 2.

B Quæ sit voluntas: *Iterum*, inquit, *venio, & accersio vos ad me ipsum, ut ubi ego sum, & vos sitis.* Ibidem 3.

54. Sed dices quia solis discipulis loquebatur, quod ipsis solis spoponderit multas mansiones. Igitur undecim tantum discipulis præparabat? Et ubi est illud quod ex omnibus mundi partibus venient & recumbent in Dei regno? Unde voluntatis divinæ dubitamus effectus? Sed Christi velle, fecisse est. Denique demonstravit & viam, demonstravit & locum, dicens: *Et quo vado, vos scitis, & viam scitis.* Locus apud Patrem est, via Christus est, sicut ipse ait: *Ego sum via, & veritas, & vita. Nemo venit ad Patrem nisi per me.* Ingrediamur hanc viam, teneamus veritatem, vitam sequamur. Via est quæ perducit, veritas est quæ confirmat, [b] vita quæ per se redditur. Et ut sciamus veram voluntatem addidit in posterioribus: *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, & illi sint mecum, ut videant* [c] *claritatem meam.* Repetitio ista confirmatio est, sicut illud: *Abraham, Abraham!* Et alibi: *Ego sum, ego sum, qui doleo iniquitates tuas.* Pulcre autem quod supra promisit, hic poposcit. Et quia ante promisit, & sic poposcit, non ante poposcit, & sic promisit: promisit quasi arbiter muneris, conscius potestatis: poposcit a Patre quasi pietatis interpres. Et ante promisit, ut potestatem cognoscas: poposcit postea, ut pietatem intelligas. Non poposcit ante, & sic promisit; ne videretur promisisse potius quod impetraverat, quam quod promiserat, præstitisse. Nec superfluum putes quod poposcit, cum tibi exprimat paternæ voluntatis consortium, in quo unitatis indicium, non incrementum est potestatis.

Matth. 8. 11. Iohan. 14. 4. Ibidem 6. b Iohan. 17. 12. Gen. 22. 1. c Esai. 43. 25.

55. Sequimur te, domine Jesu: sed ut sequamur accersi, quia sine te nullus adscendit. Tu enim via es, veritas, vita, possi-

a Ita mss. ac edit. omnes, excepta Rom. ubi legitur, *ad illos semideos*; idque ex *Apologia Socratis*, ut ad marginem adnotatur. Sed non videmus ad quem illius Apologiæ locum hoc possit referri, nisi forte ad istum, in quo exponitur quam beata migratio illa sit, venire ad eos qui juste apud inferos dicuntur judicare, quales Rhadamanthus, &c.... καὶ ἄλλοι ὅσοι τῶν ἡμιθέων, &c. Atqui hoc ipsum multo commodius referatur ad alium locum ex *Phædone*, quem suis verbis hic subjicimus. Νῦν δὲ εὖ ἴστε ὅτι παρ' ἄνδρας τε ἐλπίζω ἀφίξεσθαι ἀγαθούς. καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν πάνυ διισχυρισαίμην. ὅτι μέντοι παρὰ θεοὺς δεσπότας πάνυ ἀγαθοὺς ἥξειν, εὖ ἴστε, εἴπερ τι ἄλλο τῶν τοιούτων, διισχυρισαίμην ἂν καὶ τοῦτο. *Nunc autem probe nostis sperare me fore ut ad bonos viros perveniam, hoc tamen non omnino affirmaverim: quod vero ad deos dominos omni ex parte bonos perventurus sim, bene nostis a me, si quid aliud hujusmodi, illud certe affirmari.*

b Rom. edit. ex uno cod. Vat. *vita quæ perseverantibus redditur*. Sensus hic verus quidem est atque apertus: attamen is minime rejiciendus quem omnes aliæ edit. ac mss. præ se ferunt. In his siquidem eo dicitur vita per se reddi, quod cum ea bonorum sui ordinis (puta naturalis naturalium, supernaturalis supernaturalium) primum ac fundamentum sit, non ipsa ad alia, sed alia ad ipsam referuntur.

c Eadem Rom. edit. sola *claritatem meam, Pater juste*. Dubio procul quia visa est dictio, *Pater*, geminanda ob id quod sequitur, *Repetitio ista*. Verum hæc voces non videntur alia de causa positæ, nisi quia idem videtur bis fuisse significatum per illa verba, *ut ... sint mecum, ut videant*, &c.

a [a] possibilitas, fides, præmium. Suscipe nos quasi via, confirma quasi veritas, vivifica quasi vita. Pande illud tuum bonum quod videre desiderabat David, inhabitans in *Psal. 4. 6.* domo Domini; ideoque dicebat: *Quis o-* *Ps. 26. 13.* *stendit nobis bona?* Et alibi: *Credo videre bona Domini in terra vi entium*. Ibi enim sunt bona, ubi vita perpetua est, vita sine cri- *Psal. 64. 5.* mine. Alibi quoque ait: *Replebimur in bonis domus tuæ*. Quod ideo frequentavit, ut scires hinc bonum illud philosophos transtu- *Act. 17. 28.* lisse, [b] quod summum adserunt. Pande B ergo illud vere bonum tuum, illud divinum, in quo & vivimus, & sumus, & *Johan. 14. 6.* movemur. Movemur quasi in via, sumus quasi in veritate, vivimus quasi in vita æterna. Demonstra nobis illud bonum, quod est simile sui, semper indissolubile atque immutabile, in quo simus æterni in agni- *Philem. 15.* tione omnis boni, sicut vas electionis tuæ Paulus testificatus est dicens: *Forsitan enim ideo discessit ad horam, ut æternum illum reciperes*. C Æternum ergo ministrum Dei dixit, scribens ad Philemonem, cujus fidem in agnitionem omnis boni quod in sanctis est, in Christum Jesum evidentiorem fieri postulabat. In quo bono est requies pura, lux immortalis, gratia perpetua, hereditas animarum pia, & secura tranquillitas, non morti subjecta, sed erepta de morte, ubi nullæ lacrymæ, nullus est fletus. Unde enim illic fletus, ubi nullus est lapsus? Ubi sunt sancti tui erroribus & D sollicitudinibus, insipientia atque ignorantia, timore ac metu, cupiditatibus atque corporeis colluvionibus & passionibus absoluti, ubi regio viventium est. Et ut adsertioni huic adjungamus auctoritatem, de *Ps. 114. 7. & seq.* hoc bono Propheta dicit: *Convertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi: quoniam eripuit animam meam de morte, oculos meos a lacbrymis, pedes meos a lapsu. Placebo Domino in regione vivorum. Placebo*, dixit, non placeo, hoc est, de tempore E sibi blanditur futuro. Contraria sunt autem præsentibus futura, & temporalibus æterna. Et ideo quoniam ibi vivorum regio, hic utique mortuorum.

56. An non mortuorum hæc regio, ubi *Matth. 16. 18.* umbra mortis, ubi porta mortis, ubi cor- *Psal. 9. 15.* pus est mortis? Denique donatur Petro, ne forte portæ inferi prævaleant ei. Portæ inferi istæ sunt terrenæ. Unde & ille ait: *Qui exaltas me de portis mortis*. Sicut enim sunt portæ justitiæ in quibus sancti Domino confitentur, ita sunt criminum portæ in quibus impii Dominum negaverunt.

A Audi quoniam regio ista sit mortuorum. *Num. 19. 11.* *Si quis igitur mortuum tetigerit, immundus erit*. Immundus autem in cospectu Domini omnis iniquus. Si quis igitur tetigerit iniquitatem, immundus erit: si quis in deliciis, mortuus; *quoniam quæ in deliciis est, vivens mortua est*. *1. Tim. 5. 6.* Et qui infideles sunt, descendunt in infernum viventes: etsi nobiscum videntur vivere, sed in inferno sunt. Si quis usuram accipit, rapinam facit, vita non vivit, ut habes in *14. q. 4. cap. Si quis usuram.* B Ezechiele. Si quis autem justus justificatione: Domini custodit ut faciat eas, *vita*, *Ezech. 33. 18. & 19.* inquit, *vivet, & vivet in eis*. Ipse est ergo in regione vivorum, in illa regione ubi vita non est abscondita, sed libera; ubi non umbra, sed gloria. Hic enim nec ipse Paulus vivebat in gloria. Denique in corpore mortis ingemiscebat. Audi dicentem: *Nunc enim vita nostra abscondita est cum Christo in Deo: cum autem Christus apparuerit vita nostra, tunc & nos cum illo apparebimus in gloria*. *Coloss. 3. 3. & 4.*

57. Festinemus ergo ad vitam. Si quis vitam tangit, vivet. Denique tetigit illa mulier quæ tetigit fimbriam ejus, & a morte dimissa est, cui dicitur: *Fides tua te salvam fecit, vade in pace*. *Luc. 8. 48.* Si enim mortuum tangit, immundus est; sine dubio qui viventem tangit, salvus est. Quæramus ergo viventem. Sed iterum videamus, ne eum quæramus inter mortuos, & dicatur nobis sicut & mulieribus illis: *Quid quæritis viventem cum mortuis? Non est hic, sed surrexit*: *Luc. 24. 6.* Ipse quoque Dominus ubi se quæri vellet, ostendit dicens: *Vade ad fratres meos, & dic eis: Adscendo ad Patrem meum, & ad Patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum*. *Johan. 20. 17.* Ibi ergo quæramus eum, ubi quæsivit Johannes, & invenit. *Johan. 1. 1.* Ille eum in principio quæsivit, & invenit viventem apud viventem, Filium apud Patrem. Nos eum in temporum fine quæramus, & complectamur pedes ejus, & adoremus eum, ut dicat & nobis: *Nolite timere*, id est, nolite timere *Matth. 28. 5.* a peccatis sæculi, nolite timere ab iniquitatibus mundi, nolite timere a fluctibus corporalium passionum, ego sum peccatorum remissio: nolite timere a tenebris, ego sum lux: nolite timere a morte, ego sum vita. Quicumque ad me venit, mortem non videbit in æternum; quoniam ipse est plenitudo divinitatis, & ipsi est gloria, decus, perpetuitas a sæculis, & nunc, & semper, & in omnia sæcula sæculorum, amen.

a Cod. Vat. atque edit. Rom. *possibilitas, fides*. Melius alii mss. ac edit..... *fides* Etenim quemadmodum hic *possibilitas* ad *viam*, *præmium* ad *vita*; sic *fides* refertur ad *veritas*. Dicitur ergo Christus *fides*, eo quod ejus veritas fidei, ut loquuntur, sit formale objectum.

b Mss. majori numero & auctoritate, *quod unum adserunt*.

IN LIBRUM DE FUGA SÆCULI ADMONITIO.

Hic liber diversas inter Ambrosiana opera sedes occupavit. Etenim in mss. atque in edit. antiquissimis proximum post libros de Isaac, & de Bono mortis locum obtinet. Cum autem Erasmo libuisset omnia Ambrosii monumenta in certas classes distribuere, illum cum superiori tractatu de Bono mortis in ethicorum ordinem post libros de Officiis, ac de Virginibus coegit, in quo eum postea Costerius, & Gillotius imitati sunt. Postremo qui Romanæ præerant editioni hunc ipsum librum nihil aliud esse rati, quam mysticam expositionem loci Geneseos, [a] ubi Rebecca filium suum Iacob ut in Mesopotamiam fugiat, suadet; eumdem post commentationem de Jacob, & Vita beata transtulere. Sed illi quidem non idoneo tibicine innixi. Enim vero etsi haud semel illam Iacobi fugam memoret S. Antistes, numquam tamen illius fuit consilium enarrationem in eum Scripturæ locum elucubrare: nec aliter hujusce Patriarchæ exemplo utitur, atque aliorum quorumdam præstantium virorum, quos eo proponit, ut efficacius ad æternum mundo nuntium remittendum stimularet. Quocirca hoc libro attentiori examine discusso pristinum ei locum restituimus; idque eo lubentius, quod is tantummodo disputationi de Jacob, & Vita beata quam in Rom. editione sequebatur, præponendus sit: qua ex mutatione nihil oboriri potest confusionis. Atqui ad id non sola nos impulit manuscriptorum veterumque editionum auctoritas: sed multo magis quæ illum cum superioribus tractatibus conjungit, materiæ cognatio. Quidni etiam ipsiusmet Ambrosii testimonium? Cum enim in ipso libri limine ita loquitur: Frequens nobis est de effugiendo sæculo isto sermo, minime dubitamus eum tacite quodammodo indicare tractatus de Abraham, de Isaac & Anima, ac de Bono mortis; quippe qui auditores sive lectores suos instantius ad sæculi ejusque vanitatum fugam in his omnibus adhortetur, ac præcipue in hoc ultimo, ubi in ea re tria capita quemadmodum a nobis in superioribus admonitionibus observatum est, consumuntur.

[a] Cap. 27. 43.

Hoc ipsum tota istius libelli demonstrat constitutio. Superius enim a nobis ostensum est S. Præsulem in concionibus ac tractatibus suis Catechumenos competentes quam diligentissime omnibus Christianæ vitæ præceptionibus imbuisse: at illud præcipua quadam cura inculcasse, quantopere ad fugiendas sæculi vanitates obstringerentur. Verum his angustiis non claudebatur ejus sollicitudo. Rebatur siquidem id vel maxime sui esse officii, ut eos post susceptum baptisma in doctrina quam se docente jam didicerant, confirmaret. Quapropter ab ipso hujus scriptionis exordio ostendit [b] quam sit humanæ fragilitati atque cupiditati proclive sensim in mundanas ineptias relabi: quam autem arduum in sancto proposito perseverare; atque adeo ipsis ut indefesso cursu vanitates fugiant, ac supra illas positi ad perfectionem indesinenter contendant, manibus pedibusque adnitendum. Nihil aliud [c] in veteri lege per sex illas refugii civitates quæ reis homicidii non voluntarii patebant, significatum probat: qua in re diutius quam privatim in alia ulla insistit. Deinde in quo hæc fuga posita sit, [d] declarat; quamque illis eadem [e] gloriosa, utilis, ac necessaria sit, propositis Patriarcharum, Prophetarum, Apostoli, atque etiam ipsius Christi domini exemplis evincit, sed ipsam [f] celerem esse oportere. Docet [g] ejus stadium ac metam summum atque incommutabile bonum esse, hoc est, Deum ipsum; proindeque nullo alio stimulo [h] illos acrius excitari debere ad evadendum e mundo, ubi divino permissu hactenus peccatum & malitia perseverant, & unde ipsemet Christus ista exstirpare noluit, quamquam eorum auctorem diabolum condemnaverit.

[b] Cap. 1. n. 1. & seq.
[c] Cap. 2. 3. & init. 4.
[d] Cap. 4. num. 17.
[e] Cap. 4. n. 19. & 20.
[f] Cap. 6. num. 32.
[g] Ibidem.
[h] Cap. 7. n. 37. & seq.

Verum cum ei a novis illis Christianis objici posset quibusdam vinculis se se constringi, per quæ sibi ex mundo profugere haud quaquam liceret; ipsis [i] aperit qua ratione mundum corpore non deserentes inde animo possent evolare, Deo unice adhærere, observare ejus præcepta, & occasionem ulterius in via virtutis progrediendi nullam non arripere. Ad extremum huic disputationi coronidem ponit [k] vehementissime juxta ac facundissime exhortando, ne cum sæculo cui semel in baptismate ut suas sibi res haberet solenni divortio edixerant, ullam in posterum inirent societatem, persuasi nimirum in se non jam veterem hominem apparere debere, sed novam illam vitam quam in genitali fonte ubi Christo commortui simul etiam cum ipso revixerant, accepissent. Porro si Ambrosium ad homines baptismo recens initiatos sermonem habere ex operis epilogo constat, idem non minus tum ex ejus [l] exordio, tum ex medio manifestum est. Atqui istuc ipsum non secus ac reliquæ ejusdem commentationis partes luce meridiana clarius ostendunt illam e concionibus vel potius e concio-

[i] Cap. 8. n. 45. & seq.
[k] Cap. 9. n. 51. & seq.
[l] Cap. 1. 7. 8.

ne

ne una constare, quam dubio procul festis paschalibus circiter annum CCCLXXXVII. *quo superiores libros compositos fuisse observavimus, pronuntiavit. Utrum autem huic eidem libello titulus ab Ambrosio inditus sit* de fuga sæculi, *id sane Augustini* [a] *a quo ita laudatur, in controversia poni non sinit auctoritas. Non dissimulandum tamen in manuscriptis aliquot inscriptum legi* de Esau & Fuga sæculi. *Sed quid occasionem additioni dederit, prorsus non videmus. Standum itaque jam receptæ inscriptioni.*

Etsi Philonis libro de Profugis *argumentum Agar fugitiva præbuerit, ejus tamen subsidio S. Antistes utiliter aliquot locis usus est, ut puta ubi de patriarchis* [b] *Jacob & Joseph, deque sex refugii civitatibus* [c] *disserit. Hic autem duo haud indigna quæ observentur, animadvertes; alterum quidem quod jam a nobis est adnotatum, nempe Ambrosium quidquid a Judæo illo mutuabatur, illud in usus christianos convertere, ac variis rationibus testimoniisque ex novo Testamento petitis confirmare: alterum vero causam cur idem Præsul tam libenter e Philonis commentationibus hauriret, istam esse, quod videlicet complura illius doctrinæ capita ad Christianæ religionis placita facili negotio redigi possent; cujus sane rei clarissimum exemplum quæ in hoc libro* [d] *de Verbo divino disputantur, suppeditant.*

[a] Lib. 2. cont. Julian. Pelag. c. 8. Et lib. 4. contr duas. Epist. Pel. cap. 11.

[b] Cap. 4. & 8.

[c] Cap. 2. &c.

[d] Cap. 2. & 3.

SAN-

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI
DE FUGA SÆCULI
LIBER UNUS.*

* Scriptus circ. an. 387.

CAPUT I.

Hominem non posse terrenas illecebras & cupiditates fugere, nisi divinum adsit præsidium. Quot ille impedimenta a sensibus patiatur; quamque eum necesse sit tristia lætis anteponere, cum in his nihil nisi vanitas reperiatur. Tandem qui salvus esse velit, supra mundum adscendat, oportere.

S. August. lib. 2. contr. Jul. Pelag. cap 8. & lib. contr. duas epist. Pel. cap. 11.

I. Requens nobis de effugiendo sæculo isto est sermo; atque utinam quam facilis sermo, tam cautus & sollicitus esset [a] affectus. Sed quod pejus est, frequenter irrepit terrenarum illecebra cupiditatum, & vanitatum offusio mentem occupat; ut quod studeas vitare, hoc cogites, animoque volvas: quod cavere difficile est homini, exuere autem impossibile. Denique voti eam magis esse rem quam effectus testatur Propheta dicendo: *Declina cor meum in testimonia tua, & non in avaritiam*. (*Ps. 118. 36.*) Non enim in potestate nostra est cor nostrum, & nostræ cogitationes, quæ improviso effusæ mentem animumque confundunt, atque alio trahunt quam tu proposueris, ad sæcularia revocant, mundana inserunt, voluptuaria ingerunt, illecebrosa intexunt; ipsoque in tempore quo elevare mentem paramus, insertis inanibus cogitationibus, ad terrena plerumque dejicimur.

2. Quis autem tam beatus qui in corde suo semper adscendat? Sed hoc sine auxilio divino qui fieri potest? Nullo pro-

A fecto modo. Denique supra eadem Scriptura dicit: *Beatus vir cujus est auxilium abs te, Domine, adscensus in corde ejus*. (*Psal. 83. 6.*) Beatus plane quem delectatio non revocat, quem non inclinat voluptas, qui ad inferiora non respicit; quod nec ipsius Lot uxor potuit evadere. Quo admonitus exemplo Apostolus, posteriora obliviscens, & ea quæ sunt priora appetens festinabat ad bravium, & pervenire meruit; quia ante se Christum videbat, a quo ad justi-
B tiæ vocabatur coronam. Sed pervenit ille qui se ipsum sibi abnegavit, ut Christum lucraretur. Denique non ipse vivebat, sed vivebat in eo Christus.

3. Nam quis [b] inter tot passiones hujus corporis, inter tot illecebras hujus sæculi tutum atque intemeratum servare potest vestigium? Respexit oculus, & sensum mentis avertit: audivit auris, & intentionem inflexit: inhalavit odor, & co-
C gitationem impedivit: os libavit, & crimen retulit: tactus contigit, & ignem adolevit. *Intravit mors per fenestram*, dixit Propheta. (*Hier. 9. 21.*) Fenestra tua est oculus tuus. Si videas mulierem ad concupiscendum, intravit mors: si audias sermones meretricios, intravit mors: si luxuria sensus tuos capiat, penetravit mors. Et ideo qui vult adscendere, non læta sæculi, non amœna, non delectabilia, sed plena doloris & fletus sequatur; melius est
D enim ire in domum luctus, quam in domum gaudii. Denique nec Adam de paradiso descendisset, nisi delectatione deceptus esset.

4. Pulcre igitur David, qui [c] periculosos hominis etiam ipsos adspectus fuerat expertus, beatum illum dicit, cui spes (*Psal. 39. 5.*)
omnis

a Rom. edit. contra omnes alias edit. ac mss. hic posuerat, *effectus*, & paulo infra, *affectus*. Præpostere, ut examinanti palam fiet.

b Mss. Big. Alnet. & Alb. *Inter tot passiones hujus sæculi, inter tot illecebras hujus mundi*, &c. At Theod. *In tot passionibus hujus corporis, inter tot illecebras* &c.

c Ita mss. novem optimæ notæ. Vat. cod. & Rom. edit. omitunt, *hominis*. Alii mss. cum ant. edit. *periculosos homines etiam ipso adspectu*. Quæ verba minime etiam videntur aspernanda.

omnis in Dei nomine est. Sic enim non respicit in vanitates, & insanias falsas, si semper in Christum intendat, semper Christum interioribus oculis adspiciat. Unde iterum ad ipsum conversus ait:
Ps. 118, 37. *Averte oculos meos, ne videant vanitatem.* Vanitas circus est, quia nihil prodest: vanitas est equorum velocitas, quia mendax ad salutem est: vanitas theatrum est:
Eccles. 1. 2. vanitas ludus omnis: *Omnia vanitas*, inquit Ecclesiastes, *quæ in hoc sæculo sunt.* Denique qui salvus esse vult, supra mundum adscendat, quærat Verbum apud Deum, fugiat hunc mundum, terras relinquat. Non enim potest percipere illud quod est, & est semper, nisi prius hinc fugerit. Unde & Dominus volens Patri Deo appropinquare, ad apostolos ait:
Johan. 14. 31. *Surgite eamus hinc.*

CAPUT II.

Sæculum fugiendum docet lex de civitatibus refugii; de quibus quatuor discutiuntur; primum, cur illæ in sorte levitarum delectæ: secundum, cur numero sex: tertium, cur earum tres ultra Jordanem; ac totidem in terra Chananæa: quartum, cur homicida mortem pontificis ibi jubeatur exspectare. Quæ omnia diversis virtutibus accomodantur.

5. Docet te etiam lex fugiendum sæculum, Deum sequendum. Quid enim aliud docet, cum dicit:
Num. 35. 11. *Disponetis vobis civitates ad refugium, & erunt vobis refugia, quo refugiat homicida omnis, qui*
Ibidem 13. & 14. *percusserit animam invitus?* Et infra: *Sex civitates ad refugia erunt vobis, tres civitates dabitis trans Jordanem, & tres civitates dabitis in terra Chanaan?* a Aperte quidem confugientibus hoc crimen homicidii refugia proposita sunt. Sed consideremus altius. Quatuor sunt quæ admonet profundius esse spectanda arcana lectionis istius. Unum, qua ratione ex his civitatibus quæ levitis in portionem sorte obvenerunt, sex civitates ad refugium datæ sint homicidii crimine laborantibus, cur non etiam aliarum tribuum civitates ad hoc munus deputatæ? Secundum, qua ratione sex numero; non enim otiose numerus hic præscriptus videtur neque plurium neque pauciorum civitatum. Tertium, cur tres ultra Jordanem civitates, & tres in regione Chananæa dispositæ sint, quæ refugio peccantibus forent. Quartum, cur dinumeratio & definitio temporis comprehensa sit, intra quod habitet homicida in civitate refugii, quoad moriatur sacerdos magnus, & post mortem sacerdotis magni revertatur homicida in civitatem habitationis suæ. Ibidem 25. De singulis ergo oportet dicere, atque eo ordine quo proposuimus, quæsita absolvere.

6. Competenter itaque levitarum civitates datas ad refugium primo explicandum est. Congrue autem provisum liquet; quia levitæ fugitantes sunt mundi hujus, ut placeant Deo, relinquant patriam, parentes, filios, omnem cognationem, ut adhæreant uni Deo. Denique & Abrahæ dictum est: *Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui.* Gen. 12. 1. Sed forte dicas: levita non erat. Sed habebat in lumbis suis Levi, ut legimus ad Hebræos scriptum. Hebr. 7. 10. Et Dominus levitis dicit, cum discipulis suis, hoc est, apostolis dicit: *Si quis vult post me venire, abneget semet ipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.* Luc. 9. 23. Quamquam ad omnes jam dictum sit: *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus in adoptionem.* 1. Petr. 2. 9. Venit plenitudo, reliquiæ cessarunt. Christus enim omnes vocavit, b omnibus profecto patet, ut omnes sequantur, omnibus regnum propositum, & vita æterna.

7. ERGO cui Deus portio est, nihil debet curare nisi Deum, ne alterius impediatur necessitatis munere. 12. quæst. 1 c. Cum pertin. Quod enim ad alia officia confertur, hoc religionis cultui, atque huic nostro officio decerpitur. Hæc enim vera est sacerdotis fuga, abdicatio domesticorum, & quædam alienatio carissimorum; ut suis etiam se abneget, qui servire Deo gestit. Recte ergo fugaces fugacibus commendavit æternæ legis sanctio; ut qui hunc mundum obliti sunt, eos recipiant qui peccata sua condemnantes atque opera, oblivionem vitæ superioris expetant, & sæcularia quæ gesserint, abolere desiderent. Fugitans igitur est suorum sacri altaris ejus minister. Unde Dominus quasi princeps sacerdotum, formam levitis in Evangelio dans suo dixit: *Quæ est mater mea, aut qui sunt fratres mei?* Matth. 12. 48. Hoc est, non agnosco matrem, non recognosco fratres, ignoro proximos. Ibidem 50. Mater mea & fratres mei ii sunt, qui audiunt verbum Dei, & faciunt. Solum ergo verbum Dei novit minister, cum eos novit in quibus operatur Verbum Dei. Et ideo exsul est mundi, fugitans corporis, fugitans passionum, abdicat se omnibus, ut solus remaneat, sicut Elias dixit: *Et ego relictus sum solus.* 3. Reg. 19. 14. Sed non erat solus

a Edit. Rom. sola, *Apte*, cum aliis edit. *confugientibus ob crimen*. Mss vero ut in textu. Ubi, *confugientibus hoc crimen*, idem valet atque fugientibus hanc accusationem; a qua loquendi forma non abhorrent classici auctores.

b Sic mss antiquissimi, & edit. Am. atque Era. Reliqui mss. *omnibus perfectio patet.* Non male. At edit. Gill. ...... *profectio*. Qua voce sublata in edit. Rom. tantum legitur, *omnibus patet*.

a solus [a] cum quo erat Christus. Et ipse Dominus relictus est solus; *Sed non sum*, inquit, *solus, quoniam Pater mecum est*. Johan. 16, 32.

8. Est etiam illa causa quia levitæ ministri sunt Dei. Et ideo ipsorum civitates fugientibus homicidis per legem deputantur; quia ipsis jus est divina mandata exsequi circa eos qui crimen mortale admiserint. Nescit Ecclesia [b] publicare leges suas. Novit ut Dominico sacerdos obediat imperatui. Audi Levitam dicentem: *Tradidi hujusmodi hominem satanæ in interitum carnis; ut spiritus salvus sit in die domini nostri Iesu Christi*. 1. Cor. 5. 5. Percussus igitur levitico gladio moriatur sensus carnis in nobis, ut vivat anima nostra. Nisi enim sensus carnis occiderit, nullus potest esse fructus vitæ æternæ.

9. Sex autem civitatum refugia sunt, ita ut prima civitas sit cognitio Verbi, & ad imaginem ejus forma vivendi. Quicumque enim eam cognitionem fuerit ingressus, tutus a pœna est, secundum quod & Dominus ait: *Jam vos mundi estis, propter sermonem quem locutus sum vobis*. Johan. 15. 3. Et alibi: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum*. Johan. 17. 3. Hæc est igitur civitas velut metropolis, cui adjacent aliæ quinque civitates levitarum. Secunda civitas, consideratio divinæ operationis, qua creatus est mundus. Tertia civitas, contemplatio potestatis regiæ, & majestatis æternæ. Quarta civitas, propitiationis divinæ contuitus. Quinta civitas, legis divinæ contemplatio, quæ præcipit quid faciendum sit. Sexta quoque civitas, portio legis quæ præscribit quid non faciendum sit. Quanta abundantia divinæ misericordiæ, quantæ divitiæ pietatis ejus, ut singulorum studia, fragilitatesque humanæ conditionis considerans, quibus & inviti ac reluctantes ad culpam ducimur, & non voluntaria delicta victi illecebris frequenter committimus, diversa nobis refugia proponat, sex videlicet urbium; ut quo numero mundus formatus est, eodem numero adversus mundana vitia, & sæculi hujus naufragia remedium provideretur.

10. Primum igitur remedium est, ut A si cui boni propositi viro culpa irrepserit, is sine ulla comperendinatione, si perfectam velit habere securitatem, ad ipsam rerum omnium arcem properet, ubi Verbum est Dei in illo sinu patrio, id est, arcano ac recessu Dei, ubi est fons sapientiæ, unde pro morte vitæ æternæ hauriat potum immortalem. Secundum est remedium, ut qui non potest cognitionem boni illius prælibare, B & tardior vel ingenio est, vel fidei comprehensione; quoniam veloci mentis vigore atque ingenii acumine ad cognitionis summa contenditur, saltem opera Domini consideret, atque ex his quæ facta sunt, tanti contempletur operis auctorem; quoniam ex his bonis quæ sunt in constitutione istius creaturæ (bona enim valde sunt, sicut Dominus dixit) Gen. 1. 31. bonum illud summum atque æternum C comprehenditur. Qui ordo rerum? Quæ disciplina? Quæ gratia? Nonne his quamvis tardum ingenium diligere auctorem suum provocatur? Etenim si parentes, quia nos genuerunt, amamus: quanto magis diligere debemus creatorem parentum, auctoremque nostrum? Ergo operatoria virtus Dei etsi non videtur, tamen ex suis operibus æstimatur, operatoremque opera sua produnt, ut intelligatur qui D non comprehenditur. Unde & Dominus ait: *Si mihi non creditis: vel operibus credite*. Johan. 10. 38. Bona igitur etiam hæc civitas ad refugium, quæ ædificatoris sui testificatur gratiam, & affectum nostrum excitat, ut ejus simus cupidiores, qui tantam nobis fabricæ hujus videatur contulisse pulcritudinem. Tertius ordo est regalis potestatis contemplatio, ut subjiciamur regi, si non deferimus honorem tamquam E parenti. Metu enim præsidentis plerumque fit obediens potestati, qui est salutis ingratus; ut necessitatem sobrietatis agnoscat, qui noluit ac nequivit gratiam pietatis agnoscere. CORRIGIT ergo necessitas, quem pietas provocare debuerat.

11. Hæ sunt tres civitates trans Jordanem, perfectiori prudentiæ ad refugium datæ; ut primo culpam fugiamus inductione animi, conformes ad imaginem Dei.

a Rom. edit. solo, *cum quo erat Dominus. Et ipse Christus relictus est* &c. Sed nihil in recepta lectione mutandum. Sic enim hic dicit Ambrosius Christum cum Elia fuisse, ut libro superiore cap. 2. num. 8. de Davide, *Sciebat enim*, inquit, *gloriosius esse pro Christo mori*, &c. Multæ aliæ sunt & apud hunc Patrem & apud ceteros hujusmodi locutiones, quibus significatur Incarnationis mysterium antiquis illis fuisse cognitum; quibusque non modo Paulum imitati sunt, a quo Moyses Ægyptum deseruisse narratur, *majores divitias æstimans thesauro Ægyptiorum, improperium Christi*: verum etiam Dominum ipsum qui Johan. 8. 56. dicit: *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum: vidit & gavisus est*. Hoc autem utroque testimonio, sed præsertim ultimo pluribus locis utitur Ambrosius, ut verbi gratia lib. de Abraham cap. 3. num. 21. & Comment. in Luc. non longe ab initio & alibi.

b Omnes edit. *Nescit Ecclesia publicas leges, suas novit. Ut dominico sacerdos obediat imperio, audi Levitam*. His accedunt mss. aliquot recentiores, nisi quod illi, duobus exceptis, interpungunt in hunc modum, *Nescit Ecclesia publicas leges, suas; novit ut .... Audi Levitam*. Ex quibus idem ferme sensus elici potest, hic scilicet, Ecclesia in administranda pœnitentia politicas leges non agnoscit; suas enim habet, nimirum ut Christi obediat imperatis. Verum Thuan. Prat. Fisc. Ebrulph. Albin. Alnet. & Big. lectionem a nobis in textu repositam præferunt, excepto tamen quod in Ebrulph. pro, *sacerdos*, legitur *sacerdotis*. Sensus autem est, Ecclesiam dum ligat, solvit, a sacrorum participatione removet &c. ut potestate non quam illi suæ leges attribuerint, sed quam illi Christus ipse commiserit, atque exercere præceperit. Quod quidem cum antecedentibus ac subsequentibus aptius quadrare diffitebitur nemo.

Dei. Ita enim creati sumus, dicente Deo: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*. Hæc ergo primæ illius civitatis lex est. Deinde si per fragilitatem carnis, & mundi illecebras ita mentem nostram formare non possumus, reverentia paternæ generationis, & sedulitate prolis peccatum levemus. Caritas enim multitudinem peccatorum operit. Qui ergo ad imaginem Dei esse non potuerit, fit ad plenitudinem caritatis. Illa civitas culpam excludit, hæc solvit. Hæc denique lex secundæ civitatis: *Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota virtute tua*. Sed si rursus angusti animi & minuti sunt, qui abundantiam caritatis & gratiam recipere non possunt, habes tertiam civitatem; ut divinæ potestatis formido te sobrium faciat, & inflectat metus. Et hæc lex tertia: *Dominum Deum tuum adorabis, & ipsi soli servies*. Hæ igitur præcipuæ virtutes, & ideo paucorum non plurium, supra Jordanem positæ; ut exprimas quasi imago archetypum, diligas quasi filius patrem, adores quasi subditus regem.

Gen. 1. 26. — Deut. 6. 5. — Ibidem 13.

12. Qui autem Jordanem transierint, Jordanis autem descensio eorum dicitur: qui descenderint ergo ex illis superioribus virtutibus ad hæc inferiora, id est, in quibus integritas, caritas, humilitas vacillaverit, habent propiora homini refugia quæ petant; ut qui obnoxii delictis, & inflexi vitiis sunt non voluntariis, sperent Dominum sibi reconciliari posse, si veniam petant; sperent posse se corrigi, si præcepta sequantur cælestium testamentorum, quibus aut informamur ad innocentiam, aut revocamur a culpa. Hæ igitur intra Jordanem civitates sequentes sunt, ut propitiemus nobis Deum, sequamur quæ jubet, vitemus quæ prohibet. Sit ergo propitiandæ divinitatis ambitio, sequendæ præceptionis obeditio, interdictæ prævaricationis cautio, quibus propitiatoriam Dei misericordiam, & nomotheticen ejus providentiam vel institutorum obsequio, vel interdictorum declinatione veneremur.

13. Quartum superest, [a] quod de morte summi sacerdotis ait: *Quia usque ad illud tempus erit in civitate refugii homicida ille, donec moriatur sacerdos magnus*. In quo secundum litteram hæret interpretatio. Primum ipsa fuga forte magis quam æquitate alicujus examinis definita: deinde in causis paribus impar eventus; poterat enim fieri ut post homicidæ illius refugium sequenti die obiret magnus sacerdos. Quæ autem sub incerto sententia? Ergo quia hæret littera, quæramus spiritalia. Quis est iste magnus sacerdos nisi Dei Filius, Verbum Dei, cujus advocationem pro nobis habemus apud Patrem, qui exsors est omnium voluntariorum & accidentium delictorum, in quo consistunt omnia quæ in terra sunt, & quæ in cælo? Vinculo enim Verbi constricta sunt omnia, & ejus continentur potentia, & in ipso constant; quoniam in ipso creata sunt omnia, & in ipso habitat omnis plenitudo. Et ideo omnia manent, quia dissolvi illa non sinit, quæ ipse constrinxit; quoniam in ejus voluntate consistunt. Omnia enim quoad vult, suo imperio coercet & regit, & naturali concordia ligat. Vivit igitur Verbum Dei, & maxime in animis vivit piorum, nec umquam moritur plenitudo divinitatis. Numquam enim moritur sempiterna divinitas, & æterna Dei virtus. Sane moritur nobis, si a nostra anima separatur, non quo morte corrumpatur, sed quo dissolvatur atque exuatur mens nostra ab ejus conjunctione. Mors enim vera est Verbi & animæ separatio. Denique statim incipit anima peccatis patere [b] voluntariis.

Josue 20. 6.

CAPUT III.

Memorata superiori capite virtutum genera etiam in Apostolo non tam adumbrata, quam expressa haberi, collectis ejusdem variis testimoniis demonstrat.

14. Habemus hæc genera non adumbrata sed expressa virtutum in Apostolo, dicente eo: *Ita quod in me est, promtus sum & vobis qui Romæ estis, evangelizare. Non enim erubesco Evangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum, & Græco. Justitia enim Dei in eo revelatur*; id est, in eo qui credit. Denique addidit: *Ex fide in fidem, sicut scriptum est: Justus autem ex fide vivit*. In quo igitur justitia Dei revelatur, nisi in eo qui conformis est imaginis filii Dei? Habes primum præceptum ad imaginem Dei. Secundum, quia invisibilia illius per ea quæ facta sunt, intelliguntur, id est, sempiterna virtus ejus & divinitas operibus ejus cognoscitur, hæc est operatoria virtus. Tertium de imperiali potestate, quia Verbum Dei regale est, & judiciale, & plenum justitiæ sacerdotalis, remunerationem bonorum actuum, & retributionem malorum venturis in judicium suum servans, de quibus ait Apostolus: *Scimus autem quoniam judicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt*. Itaque qui veritatem & justitiam Dei cognovit, non debet ea agere quæ

Rom. 1. 15. & seq. — Rom. 2. 2.

a *De morte summi sacerdotis*, hæc deerant in edit. omnibus, quæ nos in mss. duodecim reperta in textum transtulimus.

b Sic omnes omnino mss. & edit. præter Rom. in qua, *peccatis patere involuntariis*. Haud dubie, quia apud Philonem lib. de Profugis, unde ista desumta, legitur καὶ θάνατοι ψυχῆς ἰδίοντοι τοῖς ἀκουσίοις ἁμαρτήμασιν: sed Ambrosium legisse ἑκουσίοις cum mss. atque edit. consensus evincere potest, tum ipse orationis Philonianæ contextus. Etenim cum priori periodi membro docuisset, præsente Verbo, animæ voluntariam (in pejus) conversionem advenire non posse; an non consequens erat ut diceret, eodem Verbo absente, confestim voluntariæ (in pejus) conversioni patere animam, sive, quod idem est, voluntariis peccatis aditum dari.

quæ morte digna sunt. Sequitur bonitas Dei propitiatoria utique, de qua dicit: Ibidem 4. *An divitias bonitatis ejus, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam bonitas Dei ad pœnitentiam te adducit* a? Id est, debet te adducere. Provocat te, quia bonus est Deus, ut sperare possis tuorum peccatorum indulgentiam. Non vult enim vindicare, qui est paratus ignoscere. Subtexuit etiam legislationem, id est, nomotheticen; ut si quis contemplatione divinæ bonitatis resolvitur, & magis ad negligentiam quam ad pœnitentiam provocatur, legem sequatur. Ibidem 12. Quoniam & *quicumque*, inquit, *sine lege peccaverunt, sine lege & peribunt: & quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur.*

15. Lex autem gemina est, naturalis, & scripta. Naturalis in corde: scripta in tabulis. Omnes ergo sub lege, sed naturali. Sed non est omnium ut unusquisque sibi sit lex. Ille autem sibi lex est, qui facit sponte quæ legis sunt, & in corde suo scriptum opus legis ostendit. Habes quæ bona sunt; quæ tamen non solum scire vel audire perfunctorie, sed etiam facere debemus. Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur. Cognovisti etiam quæ mala sunt. Primum natura ipsa boni operis magistra est. Scis non furandum, & servum tuum si furtum tibi fecerit, verberas; & si quis ad uxorem tuam affectaverit, persequendum putas. Quod ergo in aliis reprehendis, ipse committis? Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non adulterandum, adulteras? Secuta est etiam lex quæ data est per Moysen. Per legem autem agnitio peccati. Accepisti etiam quid declinares, & ea agis quæ prohibita cognoscis? Lex autem quid operatur, nisi ut omnis mundus fieret subditus Deo; quia non solum Hebræo lata est, verum etiam advenam vocavit, quæ non exclusit proselytum. Sed quia lex os omnium potuit obstruere, non potuit mentem convertere, (S. August. lib. 2. contr. duas epist. Pel. cap. 11.) ideo ultimum remedium postremæ illius civitatis debebatur, in quo esset refugium salutare; ut mors principis sacerdotum ab omni nos mortis liberaret formidine, atque exueret metu.

16. Quis ille est, nisi de quo lectum est: (Johan. 1. 29.) *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi*..... (Rom. 3. 25.) *Quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiæ suæ.* Accipe autem quia ipse princeps est sacerdotum magnus. Pater juravit de eo dicens: *Tu es sacerdos in æternum.* (Psal. 109. 4.) Recte in æternum, quia alii temporales omnes sub peccato, hic autem impravaricabile habet sacerdotium: omnes sub morte, hic autem semper vivens; quoniam qui salvare alios potest, ipse perire quemadmodum posset? *Talis enim*, inquit, *nobis decebat*. (Hebr. 7.) Recta elocutio. Siquidem & apud eos qui verborum & elocutionum delectum habuerunt, hujusmodi invenitur, dicente aliquo: Locum editiorem quam victoribus (Sallust. l. 1. hist.) b decebat. Quod ideo non præterii, ut sciamus quia Apostolus naturalibus magis quam vulgatis, aut secundum artem utitur verbis. *Talis ergo*, inquit, *nobis decebat princeps, sacerdos, justus, innocens, immaculatus, segregatus a peccatoribus, & excelsior cælis factus.* Hoc est igitur Verbum, quod supra cælos habitans illuminat omnia. Unde & (Act. 4. 27.) unctus naturaliter legitur a Deo Patre; quia lumen est verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Hoc est Verbum Dei, in quo est magnum sacerdotium, cujus Moyses in illo vestimento principis sacerdotum indumenta (Exod. 29. 5. & seq.) describit intelligibilia, quod virtute sua induit mundum, & tamquam eo amictus fulget in omnibus. Induit enim cognationem generis humani per hujus corporis susceptionem, & inenarrabilem caritatem, infundens se omnibus spiritu & plenitudine divinitatis suæ, de cujus plenitudine omnes accepimus; ut sciamus supereminentem scientiæ caritatem Christi, & impleamur in omnem plenitudinem Dei. Caput est enim omnium Christus, ex quo totum corpus producitur, & mutua sibi connexione conjungitur, incrementum sui in ædificationem caritatis accipiens. Hoc est igitur Verbum quod supereminet, quod Moysi in illius arcæ testimonii ædificatione dicit: (Exod. 24. 16. 17.) *Immittes in arcam testimonia quæcumque dabo tibi, & facies impositionem propitiatorii.* Et infra: (Ibidem 21.) *Impones propitiatorium super arcam desuper, & immittes testimonia quæ dabo; & innotescam tibi inde, & loquar tibi desuper*, hoc est, inde ubi super cælos est, ubi apud Patrem est, inde tibi loquar.

CAPUT IV.

Quid sit fugere sæculum, cum exhortatione ad illud ejusque contagionem fugiendam. Fugam illam gloriosam esse cum plurimorum Patrum exemplis ostenditur, tum præcipue sancti Iacob. Quam feliciter illi cesserit ita fugisse; & cur apud eum Laban nihil suum reperire potuerit?

17. ACcedamus itaque fidei suffragio subnixi, & ejus remigiis sublevati, ad illam sedem gratiæ fugientes hoc sæculum, & ejus contagionem. Hoc est au-

a Edit. vet. *id est, debet te adducere, provocare*. Rom. *id est, provocat te*. Mss. vero, ut in textu.

b Rom. edit. post verbum, *decebat*, ex Sallustio addidit, *capit*, quod neque in mss. neque in edit. vet. Ambr. reperitur. Eadem ante vocem, *naturalibus*, præmisit negationem, *non*. Male. Hic enim nihil aliud Ambrosius, quam ostendit Apostoli verba, *nobis decebat*, vitiosa quidem non esse, ut Sallustianum exemplum probat: sed naturalia (id est, simplicia) & a communi usu, grammaticorumque canonibus paululum remota.

autem fugere, abstinere a peccatis, ad similitudinem & imaginem Dei formam virtutum adsumere, extendere vires nostras ad imitationem Dei secundum mensuram nostræ possibilitatis. Vir enim perfectus imago & gloria est Dei. Unde & Dominus ait: *Perfecti estote, sicut & Pater vester qui in cælis est, perfectus est.* (Matth. 5. 48. De pœnit. dist. 2. cap. Similem.) Hoc est igitur similem esse Dei, habere justitiam, habere sapientiam, & in virtute esse perfectum. Deus enim est sine peccato. Et ideo qui peccatum fugit, ad imaginem est Dei. Non est igitur dubium quod is qui a peccato abstinet, fugit. Unde & Apostolus clamat: *Fugite fornicationem.* (1. Cor. 6. 18.) Persequuntur enim nos peccatorum illecebræ, persequitur libido: sed tu fuge tamquam furiosam dominam, quæ si comprehenderit, nec die nec nocte requiescere sinit, exagitat, urit, incendit. Fuge avaritiam, ne te interius comprehendat. [a] Fuge invidiam, quæ non solum alienos, verum multo magis eum quem possederit, lacerare consuevit. Fuge perfidiam, ne te suis involvat retibus. Unde & Dominus ait: *Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam. Quod si in alia persequentur vos, in aliam fugite. Amen dico vobis, non consummabitis civitates Israel, donec veniat Filius hominis.* (Matth. 10. 23.) Etenim quamvis propter infirmitatem carnis fugam nobis suadere videatur: tamen melius fugit, qui fugit illecebram sæcularem; ut non teneatur divitiarum suarum sollicitudine, non thesauri contemplatione, non vitæ istius cupiditate; sed directa animi intentione festinet ad gloriam regni cælestis, properet ad coronam, nec terrenorum contuitu a sui corporis passione revocetur.

18. Fuga ergo * mors est vel celebrata, vel adumbrata. Et forte illas exprimit refugii legitimi civitates; ut confugiamus ad virtutum culmina, quas pro præmiis bono fœneratori alibi dispensat dicens: *Quia in modico fidelis fuisti, eris potestatem habens super decem civitates.* (Luc. 19. 17.) [b] Lex vetus novit civitates: sed quia legem implevit, qui potuit dicere: *Non veni solvere legem, sed implere;* (Matt. 5. 17.) perfectiorem numerum remunerationis indulget.

19. Non ergo erubescamus fugere. Gloriosa enim hæc fuga est fugere a facie peccati. Sic fugit Jacob, matre suadente. Dixit enim Rebecca: *Exurgens fuge in Mesopotamiam.* (Gen. 27. 43.) Sic fugit & Moyses a facie regis Pharao, ne illum aula regia coinquinaret, ne irretiret potentia. Denique pretiosius Ægypti divitiis æstimavit opprobrium Christi. Sic fugit etiam David a facie regis Saul, a facie Abessalon. Denique fugiens addebat incrementa pietatis, qui & insidiatori pepercit, & parricidæ salutem rogavit. Sic fugit & populus Hebræorum, ut fides ejus & vita inter fluctus sibi aperiret viam. Fuga illa erat trames innocentiæ, virtutis via, pietatis assumtio. Audeo dicere, sic fugit & Jonas in Tharsis non corporis fuga, sed mentis adscensione, qui usque ad Christi adscendit similitudinem, ut fieret typus Christi. *Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus: sic erit,* inquit, *& Filius homininis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus.* (Matt. 12. 40.) Nam si sic non fugisset, numquam de ventre ceti esset auditus.

20. Sed si dubitas, doceat te Rebecca quam beata sit fuga, quam suscepit Jacob. Suasit Rebecca: *Et fuge,* inquit, *in Mesopotamiam:* (Gen. 28. 2.) Isaac dicit: *Surgens vade in Mesopotamiam, in domum Bathuel.* * In hymnis vel oraculis a plerisque (ut ante nos scriptum est) Bathuel sapientia dicitur, interpretatione autem latina, filia Dei significatur. In domum ergo sapientiæ mittitur Iacob, & accipere admonetur uxorem a filiabus Laban, qui habitabat in Charris, quod significat cavernas, in quibus species est sensuum, qui sunt tamquam in cavernis corporis, ut visus in oculis, auditus in auribus, odoratus in naribus, in ore sapor. Qui enim delectatur hoc mundo, & tripudiat in voluptatibus corporis, obnoxius est sensuum passionibus, atque in his habitat & diversatur. Unde ei dicit Rebecca habitandum paucos dies cum illo, non multo tempore; ne corporeis coloretur voluptatibus, & sæculi capiatur illecebris.

21. Persuadet autem habitare, ut discat [c] studiosius disciplinæ virtutis sensum, & velut situs quosdam carnis atque regio-

a *Fuge invidiam .... lacerare consuevit.* Et post pauca, *Quod si in alia .... fugite;* in omnibus Gall. mss. desiderantur.

* *Mors .... celebrata,* id est, naturalis ac vere opperita: *mors* autem *adumbrata* dicitur mortificatio; in hac enim est *animæ se a corpore separantis speculum*, ut lib. *de Bono mortis* cap. 4. n. 14. loquitur Ambrosius.

b Ita Vat. cod. At duodecim nostri, *Lex quinque novit civitates.* Quem errorem hinc irrepsisse crediderimus, quia dictio, *vetus*, in quibusdam per litteram *v.* designata sit, quam pro nota numerica reliquorum scribæ acceperunt. Desiderabatur autem hic textus in ant. edit. quem in Rom. legas hoc modo; *Lex novit sex civitates.* Sed in cod. Vat. habetur *vetus*, & *sex* omittitur, quam tamen vocem subintelligi ex superioribus quivis intelligat.

* Hoc petitum est ex lib. Phil. *de Profugis*, ubi sic habes, *σοφίας δ' ὄνομα Βαθουὴλ ἐν χρησμοῖς ᾄδεται.* Idem infra eodem libro: *ἐν Ἰσαὰκ ὑπόμνασι ἐν χρησμοῖς.* Ex quibus patet sacras scripturas ab Ambrosio Philonis imitatione dictas *oracula.* Quod autem ait, *In hymnis*, vel idem est atque oraculis; utrumque enim *χρησμοὺς* interdum significat: vel referri potest ad verbum *ᾄδεται*, canitur. Ceterum hymnorum nomine etiam Davidicos psalmos significari docent & Philo ipse, & Interpretes ad c. 26. Matth. *v.* 30. nempe, *Et hymno dicto exierunt*, &c.

c Sic mss. melioris notæ, quibus accedunt etiam nonnulli recentiores, nisi quod legunt ..... *virtutisque sensum.* Vat. & Colb. unus *studiosius disciplina virtutes sensuum.* Non inepte quidem; nam & inf. cap. seq. Jacob *amator disciplinæ* appellatur. Edit. vet. ab eis hoc tantum recedunt, quod habent, *studiosius.* Rom. denique, ac ms. Theod. prima manu, *studiosius disciplinæ virtutis sensum.* Ibidem edit. Rom. *Quis, & qua causa creatus sit.* Vet. *Quid .... creatum sit.* Ita omnes mss. exceptis Remig. & Theod. secunda manu, qui habent, *Quid .... creatus sit.*

giones, ut se cognoscat, & noverit vehementiam carnis, quid & qua causa creatus sit, & quemadmodum unusquisque sensus operetur. Matth. 5. 28. *Qui viderit*, inquit, *mulierem ad concupiscendum eam*. Male sic videt oculus. Videat ergo oculus, & fungatur suo munere, non lubricæ mentis imperio dirigatur ad lapsum, ut vitium referat pro officio. Breve ergo tempus ad cognoscendos sensus, vel potius experiendos datur; & fortasse tenerioris adolescentiæ prima exordia; statimque revocatur, ne diutius titubet in lubrico, & dividua quadam inundatione corporis hujus & sæculi merganturt animi interiora vestigia. Cum autem vel expertus fuerit, vel steterit in instabili & incerto atque humido solo, revocatur a matre patientia vel Gen. 27. 45. perseverentia, quæ dicit: *Mittam ad te, & accersiam te inde*; ut & illic in lubrico tutum portum invenias sapientiæ, quæ te non sinat tamquam in naufragio fluctuare, & reversus perseverare circa Dei noveris cultum, & sis in conventum gentium, significans ejus fide Ecclesiam gentium congregandam.

Ibidem 29. 23. & seq. 22. His igitur patientiæ & perseverantiæ instructus disciplinis, profectus Jacob copulam sibi acquisivit [a] de sapientia consorte propositi, opimam dote prudentiæ, cum qua vitæ tempora sine ulla offensione transcurreret. Addito igitur thesauro sapientiæ, variarum sibi ovium instituit gregem: sed illum rationabilem, virtutum Ibidem 32. 25. plurimarum diversitate fulgentem. Unde & jactantiam carnis ejus recidit, quod significat femoris stupor, salva sacri interpretatione mysterii. His ergo virtutibus veluti gradibus quibusdam mens ejus adscendit in cælum, & Dei secreta cognovit, & confirmatus est & repletus: ut Laban scrutans domum ejus nihil apud eum inane, nihil vacuum reperiret, nulla simulacra, nullam effigiem vanitatis. Non enim apud eum erat imago, sed veritas: non effigies ignaviæ, sed solida forma justitiæ, & veræ virtutis expressio intelligibilis. Itaque Laban perscrutatus est domum ejus spiritalem, & non invenit effigies. Plena enim erat non figurarum, sed negotiorum.

23. Potuisset autem invenire fundamenta virtutum & culmina, nisi cæcitatem cordis, & perfidæ mentis caliginem detulisset. Denique ea improbitatis cæcitate suffusi mentem Sodomitæ, ostium nequaquam sancti Lot invenire potuerunt. Unde enim mens impia videre potuit viri sancti vel exitum, vel ingressum? Ipse quoque Dominus in Evangelio ait: Johan. 14. 30. *Venit enim* A *princeps mundi hujus, & in me invenit nihil*. Quomodo nihil invenire potuit in eo, in quo plenitudo divinitatis habitabat, & inhabitabat corporaliter, de quo virtus exibat, & sanabat omnes? Quomodo nihil invenire potuit in soliditate virtutis, ubertate sapientiæ, [b] intelligentiæ, justitiæ? Ipse dixisti, Domine, Esai. 1. 11. *Plenus sum*: ipse dixisti, Johan. 20. 27. *Mitte manum tuam in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis*. Misit manum qui non credebat, & Dominum te & Deum reperit. B Non ergo tu vacuus, sed ille cæcus & inanis princeps istius mundi, qui nescit nisi sua cernere, nescit nisi sua invenire; ea quæ Christi sunt, nescit agnoscere.

24. Aut si sic quemadmodum plerique habent: *Non inveniet in me nihil*, hoc est, non inveniet in me malitiam, quia malitia nihil est: non inveniet mortuum, quia mortuus non est. Sed quomodo [c] in eo mortuum reperiat, qui vivificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tamquam C ea quæ sunt? Non inveniet, inquit, peccatum in me, qui mundi peccatum abstuli. Quomodo enim nihil habet, qui omnia habet? Et, quod plus est, omnia habet, quæ Pater habet, sicut ipse ait: *Omnia quæ Pater habet, mea sunt*. Johan. 16. 15.

CAPUT V.

Cur hinc fugere debeamus; & quomodo transire cum Moyse, ut videamus Deum, calceamenta pedum solventes: quomodo etiam relinquere umbram hujus vitæ, & cum sancto David, si non ut aquila, saltem ut passer; si non ad cælum, saltem ad montes evolare.

D

25. FUgiamus ergo hinc, ubi nihil est, ubi inane est omne quod magnificum putatur esse, ubi & qui se putat quid esse, nihil est, & omnino non est. *Vidi*, inquit, Ps. 36. 35. *impium superexaltatum & elevatum ultra cedros Libani, & transivi, &* E *ecce non erat*. Et tu transi sicut David, transi sicut bonus servus, ut dicatur tibi: Luc. 17. 7. *Transi, recumbe*. Transi sicut Moyses, ut videas Deum Abraham, Isaac, & Jacob, & [d] videas visum magnum. Hoc est visum magnum, sed si videre vis, solve calceamentum pedum tuorum, solve omne vinculum iniquitatis, solve cingula sæculi, relinque calceamentum quod terrenum est. Ideo Jesus sine calceamento, auro & argento apoF stolos destinavit, ne secum terrena portarent. Qui enim bonum quærit, non in calceamento, sed in pedum velocitate & decore laudatur, dicente Scriptura: Esai. 52. 7. *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona!* Solve ergo calceamentum

a Edit. cum paucis mss. iisque recentioris xvi, *de sapientia domo, consortem propositi*.
b Ita mss. fere ad unum: pauci tamen ac edit. *integritate justitiæ*.
c Edit. cum recentioribus aliquot mss. *eum mortuum inveniet*.
d Vet. edit. ac mss. duo, *videas visum magnum. Sed si*, &c. Rom.... *magnum, hoc est, visum mysteriorum. Sed si*, &c. Mss. magno numero, ut in textu.

tum pedum tuorum, ut speciosi sint ad evangelizandum. [Exod. 3. 5.] Solve dixit, non liga. Solve, ut transeas, & illum quem miraris in terra impium, nihil illic esse, nihil posse reperias. Transi igitur, hoc est, fuge de terris, ubi malitia est, ubi avaritia. [Psal. 33. 15.] Ideo dicit tibi David: *Declina a malo, & fac bonum*. Declinare fugere est utique. Malum autem in terris, bonum in cælo est. Unde & addidit: *Inquire pacem, & sequere eam*. Pax in cælo est. Denique de cælo veniens dicit: [Johan. 14. 27.] *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis*. Ergo quia fugienda & declinanda sunt mala; mala autem in terris, in terris iniquitates: fugiamus terrena, ne nos comprehendant iniquitates, quæ etiam sanctum comprehenderunt David, sicut ipse testatur dicens: [Psal. 39. 13.] *Comprehenderunt me iniquitates meæ, & non potui ut viderem*; eo quod fumo iniquitatis oculus animæ cæcatur, ne videat quæ sunt lucida. Sic ergo & Laban bona Jacob videre non potuit, & princeps hujus mundi gloriam Christi.

26. Sed forte dicas: Cur igitur Jacob ad Laban missus est, si Laban reprehensibilis? Si nomen consideremus, * candidus dicitur latine. Ergo ad splendidiora jubetur egredi Jacob. Sed quia carnalis erat, melius intelligimus splendidiora vitæ hujus. Quasi nondum perfectus primo ad eum vadit, apud quem ad horam exsultaret in luce ejus. Filios autem deteriores habebat, id est, tolerabilius nomen, quam opera. Et ideo & matris consilio, & divino oraculo, & ipsius Jacob amatoris disciplinæ voluntate cito deseritur, ac relinquitur.

27. Abscondit autem simulacra sancta Rachel, id est, Ecclesia, vel prudentia; quia Ecclesia inanes ideas, & vanas nescit simulacrorum figuras; sed veram novit Trinitatis substantiam. Denique umbram abolevit, splendorem gloriæ manifestavit. [Gen. 31. 34.] Relinquamus ergo umbram, qui solem quærimus: deseramus fumum, qui lumen sequimur. Fumus iniquitas est; quia sicut fumus oculis, sic iniquitates [a] utentibus ea vita. [Job 8. 9.] Umbra vita est; umbra enim est nostra hæc vita in terra, sicut Job dixit. Quid insuper hic nisi tentationes? Omne tempus in sollicitudine, omnis vita in molestiis. [Eccl. 9. 20.] [Psal. 141. 4.] *In medio*, inquit, *laqueorum ambulamus*. Et alius in via qua ambulabat, extentos sibi sed absconditos laqueos querebatur, ne deprehensus caderet. Volebat fugere sicut passer; sed adhuc laqueus contritus non erat. [Ps. 141. 5.] *Periit*, inquit, *fuga a me*. Gravatas habebat pennas per illam tenebrosam aquam in nubibus aeris, & fortasse evolare non poterat. Denique illas pennas quærebat accipere, ut evolaret & requiesceret, sicut scriptum est: *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo, & requiescam?* [Psal. 54. 7.] Ubi enim volatus, ibi requies. Denique alibi dicit: *Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ*. [Psal. 67. 14.]

28. Sed fortasse dicas: Quomodo ergo hic dicit fugam a se periisse, qui supra dixerat: *Si sumsero pennas meas ante lucem?* [Psal. 138. 9.] Numquid contrarium est? Absit. Multa enim justorum certamina. Numquid semel athleta luctatur? Quoties post coronas multas vincitur in alio certamine? Quoties qui sæpe vicerat, interdum fluctuat, & in incerto hæret. Et sæpe fit ut fortibus fortis congrediatur, majoraque oriantur certamina, ubi majora virium documenta. Ergo David ubi fugam quærebat, ut evaderet adversarium, & non inveniebat pennas suas, ancipiti fluctuabat certamine. Siquidem ubi in potestate habet pennas suas, titulus psalmi *in finem* est, id est, ad perfectionem & consummationem victoriæ. [Psal. 138.] Denique quasi victor dicit: *Domine probasti me, & cognovisti me; tu cognovisti sessionem meam, & resurrectionem meam*. [Ibidem 1.] Merito habebat facultatem volandi, qui pennas resurrectionis acceperat. Hic autem adhuc in spelunca est, id est, in carne, in antro quodam istius corporis, cum rege Saul filio duritiæ, & intelligibilis illius principis potestate decernens, qui non videtur, sed intelligitur. Unde & psalmi titulus, *intellectus* est, quem tamen David positus in carne conclusit: sed ut concluderet rogando meruit. [Psal. 141.] Denique a voce precationis cœpit.

29. Adde illud, quod ille ex persona Salvatoris psalmus dicitur; iste ex persona David, qui in potestate non habebat victoriam, sed sperabat a Christo; & ipse tamen posteaquam expandit ad Deum manus suas, tamquam pennas animæ suæ, & confugit ad Dominum, & Spiritus sancti deductionem poposcit, quo cognosceret viam per quam posset adscendere, inclinari vidit cælos, ut Christus descenderet, & rogavit ut eum levaret manu sua. Aut forte ideo pennas suas jam non quærebat, quia perfectior factus manum Christi desiderabat.

30. Qui vult igitur manu Christi levari, ante ipse evolet, habeat pennas suas. Qui fugit sæculum, pennas habeat; & si suas non habet (ne forte [b] ille solus habeat

* Τόδ' ἐστὶν, εἰς τὰς τοῦ βίου λαμπρότητας ἀφίξεται· λευκὸς γὰρ ἑρμηνεύεται Λάβαν. Philo lib. de Profugis, quicum multos hujus tractatus locos conferre operæ pretium est.

a MSS. propemodum omnes sic habent. Edit. autem vet. *utentibus ea umbra est vitæ. Umbra enim*, &c. Rom. Vero, *utentibus ea. Umbra etiam est nostra hæc vita*, &c.

b Edit. vet. & quædam Paris. *ille solus non habeat suas*. Melius aliæ cum mss. omnibus, *ille solus habeat suas*; videtur enim per hæc indicari solum Christum proprias pennas habere; ceteros autem alienis pennis, hoc est, accepto divinitus subsidio indigere.

beat suas qui potestatem habet volandi) si suas, inquam, non habet, ab eo qui habet, accipiat. Qui fugit ergo sæculum, volat: *Ecce*, inquit, *elongavi fugiens, & mansi in solitudine*. (Psal. 54. 8.) Evolavit ergo David sicut nycticorax in domicilio, sicut passer singularis in domo. Si autem ad Christum referas, evolavit in corporis passione, ut sub umbra alarum suarum protegeret populos nationum. Evolavit divinitate, mansit corpore, atque habitavit in deserto; ut plures fierent desertæ filii, quam ejus quæ habebat virum. Illud ergo corpus sequamur, ut & nos resurgamus. Ubi enim corpus, ibi & aquilæ.

31. Qui non potest ut aquila volare, volitet ut passer. Qui non potest ad cælum volare, volet ad montes, fugiat ante vallestria, quæ cito corrumpuntur humore, & ad montes transeat. Transivit ad montem Segor nepos Abrahæ, & salvus factus est: quæ autem non potuit adscendere affectu femineo reclinata, salutem amisit. [a] *Appropinquate montibus æternis* Dominus dicit per Michæam prophetam: *Surgite hinc, quia non est vobis hic refrigeratio. Propter spurcitiam corrupti estis corruptione, persecutionem passi estis*. (Mich. 2. 9. & 10.) Et Dominus dicit: *Tunc qui in Judæa sunt fugiant ad montes*, (Luc. 21. 21.) ubi mons Sion, & civitas pacis Hierusalem non terrenis sed vivis constructa lapidibus, & decem millia Angelorum, primitivorum Ecclesia, perfectorum spiritus, justorum Deus, qui in sanguine suo melius locutus est, quam Abel. Ille enim vindictam clamavit, hic indulgentiam: ille peccatum fratris accusavit, hic peccatum mundi remisit: ille prodidit crimen, hic texit secundum quod scriptum est: *Beati quorum tecta sunt peccata*. (Psal. 31. 1.)

CAPUT VI.

Qua ratione, qui velit fugere, eum velociter fugere oporteat: quo etiam fugiendum sit; & ad quod bonum animas nostras erigere debeamus?

32. SEd qui fugit velociter fugiat, ne comprehendatur: [b] velociter deprædetur hunc mundum, ut Hebræus Ægyptum. Qui parturit, pariat; ne onusto & degravato iniquitatibus mentis utero, fugere non possit: & fugiat non quasi lactantem ferens, sed quasi expeditum: non parvulum gestans, sed perfectum in Christo exhibens: fugiat non quasi feriatus in sabbato, sed tamquam operarius in negotio: nec tamquam sterilis in frigore, sed tamquam opimus in messe; Ideo enim dictum est: *Orate ne fiat fuga vestra hyeme, vel sabbato*. (Matth. 24. 20.) Fuga ergo hæc fœcunda virtutum est, non effeta meritorum. Fuga hæc nescit frigus timoris, tremorem mortis, contractionem sollicitudinis, dissolutionis otium, lasciviæ ferias, torporem lentitudinis: sed vitæ cælestis requirit impigrum viatorem, regni superioris competitorem strenuum, divitem agricolam, qui fructus suos cogat, & cogendo diripiat.

33. Quid enim aliud a te, o homo, quæritur, nisi ut timeas Dominum, requiras eum, post ipsum ambules, comprehendas vias ejus? (Deut. 10. 12.) In quo, inquit, comprehendam Dominum? Si comprehendam eum in holocaustis? Non in decem millibus hœdorum, non in millibus arietum, non in fructibus impietatis reconciliatur Dominus, & peccata redimuntur: sed in bona vita Domini gratia comprehenditur. Renunciatum est, inquit, tibi homo quid sit bonum, aut quid Dominus requirat a te. Quid aliud, nisi ut facias justitiam, & diligas misericordiam, & paratus sis ire cum domino Deo tuo? Dicit tibi ergo Evangelium: *Surgite, eamus hinc*. (Johan. 14. 31.) Dicit tibi lex: *Post dominum Deum tuum ambulabis*. (Deut. 13. 4.) Didicisti quomodo hinc fugias, quid moraris? Dicit tibi Evangelium iterum: *Progenies viperarum, quis vobis demonstravit fugere ab ira ventura?* (Matth. 3. 7.) Et dicit hoc illis qui veniebant ad baptismum pœnitentiæ.

34. Ergo pœnitentia fuga est bona: gratia Dei fuga est bona, in quam est adsumtio fugientis: desertum fuga est bona, ad quod fugit Elias, Elisæus, Johannes Baptista. Fugit Elias mulierem Jezabel, id est, effusionem vanitatis, & fugit ad montem Oreb, quod significat exsiccationem; ut siccaretur in eo carnalis profluvium vanitatis, & cognosceret plenius Deum. Erat enim ad torrentem Chorrad, quod est cognitio, ubi abundantiam profluentem divinæ cognitionis hauriret, ita fugiens sæculum, ut nec cibum corporis hujus exquireret, nisi quem aves detulissent ministræ; quamquam esca ejus plerumque terrena non fuerit. Denique quadraginta diebus in virtute escæ quam acceperat, ambulavit. Utique non mulierem fugiebat propheta tantus, sed sæculum. An mortem timebat, qui se obtulerat requirenti, & qui dicebat ad Dominum: *Recipe animam meam*, (3. Reg. 19. 4.) tædium vitæ istius sustinens, non cupiditatem? Sed fugiebat sæcularem illecebram, & conversationis maculosæ contagionem, & impiæ ac prævaricatricis nationis sacrilegia.

35. Sa-

[a] Omnes edit. *Appropinquantibus montibus* &c. Omnes mss. saltem Gallic. *Appropinquate montibus* &c. nempe secundum LXX. qui sic habent, ἐγγίσατε ὄρεσιν αἰωνίοις. Quod in edit. vulgata non invenitur.

[b] Vat. cod. *velociter deprehendetur, nisi hunc mundum relinquat*.

Prov. 7. 5. 35. Salomon quoque in mulieris illius specie corruptelam sæculi hujus exponit, & meretricias artes declinandas edocet. Hæc est mulier aliena & fornicaria, a qua te ut custodias, adhortatur. Ne declines ad vias sæculi cor tuum, sed colloces illud in manu Domini, in qua est cor regis. Qui enim se ipsum regit, quod pluris est quam aliis imperare, cor ejus in manu Dei est, & quo Deus vult, convertit illud. Non mirum si convertit in bonum, qui perfectæ bonitatis est. In manu ergo Dei simus, ut bonum quæramus, illud bonum incorruptibile atque incommutabile, de quo dicit Amos propheta: *Exquirite bonum & non malignum, ut vivatis; & sic erit vobiscum dominus Deus omnipotens*. (Amos. 5. 14.) Quomodo dixistis: Odio habuimus mala, & dileximus bona? Ubi ergo bonus Deus, ibi bona sunt, quæ desideravit videre David, & visurum se credidit, sicut ipse ait: *Credo videre bona Domini in terra viventium*. (Psal. 26. 13.) Illa enim bona sunt quæ manent semper, quæ non queunt temporis vel ætatis mutatione corrumpi.

36. In illis bonis est qui Deum quæsiverit & invenerit. Ubi enim cor hominis, ibi & thesaurus ejus est. Non enim solet bonum datum deprecantibus Dominus denegare. Ergo quia bonus Dominus est, & maxime sustinentibus se bonus est, ipsi adhæreamus, cum ipso simus tota anima nostra, toto corde, tota virtute; ut simus in lumine ejus, & videamus ejus gloriam, & delectationis supernæ fruamur gratia. Ad illud igitur bonum erigamus animos, & in illo simus, atque in illo vivamus, ipsi adhæreamus, quod est supra omnem mentem, & omnem considerationem, & pace utitur perpetua ac tranquillitate. Pax autem supra omnem mentem est, & supra omnem sensum. Hoc est bonum quod penetrat omnia, & omnes in ipso vivimus, atque ex ipso pendemus: ipsum autem supra se nihil habet, sed est divinum; nemo enim bonus, nisi unus Deus. Quod ergo bonum, divinum; & quod divinum, bonum. Et ideo dicitur: *Aperiente te manum, implebuntur omnia bonitate*. (Psal. 103. 28.) Per bonitatem enim Dei nobis universa tribuuntur merito bona, quibus nihil admixtum est mali. Hæc bona promittit Scriptura fidelibus dicens: *Quæ bona sunt terræ manducabitis*. (Esai. 1. 19.) Boni ergo illius similes simus, ut quæ bona sunt adipiscamur. Bonum quod est sine iniquitate, & sine dolo, & sine asperitate, cum gratia, cum pietate, cum sinceritate, & & benevolentia, caritate, & justitia. Itaque omnes virtutes bonitas tamquam mater fœcunda amplectitur.

CAPUT VII.

Maximam esse causam quare hinc fugiamus, cum hæc propria sit malitiæ sedes; ac item quid sit fugere? Malitiam hic non interire, & qua de causa? De serpentis damnatione, quidve a sententia in hominem lata differat? Quibus accedit ejusdem sententiæ expositio.

37. Est igitur non mediocris causa cur hinc fugere debeamus; ut perveniamus a malis ad bona, ab incertis ad fidelia & plena veritatis, a morte ad vitam. Ipse quoque Dominus dicendo: *Posui ante te bonum & malum, vitam & mortem*, (Deut. 30. 15.) demonstravit quia bonum vita est, sed æterna. Si hæc enim obnoxia sæculo atque ejus malignitati, utique illa est bona, quæ non corrumpitur & mutatur, quæ nullo vitio degenerat, quæ virtute acquiritur. Fugiamus ergo malitiam sæculi hujus, in quo ipsi *dies*, inquit, *mali sunt*; (Ephes. 5. 16.) & fugiamus impigre. Ideoque Esaias clamat: *Convalescite manus remissæ, & genua dissoluta*, (Esai. 35. 3.) id est, non corporis, sed animæ genua convalescite; ut directum ad cæli altissima mentis vestigium possit adtolli; ut fit[a] ductus solidior, vita maturior, gratia plenior, prudentia circumspectior.

38. Hoc est enim fugere, scire quo tendas, ablevare se a sæculo, ablevare se a corpore; ne iterum frustra se aliquis extollat, & inflatus mente carnis suæ non teneat caput, & dicatur de his: *Fugerunt, & non viderunt*. (Job 9. 25.) Sed hoc est fugere hinc, mori elementis istius mundi, abscondere vitam in Deo, declinare corruptiones, non adtaminare cupiditates, nescire quæ sunt mundi istius, qui nobis varios gignit dolores, exinanit, cum repleverit, cum exinaniverit, replet. Et hæc omnia inania & vacua, in quibus nullus solidus est fructus. Mortuus est dives, & nihil habet; quia non est in Deum dives; & ideo insipiens, quia sapientia cultura est Dei, abstinere autem a malis disciplina est.

39. Quis ergo non fugiat malitiæ locum, officinam improbitatis, quæ interire nesciat? Denique non otiose signum positum est supra Cain, ne quis eum occideret; ut significaretur quod non extinguatur & auferatur a terris malitia. Timebat Cain ne occideretur, quia fugere nesciebat. Augetur enim & cumulatur

a. Mss. septem, *ductus solidior*. Quod forte ut emendarent edit. reposuere, *doctrina solidior*. At mss. sex legunt, *ductus solidior*, quæ vera lectio nobis videtur. Tres tamen habent, *actus solidior*. Non male.

latur ipso usu malitia, & est sine moderatione, sine fine, dolo & fraude decernens, quæ factis suis proditur & sanguine peremtorum, sicut & Cain proditus est. Versatur itaque in terris malitia, [a] atque istic errat; & ideo rogamus voluntatem Dei fieri in terris sicut & in cælis, ut & hic sit innocentia. Itaque malitia quoniam illic jam locum non habet, hic circuit, hic sævit, seseque effundit, non mundano illo mersa diluvio, non Sodomitano exusta incendio. Denique gravius postea in seminariis pullulavit, usque in ipsum parricidales ac sacrilegas injiciens manus universorum auctorem salutis. Lex factum damnat, non aufert malitiam. Ipse dominus Jesus peccatum damnavit, auctorem ejus distulit; ut esset per quem justi probarentur. Etenim quia malum Deus non fecit, sed nequitia diaboli inseruit, vindictam Deus distulit; ut ab ipsis quos deceperat, diabolus vinceretur.

(Matth. 6. 10.) (S. Aug. lib. 4. contra duas epist. Pelag. c. 11.)

40. Exercentur ergo decepti, ut & pretium luant facilitatis, & sumant studia virtutis, industriam cautionis. Unde ait: *Estote astuti sicut serpentes*. Quare sicut serpentes? Ut & ille spolietur suo, & qui alios exuere voluit, amittat quæ sunt ipsius, non venena sed merita naturæ. Denique dejicitur ille cum tu adscenderis. Scriptum est enim: *Videbam satanam sicut fulgur cadentem de cælo*. Non fulgur, inquit, sed sicut fulgur; quia suum lumen amisit, quod habebat antequam tibi tuum lumen vellet auferre. Verum forte dicas quia & de Salvatore legimus, quia *sicut fulgur coruscans de sub cælo ..... ita erit & adventus filii hominis*. Bene & hic sicut fulgur, quia supra fulgur. Denique fulgur de sub cælo: lumen autem verum supra cælum. Ergo satanas sicut fulgur, quia amisit hoc quod habuit: tu autem recepisti quod amiseras.

(Matth. 10. 16.) (Luc. 10. 18.) (Luc. 17. 24.)

41. Non enim ita circa illum sicut circa te soluta est sententia. Nam Christi gratia quæ te resolvit, illum adstrinxit. Manet enim maledictio directa in serpentem propter tuam deceptionem. Sic enim dictum est ad eum: *Maledictus tu ab omnibus pecoribus terræ*. Omnium enim communis inimicus est, qui fuit hostis bonorum, & pro iis damnatur quos adhuc non læserat; quoniam qui hominem læsit, cui illa omnia subjecta sunt, læsit omnia. Communem etenim legem solvit, qua & ipse homini cum ceteris subditus est. Ideo communi odio omnium atque execratione maledictio ejus oneratur. Genus autem damnationis non mors, sed pœna diuturna est: *Super pectus*, inquit, *tuum & ventrem ambulabis*. Premenda enim fuit noxia conscientia, & proterenda malitia, fraudulentumque secretum tamquam a Dei facie relegandum: simul ostenditur quod terrena malitia sit, quæ in terram recurvet. Denique addidit: *Et terram edes omnes dies vitæ tuæ*.

(Gen. 3. 14.) (Ibidem.) (Ibidem.)

42. Describi quidem his natura serpentis videtur, sed magis omne vas malitiæ describitur, omnis serpens improbitatis, qui in ventrem se dejicit, atque intra se venenum suum claudit, & intus in pectore suo volvit, cogitationibus suis lubricus, & super fraudes suas ambulans, suis dolis se ipse implicans, movens semper atque exagitans sua venena cum cogitat, ventrem quoque, hoc est, seminarium cordis sui proterens. Unde pulcre David ait: *Alienati sunt peccatores ab utero, erraverunt a ventre, locuti sunt falsa. Furor illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdæ & obstruentis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantium, & venefici, cum incantatur a sapiente*. Propter hoc etiam illud pulcre dictum videtur, quod in libro prophetico legimus: *Ventrem meum doleo, ventrem meum doleo*; quia ibi est malitia, ubi debet esse innocentia: & illud plus laborat, quod in nobis debet esse tranquillius: atque id nequitiæ vestigiis proculcatur, stimulatur unguibus, processu quodam improbitatis, incrementoque concutitur, ubi est genitale seminarium posteritatis æternæ. Videtur quidem hoc ad id esse referendum, quod dolebat perisse quos creavit filios & suscepit, sed multo magis quod in ventre suo verbi seminarium non habebat. Ideo ventrem suum dicit, quasi pretiosissimum. Pretiosus enim mentis uterus est, in quo fœcunda seges consiliorum verbi semine pullulare consuevit, & vitæ totius solent atque virtutum ac disciplinarum quædam membra formari.

(Psal. 57. 4. & seq.) (Hier. 4. 19.)

43. Sed ut revertamur ad propositum, quod malitiam Deus reprimendam [b] interim, quam abolendam putaverit, ait ad serpentem: *Et inimicitias ponam inter te & inter mulierem, & semen tuum & semen mulieris. Ipsa tibi observabit caput, & tu illius calcaneum*. Ubi inimicitiæ sunt, ibi discordia est, nocendique studium: ubi nocendi studium, ibi malitia ponitur. Ergo discordia inter serpentem & mulierem discordiæ malitia subest. Non est ergo sublata malitia. Denique servatum est serpenti, ut calcaneum mulieris & seminis ejus observet, quo noceat, & venenum suum infundat. Non ergo ambulemus in terrenis, & serpens nobis nocere non poterit. Sumamus Evangelicum calceamentum quo venenum serpentis excluditur, morsus ejus hebetatur, ut simus calceati pedes in Evangelium.

(Gen. 3. 15.)

Et

[a] Mss. plures atque edit. vet. *atque istic erat*. quod cum videretur frigidum, in edit. Rom. resecatum est. At veram lectionem nobis exhibuere codices Ebrulph. ac Theod. Idem enim est *istic errat*, atque istic vagatur ac se diffundit.

[b] Omnes edit. *interimque*. Perperam, ut patet ex toto capitis contextu: vera igitur lectio nostra ex mss. Sed hic atque alibi non uno loco subintellige *magis* vel *potius*. De cujusmodi ellipsi consule Fr. Sanctii Minervam. lib. 4. pag. 377.

A Et fortasse ideo Moyses jubetur solvere calceamentum pedum suorum, ut sumeret calceamentum Evangelii; vel quia non Moysi, id est, non prophetis, sed apostolis prædicatio Evangelii debebatur. Ea est quam supra diximus, dicta in serpentem sententia. In hominem quoque cujusmodi directa sit, consideremus.

44. Maledictus ille qui auctor est culpæ: sed non maledictus est iste qui aliena fraude deceptus est; tamen quia non B servavit mandatum Dei, operum suorum labore damnatur. Maledicitur sane terra, sed in operibus peccatoris; & maledicitur, donec resolvatur in terram. Ideo ergo suscepit Jesus carnem, ut maledictum carnis peccatricis aboleret; & factus est pro nobis maledictum, ut benedictio absorberet maledictionem, integritas peccatum, indulgentia sententiam, C vita mortem. Suscepit enim & mortem, ut impleretur sententia, [a] satisfieret judicato: Maledictum carnis peccatricis usque ad mortem. Nihil ergo factum est contra sententiam Dei, cum sit divinæ conditio impleta sententiæ. Maledictum enim usque ad mortem, post mortem autem gratia. Mortui ergo sæculo sumus, [b] quid adhuc sæculo decernimus: mortui D sumus cum Christo, quid adhuc vitæ hujus actus requirimus? Mortem Christi in corpore nostro circumferimus; ut & vita Christi in nobis manifestetur. Non ergo jam nostram illam vitam, sed Christi vitam vivimus, vitam innocentiæ, vitam castimoniæ, vitam simplicitatis, omniumque virtutum. Cum Christo resurreximus, in ipso vivamus, in ipso adscendamus; ut serpens calcaneum nostrum quod vulneret, in terris reperire E non possit.

Gen. 3. 17.

CAPUT VIII.

Quomodo licet hic retineamur corpore, tamen animo fugere possimus, atque adeo debeamus; ne cum prætereunte figura hujus mundi opera nostra nosque ipsi prætereamus: quod ne contingat, mandata Dei non prætereamus, F sicut nec ullius disciplinæ profectum; quemadmodum plures e sanctis veteribus fecisse compertum est.

45. Fugiamus hinc. Potes animo fugere, etsi retineris corpore. Potes & hic esse, & adesse ad Dominum, si illi adhæreat anima tua, si post ipsum cogitationibus tuis ambules, si fide non specie vias ejus sequaris, si ad ipsum confugias. Est enim refugium & virtus, cui dicit David: *Ad te confugi, & non sum deceptus.* Ergo quia Deus refugium, Deus autem in cælo, & supra cælos: utique hinc illo confugiendum est, ubi pax, ubi requies ab operibus, [c] ubi epulemur sabbatum magnum, sicut dixit Moyses: *Et erunt sabbata terræ vobis escæ.* Epulatorium enim & plenum jucunditatis & tranquillitatis est, requiescere in Christo, & ejus delectationem videre. Qui ergo confugimus ad Deum, ad mundum revertemur? Qui peccato mortui sumus, peccata repetemus? Qui renuntiavimus sæculo & usui ejus, iterum in luto ejus hærebimus?

Psal. 76. 3. Levit. 25. 6.

46. Fugiamus hinc, quia tempus breve est. Audi quomodo fugias: *Et qui habent uxores, ita sint ac si non habeant; & qui flent, tamquam non flentes; & qui gaudent, tamquam non gaudentes; & qui emunt, tamquam non possidentes; & qui hoc mundo utuntur, tamquam non utantur. Præterit enim figura hujus mundi.* Non ergo cum prætereunte figura mundi opera nostra prætereant, ne etiam ipsi prætereamus; sed maneamus in veritate. Si maneamus in Christo, manemus in veritate, & cum eo manebimus, & non præteribimus, sed dicemus: *Benedictio Domini super vos, benediximus vobis in nomine Domini.* Qui enim prætereunt, non possunt dicere, quia non dixerunt prætereuntes viam: *Benedictio Domini super vos*, quemadmodum dixit Propheta. Itaque si volumus non præterire opera nostra, non prætereamus mandata Dei, non prætereamus requirendi Jesu domini diligentiam, emerendi ejus gratiam. Non præterivit eum illa mulier quæ usque in pharisæi domum ingressa, in qua Christus recumbebat, in pedes ejus superfudit unguentum.

1. Cor. 7. 29. & seq. Psal. 128. 8.

47. Non prætereamus disciplinæ alicujus profectum, sicut etiam Joseph adolescentulus non præterivit; quia fratres suos requirebat, & ad eum festinabat locum, in quo pascebant oves; & cum cognovisset quia in Dothaim sunt, perrexit eo. Significatur autem illo verbo Dothaim defectus idoneus, id est, vanarum opinionum defectus non mediocris, sed perfectus & plenus, in quo profe-

a Omnes edit. *satisfieret judicato per maledictum carnis* &c. MSS. aliquot. *satisfieret judicato, maledictum carnis sustinens.* Alii majori numero & antiquitate, ut in textu. Ejus autem loci putamus hunc esse sensum: ut satisfieret judicato sive judicio illi; nempe, maledictum &c. Ubi non obscure adluditur ad sententiam Gen. 3. versu 17. & seq. latam, qua homo laboribus ad mortem usque perpetuis addicitur; ut antecedentia planum faciunt.

b Edit. *qui adhuc sæculo deservimus. Mortui sumus cum Christo, qui adhuc .... requirimus. Mortem enim &c.* MSS. partim, *quid adhuc de sæculo cernimus*; id est, de rebus sæcularibus contendimus: partim, *quid adhuc sæculo decernimus*, id est, sæculo militamus.

c MSS. Theod. & Valc. *Ubi epulemur sabbatum ejus, scilicet Christi, & omnium virtutum: sabbatum magnum* &c. Vide Philonem lib. de Profugis.

* ctus est animæ. * Sapiens enim quando minuit, addit. Deficiunt enim sæculares opiniones, quæ mulieribus infirmis comparantur. Unde pulcre quo ostenderetur Sara ad profectum venisse, ut generaret risum & lætitiam: *Defecerunt*, inquit, *Saræ fieri muliebria*. Bona ergo defectio cupiditatum, defectio vanitatis; quia veritatis adjectio est. Unde & sanctus David ait: *Defecit in salutare tuum anima mea*. Paritura etenim erat [a] quæ concesserat, eoque & promiserat Deus: paritura lætitiam, & sobriam illam jucunditatis ebrietatem; paritura [b] ante exspectatum, ingenii celeritate partus, facta sapientiæ. Denique & de aliis Hebræis mulieribus habes, quia Hebrææ prius pariunt, quam veniant obstetrices; eo quod animæ justorum non exspectent artes & disciplinas propter inventionum genera, nec requirant adjumenta generandi: sed sponte partus suos fundant, exspectationemque præveniant.

Gen. 11. 18. — Ps. 118. 81. — Exod. 1. 19.

47. Nec minus impiger ad inveniendum, quam ad exequendum Jacob, cui cum mater dixisset, ut inferret patri escas, * definitionum genera suppetisse cernimus. Nam & cito invenit, & inventorum suorum auctorem testificatus est Deum, in quo & diligentiæ palma & ingenii significatur ubertas. Prima ergo definitio in inventione: quod invenitur, quæritur; & quod quæritur, temporis est; quod temporis est, utique diligentiæ est. Quod autem prævenit usum temporis, Deus infundit, Deus dat: quod Deus dat, naturæ, non diligentiæ est. Ingenium igitur divini est muneris: quod autem divini muneris, hoc naturæ. Ingenium ergo naturæ est, inventio diligentiæ: illud sine tempore, hoc indiget tempore. Ideoque illud in tempore præsto est, hoc in spatio temporis investigatur: illud supra nos, hoc vero ad nos refertur.

Gen. 27. 9. & seq.

48. Quærenti igitur patri cibum verbi (non enim in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei: talem cibum quærebat Isaac, talem cibum esuriebat Petrus, quando vidit credituri gentilis populi mysteria) Esau præsto non habuit cibum spiritalis & velocioris ingenii. Dum iste venatur & quærit, & prædurum atque agrestem sermonem suggerere parat, prævenit Jacob celeri inventione, & miti, & prope domestica responsione suave verbum ministrans, quo eum mulceret ac delectaret. Unde miratus pater ait: *Quid est hoc, quod tam cito invenisti fili mi? Respondit Jacob: Quod tradidit dominus Deus tuus in manus meas*. Prima definitio in interrogatione est, secunda in responso. Plena igitur omnia reperiens pater quæ erant vel ingenii, vel diligentiæ, definitionis consummatione conclusit dicens: *Ecce odor filii mei tamquam odor agri pleni, quem benedixit Dominus*. Ager enim & naturale habet fertilitatis ingenium, & culturæ diligentiam temporalem, meritoque in eo est plenitudo, cui utrumque non deest. Simul cum addiderit: *Quem benedixit Dominus*, videtur naturæ gratiam prætulisse cultionis labori. Et confirmavit Esau dicens: *Juste vocatum est nomen illius Jacob. Supplantavit enim me jam bis, & primogenita mea accepit*.

Act. 10. 11 & seq. — Gen. 27. 20. — Ibidem 27. — Ibidem 36.

49. Sed forte dicas: in quo moram fecit, qui ad venationem a patre missus est? Sed considera quia & pater pronuntiavit, quia paratum habere non posset, quod spiritaliter petebatur; & ideo quia deficiebat ingenio, vel diligentiæ subsidium ut adjungeret, exigebat. Celeritatis quoque admonet, qui ait: *Cape arcum & sagittam*. Accepit tamen & diligentiæ fructum, qui agnovit superius esse ingenii munus.

Ibidem 3.

50. Nec immerito domesticos cibos detulit, qui de domesticis seminis sui sapientiæ sibi acquisivit copulam. Bona autem diligentia cum sapientia, & inventio cum ingenio naturali. Denique habens in promtu sapientiæ copulam sanctus Isaac, deambulabat in campo, immo abalienabatur. Et nos primo sapientiæ copulemur, & sic exeamus in campum quærere & invenire cupientes. Multi enim sine sapientia male quærunt. Et ideo

* *Sapiens enim quando minuit*, supple *se*, id est, quando minuitur, ex eodem Phil. lib. de Profugis: [illegible] Μωϋσῆν. ubi alluditur ad Gen. 25. 8. [illegible] ..., &c.

a Sic edit. vet. cum Gall. mss. nisi quod in quibusdam legitur, *quem concesserat ei, & promiserat*. Rom. edit. cum uno Vatic. cod. *qua conceperat, ut promiserat*, &c.

b Rom. edit. sola, *ante exspectatum partum, ingenii celeritate fetum*. Aliæ, *ante exspectatum ingenium, celeritate partus feta*. Mss. vero, *ante exspectatum*. Pauci *ante exspectavit ingenii*, (unus *ingenui*) *celeritate* (nonnulli *celebritate*) *partus* (unus *partu*, aliqui *partum*) *feta* (alii *fetum*, alii *facta*.) Hanc porro tantam diversitatem non aliunde profectam remur, quam ex eo quod non viderent, *ante exspectatum*, quo redditur illud Philonis, [illegible], referri non ad *ingenium*, aut *partum*; sed ad *tempus* quod subintelligitur, ut in illo Virg. 4. Georg.

Ante exspectatum positis stat in ordine castris.

Deinde quod minus adverterent, unde voces *partus*, & *facta* regerentur, substituerunt earum loco *partum* ac *feta*. Est autem ellipsis supplenda in hunc modum, *paritura .... partus, qui sunt facta* &c. Eodem recidit si legas *partum* & *fetum*. Quamvis non eamus inficias sensum aliquem, servata voce *feta*, elici posse: sed nostro, præterquam quod magis naturalis est, Philo etiam suffragatur lib. cit.

* Ut locus hic alioqui satis obscurus intelligatur advertendum hanc Ambrosii mentem esse, nimirum ut ostendat in Jacobo omnem bonæ disciplinæ profectum reperiri, quod ita conficit: Quidquid ad bonam disciplinam necessarium est, duobus quasi limitibus quas definitiones vocat & Philo [illegible], continetur atque includitur, ingenio scilicet ac diligentia, ingenium quidem Dei munus est, diligentia vero nostro labori tribuitur: cum ergo hunc utrumque perfectæ disciplinæ finem seu definitionem in filio Jacob deprehenderit sanctus Isaac, optime colligitur illum rebus ad bonam disciplinam necessariis instructum fuisse. Hoc porro caput fere totum ex lib. de Profugis desumtum est.

ideo Cain quia non acceperat a Deo prudentiam, male quæsivit, male exivit in campum; Abel bene, qui perfectum sacrificii munus implevit. Bonum enim sapientiæ sacrificium, bona est hostia fides, & omnis virtus. Denique sapientia interfecit suas hostias, & miscuit in craterem vinum suum. Et ideo ut insipientibus gentilibus potum fidei daret, ad craterem suum convocavit eos dicens: *Qui est insipiens, divertat ad me*. (Prov. 9. 4.) Et egentibus sensu dixit: *Venite & edite de meis panibus, & bibite vinum quod miscui vobis*. (Ibidem 5.) De hoc cratere Plato in suos libros transferendum putavit, ad cujus potum evocavit animas: sed eas explere nescivit, qui potum non fidei, sed perfidiæ ministrabat.

CAPUT IX.

Urget ut hinc fugiamus, sicut fugit Jacob de patria, & sicut cervi ad fontes; quos qui desiderat, super se animam suam exemplo Susannæ effundat oportet. Quomodo Paulus & Lot fugerint; ac nobis similiter fugiendum sit in supernam civitatem, quoad summus sacerdos moriatur: cum quo & vetus homo noster debet mori.

51. Fugiamus ergo hinc sicut fugit de patria sanctus Jacob. Sciebat enim veram patriam esse superiorem. Fugiamus sicut cervi ad fontes aquarum: quos sitiebat David, sitiat & anima nostra. Quis est ille fons? Audi dicentem: *Quoniam apud te est fons vitæ*. (Psal. 35. 10.) Huic fonti dicat anima: *Quando veniam & parebo ante faciem tuam?* (Ps. 41. 3.) Fons enim Deus est: sed qui hunc fontem desiderat, effundat super se animam suam; ut nihil [a] passioni carnis relinquat, sed ubique anima superfluat.

52. Pulcre eam effudit Susanna, ut evaporare in eam non possent incendia corporis, mortis formidines, vitæ cupiditates. Effusa super ipsam anima omne restinxit carnale desiderium, sæculare studium. Quæ etiam prodigiosorum senum, & impudentium presbyterorum [b] potuit flammas restinguere, nisi in his libidinis profluvium redundasset. A quibus cum intenderetur calumnia, si adsensus negaretur adulterio, ingemuit Susanna, & dixit: *Angustiæ mihi adsunt undique. Si enim hoc fecero, morte æterna* (Dan. 13. 22.) *peribo: sin autem, non effugiam manus vestras*. Melius tamen judicavit crimen fugere potius, quam periculum. Ploravit itaque cum crimen ei objiceretur: ploravit cum sibi de pudica & casta adulteri judicium vindicarent; non mortem deplorans, sed castitatis calumniam. Religionis injuriam ploravit, & effudit super se non corpus, sed animam. Effudisset enim corpus, si carnalibus acquievisset. Denique cum morte damnaretur, exclamavit quasi judex reorum, arbitra calumniantium; & innocentis conscientiæ auctoritate divinam sibi in judicium accersivit cognitionem, non timore mortis percita, sed arguentis censuræ potestate præcelsa. Susanna ergo fugit sæculum, & se Deo credidit, ad illam arcem civitatis æternæ fugiens, quæ totum mundum complectitur, [c] quoniam intra Deum sunt omnia.

53. Fugit & Paulus ut evaderet per fenestram in sporta demissus, spartum enim triplex rumpi non posse noverat: sed fugit, ut Evangelium Domini toto orbe prædicaret; & ideo in paradisum raptus est. Et nos fugiamus per fenestram audientes præcepta Domini & visu sobrio, atque oculorum castitate servantes.

54. Fugiamus sicut Lot, Sodomitana crimina amplius, quam supplicia formidans. Magis enim pius certe scelerum fugit contagia, qui Sodomitis domum clausit: nec cohabitans noverat eos, quorum flagitia nesciebat, & opprobria aversabatur; nec fugiens respexit eos quorum conversationes non desiderabat. Fugit ergo sicut Lot, qui renuntiat vitiis, abdicat se incolarum moribus, qui post se non respicit, qui superiorem illam civitatem ingreditur introitu cogitationum suarum, nec recedit ex ea donec moriatur Princeps sacerdotum, qui tulit peccatum mundi. Mortuus quidem semel est: sed moritur unicuique qui baptizatur in morte Christi; ut consepeliamur cum eo, & resurgamus cum eo, & in novitate vitæ illius ambulemus.

55. Bene fugis, si cor tuum non imitetur peccatorum consilia, & cogitationes eorum. Bene fugis, si oculus tuus fugit calices & phialas; ne fiat libidinosus, dum moratur in vino. Bene fugis, [d] si oculus tuus alienam declinet, ut lingua tua veritatem custodiat. Bene fugis,

a Ita Rom. edit. ac unus cod. Vat. Alter vero cum duobus Gallic. *nihil possessionis carni*: quæ lectio minime displicet. Sed reliqui mss. & edit. ant. *nihil possessioni carnis*.

b Quædam edit. tum ex vet. tum ex recent. *non potuit*. Male. Est enim locutio conditionalis, ut indicant sequentia illa, *nisi de his*, &c. idemque valet *potuit*, ac si legeretur, *potuisset*. Quæ formula probatis auctoribus non est inusitata.

c Ita edit. omnes cum paucis mss. At Colb. unus, *quoniam intra Deum omne ævum*. Alter cum Torn..... *omnia fugit*. Valc. & Theod. *fugiunt*. Thuan. Prat. Big. Ebrulph. Alget.... *omne confugit*. Fisc. denique.... *omne habet, cum fugit*.

d Edit. omnes, *si oculus tuus aliena declinet, ut lingua*. Rom. & *lingua*. Mss. Gall. fere ad unum.... *alienam*, &c. Utraque lectio suum sensum habere potest, ut moneamur oculos avertere sive ab alienis divitiis, sive ab aliena conjuge. Hanc siquidem Ambrosius haud raro simpliciter *alienam* dicit, scilicet Scripturæ consuetudinem imitatus, ubi legis, Prov. 5. 20. Μὴ πολὺς ἴσθι πρὸς ἀλλοτρίαν. Ad quem locum frequenter ab S. Præsule adluditur.

si non respondeas imprudenti ad imprudentiam illius. Bene fugis, si auferas gressum pedum tuorum ex ore insipientium. CITO enim malis ducibus erratur: sed si vis bene fugere, longe fac vias tuas ab eorum sermonibus.

56. Mortuus est tibi Princeps sacerdotum, tibi crucifixus est, ut clavis ejus adhæreas. Te enim in illa carne, & tua peccata suscepit: adfixa sunt illi patibulo tuorum delictorum chirographa; ut jam mundo nihil debeas, cui semel renuntiasti. Et recte nihil debes, cui suppetit dicere: *Mihi enim mundus crucifixus est, & ego mundo*; ut jam mortem non timeas, si geras Christum, in quo potes dicere: *Ubi est mors victoria tua? Ubi est mors aculeus tuus?* Etenim cum vetus ille homo noster adfixus est cruci, destructum est peccatum, obtusus aculeus, vacuata culpa; ut ulterius servire flagitiis desinamus. Abiit enim vetus homo. Nunc autem jam non vetus homo in nobis: sed nova est creatura, habens in se similitudinem Christi, cujus mortis similitudini consepulti imaginem vitæ ejus adsumsimus, alas gratiæ spiritalis accepimus.

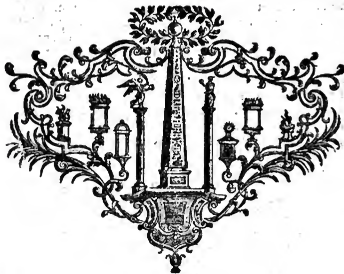
Galat. 6. 14.

1. Cor. 15. 55.

57. Sic igitur volate, ut dicatur de vobis: *Qui sunt isti qui ut nubes volant; & sicut columbæ cum pullis suis?* Ut nebulæ vestræ rorent justitiam, & columbæ pariant simplicitatem. Sic navigate quasi transfretantes mundum, non pererrantes, quasi naves Tharsis; ut ad intelligibiles portus cursum dirigatis, & convehatis divitias maris. Sic festinate, ut dicatur de vobis: *Leves facti sunt super aquilas*. Ab ira enim ventura fugiendum videtis, quam declinare poterunt, qui per pœnitentiam sibi spem locaverint evadendi, & reconciliationis futuræ fidem hauserint, per dominum nostrum Jesum Christum, cui regnum est a sæculis, & nunc, & semper, & in omnia sæcula sæculorum, Amen.

Esai. 60. 8.

Thren. 4. 19.

IN

IN LIBROS DE JACOB ET VITA BEATA
ADMONITIO.

Ex ipsa quidem horum librorum inscriptione cognoscere est Ambrosium de historia patriarchæ Iacob, deque rebus ad beatam vitam pertinentibus agere: verum ea non sola sunt de quibus agit, & hæc ipsa singulari quadam ratione tractat, quam non abs re fuerit hic [a] *explicare. Enimvero antequam ad illud accederet argumentum, existimavit neophytis tradenda virtutum præcepta, & qua via quibusve adjumentis perfectionem conditioni vitæ a se in baptismo palam nuncupatæ convenientem acquirerent, aperiendum.* a Lib. 1. cap. 1. num. 1.

Quapropter primis ipsis prioris libri verbis docet ad fructum aliquem ex institutis quibus imbuebantur, percipiendum, adhiberi oportere animum docilem, qui motuum pravorum tumultus recta rationis tractatione corrigeret: tametsi enim omnes illos motus ea, quantacumque virtus ejus sit, radicitus evellere neutiquam valeat, posse tamen cupiditates resecari temperantia, quam Deus primo parenti, necnon postea in Lege servandam præcepit: hinc nostros omnes lapsus voluntati illi quæ Legis ac Evangelii jussis parere poterat, non carni cujus membris ipsa pro libito sive ad justitiam sive ad iniquitatem utebatur, imputandos esse [b]: si diabolus voluntarium sibi servum auctionatur, *a Christo non nisi* voluntarium militem *eligi: quemque autem propria sponte illius servum fieri quem sibi dominum adoptasset. Ex his præclare ob oculos ponit quantum gloriæ ac utilitatis redeat ex servitio Christi, cujus quidem numquam non liberti sumus, quippe quos immenso mortis suæ pretio redemerit, ac redimendo, muneribus queis majora alia nec optare possit quisquam, donaverit.* b Lib. 1. cap. 3. num. 10.

Affirmat porro divina inter beneficia numerandam esse Legem veterem, quandoquidem addita ipsi gratia quod eidem legi possibile non erat, effecit; ut semper ad opem confugeremus præpotentis illius Servatoris, sine quo ad perfectionem sanctitatis pervenire non licet. Ad extremum hortatur ne umquam patiamur e memoria nobis excidere summum illud beneficium, per quod nobis in baptismate Christo commortuis & convivificatis peccata dimissa essent; ut eidem vita gratiæ jungeremur ac viveremus. Unde concludit ab eo nos neque adversis neque incommodis ullis separari debere, cum in hisce rebus vitæ istius felicitas omnis posita sit.

Itaque postquam sanctus Doctor in ejusmodi præceptionibus primi hujus libri sex capita insumsit, in septimo, sicut & in octavo generalibus argumentis demonstrat nulla calamitate, nulla miseria vitæ felicitatem interpellari; in his enim, *inquit,* [c] probamur, in his beata vita est, etiamsi multis periculis inundetur. *Hæc tamen in alio reperiri negat nisi in sapiente, justo, & perfecto homine,* [d] qui nec dispendiis minuitur, nec adversis frangitur; *cum beatitudinem suam in una summi boni, hoc est, ipsiusmet Dei possessione constituat. Ceterum a perfecto illo nequaquam exigit in damnis, puta in morbis, in morte consanguineorum, in captivitate, stoicam apathiam, sed mentis æquabilitatem, quam ab illo ipso alios doceri testificatur.* c Ibid. cap. 7. num. 27. d Ibidem num. 31.

His universim in primo libro constitutis, in secundo eadem nobilissimis clarorum virorum qui sub antiquo fœdere floruerunt, exemplis probat. Sed imprimis patriarchæ Iacob vitam proponit, cujus præcipuis actionibus planum facit, quanta vel in maximis calamitatibus felicitate sit potitus. Cum autem subinde sermonem suum expositionibus ad mores informandos maxime accommodatis adspergat, quandoque etiam digreditur argumento, ut in mystico sensu spacietur. Denique non dubitat de parentum Iacob in eum caritate sat multis differere, ut inde parentes omnes intelligant, quomodo erga liberos æqualem exhibere amorem atque justitiam teneantur. Alia nonnulla ejusdem patriarchæ facta, cujusmodi sunt quæ contigere in Patriarchis benedicendis, adtingit quidem, sed paucis omnino; haud dubie eo consilio, ut illa ipsa proprio tractatu fusius uberiusque prosequeretur. Post hæc subjectis obiter Ioseph atque aliorum quorumdam exemplis, ad sacerdotem Eleazarum, ac septem fratres Machabæos, eorumque matrem stylum convertit. Hic sane in tribus ultimis hujusce libri capitibus toto eloquentiæ suæ cursu fertur, ut felicitatem qua nobilissimi illi martyres [e] in lege nutriti, per gratiam coronati *in ipsis suppliciis licet immanissimis beabantur, summam exstitisse demonstret.* e Lib. 2. cap. 11.

Cum autem diutius in Iacobi exemplo immoretur, de quo novem ferme secundi libri capitibus disputat, ut in maximis quoque miseriis adstruat beatam esse vitam: hinc dubio procul operi titulus inscriptus est De Jacob & vita beata; *nec aliam ob causam alibi scribit* [f] *propositam abs se* in Jacob singularem animi laborumque patientiam. *At quando illustrium etiam Machabæorum celebratissimum agonem ultimis tribus capitibus prædicavit, hinc esse arbitramur quod magnus Cassiodorus dixerit:* [g] Nam & sanctus Ambrosius, ubi de persona Joseph ipse loquitur, secundum librum Machabæorum exempli causa memorat, cujus maximam partem ad demonstrandam tolerantiam eloquentiæ suæ dulcissimo liquore patefecit. *Cur hic auctor istas commentationes nomine librorum* de Patriarchis *designaverit,* f Lib. de Joseph. Patriar. cap. 1. num. 1. g De instit. divin. litt. cap. 6.

jam

jam declaratum est: at vero in dubium revocare quis possit, an non in laudato testimonio pro Joseph *melius Iacob substitueretur? Certe quidem id non perperam videtur colligi posse tum quod Iacob dicendi argumentum Ambrosio suppeditet, tum quod obscurum non sit corruptionem in hunc locum aliquam irrepsisse. Ubi enim nunc* Joseph, *ibi olim* Esdras *legebatur. Nihilominus tamen cum S. Præsul de Machabæis illis disserat post factam Josephi quem in ipso carcere felicitatem suam invenisse docet, mentionem; hic Senatoris textus defendi potest. Ambrosiana autem illa eloquentia qua locum hunc suavissime perfundi ille animadvertit, etiam alibi passim in hoc opere elucet non mediocriter.*

Extra controversiam est eosdem hos libros e concionibus quas ad populum suum habuerat, concinnatos esse; siquidem præter oratorios dicendi modos quos istic licet observare, expressis verbis ipse significat verba se facere post recitatum illud Evangelium, in quo dicitur: [a] Ubi thesaurus tuus, ibi & cor tuum: sicut legi, *inquit*, [b] audisti hodie. *Difficile vero sit quot sermonibus tractatus illi componantur, definire: illud saltem affirmare licet eosdem ad neophytorum gregem habitos fuisse festis paschalibus anni circiter* 387. *quo superiores libros pronuntiavit., sicuti evidentius ex libro* de Joseph Patriarcha *confirmari potest.*

Exstat Philonis scriptum sub hoc titulo: Quod omnis probus sit liber; *cujus sane materia cum istis Ambrosii lucubrationibus haud parum habet affinitatis. Nihil tamen decerpsit inde S. Doctor, nisi cum de Esau loquitur. Istic enim quidquid in illo libro optimum ac præstantissimum est, videtur dedita opera intra mediæ pagellæ angustias contraxisse.*

a Matt. 6. 21.
b Lib. 2. cap. 5. n. 2.

SAN:

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI DE JACOB ET VITA BEATA

LIBRI DUO.*

* Scripti circ. an. 387.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Ad virtutum disciplinam, passionesque coercendas necessarium esse sermonem prudentem, ac mentem rationi intentam; itemque rationem licet omnino concupiscentiam exscindere nequeat, posse tamen vel gravissimis motibus moderari.

Ecessarius ad [a] disciplinam bonus omnibus sermo, plenus prudentiæ; & mens rationi intenta præcurrit virtutibus, passiones coercet. Docibilis enim virtus. Denique studio & discendo acquiritur, dissimulando amittitur. Alioquin nisi sermo bonus necessarius esset ad correctionem, numquam Lex diceret: *Non adulterabis*. (Exod. 20. 14.) Sed quia nudus sermo ad monendum utilis, ad persuadendum infirmus est, ideo adhibenda est rationis rectæ consideratio; ut quod sermo bonus præscripserit, ratio plenius tractata persuadeat. Non enim servili ad obediendum constringimur necessitate, sed voluntate arbitra, sive ad virtutem propendamus, sive ad culpam inclinamur. Et ideo nos aut liber affectus ad errorem trahit, aut voluntas revocat, [b] rationem secuta. Passio autem gravissima culpæ concupiscentia est, quam ratio emollit & comprimit. Emollire enim potest, eradicare non potest; quoniam animus qui est rationis capax, non est suarum passionum dominus, sed repressor. Neque enim fieri potest ut facilis ad iracundiam non irascatur: sed ut ratione se temperet, indignationem cohibeat, [c] a puniendo se revocet; sicut & Propheta nos docet dicens: *Irascimini, & nolite peccare*. (Psal. 4. 5.) Concessit quod naturæ est, negavit quod culpæ est.

2. [d] Omnis itaque temperantia ex aliis, non ex se originem sumit, ideoque secunda est. Nam aut de naturalibus suscipitur, aut de utilibus. Itaque aut naturalia temperat, aut utilitatis assertor est. Denique non ibi excidit concupiscentiam: sed facit ne concupiscentiæ serviamus. Quis enim tantus, ut corporalem motum possit auferre, nisi solus ille qui potuit de infructuosa ficulnea dicere, hoc est malitia Judæorum: *Ecce anni tres sunt ex quo veni quærens fructum in ficulnea hac, & non invenio: succide ergo illam. Cui respondit servus: Remitte illam & hoc anno, usque dum fodiam circa illam, & mittam cophinum stercoris; & siquidem fructum fecerit: sin autem, in futurum succides illam*. (Luc. 13. 7. & seq.) Merito ad Dominum retulit, quia exscindendæ [e] temporalis prolapsionis potestatem sibi ipse vindicare non poterat: sed Domino reservabat.

3. De-

a Vet. edit. *ad disciplinam bonis omnibus sermo*, &c. quibus concinunt mss. exceptis Big. Long. Valc. & Theod. qui cum Rom. edit..... *bonus omnibus sermo*, &c. Torn. *ad disciplinam boni omnibus*, &c. Non male.

b Rom. edit. *rationem secuta; gravissima vero causa culpæ concupiscentia, quam tamen*, &c. Quatuor mss. *rationem. Sed est passio gravissima culpa concupiscentia* (Long. *conscientia*).. *Emolliri enim potest, eradicari*, &c. Reliqui mss. ac edit. ut in textu.

c Ita mss. Thuan. Big. Torn. Vict. & Colb. At Valc. Long. & Theod. *a peccato*. Alii vero, & edit. *ac puniendo*.

d Edit. Rom. *Omnis ergo temperantia est de iis quæ negantur; ideoque sequenda est. Nam aut de naturalibus suscipitur, aut de moralibus, aut enim naturalia temperat, aut moralia*. Sed hæc verba sunt conjectorum, non Ambrosii. Maluimus igitur ab ant. edit. non recedere, quando illis mss. suffragantur. In his tamen est aliqua diversitas. Alii enim vocem *temperantia* omittunt: alii mutant in vocem *ira*; unus in *culpa*. Sic etiam quidam habent *secanda*, ubi alii *secunda*. Non temere forsitan quis suspicabitur post adjectivum *omnis*, nomen substantivum in antiquioribus mss. scribæ oscitantia prætermissum, quod variis postea ab aliis restitutum sit. Felicius divinarunt qui reposuere vocem *temperantia*, quam postulabat contiguus toto serieque sermonis, ut liquet ex cap. seq.

e Mss. aliquot, *corporalis prolapsionis*.

3. Denique quem de hominibus meliorem & fortiorem adsumemus, quam sanctum David, qui sibi cupiditatem qua concupierat aquam de lacu Bethlehem, hostili interclusam exercitu, auferre non potuit, potuit mitigare? Nam cum aliis utique defuisse non inveniamus, id est, tanto exercitus numero, cum utique multo minus regi deesse potuerit ex ceteris fontibus aqua; irrationabilem quamdam concupiscentiam passus, desideravit eam quæ hostium erat circumfusione vallata, unde sine maximo periculo non facile potuisset deferri. Itaque ait: *Quis mihi dabit potum de lacu qui est in Bethlehem ad portam?* (2. Reg. 23, 15.) Et cum essent reperti tres viri qui hostium castra præciderent, & deferrent aquam quam summo desiderio desiderasset, cognoscens quod periculo alieno aqua sibi eadem constitisset, profudit illam Domino (Ibidem.), ne sanguinem illorum qui eam detulerant, bibere videretur. Quæ res indicio est quod concupiscentia quidem rationem præveniat; sed ratio cupiditati resistat. Humanum itaque passus est David, ut irrationabiliter concupisceret: sed illud laudabile, quod irrationabilem concupiscentiam rationabiliter parato fraudavit remedio. Dum laudo viros qui erubuerunt desiderium sui regis, & maluerunt finem ejus verecundiæ vel periculo propriæ salutis afferre: plus laudo eum qui erubuit in suo desiderio alienum periculum, & aquam dubiæ sortis pretio quæsitam, sanguini comparavit: simul quasi repressa victor cupiditate profudit aquam Domino; ut ostenderet quod concupiscentiam suam verbi consolatione restingueret.

4. Potest igitur mens sobria impressiones refrænare ac reprimere quamvis gravium passionum, & fervorem omnem cupiditatis flagrantissimæ refrigerare, derivare alio motus, & rectæ rationis tractatione despuere passiones. Etenim cum Deus hominem constitueret, & in eo mores sensusque plantaret, tunc motibus ejus imposuit regale mentis imperium; ut omnes sensus motusque hominis, ejus vigore ac potestate regerentur. Adjunxit ad gratiam creaturæ, ut mentem ipsam divinis informaret præceptis, & sapientiæ instrueret disciplinis, quibus & [a] cavenda prænosceret, & eligenda cognosceret. Mens igitur recta ratione tenens disciplinam sapientiæ, ut divina ac humana cognoscat, eruditur in Lege, per quam discit quas sibi subjicere debeat passiones.

CAPUT II.

Passionibus tum animi tum corporis moderari temperantiam: cujus effectus patriarcharum demonstratur exemplis, ac deinde rationis dignitate commendata, eamdem temperantiam divino præcepto muniri Sanctus ostendit.

5. Passionum autem velut duces sunt naturales delectatio & dolor, quas sequuntur ceteræ. Illæ enim complectuntur universas, quarum utraque non solum corporis, sed etiam secundum animam passiones sunt. Et quia diximus subesse his alias passiones, ante delectationem concupiscentia, post delectationem gratulatio est: ante dolorem autem est timor, post dolorem tristitia. Commotio autem animi communis passio, & delectationis & doloris est. Transcurram alias, id est, superbiam, avaritiam, ambitionem, contentionem, invidiam, quæ sunt secundum animam passiones: transcurram etiam inexplebilem vorandi libidinem, effusionemque luxuriæ atque lasciviæ, quæ vitia nexa sunt corpori, & secundum illud operantur. Meritoque temperantia quam maxime istarum passionum restinguit ardorem, quæ primum sobrietate atque moderamine animum temperat, mentem informat; deinde etiam deliciarum abstinentia restringit habenas corporalis ferocitatis. Ideo Lex recidit ciborum licentiam, epularum copias, non solum ut resecaret luxuriam (Levit. 11. 4. & seq.): verum etiam ut inhibentis contemplatione præcepti viam tractationi rationis aperiret, quæ irritamenta gulæ ceterasque recideret [b] cupiditates, corporeas passiones motusque cohiberet. Temperantia est igitur correctionis prævia, disciplinæ magistra.

6. Ab hac profectus Jacob sanctus, primatus a fratre quos non habebat, accepit (Gen. 25. 33.); ejusque prælatus adsensu docuit in reliquum intemperantes proprio sibi viles esse judicio. Ab hac profectus Joseph, & calorem juventutis edomuit, & tentatum adulterinis animum illecebris, rectæ rationis inductione firmavit. Denique quamvis fortis esset & validus, tamen tractatu rationis fulcire se maluit dicens uxori domini sui: *Si dominus meus non scit præter me aliquid in domo sua, & omnia quæcumque habet, dedit in manus meas, neque subtractum est a me quidquam præter te quæ uxor illius es: & quomodo faciam verbum hoc malum, & peccabo coram Deo?* (Ibidem. 39. 8. & 9.) Hæc est igitur rectæ rationis tractatio quam Græci λογισμὸν nuncupant, qua mens sapientiæ intenta solidatur. Pulcra enim ratio, quod nec beneficiis domini esse debe-

[a] Ita mss. omnes Edit. vero, *& cavenda ... & legenda*, &c. præter quasdam Paris. ubi pro *cavenda*, legere est *canenda*, scilicet ut *canenda* opponeretur *legendis*. Ridicule: nisi hic lapsus fuerit operarum. Item post alteram lineam, ubi edit. *tenet disciplinam ... eruditus in Lege*, &c. restituimus e mss. *tenens disciplinam ... eruditur in Lege*.

[b] Codices Vat. Vict. Colb. Valc. & Theod. prima manu, *Cupiditates corporea passionis*. Theod. secunda manu, & Remig. *Cupiditates corporis, passiones*, &c.

deberet ingratus, nec occultum posset esse peccatum, quod, Deo teste, committeret, quem latere non posset.

7. Bona igitur ratio, quæ & hostilem plerumque affectum exuit, & dolorem injuriæ sequestrat. Denique & in acie plerumque victorem mitigat, & feriturі mucronem retardat, & rogantem morti eripit; eo quod subjectis parcere justa ratio persuadeat. Nam de excludendo vel mitigando injuriæ dolore quis melior magister, B quam patriarcha Jacob, qui proprios coarguens filios Simeon & Levi ait: Ibid. 34. 30. *Odiosum me fecistis, ita ut sævus videar*. Et utique ulti fuerant sororis injuriam, quæ contra instituta patria violato fuerat pudore temerata; nec potuit Jacob præceptor disciplinæ, custos pudoris stuprum probare commissum: sed maluit insolentes ratione cohiberi, sciens quod indignationem ratio temperare posset.

8. Temperantia est igitur quæ resecat cupiditates. Hanc primis hominibus tenendam mandavit Deus dicens: Ibid. 2. 17. *De fructu autem ligni quod est in medio paradisi non edetis, neque tangetis illud, ne moriamini*. Et quia non est retenta, ideo transgressores virtutis egregiæ paradisi exsules facti sunt, & Exod. 20. 4. & alibi. immortalitatis exsortes. Hanc Lex docet, & universorum infundit affectibus.

CAPUT III.

Temperantiam, sapientiam, & disciplinam a Domino doceri; quod sequitur ad studium cohortatio: item culpam nostram adscribendam esse soli nostræ voluntati, qua vel peccato vel justitiæ servimus; ac demum utra servitus utri præferenda videatur?

a 9.[a] Docere autem Dominum eam, & sapientiam, & disciplinam Scriptura testatur. Ibidem. De temperantia in Lege: de ceteris in libro Job, in quo scriptum est: Job 33. 16. *Nonne Dominus est qui docet intellectum & disciplinam?* Et in Evangelio Dominus ipse ait: Matth. 11. 29. *Discite a me quia mitis sum, & humilis corde*. Matth. 28. 19. Et alibi ad discipulos ait: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti*. Unde autem discipuli dicti? Aut quid aliud a Christo nisi virtutum operari præcepta discebant? Denique David ait: Psal. 110. 10. *Venite filii, audite me, timorem Domini docebo vos*. Utique timor Dei de numero virtutum est; quia initium sapientiæ timor Domini, per quem adsciscitur piæ forma doctrinæ, de qua Paulus ait: Rom. 6. 17. & 18. *Gratias autem Deo quod fuistis servi peccati, sed obedistis ex corde in eam formam doctrinæ, in qua traditi estis: liberati autem a peccato, servi facti* A *estis justitiæ*. Doctrina igitur facit ut possimus pervenire ad justitiam. Potest igitur acquiri justitia discendo. Intendamus igitur studio in formam Evangelicæ doctrinæ. Minimum studii plerumque pro maximo habetur. In studio enim sunt omnia, per quod adhibetur obedientia, quæ in utramlibet partem propenderit, aut culpam adjungit, aut gratiam. Hæc nos in primo Adam traxit ad mortem, hæc nos in Adam secundo ad vitam vocavit.

10. Non est quod cuiquam nostram adscribamus ærumnam, nisi nostræ voluntati. 1c. 9 c. 1. Non est quod. Nemo tenetur ad culpam, nisi voluntate propria deflexerit. Non habent crimen quæ inferuntur reluctantibus: voluntaria tantum commissa sequitur delictorum invidia, quod in alios derivemus. Voluntarium sibi militem elegit Christus, voluntarium C servum sibi diabolus auctionatur. Neminem jugo servitutis adstrictum possidet, b [b] nisi se prius peccatorum ære ei vendiderit. Quid carnem quasi infirmam accusamus? Membra nostra arma sunt iniquitatis, & arma justitiæ. Vidisti pauperem injuriam accipientem, protexisti eum, membra tua arma pietatis sunt, quibus pauperem ab injuria vindicasti. Vidisti egenum, donasti eum muneribus, dextera tua mortem D a tuo pectore repulisti. Vidisti eum qui ducitur ad mortem, eripuisti eum, Prov. 24. 11. quia scriptum est: *Eripe eum qui ducitur ad mortem*: membra tua arma sunt justitiæ, si injuste hominem perire non passus es. Vidisti mulierem, castigasti corpus tuum, mortificasti libidines, procaces meretricis oculos aversatus deseruisti, membra tua arma sunt castimoniæ. Contra autem, si oculus tuus vidit mulierem ad concupiscenE dum eam, aperuisti vulnus, impressisti telum corpori tuo, membra tua arma peccati sunt. Vidisti possessionem pupillorum, & paternis eos expulisti sedibus, transtulisti terminos quos posuerunt patres tui, membra tua arma iniquitatis sunt. Affectus igitur, non caro auctor est culpæ, caro autem voluntatis ministra. Non ergo vendat nos voluntas nostra.

11. Clamat Apostolus: Rom. 6. 16. *Nescitis quoniam cui exhibuistis vos servos ad obediendum, servi* F *estis ejus cui obedistis, sive peccati in mortem, sive obeditionis injustitiam?* Ergo si aut peccato servimus, aut justitiæ, consideremus in qua parte servitus tolerabilior, fructus uberior. Sed qui potest esse fructus in morte? Peccati enim stipendium mors; & ideo nullus in eo fructus est, sed pudoris dispendium; cum ea quæ gessimus, erubescimus. Servire autem justitiæ libertas est. 1. Cor. 7. 22. *Qui enim voca-*

a Vet. edit. *Doceri autem & sapientiam*: cod. Big. & Torn. *Doceri autem eam, & sapientiam*: edit. Rom. denique, *Docere autem* Dominum *& sapientiam*, cui consentiunt alii mss. nisi in hoc quod habent, *eam & sapientiam*. Optime. Vox enim *eam* ad temperantiam refertur.

b Ita edit. & mss. præter Remig. in quo legas, *Nisi ei se prius peccator vere vendiderit*: & Big. ubi .. ..*peccatorum vinculis vere* (glossa *jure*) *vendiderit*.

vocatus est in Domino servus, libertus est Domini. Similiter qui liber vocatus est, servus est Christi. Utraque conditio optima, esse sub Christo, sub quo & pretiosa servitus, & gloriosa libertas. Pretiosa servitus quasi tanti sanguinis pretio comparata: gloriosa autem libertas quam nulla servitus culpæ, nulla peccatorum vincula constringunt, nulla flagitiorum onera, nulla criminum commercia degeneris nexui servitutis addicunt.

12. Disce humilitatem, o homo, apostolici vim cognosce magisterii. Si servum te dicas, libertus es: si liberum te jactes, servus es. Nam & ille qui quasi servus redemtus est, libertatem habet: & iste qui quasi liber vocatus est, bonum est illi ut servum Christi se esse cognoscat, sub quo servitus tuta est, & libertas secura. Quis quasi idiotam Paulum vel in ipso jure adserit? Scivit enim discernere inter libertum, & liberum; & ideo non perfunctorie sed proprie dixit: *Qui enim vocatus est in Domino servus, libertus est Domini: similiter qui liber vocatus est, servus est Christi.* Revera enim omnes Christi liberti sumus, nemo liber. Omnes enim in servitute generati. Quid servili conditioni arrogantiam libertatis adsumis? Quid titulos nobilitatis usurpas, servilis hereditas? Nescis quod te Adæ atque Evæ culpa mancipaverit servituti. Nescis quod redemerit te Christus, non emerit. *Non auro, non argento redemti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine agni*, clamat apostolus Petrus. Ergo redemtus a Domino es. Servus es qui creatus es, servus es qui redemtus es, & quasi Domino servitutem debes, & quasi Redemtori. Nec inferiorem putes libertinitatem sub Christo quam libertatem esse. Ad dignitatem æqualis, ad tuitionem præstantior est, ad gratiam par, adversus lapsum cautior, adversus superbiam tectior. Ita libertatem accepisti, ut meminisse manumissoris tui debeas, * ut patrono tuo noveris legitimum obsequium deferendum; ne ab ingrato revocetur libertas. Quid te beatius, qui sub Domino regnas, & sub patrono militas?

1. Pet. 1. 18. & 19.

CAPUT IV.

Quantum Deus homini concesserit, cum ei Legem dedit, & gratiam adjunxit. Ubi solvuntur duæ quæstiones: Quomodo bona sit Lex, quæ mortem operetur; & quomodo quæ mortem operetur, mors nobis non sit?

13. Quid autem est quod tibi non contulit Dominus? Legem dedit, [a] peccatum prodidit, adjunxit gratiam. Lex enim peccatum denuntiavit: sed in conditione lubrica penitus cohibere non potuit. Cognovi enim peccatum quod nesciebam. Cognovi concupiscentiam esse peccatum; & hac occasione cognitionis, peccati æra cumulata sunt; quia peccatum quod ante per ignorantiam meam mortuum videbatur, in me revixit: ego autem mortuus sum peccati vulnere; quia cognitio culpæ quæ mihi profutura videbatur, hæc nocuit, ut scirem quod vitare non poteram. Peccatum enim prodidit, & per bonum denuntiationis suæ peccati ipsius acerbavit invidiam. Itaque supra modum factum est peccatum mihi, quia cumulatum est denuntiatione mandati. CRESCIT enim culpa, cum proditur, nec cavetur. Quomodo ergo bonum mandatum, quod mihi mors est? Aut quomodo non est mihi mors, quod per bonum significationis suæ demonstrando peccatum, operatum est in me mortem? Nam certum est quod mors mihi accessit, dum quod facio agnosco peccatum, sicut ipse Dominus ait: *Si non venissem, & locutus fuissem his, peccatum non haberent.* Johan. 15. 22.

14. Quid miraris igitur si Lex quibusdam morti sit, cum morti sit & Domini salutaris adventus, per quem redemti sumus? Infidelis enim mortem sibi quærit ex gratia: manet autem mandati gratia. Etenim sicut cognitio venenatorum poculorum consummatur ad disciplinam medicinæ: sic divinum mandatum ad vitam æternam. Sicut autem ei qui male utitur noxiis potionibus, cognitio earum in malum vertitur & periculum; & quo magis venena cognoverit, hoc se intelligit amplius periclitari: sic forma mandat iis qui Legem male interpretantur, vel demonstrata atque interdicta peccata vitare non possunt, mortis auctor est. Sicut ergo bonum est antidotum, etiamsi imprudenti aut intemperanti non bonum: sic bonum mandatum, etiamsi intemperanti non bonum est. Ergo bonum mandatum, quod alicui mors est. Respon-

* Qui libertate donatus fuerat, non ita fiebat sui juris, ut patrono reverentiam atque obsequium non deberet. Quod si quando contingeret ut ingratus adversus patronum reperiretur, aut in inferiorem libertatis gradum redigebatur, aut etiam omnino revocabatur in servitutem: qua quidem pœna cum ob alia, tum ob nomen militiæ datum afficiebatur. Vide Tom. 1. Cod. Theod. lib. 2. Tit. 22. de Hered. Petit. & Comment. Gothofr. ibidem. Item lib. 4. Tit. 11. de Libertis & eorum liberis, & ad eum ejusdem Gothofr. Comment. ubi Ambrosianus hic locus refertur.

a Restituit Rom. edit. e Vat. cod. *peccatum prodidit*, quod in vet. edit. non secus ac in mss aliis desideratur, cujus tamen loco Valc. Long. & Theod. habent, *peccatum delevit*. Torn. *peccatum dedit*.

Responsum igitur habe primæ propositioni: quia potest esse bonum mandatum, quod mihi mors est; bonum per naturam salutaris præcepti; mors per intemperantiam carnis.

15. Et quia diximus esse bonum mandatum quod mihi mors est, nunc discutiamus quomodo non sit mihi mors, [a] quod per bonum licet, tamen mihi operatum est mortem. Sic enim proposuit Apostolus: *Quod ergo bonum est, mihi mors est. Absit. Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem.* (Rom. 7. 13.) Itaque spectemus singula. Mandatum utique Legis est: Lex autem spiritalis est, cujus gratiam video, pulcritudinem laudo, formam prædico, præceptum admiror: sed quia carnalis sum ego venumdatus sub peccato, trahor invitus ad culpam. Etenim quasi servo culpa dominatur. Itaque odi crimen, & facio. Mens odit, caro concupiscit; ego tamen in utraque, qui Legi mente consentio, & carne quod nolo, hoc ago. Bonum ergo mandatum cui consentio; & mens bona quæ quod bonum est, elegit. Bona ad judicandum, sed infirma plerumque ad resistendum; quia repugnat ei corporis appetentia, & captivam eam trahit ad erroris illecebras.

16. In quo periculo unum est remedium, ut quem Lex liberare non potuit, liberet Dei gratia. Sic enim scriptum est: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum.* (Ibidem 24. & 25.) Itaque fit ut licet peccatum quod latebat, id est, concupiscentia mea quam non putabam esse peccatum, mortem mihi operata sit, dum proditur, & supra modum facta sit ipsum peccatum (erat enim peccatum & si nesciebatur, sed cognitione coacervatum est, & quasi incrementum erroris assumsit, atque in naturam delicti cessit forma mandati) mihi tamen mors non sit, cui promtum est ad Christum confugere, per quem solvimur omni mortis periculo. Absoluta igitur etiam secunda est propositio, quia mandatum mihi Legis mors non est, etsi mortem operetur. Quod enim conturbamur, fragilitatis est: quod evadimus, Christi.

CAPUT V.

Qua ratione Lex non suffecerit: sed necessaria fuerit gratia per mortem Christi donata; cum quo nos etiam mori, resurgere, & versari debeamus?

17. Ergo ut ad exordia sermonis hujus revertamur, mens bona est quæ habet tractationem rationis, & intendit sapientiæ disciplinis: sed gravis lucta est ei cum mortis corpore, & plerumque rationem mentis vincit carnis illecebra. Et ideo Dominus primo Legem dedit, cui mens hominis se se ad obtemperandum dedit, & ei servire cœpit, ut esset subdita: sed caro subjecta non erat; quia sapientia carnis non est Legi subdita, & præceptis ejus repugnabat. Non enim poterat virtuti obedire, cupiditatibus dedita, & lenociniis carnalibus implicata. Ideo laborandum est, ut teneamus Dei gratiam. Mens itaque bona, si rationi intendat: sed parum perfecta, nisi habeat gebernacula Christi. Venit enim dominus Jesus, qui nostras passiones cruci suæ affigeret, peccata donaret: in cujus morte justificati sumus; ut totus mundus ejus mundaretur sanguine. Denique in morte ipsius baptizati sumus.

18. Si igitur in illius morte dimittuntur nobis peccata, etiam peccatorum nobis passiones in illius morte moriantur, illius crucis clavis affixæ teneantur. Si in illius morte mortui sumus, quid iterum tamquam viventes ad ea quæ sunt mundana revocamur? Quid nobis cum elementis hujus mundi? Quid cum cupiditatibus? Quid cum luxuria atque lascivia quibus cum Christo mortui sumus? Quod si simus in Christo mortui, in Christo resurreximus: cum Christo igitur versemur: cum Christo superiora quæ sunt, non quæ corruptibilia & terrena quæramus. Christus resurgens a mortuis veterem hominem affixum cruci reliquit, novum resuscitavit. Christus ideo mortuus est, ut & nos peccato moreremur, Deo resurgeremus. Mortua est caro nostra, quid iterum peccato reviviscit? Quid iterum peccato obedit? Quid iterum peccatum regnat in mortuis, cum mors finis peccati sit? Mortui sumus carne, renovati sumus spiritu. Spiritu ambulemus, qui spiritum Christi accepimus. Si autem spiritus Christi in nobis, ergo sit nobis caro mortua propter peccatum: spiritus vero vivat propter justificationem.

19. Sic quod erat impossibile Legi, solutum est, si in spiritu ambulemus, si passiones sepelivimus, si crucem hujus corporis non resolvamus, si chirographum peccati quod deletum est in cruce Christi, non rescribamus, si veteris hominis amictum quem exuimus, non induamus. Scriptum est enim in Canticis: *Exui tunicam meam, quomodo induam eam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo eos?* (Cant. 5. 3.) Mortificata igitur nobis sunt corporis membra, cur ejus pullulant vitia? Ideo Lex non prævaluit, quia carnem non mortificavit: ideo quasi umbra præteriit, quia non coloravit: ideo etiam obumbravit nos a sole justitiæ, [b] quia coacervavit crimina. Ergo & obfuit.

a Edit. Rom. *Et quomodo per bonum mihi operatum est mortem*, contra ceteras edit. ac mss.

b Sic edit. ant. ac mss. omnes: editio vero Rom. *quia coacervavit crimina, non delevit.*

CAPUT VI.

Promulgatæ Legis fructus esse peccati confessionem, ac humilitatem, immo & gratiam ipsam, & caritatis pignus: quibus subjungitur ad gratitudinis officia exhortatio, cum beneficiorum homini concessorum enumeratione.

20. QUid igitur opus fuit ut Lex promulgaretur, si profutura non erat? Habebamus jam legem naturæ; erat enim unusquisque sibi lex, qui opus legis scriptum habebat in corde suo. Illam non tenuimus: cur addebatur & altera, in cujus operibus caro non posset justificari? Accessit vinculum, non solutio; addita est peccatorum agnitio, non remissio. Peccavimus omnes qui poteramus excusationem prætendere per ignorantiam: os obstructum est omnibus.

21. Profuit tamen mihi, cœpi confiteri quod negabam: cœpi delictum meum cognoscere, & injustitiam meam non operire: cœpi pronunciare adversus me injustitiam meam Domino, & tu remisisti impietates cordis mei. Sed & illud mihi prodest, quod non justificamur ex operibus Legis. Non habeo igitur unde gloriari in operibus meis possim, non habeo unde me jactem; & ideo gloriabor in Christo. Non gloriabor quia justus sum: sed gloriabor quia redemtus sum. Gloriabor, non quia vacuus peccatis sum, sed quia mihi remissa sunt peccata. Non gloriabor quia profui, neque quia profuit mihi quisquam: sed quia pro me advocatus apud Patrem Christus est: sed quia pro me Christi sanguis effusus est. Facta est mihi culpa mea merces redemtionis, per quam mihi Christus advenit. Propter me Christus mortem gustavit. FRUCTUOSIOR culpa, quam innocentia. Innocentia arrogantem me fecerat, culpa subjectum reddidit.

22. Habes igitur quibus ratio profuit tibi Legis. Sed dicis quia per Legem superabundavit peccatum. Sed ubi superabundavit peccatum, superabundavit & gratia. Mortuus es peccato, homo: ergo Lex jam non obest. Resurgis per gratiam: ergo Lex profuit; quia acquisivit gratiam. Accepisti etiam pignus Christi caritatis; quoniam qui pro te mortuus est, advocatus est tibi, & sanguinis sui [a] mercedem reservat, & qui peccatorem reconciliavit Patri, multo magis commendat innocentem, & tuetur subditum, qui adscivit noxium.

23. Tanti igitur beneficii debitor non rependes obsequium? Heredem te fecit, A coheredem te fecit: heredem Dei, coheredem Christi: spiritum tibi adoptionis infudit. Numera hæc, & adjunge non tam ad debiti nexum, quam ad muneris accepti conservationem. Coheres Christi es, si compatiare, si commoriare, si consepeliare cum Christo. Suscipe passiones ejus, ut supra passiones cum eodem esse merearis. Vide quomodo tibi peccata superiora donavit; ut nihil faceret obesse, quod peccasti. B Vide quomodo te hortatur, ne amittas quod accepisti. Brevis hujus laboris est meta, & corona fructus perpetui: tolerabilis passio, merces inæstimabilis. Quid enim te angit? An ignobilitatis abjectio? Sed erit tibi in futurum gloriosa nobilitas devotionis ac fidei. Num census tenuior, victus angustior? Sed erunt tibi divitiæ remunerationis æternæ, in quibus rei ullius egere non possis. Num amissio filiorum? C Recipies perpetuos, quos susceperas temporales, & dicetur de te: *Beatus qui habet semen in Sion, & domesticos in Hierusalem.* Esaia 31. 9. *Indignæ*, inquit, *passiones sunt hujus temporis ad futuram gloriam*, Scriptura tibi dicit. Rom. 8.18.

24. Adde quia vita beata his adversis sæcularium molestiarum, aut passionum corporalium non minuitur, sed magis probatur. Adde quod vel patrimonii damna non sentit, vel necessitudinum forti mente abscondit dispendia, absorbet dolorem. Adde D quia nescit naufragia, qui semper in portu tranquillitatis est. Quid illud, quod labor tibi communis est cum omni creatura; quia propter te mundus ipse servitutem tolerat corruptionis; quia cum sanctis tibi laboris hujus & exspectationis commune consortium est? Sol occasum suum recognoscit, luna defectum, errorem stellarum lumina, dum totius corporis nostri exspectatur redemtio.

25. Sed vereris dubios vitæ amfractus & adversarii insidias, cum habeas auxilium E Dei, habeas tantam ejus dignationem, ut Filio proprio pro te non pepercerit. Pulcro verbo usa est Scriptura, ut Dei Patris Rom. 8. 32. erga te pium propositum declararet [b], qui Filium morti obtulit. Et Filius mortis acerbitatem sentire non potuit. Quod in Patre fuit, nihil sibi ipse reliquit: totum pro te obtulit: quod in plenitudine divinitatis, nihil ipse amisit, & te redemit. Considera affectum patrium. Quod pietatis est, quasi morituri Filii suscepit pe- F riculum, quasi orbitatis hausit dolorem; ne tibi periret fructus redemtionis. Tantum fuit Domino studium tuæ salutis, ut propemodum de suo periclitaretur, dum te lucraretur. Ille propter te dispen-

a Vet. edit. *mercem reservat*: Rom... *reservat*. Scripti vero codices, magno numero, *mercedem reservat*. Long. *mercede servavit*. Rursus eodem loci, edit. omnes cum mss. aliquot *quia stit innoxium*. At melius Torn. Theod. Remig. Long. Valc. & Big. *qui* (nonnulli, *quia*): *adscivit noxium*.

b Ita repoluimus ex mss. Thuan. Torn. Valc. Big. Remig. Long. & Theod. secundo manu: antiquiores habebant cum Vict, Colb. & Vat. uno, *qui morti totum obtulit quod in plenitudine divinitatis, nihil ipse amisit, & te redemit*. Denique Vat. alt. ac Rom. edit. *qui se morti totum pro te obtulit. Quod in Patre fuit nihil sibi ipse reliquit: totum pro te obtulit, quod in plenitudine divinitatis non amisit, & ipse te redemit*.

pendia nostra suscepit; ut te divinis insereret, cælestibus consecraret. Mire etiam addidit: *Pro nobis omnibus tradidit illum*; (Ibidem 32.) ut ostenderet quod ita omnes diligat, ut dilectissimum sibi Filium pro singulis traderet. Pro quibus igitur quod super omnia est dedit, potest fieri ut non in illo universa donaverit? Nihil enim excepit, qui omnium concessit auctorem.

26. Nihil est igitur quod negari posse nobis vereamur; nihil est in quo de munificentiæ divinæ diffidere perseverantia debeamus, cujus fuit tam diuturna & jugis ubertas; ut primo prædestinaret, deinde vocaret; & quos vocaret, hos & justificaret; & quos justificaret, hos & clarificaret. Poterit deserere quos tantis beneficiis suis usque ad præmia prosequutus est? Inter tot beneficia Dei num metuendæ sunt aliquæ accusatoris insidiæ? Sed quis audeat accusare quos electos divino cernit judicio? Num Deus Pater ipse qui contulit, potest dona sua rescindere; & quos adoptione suscepit, eos a paterni affectus gratia relegare? Sed metus est ne judex severior sit. Considera quem judicem habeas. Nempe Christo dedit Pater omne judicium. Poterit te ergo ille damnare, quem redemit a morte, pro quo se obtulit, cujus vitam suæ mortis mercedem esse cognoscit? (Psal. 29. 10.) Nonne dicet: *Quæ utilitas in sanguine meo*, si damno quem ipse salvavi? Denique consideras judicem, non consideras advocatum. Potest iste sæviorem ferre sententiam, qui interpellare non desinit, ut paternæ reconciliationis in nos conferatur gratia?

CAPUT VII.

Eam in nobis debere esse caritatem, ut nullis adversis a Christo separemur, cum illis non minuatur beata vita: beatam enim vitam reperiri in hominibus, in quibus fuerit vita perfecta; & in quo hæc consistat. Denique virum perfectum supra casus omnes ac ærumnas esse positum.

27. Sed etsi qua imminerent gravia, nequaquam nos a Christo separare deberent. Cur nos pro illo non etiam dura & acerba toleremus, qui pro nobis tam indigna suscepit? Ideoque debet in nobis (Cant. 8. 7.) esse caritas, ut nullis periculis revocemur a Christo. Scriptum est enim: *Aqua multa* A *excludere non poterit caritatem, & flumina non concludent eam*; quia torrentem transit anima diligentis. Nulla tempestas, nullum profundum periculum, nullus terror mortis aut pœnæ vim caritatis imminuit. In his enim probamur, in his beata vita est, etiamsi multis periculis inundetur.

28. Non enim frangitur * sapiens doloribus corporis, nec vexatur incommodis: sed etiam in ærumnis beatus manet. Neque enim adversa corporis vitæ beatæ B munus imminuunt, neque de ejus suavitate aliquid delibant; quia non in delectatione corporis vitæ beatitudo est: sed in conscientia pura ab omni labe peccati, & in ejus mente, qui cognoscit quia quod bonum est, hoc delectat, etiamsi asperum sit; quod autem indecorum, etiamsi suave, non mulcet. Ergo causa bene vivendi, non delectatio corporalis, sed mentis prudentia est: non caro quæ subjecta est passioni, sed mens C quæ judicat quia nihil melius delectat, quam consiliorum honestas, & operum pulchritudo. Ea igitur beatæ interpres est vitæ. Melior est enim prudentia vel ratio arbitra passionis, quam passio: præstantiusque quod judicat, quam quod judicio subjectum est. Neque enim fieri potest, ut ratione sit melius, quod est irrationabile. Habet ergo in se remunerationem suam qui sequitur Jesum, & in suo affectu præmium & gratiam: etiamsi D dura sustineat, beatus tamen est suis moribus, beatus ipsis periculis, sicut Dominus definivit dicens: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam*. (Matt. 5. 10.)

29. Est ergo beata vita in hominibus, sed in his scilicet in quibus fuerit perfecta vita. Perfecta autem vita non sensibilis ista, sed illa rationabilis secundum tractationem rationis, & mentis vivacitatem: in quo non est portio hominis, sed perfectio quæ non tam est in con- E ditione hominis, quam in operatione. Ea enim beatum facit. Huic igitur viro quid est bonum, nisi ipse sibi quod habet, & adest ei hoc bonum, & causa ei erit futurorum bonorum? De hoc bono dixit Salomon: *Bibe aquam de tuis vasis, & de puteorum tuorum fontibus: Superfluant tibi aquæ de tuo fonte: in tuas autem plateas discurrant. Sint tibi soli constituta, & nemo alienus particeps sit tibi. Fons aquæ tuæ sit* (Prov. 5. 17. & 18.) F *tibi proprius*. Utere igitur interno bono tuo.

30. Testimonium autem boni hujus maximum,

* Quæ ultimis his duobus capitibus traduntur de felicitate sapientis, ea non solum Christianæ religionis dogmatis nituntur, verum etiam maxime cum philosophorum placitis conveniunt. Hi quippe beatitudinem in corporis externisve bonis, quæ ne bonorum quidem, sed tantum commodorum nomine dignantur Stoici, haudquaquam consistere mirifice demonstrant; ac proinde sive ipsa adsint, sive absint perinde esse ad beatitudinem, quæ una in virtute posita sit. Pulcre sane, nisi doctrinam suam ipsi doctores animi tumore atque arrogantia corrupissent, & semet vita dissona etiam suis, puta Aristophani, Luciano & aliis, ridendos propinassent. Si cui autem libuerit hanc doctrinæ consensionem, de qua loquimur, plenius cognoscere, legat secundam ac tertiam Quæst. Tusc. Ciceronis, sed præ ceteris quintam, in qua pereleganter ostendit *virtutem ad bene vivendum satis posse*. Quod argumentum magis compendiose ab eodem tractatur in eo paradoxo cujus lemma est: Ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν.

ximum, quoniam qui habet, alia non requirit. Quid enim requirat, qui inferiora despicit? Præstantissimo autem inhæreat, sicut scriptum est: *Cervus amicitiæ, & pullus gratiarum confabuletur tibi*. Amicitia autem præcedat te, & una sit tecum in omni tempore. Bona enim virtutum amicitia, & summi boni caritas. Nihil itaque aliud quærit perfectus ille, nisi solum & præclarum bonum. Unde & dicit: *Unam petii a Domino, hanc requiram; ut inhabitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ, & videam delectationem Domini*. Neque vero eum tamquam angustum inopemque fastidias, quia unius boni velut solitaria societate contentus sit. Hujus enim amicitia circumdatus, plurimus erit. Abundat enim hujusmodi viro ad beatitudinem & ad possessionem boni; & ideo nihil aliud desiderat. Nihil enim quasi novum exspectat, qui omnia habet. Nihil est enim boni quod non habeat: nec superfluis delectatur, sed necessariis, & eo ipso necessario quod non sibi, sed carni adhærenti sibi necessarium sit: idque indulget quod ab interioris hominis proposito non discrepet, quod faciat utrumque unum, & reconciliet interiorem juxta hominem atque exteriorem Deo, ut fiat in utroque unus spiritus.

Ibidem 19. Psal. 26.4.

31. Hujus igitur propositi vir nec dispendiis minuitur, nec adversis frangitur, nec repagulis inhibetur, nec suorum amissionibus mœstificatur. Ad cujus informationem dicit Apostolus: *Nolumus autem ignorare vos, fratres, de dormientibus; ut non tristes sitis, sicut & ceteri, qui spem non habent*. Solatus enim se resurrectionis fide, & futuræ remunerationis gratia, nec recipit ea mente mœstitiam, qua adhæret Deo, [a] & divinæ præstantiæ voluptate lætatur. Qui autem contristatur his, non secundum Deum contristatur. Quod autem non secundum Deum, hoc plenum stultitiæ. A perfecto igitur abest hujus mundi tristitia quæ non secundum Deum, & omnis sollicitudo corporalis ærumnæ. Hujusmodi enim inductioni mentis atque substantiæ non annumeratur habitudo corporis, & quidam exterioris usus naturæ, cum simul adversus delicias corporis, fragilitatemque ipsam naturæ, orbitates, dispendia, contumelias invictus animus uniformem debeat servare constantiam; ut corpus ipsum scindat, sensusque exuat carnis, qui beatitudinis palmam tenere desiderat, cujus fructus non in unius portione sit, sed in plurimarum, &, si fieri potest, in omnium sit virtutum consortio.

1. Thess. 4. 12.

32. Nescit igitur perfectus incommoda hujus corporis, aut adversa mundi, neque sentit, qui alienum ab hujusmodi metu ne occidant, animum gerit. Non enim vita perfectior, si his careat, definitur: sed si ista contemnat. Nam si ita definiretur, ut ea esset beata vita, quæ ab hujusmodi casibus expers vacuaque reperiri posset, utique his accedentibus non posset beatus aliquis definiri. Ea igitur sequestrata sunt, & hoc solum in æstimatione beatæ vitæ est requisitum, ut non in aliis, sed in possessione veri & boni, ejus definitio teneretur; quoniam qui id habet, despuit cetera, nec requirit.

CAPUT VIII.

Sapientem ita delectari sanitate corporis aut liberis, ut si illa amittat, non ideo minus beatum se putet; cum præter summum bonum nihil cupiat. Eumdem ergo suam ac suorum captivitatem, infirmitates corporeas, ac cetera adversa non formidare, quod nec illis beatitudini quidquam adimatur, nec adjiciatur prosperis.

33. Quæro nunc utrum sapiens delectetur sanitate corporis? Negare non possumus quod delectetur secundum naturam, & libentius accipiat non dolere aliquid, quam dolere; nisi forte pro Christo pro quo, si causa poscat, & debilitatem corporis promte accipiat, & totum corpus suum morti offerat. Idem tamen etiam præter causam fidei atque justitiæ, si desit sanitas, non afficiatur animo, neque frangatur dolore corporis, qui se potest virtutum perfectione solari.

34. Quæro etiam utrum delectetur liberis? Quis istud abnuat? Neque enim durus & ferreus, sed perfectus quæritur. Tamen & si amittat liberos, non ideo minus beatus, qui non ideo minus perfectus. QUOD enim perfectum, beatum. Quinetiam si adversa toleret, quam si secundis adfluat, magis solet hujusmodi videri perfectus: quamvis neque si desint, neque si adsint externa commoda, aut læta corporis, decedere quidquam virtuti soleat, vel accedere. Sed plerisque tam laudi fuit tolerasse adversa fortiter, quam non incidisse. Verum hæc specie æstimantur, non pondere.

35. Illud profundum, virum justum nihil velle, nisi illud solum & præclarum bonum, huic soli intendere, hoc unum in bonis ducere: non aliud cum illo, sed solum ipsum semper desiderare, hoc delectari; cui si aliud adjungatur quod delectet eum, ut est filiorum suavitas, non illud amittitur, sed istud adjungitur. Non enim minuunt accedentia beatitudinem, quæ augere non possunt; quia plenum illud

a Edit. omnes ac pauci mss. & divinæ præsentiæ, &c. MSS. vero plures ac probatiores, & divinæ probationis.

lud & inviolabile manet, in quod anima A se induit, & cui se inseruit & infudit. Manet semper inter adversa & delectabilia perfecta virtus; neque adversa de perfectione ejus quidquam minuunt, neque delectabilia adjungunt perfectioni. Quid enim est quod is qui ad summum adscendit, aut damni de caducis sentiat, aut commoditatis?

36. Neque vero, quod gravissimum apud plerosque habetur, se miserum putabit, si in captivitatem vel ipse veniat, B vel ejus filii. Non enim intolerabiliter feret quod habet natura, vel quod videtur Domino. Denique justus dixit: *Bonum verbum quod locutus est Dominus*. Et dixit: *Fiat pax & fides in diebus meis*. Non utique justus iste Ezechias in filios deflexisse ærumnam captivitatis gratulabatur: sed voluntati Domini obviare non poterat; & C ideo mandata ejus æquanimiter suscipiebat ut servulus. Accedit illud, quod æstimare poterat posse & in captivitate meritum eminere virtutis. Neque enim minus beatus Hieremias in captivitate, minus etiam Daniel, minus Esdras, minus beati Ananias, Azarias, & Misael, quam si in captivitatem non incidissent; cum ideo in captivitatem ducti sint, ut populo & præsentia in captivitate solatia, & spem evadendæ captivitatis adferrent. Per- D fecti enim est viri [a] communitatem naturæ sustentare animi virtute, & ad meliora adducere; nec succumbere iis quæ plerisque terribilia & formidolosa videntur: sed quasi fortem militem gravissimorum casuum sustinere incursus, conflictus subire; & quasi providum gubernatorem navem in tempestate regere, atque occurrendo insurgentibus fluctibus, magis vitare naufragium sulcando undas, quam de- E clinando. Non iste in persecutione pavidus, non in tormentis mollior, * ne torquentem exasperet: sed quasi athleta fortis, qui repercutiat verberantem si non cædis, certe sermonis flagello; qui metuenda multis tormenta despiciat: *Sagittæ infantium factæ sunt plagæ eorum*; qui cum gravissimo licet dolore luctetur, nec se miserabilem præbeat; sed ostendat tamquam in laterna lumen, etiam inter a- F speras procellas & gravissimos flatus suam lucere, nec extingui posse animi virtutem. Non iste in suorum injuriis mollis, nec de sepulcro sollicitus sui corporis, cui sciat cælum deberi: non in captivitate civicæ plebis abjectior; sed sicut judex severus, infidelium perfidiam erroresque condemnans ut Daniel qui sacerdotum furta prodebat, & superstitiones eorum redarguebat, ostendens nulla veritate subnixas, sed fraudibus adumbratas. Talis vir postremo est perfectus, qui omnes velit bene agere, nihilque cuiquam accidere mali; & si præter voluntatem ejus acciderit, ipse tamen de propria beatitudine nihil amittat.

4. Reg. 20. 19.
Ibidem.
Psal. 63. 8.

37. Sed forte aliquis putet ægritudinem atque imbecillitatem corporis impedimento esse ad perfectionis munus implendum; eo quod non possint ad opera manuum ulla factaque procedere. Verum ea sibi justus impedimento esse non sentiet: immo etiam eum qui ea miserabiliter defleat, corripiet, & quasi ignavum arguet, quod plus in corporis usu, quam in animi virtute constituat: quod ea quibus serviat, desideret, cum habeat quod aliis magis possit jubere: quod in paupertate ingemiscat, qui possit supra mundi opes esse; fideli enim totus mundus divitiarum est: quod ignobilitatem defleat, qui debeat despicere regias potestates, divitibus & potentibus imperare. Hæc enim vita justi, qui etiam quas habeat facultates, communes æstimare debeat; immo etiam inopibus dividere, dispensare pauperibus, [b] recidere voluptates proprias, tenuare sumtum, adhibere parcimoniam temperantiæ, sobrietatem tenere in prosperis, patientiam in adversis, in dolore tolerantiam, magnanimitatem in periculis, sanitatis perpetuæ vota nescire, mortis imminentis terrore non concuti, neque eum præstantiorem putare, cui secundum naturam liberi, propinqui, salubritas, lætitia, adfluentia redundaverint, quam cui illa defuerint, neque externis sæculi, sed [c] virtutis domesticis merita pensare.

38. Illam quoque formam justi esse quis abnuat; ut nihil metuat, nihil reformidet, nisi virtutis dispendia, aliorumque vanas formidines comprimat, quas habeant de periculorum sollicitudine, mortis timore, corporis infirmitate; ut doceat dissolvi corpore, & esse cum Christo multo melius; ut ostendat quia operationes non impediuntur debilitatibus corporis, sed augentur; neque splendore generis, aut propinquorum subsidiis, aut opibus, sed bono commendantur affectu. Neque enim minus beatus Helias quam Moyses; cum alter cibi indigus, melotide vili, sine filiis, sine sumtu, sine comite: alter populi ductor, lætus sobole, succinctus potentia, diverso genere meritum æquale fundaverint, sicut in Evangelio declaratum est, quando cum domino Jesu in resur-

Matth. 17. 3.

a Hoc est, perfectus vir homines ejusdem participes naturæ in communibus calamitatibus solari debet, atque ad constantiam excitare.

* Ita edit. omnes ac mss. potiores. Vat. autem Vict. Colb. *ne torquentem exsuperet*. Melius Long. ac Theod. *ne torpentem exsuperent*. Sed Theod. prima manu: nam secunda habet ut in editis.

b Ant. edit. *recidere voluntates proprias*. Mss. Th. Big. Remig. *recedere a voluptatibus propriis*.

c Edit. omnes *virtutis domesticæ merito pensare*. At contra mss. omnes nobiscum faciunt magno consensu. Hic autem externis sæculi bonis domestica virtutis bona opponuntur.

resurrectionis gloria refulserunt. Videtur enim parem his quasi paribus gloriæ suæ testibus dedisse mercedem. Nec minus beatus Elisæus quam David, cum alter regibus subditus, alter regali potestate præditus, propheticæ sanctificationis haud disparem sint adepti gratiam.

39. Quid enim deest ei qui illud bonum possidet, & habet sibi semper comitem sociamque virtutem? In quo statu non potentissimus? In qua paupertate non dives? B In qua generis ignobilitate non clarus? In quo otio non laboriosus? In qua debilitate non vegetus? In qua infirmitate non fortis? In qua somni quiete feriatus, quem etiam quiescentem virtus propria non relinquit? In qua solitudine non stipatus, quem vita beata circumdat, quem vestit gratia, quem gloriæ amictus illustrat? Non minus etiam otiosus, quam cum operatur, beatus; nec minus dormiens, quam vigilans, gloriosus; quia non minus dormiens, quam cum vigilat, incolumis & sanus est.

A Quando autem feriatus videri potest, cujus mens semper operatur? Quando autem solus, [a] qui cum illo semper bono est, de quo ait Propheta: *Replebimur in bonis domus tuæ?* Quando abjectus, cujus conversatio est in cælo? Quando non decorus, qui ad illius decoris, & solius boni se conformat similitudinem; qui etiamsi membris solutus sit, tamen mente se erigat? Et tamquam ille qui cithara canere solitus, si eam dissipatam, resolutis nervis, & confractam viderit, & usum ejus interruptum, abjiciat eam, atque ejus numeros non requirat, sed voce ipse se mulceat: ita & iste citharam corporis sui otiosam jacere patietur, corde se oblectabit, bonæ conscientiæ recordatione mulcebit, divinis oraculis & scriptis propheticis alleviabit, suave illud & jucundum animo tenens, mente complectens; cui nihil triste possit accidere cum semper ei divinæ præsentiæ adspiret gratia, & ipse sibi adsit summa animi tranquillitate perfusus.

a Psal. 64. 5.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Facta transitione a superiori ad hunc librum, ostendit sanctum Jacob etiam in exsilio fuisse beatum: ac beatitudinis definitionem eidem apprime convenire demonstrat.

1. SUPERIORE libro de virtutum præceptis disputavimus: sequenti clarorum virorum utamur exemplis, qui in summis periculis positi beatitudinem vitæ D non amiserunt, sed potius acquisierunt. An non beatus Jacob etiam cum patriam relinqueret? Immo plane beatus, qui dura exsilii suscepit, ut fratris mitigaret iracundiam. Nam si beatus est qui peccatum declinat, utique negari beatus esse non potest, qui alterius culpam levat, crimen avertit. Paratum itaque parricidium declinavit exsilio voluntario, eoque facto sibi salutem quæsivit, fratri innocentiam donavit. Merito itaque eum divina ubique co- E mitata est gratia, ut & cum dormiret, beatæ vitæ munus adquireret. Videbat enim futurorum mysteria, & divina audiebat oracula. Bonus in somno operarius, & in paupertate dives, qui mercenariæ vitæ munere & patrimonium & conjugium eodem paravit officio. Idem fraterni affectus reconciliator egregius certavit muneribus & obsequiis; ut indignationem omnem excluderet, dolorem offen-

Gen. 28. 5. 12. & seq.
Ibidem 19. 2. & 39.
Ibid. 0. 31. & seq.
Ibidem 32. 13. & seq.

C sionis averteret, ostendens se minorem exsilio non fuisse, qui posset largiri quæ non acceperat.

2. Sed nimis ad inferiora propero, & utiliora transcurro, cum prius definiendum sit quid sit beatus. Scriptum est enim: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiæ non sedit.* Hoc Scriptura significante, eum beatum esse, qui se a perfidorum consortio temperaverit (ea est enim impietas auctorem vitæ & parentem quemdam salutis non recognoscere, si [b] vel in peccato manserit, vel in luxuria atque lascivia perseveraverit) ipsum quoque in lege Domini die ac nocte meditantem fore tamquam lignum quod dabit fructum in tempore suo. Superiora merita sunt præmiorum, hoc meritorum præmium.

Psal. 1. 1.
b Ibid. 2. & 3.

3. Quid horum quæ ad meritum beatitudinis spectant, defuit sancto Jacob, qui tantum abfuit ab impiorum consortiis, ut ex eo fidelis populus nomen acciperet, Israel dictus; eo quod Deum mentis internæ oculis intueretur, peccati abstinens, a luxuriæ omnis ebrietate sobrius, ut dura laborum absorbuerit, otii secura neglexerit? Nonne pulcre & vere de hoc dictum est, quod & hic fructum dabit in tempore suo, de quo scriptum est: *Ecce odor filii mei tamquam odor agri pleni.* Erat

Gen. 32. 28.
Gen. 27. 27.

a Edit. vet. & quædam Parif. cum mss. aliquot, *qui cum illo semper bonus est*. Melius aliæ Parif. ac reliqui mss. ut in textu.

b Ita mss. omnes, nisi quod vocula *si* abest a quibusdam. Edit. vero clausa parenthesi post vocem *recognoscere*, prosequuntur hoc pacto, *vel in peccato non manserit, vel .... non perseveraverit*.

Erat enim perfectus in omni flore virtutum, & sacræ benedictionis atque cælestis beatitudinis redolebat gratiam. Ipse est enim ager quem benedixit Dominus: non iste terrenus, aut horridus silvis, aut fragosus torrentibus, aut palustris pigrioribus aquis, aut jejunus frumentis, aut inutilis vitibus, a aut infœcunda glarea saxosus, aut hiulcus & aridus siccitate, aut sanguine madidus, aut sentibus incultus & spinis: sed ille ager, de quo dicit Ecclesia in
Cant. 2. 7. Canticis: *Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, in virtutibus & fortitudinibus agri*. Hic namque est ager, de quo & Dominus ait:
Psal. 49. 11. *Et species agri mecum est*. In hoc agro uva illa reperitur, quæ expressa sanguinem fudit, & mundum diluit. In hoc agro est ficus illa sub qua sancti requiescent, spiritalis gratiæ suavitate recreati. In hoc agro est oliva illa fructifera, dominicæ fluens pacis unguentum. In hoc agro florent malogranata, quæ plurimos fructus uno fidei munimine tegunt, & quodam fovent caritatis amplexu.

4. Hos igitur fructus redolebat Jacob, qui Deum per pericula sequebatur, & tutum se ejus ubique deductione credebat. Nam licet dulcis & suavis odor sit agri, quia est odor naturæ; tamen in sancto
Gen. 25. 30. & seq. Patriarcha virtutum spirabat gratia. Quam continens erat parcimonia, qui cibum sibi paratum non expetivit, sed petenti fratri sine dilatione concessit, a quo primatus benedictionis accepit? Quam pius
Ibid. 27. 1. & seq. erga parentes, ut præferri germano seniori materno affectu mereretur, & paternæ benedictionis munere sacraretur? Quam religiosus, ut fratrem recusaret lædere? Quam verecundus, ut patrem timeret fallere? Quam honorificus, ut matri non posset quod jubebatur, negare?

CAPUT II.

Excusat parentes beati Jacob, & eorum exemplo quemadmodum alii parentes se se erga liberos gerere debeant, docet. Tum cur idem Jacob vicerit, quæve mysteria illius benedictio contineat, aperit.

5. SEd nec parentes nobis inexcusati relinquendi sunt, quod juniorem filium seniori prætulerint. Simul cavendum, ne quis dum eorum intendit exemplo, iniquum inter filios habeat judicium; ut alterum diligendum putet, alterum posthabendum. Hinc enim excitantur o-

A dia fraterna, & de vilis incremento pecuniæ facinus parricidale componitur. Eadem foveat prolem mensura pietatis. Esto tamen, ut aliquid sibi amplius circa blandiorem aut similiorem rapiat affectus; par debet circa omnes esse forma justitiæ. Plus confertur dilecto, cui fratrum amor quæritur: plus autem adimitur ei, Ibidem 41.
qui prælationis injustæ oneratur invidia. Minitabatur Esau quod fratrem suum occideret, nec fraterna eum germanitas,
B nec parentum reverentia a parricidali furore revocabat; & dolebat sibi benedictionem esse præreptam, cujus utique dignum se mansuetudine debebat probare, non scelere.

6. Sed & Rebecca non quasi filium filio, sed quasi justum præferebat injusto. Etenim apud matrem piam mysterium pignori præponderabat: illum non tam fratri præferebat, quam offerebat Domino,
C quem sciebat collatum sibi munus posse servare; in quo & alteri consulebat, quem divinæ subducebat offensæ; ne graviore implicaretur reatu, si acceptæ gratiam benedictionis amitteret.

7. Accipe tamen bonum certamen inter parentes. Mater deferat affectum, pater judicium. Mater circa juniorem tenera pietate propendeat: pater circa seniorem naturæ honorificentiam servet. Hic
D magis honoret, illa plus diligat: dum singuli singulos foveant, non in unum uterque conspirent, defraudent alterum. b
b Fiat æqualitas inter diversa certamina, & disparibus studiis par utrique ac æqualis parentum amor & gratia conferatur: compenset alter quod alter imminuit. Ibid. 25. 28.
Sic pio affectu Isaac patriarcha & sancta Rebecca certabant, ut neutrum inferiorem facerent, sed utrumque æqua- Ibid. 23.
E lem.

8. Vicit tamen ille qui præferebatur oraculo: vicit impigritia tarditatem, mansuetudo duritiam. Dum alter venatu aspero prædam quærit agrestem, hic mitium cibos morum, hic domesticam gratiam, hic teneræ mansuetudinis, atque pietatis pio patri dulces epulas ministravit. Plus placet in animis quidquid occurrerit, quam quidquid affectatum putaveris deferendum. Accessit ad oves Ja- Ibid. 27. 9 & seq.
F cob, & adtulit innocentiæ partus, vel sacræ prophetiæ munera; quia Patriarchæ cibum nullum credidit dulciorem esse, quam Christum, qui sicut ovis ad occisionem ductus est, & sicut agnus ad victimam. Hunc vel publico parenti, vel populo, cujus typum gerebat, cibum u-

a Mss. aliquot, *aut infœcundus glarea saxosa, aut incultus*, &c. Unus, *aut infœcundus glareis, saxosus*, &c. Omnes autem post vocem *incultus* addunt, *& spinis*, quod in edit. non legebatur.
b Edit. & mss. complures, *Fiat æquitas*; melius tamen Thuan. & Big. Torn. Valc. *Fiat æqualitas*. Et ibidem pauculis interjectis, mss. Remig. Big. Long. & Theod. secunda manu, *par utrique æquali parentum amore gratia confertur*: ubi reliqui cum edit. habent ut in contextu.

tuem judicabat, quo futura erat remissio peccatorum.

9. Ideo stolam accepit fratris suis, quia senili præstabat sapientia: ideo junior frater seniorem fratrem exuit, quia fidei emicuit dignitate. Hanc stolam Ecclesiæ typo Rebecca protulit, & dedit filio juniori stolam veteris Testamenti, stolam propheticam & sacerdotalem, stolam illam regalem Davidicam, stolam Salomonis, Ezechiæ, & Josiæ regum, & dedit populo Christiano, qui uti amictu sciret accepto; quoniam populus Judæorum eam sine usu habebat, & proprios nesciebat ornatus. Jacebat hæc stola in umbra abjecta atque neglecta. Obscurabatur enim tenebrosa impietatis caligine, nec in angusto corde populi Judaici latius poterat explicari. Induit eam Christianus populus, & refulsit: illuminavit eam suæ fidei claritate, & piorum luce factorum. Agnovit Isaac notum odorem generis sui, recognovit stolam Scripturæ veteris, sed vocem plebis veteris non recognovit; & ideo cognovit esse mutatam. Manet enim hodieque eadem stola, sed populi devotioris canora cœpit esse confessio; meritoque dixit: *Vox quidem vox Jacob: manus autem manus Esau. Et odoratus est odorem vestimentorum ejus.* Et fortasse illud est, quia non operibus justificamur, sed fide; quoniam carnalis infirmitas operibus impedimento est, sed fidei claritas factorum obumbrat errorem, quæ meretur veniam delictorum.

Ibidem 22. & 27.

CAPUT III.

Post benedictionem fratris junioris quare senior advenerit; & cum urgendo obtinuisset ut & ipse benediceretur, ad serviendum fratri fuerit damnatus? Ubi de servitute, ac vera libertate disputatur.

10. Celebrata benedictione, postea senior frater advenit. Quo declaratur prius Ecclesiæ regnum, quam Synagogæ in prædestinatione delatum: sed subintrasse Synagogam, ut superabundaret peccatum; & cum superabundasset peccatum, superabundaret & gratia: simul clareret impigrum militem regni cælestis candidatum esse debere; ut præripiat benedictionem, & prærogativam suæ commendationis usurpet. Unde non est * notatus a patre junior filius, sed laudatus, quod ait Isaac: *Frater tuus veniens cum dolo, accepit benedictionem tuam.* * Bonus enim dolus, ubi irreprehensibilis est rapina pietatis; quia a diebus Johannis regnum cælorum cogitur, & cogentes diripiunt illud. Festinantes autem patres pascha celebrabant, qui festinantes manducabant agnum, non demorantes; & fratrem Benjamin sanctus Joseph piæ commento fraudis accersivit & tenuit.

Ibidem 30. — Ibid. 35. — Ibid. 42. 20. & 44. 1. & seq.

11. Et ipse tamen ut benediceretur cogendo elicuit & impetravit: sed eam benedictionem, quæ cum superiore congrueret & conveniret, ut serviret fratri suo. Etenim qui imperare non poterat, & alterum regere, servire debebat, ut a prudentiore regeretur. Neque enim fuit Patriarchæ sancti, ut filium suum degeneri conditioni servitutis addiceret: sed ut bonus pater, cum duos haberet filios, unum intemperantem, prudentem & sobrium alterum, quo utrique consuleret, intemperanti præfecit sobrium, & insipientem prudenti statuit obedire; quia insipiens non potest voluntarius virtutis esse discipulus, nec perseverare in studio, quia stultus sicut luna mutatur: meritoque ei libertatem proprii negavit arbitrii, ne velut navis in fluctibus sine gubernatore fluitaret: sed subdidit eum fratri, secundum quod scriptum est: *Servit enim imprudens prudenti.* Recte ergo eum subdidit, ut regentis imperio suum melioraret affectum. Ideo ait: *Super gladium tuum vives, & servies fratri tuo.* DOMINA enim est pietas crudelitatis, & mansuetudo a duris motibus præstat.

Ibidem 37. 38. 39. — Prov. 11. 29. — Gen. 27. 34.

12. Servit omnis qui auctoritatem puræ non habet conscientiæ: servit quicumque vel metu frangitur, vel delectatione irretitur, vel cupiditatibus ducitur, vel indignatione exasperatur, vel mœrore dejicitur. Servilis enim est omnis passio; quoniam qui facit peccatum, servus est peccati, & quod pejus est, multorum servus est: qui subjectus est vitiis, multis se dominis addixit, ut servitio ei exire vix liceat. At vero ille qui voluntatis suæ arbiter est, judex consilii, interpres arbitrii, qui coercet corporeæ appetentiam passionis, qui ea quæ agit, bene agit, bene autem agens recte agit, & qui recte agit, inculpate & irreprehensibiliter agit, habens suorum actuum potestatem; is profecto liber est. Nam qui omnia prudenter agit, & ita vi-

* *Notatus*, hoc est, culpatus aut reprehensus; quo sensu Horatius epist. ad Sævam: *Si sciret regibus uti, Fastidiret olus qui me notat.*
Et Satyra 3. lib. 1.
Stultus & improbus hic amor est, dignusque notari.

* *Bonus dolus* recte dicitur; quandoquidem apud antiquos vox *dolus* erat mediæ significationis, & modo sumebatur pro solertia licita, maxime cum adversus hostem aut latronem adhibebatur: modo autem pro omni fallacia & simulatione ad decipiendum instructa; & tunc fere non simpliciter *dolus*, sed *dolus malus* dicebatur. Hunc recte Cicerone lib. 3. de Offic. itemque 3. de Nat. Deor. Aquilius definiebat, *cum aliud sit simulatum, aliud actum*. Vide etiam Ulpianum de *Dolo malo*, Lege prima, sub initium.

a Rom. edit. *duris moribus præstat*. Haud male: sed non ideo ab aliarum, & mss. omnium recedendum lectione, cum & ipsa bona sit. Sunt enim *duri motus* idem, ac duræ passiones, ut vocant philosophi.

vivit ut vult, is solus est liber. NON CONDITIO fortuita servum facit, sed
Prov. 7. 2. probrosa insipientia. Denique famulus prudens regit dominos stultos, & periti servi dominis fœnerabunt. Quid fœnerabunt? Non utique pecuniam, sed sa-
Deut. 15.6. pientiam, sicut & Lex dicit: *Fœnerabis gentibus multis: tu autem mutuum non accipies*. Fœneravit enim Judœus proselyto divinæ legis oracula. Sed quia ipse Legis mysteria videre non potuit, & quæ habebat nescivit oracula, qui litteram fœnerabat gentibus, nunc ab his spiritalibus doctrinæ gratiam mutuatur: meritoque subjectus est servituti; quoniam qui mutuatur, servus est, quasi addictus fœnori creditoris: qui autem piæ doctrinæ fœnus impartit, is est princeps, sic-
Ibidem. ut Lex dicit: *Princeps eris gentium multarum: tibi autem principes ex ipsis non erunt*. Princeps enim est qui regit, qui & habet sapientiæ principatum, quem habuit populus Judæorum. Sed quoniam quod docebat, servare non potuit, debet discere, quod docere nescivit.

13. Hoc est igitur quod ait patriarcha
Gen. 27.40. Isaac: *Servies fratri tuo. Erit autem cum deposueris & solveris jugum illius a collo tuo*, significans duos futuros populos, unum ancillæ filium, alterum liberæ (servit enim littera, libera est gratia) eumque populum qui litteræ intendit, tamdiu servum fore, quamdiu spiritalis doctrinæ sequatur interpretem. Tunc quoque illud
Rom. 9.27. futurum est, quod Apostolus ait: *Ut reliquiæ salvæ fiant secundum electionem gratiæ*. Servies ergo fratri tuo: sed tunc senties servitutis profectum, cum voluntarius potius, quam coactus obedire cœperis
a [a] fratri.

CAPUT IV.

Fratri necem minitatur Esau, qua occasione placandæ invidiæ præcepta proponuntur. Ad Labanum profectus Jacob in via Angelorum recreatur apparitione, ac postea bonis amplificatur.

14. Hinc orta est invidia, & minabatur Esau quod post obitum pa-
b tris fratrem occideret. [b] Sed si id acciderit, discamus a Rebecca quemadmodum providendum sit, ne invidia iracundiam excitet, iracundia in parricidium proruat. Veniat Rebecca, hoc est, inducatur patientia, bona custos innocentiæ, suadeat ut iræ locum demus. Concedamus aliquo longius, donec tempore indignatio moliatur, offensionis obrepat oblivio. Itaque patientia nec exsilium reformidat, sed impigre suscipit: non tam ut periculum salutis, quam ut incentivum sceleris declinetur. Mater quoque pia abesse sibi dilectissimum filium tolerat, plus ei collatura quem læsit: utrique ta-
B men consulens, ut alterum immunem a periculo, alterum integrum præstaret a crimine.

15. Audivimus quid corporeis ebria cupiditatibus intemperantia locuta sit, consideremus quid vera virtus agat. Nihil requirit nisi Dei gratiam: solum illud & summum bonum sequitur, solo eo contenta est, a quo accepimus omnia, ipsi autem nihil conferimus, quia nullo
C indiget, sicut ait David: *Dixi Domino, Deus meus es tu; quoniam bonorum meorum non eges*. Psal. 15.2. Quo enim indiget, qui abundat omnibus, & nobis largitur universa, omnia sine defectu ministrat?

16. [c] Et profectus est Jacob, & dor- c Gen. 28.11.
mivit, quod est quieti animi indicium: & vidit Angelos Dei adscendentes & descendentes, hoc est, Christum prævidit in terris, ad quem Angelorum ca- Matt. 4.11.
D terva descendit atque adscendit, obsequium proprio domino pio præbitura servitio.

17. Et venit ad puteum, ut biberet Gen. 29.2.
de suis vasis, & de puteorum suorum fontibus, & supereffluerent ei aquæ de suo fonte. Fons enim vitæ est in manibus justi.

18. Et venit ad Laban, & oves ejus Ibid. 29.15. & 30.28. & seq.
pavit. Iniquitas incomitata residet: sa-
E pientia regendi officium non omittit: nescit vel in alienis vacare, nescit exsul esse in peregrinis. Quomodo enim exsul, quæ ubique [d] jus suum servat, & d
in se habet quod possidet?

19. Quasi mercenarius ingreditur justus; & rector est, qui sibi gregem multarum præstantiumque virtutum splendore fulgentem Evangelicæ prædicationis [e] e
F ministerio colligebat; ut potaturis ovibus virgam storacinam, & nucinam, & de platano proponeret [f] inventis, quo con- f
cupiscentes beatissimæ Trinitatis præfigurata mysteria, haudquaquam decolores fetus piæ mentis conceptione formarent. Bonæ oves, quæ bonorum partus ope-

a Post vocem *fratri* addit Rom. edit. *Ecce Esau frater tuus minitatur tibi occidere te, nunc ergo etc.* Deinde caput tertium continuat usque ad hæc verba, *omnia sine defectu ministrat*.

b Ita mss. quinque, ac edit. Am. atque Era. Mss. autem Remig. & Theod. cum Rom. edit. *Sed ne id acciderat*; edit Gill. *acciderit*. Iterum hoc ipso loco, ubi edit. Am. ac Era. *dicamus ad Rebeccam*; Gill. ac Rom. cum mss. omnibus habent, *discamus a Rebecca*.

c Rom. edit. hic novum caput ordiebatur his verbis, *Et misit Isaac Jacob: et abiit in Mesopotamiam ad Laban etc. Profectus est Jacob, & in itinere dormivit*. Eadem edit. duos alios Scripturæ versus paucis interjectis inseruerat, sensui quidem haud inutiles, sed quos nec in aliis ullis edit. & mss. reperias.

d Dictio *jus* ex omnibus edit. aberat, quam nos ex omnibus mss. Gall. restituimus.

e Septem mss. optimæ notæ, *magisterio colligebat*.

f Edit. Rom. *In canalibus*, contra alias omnes edit. & mss. in quibus legitur, *inventis*. forte *in venis*, aut *in lenis*, ἐν ταῖς ληνοῖς; quod vertit Augustinus, *in alveis*, Sed nostris conjecturis in textum nihil permittimus.

rum fidei sacræ non degeneres ediderunt. Per storacem significatur incensum & sacrificium vespertinum, quod Deo Patri defertur in psalmo. (Ps. 104. 2.) Per nucinam virgam sacerdotale Christo munus defertur. (Num. 17. 8.) Hæc enim virga Aaron quæ reposita floruit, qua sacerdotalis gratia sanctificationis emicuit. Per platanum spiritalis fructus significatur ubertas; quia arbori huic vitis annectitur, ut ejus læta consortio, in partus se se uberes fundat. Siquidem dominicæ munera passionis, remissionemque omnium peccatorum adjuncta Spiritus gratia dare consuevit.

CAPUT V.

Jacob divino jussu in patriam revertitur ob Labani ejusque filiorum invidiam. Hæc si exorta sit, quomodo declinanda: qua etiam ratione sapiens inanis numquam esse possit. Post quæ mysterium in Labano generi bona perscrutante, in Jacob, atque ejus uxoribus designatum exponitur.

20. [a] His itaque, ut Scriptura dicit, dives factus est, valde bonum gregem nutriens Christo, quem fidei titulo, & varietate virtutum gloriosi nominis nobilitavit insignibus. Itaque nec sibi videbatur angustus, censu fidei opimus, & Labæ filiis ut opulentissimus in invidiam vocabatur, qui suum gregem alieni gregis accessione cumulasset. Et dixit ei Deus: (Gen. 31. 3.) *Revertere in terram patris tui, & in gentem tuam; & ego ero tecum*, ostendens nihil ei deesse, cui adesset [b] omnium plenitudo: hoc solum abundare perfecte, in hoc constare omnia, & omnia ad ipsum referri. [c] Nihil ei novum, nihil superfluum necessarium, cui pax fida suppeteret, per quam reconciliaret quæ primum fuerant discrepantia. (Ibid. 35. 20.) Nec mirum si pacem haberet, qui columnam statuerat, & unxerat Deo, quæ est Ecclesia. (1. Tim. 3. 15.) Columna enim & firmamentum dicta est veritatis. Eam unguit qui in Christum fidei, in pauperes misericordiæ fundit unguentum.

21. Nunc consideremus qualis vir justus esse debeat, si invidia fuerit exorta. Primum ut declinet eam; melius est enim sine lite abire, quam residere cum jurgio. Deinde ut talia possideat, quæ secum auferre possit; ut in nullo teneri ab adversario possit obnoxius, sed dicat: *Cognosce si quid tuum est apud me*. (Gen. 31. 32. & seq.) Et quæsivit Laban, & nihil suum invenit apud Jacob. Magnus vir, & vere beatus, qui nihil potuit suum amittere, nihil alienum habere, hoc est, nihil minus habere, nihil superfluum. ITAQUE ILLE perfectus est, cui nihil deest: justus, cui nihil superest. Hoc enim est justitiæ tenere mensuram. Quanta virtus cujus societas lucrum dabat, non irrogabat dispendium? Hoc est perfectum esse, adhærentibus sibi commodi plurimum dare, nihil adferre incommodi.

22. Denique is qui nocere cupiebat, inanem eum non potuit dimittere. Sapiens enim numquam inanis est, semper in se habens amictum prudentiæ, (De pœnit. dist. 2. cap. Sapiens.) qui potest dicere, *Justitiam induebam, & vestiebam judicium*, sicut dixit Job. (Job 29. 14.) Namque hæc mentis sunt interna velamina, quæ nemo alius possit auferre, nisi cum aliquem sua culpa despoliat. Denique sic despoliatus Adam, nudus inventus est: at vero Joseph etiam vestimento exteriore rejecto, nudus non erat, qui salva habebat indumenta virtutis. Numquam ergo inanis sapiens. Nam quomodo inanis, qui de plenitudine Christi accipit, & servat acceptum? Quomodo inanis, cujus repleta est anima, quæ acceptæ gratiæ vestimenta custodit? Illud metuendum est, ne quis innocentiæ velamen amittat, ne impii sacrilegæ persecutionis impressione terminos justitiæ supergressi, vestimentum animæ ac mentis eripiant. Quod non facile accidit, nisi prius aliquem vox suæ iniquitatis exuerit. Unde & David dicit: *Si est iniquitas in manibus meis ...... decidam merito ab inimicis meis inanis: persequatur inimicus animam meam, & comprehendat.* (Psal. 7. 4. & 5.)

23. Nemo ergo ex inimicis potest tuam animam comprehendere, nisi prius inanis fuerit effecta. Noli igitur metuere eos qui possunt auri argentique compilare thesauros. Isti tibi nihil auferunt. Hoc enim auferunt quod non habebas: hoc auferunt quod possidere non poteras: hoc auferunt quod non ornabat animam tuam, sed onerabat: hoc auferunt quod non locupletabat cor tuum, sed potius deprimebat. *Ubi enim fuerit thesaurus tuus, ibi erit & cor tuum*, (Matth. 6. 21.) sicut legi audisti hodie. Multi seris portarum suarum includunt aurum suum, sed ii nec vectibus & claustris suis credunt: multi vigiles adhibent, sed ipsi quoque plus ipsos solent timere custodes:

a Ita mss. omnes atque edit. excepta Rom. in qua legitur: *Dixit autem Dominus ad Jacob: Revertere in terram patris tui, & in gentem tuam, & ego ero tecum. Dives valde factus erat Jacob bonum gregem*, &c. Iterum eodem loco edit. Am. & Era. *et varietate virtutum nobilitabat insignibus*. Gill. ac Rom. *et variarum virtutum nobilitabat insignibus*. Mss. omnes ut in textu.

b Edit. Rom. cum paucis mss. voci *plenitudo* jungit vocem *virtutum*, quæ in aliis melius omittitur. Nam *plenitudo* hic Deum ipsum designat, qui omnium bonorum plenitudo est. Rursus tibi cunctæ edit. ac plures mss. *Abundare perfecte*, alii aliquot habent *abundare perfecto*.

c Rom. edit. *Nihil ei novum, superfluum, aut necessarium*. Mss. Torn. Long. Valc. & Theod. *Nihil ei novum*. Theod. secunda manu; *novum, nihil superfluum, aut non necessarium*. At lectionem nostram, quæ aliorum mss. ac vet. edit. est, aliis præstare autumamus. Sunt enim in numero quibus nova & superflua opinionis errore sunt necessaria.

des: multi defosso auro incubant, aurum eorum sub terra, & cor eorum sub terra. Cave ergo ne & tu cor tuum terræ vivus infodias. Non ergo auri istius metuendi fures. Ille tibi cavendus est fœnerator, qui substantiam animæ tuæ scrutatur, si qua peccati gravioris æra contraxeris, qui cor tuum includit solo, qui animam tuam eo cespite obruit, quo aurum texeris, qui mentem tuam * centesimarum incurvat usuris, & gravi condit sepulcro, de quo nullus resurgit. Sequere sanctum Jacob, qui neque de alienis vitiis quidquam habebat, neque suarum virtutum erat inanis & vacuus, qui erat justitiæ fructu repletus. Sed hæc moralia.

24. Illud mysticum, quod venit ad eum * Laban, hoc est, dealbatus, quia & satanas transfigurat se in Angelum lucis, & cœpit ab eo sua requirere. Respondit ei Jacob: *Cognosce si quid est tuum apud me*, hoc est, nihil tuorum habeo. Quære si quid agnoscis vitiorum tuorum & criminum. Nihil mecum abstuli a fraudum tuarum, dolique consortia ulla non habeo, omnia tua tamquam contagium refugi. Et quæsivit Laban, & nihil suum reperit. Quam beatus vir, in quo inimicus nihil invenit, quod suum posset dicere: in quo diabolus nihil offendit, quod suum agnosceret! Impossibile videbatur istud in homine, sed typum gerebat ejus, qui dicit in Evangelio: *Venit hujus mundi princeps, & in me inveniet nihil.* Nihil est enim quidquid est diaboli, quod nullam potest habere perpetuitatem atque substantiam.

Gen. 31. 32.

Johan. 14. 30.

25. Ipse autem est qui præfigurabatur in Jacob dominus Jesus, duorum vir conjugiorum, hoc est, consors, quidam Legis & gratiæ, qui virginem Rachel ante dilexit, & prædestinatam sibi in conjugium pio amabat affectu. Sed quoniam Lia tamquam Lex subintravit, & oculis infirmior obrepsit tamquam Synagoga, quæ mentis cæcitate Christum videre non potuit, superabundavit gratia sanctæ Rachel, quæ supra primum illud est expetita conjugium, quæ Ecclesiæ principatum futurum jam tunc nominis sui interpretatione signabat. Beata Rachel, quæ abstulit opprobrium suo partu: beata Rachel, quæ abscondit cultus, erroresque gentilium, quæ simulacra eorum plena esse immunditiæ declaravit. Nemo credat paternæ pietatis læsam esse reverentiam, quod stante patre sedit; quoniam scriptum est: *Qui plus fecerit patrem aut matrem, quam me, non est me dignus.* Ubi causa agebatur religionis, fides debuit sedem habere judicii, & quasi rea stare perfidia.

Gen. 29. & seq.

Matt. 10. 37.

CAPUT VI.

Angelos in itinere videt S. Jacob. Idem fratri occurens septies adorat. Denique concordiam ab eo petiturus in castris dormit. Quæ omnia quid significent, aperitur.

26. b HÆc eo usque probata sunt, ut proficiscenti sancto Jacob Angeli Dei occurrerent. Denique vidit castra Dei applicantia, & ait: *Castra Dei hæc sunt.* Perfectis enim & fidelibus divina solent adesse præsidia. Perfectus autem cogitabat de reconciliatione fraterna; ita ut humilitate c eum invitaret, officiis acquireret, muneribus quoque emendum putaret. Occurrit itaque fratri cum muneribus, uxoribus, & pignoribus suis; ut etiamsi ipse indignaretur, necessitudinis obsequiis inflecteretur.

Gen. 32. 1. & 2.

27. *Et adoravit septies in terra.* Quid sibi istud vult esse? Lex dicit: *Dominum Deum tuum adorabis, & ipsi soli servies;* & hic adorat intemperantem, iracundum, minantem parricidale flagitium. An terram adoravit, illam humano cruore concretam, serpentium infusam venenis, aut jejuna infelicem glarea, aut duris atque asperis inhorrentem cautibus? Quid sibi etiam vult quod septies adoraverit? Hæreret solutio, nisi illud occurreret quod Petro interroganti in Evangelio: *Si frater meus in me peccaverit, quoties dimittam ei, usque septies? Respondit ei dominus Jesus: Non solum septies, sed usque septuagies septies:* d Hoc igitur prophetico spiritu sanctus Patriarcha significat, in advenientem respiciens, qui non solum usque septies; sed etiam usque septuagies septies veniam fratri laxari juberet; ut ejus contemplatione conventus Esau injuriam quam se accepisse putabat, remitteret fratri, & quamvis læsus in gratiam rediret; quia propterea carnem suscepturus erat dominus Jesus,

Gen. 33. 3. Deut. 6. 13.

Matth. 18. 21. & 22.

Centesima usura est quæ fœneratori singulis mensibus pars centesima sortis solvitur; atque adeo summa capitis seu sortis centesimo mense usuris adæquatur. In hunc libro *De Tobia* ardenter invehitur Ambrosius.

* Confer sodes hunc locum cum iis quæ dicuntur lib. De *Fuga sæculi* cap. 4. num. 22. & 23.

a Vet. edit. cum mss. nonnullis: *fraudum tuarum dereliqui consortia:* illa (vel ut mss. *ulla*) *non habeo*. Frigide.

b Ita cuncti mss. ac edit. præter Rom. quæ hoc initium capitis exhibet in eam formam, *Et Jacob abiit viam; & respiciens vidit castra Dei metata, & obviaverunt ei Angeli Dei. Proficiscenti*, &c.

c Omnes edit. ac mss. aliquot, *eum invitaret .... emendum putaret* Alii mss. antiquiores & numerosiores, *eum invitaret... emendum*. Long. Valc. *emendandum, putaret* Syllepsis est qua constructio refertur ad vocem *fratris* in priori membro potestate comprehensam. Post verbum *putaret*, subjungit edit. Rom. *Dixit enim: Placabo faciem ejus in donis præcedentibus;* quod superfluum est, & in omnibus mss. & aliis edit. desideratur.

d Cod. Long. Remig. & Theod. secunda manu, *Hæc igitur prophetia Spiritum sanctum Patriarcha significat*.

sus, & venturus in terras, ut multiplicatam nobis donaret veniam delictorum. A

28. Denique petiturus a fratre concordiam dormivit in castris. Perfecta virtus habet quietis tranquillitatem & stabilitatem; ideo Dominus donum ejus perfectioribus reservavit dicens: *Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis.* (Johan. 14. 27.) Perfectorum est enim non facile mundanis moveri, non turbari metu, non exagitari suspicione, non terrore concuti, B non dolore vexari: sed quasi in littore tutissimo adversum insurgentes fluctus saecularium procellarum mentem immobilem fida statione placidare. Hoc firmamentum christianis mentibus Christus invexit, pacem internam invehens animis probatorum; ut non turbetur cor nostrum, neque exagitetur animus. Hanc pacem super omnem mentem esse Apostolus doctor adseruit dicens: *Et pax Dei quae exsuperat omnem mentem, custodiat corda vestra, & sensus in Christo Jesu.* (Phil. 4. 7.) C Fructus itaque pacis est non perturbari in pectore. Denique vita justi quieta est, injustus autem inquietudinis & perturbationis plenus est. Itaque amplius suis suspicionibus affligitur impius, quam alienis plerique verberibus: majoresque vibices vulnerum in ejus animo sunt, quam in eorum corpore qui ab aliis verberantur. D

29. Grande est intra se aliquem tranquillum esse, & sibi convenire. Foris pax aut imperatoris sollicita providentia, aut manu militum quaeritur, aut bellorum prospero cedit eventu, aut internecione aliqua barbarorum, si in se hostili motu sua arma convertant. In ea pace nulla nostra virtus, sed eventus est. Certe gloria pacis illius ad imperatorem refertur: istius pacis fructus in nobis est, E quae est in mentibus singulorum, quae tenetur affectibus. Istius pacis major est fructus, quo spiritalis nequitiae tentamenta, quam quo arma hostilia repelluntur. Ista pax sublimior, quae corporalium passionum excludit illecebras, perturbationesque mitigat, quam ea quae barbaricos sedat incursus. Plus est enim clauso intra te hosti resistere, quam remoto. F

CAPUT VII.

Jacob cum Deo luctatur, & tacto femoris nervo claudicat. Vim Dinae illatam fratres ulciscuntur, quos Jacob pater improbat. Is jubetur in Bethel habitare, quo sancta Ecclesia praefiguratur.

30. Itaque Jacob qui cor suum ab omni simultate mundaverat, & pacificum affectum gerebat, postquam rejecit omnia sua, solus remansit, & luctatus est cum Deo. (Gen. 32. 24. & 25.) Quicumque enim saecularia negligit, ad imaginem similitudinemque Dei propius accedit. Quid est enim luctari cum Deo, nisi virtutis suscipere certamen, & cum superiore congredi, potioremque ceteris imitatorem fieri Dei. Et quia insuperabilis erat (Ibidem.) fides ejus atque devotio, secreta ei mysteria Dominus revelabat, tangens latitudinem femoris ejus; eo quod ex ejus erat generatione dominus Jesus oriundus ex Virgine, qui Deo nec impar, nec inaequalis esset: cujus crucem obstupescentis femoris latitudo signabat; eo quod diffusa per universum mundum remissione peccati, salutaris foret omnibus, qui stupore sui corporis ac sopore resurrectionem tribueret defunctorum. Unde non immerito exortus est sol sancto Jacob, cujus generi crux Domini salutaris illuxit: simul quia sol ei oritur justitiae, qui Deum cernit; quia ipse est lumen aeternum.

31. Claudicavit autem Jacob a femore suo: *Propter hoc non manducant hodieque filii Israel nervum.* (Ibid. 32. 32.) Utinam manducassent & credidissent. Sed quia non erant facturi voluntatem Dei, ideo non manducaverunt. Sunt & qui ita accipiant, quod ideo claudicaverit ab uno femore Jacob, quia duobus populis ex ejus generatione manantibus, unius stupor jam tunc circa fidei gratiam declarabatur futurus. Ipse est ergo populus qui stupore perfidiae claudicavit.

32. [a] Denique non multo post revelationem istiusmodi cum esset ab alienigenae filio Dina filia Jacob deflorato virginitatis pudore temerata, fratres ejus qui non intellexerunt mysterium, alienigenas qui societatem fidei per conjunctionem generis offerebant, vindictae studio peremerunt. Jacob autem qui morali mansuetudine clementiam diligebat, vel mystico spiritu sacramentum congregandae ex gentibus praevidebat Ecclesiae, invitus & dolenter [b] scenam illam exactae ultionis accepit. Unde prophe-

a Rom. edit. sola: *Egressa est autem Dina filia Lia, quam peperit Jacob, ut cognosceret filias indigenarum: et vidit eam Sichem filius Hemor Hevaeus, princeps terrae; et accipiens eam dormivit cum illa. Denique non multo post factam supra revelationem cum esset* &c. Quibus verbis cap. 7. exorditur.

b Scenam locum arboribus opacum esse diximus l. 2. Hexaem. c. 8. n. 32. Sed quia poemata dramatica quae istic antiquitus agebantur, in theatra postmodum translata sunt; ideo scenae nomen ad haec significanda, & inde per synecdochen ad cruentas actiones, quales in eisdem exhiberi solent, traductum est. Quapropter parum scite pro *scenam* mss. nonnulli *caedem* posuerunt.

phetanti adventum domini Jesu responsum A divinum est datum: (Ibid. 35. 1.) *Exurgens adscende in locum* [a] *Bethel*, hoc est, in domum panis, ubi natus est Christus, sicut Michæas (Mich. 5. 2.) propheta testatus est dicens: *Et tu Bethleem domus Ephrata non es minima, ut sis inter principes Juda. Ex te enim exiet princeps Israel, & egressus ejus ab initio, a diebus sæculi*. Vere domus panis, quæ domus Christi est, qui nobis panis salutaris advenit e cælo; ut jam nullus esuriat cibum sibi immortalitatis acquirens. Ibi B jubetur habitare Patriarcha, ibi altare facere Deo qui apparuit ei. (Gen. 35. 1. & seq.) Ibi deos accepit alienos, & abscondit eos [b] sub lentisco: ibi quoque sepulta est Rachel in via Ephrata, hæc est, Bethleem. Ibi etiam columnam statuit Jacob supra monumentum ejus.

33. Quanta mysteria, quia ibi est Ecclesia Dei, in qua apparet Deus, & loquitur cum servis suis. Ibi eripiuntur, C & absconduntur simulacra gentium. Fides enim Ecclesiæ omnem observantiam gentilitatis abolevit. Sed cur sub lentisco absconderit, quæro? Certe genus istud infructuosum est. Ibi ergo sunt dii gentium, ubi nullus est fructus. Ibi inaures gentilium infodiuntur quas dederunt Jacob, ut jam novam linguam audire adsuescant; veterem perfidiæ sonum nesciant, obsurdescant aures eorum sacrilegio, & mundentur ad gratiam. Non D immerito ibi sanctus Daniel falsum adversus Susannam testimonium deprehendit. Ibi enim volebat adhuc radices suas locare perfidia: sed latere non potuit, quia prophetico spiritu deprehensa est. Congruus autem error [c] presbyteri veræ confessioni, ut ibi contaminatam diceret castitatem, ubi gentium defossa simulacra sunt. Sed veritas Ecclesiæ [d] non texit perfidiam, sed abscondit, & aures gentilitatis obstruxit.

34. Convenienter quoque ibi sepulta est sancta Rachel; quia omnes qui baptizantur in Christo, consepeliuntur cum Christo. Sic enim docemur, dicente Apostolo: (Rom. 6. 4.) *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem; ut quemadmodum ille surrexit a mortuis per propriam virtutem suscitatus, ita & nos ejus gratia resurgamus*. Tunc igitur vere absconditur omnis error gentilium, cum quis fuerit ablutus a vitiis; quia confixus cruci vetus homo noster nescit jam veteri servire peccato. Competenter etiam columna statuitur supra monumentum Rachel; quia Ecclesia est columna & firmamentum veritatis.

CAPUT VIII.

De laudabili sancti Jacob senectute: in qua futuras dubiasque res, ac vitæ suæ finem prævidet; nec non agenda disponit.

35. Senuit autem Jacob; & jam ante senuerat moribus: sed certabant in eo impigra vivacitas juventutis, & tranquillitas senectutis. Est enim & senectus virens gratia, & juventus cana consiliis, de qua dicit Scriptura: *Senectus enim venerabilis*. Et, *Ætas senectutis vita immaculata*. (Sap. 4. 8. & 9.) [e] Ex hac vita fuit Jacob, qui bonis operibus prævenit tempus longævæ senectutis; ut & fructum ejus ante tempus carperet, & postrema ejus in tempore non timeret. Beatus quidem & juvenis qui bene vivit: sed beatus & senex qui bene vixit. Quod enim juvenis sperat, adeptus est senior: quod senex fuit, optat hoc esse qui juvenis est. Certe hic inquieti maris longiore sibi adhuc cursu manente, jactatur fluctibus: senex vero sicut in portu, ita in statione est senectutis. Erat itaque hujusmodi Jacob, qui vix speranda juvenibus bona incolumi & tuta gratiæ clave jam clausa & obsignata tenebat. Quod autem possideas, eo quod adhuc speres, præstabilius est. Erat ergo senex Jacob, ad quem juvenes adversa temporis alicujus tempestate perculsi tamquam in portum se recipiebant: E ipse autem tamquam in specula vitæ hujus positus sollicito prætendebat affectu, & longe ante rebus dubiis prævidebat remedia.

36. Denique fames erat in tota terra, & (Gen. 42. 1. & seq.) senex depositus quæ alacres juvenes ignorabant, [f] interim primus utrum audierit videto. Primus admonuit filios suos in Ægypto exuberare frumenta, & eo proficiscen-

[a] Non hic solum, sed etiam l. 1. de Abrah. c. 2. n. 5. & 6. ac l. 2. c. 5. n. 21. mss. melioris notæ legunt *Bethleem*. Et certe Ambrosio eumdem locum esse Bethleem ac Bethel, cum hujus vocis expositio, quam illi semper subjicit, tum orationis series non obscure indicant. At lectionem omnium edit. & non paucorum mss. immo Scripturæ etiam auctoritate munitam retinuimus.

[b] Ita mss. omnes ac edit. ant. Rom. vero ex Bibliis reposuit hic & infra *sub terebintho*.

[c] Rom. edit. *presbyterii veræ confessionis; ut ibi contaminatam diceret castitatem*. Aliæ cum mss. omnibus conveniunt, nisi quod habent *confessionis*. Minus bene. Hujus enim loci hic sensus est: Error seu mendacium presbyteri adversantis Susannam sub arbore infructuosa corruptam fuisse, significavit ibi castitatem fidei contaminatam, ubi gentium &c. Nam quod supra dicitur Daniel ibi falsum testimonium deprehendisse, vox *ibi* non ad arborem Bethel, sed aliam ei sterilitate similem referenda est.

[d] Edit. vet. *non texit perfidiam, & aures* &c. Rom. *non detexit perfidiam, sed abscondit, & aures* &c. Mss. vero legunt *texit* cum vet. edit. at in reliquis cum Rom. conveniunt. Videtur autem Doctor sanctus id innuere, Ecclesiam in Danielis, calumniæ presbyteros convincentis, persona gentilitatis perfidiam non tegere, id est non dissimulare, sed convincere: postea tamen in gentilibus qui convertuntur eam per baptismum abscondere seu abluere, ut quæ sequuntur, satis ostendunt.

[e] Rom. edit. *Senuerat ergo Jacob. Vet. Ex hac vita fuit Jacob*. Melius mss. omnes, *Ex hac vita fuit Jacob*, id est, ejusmodi vitam duxit, qualis supra descripta est.

[f] Edit. omnes, *Primus audierat, primus admonuit filios*. At mss. contra in nostram lectionem conspirant, nisi quod pro, *videto*, nonnulli habent, *videro*. Quod satis cum initio cap. 8. libri de Josepho convenit, ubi illud adseveranter pronuntiavit.

ciscendum, ut emerent quæ sibi adu- A sum necessaria forent. Libenter etiam ipse juvenum consiliis acquiescebat, ut etiam filium juniorem simul mitteret. Et renuntiantibus illis quod Joseph filius ejus viveret, infracto licet corpore, sed vivida animi virtute, non exspectavit ut filius ad se veniret, sed ipse magis perrexit ad filium. Pietati enim mensura ordinis non præponderat. Nulla itaque sensit impedimenta fessæ senectutis, cum pergeret. Pietas enim levabat laborem. Verum ubi B recepti filii fructu potitus, aliquanto exacto tempore, decem & septem videlicet annorum, quod secundum illam Patriarchæ longævitatem exiguæ portionis tempus est, finem vitæ sibi appropinquare cognovit, Vocavit Joseph filium, & per generationis suæ futurum heredem constrinxit eum, ne in Ægypto sepeliretur. Acceptaque fide, cum paulo post infirmaretur, & venisset ad eum filius suus Joseph, velut resumtis viribus sedit supra C lectum suum, & benedixit patriarchas duodecim, & prophetavit.

Ibid. 41. 11. Ibidem 45. 28. Ibidem 47. 29. Ibid. 48. 1.

CAPUT IX.

Jacob morti proximus atque oculis captus, tamen beatus ostenditur: cujus præterea multiplex commendatio, sed maxime ob patriarcharum benedictiones, proponitur; ac demum concluditur nec ipsum nec sanctorum alium propter ærumnas minus beatum haberi oportere.

37. Dicant nunc aliqui non beatum Jacob, cum in ipsis mortis esset diebus, qui pene plura cum Deo, quam cum hominibus alloquia miscebat: non beatum cum oculi ejus gravarentur in senectute, & non posset videre. Videtur enim quibusdam cæcitas esse gravis ærumna calamitatis. Sed tunc quoque beatus Jacob: quia discernebat spiritu, quod oculis discernere adspectuque non poterat. Videbat futura, qui æstimabatur non videre præsentia. Denique erravit & ipse Joseph, ut cum ad dexteram ejus applicasset filium suum seniorem, & ad sinistram ipsius, hoc est Jacob, applicasset filium juniorem; ut ætatis ordo benedictionis ordinem reservaret, extenderet dexteram suam super nepotem juniorem, & sinistram super seniorem nepotem, & volenti filio patriam dexteram super Manassen seniorem convertere responderit: *Scio, fili, scio, & hic erit in populum, & hic exaltabitur: sed frater ejus junior major illo erit*. Et causam prælationis adjunxit dicens: *Semen ejus erit multitudo gentium*. Adeo licet impedito corporis adspectu, melius videbat, ut videntem doceret errasse. Quis enim melius videt, quam qui videt Christum? Aut quis potest dicere oculis impeditum eum, qui videbat in Christo refulgentem Ecclesiam? Nonne igitur clarum est, quod debilitas beatitudinem impedire non possit? Ille oculorum impeditus munere, ille defatigatis corporis viribus in lecto tamquam in sepulcro corpus relinquens adsurrexit in se, & longe ab aliis, atque intra semet ipsum se se colligens præsentibus se rebus subduxerat, & novissimorum dierum futuræ miscebatur ætati. Sic enim scriptum est: *Annuntiabo*, inquit, *vobis quæ occursura sunt vobis in novissimis diebus*.

Ibidem 48. 13. & seq. Ibidem. Ibid. 49. 1.

38. Quid igitur ei deerat, cui Deus aderat, qui ei profecturo dixerat: *Descendam tecum in Ægyptum: & ego deducam te in perpetuum*? Nec defuit, quando in eo Spiritus sanctus loquebatur. Quis tam potens in suo domicilio, quam iste in alieno? Quis tam abundans in ubertate, quam iste in fame? Quis tam fortis in juventute, quam iste in senectute? Quis tam actuosus in negotio, quam iste in otio? Quis tam velox in curriculo, quam iste in lectulo? Quis tam lætus in flore adolescentiæ, quam iste in mortis confinio? Quis tam dives in regno, quam iste in peregrino loco? Denique reges benedicebat. Nec immerito pauper non erat, qui nullo D indigebat. Pauper non erat, qui se pauperem non putabat. Et quis pauperem dicat, cujus conversatione dignus orbis terrarum non fuit? Et ideo conversatio ejus erat in cælo. Hic vero prædives in divitiis simplicitatis & sinceritatis, decorus majore animæ quam corporis pulcritudine quæ marcescere non novit, ætate impiger, cui liceret, cum vellet, corporeo isto exire gurgustio, & superna paradisi mentis vigore penetrare, exsultans E spiritu, cum sepulcri extrema mandaret. Non enim terreno se tumulo claudendum, sed superno recipiendum domicilio præsumebat; & ideo tamquam alteri mandabat sepulcrum: sui autem securus mortem illam immortalitatem putabat. Videbatur corporis implicatus impedimento, & vigilanti in futura tempora præcurrebat affectu, dicens de persecutoribus Domini, qui de tribu Simeon & Levi * auctores erant nequitiæ processuri: *In consilium eorum non veniat anima mea, & in occursum eorum non contendant viscera mea*. Quis autem tam validus in virtute, quam fortis iste in infirmitate, qui dicebat: *Maledictus furor eorum, quia superbus & temerarius; & ira illorum, quia indurata est. Dividam eos in Jacob, & dispergam illos in Israel*.

Ibid. 46. 3. & 4. Ibid. 47. 7. Ibid. 49. 6. Ibidem 7.

39. Quis

* Scilicet scribæ ac sacerdotes, ut ipse exponit lib. de Bened. Patriarch. cap. 3.

36. Quis vero tam canorus cantibus, quam iste vocibus, qui toto auditus est mundo, qui per omnes populos, per omnes auditur ætates? [a] Quis tam suavis numerus septem vocum differentias oblocutus, quam iste septemplici Spiritus sancti gratia resultavit? Qui licet membris resolutus, tamen adtollens se animo, & erigens spiritu, corporis sui tamquam citharæ harmoniam dissoluta membrorum compage destructam alta mente despiciens non requirebat, sed otiosam jacere humi patiebatur. Ipse autem cantu se mulcebat interno, & prophetico se modulamine delectabat dicens: *Juda, te laudabunt fratres tui: manus tua super dorsum inimicorum tuorum: adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda: ex germine mihi adscendisti: recumbens dormisti ut leo, & tamquam catulus leonis. Quis suscitabit illum?* Et infra: *Lavabit in vino stolam suam, & in sanguine uvæ anaboladium suum. Hilares oculi ejus a vino, & dentes candidiores lacte.* Quis cantus dulcior, quis sonus suavior, quam remissio peccatorum, & resurrectio mortuorum? Hunc cantum sanctus David, ille divinæ organum vocis, & dominici sermonis interpres cithara cecinit spiritali. His modulis gratiæ sublimem illum animum mentemque mulcebat. Hoc cantu mundi istius aspera mitigavit, hoc sonitu sæculi dura mollivit, hoc psalterio terrorem mortis infregit, hac suavitate chordarum inferna calcavit.

Ibidem 8. & seq. — Ibidem 11. & 12.

37. Sed audiamus etiam alia quæ sanctus Jacob patriarcha admirabilli illo suæ organo mentis increpuit: *Nephtalim vitis remissa, porrigens in germine suo decorem. Filius meus ampliatus Joseph, filius meus adampliatus, zelo appetitus filius meus, filius meus adolescentior ad me revertere.* Et infra: *Prævaluit super benedictiones montium manentium, & desideria collium æternorum.* Quid dulcius benedictione? Quid gratius æternitate? Et ipsa verba sunt cantus, & in verbis magna votorum sunt præmia, meritorum fastigia.

Ibidem 21. & seq. — Ibidem 26.

38. Quid suavius sancto Joseph, qui nos liberavit ab opprobrio, crucis Dominicæ sacramento? Sicut enim maledictum factus est Christus, ut maledictum solveret Legis; & peccatum factus est, ut mundi peccatum tolleret: ita opprobrium factus est, ut gentilitatis opprobrium auferret: sed illud opprobrium Christi thesauris Ægypti pretiosius æstimatum est. Et ideo Moyses Pharao regis aulam reliquit, & fidei elegit opprobrium, cui

A se opprobrio maria dividebant. Ipse ergo Nephtalim vitis totum remissa per mundum, ut omnibus populis ubertatem poculi spiritalis infunderet. Ipse est ampliatus, habens nomen super omne nomen, qui quoniam se pro omnibus obtulit morti, ideo audivit a Patre: *Ad me revertere.* Loquebatur Jacob, & Deus audiebatur. Ille benedicebat, & Deus personabat dicens Filio: *Ad me revertere*, hoc B est, post passionem revertere. Revertere ad sedem tuam, revertere cum trophæo, revertere ad me; ut te resurgentem defuncti sequantur, & tua potestate pariter, atque exemplo resurgant, ut fias primogenitus ex mortuis, ut ad dexteram sedeas Patris. Unde & Filius dixit: *Amodo videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram virtutis Dei.* (Matt. 26. 64)

39. Neget quis beatum Jacob in ipso C mortis supremo, qui divina fundebat oracula. Neget beatum Joseph in carcere, ubi sapientiæ spiritu interpretabatur somniorum quæ audierat, veritatem, & futurorum seriem revelabat. Neget beatum Esaiam, cum medius secaretur: Hieremiam, cum mergeretur: Daniel sanctum, cum inter leones staret intrepidus, & prandium ei raptus ab Angelo propheta deferret. Non utique ideo D beatus, quia alienum prandebat prandium: sed quia meritis suis impasta leonum ora claudebat. Quis autem non beatam dixerit matrem Machabæorum, quæ septem filiorum funeribus octavam se addidit ad laudem cælestis triumphi?

CAPUT X.

Quantæ laudi fuerint sacerdoti Eleazaro supplicia constanter tolerata, propter quæ vere beatus sit judicandus. E

40. Nec te, Eleazare, prætermittam, [b] utpote sacerdotem sacerdos, sed tuis juvandus oratis: qui genere sacerdos, peritus in Lege, maturus ævi, cum oblatus esses Antiocho persecutori, nec tentamentis potuisti capi, nec præmiis inflecti, nec suppliciorum F acerbitatibus frangi. Denique a blandimentis cœpit, quia judicabat tormenta sua posse superari. Erubesco, inquit, canitiem tuam, revereor senectutem, miror prudentiam: cur abstinendum bonis epulis putes quas natura largitur? Relaxa istiusmodi pervicaciam, expergiscere aliquando, dum adhuc malo tibi per-

(2. Machab. 6. 18. & seq.)

[a] Ita mss. Theod. Valc. Vict. & Colb. Alii vero, *Quis tam suavis* (Thuan. *suave*) *nomen ejus septem vocum differentia oblocutus*. Edit. vet. *Quis tam suaviter septem vocum differentias oblocutus*. Rom. denique, *Quis tam suavibus numeris septem vocum oblocutus discrimina*. Forte quod videretur Ambrosius allusisse ad illud Virgil. 6. Æneid.

Obloquitur numeris septem discrimina vocum.

[b] Omnes edit. ac plures mss. *ut pote sacerdotum sacerdos, sed tuis juvandus*. Rom. edit. *juvandum oratis*. Optime cod. Torn. Theod. & Valc. *ut pote sacerdotem sacerdos*, &c. Rursus mss. aliquot, & cunctæ edit. *qui genere sacerdos*: aliquot alii, *qui genus sacerdotale*. Thuan. ac Rem. legunt, *qui gentis sacerdos*.

suadere, quam extorquere; ne victus A suppliciis facias, quod refutas ratione invitatus. Ad hæc respondit senex: Nos, Antioche, non * intentione ducimur, sed reverentia Legis tenemur, quæ a suilla carne abstinendum præcipit. Pulcherrimam judicas creaturam; negare tamen non potes quod potior sit temperantia, quam voluptas, potior legis obedientia, quam prævaricatio. Quod si hoc leve putas, ut carne vescamur suilla: qui in mi- B nimis legem contemserit, quomodo in magnis tenebit? Aut si pretiosa est creatura hujusmodi; vindicaris, cum eo quod sit pulcherrimum, defraudamur. Abstinentia autem nostra disciplina est castimoniæ. Discimus enim resecare luxuriam, cupiditates vincere, excludere concupiscentias, delectationibus corporis obviare. Fortitudinis quoque exercitium est, pœnis pro Lege non cedere. Justitiæ quo- C que insigne atque prudentiæ, ut quod sequendum elegimus timore Dei, morte proposita reservemus. Quis escam imperet liberis? Quis autem se ridendum [a] præbeat ut in hoc serviat, & non ridebitur? Non sum ita senex, ut mihi non juvenescat animi fortitudo.

41. Suspensus itaque cum hinc atque inde graviter verberaretur, nec jam ferrent senilia membra verberum pœnas, D lassatis carnificibus atque extensoribus, in terram deflexus inflexibilem mentem gerebat. Et quidem seu longævam miseratus ætatem, seu tentamentis circumvenire desiderans: Responde, inquit, tantummodo te manducaturum: nos te escæ ejus immunem præstabimus. At ille clamans: Nequaquam, inquit, contingat mihi, ut fiam senex incentivum juvenilis erroris, qui hucusque eram forma salutaris instituti. His ego ludibriis, ut paululum vi- E vam lucrabor, & totius vitæ labores addicam brevis viatico senectutis? Senectus portus debet esse, non vitæ superioris naufragium. Non te negabo, Lex patria, non abjurabo vos, sancta instituta majorum, non decolorabo vos infulæ sacerdotales, non te perfidiæ pulvere turpabo palam canities? Quid multa? Immoriendo tormentis factus est ceteris magisterium per- F severantiæ, qui electus erat ad infirmitatis exemplum. Beatus igitur, in quo non potuerunt tormenta rationem vincere. Annon beatus, qui potuit virtute animi victor esse pœnarum, pietatisque remiglo servare integram in tantis fluctibus passionem?

CAPUT XI.

De admirabili patientia ac fortitudine septem fratrum Machabæorum, quibus mater octava addita fuit, qui suis suppliciis meritum beatæ vitæ acquisierunt.

42. Post ipsum statuti sunt pueri septem cum matre. Insultare licet tyranno, qui dum callide a sene incipiendum putat, magistrum eligit quo discipulos faceret fortiores, quorum velut puerilem ætatem præmiis provocabat ad culpam, urgebat terroribus ad formidinem. At illi non degeneres tanto duce respondent: Quid nos contemnis vel circumscribis, [b] ut pueros? Sed fides cana est, sed valida disciplina. Experire certe, subjice quibus placet pœnis puerilia viscera, non invenies corda puerilia: nec potentiores erunt tormentorum machinæ, quam legitimæ observationis excubiæ. Quem vicit senectus, superabit æmula senectutis pueritia. Sequimur patrem filii, discipuli doctorem. Collige suppliciorum instrumenta proposita: meditationem patientiæ, [a] non terrorem infantiæ adferunt, [c] dum videntur.

2. Machab. 7. 1. & seq.

43. Jussit maximum natu eligi. At ille ridens: Recte, inquit, naturæ ordinem servas. Sed cur Dei legem temerandam putas? Et pro pietate quidem omnes maximi sumus: sed tamen a me inchoatum gaudeo. Quid quæris, tyranne? Confiteor nos summo Deo servire, & doces quid agere debeamus. Si tu tanta pertinacia vis extorquere veritatem, cur non omni virtute nos eam tenendam putemus? Quid plura? Adhibentur variarum genera pœnarum. Sed vicit pietas immanitatis furorem: exclusa est anima, non religio.

44. Secundus accessit, nec degener fratris munia piæ confessionis implevit. Et cum detraheretur membrana capitis, respondit: Aufertis quidem membranam, sed habeo galeam spiritalem, quam non potestis auferre. Et vere hanc galeam nemo potest auferre, sicut postea Apostolus docuit in Ecclesia Domini: *Quia caput viri Christus est*. Et, *Ejus sumus membra*. Recte puer istam divino spiritu doctrinam apostolicam prævidebat. Exuebant immanes bestiæ corium capitis, & pardalicis feritatibus sæviebant. At ille deficiens: Quam dulce est, inquit, mori pro religione, quam suavis omnis acerbitas mortis pro pietate; quia manet horum remuneratio laborum! Tua sunt,

Ibidem 7. & seq.

1. Cor. 11. 3. Ephes. 5. 30.

* *Intentione*, id est, propria voluntate ac electione; nisi forte idem sit, atque animi contentione & pertinacia.

a Vet. edit. cum parte mss. *præbeat? In hoc serviat, sed non ridebit*. Rom. *præbeat? Quis autem in hoc serviat, & non ridebitur*. Ab hac non multum recedunt alii aliquot mss. quos secuti sumus.

b Post vocem, *pueros*, addit edit. Rom. *pueri sumus*, quod nusquam alibi reperias.

c Mss. non pauci, nec inferioris notæ, *non terrorem inscitia adferunt*.

sunt, rex, graviora tormenta: tu tuis vehementius torqueris suppliciis; quia vides te vinci in potestate.

2. Machab. 7. 1. 10. & seq.

45. Et hoc defuncto, tertium statui sibi jussit. Et cum eum partim rentaret insidiis, partim cuperet terrore percellere, respondit ad eum: Non faciam voluntatem tuam, non succumbam imperio tuo. Per beatam illam fratrum meorum passionem, & nobilitatem, non negabo piam germanitatem. Quævis adhibeto supplicia, quibus magis urgens hoc proficias asperitate pœnarum, ut majora testimonia nostræ germanitatis accipias. Jussit itaque ei linguam amputari. At ille exclamans: Victus es, inquit, Antioche, qui organum vocis abscindi jubes. Confessus es te respondere non posse rationi, majoraque probas linguæ nostræ flagella, quam tua verbera. Nos enim tua verbera non timemus, tu nostræ vocis flagella non potes sustinere: sed hæc pietatis flagella sunt, tua flagella perfidiæ: sed etiam lingua sublata, gravius te suo cadens murmure flagellabit. Evadere te putas, Antioche, si vocem eripias? Et tacentes Deus audit, & magis audit. Ecce aperui os meum, laxavi linguam meam, abscinde linguam: sed non abscindes constantiam, non virtutem auferes, non rationem obliterabis, non eripies testimonium veritatis, non eripies cordis clamorem. Si lingua amputetur, sanguis clamabit, & dicetur tibi: *Vox sanguinis fratris tui clamat ad te.* Audit enim sanguinis vocem, qui audit internas cogitationes, tenebræ licet operiant, & parietum septa circumdent. Dicat impius, quia nullus sibi testis adsistat: explorat universa, videt omnia Deus; nec est aliquod facinus quod possit latere omnium judicem, qui cognoscit universa, antequam fiant. Quid verba damus? Loquaciora sunt vulnera: etsi vulnera tegantur, etsi abscondatur cicatrix, non absconditur fides. Nec tamen plaudas quod auferendo linguam, confessionem laudis eripias. Satis jam Deum sermone laudamus, nunc passione laudemus.

Gen. 4. 10.

Ibidem 13.

46. Et hoc peremto, jussit quartum vinciri ad rotam, ut ejus vertigine membris omnibus solveretur. At ille cum torqueretur immaniter: Dissolvis, inquit, corporis membra, sed adjungis gratiam passioni, nec eripis solatium morti. Est enim vox tonitrui in rota, quia in bono & inoffenso vitæ istius cursu cæleste resultat oraculum, * sicut in Johanne & Jacobo filiis tonitrui resultabat. Itaque illud quod legi, nunc manifestius recognosco: *Quia rota intra rotam currit, nec impeditur.* Teres enim vita sine ulla offensione in quavis passione versatur, & intra hæc quoque rota currit. Currit Lex intra gratiam, & observantia Legis intra divinæ curriculum misericordiæ est: nam quo magis volvitur, plus probatur. Potius est hic ab impiis adversa tolerare, ubi a Domino consolationem invenire possimus. Et iste consummans cursum suum abrupit spiritum, animamque victor effudit.

Ezech. 1. & 17.

47. Quintus cum sisteretur, cæso prius eidem jussit ignes admoveri, subjici incendia. Manabat e vulneribus cruor, & effossis ulceribus, sanguis effusus ipsos flammarum extinguebat globos. At ille inter ignium crepitus audiebatur dicens: Gratias tibi, Domine, quod dedisti nobis dicere: *Transivimus per ignem.* Et sicut alibi idem tuus dicit Propheta: *Igne nos examinasti, sicut igne examinatur argentum.* Adstabo tibi sicut aurum purgatus incendio; & si quid fuit culpæ, ignis exussit. Itaque & iste transfiguratus a corruptela ad incorruptionem vitam exhalavit.

Ibidem 15. & seq.

Psal. 65. 12

Ibid. 65. 1.

48. Sexto quoque admota tormenta sunt. At ille, Noli, inquit, frustra errare, & tuæ hoc adscribere potestati, quod ista adversum nos exerceas. Nostrorum hoc delictorum est pretium, ut peccantes puniamur. Et gratias Domino, quod hic a nobis ** duplicia peccata exiguntur, ut ibi nobis consolatio deferatur. Gratias autem & tibi, quod tam durus & inimicus es, ut talibus nostris suppliciis Dominus in quem peccavimus, genti nostræ propitius fiat. Nos quoque ablevamus ærumnam, dum fidei passionibus delectamur. Et iste duris atque asperis dilaceratus suppliciis, appositus est ad fratres suos.

2. Mach. 7. 18 & 19.

49. Supererat junior ex fratribus, & jam pudebat Antiochum immaturæ ætati se ita fuisse ludibrio. Itaque dolis eum desiderans circumscribere, pollicebatur honores, divitias, amicitiam suam, consortium secretorum. At vero pia mater monebat filium suum, dicens & huic sicut ceteris: *Nescio quemadmodum in uterum meum introistis, neque ego spiritum donavi vobis, neque membra formavi: sed hæc omnipotentis Dei munera sunt.* Putavit Antiochus videns matrem sollicitam, quod saluti ejus timeret, ipsi quoque suadere cœpit, ut filium ab intentione sua revocaret. At illa voce patria dicebat filio: Tu solus superes, fili, summa votorum meorum:

Ibidem 24.

Ibidem 22.

* Videtur quibusdam hic memoria lapsus Ambrosius, dum æstu raptus eloquentiæ Machabæo illi apostolorum qui multis post annis in lucem editi sunt, mentionem tribuit. Sed quidni dicamus quarto huic fratrum eodem modo propheticum spiritum a sancto Antistite adscriptum, quo supra legimus de secundo. Recte puer istam divino spiritu doctrinam apostolicam prævidebat? Nisi quis malit illa verba, *sicut .... resultabat*, parenthesi esse includenda.

** *Duplicia peccata*, propria nimirum, & communia totius gentis.

rum: tu postremus clausisti partus meos, A tu postremus conclude gaudia mea. Miserere mei, quæ te in utero tot mensium curriculo portavi; ne uno momento confundas senectutem meam, ne decolores tot fratrum tuorum trophæa, ne sacrum eorum comitatum relinquas, ne consortium deseras. Te adhuc isti expectant triumphi. Adspice in cælum, unde hausisti spiritum, ad Patrem omnium: adspice in terram, quæ tibi ante alimoniam B ministravit: adspice ad matrem, quæ tibi lac dedit, redde mercedem pii sanguinis; noli a fratribus, noli a matre divelli. Temporales opes sunt quas promittit Antiochus, temporales honores: perpetua corona quæ a Deo omnipotente defertur. Vos mihi septem dierum lumina dedit Dominus, sextum jam diem clausi, & omnium opera bona valde. Debes mihi, fili, ut quæ in illis sex laboravi, in te C requiescam septimo, tamquam a sæculi operibus jam feriata. Itaque proripiens se juvenis ait; Quid sustinetis? Et multa vociferans, quod nequaquam divelli posset a fratrum consortiis, quorum multo beatiora essent funera, quam regis imperia, cum urgeret conviciis regem, & ipse acerbis excruciatus tormentorum generibus vitæ hujus munus absolvit.

Ibidem 30. & seq.

50. Noviſsima mater oblata est neci. D Quis hanc beatam neget, quæ quasi septem vallata [a] muneribus, inter corpora filiorum nullum sentit mortis incursum? Quis, inquam, dubitet de ejus beatitudine, quæ septem turribus circumdata, in paradisi sedem caput extulit, quæ septem filiis cincta sacratissimum Deo chorum non solum canorum vocibus, sed etiam passionibus ad concinendas Domino laudes cælestibus invexit altaribus? Quam bonus fidei partus, E quam tutus portus iste pietatis, quam splendida lucerna Ecclesiæ septeno fulgens lumine, [b] & octavo utero cunctis luminibus oleum subministrans. De quibus pulcre dicitur: *Date partem illis septem, & illis quidem octo*; eo quod in utroque numero consortium gratiæ consequantur, in Lege nutriti, per gratiam coronati, septem tamquam in Evangelio, pia matre supplemento passionis adjuncta, quæ in talibus filiis inte- F gram pietatis formam & parturivit & peperit.

Ibidem 41. Eccles. 11.2.

CAPUT II.

Elegantissima beatæ illius feminæ septem filiorum martyrum parentis commendatio.

51. Recurrunt in memoriam sermones sanctæ feminæ dicentis ad filios: Ego vos genui, ego vobis succum lactis infundi, nolite nobilitatem vestram perdere. Sic aliæ matres revocare a martyrio solent filios, non vocare. At ista maternum in hoc ponebat affectum, si filiis vitam magis perpetuam, quam temporalem suaderet. Spectabat itaque pia mater filiorum certamina & quamvis maternorum viscerum compassione quateretur, tamen pietatis studio premebat dolorem. Et offerente Antiocho, cum posset salutem eligere filiorum, malebat periculum: compressisque naturæ gemitibus, pœnas filiis optabat augeri, ut mors citius appropinquaret. Videmus conversa vota matris in filios; ne quem superstitem derelinqueret, sed omnes piæ coheredes mortis acquireret.

52. Sed nec filii minores tali parente, qui se invicem cohortabantur, qui dicebant uno studio, & quadam animorum acie: Mortis adversæ [c] impetum proteramus. Tunc enim vivemus, cum fuerimus mortui. Nemo pietatis ordinem derelinquat, nemo se subtrahat prælio triumphali. Non homini, sed omnipotenti Deo nostras devovimus animas: non homini, sed auctori omnium militamus. Talis hæc pugna est, ut ille gloriosius vicerit, qui crudelius occisus fuerit. Itaque nemo timuit, nemo trepidavit, nullus ad mortem ex tot fratribus pigrior fuit: sed omnes tamquam ad immortalitatis viam, ita ad mortem per acerba supplicia cucurrerunt; & mater consona cernens filiorum agmina, tamquam pia anima sui membra corporis in filiis offerebat, & per artus proprios videbatur sibi votiva subire tormenta.

53. Cadebant filii tormentis exulcerati, mortui super mortuos advolvebantur, corpora super corpora volutabantur, capita super capita exsecabantur. Refertus erat locus cadaveribus filiorum, non flevit mater, non lamentata est, non oculos cujusdam pressit, aut ora morientis clausit, non lavit vulnera, sciens gloriosiores esse, si eviscerati & concreti pariter pulvere & sanguine viderentur, quales solent de bello redire victo-

a Rom. edit. *vallata muralibus*. Aliæ omnes, ac mss. *vallata muneribus*, id est, hostiis ac victimis, quibus illa Deo litavit. Vat. cod. in margine, al. *funeribus*. Non incommode.

b Sic cuncti mss. atque edit. excepta Rom. ubi legitur, *& octavo utero*. Sed potuit vas aliquod a figura uterus dici, vel forte ipsum lampadis corpus.

c Omnes edit. *impetum petamus*. Omnes mss. *impetum proteramus*, excepto uno Vat. in quo *impetum praeoptamus*.

ctores, quales solent trophæa ex hosti- A bus reportare. Non superjacenda velamina, non prosequendas exequias; nisi suæ quoque comitatu mortis arbitrata est. Quæ cithara dulciores ederet cantus, quam morientes filii in tam gravibus suppliciis ediderunt? Erumpebat enim naturæ gemitus, etiam invitis. Spectares per ordinem peremtorum cadavera sicut fila chordarum, audires heptacordum psalterium triumphalibus gemitibus re- B sultare. Non sic illecebrosi illi, ut aiunt, cantus Sirenarum adtraherent audientem: illi enim ad naufragium trahebant, isti ad sacrificii victoriam. Nec sic cygnea carmina aures animumque mulcerent: cygni enim naturæ sorte moriuntur, isti moriebantur amore pietatis. Non sic rauca resonant secreto in nemore columbarum murmura, ut ultima verba morientum cum summa suavitate resonabant. C Nec sic luna inter stellas refulget, ut inter filios mater, & cum eos ad martyrium illuminatura deduceret, refulgebat, & cum amplexata victores in medio filiorum jaceret.

54. O vera mater adamante fortior, melle dulcior, flore flagrantior! o indissolubile pietatis vinculum. o vere valida caritas [a] sicut mors dura, sicut inferi zelus devotionis ac fidei. Nulla tantarum diluvia passionum tuam potuerunt caritatem excludere, nulla inundare eam flumina tantarum acerbitatum. Sicut arca in illo mundi diluvio totius orbis spatiis innocua ferebatur: ita & tu adversus fluctus tam gravium passionum pietate immobilis restitisti, & cum posses salutem filiorum eligere, noluisti.

55. Quo affectu vos prosequar sanctæ matris pia pignora? Quo penicillo sermonis mei describam formæ vestræ & animarum similitudinem? Stetistis inter exercitus regios, quibus totus fuit orbis terrarum subactus, quos India quoque in extremi maris secreta refugiens non declinavit; & soli de rege superbo sine bellico conflictu victoriam reportastis. Vicerunt in vobis sola arma pietatis: dedit pœnas tyrannus, & quia vos non potuit vincere, & quia atroci peremtus est morte.

[a] Rom. edit. sola, *sicut mors, durus sicut inferi zelus*. Illi tamen favent LXX. apud quos hic locus Cant. 8. V. 6. ita scribitur; *ὅτι κραταιὰ ὡς θάνατος ἀγάπη· σκληρὸς ὡς ᾅδης ζῆλος.*

IN

IN LIBRUM DE JOSEPH PATRIARCHA

ADMONITIO.

Ambrosius jam inde ab exordio hujus operis ipso sacrorum voluminum ordine adductum se esse profitetur, [a] *ut libris* de Abraham, Isaac, & Jacob, *in lucem editis, nonnihil in Joseph quoque historiam meditaretur. Quocirca post expositam* [b] in Abraham impigram fidei devotionem, *id est, animum divinis imperatis obsequentissimum*; in Isaac sinceræ mentis puritatem, *id est, mentem quæ omnibus seculi nævis ac sordibus absterfis cum Verbo æterno intimum quoddam spiritalis connubii fœdus ineat; denique* in Jacob singularem animi, laborumque patientiam, *cujus beneficio vel in atrocissimis infortuniis beatitudo retineatur; non contentus has omnes virtutes stylo celebrasse, aliquid adhuc expressius ac magis determinatum in Josepho, cujus præcipua laus in castitate posita est, proponere apud se statuit. In superioribus nostris Admonitionibus quemadmodum S. Præsul memoratas eorumdem primorum patriarcharum virtutes edisserendo ipsorum historiam demonstraverit, expositum est: nunc paucis qua ratione ad ipsum in historia Josephi præstiterit, inquirendum.*

Principio docet Josephum nobis proponi [c] tamquam speculum castitatis, *cum ea virtus simul* & quidam castimoniæ comes nitor gratiæ *in ejus moribus factisque omnibus perfectissime resulgeat. Quoniam vero nusquam majore cum splendore sancti adolescentis pudicitia enituit, quam cum ipsam uxor Putipharis apud quem ille serviebat, multiplici lenocinio improbissimisque conatibus labefactare conata est; ea propter singulare hoc ejusdem Patriarchæ ornamentum S. Ambrosius tota eloquentiæ suæ vi prædicat, licet uno tantum* [d] *capite difficillimum illud certamen ac periculi plenissimum comprehenderit. Illic aperit omnia illecebrarum atque artium genera quibus corruptæ mulieres amatos corrumpere, eorumque continentiam expugnare aggrediuntur. Constantiam ac prudentiam quibus S. Joseph illius petitiones nunc resistendo, nunc fugiendo cassas reddidit, amplificat. Monita subinde inserit instituendis moribus utilissima. Postremo dum castissimum huncce victorem commendat, minime dubitanter*, pro castitate, *inquit*, [e] martyrium subibat, *nimirum cum cælestis illius virtutis causa in vincula rapi se patiebatur, de refellendis heræ suæ calumniis haudquaquam sollicitus.*

Ceterum præter hanc laudem sunt & alia multa in vita Josephi, quæ summam considerationem mereantur. Illa beatus Doctor silentio prætermissa noluit, sed ea ratione pertractavit, quam hactenus in exornandis priscorum patriarcharum gestis non adhibuerat. Auspicatur [f] *ab invidia quæ fratres in Josephum stimulaverat; ac ejus occasione nonnullis circa amoris quem parentes erga liberos præ se ferre oporteat, æqualitatem observationibus præmissis*, [g] *Josephum Christi domini typum ac figuram somniis suis extitisse demonstrat. Deinde quidquid in Genesi de sancto Patriarcha legitur, satis accurate percensens, omnes propemodum ejus actiones mystice atque in figura Christo convenire, proindeque hunc ipsum pro vero Scripturæ Josepho habendum docet. Id quidem adeo exacte prolat, ut bene multis Josephi ex libro Genesi, & Christi ex Evangelio verbis sibi invicem oppositis, ea maximam inter se cognationem habere* [h] *patefaciat. Denique cum in hac ipsa historia reliquis etiam filiis Iacob suæ partes sue int, indictos eosdem non finit, sed in Benjamin exhibitam fuisse Pauli quem eximiis laudibus prosequitur, imaginem tradit; in aliis vero fratribus expressam Iudæorum in quos invehitur, perfidiam atque immanitatem; quamvis ipsos quoque ad fidem tandem aliquando perventuros significet.*

Crebras quidem expositiones ac præceptiones quæ Christianæ plebis moribus conducant, toti operi pius Doctor inspergit, verumtamen in eruenda mystico sensu laborat impensius. Unde uno verbo non injuria statuere quis possit hoc libro nihil contineri nisi mysticam expositionem eorum omnium, quæ in Genesi de sancto Joseph a somniorum ipsius narratione ad susceptam profectionem quo patri ad se in Ægyptum venienti obviam iret, memorantur.

Minime sane obscurum est hanc lucubrationem non secus ac superiores omnes a libris de Abraham *concionibus Mediolani pronuntiatis constare. Sed cum aliarum ætatem e tempore quo hujus sermones habiti fuerint, præcipue cognosci supra affirmaverimus, nunc nobis ut illud planum exploratumque faciamus, opera navanda est. Nullum porro validus esse putamus ad hanc rem argumentum quam ea verba quæ occasione unius e duobus Pharaonis eunuchis cui in carcere Joseph extremum crucis supplicium vaticinatus est, dicuntur a S. Antistite. Etenim alius eunuchus ibi describitur*, [i] *qui ante biennium imperatoris favore tumidus, Ecclesiæ tantam irrogaverat contumeliam, ut eam Sanctus noster dictis quorum meminisse jam non libebat, retundere esset coactus. Hic idem eunuchus tamquam alter Doech* [k] fraude regem commovit in sacerdotis, *id est, ipsiusmet Ambrosii*, periculum; *& tamquam alter Aman crudeliter orthodoxum populum exagitans atque divexans nullum lapidem non movebat, ut illi suas Ecclesias eriperet, easque Arianis quorum impietatem sequebatur, adsereret. Ad extremum eo crevit ejus amentia ut aliis, nempe sancto Episcopo intentaret mortis periculum: sed non advertens quæ ipsi vir sanctus prædiceret*,

a mina-

[a] Cap. 1. n. 1.
[b] Ibidem.
[c] Ibid. n. 2.
[d] Cap. 5.
[e] Ibid. n. 26.
[f] Cap. 1. n. 3.
[g] Cap. 2.
[h] Cap. 12. & 13.
[i] Cap. 6. num. 33.
[k] Ibid. n. 35.

[a] minabatur aliis ipse mox supplicio dedendus extremo. *Et re vera haud ita multo post favore imperatoris excidit; & licet impius ille ad Christi cujus divinitatem inficiabatur, servum, hoc est, Ambrosium quem tam insolenter fuerat insectatus, confugisset, non tamen carnificis gladio truncatus est.*

a Ibidem. num. 34.

Ex hac tota orationis serie cognoscere est tam sedulo historiam hanc suis omnibus adjunctis ab Ambrosio exornatam & quasi vestitam fuisse, ut nil nisi illius quem spectabat ea narratio, nomen desiderari videretur. Id certe non poterat auditoribus esse incognitum; neque etiam difficile nobis fuerit ipsum deprehendere, si modo hunc locum comparare placuerit cum iis quæ idem noster Ambrosius de persecutione quam a Iustina Imperatrice cæterisque Arianis passus fuerat, ad Marcellinam sororem scripsit. Ille siquidem in calce epistolæ ita loquitur: [b] Denique etiam speciali expressione Calligonus præpositus cubiculi mandare mihi ausus est: Me vivo, tu contemnis Valentinianum? *Videlicet quod impiis illius mandatis, & iis maxime quibus unam ex Ecclesiis Catholicorum Arianis ut suos ibi conventus agerent, tradere jubebatur, morem gerere detrectabat.* Caput tibi tollo, *inquit arrogans iste eunuchus; cui Ambrosius tantummodo retulit pauca illa:* Deus permittat tibi, ut impleas quod minaris. Ego enim patiar quod episcopi: tu facies quod spadones, &c. *Hæc esse verba quorum vir sanctus jam memoriam abolere se velle significat, probabile est. Si cui autem cognoscere visum fuerit qua ratione idem eunuchus supplicium quod sancto Episcopo minitabatur, ipse pertulerit, hoc Augustinus declarat* [c] *illis verbis:* Calligonum, *inquit*, Valentiniani junioris eunuchum gladio novimus ultore punitum, meretricis confessione convictum.

b Epist. 14. ad Marcel. circa fin.

c Lib. 6. contr. Iuliam Pelag. cap. 14.

Ut igitur quo tempore hic liber scriptus fuerit, intelligatur, quid jam aliud restat, nisi ut annum quo hanc ad Marcellinam epistolam Ambrosius misit, dispiciamus. Credimus autem eum nequaquam temere facturum qui eisdem litteris annum 385. adsignaverit, quo scilicet festis paschalibus in Catholicos prima Iustinæ exarsit persecutio, quæ sequenti etiam anno iisdem sacris diebus recruduit. Atque adeo dicendum est sermones hosce in Ioseph Patriarcham anno 387. habitos fuisse, cum ipsomet Ambrosio reduce ex legatione ad Maximum tyrannum, Italia usque ad mensem augustum quo illam invasit idem tyrannus, pacata fuit. Certe quidem & superiores [d] *libri, & hic de quo loquimur, satis aperte indicant beatum Doctorem per tempus quietum verba fecisse: quin etiam locis nonnullis innuitur* [e] *Ecclesiam id temporis eorum qui ex hæresi resipiscebant, accessione locupletatam. Quod post sedatam Arianorum persecutionem de qua tanta cum laude nec sine miraculo triumphavit Ambrosius, facile potuerit evenire.*

d Lib. de Isaac & An. cap. 4. num. 37. & alibi.

e Lib. de Bono mort. cap. 12. n. 53 & alibi.

Si nostra hæc temporis ratio vera sit, procul dubio affirmare licebit inter alios Ambrosii auditores, sicut & inter neophytos quos ille hoc anno 387. baptizaverat, annumerandum esse etiam magnum Augustinum. Porro cum hic legatur [f] *mirum in modum probasse methodum illam qua Sanctus noster spiritaliter ac mystice Scripturam edisserens, non litteræ quæ occidit, sed spiritui qui vivificat, præcipiebat adhærendum; non est cur quisquam ambigat quin hi tractatus de Patriarchis ei vehementer arriserint, præ ceteris vero libri de Isaac & de Ioseph in quibus tam eleganter mysticus reconditusque sensus evolvitur ac enodatur.*

f Lib. 6. Confess. August. cap. 4. n. 6.

Prætermittendum hoc loco non putamus Ambrosium, ut videtur, semel atque iterum significare [g] *hanc ipsam historiam a se jam fuisse explicatam, forte superiori anno cum statis temporibus ex more illa pars Geneseos recitaretur. Primæ illæ in Ioseph conciones intercidere; testaturque hac in commentatione S. Præsul se se quo tempore illas habuit, de Calligono silere voluisse. Fuit hoc insignis modestiæ atque caritatis, quibus vix post elapsum biennium tam singularis eventus, quem populi sui mentibus profuturum haud ignorabat, mentionem facere permissus est. Sed ea moderatio non minus in eo eluxit, quod Valentinianum cujus ministri sub imperatoria auctoritate tam atrociter in eum debaccati fuerant,* [h] *excuset.*

g Cap. 6. num. 3? & cap. 7. n. 38.

h Cap. 6. num. 35.

SAN-

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI DE JOSEPH PATRIARCHA

*LIBER UNUS.**

* Scriptus circ. an. 387.

CAPUT I.

Tractatus de Abraham, Isaac, & Iacob cur sancti Joseph sequatur historia. Hic ille tamquam speculum castitatis proponitur; ubi etiam de parentum amore, ac fratrum invidentia adversus eum, nec non de ejusdem oblivione injuriarum paucis agitur.

I. Sanctorum vita ceteris norma vivendi est. Ideoque digestam plenius accipimus seriem Scripturarum; ut dum Abraham, Isaac, & Jacob, ceterosque justos, legendo cognoscimus, velut quemdam nobis innocentiæ tramitem virtute eorum reseratum [a] enitentibus vestigiis persequamur. De quibus mihi cum frequens tractatus fuerit, hodie sancti Joseph historia occurrit. In quo cum plurima fuerint genera virtutum; tum præcipue insigne effulsit castimoniæ. Justum est igitur ut cum in Abraham didiceritis impigram fidei devotionem, in Isaac sinceræ mentis puritatem, in Jacob singularem animi laborumque patientiam; ex illa generalitate virtutum in ipsas species disciplinarum intendatis animum. Nam licet illa sint diffusiora; tamen ista expressiora sunt, & quæ eo facilius mentem penetrent, quo magis circumscripta ac determinata sunt.

2. Sit igitur nobis propositus sanctus Joseph, tamquam speculum castitatis. In ejus enim moribus, in ejus actibus lucet pudicitia, & quidam splendet castimoniæ comes nitor gratiæ. Unde etiam a parentibus plus quam ceteri filii diligebatur. Sed ea res invidiæ fuit, quod silentio prætereundum non fuit.

3. Hinc ergo argumentum totius historiæ processit; simul ut cognoscamus perfectum virum [b] non moveri ulciscendi doloris injuria, nec malorum rependere vicem. Unde & David ait: *Si reddidi retribuentibus mihi mala.* (Psal. 7. 5.) Quid autem esset quo præferri Joseph mereretur ceteris, si aut lædentes læsisset, aut diligentes dilexisset? Hoc enim plerique faciunt. Sed illud mirabile, si diligas inimicum tuum, quod Salvator docet. (Matth. 5. 44.) Jure ergo mirandus, qui hoc fecit ante Evangelium; ut læsus parceret, appetitus ignosceret, venditus non referret injuriam, sed gratiam pro contumelia solveret; quod post Evangelium omnes didicimus, & servare non possumus.

4. Discamus ergo & sanctorum invidiam; ut imitemur patientiam: & cognoscamus illos non naturæ præstantioris fuisse, [c] sed observationis; nec vitia nescisse, sed emendasse. Quod si invidia etiam sanctos adussit, quanto magis cavendum est ne inflammet peccatores?

CA-

a Omnes edit. *imitantibus vestigiis:* omnes mss. *enitentibus vestigiis* &c.

b Edit. Am. & Era. *Non movendum:* Gill. Rom. cum mss. *Non moveri.* Rursus vet. edit. cum tribus mss. *ulciscenda dolore invidia.* Non male. Sola Rom. edit. *ulciscendi doloris invidia.* Denique mss. accepta *injuria.* Melius. Hic enim moveri ulciscendi doloris injuria, idem est, ac moveri accepta injuria ad ulciscendum dolorem. Quæ phrasis licet durinscula sit, non tamen ab Ambrosii elocutione abhorret.

c Rom. edit. *sed observantioris.* Aliæ, ac mss. omnes, *sed observationis.* Haud male, si mente suppleas, *præstantioris.*

CAPUT II.

Æqualem esse debere parentum affectum, & filiorum gratiam. Excusatur tamen B. Jacob, ut qui Joseph pluribus virtutibus ornatum aliis prætulerit; immo etiam prophetiæ gratia jam tunc præditum, uti somnia ejus, quæ hic relata exponuntur, declarant.

5. INstruimur igitur qualis esse debeat affectus parentum, filiorumque gratia. Amare liberos dulce; & impensius amare prædulce: sed frequenter amor ipse patrius, nisi moderationem teneat, nocet liberis; si aut nimia indulgentia [a] dilectum resolvat, aut prælatione unius ceteros ab affectu germanitatis avertat. Plus acquiritur filio, cui fratrum amor acquiritur. Hæc præclarior munificentia patrum, hæc ditior hereditas filiorum. Jungat liberos æqualis gratia, quos junxit æqualis natura. Lucrum pietas nescit pecuniæ, in quo pietatis dispendium est. Quid miraris si propter fundum aut domum oriuntur inter fratres jurgia, quando propter tunicam inter Jacob sancti filios exarsit invidia?

6. Quid ergo? Reprehendendus Jacob quia præferebat unum ceteris? Sed nec libertatem possumus auferre parentibus; ne eos plus diligant, quos plus credant mereri: nec filiis resecare debemus studium plus placendi. Denique & Jacob illum plus amabat, in quo majora virtutum insignia prævidebat; ut non tam filium pater prætulisse videatur, quam propheta mysterium: meritoque variam tunicam fecit ei, quo significaret eum diversarum virtutum amictu fratribus præferendum.

Gen. 37. 7. 7. Denique in puero adhuc refulsit divina gratia. Siquidem somniavit quod cum alligasset, ut sibi videbatur per visum, manipulos cum fratribus suis, surrexerit manipulus ejus, & steterit erectus: conversi autem fratrum manipuli, adoraverint manipulum suum. In quo utique futura resurrectio domini Jesu revelata est, quem & Hierosolymis cum vidissent, undecim adoravere discipuli, & omnes sancti cum resurrexerint, adorabunt, fructus bonorum operum præferentes, sicut scriptum est: *Venientes autem venient cum exsultatione, tollentes manipulos suos.* (Psal. 125. 6.) Unde fratres, licet somnii fidem per invidiam derogarent, interpretationem tamen ejus propriis sermonibus exprimentes, responderunt ei: *Numquid regnando regnaturus es nobis, aut dominando dominaturus es nobis?* (Gen. 37. 8.) Regem enim venturum visio illa significabat, quem omnis caro generis humani inflexo adoraret genu.

8. Vidit autem aliud somnium, & narravit illud patri suo & fratribus suis, eo quod sol & luna & undecim stellæ adorarent eum. Unde *objurgavit illum pater ejus dicens: Quid ergo erit hoc visum quod somniasti? Numquid venientes ego & mater tua & fratres tui adorabimus te super terram?* (Ibidem 10.) Quis est ille quem parentes & fratres adoraverunt super terram, nisi Christus Jesus, quando eum Joseph & mater cum discipulis adorabant, Deum verum in illo corpore confitentes, de quo solo dictum est: *Laudate eum sol & luna, laudate eum omnes stellæ & lumen?* (Psal. 148.) Objurgatio autem patris quid significat, nisi duritiam populi Israel, ex quibus Christus secundum carnem, quem hodieque Deum esse non credunt, nec volunt adorare quasi Dominum, quia ex se natum cognoscunt? Audiunt itaque responsa ejus, sed non intelligunt: legunt ipsi quod eum sol & luna laudant, & nolunt credere de Christo Jesu dictum esse. Itaque Jacob typo fallitur alieno: sed suo amore non fallitur. Pietas in eo paterna non errat: sed erraturæ plebis affectus exprimitur.

CAPUT III.

Quod supra Jacob dictus sit Josephum objurgasse, id non fecisse ob incredulitatem: quando futuræ Incarnationis præscius eumdem ad fratres misit. Joseph postquam erravit in agro, venit in Dothaim. Eum fratres e longe videntes interimere cogitant: sed mutato consilio vendunt Ismaelitis. Et hæc, itemque tunicæ cruentatio, & lacus ariditas, mysterio passionis adaptantur.

9. NOn ergo tanto somnio Patriarcha non credidit, qui utrumque pariter gemino prophetabat oraculo; ut & personam justi repræsentaret & populi, quod Dei Filius venturus esset in terras, qui & diligeretur a justis, & negaretur a perfidis. Videbat igitur futuræ Incarnationis mysteria, qui filium (Gen. 37. 14.) mittebat ad fratres; ut videret si recte sunt oves. Quas oves Deus jam tunc in illo Patriarchæ studio requirebat, nisi eas de quibus ipse dominus Jesus in Evangelio dixit: *Non veni nisi ad oves perditas domus Israel?* (Matt. 15. 24.) *Et misit*, inquit, *in Sichem*, (Gen. 37. 13.) quod interpretatione dicitur humerus, sive dorsum, hoc est, ad eos qui non converterentur ad Dominum, sed fugientes se a facie ejus averterent; quod est proprie peccatoris. Exiit enim Cain a facie Dei. Et Propheta dicit: *Pones eos dorsum.* (Psal. 20. 13.)

a Rom. edit. cum plerisque mss. *delictum resolvat*. Antiquæ vero edit. ac mss. Vat. Alb. & Valc. *dilectum reservat*. Optime. Idem enim est ac dilectum filium solutioris vitæ reddat.

sum. Justus autem non se avertit a Domino, sed occurrit dicens: [Ibidem 24. 25.] *Oculi mei semper ad Dominum.* Et Esaias dicenti Domino: [Esai. 6. 8.] *Quem mittam?* sponte se obtulit dicens: *Ecce ego.* Et Symeon exspectavit ut videret Christum domini, & postea quam vidit, quoniam remissorem peccatorum, & totius mundi viderat redemtorem, quasi levatus a peccato, poposcit usu carnis hujus absolvi, [Luc. 2. 30. & 31.] dicens: *Nunc, Domine, dimitte servum tuum in pace; quoniam viderunt oculi mei salutare tuum.* Et Zachæus hinc primum suæ prærogativam commendationis invenit, quod in arborem ut Christum videret, adscendit. Ergo Joseph a patre missus est ad fratres, ab illo magis Patre, qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: ab illo Patre, [Rom. 8. 3.] de quo scriptum est: *Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati.*

[Gen. 37. 15.] 10. Et errabat Joseph, quia fratres suos invenire non poterat. Non immerito errabat, qui quærebat errantes; eos enim agnoscit Dominus qui sunt ipsius. Denique & Jesus fatigatus ex itinere sedebat supra puteum. Fatigabatur, quia non inveniebat Dei populum quem quærebat; exierat namque a facie Domini. Qui enim culpam sequitur, exit a Christo. Peccator exit, justus intrat. Denique Adam se peccator abscondit; justus autem dicit: [Psal. 87. 3.] *Intret oratio mea in conspectu tuo.*

11. Invenit autem Joseph fratres suos in Dothaim, quod significat defectionem. Ubi est enim nisi in defectione qui Deum deserit? Nec mirum si deficiebant, [Matt. 11. 28.] qui non audiebant dicentem: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego vos reficiam.* Venit igitur Joseph in Dothaim: [Gen. 37. 18.] *Et præviderunt eum de longe venientem, antequam appropiaret ad illos, & insæviebant, ut occiderent illum.* Merito longe erant, qui erant in defectione, & ideo insæviebant, quia non appropiaverat iis Christus. Nam si appropiasset his typus Christi, fratrem utique dilexissent: sed prope esse non poterant, qui parricidium cogitabant. [Ibidem 19.] *Ecce,* inquiunt, *somniator ille venit: nunc ergo venite, occidamus eum.* Nonne hæc verba dicebant, qui de parricidali sacrilegio cogitabant? Sicut de ipsis Salomon ait: [Sap. 2. 12.] *Tollamus justum, quia inutilis est nobis.*

[Gen. 37. 20.] 12. Et addiderunt in Genesi: *Et videbimus quid proderunt somnia illius.* Hoc scriptum est de Joseph, completum est de Christo, quando Judæi in ejus passione dixerunt: [Matt. 27. 42.] *Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credimus ei. Confidit in Deum, liberet nunc eum, si vult.* Numquid & ipsi fratres tam impii, ut fratrem occiderent? Et unde tantorum merita patriarcharum, [a] ut Lex Tribus totius plebis eorum vocabulis designaret? Quomodo conveniunt pietatis nomina, & sceleris insignia? Sic etiam isti typo populi, non animi sui vitio laborabant. Inde omnis invidia, inde parricidii meditatio: invidia per figuram, pietas per affectum.

13. Denique Ruben & Judas germanitatis pia jura servantes, de manibus ceterorum eum liberare cupiebant, meritoque Judas paterna benedictione præfertur, cum ei dicitur: [Gen. 49. 8. & 9.] *Adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda, & ipse erit exspectatio gentium.* Quod utique soli convenit Christo, cui repositum fuit ut adoraretur a fratribus, & exspectaretur a gentibus, lavaret in vino stolam suam proprii corporis passione, quia carnem suam nulla peccati labe maculavit. Aser quoque non utique sibi convenire credebat. Aser pinguis panis ejus, [b] & ipse Aser cum principibus. Quid vero ipse Ioseph, cui dictum est: [Ibidem 22.] *Filius ampliandus meus Ioseph, filius ampliandus meus: zelatus filius meus, filius meus adolescentior, ad me revertere?* In quem consilium conferentes maledicebant, in quo benedictio prævaluit super benedictionibus montium manentium, & desideriis collium æternorum. Quem significari in se intelligebant, nisi illum qui omnium merita supereminens, supra omnium desideria sanctorum immensæ teneret apicem potestatis, quem voto nullus æquaret? Compensatur ergo in patriarchis invidia per gratiam, * qui & excusantur a culpa, & revelationis munere consecrantur. Non enim tam culpabile est dixisse quæ plebis sunt, quam beatum vidisse quæ Christi sunt. Subierunt personam peccatoris populi, ut acciperent gratiam domini redemtoris. Certe culpam abolevit gratia, gratiam culpa non minuit.

14. Et ut cognoscamus omne hoc de populo & de domino Jesu mysterium esse: *Venite,* inquit, *vendamus Joseph Ismaelitis.* [Gen. 37. 27.] Quid interpretationis habet nomen Joseph, nisi quod divinam gratiam significet, & expressionem Dei summi. Quis igitur venditur, nisi ille *qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed semet ipsum exinanivit, formam servi accipiens?* [Philip. 2. 6. & 7.] Neque enim nos eum

a Mss. aliquot & edit. Am. ac Gill. *Lex totius* .... Era. ac Rom. *Grex totis plebis eorum vocabulis designaretur.* At mss. plures & potiores: *Lex Tribus totius* ...... *designaret.* optime. Namque hic *Lex* sumitur pro libris Moysis, ubi duodecim Tribus Israel patriarcharum nominibus passim exprimuntur.

b Rom. edit. sola, *& ipse dabit escam principibus.*

* Ambrosius sup. cap. 1. num. 4. adserit patriarchas vere in culpam incidisse: hic autem & num. seq. eam minuere conatur, ob rationem mysterii: quo etiam argumenti genere usus est cum de Abrahæ cum Agar concubitu disputavit lib. 1. de Abrah. cap. 4. Sed non putamus ideo omnem culpæ rationem sublatam Ambrosium voluisse, licet secus Augustino visum fuerit.

a eum emisissemus, [a] nisi vendidissent eum. Quem sui male vendiderunt, alieni pejus emerunt. Vendiderunt negotiatoribus bonum odorem, emerunt a proditoribus. Vendidit eum Judas, emerunt Ismaelitæ, qui significantur latina interpretatione, odio habentes Deum suum. Ideo alibi viginti, alibi viginti & quinque aureis, alibi triginta invenimus emtum Joseph; quia non omnibus unius æstimatione pretii valet Christus. Aliis minus, aliis amplius. Fides ementis, incrementum est mercis: religiosiori pretiosior est Deus, peccatori pretiosior est redemtor. Pluris & illi valet qui plus habet gratiæ: sed etiam cui multa donata sunt, pluris valet; quia cui plus remissum est, plus diligit, sicut ipse Dominus in Evangelio pronuntiavit de illa muliere quæ super ejus pedes effudit unguentum, & lacrymis lavit, & capillis suis tersit, & osculis siccavit, de qua ait
Luc. 7. 47. ad Simonem: *Propter quod dico tibi: Remissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur, minus diligit.* Interdum diversitates pretii non solum quantitatis habent, [b] sed etiam
b numeri expressionem; sicut habes de unguento quod ad sepeliendum se Dominus fusum esse memoravit, sicut scriptum est
Marc. 14. 5. dicente Juda: *Potuit hoc venumdari denariis trecentis.* Quo numero non quantitatis, sed significatio crucis videtur expressa.
* Ita hic quoque diversitas * vel viginti vel triginta aureorum vel argenteorum, habet vel geminatæ vel triplicatæ perfectionis indicium. Nam viginti quinque aurei, jubilæi qui est remissionis numerus, significant pretiosissimam portionem. Hic quoque, ut dominicæ passionis figuram ad-
Gen. 37. 27. vertas, ait Judas patriarcha: *Tradamus Joseph Ismaelitis: at manus nostræ non sint injectæ*
c *super eum.* Et bene [c] superius dixerat: *Ma-*
Ibidem 22. *nus autem nolite inferre illi.* Quod Judæi in
Johan. 18. 31. Domini passione dixerunt: *Nobis non licet interficere quemquam*; ut sermo Jesu impleretur, significans qua morte moriturus esset.

15. Jam tunc ergo crucis futuræ præfi-
Gen. 37. 23. gurabatur insigne; simul & quod exutus est tunica, id est, carne quam adsumsit exutus est, decora diversitate virtutum. Ergo tunica ejus, id est, caro, non divinitas cruentata est: & indumentum ei carnis non immortalitatem vitæ auferre potuerunt. Hanc tunicam Judaicæ bestiæ
Luc. 10. 3. cruentaverunt, illæ de quibus dicit: *Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos.*

Gen. 37. 24. 16. Quod autem lacus siccus erat, quid mirum si Judæorum lacus aquam non habet, qui dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & fecerunt sibi lacus contritos? Et ut scias verum hoc esse mysterium, ipse de se Dominus ait: *Posuerunt me in lacu inferiori, in* Psal. 87. 7. *tenebris, & in umbra mortis.*

17. Illi igitur emunt Christum qui bonos odores deferunt, thymiama quo adolent altaria piæ mentis: Unde & David græce hoc modo ait: Κατευθυνθήτω ἡ προσ- Ps. 140. 2. ευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου. Resina quoque qua marmora confracta sociantur, est resina spiritalis quæ fracturas animæ tuæ solidet, & divulsa connectat, resoluta constringat. Hæc enim spiritalis resina corroborat, & quædam comminuta animæ membra componit, ut sine offensione socientur. Denique Hieremias hanc quærit resinam, ut Babyloniam curet sanare, si possit, dicens: *Accipite resinam cor-* Hier. 51. 8. & 9. *ruptioni ejus, si quo modo sanabitur. Curavimus Babyloniam, & sanata non est.* Non est sanata Synagoga, quia resina ista migravit ad Ecclesiam. Ideo ex Galaad veniebant negotiatores, hoc est, de possessione vel incolatu testimonii, merces suas ad Ecclesiam transferentes, ut gentium peccata resina ista curaret. De quibus dicitur: *Con-* Esai 35. 3. *valescite manus demissæ, & genua dissoluta.* Fides sincera resina est. Hanc adhibebat Act. 3. 6. Petrus, cum diceret claudo: *In nomine Jesu Christi Nazareni surge, & ambula*, meritoque surrexit, & ambulavit. Hanc habebat cum diceret paralytico: *Ænea, sanet* Act. 9. 34. *te dominus Jesus Christus: surge, & sterne tibi. Et surrexit, & stravit sibi.* Hanc habebat cum diceret mortuæ: *Surge in nomine domini no-* Ibidem 4. *stri Jesu Christi: Et defuncta surrexit.* Hujus resinæ temperamento lapides illi de quibus potens est Dominus resuscitare filios Abrahæ, compaginantur. Hujus resinæ medicamento claudus erigitur, paralyticus reformatur, mortua resuscitatur.

18. Illud quoque quod hædi sanguine Gen. 37. 31. resperserunt tunicam ejus, videtur significare quoniam falsis testimoniis appetentes, in invidiam deduxere peccati omnium peccata donantem. Nobis agnus est, illis hœdus. Nobis agnus Dei occisus est, quibus abstulit peccatum mundi: illis hœdus, quorum acervavit errores, delicta cumulavit. Ideoque ait: *Implete mensuram patrum* Matt. 23. 32. *vestrorum.* Meritoque Jacob posteritatis suæ deplorans dispendia, quasi pater filium flebat amissum, quasi propheta lugebat interitum Judæorum. Denique scidit etiam vestimenta sua: quod in passione Domini Matt. 26. 65. factum legimus a principe Sacerdotum, in

a Omnes edit. & cod. Vat. Full. Germ. & Theod. *Nisi vendidissent sui. Male vendiderunt, pejus emerunt.* MSS. Laud. Benig. Torn. Valc. & Colb. *Nisi vendidissent eum sui. Male vendiderunt* &c. Corb. autem: *Nisi vendidissent eum. Cum sui male* &c. Denique cod. Mich. Alb. ac Ebr. *Nisi vendidissent eum. Quem sui male vendiderunt; alieni pejus emerunt.* Quæ lectio ceteris præstare nobis visa est.

b MSS. Valc. *Sed etiam mysterii expressionem.*

* LXX. legunt χρυσοῦ aureis, sed castigantur ab Hieronymo. Porro quod addit Ambrosius, *alibi viginti, alibi viginti quinque*, &c. de suæ ætatis codicibus loquitur. Siquidem vetustissimi nostri codices ac Bibl. constanter legunt *viginti argenteis.*

c Rom. edit. *superius Ruben dixerat.* Et re ipsa voces ibi relatæ in Scriptura soli Ruben adtribuuntur. Verum aliorum edit. ac mss. omnium consensus facit, ut eas ab Ambrosio etiam Judæ adtribuitas credamus: cum præsertim utrumque de liberando Joseph sollicitum fuisse supra narraverit.

in quo esset non privata persona, sed publici munus officii. Et velum templi scissum est; ut profanata mysteria, nudatum populum salutaribus indumentis, divisum regnum talibus manifestaretur insignibus destruendum; quia omne regnum divisum facile destruetur. Et vere divisum, quando hoc quod erat Christi, cœpit esse etiam diaboli. Neque enim poterant indivisi manere, qui a Patre Filium separabant. Matth. 27. 51.

CAPUT IV.

Joseph ducitur in Ægyptum, atque a præposito coquorum emitur, in quo Christi sua servitute nos liberantis figura est. In eodem ostenditur in ipsa captivitate libertatem posse retineri; nec non in libertate reperiri captivitatem. Denique omnibus in exemplum Joseph proponitur.

a 19.[a] Venditus est ergo Joseph, ductus in Ægyptum, emtus a præposito coquorum. Non otiosa persona quæ cruda ciborum coqueret, ut epularentur animi fidei suavitate. Nullus enim cibus scientia & doctrina dulcior. Erat ante in Ægypto cruda perfidia, quam nullus divinæ cognitionis ardor, & veræ scientiæ cupiditas nulla molliverat; non eloquia Domini ignita decoxerant. Venditus est autem Joseph in Ægypto, quia Christus venturus erat ad eos quibus dictum est: *Peccatis vestris venditi estis*. Esai. 50. 1. Et ideo suo sanguine redemit, quos propria peccata vendiderant. Sed venditus Christus conditionis susceptione non culpæ, b [b] peccati pretio tenetur; quia peccatum ipse non fecit. Pretio igitur nostrum debitum, non sua æra contraxit, chirographum sustulit, fœneratorem removit, exuit debitorem: c [c] unus exsolvit quod ab omnibus debebatur. Non licebat nobis exire servitio. Suscepit hoc ille pro nobis, ut servitutem mundi repelleret, libertatem paradisi restitueret, gratiam novam consortii sui honore donaret. Hoc de mysterio.

20. Ceterum quod ad moralem pertinet locum, quia omnes vult salvos fieri dominus Deus noster, dedit per Joseph etiam iis qui sunt in servitute solatium: attribuit magisterium; ut discerent etiam in ultima conditione posse mores esse superiores, nec ullum statum immunem esse virtutis, si animus se uniuscujusque cognoscat: carnem servituti subditam esse, non mentem; multosque servulos esse dominis liberiores, si in servitute positi a servilibus putent operibus abstinendum. Servile est omne peccatum, libera est innocentia. Unde & Dominus ait: *Omnis qui facit peccatum, servus est peccati*. Rom. 6. 16. Quomodo enim non servus omnis avarus, qui pro exiguo [d] pecuniæ lucello se ipsum auctionatur? d Timet omnia, ne congesta amittat, qui non utenda congessit, majore periculo servaturus quo majora quæsivit. Quomodo non mendicus, cui sunt parva quæ possidet? Nam etsi mihi dives videatur, sibi eget: nec testimoniis sua vota solatur, qui quod optat nescit credere. Quomodo autem non & ille servus, qui subditus est libidini? Primum suis ardet incendiis, [e] & pectoris sui facibus exuritur. Quibus recte dicit Propheta: *Ambulate in lumine ignis vestri, & in flamma quam accendistis*. e Esai. 50. 11. Suscipit omnes metus, insidiatur somno singulorum: ut unius cupiditate potiatur, fit servus omnium. Servit igitur hanc miseram quidem servitutem, qui ipse sibi dominos facit, ipse vult habere quos timeat. Nihil enim tam speciale servitutis est, quam semper timere. Ille vero in quavis conditione servitii semper liber, qui mundi amore non capitur, avaritiæ vinculis non tenetur, metu criminis non alligatur, qui securus spectat præsentia, quem futura non terrent. Nonne videtur tibi iste in servitute dominari: ille autem in libertate servire? Serviebat Joseph, regnabat Pharao: beatior hujus servitus, quam regnum illius. Denique tota Ægyptus collapsa esset fame, nisi regnum suum consilio servuli subdidisset.

21. Habent igitur unde glorientur originis servuli, servivit & Joseph. Habent unde se consolentur qui ex libertate in servitutem aliqua necessitate venerunt. Habent quod imitentur, ut discant conditionem se mutare posse, non mores: esse & in vernaculis libertatem, & in servitute constantiam. Habent etiam domini quod per servulos bonos sperent. Abraham filio per vernaculum invenit uxorem. Benedixit Dominus domum Ægyptii propter Joseph, & facta est benedictio Domini in toto censu ejus, & in domo, & in agris. *Et convertit*, inquit, *omnia quæcumque illi erant, in manus Joseph*. Gen. 39. 4. Advertimus quod ea quæ domini gubernare non poterant, servuli gubernarunt.

CA-

a Edit. Rom. hunc versum præmittebat: *Joseph autem ductus est in Ægyptum, & emit eum* &c.

b Edit. Eras. Gill. ac Rom. *peccatique pretio*: Am. & mss. omnes: *peccati pretio*. Rursus ubi edit. omnes ac mss. sex, *tenetur*: ibi totidem alii, *non tenetur*. Haud dubie ob verba sequentia, *quia peccatum*, &c. Verum ut Doctoris nostri mens capiatur, locus ita explicandus est, ac si legeretur isto ordine, *conditionis susceptione non culpa, quia peccatum ipse non fecit, peccati pretio tenetur*. Nec post multa, vet. edit. *Pretio igitur nostro debitum, non sua æra contraxerunt*; Rom. *Pretio igitur nostro, non suo æra contraxit*. Mss. Theod. & Valc. *Pretio igitur nostrum debitum, non suo ære contraxit*. Denique alii omnes ut in textu, ubi vox *Pretio*, idem valet, ac per pretium, quod solvendum ipse suscepit.

c Mss. nec pauci, nec inferioris notæ, *munus exsolvit*.

d Sic edit. omnes, ac plerique mss. Attamen aliquot boni ævi legunt, *pecunia locello*. Non male.

e Omnes edit. *& peccati sui facibus*. Omnes mss. *& pectoris* &c.

CAPUT V.

Josephi ob pulcritudinem, sed magis ob pudicitiam commendatio. Is nulla sua culpa adamatus a domina, ac de stupro compellatus, eam repellit, rejectisque vestibus ornatior fugit: illa vero dum eas retinet, atque insontem criminatur, ignominiam suam nudat. Tamen mittitur Joseph in carcerem: at ibi divino præsidio non destituitur.

22. SEd quid de privata domo dispositionis ejus servuli adstruam, qui rexit imperium? Plus tamen est quod ipse[a] ante se rexit; & cum esset decorus adspectu, & speciosus facie valde, venustatem sui vultus ad alienam non derivavit injuriam, sed ad suam servavit gratiam: hoc se pulcriorem ratus, si non dispendio castitatis, sed cultu pudoris speciosior probaretur. Illum esse verum decorem, qui non alienos oculos caperet, nec fragiles mentes vulneraret, sed judicia acquireret universorum, fraudi nullis futurus, laudi sibi. Jam si qua petulantibus adspexit oculis, illius crimen solius est quæ male vidit, non hujus qui male se nollet videri; nec in eo quod visus est, culpa est. Non erat in potestate servuli ut non videretur: maritus debuit * cavere oculos uxoris. Si ille nihil timebat de conjuge, arbitrabatur iste testimonium esse castimoniæ, [b] non remissionem incuriæ. Discant tamen viri cavere etiam oculos feminarum. Adamantur enim & qui nolunt amari. Denique adamatus est Joseph, qui amantem contemneret. Et bene exscusavit eum Scriptura dicens: *Immisit oculos uxor domini ejus in Joseph*, hoc est, non ipse se ostentavit, nec cepit incautam: sed illa retia sua misit, & indagine sui capta est. Laqueos suos sparsit, & suis hæsit vinculis. *Ibidem 7.*

23. Dixit autem illi: *Dormi mecum*. Prima adulteræ oculorum tela sunt, secunda verborum. Sed qui non capitur oculis, potest verbis resistere. Suppetit defensio, ubi adhuc liber affectus est. Ideo scriptum est quia ille noluit. Primum igitur congressione mentis superavit, tamquam scuto animi irruentem repellens: deinde sermonem tamquam hastam vibravit, ut se illa revocaret. *Et dixit uxori domini sui*. Recte uxor domini, non ipsa domina dicitur, quæ non potuit extorquere quod voluit imperare. Nam quomodo domina, quæ dominandi non habebat effectum, quæ disciplinam dominæ non tenebat, quæ servulis libidinis incentiva præstabat? Ille dominus qui amantis non excepit faces, qui lenocinantis vincla non sensit, quem nulla mortis formido perterruit, qui maluit liber criminis mori, quam potentiæ criminosæ eligere consortium. Ille liber, qui turpe credidit vicem gratiæ non referre. Denique non ut meticulosus exscusat, nec tamquam periculi timidus cavet: sed tamquam beneficii herilis & innocentiæ suæ debitor fugit crimen ingrati, peccatique labem & culpæ contagium quasi justus horrescit. Tertium spiculum adultera interpellandi assiduitate vibrabat: sed Joseph non audiebat eam. Habes post prima verba quid caveas. Non solum lubrica, sed etiam procax, importuna, petulans est libido, nec habet quod vereatur adultera. Quæ dispendia pudoris prima non doluit, insidiatur ut capiat. *Ibidem. — Ibidem 8. — Ibidem.*

24. Denique officii sui & commissi muneris ingressum gratia, remotis arbitris ac domesticis, apprehendit eum dicens: *Dormi mecum*. Excusatur Joseph Scripturæ testimonio, quia commissum a Domino nequibat deserere obsequium. Non enim satis est quod securus sui domus interiora quasi qui capi non posset, ingressus est: justus debuit providere ne furenti copiam daret, & ejus illa peccato periret: sed qui adversari sibi domini sui videbat uxorem, neglecti officii etiam a domino cavere debebat offensam: simul adhuc sermonis, non comprehensionis putabat audaciam. *Ibidem 11.*

25. Excusatur quod ingressus est: prædicatur quod [c] elapsus est, nec pluris fecit vestimenta corporis, quam animi castimoniam. Reliquit tamquam non sua, quæ adultera suis manibus detinebat: & aliena judicavit, quæ tactu impudicæ poterant comprehendi. Magnus tamen vir, qui venditus servile nescivit ingenium, adamatus non redamavit, rogatus non acquievit, comprehensus aufugit. Qui cum ab uxore domini conveniretur, teneri veste potuit, animo capi non potuit: ac ne ipsa quidem verba diu passus, contagium judicavit si diutius moraretur; ne per manus adulteræ libidinis incentiva transirent. Itaque vestem exuit, crimen excussit, & relictis quibus tenebatur, exuviis, spoliatus quidem, sed non nudus aufugit, qui erat tectior indumento pudoris. Non est enim nudus, nisi quem culpa nudaverit. Denique in superioribus *Ibidem 12.*

a Rom. edit. post voces, *ante se rexit*, caput quartum claudebat, & quintum ordiebatur in hæc verba. *Et erat Joseph speciosus facie, & decorus adspectu valde. Cum esset Joseph speciosus facie, & decorus adspectu valde* &c. Nos locum ad aliarum edit. & cunctorum mss. fidem emendavimus.

* *Cavere oculos uxoris*, pro cavere oculis uxoris, seu cavere ne quis ad uxorem accederet, cujus forma illius oculos pelliceret: locutio parum admodum usitata, sed hic communi mss. ac edit. suffragio adserta.

b Rom. edit. *non remissionem curæ*. Reliquæ cum mss. omnibus, *non remissionem incuria*, hoc est, non remissionem ab incuria profectam.

c Post vocem *elapsus est* addit edit. Rom. *Et relinquens vestimenta in manibus ejus fugit*. Non pluris &c.

bus habemus quod Adam posteaquam Dei mandata prævaricatione deseruit, & peccati gravis æra contraxit, nudus erat. Unde & ipse ait: *Vocem tuam audivi in paradiso, & timui, quia nudus sum, & abscondi me.* (Gen. 3. 10.) Intellexit enim se esse nudum, qui infulas divinæ protectionis amiserat. Et ideo latebat, quia vestem fidei non habebat, quam utique prævaricando deposuit. Magnam rem vides. Ille nudus erat qui tunicam non amisit: iste nudus non erat, qui vestimentis se exuit, quæ in manibus adulteræ dereliquit. Eadem Scriptura illum nudum adseruit, hunc abnuit. Et ideo iste expoliavit se potius quam nudavit, qui incorrupta virtutum vestimenta servabat, expolians se veterem hominem cum actibus ejus; ut indueret novum, qui secundum imaginem creatoris in agnitione renovatur. Ille autem nudus remansit, qui se iterum vestire non potuit, singulari spolio virtutis exutus. Unde pelliceam accepit tunicam; quia peccator habere non poterat spiritalem. Reliquit igitur vestimenta Joseph, & nudavit adulteræ inverecundiam, quæ postea latere non potuit.

26. Denique exivit foras, & ipsa adulterii sui tentamenta vulgavit, exaltans vocem suam; eo quod relictis vestibus, Hebræus aufugerat. Ipsa igitur quod celare debuerat, prodebat; ut composito crimine læderet innocentem. Justus autem accusare non novit; & ideo impune hoc impudica faciebat. Illam igitur vere exutam dixerim, etiam aliena vestimenta servantem, quæ omnia amiserat velamina castitatis: illum satis ornatum, satis defensum, cujus vox non audiebatur, & innocentia loquebatur. Sic Susanna postea dum tacet in judicio, melius locuta est oraculo; & ideo prophetæ meruit defensionem, quæ propriæ vocis non quæsivit auxilium. Illum ergo beatiorem dixerim, cum in carcerem mitteretur; quia subibat pro castitate martyrium. Bonum enim munus pudicitia; sed minoris meriti cum periculum non habet: ubi vero etiam salutis periculo defenditur, ibi plenius [a] coronatur.

27. Inaudita causa, inexplorata fide veri, tamquam reus criminis in carcerem Ioseph mittitur: sed eum Dominus nec in carcere deserebat. Non turbentur innocentes, cum falsis criminibus appetuntur; cum oppressa justitia truduntur in carcerem. Visitat Deus & in carcere suos; & ideo ibi est plus auxilii, ubi est plus periculi. Sed quid mirum si visitat Christus in carcere positos, qui se ipsum in suis in carcere inclusum esse memoravit, sicut habes scriptum: *In carcere eram, & non venistis ad me?* (Matth. 25. 43.) Quo non penetrat divina misericordia? Invenit Joseph hujusmodi gratiam, ut qui fuerat clausus in carcere, ipse potius carceris claustra servaret, concederet munere clavicularius, inclusos omnes potestati ejus committeret. Itaque Joseph non solum carcerem non sentiebat, sed etiam alios quoque carceris levabat ærumna.

CAPUT VI.

Post brevem invectivam in mulierem, ad spadones hujus etiam auctores injuriæ transit; & demonstrato quam fragilis sit eorum status, alterius somnium ejusque expositionem refert. Hinc sæculi potentiam somnii similem esse ostendit. Deinde mystice laudato Hebræo interprete, invehitur in eunuchum beneficii immemorem. Demum tacite Calligonum perstringens, pauca de regiorum ministrorum statu ac fragilitate subjungit.

28. [b] HUjus igitur injuriæ auctor mulier & spadones sunt; sed mulier Ægyptiorum, quæ procaces cum viris solita miscere sermones, lacessere verecundos, refugientes insequi, pudentes perurgere, cum vitia sua non posset defendere, innoxios criminabatur, perfidiam admiscens perfidiæ, aliena tenens, & alios ipsa condemnans, modum nullum ponens furori. Quæ enim causa crudelitatis, nisi quod cupiditatibus suis obsisti videbat, & desideria sua vetita adsensione fraudari? En propter quod aperiatur carcer, ut suscipiat innocentes: solvantur catenæ reis, ut imponantur fidelibus: dimittantur veritatis adulteri, ut includatur qui fidei adulterium recusavit.

29. [c] De istis vero spadonibus quid dicam? qui exemplo debent esse spadonibus ceteris, quod status eorum fragilis ac tenuis, & in voluntate regia spes omnis, quibus levis offensa summum periculum fit: secundæ autem res vile ministerium. Gloriabatur alter quod esset vini præpositus, alter quod esset pistorum. Uterque offendit, missique in carcerem,

a Rom. edit. voci *coronatur* subjungit, *Factum est autem, ut audivit dominus ejus verba uxoris suæ .... Accipiens Ioseph injecit eum in carcerem.*

b Ita vet. edit. & cuncti mss. exceptis Thed. & Valc. ubi legitur, *Hujus igitur injuria auctor mulier spadonis fuit.* Apertus sensus; agitur enim de uxore Putipharis quem Pharaonis eunuchum vocat Scriptura. Edit. autem Rom. quæ caput quintum producit usque ad vocem *recusavit*, sic habet, *Hujus tamen injuria auctor mulier est, sed mulier*, &c. Rursus ibidem omnes edit. *Sed mulier Ægyp. quæ .... solita* &c. Mss. prope ad unum, *Sed mulieres Ægypt. quæ ... solent* &c. Hic autem solet quæri de Putiphare utrum is cum eunuchus & spado dicitur, significetur reipsa fuisse eviratus; an vero hoc dignitatis nomen fuerit? Utraque opinio fautores suos habet: quorum si placet rationes cognoscere, adi Augustinum Quæst. in Gen. lib. 1. Quæst. 136. Hieronymum in Tradit. Nobilii notas in hunc locum apud LXX. Corn. Jansenium in Gen. Guil. Estium Annot. in diffic. Scripturæ loca Hug. Grotium, & alios.

c Caput sextum hic edit. Rom. auspicabatur illis verbis, *Iratus est Pharao super duobus spadonibus suis, super præposito pincernarum & super præposito pistorum, & posuit eos in custodiam in carcere. Quid de istis duobus spadonibus* &c.

rem, & commendati sancto Joseph ab ipso carceris claviculario, cum essent illic dies complures, viderunt somnium; & cum reviseret eos Joseph, tristes turbatosque animi offendit; quia turbabantur somnio, cujus interpretem non invenirent: *Nonne per Deum*, inquit, *interpretatio somnii est? Narrate ergo mihi. Et narravit præpositus vini somnium suum. Erat vitis in conspectu meo: in vite autem tres radices; & ipsa* [a] *flores ferens germinavit maturos botryones uvarum: & calix Pharao in manu mea. Et sumsi eam, & expressi eam in calicem, & dedi calicem in manus Pharao. Et dixit illi Ioseph: Hæc interpretatio ejus: Tres radices, tres dies sunt. Adhuc triduo, & in mentem habebit Pharao principatum tuum, & restituet te super officium tuum pristinum, & dabis calicem in manus Pharao. Sed memor esto per temet ipsum, cum tibi bene erit, & facies in me misericordiam, & memor eris mei ad Pharaonem, & educes me de carcere isto; quia* [b] *furto involatus sum de terra Hebræorum, & hic nihil male feci, sed miserunt me in lacum carceris hujus.*

30. Alterius somnium non libet dicere. Meministis certe verborum meorum, quod etiam tunc refugerim ejus interpretationem in eo, cujus exitum refugio, mortem perhorresco. De isto prius dicamus, qui si beatus videbatur, cum esset vini præpositus; & hunc summum credebat apicem omnis potentiæ, quod regi calicem dabat. Hæc gloria illius, hæc magnificentia in hoc sæculo: hac defraudatus dolebat, huic redditus gratulabatur. Sed hoc somnium est, & omnis potentia sæculi somnium, non veritas est. Denique per somnium vidit reddi sibi principatum suum. Et Esaias dicit ita esse hujusmodi homines, qui in hoc sæculo delectantur secundis rebus, sicut qui in somnis manducat & bibit, videtur sibi cibo aut potu dum dormit, repleri: sed cum evigilaverit, incipit esurire amplius; & tunc intelligit quam inanis ille cibus & potus fuerit somniantis: sic qui dormit in hoc sæculo, nec occulos aperit ad mysteria divina, quamdiu somno gravatur corporis, putat alicujus momenti esse hanc sæcularem potentiam, quasi in somnis eam videt: ubi evigilaverit, deprehendit quam inanis hujus sæculi voluptas sit. *Esai, 35. 8.*

31. Considera nunc illum [c] verum Hebræum, illum non somnii, sed veritatis & præclaræ visionis interpretem, qui de divinitatis illa plenitudine, a libertate cælestis gratiæ in hunc corporeum carcerem venerit, quem non potuit sæculi hujus illecebra mutare, non ulla corruptela mundanæ voluptatis evertere, qui tentatus non decidit, appetitus non appetivit, postremo adulterina quadam Synagogæ manu veste corporis apprehensus, carnem exuit, liber mortis adscendit. Calumniata est meretrix, ubi eum tenere non potuit, quem carcer non terruit, non inferna tenuerunt: quin etiam quo veluti puniendus descenderat, inde alios liberavit: ubi ipsi stringebantur mortis vincula, ibi laxavit ipse vincula mortuorum.

32. Considera ergo istum Hebræum dicentem illi præposito spadonum, qui contraxerat offensam regiam, quem restituerat muneri suo: *Memor esto per temet ipsum, cum tibi bene erit: & facies in me misericordiam, & memor eris mei.* Ideo secundo repetivit, quia sciebat non recordaturum quid evasisset injuriæ, cum potentiam recepisset. Ideo secundo admonuit, quia secundo liberavit; ut si prioris beneficii eum memoria non teneret, vel posterioris subiret, non despiceret auctorem salutis suæ, non perfida prævaricatione violaret. Sed quod pejus est, cito beneficii irrepit oblivio secundis rebus. [d] Redditus officio suo non est memor factus interpretis, sed oblitus est eum. Sed etsi ille obliviscebatur, Christus non obliviscebatur: sed loquebatur ei, & per servulum loquebatur dicens ad eum: *Memor esto per temet ipsum*, hoc est, vel officii tui contemplatione quid audieris, recordare. Sed etsi nunc oblitus es, memor eris mei; ut evadas periculum, qui oblitus es beneficium. Tamen elatus potentia non recordabatur. Et quanta hæc potentia, [e] ubi vini ministerium? En unde omnis jactantia; quia erat spadonum præpositus, qui vinum poculis regiis ministrabant.

33. [f] *Et factum est*, inquit, *post biennium*. Mentior de hoc nostri spadonis tempore, nisi & dies convenit; quia post biennium recepit officium, nec recordatus est, sed admonitus. Cognovit enim quod *Gen. 41. 1.*

a Ed. ant. *flores ferens, germina matura, & botryones uvarum.* Rom. *florens ferebat germina, maturos botryones uvarum.* Mss. ut in textu, nisi quod nonnulli melioris notæ habent, *maturi botryones*: unus, *et maturi* &c. optime: modo subintelligas *erant*.

b Ita mss. plures ac potiores. Alii partim cum ant. edit. *furtive captus sum*: partim cum Rom. *furto surreptus sum*, sive, *sublatus sum*. Nullum in his quod ad sensum discrimen. *Involare* enim dicitur a vola manus qua fures ad aliena suffuranda atque occultanda uti solent. Rom. edit. nonnulla huic Scripturæ textui inseruit, quo magis cum LXX. conveniret, sed hæc ad sensum parum faciunt.

c Edit. omnes cum duobus mss. *verum Hebræum*: Mss. decem, *virum Hebræum*. Et paulo post ubi Rom. edit. *ac ubertate*, atque edit. veteres & duo mss. nobiscum, *a libertate*: decem alii habent, *ad libertatem*.

d Addit Rom. edit. *Inquit enim: Et non recordatus est præpositus pincernarum Ioseph, sed oblitus est ejus. Redditus* &c.

e Sic edit. Gill. Rom. & quinque mss. alii vero septem, *ubi vini ministerium? Et unde* &c. At edit. Am. atque Era .... *ministerium inundet*.

f Vet. edit. *Et factum est*, inquit, *post biennium. Mentio de hoc nostri spadone temporis non alia de causa, nisi quod et dies convenit.* Rom. *Factum est autem post biennium, Pharao vidit somnium, ... Mentio de hoc nostri spadonis tempore, non alia*, Mss. vero ut in textu, nisi quod in duobus legitur ...., *de hoc nostri spadone temporis, nisi et dies conveniat.* Hic porro Calligonum eunuchum a sancto Præsule designatum haud sine causa arbitramur: qua de re consulas licet nostram ad hunc tractatum Admonitionem.

quod etiam regnum ipsum in hoc sæculo A esset somnium, qui suo somnio non credidit: didicit etiam regnum esse somnia, nec ipsorum potestates esse perpetuas. Sed cito hunc locum prætereat dolor, ne ipsa commemoratione crudescat: ne ipsius quidem sermonis mei meminisse delectat, quem tunc temporis vel effuderit dolor, vel extorserit Ecclesiæ contumelia.

Ibidem 9. 34. Admonitus ergo sui per somnium regis ait: *Peccatum meum recordor*. Sera quidem ista est, sed utinam vera confessio. B Post peccatum fateris, quod ante peccatum cavere debueras. Quam cito oblitus fueras: *Memor esto mei*. Scis nempe tunc temporis hunc fuisse sermonem: sed obtusas aures habebas fastu potentiæ, & vini ebrius non audiebas verba sobrietatis. Vel nunc memento mei, qui peccatum sero fateris. Qui rogas servulum Christi, cur Dominum negas? Inebriare jam non vino, sed Spiritu sancto. Recordare quid C passus sit, cum quo dormisti somnum tuum, & somniasti somnium. Et ipse præpositus erat, & præpositus epularum regis, quæ ad opus pistorium pertinebant. Sublimem se esse credebat, quia in potestate habebat panem regium: nesciebat multos amfractus esse hujus potentiæ. Minabatur aliis, ipse mox supplicio dedendus extremo; nec audivit eum, qui licet servulus Domini, tamen loquebatur ora- D culum: quod ipsius jussu regis, de quo sibi plurimum blandiebatur, caput amissurus esset, esca avibus derelinquendus. Vel hoc te exemplum revocare debebat, ut perfidiæ non crederes.

35. Sunt & alia exempla de fastu & fragilitate ministrorum regalium, quæ posterioris temporis historia habet. Et Doech præpositus erat, & præpositus regis animalium [a] ad disciplinam mulorum, hoc E est, spadonum animalium. Hic quoque sacerdotem Domini detulit, & fraude regem commovit in sacerdotis periculum, & hic Syrus erat. Num mentior, quando & patria, & facta conveniunt? Aman quoque cubiculo regis & ipse præpositus, dum invadere Ecclesias Domini improba temeritate contendit, populumque fidelem spoliare ac persequi, gravibus sacrilegia suppliciis expendit.

CAPUT VII.

Educto Ioseph de carcere regis somnium proponitur, a quo & explicatur. Hoc Ambrosius tum rebus sui temporis, tum præsenti & futuro sæculo accommodat. Postea Iosephi præmia, conjugium, liberos, frumenti distributionem mystice de Christo interpretatur; ac tandem nos ad emendum spiritalia alimenta hortatur.

36. SEd revertamur ad istum vini præpositum, qui quasi multo ebrius mero beneficii auctorem oblitus est diu: aliquando tamen, ut regi provideret interpretem, non quasi gratus, sed quasi callidus intimavit seriem rei gestæ. Quo cognito, rex quoque eum jussit accersiri, erutumque de carcere interrogavit, si posset interpretari sibi somnium. Cujus explanatione delectatus, removit injuriam, honorem detulit. Itaque videte si non præsentibus & ista conveniunt. Injuria illata est prius quam cognosceretur a rege: gratia relata, ubi regi est cognitus. Ita rex vacat culpa; quia & id quod excepit vir sanctus injuriæ, alienum fuit: & id quod recepit gratiæ, regis est proprium.

37. [b] Somnium autem ejus, & interpretatio hujusmodi est: *Quæcumque*, inquit, *facit Deus, ostendit Pharao. Septem vaccæ bonæ, septem anni sunt; & septem spicæ bonæ, septem anni sunt. Somnium Pharao unum est. Et septem vaccæ macræ, quæ post illas adscendebant, septem anni sunt; & septem spicæ macræ, & a vento corruptæ, septem anni sunt. Erit septem annis fames. Verbum autem quod dixi: Quæcumque facit Deus, ostendit Pharao. Ecce septem anni veniunt ubertatis magnæ in totam terram Ægypti. Veniet autem septem annis fames post hæc, & oblivíscentur ubertatem in tota Ægypto; & consumet fames totam terram, & non agnoscetur ubertas terræ a fame quæ futura est post hæc. Valida enim nimium. Quod autem iteravit somnium Pharao bis; quia verum erit verbum a Deo, & festinabit Deus facere illud.* ibidem 25. & seq.

38. Vetus somnium, res recentes. Posterioribus priora consumta sunt: & ubi erat ante ubertatis copia, ibi rerum omnium facta est indigentia. Quod si quis F hujusmodi regi consilium dedisset, ut aliquid de superiori ubertate posteriori principatus sui servaret ætati, reliquo quoque tempori larga donandi adfluentia redundasset. Sed immodica ævi superioris effusio etiam posteriora destituit, & homines diripientes universa, aliquem Joseph adhibere nolebant. Etsi non ego Joseph [c] (quis enim istud) clamabam tamen

a Ita mss. septem melioris notæ. Duo cum edit. omnibus, *adde. si placet, mulorum*. Tres, *adjiciam mulorum*.

a Rom. edit. *Et dixit Ioseph Pharaoni: Somnium Pharaonis unum est, & interpretatio hujusmodi*. Totum locum ex edit. vet. ac mss. repræsentamus.

c Mss. aliquot, & quædam edit. Paris. *Quis enim sum? Clamabant* (aliqui *clamabat*) *tamen* &c. Plures mss. ac vet. edit. *Quis enim istud*, &c. Subintellige, de se dicat, vel quid simile.

men vaccas illas pingues non solum lasciviam, sed etiam incuriam divinæ significare reverentiæ (de perfidis enim dictum est: *Tauri pingues obsederunt me*: & de Judæorum populo scriptum est: *Impinguatus, & obesus factus, & dilatatus est, & dereliquit eum qui fecit eum*) & ideo somnium illud redundantiæ sæcularis perpetuum esse non posse: fore tempus quo his fames dura succederet.

Psal. 21. 13. Deut. 32. 15.

39. Nec tamen hoc somnium uni aut duobus demonstratum arbitror, sed omnibus propositum; eo quod septem anni istius mundi pingues, & sæculari ubertate opimi, absorbeantur ab illis sæculis quæ futura sunt, in quibus perpetua quies, & legis observantia spiritalis, quam Ephræm illa Tribus patrum Deo fructuosa custodit. Bona vacca, non illa corporeo distenta ubere, sed abundans spiritalis lactis & gratiæ, super cujus decorem cervicis Deus sedere se dicit, ut scriptum est: *Ephræm vacca docta diligere victoriam. Ego autem transivi super decorem cervicis ejus*. Non ergo impinguet caput nostrum oleum peccatoris, nec falsi fructus delectare nos debent, ne dicatur & de nobis: [a] *Seminastis impietatem, & iniquitates ejus vindemiastis. Manducasti fructum falsum, quia sperasti in curribus tuis*. Nec me movet quod habet spicas macras, & vento corruptas; quia & David tunc melior erat, quando sicut aranea tabescebat: & spiritus contribulatus sacrificium Dei est; & illi præstantiores evadunt, quos in hoc sæculo gravibus injuriis spiritus malignus exercuit.

Osee. 10. 11. Ibidem 13.

40. Unde magis mystica meruisse præmia Joseph arbitror, quia de mysticis est [b] locutus. Quid enim sibi vult annulus digito ejus insertus, nisi ut intelligamus pontificatum ei fidei esse delatum, ut alios ipse signaret? Quid stola, quæ amictus est sapientiæ, nisi tributum ei ab illo rege cælesti prudentiæ principatum? Torques aureus intellectum bonum videtur exprimere. Currus quoque significat fastigium sublime meritorum. Quis autem est qui ex gentibus accepit uxorem, nisi qui Ecclesiam ex nationibus sibi congregavit, & suscepit ex ea filium Manassen, per quem oblitus est omnes dolores suos quos habuit de sacrilegiis Judæorum? Suscepit alium quoque filium Ephræm, per cujus profectum claruit quod suscepta in carne humilitas & divinitatem non humiliavit, & gloriam cumulavit.

41. Denique quicumque famem patiebantur, ad Joseph mittebantur. Qui sunt isti, nisi de quibus dictum est: *Convertentur ad vesperam, & famem patientur ut canes*? Erat autem fames non unius loci, sed totius terræ; quia non erat qui faceret bonitatem. Ideo dominus Jesus jejunia mundana miseratus aperuit horrea sua, & mysteriorum cælestium thesauros scientiæ sapientiæque patefecit absconditos; ut nulli alimenta deessent. Dixit enim Sapientia: *Venite, edite panes meos*. Et ideo ab illo solo dicitur: *Dominus pascit me, & nihil mihi deerit*, qui saturatur a Christo. Aperuit ergo horrea sua Christus, & vendebat, non æra pecuniæ, sed fidei pretium, & devotionis stipendium quærens. Vendebat autem non paucis in Judæa: sed vendebat omnibus, ut ab universis nationibus crederetur.

Psal. 58. 7. Prov. 9. 5. Psal. 22. 1.

42. *Et omnes regiones venerunt in Ægyptum ad Joseph emere*; obtinuerat enim fames. Omnes enim esuriunt, quos non paverit Christus. Emamus ergo alimenta, quibus famem possimus repellere. Nemo paupertatis suæ contemplatione revocetur, nemo vereatur qui argentum non habet. [c] Non quærit Christus argentum, sed fidem quæ argento pretiosior est. Denique emit eam Petrus, qui non habebat argentum: *Argentum*, inquit, *& aurum non habeo: sed quod habeo, do tibi. In nomine Jesu Christi surge, & ambula*. Et propheta Esaias dicit: *Qui sititis, ite ad aquam; & quicumque non habetis argentum, ite, emite, & bibite, & manducate: emite sine argento & pretio vinum, & adipem*. Neque enim pretium quæsivit a nobis, qui pro nobis sanguinis sui pretium solvit; quia non auro & argento, sed pretioso nos redemit sanguine. Ergo id pretium debes quo emtus es; & si ille non semper exigat, tu tamen debes. Eme igitur tibi Christum non eo quod pauci habent, sed eo quod omnes habent. Omnes habent per naturam, pauci offerunt per timorem. Suum est quod a te Christus reposcit. Ipse vitam omnibus dedit, ipse pro omnibus mortem suam obtulit. Solve pro auctore, quod soluturus es lege. Non mediocris iste contractus est. Non omnes eum [d] facile vident. Denique illæ virgines in Evangelio quas veniens sponsus exclusit, ideo foris relictæ sunt, quia venale oleum non emerunt. Unde dicitur eis: *Ite potius ad vendentes, & emite vobis*. Et negotiator non immerito prædicatur, qui vendidit omnia sua, & emit margaritam.

Gen. 41. 5. & 7. Act. 3. 6. Esai. 55. 1. Matt. 25. 9 & seq. Ibidem 13. 46.

a. Vulgata edit. *Arastis impietatem*. videtur autem sanctus vir secutus interpretationem Aquilæ, vel Symmachi. Nam LXX. habent Ἱνατί παρεσιωπήσατε ἀσέβειαν. *Ut quid reticuistis impietatem*, &c. Hieronymus, *Quid reticetis impietates*. Illum de significatione verbi *reticere* adi Comment. in Osee cap. 10.

b. Post vocem, *locutus*, addit. Rom. edit. *Et accipiens Pharao annulum de manu sua inseruit eum super manum Joseph. & induit eum stola byssina*, &c.

c. Ita mss omnes, excepto Theod. qui cum edit. omnibus præfert, *Non quæritur Christus argento, sed fide*. Quod quidem verbis potius quam sensu diversum est.

d. Rom. edit. sola, *Non omnes eum facile emunt*.

CAPUT VIII.

Exhortatio Jacob ad filios, ut in Ægyptum ad escas coemendas se se conferant, quid significet; quid item decem eorum, relicto domi Benjamin, profectio?

Gen. 42. 1. & 2. 43. ET *Jacob dixit filiis suis: Quare pigri estis? Ecce audivi quia frumentum est in Ægypto: descendite illo, & emite nobis escas:* B Non semel hoc Jacob dixit, quotidie omnibus filiis suis dicit, qui serius veniunt ad gratiam Christi: *Quare pigri estis? Ecce audivi quia frumentum est in Ægypto.* Ex hoc frumento granum est quod resurgit. Qui igitur famem sustinet, suæ segnitiæ debet adscribere. *Ecce audivi*, inquit, *quia frumentum est in Ægypto.* Citius utique juniores aliquid quam seniores consuerunt audire, dum foris positi multa circum- C eunt. Sed hanc negotiationem prius senex audit, sed ille senex in quo est fidei longæva canities. Prior senex intelligit, sed ille senex in quo est venerabilis senectus, & ætas senectutis vita immaculata.

Ibidem 3. & 4. 44. Nec omnes hanc negotiationem suscipiunt, nisi filii Jacob, & ipsi provectioris ætatis. Ideo decem pergunt, non pergit junior. Non misit eum pater: *Ne* D *contingat*, inquit, *eum infirmitas.* Adhuc obnoxius erat infirmitati Benjamin junior. Patriarcha quidem legitur Benjamin, sed ille ex Tribu Benjamin Paulus præfigurabatur. Merito Jacob de ejus infirmitate dubitabat. Denique infirmatus est, ut sanaretur: cæcitatem passus est, sed hæc infirmitas ad salutem. Denique illa cæcitas lucem adtulit.

45. Accepimus historiam, cognoscamus mysterium. E Sine Benjamin patriarchæ primo perrexerunt: sine Paulo apostoli. Uterque non primus advenit, sed accersitus a primis uberiorem mercem priorum suo fecit adventu. *Est*, inquit, *frumentum in Ægypto*, hoc est, ubi major fames, ibi major ubertas est. Magnum frumentum in Ægypto. Denique & Deus
Osea 11. 1. Pater dicit: *Ex Ægypto vocavi Filium meum.* Ex isto grano illa fœcunditas. Neque F enim messis esse potuisset, nisi Ægyptii granum ante sevissent. Est ergo frumentum quod nemo ante esse credebat. In hoc frumento negotiantur patriarchæ. Et illi quidem argentum detulerunt: sed bo- A nus Joseph frumentum dedit, argentum reddidit. Non enim pecunia emitur Christus, sed gratia. Pretium tuum fides est. Hac emuntur divina mysteria. Portat autem frumentum hoc asinus ille ante immundus in Lege; sed jam mundus in gratia.

CAPUT IX.

Invalescente fame filii Jacob redeunt in Ægyptum, ducto secum Benjamin ac muneribus delatis. Joseph comiter fratres alloquitur, qui ad convivium invitati, suspicantur sibi parari calumniam. Iidem a Majore domus confirmantur. Quæ omnia de Pauli vocatione ac prædicatione, nec non Judæorum infidelitate exponuntur.

46. TEnebatur tamen Benjamin junior, & patrio adhuc adhærebat affectu. * Tenebant eum Legis vincula, mos paternus. a Fames invalescebat, quia sero veniebat. Intercedunt pro eo duo, Ruben & Judas, hoc est, humilitas atque confessio. Gen. 43. 1. & 14. His vadibus apud patrem utitur, his committitur, quorum unus primitivus, alius resuscitatus. b Lex primitivi, Evangelium resuscitati. His deducitur Benjamin junior, & bonis odoribus comitatus advenit portans secum resinam, qua lapides marmorum connectuntur; eo quod prædicatione propria tamquam spiritali resina vivos lapides etiam ipse connecteret: portans etiam mel, quo noxia vulneris interius exeduntur sine aliqua acerbitate sectionis. Talis enim Pauli prædicatio, ut putrem aboleret affectum, corruptumque evacuaret humorem disputationis suæ aculeo, urere magis ægræ mentis viscera cupiens, quam secare. Incensum orationis, & casiam, & guttam sepulturæ insignia esse David propheta nos docuit dicens: *Myrrha & gutta & casia a vestimentis tuis.* Ps. 44. 9. Venit enim Paulus crucem Domini prædicare, ilicem semper virentem, & nuces quarum testa durior, fructus tenerior: meritoque virga sacerdotalis Aaron nucina, & Hieremiæ baculus hujusmodi. Argentum quoque duplex, non otiosa munera esse quis dubitet; cum & Patriarchæ vita, & Apostoli sermo semper virescat in pectoribus singulorum; & eloquium sanctorum, sicut argentum igne examinatum, præcepti salubris fulgore resplendeat? Nec immerito duplex argentum refe-

* Cum ibi doceat Ambr. Benjamin typum esse Pauli, alludit ad locum epist. ad Gal. cap. 1. V. 14. *Et proficiebam in Judaismo .... abundantius emulator existens paternarum mearum traditionum.*

a. Rom. edit. ante vocem, *Fames*, præmittit hunc Scripturæ versum, *At fames invaluit super terram*, &c. Et sic exorditur caput 9.

b MSS. aliquot cum edit. omnibus, *Lex primitiva, Evangelium resuscitatum.* Benig. Ful. Germ. & Colb. *Lex primitiva, Evangelium resuscitat.* Corb. ac Torn. .... *resuscitati.* His accedunt Ebrulph. Mich. & Albin. nisi quod habent, *Lex primitivi.* quam lectionem germanam esse existimamus. Vult enim vir sanctus in Ruben figuram extitisse Legis, ac Judæorum; in Juda Evangelii & Christianorum. Consule expositionem benedictionum utriusque lib. de Bened. Patriarcharum, & hæc apertius explicatum reperies. Quod vero paulo superius Ruben dicitur *humilitas*, non ista interpretatio nominis est, sed allusio ad locum Gen. cap. 29. V. 32. ubi de Lia dicitur, *vocavitque nomen ejus Ruben dicens: Vidit Dominus humilitatem meam*, &c.

referunt in quibus Pauli præfigurabatur A adventus, qui laborantes presbyteros in verbo atque doctrina duplici honore donabat.

Gen. 43. 29. 47. *Vidit autem illos Joseph, & Benjamin fratrem suum ex eadem matre.* Jam videntur Hebræi, & videntur a Christo qui verus Joseph est, quando cum Pauli veniunt typo: & loquitur illis mitia atque mansueta, ut pariter cibum sumant. Supra autem quia sine Benjamin venerunt, B agnoscebat quidem eos: sed ab his se avertebat, ut scriptum est: *Et loquebatur his dura*, Gen. 42. 7. quia ipsi non agnoscebant eum, a quo agnoscebantur. Pauli igitur merito profecerunt, quem dominus Jesus tamquam juniorem fratrem ex eadem matre generatum amplius ceteris fratribus diligebat. Advertant Judæi quem Dominum negaverunt, qui etiam crucifixus, ex synagoga tamen eorum tamquam [a] ex ea- C dem ortus parente plus eos diligit, si vel sero cognoscant suæ salutis auctorem. Sed propriorum conscii delictorum, non credunt tantam Christi esse misericordiam, ut donet peccatum, remittat injuriam. Ideoque præfigurabantur in patriarchis quales essent futuri. Invitabantur ad gratiam, ad salutaris mensæ vocabantur convivium; & calumniam sibi parari, insidias fieri suspicabantur.

Ibid. 43. 19. 48. Et cœperunt ad hominem, qui D erat supra domum, in janua domus caussam suam agere velle. Adhuc dubitant introire, & ex operibus suis malunt justificari, qui caussam suam volunt adstruere, quam gratiam accipere; & ideo in portis redarguuntur. Qui autem fructum uteri virginalis exspectat, & hereditatem Domini, filii mercem negotiatur, non erubescet in porta: sed in exitu vi- E tæ hujus repellit inimicum; ne ad altiora properanti conscius culpæ gravioris obsistat.

49. Unde mystice illis respondit major domus. Et is qui sit intellige, cum legeris Moysen fidelem in tota domo ejus. Majores enim domus, Moyses, Petrus, & Paulus, & ceteri sancti sunt: Christus autem solus est dominus. Scri- Hebr. 3. 5. ptum est: quia Moyses fidelis in tota F domo ejus tamquam famulus in testimo- Ibidem 6. nium eorum quæ dicta essent: Christus autem tamquam filius in domo sua, quæ domus nos sumus, si libertatem & gloriam spei tenuerimus.

Gen. 43. 23. 50. Hic ergo major domus respondit illis: *Propitius sit vobis Deus, nolite timere; Deus enim vester, & Deus patrum vestrorum dedit vobis thesauros in sacculis vestris: at argentum vestrum probum, acceptum habeo.* Illi enim dixerant: *Argentum uniuscujusque in sacculis* Ibidem 21. *nostris invenimus, ad pondus argentum nostrum retulimus.* O magna mysteria, & evidenter expressa! Hoc est dicere: Cur inflamini? Cur argentum vos habere vestrum in sacculis sæpius usurpatis? Quid enim habetis quod non accepistis? Si B autem accepistis, quid gloriamini, quasi non acceperitis? Jam saturati estis, divites facti estis, quia argentum habere vos creditis: sed argentum vobis Deus patrum vestrorum dedit. Ille Deus vester, ille patrum vestrorum Deus est, quem negastis. Sed ignoscit, sed indulget, sed recipit si revertamini. Ipse est qui vestrum non quærit argentum, suum donat. Ipse vobis dedit argentum C in sacculis vestris. Jam sacculi vestri argentum habent, qui lutum habebant; & ideo vester est qui dicit: *Conscidisti saccum meum, & induisti me lætitia.* Psal. 29. 12. Lætitiæ munus est Christus, ipse est argentum vestrum, ipse pretium vestrum. Non exigit a vobis dominus Jesus frumenti sui pretium, non quærit vestri pondus argenti. Argentum vestrum reprobum est, [b] argentum sacculi non est D bonum.

Gen. 43. 23. 51. *Argentum vestrum probum, acceptum habeo*; hoc est, non est illud materiale argentum: sed spiritale argentum vestrum hoc est probum, quod fida devotione quasi Jacob filii detulistis, quod sine damno datur, & sine ullo dispendio annumeratur: quandoquidem tali pretio detrimentum mortis excluditur, lucrum vitæ acquiritur.

E

CAPUT X.

Paucis de meridie *præmissis, paratorum munerum illatio, convivii instauratio, & humanissimus Josephi cum fratribus congressus referuntur. Hic fratrem Benjamin videns, deque eo sciscitatus, illi benedixit, atque ad occultandas lacrymas cum recessisset, mox lota facie revertitur. Quibus adjungitur moralis & mystica interpretatio.*

F

52. Paraverunt autem munera, donec in- Ibidem 25. troiret Joseph meridie.* Acceleravit meridie fides Pauli. Ante cæcus erat, postea cœpit videre lumen justitiæ; quoniam qui revelat ad Dominum viam suam, & sperat in eum, Dominus quoque edu-

a Omnes edit. *ex eadem ortos parente plus diligit*. Mss. autem Corb. Benig. Theod. & Valc. *ex eadem ortus parente plus eos diligit*. Et hi quidem videntur eo præferendi, quod in aliis quatuor legitur, *mortuus parente*, ubi haud dubie legendum, *ortus parente*: alii tamen duo præferunt, *mortuos parentes*, quod editis etiam favet. Sed minus bene hæc lectio sibi constaret ob vocem, *eorum*, quæ fere in mss. omnibus invenitur.

b Ita mss. plures ac potiores. Edit. vero cum aliis aliquot, *argentum sacculi*. Non tam scite. Agitur enim de argento quod in sacculis retulerant Hebræi. Rursus eodem loco Am. Era & Gill. cum paucis mss. *Argentum vestrum habeo, hoc est probum quod fida*, &c. Rom. edit.... *habeo probatum, hoc est, quod fida*. Mss. vero magno numero ut in textu, nisi quod pro, *fida*, legunt quidam, *fidei*, quidam, *fide*.

educet tamquam lumen justitiam ejus, & judicium ejus sicut meridiem. Et Abrahæ quando Deus apparuit ad ilicem Mambre, meridies erat, cui de præsentia Domini lux æterna fulgebat. Meridies est quando Joseph verus in domum suam intrat, ut prandeat. Tunc enim plus dies lucet, quando sacramenta celebramus.

Ibidem 26. & seq. 53. *Et intulerunt ei*, inquit, *munera*. Nos munera inferimus, ille instaurat convivium. Ille dicit: *Apponite panes*, quos soli Hebræi sumunt, Ægyptii manducare non possunt. Sed ante convivium quanta dignatio? [a] Quam usus istius & sedulitatis & gratiæ morale magisterium? Adhuc de calumnia quam sibi a Joseph fieri putabant, fratres suspecti erant: ille invitabat ad prandium, horum nutabat affectus: illius perseverat gratia: primus appellat, primus interrogat: *Quomodo habetis?*

54. Et iterum ait: *Recte est pater vester senior?* Superioris est inferiorem ad colloquium provocare, dare sermonis fiduciam, quærere non solum de ipsis, sed etiam de parentibus.

55. Respondent illi: *Recte est puer tuus, pater noster*. Ille seniorem dixit, ut honoraret: illi puerum nominaverunt, ut deferrent humilitatis obsequium; quod senectus honoratæ sit dignitatis, pueritia autem subjecta videatur, & propior verecundiæ, quam superbiæ.

Ibidem 29. 56. *Respiciens autem oculis vidit Benjamin fratrem suum ex eadem matre*. * Morale est, ut quos diligimus, eos videamus præ ceteris; & quos animi intentio tenet priores, eos obtutus offendat oculorum. Siquidem plerumque circa alia mentis occupatione districti, quos habemus ante oculos, non videmus: ita duce animo dirigitur noster adspectus. Vidit igitur Benjamin fratrem suum sanctus Joseph, quem tenebat animo, quem oculis requirebat: quo absente, fratres pene non viderat, [b] quia videre nihil proderat: nec solum vidisse contentus, quasi nesciret interrogavit: *Hic frater vester est adolescentior?* Consuetudo & gratia caritatis est, ut dilectos nobis non solum oculis, sed etiam sermone teneamus. Agnoverat Joseph dilectum suum: sed ideo interrogabat, ut quem tenebat animus, vox sonaret.

57. Denique non expectavit ut responderetur: sed continuo benedixit eum, & turbatus est desiderii sui fructu. *Torquebantur autem viscera ejus*; quia complectendi ejus quem desideraverat, libertas differebatur. Denique, *Ingressus in promtuarium plora vit, & lavit faciem suam*, [c] *& continuit se*. Grandis amoris aculei cito corda compungunt, nisi desiderii fræna laxentur. Vincebatur affectu Joseph, differebatur consilio: ratio cum amore certabat. Flevit, ut amoris pii æstus lacrymis temperaret. Hæc moraliter. [Ibidem 30. Ibid. 43. 30.]

58. Mystice autem. Vidit dominus Jesus Paulum, oculi enim Domini super justos, & dixit: *Hic frater vester est adolescentior?* Adhuc adolescentior dicitur, qui nondum maturam canæ fidei gerebat ætatem, nondum in virum perfectum excreverat, *in illam*, sicut ipse ait, *mensuram ætatis plenitudinis Christi*. Denique adolescens legitur tantum ibi, ubi lapidantium Stephanum vestimenta servabat. Et ideo Philemonem non adolescentiæ suæ, sed senectutis similem esse cupiebat, ut scripsit: *Magis obsecro, cum sis talis ut Paulus senex*. Ideo adolescentiores viduas prædicat declinandas, non propter ætatem, sed propter quamdam pubescentium delictorum lasciviam, immaturitatemque virtutis. Ceterum major in juvene, quam in sene laus castitatis est. Puto autem quod a vero non sit alienum illud, si intelligamus quia [d] cum hoc Paulus haberet, & horreret correptus, quod cæcitas accidisset ei, inciperet tamen appropinquare dicendo: *Domine, quid me vis facere*; ideo adolescentior dicebatur a Christo, ut qui vocabatur a gratia, excusaretur a culpa, quod ea lubricæ fuisset ætatis. Denique vidit eum Christus, ubi lux circumfulsit eum. Et quia adolescentes magis metu, quam ratione revocantur a vitio, adhibuit stimulum, & miseratus admonuit, ne adversus stimulum calcitraret. [Ibidem 29. Ephes. 4. 13. Act. 7. 57. Philem. 9. 1. Tim. 11. Act. 9. 6.]

59. Turbatus est autem, sicut habes in Evangelio, quia turbavit se spiritu, cum Lazarum resuscitaret; & ibi flevit, ut prius lacrymis suis mortui delicta lavaret. Sed intra se flevit, & lavit faciem suam. Cæcitas Pauli, fletus est Christi: lavat faciem suam, ubi lumen ei reparatur amissum. Lavat faciem suam Christus, ubi baptizatus est Paulus, per quem dominus Jesus a pluribus videretur. Et ideo in convivio pars ejus quintupliciter major effecta est, quod haberet [Johan. 11. 33.]

a Sic omnes mss. At omnes edit. *qui usus istius & sedulitatis, & gratiæ? Morale mysterium*.

* *Morale*. hic non idem significat ac supra, id videlicet quod ad institutionem morum conducit. Sed perinde est ac si dicas: res hominum ita se habent; vel simplicius: hoc in more positum est. Unde paulo post eodem sensu: *consuetudo*, inquit, *& gratia caritatis est, ut dilectos*, &c.

b *Quia videre nihil proderat*, desiderabatur in omnibus edit. quod nobis mss. undecim restituere.

c Sic ant. edit, & mss. quinque: a quibus non abit Rom. edit. nisi quod sola habet: *Et egressus continuit*. Mss. vero alii septem: *Et continuerunt se grandis amoris aculei*: e quibus Vale. Germ. Ful. & Corb. habent: *cito corda compunguntur*.

d Edit. omnes & mss. Var. & Theod. *Cum hic Paulus hareret, & horrore correptus quod*, &c. At nobiscum faciunt mss. octo: quos aliis anteponendos minime negabis, si consideres hæc verba: *Cum hoc Paulus haberet*; optime referri ad vitia adolescentiæ, *lasciviam delictorum, atque immaturitatem virtutis*.

ret superioribus anteferri, non solum mentis prudentia, sed etiam militia corporis, & gratia castitatis.

CAPUT XI.

Inebriantur omnes fratres cum sancto Ioseph: at solius Benjamini sacco inseritur scyphus. Inspiciuntur ordine omnium sacci, & tandem vas illud invenitur, atque istorum mysteria eruuntur; ubi præcipue de donis divinis, ac de Pauli vocatione disputatur.

Gen. 43. 34. 60. Biberunt autem, *& inebriati sunt pariter cum eo*. A principio fidei major Paulo prærogativa defertur, de quo
Act. 9. 15. dictum est ad Ananiam: *Vade quoniam vas electionis est mihi, ad sufferendum nomen meum coram gentibus*. A principio inebriatur ebrietate, sed sobria; ut & ipse cum sanctis
Psal. 22. 5. diceret: *Et poculum tuum inebrians, quam præclarum est*.

Gen. 44. 2. 61. [a] Et scyphus argenteus soli ejus sacco inseritur. Nesciebat hoc Benjamin: fallebatur Paulus, sed vocabatur. Mittitur post eum mane. Nox enim præcesserat cæcitatis, dies fidei appropinquabat.

Ibidem 12. & seq. 62. Per ordinem singulorum prius inspiciuntur sacculi. Docet te moralitatem scriptura divina. Per ordinem ante discubuerunt in convivio contra eum, primitivus secundum ætatem. Vides quod seniori locus ille sit deferendus. Per ordi-
Ibidem 43. 33. nem iterum requiruntur sacculi singulorum, ut scias electum Paulum cælesti esse judicio. Discussit ceteros, hunc prætulit. In nullius alterius sacco scyhus argenteus inventus est, nisi istius. Quid sibi vult quod insertus est sacculo? Joseph quidem inebriavit ut falleret: scyphum misit ut fratrem quem diligebat, pia fraude revocaret: sed refulgent mysteria divina.

63. Hoc invenit in nobis Christus argentum, quod ipse donaverit. Habemus naturæ argentum, habemus & gratiæ. Natura opus est creatoris: gratia munus est redemtoris. Et si non possumus videre dona Christi; ille tamen donat, & operatur occulte, & donat omnibus: sed servare paucorum est, & non amittere. Non omnibus tamen donat omnia. Triticum multis datur, scyphus uni, qui prophetico & sacerdotali donatur munere. Non enim omnes, sed Propheta di-
Ps. 115. 13. cit: *Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini invocabo*.

64. In corpore igitur Pauli jam doctrinæ cælestis alloquium refulgebat, cum esset eruditus in lege. Sed quia adhuc justitiæ Dei subjectus non erat, intra saccum erat scyphus, doctrina intra legem, lucerna intra modium. Missus tamen est Act. 9. 17.
Ananias, qui benedictionem daret, manum imponeret, saccum solveret: sacco soluto, reluxit argentum, & decidentibus squammis velut quibusdam sacci vinculis, statim vidit. Vinculum ejus perfidia erat: absolutio ejus fides facta est. Et ideo tamquam solutus sacco, hoc est, deposito legis velamine quod positum est supra cor Judæorum, conversus ad Dominum, liber a nexu, adeptus gratiam libertatis ait: *Nos itaque revelata facie glo-* 2. Cor. 3. 18.
riam Dei speculantes, ad eamdem imaginem reformamur. Soluto enim calceamento legis, nudo vestigio liberi sermonis Evangelium prædicabat. Tenebant eum Judæi, & impedire cupiebant: sed ubi in ejus sacco argentum resplenduit, sciderunt vestimenta sua, & reversi sunt retro. Libera enim pro Christo Pauli prædicatio nudavit populum Judæorum, & omnem eorum recidit gratiam.

65. Ideoque retro regressi sunt, qui an- Gen. 44. 13.
te se videre non poterant. Retro redeunt, qui Christum amittunt. Denique & in Iohan. 18. 6.
Evangelio cum corriperent ad mortem dominum Jesum, redeuntes retro ceciderunt in terram. Merito retro revertebantur, qui in terrenam labem ab illa cælesti gratia recidebant. Nolebant igitur moraliter redire sine fratre, mystice sine Paulo reverti: quo amisso, adferebant in mœrorem deducendam parentis populi senectutem.

66. Et ideo Judas apud Joseph remane- Gen. 44. 18. & seq.
re cupiebat, ne videret mala quæ invenirent patrem suum, hoc est, jam prævidebat, & cavere cupiebat mala quæ ventura erant populo Judæorum. Sed cum adhuc hæc ipsa non esset in typo illo principum populi Judæorum libera prædicatio, flevit Joseph, hoc est, in illo ploravit Jesus.

CAPUT XII.

Ioseph fratribus se ipse manifestans, ac eos ad accedendum invitans, atque etiam excusans, quem adversus Iudæos adhibiturus erat Christus agendi modum exprimit. Ibi elegantissima verborum utriusque instituitur camparatio; & post illam Benjamini complexus a Ioseph de Paulo obiter explicatur.

67. [b] Et jussit omnes recedere, ut cognosceretur a fratribus. Non venerat enim, sicut ipse ait, nisi ad oves Gen. 45. 4. & 3.
quæ perierunt domus Israel. *Et emittens vocem*

a Rom. edit. sola, *Implete saccis hominum escas, quacumque potuerint tollere, & injicite uniuscujusque argentum in ore sacci: & scyphum meum argenteum injicite in saccum junioris*. Quibus verbis caput auspicabatur. Iterum eadem cum Gill. *Non fallebatur Paulus*. Am. & Era. cum plerisque mss. *Fallebatur Paulus*. Sed mss. sex bonæ notæ, *Infallebatur*, quod verbum etsi minus usitatum, significatione tamen a suo simplici non discrepat.

b Sic omnes mss. atque edit. excepta Rom. quæ hunc Scripturæ textum præmittit: *Et non potuit Joseph tolerare omnes adstantes ei, sed dixit: Emittite omnes a me. Jussit Joseph omnes*, &c.

vocem cum fletu, *ego sum*, inquit, *Joseph*, *adhuc pater meus vivit?* Hoc est, expandit manus suas ad populum non credentem & contradicentem: non legatum neque nuntium quærens, sed ipse Dominus salvum facere volens populum suum: *Ipse* Esai. 52. 6. *qui loquebar, ecce adsum*, inquit. Et, *Pa-* Esai. 65. 1. *lam factus non quærentibus me, appareo iis qui me non interrogabant*. Quid igitur aliud tunc Johan. 18. 5. clamavit, nisi: *Ego sum Jesus*, cum principibus Judæorum interrogantibus: *Tu es filius Dei?* responderet: *Vos dicitis quia ego* Ibidem 37. *sum*; cum Pilato diceret: *Tu dicis quia rex sum; ego in hoc natus sum, ut testimonium perhibeam veritati*; cum principi sacerdotum Matth. 26. 63. & 64. dicenti: *Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es Christus filius Dei*, referret: *Tu dixisti. Amen dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedentem ad dexteram virtutis Dei, & venientem cum nubibus cæli?* Hoc est ergo quod ait: *Ego sum Joseph*, ego sum divinæ potentiæ. *Adhuc pater meus vivit?* Hoc est, ego patrem non nego, ego fratres agnosco, si aut vos fratrem, aut pater filium recognoscat. Adhuc ergo populus meus vivit, de cujus populi familia fratrem mihi elegi?

Gen. 45. 4. 68. *Accedite ad me;* quia ego ad vos appropinquavi, & eo usque appropinquavi, ut per carnis susceptionem facerem me vestræ consortem naturæ. Nolite vel participem fugere vestræ societatis, si non agnoscitis auctorem salutis.

Ibidem 4. & 5. 69. *Et accesserunt*, inquit, *ad illum, & dixit: Ego sum Joseph frater vester, quem vos tradidistis in Ægyptum. Nunc ergo nolite mæsti esse, neque vobis durum videatur, quoniam huc me vendidistis. Ad vitam enim vestram misit me Deus ante vos*. Quam fraterna pietas, quam dulcis germanitas! ut etiam parricidale excusaret admissum, dicens divinæ illud providentiæ fuisse, non impietatis humanæ: quandoquidem non ab hominibus oblatus ad mortem, sed a Domi- Luc. 23. 34. no missus sit ad vitam. Quid aliud habet illa domini nostri Jesu Christi, qui fratres omnes pietate superavit, in cruce positi intercessio pro plebe dicentis: Luc. 24. 36. *Pater dimitte illis; non enim sciunt quid faciunt?* Quid aliud illa appellatio sanctitatis in medio discipulorum dicentis: *Pax* Ibidem 38. & 39. *vobis: ego sum, nolite timere?* Et cum conturbati & conterriti existimarent se spiritum videre, iterum dixit ad illos: *Quid turbati estis, & quare cogitationes adscendunt in corda vestra? Videte, ecce manus meas, & pedes meos, quia ego sum ipse. Palpate, & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere*. Hæc ergo jam tunc futura posterioribus temporibus mysteria revelata sunt.

70. Denique hæc ipsis exprimuntur sermonibus; ut ipsum esse intelligamus, & qui ante in Joseph, & postea in suo lo-

A cutus est corpore; quandoquidem nec verba mutavit. Ait enim tunc: *Nolite mæsti esse*. Et infra: *Adscendite ad patrem meum, & dicite illi: Hæc dicit filius tuus Joseph: Fecit me Deus dominum totius terræ Ægypti*. Et in Evangelio ait: *Nolite timere. Ite, nuntiate* Matt. 28. 10. *fratribus meis, ut eant in Galilæam, & ibi me videbunt*. Et infra ait: *Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra*, hoc est dice- Ibidem 18. re: divinæ hoc fuit dispositionis, ut ac- B ciperem potestatem, non acerbitatis humanæ. Non objicit scelus, qui enumerat præmium.

71. Quod autem habetur in Genesi: *Ad vitam enim vestram misit me Deus ante vos*, reddit in Evangelio dicens: *Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti*. Hæc enim est Ibidem 19. merces & vita sanctorum, quod etiam alios redemerunt.

C 72. Illud quoque adverte, non otiose scriptum in Genesi: *Et eris prope me, tu* Gen. 45. 10. *& filii tui, & filii filiorum tuorum*. Hoc est enim quod dixit in Evangelio: *Ecce ego* Matt. 28. 20. *vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*.

73. Quam evidens quoque illud my- Gen. 45. 14. sterium, quod veluti completo omni mandato, fratrem suum Benjamin complectitur Joseph, & cecidit super collum ejus, D sicut etiam completo Evangelio Christus Paulum amplectitur quibusdam miseri- Act. 9. 4. & seq. cordiæ suæ brachiis; ut interna opinione curvatum, velut a collo in cælum erigat. Unde & ille erectus a Christo ait: *Nostra* Philip. 3. 20. *autem conversatio in cælis est*.

CAPUT XIII.

E *Inventos a Joseph fratres gaudet Pharao, cujus erga eosdem humanitas explicatur. Quid munera, quæ Joseph fratribus & præcipue Benjamin confert, atque ad patrem destinat, significent? Quid etiam quod illos discedentes ad pacem exhortatur? Quæ reditus ipsorum in terram Chanaam, & patris ubi audivit filium vivere, admiratio consequitur.*

74. Et gavisus est Pharao, quod Jo- Gen. 45. 16 & seq. seph agnovisset fratres suos. Un- F de & vulgata est vox in domo Pharao. Et hortatus est sanctum Joseph, ut fratres suos invitet, ut veniant cum patre: & mandat impleri eorum sarcinas tritico, & vehicula dari. Unde hæc humanitas barbaro, nisi illud ostenderetur magnum mysterium, quod jam non invidet Ecclesia, cum redimuntur Judæi, & populus Christianus hac adjunctione lætatur, & quibus potest subsidiis juvat, & mittit evangelizantes regnum Dei, quo maturius evocentur? Quibus dantur binæ Ibidem 22. stolæ.

75. 2

a 75. [a] Et allegat Paulum, cum ejus dicta depromit, cui trecenti aurei, & quinque stolæ diversi coloris conferuntur a Christo. Ibidem 23. Trecentos aureos habet, qui crucem prædicat Christi. 1. Cor. 2. 2. Ideoque ait: *Neque enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Christum Jesum, & hunc crucifixum*. Et bene aureos accipit, quia non in suasoriis humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus prædicabat. Quinque autem stolas accipit, vel sapientiæ multiplices disciplinas, vel quod nullis sensuum corporalium captus illecebris, ubi aliis periculum, illic teneret victoriam; qui omnes voluptates carnis singulari continentia & virtute superaret, cujus ingenium studiumque nulla corporis hebetaret infirmitas, qui cum esset in corpore, corpus se habere nesciret. Denique raptus in paradisum, sive in corpore, sive extra corpus nesciens, audivit verba ineffabilia, quæ loqui homini non liceret: 2. Cor. 2. 15. qui postremo nihil terrenum oleret in terris, sicut ipse docet dicens: *Quia Christi bonus odor sumus Deo in iis qui salvi fiunt*.

76. Præcellit igitur Paulus, & ejus exuberat portio: sed tamen habent & alii prædicatores gratiam suam. Binas stolas accipiunt. Quas illas? Utique de quibus dubitare non debes, quia legisti de sapientia dictum: Prov. 31. 22. *Binas vestes fecit viro suo*. * Una est mystica, moralis altera. Sed non omnes apostoli, non omnes prophetæ, non omnes pastores, non omnes virtutes, non omnes habent gratiam curationum, non omnes linguis loquuntur. Ubi diversa merita, præmia diversa.

Gen. 45. 23. 77. Et præmittuntur patri munera. Filius honorat patrem. Christus populum suum invitat promissis, invitat muneribus. Portant hæc munera asini illi inutiles, & laboriosi ante, nunc utiles: portant in typo Christi munera, portaturi in Evangelio munerum largitorem.

Ibidem 24. 78. *Dimisit autem fratres suos, & abierunt. Et dixit illis Joseph: Nolite irasci in via*. Quam bene docet ab iracundia præcavendum, quod ea possit etiam amantes sui separare germanos; & maxime in via fugiendam esse discordiam, ubi ipse viandi comitatus debet inviolabilis gratiæ habere consortium. Quid autem aliud ait dominus noster Jesus ex hoc corpore recessurus, cum discipulos dimitteret suos, nisi ne irascerentur in via, dicens: Johan. 14. 27. *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis?* Ubi enim pax est, iracundia locum non habet, b [b] ablegatur discordia, fugatur dissensio. Hoc est ergo quod ait: *Pacem meam do vobis*; id est, *Nolite irasci in via*. Et vide ne

A in hac via dicat, hoc est, in hoc cursu totius vitæ indignationem cavendam, quod ira sæpe etiam innocentes in crimen adducat; 11. quæst. 3. Ira sæpe. quia dum justo amplius irascimur, & volumus alienum coercere peccatum, graviora peccata committimus. Ideo Apostolus; Rom. 12. 19. *Non vos ipsos*, inquit, *vindicantes, carissimi: sed date locum iræ*, hoc est, declinemus eam, ne nos illa corripiat. Unde dominus Jesus dimit- B tens ad evangelizandum discipulos, misit eos sine auro, sine argento, sine pecunia, sine pera, sine virga, id est, ut & incentiva litis, & instrumenta eriperet ultionis.

79. *Et adscenderunt*, inquit, *de Ægypto*, Gen. 45. 25. *& venerunt in terram Chanaam ad Jacob patrem suum; & nuntiaverunt illi dicentes: Quia Joseph filius tuus vivit, & ipse est princeps totius terræ Ægypti*. Quæ est terra C Chanaam? Quæ nutabat. Quid igitur tam evidens, quam apostolorum tempora designari? Qui ingressi Judæorum synagogas nutantes, domini Jesu potentiam prædicabant, sicut habemus in Actibus apostolorum, dicente Petro: Act. 2. 3 & 33. *Hunc ergo Jesum resuscitavit Deus, cujus nos testes sumus. Dextera igitur Dei exaltatus, repromissione Spiritus sancti accepta a Patre, effudit hoc donum quod vos videtis*. Advertimus certe D quomodo & vivere eum, & terræ totius principem dicat, qui aperiens horrea sua, spiritalis gratiæ donet omnibus ubertatem. Hæc dicebant apostoli, sed Judæi non credebant: Act. 5. 18. sed injiciebant manus in eos, sed trudebant in custodiam prædicatores salutis.

80. Unde & de Jacob scriptum est: Gen. 45. 26. *Expavit mente*; non enim credebat eis. Expavit affectu plebis incredulæ, sed po- E steaquam Christi gesta cognovit, tantis beneficiis & operibus delinitus resumsit spiritum dicens: Ibidem 28. *Magnum mihi est, si adhuc filius meus Joseph vivit: ibo, & videbo illum prius quam moriar*. Primum & maximum fidei fundamentum, in resurrectionem Christi credere. Quicumque enim crediderit resuscitatum, festinus requirit, devotus accedit, & intima Deum mente veneratur. Credit enim quod ipse non F moriatur, si credat in resurrectionis auctorem.

CA-

a Omnes edit. ac mss. aliquot: *Et alligat Paulum*. Alii non pauci, nec postremæ notæ: *Et allegant Paulum*. Hos autem ideo duximus aliis anteponendos, quod Benjamin qui Pauli figura erat, non memoratur post hanc agnitionem mutuam alligatus; & Paulus ipse *cum ejus dicta depromuntur*, minus recte diceretur *alligari*, quam *allegari*, hoc est, legatus mitti.

* Per mysticam & moralem stolam intellige mysticam & moralem Scripturarum interpretationem.

b Mss. majori numero & auctoritate, *alligatur discordia*. Theod. *misericordia*. Benig. *concordia*. Quod ultimum nequaquam displicet. Alii tamen aliquot, & edit. omnes, *ablegatur discordia*. Et hoc magis congruit cum sequentibus.

CAPUT XIV.

Israel elevans se venit ad puteum juramenti, ubi & sacrificat. Hinc Deus promissis consolatur, eique spondet fore ut ejus oculi manu Josephi claudantur. Ingrediuntur in Ægyptum septuaginta quinque animæ, ac demum filios ad se convocat Israel: & horum omnium quæ mysteria.

Ibid. 46. 1. 81. ET *elevans se Israel, venit ad puteum juramenti, immolavitque hostiam Deo patris sui Isaac.* Merito elevatur qui festinat ad Christum. Fides præcedit devotionem. Prius se elevavit, postea immolavit. Ille enim bene immolat, qui cognitionem divinitatis investigaverit.

Ibidem 2, & seq. 82. *Dixit autem Deus ad Israel in visu noctę dicens: Jacob, Jacob. Qui dixit: Quid est? Et Dominus ait: Ego sum Deus patrum tuorum, noli timere, descende in Ægyptum; in gentem enim magnam faciam te ibi. Ego descendam tecum in Ægyptum, & ego deducam te in perpetuum.* Quemadmodum quæ ipsi legunt, non intelligunt; & Moysen quem laudant, abnegant, cum ejus scriptis credere nolunt. Quid evidentius quam quod hoc loco invitantur, ut ad sanctam Ecclesiam Dei transeant, & qui ante intra Judææ terminos coartabantur angustos, ad populum Dei migrent, qui ex toto orbe, ex omnibus nationibus & populis congregatus in magnam factus est gentem? Denique in omnem terram exivit sonus eorum. Vocatur ergo a filiis suis Jacob, id est, a Petro, Paulo, Johanne populus Judæorum invitatur ad gratiam.

83. Ipse quoque Deus noster proprio eum hortatur oraculo, spondet ei profectum fidei muneris sui fructum dicens

Ibid. 46. 4 ei: *Joseph mittet manum super oculos tuos.* Non utique sanctus Patriarcha sollicitus erat a quo ei oculi clauderentur; licet etiam intellectu simplici moralis exprimatur affectus. Nam si eos quos diligimus, cupimus frequenter amplecti, quanto magis recessuri ex hoc corpore, ipso

A carorum pignorum tactu delectamur extremo, & hoc mulcemur viatico? Tamen mystice licet nobis intelligere quod postea cogniturus Deum sit populus Judæorum. Hoc est enim mysterium, quod verus Joseph immittet manus super oculos ejus; ut qui non videbat ante, jam videat. Veni ad Evangelium, lege quem- Iohan. 9. 6.
admodum cæcus ille sanatus sit, cui Jesus manum imposuit, & ejus abstulit

B cæcitatem. Non enim morituris Christus manum imponit, sed victuris: aut si morituris, recte; quia prius morimur, ut reviviscamus. Non enim possumus Deo vivere, nisi peccato ante moriamur.

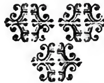
84. Descendunt igitur in Ægyptum septuaginta quinque animæ, sicut scriptum est, & hoc mysticæ numero remissionis; quia post tantam duritiam, post tanta peccata haberentur indigni, nisi do-

C naretur his remissio peccatorum. Occurrit illi Judas, hoc est, confessio erroris. Hunc sui venturus Judæorum populus prænuntium mittit. Ideo & Joseph verus, id est, arbiter & interpres divinitatis occurrit; quia præcedit jam confessio, quos antea perfidia possidebat. Interpres enim divinitatis est Christus; quia Deum nemo vidit umquam; nisi unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarra-

D vit. Hic senilis jam ætatis, & fessum suscipiet ultimis temporibus populum Judæorum, non secundum illius merita, sed secundum electionem gratiæ: & imponet manus super oculos ejus, ut cæcitatem auferat. Cujus ideo distulit sanitatem, ut postremus crederet, qui ante non putavit esse credendum, & prærogativam superioris electionis amitteret. Unde & Apostolus ait: *Quia cæcitas ex par-* Rom. 11. 25.

E *te contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel salvus fieret.*

85. Gesta igitur patriarcharum, futurorum mysteria sunt. Denique ipse Jacob sic ait ad filios suos: *Congregamini,* Gen. 49 1. & 2.
ut annuntiem vobis quæ occursura sunt vobis in novissimis diebus. Congregamini, & audite Israel patrem vestrum.

IN LIBRUM
DE BENEDICTIONIBUS PATRIARCHARUM
ADMONITIO.

Ambrosium in superioribus libris jam observavimus aliquid inseruisse de benedictionibus Patriarcharum, hoc est, de benedictionibus illis quibus Jacob in extremis positus, filiis suis qui μετὰ ἀντονομασίας, Patriarchæ dicuntur, omnia fausta comprecatus est. Verum has ille obiter tantum attigerat, uberioremque earum interpretationem alium in locum, ubi dedita opera de illis disputaret, rejecerat. Id exsequitur in hac sua scriptione sanctus Doctor.

Itaque primum utilitate paternæ benedictionis breviter exsposita, [a] docet Iosephum properanter liberos suos Manassen atque Ephræm ad Jacob, ut ejus benedictione donarentur, secum adduxisse: avum autem adoptatis illis locum inter proprios filios adtribuisse. Dehinc [b] Scripturæ secutus ordinem quas Jacob filiis suis impertivit benedictiones enucleat. Rimatur in iis omnibus mysticum sensum, easque non tam benedictiones esse [c] adserit, quam prophetias: immo prophetias esse, at variis benedictionum gratiis cumulatas. Quamobrem quid sit ipsarum singulis adumbratum, aperit, exempli causa benedictione Manassis atque Ephræm [d] Judæos & Christianos, benedictione Dan [e] Antichristum, benedictione Benjamin [f] sanctum Paulum: Christum vero earumdem plerisque designari, maxime Judæ ac Josephi benedictionibus, [g] quas ea de causa fusius atque accuratius quam alias edisserit.

Porro ut majorem iis quas proponit, expositionibus vim auctoritatemque concilies, verba queis [h] Moyses jam e vivis abiturus Tribubus ex eorumdem Patriarcharum semine oriundis bene precatus est, in medium profert. Addendum tamen est sanctum Præsulem non ubique memoratis usum esse testimoniis; cum tres e Mosaicis benedictionibus prætermiserit. Illud autem in hac opella singulare, ac parum usitatum Ambrosio, quod is illic interpretationes mysticas evolvisse contentus, numquam ferme nisi semel [i] aliquid morum institutioni accommodatum inseruit.

Hoc in tractatu sanctus Doctor alia e suis operibus nonnulla citat, atque imprimis [k] commentarium suum in Lucam; quod quidem cum anno circiter 386. ut fert verisimilior opinio, scriptum fuerit, hinc consequitur non nisi post eumdem annum commentatiunculam de Benedictionibus Patriarcharum *editam fuisse. At vero si statuendum hac de re ex maxima illa & evidentissima connexione, qua cum libris superioribus cohæret, dicendum erit ipsam his non esse multo posteriorem, nec proinde in aliud tempus quam in annum circiter 387. rejiciendam. Et sane Ambrosius in libro suo* de Joseph Patriarcha *non videtur benedictionem ejus aliam ob causam, nisi quod suam ei peculiarem disputationem in proximum tempus destinabat, omissam voluisse; cum alioquin ejusdem interpretatio benedictionis præcipuo argumenti sui capiti, quo videlicet in Josepho expressam Christi domini imaginem demonstrare cogitabat, apprime conveniret.*

Ceterum summam hanc eorumdem tractatuum affinitatem adeo confirmant aliquot veterum codicum inscriptiones, ut ex utroque unicum opus constituere videantur. Etenim manuscriptus Benignianus sive sancti Benigni Divionensis in fronte libri de Joseph Patriarcha *hunc titulum exhibet:* Incipit ejusdem (*Ambrosii nimirum*) liber primus de Joseph; *in calce autem:* Explicit liber primus de Joseph; *& consequenter sine alia inscriptione subjungit librum de Patriarchis. Manuscriptus Uticensis sive sancti Ebrulphi in initio atque in fine libri de Joseph eadem ferme verba quæ Benignianus, præ se fert: sed illud habet expressius quod eum tractatum quo de agitur, ita inscribit:* Incipit secundus de Joseph & fratribus ejus, & de benedictionibus eorum. *Denique in quibusdam codicibus eidem libro* de Benedictionibus *præmittitur hæc inscriptio:* Incipit liber secundus de Patriarchis; *ista vero clausula subjicitur:* Explicit liber secundus de Patriarchis. *Ionas quoque Episcopus Aurelianensium ipsius meminit sub titulo* de Joseph; *siquidem ubi prima ejusdem verba allegat, ita loquitur:* [l] Ambrosius in libro cujus titulus est de Joseph. *Postremo nulli dubitamus quin hic liber ultimus eorum septem habendus sit, quos in id argumentum ab Ambrosio scriptos memo-*

[a] Cap. 1.
[b] Cap. 2. & seq.
[c] Cap. 2. n. 7. & alibi.
[d] Cap. 1.
[e] Cap. 7.
[f] Cap. 12.
[g] Cap. 4. & 11.
[h] Deut. 33. 6. & seq.
[i] Cap. 7. num. 33.
[k] Cap. 4. num. 21.
[l] Lib. 1. de Instit. Laic. cap. 15.

a Lib. de Instit. divin. litt. cap. 1.

memorat Cassiodorus : a Item, *inquit ille*, sanctus Ambrosius de Patriarchis septem libros edidit. *Hos dubio procul a libris de Abraham ad hunc ipsum inclusive, ut vocant, enumerat.*

Cum autem omnes illi tractatus e sermonibus constent, quos a sancto Præsule circiter annum 387. *sub exitum Quadragesimæ haberi cœptos, ac post festa paschatis continuatos fuisse ostendimus; relinquitur ut hunc quoque per idem quidem tempus, sed ante mensem augustum sub quem Maximus tyrannus in Italiam irrupit, pronuntiatum colligamus.*

SAN-

SANCTI AMBROSII
MEDIOLANENSIS EPISCOPI
DE BENEDICTIONIBUS PATRIARCHARUM
LIBER UNUS.*

* Scriptus circ. an. 387.

CAPUT I.

Ut liberi ad honorem deferendum parentibus impellerentur, magnam vim horum benedictioni Deum indidisse. Paternam benedictionem accipere Josephum festinasse, atque etiam filios patri obtulisse benedicendos. Et quæ his mysteria contineantur.

a I. a Rimum omnium quantam discimus parentibus referre reverentiam, cum legimus quoniam qui benedicebatur a patre, benedictus erat, & qui maledicebatur, maledictus erat. Ideo hanc parentibus gratiam donavit Deus, ut filiorum pietas provocetur. Prærogativa igitur parentum disciplina est filiorum. Honora ergo patrem, ut benedicat te. Honoret pius patrem propter gratiam, ingratus propter timorem. Et si pauper est pater, & non habet divitiarum copias quas relinquat filiis; habet tamen ultimæ benedictionis hereditatem, qua sanctificationis opes successoribus largiatur. Et multo plus est beatum quam divitem fieri.

Gen. 9. 25. & seq.

Gen. 48. 1. & seq.

2. Festinabat Joseph sumere benedictionem. Denique & filios suos obtulit Manassen & Ephræm, quos benedixit Jacob; ut quia duodecim habebat filios, & tertius decimus erat futurus apostolus Paulus, quasi posterior electus, tertia-decima Tribus de Manasse & Ephræm nepotibus sanctificaretur in utrumque di- A visa, quo Paulus non extra paternarum numerum Tribuum veniretur, qui veteris Testamenti & novi egregius prædicator, paternæ benedictionis hereditatem sibi quoque facile profecisse comprobaret.

3. Quamquam preclara hæc in hoc sint mysteria, quod sumens Joseph filios suos quos susceperat in Ægypto, Ephræm ad dexteram suam; ad sinistram autem Israel patris sui: Manassen autem ad sinistram B suam, ut ad dexteram esset Israel, applicuit eos ante patrem suum. Extendens autem Israel manum dexteram, imposuit super caput Ephræm qui erat junior & stabat ad sinistram avi: & sinistram suam posuit supra Manassen qui erat ad dexteram, & ita immutatis manibus, benedixit eos. In quo & Joseph naturæ ordinem servavit, ut seniori filio plus deferret, sicut Isaac quoque in Esau priorem filium benedictionem deferre cupiebat: sed C minorem filium in typo junioris populi credidit præferendum, sicut erat ipse a matre prælatus. Ibidem 13. & seq.

4. Denique Manasses ex oblivione, latina interpretatione, signatur; eo quod populus Judæorum oblitus est Deum suum qui fecit eum. Et quicumque ex ea plebe crediderit, tamquam ex oblivione revocatur. Ephræm autem fœcunditatem fidei, interpretatione nominis pollicetur, qui auxit patrem, sicut ait ipse Joseph D dicens: *Quia auxit me Deus in terra humilitatis meæ*. Quod proprium est populi junioris, qui corpus est Christi, augens patrem, & Deum proprium non relinquens. Ibid. 41. 51. Ibidem 52.

a Ita mss. ac vet. edit. omnes. Rom. autem, *Primum omnium discimus quantam parentibus reverentiam deferre debeamus*, &c.

5. Denique spiritaliter de populis hoc A esse mysterium senior declaravit. Nam cum filius putaret eum errasse vitio hebetioris adspectus, convertere voluit manus ejus dicens: *Non sic pater, hic enim primitivus est, impone dexteram tuam super caput ejus. Et noluit, sed dixit: Scio, fili, scio. Et hic erit in populum, & hic exaltabitur: sed frater ejus junior major illo erit, & semen ejus erit multitudo gentium*. Denique præferendum Ephræm seniori germano, etiam benedictionis serie prophe- B tavit dicens: *In vobis benedicetur Israel, dicentibus: Faciat vobis Deus sicut Ephræm & Manassen*. Et ideo cum essent nepotes, in locum filiorum sunt adoptati, ut non essent avitæ benedictionis expertes.

Ibid. 48. 18. & 19.

Ibidem 20.

CAPUT II.

De benedictione Ruben primogeniti, quæ non C tam benedictio, quam prophetia est: de Judæorum errore circa ipsam; deque mysteriis per eamdem significatis.

a Gen. 49. 1.

6. HAc [a] benedictione celebrata, vocavit etiam filios suos. Et qui ante juniorem seniori prætulerat, cœpit a primo; ut in illo mysterii præferret gratiam, in hoc ordinem servaret ætatis; simul qui ante in duobus benedixe- D rat universos cum omni posteritate & progenie futurorum, ne aut superflua videretur plebis iterata benedictio, aut prior æstimaretur infirma. Meritoque repetitam magis annuntiationem eorum quæ posterioribus essent ventura temporibus, quam benedictionem conferre se dicit.

Ibidem 3. & seq.

7. Denique sic cœpit: *Ruben primitivus meus, tu virtus mea, & initium filiorum meo- E rum, durus portari, durus & temerarius, affecisti me contumelia; sicut acqua non efferveas. Adscendisti enim in cubile patris tui, tunc polluisti thorum quando adscendisti*. Nonne redargui magis, quam benedici videtur? Et ideo prophetia magis, quam benedictio est. Prophetia enim annuntiatio futurorum est, benedictio autem sanctificationis & gratiarum votiva collatio.

8. Et Judæi putant quia propterea F hæc senex ad Ruben filium dicat, quia cum Bala concubina patris concubuit, & thorum patrium polluit. Sed facile refelluntur; hoc enim erat ante gestum: Jacob autem quæ ventura essent in novissimis diebus, non ea quæ gesta erant, spondet se esse dicturum. Ergo Patriarchæ sibi congruit & constat sententia, qui videns, persequentibus Judæis, futuram Domini passionem, execratur immanem primogenitæ plebis audaciam, quæ incredula, nec Dei legi subdita, & jugum Christi dura nesciens portare cervice, auctorem vitæ non solum scelere necis, sed etiam sacrilegæ insultationis affecit injuria.

9. *Non efferveas*, inquit, *sicut aqua;* ne in majorem prorumpat amentiam, & fervor furoris atque insaniæ non sinat resipiscere peccatores: sed agant pœnitentiam delictorum; quoniam durus adscendit populus cubile patris, & thorum polluit sanctum, hoc est, carnem domini Jesu creatoris nostri patibulo affigens crucis, in qua velut in quodam cubili & patrio thoro sancti ejus salutari refectione requiescant. Quis igitur abnuat de populo dictum, cum populo hæc universa conveniant? Ipse enim dictus est primogenitus Israel, ipse duræ esse cervicis. De ipso dixit Moyses: *Vos autem populus dura cervice estis*. Et revera quis tam durus & temerarius & contumeliosus, quam populus Judæornm, qui dominum Jesum, per quem viderant mortuos suscitatos, cæcos illuminatos, flagellis verberaverunt, clavis confixerunt, cum divina ejus opera negare non possent. Quod scribis & pontificibus auctoribus, & principe sacerdotum Caipha pariter sæviente, commissum Evangelii series declaravit. Et ideo sanctus Propheta refugit tanti sceleris principatum, ne per successionem generis auderent tanti Patriarchæ sibi arrogare consortium.

Exod. 33. 3. & alibi.

CAPUT III.

Prædicuntur quæ filiis Simeon & Levi quorum nominibus Tribus designantur, erant ventura; nec non opinio Judæorum circa mysticam istius benedictionis interpretationem confutatur.

10. COntestatur justus, & abdicat posteritatem, quæ patrium non servaret affectum; & quia prævidit flagitium, perhorrescit consilii contagium: *In consilium*, inquit, *eorum non veniat anima mea, & in congregationem illorum non contendant viscera mea; quoniam in ira sua occiderunt hominem, & in cupiditate sua subnervaverunt taurum*. Quod dicit, de filiis quidem dicit Symeon & Levi; sed eorum nomine Tribus signat, quæ appellatione simili vocabantur. Quam interpretationem pulcherrimam derivant Judæi; ut arbitrentur quia propterea arguat filios Jacob, quia propter stuprum sororis Sichimitas isti duo præ ceteris fratribus ultum ire cupientes, simulaverunt cum ipsis

Gen. 49. 6.

a Caput hoc in edit. Rom. ita incipit: *Vocavit autem Jacob filios suos, & ait: Congregamini: ut annuntiem vobis quæ occursura sunt vobis in novissimis diebus. Duorum nepotum benedictione celebrata, vocavit Iacob etiam*, &c.

ipsis inire velle se gratiam, & ideo oportere circumcidi eos suaserunt; ut religione concordi pax inter eos, & recipiendæ affinitatis societas firmaretur: sed circumcisos adorsi recentibus adhuc vulneribus, & invalidis viribus quas dolor solverat, fractos [a] die superveniente tertio necaverunt. Ideo & fortasse isti duo ultores præ ceteris, quia scribarum & sacerdotum auctores sunt. Nulli enim magis quam sapientes & sacerdotes debent castimoniam vindicare.

11. Sed in hoc quoque errant Judæi. Isti enim causas doloris sui præstiterant patri, adserentes se in illa licet ætate juvenili vindices læsæ fuisse pietatis, & violatæ castitatis ultores. Quod utique sanctus condemnare non poterat, quia non passi sunt inultam sororem suam loco esse meretricis, quæ & virginitatem amiserat, & vindictæ solatium non habebat: maxime cum ipse sic factum probaverit, ut Sichimam [b] possideret, & in morte donaret eam filio suo dilectissimo Joseph, dicens ad eum: *Do tibi Sichimam præcipuam super omnes fratres tuos, quam accepi de manibus Amorrhæorum in machæra mea & arcu.* (Gen. 48. 22.) Quod factum negari non potest. Interpretari tamen possumus per Shimicam humeros significari, per humeros opera. Heredem ergo bonorum operum sanctum Joseph præ ceteris elegit, cujus opera fratres æquare non poterant. Quis enim facta Christi potuit adæquare?

12. Tum præterea immaculatus & castus de hoc terreno diversorio, & impuritatis auctoribus manubias reportavit, locum stupris & flagitiis vacantem ad incolatum sanctorum verbis cælestibus, & gladio capiens spiritali; ut ubi inhabitatores ante lasciviæ & principes luxuriæ versabantur, ubi fuerant incentiva libidinis, & fomenta nequitiæ, ibi nunc sancti sacerdotes magisteria doceant castitatis, & plurima virginalis integritatis exempla quodam supernæ lucis fulgores resplendeant.

13. Tribus igitur sunt quæ designantur nominibus Patriarcharum, quia de Tribu Symeon scribæ sunt, de Tribu Levi principes sacerdotum, qui perfecerunt nequitiam suam in Domini passione, mensuram omnem paternæ impietatis implentes. Ipsi consilium cogitaverunt adversus dominum Jesum, ut occiderent eum, sicut Esaias dicit: *Væ animæ ipsorum; quia cogitaverunt consilium malum adversum se dicentes: Alligemus justum, quia inutilis est nobis.* (Esai. 3. 9. & 10.) Ipsi occiderunt prophetas, & apostolos annuntiantes domini Salvatoris adventum, passionis ejus & resurrectionis gloriam prædicantes. Ipsi postea in sua cupiditate, qua terrena flagitia desiderabant, divina consortia refugientes, corporis castimoniam, sobrietatem mentis, contemtum pecuniæ, lucrum gratiæ, subnervaverunt taurum, illum videlicet cornua producentem & ungulas, quem vident pauperes & lætantur; quoniam verbo Dei exaltavit cornu populi sui, quo & inimicos repulit, & præmium coronæ cælestis emeruit. Hic est taurus quo Ecclesia figuratur in luna, tunc plenior cum velut cornibus nixa taurinis, spatium totius orbis includit.

14. Tamen prophetiæ huic videtur etiam gratiam benedictionis adjungere. Nam ad primogenitum Ruben dicendo: *Non efferveścas ut aqua*, * peccatum statuit; quia aqua mundare magis delicta, mentesque nostras ab omni solet vitiorum fervore revocare. Et iterum dicendo ad Symeon & Levi: *Dividam vos in Iacob, & dispergam in Israel*, ostendit gentium congregatione redimendos. Percusso enim pastore, grex ille dispersus est, qui fuerat ante collectus; ut qui non erat, introiret, & sic omnis Israel salvus fieret. Et maxime propter Tribum Levi debemus hoc credere; quia ex ea Tribu dominus Jesus videtur secundum corporis susceptionem genus ducere. Ex qua Tribu sunt sacerdotes Levi & Nathan, quos sanctus Lucas in Evangelii libro quem ipse scripsit, inter majores Domini computavit. (Luc. 3. 29. & 31.) Sacerdos enim Patris & princeps omnium sacerdotum, sicut scriptum est: *Tu es sacerdos in æternum*, (Psal. 109. 4.) sacerdotalis originis successionem debuit vindicare.

15. Unde & Moyses benedixit hanc Tribum dicens: *Date Levi sortem suffragii sui, & veritatem ejus viro sancto.* (Deut. 33. 8.) Benedixit etiam Moyses Tribum Ruben, sicut habes scriptum: *Vivat Ruben, & non moriatur, & sit multus in numero.* (Ibidem 6.) Neque enim benedixisset, si secundum Patriarchæ sententiam benedictione scivisset indignos. Certe quod strictim ille præteriit, iste complevit.

CAPUT IV.

De benedictione Judæ, quæ Christo, ejusque incarnationi, passioni, resurrectioni, atque aliis mysteriis accommodatur.

16. ET quia per admixtionem generis Juda & Levi Tribus junctæ sunt, ideo Matthæus ex Tribu Juda describit ejus familiam. (Matt. 1. 3.) Et Apostolus ait: *Quoniam de Juda ortus est Dominus noster.* (Hebr. 7. 14.) Ut ex Tribu Levi sacerdotalis & plena sanctitatis annume-

a Edit. omnes, *die superveniente tertio necaverunt*. Non mala lectio; cui tamen mss. Gall. omnes refragantur.

b Ita mss. plures, potioresque. At edit. omnes, & pauci mss. *possideret in mortem usque, donaretque eam*, &c.

* *Peccatum statuit*, id est, peccatum sistit, & contra ejus impetus obicem ponit.

numeretur hereditas: ex Tribu autem Juda, ex qua David & Salomon & reliqui reges fuerunt, regalis successionis splendor effulgeat; ut idem & rex & sacerdos Scripturarum testimonio demonstretur. Meritoque se circa gratiam Judæ Jacob sanctus effudit dicens: *Iuda, te laudabunt fratres tui: manus tuæ super dorsum inimicorum tuorum: adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Iuda ex germine, fili mi, adscendisti. Recumbens dormisti ut leo, & tamquam catulus, quis suscitabit eum? Non deerit judex ex Iuda, & princeps de femoribus ejus, donec veniat cui repositum est; & ipse erit exspectatio gentium, alligans ad vitem asinam suam, & cilicio pullum asinæ suæ. Lavabit in vino stolam suam, & in sanguine uvæ anaboladium suum. Hilares oculi ejus a vino, & dentes ejus candidiores quam lac.*

Gen. 49. 8. & seq.

17. Ad Judam quidem patriarcham dirigi videtur alloquium, sed Judas ille posterior verus confessor exprimitur, qui ex ea Tribu natus est, qui solus laudatur a fratribus, de quibus dicit: *Narrabo nomen tuum fratribus meis*. Dominus per naturam, frater per gratiam, cujus manus quas expandit ad populum non credentem, super dorsum inimicorum suorum. Iisdem enim manibus, atque eadem passione suos texit, & subjugavit adversarias potestates, omnesque fidei & pietatis exsortes subditos sibi fecit. De quibus ait Pater ad Filium: *Et dominaberis in medio inimicorum tuorum*: quos inimicos sua malitia fecit, non Christi voluntas. In quo magna gratia Domini. Etenim spiritales nequitiæ, quæ ante cervicem nostram jugo solebant captivitatis inflectere, ita ut David ipse manus quodammodo super se triumphantium sentire se scriberet dicens: *Super dorsum meum fabricaverunt peccatores*, ipsæ nunc subditæ triumpho Christi, & quibusdam manibus ejus, id est, factis operibusque subjectæ, perpetuæ subeunt captivitatis ærumnam. [a] Ipse utique qui adoratur a filiis Patris sui, quando adoratur a nobis, quibus ipse permisit ut Patrem vocemus, cujus servum esse virtutis est.

Psal. 21. 23. — Ibidem 109. 2. — Ibid. 128. 3.

18. *Catulus leonis Juda*. Nonne evidenter & Patrem expressit, & Filium declaravit? Quid tam evidens, quo unius naturæ Filius [b] Dei cum Patre esse doceatur? Leo ille, hic catulus leonis. Visi comparatione, ejusdem naturæ ac potentiæ unitas intelligitur. Rex ex rege processit, fortis ex forte. Quia futuros prævidebat qui filium adserentes junioris ætatis, occurrit his subjiciens: *Ex germine, fili mi, adscendisti. Recumbens dormisti ut leo, & tamquam catulus*. Et alibi habes, quia catulus ipse est leo de Tribu Juda. Ergo quia catulum

Apoc. 5. 5.

A dixerat, bene statim leonem posuit, hoc est dicere: Non capiantur aures vestræ, quia catulum audierunt, Filium expressi, non dixi minorem. Et ipse est leo sicut Pater. Audiant quia & leonem, & catulum appellavit: leonem quasi perfectæ plenæque virtutis: catulum, quasi Filium; ne quis cum audieret æqualem Patri, non putaret Filium. Non sic laudatur Filius, ut separetur a Patre. Ille
B probat æqualem, qui Filium confitetur.

19. Mirifice autem & incarnationem ejus expressit dicens: *Ex germine, fili mi, adscendisti*; eo quod tamquam frutex terræ in alvo Virginis germinavit, & ut flos boni odoris ad redemtionem mundi totius maternis visceribus splendore novæ lucis emissus adscenderit, sicut Esaias dicit: *Exiet virga de radice Iesse, & flos ex radice ejus adscendet*. Radix familia Judæorum,
C virga Maria, flos Mariæ Christus. Recte virga, quæ regalis est generis, de domo & patria David, cujus flos Christus est qui fœtorem mundanæ colluvionis abolevit, & vitæ æternæ odorem infudit.

Esai. 11. 1.

20. Habes ergo incarnationem, accipe passionem: *Recumbens*, inquit, *dormisti ut leo*: quando jacuit in sepulcro, velut quodam corporis sui somno quietus, sicut ipse ait: *Ego dormivi, & requievi, & surrexi;*
D *quoniam Dominus suscepit me*. Unde & Jacob ait: *Quis suscitabit eum*; hoc est, quem Dominus suscipiet. Quis est alius qui resuscitet, nisi ipse se sua Patrisque resuscitet potestate? Video natum auctoritate propria, video mortuum propria voluntate, video dormientem potestate propria. Qui omnia suo fecit arbitrio, cujus alterius ut resurgat egebit auxiliis? Ipse igitur resurrectionis suæ auctor est,
E qui mortis est arbiter, qui exspectatur a gentibus.

Psal. 3. 6.

21. Et ideo, *donec ille veniat, non deficiet dux ex Iuda;* ut usque ad ejus ortum regalis successionis fides incorrupta servetur. Postea enim, ut docuimus tractatu habito in Evangelium, per Herodem adulterata successio prærogativam dignitatis amisit. Etenim quia verum regem negaverunt, falsos habere cœperunt. Ergo hoc
F quod dicit Patriarcha, servabitur in judicibus vel regibus Judæorum intemeratæ successionis hereditas ducta per reges: *donec veniat cui repositum est*; ut Ecclesiam Dei congreget ex conventu nationum omnium, & gentilium devotione populorum, hoc est, ipsum manet, ipsi debitum reservatur, ipsi tantæ gratiæ prærogativa defertur.

Lib. 3. in Lucam.

22. *Et ipse est exspectatio gentium*. Plus dixit quam si dixisset, ipsum exspectant gentes, quod omnis spes Ecclesiæ in ipso recum-

a Sic edit. omnes ac mss. præter quatuor, in quibus deest, qui, post vocem, *utique*. At locum Rom. edit. contraxit hoc modo: *Ipse utique adoratur a nobis, quibus*, &c.
b Mss. Corb. Laud. Albin. & Colb. *Filius Deus*.

Exod. 3. 5. recumbat. Ideo dicitur Moysi: *Solve calceamentum pedum tuorum*, ne ipse sponsus Ecclesiæ crederetur, qui dux plebis eligebatur. Josue. 5. 16. Ideo solvit calceamentum suum Jesus Nave, ut venturo tanti muneris gratiam & ipse servaret. Ideo dicit Johan. 1. 27. Johannes: *Post me venit vir cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum ejus*. Ideo dicit: Johan. 3. 29. *Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat & audit eum, & gaudio gaudet*, hoc est, ipse solus vir B est Ecclesiæ, hic est exspectatio gentium, huic deferentes copulam gratiæ nuptialis, calceamentum suum solverunt prophetæ. Hic sponsus est, ego amicus sponsi: gaudeo quia venit, quia vocem audio nuptialem, quia jam non dura peccatorum supplicia, dura Legis tormenta, sed remissionem criminum, vocem lætitiæ, sonum jucunditatis, exsultationem festi nuptialis audivimus.

23. Hic est ille *alligans ad vitem* a *asinum suum, & cilicio pullum asinæ suæ*; ut fervorem Spiritus sancti habeat congregatio nationum ante remissa & negligens, sed jam devota per Christum, & viti illi perpetuæ, hoc est, domino Jesu, qui Johan. 15. 1. ait: *Ego sum vitis, & Pater meus agricola*. velut fructuosi palmites quibusdam inexolubilis fidei vinculis alligemur. Hoc est illud mysterium, quod pullum asinæ solvi jussit in Evangelio, & ipse dominus Jesus sedit super eum, ut alligatus ad vitem perpetua sanctorum suavitate requiesceret.

24. *Lavabit*, inquit, *in vino stolam suam*. Bona stola est caro Christi, quæ omnium peccata operuit, omnium delicta suscepit, omnium errores texit. Bona stola, quæ universos induit veste jucunditatis. Lavit hanc stolam in vino, quando cum baptizaretur in Jordane, descendit Spiritus sanctus sicut columba, & mansit super eum. Quo significatur quod plenitudo Spiritus sancti individua in eo fuerit, Marc. 1. 10. nec recesserit. Unde & Evangelista ait: Quia plenus Spiritu sancto dominus Jesus, regressus est ab Jordane. Lavit ergo Jesus stolam suam, non ut suam quæ non erat; sed ut nostram quæ erat, sordem ablueret. Denique addidit: *Et in sanguine uvæ * anaboladium suum*: hoc est, in passione corporis sui diluit gentes suo sanguine. Etenim verbi anaboladium gentes Esai. 49. 16. sunt, sicut scriptum est: *Vivo ego, dicit Dominus, nisi omnes eos induam sicut* Psal. 101. 27. *vestimentum*. Et alibi: *Sicut amictum mutabis eos, & mutabuntur*. Non ergo sanguine proprio, sua peccata, quæ non erant, sed nostra quæ fecimus delicta, mundavit. Et bene uvam dixit, quia sicut uva

A pependit in ligno. Ipse est vitis, ipse uva. Vitis, ligno adhærens: uva, quia lancea militis apertum latus emisit aquam & sanguinem. Sic enim dixit Johannes: quia Johan. 19. 34. exivit de eo aqua & sanguis. Aqua ad lavacrum, sanguis ad pretium. Aqua nos abluit, sanguis nos redemit.

25. Et ideo ait Propheta: *Hilares oculi ejus a vino, & dentes candidiores, quam lac*, significans prophetas & apostolos. Alii enim sicut oculi Christi præviderunt & annuntiaverunt ejus adventum, de quibus ipse dicit: *Abraham diem meum vidit,* Johan. 8. 56. *& gavisus est*. Et unus de prophetis dicit: Esai. 6. 5. *Vidi Dominum Sabaoth*: quem videntes spiritali lætitia complebantur. Alii vero, hoc est apostoli, quos Dominus ab omni peccatorum labe mundavit, super lac candidiores facti sunt, quos macula nulla postea fuscavit. Etenim lac temporale C est, gratia autem apostolorum perpetua manet, qui nobis spiritalia illa atque cælestia conficientes alimenta, mentis internæ viscera saginarunt. Sunt etiam qui mandata Domini lucida, quæ divino ore depromta sunt, sicut lac nobis facta arbitrentur, quibus nutriti ad panis cælestis pervenimus alimoniam. Unde & Paulus ait: *Lac vobis potum dedi, non escam;* 1. Cor. 3. 2. *nondum enim poteratis*. Corinthios in principio fidei potu lactis imbuit. Et sancti D illi quorum fides annuntiatur in universo mundo, tamquam ablactati, esca solidiore firmantur.

CAPUT V.

Benedictione Zabulon Ecclesiam atque ejus principes designari.

E 26. *Zabulon juxta mare habitabit, & ipse secus accessus navium, & pertendet usque ad Sidonem*. Gen. 49. 13. Ipsa nominis interpretatio meliora promittit; eo quod latina expressio liberationem significet a nocturnis, quod est utique bonum, & ejus qui sperat in pennis Domini, quem circumdat veritas ejus, ne timeat a timore nocturno, & a negotio perambulante in tenebris.

F 27. Hic ergo *Zabulon juxta mare*, inquit, *habitabit*; ut videat aliorum naufragia, ipse immunis periculi, & spectet alios fluctuantes in freto istius mundi, qui circumferantur omni vento doctrinæ, ipse fidei radice immobilis perseverans, sicut est sacrosancta Ecclesia radicata atque fundata in fide, spectans hæreticorum procellas, & naufragia Judæorum, quoniam gubernatorem quem habuerant, abne-

a Rom. edit. *asinam suam, & ad palmitem pullum*, &c. Vet. ac mss. aliquot, *asinam suam, & cilicium pullum*, &c. Alii mss. plures & meliores, *asinum suum, & cilicio pullum*, &c. LXX. τὸν πῶλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἕλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ. Ad quem locum videsis notas Nobilii.

* *Anaboladium*, sive ut in quibusdam mss. legitur, *anabolium*, forte *anabolaeum*, amiculus erat, quo humeri tegebantur. Sic autem dicebatur, quia ab inferioribus partibus advolveretur ad superiores, ἀπὸ τοῦ ἀναβάλλεσθαι.

abnegarunt. Circa fluctus igitur habitat, A non fluctibus commovetur, magisque ad subveniendum parata, quam periculo obnoxia; ut si qui tempestatibus acti gravibus confugere ad portum velint, præsto sit Ecclesia tamquam portus salutis, quæ expansis brachiis in gremium tranquillitatis suæ vocet periclitantes, locum fidæ stationis ostendens. Ecclesiæ igitur in hoc sæculo tamquam portus maritimi per littora diffusi occurrunt laborantibus, dicentes B esse credentibus refugium præparatum, quo ventis quassata navigia possint subducere.

28. In his Ecclesiis sunt principes Zabulon, & principes Nephthalim, sicut do-
Psal. 67.28. cet [a] LXVII. psalmus, quorum alii liberatores sunt a tempestate nocturna, cla-
Rom. 13.12. mantes: *Abjiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis*: alii sunt latitudinis
2. Cor. 6.11. apostolicæ, qui possunt dicere: *Os nostrum* C *patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est*. Ipsi sunt isti qui cum essent in tenebris, lucem viderunt magnam, sicut Pro-
Esai 9. 1. & 2. pheta testatur dicens: *Regio Zabulon, & regio Nephthalim, via maris trans Jordanem: populus qui sedebat in tenebris, viderunt lucem magnam: qui sedebant in regione umbræ mortis, lux orta est eis*.

29. Exploratores igitur secus accessus navium posuit dominus Deus noster pa- D triarchæ hujus heredes, cujus cura pervigil & spiritalis successio pertendit usque ad Sidonem, hoc est, usque ad gentes pervenit, ut Domini misericordia [b] peccata abluat nationum. Sidon enim primitivus est filius Cham, illius utique qui propter irreverentiam paternæ pietatis, maledictione damnatus est patris. Ergo liberatio nocturna tamquam in excubiis posita propugnaculi spiritalis, ne quis [c] scopulos E vitæ hujus possit incidere, pertendit usque ad gravissimorum criminum peccatores, & Sidonios ipsos, qui ante superstitione vehementi venatores scelerum nuncupabantur, &, ut interpretatio docet, soluta hereditate maledicti, donataque hereditate benedictionis absolvit; ut ubi major reatus erat, ibi nunc uberior sit gratia.

CAPUT VI.

De benedictione Issachar, quæ mystice de Christo domino exponitur.

30. *Issachar bonum concupivit, requiescens* Gen. 49. 14 & seq. *inter medias sortes, & videns requiem quia bona est, & terram quia pinguis: supposuit humerum suum ad laborandum, & factus est vir agricola*. Issachar merces dicitur, & ideo refertur ad Christum, qui est merces nostra; quod eum nobis ad spem salutis æternæ non auro, non argento, sed fide & devotione mercemur. Unde & David de ipso dicit: *Ecce heredi-* Psal. 126. 3. *tas Domini, filii merces, fructus ventris*. Et Moyses de eo dicit: *Merces circa mare in-* Deut. 33. 19. *habitantium*. Hic est qui bonum concupivit ab initio, & quod malum est, desiderare nescivit. De quo & Esaias ait: *Priusquam sciat puer vocare patrem aut ma-* Esai. 8. 4 *trem, non credidit malitiæ, eligens quod bonum est*. Requievit inter sortes veteris & novi Testamenti, vel in medio prophetarum. Ideoque inter Moysen & Eliam medius apparuit; ut ostenderet nobis quod in eorum sermonibus requiem habeat, per quos plerique peccatis renuntiantes credunt in Deum vivum: vel quod ipsi sint testes resurrectionis ejus, & beatæ quietis.

31. Itaque ut ad resurrectionis suæ gratiam vocaret gentes (ipsa est enim pinguis & fertilis terra, quæ fructus generat æternos, fructus centesimos & sexagesimos) subjecit humerum suum ad laborandum, subjiciens se cruci, ut nostra peccata portaret. Ideoque dicit Propheta: *Cujus principium super humerum ejus*, hoc Esai. 9. 6. est, super corporis passionem divinitatis potestas, vel crux supereminens corpori. Posuit ergo humerum incumbens aratro omnibus subeundis contumeliis patiens, ita subjectus labori, ut vulneraretur propter iniquitates nostras, & infirmaretur propter peccata nostra. *Et factus est vir agricola*, sciens terram suam bono seminare frumento, & fructiferas arbores alta radice plantare.

CA-

a Edit. nonnullæ Paris. *sicut docet septuagesimus psalmus*. ultima: *sicut docet psalmus*. At vet. edit. *sicut docet quinquagesimus septimus decimus psalmus*. Quam numerandi rationem non nemo hinc ortam putat, quod psalmi in tres quinquagenas dividerentur, & post primam quinquagenam sequentes numerarentur in hunc modum, *psal. quinquagesimus decimus, quinquagesimus vigesimus*: & sic de ceteris. Nos vero arbitramur errorem esse in ant. edit. cum in omnibus mss. litteris numericis ita designetur; lxvii. ps.

b Mss. non pauci, *peccata allevet nationum*. Et paulo post ubi omnes mss. ac vet. edit. *filius Cham*. Rom. emendavit Bibliorum auctoritate, filius Chanaan. Sed potuit exemplari in quo pater ac filius Cham dicerentur Ambrosius uti, vel quod credibilius est, errare calamo librarius.

c Sic mss. omnes: at contra edit. *Scopulosa vita hujus itinera possit*, Vet. *incedere*, Rom. *incidere*.

CAPUT VII.

De benedictione Dan, quæ futurum ex ea Tribu Antichristum prænuntiat. Exhortatio ad vitiorum somnum excutiendum subjungitur; post quam eadem Tribus prædicitur ad fidem accessura.

Gen. 49. 16. et seq. 32. DAn *judicabit populum suum tamquam & una Tribus Israel. Et factus est Dan ipsi serpens in via sedens, & in semita mordens calcaneum equi, & cadet eques retrorsum, salutem exspectans a Domino.* Simplex quidem intellectus hoc habet, quod etiam Dan Tribus judicem dederit in Israel. Etenim post Jesum Nave Judices fuerunt plebis de diversis Tribubus. Fuit autem & Samson de Tribu Dan, & judicavit Israel viginti annis. Sed non hunc prophetia significat, at Antichristum qui futurus est ex Tribu Dan, sævus judex, & tyrannus immanis, *judicabit populum suum. Tamquam serpens in via, sedens in semita*, dejicere tentabit eos qui viam ambulant veritatis, supplantare cupiens veritatem. Hoc est enim mordere equi calcaneum, ut veneni suffusione equus saucius, & vulneratus dente serpentis, levet calcaneum suum; sicut Judas proditor tentatus a diabolo super dominum Jesum levavit calcaneum suum, ut dejiceret equitem, qui se dejecit ut omnes levaret. Cecidit igitur non prostratus in faciem quasi dormitans, sed retrorsum, ut a superioribus ad priora se extendens, a Domino exspectaret salutem. Sciebat enim se resuscitandum, & ideo jacentem Adam exspectabat erigere.

33. Unde nos cum bene in via currimus, caveamus necubi serpens lateat in semita, & subruat vestigium equi, hoc est, corporis nostri, & dejiciat subito equitem dormientem. Nam si vigilemus, cavere debemus aliquatenus, & morsus declinare serpentis. Non ergo nos opprimat somnus negligentiæ, somnus sæculi, non opprimat divitiarum somnus; ne & de
Psal. 75. 6. nobis dicatur: *Obdormierunt somnum suum & nihil invenerunt omnes viri divitiarum.* Sed sunt & equites dormientes, de qui-
Ibidem 7. bus scriptum est: *Dormitaverunt qui adscenderunt equos.* Si avaritia pectus tuum vulneret, si libido inflammet, dormis eques, & ideo corpus tuum, hoc est, equum tuum non potes refrænare. Vigilia ergo, ut etiam si dejectus fueris, hoc est, mortuus fueris, non obdormias. Qui enim obdormiunt somnum suum, nihil inveniunt. Tu autem exspecta salutem a Domino, venturam respice, ut gratiam resurrectionis invenias. Dormiebat Judas: denique verba Christi non audiebat. Dormiebat Judas, & quidem somnum divitiarum, qui mercedem de proditione quærebat. Vidit eum dormientem diabolus, & oppressum avaritiæ somno gravi: misit se in cor ejus, vulneravit equum, dejecit equitem, quem separavit a Christo.

34. Hanc Tribum benedixit Moyses di- Deut. 32. 22
cens: *Dan catulus leonis, & effugiet ex Basan*, hoc est, ex confusione. Unde secundum græcum magis intelligere debemus, ex quo latinus transtulit, quod Dan ipse factus sit serpens in via sedens. Dan judicium interpretatur. Et ideo grave judicii periculum Tribus ista subiit, cui serpens illapsus Antichristus est, qui currentem suis sauciaret venenis. Sed tamen ipsa Tribus liberabitur a confusione, cum fuerit confessa equitem resurgentem, qui ait:
Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo qui est in cælis: qui autem me confusus fuerit coram hominibus, confundam & ego eum coram Patre meo qui in cælis est. Matth. 10. 32. & 33.

CAPUT VIII.

Benedictione Gad tentaturos Dominum Judæos, & vicissim tentandos ab eodem, adumbrari.

35. GAd *tentatio, tentavit eum, & ipse tentavit eos secus pedes.* Tentatio Gen. 49. 19.
est [a] congregatio & astutia scribarum & sacerdotum qui dominum Jesum de tributo Cæsaris, & de Johannis baptismate, ut docuit Scriptura, tentabant; qui- Matth. 22. 17
bus dominus Jesus in sua justitia tentamentum retorsit. *Secus pedes*, hoc est, Ibid. 21. 23.
continuo sine ulla deliberatione referens, quo tentantes magis ipse concluderet. Dicentibus enim: *In qua potestate hæc facis;* non ad quæsita respondit; sed etiam ipse proposuit dicens: *Interrogabo & ego vos* Ibidem 24.
unum verbum: quod si dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua potestate hæc facio. Iterum dicentibus: *Licet tributum dari Cæsari, an* Ibid. 22. 17
non, ait: *Quid me tentatis hypocritæ? Ostendite mihi numisma census.* Et offerentes iterum interrogavit: *Cujus est imago & superscriptio?* Dicunt ei: *Cæsaris.* Ibi igitur Ibidem 19.
eos ligavit ipsorum sermonibus, ipsorum obligatione constrinxit. Tunc ait illis: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari; &* Ibidem 21.
quæ sunt Dei, Deo, ut contra verba sua venire non possent. Denique mirati abierunt ab eo. Sed non est mirum si secus pedes respondebat, qui ante pedes videbat.

36. Exposuit Moyses evidenter hanc pro-

a MSS. nonnulli, *congressio & astutia*, &c.

prophetiam Jacob sancti esse de Christo. A Sic enim ait: *Benedictus qui ampliavit Gad. Sicut leo requievit confringens brachia & principes, & vidit ab initio suo quia ibi divisa est terra principum collectorum simul cum principibus populorum. Iustitiam fecit Dominus, judicium cum Israel.* (Deut. 33. 21.)

37. Agnoscimus itaque quis requieverit sicut leo, quis confregerit brachia potentium, quis a principio divisiones tentantium vidit. Ibi igitur hiatus est terræ, qui absorbeat calumniantes, ubi B tentatio perfidorum est.

CAPUT IX.

De benedictione Aser, qua Christi pauperis divitiæ, ac multiplicia in homines dona exprimuntur.

Gen. 49. 20. 38. ASer *pinguis ejus panis, & ipse dabit escam principibus.* Aser interpretatione latina significat divitias. Quis igitur dives, nisi ubi altitudo divitiarum est sapientiæ & scientiæ Dei? Quis dives nisi dominus Jesus, qui abundat semper, & numquam deficit? Pauper venit in hunc mundum, & omnibus abundavit, universos replevit. Quantus est in divitiis, qui paupertate sua omnes divites fecit? Sed pauper propter nos, dives cum Patre. Pauper ille, ut nos ab inopia vindicaret; sicut Apostolus docet dicens: *Quia propter vos pauper est factus, cum dives esset, ut illius inopia vos ditaremini.* (2 Cor. 8. 9.) Cujus inopia ditat, sanat fimbria, fames satiat, mors vivificat, sepultura resuscitat. Hic ergo dives est thesaurus, hujus pinguis panis. Et bene pinguis quem qui manducaverit, esurire non poterit. Hunc panem dedit apostolis, ut dividerent populo credentium; hodieque dat nobis eum, quem ipse quotidie sacerdos consecrat suis verbis. Hic ergo panis factus est esca sanctorum.

39. Possumus & ipsum Dominum accipere, qui suam carnem nobis dedit, sicut ipse ait: *Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, & mortui sunt: hic est autem panis qui de cælo descendit, ut si quis ex eo manducaverit, non moriatur.* (Johan. 6. 48. & 49.) Et ne quis putaret quia de hac morte dicit quæ per animæ & corporis secessionem venit, & jure dubitet, cum sciat sanctos apostolos hac morte esse defunctos, addidit: *Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi. Si quis manducaverit ex hoc, vivet in æternum*: (Ibidem 51. & 52.) hoc est, non de temporali vita dixi supra, nec de morte istius vitæ, qua etiam si quis mortuus fuerit, tamen si panem meum acceperit, vivet in æternum. Ille enim accipit, qui seipsum probat: qui autem accipit, non morietur peccatoris morte, quia panis hic remissio peccatorum est.

40. Moyses quoque pulcherrime prophetavit in benedictionibus suis dicens: *Benedictus a filiis Aser, & erit acceptus a fratribus suis; & intinget in oleo pedem suum, & ferrum, & æramentum est calceamentum ejus. Et sicut dies tui sunt, sic erunt virtutes tuæ. Non est quisquam sicut est Deus tuus in cælo; adjutor tuus, & magnus dominus firmamenti: & protegens te Deus initii, & per vires brachiorum potentium ejecit a facie tua inimicum tuum, dicens: Pereat. Et inhabitabit Israel fidens solus super terram: Iacob in frumento & vino; & cælum tibi cum nebula roris erit.* (Deut. 33. 24. & seq.)

CAPUT X.

Benedictionem Nephthalim, fidelium Christo, tamquam viti palmites, hærentium, & mor- C tis vinculis exsolutorum imaginem esse.

41. NEphthalim *vitis remissa, porrigens in germine decorem.* (Gen. 49. 21.) Sarmentum vitis aliud amputatur, quod videtur inutile, ne cassa vitis sarmentorum exsultatione luxuriet: & aliud paulisper recidetur ac remittetur, ut fructum adferat, cujus decus in generatione porrigitur; quia dum ad superna se subrigit, vitem D amplectitur, & ad verticem adscendens, jugi quædam colla vitium pretiosi palmitis vestit monili. Est & ille decus in generatione, quia plenis palmitibus multos fructus exundet.

42. Decorum hoc, sed multo illud pulcrius, quod hærentem palmitem viti significat spiritali, cujus nos sarmentum sumus, & fructum adferre possumus, si maneamus in vite: sin autem, præ- E cidimur.

43. Sanctus patriarcha Nephthalim erat palmes abundans. Unde Moyses dicit: *Nephthalim satietas accipientium, replebitur benedictione a Domino, mare et africum possidebit,* (Deut. 33. 23.) exponens hoc quod Jacob dixerat, quid sit vitis remissa, hoc est, per fidei gratiam vinculis mortis exutus: in quo significatur populus Dei ad libertatem fidei, & ubertatem vocatus F gratiæ toto orbe diffusus, qui jugum Christi bono fructu vestiat, & ligna veræ illius vitis, hoc est, mysteria dominicæ crucis ambiat, nec timeat confessionis ejus periculum, sed magis etiam in persecutionibus positus Christi nomine glorietur.

44. Hic est vere remissus a vinculis, qui nullo nexu formidinis alligetur. Unde & Propheta dicit: *Exibunt, et tripudiabunt sicut vituli resoluti vinculis.* (Malac. 4. 2.) Ideoque in germine suo decorem porrigit, quia in loco pascuæ collocatus, & super

per aquam refectionis educatus, per sacramenta regenerationis suæ germinat bonum verbi decorem, & adsumitur in illam pulcherrimam Christi gratiam, qui potest venustatem tui decoris augere.

45. Denique super omnes decorus, quod habet donat; quia nemo potest donare quod non habet. Ideoque dictum est: *Dominus regnabit, decorem induit*. (Psal. 92.) Induit enim decorem Ecclesiæ gratia, quæ in illo lavacro deponens fœditatem omnium delictorum, splendore gratiæ cælestis enituit. Ideoque sponsus de ea dicit: *Quænam est hæc prospiciens tamquam diluculum, electa sicut sol, speciosa sicut luna*, (Cant. 6. 9.) [a] *miraculum sicut ornatus*.

CAPUT XI.

In benedicendo Joseph longiorem fuisse beatum Jacob, quia præfigurata in eo Christi videbat mysteria. His porro ejusdem benedictionis partes singulæ applicantur.

46. Nunc ut tamquam epilogo quodam concludamus historiam, sicut & Scriptura conclusit, prophetiam sancti Jacob de sancti Joseph nomine digeramus: (Gen. 49. 22. & seq.) *Filius ampliandus meus, Joseph filius ampliandus meus, zelandus filius meus adolescentior ad me revertere. In quem consilium conferentes maledicebant, & intendebant in eum domini arcum, & contriti sunt cum potentia arcus eorum, & dissoluti sunt nervi brachiorum manuum eorum per manum potentis Jacob*; [b] *indeque prævaluit Israel a Deo patris tui. Et adjuvit te Deus meus, & benedixit te benedictione cæli a summo, & benedictione terræ habentis omnia. Propter benedictionem uberum & vulvæ benedictiones patris tui & matris tuæ prævaluerunt super benedictiones montium manentium; & desideria collium æternorum erunt super caput Joseph, & super verticem eorum quibus præfuit, fratrum.*

47. Quæ causa est quod super omnes filios, Joseph filium uberius prosecutus est pater, nisi quia præfigurata in eo jam Christi videbat mysteria? Unde benedicens illum magis qui exspectabatur, quam illum qui videbatur, ait: *Filius meus ampliandus Joseph*. Quis est ampliandus, nisi Christus, cujus gratia semper augetur, & finem processus sui non habet gloria? De quo & Johannes dicit: (Johan. 3. 30.) *Illum oportet crescere, me autem minorari*; quia per ipsius illud salutare perfectumque nomen cumulata est in hoc mundo & abundavit gratia. *Filius meus ampliandus*; & ideo quia videbant eum crescere fratres, & invidere cœperunt. Intelligibilis autem Joseph & zelum incidit ab iis quos magis fovebat. Denique dicebat: *Non veni nisi ad oves perditas domus Israel*. (Matt. 15. 24.) Et illi dicebant: *Nescimus unde sit*. Ille curabat eos, & illi negabant eum.

48. *Filius*, inquit, *meus adolescentior*. (Johan. 9. 29.) Re vera adolescentior, qui erat pene ultimus natu. Denique & Scriptura dicit: *Amabat eum Jacob, quia filius senectutis erat illi*. (Gen. 37. 3.) Quod etiam ad Christum refertur. Senescenti enim mundo & jam occidenti illucescens Dei Filius per Mariæ virginis partum, serus advenit, quasi filius senectutis secundum [c] sacramentum suscepit corpus, qui erat ante sæcula semper apud Patrem.

49. Unde dicit ad eum Pater: *Ad me revertere*, vocans eum ad cælum de terris, quem propter nostram salutem miserat. Itaque resuscitans Filium suum unigenitum, evacuavit consilium maledicentium. Unde & Esaias dicit: *Vanum consilium spiritus vestri*. (Esai. 19. 11.) Et convitia quæ quasi jaculantes sagittas dirigebant, solvit omnia: contrivit eorum potentiam, qui in suis virtutibus, & non in Deo confidentes erant. *Inde*, inquit, *prævaluit Israel a Deo patris tui, & adjuvit te Deus meus*. Quis est qui confortavit Israel, & adjuvit filium, nisi solus Deus Pater qui dixit: *Jacob puer meus, suscipiam eum: Israel electus meus, suscipiat eum anima mea?* (Esai. 42. 1.)

50. *Et benedixit eum benedictione cæli desuper, & benedictione terræ habentis omnia*. Omnia enim subjecit ei, cælestia sicut benedictionem cæli, & terrena sicut benedictionem terræ; ut & hominibus & Angelis dominaretur.

51. Itaque in illo velut contemtibili corpore: *Prævaluisti*, inquit, *propter benedictionem uberum & vulvæ, benedictiones patris tui & matris*. Ubera vel duo Testamenta dixit, quorum altero annuntiatus est, altero demonstratus. Et bene ubera, quoniam velut quodam nos spiritali lacte nutritos educavit, [d] & obtulit Deo Filius: vel Mariæ dicit ubera, quæ vere benedicta erant, quibus sancta Virgo populo Domini potum lactis immulsit. Unde & illa mulier in Evangelio ait: *Beatus venter qui te portavit, & ubera quæ suxisti!* (Luc. 11. 27.) Quod autem ait: *Vulvæ benedictionem patris tui & matris*, si vulvam solam Mariæ velimus intelligere, cur utramque be-

a Edit. vet *mirabilis sicut ornatus*. Rom. *mirabilis sicut ordinatio*. MSS. ut nos in textu. LXX. vero, θάμβος, ὡς τεταγμέναι. *Pavor, ut ordinata*; supple *acies*. Unde Symmachus ita habet: ἐπίφοβος ὡς τάγματα παρεμβολῶν; & Vulgata: *Terribilis ut acies ordinata*.

b In hoc loco mss. & ant. edit. ferme non differunt, nisi quod ubi in his legitur, *Ille qui prævaluit a Deo Israel patri tuo*; & in Rom. .... *pater tuus*: habent illorum plerique omnes; *Indeque prævaluit Israel a Deo patris tui*.

c Ita mss. præter Vat. & Theod. qui cum edit. habent: *sacramentum suscepti corporis*. Porro *secundum sacramentum* hic idem est, ac secundum mysterium in Joseph præfiguratum.

d Edit. omnes, *obtulit Deo filios*. Contra omnes mss. .... *Filius*.

nedictionem conjunxerit, latebit cauſa. Potuit enim dicere de ſola vulva matris. Sed pulcrius arbitror, ut ſecundum ſpiritale myſterium intelligamus utramque generationem domini Jeſu, & ſecundum divinitatem, & ſecundum carnem; quia ante ſæcula eſt generatus ex Patre.
Pſal. 44. 2. Unde & Pater ait: *Eructavit cor meum verbum*; eo quod ex illa intima & incomprehenſibili Patris proceſſit ſubſtantia, & in ipſo eſt ſemper. Unde &
Johan. 1. 18. Evangeliſta ait: *Deum nemo vidit umquam, niſi unigenitus Filius qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarravit*. Sicut ergo ſinus Patris ſpiritalis intelligitur intimum quoddam paternæ caritatis naturæque ſecretum, in quo ſemper eſt Filius: ita etiam Patris ſpiritalis eſt vulva, interioris arcanum, de qua tamquam ex genitali alvo proceſſit Filius. Denique diverſe legimus nunc vulvam Patris, nunc cor ejus quo verbum eructavit, nunc os ejus ex quo juſtitia proceſſit, ex quo prodivit ſapientia, ſicut
Eccli. 24. 5. ipſe ait: *Ex ore Altiſſimi prodivi*. Ita cum unum non definitur, & unum omnia ſonant, ſpiritale magis myſterium generationis paternæ, quam membrum aliquod corporale ſignificat. Sed ſicut illam ex Patre generationem intelligimus: ita etiam ad conſummationem fidei generationem Mariæ intelligamus, quando benedicitur vulva matris, illa utique Mariæ virginalis, quæ nobis edidit dominum Jeſum.
a [a] De qua Pater dicit per Hieremiam pro-
Hier. 1. 5. phetam: *Priuſquam te formarem in utero, novi te; & priuſquam exires de vulva matris, ſanctificavi te*. Geminam igitur Propheta in Chriſto ſubſtantiam declaravit, divinitatis & carnis: alteram ex Patre, alteram ex Virgine; ita tamen ut non exſors ſuæ eſſet divinitatis, cum ex Virgine naſceretur, & eſſet in corpore.

52. Unde & *convaluit ſuper omnes montes, & deſideria collium æternorum*. Super omnes enim illos ſublimis meriti viros patriarchas & prophetas & apoſtolos; ſed etiam ultra ſolem, lunam, Archangelos, tamquam cæli lumen emicuit, ſicut ipſe
Matt. 10. 24. ait: *Non eſt diſcipulus ſuper magiſtrum, nec ſervus ſuper dominum*. Quis enim illorum fuit, cui ſubjecta eſſent omnia, quibus ipſe donavit quod erant? In quo benedicuntur omnes ſancti ejus, quia ipſe eſt ſuper capita omnium caput omnium. Caput enim mulieris vir, caput viri Chriſtus. *Et ſuper vertices montium*, quia ipſe eſt ſupereminens vertex univerſorum: ſed juſtorum eſt vertex altiſſimus. Quos fratres vocat, acquiſitos per gratiam, & quoddam regenerationis conſortium. Unde & de fratribus Joſeph illos magis fratres intelligimus, de quibus dicit in pſalmo: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Eccleſiæ cantabo tibi*. Pſal. 21. 23.

53. Denique & Moyſes completurus vitæ iſtius curſum cum benediceret Tribum Joſeph, non illum utique jam defunctum Joſeph, ſed Chriſtum benedicebat, ſicut habes ſcriptum de Joſeph: [b] b
A benedictione Domini terra ejus, a finibus cæli, & a rore, & ab abyſſis fontium deorſum, & ſecundum horam factum ſolis curſum, & a convenientibus menſibus, & a vertice montium, ab initio, & a vertice collium æternorum, & ad horam terræ plenitudinis, & ab eo qui viſus eſt in rubo, veniat ſuper caput Joſeph benedictio, & ſuper verticem ipſius. Honorificus ſit inter fratres. Primogenitus tauri decus ejus, cornua unicornui. In ipſis gentes ventilabit ſimul uſque ad extremum terræ. [c] *Ipſe myriades Ephræm, & ipſe chiliades Manaſſes*. Deut. 33. 13. & ſeq. c

54. Benedictio eadem eſt, quæ omnem habet & cæleſtium & terreſtrium plenitudinem, & ſpecialem Chriſti gratiam: qui viſus in rubo dixit ad ipſum Moyſen: *Solve calceamentum pedum tuorum*: qui eſt ſuper omnes Deus; quia ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ: qui eſt principium primogenitus ex mortuis, ut fiat in omnibus ipſe primatum tenens; quoniam in ipſo complacuit omnem plenitudinem inhabitare. Et ideo ſoli benedictionis hujus prærogativa defertur, a ſummitate cæli uſque ad extremum terræ. Ipſe enim eſt ante omnes, in quo conſtant omnia: qui etiam per ſanguinem crucis ſuæ pacificavit omnia, ſive quæ in cælo, ſive quæ in terris ſunt. Cujus typum præferens pulcre benedicitur ſanctus Joſeph, ut honorificetur inter fratres. Exod. 3. 5. Lib. 2. de Ab. & Cain. c. 2. Num. 3. 13.

55. *Primogenitus tauri decus ejus, habens cornua unicornui, in quibus gentes ventilabit*. Et bonus taurus quaſi hoſtia pro delictis, & totius mundi victima, ut pacificaret omnia. Cujus decus ſanctum; omne enim ſanctum primogenitum, ſicut alibi demonſtravimus. Unde & Levi non ætatis ordine, ſed ſacræ ſucceſſionis prærogativa primogenitus meruit nuncupari. Et vere ſanctum decus ejus, de quo ſcriptum eſt reſurgente: *Specioſus forma præ filiis hominum*; quia ipſe eſt primogenitus ex mortuis, habens cornua unicornui. Sed cum dixerit cornua, quomodo poſuerit unicornui, requirendum; cum ipſum Pſal. 44. 3.

[a] Edit. omnes cum Vat. cod. *De quo partu dicit Dominus*: Mſſ. autem magno conſenſu, *De qua* (*vulva* nimirum) *pater dicit*, &c.

[b] Non pauca hic edit. Rom. immutaverat quæ cum ad verba potius quam ad ſenſum ſpectent, annotare ſuperſedemus. Nos ita ex ant. edit. emendavimus, ut ex mſſ. eas etiam in nonnullis caſtigaremus.

[c] Edit. Am. Era. & cod. Theod. *terra ipſe myſteria de ſe fremet, & ipſe*; &c. Aliæ edit. *Ipſa myriades Ephrem*, vel *Ephraim, & ipſa chiliades Manaſſes*, a quibus non longe abſunt mſſ. niſi in hoc, quod omnes exhibent, *Ipſe ... ipſe*, excepto Albin. in quo legas, *Ipſi ... ipſi*, forte non male. Cod. etiam Colb. & Ger. habent, *myriadis .... chiliadis*. Quæ lectio non plane adſpernanda.

A ipsum unicornuum inter generationes ferarum, ut periti aiunt, * non inveniatur? Et ideo Verbum unicum magis æstimare debemus, quia substantivum Verbum Dei unum est, non multa verba. Unde & Anna ait: *Dominus judicat fines terræ, & dabit virtutem regi, & exaltabit cornu Christi sui*. Et Esaias ait: *Vinea facta est dilecto in cornu in loco uberi*; quoniam in Dei Filio unigenito floret Ecclesia, tenens unicum Dei Verbum, in quo est virtutis atque sapientiæ plenitudo, cujus ubertate seges fidei pullulavit. Quod Verbum sequuntur sancti.

1. Reg. 2. 10. — Is. 5. 1.

B

56. *Decem millia*, inquit, *Ephræm, & millia Manasses*, id est, & Judæorum & gentium dominetur, & ex utroque populo acquirat sibi Ecclesiæ plenitudinem. Ideoque dexteram suam super Ephræm posuit sanctus Jacob; eo quod legamus dicentem illam in Canticis canticorum: *Frater meus candidus & rubeus, electus ex decem millibus*. Denique etiam David ** juvenculæ Mariæ auctorem, ex cujus successione Christus est natus per Virginis partum, in decem millibus prædicabant: Saul autem in millibus, cum reverentiæ gratia circa regem magis præponderare debuissent. Qui ergo cornu Christi exaltaverit confessus ejus gloriam, ipse quoque accipiet cornua. Unde etiam sancti unicornui dicti sunt in psalmi versiculo: *Et dilectus tamquam filius unicornuorum*. Etenim sicut animal hujusmodi, cum ei oriuntur cornua, processum significat plenioris ætatis: ita cum e capite quodam nostræ animæ cornua pullulare cœperint, processum videntur perfectioris significare virtutis, & tamdiu crescunt, quamdiu compleantur. Hoc cornu dominus Jesus comminuit gentes, ut superstitionem obtereret, salutem redderet, sicut ipse ait: *Percutiam, & sanabo*. Ideoque tamquam imitator tauri hujus Propheta dicit: *In te inimicos nostros ventilabimus cornu*, id est, altitudinem omnem elevantem se adversus Dei scientiam destruentes. Et ideo juxta Legem munda animalia cornua habent: Lex enim spiritalis est. Qui enim possunt sæculi hujus illecebras verbo Dei, & virtutis observantia propulsare, cornibus velut quibusdam capitis sui armis videntur esse muniti. Meritoque & tuba cornea dicitur virtus sermonis mirabilis, quæ bonos Christi milites accendit ad prælium, ut de hoste diabolo manubias reportemus. In acie igitur sumus, & plurimos ex nobis videmus in adversarii castris esse captivos: hi nobis jugo gravissimo servitutis exuendi sunt.

Deut. 33. 17. — Cant. 5. 10. — Psal. 28. 6. — Deut. 32. 39. — Psal. 43. 6. — Deut. 14. 4. — Psal. 97. 6.

C D E F

CAPUT XII.

De benedictione Benjamin; qua mystice Pauli adversus Ecclesiam persecutio, nec non ejusdem conversio atque prædicatio significantur.

57. Plurimos lupos habet diabolus, quos ad Christi oves dirigit; & ideo intelligibilis Joseph, ut oves servaret suas, ipsum inimicum venientem ad diripiendas oves rapuit lupum Paulum, faciens ex persecutore doctorem. De quo dicit Jacob, sicut scriptum est: *Benjamin lupus rapax, mane comedet adhuc, & ad vesperam dividet escam principibus*. Lupus erat cum dispergeret & devoraret oves Ecclesiæ. Sed qui lupus venerat, pastor est factus. Lupus erat cum Saulus erat, quando intrabat in domos, & viros ac mulieres trahebat in carcerem. Lupus erat quando spirans minas, & homicidia in discipulos Domini, petebat epistolas a principibus sacerdotum, ut invaderet servos Christi. Quem tamquam lupum nocturnis tenebris oberrantem effusa Jesus luce cæcavit. Ideo Rachel cum pareret Benjamin, vocavit nomen ejus, *Filius doloris mei*, futurum prophetans ex ea Tribu Paulum, qui affligeret filios Ecclesiæ persecutionis suæ tempore, & gravi matrem dolore vexaret. Sed tamen idem postea principibus escam posteriore divisit tempore, evangelizans gentibus Dei verbum, & plurimos ad fidem provocans; a quo disputante, sicut legimus, Paulus proconsul, & Publius princeps, Domini gratiam receperunt.

Gen. 49. 27. — Gen. 35. 18. — a Act. 13. 12. & 28. 8.

58. Pulcre autem etiam Moyses cum benediceret Benjamin Tribum, dixit: *Dilectus a Domino habitabit fidens, & Deus obumbrabit super eum omnibus diebus, & inter humeros requiescet dilectus a Domino*, qui etiam vas electionis est factus. Neque enim aliter nisi Domini est miseratione & amore conversus. Unde & ipse nihil merito tribuens suo, sed totum deferens Christo ait: *Ego enim sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus*,

Deut 33. 12. — 1. Cor. 15. 9. & 10.

* Qui varias auctorum de monocerote opiniones cognoscere voluerit, adeat Conr. Gesner. lib. 1. hist. Animalium, pag. 781 & Ullyssem Aldrovandum de Quadrup. bisulcis lib. 1. cap. 32. de Rhinocerote pag. 878. & 883.

** *Juvencula*, id est, illæ mulieres quæ choros ducentes David ex bello post occisum Goliath revertenti occurrerunt, ut habetur 1. Reg. 18. 6. & 7.

a Sic edit. Rom. & quatuor mss. At edit. vet. & alii mss. melioris notæ. *qui eo disputante, sicut legatus Pauli proconsulis, & Publius princeps* &c. Quæ tamen lectio si vera esset, sanctum Doctorem exemplari a Bibliis & versionibus omnibus quæ nunc habentur, discrepante usum esse oporteret. Nam ubique non Pauli proconsulis legatus, sed ipse Paulus proconsul narratur conversus ab Apostolo. Excipimus tamen versionem Arabicam. In hac siquidem aperte duæ personæ ex Sergio Paulo constituuntur, ubi secundum latinam ejus interpretationem ita legimus: *Qui* (nempe Elimas magus) *erat apud Sergium tribunum cum Paulo viro prudente*. Quod sane lectioni priscarum editionum favere potest, si dicamus Sergium illum ex versione Arabica tribunum ab Ambrosio legatum Pauli proconsulis dictum fuisse.

stolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. Gratia autem Dei sum id quod sum, & gratia ejus egena in me non fuit. Habitabit fidens in domo quam ante vastabat, habitabit in tabernaculis Christi, qui ante sicut lupus errabat in silvis. Et Deus obumbravit super eum, quando visus est ei Christus. Qui licet apertis oculis videret nihil, tamen Christum videbat. Et merito videbat præsentem, quem etiam audiebat loquentem. Non cæcitatis est obumbratio ista, sed gratiæ. Denique Mariæ dicitur: *Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Luc. 1. 35.

59. *Et inter humeros requiescet*, hoc est, inter bonos actus, & opera pretiosa. Nam & supra habes quod Issachar supposuit humerum suum ad laborandum, & factus est vir agricola. Quem Paulus imitatus, posuit fidei novella plantaria, ideoque quasi bonus agricola dixit: *Ego plantavi, Apollo rigavit.* 1. Cor. 3. 6.

IN-

IN LIBRUM DE ELIA ET JEJUNIO
ADMONITIO.

UBI NONNULLA DE JEJUNIO QUADRAGESIMALI MEDIOLANENSIS Ecclesiæ, ac de conviviis super sepulcra martyrum celebratis inseruntur.

Legenti hunc librum haud difficile fuerit tres in eo partes animadvertere. In prima eaque præcipua de jejunio agitur, & potissimum de Quadragesimali quod festa paschalia antecedit. Primo itaque illud Ambrosius adserit [a] *quamdam esse pugnam, cujus beneficio victoriam crucis, & Dominicæ resurrectionis trophæum reportamus: in hoc autem prælio ipsum Dominum, ut nobis traderet pugnandi artem, & vincendi gratiam impertiret, præcurrere voluisse. Postea quanta jejunii virtus sit, brevi dinumeratione prodigiorum quæ ipsius ope ab Elia patrata memorantur,* [b] *aperit. Verumtamen cum jam multos libros* de Eliæ gestis *scripsisset,* [c] *pluribus de illo se disputaturum negat, contentus nobis suasisse ut eumdem in sacro quadraginta dierum jejunio imitemur.*

Sic quasi præfatus de jejunio propius ad argumentum suum accedit. Ostendit [d] *eamdem esse jejunii ac mundi antiquitatem: legem abstinentiæ ante ceteras a Deo latam, qua violata Adamus nuditatem cognoverit suam: declarat* [e] *Noachi exemplo ignotum ad id temporis fuisse vini usum: Abraham in convivio suo Angelis ipsique adeo mundi totius Domino vinum non ministrasse: Moysen denique populo solam aquam per miraculum suppeditasse in deserto. Ad hæc nobis eumdem illum Moysen, Elisæum, Danielem, aliosque præstantissimos viros qui propter jejunium celebrati sunt,* [f] *proponit. Hinc venitur* [g] *ad jejunii utilitates, eisque magno numero recensitis intemperantiæ ac luxus incommoda, turbæ, dispendia opponuntur. Neque vero illud prætermittitur,* [h] *jejunii opera nos ad mysticæ mensæ, hoc est, eucharistiæ societatem admitti. Hæc sanctus Antistes præcipiendo qua ratione nos jejunare oporteat,* [i] *concludit.*

Secunda parte Ambrosius in sui temporis intemperantissima convivia invehitur. Describit [k] *primo* vulgarium & vilissimorum hominum *compotationes atque ebrietates. Deinde ad epulas* potentium & fortissimorum adolescentum [l] *transit. Et quo eorum temulentiam magis odiosam reddat, expressas ac velut spirantes ipsorum imagines ob oculos ponit. Perstringit* [m] *etiam modos quosdam bibendi adeo stupendos, ut nisi illis nostræ ætatis ganeones insania sua fidem facerent, ferme viderentur incredibiles. Postremo feminarum quoque objurgat* [n] *vinolentiam, qua illæ percitæ Bacchurum instar per urbis compita discurrebant, eaque perpetrabant, quæ non ipsis magis, quam spectatoribus essent perniciosa.*

In tertia parte opportunitatem verborum Isaiæ, quæ in Ecclesia eodem die lecta fuerant, arripiens docet [o] *hanc mensæ licentiam vitiorum omnium, & ipsius quoque avaritiæ qua per fas & nefas sumtus luxuriæ corraduntur, seminarium ac matrem esse. Attamen ex sequentibus Isaiæ verbis* [p] *probat clementissimum juxta ac peritissimum medicum esse Deum, qui salutem ad opem suam perfugientibus restituet. Et quo vehementius ad id impellat auditores, extremum judicium cujus mentionem in prophetica lectione audierant, illis* [q] *in memoriam revocat. Huc addit* [r] *athletas nos esse quibus, in ultimo illo die corona neganda sit, nisi generoso animo certaverimus. Tum conversus ad catechumenos viam ipsis ad perpurganda vitia planiorem securioremque suppetere demonstrat,* [s] *baptismum videlicet quo tamquam sacro quodam igne universæ sordes consumuntur. Verum cum minime deessent, qui ut majori licentia in flagitiis suis perseverarent, sacramentum illud in exitum vitæ differebant, acriter eos reprehendit,* [t] *mortemque dum procrastinantur, ingruere commonefaciens, eosdem ne comperendinatione sua Cainum potius quam Abelem in sacrificio offerendo æmulentur,* [u] *absterret.*

Tametsi tribus partibus, ut supra declaratum est, constet hic liber; tamen quia illarum potissima est ea in qua agitur de jejunio, quod argumentum Eliani jejunii occasione susceptum fuit, ideo de Isaia & jejunio *inscribitur. Hunc titulum omnes mss. præ se ferunt, excepto quod aliqui Eliæ nomen prætermittentes exhibent tantum,* Sermo sancti Ambrosii de Jejunio.

Divi Basilii homiliam [x] *qua populum suum ad jejunium Quadragesimæ alacriter suscipiendum adhortatur, quisquis cum hoc Ambrosiano tractatu contulerit, inde complura in hunc esse translata facile intelliget. Verumtamen hic quoque morem suum retinet S. Doctor,*

[a] Cap. 1.
[b] Cap. 2. & 3.
[c] Cap. 3. num. 5.
[d] Cap. 4.
[e] Cap. 5.
[f] Cap. 6. & 7.
[g] Cap. 8. 9 & seq.
[h] Cap. 10. num. 34. & seq.
[i] Cap. 10.
[k] Cap. 12.
[l] Cap. 13. & seq.
[m] Cap. 17. num. 64.
[n] Cap. 18. num. 66.
[o] Cap. 19.
[p] Cap. 20.
[q] Cap. 21. num. 77.
[r] Ibidem. num. 79.
[s] Cap. 22. num. 73.
[t] Ibidem. num. 74.
[u] Ibidem. num. 75.
[x] Homil. de jejunio.

ctor, nimirum modo addit, modo resecat, quædam transponit, alia, cum res id poscere videtur, amplificat.

Similiter animadvertere est Ambrosium in ultimis duabus hujusce lucubrationis partibus nonnulla quæ plebis suæ moribus accomodarit, mutuatum esse ex duabus aliis Basilii Magni homiliis, quarum altera quæ contra intemperantiam ipso sacri paschatis die committi solitam scripta inscribitur in ebrietatem & luxum, *altera* ad baptismum exhortatio *est.*

In hoc itaque libro non pauca reperias, quæ ad Mediolanensis Ecclesiæ consuetudines pertineant. Hæc inter observatione præcipua dignum videtur quod memoratur [a] *de jejunio Quadragesimæ.* Quadragesima, *inquit vir sanctus,* totis præter sabbatum & dominicam jejunatur diebus. *Docet quidem Augustinus* [b] *sabbati dies jejunari non solitos Mediolani, quemadmodum Romæ jejunabantur: sed ejus testimonium generale est. At vero hic Ambrosii locus aperte prodit ne Quadragesimæ quidem sabbatis illic fuisse jejunatum. Verumtamen sabbatum sanctum sive paschatis vigiliam inde excipimus; hic enim* sic ab omnibus, [c] *ut loquamur cum Augustino,* jejunatur, ut etiam illi sabbati jejunium devotissime celebrent, qui ceteris per totum annum sabbatis prandent. *Quæ cum ita sint, Mediolanenses tantum* XXXI. *dies jejunabant, cum jejunium suum non nisi feria secunda post primam dominicam in Quadragesima exordirentur. Neque enim est quod vox Quadragesimæ quemquam moveat; siquidem in aliis quoque Ecclesiis, ubi jejunia non maturius incipiebant, non amplius* XXXVI. *diebus jejunabatur;* quos, *ut ait* [d] *Gregorius Magnus, & post eum alii multi,* quasi anni nostri decimas Deo damus. *Quin etiam recenti memoria S. Carolus in prima sua synodo statuit hoc jejunium non prius incipiendum Mediolani, iisque diœcesis illius partibus,* ubi ex D. Ambrosii instituto divina officia celebrantur.

Hoc in opere nihil contineri præter sermones quos Ambrosius ad plebem suam, partim e catechumenis, partim e baptizatis compositam habuit, extra controversiam est. Dubitari autem potest illosne ineunte an exeunte Quadragesima habuerit. Enim vero quod dicit: [e] Et tu dedisti nomen tuum ad agonem Christi, subscripsisti ad competitionem coronæ; *id quidem significare videtur verba fieri ad Competentes qui jam ad baptisma, ad quod non nisi sub exitum Quadragesimæ inscribebantur, nomen dedissent. At e contrario eosdem sermones ante initum sacrum hoc tempus pronuntiatos esse apertius testantur illa primi capitis verba:* [f] Canamus tuba tamquam in prælium progredientes..... certamen imminet.... certamen nostrum jejunium est. *Tum præterea Christi exemplum ibidem propositum, aliaque sequentibus capitibus subjecta satis confirmant id sancto Præsuli consilii fuisse, fideles ad suscipiendum illud jejunium præparare. Quod igitur de subscriptione ad competitionem coronæ dicitur, id explicari potest de omnibus in universum Christianis, quibus jam inde a libri exordio victoriam atque trophæum erat pollicitus. Sed forte licebit etiam utramque opinionem conciliare, si opus illud tribus concionibus constare dixerimus, e quibus Basilianarum instar diverso tempore habitis Ambrosius postea librum confecerit: quod eum etiam alibi non semel factitasse videbimus.*

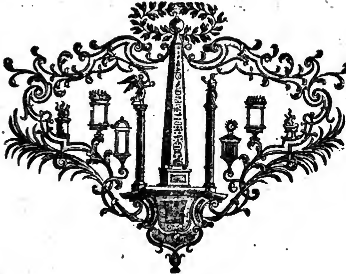
Verum multo majoris difficultatis res est statuere quoto anno eædem illæ conciones adsignandæ sint; & ut loquamur ingenue, vix quidquam certi quod ad hanc cognitionem conducat, e lectione istius libri erui potest. Nihilominus tamen si quid petitis ex ipso conjecturis fidere permittatur, cognoscimus [g] *jam tum libros plurimos* de Eliæ gestis *scripsisse Ambrosium; proindeque ipsum tunc temporis non in episcopatu annos peregisse necesse est. Quousque autem producendi anni illi sint, non aliunde melius colligere posse nobis videmur, quam ex mentione* [h] *psalmorum atque hymnorum, quorum cantum ab ipso per Justinæ persecutionem, hoc est, anno 386. in Mediolanensi Ecclesia institutum constat. Itaque dicendum esset hunc librum scriptum non fuisse ante reditum Valentiniani junioris Mediolanum, quam in urbem una cum Theodosio post extinctum Maximum tyrannum, id est, anno 389. reversus est. Nec alia forte de causa referuntur militares viri suis in propinationibus dictitare:* [i] Opto salutem imperatorum.

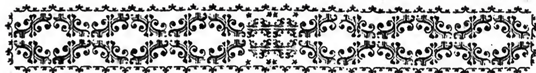
Unum est quod nobis remoram possit injicere, scilicet conviviorum quæ Christiani olim super martyrum sepulcris celebrabant, [k] *facta mentio. Etenim ea consuetudo ante annum a nobis designatum videtur studio sancti Antistitis fuisse antiquata; quandoquidem ab Augustino traditum est* [l] *beatam Monnicam cum Mediolanum anno 384. venisset, sobrium prandium more suo super sacros tumulos ferre voluisse, at fuisse eam ab ostiario quem idcirco ibi constituerat Ambrosius, probibitam. Unde admodum verisimile est consuetudinem hanc ad quam abolendam tanti episcopi cura vigilabat, non diu post illa viguisse. Ad hæc discimus ex duabus sancti Augustini epistolis,* [m] *quarum altera in ultima editione primum*

a Cap. 10. num. 32.
b Epist. 36. ad Casul. num. 32. & epist. 54. ad Januar. num. 3.
c Epist. 56. num. 31.
d Homil. 16. in Evang.
e Cap. 21. num. 79.
f Num. 1.
g Cap. 3. num. 5.
h Cap. 15. num. 55.
i Cap. 17. num. 62.
k Ibidem.
l Lib. 6. Confess. cap. 2. num. 2.
m Epist. 22. num. 4. et epist. 29. n. 10.

mum in lucem prodiit, usum illum aut verius abusum anno circiter 391. vigilantia bonorum episcoporum, inter quos haud dubie non postremo loco numeratus est Ambrosius, per universam ferme Italiam excisum profligatumque fuisse. Verumtamen hæc opinioni nostræ parum officiunt; si enim quibus verbis Ambrosius utatur, consideremus, nullo negotio deprehendemus illum non ea vehementia dicere, qua contra vitium præsens ac vigens disputasset, neque sibi temperatutum fuisse, ut dum alia intemperantiæ genera tam acriter debellabat, illud unum tam levi brachio oppugnaret. Quapropter a fide neutiquam abhorreat si dixerimus sanctum Præsulem obiter ista perstrinxisse, quod imprudenti zelo privati quipiam convivia hujusmodi frequentarent: aut forte ipsum indicare voluisse Romanam Ecclesiam, ubi eadem consuetudo etiamnum ut memorabili Pammachi exemplo demonstratur, vim obtinebat.

Ad extremum hic addi potest vix ullum ex Ambrosianis operibus in editionibus hoc tractatu magis depravatum exstare: sed eum a nobis magna cura ad mss. codices bonæ notæ, atque in primis ad Colbertinum qui ante mille annos videtur exaratus, exactum castigatumque fuisse.

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI DE ELIA ET JEJUNIO

LIBER UNUS.*

* Scriptus circ. an. 390.

CAPUT I.

Sicut olim Patres cum progrederentur ad bellum, atque in neomeniis diebusque lætitiæ tuba canebant; ita & nobis diebus jejunii, paschalique festo appropinquantibus tuba canendum.

Num. 10. 9 1. Ivinum ad patres resultavit oraculum, ut cum egrederentur ad bellum, [a] tuba canerent, cujus sonitu Dominus reminisceretur populi sui, quo petitum conferret auxilium plus quæ misericordiæ suæ incentiva cognoscens; & in diebus lætitiæ suæ, in neomeniis suis concinerent tubarum sono. Unde &
Psal. 80. 4. David dicit: *Canite in initio mensis tuba, in die frequenti solemnitatis vestræ.* Veniet igitur nobis dies solemnitatis, & jam appropinquat. Canamus tuba tamquam in prælium progredientes. Canamus tuba, ut annuntiemus solemnitatis diem, simul nobis & certamen imminet, & victoria repromittitur. Victoria nostra, crux Christi est: trophæum nostrum, pascha est domini Jesu. Sed ille ante est præliatus, ut vinceret, non quod ipse egeret certamine; sed ut nobis formam bellandi ante præscriberet, & postea daret gratiam triumphandi. Certamen nostrum, jejunium est. Denique jejunavit Salvator, & sic tentator ad eum accessit. Et primum gulæ direxit spi-

A culum dicens: *Si Filius Dei es, dic lapidi huic, ut panis fiat.* Luc. 4. 3. Ille cibum velut escam laquei prætendit, ut sic illaquearet appetentiam corporalem. Dominus jejunium prætulit, ut laqueos tentatoris, ut vincula dissolveret. Denique sic habes scriptum: *Non in solo pane vivit* Ibidem 4. *homo, sed in omni verbo Dei.* Illo laqueo Adam fuerat strangulatus, hac absolutione diabolicæ quæstionis omnis homo est liberatus.

B

CAPUT II.

Quam magna virtus sit jejunij, quamque speciosa ac valida eius militia, exemplo Christi atque sancti Eliæ comprobatur.

2. MAgna virtus est jejunii. Denique tam speciosa ejus militia est, ut jejunare delectaret & Christum: C tam valida, ut ad cælum homines erigeret. Et ut humanis magis quam divinis utamur exemplis, de Eliæ jejunio 3. Reg. 17. 1. ore vox emissa cælum clausit sacrilego populo Judæorum. Etenim cum a rege Achab altare esset idolo constitutum, ad verbum Prophetæ tribus annis & sex mensibus ros pluviæ non cecidit super terram. Digna pœna quæ intemperantiam congrue coerceret; ut cælum impiis clauderetur, qui terrena polluerant. D Dignum etiam, ut ad condemnationem regis sacrilegi Propheta ad viduam in Sareptam Sidoniæ mitteretur, quæ quoniam devotionem cibo prætulit, meruit ut ariditatis publicæ sola

a Ita mss. omnes; ubi post *incentiva*, subintellige, *sunt*. A mss. vet. edit. hoc tantum discrepant, quod legunt .... *plusque misericordia sua incentiva cognoscentes in diebus*, &c. Verum editores Romani conjecturis suis forte liberius indulgentes, sic locum restituere conati sunt: *tuba canerent: quod foret signum, ut reminisceretur Dominus populi sui, & petitum conferret auxilium: insuper et ut provocaret populus incentiva misericordia: in diebus lætitia sua, in Neomeniis, et festis diebus concinerent*, &c.

ſola non ſentiret ærumnam. Itaque non defecit [a] hydria polentæ, cum torrentis fluenta deficerent.

3. Quid ejus reliqua contexam? Jejunus filium viduæ ab inferis reſuſcitavit: jejunus pluvias ore depoſuit: jejunus ignes de cælo eduxit: jejunus curru raptus eſt ad cælum: & quadraginta dierum jejunio divinam acquiſivit præſentiam. Tunc denique plus meruit, quando plus jejunavit. Jejuno ore * ſtatuit fluenta Jordanis, & redundantem fluminis alveum repente ſiccatum pulverulento tranſmiſit veſtigio. Merito illum dignum cælo divina judicavit ſententia, ut cum ipſo raperetur corpore; quoniam cæleſtem vitam vivebat in corpore, ac ſupernæ uſum converſationis exhibebat in terris.

CAPUT III.

Jejunii commendatio: deque jejunio ſancti Johannis; & qualis eſca a nobis quærenda ſit.

4. Quid eſt enim jejunium, [b] niſi ſubſtantia, & imago cæleſtis? Jejunium refectio animæ, cibus mentis eſt jejunium, vita eſt Angelorum jejunium, culpæ mors, excidium delictorum, remedium ſalutis, radix gratiæ, fundamentum eſt caſtitatis. Hoc ad Deum gradu citius pervenitur: hoc gradu Elias adſcendit, antequam curru. Hanc hereditatem ſobrietatis & abſtemiæ ad cælum abiens diſcipulo dereliquit. In hac virtute & ſpiritu Eliæ venit Johannes. Denique in deſerto & ille vacabat jejuniis. Eſca autem ejus erat locuſta, & mel ſilveſtre. Et ideo quia vitæ humanæ poſſibilitatem continentia ſupergreſſus fuerat, non homo, ſed Angelus æſtimatus eſt. De ipſo legimus: *Etiam pluſquam propheta. Hic eſt de quo ſcriptum eſt: Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam ante te.* (Matth. 11. 9. & 10.) Quis humana virtute equos igneos, currus igneos potuiſſet adſcendere, regere currus aereos, niſi qui naturam humani corporis, incorruptibilis jejunii virtute mutaſſet?

5. Sed de Eliæ geſtis plurima jam frequenti diverſorum librorum ſermone digeſſimus; & cavendum arbitror ne in eadem recurramus, cum præſertim in opere ſuo ipſe laudetur. Imitemur ergo illum, & eam eſcam quæramus, cujus virtute diebus ac noctibus progredi ad ſupernorum poſſimus cognitionem. Non enim omnis eſca materialis, nec omnis cibus corporalis; eſt cibus mentis, ut diximus, quo epulantur animæ, de quo ait Dominus: *Meus cibus eſt ut faciam voluntatem Patris mei qui in cælis eſt.* (Johan. 4. 34.) Hic cibus Angelorum eſt, ut divino famulentur imperio. Nulla illis cura menſarum, nullus conviviorum uſus, nullæ repoſitæ epulæ, nullus vini potus aut ſiceræ, nulla diſtentio corporis, nulla ventris offenſio.

CAPUT IV.

De origine & antiquitate jejunii, a quo primus uſus mundi cœpit, de quo prima lex in paradiſo conſtituta fuit, quod tandem quos gula denudaverit, operit.

6. Itaque ne terrenum quis, aut novellum putet eſſe jejunium, primus uſus mundi a jejunio cœpit, quando lux clara reſplenduit. (Gen. 1. 3. & ſeq.) Secundus dies in jejunio, quando cæli factum eſt firmamentum. Tertio die pabulum terra germinavit, natura obſequium præbuit, jejunium tamen cæleſtis diſciplina ſervabat. Quarto die luminaria facta ſunt ſolis & lunæ, & adhuc jejunium. Quinto die produxerunt aquæ repentia animarum viventium, & volatilia volantia ſuper terram ſecundum firmamentum cæli: & vidit Deus quia bona, & benedixit ea, dicens: *Creſcite & multiplicamini, & replete aquas quæ ſunt in mari: & volatilia multiplicentur ſuper terram.* (Ibidem 22.) Et adhuc jejunium. Denique benedixit ea, ſicut ſcriptum eſt, & dixit: *Creſcite*, & non dixit: Edite & manducate. (Ibidem.) Sexto die beſtiæ ſunt creatæ, & cum beſtiis orta edendi poteſtas eſt, & uſus eſcarum. (Diſt. 35 c. Sexto die.) Ubi cibus cœpit, ibi finis factus eſt mundi. Ubi cœpit ſua incrementa neſcire, ibi cœperunt divina circa eum opera feriari. Quo indicio declaratum eſt quod per cibos mundus haberet imminui, per quos deſiit augeri. Nemo delictum ſciebat, nemo pœnam timebat, nemo noverat mortem.

7. Plantavit Dominus paradiſum ad gratiam beatorum, poſuit ibi hominem operari, & cuſtodire eum. Et ut ſciamus non eſſe novellum jejunium, primam illic legem conſtituit de jejunio. (Diſt. & cap. iiſdem. § Et ut ſciamus.) Sciebat enim quod per eſcam culpa haberet intrare. Prima pœna de jejunii prævaricatione intraverat, dicente mandato Dei: *De ligno quod eſt ſcientiæ boni & mali non comedetis: qua die autem manducaveritis ex eo, morte moriemini.* (Gen. 2. 17.) Eo uſque autem nemo prævaricari noverat, ut adhuc orta non eſſet, quæ prima eſt [c] prævaricata indi- (Diſt. & cap iiſdem §. Eo uſque.)

a Cunctæ edit. *hydria farina*. Cuncti mſſ. *hydria polenta*; duos tamen excipimus, in quibus *hydria farina polenta*. Sed veriſimile eſt vocem, *farina* primo in gloſſa poſitam, ac poſtea in textum receptam, demum inde legitimam ejectam. Eſt autem polenta farina hordei frixa.

* Videſis notam lib. de Ben. Patriarch. c. 3. n. 14. ſubjectam.

b Rom. edit. *niſi vita imago cæleſtis*. Aliæ cum mſſ. omnibus, ut in textu.

c Vet. edit. *quæ prima prævaricatio. Indictum jejunium, abſtinentia lex*, &c. Cod. Vall. & Mich. *quæ prima prævaricata indictum jejunium abſtinentia. Lex*, &c. Rom. edit. & Vat. unus..... *prævaricata edictum. Abſtinentia lex*, &c. Nobiſcum vero faciunt Thuan. Germ. Vict. Laud. & Colb. Ruſus plures mſſ. ac omnes edit. *latebra poſt cibum*; quatuor mſſ. optimæ notæ, *illecebra poſt cibum*.

ctum abstinentiæ. Lex a domino Deo, praevaricatio legis a diabolo: culpa per cibum, latebra post cibum. Cognitio infirmitatis in cibo, virtus firmitatis in jejunio. Denique quamdiu interdictis abstinuere, nesciebant esse se nudos: postea quam manducaverunt de interdicta arbore, nudatos esse se cognoverunt. Merito ergo mulier ubi culpæ agnovit auctorem,
Gen. 3. 13. Dist. & cap. iisdem. §. Serpens. interrogata respondit: *Serpens persuasit mihi, & manducavi*. Serpens gulam suadet, Dominus jejunare decernit. Denique ipse ait:
Matth. 26. 41. *Jejunate & orate, ne intretis in tentationem*. Itaque gula de paradiso regnantem expulit, abstinentia ad paradisum revocavit errantem.

Gen. 3. 22. 8. Et dixit Deus: *Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis*. Irridens utique Deus, non approbans dicit, hoc est: Putabas te similem fore nostri: sed quia voluisti esse quod non eras, destitisti esse quod [a] eras: intra te eras, & dum supra te esse affectas, infra te esse cœpisti. Denique vestivit eum tunica pellicea prius, & sic ait: *Ecce Adam*, quasi dicat: Ecce amictus tuus, ecce dignum indumentum tuum, hic te vestitus decet. Qui divina affectant, tali digni habentur ornatu. Ecce quo te tua culpa deduxit, ecce nunc in hac tunica pellicea tamquam unus ex nobis aperuisti oculos. Circumspice diligenter, nudum te adspicis, quem vestitum putabas.

Psal. 68. 11. 9. Gula ergo nudos facit, jejunia operiunt etiam exutos. Unde David ait, *Operui in jejunio animam meam*. Bonum operimentum, quod animam tegit, ne a tentatore deprehendatur, ne a tentatore nudetur. Bonum velamen quod tegit culpam, tegit abstinentia, tegit gratia. Beati enim quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Tegit gratia, dum remittit, & omnem abolet errorem: tegit abstinentia, dum obumbrat vitium, & mœsto abscondit affectu, atque extenuat pœnitendo. Etenim jejunium, & eleemosyna a peccato liberant. Opertus erat Adam virtutum velamine priusquam prævaricaretur, sed tamquam exutus prævaricatione, vidit se esse nudum; quia indumentum quod habebat, amiserat. In die-
Esai. 58. 8. bus enim jejuniorum vestrorum *orietur*, inquit, *tibi* [b] *matutinum lumen tuum, & sanitas tua matura orietur, & præcedet ante te justitia, & circumdabit te majestas Domini*. Bonum vestimentum lux. Scriptum est enim: *Cir-*
Ps. 103. 2. *cumdatus luce sicut vestimento*. Bonum vestimentum, quando circumdat Dominus & operit jejunantes.

CAPUT V.

Noe quod inebriatus fuerit, ob ignorantiam excusatur: & quæ mala ex vini usu nata sint, quæve bona ex ejusdem abstinentia, propositis utrinque exemplis declaratur.

10. Nudatus erat Noe quando inebriatus est, texit eum pietas filiorum. Sed nudatus erat per ignorantiam, non per intemperantiam; adhuc enim vinum nesciebatur. In principio generis humani ignorabatur ebrietas. Primus ipse plantavit vineam: dedit naturam, sed ignoravit potentiam. Itaque vinum nec suo pepercit auctori. Quid mirum si cum Dominus ipse creaturas suas laudaverit, & iste miratus est? Itaque cum eum delectaret reperti muneris gratia, tentavit vehementior creatura insuetos senis artus, turbavit nova potio. *Dormitaverunt*, inquit, *qui adscenderunt equos*. Adscendit corporis voluptates justus, & obdormivit. Sed illius ebrietas nobis suadet sobrietatem. Semel enim inebriatus est Noe. Ubi vero malum ebrietatis agnovit, inventum suum ad remedium temperavit, non effudit ad vitium. Unde & Apostolus ait: *Modico vino utere propter frequentes tuas infirmitates*.

Dist. 35 cap. Sexto die §. In principio. — Psal. 75. 7. — Dist. & cap. iisdem. §. Sed illius. — 1. Tim 5. 23

11. Manebat antequam vinum inveniretur, omnibus inconcussa libertas, nemo sciebat a consorte naturæ suæ obsequia servitutis exigere. Non esset hodie servitus, si ebrietas non fuisset. Obrepserat quidem jam fraternæ prælationis invidia, manebat tamen adhuc paternæ pietatis reverentia. Læsa pietas est, dum ridetur ebrietas. Non illis itaque solis nocent vina quos tentant, sed & illis amplius quorum oculis temulenta ebriorum membra nudantur. Hinc risus irreverens nascitur, hinc libido inflammatur; ut multo majore temulentia eos vina perturbent, quorum oculos ac mentes inebriaverint, quam quorum membra prostraverint.

12. Legimus etiam quod patrem Lot inebriaverint filiæ in eo monte, ad quem timentes incendia Sodomitana confugerant, & habitabant in spelunca. Convenit ebrietati atque concurrit ætas, sexus, solitudo, locus, ferarum magis latibulis, quam humanis aptior domiciliis. Fuit itaque ebrietas origo incesti, pessimæ generatricis partus deterior.

Gen. 19. 33. & seq. Dist. & cap. iisdem. §. Legimus.

13. At non Abraham vina in suo convivio ministrabat: sed immolabat vitulum, butyrum, & lac etiam Angelis hospitibus exhi-

[a] Vet. edit. *quod eras. Itaque dum supra te esse affectas*. Bonus sensus: melior tamen edit. Rom. ex uno Vat. codice. Gallicani vero partim huic, partim illis accedunt, in quibus tamen aliquid omissum esse apparet, præter quam in cod. Mich. & Vall. in quibus legas satis commode: *quod eras. Ita qui supra te esse affectabas*, &c.

[b] Rom. cum plerisque mss. .... *matutinum*, & cum nonnullis .... *mature*. Vet. edit. cum mss. aliis .... *magnum* .... *matura*. Porro visus est quibusdam viris doctis hic locus esse corruptus, cum ubi habent exemplaria nostra, *Et sanitas tua*, Tert. Cypr. & Aug. scribant, *Et vestimenta tua citius orientur*. Ubi manifestum est eos non ἰάματα, sed ἱμάτια legisse. Et forte non aliter legerit ipse Ambrosius.

exhibebat. Cæli dominum, mundi agnoscebat auctorem: vinum tamen exhibere non poterat. Sed recte illic deerat materia peccati, ubi erat remissio peccatorum.

14. Denique annuntiavit eum Johannes neque manducans panem, neque bibens vinum. Qui enim Christum annuntiat, ab omni vitiorum incentivo præstare se debet alienum. Vicit igitur sanctum Noe, vel etiam Lot Abrahæ nepotem ebrietas, quorum alter cum jejunaret, diluvio superstes fuit, alter incendio.

15. Moysen quoque cognovimus sitienti populo amaritudines aquarum temperasse, non vina. Cui petra aquam vomuit, potuit & vini abundantia non deesse. Denique dixit Deus: *Percuties petram, & exiet aqua ex ea, & bibet populus.* (Exod. 17. 6.) Non dixit: Exiet vinum in populo. Periculosum enim erat vinum populo ministrare, quod fortiores ferre vix possent.

CAPUT VI.

De lege jejunii a Moyse data, & de jejunio ejusdem: Quomodo matrum Samson & Samuelis sterilitatem abstinentia vini fœcundaverit; quibusque cibis Elisæus filios prophetarum aluerit?

16. DEnique Moyses de jejunio legem dedit, de vino non dedit. Ipsum quoque jejunantem non voces magnæ, non fulgura & nubes nimbosa, non fumigans Sina perterruit. Neque vero introisset in nubem, & vocem Dei loquentis de medio ignis sine periculo salutis audisset, nisi munitus armis jejunii fuisset. Quadraginta enim diebus jejunavit in monte, cum Legem acciperet a domino Deo nostro. Et in superioribus quidem montis Lex dabatur Moysi jejunanti, in inferioribus populo manducanti prævaricatio sacrilega luxu accendebatur epulantium. Quo spectaculo motus fregit tabulas Moyses, indignum judicans ut ebrio populo Lex daretur. Itaque tabulas Legis, quas accepit abstinentia, conteri fecit ebrietas.

17. Quid vero alia dicam? Nonne sterilitatem matris Samson vini abstinentia fœcundavit, & parientem fecit ex sterili? Quoniam juxta præceptum Domini vinum non bibit. Nonne Annam non manducantem exaudivit Dominus, & infœcunditatem ejus solvere jejunia? Ex quibus duo generati, unus fortissimus, alius observantissimus, dignos se præbuerunt, qui jejunii gremio diu foti, & quodam abstinentiæ effusi utero viderentur. Idem itaque Samson, qui matris sobrietate generatus est, allophylorum insultantium sibi ebrietate est vindicatus.

18. Elisæus vates qui de magistro didicerat parcimoniam, cum filios aleret prophetarum, vitis agrestis grumulis mensas onerabat, & [a] ineptis silvestribus oleribus hospitalitatis implebat officium. Quorum offensi amaritudine cum manducare non possent, levis farinæ adspersione omnem illam amaritudinem temperavit, abstinentiæ propheticæ munere veneni vires evacuans.

CAPUT VII.

Tribus pueris in fornacem jejuno stomacho ingressis flammas refrigerium adtulisse; ac leones etiam jejunare Danielis edoctos esse jejunio.

19. EST quædam creaturæ natura, [b] quam amiantum vocant, nullo facilis igni consumi: quæ imposita focis ignescit, illico sublata de flamma tamquam aquarum infusione munda resplendet. Talia erant Hebræorum corpora puerorum, [c] quæ de jejunio in amianti transformata naturam, vaporem ignis non ad dispendium sui, sed ad gratiam mutuabantur. Denique cum furerent fornacis incendia, ut ultra quadraginta cubitos flamma per circuitum funderetur, consumens plurimos quos repererat Chaldæorum, qui naphtha, pice, & stuppa, atque sarmento alimenta ignibus ministrabant; [d] ubi cum jejunio ingressi sunt, discusso ardore flammarum, in medio fornacis cœpere statim roris spiritu refrigerantis humescere; ita ut eorum nullus capillus capitis exureretur, quia illam quoque jejunia comam paverant.

20. Daniel vir desideriorum, trium hebdomadarum jejunio leones quoque docuit jejunare, missus in lacum, in adamantis rigorem abstinentiæ soliditate membra duratus non patuit vulneri. Sic eum constrinxerant jejunia, ut in ejus corpore fera-

a Edit. Era. Gill. & Rom. *inemtis silvestribus oleribus*. Am. & mss. omnes, *ineptis*, &c. Non male. Idem enim est atque ad escam parum idoneis.

b Mss. duo, *quam amantium vocant*. Unus, *quam adamantem*. Am. & Era. *quam adamantium vocant.*, & sic infra. Alii mss. atque edit. *quam amiantum*, &c. Quæ vera lectio est; hic enim reddere voluit Ambrosius illud Basilii ex hom. 1. de Jejunio: ἐστι τι φύσις ὕλης . . . χαλκεύειν ἀνίκητος, ἀνάλωτος πυρί, &c. De hoc lapide multa habent Plin. lib. 36. cap. 19. Diosc. lib. 5. cap. 93. & in hunc ultimum Matthiolus lib. 5. cap. 113. ubi docet eumdem lapidem ipsissimum alumen esse, quod a nobis dicitur *alun de plume*, ex quo etiam nunc ellychnia incombustibilia conficiuntur. Et post pauca pro, *ignescit illico*, mss. aliqui habent, *ignis, & illico*; aliqui, *foci igne*, vel, *ignibus, & illico*, &c.

c Ita mss. Thuan. Germ. Dion. Vict. & Colb. Alii vero cum ant. edit. *quæ de jejunio . . . . vapore ignis . . . . . mutabantur*. At Rom. edit. sola. *quæ jejunio . . . . utebantur*.

d Edit. Rom. *ubi quia jejuni ingressi sunt . . . . flatum roris refrigerantis spiritu hausere*. Vet. autem edit. cum mss. in lectionem nostram conspirant, præter quam quod hi præferunt: *cœpere statim*, ubi in illis legitur, *tepore statim*, &c.

ferarum morsibus locus esse non posset. [a] Clausa tenebant leones ora, quæ abstinentiæ propheticæ sanctitas comprimebat; ut ea feræ aperire non possent meriti quibusdam vinculis alligata.

21. Jejunium itaque virtutem ignis extinxit, jejunium ora obstruxit leonum, jejunium maris fluenta solidavit, jejunium petram solvit in fontes aquarum, virtute jejunii contra suam mutata naturam & fluctus obriguit, & petra inundavit.

CAPUT VIII.

Jejunii commoda ut magis eluceant, cum gulæ incommodis comparat, ac perturbationum, quas eadem gula inferre solet, elegantissimam subjicit descriptionem; cui exhortatio ad sobrietatem conjungitur.

22. SEd quid vetustis utar exemplis, cum abundet jejunium etiam præsentium muneribus gratiarum? Quis deterioravit domum suam jejunio? Quis imminuit facultates? Cui non suspecta luxuries? Cui non venerabilis abstinentia? Cujus thorum appetivit parcimonia? Cujus pudorem non læsit ebrietas? Jejunium continentiæ magisterium est, pudicitiæ disciplina, humilitas mentis, castigatio carnis, forma sobrietatis, norma virtutis, purificatio animæ, miserationis expensa, lenitatis institutio, caritatis illecebra, senilis gratia, custodia juventutis. Jejunium est infirmitatis allevamentum, alimentum salutis. Nemo cruditatem jejunando incidit, nullus per continentiam * ictum sanguinis sensit, immo nullus non repressit & repulit. Bonum itineris viaticum, bonum totius vitæ: bonum in mari, sedat naufragia, cibum servat.

23. Qui grave dicunt jejunium esse, respondeat quis jejunio defecerit. Multi in prandio, plerique dum vomunt epulum, fudere animam. Quod postremo animal jejunium sibi causam fuisse mortis ingemuit? Per escam laqueus non cavetur, in esca hamus latet, cibus deducit in foveam, & cibus inducit in retia, cibus visco etiam aves illigat, cibus volantes deponit ad mortem. Quæ non propter ventrem pericula? Muta animalia A crimen nesciunt, & in hoc solo tamquam pro crimine puniuntur. Jejunium sobrietas mentis est, hoc vigent sensus, in hoc judicia tractantur, in convivio pocula. Jejunium custodit disciplinam, luxuriam sequitur inopia. *Luxuria mater est famis*, secundum propheticum dictum. Tom. 4. Jejunium quietem diligit, luxuria [b] inquietudinem. Jejunium otia ferit, luxus negotia.

B 24. Ferietur aliquando coquorum vestigiorum machæra. Requiescat obsonator qui antequam luceat, fores pulsat alienas, & tamquam bellum aliquod immineat, excitat dormientes. Turbatum vides, anhelantem advertis: interrogas quæ causa perturbationis sit. Poscit, inquit, dominus meus, ubi vinum melius væneat, quærit ubi durior * vulva curetur, ubi jecur mollius, ubi phasianus pinguior, C ubi piscis recentior. Cursitat per diversa; & cum invenerit, summo cursu properat. Inquietat dominum somnolentum, auctionatur pretia. * Si pretium moverit piscis, nusquam meliorem adserit inveniri, immo deesse. Heri, inquit, tempestas, hodie procella, vix istum potui latentem deprehendere. Multi concursant in macello: si tu reddideris, alter plus dabit; & quid exhibebis in [c] prandio? D Istius vini ille natalis est, hæc ex illo lacu lecta ostrea: talis fit de singulis licitatio. * Hasta quædam agitatur inter obsonatorem, & pastorem. Turbatus addicit patrimonium, rogat adhuc per quos suorum bonorum jura minuantur.

25. Curritur ad coquinam, fit ingens strepitus, fit tumultus. Tota exagitatur familia, maledicunt omnes, quod nulla his requies detur. Tandem aliquando da E requiem coquo. Instar statuæ pincernæ dextera summo gelu riget. Ille in frigida exercet manus, illi marmora lavant. Mundant pavimenta vino madida, & spinis cooperta piscium, & quanti dum ambulant, vulnerantur? In ipso convivio clamor epulantium, gemitus vapulantium. Si quid forte displicuit amicis, illi rident, tu indignaris. Sileat aliquando doF mus a multis perturbationibus huc atque illuc discurrentium, a sono immolatorum animalium, vacet fumo, & semiustulatorum

a Ver. edit. *Clausa tenebant feri leones ora, quæ abstinentia prophetica sanctitatis .... meriti quibusdam*, Rom. autem .... *abstinentia prophetæ sancti .... veluti quibusdam*, &c. At mss. nostram in lectionem omnes consentiunt.

* *Ictum sanguinis*, id est, ἀποπληξίαν: quo etiam verbo morbum hunc vocitavit in Marco Antonio Aurelius Victor.

b Ita mss. omnes Gall. nisi quod Dion. codex e regione vocis, *vestigiorum*, habet in marg. *vel mastigiatorum*, quam vocem Germ. præfert in textu, pro qua in Mich. legitur *nostrorum*, & in Vall. *vestrorum*. Hinc colligas in ista dictione aliquid corruptionis videri, quod in causa fuerit, cur nonnullis vocibus detractis totum locum in hanc formam edit. exhiberent, nempe vet. *inquietudinem. Obsonator est qui antequam*, &c. Rom. vero, *inquietudinem. Jejunium otia quærit, luxus sectatur negotia. Obsonator antequam*, &c. Sed quæ prætermissa sunt restituenda esse satis ostendit hic Basilii locus, πέπαυται μαχαιρῶν ἡ μαγείρων, quem ab Ambrosio usui suo accommodatum esse manifestum est.

* Vulva porcina, & jecur anserinum antiquis in deliciis erant.

* *Si pretium moverit*, subintellige *emtorem*, id est, si pretium emtori carius visum fuerit.

c Codex Mich. solus: *In prandio istius viri? Illius natalis. Hæc ex illo*, &c. Rursus ubi vet. edit. *jactitatio*. Rom. & mss. plures, *licitatio*, &c. ut in textu: habent nonnulli, *litigatio astu quodam agitatur*, &c.

* Id est auctio, quia rerum venalium licitatio hasta in foro posita fieri solebat. Paulo post autem pastorem eum vocitat quem parochum ac præbitorem dicebant, eum nempe qui convivas mensa excipiebat. Quo sensu infra cap. 13. num. 49. idem ab Ambrosio appellatur *is qui pascit*: unde pastus secutis temporibus idem significavit atque convivium.

rum, nitore. Non coquinam sed carnificinam putes: prælium geri, non prandium curari; ita sanguine omnia natant.

26. [a] Malæ dominæ servitur gulæ, quæ semper expetit, numquam expletur. Quid enim insatiabilius ventre? Hodie suscipit, & cras exigit. Cum impletus fuerit, disputatur de continentia: cum digesserit, vale virtutibus dicitur, quærit luxuriam. Inter pocula philosophia prædicatur, inter philosophos vina laudantur. (Eccli. 31. 23.) [b] *Vigiliæ*, inquit, *& cholera, & tortura viro insatiabili:* manducat, & paulo post pœnitet: non illum diutius sua intemperantia delectavit.

27. Adtende divitem qui induebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie splendide, cujus ad januam mendicus ille Lazarus jacebat plenus ulceribus, cupiens saturari ex his quæ de mensa cadebant divitis. Paulo post cum esset mortuus, cœpit rogare positus in inferno, ut extremum digiti sui pauper ille in aquam intingeret, & refrigeraret linguam eius, quæ ardebat incendio. Ubi illæ copiæ? Ubi illæ ebrietates? Sitit qui inebriabatur: abundat qui mendicabat. In ipso convivio dum bibunt, sitiunt; & cum inebriati fuerit ampliusbibunt. Quasi aperto gurgite vinum jam non bibitur, sed infunditur: poculum non libatur, sed exinanitur.

CAPUT IX.

Cur potenter vinum bibere prohibeantur? Iudith jejunans Holofernem obtruncat: iisdemque artibus populum suum liberat Esther, cui pœnas ebrius Aman exolvit. Postremo varia jejunii laudes enumerantur.

(Prov. 26. 9.) 28. *Spinæ*, inquit, *nascuntur in manu ebriosi*, quia ipse se manibus suis vulnerat, & ulcera sibi in pectus dejicit. His spinis scindit vestimentum fidei quod accepit, & thesaurum suum servare non poterit. Omnis enim ebriosus & fornicator egebit, & induet se scissa vestimenta insipientiæ. (Ibidem 31. 4) Et ideo potentes vinum prohibentur bibere; ne cum biberint, obliviscantur sapientiam.

29. Denique bibebant vinum in ebrietate potentes, qui Holoferni principi militiæ regis Assyriorum se tradere gestiebant: sed non bibebat femina Judith, ieiunans omnibus diebus viduitatis suæ, præter festorum dierum solemnitates. His armis munita processit, & omnem Assyriorum circumvenit exercitum. Sobrii vigore consilii abstulit Holofernis caput, servavit pudicitiam, victoriam reportavit. Hæc enim succincta jejunio in castris prætendebat alienis: ille vino sepultus iacebat, ut ictum vulneris sentire non posset. Itaque unius mulieris ieiunium innumeros [c] stravit exercitus ebriorum.

30. Esther quoque pulcrior facta est jejunio; Dominus enim gratiam sobriæ mentis augebat. Omne genus suum, id est, totum populum Judæorum a persecutionis acerbitatibus liberavit; ita ut regem sibi faceret esse subiectum, non libidinis ardore flammatum, sed cælesti miseratione conversum; ita ut & pœna retorqueretur in impium, & honor sacris redderetur altaribus. Itaque illa quæ triduo jeiunavit continuo, & corpus suum aqua lavit, plus placuit, & vindictam retulit. Aman autem dum se regali jactat convivio, inter ipsa vina pœnam suæ ebrietatis exsolvit.

31. Est ergo jejunium reconciliationis sacrificium, virtutis incrementum, quod fecit etiam feminas fortiores augmento gratiæ. Jejunium nescit fœneratorem, non sortem fœnoris novit, non redolet usuras mensa jejunantium: non strangulant filium continentis viri paternæ centesimæ: non vexant viduam oppignorata sobrii viri jura defuncti: non defœnerata excludit heredem aula jejuni.

32. Etiam ipsis jejunium conviviis dat gratiam. Dulciores post famem epulæ fiunt, quæ assiduitate fastidio sunt, & diuturna continuatione vilescunt. CONDIMENTUM cibi jejunium est. Quanto avidior appetentia, tanto esca jucundior. Commendat sitis poculum, nescit vini vetustates quærere. Jejunus quidquid hauserit, transmittit ad satietatem, non ad judicium nare suspendit. Usu etiam pretiosa degenerant: quorum autem difficilis possessio, eorum grata perfunctio. Ipse sol post noctem gratior, ipsa lux post tenebras splendidior, & post vigilias sopor dulcior, ipsa salus post ægritudinis tentamenta jucundior. Ab ipso mundi conditore didicimus sæpe diversitatibus cumulari gratiam. Patrocinatur ergo & convivio fames, ut gratior fiat mensa jejuniis.

* * *

CA-

a Edit. Am. & Rom. *Male domini servitur gula*. Era. & Gill. *Male dominica*, &c. Mss. vero, *mala domina*. Basilius ἀπαραιτήτῳ δεσποίνῃ τῇ γαστρὶ λειτουργούντων.

b Latinius legendum conjicit: *labor, inquit, & cholera*. Et ei quidem ms. unus adstipulatur: nobis autem caeteri, atque omnes edit. LXX. vero legunt, Πόνος ἀγρυπνίας, καὶ χολέρας (unum exemplar teste Nobilio, χολέρα) καὶ στρόφος μετ' ἀνδρὸς ἀπλήστου.

c Rom. edit. *stravit exercitus Assyriorum*.. Codex Germ. ....*Chaldaeorum*. Alii omnes mss. ac edit........*ebriorum*.

CAPUT X.

Mystica mensa jejunio comparatur. Quæ fames faciat acceptabile jejunium; quidve sit quod dicitur: Cum jejunatis, ungite caput vestrum, *moraliter ac mystice disquiritur.*

a 33. [a] MYstica quoque mensa jejunio comparatur. Illa mensa, de *Psal. 22. 5.* qua dicit David: *Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me.* Mensa ista famis acquiritur pretio: & poculum illud inebrians sobrietate, cælestium sacramentorum siti quæritur. Dixit enim *Esai. 55. 1.* Dominus: *Qui sititis, ite ad aquam, & quicumque non habetis argentum, ite & emite, & bibite & manducate.* *Esai. 65. 13.* Et alibi ait: *Ecce qui serviunt mihi, manducabunt: vos vero esurietis. Ecce qui serviunt mihi, bibent: vos autem sitietis.* Qui vos nisi qui ante pota- C *Ibidem 11.* stis? De quibus supra dixit: *Parastis dæmoniis mensam, & implestis fortunæ poculum.* Ergo si ad mensam illam venerabilem ieiunia sancta nos perducunt: si hac fame illa quæ sunt æterna mercamur; quid de iis dubitamus quæ in usu humano sunt, quod etiam suaviora hæc nobis faciat jejunium?

34 Non autem omnis fames acceptabile jejunium facit, sed fames quæ Dei D timore suscipitur. Considera: *Quadragesima totis præter sabbatum & Dominicam jejunatur diebus. Hoc jejunium Domini pascha concludit. Venit jam dies resurrectionis, baptizantur **Electi, veniunt ad altare, accipiunt sacramentum, sitientes totis hauriunt venis. Merito dicunt singuli refecti spiritali cibo, & spi- *Psal. 22. 5.* ritali potu: *Parasti in conspectu meo mensam .... & poculum tuum inebrians quam præclarum est!* E Non sola autem fames quæritur, sed plena disciplina jejunii. Deni- *Esai. 58. 3. & seq.* que aliis dicitur: *In diebus jejuniorum vestrorum invenitis voluntates vestras, & omnes subditos vobis stimulatis. An ad judicia & rixas jejunatis & percutitis pugnis? Ut quid mihi tale ieiunium, ita ut audiatur in clamore vox vestra? Non hoc ieiunium ego elegi, & diem ad humiliandum animam suam hominem: nec si flectas ut circulum collum tuum, cinerem etiam & cilicium substernas, nec sic vocabitis ieiunium acceptum. Non tale ieiunium ego elegi, dicit Dominus.* Quod jejunium improbe-

A tur, audivimus: nunc audiamus quod sit probabile. *Sed solve omnem colligationem injustitiæ tuæ: dissolve obligationes violentarum commutationum, dimitte confractos in remissionem, & omnem conscriptionem iniquam dirumpe. Frange esurienti panem tuum: & egenos non habentes tectum, induc in domum tuam: & si videris nudum, cooperi eum: & domesticos seminis tui non despicias.* Vides quæ species sit & forma ieiunii, [b] quis mentis habitus; ut B orationi vaces, & in lege Dei die ac nocte mediteris.

35. Ipsa figura corporis plena gravitatis, nullus rubor ebrietatis circumfusus genas qui intuentium offendat adspectus, sed vultus casto micet pallore reverendus, sermo gravior, oculus verecundior, gressus stabilior atque moderatior; plerumque enim turbatiore incensu proditur motus animorum. Vultus intentior, & quidam cogitationis suæ arbiter, & tacitus cordis interpres; ut neque tristitiam prætexat, neque solvatur risu incontinenti. Non enim superfluum hoc putes nostræ commonitionis; cum Sapientia dicat in Evangelio: *Cum autem jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes.* *Matt. 6. 16.* Ideo dixit hypocritas, eo quod simulatione alienam personam induant; sicut in scena qui tragœdias canunt, pro eorum dictis quorum personas gerunt, motus suos excitant, ut aut irascantur, aut mœreant, vel exsultent. Affectant enim isti, ut jejunare videantur, hominibus magis quam Deo cupientes probari, quod faciebant Judæi.

36. Et ideo nobis dicitur: *Vos autem cum jejunatis, ungite caput vestrum, & faciem vestram lavate; ne pareatis hominibus quia jejunatis, sed Patri vestro qui est in abscondito: & Pater vester qui videt in abscondito, reddet vobis.* *Ibidem 17. & 18.* Quid est: *Ungite caput vestrum?* Sed & luxuriosi dicunt: Vino & unguentis nos repleamus. Unguento enim se ungunt, [c] qui corporei odoris gratiam quærunt. c Sed illa unguenta libidinis illecebram movere consuerunt. Aliud est sobrietatis unguentum, de quo dicit Ecclesia ad sponsum suum: *Unguentum exinanitum nomen tuum:* *Cant. 1. 2.* aliud oleum quo artus animæ & quædam membra pinF guescunt. Unde & David dicit: *Impinguasti in oleo caput meum.* *Psal. 22. 5.* Et hoc est oleum lætitiæ, quo unctus est Christus a Deo Pa-

a Ita edit. omnes cum mss. aliquot. Alii tamen nec ætate nec numero inferiores. *Mystica quoque mensa jejunio comparatur illa mensa.* Torn. solus, *Mystica quoque mensa jejunio comparatur illi mensa.*

* Advertere hoc loco veterem Mediolanensis Ecclesiæ consuetudinem non jejunandi sabbato; & super eadem re consule nostram in hunc librum Admonitionem.

** *Electi*, gradus hic erat inter catechumenos. Etenim quamvis omnes ad baptismum candidati communi nomine vocarentur catechumeni, variis tamen inter se ut gradibus, ita & vocabulis distinguebantur. Qui episcopo suam amplectendæ fidei voluntatem professus fuerat, jam *christiani* nomen obtinebat: mox factis abjurationibus ad sacras admittebatur catecheses, ac tum proprie *catechumenus* dicebatur: cum deinde solitis expiatum exorcismis *initiatum* nominabant: postea ubi cum aliis baptismi gratiam postulasset, vocabant *competentem*: demum si per suffragia dignus eodem sacramento fuisset judicatus, ipsum in electorum ordinem referebant. Sunt etiam qui catechumenos aliis nominibus recenseant; illos siquidem *audientes*, *genuflectentes*, *substratos*, *electos*, *competentes* appellant. Vide si lubet Albaspin. in Opt. Millev. Joseph Vicecom. lib. 2. cap. 2. & alios.

b Mss. aliquot, *quia abdita probat*. Edit. Am. & Era. *quia mentes abditas probat*. Melius alii mss. atque edit. ut in textu.

c Edit. omnes, *qui corpori oderit*. Contra mss. omnes, *qui corporei oderis*, &c.

Patre, ut præ omnibus suis emineret consortibus. Hoc jubet ungi caput nostrum, ut oleo lætitiæ obducatur omnis simulata tristitia; ne videaris jejunium tuum vendere hominibus, ne videaris contristari in animæ tuæ salute. Nemo enim tristis coronatur, nemo mœstus triumphat. Unge ergo caput tuum, ubi sensus sapientis sunt; oculi enim sapientis in capite eius. * Ad mysteria vocaris, & nescis: discis, cum venis. Et reminiscere illud: *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam Aaron*, tunc cognoscis quid sit: *Ungite caput vestrum*: quomodo placueris Deo, ut tibi sua patefaceret sacramenta, & daret gratiam spiritalem. (Psal. 132. 2)

37. Est & aliud caput mysticum. Quod illud? Audi: *Caput mulieris vir; caput autem viri Christus*. (1. Cor. 11. 3.) Mitte in Christum, mitte etiam in caput eius unguentum. Caput eius Deus est. Illa mulier Ecclesiæ typum gerens, quæ in caput eius misit unguentum, confessa est eius divinitatem; & quæ in pedes eius misit, confessa est ejus passionem. Utraque laudatur. (Matt. 26. 10. Luc. 7. 44. & seq.) Et tu fac quo lauderis, quo remissionem accipias peccatorum. Lava faciem tuam, emunda animam tuam peccatricem, lava conscientiam tuam. Index enim facies plerumque est conscientiæ, & quidam tacitus sermo mentis, cum aut peccato compungimur, aut integritate lætamur. Noli hanc exterminare faciem, lava illam, & omnem sordem conscientiæ tuæ dilue. Exterminat faciem suam qui aliud corde gerit, aliud foris prætendit. Non nos velut [a] quodam peripetasmate operiamus: quod intus est, foris luceat: quod foris est, intus operetur. Nemo in jejunio culpam includat, pure ferat innocentiam. Jejunium enim culpæ interfectorium est.

CAPUT XI.

Jejunii virtus amariorum exemplo illustratur; & esca licet dulcis, quam noxia sit, Esau & Iacob historia ostenditur; tum sequitur exhortatio ad jactantiam in jejunio declinandam.

38. NEmo amarioribus dulcia præoptet, Dulcis voluptas videtur, amarum jejunium. Hoc amaro illud dulce tollatur. Solent amara etiam ipsis plus prodesse corporibus: Sicut enim cum in intimis puerorum visceribus vermes ex cibi indigestione nascuntur, extingui non queunt nisi cum amarior potus infunditur, aut medicamentorum vis inolescit asperior, quorum odore moriantur: ita profundum animæ virtus ingressa jejunii culpam latentem interficit.

39. Quid Esau servum fratri suo fecit? Nonne esca ad horam dulcis, amara in posterum? Quid Jacob dominum fratri dedit? Nonne contemtus cibi ad tempus amarior, sed salubris in reliquum? Ipsa corpora dulcibus frequenter inflantur, & melle jecur tenditur; idem tamen escæ amaritudine temperatur. Ideo non mediocris, sed laudata quæstio: *De manducante exivit esca*, [b] *& de forti dulce*. (Judic. 4. 14) Alii habent: *Et de tristi dulce*; græci codices maxime. Sed & forte laboriosum est; exit enim dulce de tristitia vel labore.

40. Noli ergo te iactare cum jejunas, noli gloriari, ne nihil tibi prosit jejunium. Quæ enim ad ostentationem fiunt, non in futurum fructum extendent suum; sed præsentium mercede consumunt. Elias in deserto erat, ne quis eum jejunantem videret, nisi soli corvi qui eum pascerent. Elisæus in deserto erat, ubi non inveniretur esca, nisi amara. Johannes in deserto erat, ubi solas locustas & mel silvestre inveniret. Jejunantibus epulæ pio Angelorum ministerio deferebantur. Prandebat Daniel inter jejunantes leones. Ille prandebat alienum prandium, feræ non tangebant suum. Jejunantibus epulæ volant, prandentibus pedes vacillant: jejunantibus manna de cælo descendit, epulantibus culpa prævaricationis adscendit.

CAPUT XII.

Quemadmodum in omne facinus præcipitet ebrietas: quamque illa ridicula sit & odiosa, eleganti descriptione exponitur. Post quæ nonnulla de luxurioso adolescente ad philosophiam converso adjiciuntur.

41. SEd quid est hoc? Dum de jejunio disputo, strepitus audio conviviorum. Nisi fallor, [c] in sermone meo redoluit prandium. Sonus ergo litterarum invitat, impatientiæ exempla non terrent.

* Hic innuitur cautissimum illud silentium quo sancti patres mysteria quædam, ac præcipue eucharistiæ cognitionem catechumenos celare consueverant.

a Vet. edit. cum tribus mss. *quadam impietate operiamus*. Rom. & alii mss. *quodam peripetasmate*, hoc est, velamine Rursus ubi edit. *præferat innocentiam ..... interfector est*. Plures ac probatiores habent: *pure ferat innocentiam .... interfectorium est*. Mss. duo, *interfectio est*.

b Edit. omnes, *de forti dulcedo*. Mss. *de forti dulce*. Ita etiam lib. de Tobia cap. 15. ubi locus hic adhuc magis perspicue explicatur. Quod autem subdit, *sed & forte* &c. sensum hunc habet, nempe animal forte ac robustum solet esse laboriosum.

c Sic mss. plerique omnes. At edit. tum antiquæ tum Rom. *dum in sermone meo disputo, meum redoluit prandium*.

* Etenim qui jejunantem, & ea *quæ Le- A gis sunt ferentem, exspectare non passus est populus, utique sedit manducare, & bibere, & surrexerunt ludere. Videmus sacrilegium ebrietati fuisse conjunctum. Nam sicut mater fidei continentia: ita perfidiæ mater ebrietas est. In quod facinus non ista præcipitat?

42. Sedent in foribus tabernarum homines tunicam non habentes, nec sumtum sequentis diei. De imperatoribus & B potestatibus judicant; immo regnare sibi videntur, & exercitibus imperare. Fiunt ebrietate divites, qui sunt veritate inopes. Aurum donant, dispensant pecunias populis, civitates ædificant, qui non habent unde cauponi potus sui corporis pretium solvant. Fervet enim vinum in his, & nesciunt quid loquantur. Divites sunt dum inebriantur: mox ubi vinum digesserint, cernunt se esse mendicos. Uno die bibunt C multorum dierum labores.

43. De ebrietate ad arma consurgitur, calicibus tela succedunt. Pro vino sanguis effunditur, & ipsum sanguinem vina fuderunt. Quam fortes sibi homines videntur in vino, quam sapientes, quam diserti, quam etiam pulcri ac decori, cum stare non possint? Mens necesse est titubet, lingua balbutiat, pallor exsanguis ora suffundat, fœtor ebrietatis horrori sit. *Barbari D * in ferrum ruunt, vulgus in rixas. Si quis eorum pugno fuerit percussus; videas ora saucium vini lacrymas fundere, miserabiles epilogos decantare. Habet unum hoc temulantia, ut emolliat & resolvat corda temulentorum. Sicut enim ignis probat ferrum durum, ita & vini incendio etiam superborum hominum cor liquescit.

44. Omnes sibi vino æquales videntur, nullus inferior. Non pauper diviti cedit, E utpote qui pauperem se esse nescit: non infirmus valido, cui omnis in bibendo est fortitudo: non mendicus locupleti, non ignobilis honorato; cum bibentes, illum regem habeant, qui bibendo superaverit ceteros. Meritoque scriptum est: *Æqualis vita hominibus vinum in ebrietate*. Sed utinam

Eccli. 31. 32.

& quod sequitur audire. *Bibas illud moderate, ut sis sobrius*. Non habes quod accuses: vinum in jucunditate creatum est, non

Ibidem.

in ebrietate ab initio. Exsultatio animæ & cordis est, si moderate bibas: immoderatio autem potus iracundiam concitat, & ruinas multas efficit.

45. Sed forte dicant has esse potationes vulgarium & levissimorum hominum. Veniamus ergo ad horum potentium & fortissimorum convivia. Non ego hic unguentatos adolescentulos aut coronatos rosis proferam, *qualem ferunt illum fuisse qui * delibutus unguentis, redimitus floribus, subnixus meretricibus, antelucano potu ebrius, & diurno cereorum comitatus lumine, philosophi auditorium disputantis ingressus sit. Quo audito, coronas, ut aiunt, sensim detraxerit, unguenta detenserit, scortis vale dixerit: philosophus postea tantus evaserit, ut esset sobrietatis exemplum, qui fuerat ante ebrietatis ludibrium. Non [a] enim unum emendatum a illis invideo; ut doceam genus eorum luxuriæ a me non esse simulatum. Certe ille si resipuit a vino, fuit tamen semper temulentus sacrilegio.

CAPUT XIII.

Militarium hominum convivia, cum pugna quadam atque spectaculo comparantur; & eorum partes singulæ, & quasi quædam protasis, epitasis & catastrophe quam diligentissime describuntur.

46. Apage [b] igitur hinc adolescentes b lubricos, ad convivia præliatorum venimus. Inter arma prandendum est, stipatores hi sunt bellici qui ministrant, succincti auro, & Babylonicis lumbos suffulti balteis: aureis torquibus nitent colla, [c] aureis bullis zonam te- c gunt, aureis thecis cultros includunt suos, quibus dimicent cum epulis dividendis. Adsistunt pueri coma nitentes, ex gente barbarica ad hos usus electi, [d] per sin- d gularum distantias ætatum vices. Cernas populorum diversorum ordines, aciem ordinatam putes: vasa exposita argentea, pompam arbitreris: * cornu in medio vini * plenum, non præliaris, sed epularis instrumentum buccinæ, quod discumbentes in certamen accendat.

47. Pri-

* *Quæ Legis sunt*, hoc est, decem præcepta digito Dei tabulis inscripta lapideis.

* Pugnare inter epulas præsertim Thracibus mos erat. Unde legitur apud Horatium Ode 27.

Natis in usum lætitiæ scyphis
Pugnare Thracum est. Tollite barbarum
Morem, &c.

* Diogenes Laertius lib. 4. in Palemone, hæc de eodem philosopho in scholam Xenocratis ingresso memorat.

a Vet. edit. *Non enim emendatum illis invideo; doceam genus*, Rom. .... *doceam tamen genus*, &c. Potior est dubio procul nostra lectio, quam e decem Gall. mss. exhibemus.

b Edit. omnes, *Igitur hinc ad adolescentes lubricos, ad convivia* (Rom. & *ad convivia*) *præliatorum veniamus*... Mss. vero partim: *Arce igitur*; partim, *Apage igitur*, &c.

c Ita mss. decem. Alii autem duo, & omnes edit. *infantium aureis bullis*. Solebant quidem veteres aureas bullas infantium collo appendere, sed non ita proprium erat huic ætati hujusmodi ornamentum, ut etiam in provectiori non adhiberetur, unde vocem *infantium* hic necessariam non putamus. Bullæ autem dicebantur quidam globuli qui bullas guttis pluviæ decidentibus in aqua excitari solitas similitudine referebant.

d Omnes edit. *per singularum distincti ætatum vices. Cernas poculorum ... vasa exposita aurea & argentea*. Cum his plerique mss. faciunt, nisi quod omittunt, *aurea &*. Alii vero in quibus & Thuan. ante mille annos exaratus, ut in textu. Illic autem *per singularum ... vices*, idem est ac vices ministrandi: vel, ordinum mutationes fiunt pro singulorum ætatibus; ita ut in primo versu starent natu majores, & sic deinceps.

* *Cornu*, id est, corneum vas, quo veteres ad servandum vinum, oleum, aliosque liquores utebantur.

47. Primo minoribus poculis [a] velut ferentariis pugna præluditur. Verum hæc non sobrietatis species, sed bibendi est disciplina. Etenim ut tragœdiarum actores primo sensim vocem excitant, donec [b] udæ vocis aperiant iter, ut postea magnis possint clamoribus personare: ita isti quoque in principio prælusoriis se exercent poculis, ut irritent sitim; ne forte restinguant eam, & satiati postea bibere non possint. Ergo ubi res calere cœperit, poscunt majoribus poculis: [c] fervor inardescit martius, cibo sitis exæstuat, & ubi imminui visa, potu meraciore reparatur. Certant pocula cum ferculis, & inter morsus sæpe remittuntur. Deinde procedente potu longius contentiusque, diversa & magna certamina, quis bibendo præcellat? Nota gravis, si quis se excuset, si quis temperandum forte vinum putet. Et hæc donec ad mensas perveniatur secundas.

48. At ubi consummatæ fuerint epulæ, putes jam esse surgendum: tunc de integro potum instaurant suum; & cum consummaverint, tunc inchoare se dicunt, tunc deferuntur phialæ, tunc maximi crateres quasi instrumenta bellorum. Ac ne immoderatum hoc arbitreris, mensura proponitur, certatur sub judice, sub lege decernitur. * Agonothetes illis furor est, stipendium debilitas, victoriæ præmium culpa. Pendet anceps diu & dubius belli eventus; furor enim ille est præliaris. Cedunt pincernarum manus vina fundentium, & coquorum labores calida ministrantium, cedunt qui mensuras ipsas bonas supereffluentes diligenti librant examine, ne quid effundant: non cedunt bibentes.

49. Sola illa sunt sine excusatione certamina. In bello si quis se inferiorem viderit, arma convertit, & meretur veniam: hic si quis calicem convertat, urgetur ad potum. * In scammate si quis manum levat, exsors quidem palmæ, sed immunis injuriæ est: in conviviis etsi manum revocet a vino, ori ejus infunditur. Omnes inebriantur, victores victique omnes ebrii jacent, plerique sopiti. Nec portari eos ad sepulcrum licet, priusquam is qui pascit, de omnibus se vindicatum viderit, ut ulciscatur dispendium. Qui autem damna non sentit, hanc mensæ suæ gloriam putat, si ex ea vulnerati omnes ac saucii tamquam de arena exeant.

50. Spectaculum triste Christianorum oculis, & miserabilis species. Cernas juvenes terribiles visu hostibus de convivio portari foras, & inde ad convivium reportari, repleri ut exhauriant, & exhauriri ut bibant. Si quis verecundior fuerit, ut erubescat surgere; cum jam immoderatos potus tenere non possit, anhelare vehementius, sudare, gemere, signis prodere, quod pudeat confiteri. Ibi unusquisque pugnas enarrat suas, ibi fortia facta prædicant sua narrant trophæa vino madidi, & somnolenti nesciunt mente, quid lingua proferant. Unusquisque stertit & potat, dormit & dimicat; & si quando consurrectum fuerit, viri præliatores stare non possunt, egressu vacillant. Rident servuli dominorum opprobria, manibus suis portant militem bellatorem, imponunt equo. Itaque hac atque illac tamquam navigia sine gubernatore fluctuant; & tamquam vulnere icti in terram defluunt, nisi excipiantur a servulis. Alii * referuntur in scutis, fit pompa ludibrii. Quos mane insignes armis spectaveras, vultu minaces, eosdem vesperi cernas etiam a puerulis impune rideri, sine ferro vulneratos, sine pugna interfectos, sine hoste turbatos, sine senectute tremulos, [d] in ipso juventutis flore nascente.

CAPUT XIV.

Reprehenduntur qui convivia ad temulentiam præparant: & major esse vini, quam veneni vis ostenditur.

51. Quis tale miscuit furoris poculum? Quis tantum infudit mentibus venenum? Periclitatur homo [e] lutum esse de corpore; & ipse sibi reus est insaniæ voluntariæ, corruptelæ spontaneæ; & tamen

 Tt ij

a Edit. Am. & Paris. quædam: *velut voluntariis pugna præluditur*. Era. *velitaris pugna*, Gill. Rom. & aliæ Paris. *velitari pugna*. Aliqui mss. partim his, partim illis accedunt: alii ætate ac numero potiores, ut in textu. Porro ferentarii erant levioris armaturæ milites, qui antequam totis viribus concurreretur, pugnæ præludebant.

b Edit. *viva vocis*. Mss. aliquot, *auda vocis*. Alii melius, *uda vocis*, hoc est, liquidæ ac mobilis.

c Priscæ edit. *inardescit*. *Arctius cibus siti exæstuat*. Gill. in marg. *Aridus*. quam vocem edit. Rom. in textum transtulit, cetera non absimilis. Illis conveniunt haud pauci mss. Elegantius tamen Thuan. Laud. Vict. Torn. & Dion. *inardescit martius, cibo sitis exæstuat*; quibus in ultima parte cod. Germ. & Colb. concinunt. Rursus edit. omnes: *Et ubi imminui vasa cœperint ... reparantur ... & intra moras sæpe geminantur ... contentiones diversa & magna certamina*, &c. Quamvis autem his sensum effici satis commodum negare non possimus; tamen non potuimus lectionem mss. Thuan. Laud. Dion. Germ. Vict. Mich. & Colb. illis non præferre.

* *Agonothetes* judex ac præses certaminis, hoc loco idem atque convivii moderator. Etenim solebant antiqui priusquam discumberent talis sortiri, & cui jactus Veneris omnium fortunatissimus evenisset, eidem regnum vini committebatur, ut ex Horatio cognoscere est lib. 1. Ode 4. & lib. 2. Ode 5. Innuit etiam sanctus Doctor fuisse qui bibacitatis præmium proponerent, quod Alexandrum Magnum factitasse auctores memorant.

* *Scamma*, locus fossis inclusus, ubi gladiatores certabant: e quibus qui succumbebat, sublata manu victum se fatebatur, ac veniam postulabat.

* Solebant qui vulnerati vel interemti fuerant in prælio, domum in clipeo referri: unde Ausonius de Lacæna muliere;

Mater Lacæna clipeo obarmans filium
Cum hoc, inquit, aut in hoc redi.

d Edit ant. *in ipso juventutis flore arentes*. Rom. & mss. nonnulli ... *marcentes*. Sex alii bonæ ætatis ... *nascente*.

e Omnes edit. *ulsum esse de corpore*. Omnes mss. *lutum esse de corpore*, id est, periclitatur ita corrumpi, ut ejus corpus in lutum vertatur. Et sane id confirmant tum voces illæ sequentes ... *corruptela spontanea*: tum Basilii locus ubi ait, κινδυνεύεις λοιπὸν βόρβορος εἶναι ἀντὶ ἀνθρώπου.

men nec vos excusamini qui vocatis ut amicos, & emittitis ut inimicos. Quanto melius in terram tuam vina fudisses? Sed & terra inebriat, & asperiores etiam ipsas feras reddit, si vini contigerit odor. Denique vindemiæ tempore si vineam intraverint, solent ebrietate succendi. Quid te delectant damna sine gratia? Rogas ad jucunditatem, cogis ad mortem: invitas ad prandium, efferre vis ad sepulcrum: cibos promittis, tormenta irrogas: vina prætendis, venena suffundis. Omne enim quidquid nocet, venenum est. Tollit sensus, viscera exurit, somnum infestat, caput vexat.

52. Etiam major vis vini, quam veneni est. Denique venenum vino excluditur, non vinum veneno. Merito Deus per Moysen non felum veneno. sed etiam draconum veneno, vinum comparavit dicens: *Furor draconum vinum eorum, & ira aspidum insanabilis*. (Deut. 32. 33.) Et pulcre addidit, *insanabilis*; multi enim a reliquo serpentium veneno curantur, nemo ab ebrietate. Certe veneno caro [a] vulneratur, mens sine noxa est: ebrietas ad corporis mortem, mentis etiam crimen adjungit. Adverte autem & perfidiæ venenum, vini declaratum nomine. Ait enim supra de alienigenis, qui nescirent Deum. *De vinea enim Sodomæ vinum eorum, & vitis eorum vitis Gomorrhæ: uva eorum; uva fellis, botrus amaritudinis in ipsis.* (Ibidem 32.)

CAPUT XV.

Se non omnia dixisse quæ in ebrios dici poterant ostendit exsposito Esaiæ loco: unde in lasciviam popinonum invehitur; & ad finem quædam de calice aureo Babylonis, & vase apostolico subjungit.

53. PUtatis me tamquam vino crapulatum, intemperantius jejunii [b] prædicationi hunc miscuisse sermonem; & adhuc propter hos fortissimos viros quanta præterii, quanta minora dixi, quam Dominus locutus est! Audistis quid per Moysen dixerit: audite quid in libro sermonum Esaiæ scriptum sit. [c] Invehitur enim Dominus in hujusmodi versus, & ait: *Væ iis qui consurgunt mane, & sectantur siceram, qui ebrii sunt vesperi: nam vinum eos comburet. Cum cithara enim & psalterio & tympanis vinum bibunt: opera autem Domini non respiciunt, & opera manuum ejus non considerant.* (Esai. 4. 11.) *Cui væ*, inquit, *cui judicia, cui tumultus?* (Prov. 23. 29.) Diversa singulis, temulentis omnia. Væ enim iis qui ebrii sunt vesperi! Quid ergo illis qui & ante vesperam, & frequenter in lucem madent? Ergo væ sibi debitum. Habent concertationes, conserunt lites, in cædem prosiliunt, & veniunt ad judicia vel vocantur. Habent ergo judicia tamquam rei. Fit nonnumquam gravior tumultus, quia vino mens pervertitur ebriosi: *Et non meminit regis, nec magistratus*, ut scriptum est: *& omnia aperta facit loqui, & non meminerunt, cum biberint, amicitiæ, nec fraternæ necessitudinis*: (3. Esdræ. 3. 21. & seq.) [d] sed post tumultum sumunt gladios; & cum a vino mersi fuerint, & surrexerint, non meminerunt ipsi quæ gesserint. Habent ergo etiam dignam mercedem tumultus.

54. Præterieram certe ego citharam, psalteria, tympana, quæ cognovimus conviviis hujusmodi frequenter adhiberi, ut vino & cantu excitentur libidines. Plerique etiam, Persico more, mulieres dignas temulentorum consortio induci jubent, & ab his phialas accipiunt, atque illis se substernunt sedentibus. Et hunc ritum sacratæ habent observationes in ebrietatis ministerium. Habent ergo vinum & barbari: libenter his Romani indulgent; ut & ipsi solvantur in potus, & enervati ebrietate vincantur. Nec solum vinum ebrietatem facit, sed & sicera. Denique Hebræi omnem potum qui inebriat, siceræ nomine vocant.

55. Non immerito ergo væ illis qui mane ebrietatis potum requirunt, quos conveniebat Deo laudes referre, prævenire lucem, & occurrere oratione soli justitiæ, qui suos visitat, & exsurgit nobis, si nos Christo, non vino & siceræ surgamus. Hymni dicuntur, & tu citharam tenes? Psalmi canuntur, & tu psalterium sumis aut tympanum. Merito væ, quia salutem relinquis, mortem eligis. Vix diluculum, & jam cursatur per tabernas, vinum quæritur, excutiuntur tapetes, accubitum festinant sternere, lagenas argenteas, auratos calices exponunt. Væ, inquit, ista quærentibus!

56. Calix aureus Babylon in manu Domini inebrians omnem terram. *A vino ejus biberunt omnes gentes, ideo commotæ sunt. Et subito cecidit Babylon, & contrita est.* (Hier. 51. 7. & 8.) Calix ergo aureus contritus est; quia Babylon contrita est, quæ est calix aureus. Sed quamvis auro se jactet & pretio, in Domini & ipsa est potestate. Denique divina indignatione conteritur. Qua ratione calix aureus? Quoniam qui veritate deficitur, quærit illecebram; ut species fal-

a Ita sex mss. melioris notæ. Alii autem atque omnes edit. *vulneratur: vino mens noxia est ebrietas ad corporis sanitatem, menti etiam, &*

b Edit. omnes: *jejunii prædicatione .... & adhuc secundum prophetas fortissimos viros*. Sed melius mss. mss. omnes: *jejunii prædicationi .... & adhuc propter hos fortissimos viros*: ac forte sanctum ipsum audiebant aliqui militares viri, quos sibi reddere infensos nollet.

c Sic mss. omnes: quod quidem interpretamur in hunc sensum: Invehitur .... in hujusmodi homines (ebriosos nimirum) conversus. Nisi quis malit voces *in hujusmodi versus*, sumere pro in hujusmodi sententiam, verba, formam. Versus enim proprie significat id quod nos lineam vocitamus. Edit. autem hæc præferebant: *Invenitur enim Dominus hujusmodi verbis usus, & ait*.

d Ita mss. omnes: vero, *sed non post multum*. minus bene, ut ex serie orationis manifestum est.

saltem pretiosa ad bibendum aliquos possit illicere.

57. Constitue ante oculos tuos pompam hujus sæculi, vides speciosam illecebram, sed inanem gratiam. Non te inducant aurea vasa & argentea. *Habemus & nos thesaurum in vasis fictilibus*. Vas apostolicum fictile est, sed in eo thesaurus est Christi. Væ siceram mane sectantibus! Aureum est hoc vas, poculum est, & in eo poculo venenum mortis, venenum libidinis, venenum ebrietatis. Hoc qui biberit, commovetur & cadit. Commovetur non solum corpore, sed etiam corde turbato; commoveri enim peccati est.

2. Cor. 4. 7.

CAPUT XVI.

Ebrios Caini ac persecutorum Domini similes esse, immo dæmoniacis ipsis miseriores: iidem suis coloribus depinguntur: in quos Hieremiæ verba cadere declarat sanctus Doctor.

58. Denique Cain exiens a conspectu Dei, habitavit in terra Naid, quod interpretatione significat commotionem. Ergo qui calice aureo inebriatur, peccato movetur? Quid te sub maledicto constituis Cain illius parricidæ, ut tremas atque movearis? Sed & persecutores Domini transeuntes movebant capita sua. Exagitabat enim eos spiritus nequam, qui repleta a se corpora movere consuevit. Et ille cum defuerit, tremor desinit: ebrietas autem perpetuum dat tremorem. Sudant vinum corpora temulentorum: si levius ea tetigeris, exprimis vinum.

59. Ebrietas fomentum libidinis, ebrietas incentivum insaniæ, ebrietas venenum insipientiæ. Hæc sensus hominum mutat & formas, per hanc fiunt ex hominibus equi adhinnientes. Siquidem naturali vapore corporis calidi, & præter naturam vini calore flammati, cohibere se non queunt, & in bestiales libidines excitantur; ut nullum tempus præscriptum habeant, quo deceat indulgere concubitui. Vocem amittunt, colore variantur, oculis ignescunt, ore anhelant, fremunt naribus, in furorem inardescunt, sensum excedunt. Hinc phrenesis periculosa, hinc calculi gravis pœna, hinc exitialis cruditas, hinc vomitus frequens semesas epulas cum internorum viscerum cruore fundentium. Mentior, nisi eadem Dominus per Hieremiam locutus est dicens: *Bibite & inebriamini, & vomite, & cadetis, & non surgetis.*

Hierr. 25. 27.

60. Hinc etiam vanæ imagines, incerti visus, instabilis gressus, umbras sæpe transiliunt sicut foveas. Nutat his cum facie terra, subito erigi & inclinari videtur, & quasi vertatur, timentes in faciem ruunt, & solum manibus apprehendunt, aut concurrentibus montibus sibi videntur includi. Murmur in auribus tamquam maris fluctuantis fragor, & resonantia fluctu littora. Canes si viderint, leones arbitrantur, & fugiunt. Alii risu solvuntur incondito, alii inconsolabili mœrore deplorant, alii irrationabiles cernunt pavores. Vigilantes somniant, dormientes litigant. Vita his somnium est, somnus his mors est: excitari nullis vocibus possunt, quantolibet stimulandos impulsu putes, nisi resipuerint, evigilari non possunt.

61. Unde bene Hieremias hujusmodi hominem tamquam superfluam creaturam, deflendum putat. Quid enim est homo ebrius, nisi superflua creatura? Itaque sic ait: *Sicut fletum Jazer deflebo te, vinea; quia deserta est civitas Jazer*. Et infra; *Vinum in torcularibus tuis mane non calcavarunt*, [a] *meridie autem non fecerunt*. Jazer ποίησις περισσός, factura superflua est. Moderatio enim naturalis est: supra mensuram quidquid est superfluum habetur: ita est ebrietas quæ fletu prophetico deploratur. Unde ait Apostolus: *Nolite inebriari vino in quo est luxuria, sed inebriamini spiritu*. Est ergo ebrietas culpæ, est & gratiæ. Et forte hæc naturæ, quæ gratiæ, qui ad imaginem & similitudinem Dei facti, Spiritu sancto repleti esse debemus.

Hier. 48. 32.
Ibidem 33.
Ephes. 5. 18.

CAPUT XVII.

De obtestationibus, sacramentis, ac propinationibus compotantium. Quomodo sæpe secretiora vino extorqueantur. Et de prodigiosa quadam bibendi ratione, & quam ea sit valetudini perniciosa.

62. Quid autem obtestationes potantium loquar? Quid memorem sacramenta, quæ violare nefas arbitrantur? Bibamus, inquiunt: [b] Opto salutem imperatorum; ut qui non biberit, fiat reus indevotionis. Videtur enim non amare imperatorem, qui pro ejus salute non biberit. O piæ devotionis obsequium! Bibamus pro salute exercituum, pro comitum virtute, pro filiorum sanitate. Et hæc vota ad Deum pervenire judi-

a Rom. edit. *neque vespere fecerunt celeuma*. Ant. vero & mss. *meridie autem non fecerunt*. Iterum Rom. edit. *Jazer, Moab, Sabama, & Segor.* ubi vet. habebant: *Iaser, Moki, Ticine, Piccot.* Sed qui ultimas Paris. curavere, ad finem hujus cap. optime annotarunt veram lectionem esse eam, quam nos in textum mss. etiam auctoritate transtulimus.

b Vet. edit. *pro salute imperatorum &.....sit reus in devotione*, Rom..... *imperatoris, &.....hic sit reus indevotionis*. At mss. sex vetustissimi: *Opto salutem imperatorum*, &c. Unde satis verisimile est hanc fuisse formulam, qua se in propinando ad bene precandum imperatoribus hortabantur.

juidcant, sicut illi * qui calices ad sepulcra martyrum deferunt, atque illic in vesperam bibunt, & aliter se exaudiri posse non credunt. O stultitiam hominum, qui ebrietatem sacrificium putant: qui æstimant [a] illis ebrietatem placere, qui jejunio passionem sustinere didicerunt! [A]

63. Quantos de intemperanti convivio novimus ad tormenta venisse? Dum per ebrietatem de imperio suo certant, & sibi regna promittunt, aliis honores pollicentur, [B] infelices ad pœnam ducti sunt, qui quid dicerent nesciebant. Unde plerique boni judices ea quæ per ebrietatem dicta essent, tenenda ad crimen non putaverunt. Plerique etiam vino utuntur ut equuleo; & quibus tormenta non eliciunt vocem proditionis, eos tentant bibendo; ut patriæ statum, salutem civium, defensionis suæ prodant consilia. Virtus enim plerumque vincit dolorem: fidem autem [C] potus excludit. Cognovi plerosque [b] fidiculis exulceratos nomen suum negasse. Quis inter cyathos texit, quod latere cupiebat?

64. Quid retexam [c] auditum mihi non poculi, sed profluvii genus, quo in ora hominum tamquam per fistulas aut canales vina funduntur. Hos homines, an utres verius æstimaverim? Et tamen ipsi utres, nisi moderata transfusio sit, sæpe [D] rumpuntur. Per cornu etiam fluentia in fauces hominum vina decurrunt; & si quis respiraverit, commissum flagitium, soluta acies, loco motus habetur. Aqua decurrens a Libano cautes rupeas solvit, quomodo mollibus putant nequaquam nocere visceribus vinolentorum impetus fluentorum?

65. Elephantos quoque ferunt promuscide haurire aquæ plurimum; eosdem tamen [E] ad sedandam sitim moderato potu esse contentos: sed si forte ab aliquo caupone fuerint mercede fraudati, indignantes replere concavum promuscidis, non ut bibant, sed effundant; atque ita momentariis inundationibus irrigare ejus tabernam, de quo se putaverint vindicandos. Siccantur ad potum subito lacus, ac repente funduntut, natant omnia. Cui non mi- [F] rum, tam immania belluarum corpora superfluum nil tenere?

CAPUT XVIII.

Feminarum ebrietas quam sit ipsis propudiosa, ac perniciosa, spectantibus! quod malum ubi deploravit, quantum bonum sit sobrietas, & quantum malum intemperantia, exemplo Isralitarum patefacit.

66. SEd quid de viris loquamur, quando etiam feminæ, quas oportet sollicitiorem castitati sobrietatis adhibere custodiam, usque ad ebrietatem bibunt? Deinde surgentes, quas etiam inter secreta domus vel audiri ab alienis non convenit, vel videri, prodire audent in publicum, non velato capite, vultu procaci. Apostolus mulieres tacere etiam in Ecclesia jubet, domi viros suos præcipit interrogare. (1.Cor.14.35) Illæ in plateis inverecundos etiam viris sub conspectu adolescentulorum intemperantium choros ducunt, jactantes comam, trahentes tunicas, scissæ amictus, nudæ lacertos, plaudentes manibus, saltantes pedibus, personantes vocibus, irritantes in se juvenum libidines motu histrionico, petulanti oculo, dedecoroso ludibrio. Spectat corona adolescentum, & fit miserabile theatrum. [d] Inter saltantium ruinas & spectantium lapsus, cælum impuro contaminatur adspectu, terra turpi saltatione polluitur, quæ obscænis saltatibus verberatur.

67. Quomodo patienter loquar, pie præteream, convenienter defleam? Vinum nobis tantarum animarum damna intulit. Etenim si vinum & mulieres discedere a Deo faciunt, quod vel ebrietas, vel libido prævaricationis illecebræ sint, si singula ac separata hæc faciunt, quid facient unita? Unde non immerito ait sapiens ante nos quidam: *Mulier ebriosa, ira magna*. (Eccli.26.11.)

68. Quid autem mirum si vino decipiuntur animæ feminarum, cum omnes illæ Tribus patrum, cum de petra biberint aquam, manna manducarent, gentes validissimas vincerent, & non erat in his ullus infirmus: ubi vero carnes desiderare cœperunt, & desideriis in Ægyptum convertebantur, nequaquam ex tot millibus hominum in terram repromissio-

* Hic ritus a religione ortus in lasciviam atque intemperantiam cum degenerasset, post illa religiose fuit antiquatus. Vide nostram ad hunc tractatum Admonitionem.

a Ita mss. magno consensu. Edit. Am. *illos ebrietate placare*. quod Era. & aliæ deinceps emendare voluerunt in hunc modum: *illos ebrietate placari*, &c.

b Hoc loco dissimulandum non putavimus, ubi edit. præferunt, *fidiculis exulceratos .... inter cyatos*, &c. Codices mss. fere ad unum exhibere, *fiduciales exulceratos ... inter clindias*, &c. Et hoc consensu non nihil moti fuimus, ut germanam lectionem esse hanc suspicaremur; atque ea forsan ætate qua non minimum degeneraverat latinitas, homines fiducia plenos & constantia, quique quod suæ fidei commissum esset, nullis tormentis evulgarent, fiduciales vulgo dici solitos; similiter etiam hosce lectulos, quibus epulantes accumbebant, clindias seu clindia, quasi κλινίδια appellatos. Verum hujus nostræ conjecturæ penes doctiores esto judicium.

c Omnes omnino edit. *Quid retexam audita? Mihi non poculi, sed profluvii genus esse videtur, quod*, &c. Melius vero mss. Thuan. Laud. Dion. Germ. Vict. & Colb. ut nos in corpore. Porro hunc bibendi modum haud inviti crediderimus eumdem esse, quem vocitabant amystide bibere ἀμυστὶ πίνειν immotis labris & continuo ductu bibere: de quo Horatius lib. 1. Ode in Numidæ reditum nonnihil habet.

d Rom. edit. ita restituit e cod. Vat. cui & nostrates in hoc consentiunt: ac in ant. edit. legebatur: *Inter saltantium lapsus, ocello impuro, & contaminato adspectu* &c. Rursus ubi edit. omnes, *obscænis cantibus verberatur*. Mss. habent partim, *obscænis saltantibus*, partim, *obscænis satatibus* (unus *satationibus*) *verberatur*.

missionis præter duos pervenire meruerunt? Itaque quid boni sit sobrietas, quid mali intemperantia, hinc colligere datur: quando murmurabant requirentes Ægypti delicias, a serpentibus mordebantur: quando per maris rubri transibant semitam, aquam bibebant. Non [a] ergo veremur exemplum, non fugimus delicias, ne nos futurorum bonorum adeptione defraudent?

CAPUT XIX.

Luxuriosis exitium Esaiæ prophetia denuntiari: mare a mercatoribus, in quorum avaritiam invehitur, sollicitari non debere; cum non ad navigandum, sed ad escam, & non hominibus, sed piscibus ad perambulandum fuerit datum: postremo qua ratione navibus comparentur voluptuosi?

69. ET quid aliorum [b] utar sententiis? Ipsi bene pasti ac luxuriosi quid sibi sperent, audiamus. Inducit enim eos Esaias propheta dicentes: *Manducemus & bibamus: cras enim moriemur.*
Esai. 22. 13. Meritoque exclamat: *Ululate naves Carthaginis, quæ perierunt, & non amplius erunt.* Ibidem 23. 1
Quod est dictum de visione Tyri, quam luxuriosam urbem cognovimus. Ideoque nona visio est, non septima aut octava, quod ea neque Legem custodiat, neque Evangelii gratiam: cum & sabbato legitimo ignes libidinis adolere sit vetitum, & Evangelii serie octavus dies resurrectionis illuceat. Idem autem dies primus atque octavus, quia Dominica dies in se recurrit. Luxuria ergo [c] nec fidem habet, nec observantiam disciplinæ: luxuria seminarium & origo vitiorum est. Nec arbitremini me adversus Apostolum dixisse, 1. Tim. 6. 10. quia ille ait avaritiam radicem esse vitiorum omnium, quoniam luxuria ipsius est mater avaritiæ. Etenim cum exhauserit quis luxuriando proprias facultates, quærit postea avara compendia.

70. Audistis hodie quid lectum sit: Esai. 23. 2. & 3. *Mercatores, inquit, Phœnicum transmeantes mare in aqua multa: semen mercatorum sicut messis quæ defertur.* Vicinæ sunt istæ civitates, Tyrus, Phœnice, Sidon: vicinæ ut locis, ita & vitiis. [d] Mercatores a negotiationibus periculosa tranfretatione maris lucella quærentes. Sollicita vita hominum, inqueta conversatio, & quodam semper in turbine, ventis ipsis mobilior quibus volvitur, & huc atque illuc sæpe jactatur. Utique accusatis crebra naufragia, quis vos navigare compellit? Quasi non invidia opum & terras faciatis intutas, & ad latrocinium plurimos excitetis? Mare non ad navigandum fecit Deus, sed propter elementi pulcritudinem. Latius pelagi fudit æquora, certe ut freto includeret terras, ne longius tu vagus & exsul errares. Sed tempestate jactatur mare. [e] Timere ergo, non usurpare debetis. Elementum innocens nihil deliquit: temeritas humana sibi est ipsa discrimini. Denique qui non navigat, nescit timere naufragium. Dominus dixit: *Dominamini piscium maris*, non dixit: Navigate in fluctibus. Gen. 1. 28. Denique & propheta Jonas, qui missus est in Ninivem, ut pœnitentiam prædicaret, quia voluit navigare, ut fugeret a facie Dei, tempestate turbatur, & sorte ductus, & jactatus in mare, & exceptus a ceto est.

71. Propheta quoque David ait, cum Dei circa hominem commemoraret gratiam: Psal. 8. & 9. *Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves & boves universas, insuper & pecora campi, volucres cæli, & pisces maris, qui perambulant semitas maris.* Piscibus dedit, non hominibus, perambulare semitas maris. Ad escam tibi mare datum est, non ad periculum: ad cibum, non ad mercatum utere. Cur tibi periculum generas de voluptate? Cur separatioris elementi profunda rimaris? Cur inquietas mundi altiora secreta? Cur postremo sæpius sulcare atque exarare fluctus impatiens nauta contendis? Cur tentas frequenter innoxia æquora, irritas procellas? O inexplebilis avaritia mercatorum! [f] Cedit tibi & mare, & inquietudinem tuam pelagus ferre non potest. Denique toties recurrentibus mercatoribus exaratum: Esai. 23. 4. *Erubesce, Sidon, dixit mare.* Tamquam fatigati elementi vox ista dicentis est: *Erubesce Sidon*, hoc est, meos fluctus negotiator arguis, cum sis ipse fluctibus inquietior; & erubesce vel pudore, quoniam periculo non moveris. Verecundiores venti sunt, quam vestræ cupiditates. Illi habent otia sua, numquam vestra quærendi studia feriantur. Et cum otiosa tempestas est, numquam vestra otiosa sunt navi-

a Edit. omnes. *Non ergo vereamur exemplum, nos fugiamus delicias*, &c. Non incommode; sed tamen vehementior est dicendi forma per interrogationem cum increpatione conjunctam, ut eam e mss. septem melioris notæ exhibemus.

b Omnes edit. ac duo mss. *utar exemplis*. Reliqui mss. *utar sententiis*.

c Ita sex mss. melioris manus. Alii autem, & omnes edit. *nec finem habet*. Utraque lectio defendi potest: sed tamen nostra videtur præferenda; ut *nec observationem disciplinæ* referatur ad superiora illa, *neque legem custodiat*. Et, *nec fidem*, ad ista, *neque Evangelii gratiam*.

d Edit. Am. & Era. cum mss. aliquot, *Mercaturis ac negotiationibus periculosa transfretatio maris. Lucella quærentes*. Gill. & Rom. .... *Lucella quærent*. Alii mss. partim, *Mercatores*, partim, *Mercatoribus*. Nonnulli, *transfretatio*, alii *transfretatione* &c. In hac autem varietate quos commodiorem sensum reddere existimavimus, aliis prætulimus.

e Omnes edit. *Temere ergo non usurpare debemus*. Omnes mss. *Timere ergo, non*, &c.

f Ant. edit. & cod. Mich. & Vall. *Cede & tu, ubi & pelagus inquietudinem tuam non potest sustinere. Denique* &c. Rom. edit. *Cedit tibi pelagus, & mare inquietudinem tuam ferre non potest toties*, &c. Verum mss. nobiscum faciunt, nisi quod voces *ferre*, & *denique*, in compluribus desiderantur.

navigia. Versatur unda sub remige, quando quiescit a flamine.

Ibidem. 72. *Non parturivi*, inquit, *nec peperi*, *nec enutrivi juvenes*. Quid me inquietant quos nescio, quos non agnosco? Ibidem 6. *Ite in Carthaginem; ululate qui inhabitatis insulas*. Supra dixit: *Ululate naves Carthaginis*. Carthaginem etenim Tyrii condiderunt, & ideo Carthaginenses sequuntur luxuriam conditorum, transfusa in se decolora successione nequitiæ, pessimorum vitiorum B deteriores heredes. Et bene luxuriosos, naves dixit. Sicut enim hæ vento, ita illi cibo jactantur & vino. [a] Insulas repleta potu corpora inhabitant, naufragiis circumsonant, tunduntur fluctibus ebrietates, nec per diem nec per noctem quiescunt. Horum igitur mercatorum semen in aqua, messis in fluctibus est. In aqua enim labores suos seminant, ut pericula metant. In aqua eis seges pullulat, in C aqua messis exuberat. Fructus ipse in aqua est, numquam tutus & solidus. Ezech. 28. Unde recte ait: Qui seminabat in terra, non introivit in negotiationem: immo qui seminabat in cælo. Sed est bona terra, in qua quicumque seminaverit, fructus ei cælestes orientur.

CAPUT XX.

In verborum vilitate sæpius majorem inesse efficaciam. Quomodo canticum meretricis nationum congregatio cantaverit; cum exhortatione ad morum conversionem, nec non ad peccata eleemosynis redimenda.

Esai. 23. 14 73. Ululate, inquit, *iterum*, *naves Carthaginis, quoniam periit munitio vestra; & erit in illa die, relinquetur Tyrus*. Et infra: *Eritque post septuaginta annos Tyrus ut canticum meretricis*. Ibidem 15. Vide quibus verbis utatur Propheta, nec refugiat verbo- E rum istiusmodi vilitatem. Nos interdum refugimus; non quod nobis, quam illis lingua sit castior, sed auctoritas inferior. Major enim vis rerum in talium expressione sermonum est; ut qui delicta non erubescunt, erubescant vel nomina delictorum: *Eritque Tyrus*, inquit, *ut canticum meretricis*. Vide ne cum aliquis illos choros [b] viderit turpia verba cantare, dicat: F Ecce Tyrus facta est ut canticum meretricis. Oraculum propheticæ annuntiationis impletum est.

Ibidem 16. 74. Et subjecit: *Accipe citharam*, [c] *& vagare civitas meretrix oblita, bene cithariza,* A *multa canta, ut fiat memoria tui. Et post septuaginta annos erit Tyrus ut canticum meretricis, & visitationem faciet Deus Tyri*. Unde possumus & in bono canticum Rahab illius meretricis accipere, quæ exploratores Jesu fideli mente suscepit. Nam & Dominus ait. *Cantavimus vobis, & non saltastis*. Luc. 7. 32. Et David ait: *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra*, Psal. 95. 1. hoc est canticum meretricis, quod ante illa meretrix in Adam & Eva terra cantavit, meretrix in populo nationum. Hæc meretrix plurimas fecit bonas meretrices, de quibus dictum est a domino Jesu ad illum electum & seniorem populum Dei: *Publicani & meretrices præcedunt vos in regnum Dei*. Matt. 21. 31

75. Ergo quoniam tam misericordem habemus Dominum, qui etiam gravi ignoscat errori, convertamur a vitiis, non recedamus a lege, præceptum Domini quasi servuli sedulis studiis exsequamur. Quid nobis cum impuritatibus & impudicitiis? Quid cum operibus diaboli? Audistis hodie in lectione decursa quid lectio dixerit: *Quid mihi & tibi est*, Luc. 8. 28. [d] *Iesu fili Dei?* Et tu dicito, si forte vides pugnare adversum te diaboli tentamenta: Quid mihi & tibi est Belial? Ego Christi servus sum, illius redemtus sanguine, illi me totum mancipavi. Quid mihi & D tibi est? Non novi opera tua, nihil tuum quæro, nihil tuum possideo, nihil tuum desidero. Quanto magis nos oportet separari a diabolo, si se ille discernit a Christo? Et si fuimus [e] ei in aliquo obnoxii, jam non sumus: confugimus ad medicum, vulnera superiora curavit. Et si quid superest acerbitatis, medela non deerit. Et si quid injuriæ fecimus, memor non erit, qui semel donavit. Et si De pœnit. dist. 1. cap. Medicina. gravia deliquimus, magnum medicum invenimus, magnam medicinam gratiæ ejus accepimus. Magna enim medicina tollit peccata magna.

76. Habemus etiam plura subsidia, quibus peccata nostra redimamus. Pecuniam habes, redime peccatum tuum. Non venalis est Dominus, sed tu ipse venalis es. Peccatis tuis venumdatus es, redime te operibus tuis, redime te pecunia, sed pretiosa est misericordia. *Eleemosyna*, inquit, *a peccato liberat*. Tob. 12. 9. Et alibi dicit: *Redemtio viri, divitiæ ejus*. Prov. 13. 8. Et in Evangelio Dominus dicit: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis*. Luc. 16. 9. Et veneno frequenter antidotum temperatur, hoc est, venenum vene-

[a] Edit. vet. *Insulaque repleta potu inhabitant*, &c. Rom. cum uno Vat. cod. *In insulas repleta potu navigant corpora*, &c. Mss. vero partim, *Insulas repletas potu inhabitabant* &c. partim nobiscum, *Insulas repleta potu*, &c. Aliqui demum sed inferioris notæ: *Insula quæ repleta potu invitant* &c.

[b] Omnes edit. *viderit pia verba cantare, dicat*. Duo mss. *viderit, dicat pia verba cantari*. Melius alii quos secuti sumus.

[c] Ita mss. atque edit. omnes, excepta Rom. ubi legitur, *& vagare civitatem meretrix*. LXX. ῥέμβευσον πόλις πόρνη. Quædam tamen exemplaria habent πόλιν, & Hieronymus utramque lectionem amplexus est. Ibidem mss. duo, *Et erit post centum septuaginta annos*. Alii & edit: *Et erit post septuaginta annos*; quod cum LXX. Interpr. ac Vulgata nostra congruit.

[d] Omnes edit. & pauci mss. *fili David*. Alii plures & potiores cum Bibliis, *fili Dei*.

[e] Ita mss. sex optimæ notæ. Alii, ac edit. *ei aliquando obnoxii, jam non fimus: confugiamus ad medicum, qui* &c. Sed hoc minus quadrat cum sequentibus.

veneno excluditur. Veneno mors repellitur, vita servatur. Fac & tu quasi bonus dispensator de instrumento avaritiæ subsidium misericordiæ, sinceritatis gratiam de corruptionis illecebra.

CAPUT XXI.

Prophetis etiam futura præsentia esse: item mundum ex Esaiæ vaticinio non injuria destruendum, ad quam rem illustrandam perelegans adhibetur stadii comparatio. Hujus occasione nos athletas esse atque ad coronam exerceri sedulo oportere sanctus docet; ac tandem Christum ut adventum suum maturet, apprecatur.

Esai. 13. 5. 77. AUdisti quid lectum sit hodie: *Ecce venit Dominus disperdere orbem terrarum*. Quasi manu sanctus Propheta demonstret, quasi oculis advenientem videat judicii diem, ita dicit: *Ecce venit Dominus disperdere orbem terrarum*. Immo quia in spiritu prophetis etiam quæ futura sunt tamquam præsentia revelantur, ideo quæ videbat, nobis quoque demonstrare cupiebat, ut nos ad conversionem ab errore revocaret.

78. Nec tamen quisquam frangi debet, cum audit quia disperdet Dominus orbem terrarum. Ne forte dicat: Esto, nos gravia peccata commisimus, quid deliquit cælum, quid terra, quid mare, ut & illa disperdat? Cur peribit tam pulcher ornatus? Angusti est animi istiusmodi opinio. Ceterum si altius spectes, invenies hoc esse pro nobis, quod putas esse contra nos: judicabis hoc esse pro mundo, quod adversum mundum arbitraris. Non semper stadium refertum est spectatoribus, non semper certaminibus inquietum, non semper concretum pulvere: sed quando certamina, tunc populos in spectaculo, luctator in scammate, pulvis in stadio. Ubi decursa certamina, conventus solvitur, discedit unusquisque aut victor ad gratiam, aut victus ad opprobrium: evehit corona victorem, victum premit verecundia, angit injuria. Si quis ergo postea ingrediatur stadium, videat vacuum celebritatis, dicat agonothetæ: Cur vacat stadium; cur silent certamina; cur solemnia feriantur? Respondebit qui agoni præest: Oportet requiescere athletas, requiescere spectatores. Quis enim laboris est fructus, nisi requies post laborem? Similiter & orbis terrarum aliquando solvendus est, ut sit requies fatigatis.

79. Athletæ sumus, in quodam stadio decernimus spiritali. Denique bonus athleta dicebat: *Facti sumus spectaculum hujus* 1. Cor. 4. 9.
mundi. Et alibi: *Sic curro, non ut in incer-* 1. Cor. 9. 26
tum: sic enitor, non ut aerem cædens; sed Philip. 3. 13
castigo corpus meum. Et alibi: *Superiora obliviscens, & quæ sunt priora appetens, ad destinatum sequor bravium*. Athletæ ergo sumus, legitime certandum est. Multa luctamina sunt: & qui hodie victus est, cras se reparat. Ante ad bravium contenditur, postea ad coronam. Numquid athleta otio vacat, cum semel dederit certamini nomen suum? Exercetur quotidie, ungitur quotidie. Ipse cibus ei agonisticus datur, disciplina exigitur, castimonia custoditur. Et tu dedisti nomen tuum ad agonem Christi, subscripsisti ad competitionem coronæ: meditare, exercere, ungere oleo lætitiæ, unguento exinanito. Cibus tuus cibus sobrietatiss sit, nihil habeat intemperantiæ, nihil luxuriæ. Potus tuus parcior, ne quid ebrietatis obrepat: custodi corporis castimoniam, ut possis esse habilis ad coronam, ne existimatio tua offendat spectatoris affectum, ne te fautores: tui negligentem videant & deserant. Spectant te Archangeli & Potestates, & Dominationes, & illa Angelorum decem millia decem millium. Sub tantis spectatoribus erubescere, considera quam dedecorosum sit. Ingressus stadium, [a] pulvere rigorem animæ tuæ excita, lacertos excute. Progressus in scamma, necesse est ut excipias pulverem, subeas æstivi solis flagrantiam. Gravis æstus, sed dulcis victoria: molesta caligo pulveris, sed speciosa tolerantia. Nemo stadium pulverulentus ingreditur, sed pulverulentum reddunt certamina. Ibi colligitur pulvis ubi palma proponitur. Nemo iterum nitidus coronatur, pulverulentum decet victoria.

80. Veni ergo, domine Jesu, exeat corona tua, admitte victores in requiem, victos ad compunctionem. Et si disperdis orbem terrarum, plura sunt invisibilia opera tua, quam quæ vidimus. Qui angustioris est animi, illa non cernit, dolet quod disperdas orbem terrarum: sed qui novit spectare quæ invisibilia sunt, gaudet ut venias, & omnes liberes. Gaudent athletæ Matt. 6. 10.
qui possunt dicere: *Veniat regnum tuum, fiat voluntas tua sicut in cælo & in terra*. Gaudebit creatura mundi, ut a vanitate mundi istius liberetur, quæ nunc congemiscit & parturit; quia vanitati etiam illa creatura subjecta est, donec multiplicetur adoptio filiorum, & totius corporis redemtio compleatur. In bono ergo disperdet orbem terrarum. Erit etenim cælum novum, & nox non erit amplius. Denique revelabit, inquit, faciem ejus, ut revelata facie spe- Cor. 3. 13.
ctemus gloriam Christi.

a Mss. *stadium vigorem anima tua excita*. Bonus sensus; tamen videtur sanctus Doctor ad ea respicere quæ in certaminibus usu veniebant. Solebant autem luctatores postquam inuncti fuissent, ne membra ceromate lubrica prehendi non possent, sibi pulverem adspergere, quod aphen facere dictitabant. Unde hic præferendæ videntur edit. idque maxime, quod proclive fuerit r in v commutari, ac vocem *pulvere*, prætermitti ab ignorantibus.

CAPUT XXII.

Fugiendas comessationes, ne se a nobis Moyses cum levitis separet, & quomodo adhuc veniat. Item quosnam rescindi jubeat Apostolus? Post hæc nondum baptizati ad hanc tantam gratiam invitantur, explosis ad extremum quorumdam excusationibus.

81. ADvertamus ergo in stadio constituti quantis aut delectationi aut dolori erimus, qui nunc fautores nobis sunt ne pro nobis incipiant erubescere. Sic-
Luc. 15. 10. ut enim *erit gradium in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente*, ita erit mœstitia [a] su-
a per eo qui, non exorata venia, cursum hujus vitæ confecerit. Castigemus ergo corpus nostrum jejuniis, fugiamus indecoras comessationes. Caveamus ne nobis dicatur: Ululate a vino. Ne veniat Moyses, & levitas advocet: & quicumque paratus ad Dominum armatam dexteram gerat, separet se ab his qui manducando & bibendo gravia contraxere peccata. Et hodie Moyses venit, cum Lex recensetur: Moyses vocat, cum Lex præcipit.

2. Thess. 3. 6. Ephes. 6. 17.
82. Apostolus docet ut separemus nos ab omni fratre inquiete agente. Percutiamus eum gladio spirituali, qui est verbum Dei. Non fratris, non propinqui accipiamus personam: sed omnem immundum a Christi secernamus altaribus; ut emundet & corrigat lapsus suos, quo ad sacramenta Christi redire mereatur.

83. Si quis autem non est baptizatus, securior convertatur remissionem accipiens peccatorum. Siquidem baptismus velut ignis quidam peccata consumit; quia Chri-
3. Reg. 18. 34. stus in igne & spiritu baptizat. Denique hunc typum [b] Legis in Regnorum libris,
b ubi Elias super altare ligna imposuit, & dixit ut mitterent super de hydriis aquam, & dixit: *Iterate*; *& iteraverunt*; & dixit: *Iterate tertio, & iteraverunt tertio;* & cum manaret aqua, precatus est Elias, & ignis descendit de cælo. Tu es homo super altare, qui ablueris aqua, cujus exuritur culpa, ut vita renovetur. Lignum enim & stipulam consumit ignis. Noli timere ignem per
Psal. 33. quem illuminaris. Ideo tibi dicitur: *Accedite ad eum, & illuminamini*. Suscipite jugum Christi. Nolite timere quia jugum est: festinate, quia leve est. Non conterit colla, sed honestat. Quid dubitatis? quid procrastinatis? Non alligat cervicem vinculis, sed mentem gratia copulat: non ne-
A cessitate constringit, [c] sed voluntatem boni operis dirigit. c

84. Quid negas adhuc esse temporis? Omne tempus opportunum ad indulgentiam. Si aurum tibi offeram, non mihi dicis: Cras veniam, sed jam exigis. Aurum accipere nemo differt, nullus excusat: redemtio animæ promittitur, & nemo festinat. Johannes in pœnitentiam baptizabat, & omnis Judæa conveniebat: Christus ba-
B ptizat in Spiritu: Christus gratiam dispensat, & cum fastidio convertitur. Typum 3. Reg. 18. 45 & seq.
baptismatis demonstravit Elias, & cælum aperuit quod fuit clausum tribus annis & sex mensibus. Quanto majora munera veritatis sunt? Aperuit utique cælum non pluvia descendens, sed adscendens gratia. Nemo enim nisi per aquam & Spiritum adscendit in regnum cælorum. Clauserat cælum hominibus perfidia, sed ape-
C ruit fides.

85. Patebat & ante hoc cælum hominibus. Denique Enoch raptus ad cælum est. Iterum clausum est: sed aperuit Elias 4. Reg. 11.
qui raptus est curru igneo. Et vos potestis adscendere, si sacramenti gratiam consequamini. Quousque delectationes: quousque comessationes? Instat judicii dies: dum differs gratiam, mors appropinquat. Quis dicat: Nunc mihi non vacat, occu-
D patus sum, non mihi demonstres lumen, nolo tam cito me redimas, non mihi adhuc opus est regnum cæleste? Nonne hoc dicit qui excusat se a baptismate? Et [d] quanta gratia renovaris, o homo! Pur- d
garis, & non exureris: sanaris, & non doles: reformaris, & non dissolveris: ictum mortis non excipis, & resurgis. Et adhuc dissimulas; adhuc exspectas ut vivas sæ-
E culo, postea te reservas Deo. Ignoras quod Cain propterea displicuerit sacrificium, quoniam non primitiva obtulit, sed primitivis ipse perfunctus est, de sequentibus munus Deo tentavit offerre: Abel autem primitiarum suarum oblatione prælatus, [e] meruit insigni pietatis laudari oraculo. e

F

⁂

IN

a Edit. omnes: *super uno peccatore, si exsors venia*, &c. Non male. Attamen mss. verba eo prætulimus, quod sanctus vir in instituta allegoria perseverans, non obscure voces ex arena petitas usurpet. Hujusmodi autem erat verbum *exorare*, ut advertere est ex illo Hor. lib. 1. Ep. 1.

Ne populum extrema toties exoret arena.

b Omnes edit. ac mss. aliquot, *legis in regnorum libris invenies*. Mss. vero plures potioresque vocem *invenies*, non agnoscunt; quæ sane ideo tantum in textum videtur inducta, quia *legis* nomen esse putaverunt, cum verbum sit.

c Ita edit. omnes. Mss. vero plerique hæc verba prætermittunt; quorum loco in Mich. & Vall. leguntur: *sed voluptate boni operis allicit*.

d Edit. omnes, *ad quantam gratiam vocaris*. Cuncti mss. ut in textu.

e Sic desinunt omnes edit. Mss. vero Thuan. Laud. Torn. Dion. Vict. & Colb. his verbis terminantur: *meruit insigne pietatis*; quibus addunt Mich. & Vall. *oraculum*.

IN LIBRUM DE NABUTHE JEZRAELITA
ADMONITIO.

Videtur hic liber nihil aliud continere nisi unum aut alterum sermonem, quos Ambrosius in divites a quibus immanissime tenuiores homines diripiebantur, toto mentis ardore pronuntiavit. Hauddubie [a] *historia regis Achabi ac pauperis Nabuthæ in Ecclesia tunc temporis recitata ipsi occasionem suppeditavit; ut in altero crudelitatem avari divitis, in altero pauperis extrema omnia perpetientis calamitatem ob oculos poneret. Quamobrem primo ostendit* [b] *nulli tempori suos Achabos, neque suos Nabuthas deesse; nec non etiam dum loquebatur, inveniri pauperes tam diris modis exagitatos divexatosque, ut profugere ex patria ne illic fame ac miseria interirent, cogerentur. Id summa cum vehementia exprobrat hisce divitibus,* [c] *quibus etiam ex parte prima propositæ historæ demonstrat ipsos mediis in divitiis quam egenos quoslibet magis egere: in rapinis* [d] *propriam utilitatem minus quærere quam inopum spoliationem: postremo* [e] *eorumdem abstinentiam atque convivia ex æquo miseris illis perniciem adferre solere. Tum* [f] *exposito eo loco Evangelii ubi opulentus quidam horrea nova veteribus destructis exædificare cogitans inducitur, quam sit infelix locupletiorum conditio, patefacit. Mox ad argumentum suum rediens* [g] *aperit qua ratione Jezabel ut conjugis sui Achabi obsecundaret avaritiæ, funestissimam necem Nabuthæ intulerit. Ea occasione insurgens adversus divites sui temporis in pauperes nihilo clementiores quam Achab & Jezabel eos etiam atque etiam admonet, caveant ne istorum crimina imitando eadem quoque incurrant supplicia. Quoque id persuadeat efficacius,* [h] *quis legitimus divitiarum usus sit, docet; ac simul quam nullius soliditatis illæ sint,* [i] *probat inserta perbrevi expositione totius psalmi* LXXV. *quem scite admodum propositæ coaptat materiæ. Ad extremum* [k] *repetito ejusdem Achabi exemplo nihil verius esse adstruit quam quod ultimo memorati psalmi versiculo declaratur, Deum scilicet adversus reges terræ se se præbere terribilem, ac spiritum auferre principum eorum, a quibus tam atrociter tenues inopum facultates invaduntur.*

a Cap. 1. n. 1.
b Ibidem.
c Cap. 2. n. 4. & seq.
d Cap. 3. n. 11. & seq.
e Cap. 5. n. 9. & seq.
f Cap. 6. num. 29. & seq.
g Cap. 11. num. 46. & seq.
h Cap. 12. num. 52. & seq.
i Cap. 15. & 16.
k Cap. 17. num. 70.

Cum autem ex iis quæ supra diximus, intelligere sit hac in opella multo frequentiorem Achabi quam Nabuthæ fieri mentionem, forte cuipiam rogare lubeat, cur illi non potius indita fuerit inscriptio, de Achab rege, *quam* de Nabuthe Jezraelita, *vel* de Nabuthe paupere, *ut vetustissimi mss. præ se ferunt. Responderi non incommode potest, hoc tribuendum sancti Antistitis amori erga pauperes, quorum gratia in eo tractatu non pauca dixerit quæ ad consolationem eorum conferant; & quos* [l] *ibidem locupletioribus non tantum æquat, sed etiam anteponit, utpote feliciores in sua tenuitate, ac Deo ipsi acceptiores. Ceterum exemplum hoc pauperis regiæ cupiditati non obsequentis admodum placuisse huic nostro Doctori non solum quæ hic leguntur indicio sunt; verum etiam quod jam eodem illo exemplo usus fuerat, ut se ipse confirmaret stimularetque ad resistendum imperatori, a quo Justinæ instinctu catholicorum Ecclesias tradere arianis jubebatur:* [m] Nabuthe vites suas, *inquit*, vel proprio cruore defendit. Si ille vineam non tradidit suam, nos trademus Ecclesiam Christi?......Si ille patrum hereditatem non tradidit, ego tradam Christi hereditatem? Absit ut tradam hereditatem patrum, hoc est hereditatem Dionysii *&c.*

l Cap. 4. n. 10. c. 6. n. 29. c. 14. n. 60 c. 16. n. 67. & seq.
m Contra Aux. de Basil.

Hoc loco dissimulandum non est Ambrosium ex Basilianis homiliis, de Avaritia, *&* in Ditescentes *nonnulla mutuatum esse. Illud evincit vel sola affinitas* [n] *elegantissimarum earum descriptionum quibus apud utrumque patris cujusdam unum e liberis ad alendos alios vendere coacti dolor atque æstus tam concitato dicendi genere tamque ad movendos animos idoneo exprimuntur. Si quid præterea ex Basilio desumtum hic reperitur, id quidem ferme nihil aliud est nisi paucæ sententiæ, quas hinc inde excerptas Sanctus noster suæ materiæ accommodavit. Et hoc omnem extra controversiam esse non ibit inficias, qui consideraverit beatum Basilium non nisi obiter de Achab & Nabuthe loqui, de psalmo autem* LXXV. *prorsus tacere, in quibus tamen potissima pars Ambrosianæ commentationis posita est.*

n Basil. Hom. de Avar. Ambr. cap. 5. num. 21. & seq.

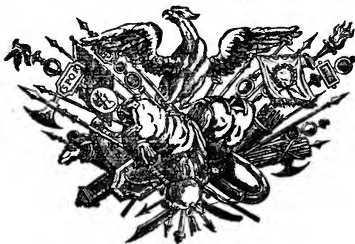
Nullum porro ex operis hujus lectione argumentum eruere possis, unde liquido ejusdem ætas cognoscatur. Attamen non nihil ad hanc rem investigandam videtur prælucere, quod illic [o] *narratur de potentium, consulum, principum atque optimatum avaritia: quæ quidem eo feritatis per hæc tempora devenerat, ut pauperes advertendum solum, deserendas conjuges, liberos ne fame in patria sua perirent, abducendos cogerentur. Enim vero Paulinus a quo nobis Ambrosii vita transmissa est, dum postremas beati Præsulis actiones memorat, ita loqui-*

o Cap. 14. num 61. & c. 5. n. 20. & seq.

a Paulin. in vita S. Ambrosii

loquitur: a Ingemiscebat vehementer cum videret radicem malorum omnium avaritiam pullulare, quæ neque copia, neque inopia minui potest, magis magisque crescere in hominibus, & maxime in iis qui in potestatibus erant constituti; ita ut interveniendi apud illos gravissimus labor esset, qui omnia pretio distrahebant. Quæ res primo omne malum invexit Italiæ, & exinde omnia vergunt in pejus, &c. *Totius autem hujusce loci cum iis quæ in tractatu de quo agimus, dicuntur, major est consensio, quam ut ad ea respexisse Paulinus non videatur. Et quamvis idem ille auctor in scribendis Ambrosii gestis minime secutus fuerit accuratam temporum rationem; satis tamen intelligimus hæc eo loci ab ipso esse memorata, quod re vera illorum procerum cupiditas numquam exarserit impotentius, quam sub extremum Theodosii Magni imperium: cum videlicet Rufinum, Eutropium, aliosque præfectos Cæsareos in tantam invidiam atque odium sua adduxit rapacitas, ut Patres Concilii Carthaginensis ab imperatoribus* propter afflictionem pauperum *cogentur petere*, ut defensores eis adversus potentias divitum cum episcoporum provisione delegentur. *Non est dubium quin ante ipsos Ambrosius quoque suam in causa tam pia caritatem nobilitaverit; unde nihil profecto videmus obesse, quominus hoc ipso forte consilio eumdem librum anno* 395. *aut alio proximo scriptum dicamus: adeo belle in id omnia conveniunt.*

Con. Carthag. 3. quibusdam. 5. Can. 9.

SAN-

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI DE NABUTHE JEZRAELITA

*LIBER UNUS.**

* Scriptus forte circ. an. 395.

CAPUT I.

Quomodo exemplo Nabuthe & Achab pauperes quotidie a divitibus oprimantur; cum tamen natura omnes æquales produxerit, & sepulcrum æquales accipiat: qua de re Ambrosius fastum ac stultitiam divitum insectatur.

I. Abuthe historia tempore vetus est, usu quotidiana. Quis enim divitum non quotidie concupiscit aliena? Quis opulentissimorum non exturbare contendit agellulo suo pauperem, atque inopem aviti ruris eliminare finibus? Quis contentus est suo? Cujus non inflammet divitis animum vicina possessio? Non igitur unus Achab natus est: sed, quod pejus est, quotidie Achab nascitur, & numquam huic sæculo moritur. Si unus occidit, adsurgunt plurimi: plures qui rapiant, quam qui ammittant. Non unus Nabuthe pauper occisus est: quotidie Nabuthe sternitur, quotidie pauper occiditur. Hoc metu percitum humanum genus cecidit jam suis terris, migrat cum parvulis pauper onustus pignore suo: sequitur uxor illacrymans tamquam ad bustum prosequatur maritum. Minus tamen deplorat illa, quæ deflet suorum funera; quia etsi amisit conjugis præsidium, sepulcrum tenet: & si filios non tenet, tamen exsules non dolet, non ingemit graviora funeribus teneræ prolis jejunia.

2 Quousque extenditis, divites, insa- A nas cupiditates? Numquid soli inhabitabitis super terram? Cur ejicitis consortem naturæ, & vindicatis vobis possessionem naturæ? In commune omnibus divitibus atque pauperibus terra fundata est, cur vobis jus proprium soli divites arrogatis? Nescit natura divites, quæ omnes pauperes generat. Neque enim cum vestimentis nascimur, nec cum auro, argentoque generamur. Nudos fudit in lucem, egentes cibo, ami- B ctu, poculo: nudos recipit terra quos edidit, nescit fines possessionum sepulcro includere. Cespes angustus æque & pauperi abundat & diviti: & terra quæ viventis non cepit affectum, totum jam divitem capit. Nescit ergo natura discernere quando nascimur, nescit quando deficimus. Omnes similes creat, omnes similes gremio claudit sepulcri. Quis discernat species mortuorum? Redoperi terram; & C si potes, divitem deprehende. Eruderato paulo post tumulum, & si cognoscis egentem, argue; nisi forte hoc solo quod cum divite plura pereunt.

3. Sericæ vestes, & auro intexta velamina, quibus divitis corpus ambitur, damna viventium, non subsidia defunctorum sunt. Unguentum accipis [a] dives, & fœtidus es: perdis alienam gratiam, nec acquiris tuam. Heredes relinquis qui litigent. Heredibus relinquis depo- D situm magis hereditarium, quam commodum voluntarium, qui id quod relictum est minuere ac violare formident. Si frugi heredes sunt, custodiunt: si luxuriosi, axhauriunt. Itaque aut bonos heredes perpetua condemnas sollicitudine: aut

a Edit. Am. & Era. *dives, post mortuus es, & fœtidus es*. Gill. *dives postquam mortuus es*, &c. Rom. *dives, mortuus, & fœtidus es*. Cuncti mss. *dives, & fœtidus es*. Sequenti vero sententia omnes edit. & mss. aliquot, *Heredes relinquis, qui litigent cum heredibus, relinquis depositum* &c. Alii majori numero, *Heredes relinquis qui litigent. Heredibus relinquis depositum*, &c.

aut malos dimittis, quo tua facta condemnent.

CAPUT II.

Divites quanto magis abundant censu, tanto pauperiores esse affectu. Id Achab & Nabuthe contentione planum fit. Mox proposito Scripturæ textu, petitio illa da mihi *quam abjecta sit, perpenditur.*

4. Sed quid arbitraris quod dum vivis, abundas omnibus? O dives, nescis quam pauper sis, quam inops tibi ipse videaris, qui te divitem dicis! Quanto plus haberis, plus requiris: & quidquid acquisieris, tamen tibi adhuc indiges. Inflammatur lucro avaritia, non restinguitur. Quasi gradus quosdam cupiditas habet: quo plures adscenderit, eo ad altiora festinat, unde sit gravior ruina lapsuro. Tolerabilior tamen iste cum minus haberet: census sui contemplatione mediocria requirebat; accessione patrimonii accessit cupiditatis augmentum. Non vult esse degener votis, pauper in desideriis. Ita duo intolerabilia simul jungit, ut ambitiosam spem divitis augeat, & non deponat mendicitatis affectum. Denique docet nos scriptura divina quam misere egeat, mendicet abjecte.

5. Rex Achab in Israel erat, & pauper Nabuthe. Ille regni opibus affluebat: [a] iste angusti soli cespitem possidebat. Nihil pauper de possessionibus divitis concupivit: rex sibi egere visus est, quia vineam habebat pauper vicinus. Quis igitur tibi pauper videtur; qui contentus est suo, an qui concupiscit alienum? Alter certe pauper censu videtur, alter est pauper affectu. Affectus dives egere non novit: census abundans nequit avari pectus replere. Ideoque dives cupidus in invidia possessionis, & paupertatis querela est. Sed jam Scripturæ verba consideremus.

3. Reg. 21. 1. & seq. 6. *Et factum est*, inquit, *post hæc verba, erat vinea Nabuthe Iezraelitæ in Israel juxta domum Achab regis Samariæ. Et locutus est Achab ad Nabuthe dicens; Da mihi vineam tuam, & erit mihi in hortum olerum; quoniam propinquat domui meæ: & dabo tibi pro ea aliam vineam: si vero placuerit tibi, dabo tibi pecuniam pro vinea ista, & erit mihi in hortum olerum. Et dixit Nabuthe ad Achab: Non fiat hoc a Deo, ut dem tibi hereditatem patrum meorum. Et turbatus est spiritus ejus, & dormivit in lecto suo, & velavit faciem suam, & non manducavit panem.*

7. Exposuerat supra scriptura divina, 3. Reg. 19. 21. quia Elisæus cum esset pauper, reliquit boves suos, & cucurrit ad Eliam, & occidit eos, & erogavit populo, & adhæsit Prophetæ. Ad condemnationem igitur præmissa sunt divitis, qui in isto rege describitur, eo quod habens beneficia Dei, sicut iste Achab, cui Dominus & regnum donavit, & pulviam Eliæ vatis oratione concessit, divina mandata violaverit.

8. Audiamus ergo quid dicat: *Da mihi*, inquit. Quæ alia vox egentis est? Quæ vox alia stipem publicam postulantis, nisi *Da mihi*, hoc est, da mihi, quia egeo: Da mihi, quia aliud vivendi subsidium habere non possum: da mihi, quia non est mihi panis ad victum, nummus ad potum, sumtus ad alimentum, ad indumentum substantia: da mihi, quia tibi Dominus dedit unde largiri debeas, mihi non dedit: da mihi, quia nisi tu dederis, habere non potero: da mihi, quia scriptum est: *Date eleemosynam*. Luc. 11. 41. Hæc quam abjecta, quam vilia! Non habent enim humilitatis affectum, sed cupiditatis incendium. In ipsa autem dejectione quanta impudentia! *Da mihi*, inquit, *vineam tuam*. Confitetur alienam, ut poscat indebitam.

9. *Et dabo*, inquit, *tibi pro ea aliam vineam*. Dives quod suum est quasi vile fastidit; quod enim alienum est, quasi pretiosissimum concupiscit.

10. *Si vero placuerit tibi, dabo tibi pecuniam*. Cito reprehendit errorem suum, pecuniam offerendo pro vinea. [b] Nihil enim vult alterum possidere, qui totum desiderat suis possessionibus occupare.

CAPUT III.

Non tam propter utilitatem divites aliena concupiscere, quam ut alios homines excludant. Quam inane sit illud desiderium, quod eos brutis ipsis inferiores esse convincit: quam etiam turpe sit paternam possessionem ob luxuriam divendere: postremo quam impatienter divites repulsam ferant!

11. Et *erit mihi*, inquit, *in hortum olerum*. Hæc erat igitur omnis insania, hic omnis furor, ut spatium vilibus oleribus quæreretur. Non tam ergo ipsi cupitis quasi utile possidere; sed alios vultis excludere. Major vobis cura de pauperum spoliis, quam de vestris emolumentis est. Injuriam vestram putatis, si quid pauper habeat, quod dignum possessione divitis [c] æstimetur. Damnum vestrum creditis, quidquid plenum est. Quid vos delectant naturæ

a Ita Rom. edit. cum mss. omnibus, præter Colb. unum ubi legas: *cespitem pauperes dives ambivit*. Vet. autem edit. *& tamen cespitem pauperis flagitabat*.

b Omnes edit. *Nihil enim vult alienum possidere*. Omnes mss. *Nihil enim vult alterum possidere*.

c Inter verba ista, *æstimetur. Damnum*, mss. multi bonique inserunt sequentia. *Nolite hoc facere, quia Deus pauperem non spernit*. Unus Alb.... *pauperem inspicit*. Verum cum neque in aliis codicibus, neque in edit. ullis reperiantur, atque etiam videantur paulo coactiora, in textu ea imprimere religio fuit.

naturæ diſpendia? Univerſis creatus eſt mundus, quem pauci divites vobis defendere conamini. Non enim terrena tantum poſseſſio, ſed cælum ipſum, aer, mare, in uſum paucorum divitum vindicatur. [a] Hic aer, quem tu diffuſis includis poſſeſſionibus, quantos alere populos poteſt? Numquid Angeli diviſa cæli ſpatia habent, ut tu terram poſitis diſtinguas terminis?

Eſai. 5. 8. 12. Clamat Propheta: *Væ iis qui jungunt domum ad domum, & villam ad villam!* Et arguit eos inefficacis avaritiæ. Fugiunt enim cohabitare hominibus, & ideo excludunt vicinos: ſed fugere non poſſunt; quia cum hos excluſerint, alios rurſum inveniunt: & cum illos propulſaverint, ad aliorum neceſſe eſt eos viciniam pervenire. Soli enim ſuper terram habitare non poſſunt. Aves avibus ſe adſociant, denique ingentis plerumque agminis volatu cælum obtexitur: pecus pecori adjungitur, piſces piſcibus: nec damnum ducunt, ſed commercium vivendi, cum plurimum comitatum capeſſunt, & quoddam munimentum ſolatio frequentioris ſocietatis affectant. Solus tu, homo, conſortem excludis: includis feras, ſtruis habitacula beſtiarum, deſtruis hominum. Inducis mare intra prædia tua, ne deſint belluæ: producis fines terræ, ne poſſis habere finitimum.

13. Audivimus vocem divitis aliena quærentis: audiamus vocem pauperis propria vindicantis. *Non fiat*, inquit, *hoc a Deo, ut dem tibi hereditatem patrum meorum*. Quaſi quamdam contagionem ſui pecuniam eſſe divitis arbitratur, quaſi dicat: Act. 8. 20. *Pecunia tua tecum ſit in perditionem*; ego autem hereditatem patrum meorum non poſſum vendere. Habes quod ſequaris dives, ſi ſapias; ut non vendas agrum tuum pro nocte meretricis: non transfundas jus tuum pro ſumtu comeſſationis, deliciarumque impenſis: non adjudices domum tuam ad ludum aleæ, ne jus hereditariæ pietatis amittas.

14. His auditis, turbatus eſt ſpiritus avari regis: *& dormivit in lecto ſuo, & velavit faciem ſuam, & non manducavit panem ſuum*. Lugent divites, ſi non potuerint aliena diripere: ſi ſuis pauper non ceſſerit facultatibus, vim mœroris tegere non poſſunt. Dormire deſiderant, velant faciem ſuam; ne quidquam in orbe terrarum alienum videant, ne quidquam in hoc mundo non eſſe ſuum noverint, ne audiant vicinum juxta ſe aliquid poſſidere, ne audiant pauperem ſibi contradicentem. Horum ſunt animæ, quibus dicit Propheta: *Mulieres divites exſurgite*. Eſai. 32. 9.

CAPUT IV.

Cur dicatur Achab panem ſuum non manducaſſe? Abſtinentiæ divitum ac pauperum elegans comparatio. Quanta ſit ſtultitia heredibus opes ſollicite comparare; deque divitis cujuſdam ſordibus.

15. *Et non manducavit*, inquit, *panem ſuum*; quoniam quærebat alienum. 3. Reg. 21. 4. Etenim divites magis alienum panem, quam ſuum manducant, qui rapto vivunt, & rapinis ſumtum exercent ſuum. Aut certe non manducavit panem ſuum volens ſe morte multare, quod ei aliquid negaretur.

16. Compara nunc affectum pauperis. Nihil habet, & jejunare voluntarius niſi Deo neſcit, jejunare niſi ex neceſſitate non novit. Divites, eripitis quidem pauperibus univerſa, aufertis omnia, nihil relinquitis: pœnam tamen pauperum vos potius, divites, ſuſtinetis. Illi jejunant, ſi non habeant, vos cum habetis. A vobis igitur prius pœnam exigitis, [b] quam pauperibus irrogatis. Vos igitur veſtro affectu luitis miſeræ paupertatis ærumnas: & pauperes quidem non habent quo utantur; vos autem nec ipſi utimini, nec alios uti ſinitis. Eruitis aurum de metalli venis, ſed rurſum abſconditis illud. Quantorum vitas in illo infoditis auro?

17. Cui illa ſervantur, cum legeritis de avaro divite: Pſ. 38. 7. *Theſauros condit, & ignorat cui congregat eos?* Heres otioſus expectat, heres faſtidioſus increpat, quod ſero moriamini. Odit incrementa hereditatis ſuæ, ad damna feſtinat. Quid igitur miſerius, quando nec apud illum cui laboratis, gratiam derelinquitis? Propter illum totis mœſtam diebus toleratis famem, quotidiana menſæ veſtræ damna metuentes: propter illum [c] diurna adornatis jejunia.

18. Novi ego divitem in agrum proficiſcentem, panes breviores urbe delatos numerare ſolere; ut pro numero panis æſtimaretur quot dies in agro futurus eſſet. Nolebat obſignatum aperire horreum; ne quid de condito minueretur Panis unus ſingu-

a Edit. cum parte mſſ. *Hic ager*. Alii cod. multo majori numero: *Hic aer*. Et hanc veram eſſe lectionem patet ex ſuperioribus: *Sed cælum, ipſum aer, mare*, &c. Nec impropria locutio eſt. Namque apud probatos auctores reperitur; *homines aere vivere*.

b Sic mſſ. omnes, ac vet. edit. Rom. vero, *quam pauperibus erogetis*. Male, non enim id vult Ambroſius divitem prius pœnam abs ſe exigere, quam eroget, hoc eſt, eleemoſynam impertiat pauperibus; at vero id ſignificat, divitem prius abs ſe pœnam illam repoſcere, quam irrogat, hoc eſt, imponit pauperibus, quo ad egeſtatem atque inediam adigit.

c In hac voce mira varietas. Edit. vet. *diuturna adamatis jejunia*. Rom... *aggeratis jejunia*. Plures e mſſ *diuturna*, vel, *diurna toleratis*. Aliqui, *adhibitis jejunia*. Alii tandem, *diuturno adhæritis jejunio*. Veram lectionem habent Thuan. alter, Pont. & Alb. etiam alter, quos ſequimur. Eſt autem diurna adornare jejunia, in ſingulos dies jejunia parare ac diſponere: quod cum hiſtoria ſequenti belle congruit.

singulis diebus deputabatur, qui tenacem vix satiare posset. [a] Comperi etiam veri fide, si quando ei ovum esset appositum, queri quod pullus esset occisus. Hoc ideo scribo, ut cognoscatis vindicem esse Dei justitiam, quæ lacrymas pauperum vestro ulciscatur jejunio.

CAPUT V.

Multorum pauperum sanguine ac vita constare divitum mensas; atque inibi de patre quodam, cujus a divite coacti ad vendendum filium dolor ac æstus animi pulcherrime describuntur: item immanem esse divitum duritiem, quam sumtu suo & luxu ipsæ quoque augent mulieres.

19. Quam religiosum esset jejunium, si sumtum convivii tui deputares pauperibus! Tolerabilior jam dives ille, cujus de mensa ea quæ cadebant, pauper Lazarus colligebat saturari cupiens: sed etiam ipsius mensa multorum pauperum constabat sanguine; & ipsius pocula, multorum quos ad laqueum coegerat, rorabant cruorem.

20. Quanti necantur, ut vobis quod delectat, paretur? Funesta fames vestra, funesta luxuries. Ille de summis culminibus ruit, ut frumentis ampla vestris receptacula præpararet. Ille de sublimi cacumine altæ arboris decidit, dum genera uvarum explorat, quas deferat, quibus digna convivio tuo vina fundantur. Ille mari mersus est, dum veretur ne piscis mensæ tuæ desit, aut ostrea. Ille brumali frigore dum lepores investigare, aut laqueis studet aves captare, diriguit. Ille ante oculos tuos, si quid forte displicuit, verberatur ad mortem, atque ipsas epulas fuso respergit cruore. Denique dives erat qui sibi ad mensam caput prophetæ pauperis jussit adferri: & aliud unde saltatrici præmium solveret, non invenerat, nisi ut pauperem juberet occidi.

21. Vidi ego pauperem duci, dum cogeretur solvere quod non habebat, trahi ad carcerem, quia vinum deesset ad mensam potentis; deducere in auctionem filios suos, ut ad tempus pœnam differre posset. Invento forte aliquo qui in illa necessitate subveniret, redit ad hospitium cum suis pauper, direpta spectans omnia, nihil sibi ad cibum relictum, ingemiscens filiorum famem, dolens quod eos non potius ei qui posset pascere, vendidisset. Redit ad consilium, vendendi sumit arbitrium. Compugnabant tamen inopiæ injuria, & paternæ pietatis gratia: fames urgebat ad pretium, natura ad officium:

A commori filiis paratus, quam a filiis separari, sæpe gradum protulit, sæpe revocavit. Vicit tamen in eo necessitas, non voluntas, & ipsa concessit pietas necessitati.

22. Consideremus nunc patriæ mentis procellas exæstuantes, quem de liberis prius traderet. Quem, inquit, vendam priorem? Scio enim quod non satis est B unius pretium ad pastum reliquorum. Hoc solum dives fœcunditas ad ærumnam. Quem offeram? Quem frumenti auctionator libenter adspiciet? Primogenitum offeram? Sed primus me patrem vocavit. Hic est major ex filiis, quem congrue honoro seniorem. Sed juniorem dabo? At istum teneriore amore complector. Illum erubesco, hujus misereor: illius gradum suspiro, hujus ætatem: C ille jam sentit ærumnam, iste ignorat: flectit me illius dolor, hujus inscitia. Ad alios me conferam? Ille mihi plus blanditur, iste plus verecundatur: ille parenti similior, hic utilior: in illo imaginem meam vendo, in isto spem meam prodo. Me miserum! Non invenio quid faciam, non habeo quid eligam. Circumvallant me facies calamitatum, ærumnarum chorus.

D 23. Ferina hæc rabies est, eligere quem tradas. Feræ ipsæ cum pericula imminere proli ac sibi sentiunt, solent eligere quos liberent, non quos offerant. Quomodo igitur discernam affectum naturæ? Quomodo obliviscar, quomodo exuam patris mentem? Quomodo filii auctionem constituam? Quo sermone paciscar pretium? Quibus tradam manibus in servitutem filium? Quibus oculis adspiciam servientem? Quibus osculis disceE denti vale dicam? Quibus factum excusem sermonibus? Fili, ego te pro meo cibo vendidi. Funestior ergo jam pauperis mensa, quam divitis. Ille addicit alienos, ego meum vendo: ille necessitatem imponit, ego adfero voluntatem. Ut sit excusabilior causa, adjiciam: Fili, pro fratribus tuis servies, ut illis quærantur alimenta. Et Joseph a fratriF bus suis in servitutem venumdatus est, postea & ipsos & patrem pavit. Respondebit & ille: Sed non eum vendidit pater, at flevit amissum: sed postea etiam ipse in potestatem divitis venit, & vix potuit liberari. Postea genus ejus divitiis Ægypti multa ætate servivit. Vende me postremo, pater, ea conditione, ne divites emant.

24. Hæsi, fateor: verum quid faciam? Nullum vendam? Sed dum unum considero, omnes videbo fame pereuntes.

Si

a Omnes edit. cum tribus mss. *Comperi etiam viri fidem*. Alii mss. partim... *viri fide*: partim nobiscum, *veri fide*. Utrumque commode explicari potest: primum quidem ut sit, conperi fide & probitate ejus a quo mihi hoc narratum est: secundum, comperi ea fide quam veritas meretur ac postulat.

Si unum tradam, quibus oculis videbo ceteros de mea impietate suspectos, ne alios quoque vendam? Quo pudore regrediar domum? Quomodo intrabo? Quo habitabo affectu, qui mihi abnegavi filium, quem non morbus absumsit, non mors abstulit? Qua conscientia considerabo mensam meam, quam sicut novella olivarum in circuitu tot filii vestiebant.

25. Hæc pauper te præsente deplorat, & tibi avaritia aurem obstruit, nec mens tua facti miserabilis horrore mollitur. Totus populus ingemiscit, & solus dives non flecteris, nec audis Scripturam dicentem: *Perde pecuniam propter fratrem, & amicum, & non abscondas eam sub lapide in mortem.* (Eccli. 29. 13.) Et quia non audis, ideo exclamat Ecclesiastes dicens: *Est languor malus, quem vidi sub sole, divitias custodiri in malum possidentis eas.* (Eccle. 5. 12.) Sed fortasse redeas domum & cum uxore conferas: illa te hortetur ut redimas venumdatum. Immo magis hortabitur ut mundum muliebrem conferas, unde potes [a] vel parvo pauperem liberare. Illa tibi imponet sumtuum necessitatem; ut gemma bibat, in ostro dormiat, in argentea sponda recumbat, auro oneret manus, cervicem monilibus.

26. Delectantur & compedibus mulieres, dummodo auro ligentur. Non putant onera esse, si pretiosa sint: non existimant vincula esse, si in his thesauri coruscent. Delectant & vulnera; ut aurum auribus inseratur, & margaritæ dependeant. Habent & gemmæ pondera sua, habent & vestimenta frigora sua. Sudatur in gemmis, algetur in sericis; tamen pretia juvant: & quæ natura aversatur, commendat avaritia. Smaragdos, & hyacinthos, beryllum, achatem, topazyon, amethystum, jaspin, sardion, summo quærunt furore: vel si dimidium patrimonii petatur, non parcunt dispendio, dum indulgent cupiditati. Non abnuo gratum quemdam lapidum istorum esse fulgorem, sed tamen lapidum. Et ipsi admonent contra naturam expoliti, ut saxorum deponerent asperitatem, rigorem magis mentis esse expoliendum, quam lapidum.

CAPUT VI.

Quam nulla sit opum efficacia: & cur illæ divitiæ appellentur! Miseriorem esse divitum quam mancipiorum servitutem: ubi locus hic Evangelii, quid faciam ..... destruam horrea mea &c. *pie ac facunde expenditur.*

27. Quis artifex unum diem vitæ hominis potuit adjungere? Quem divitiæ ejus ab inferis redemerunt? Cujus ægritudinem pecunia mitigavit? *Non in abundantia divitiarum*, inquit, *vita ejus.* (Luc. 12. 15.) Et alibi: *Nihil prosunt thesauri injustis: justitia autem liberat a morte.* (Prov. 10. 2.) Merito clamat Propheta: *Divitiæ si affluant, nolite cor apponere.* (Ps. 61. 11.) Quid enim mihi prosunt, si me a morte liberare non possunt? Quid mihi prosunt, si mecum post mortem esse non possunt? Hic acquiruntur, hic relinquuntur. Somnium igitur loquimur, non patrimonium. Unde bene ait idem Propheta de divitibus: *Dormierunt somnum suum, & nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis*; (Ps. l. 75. 6.) hoc est dicere: Nihil invenerunt in operibus suis divites, qui nihil pauperibus contulerunt: nullius juverunt inopiam, nihil ad utilitatem suam proficiens reperire potuerunt.

28. Ipsum nomen considera. Ditem dicunt gentiles inferorum præsulem, arbitrum mortis ditem appellant & divitem, quod nisi mortem dives inferre non noverit, cui regnum de mortuis, cui sedes inferi sunt. Quid est enim dives, nisi quidam inexplebilis gurges divitiarum, inexplebilis auri fames ac sitis? Quo plus hauserit, plus inardescit. Sic propheta admonet: *Qui diligit*, inquit, *argentum, non satiabitur argento.* (Eccle. 5. 9.) Et infra idem: *Et quidem hoc pessimus languor. Sicut enim fuit, ita & abiit, & abundantia ejus laborat in ventum. Et quidem omnes dies ejus in tenebris, & luctu, & iracundia multa, & languore, & ira*; (ibidem. 15. & 16.) ut tolerabilior sit conditio servulorum. Illi enim hominibus serviunt, iste peccato. Sic inquit Apostolus: Qui enim facit peccatum; servus est peccati. (Rom. 6. 16.) Semper in laqueis, semper in vinculis est: numquam liber a compedibus, quia semper in criminibus. Quam misera servitus, servire peccatis!

29. Naturæ ipsius nescit munia, nec somni ipsius novit vices, aut cibi fungitur suavitate, cujus nullum est immune servitium. Dulcis enim somnus servi, etsi modicum vel multum edat: at [b] satiato divitiis, non est qui eum sinat dormire. Excitat

[a] Edit. ant. *vel pauper pauperem liberare*. Rom. *vel parvo tempore pauperem liberare*. Melius mss. omnes. *vel parvo pauperem liberare*. Ibi enim subintelligi potest, pretio, dispendio, vel quid hujusmodi.

[b] Sic edit. ant. Rom. & omnes mss. præter unum, in quo, *satiatur*; alterum in quo, *satietur*; & tertium ubi cum edit. quibusdam Paris. in margine, *satiatio*. Eædem vero in corpore habent, *satiatio divitis, non est qua sinat eum dormire*. LXX. Interp. Eccl. 5. 11. ἐμπλησθέντι τοῦ πλουτῆσαι οὐκ ἔστιν ἀφίων αὐτὸν τοῦ ὑπνῶσαι. Porro post vocem *dormire*, mss. plerique boni ævi addunt ista: *Denique evangelico utamur exemplo, ut probemus divitem dormire non posse*. At cum videantur non suo loco posita, & in multis etiam mss. & cunctis edit. desiderentur, satis habuimus hujus rei lectorem admonere.

eum cupiditas, exagitat cura pervigil aliena rapiendi, torquet invidia, mora vexat, sterilitas proventuum in fœcunda perturbat, sollicitat abundantia. Unde illi diviti, cujus possessio uberes fructus adtulit, qui *cogitavit intra se dicens: Quid faciam, quod non habeo quo congregem fructus meos? Et dixit: Hoc faciam, destruam horrea mea, & majora faciam; illo congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona in annos multos posita, requiesce, manduca, bibe, epulare*; respondit Deus: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te: quæ autem parasti, cujus erunt?* Ne ipse quidem Deus eum dormire permittit. Interpellat cogitantem, excitat dormientem.

Luc. 12. 17. & seq.

30. Sed nec ipse se quietum esse patitur, qui de abundantia divitiarum suarum sollicitatur, & in ubertate fructuum vocem egentis emittit. *Quid faciam*, inquit? Nonne hæc pauperis vox est, non habentis subsidia vivendi? Egens omnium huc atque illuc respicit, scrutatur hospitium, nihil invenit ad usum alimenti; considerat nihil miserius quam fame confici, & cibi indigentia mori, quærit mortis compendia, & tolerabiliora obeundi supplicia rimatur: arripit gladium, suspendit laqueum, ignem adolet, explorat venenum; & inter hæc quid eligat dubius, dicit: *quid faciam?* Deinde vitæ hujus suavitate revocatus cupit revocare sententiam, si possit vivendi substantiam reperire. Adspicit nuda omnia, vacua omnia, & ait: *Quid faciam?* Unde mihi alimenta, unde vestitus? Volo vivere, si habeam quomodo possim vitam hanc sustinere: sed quibus cibis, quibus subsidiis?

31. *Quid faciam*, inquit, *quod non habeo?* Clamat se dives non habere. Paupertatis hic sermo est: de inopia queritur abundans fructibus. *Non habeo*, inquit, *quo congregem fructus meos*. Putares illum dicere: Non habeo fructus, unde vivendum est mihi. Beatus qui de abundantia periclitatur; immo miserior iste fœcunditatibus suis, quam pauper, cui periculum de egestate est. Habet ille unde excuset ærumnam, habet certe injuriam, non habet culpam: iste non habet quem præter se arguat.

32. Et dixit: *Hoc faciam, horrea mea destruam*. Putes adhuc dicere illum: Aperiam horrea mea, ingrediantur qui tolerare famem non queunt, veniant inopes, intrent pauperes, repleant sinus suos, destruam parietes qui excludunt esurientem. Ut quid ego abscondam, cui Deus facit abundare quod largiar? Ut quid repagulis portarum claudam frumenta, [a] quibus Deus totum replevit camporum ambitum, quæ sine custode nascuntur & abundant.

CAPUT VII.

Eumdem locum B. Doctor prosequitur, ostenditque avaros cum de bonis benefacere deberent, malle pecunias in ædificando consumere; ipsosque magis enormitate pretiorum, quam ubertate proventuum delectari: quos tamen docet quo fructus suos secure possint recondere.

33. Victa est spes avari. Rumpuntur vetusta horrea messibus novis. Minus, inquit, habui, & frustra servavi: plus natum est, & cui congrego? Dum incrementa pretiorum aucupor, amisi usum beneficiorum. Quantas anni superioris frumento potui animas pauperum reservare? Hæc me magis servare delectarent pretia, quæ non nummo æstimantur, sed gratia. Imitabor sanctum Joseph humanitatis prædicatione: clamabo voce magna: Venite pauperes, edite panes meos, expandite gremium, suscipite frumentum. Fœcunditas divitis, totius orbis abundantia, omnium debet esse fertilitas. Tu vero non hoc dicis, sed ais. *Destruam horrea mea*. Recte destruis ea, a quibus nullus pauper onustus revertitur. Horrea iniquitatis sunt receptacula, non pietatis subsidia. Recte destruit qui sapienter ædificare non novit. Destruit sua dives, qui nescit æterna: destruit horrea, qui non novit sua frumenta dividere, sed claudere.

34. *Et majora*, inquit, *faciam*. Infelix, vel id dispensato pauperibus, quod pro sumtu ædificationis impendis. Dum liberalitatis gratiam refugis, damna ædificationis exsolvis.

35. Et addidit: *Illo congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona*. Conficitur avarus semper ubertate proventuum, dum vilitatem alimoniæ calculatur. [b] FEOCUNDITAS enim universorum est, sterilitas soli avaro est quæstuosa. Delectatur magis enormitate pretiorum, quam abundantia copiarum; & mavult habere quod solus, quam quod cum omnibus vendat. Vide timentem ne superfluat cumulus frumentorum, ne super horrea redundans transfudatur in pauperes, & boni alicujus occasio indigentibus acquiratur. Soli sibi partus terrarum vindicat dives, non quo ipse uti velit, sed aliis denegare.

36. Ha-

a Am. & Era. finito capite post vocem, *frumenta*, sequens his verbis auspicabantur, *Audiant hæc quibus Deus totum*, &c. Et certe illis favent mss. aliquot sat bonæ notæ, sed cum in multo pluribus ea non reperire sit, hic ab edit. Gill. ac Rom. non recedere optimum visum est.

b Omnes edit. & pauci mss. *Conficitur avarus semper ubertatem proventuum*; Alii mss. magno numero, ut nos in textu. Rursus edit. Am. & Gill. in marg. cum mss. tribus: *vilitate alimoniæ calcatur.* Eadem Gill. in corpore & Rom. *vilitatem alimoniæ calumniatur.* Denique Era. & reliqui mss. numero atque antiquitate potiores. *calculatur*. Alicubi tamen legas, *utilitatem.. calcat...& calculat*: sed calami aut typographi error est.

36. *Habes*, inquit, *multa bona*. Nescit A avarus bona, nisi ea quæ quæstuosa sunt, nominare. Sed acquiesco ei, ut bona dicantur quæ sunt pecuniaria. Cur ergo de bonis facitis mala, cum de malis bona facere debeatis? Scriptum est enim: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis*. Ei ergo qui uti sciat, bona sunt: ei qui uti nesciat recte, mala. *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in æternum*. Quid hoc melius? Bona sunt, si pauperibus largiaris, B in quo tibi debitorem Deum quadam pietatis fœneratione constituas. Bona sunt si aperias horrea justitiæ tuæ, ut sis panis pauperum, vita egentium, oculus cæcorum, orbatorum infantium pater.

Luc. 16. 9.

Psal. 111. 9

37. Habes unde facias, quid vereris? Tua te voce convenio. Habes multa bona in annos multos posita, potes & tibi & aliis abundare. Habes fœcunditatem C publicam, quid destruis horrea tua? Ostendo tibi ubi melius tua frumenta custodias, ubi bene sepias, ut fures ea tibi auferre non possint. Include ea in corde pauperum, ubi ea nullus gurgulio consumat, nulla corrumpat vetustas. Habes apothecas, inopum sinus: habes apothecas, viduarum domos: habes apothecas, ora infantium, ut dicatur tibi: *Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem*. Istæ D sunt apothecæ, quæ maneant in æternum: ista horrea, quæ fœcunditas nostra non destruat. Nam quid iterum facias, si tibi plus natum fuerit anno sequenti? Iterum ergo & illa destrues, quæ nunc facere paras, & majora facies? Dat enim tibi fœcunditatem Deus, ut aut vincat aut condemnet avaritiam tuam; quo excusationem habere non possis: tu vero quod per te multis nasci voluit, tibi E soli reservas, immo & tibi adimis; magis enim servares tibi, dispertireris aliis. Bonorum enim fructus munerum in eos ipsos qui contulerint, revertuntur, & gratia liberalitatis in auctorem redit. Denique scriptum est: *Seminate vobis ad justitiam*. Esto spiritalis agricola, sere quod tibi prosit. Bona satio in corde viduarum. Si terra tibi reddit fructus uberio- F res quam acceperit, quanto magis misericordiæ remuneratio reddet multiplicatiora quæ dederis?

Psal. 8. 3.

Osee. 10. 12.

CAPUT VIII.

Incogitantem avarum morte urgeri, eumque jure stultum vocitari memorato Evangelii loco: quanto melius pecuniæ distribuantur, quam retineantur; & quam inepte se se ab impertienda eleemosyna divites excusent?

38. Deinde, homo, nescis quia terræ partum prævenit dies mortis, misericordia autem incursum mortis excludit? Adsistunt jam qui reposcant animam tuam, & tu adhuc differs operum fructus tuorum. Adhuc tu tibi [a] tempora vivendi longa metaris? *Stulte, hac nocte repetunt animam tuam a te*. Bene ait nocte; nocte enim anima avari reposcitur: a tenebris incipit, & in tenebris perseverat. Avaro semper nox est, dies justo, cui dicitur: *Amen amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso*. *Stultus autem sicut luna mutatur: justi autem fulgebunt sicut sol in regno Patris sui*. Recte arguitur stultitiæ, qui in manducando & bibendo locarit spem suam. Et ideo ei tempus mortis urgetur, secundum quod dictum est ab ipsis qui gulæ serviunt: *Manducemus & bibamus; cras enim moriemur*. Recte dicitur stultus, quia animæ suæ corporalia subministrat; quia recondit quæ cui servet, ignorat.

Luc. 12. 20.

Luc. 23. 43.

Eccli. 27. 12.

Matt. 13. 43

Esai. 22. 13

39. Et ideo ei dicitur: *Quæ autem parasti cujus erunt?* Quid quotidie metiris, & numeras, & obsignas? Quid aurum trutinas, argentum ponderas? Quanto melius est liberalem esse dispensatorem, quam sollicitum custodem? Quantum tibi prodesset ad gratiam, multorum pupillorum patrem nominari, quam innumeras stateras in saculo obsignatas habere? Pecunia etenim hic relinquitur: gratia autem operum bonorum nobiscum ad judicem meriti defertur.

Luc. 12. 20.

40. Sed fortasse dicas, quod vulgo soletis dicere: Non debemus ei donare, cui Deus ita maledixit, ut eum egere vellet. Sed non pauperes maledicti, cum scriptum sit: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*. Non de paupere, sed de divite Scriptura dicit: *Captans pretia frumenti, maledictus erit*. Deinde non requiras quid unusquisque mereatur. Misericordia non de meritis judicare consuevit, sed necessitatibus subvenire: juvare pauperem, non examinare justitiam. Scriptum est enim: *Beatus qui intelligit super egenum & pauperem*. Quis est qui intelligit? Qui compatitur ei, qui advertit consortem esse naturæ, qui cognoscit quod & divitem & pauperem fecit

Matt. 5. 3.

Prov. 11. 26.

Psal. 40. 1

[a] Rom. edit. *tempora vivendi longa promittis*. Vet. cum mss. aliquot ... *meditaris*. MSS. aut complures ... *metiris*. At omnium antiquissimi ... *metaris*. Quæ significatione parum differunt.

cit Dominus, qui scit quod sanctificet fructus suos, si de his delibet aliquam pauperibus portionem. Ergo cum habeas unde benefacias, ne differas dicens: Cras dabo; ne largiendi amittas copiam. Periculosa est de alterius salute dilatio. Potest fieri ut dum tu differs, ille moriatur. Magis ante mortem præcurre, ne forte avaritia te & cras impediat, & promissa fraudentur.

CAPUT IX.

Quomodo Iezabel quæ est avaritia, divitibus possessionem quam contra justitiam desiderant, polliceatur.

41. Sed quid dicam, ne differas liberalitatem? Utinam non approperes rapinam: utinam quod concupieris, non extorqueas: utinam alienum non petas, negatum prætermittas, excusatum patienter feras, non audias illam Jezabel [a] quæ est avaritia, quodam profluvio vanitatis dicentem: *Ego tibi dabo possessionem quam desideras.* (3. Reg. 21. 7.) Tu tristis es, quia vis mensuram considerare justitiæ; ut alienum non eripias: ego habeo mea jura, habeo meas leges; calumniabor ut spoliem; & ut possessio pauperis eripiatur, vita pulsabitur.

42. Quid enim aliud in illa historia, nisi divitum avaritia describitur, quæ est vanum profluvium, quod omnia fluvii modo rapiat, & nulli usui profutura transducat? Hæc est Jezabel non una, sed multiplex: non unius temporis, sed temporum plurimorum: hæc omnibus dicit, sicut illa dixit viro suo Achab: *Surge, manduca panem, & redi ad te: ego dabo tibi vineam Nabuthe Iezraelitæ.*

43. *Et scripsit librum nomine Achab, & signavit annulo illius, & misit librum ad seniores,* (Ibidem 8. & seq.) [b] *& ad liberos eos qui morabantur cum Nabuthe. Et erat scriptum in libro: Jejunate jeunium, & constituite Nabuthe in principem populi, & constituite duos viros filios iniquitatis ex diverso ejus; ut falsum testimonium perhibeant adversus eum dicentes: Benedixit Deum & regem; & producite illum, & lapidate.*

CAPUT X.

Divites cum aliena rapere non possunt, præ tristitia cibum non capere: & inibi quid jejunium aut preces Deo acceptas reddat: deinde quam contraria Deus præcipiat, & ipsi faciant.

44. Quam evidenter expressa est divitum consuetudo! Contristantur si aliena non rapiant: renuntiant cibo, jeiunant, non ut peccatum minuant, sed ut crimen admittant. Videas illos tunc convenientes ad Ecclesiam, officiosos, humiles, assiduos, ut effectum sceleris impetrare mereantur. Sed dicit illis Deus: *Non hoc jejunium elegi, nec si flectas ut circulum collum tuum, cinerem etiam & cilicium substernas, nec sic vocabitis jejunium acceptum. Non tale jejunium elegi, dicit Dominus. Sed solve omnem colligationem injustitiæ, dissolve obligationes violentarum commutationum, dimitte confractos in remissionem, & omnem conscriptionem iniquam disrumpe: frange panem tuum esurienti, egenos non habentes tectum induc in domum tuam: si videris nudum, vesti; & domesticos seminis tui non despicies. Tunc orietur tibi matutinum lumen tuum, & sanitas tua maturius orietur & præcedet ante te justitia, & majestas Dei circumdabit te: tunc clamabis, & Deus exaudiet te, adhuc te loquente, dicet: Ecce adsum.* (Isai 58. 5. & seq.)

45. Audis, dives, quid dominus Deus dicat: Et tu ad Ecclesiam venis, non ut aliquid largiaris pauperi, sed ut auferas: jejunas, non ut convivii tui sumtus proficiat egenis, sed ut spolium de egentibus adipiscaris. Quid tibi vis cum libro, & charta, * & signaculo, & conscriptione, & vinculo juris? Non audisti: *Solve omnem colligationem injustitiæ, dissolve obligationes violentarum commutationum, dimitte confractos in remissionem, & omnem conscriptionem iniquam disrumpe.* Tu mihi tabulas offers, ego tibi recito Dei legem: tu atramento scribis, ego tibi Spiritu Dei inscripta repeto oracula prophetarum: tu testimonia falsa componis, ego testimonium conscientiæ tuæ posco, quam judicem tui effugere & declamare non poteris, cujus testimonium non poteris recusare in die qua revelabit Dominus occulta hominum. Tu dicis: *Destruam horrea mea*; & Dominus dicit: Sine magis quidquid intra horreum est, pauperibus depu-

a Edit. vet. *quæ est avaritia quoddam profluvium* &c. Rom. *quæ est quoddam profluvium* &c. Melius omnes Gallici ut in textu.

b MSS. aliquot antiquissimi, *& ad liberos ejus qui morabantur* &c. Alii maximo numero cum edit. omnibus, *& ad liberos eos qui* &c. Illis suffragantur LXX. ubi legitur, καὶ τοὺς ἐλευθέρους τοὺς κατοικοῦντας μετὰ Ναβουθαι Vulg. *& optimates qui erant in civitate ejus* &c.

* *Signaculum* est nota sigillo, seu signatorio annulo impressa. *Conscriptio* interdum sumitur pro inventario, sed hic idem est ac syngrapha, sive instrumentum inter fœneratorem ac debitorem confectum. Denique *vinculum juris* non videtur aliud hoc loco significare quam leges de usura ab imperatoribus promulgata: proprie autem accipitur pro ipsa legum, ut cum scholasticis loquamur, vi coactiva; vinculis enim juris teneri prorsus idem sonat, atque obligari ad subeundam pœnam, quæ legum severitate prescribitur. Vide Cod. Theod. lib 9. tit. 7. ad 1. leg. Jul. T. 3. pag. 55. & Gothofr. in eamdem legem.

deputari, sine cellas istas egenis prodesse. Tu dicis: *Majora faciam, & illo congregabo omnia quæ nata sunt mibi*; Dominus dicit: *Frange esurienti panem tuum*. Tu dicis: Tollam pauperibus domum suam; Dominus autem dicit, *ut egenos non habentes tectum inducas in domum tuam*. Quomodo vis, dives, ut Deus te exaudiat, cum tu Deum non putes audiendum? Si non acquiescatur arbitrio divitis, scena B componitur: Dei æstimatur injuria, si divitis petitio refutetur.

CAPUT XI.

Nabuthe a duobus falsis testibus accusatus lapidatur; Achab inde primo tristitiam simulat, mox in ejus invadit possessionem. Quam sententiam in ipsum Deus pronuntiaverit; & præsertim cur meretrices in ejusdem sanguine dicantur se se lavaturæ: ubi & de supplicio Iezabel. C

3. Reg. 21. 10. 46. DEum, inquit, *benedixit & regem*, æqualis videlicet persona, ut sit æqualis contumelia. *Benedixit*, inquit, *Deum & regem*. Ne divitem maledicti nomen offendat, & sermonis ipso lædatur sono, benedictio pro maledicto vocatur. Quæruntur duo testes iniquitatis. Duobus testibus & Susanna est appetita: D duos testes & Synagoga invenit, qui adversum Christum falsa jactarent: duobus testibus pauper occiditur, *Produxerunt igi-*
Ibidem 13. *tur Nabuthe foras, & lapidaverunt eum*. Utinam vel in suis ei liceret mori! Pauperi ipsam dives invidet sepulturam.

Ibidem 16. 47. *Et factum est*, inquit, *cum audisset Achab quia mortuus est Nabuthe, conscidit vestimenta sua, & coopuerit se cilicio. Et factum est post hæc, & surrexit, & descendit Achab* E *ad vineam Nabuthe Iezraelitæ, possidere eam*. Irascuntur divites & calumniantur, ut noceant, si non obtineant quod desideraverint. Cum autem calumniati nocuerint, dolere se simulant: tristes tamen & tamquam mæsti, non corde, sed vultu, in possessionis direptæ locum prodeunt, & impressionis suæ iniquitate potiuntur.

48. Hoc divina movetur justitia, & avarum digna severitate condemnat di- F
Ibidem 19. cens: *Occidisti, & possedisti hereditatem? Propter hoc in loco in quo linxerunt canes sanguinem Nabuthe, in eo lingent canes sanguinem tuum; & meretrices lavabuntur in sanguine tuo*. Quam justa, quam severa sententia; ut quam intulit alteri mortis acerbitatem, eam ipse mortis suæ horrore [a] dissolvere proderetur! Inhumatum pauperem Deus adspicit, & ideo insepultum divitem jacere decernit, & ut mortuus luat suæ iniquitatis ærumnam, qui nec mortuo putavit esse parcendum. Itaque vulneris sui cruore perfusum cadaver in speciem funeris vitæ suæ prodidit crudelitatem. Hæc cum pertulit pauper, dives arguebatur: cum dives excepit, pauper vindicabatur.

49. Quid sibi autem vult quod meretrices laverunt se in sanguine ejus; nisi forte ut meretricia quædam in illa feritate fuisse regis perfidia proderetur, vel cruenta luxuries, qui sic fuit luxuriosus, ut olus desideraret; sic cruentus, ut propter olus hominem occideret? Digna avarum, digna avaritiam pœna consumit. Denique & Jezabel ipsam comederunt canes, & volucres cæli; ut ostenderetur quod spiritalis nequitiæ fiat præda divitis sepultura. Fuge ergo, dives, hujusmodi exitum. Sed fugies hujusmodi exitum, si fugeris hujusmodi flagitium. Noli esse Achab, ut possessionem finitimam concupiscas. Non tibi cohabitet Jezabel illa feralis avaritia, quæ tibi cruenta persuadeat: quæ cupiditates tuas non revocet, sed impellat: quæ te faciat tristiorem, etiam cum desiderata possederis: quæ te faciat nudum, cum dives fueris.

CAPUT XII.

Avarum egenum ac profugum esse. Quam abjectus fuerit rex Achab coram Elia; & quomodo peccator semper deprehendatur? Ad extremum divites ad legitimum divitiarum usum stimulantur.

50. PAuperiorem enim se judicat omnis abundans; quia sibi deesse arbitratur quidquid ab aliis possidetur. Toto mundo eget, cujus non capit mundus cupiditates; ejus autem qui fidelis est, totus mundus divitiarum est. Toto mundo fugit, qui considerans conscientiam suam, metuit deprehendi. Et ideo Achab ad Eliam secundum historiam ait, secundum ænigmata autem dives ad pauperem: *Invenisti me, inimicus meus*. Quam Ibidem 20.
misera conscientia, quæ se proditam doluit.

51. Et dixit Elias ad eum: *Inveni*, Ibidem.
quoniam fecisti malum in conspectu Domini. Rex erat ille, & rex Samariæ Achab: Elias pauper, & indigens panis, cui defuisset victus substantia, nisi corvi alimoniam ministrassent. Adeo dejecta erat conscientia peccatoris, ut nec regalis poten-

a Sic. edit. omnes, ac mss. aliquot. Nonnulli autem alii, *dissolvere juberetur*. At alii majori numero & antiquitate, *dissolvere probiberetur*, forte *perhiberetur*; nisi malis hunc esse totius loci sensum: scilicet tam apertam tamque manifestam fuisse pœnam regis Achab, ut ea prohiberet, ne dissolvi aut eludi posset accusatio interfecti innocentis. Et enim plerumque fit ut qui crimen aliquod impune ferunt, ipsam impunitatem in argumentum innocentiæ convertant. Et huic interpretationi videtur favere, quod paucis interpositis subjungitur, *itaque vulneris sui cruore perfusum cadaver in speciem funeris vitæ suæ prodidit crudelitatem*.

entiæ fastu adtolleretur. Itaque quasi A vilis & degener: *Invenisti me*, inquit, *inimicus meus*: deprehendisti in me quæ latere credebam: nulla mentis meæ occulta te fallunt: invenisti me, patent tibi vulnera mea, captivitas præsto est. Invenitur peccator, cum iniquitas ejus proditur, justus autem dicit: *Igne me examinasti, & non est inventa in me iniquitas.* (Psal. 16. 3.) Adam cum lateret, inventus est: Moysi autem nequaquam inventa est sepultura: inventus est Aehab, non est inventus Elias; & sapientia Dei dixit: *Quærent me mali, & non invenient.* (Prov. 1. 28.) Unde & in Evangelio dominus noster Jesus quærebatur, & non inveniebatur. (Joan. 7. 34.) Culpa igitur auctorem suum prodit. Unde & Thesbytes ait: *Inveni quoniam fecisti malum in conspectu Domini;* quia culpæ reos tradit Dominus, innocentes autem non tradit in potestatem inimicorum suorum. Denique Saul quærebat sanctum David, & invenire non poterat: David vero sanctus regem Saul quem non quærebat, invenit; quoniam tradidit eum Dominus in potestatem ipsius. Captiva igitur est opulentia, paupertas libera.

52. Servitis, divites, ac miseram quidem servitutem, qui servitis errori, servitis cupiditati, servitis avaritiæ, quæ expleri non potest. Gurges quidam insatiabilis, rapidior est, cum illata demergit: & putei modo cum exundat, cœno inquinatur, terram adradit nihil sibi profuturam. Vel hoc exemplo vos admoneri convenit. Puteus enim si nihil haurias, inerti otio & degeneri situ facile corrumpitur: exercitus autem nitescit ad speciem, dulcescit ad potum: ita & acervus divitiarum, cumulo arenosus, speciosus est usu, otio autem inutilis habetur. Derivato igitur aliquid de hoc puteo. Ignem ardentem extinguit aqua, & eleemosyna resistit peccatis: aqua autem stativa cito vermes facit. Non stet thesaurus tuus, nec stet ignis tuus: stabit in te, nisi eum operibus tuæ miserationis averteris. In quantis sis dives incendiis, considera. Tua vox est ista dicentis: *Pater Abraham, dic Lazaro, ut extremum digiti sui intingat in aqua, & refrigeret linguam meam.* (Luc. 16. 24.)

53. Tibi igitur proficit quidquid inopi contuleris: [a] tibi crescit quidquid minueris: te illo quem pauperi dederis cibo pascis, quoniam qui miseretur pauperis ipse pascitur, & fructus jam in his est. Misericordia seminatur in terra, in cælo germinat: plantatur in paupere, apud Deum pullulat. *Ne dixeris*, inquit Deus, *cras dabo.* (Prov. 3. 28.) Qui non patitur te dicere, *Cras dabo*, quomodo patitur dicere: Non dabo? Non de tuo largiris pauperi, sed de suo reddis. Quod enim commune est in omnium usum datum, tu solus usurpas. Omnium est terra, non divitum: sed pauciores qui non utuntur suo, quam qui utuntur. Debitum igitur reddis, non largiris indebitum. Ideoque B tibi dicit Scriptura: *Declina pauperi animam tuam, & redde debitum tuum, & responde pacifica in mansuetudine.* (Eccli. 4. 8.)

CAPUT XIII.

Divites in prosapia insulse gloriari, cum ipsi non raro dedecori sint majoribus: aurum offensionis lignum esse. Quanta insit divitibus adversus pauperes immanitas; & qualis divitem commendatio deceat? C

54. Quid enim superbias dives? Quid dicas pauperi: Noli me tangere? [b] Nonne sicut ego conceptus & natus ex utero es, quemadmodum & pauper est natus? Quid te jactas de nobilitatis prosapia? Soletis & canum vestrorum origenes sicut divitum recensere: D soletis & equorum vestrorum nobilitatem sicut consulum prædicare. Ille ex illo patre generatus est, & illa matre editus: ille avo illo gaudet: ille se proavis adtollit. Sed nihil istud currentem juvat; non datur nobilitati palma, sed cursui. DEFORMIOR est victus, in quo & nobilitas generis periclitatur. Cave igitur, dives, ne in te erubescant tuorum merita E majorum, ne forte & illis dicatur: Cur talem instituistis, cur talem elegistis heredem? Non in auratis laquearibus, nec in porphyreticis orbibus heredis est meritum. Laus ista non hominum, sed metallorum est, in quibus [c] homines puniuntur. Per egentes aurum quæritur, & egentibus denegatur. Laborant ut quærant, laborant ut inveniant, quod habere non norunt. F

55. Miror tamen cur eo vos, divites, jactandos putetis, cum aurum materia magis offensionis, quam commendationis gratia sit. Lignum enim offensionis est & aurum, & væ iis qui sectantur illud! Denique benedicitur dives *qui inventus est sine macula, & qui post aurum non abiit, nec speravit in pecuniæ thesauris.* (Eccli. 31. 8.) Sed quasi is cognitus esse non possit, eum sibi desiderat demonstrari: *Quis est hic*, inquit, *& laudabimus eum*; fecit enim quod mirari magis

a Ita mss. paucis exceptis, in quibus ultimam sententiæ partem ita legas, *& fructus hominis est. Misericordia*, &c. Edit. vero locum exhibent in hæc verba: *Tibi crescit quidquid in pauperes erogaveris. Scriptum est: Qui miseretur pauperi fœnerat Deo. Ipse sibi in paupere pascitur.* (Rom. *Te illo quem pauperi dederis, cibo pascis*) *& fructus jam in his est misericordia. Seminatur* &c.

b Vet. edit. & plures mss. *Nonne sic utero conceptus* &c. Rom. *Nonne sic conceptus* &c. Sed quinque probatissimi, *Nonne sicut ego* &c.

c Rom. edit. *homines depinguntur*. Aliæ ac mss. omnes, *homines puniuntur*. Quod verbum ad illa spectare credimus, *Per egentes aurum quæritur* &c.

magis quasi novum, quam quasi usitatum recognoscere debeamus? Itaque qui in divitiis potuerit comprobari, is vere perfectus & dignus est gloria. *Qui potuit*, inquit, *transgredi, & non est transgressus, & facere mala, & non fecit*. Aurum ergo vobis, in quo tanta illecebra erroris est, non tam sua gratia, quam hominum pœna commendat.

Ibidem 10.

56. An vos ampla extollunt atria; quæ magis debent compungere, quia cum populos capiant, vocem excludunt pauperis? Quamquam nihil prosit audiri eam, quæ etiam audita nihil proficit. Deinde non ipsa vos pudoris aula admonet, qui ædificando vestras vultis superare divitas, nec tamen vincitis. Parietes vestitis, nudatis homines. Clamat ante domum tuam nudus, & negligis: clamat homo nudus, & tu sollicitus es quibus marmoribus pavimenta tua vestias. Pecuniam pauper quærit, & non habet: panem postulat homo, & equus tuus aurum sub dentibus mandit. Sed delectant te ornamenta pretiosa, cum alii frumenta non habeant. Quantum, o dives, sumis tibi judicium? Populus esurit, & tu horrea tua claudis: populus deplorat, & tu gemmam tuam versas. Infelix, cujus in potestate est tantorum animas a morte defendere, & non est voluntas. [a] Totius vitam populi poterat annuli tui gemma servare.

57. Audivi plane qualis divitem deceat prædicatio: *Liberavi*, inquit, *pauperem de manu potentis & orphanum cui non erat adjutor, adjuvi. Benedictio perituri super me venit: os autem viduæ me benedixit. Justitiam induebar, oculus eram cæcorum, pes autem claudorum; & ego eram pater* [b] *infirmorum*. Et infra: *Ante fores meas non habitavit hospes, ostium autem meum omni venienti patuit. Si autem & peccavi imprudens, non celavi culpam meam, neque reveritus sum multitudinem plebis; ut non annuntiarem præsentibus eis: si passus sum infirmum exire ostium meum vacuum: si cautionem quoque si quam habui debitoris, scissam sine debiti recuperatione reddidi sine mora*. Nam quid illa replicem, quod in omni infirmo flevisse se dixit, & ingemuisse, cum videret virum in necessitate, se autem in bonis? Sed tunc sibi magis fuisse dies malorum, cum se haberet cerneret, & alios indigere. Si hoc ille dicit, qui numquam viduæ oculum fecit tabescere, qui numquam panem suum solus manducavit, & non orphano tradidit, quem a juventure sua nutrivit, aluit, instituit parentis affectu: qui numquam nudum despexit, qui morientem operuit, qui velleribus ovium suarum infirmorum calefecit humeros, non oppressit pupillum numquam divitiis delectatus est, numquam gratulatus est lapsu inimicorum suorum; si qui fecit hæc, de summis cœpit egere divitiis, si nihil ex patrimonio tanto nisi solum fructum misericordiæ reportavit: quid de te futurum est, qui tuo nescis uti patrimonio, qui in summis divitiis dies sustines mendicitatis; quia nulli largiris, nulli subvenis?

Job. 29. 12. & seq.

Ibid. 31. 32. & seq.

CAPUT XIV.

Quo divites ad emendam auro libertatem ac salutem inducat, varias rationes proponit: quæ veræ divitiæ sint, docet; nec non quibus Deus innotescat, & ubi locus ejus in pace fiat, aperit.

58. Custos ergo es tuarum, non dominus facultatum, qui aurum terræ infodis, minister utique ejus, non arbiter. Sed ubi thesaurus tuus, ibi & cor tuum. Ergo in illo auro cor tuum infodisti terræ. Vende potius aurum, & eme salutem: vende lapidem, & eme regnum Dei: vende agrum, & redime tibi vitam æternam. Vera allego, quia verbo adstruo veritatis. *Si vis perfectus esse*, inquit, *omnia quæcumque habes vende; & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo*. Et noli contristari, cum hæc audis; ne dicatur & tibi, sicut & illi adolescenti diviti dictum est: *Quam difficile qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt:* magis cum hæc legis, considera quia ista tibi potest mors eripere, potestas superioris tollere. Denique quia [c] peteris parva pro magnis, caduca pro æternis, thesauros pecuniæ pro thesauris gratiæ. Isti corrumpuntur, illi permanent.

Matth. 19. 21.

Ibidem 23.

59. Considera quia hos non solus possides, possidet tecum tinea, possidet ærugo, quæ consumit pecuniam. Has tibi consortes avaritia dedit. Vide autem quos tibi det gratia debitores: *Splendidum in panibus benedicent labia justorum, & testimonium bonitatis illius fiet*. Facit tibi debitorem Patrem Deum, qui pro munere quo pauper adjutus est, fœnus exsolvit, quasi boni

Eccli 31. 28.

ni

a Mss. Thuan. alter & Pont. *Totius vita populi poterat animi tui gemmam servare*.

b Hic mss. cod. ab edit. in quibusdam differunt, quorum præcipua visum est una serie annotare. Primo edit. *pater orphanorum*. Mss. fere ad unum: *pater infirmorum*. LXX. πατὴρ ἀδυνάτων. Secundo edit. *non celavi culpam*. Mss. Thuan. unus, & alii aliquot boni ævi, *nonne clavi culpam*. Tamen LXX. legunt, Εἰ δὲ .... ἔκρυψα τὴν ἁμαρτίαν μου. Postremo edit. *cautionem quoque, si quam debitoris .... reddidi sine mora*. Mss. septem melioris notæ: *Si cautionem quoque quam habui debitoris (quidam) debitori .... reddidisse memoravi*. Alii vero & edit. magis ad LXX. accedunt apud quos legimus, συγγραφὴν δὲ ... καὶ εἰ μὴ ῥήξας αὐτὴν ἀπέδωκα, οὐδὲν λαβὼν παρὰ χρεωφειλέτου.

c Edit. ac nonnulli mss. *poteris parva pro magnis .... thesauris gratia vendere*. Alii aliquot, *Quid appetis parva pro magnis .... thesauris gratia. Isti* &c. Denique plures & potiores, ut in textu.

ni debitor creditoris. Facit tibi debitorem Filium Dei, qui ait: *Esurivi, & dedistis mihi manducare: sitivi, & dedistis mihi bibere: hospes eram, & collegistis me: nudus, & operuistis me*. Quod enim unicuique minimorum collatum fuerit, sibi dicit esse collatum. (Matth. 25. 35. & 36.)

60. Nescis, o homo, struere divitias. Si vis dives esse, esto pauper sæculo, ut sis dives Deo. Dives fidei, dives est Deo: dives misericordiæ, dives est Deo: dives simplicitatis, dives est Deo: dives sapientiæ, dives scientiæ, divites Deo. Sunt qui in paupertate abundent, & qui in divitiis egeant. Abundant pauperes, quorum profunda paupertas abundavit in divitiis simplicitatis suæ: divites autem eguerunt & esurierunt. Neque enim otiose scriptum est: *Divitum pauperes præpositi erunt, & proprii servi dominis fœnerabunt*; (Prov. 17. 2.) quia divites & domini supervacua & mala seminant, ex quibus non fructum colligant, sed spinas metant. Et ideo pauperibus divites erunt subditi, & servi dominis spiritalia fœnerabunt; quemadmodum dives rogabat, ut sibi stillam aquæ pauper Lazarus fœneraret. (3. Reg. 21. 19.) Potes & tu, dives, istam implere sententiam: elargire pauperi & Domino fœnerasti; qui enim largitur pauperi, Domino fœnerat.

61. Pulcre autem sanctus David in psalmo LXXV. hymnum Deo concinens ad Assyrium scriptum, hoc est, [a] adversus nequitiæ spiritalis Assyrium, inanem ac vanum principem istius mundi, ita cœpit: *Notus in Judæa Deus;* hoc est, non in divitibus, non in nobilibus, & in potentibus: sed in anima confitente notus est Deus. *Et in Israel magnum*, inquit, *nomen ejus*: non in principibus & consulibus, sed in eo qui Deum videt; ipse est enim Israel, in quo profunda fides ad cognitionem Dei potuit pervenire. (Psal. 75. 1. & 2.)

62. *Et factus est*, inquit, *in pace locus ejus*: (Ibid. v. 3.) ubi quietus affectus nullis diversarum cupiditatum exagitatur fluctibus, nullis avaritiæ turbatur procellis, nullis quærendarum divitiarum ignescit incendiis. Ipse est qui speculatur æterna, & habitat in Sion, confrigens omnia spiritualium instrumenta bellorum, conterens arcus quibus diabolus ignita dirigens jacula, graves pectoribus hominum solet inurere passiones. Sed illa jacula justo nocere non possunt, cui Deus lux est, tantumque abest a caligantium horrore tenebrarum, ut adversarius in eo locum habere non possit, qui etiam principibus se consuevit infundere; sicut infundit Judæ proditori, concidens tamquam in silva lignorum fidei januas; ut in cor ejus haberet ingressum, & æterni nominis tabernaculum [b] possideret, apostolatus collati munere dedicatum. Ergo ille quasi improbus usurpator concidit januas, ut violentus introeat: Dominus autem quasi pius illustrat servulos, & eorum fulgentibus meritis, & claritate virtutum tenebras mundi hujus illuminat. Hanc pacifici atque mansueti habent apud Deum gratiam, sobria mentis suæ tranquillitate fundati: insipientes autem corde turbantur, & ipsi sibi sunt propriæ exagitationis auctores; quia desideriorum suorum æstu volvuntur, & quodam salo fluctuant.

CAPUT XV.

Qui divitiis uti non noverint, eos illarum servos esse, ac dormire somnum suum. Quomodo anima currus dicatur & caro equus vigore mentis agitandus: ubi quid inter agitatorem, equitem atque adscensorem sit discriminis, expenditur.

63. Qui autem sint isti, Propheta significavit expresse dicendo: *Omnes viri divitiarum;* (Ibidem 6.) omnes dixit, nullum excepit. Et bene viros divitiarum appellavit, non divitias virorum; ut ostenderet eos non possessores divitiarum esse, sed a suis divitiis possideri. Possessio enim possessoris debet esse, non possessor possessionis. Quicumque igitur patrimonio suo tamquam possessione non utitur, qui largiri pauperi & dispensare non novit, is suarum servulus est, non dominus facultatum, qui alienas custodit ut famulus, non tamquam dominus ut suis utitur. In hujusmodi ergo affectu dicimus quod vir divitiarum sit, non divitiæ viri. Intellectus enim bonus utentibus eo: qui autem non intelligit, is utique intellectus sibi gratiam non potest vindicare; & ideo somno temulentiæ consopitus obdormit. Hujusmodi igitur viri somnum suum dormiunt, hoc est, suum somnum, non Christi dormiunt. Et qui somnum Christi non dormiunt, non habent Christi quietem, non surgunt Christi resurrectione; qui ait: *Ego dormivi, & quievi, & surrexi; quoniam Dominus suscipiet me*. (Psal. 3. 6.)

64. In hoc quique sæculo dormitant, digni habiti increpatione cælesti, qui adscenderunt

a Edit. vet. *adversus nequitias spirituales, Assyrium inanem ac vacuum principem istius mundi, ita cœpit: Notus in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus: hoc est, non in divitibus, non in nobilibus, vel in potentibus, sed in anima confitente Deo: non in principibus* &c. Rom. autem, *adversus nequitias spiritales (Assyrius enim inanem ac vacuum principem istius mundi sonat) ita cœpit .... non in nobilibus, sed in pœnitentibus, & in anima* &c. Mss. nostram in lectionem conspirant paucis exceptis in quibus non obscure aliquid corruptionis hoc loco deprehenditur.

b Sic mss. magno numero, nisi quod pro *dedicatum*, plures habent *dedicat*: alii nonnulli *dicatur*: denique unus aut alter, *possideret apostolatus collati munere. Ergo princeps hujus mundi quasi* &c. In edit. autem omnibus ita legas *possideret. Ergo princeps hujus mundi* &c.

derunt equos, quos refrænare non poterant. Legimus alibi dicente Ecclesia sive anima: *Posuit me currus Aminadab*. (Cant. 6. 11.) Si ergo anima currus est, vide ne equus caro sit: agitator autem vigor mentis, qui regit carnem, & motus ejus velut quosdam equos prudentiæ habenis coercet. Dormitaverunt ergo qui adscenderunt corporis voluptates, nullo eas moderamine gubernantes. Unde & adscensores eos quam equites vel agitatores maluit nuncupare. Agitator etenim cum disciplina & arte pro suo equos arbitrio agitat, ut vel currentes incitet, vel reflectat indomitos, vel revocet fatigatos, vel mansuetos pro sua voluntate convertat. Unde cum reciperetur Elias, & curru quasi ad cælum ferretur, clamavit ad eum (4. Reg. 2. 12.) Elisæus: *Pater, pater agitator Israel, & eques ipsius*, hoc est, qui populum Domini bono ductu regebas, constantiæ merito hos accepisti currus, hos equos ad divina currentes, quia moderatorem te humanarum mentium Dominus comprobavit; & ideo tamquam bonus auriga, certaminis victor æterno præmio coronaris. In Habacuc quoque propheta lectum est, ad ipsum (Habac. 3. 8.) Dominum dictum: *Adscendes super equos tuos, & equitatus tuus salus*: Agitavit enim apostolos suos, quos per diversa direxit, ut toto orbe Evangelium prædicarent. *Adscendes*, ait, quasi rectori equorum, non quasi adscensori. Adscendit enim etiam eques, sed ut regat, non ut tantummodo sedeat: eo quod desidiosus, & piger somnolentæ perferre non possit mentis incessum.

65. De equite autem lectum est: *Et eques cadet retrorsum, exspectans salutem Domini*. (Gen. 49. 17.) Quia nemo sine lapsu est, etiam si quis eques ceciderit, & terrenis aliquibus vitiis fuerit inflexus; si tamen non abjiciat spem resurgendi, fretus miseratione divina, pervenit ad salutem. De adscensore vero manifestum est indicium, quod reprehensibilis habeatur, quando Moyses ipse ait in cantico Exodi: *Equum & adscensorem projecit in mare*. (Exod. 15. 21.) Et in Zacharia locutus est Dominus dicens: *Percutiam omnem equum in amentia, & adscensorem ejus in insipientia*. (Zach. 12. 4.) Non dixit solum equum, sed & adscensorem, quomodo & in Exodo habes: *Equum & adscensorem*. Ubi est enim adscensor, qui non potest equum proprium gubernare, equus quoque fertur in præceps, si indomito furore in prærupta & periculosa rapiatur. Quid igitur vobis in equis confiditis, divites? Mendax equus ad salutem. (Psal. 32. 17.) Quid in curribus vobis plauditis? *Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Domini magnificabimur*. (Psal. 19. 8.) *Ipsi obligati sunt, & ceciderunt: nos autem surreximus & erecti sumus*. Nolite amare adhinnientes: nolite, divites, fremitu libidinis excitari. Terribilis est Dominus, & cui nemo possit potens & dives resistere: *judicium cæleste jaculatur*. (Psal. 75. 9.)

CAPUT XVI.

Divites, ut quiescant a flagitiis, ac Domino confiteantur, impellit. Quomodo ipsis dicatur orate & reddite; *quidve orationem ac dona Deo commendet? Denique memorata verba etiam pauperibus accommodantur, & quis a Deo recedat, ostenditur.*

66. Bonum est ut jam quiescatis, & a flagitiis feriantes revereamini Domini potestatem. Ideo dictum est parricidæ Cain, *Peccasti, quiesce*, (Gen. 4. 7.) ut modum peccato suo poneret. Cogitationes vestræ confiteantur Domino. Non dicatis: Non peccavimus. Dixit Paulus: *Etsi nihil mihi conscius sum*, addidit tamen: *Sed non in hoc justificatus sum*. (1. Cor. 4. 4.) Et vos etiamsi nihil estis conscii, confitemini tamen Domino, ne quid sit quod vos prætereat. Etenim qui confitetur Dominum, & reliquias cogitationis adhibuerit ad confessionem, (Psal. 75. 11.) diem festum mentis celebrabit arcano, & epulabitur non in fermento malitiæ & nequitiæ; sed in azymis sinceritatis & veritatis.

67. Itaque in conclusione conversus ad vos Propheta dicit: *Orate, & reddite domino Deo vestro*, (Ibidem 12.) id est: Nolite dissimulare, divites, dies instat, orate pro peccatis vestris, reddite pro beneficiis quæ habetis munera. Ab ipso accepistis quod offeratis: ipsius est quod ei solvitis. Dona, inquit, mea, & data mea, (1. Paral. 29. 14.) hoc est, quę offertis mihi dona, data sunt mea: ego ea dedi vobis atque donavi. Denique Propheta ait: *Bonorum meorum non indiges*, (Psal. 15. 2.) ideo tua tibi offero, quoniam nihil habeo quod non dedisti. Fides est quæ dona conciliat, humilitas est quæ oblata commendat. Fide Abel plurimam hostiam obtulit Deo: super Cain fratris munera placuit munus Abel, quia fide vicit. Nam unde pauperis hostia magis, quam divitis placet? Quia pauper fide ditior est, sobrietate locupletior; & cum sit pauper, ex illis est de quibus dicitur: *Tibi offerent reges munera*. (Psal. 67. 30.) Non enim purpuratis offerentibus, sed motus proprios regentibus dominus Jesus delectatur, qui corporali lasciviæ mentis dominentur imperio. Orate ergo, divites! Non habetis in operibus quod placeat. Orate pro peccatis vestris atque flagitiis, & reddite domino Deo vestro munera. [a] Reddite in paupere, in egeno solvite, in illo inope fœnerate, quem placare propter vestra flagitia aliter non potestis. Quem ulto-

a Vet. edit. & mss. longe plurimi: *Reddite in pauperes, in egenos solvite, in inopes fœnerate, qua placare possint Deum* (mss. aliquot, *In illos inopes fœnerate, qui placere possint Deo*) *propter flagitia vestra; aliter enim non potestis. Ergo quem .... facite vobis eum debitorem*. Rom. edit. cum nostra usque ad vocem, *fœnerate*, consentit; cetera cum vet. Nostram vero mss. octo melioris ævi constituunt. Eam porro aliis facile prætuleris, si animadvertas relativum *quem* referri ad Deum, qui in singulis incisis subintelligitur hoc pacto: *Reddite in paupere*, supple *Deo munera*; & sic de ceteris. Sed licet etiam simplicius per voces *in paupere, in egeno*, Christum designatum intelligere.

Psal. 49. 9. 13. torem timetis, facite debitorem. *Non accipiam*, inquit, *de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos; quoniam meæ sunt omnes feræ silvarum.* Quidquid obtuleritis, inquit, meum est, quia totus orbis meus est. Non exigo quæ mea sunt: est quod de vestro mihi possitis offerre, [a] studium devotionis & fidei. Non sacrificiorum ambitione delector: tantummodo, o homo, *immola Deo sacrificium laudis, & redde Altissimo vota tua.* Ibidem 14.

68. Aut certe, si placet, sic accipiamus. Quoniam dixit obdormisse somnum suum divites, increpationes præmisit Domini in eos, terrorem subtexuit, potentiam prædicavit, cui nec divites resistant; conversus ad universos ait: Divites dormitent, divites increpentur: vos Psal. 75. 12 *orate, & reddite domino Deo vestro omnes, qui in circuitu ejus adfertis munera*, id est, gratias agite, pauperes, quia non est personarum acceptor Deus. Illi divitias struant, condant pecuniam, auri aggerent & argenti thesauros: vos orate, qui aliud non habetis: vos orate, quia hoc solum habetis, quod est auro pretiosius & argento. Vos reddite munera qui a Domino non receditis, qui estis in circuitu; quoniam qui eratis longe, facti estis prope. Qui autem prope sibi videntur esse per divitias ac potentiam, longe facti sunt propter avaritiam. Nemo enim foris est, nisi quem culpa excluserit, ut ejecit Adam de paradiso, & exclusit Evam. Nemo longe, nisi quem flagitia propria relegaverint.

69. Ergo vos prope positi orate & reddite munera *terribili, & ei qui aufert principum spiritum, terribili apud reges terræ*; eo quod nullo redimatur divitis præmio, nullo inflectatur potentium supercilio, qui culpæ pretia discriminat, qui quo plus alicui contulerit, eo plus exigit ab eo. Saul privato contulit regnum, sed quia mandatum non custodivit, & regnum amisit & spiritum. [b] Multos reges gentium propter perfidiam fecit e populo 3. Reg. 19. patrum esse captivos. Et ut jam de proposita loquamur historia, qui Achab regem cælestibus ingratum beneficiis ita jussit occidi, ut a canibus ejus vulnera lamberentur. Etenim quia pauperis vineam concupierat, nequaquam tantis opibus expletus imperii, infra omnem inopiam redactus est a Domino. Non qui vulnera ejus lavaret, inventus est, non qui corpus operiret. Defecit circa eum hominum humanitas, canum successit asperitas. Dignos plane sui ministros funeris avarus invenit.

CAPUT XVII.

Cur Achab, cui Deus ob pœnitentiam ejus promiserat veniam, tamen victus atque occisus fuerit: hujus rei duplex ratio: unde concluditur, etiam indignis promissa sua Deum servare.

70. Hoc loco oritur illud quæstionis, quomodo legimus dixisse Dominum ad Eliam: *Vidisti quemadmodum com-* 3. Reg. 20. 29 *motus est Achab a facie mea? Non inducam in diebus ejus mala, sed in diebus filii ejus inducam mala.* Aut quomodo dicimus quia valet apud Dominum pœnitentia? Ecce rex commotus est ante faciem Domini, *& ibat plorans, & conscidit vestimenta sua,* Ibidem 27. *& operuit se cilicio, & erat indutus sacco ex illo die quo interfecit Nabuthe Iezraelitam*; ita ut Deum misericordia commoveret, & mutaret sententiam.. Ergo aut pœnitentia non valuit, nec inflexit Dominum misericordem, aut oraculum falsum est. Nam Achab & victus est & Ibidem 22. 35. occisus.

71. Sed considera quia Jezabel habe- Ibidem 20. 25. bat uxorem, cujus inflammabatur arbitrio, quæ convertit cor ejus, & nimiis sacrilegiis exsecrabilem fecit; & hunc ergo ejus pœnitentiæ revocavit affectum. Dominus autem non potest mutabilis æstimari, sed confessionis immemori non putavit esse servandum, quod promiserat confitenti.

72. Accipe aliud verius: & indigno servavit Dominus tenorem sententiæ suæ, sed beneficia circa se divina ipse non tenuit. [c] Intulerat bellum rex Syriæ: vi- Ibidem 21. 20. et seq. ctus est, & servatus ad veniam: captivus quoque libertate donatus, & remissus ad regnum est. Quod fuit divinæ sententiæ, non solum evasit Achab, sed etiam triumphavit: quod ipsius ignaviæ, hostem sibi a quo vinceretur, armavit. Et certe fuerat monitus a propheta dicen-

a Ita mss. aliquot antiquissimæ manus. Et hoc certe cum superioribus magis concinit. Nec tamen adspernanda aliorum mss. atque edit. lectio quæ est hujusmodi: *Studio devotionis & fidei, non sacrificiorum ambitione delector. Tantummodo* &c.

b Mss. nonnulli, atque omnes edit. *Multos reges gentium propter perfidiam fecit populo* (mss. duo, *populi*) *patrum esse captivos.* Alii mss. plures ac probatiores .... *fecit e populo patrum esse captivos.* Verum aut hic a librariis facta transpositio, aut a Sancto ipso hyperbasis; videtur enim locus ordinandus hoc modo: *Multos reges e populo patrum* (nempe Israelitarum) *propter perfidiam fecit gentium esse captivos.* Et sane hunc esse Ambrosii sensum satis docet ipsa orationis series; cum videatur exigere, ut non ex regibus gentilibus qui omnes ex æquo Deum ignorabant, petita exempla subjicerentur: sed potius ex regibus iis qui cum Deum in Scripturis cognoscere possent, in perfidiam delapsi gravissimas captivitatis pœnas exsolverunt. Vide 4. Reg. cap. 17. 23. 24. & 25.

c Rom. edit. *Intulerat ei bellum rex Syriæ, qui & ab eo victus est ..... Nam primo congressu Achab vicit. & fugavit hostem: secundo vicit, et captum imperio suo reddidit. Quod Achab non solum evaserit, sed triumphaverit, divina fuit sententia dicente propheta*: Ecce ego trado omnem hanc turbam in manus tuas. *Quod autem postea vinceretur, sua fuit culpa, dicente uno* &c. At edit. omnes ant. & mss. nobiscum faciunt, præterquam in paucis, verbi gratia edit. *contra regis Syriæ pueros*: mss. legunt, *regis Syriæ pueris*; & alia quædam levioris momenti. Sed adverte obiter quam diversa Bibliis ac versionibus nostris hanc historiam exhibuerit ille codex, quo noster usus est Ambrosius.

Ibidem 22. cente: *Cognoſce & vide quid facias*. Monitus, A inquam, erat, eo quod Syriæ regis pueris deberetur cæleſtis gratiæ auxilium, quoniam dixiſſet: *Deus montium, Deus Iſrael, & non Deus Baal*: *propter hoc*, inquit, *obti-* Ibidem 23. *nuerunt pro nobis*. *Et ideo*, inquit, *ſi non plene obtinuerimus eos, in locum Syriæ regis ſatrapas conſtitue*; ut virtutem illis & potentiam regis auferret. Denique primo congreſſu vicit, ut fugaret hoſtem: ſecundo vicit, quando captum imperio ſuo B reddidit. Qua cauſa vincendi ejus evidens reſultavit oraculum, dicente uno ex filiis prophetarum ad proximum ſuum: *Oc-* Ibidem 35. & ſeq. *cide me. Et noluit homo occidere eum. Et dixit: Eo quod non obediſti verbo Domini, ecce tu recedis a me, & interficiet te leo. Et receſſit ab eo, & invenit eum leo, & interfecit eum*. Et poſt hoc alius propheta adſtitit ante regem Iſrael, & dixit ad eum: *Hæc dicit Dominus, quoniam dimiſiſti tu virum exterminationis de manu tua, ecce anima tua pro anima illius, & populus tuus pro populo illius*.

73. Liquet igitur his oraculis quod Dominus etiam circa indignos promiſſa ſua ſervet; ſed impios aut ſtultitia ſua opprimi, aut alia prævaricatione damnari, etiamſi primæ prævaricationis laqueos evaſerint. [a] Sed oportet nos taliter agere, ut digni bono opere, omnipotentis Dei promiſſa accipere mereamur.

a *Laqueos evaſerint*. His verbis clauditur tractatus in edit. ant. Rom. & mſſ. quibuſdam. Quæ vero ſequuntur, addita ſunt in ultimis edit. Pariſinis; & revera in mſſ. pluribus reperiuntur, e quibus Remig. ita definit: *Ipſo præſtante, qui cum Patre & Spiritu ſancto vivit & regnat in ſecula ſeculorum. Amen.*

IN LIBRUM DE TOBIA

ADMONITIO.

VINDICATUR INPRIMIS HIC LIBER DIVO AMBROSIO; cujus doctrina de usuris, ac de sacro Tobiæ libro defenditur.

Extra controversiam est hanc lucubrationem aliquot constare sermonibus, quos perlecto [a] *in Ecclesia Tobiæ libro diebus* [b] *diversis habuit Ambrosius. Istic in pauca contractis quæ* [c] *in sacra Tobiæ historia de virtutibus sancti hujus viri memorantur, illud accuratius expendit atque amplificat, quod de pecunia ab eodem Tobia Gabelo consanguineo suo commodata,* [d] *& non nisi obitu, uti putabat, jam imminente repetita scriptum legimus. Hinc arrepta ansa in usuram quæ frequentissima erat ea tempestate,* [e] *invehitur. Probat eam malum esse, & exsecrandum* [f] *id quidem, utpote divina lege prohibitum, neque idololatria* [g] *atque homicidio levius. Describit atque acriter reprehendit* [h] *sceleratas fœneratorum technas, quibus illi egenos homines ad pecuniam suam cum solvendi fœnoris conditione accipiendam cogunt. Verum cum isti nimium in avaritia sua obfirmati viderentur, sermonem ad debitores convertens,* [i] *in quantas miserias contrahendis usuris se conjiciant oratione admodum vehementi repræsentat. Redit nihilominus ad inhumanitatem fœneratorum, qui* heredes novos, & adolescentulos divites [k] *quo deprædentur facultates eorum, inducunt ut a se pecuniam sub usurarum lege mutuentur: quorum calamitatem, siquidem se decipi ab illis passi fuerint, non sine commiseratione ob oculos ponit. Multo adhuc impensius miseratur vices puerorum infelicium,* [l] *quos ipsi parentes ut fœneratorum crudelitati facerent satis, venum exponere adigebantur. Hanc autem divitum feritatem testatur eousque processisse,* [m] *ut ii sepultura ipsa debitorum suorum cadavera prohiberent. Docet deinde nihil omnino quod perfidiæ fœneratorum non cedat, reperiri; quippe qui astutia sua spoliare aleatores,* [n] *& Hunnos ferocissimam omnium nationum sibi subjicere potuerint. Quamobrem ad eorum descriptionem redit,* [o] *quæ oriuntur ex tanto malo; quod quidem tum vetere tum novo Testamento proscribi Achilleis, ut vocant, argumentis* [p] *demonstrat. Ad hæc fœneratores ad aliud utilioris usuræ genus cohortatus, in quo* usura & pignus spiritale *consistant,* [q] *fuse declarat. Tum reprehensis iis qui fidejussores inducunt ad spondendum;* [r] *eisdem fidejussoribus quam ipsos in spondendo sequi rationem conveniat, aperit. Denique ut in hoc unde profecta est, oratio desinat, repetit* [s] *propositum Tobiæ exemplum, & quas potissimum virtutes discere ex eo debeamus, paucis indicat.*

a Cap. 1. n. 1. b Cap. 23. num. 87. c Cap. 1. 2. d Cap. 2. n. 6. e Cap. 2. et seq. f Cap. 2. 14. 15. et seq. g Cap. 4. h Cap. 3 et 4. i Cap. 4. et 5. k Cap. 6. et 7. l Cap. 8. m Cap. 10. n Cap. 11. o Cap. 12. et 13. p Cap. 14. q Cap. 18. et seq. r Cap. 23. s Cap. 24.

Non mirari certe non possumus, quid venerit in mentem Erasmo & post eum aliis nonnullis, ut pulcherrimum hunc librum quo tantopere permoti fuere [t] *fœneratores, Ambrosio, quemadmodum Cocus* [u] *ac Rivetus* [x] *adserunt, abjudicarent. Minime sane obscurum est eo nihil omnino contineri quod ab ingenio & charactere Ambrosiano dissideat. Etenim quamvis illic verborum lusus paulo frequentiores, quam in aliis sancti Præsulis tractatibus advertere sit, id quidem vel materia quæ etiam non quærenti interdum allusiones hujuscemodi suppeditat, vel alii alicui causæ tribui potest. Verum quid opponet Erasmus auctoritati sancti Augustini,* [y] *a quo hic liber expressis verbis sub Ambrosii nomine allegatur? Negaturusne est Tobiæ occasione contra fœneratores verba fecisse beatum Antistitem; cum idem ipse exemplo illius Prophetæ ad eos compugnandos conatus fuerit* [z] *Vigilium Tridenti Episcopum impellere? Ecquis etiam non deprehendat quanta sit eorum quæ in ea epistola dicuntur contractius, cum hac tota commentatione consensio? Ad extremum quid repositurus est objicientibus tam multos locos, qui ex Basilio* [a] *translati, hoc in tractatu pro more Ambrosii passim occurrunt?*

t Cap. 23. num. 87. u Lib. Censura quorumdam script. etc. x Critici sacri lib. 3. cap. 18. y Lib. 1. contr. Jul. Pelag. c. 3. z Epist. 23. ad Vigil. a Homil. 2. in psal. 14.

Videmus reapse Doctorem nostrum partem hujus libri minime contemnendam ex secunda Basilii homilia in Psalmum XIV. *ubi de sola usuræ materia tractatur, mutuatum esse.*

Quin

Quin etiam observamus locos aliquot, in quibus verbum de verbo redditum est. Verumtamen ut multa apud Basilium reperias, quæ prætermissa voluit Ambrosius, ita in his ipsis quæ ex homilia Basiliana desumta sunt, non pauca mutavit vel transposuit, ut ea commodius suum quadrarent ad propositum. Postremo haud plura e fonte illo græco, quam e proprio hausit, non solum si ea spectes quæ de Tobia istic traduntur, sed etiam si ea quæ præcipiuntur de usura & pignore spiritali; quo loco [a] vir sanctus quamdam sequi videtur Philonis Iudæi [b] sententiam, quam admodum christiane pertractat.

De tempore quo lucubrata est Ambrosiana hæc disputatio, nihil certi habemus: conjecturarum autem quæ solæ ad illud investigandum nobis suppetunt, judicium volumus esse penes lectorem. Satis quidem constat sanctum Doctorem adversus fœneratores antequam ad Vigilium in Tridentina sede recens collocatum scriberet, [c] sermonem habuisse. Nemini enim verisimile sit eum laborasse, ut juvenem illum episcopum ad impugnandum fœnus excitaret; cum interim ipsemet hac in re altum servaret silentium. At vero suum eidem epistolæ annum adsignare etsi non ita sit in promtu; nihilominus tamen alibi non sine probabili ratione dicturi sumus eum annum videri non alium fuisse, quam ab octuagesimo quinto trecentesimum, aut alium aliquem ab eodem minime remotum. Aliunde quæ de Hunnorum alea narrat Ambrosius, [d] non potuit ante extremum Valentis imperium accipere, hoc est, post annum CCCLXXVI. quo tradunt historici cœpisse barbaram hanc gentem innotescere. Hinc consequitur opellam hanc intermedio tempori haud absurde adscribi posse, ac forsan anno CCCLXXVII. vel alii cuipiam e proxime sequentibus. Neque enim facile quis credat episcopalem Ambrosii vigilantiam ita obtorpuisse, ut non ubi primum licuerit, in exscindendo vitio quod regnabat tanta cum atrocitate ac insolentia, desudaret.

Arbitramur e Catholicis fore neminem, qui Ambrosii doctrinæ de usura libenti animo non subscribat; cum ea non modo Basilii & aliorum Patrum, verum etiam sacrorum codicum auctoritate muniatur. Sed cujusmodi judicium feremus de Cl. Salmasio, [e] & novis quibusdam ejusdem communionis auctoribus, qui doctori nostro frontibus adversis pugnantia defendere ausi sunt? Enim vero docet Ambrosius [f] creditori quidquam præter sortem accipere licitum non esse: Salmasius hoc ipsum licere [g] adseverat. Ambrosius legibus cum veteris tum novi Testamenti hoc numquam non vetitum fuisse [h] adserit: Salmasius id in antiquo fœdere intolerandum fuisse jugum, quod in novo fuerit a Christo sublatum, [i] acriter contendit. Ambrosius usuram affirmat crimen esse haud multo levius, immo & quodammodo deterius homicidio [k] atque indololatria: [l] Salmasius eam naturali jure semper fuisse permissam jurat. Ambrosius inanes compensationum [m] prætextus rejicit: Salmasius illos admittit [n] ac propugnat. Demum alteri usura innumerabilium malorum [o] scaturigo est: alteri autem origo est tam multiplicium bonorum, ut ea sublata neget [p] imperia ac respublicas posse consistere. Quid usquam amborum sententiis discrepantius? Non est nostri instituti hoc loco doctrinam S. Antistis confirmare, ac ejusdem cum aliorum Patrum placitis summum hac in materia consensum exponere. Hoc jam præstitum est a docto quodam Theologo in tractatu gallice scripto, & Parisiis anno MDCLXXI. in lucem edito sub hac inscriptione: Lactantii defensio circa usuram; nec non a domino du Tertre in libro cui titulus: Usura exposita & condemnata; postremo secutis annis quod esset in hac materia Christianorum officium in ethicis quibusdam commentationibus patefactum est. Unum igitur hic addere nobis satis est; nimirum Ambrosium atque alios Patres in penetrando Scripturæ sensu non minus acutos fuisse quam illos usuræ patronos, qui nihil fere aliud quam cavillationes quibus Ambrosii tempore fœneratores utebantur, quasi frigefactam crambem recoxerunt.

Quid restabat aliud istis trapezitarum apologistis, nisi ut ad minuendum Ambrosianorum argumentorum numerum sacram libri Tobiæ auctoritatem in dubio ponerent? Hoc ii magna fecere cum audacia. Verum quidem est eumdem librum a Patribus nonnullis [q] catalogo in quem canonicos codices retulerunt, inscriptum non esse; quod videlicet in Hebræo canone desideraretur. Sed qui nominatim illud operis rejecerit, vix quemquam invenias. Testatur alicubi Hieronymus [r] in canone Judaico illud inter canonicas Scripturas non admitti: verum alio loco ipsum [s] his, inquit, quæ agiographa memorant, Judæi manciparunt. Idem ejusdem Patris testimonio publice in Ecclesia legebatur; nec non [t] usurpabatur ab ecclesiasticis viris. Unde liquido cognoscimus hunc librum id temporis nondum ab Ecclesia in ullo Concilio, ut postea factum est, probatum fuisse, at quodam tacito consensu admissum. Ambrosius illum pro divino & canonico [u] numquam non habuit, cui hac in re suffragati e veteribus Patribus [x] longe plurimi Synodis a quibus in album

a Cap. 20.
b Lib. de Somniis
c Epist. 23. ad Vigil.
d Cap. 11.
e Lib. de Usuris & lib. de Modo usur. et Dissert. de fœnore Trapez.
f Cap. 14. num. 48. et Cap. 15. num. 51.
g De Trapez. fœn. Præfat. et alibi.
h Cap. 14. 15. etc.
i De Trapez. fœner. pag. 5.
k Cap. 4. et 14 etc.
l De Trapez. fœner. pag. 18.
m Cap. 3. num. 10.
n De Trapez. fœnor.
o Cap. 3. etc. et Cap. 12. 13. etc.
p de Usur. cap. 21. et alibi.
q Athanas. in Synop. Greg. Naz. Car. de lib. sac. Melito et Origen. apud Euseb. Hist. lib. 4. cap. 26. et lib. 6. c. 25. Conc. Laodic.
r in Prol. Gal. Præf. in lib. Salomon.
s Præf. in Tob.
t Præf. in Jonam.
u Hic cap. 1. num. 1. et Hexaem. lib. 6. c. 4.
x Iren. l. 1. c. 34. Policarp. ep. ad Philyp. Cyprian. ad Quirin. l. 3. c. 16. et 32. et alibi. Hil. Chrisost. Clem. Alex. August. etc.

album sacrorum codicum receptus fuit, præivere. Adjici etiam hic potest videri sanctum Antistitem huic eidem libro non alium scriptorem adtribuere, quam ipsum Tobiam patrem. Qui argumentum hoc tractaverunt accuratius, [a] *prima* XII. *capita patri adscribunt, filio duo reliqua, exceptis ultimis duobus versiculis qui ab auctore quopiam ignoto, & aliquo fortasse, inquiunt, ex Tobiæ nepotibus additi sunt. Unus e recentioribus scriptoribus* [b] *memoratum librum ab utroque simul, patre nimirum & filio autumat esse compositum. Sed cum super hoc nihil usque dum pronuntiaverit Ecclesia, hic unicuique liberum est in sensu proprio abundare.*

[a] Serrar. Huet.

[b] Hay.

SAN-

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI DE TOBIA

LIBER UNUS.*

* Scriptus forte circ. an. 377.

CAPUT I.

Proponit se de Tobiæ virtutibus quas historice Scriptura commemorat, brevius dicturum: & primo qui captivitatem, & in ipsa ob exhibitam sepulturam, exsilium tulerit, narrat. Deinde quomodo reversus ab eodem officio non destiterit: ubi & hoc mortuos sepeliendi munus prædicatur.

I. LEcto prophetico libro qui inscribitur [a] Tobias, quamvis plene vobis virtutes sancti prophetæ Scriptura insinuaverit, tamen compendiario mihi sermone de ejus meritis recensendis & operibus apud vos utendum arbitror; ut ea quæ Scriptura historico more digessit latius, nos strictius comprehendamus, virtutum ejus genera velut quodam breviario colligentes.

Tob. 1. 2. & seq. 2. Fuit vir justus, misericors, hospitalis, [b] & hoc virtutum præditus choro, subiit ærumnam captivitatis, quam ferebat humiliter atque patienter, communem magis injuriam, quam privatam dolens; nec sibi virtutum suffragia nihil profuisse deplorans, sed magis eam sibi contumeliam minorem peccatorum suorum pretio illatam arbitratus. (Ibidem. 3. 1. & seq.)

Ibid. 1. 22. 3 * Meruit edictum, ne quis ex filiis captivitatis mortuum sepulturæ daret. At ille interdicto non revocabatur magis quam incitabatur, ne deserere officium pietatis, A mortis metu videretur; erat enim misericordiæ pretium, mortis pœna. Talis flagitii deprehensus reus, vix tandem per amicum potuit direpto patrimonio egenus & exsul restitui suis.

4 Iterum in his versabatur officiis; & si quid alimenti foret, peregrinum cum quo cibum sumeret, quærebat. Itaque [c] cum fessus a sepulturæ revertisset munere, appositis sibi edendi subsidiis, misso filio, quæ- (Ibidem 2. 1. & seq.) B rebat consortem convivii. Dum conviva accersitur, nuntiatis insepulti corporis reliquiis, convivium deserebat: nec putabat pium, ut ipse cibum sumeret, cum in publico corpus jaceret exanime.

5. Hoc illi quotidianum opus, & magnum opus, & magnum quidem. Nam si viventes operire nudos Lex præcipit, quanto magis debemus operire defunctos? Si viantes ad longiora deducere solemus, quan- C to magis in illam æternam domum profectos, unde jam non revertantur? *Ego*, inquit Job, *super omnem infirmum flevi*. Quis infirmior defuncto, de quo dicit Scriptura alibi: *Super mortuum plora*? Ecclesiastes autem ait: *Cor sapientium in domo luctus: cor autem stultorum in domo epulantium*. Nihil hoc officio præstantius, ei conferre qui tibi jam non possit reddere, vindicare a volatilibus, vindicare a bestiis consortem naturæ. Ferræ D hanc humanitatem defunctis corporibus detulisse produntur, homines denegabunt? (Job. 30. 25. — Eccli. 22. 11. — Eccle. 7. 5.)

CA-

a Mss. *Tobis*. Vide notam ad lib. 6. Hexaem. cap. 4. num. 17.
b Edit. omnes cum Vict. cod. *Et ob virtutes quibus præditus fuerat, subiit* &c. Codex Thuan. *Et ob virtutum quorum præditus, subiit* &c. mendose: at hoc vitium emendant reliqui mss.
* Latinius legendum conjicit, *Metuit edictum*. Sed & mss. & edit. & sensus ipse refragantur. *Edictum* autem idem est quod sequenti versu *interdictum* vocat nempe promulgata regis prohibitio.
c Ita edit. vet. ac mss. quinque. Alii autem duo, *cum a sepultura fessus reverteretur meridie*. Rom. edit.... *revertisset una die*.

CAPUT II.

Qua ratione Tobias cæcitatem tulerit, ne quid furti admitteretur caverit, & commodatam Gabelo pecuniam non repetierit, nisi senio fessus: denique quam abhorruerit a fœnore malo, cum detestatione ejusdem, & boni commendatione.

Tob. 2. 6. 10 et seq. 6. TAm sancto fessus officio Propheta dum requiescit [a] in cubiculo suo, B cadente de passerum nido albugine cæcitatem incidit, nec conquestus ingemuit, nec dixit: Hæc merces laborum meorum. Fraudari magis se doluit obsequiorum quam oculorum munere: nec cæcitatem pœnam, sed impedimentum putabat. [b] Et cum victum mercede levaret conjugis, ne quid furtivum domum suam intraret cavebat: uxor hœdum pro mercede acceperat; at ille plus honestati quam pietati consulens, C cui suam debebat alimoniam. Commendaverat proximo suo pecuniam quamdam quam toto vitæ suæ tempore in tanta indigentia non poposcit. Vix ubi se fessum vidit, & depositum senectute, insinuavit filio, non tam cupiens commendatum reposcere, quam sollicitus ne fraudaret heredem.

7. Quod igitur commendavit pecuniam, & non fœneravit, justi servavit officium. D Malum est enim fœnus quo quæruntur usuræ: sed non illud fœnus malum, de quo scriptum est: *Fœnera proximo tuo in tempore necessitatis illius*. (*Eccli. 29. 2.*) Nam & David ait: *Justus miseretur & commodat*. (*Psal. 36. 21.*) Aliud illud fœnus est jure exsecrabile, dare in usuram pecuniam, quod Lex prohibet. (*Deut. 23. 19*) Sed Tobias hoc refugiebat, qui monebat filium, (*Tob. 4. 6. et seq.*) ne præceptum Domini præteriret, ut ex substantia sua eleemosynam faceret, non pecuniam fœneraret, non averteret faciem E suam ab ullo paupere. Hæc qui monet, condemnat usuras fœnoris, ex quo multi quæstum fecerunt, & multis commodare pecunias negotiatio fuit. Et quidem eam prohibuerunt sancti.

8. Quo gravius malum fœnus est, eo laudabilior qui illud refugit. Da pecuniam si habes, prosit alii quæ tibi otiosa est. Da quasi non recepturus, ut lucro cedat, si reddita F fuerit. Qui non reddit pecuniam, reddit gratiam: si fraudaris pecunia, acquiris justitiam; justus est enim qui miseretur & com- A modat. Si amittitur pecunia, comparatur misericordia. Scriptum est enim: *Qui facit misericordiam, fœnerat proximo*. (*Eccli. 29. 1.*)

CAPUT III.

Ambrosius fœneratorum inbumanitatem in pauperes, & eorum artes quibus illos sibi addicunt, oculis subjicit; ac demum in eosdem invebitur.

B 9. MUlti dispendii metu non fœnerant, dum fraudem verentur. Et hoc est quod petentibus consueverunt referre. Horum unicuique dicitur: *Perde pecuniam propter fratrem & amicum, & non abscondas illam sub lapide in perditionem. Pone thesaurum tuum in præceptis Altissimi, & proderit tibi magis quam aurum*. (*Ibidem 13. et 14.*) Sed obsurduerunt aures hominum ad tam saluta- C ria præcepta, & maxime divites ære illo suæ pecuniæ aures clausas habent. Dum pecuniam numerant, * responsa non audiunt. Simul ut aliquis necessitate constrictus, aut pro suorum redemtione sollicitus, quos captivos barbarus vendit, rogare cœperit, statim dives vultum avertit, naturam non recognoscit, humilitatem supplicis non miseretur, necessitatem non sublevat, fragilitatem commu- D nem non considerat, stat inflexibilis, resupinus, non precibus inclinatur, non lacrymis movetur, non ejulatibus frangitur, jurans quod non habeat, immo & ipse fœneratorem requirat, ut necessitatibus subveniat suis. Quid addis duritiæ & avaritiæ tuæ sacramentum? Non absolveris perjurio, sed ligaris.

10. At ubi usurarum mentio facta fuerit, aut pignoris; tunc dejecto superci- E lio fœnerator arridet, & quem ante sibi cognitum denegabat, eumdem tamquam paternam amicitiam recordatus osculo excipit, hereditariæ pignus caritatis appellat, flere prohibet. Quæremus, inquit, domi si quid nobis pecuniæ est, frangam propter te argentum paternum quod fabrefactum est, plurimum damni erit: quæ usuræ compensabunt pretia * emblematum? Sed pro amico dispen- F dium non reformidabo, cum reddideris, reficiam. Itaque antequam det, recipere festinat: & qui in summa subvenire se dicit, usuras exigit. Kalendis, inquit, usu-

a Edit. Rom. *juxta parietem aulæ, cadente de passerum nido stercore, albugine* &c. Codex Colb..... *cadente de passerum nido, albuginis* &c. ex qua lectione non incommodum sensum elicies transposita vocula *de* post vocem *stercore*. Neque tamen ei vet. edit. aliosque omnes mss. postponendos duximus. In his autem *albugo* videtur esse ipsummet avium excrementum, sic dictum a colore; unde apud Horat. lib. 1. Sat. 8. albi epitheton invenit.

b Omnes mss. ac vet. edit. in prima hujus loci parte conveniunt, quam edit. Rom. invertit ac decurtavit in hunc modum: *Et ne quid furtivum domum suam intraret, cavebat: sed victum mercede conjugis levabat. Denique*: ab hac vero ultima voce cum tribus mss. ita prosequitur, *plus honestati quam necessitati consulens, cui sua deerant, alimoniam commodaverat proximo suo quam* &c. Aliæ edit. ac potiores mss. ut in textu, nisi quod edit. habent, *cui sua deerant*, & solus Colb. præfert, *pecuniam quamdam*. Videtur autem post vocem *alimoniam*, subintelligendum, *ne quid furtivum .... cavebat*. Denique ubi edit. Gill. & Rom. *commodaverat, commodatum, commodavit*, ibi aliæ edit. ac mss. omnes, *commendaverat, commendatum, commendavit*. At non videtur prætermittendum quod ut verbum δανείζειν apud LXX. & Aquilam in bonam ac malam partem accipitur: sic *fœnerare* hic ab Ambr. & ab August. in psal. 36. usurpatur.

* *Responsa*, χρησμοί, hoc est, divinæ Scripturæ. Vide quæ notavimus lib. de Fuga sæc. cap. 4. num. 20.

* *Emblemata*, figuræ sunt atque ornamenta vasi cuipiam superaddita, quæ facile ex eodem eximi possint, dicta ἀπὸ τοῦ ἐμβάλλειν.

usuras dabis: * fœnus interim, si non habueris unde restituas, non requiro. Ita ut semel det, frequenter exagitat, & semper sibi debere efficit. Hac arte tractat virum. Itaque prius eum chirographis ligat, & adstringit vocis suæ nexibus. Numeratur pecunia, addicitur libertas, absolvitur miser minore debito, majore ligatur.

11. Talia sunt vestra, divites, beneficia. Minus datis, & plus exigitis. Talis humanitas, ut spolietis etiam cum subvenitis. Fœcundus vobis etiam pauper est ad quæstum. Usurarius est egenus, cogentibus vobis, habet quod reddat: quod impendat, non habet. Misericordes plane viri, quem alii absolvitis, vobis addicitis. Usuras solvit, qui victu indiget. An quidquam gravius? Ille medicamentum quærit, vos offertis venenum: panem implorat, gladium porrigitis: libertatem obsecrat, servitutem irrogatis: absolutionem precatur, informis laquei nodum stringitis.

CAPUT IV.

Qua ratione fœneratores Judæ & diabolo comparentur; & quid significetur nominibus creditoris, fœnoris, sortis, ac debitoris?

12. Hanc præcipue injustitiam deplorat sanctus David dicens: *Vidi iniquitatem & contradictionem in civitate; & non defecit de plateis ejus usura & dolus.* (Psal. 54. 11 & 12.) Itaque cum * proditionem Judæ subjecerit, hoc præmisit, sive quod ultra sacrilegii invidiam, conjuratis Dominicæ necis fœnoris crimen accideret, sive quod tantum sacrilegium satis abundeque usura fœnoris ultum iret. Mali fœneratores qui dederunt pecuniam ut interficerent auctorem salutis: mali & isti, qui dant ut interficiant innocentem. Et iste quoque qui pecuniam acceperit, ut proditor Judas, laqueo se & ipse suspendit. Ipsum quoque Judam hoc maledicto putavit esse damnandum, (Psal. 18. 11.) ut scrutaretur fœnerator ejus substantiam; quia quod proscriptio tyrannorum, aut latronum manus operari solet, hoc sola fœneratoris nequitia consuevit inferre. Doctiores autem ipsum fœneratori putant diabolum [a] comparatum, qui res animæ, & pretiosæ mentis patrimonium fœnore quodam usurariæ iniquitatis evertit, sic sumtu capit, sic auro illicit, sic reatu involvit, sic caput pro thesauro reposcit.

13. Quid vobis iniquius, qui nec sic capitis solutione estis contenti? Quid vobis iniquius, qui pecuniam datis, & vitam obligatis & patrimonium? Accipitis aurum argentumque pro pignore, & adhuc illum debitorem dicitis, [b] qui vobis plus credidit, quam accepit a vobis? Vos creditores adseritis, qui amplius debetis: vos, inquam, dicitis creditores, qui non homini, sed pignori credidistis. Bene fœnus appellatur quod datis, ita vile ac fœneum est.

13. Sortem dicitis quod debetur. Etenim velut urna ferali misera sors volvitur, perituri debitoris luenda supplicio. Stant pallentes rei ad sortis eventum. Non sic trepidant de quorum damnatione sors ducitur: non sic dejecti ac suspensi pavitant, de quorum captivitate exspectatur sortis eventus. Illic enim unius captivitas, hic plurimorum addicitur. Et fortasse ideo sors, quia in eventu sunt patrimonia [c] quæ sub hac sorte volvuntur. Magnum & memorabile beneficium Dei! Hoc specialiter ore prophetico prædicatur, quod in patres contulit, quia *ex usuris & iniquitate liberavit eos.* (Psal. 71. 14.) Et proprie ait: *Ex usuris liberavit eos*; quia usuræ inferunt servitutem. Quasi diceret, ex servitutis vinculo ereptos reddidit libertati.

15. Grave vocabulum debitorum. Debita peccata dicuntur. Debitores quoque criminosi appellantur; sic enim & isti sicut & illi * de capite decernunt. Culpæ tamen habent nominum suorum, ut factorum diversitatem. Debita quamvis diversæ quantitatis, unum habent nomen, unum onus, unum periculum. Nescit ergo quid poscat infelix, qui pecuniam petit mutuam: quid accipiat, ignorat.

CAPUT V.

Pecunia fœneratorum mari comparatur: banc ubi quis accepit, statim nebulonum turbam ad se adtrahit; ubi & de sortibus utriusque Testamenti. Consumta per intemperantiam illa pecunia, miserum ad vendendam supellectilem fœnerator adigit, aut inducias concedit, sed bellicis ipsis tristiores: sequitur demum nimis sera stultitiæ pœnitentia.

16. Non novit pecunia fœneratoris uno diutus loco stare, solita transire per plurimos. Uno teneri sacculo nescit, versari ac numerari expetit: usum requirit, ut acquirat usuram. Fluctus

* *Fœnus* hic pro sorte ponitur, sicut & infra c. 12. n. 39. *Nummus datur, fœnus appellatur.* Ea tamen vox sæpius usuram sonat.

* Nimirum sequentibus ejusdem psalmi versibus, quos consule.

a Vet. edit. *comparandum, qui res animæ, & pretiosa mentis patrimonium fœnerat, quodam usuraria iniquitatis sic sumtu capit* &c. Rom. *comparandum, qui vires animæ* &c. Huic accedunt duo mss. in verbis, *qui vires animæ*, tres autem in voce, *fœnerat*. Melius alii quos secuti sumus.

b Ita mss. Thuan. Laud. Dion. & Colb. Alii autem, ac omnes edit. *qui vobis plus reddidit*. Minus bene; cum agatur de pignore quod a debitore traditur fœneratori.

c Omnes edit. *qua sub sub hac arte volvuntur*. Melius scripti eod. ut in textu.

* Lusus in verbo *de capite*, quod relatum ad criminosos idem est ac de vita, seu de pœna capitali: relatum vero ad debitores pro sorte, seu capitali summa accipitur; ut etiam seq. cap. num. 20.

ctus quidam est maris, non fructus. Pecunia numquam quiescit. Labitur, velut scopulo illisa, ita gremium debitoris percutit, & continuo relabitur eo unde processit. Cum murmure venit, cum gemitu revertitur. Frequenter tamen placidum stat ventis mare, semper fœnoris unda jactatur. Mergit naufragos, exspuit nudos, vestitos exuit, insepultos relinquit. Nummum ergo petis, & naufragium suscipis. Hinc Charybdis circumstrepit, hinc Sirenæ quæ voluptatis specie, & canoræ dulcedinis suavitate in vada deductos cæca, repetendæ domus, ut ferunt fabulæ, spe & cupiditate fraudabant.

Homer. Odyss. M.

17. Statim venditores * unguenti & diversarum specierum irruunt, velut quidam canes sagaci prædæ vagantis odore perstricti, veneratores, piscatores, aucupes, caupones quoque miscentes mero aquam, qui nobilitatem vetusti generis & patriæ, & natalem diem vini circumsonent: circumstantes repente parasiti quem ante solebant spernere, salutant, deducunt, ad lætitiam provocant, ad summum incitant dicentes: *Venite, & fruamur bonis quæ sunt, & utamur creatura tamquam in juventute celeriter: vino pretioso & unguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis antequam marcescant, nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra, ubique relinquamus signa lætitiæ, quoniam hæc est pars, & hæc est sors nostra*. Et vere sors omnis illorum facta est: tu autem remanes exsors bonorum.

Sap. 2. 6. & seq.

18. Non tales sortes tibi Scriptura monstravit. Non inter tales sortes David sanctus memorat dormiendum dicens: *Si dormiatis inter medias sortes*. Nam si in medio illarum dormisses sortium, id est, veteris & novi Testamenti, non te pecuniæ cupiditas in voraginem deterrimi fœnoris demersisset, gratia spiritalis fidei tibi dedisset argentum, & in speciem auri divinæ sapientiæ institutione formasset. Etenim si nos unum testimonium divinæ scripturæ posuimus, & luxuriosum illud convivium declinavimus, utique potuit & iste salvari, si oraculis cælestibus inhæsisset.

Psal. 67. 14.

19. Revertamur tamen ad convivium, non ut ejus degustemus epulas, sed cavendas aliis demonstremus. Oneratur mensa peregrinis & exquisitis cibis: adhibentur nitentes ministri, magno emti pretio, sumtu pascendi majori: bibitur in noctem, dies convivio clauditur, ebrietati deficit. Surgit ille vini plenus, vacuus opum, dormit in lucem, vigilans

A somnium putat. Etenim ut in somniis sibi videtur subito dives ex paupere, sic etiam egenus ex divite. Dum defluit interim pecunia, usura superfluit: tempus minuitur, fœnus augetur: thesaurus exinanitur, sors accumulatur: paulatim convivæ se subtrahunt, sponsores conveniunt: mane fœnerator pulsat ad januas, queritur dies solutioni transiisse præscriptos, injuriis vigilantem adoritur, in somnis B dormientem excitat. Non noctes quietæ, non dies suavis est, non sol jucundus. Detrahuntur paulatim deauratæ ac sericæ vestes, & væneunt dimidio minoris. Ponit cum lacrymis ornamenta conjux jam tristior, emta carius, vendenda vilius. In auctione pueri constituuntur mensæ ministri, * & male adsueti emtorem avertunt. Offertur pecunia creditori: Vix, inquit, hæc solvit usuram, caput C debes.

20. Redit exhausto patrimonio capitis reus; & imminuto fœnore, accipit inducias tristiores bellicis, quasi post biduum præliaturus. In bello enim incerta victoria, hic certa inopia: illic se clypeo tegit, hic nudus occurrit: illic lorica pectus includit, hic totus carcere includitur: illic manus telis onerat, armat sagittis, hic ære vacuas offert vinculis alligandas. Ducitur pleD rumque uterque captivus: ille habet quem accuset adversum belli eventum, hic præter se quem accuset, non habet. NIHIL est intolerabilius hac miseria, quæ excusari non potest. Acerbat conscientia pondus injuriæ.

21. Tunc secum reputat, tunc Scripturas recordatur, tunc dicit: Nonne mihi scriptum est: *Bibe aquam de tuis vasis, & de tuorum puteorum fontibus?* Quid mihi E cum puteo fœneratoris, ubi & aqua includitur? Suaviora erant olera cum securitate, [a] quam alienæ epulæ pastæ cum sollicitudine. Non oportuit aliena quærere. Deinde incideram debita, de meis oportuit fontibus remedium quærere. Erant domi vasa minutiora: melius erat ministerium deesse, quam cibum: melius vestem vænalem proponere, quam libertatem addicere. Quid profuit quod puF blicare paupertatem meam verecundatus sum? Ecce alius publicavit. Ego nolui * nutritores vendere, ecce alius adjudicat.

Prov. 5. 15.

Prov. 15. 17.

22. Sera hæc consideratio. Tunc decuit metuisse tuis, cum acciperes aliena: tunc decuit succurrere, cum vulnera prima proserperent. Melius fuerat in principio tenuare sumtum, & necessitatem debiti rei faliaris angustiis allevare, quam ut

* Per *unguentum*, intellige oleum aromatis conditum: & per *species*, odores atque aromata, quibus ad delicias abutuntur voluptuosi.

* *Male adsueti*, hoc est, non edocti a mangone, quo pacto emtorem allicere debeant: vel *male adsueti*, hoc est, deliciis, non autem utilioribus artibus adsueti.

a Ita edit. Am. Era. & Rom. cum tribus mss. Gill. cum aliis totidem, *quam alieno ære epulæ* &c. Thuan. solus, *quam alieno epulæ* &c. Ubi forte subintelligendum *domicilio*, vel *convivio*.

* *Nutritores* servi, queis liberorum committebatur educatio.

ut ad horam ditatus alienis, postea exueris & propriis.

CAPUT VI.

Quanta moliantur fœneratores; ut incautos adolescentes deprædentur.

23. ACcusamus debitorem quod imprudentius se gesserit: sed tamen nihil nequius fœneratoribus, qui aliena damna lucra sua arbitrantur; & dispendio suo deputant quidquid ab aliis possidetur. Aucupantur heredes novos, adolescentulos divites explorant per suos, adjungunt se, simulantes paternam & avitam amicitiam, volunt domesticas eorum cognoscere necessitates. Si quam causam invenerint, accusant verecundiam, pudorem arguunt, quod non ante de se speratum fuerit atque præsumtum. Sin vero nullos laqueos alicujus necessitatis offenderint, intexunt tabulas, aiunt nobile prædium esse vænale, amplam domum: accumulant proventus fructuum, annuos reditus exaggerant, hortantur ut coemant. Similiter faciunt pretiosas vestes, & monilia nobilia prædicantes. Neganti se habere pecuniam, ingerunt suam dicentes: Utere ut tua: de fructibus emtæ possessionis pretium multiplicabis, debitam reddes.

24. Prætendunt alienos fundos adolescenti, ut eum suis exspolient: tendunt retia, simul ut indagine cincta spatia fuerit ingressus, cogunt eum in retia cautionum, laqueos usurarum: petunt obligari sibi avitum * prætorium, paternum sepulcrum: præstituitur dies solutioni, dissimulatur conventio, quando potest solutio sustineri; ubi satis securum reddiderint, repente ingruunt, & instant vehementius, causanti incumbunt dicentes: Tu possides tua prædia, nos nostram pecuniam non habemus: aurum dedimus, * lignum tenemus: tibi fructuum emolumenta procedunt, nobis nihil accrescit pecuniæ. Otiosa causatio est, saltem renovetur chirographum.

CAPUT VII.

Quam sollicite fœneratorem fugiat debitor, & cujusmodi sit utriusque occursus: quomodo hic dilatione accepta magis irretitus ad vendenda prædia adigatur: ac tandem omnibus destitutus & ad vincula paratus in desperationem incidat?

25. ITaque dum primum adolescens nihil putat de vestibus suis, aut etiam possessionibus esse vendendum, ad hæc

A facienda poscit dilationem. Usuræ applicantur ad sortem, accumulatur centesima. Jam suspirare incipit, jam malum suum agnoscere. Die ac nocte usuram cogitat: quidquid occurrerit, fœneratorem putat: quidquid crepuerit, vocem sibi videtur fœneratoris audire. Si habes, cur non solvis? Si non habes, cur malum malo adjungis, & de vulnere remedium quæris? Cur quotidie obsidionem
B pateris fœneratoris, expugnationem times? Vetus sententia est: *Fœneratoris & debitoris sibi occurrentium, prospectum amborum facit Dominus.* (Prov. 29. 13.) Alter quasi canis prædam requirit, alter quasi fera prædonem declinat: ille quasi leo quærit quem devoret, iste quasi bos juvenculus prædonis impetum reformidat: ille quasi acci-
C piter unguibus olorem quærit invadere, iste quasi anser aut fulica, mavult se vel in prærupta dejicere, vel in profunda demergere, quam istum humani corporis accipitrem sustinere. Quid quotidie fugis? Et si non occurrat fœnerator, occurrit tibi inopia tamquam bonus cursor. Ambos ergo videt Dominus, fœneratorem, & debitorem: occurrentes sibi spectat ambos, testis alterius iniquitatis, alterius in-
D juriæ: illius avaritiam condemnat, hujus stultitiam. Ille gressus debitoris singulos numerat, aucupatur deflexus: iste continuo post columnas caput obumbrat. Nullam enim habet debitor auctoritatem. Ambobus in digitis usurarum repetitur sæpius calculatio. Par cura, sed dispar affectus. Alter lætatur incremento fœnoris, alter cumulo debitionis affligitur. Ille quæstus numerat, hic æru-
E mnas.

26. Quid fugis hominem quem poteras & non timere? Quid fugis, aut quousque fugies? Si quis pulsaverit nocte, fœneratorem putas, sub lectum illico: si quem subito intrare senseris, tu foras exsilis. Canis latrat, & cor tuum palpitat, sudor effunditur, anhelitus quatit artus: quæris quid mentiaris, ut fœneratorem differas;
F & cum dilationem impetraveris, gaudes. Fœnore tuo simulat fœnerator gravari: sed libenter impertit, quasi venator qui ferram cinxerit, securus est prædæ. Tu oscularis caput, amplecteris genua, & quasi cervus sagitta toxicata ictus, paululum procedens, tandem victus veneno procumbis: aut quasi piscis qui fuscina fuerit infixus, quocumque fugerit, vulnus vehit. Et vere piscis ille in esca mortem devorat, ille hamum glutit, dum cibum quærit; sed tamen hamum non vidit, quem tegit præda: tu hamum cernis, & glutis. Hamus tuus fœnus est creditoris: hamum voras, sed vermis te semper obrodit.

* *Prætorium* hoc loco sumitur non pro domo prætoris, aut ejus qui præesset exercitui, sed pro domo ruri ad delicias ædificata; quo sensu non semel apud Titum Livium invenitur.

* Hoc est, ligneas tabulas cera obductas, in quibus fœnoris cautio scribi solebat.

dit. Ipsa est esca quæ decipit. Itaque & tibi fœnoris nec cibus usui est, & hamus vulneri. An ignoras quia semel illaqueatus nodo, se magis, si fugiat, ipse constringit; & intra retia positus fugiendo magis dejicit super se retia? In plateas fugis, cum intra parietes tutus esse non possis. Inveniet te cum voluerit fœnerator. Denique ubi tempus impleveris, sicut lupus nocte irruit, dormire non sinit, [a] exspectato die ad publicum trahit, aut tabulis venditionis cogit subscribere. Ut fureris pudoris dispendium, subscribis illico, vendíturus avitum sepulcrum, paternæ sane ut prætexatur aliquid verecundiæ: emitur jejunum solum, jactatur quod infœcunda vendiderit, dispendiis oneraverit debitorem, & superioris temporis adscribuntur dispendiis damna præsentis. Mox & laudata venduntur, & inferuntur jam non instrumenta, sed vincula.

27. Tamen adhuc quærendi fidejussores. Tribuuntur induciæ non ut prædam libertatis inveniat, sed ut consortem servitutis adjungat, qui se societ ærumnoso. At quid juvare potest alienæ calamitatis accessio? Jam & amici fugiunt, convivæ non recognoscunt: ipse quoque conspectus omnium refugit, & ut pugil ictus varios concertantium, ita iste honestorum vitat occursus, & sollicitus, ubi in aliquem offenderit, vigilanti exit obtutu. Redit paratus ad vincula, redit mortem optans, cogitans eam sibi, si moreretur, quietem inferre. Redit misere se ipse condemnans, quod alienam pecuniam non refugerit, & fœneratoris se ære devinxerit.

28. O quantos miseros aliena fecerunt bona! Quid, inquit, tibi ut bibas aquam Geon? Quid, inquam, tibi ut biberes calicem fœneratoris? Multi, inquit, mutuati ad tempus, & necessitatibus consuluerunt suis, & pecuniam reddiderunt. Et quanti se propter fœnus strangulaverunt? Illos consideras, hos non enumeras: reminisceris evasisse aliquos, non reminisceris oppetisse: nummos redditos imputas, laqueos appetitos non computas, quos deformitati tam dedecorosæ conventionis plerique verecundiores ad contumeliam, fragiliores ad injuriam, expetito interitu prætulerunt, opprobrium vitæ amplius quam mortis supplicium pertimescentes. *Hier. 2. 18.*

CAPUT VIII.

Liberos pro paternis debitis per summam indignitatem sub hasta venire: sed huic malo subvenire posse neminem, cum expleri nequeat fœneratoris avaritia; quam in rem Scripturæ locus explicatur, simulque ostenditur materiam prævaricationis esse fœnerationem.

29. Vidi ego miserabile spectaculum, liberos pro paterno debito in auctionem deduci, & teneri calamitatis heredes, qui non essent participes successionis; & hoc tam immane flagitium non erubescere creditorem. Instat, urget, addicit. Mea, inquit, nutriti pecunia, pro alimonia servitium recognoscant, pro sumtu licitationem subeant. Agitetur hasta de pretiis singulorum. Non immerito hasta agitatur, ubi caput quæritur: non immerito ad auctionem pervenitur, ubi sors poscitur. Hæc est fœneratoris inhumanitas, hæc debitoris stultitia; ut filiis quibus non relinquit pecuniam, libertatem auferat, pro testamento chyrographum dimittat, pro emolumento hereditatis syngrapham obligationis. Quid sibi vult paterni in liberos scriptura maledicti, ubi nulla est impii offensa peccati? An potest durius aliquod esse maledictum, graviusque servitium? Et illa sæpe post mortem habet defunctus compendia, quod non spectat miserias filiorum.

30. Vendit plerumque & pater liberos auctoritate generationis, sed non voce pietatis: ad auctionem pudibundo vultu miseros trahit dicens: Solvite filii gulæ meæ sumtum, solvite paternæ mensæ pretium: vomite quod non devorastis, reddite quod non accepistis; hoc meliores, quod vestro pretio redimitis patrem, vestra servitute paternam emitis libertatem.

31. Esto ut aliquis qui subvenire possit, accedat. Quis tantam expleat Charybdim; quis rationes fœneratoris agnoscat; quis avaritiam satiet; quæ non iste pretia exaggeret, cum viderit redemtores? Non enim suo magis lucro quam alieno detrimento pascitur. Vera profecto vera est, utpote Dei, divina sententia, qui cum iratus esset propter impietatem populi Judæorum, quod post deos abiret alienos: *Cui*, inquit, *vendidi vos fœneratori?* *Esai. 50. 1.* Venditur enim qui obligatus fœneratori fuerit, & venditur non uno pretio, sed quotidiano: venditur non cum definitione, sed cum accessione diuturna. Nova usurarum auctio per menses singulos, nova sub quotidiana licitatione venditio. Qui

[a] Edit. omnes, *ex lecto ad publicum trahit*. Non incommode; sed tamen contra communem mss. consensum.

Qui plus obtulerit, trahit semper, venalis addicitur, numquam quasi venditus æstimatur. Magna igitur vis cælestis sententiæ. Non satis judicavit Dominus dicere: *Cui vendidi vos;* sed addidit, *fœneratori?* Offensus nihil potuit gravius invenire, quo vindicaret in perfidos. Derelictus expostulat, cur ita fugerint salutis auctorem, [a] quasi fœneratori eos alicui Dominus vendidisset digna pœna. Dominum relinquentes habent servi quod amplius quam carceris pœnas & vincula reformident: habent liberi quod paveant pro libertatis incuria.

32. Simul illud adverte, quod fœneratio prævaricationis materia judicata sit: quod is facile recedat a Domino, qui fœneratori se potuerit obligare. Fœnus enim radix mendacii, causa perfidiæ est. *Ego*, inquit, *vos non vendidi: sed peccatis vestris venditi estis*. [Ibidem.] Ergo qui se fœneratori obligat, ipse se vendit; & quod pejus est, vendit se non ære, sed culpa.

CAPUT IX.

Peccati fœneratorem diabolum esse, qui Salvatori etiam divitias suas ostentarit: ei fœneratorem haud absimilem; atque ibidem de centesima usura, ac centesima ove; deque creditoris nomine quod sibi imponit verus exactor.

33. QUis iste peccati est fœnerator, nisi diabolus, a quo Eva mutuata peccatum obnoxiæ successionis, usuris defœneravit omne genus humanum? [S. August. lib. 1. cont. Jul. Pelag. cap. 3.] Denique quasi malus fœnerator chyrographum tenuit, quod postea Dominus suo cruore delevit. Etenim quod mortis erat scriptum apicibus, debuit morte dissolvi. Fœnerator ergo diabolus. Denique ostendebat Salvatori divitias suas dicens: *Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me*. [Matth. 4. 9.] At vero Dominus æris solutor alieni, nihil debebat, qui poterat dicere: *Ecce venit hujus mundi princeps, & in me* [b] *suum non invenit nihil*. [Johan 14. 30] Nihil debebat, sed solvebat pro omnibus, sicut ipse testatur dicens: *Quæ non rapui tunc exsolvebam*. [Psal. 68. 5.]

34. Quid distat malitia hujus principis mundi? Fœnerator pecuniæ caput obligat, * manum tenet, sorte ducit. O nomen triste de dulci! Dominus ovem centesimam liberavit: illa centesima salutis, hæc mortis est; & terra bona centuplum fructum reddit. Væ iis qui dicunt quod amarum est, dulce; & quod dulce, amarum! Quid amarius usura, quid dulcius gratia? Nonne hoc ipso sermone quo centesimam appellant, revocare deberent in memoriam Redemtorem, qui venit centesimam ovem salvare, non perdere?

35. Quis gravior exactor est? Et hoc triste nomen. Denique Dominus ait: *Populus meus, exactores vestri circumscribunt vos*. [Esaia 3. 14.] Et in Evangelio habes: *Dum vadis cum adversario tuo ad magistratum, da operam liberari ab illo; ne forte perducat te ad judicem, & judex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem*. [Luc. 12. 58.] Quis iste sit exactor agnosce, qui etiam novissimum quadrantem exigit, & idem se creditorem vocat, atque in hoc etiam nomine fraudem facit: ut qui veneni pocula melle illinit, ut sub grato odore mors lateat, atque illita calicis ora vim fraudis abscondant. Creditor prætexitur quasi fidelis; & quasi incredulus, ad quem fidelis oppignorat.

CAPUT X.

Fœneratoris ne debitoris cadaver ad sepulturam efferretur, prohibentis historia.

36. QUoties vidi a fœneratoribus teneri defunctos pro pignore, & negari tumulum, dum fœnus exposcitur? Quibus ego acquievi libenter, ut suum constringerent debitorem, ut electo eo, fidejussor evaderet; hæ sunt enim fœneratoris leges. Dixi itaque: Tenete reum vestrum; & ne vobis possit elabi, domum ducite, claudite in cubiculo vestro, carnificibus duriores; quoniam quem vos tenetis, carcer non suscipit, exactor absolvit: peccatorum reos post mortem carcer emittit, vos clauditis: legum severitate defunctus absolvitur, vobis tenetur. Certe hic sortem suam jam memoratur implesse: non invideo tamen, pignus vestrum reservate. Nihil interest inter funus & fœnus, nihil inter mortem distat & sortem: personat, personat funebrem ululatum fœnoris usura. Nunc vere * capite minutus est quem convenitis; vehementioribus tamen nexibus alligate, ne vincula vestra non sentiat: durus & rigidus est debitor, & qui non jam noverit erubescere. Unum sane est quod non timere possitis, quia poscere non novit alimenta.

37. Jussi igitur levari corpus, & ad fœneratoris domum exequiarum ordinem duci: sed etiam inde [c] clausorum mugitu talia personabant. Ibi quoque funus esse crederes, ibi mortuos plangi putares: nec falle-

a Hic vet. edit. ac Rom. in eo tantum dissident, quod illæ omissa voce, *eos*, sensum non nisi post vocem, *relinquentes*, absolvunt. Mss. vero in punctis figendis parum constantes, habent vocem, *eos*, cum edit. Rom. Solus Colb. ita locum exhibet forsan non male, *quasi fœneratori eos* .... *dominum relinquentis. Habent servi* &c.

b Omnes edit. ac mss. aliquot, *suum nihil invenit*. Antiquiores vero, *suum non invenit nihil*. Quam lectionem Ambrosius explicat lib. de Fuga sæculi cap. 4. num. 24.

* *Manum tenet*, id est syngrapham debitoris manu subscriptam.

* *Capite minutus*, hoc est, nobilitatis dejectus gradu, atque in plebeiorum hominum ordinem rejectus.

c Rom. edit. *clausorum mugitus ad alta personabant*. At nobiscum vet. edit. & mss. consentiunt, nisi quod illæ scriptoris vitio pro, *clausorum*, habent, *plausorum*. Porro post voces, *talia personabant*, videtur subintelligendum, *quæ ita in exequiis personant*.

fallebat sententia, nisi quod plures constabat illic esse morituros. Victus religionis consuetudine fœnerator (nam alibi suscipi pignora etiam ista dicuntur) rogat ut ad tumuli locum reliquiæ deferantur: tunc tantum vidi humanos fœneratores gravari me; tamen ego eorum humanitatem memorabam prospicere, ne postea se quererentur fraudatos esse, donec feretro colla subjecti, ipsi defunctum ad sepulcra deducerent, graviori mœrore deflentes pecuniæ suæ funus.

CAPUT XI.

Usura etiam ab aleatoribus exigitur, quorum in lusu varia fortuna est, sed lucrum cedit fœneratori. Hujus in illos quanta tyrannis, & quæ leges aleatorum? Postremo barbarorum quorumdam furor in aleam describitur.

38. Aliud non minoris acerbitatis accipite. Observant isti aleatorum conventicula, & perdentis ærumnam commoditatem suam judicant: spondent pro singulis. Varios primo sors ludit eventus, ad diversos sæpe transfertur victoria, stipendiaque ejus vicissim atque ærumna mutantur: omnes vincuntur & vincunt, fœnerator solus acquirit: penes alios inane nomen quod vicerint, penes fœneratorem solum fructus est, non annuus, sed momentarius: illi soli faciunt lucrum in omnium detrimento, illis solis est usura victoriæ. Videas reliquos subito egentes, repente divites, deinde nudos, singulis jactibus statum mutantes. Versatur enim eorum vita, ut tessera: volvitur census in tabula, fit ludus de periculo, & de ludo periculum: quot propositiones, tot proscriptiones. Clamor plaudentium, fletus despoliatorum, gemitus deplorantium. [a] Sedet inter hos creditor ut tyrannus, damnans unumquemque sorte capitali, agitat hastas, feralem instituit de singulorum exuviis auctionem: alios proscriptioni addicit, alios servituti: non tanti occisi sub tyrannis sunt. Vitæ igitur hanc aleam rectius dixerim, quam pecuniæ; sub momento fertur, quod valeat in æternum.

A Ebrietas judicat, & nullus appellat. Habet & alea suas leges, quas fori jura non solvant. Notatur, si credi potest, infamia, qui putaverit renitendum, & infamium sententia gravius quam censura judicialis inurit opprobrium; quoniam qui apud judicem damnantur, apud illos gloriosi sunt: qui apud illos damnantur, apud judicem criminosi sunt. Nobile constituit Moyses seniorum judicium *Exod. 18.*: hi tamen de levioribus judi-
B cabant; verbum grave, hoc est, de potioribus negotiis Moysi judicio reservare consueverant. Hic dicitur: Aleonum consilium judicavit, & plus eorum timetur potentia, [b] quam leonum. Inter has feras vivis fœnerator atque versaris. His bestiis cibum eripis, his tetrior æstimaris, his crudelior plus timeris.

39. Ferunt Chunorum populos [c] omnibus bellum inferre rationibus, fœnerato-
C ribus, tamen esse subjectos; & cum sine legibus vivant, aleæ solius legibus obedire, [*] in procinctu ludere, tesseras simul & arma portare, [d] & plures suis quam hostilibus jactibus interire: in victoria sua captivos fieri, & spolia suorum perpeti, quæ pati ab hoste non noverint: ideo numquam belli studia deponere; quod victus aleæ ludo, cum totius prædæ munus amiserit, ludendi subsidia requirat bellan-
D di periculo: frequenter autem tanto ardore rapi, ut cum ea quæ sola magni æstimant, victus arma tradiderit, ad unum aleæ jactum vitam suam potestati vel victoris vel fœneratoris addicat. Denique constitit quod quidam eorum & imperatori Romano cognitus in fide, pretium servitutis quam sibi tali sorte superatus intulerat, supliciis imperatæ mortis exsolverit. Premit ergo fœnerator etiam colla Chunorum, & eos urget
E in ferrum, premit barbaros suæ terrore sævitiæ.

CA-

a Edit. Rom. *Sed & hos....damnat*. Vet. edit. & cod. Vat. & Vict. *damnans*. Thuan. Laud. & Dion. *Sed & inter hos....damnans*. Colb. solus præluxit, ut scribarum lapsum, agnosceremus vocem, *sedet* in aliis mss. in duas partes dividentium.

b Cunctæ edit. *quam dæmonum*. Cuncti mss. *quam leonum*. Optime, fit enim allusio inter voces *aleonum* & *leonum*, quæ figura in hoc tractatu frequentissima est.

c Sic mss. Thuan. & aliis; cunctæ autem edit. *omnibus bellum inferre nationibus*. Male. Qui enim omnibus nationibus bellum inferre hic dici possint ii populi, quorum Ambrosii tempore levem admodum cognitionem fuisse in confesso est. Legendum itaque....*rationibus*, hoc est, omnibus modis. Siquidem, Am. Marcellino teste aliisque historicis, hujusce gentis mos erat pugnare partim circumequitando, partim excurrendo & opportune retrocedendo. Sed maxime terga vertentes magna industria jaculis hostes confodiebant. Quod autem ad hanc tantam eorumdem barbarorum in ludum insaniam, de illa apud auctores nihil omnino reperias; & Ambrosius ipse id tantum fando se se audivisse significat. Neque etiam hic omittemus memoratos populos, qui in editis omnibus Hunni scribuntur, Chunos constanter legi in mss. Qui de illis plura cognoscere voluerit, adeat Am. Marcellinum, & in eumdem Valesii, ac Lindenbergii notas: item Sozomenum, Jornandem, & alios; videat etiam quæ in Admonitione in hunc librum diximus.

* *In procinctu*, hoc est, ad ineundam pugnam armis instructi.

d Omnes edit. & mss. aliquot, *& plures suis quam hostilibus illibus interire*. Mss. duo......*hostilibus factis interire*. Alii nobiscum melius...:...*hostilibus jactibus interire*. Et. enim hostilium telorum jactibus aleæ ac tesserarum jactus hic opponuntur.

CAPUT XII.

De fœneratorum exactione, & variis vocabulis quibus utuntur. Eorum pecunia comparatur cum echidna aliisque serpentibus; ubi cur usuras Græci τόκους dixerint, explicatur.

Eccli.20.16. 40. QUid enim tetrius eo qui hodie fœnerat, & cras expetit? Et odibilis, inquit, homo hujusmodi. Oblatio quidem blanda, sed immanis exactio. Verum ipsa oblationis humanitas facit & exactionis sævitiam: protulit pecuniam, * hypotecas exigit, & in suis apothecis recondit. Una pecunia a fœneratoribus datur, & quam multa a debitoribus exiguntur? Quanta sibi fecerunt vocabula? Nummus datur, fœnus appellatur, sors dicitur, caput vocatur: æs alieno scribitur: multorum hoc capitum immane prodigium numerosam exactionem efficit: syngrapham nuncupat, chirographum nominat, hipothecas flagitat, pignus usurpat, fiducias vocat, obligationem adserit, usuras prædicat, centesimas laudat.

* 41. Echidna quædam est fœneratoris pecunia, quæ tanta mala parturit. * Echidna tamen fœcunda pœnis viscera trahens, partu suo [a] rumpitur. Et morte materna docet sobolem non esse degenerem in matrem. Igitur incipiunt esse serpentes, illam morsibus suis scindunt. Illic ubi nascitur venenum, primum probatur. Pecunia autem fœneratoris omnia mala sua concipit, parit, nutrit, atque ipsa magis in sobole sua crescit, tristi prole numerosior. Non minus flexuosa quam serpens, atque in orbem tota se colligens, ut caput servet: reliquo flagellat corpore illud solum producit ad vulnera: spiris ingentibus quos comprehenderit, ligat, solo capite interficit: salvo capite, etiam si reliqua pars ejus dilapidata fuerit, reviviscit.

A

42. Diversa quoque serpentibus sunt conveniendi & parturiendi tempora: pecunia fœnebris a die initæ conventionis crescentibus serpit usuris, quæ parturire non novit; quia dolores magis ipsa in alios transfundit. Ibi dolores ut parturientis; unde etiam τόκους Græci appellaverunt usuras, eo quod dolores partus animæ debitoris excitare videantur. Veniunt Kalendæ, parit sors centesimam: veniunt menses singuli, generantur usuræ, malorum parentum mala proles. Hæc est generatio viperarum. Crevit centesima, petitur nec solvitur, applicatur ad sortem. Fit maledictum propheticum, dolus in dolo, usura improbi seminis fœtura deterior. Itaque non jam centesima incipit esse, sed summa, hoc est, non fœnoris centesima, sed fœnus centesimæ. Psal.54.12.

B

C

CAPUT XIII.

Usuræ etymologiam prosequens ostendit illam leporibus ipsis, ac plantis quibuslibet fœcundiorem esse, fœneratorisque aviditate omnem aliam superari: dein ad institutam usuræ cum animalibus ac plantis comparationem redit.

D

43. USuram quoque ab usu arbitror dictam, quod ut vestis usu, ita usuris patrimonia scindantur. [b] Lugubre ceræ prima littera sonat. Parturit vox doloris est: quid tibi potest esse boni, quod a dolore incipit & ab obligatione? * Lepores ferunt generare simul & educare, & continuo parturire: [c] istis quoque anaglyphariis usurarum generatur & supergeneratur usura, enutritur ac nascitur, & nata jam parturit. Radices quoque arborum primo plantantur ut prendant;

E

* *Hypotheca est*, quidquid fœneratori oppignoratur, sive pignus sit quod ipsi tradatur ad servandum, sive res immobilis quæ eidem per usurarium instrumentum obligetur. Nec multum diverse nomen, *Fiducia*, de quo infra agitur, significat. Vide Gothofred. in lib. 3. Cod. Theod. Tit. de Commiss. rescind. pag. 252. & seq.

* *Echidna*, vel ut mss. *echinna*, vipera femina: de cujus partu consule Arist. lib 5. Hist. anim. cap. ult. Plin. lib. 10. Hist. natur. cap. 62. & alios. Hic autem Ambrosii locus totus e Basil. expressus est.

a Rom. edit. *rumpitur*, *& sobolem parit non sui degenerem. Matrem enim illa morsibus suis scindit. Illic ergo ubi nascitur* &c. Vet. autem, & quædam Paris. cum mss. in nostram lectionem conspirant, nisi quod in vet. edit. ac mss. Torn. & Vict. desunt ista verba: *Igitur primum incipiunt esse serpentes*.

b Edit. ant. cum mss. nonnullis, *lugubre cetera prima littera sonat, parturit vox doloris est*. Era. & Gill. posito asterisco ad vocem *cetera*, notarunt in margine, *forte græca primum*, Gill. addit, *vel cera*. Cum vero istæ minus placuissent iis qui Rom. edit. præfuerunt, ipsi marte proprio locum emendare conati sunt in hunc modum, *τόκος græce lugubre sonat: partus enim qui vox doloris est, significat*. Sed præterquam quod jam in fine capitis superioris dictum fuit de voce *τόκος*, mss. omnes huic emendationi reclamant. Ex his codex Th. ante mille annos scriptus nostram lectionem distincte præfert. Accedunt alii aliquot, ac Gill. in margine: at in mss. quibusdam ignorantia scriptorum aliquid vitii obrepsit v. g. in Laud. pro *lugubre cera*, legitur uno verbo *lugubrescere*, quod quidem aperte mendosum est. Porro ut corruptionis causa obscuritas amoveatur, observa hic agi de vocabulo *usura*, cujus prima littera u eumdem olim sonum habebat quem græca diphtongus ου, quo etiamnum ab Italis, Germanis, aliisque populis pronuntiatur. Is autem sonus cum noctuæ vocem imitetur, dicitur lugubris seu feralis; unde est illud in Ausonii Technopægnio:

Cecropiis ignota sonis ferale sonans ----υ

Videsis J. Lipsii lib. de recta pronunt. lat. linguæ, ubi agitur de hac littera. Quod vero ad vocem *cera*, idem ea valet hoc loco, ac si scriberetur *cerati codicis*, aut *tabellarum*, quo sensu passim apud probatos auctores invenitur. Itaque locus ex salebroso planus fiet, si eum hoc modo interpreteris: Prima littera tabellarum in quarum ceris usuræ vox inscribitur lugubre sonat. Quo forte sensu cap. 10. num. 35. dictum est: *Personat, personat funebrem ululatum fœnoris usura*.

* Quod hic de leporibus ex Basilii Hom. 2. in Psalm. 14. ubi alia pauculis transtulit Ambrosius noster, id præcipue cuniculis convenit; unde natum est adagium, sæpius pariunt, quam cuniculi.

c Rom. edit. *Istis quoque tocoglyphis generatur* &c. ubi procul dubio respexit ad illud Basilii, καὶ τοῖς τοκογλύφοις τὰ χρήματα ὁμοῦ δανείζεται καὶ γεννᾶται, καὶ ὑποτίκτεται. Sed nihil est causæ cur mss. atque edit. omnium lectionem abdicemus, cum voce anaglyphariis idem aptissime significetur; utraque enim vox fit ἀπὸ τοῦ γλύφειν, id est, sculpere seu fodere, unde anaglypharii dici possunt qui debitorum nomina iterum aut sæpius in tabelis suis stylo insculpunt.

dant, cum prenderint, tunc virescere incipiunt, postea pullulare: at vero pecunia fœnebris vix plantata jam pullulat. Semina tempore erumpunt, animalia tempore pariunt: *Tempus enim pariendi, & tempus moriendi: tempus plantandi, & tempus evelendi plantatum: tempus occidendi, & tempus sanandi*. Et infra: *Tempus acquirendi, & tempus reddendi: tempus custodiendi, & tempus expellendi*, ut Ecclesiastes ait: pecunia fœnebris hodie seminatur, cras fructificat: semper parit, & numquam interit: semper plantatur, vix evellitur. Vult semper fœnerator acquirere, numquam perdere: numquam custodire [a] pecuniam suam, semper expellere: numquam sanare, semper occidere.

(Eccle. 3. 2. & 3.; Ibidem 6.)

44. Et quia bonus ad omnia magister Ecclesiastes, * liber est Salomonis, paulisper ipsi inhæreamus: *Non satiabitur oculus*, inquit, *videndo, & non satiabitur auris auditu*: nec fœnerator expletur accipiendo, nec affectus ejus quotidiano numerandi æris satiatur auditu. Et iterum: *Omne quod fuit, ipsum est quod erit*; crescit semper pecunia, otium nescit avaritia, nescit usura ferias. *Omnes*, inquit, *torrentes vadunt in mare, & mare non adimpletur*: mare istud fœnerator est; omnium patrimonia tamquam fluctus absorbet, & ipse nescit expleri. Mari tamen plerique utuntur ad quæstum, fœneratore nemo utitur nisi ad dispendium: illic multorum commodum est, hic universorum naufragium.

(Eccle. 1. 8.; Ibidem 9.; Ibidem 7.)

45. Multa sunt animantia quæ cito generare incipiunt, sed cito etiam generare desistunt: sors cito etiam generat, & numquam desinit; immo cum exordium crescendi acceperit, in infinitum extendit augmentum. Omne deinde quod crescit, cum ad naturæ suæ formam atque mensuram, magnitudinemque pervenerit, vacat incremento: sed fœneratorum pecunia tempore semper augetur, & ultra formam maternæ sortis excedens modum non tenet. Pleraque etiam animantium cum cœperint ea quæ ex his orta sunt generare, tamquam effœtis viribus usum generationis amittunt: sors autem fœnoris cum fuerit crescentibus exæquata centesimis, & vetustatem sui renovat, & partus solitos adjunctione multiplicat.

✥✥

CAPUT XIV.

Usuram probiberi lege divina, unde & sumtum est illud Catonis, fœnerare est hominem occidere; *vestimentum pignori acceptum ante noctem reddendum esse; ac fœnoris nomine intelligendum, quidquid præter sortem exigitur; post quæ sequitur extorsionum divitibus familiarium reprehensio.*

46. NOn novum nec perfunctorium hoc malum est, quod veteris atque divinæ præscripto legis inhibetur. Populus qui despoliaverat Ægyptum, qui pede transierat mare, monetur a fœnoris pecunia cavere naufragia. Et cum de aliis peccatis * semel aut multum iterata admonitione præscripserit, de fœnore sæpius intimavit. Habes in Exodo: *Quod si pecuniam fœneraveris pupillo, orphano, pauperi, apud te non suffocabis eum, non impones illi usuram*. Ostendit quid sit suffocare, id est, usuram imponere; strangulat enim, & quod pejus est, animam laqueus creditoris: quo sermone & prædonis violentiam, & deformis nodum mortis expressit. *Quod si pignus acceperis vestimentum propinqui tui, ante solis occasum restitues illud; est enim hoc coopertorium ejus tantum, hoc vestimentum turpitudinis ejus in quo dormiet. Quod si itaque proclamaverit ad me, exaudiam eum*. Audistis fœneratores quid Lex dicat, de qua dixit Dominus: *Non veni Legem solvere, sed adimplere?* Quam Dominus non solvit, vos solvitis? Usuram, inquit, petere, suffocare est. Hoc quoque foris sero est dictum a quibusdam eorum prudentibus: Quid est, fœnerare? Hominem, inquit, occidere. Sed utique non Cato prior quam Moyses, qui Legem accepit. Multo ille posterior.

(Exod. 22. 25.; Ibidem 26.; Matt. 5. 17.; Cicero lib. 2. Offic. in fine.)

47. *Si pignus acceperis vestimentum propinqui tui, ante solis occasum restitues illud, ne nudati appareat turpitudo*. Vos vero exuitis atque nudatis, & non redditis. Videte ne sol occidat super avaritiam vestram, ne sol justitiæ vobis occidat; quia justitiam non tenetis, aut sol iniquitatis super flagitia vestra condatur. Dies quoque perit invito, nox irruit sicut Judæ, qui cum diabolus emisisset in cor ejus, surrexit ad proditionem, & facta est nox; sol enim justitiæ occiderat ei, & recubuerat super eum. Qui in cor ejus intravit, fecit illi tenebras, ut lucis non videret auctorem. Ibi miser periit in illo convivio in quo alii salvantur. Red-

(Exod. 22. 26. & 27.)

a Edit ant. cum Torn. cod. *pecuniam suam semper explere*, Rom. . . . . *fundere*. Magis commode alii scripti cod. ut in textu. Hic enim Ambr. respexit ad illud Ecclesiastis, *tempus expellendi*; & hoc significatum voluit, fœneratori nihil tam cordi esse, quam ut pecuniam suam foras expellat, eam fœnori collocando, ne domi otiosa remaneat.

* Qui secus senserint, cum librum vel Esechiæ, vel Isaiæ, vel Zorobabeli adtribuentes, vide apud P. Dan. Huetium in Demonstratione Evangelica, Prop. IV. de lib. Ecclesiastis pag. 192. ubi eorum rationes diluuntur, ac Salomoni adseritur idem hic liber; cujus etiam dignitas confutatis adversariorum argumentis ibidem vindicatur.

* Latinius legendum putat, *semel ut multum*. Sed cum edit. omnibus omnes omnino mss. hoc loco consentiunt. Nec sane adeo inepta est recepta lectio, ut non scite explicari possit in hunc modum, sive semel tantum, sive multoties cetera vitia Lex prohibuerit, sæpius tamen usura quam illa interdixit.

Reddite igitur vestimentum debitori, in quo dormiat, & quietus sit. *Si nolueritis reddere: exaudiam, inquit, eum; quia misericors sum.* Si vos non exauditis, ego exaudiam, ego miserabor, ego non despiciam inopis precem. Ibidem.

48. In Deuteronomio quoque scriptum est: *Non exiges a fratre tuo usuram pecuniæ, & usuram escarum, & usuram omnium rerum quascumque fœneraveris fratri tuo. Si alienigenæ credideris, usuram exiges ab eo: a fratre autem tuo non exiges.* Deut. 23. 19. & 20. Vides quantum pondus in verbis sit. *Noli*, inquit, *exigere usuram a fratre tuo*, hoc est, cum quo habere debes omnia communia, ab eo tu usuram exigis? Frater tuus consors naturæ, & coheres gratiæ, noli ab eo exigere amplius, a quo durum est repetere quod dederis, nisi cum habuerit unde solvat.

49. Et quia plerique refugientes præcepta Legis, cum dederint pecuniam negotiatoribus, non in pecunia usuras exigunt, sed de mercibus eorum tamquam usurarum emolumenta percipiunt; ideo audiant quid Lex dicat: *Neque usuram*, inquit, *escarum accipies, neque omnium rerum quascumque fœneraveris fratri tuo.* 14. quæst. 3. c. plerique. Fraus enim ista & circumscriptio Legis est, non custodia. Et putas te pie facere, quia a negotiatore [a] velut munus suscipis? Inde ille fraudem facit in mercium pretio, unde tibi solvit usuram. Fraudis illius tu auctor, tu particeps, tibi proficit quidquid ille fraudaverit. Et esca usura est, & vestis usura est, & quodcumque sorti accedit, usura est: quod velis ei nomen imponas, usura est. Si licitum est, cur vocabulum refugis, cur velamen obtexis? Si illicitum est, cur incrementum requiris?

50. Quod pejus est, hoc vitium plurimorum est, & maxime divitum, quibus hoc nomine struuntur cellaria. Si quis instaurandum convivium putat, ad negotiatorem mittit, * ut absynthiati cupellam sibi gratis deferat: ad cauponem dirigit, ut Picenum vinum, aut Tyriacum requirat: ad lanium, ut vulvam sibi procuret: ad alium, ut poma sibi adornet. Itaque humanitatem judicant quæ alieno periculo constant. Tu bibis, & alius diffluit lacrymis: tu epularis, & alios cibo tuo strangulas: tu symphonia delectaris, & alius miserabili deplorat ululatu: tu poma degustas, & alius spinam vorat. Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus? Spina usura est, spina centesima est, tribulus est fœnus, male urit. Quomodo ergo potes fructum habere de spinis? Si iste fructus de spinis non nascitur, ille nascetur æternus. De ærumnis ditaris, de lacrymis lucrum quæris, de fame aliena pasceris, de exuviis despoliatorum hominum cudis argentum; & judicas te divitem, qui stipem poscis a paupere? Sed audi quid dicat Salvator: *Væ vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram?* Luc. 6. 24.

CAPUT XV.

Alienigenam a quo usuras licet exigere, solum esse eum, quem licet occidere: fratrem vero ejusdem vel fidei vel juris consortem: quamlibet usuram proscribi, & de benedictionibus ejus qui ab illa abstinuerit, cum exhortatione ad misericordiam & veritatem.

51. Sed forte dices quia scriptum est: *Alienigenæ non fœnerabis;* Deut. 23. 20. & non consideras quid Evangelium dicat, quod est plenius. Sed hoc interim sequestremus, Legis ipsius verba considera: *Fratri tuo*, inquit, *non fœnerabis ad usuram: sed alienigenam exiges.* Quis erat tunc alienigena, nisi Amalech, nisi Amorrhæus, nisi hostes? Ibi, inquit, usuram exige. Cui merito nocere desideras, cui jure inferuntur arma, huic legitime indicantur usuræ. Quem bello non potes facile vincere, de hoc cito potes centesima vindicare te. Ab hoc usuram exige, quem non sit crimen occidere. Sine ferro dimicat qui usuram flagitat: sine gladio se de hoste ulciscitur, qui fuerit usurarius exactor inimici. Ergo ubi jus belli, ibi etiam jus usuræ. Frater autem tuus omnis, fidei primum, deinde romani juris est populus: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te.* Psal. 21. 23.

52. Denique etiam in Levitico præscribit Lex usuram a fratre non esse poscendam. Sic enim habes: *Et vivet frater tuus tecum, pecuniam tuam non dabis illi in usuram, & in amplius recipiendum non dabis illi escas tuas.* Levit. 25. 36. Generaliter hæc sententia Dei omne sortis exclusit augmentum. Unde & David & benedictum æstimavit, & dignum habitatione cælesti, qui pecuniam non dedit in usuram. Psal. 14. 5. Si ergo qui non dedit, benedictus; sine dubio maledictus, qui ad usuram dedit. Cur ergo maledictionem potius eligis, quam benedictionem? Potestis benedicti esse, si velitis, potestis justi esse. Homo enim justus secundum Ezechiel, qui pignus debitori reddet, & pecuniam suam in usuram non dabit, & superabundantiam non accipiet, & ab injustitia avertet manum suam: Ezech. 18. 7. *Justus est iste,* Ibid. 9.

a Omnes edit. ac mss. duo, *velut mutuum suscipis*. Melius alii, *velut munus suscipis*. Et hinc intelligas jam tum excogitatam fuisse hominum avaritia distinctionem illam, qua aliquid accipere præter sortem per modum usuræ illicitum dicunt, non vero si per modum muneris accipiatur.

* *Absynthiatum*, aut ut alibi scribitur, *absynthiacum*, vinum est absyntho conditum: Picenum autem, & Tyriacum ita dicuntur a locis in quibus nascuntur. Est enim Picenum regio quædam Italiæ, Tyrus vero urbs in Asia. Quod autem pro voce, *vulvam*, Latinius legendum conjicit *hyllom*, quæ vox in ant. edit. legebatur frustra est; cum omnes edit. præferant, *vulvam*, & ea ut jam dictum est, ab aucupibus deliciarum quæsita sit.

inquit, *vita vivet, dicit Dominus*. Qui autem pignus non reddidit, & in simulacra apposuit oculos suos, iniquitatem fecit, cum usura dedit, & superabundantiam accepit, hic vita non vivet. Omnes iniquitates istas fecit, morte morietur: sanguis ejus super ipsum erit. Vide quomodo fœneratorem cum idolatra copulavit, quasi crimen æquaret. Elige ergo quod dulce est.

53. Cur semper tristes, cur semper amarissimi, cur semper solliciti? Procedat aliquando a vobis misericordia, procedat veritas: obligetur mendacium, fraus odio sit. Docuistis perjurium: fœneratorium sacramentum dicitur, [a] ubi paratur perjurium. Parastis frequenter cum reddita fuerit pecunia, quod syngrapha non appareat: pejeratis postea quod non receperitis pecuniam. Nolite ergo semper miseri esse, semper avari, semper mœsti. Leones sunt, & feritatem suam mutant: *De manducante*, inquit, *exivit esca, & de forte & tristi exivit dulce*: græcus, *& tristi* habet: sic invenimus. Tamen de forti hoc intelligitur; quia leo fortis est feritate: & qui ferus, tristis. Et de vobis qui pecuniam & avaritiam devoratis, exeat misericordia; hæc enim esca est egenorum: & de tristi exeat dulce, ut dimittatis ei qui non habet unde dissolvat. Quid trahitis peccata ut fune longo, & jugi loro vitulæ? Quod fit utique, cum fœnus producitis. Tenetis pauperem debitorem, [b] vel ibi sit aliqua gratia, ubi nulla spes commodi. Et hoc secundum avaritiam vestram loquor.

Judic. 14. 14.

CAPUT XVI.

Ex Evangelico præcepto fœnerandum his, a quibus nihil exspectetur, immo etiam inimicis: uberrimum fœnus illius esse, qui Domino fœneraverit: nec diffidendum ipsius paupertati, quæ veras largitur divitias.

54. CEterum Dominus in Evangelio talibus magis existimat fœnerandum, a quibus redhibitio non speretur. Sic enim ait: *Et si mutuum dederitis a quibus speratis recipere, quæ vobis est gratia? Nam peccatores peccatoribus fœnerant, ut recipiant: verumtamen amate inimicos vestros, & benefacite eis, & mutuum date nihil sperantes; & erit merces vestra multa in cælo, & eritis filii Altissimi, quia ipse benignus super ingratos & malos. Estote misericordes, sicut & Pater vester misericors est.* Advertitis quod nomen a Domino fœnerator accc-

Luc. 6. 34. & seq.

A perit, quod nomen etiam qui fœnori vestro fuerit obligatus. *Peccatores*, inquit, *peccatoribus fœnerant, ut recipiant*: uterque peccator, & fœnerator, & debitor. Vos autem, inquit, amate inimicos vestros. Non discutiatis quid mereantur inimici, sed quid vos facere oporteat. Date mutuum iis a quibus non speratis vos, quod datum fuerit, recepturos. Nullum hic damnum est, sed compendium. Mini- B mum datis, multum recipietis: in terra datis, & id vobis solvetur in cælo fœnus amittitis, mercedem magnam habebitis: fœneratores esse desinitis, filii eritis Altissimi: eritis misericordes, qui vos Patris æterni probetis heredes.

55. Sed fœneratorum vos delectat & usurarum vocabulum. Id quoque non invideo. Docebo quomodo boni fœneratores esse possitis, quomodo bonas quæratis C usuras. Dicit Salomon: *Fœnerat Domino qui miseretur pauperi: secundum datum autem ejus retribuet ei.* Ecce bonum fœnus de malo factum est: ecce irreprehensibilis fœnerator: ecce usura laudabilis. Nolite ergo jam invidentem me vestris commodis æstimare. Putatis quod hominem subtraham vobis debitorem? Deum provideo, Christum subrogo, illum demonstro qui vos fraudare non possit. Fœnerate ergo Domino D pecuniam vestram in manu pauperis. Ille adstringitur & tenetur: ille scribit quidquid egenus acceperit: Evangelium ejus cautio est: ille promittit pro omnibus indigentibus, ille dicit fidem; quid dubitatis dare? Si quis vobis dives hujus sæculi offeratur, qui fide promittat sua pro aliquo debitore, statim numeratis pecuniam: pauper est vobis Dominus cæli, & conditor mundi hujus; & adhuc deliberatis quem ditiorem quæratis fidejus- E sorem.

Prov. 19. 17.

56. Sed allegatis, quia pauper est factus, cum dives esset. Vidistis ergo quia fides ejus dives est, fides ejus idonea est: pauper est factus, cum pro nobis solveret, & adhuc paupertas ipsa non decipit; nos enim divites fecit, quos pauperes putabatis. Dicit enim Apostolus: *Pauper factus est cum dives esset, ut in illius inopia vos ditaremini.* Bona inopia, quæ largitur divi- F tias. Nolite ergo vos paupertatem timere, ut sitis divites. Date otiosam pecuniam, & recipietis fructuosam gratiam, & pauperum subvenietis necessitatibus, & vobis custodiæ sollicitudo minuetur. Non peribit quod pauper acceperit; & vobis quod dederitis inopi, sine custode servabitur. Quod si incrementum usurarum quæritis, in Lege benedictio, in Evangelio

2. Cor. 8. 9.

a Era. Gill. ac Rom. *ubi paratur perjurium Perjurastis frequenter*. Codex Vict. *ubi perjuratur. Perjurium parastis frequenter*. Alii, atque Am. edit. nobiscum, ubi subintelligenda vox, *perjurium*, post verbum, *parastis*.

b Edit. omnes, & duo mss. *velut ibi sit aliqua gratia*. Alii probatioris notæ, *vel ibi sit* &c. Ubi *vel*, idem sonat ac *saltem*, quo sensu ab auctoribus non raro usurpatur.

gelio cælestis est merces: quid suavius benedictione; quid majus est cælo? Si escarum desideratur usura, ea quoque præsto est, sicut legimus: *Is enim qui miseretur pauperis, ipse pascetur.* Prov. 22. 9. A

CAPUT XVII.

Occurritur objectioni, qua nonnulli negant generaliter probibitum ne pignus retineatur, sed ad pauperum pignora Legem restringunt.

57. REddite ergo pignora quæ tenetis, quoniam fidejussorem idoneum reperistis. Sed obmurmurant adhuc dicentes, quia licet tenere pignora, & se Lege defendunt. Aiunt enim: Scriptum est in Deuteronomio: *Si fuerit tibi debitum a proximo tuo quodcumque, non introibis in domum ipsius pignerare pignus: sed foris stabis, & homo apud quem est debitum tuum, proferet tibi foris pignus. Si autem homo ille pauper fuerit, non dormies in pignore ipsius; sed redditione reddes ei pignus ipsius ad occasum solis, & dormiet in vestimento suo, & benedicet te, & erit in te misericordia coram domino Deo tuo.* Et alibi, inquiunt, scriptum est: *Non pignerabis molam, neque lapidem superiorem molæ; quoniam hic pignerat.* Et alibi: *Non accipies pignus vestimenti viduæ.* [a] Unde argumentantur quia specialia pignora sint interdicta, non omnia, id est, pauperis & viduæ. Molam quoque & lapidem superiorem molæ prohibitum pignerari.

Deut. 24. 10. & seq. — Ibidem 6. — Ibidem 17. — B — C — D

58. Sed cum per Ezechielem prophetam ipse Dominus dicat, justum esse qui pignus reddidit, injustum qui tenuit, utique non speciale aliquod, sed generaliter omne pignus suadet esse reddendum; cum dicat Job: *Conscriptionem quam habui adversus aliquem juramento conceptam, imponens coronam legebam, & si non scidens eam reddidi, nihil accipiens a debitore.* Cum Dominus nihil ab iis quibus mutuum dederimus, sperandum esse præcipiat, quod recipere debeamus, quomodo pignus secundum Legem putant esse retinendum?

Ezech. 18. 7. — Job 31. 36. & 37. — Luc. 6. 34. — E

CAPUT XVIII.

Ut objicientibus nos divina lege ad fœnerandum incitari fiat satis, inquiritur quid justus v. g. Petrus fœnori dare valeat; ostenditurque suos illi sermones esse, quos fœneret.

59. AT [b] ne pari recrudescant modo, & dicant etiam se ad fœnerandum incitari Legis oraculo; quia scriptum est: *Fœnerabis gentibus multis, tu autem non mutuaberis*; tempus est plenius & expressius disputare & docere quid fœnerandum, & quibus Legis statuta præscribant; præcedit enim fœnoris causa pignoris causam. *Mutuabitur*, inquit, *peccator, & non solvet: justus autem miseretur, & tribuet.* Audis, debitor, quid debeas declinare: audis, creditor, quid debeas imitari. Et infra: *Juvenis fui & senui, & non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem. Tota die miseretur & fœnerat.* Unde huic justo quod tota die fœneret? Ergo dives justus est; & quanto ditior unusquisque fuerit, tanto justior: qui plus habuerit unde fœneret, ipse erit justior. Sed difficile dives intrat in regnum cælorum.

Deut. 28. 12. — Psal. 36. 21. — Ibidem 25.

60. Quid ergo fœneret, dic mihi, sancte David? Contra me protuli testimonium, nisi mihi subvenis. Petrus dicebat: *Argentum & aurum non habeo*, numquid non erat justus? Tu mihi ergo expone quid fœneret. Dixisti enim: *Beatus vir qui miseretur & commodat, disponet sermones suos in judicio.* Inveni qui fœnerat justus. Petrus quoque me doceat & ipse quid fœneret, qui dixit inopi adtendenti ad se & ad Johannem: *Argentum & aurum non habeo.* Nihil ergo dabis pauperi, apostole? Das tamen, & plus das quam alii: das inopi, quod alii dare non possunt: das inopi, post quod egere non possit: das inopi, quod etiam divites accipere concupiscunt: das inopi, quod ii qui istud argentum & aurum habent, conferre non noverint; quia avaritia eos impedit: [c] das inopi, qui eis divitibus facias ditiorem. Incitasti animum meum, concupisco hoc donum tuum. Dicito, rogo, quid des. Noli me diu suspensum reddere, cupio petere, si cito solvas. Sed solvisti cito: non distulisti inopem, non despexisti precem pauperis, non diutius eum desperare fecisti, non vacuus ad templum adscendisti dicens: *Argentum & aurum non habeo.* Non illi soli plenis manibus adscendunt, qui argentum & aurum habent:

Act. 3. 6. — Psal. 111. 5. — F

a Ita mss. omnes Gall. ac vet. edit. Rom. vero ex uno Vat. *Unde argumentantur pignora interdicta non omnia, sed specialiter pauperis, & viduæ.* Aperta & minime coacta lectio, sed quæ potius verborum Ambrosii paraphrasim, quam ipsa Ambrosii verba repræsentet.

b Edit. Am. Era. & Rom. cum mss. duobus, *At ne parere erubescam modo.* Gill. *At ne pari erubescant modo.* Demum ms. Vat. unus, & quinque Gall. ut in textu. Est autem hic *ne recrudescant*, idem ac ne iterum se se defendant, Scripturæ auctoritatem obtendentes; & hoc eo respicit, quod supra dicitur: *Sed murmurant adhuc* &c.

c Mss. nonnulli, ac omnes edit. *das inopi, quod eum divitibus faciat*, plures, *facias ditiorem.* Alii mss. *das inopi, quo* (antiquiores *qui*) *eis* &c. In sexto autem casu est relativum *qui*, & subintelligitur ejus antecedens hoc modo, *Das inopi id munus qui* &c.

bent: adscendit & pauper non vacuus: adscendit & ille non vacuus, quia aurum & argentum non habet. Audiamus quid det iste
Ibidem. pauper: *Sed quod habeo*, inquit, *do tibi. In nomine Iesu Nazareni surge & ambula.* O optanda paupertas; o ditior inopia! Claudicabat, cui divites dabant: unus pauper dedit, & statim qui claudus erat, sanus est factus.

61. Habet ergo justus quod fœneret, habet & argentum quod fœneret, sermones suos fœnerat: hoc est justi argentum; eloquia enim Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplo. Hoc fœnerat qui Legem accipit, qui Legem meditatur, qui Legem exercet: hoc fœneravit Petrus, hoc fœneravit Paulus, quibus dicitur ut ad viros nationum pergerent. Ad Cornelium centurionem Petro, cui dicitur: *Surge,*
Act. 10. 20. *vade nihil dubitans, quoniam ego misi illos; &*
Ibidem 47. *surrexit & ivit.* Et infra dixit: *Numquid aquam vetare possumus, ne baptizentur ii, qui Spiritum sanctum acceperunt?* Jussitque eos baptizari. Hoc est: Fœnerabis gentibus, ut peccata dimittas, debita auferas: tu autem non mutuaberis. Mutuatur enim peccator, & non solvet peccata sua; quia pec-
Act. 9 15. cator est. Paulo dicitur: Fœnerabis gentibus qui missus est ad gentes: Johanni dicitur: Fœnerabis gentibus: Jacobo, & ceteris dicitur: Fœnerabitis gentibus: quibus
Matt. 28 19 dictum est: *Ite, baptizate gentes.*

62. [a] Dicitur populo patrum: *Si custodie-*
Deut. 28. 12 *ris mandata Dei, benedictus eris, & fœnerabis gentibus verbum.* Denique non de pecunia dici significant sequentia: *Princeps eris gen-*
Ibidem 13. *tibus multis: tibi autem nemo dominabitur. Constituet te dominus Deus tuus caput, & non in caudam, & eris tunc supra, & non subter, si exau-*
Ibidem 16. *dieris vocem domini Dei tui.* Et sequitur: *Si autem non audieris, maledictus tu in civitate, &*
Ibidem 18. *maledictus in agro.* Et infra: *Maledicta progenies ventris tui.* Non pecunia utique benedictum facit, sed cognitio Dei, prædicatio verbi: si gratiam Domini fœneremus, si indigentibus eloquia Domini conferamus, si observemus mandata cælestia. Et contra maledictum non facit, si desit pecunia quæ fœneretur: sed si desit studium, si desit observatio cælestium statutorum, maledictus eris.

CAPUT XIX.

Judæos primo gentibus fœnerasse, postmodum gentes in Christum credentes vicem illis reddidisse, quod pecuniam suam amisissent: ejusdem pecuniæ laus, atque ad illam fœnerandam exhortatio: & quo pacto in ea re Israelitis antepositæ fuerint nationes.

63. Denique mysterium Ecclesiæ evidenter exprimitur. Primum enim dixit ad discipulum Legis: *Si audie-* Deut. 15. 6.
ris, fœnerabis gentibus; quod factum est a patribus nostris. Fœneravit Moyses gentibus, qui proselytos acquisivit, fœneravit Jesus Nave, fœneravit Gedeon, fœneravit Samuel, David, Salomon, Elias, Elisæus; & si quis volebat verbum cognoscere, pergebat ad eos: regina Austri venit audire sapientiam Salomonis.

64. Ubi cœpit populus Judæorum non custodire Legem, cœperunt advenæ, hoc est, ex populo nationum qui in dominum Jesum crediderunt, interpretationem Scripturarum fœnerare illi vetusto populo. Fœneravit Timotheus patre Græco ortus verbum Judæis, cum sacerdotium recepisset: fœneramus hodieque sacerdotes in Ecclesia verbum Judæis, qui de Synagoga ad Ecclesiam transierunt: fœneramus & novam & vetustam pecuniam; etenim quam habuerunt, jam non habent: oculos habent, & non vident, aures habent, & non audiunt: pecuniam habent & non habent; quia usum ejus ignorant, pretium ejus nesciunt, figuram ejus & formam non cognoverunt. Nam si cognovissent, numquam auctorem pecuniæ denegassent dicen- Luc. 19. 14.
tes: *Nolumus hunc regnare super nos.* Qui quidem rediens, accepto regno, jussit vocari servos suos quibus dedit pecuniam, & eos qui fœnerassent pecuniam, prædicavit: ei autem qui pecuniam tenuit otiosam domini Ibidem 22. & 23.
sui respondit: *Sciebas quod ego homo austerus sum, tollo quod non posui, meto quod non seminavi: & quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens cum usuris utique exegissem illam?*

65. Audistis quæ pecunia boni fœneratoris sit, quæ pecunia bonas acquirat usuras, quæ pecunia non infamet fœneratorem, non opprimat debitorem, quam pecuniam ærugo non possit obducere, non penetrare tinea, quæ pecunia non de terreno thesauro sit, sed de æterno, quæ pecunia divitem faciat accipientem, nec aliquid imminuat fœneranti. Hæc pecunia usuram habet: non centesimam ejus quod dederit portionem, sed centuplum fert fructum. Expande igitur sinum mentis, ut hujus pecuniæ numeratam tibi suscipias quantitatem: intende cordis obtutum,

ut

[a] Vet. edit. cum mss Torn. & Vict. *Dicitur Paulo: Si Patrum custodieris mandata, benedictus eris, & fœnerabis gentibus verbum.* Rom. e cod. Vat. cum quo Gall. omnes consentiunt, locum restituit; nisi quod ubi omnes mss. præferunt, *gentibus verbum*, illa reposuit, *gentibus multis.*

ut agnoſcas pecuniæ hujus imaginem & inſcriptionem: certe hanc pecuniam excute, tabulam ſupra menſam animæ tuæ quæ ſtabilis virtutibus ſit, quadratam conſtitue, conde in theſauro pectoris tui, de quo doctus ſcriba depromit nova & vetera. Vides qualis hæc pecunia ſit, quemadmodum creditorem, debitoremque inviſa in ſe conjungat nomina. Qui invehebar in fœneratores, jam provoco debitorem. Hujus ergo fœneratores pecuniæ vos eſſe deſidero; ut ad vos qui mutuum ſumant, ſponte feſtinent: per quam non nummum, ſed regnum poſſitis acquirere: per quam non maledicta quæratis, ſed benedictionis gratiam.

66. Hanc pecuniam fœnerat populus nationum, qui ſcivit accipere fœneratum, qui ſcivit cernere, qui ſcivit excutere. [a] Recuſaſti indiga fœnoris ſpiritalis, egere cœpiſti. De te ergo a Dei filio dictum eſt: *Mutuabitur peccator, & non ſolvet*. (Pſal. 36. 21.) Tibi dicitur: *Advena qui eſt in te, adſcendet ſuper te: tu autem deſcendes in imum*. (Deut. 28. 43) Neſcit enim ſummum, qui Chriſtum ignorat: in inferno ſemper eſt, qui non adſcendit ad Chriſtum: in ſummo autem populus qui verbum recipit, hic habet fidei patrimonium omne. De hoc dicit Lex: *Hic tibi fœnerabit, tu autem non fœnerabis ei: hic tibi erit caput, tu autem eris cauda*, (Ibidem 44.) hoc eſt, ille erit primus, tu ultimus & abjectus. Auferam a Judæa caput & caudam, initium & finem: initium Chriſtum, qui interrogatus quis eſſet, reſpondit: *Initium quod & loquor vobis*: (Johan. 8. 25.) finem quoque Chriſtum dicit; *ipſe eſt enim finis Legis ad juſtitiam omni credenti*. (Rom. 10. 4.) Ergo qui non credit ad juſtitiam, nec initium, nec finem habet, ſed ipſe finis ſui eſt.

CAPUT XX.

Præmiſſo pignoris, commendati, ac depoſiti diſcrimine, oſtendit ſpiritale pignus eſſe, quod reddi Lege jubeatur; corporeum tamen etiam reddi oportere: qui verbum Dei audierit debitorem eſſe, nec ab eo pignus tollendum. De evangelicis veſtimentis; & de tunica quam omnes jubemur induere. Bonum amictum eſſe Dei verbum; eſſe pignus Dominicæ ſortis, eſſe ſapientiæ veſtimentum; tandem eſſe verbum coanguſtandum.

67. COgnovimus fœnus legitimum, cognoſcamus & pignus quod Lex reddi jubet ante ſolis occaſum. Quid ſit iſtud audi dicentem Apoſtolum: *Dedit Deus pignus Spiritum in cordibus noſtris*. (2. Cor. 1. 22) Tripliciter autem & pignus, & commendatum, & depoſitum dicitur. Pignus dicunt quod pro mutuo ære ſuſceptum eſt: commendatum autem & depoſitum [b] quod nos cuſtodiæ cauſa alicui commiſimus. Unde ait Apoſtolus: *Scio cui credidi, & certus ſum, quia potens eſt commendatum meum ſervare in illum diem*. (2. Tim. 1. 12.) Depoſitum quoque idem docuit quod eſſet, dicens: *Bonum depoſitum cuſtodi per Spiritum ſanctum qui habitat in nobis*. (Ibidem 14.) Numquid Spiritus commendati auri argentique cuſtos eſt, aut per Spiritum ſanctum pecunia cuſtoditur? Spiritale igitur pignus cuſtoditur ab Spiritu; ne aves cæli veniant, & auferant illud de cordibus noſtris.

68. Petamus ergo, ut cuſtodiat in nobis Chriſtus hoc pignus quod ipſe donavit, & depoſitum ſuum commendatumque conſervet. Nihil enim accepit a nobis, ſed ipſe nobis credidit quod noſtrum non erat. Et ideo detrimento honeſtatis afficitur, qui depoſitum violarit alienum. Si commendatum hominis nulla debemus fraude violare, quanto magis divinum & ſpiritale depoſitum bona fide ſervare nos congruit, ne exiſtimationis & utilitatis gravia damna ſubeamus.

69. Hoc igitur pignus eſt quod Lex prohibet pignerari, & violenter auferri. Sic enim habet Scriptura: *Si debitum tibi fuerit a proximo tuo quodcumque, non introibis in domum ipſius pignerare pignus; & homo apud quem eſt debitum tuum, proferet tibi foras pignus. Si autem homo ille pauper fuerit, non dormies in pignore ipſius, ſed redditione reddes ei pignus ipſius ad occaſum ſolis; & dormiet in veſtimento ſuo, & benedicet te, & erit in te miſericordia*. (Deut. 24. 10 & ſeq.)

70. Dices itaque mihi: Ecce Lex auferri pignus prohibuit, non ſuſcipi: pauperi autem juſſit reddi, non omnibus. At de corporalibus quidem pignoribus ſanctus etiam Eſdras docuit nos, quod jam, fœneratores, adverſus patrum veſtrorum non poſſitis venire profeſſionem. Nam cum juberentur qui fœneraverant, & acceperant aliena pignora, ut reſtituerent ea, dixerunt: *Reddimus, & ab ipſis nihil quærimus*. (Nehem. 5. 12) Boni patres, qui ſtatuerunt pignora debitorum eſſe reddenda: boni etiam fœneratores qui reſponderunt quod & pignora redderent, & pecuniam non exquirerent, quam dediſſent. Et ſententia vos paternæ cenſionis his adſtringit, & profeſſio creditorum.

71. Eſt autem & aliud pignus quod Lex ſpiritalis prohibet auferri; & datum fuerit, reddi jubet ante ſolis occaſum: [a] quod

a Mſſ. aliquot, atque omnes edit. *Recuſaſti indicta fœnoris ſpiritalis*. Dion. ſecunda manu, & Thuan. prima. *Recuſaſti indiga* &c. Commodius; idem enim eſt ac ſi diceres, Synagoga ſeu Judæa recuſavit pecuniam evangelicam, eo quod gens illa fœnus ſpiritale ſolvere nequaquam poſſet. Poſt pauca, Rom. edit. illa reſecaverat *a Dei Filio*, vel ut vet. edit. *Dei Filio*. Male, nihil enim ſibi voluit Ambroſius, niſi Davidem in Chriſti perſona locutum fuiſſe, quam dicendi formam alibi ſæpius uſurpavit.

b Ita Rom. edit. cui accedunt mſſ. Thuan. & Colb. præter vocem *cuſtodia*, pro qua mendoſe habent, *cuſtodiat*. Vet. edit. & cod. Laud. *Cuſtodiatur cauſa alicujus commiſſi*. Dion. vero ſolus: *quod nobis cuſtodiat ille, cui commiſimus*.

a [a] quod homo debitor reddit, & ipse protulit. Debitor est autem omnis qui audit verbum regni & non intelligit: venit malus, & rapit quod seminatum est in corde ipsius. Noli ergo introire in domum ejus, ut illud pignus accipias. Væ enim qui scandalizaverit unum de pusillis istis! Si sua stultitia amiserit pignus suum, tu non habebis delictum. Si autem pauper fuerit, redde pignus ante solis occasum: pignus autem vestimentum est. Si sibi dives videtur, ipse se decipit, si pignus tradiderit suum: si autem pauper qui non habeat divitias spiritus, redde illi vestimentum suum ante solis occasum.

72. Si de corporali ageretur pignore, utique magis per diem reddendum fuit, ne turpitudo nudi corporis diurno lumine proderetur; tenebræ enim nudum non produnt. Ac si hoc moveret quod non haberet pauper, quo dormiens tegi posset, utique aut stragulum aut amictum diceret esse reddendum. Nunc autem dicendo vestimentum, tunicam magis significat qua induimur atque vestimur. Redde ergo pauperi tunicam suam, ut dormiat in ea noctu.

Matt.10.10 73. Nonne tibi videtur illum pauperem significare, qui cum tunica una jubetur pergere, alteram non requirere, emissus a Christo ad Evangelium prædicandum? Ipse est enim pauper spiritu, qui dormire possit: nam satiato divitiis, non est qui sinat eum dormire. Dormit enim pauper somnum resurrectionis, quem dives dormire non potest, quia divitiis & voluptatibus suffocatur. Dormit Christi quietem dicentis: *Ego dormivi & quievi, & surrexi.* Psal.3.6. Hæc est tunica illa desuper texta qua erat indutus Christus, quam scindere non potuerunt illi milites quos agnoscis. Nullus enim eorum vestimentum Christi scindit, sed divisit; sicut scriptum est: *Diviserunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam miserunt sortem.* Psal.21.19. Diviserunt sibi Evangelistæ vestimenta ejus, & super vestem ejus, hoc est, super prædicationem Evangelii qua vestitur hodieque dominus Jesus, miserunt sortem. Illam utique sortem, quæ cecidit super Matthiam, ut apostolorum duodecimus numero, excluso nomine proditoris, adjungeretur. Bene autem de Evangelistis dictum est quia miserunt sortem; sors enim veluti divino pendet examine. Et ideo quia non potestate propria sunt locuti, neque omnes eadem omnia; sed plerique dixerunt diversa, quæ alius non dixerat: sancti Spiritus gratiam velut sortito illis ea tribuisse cognoscimus, quæ loquerentur singuli de operibus domini Jesu; ut ejus gesta sibi describenda pro ejus nutu dividerent.

A 74. Est & illa tunica quam demonstrat Apostolus dicens: *Induite dominum Jesum.* Rom.13.14 Hæc est tunica quæ inhonesta operit nostra, & in iis abundantiorem honestatem circumdat in Christo. Induimus viscera misericordiæ in Christo, induimus crucis gloriam, quæ Judæis scandalum, Græcis stultitia videbatur. Illi erubescunt, qui eam erubescendam putant: nobis autem absit gloriari, nisi in cruce domini Jesu. Hæc B ignobilia nostra honorem abundantiorem habent, quia per passionem Domini regnum nobis paratur æternum; quo enim quis plus peccaverit, eo plus diligit. Consepeliamur igitur domino Jesu, ut participes resurrectionis ejus esse mereamur: expoliemus veterem hominem cum actibus ejus, induamus novum, in quo est remissio peccatorum.

C 75. Bonus ergo amictus atque vestitus, verbum Dei. Hoc vestitu filii Noe pudenda patris operuerunt, accipientes super humeros vestimentum, & retrorsum pergentes; ne viderent virilia patris, hoc est, corporea quæ habent pudorem quemdam generationis humanæ: & ideo qui videre voluit, angustioris animi dignam mercedem recepit, ut servus fieret; omnis enim D qui facit peccatum, servus est peccati. Unde ille in terrenis remansit. Hoc pauperi nemo tollat vestimentum; aut si tulerit, sol non occidat super despoliatum: eum ante restituat, ne peccatum pauperis fœneratori possit adscribi; & non solum suo, sed etiam alieno incipiat laborare peccato. Hoc pignus in hac sæculi nocte reddatur, hoc vestimento in his mundi tenebris induatur.

E 76. Hoc pignus illius Dominicæ sortis est, non illius contrariæ. Legimus enim duas sortes in Levitico, de quibus dictum est: *Unam Deo facies, alteram transmissori.* Levit.16.8 Transmissor sortem suam ad fœneratores transmittit: servi Domini in sorte sunt Christi. In hac sorte constitutus Aaron, contrariæ sortis exclusit ærumnam, cum inter duas partes populi constitutus, mortem a F defunctis serpere in sortem vivorum sui corporis non permisit objectu. Hujus sortis bonum pignus est Verbi amictus. Hanc vobis tunicam nemo auferat, debitores: hanc tunicam nulli oppigneretis, si vultis numquam turpitudinem sustinere, ut dormiatis inter cleros sicut Aaron, dormiatis inter duo Testamenta, ut dormiatis somnum resurrectionis, & vos reparare possitis. Hoc est vestimentum quod etiamsi oppigneraveris, recipiendum in Proverbiis sanctus Salomon suadet dicens: *Aufer vestimentum tuum: præterit enim injuriosus.* Prov.27.13.

77. Sapientiæ vestimentum est ex illis indu-

[a] Omnes edit. ac mss. aliquot, *quod homo debitum redit*: Melius alii, *debitor*; consequenter enim ponitur, *debitor est autem* &c. Quod vero dicitur, *& ipse protulit*, idem est, atque *non per vim eo privatus est*; referrique debet ad ea quæ leguntur supra: *proferet tibi foras pignus*; nec non ad ea quæ infra sequuntur: *Si sua stultitia amiserit* &c.

A indumentis, quæ ex byſſo & purpura ſapientia ſibi fecit: hoc eſt, indumentum fidei conſtat ex prædicatione cæleſtium, & Dominicæ ſanguine paſſionis: byſſo ætherea figurantur, purpuræ ſpecie myſterium ſacri ſanguinis declaratur, quo regnum cæleſte confertur. Denique veſtimentum ſapientiæ ſignificari ſuperiora indicant; præmiſit enim dicens: *Sapiens eſto, fili, ut lætetur cor tuum.* Et infra duos verſus ait: *Imprudentes autem ſupervenientes damnum pendent.* Aufer veſtimentum tuum. Aufer igitur, ne damnum excipias imprudentiæ; & ne exutum te proprio veſtimento nequiſſimus ille communis fœnerator agnoſcens, confuſionem tui detegere conetur opprobrii, & perſuadeat tibi, ut te foliis tegas; & nudum te eſſe conſpiciens, in Dei verearis venire conſpectum.

Ibidem 11. Ibidem 12.

Eccli. 19, 2. & 3. 78. *Redde*, inquit, *proximo in tempore, coangusta verbum, & fideliter age cum illo; & in omni tempore invenies quod tibi neceſſarium ſit.* Non amat multis innocentia ſe defendere. Suſanna vocis adſertione non eguit: verbum coanguſtavit ad Dominum, & ſtatim adiſpici meruit caſtitatis propriæ teſtimonium. Plurima preſbyteri loquebantur, qui laborabant verborum fuco obducere veritatem, ſed non filia Juda. Tacuit apud homines, locuta eſt Deo. Erubeſcenda erat in plebe ipſa defenſio muliebris; & dum pudor defenditur, impudentia prætendebatur. Coanguſtavit verbum dicens ad Dominum: *Tu ſcis quia falſa dixerunt de me.* Et Dominus ſpiritum Danielis pueri caſtitatis excitavit ultorem.

Dan. 13, 43.

79. Coanguſta ergo verbum, ut redhibitio creditori, non lingua reſpondeat. Sive myſtice: Coanguſta verbum, hoc eſt, conſumma. Verbum enim conſummans & brevians faciet Dominus ſuper terram, hoc eſt, ex multis ratiociniis abbreviata tibi ſumma conveniat. Deducito quod expenſis diverſis eſt erogatum, ut ſalvum habeas quod ſuperſit: quomodo Dominus de multis diſpenſationibus Judæorum, ex multo illo ratiocinio peccatorum conſummavit tandem atque breviavit, ut reliquiæ ſalvæ fierent per electionem gratiæ, & ſervarentur ad ſemen, per quos intermortuam ſpem Synagogæ reſuſcitaret.

CAPUT XXI.

Reprehenduntur ii qui cum ſolvendo non ſint, mutuum ſumunt. Iidem quam abjecti; & quemadmodum ad condictam diem non reddentes ex amicis inimicos faciant; unde nulli mutuum ſumendum concluditur. Quid per molam & lapidem ſupermolarem non obligandam intelligatur?

B 80. QUam deforme eſt, ut pro beneficio ei qui te adjuvit, rependas moleſtiam! Cum iſtum fraudaveris cui debes, poſtea in tempore neceſſitatis tuæ non invenies creditorem. Quam indignum, ut cum victum tuum ſuſtentare non queas, cum adhuc nihil debeas, putes quod & victum tuum poſſis, & debitum ſuſtinere! Ante cogita unde diſſolvas, & ſic mutuum ſume. Fructus, inquit, agrorum capio. Sed qui non abundant uſui, quo- C modo abundabunt contracti fœnoris incremento? Sed poſſeſſionem meam vendo. Et unde fructus, quibus utaris ad ſumtum? Fœnus non pecunia ſua ſolvitur, ſed augetur: numerando coacervatur & creſcit.

81. Deinde non cogitas humilitatem & verecundiam poſtulantis? Donec accipias, oſcularis manus fœneratoris ſuperbi, humilias vocem tuam, ne clarior ſonitus vocis tuæ aures ejus offendat, ne plures te D audiant deprecantem. Paupertas non habet crimen, nulla indigentiæ infamia eſt: ſed debere verecundum eſt, [a] non reddere inverecundum. Poſtulabis dilationem, cum cœperis conveniri in tempore præſcriptæ ſolutionis: pro pecunia adferes tædia, cauſaberis de tempore, excuſationes ſtrues; & cum totum promiſeris, ne in univerſum fraudare videaris, vix dimidium reſtitues. De amico inimicum facies, pro honore referes contumeliam, E pro benedictione maledictum. Quam hæc opinionem lædant conſidera: quam a viro bono diſcrepent, recognoſce.

82. Ergo dum liber es a vinculis, ipſe te revoca a jugo & onere ſervitutis. Dives es? Non ſumas mutuum. Pauper es? Non ſumas mutuum. Dives es? Nullam pateris petendi neceſſitatem. Pauper es? Conſidera ſolvendi difficultatem. Opulentia uſuris minuitur, paupertas uſuris non levatur. NUMQUAM enim malum malo F corrigitur, nec vulnus curatur vulnere, ſed exaſperatur ulcere.

83. Hoc vide, ne dum pecuniam petis, molam tuam obliges, aut lapidem ſupermolarem. Mola eſt qua ſimilago conficitur, qua molit ſimilaginem una mulier quæ aſſumitur, & altera quæ relinquitur. Fortaſſe illa adſumitur, quæ ſemper molit ver-

a Omnes edit. ac mſſ. aliquot, *non reddere verecundius.* Non male: attamen omnium antiquiſſimi legunt, *non reddere inverecundum.* Unus, *inverecundius.* Et hoc etiam non abſurde explicari poteſt eo ſenſu; nam qui debet verecundia quadam afficitur, qui vero non reddit, inverecundus atque impudens eſt.

a verbum Dei, ut habeat similaginem, & spiritalem facit farinam, [a] expurgat vetus fermentum, ut sit nova consperso, custodit molam suam, interpretatur Scripturas, servat sibi lapidem supermolarem: illa autem relinquitur quæ oppignerat molam suam. Cum aliquid emoluerit persunctorie, oppignerat lapidem qui est super molam. Quis iste sit lapis, quæro. Legi: *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.* Quare super molam? Quia ipse est qui molentes juvat: ipse est qui dicit: *Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere.*

Psal. 117. 22. Johan. 5. 39.

84. Noli, fœnerator, hunc lapidem supermolarem oppignerare, ne cadas super illum. Omnis enim qui ceciderit super hunc lapidem, conquassabitur: super quem autem ceciderit, comminuet illum. Nec viduæ pignus suscipias. Grave & utrumque secundum litteram, ut usum, instrumentumque vivendi egeno auferas, aut viduæ pignus detrahas: sed gravius, si animæ quæ b verbi vidua est, vebum teneas, [b] & ei sterilitatem viduitatis indicas.

CAPUT XXII.

Quem fœneratorem imitari debeamus; & quomodo Ecclesiæ Deus plus dederit, cui & ipsa plus reddidit non exigenti; deque divina misericordia ac judicii dispensatione.

85. Atque ut sciatis quod amanti hæc affectu suadeam, ut sciatis quod liceat & bene fœnerare, ostendam vobis quem fœneratorem debeatis imitari. *Duo*, inquit, *erant debitores uni fœneratori, unus debebat denarios quingentos, alius quinquaginta. Non habentibus illis unde redderent, donavit utrisque. Quis ergo eum plus diligit? Respondens Simon pharisæus dixit: Æstimo quia is cui plus donavit.* Et laudata est sententia ejus, dicente Domino: *Recte judicasti.* Recte judicavit pharisæus, qui male cogitavit, putans quod ignoraret magis Dominus peccata mulieris, quam donaret. Sed laudatur ejus sententia, ut excusatio ei omnis adimatur.

Luc. 7. 41. & seq.

86. Plus remissum est Ecclesiæ, quæ congregata est ex populo nationum, quoniam plus debebat: sed & ipsa plus solvit non exigenti, sed donanti. Dedit aquam pedibus Christi, quia sua peccata mundavit: osculata est pedes, ferens pacis insignia: misit oleum in pedes ejus, misericordiam & ipsa in pauperes conferendo. Isti sunt pedes Christi, in his innocentius ambulat Christus. Et capillis capitis sui tersit. Christo enim humiliatur, quicumque habet humilitatis affectum. *Et ideo*, inquit, *dimissa sunt peccata ejus multa, quoniam dilexit multum.*

Ibidem 47.

A 87. Adverte quod Dominus & misericordiam quasi liberalis impertit, & judicium cum miseratione dispensat. Ante donavit per gratiam, sed quibus donaret sciebat. Non habet quod excuset Judæus. Mihi quasi peccatori plura donavit, illi quasi ingrato minora concessit. Scivit tamen quod & ille quasi ingratus non posset quod accepisset exsolvere, & Ecclesia memor gratiæ eo plura solveret, quo plura B meruisset.

CAPUT XXIII.

Oggerentibus usuræ antiquitatem reponitur etiam culpam antiquam esse, quam solutum Christus venerit, invexerit autem diabolus: huic fœneratores adsimilari, nec non etiam eos qui fidejussorem obligant, in quo sibi alterum parant inimicum. Quam cavendum sit, ne quis pro C alio se obliget, aut saltem pro summa suis majore facultatibus!

88. Habetis ergo quem sequamini fœneratorem, si vultis laude donari, si vultis non esse quod reprehendatur a nobis. Nos enim non personæ obtrectamus, sed avaritiæ. Nec fallit dixisse aliquos, cum ante hoc biduum tractatus noster eorum compunxisset affectum: D Quid sibi voluit Episcopus adversus fœneratores tractare, quasi novum aliquid admissum sit, quasi id non etiam superiores fecerint, quasi non vetus sit fœnerare? Verum est, nec ego abnuo: sed & culpa vetus est. Denique peccatum ab Adam: ex illo culpa, ex quo & Eva: ex illo prævaricatio, ex quo & humana conditio. Sed ideo Christus venit, ut inveterata aboleret, nova conderet; & quæ E inveteraverat culpa, renovaret gratia. Ideo se passioni obtulit; ut renovaretur spiritu, & absolveret universos. Diabolus autem Evam decepit, ut supplantaret virum, obligaret hereditatem.

Aug. lib. 1. contra Jul. Pelag. c. 3.

89. Quid fœneratores faciunt? Decipiunt defœneratos, obligant fidejussores: sed non Tobias pignus quæsivit, aut fidejussorem poposcit. Curandum est igitur, ut fidejussorem requiras, ut eum F tuis nominibus adstringas. Ecce paratur alter inimicus. Nam cum non habueris unde debitum solvas, ille pro te tenebitur. Inveniris in eo circumventor & fallax, qui amicum deceperis. Ille nudabitur, ille pro te in vincula ducetur: illum graviorem exactorem creditore patieris qui allegat: stimula civem tuum quem spopondisti. Ita fiet ut ipse quoque esse incipias ingratus, & prætereas illud quod scriptum est: *Gratiam repromissoris*

Tob. 1. 17. & 4. 21.

Eccli. 29. 21.

a Omnes omnino edit. *Expurgate vetus fermentum, ut sitis* &c. MSS. Thuan. Dion. & Colb. *Expurgat .... ut sit* &c. Docet enim orationis series hic non tam citari Scripturæ verba, quam accomodari.

b Edit. omnes, & quidam mss. *ut ei sterilitatem viduitatis inducas*: alii melioris notæ, *& ei .... indicas*, hoc est, impetes.

* *foris ne obliviscaris*; * *dedit enim pro te animam* A *bonam*. Necesse est dicas: Quis enim te quærebat fidem dicere? Nam nisi tu fidem dixisses, ego non accepissem pecuniam. Adulteram accepi pecuniam, æs auro admixtum mihi dedit: utinam te non obtulisses! Fortasse creditor te subornavit, vel tu illum.

90. Ergo cave ne alieno te obliges debito; ne hoc quoque vendidisse dicaris: a nc si quid tibi, ut habet usus amicitiæ, B debitor dederit gratiæ, te videatur emisse. Aut si vis intervenire, moveris amici obsecratus oratis, erubescis negare; ita interveni, ut si debito solvendo non fuerit, de tuo noveris esse solvendum. In hæc paratus accede. Legisti enim: *Non spondeas super virtutem tuam; si enim spoponderis, quasi restituens cogita*. (Eccli. 8. 16.) Et infra: *Recipe proximum secundum virtutem tuam, & attende tibi ne cadas*, (Ibidem 29. 27.) id est, ne majore te C obliges b nominis quantitate quam ferre possunt & exsolvere tuarum copiæ facultatum. Si enim quod habes tradas, amisisti opes, non amisisti fidem. Famæ tuæ damna non sentis, redemisti amicum sine tua fraude. Alibi quoque id te monent Proverbia Salomonis dicentis: *Spondens sponde amico tuo, quemadmodum qui obligat se sponsorem amicorum suorum*. (Prov. 17. 18.) Si autem non habes, audi quid Salomon dicat: D *Noli te dare in sponsionem erubescens personam; si enim non habueris unde solvas, auferent stramentum desub lateribus tuis*. (Prov. 22. 26. & 27.) Ergo bonus fœnerator acquiret gratiam, execrationem improbus.

CAPUT XXIV.

Quomodo Tobias in mercedis solutione nobis imitandus; quodve fœnerandi genus idem nos doceat?

91. SEd non his tantum virtutum finibus contentus sanctus Tobias, mercenario quoque scivit solvendam esse mercedem, dimidium usque obtulit; (Tob. 4. 15.) meritoque pro mercenario invenit Angelum. (Ibidem 12. 5.) Et tu unde scis ne forte justum aliquem mercede defraudes, c pejus si infirmum? Væ enim illi qui scandalizaverit unum de pusillis istis! Qui scis an in eo Angelus sit? Neque enim dubitare debemus quod in mercenario possit esse Angelus, cum esse possit Christus, qui in minimo quoque esse consuevit.

92. Redde ergo mercenario mercedem suam, nec eum laboris sui mercede defraudes; quia & tu mercenarius Christi es, & te conduxit ad vineam suam, & tibi merces reposita est cælestis. Non ergo lædas servum operantem in veritate, neque mercenarium dantem animam suam: non despicias inopem qui vitam suam labore exercet suo, & mercede sustentat. HOC EST ENIM interficere hominem, vitæ suæ ei debita subsidia denegare. Et tu mercenarius es in hac terra: da mercedem mercenario, ut & tu possis dicere Domino, cum precaris: *Da mercedem, Domine, sustinentibus te*. (Eccli. 36. 18.)

93. Tobias tibi dicit: *Luxuria mater est famis*, (Tob. 4. 14.) in quo continentiam docet. Dicit etiam: *Mercedem omni homini qui penes te operatus fuerit, redde eadem die, & non maneat penes te merces hominis: & merces tua non minorabitur*. (Ibidem 15.) E Dicit tibi: *Noli vinum bibere in ebrietatem*. (Ibidem 16.) Dicit tibi: *De pane tuo communica esurientibus*. (Ibidem 17.) Vide quid te fœnerare cupiat: *Et de vestimentis tuis nudos tege: ex omnibus quæ abundaverint tibi, fac eleemosynam. Omni tempore benedic Dominum*. (Ibidem 18. & seq.) In his itaque fœnus æternum est, & usura perpetua.

* LXX. Interp. ἔδωκεν γὰρ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ σοῦ. Ἀγαθὰ ἐγγύου ἀνατρέψει ἁμαρτωλός. Unus mss. atque edit. Complut. ut Nobilius docet, ἔδωκεν γὰρ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ σοῦ. Ἀγαθὴν ἐγγύην &c. Sed Ambrosium legisse oportet, ἔδωκεν γὰρ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ σοῦ ἀγαθήν. Ἐγγύην &c. quemadmodum observavit idem Nobilius.

a Omnes edit. *ne si quod tibi (ut habet usus amicitia) debetur, aut debiter dederit gratia*, vet. edit. cum mss. Torn. & Vict. *ut videatur emisse*. Rom. *ut a te videatur emisse*. Alii mss. ut in textu. Rursus ubi edit. ant. *noveris amici obsecratus oratis, erubesces negare* Rom. & mss. *moveris .... erubesces*. Thuan. Dion. & Colb. *erubescis negare*. Latinius conjicit reponendum, *nam veri amici obsecratus* &c. Verum ista conjectura nihil est opus, ut dispicienti planum fiet: modo ante verba *moveris*, & *erubescis*, subintelligat particulam, *si*. Denique pro, *si debitum non solutum fuerit*, ut in ant. edit. ac mss. duobus legere est; Rom. & mss. totidem exhibent, *si debitor solvendo non fuerit*: alii omnium vetustissimi, *si debito solvendo* &c. ubi subintelligenda vox, *amicus*.

b Mss. Torn. & Vict. cum edit. *numismatis quantitate*. Sed cum Thuan. Laud. Dion. & Colb. legendum, *nominis quantitate; nomen* enim hac in materia idem est ac *debitum*. Unde illæ locutiones, nomina contrahere, nomina dissolvere, & similes.

c Edit. vet. *punisne*, Rom. *punire infirmum*. Codex Torn. *punis si infirmum*. Vict. *punisse infirmum*. Melius Thuan. Laud. Dion. & Colb. *pejus si infirmum*.

IN LIBROS
DE INTERPELLATIONE JOB ET DAVID
ADMONITIO.

COnſtat hic tractatus quatuor libris de Interpellatione (*id eſt, expoſtulatione ſeu querela*) Job & David, *qui non omnes ſimul in Ambroſianorum operum editionibus prodierunt. Enimvero qui antiquiores curaverunt editiones, cum in mutilum exemplar incidiſſent, librum ſecundum prætermiſere. Hunc primus omnium evulgavit Eraſmus, ſed cum hujuſmodi* [a] *cenſura, quæ ipſum Doctori noſtro abjudicatum auctori libri* de Vocatione Gentium *adtribueret. Ejus unicum argumentum eſt ſtyli quem ab Ambroſiano longe diverſum eſſe autumat, diſcrepantia. Gillotius vero qui poſt eum in edendis Ambroſii operibus laborem ſuſcepit non mediocrem, acerrime hanc ejuſdem opinionem impugnat,* [b] *illam fulcro parum admodum tuto niti contendens; cum videlicet ſanctis Patribus minime inſolens fuerit ſtylum ſuum pro materia, tempore, vel perſonis quas alloquebantur, mutare; cum præterea codices mſſ. quos e diverſis bibliothecis conquiſierat, magno conſenſu hanc omnem lucubrationem Ambroſio adſcribant. Gillotio etiam ſuffragantur ea quibus uſi ſumus, exemplaria, quorum unum ſin minus* tam multæ eſt antiquitatis, ut jurare poſſis ætate divi Ambroſii ſcriptum eſſe, *quemadmodum de quodam e ſuis loquitur idem* [c] *Gillotius, at ſaltem mille annos ut minimum præfert. In eo quatuor hi libri eodem ordine, ac ſub iiſdem titulis, quibus illos edendos curavimus, exhibentur.*

[a] Epiſt. huic libro præfixa in edit. Ambroſ.

[b] Præfat. in edit. Ambr. & monitio in ſecundam Apologiam David.

[c] Loc. cit.

At vero etſi nobis deeſſent tantæ auctoritatis manuſcripti, tamen ipſa B. Præſulis verba, & totius operis ſeries planum faceret ſecundum hunc librum nihilo minus quam tres alios deberi Ambroſio. Nec illud adſerere dubitamus, Eraſmum ipſum prorſus opinionem ſuam, ſi modo horum quatuor librorum initia invicem contuliſſet, ejuraturum fuiſſe. Quid enim evidentius iis verbis quibus Ambroſius per ordinem querelas a ſanctis Job & David ſuper hominum miſeriis habitas examinaturum ſe profitetur? Utriuſque igitur, *inquit,* [d] interpellationes conſiderare cordi eſt.... Suo igitur ordine ſpectandæ nobis ſunt. *Hoc utique non niſi primis duobus libris præſtare potuit, quod & ibidem a ſe præſtitum tradit, cum initio tertii libri ſic* [e] *loquitur:* Superior nobis diſputatio fuit de interpellatione ſanctorum (*nempe Job & David*) quod fragilis & imbecilla conditio humana *&c. Poſtremo quiſquis eumdem ſecundum librum cum ejuſdem operis quarto componere voluerit, is procul dubio per ſe intelliget, eam diverſitatem quam Eraſmus jactitat, purum putum eſſe commentum.*

[d] Lib. 1. c. 1. num. 3.

[e] Cap. 1. n. 1.

Romani quidem editores hos omnes libros ex æquo ſub Ambroſii nomine cum aliis ejuſdem operibus prælo ſubjecere, ſed eos fortaſſe paulo audacius diſtraxere ab invicem. Primum ac tertium librum tamquam commentaria in librum Job primo ſuo tomo inſeruerunt: ſecundum autem & quartum a ſuperioribus avulſos in ſecundum tomum ſub titulo enarrationum in pſalmos XLI. XLII. *ac* LXXII. *rejecerunt. Porro cum hujuſmodi ſeparatio fieri nequaquam potuerit, quin induceretur in auctoris textum aliqua mutatio, & præclarum opus membrorum ſuorum luxatione ac disjectione quodammodo corrumperetur; hinc illud conſilii non tulit eorum approbationem, qui Patrum ſcripta, qualia ab illis relicta ſunt, talia ſibi exhiberi jure deſiderant. Hinc Nicolaus Faber ſtudiis Ludovici XIII. quondam præfectus, vir pietate juxta atque eruditione clariſſimus neutiquam ſibi temperavit, quin libere diſtractionem hanc improbaret in quadam ſua epiſtola,* [f] *ubi eoſdem editores ad hancce diviſionem inſtituendam coactos fuiſſe adſerit* quædam interpolare minime probabili exemplo. *Neque tamen putaverimus id illos feciſſe malo animo, ſed credidiſſe ea re ſe conſulturos lectoris utilitati, ſi commentaria in varias Scripturæ partes digeſta ipſi proponerent; minus interim ea incommoda quæ ex admiſſa in Patrum libros hujuſmodi licentia conſequerentur, expendentes.*

[f] ad Front. Ducæum.

Itaque his quatuor libris legitimum ordinem reſtituimus. Nam quod is liber quem nos edimus ſecundo loco, in duobus recentioris ævi manuſcriptis quarto reperiatur, id eo factum arbitramur, quod illi codices ex aliquo exemplari mutilo in quo idem ſecundus liber deſiderabatur, deſcripti fuerint; cum vero ſcriptores poſtea eumdem alibi nacti fuiſſent, illum poſt alios tres continua ſerie jam ante diſpoſitos exararunt. Et certe non abſimile quiddam in editionibus quoque contigit. Etenim omnium antiquiſſimæ quæ ad imperfectum codicem, ut jam diximus, excuſſæ fuerunt, tres libros quos ſolos habent, ſub titulis librorum I. III. & IV. *repræſentant: ſequentes vero editiones Eraſmi, Coſterii, Gillotii, memoratum ſecundum librum non ſuo loco impreſſum oſtendunt. Non fuiſſe autem alium ſancti Doctoris ordinem in ſcribendis his libris, quam eum quo illi a nobis hic digeruntur, non ſolum probant antiquiſſimæ notæ manuſcripti,* nec

nec non [a] Gillotius, typographi [b] ultimarum Parisinarum Ambrosii editionum, D. Hermannus, [c] atque alii observarunt: verum etiam tota operis series illud confirmat evidentissime. Hanc breviter oculis lectorum subjicimus.

a Loc. cit. b Annot. in lib. de Inter. pel. Job. c Conf. lib. Ambr.

In duobus prioribus libris agitur de Interpellatione Job & David ob vitæ humanæ miseram conditionem, infirmitatesque illius tum corporeas, tum spiritales, hoc est, morbos & calamitates a quibus eximitur nemo; atque infelicem illam necessitatem ea peccata committendi, quorum rationem severissimo offensi Dei judicio reddere nos oporteat. Id sanctus Antistes in priori libro docet verbis ipsius Job e primis capitibus libri prophetæ ejusdem petitis, copioseque relatis, ad quorum tantum insigniores locos nonnullas adjicit observatiunculas; ubi tamen sat fusam quorumdam verborum Job interpretationem mysticam, quæ ipsi visa est necessaria, scite admodum [d] inseruit. In secundo vir sanctus idem argumentum prosequitur psalmis XLI. & XLII. accuratius enucleatis; in quibus triplicem Prophetæ querimoniam observat, [e] primam de calamitatibus quas per hanc vitæ usuram perpetimur, alteram de bonorum quæ speramus, atque imprimis Dominici adventus quem ille flagrantissimo ardore peroptabat, dilatione, tertiam demum de necessitate vitam in impiorum consortio traducendi. Addit autem in utroque libro rationum momenta [f] firmandæ Verbi divinitati peridonea, quod eum non alia de causa factitasse crediderimus, nisi ut adversus venenum Arianorum qui Mediolani ea tempestate plurimum poterant, populum suum communiret.

d C. 10. 5. num. 32. et seq. e Cap. 7. num. 16. et Cap. 8. num. 29. f Lib. 1. cap. 9. lib. 2. cap. 4. et 6

Duo posteriores libri eas hominum querelas continent, quas hi prosperis abundare improbos, probos vero conflictari adversis indignati habere solent. Quocirca primorum bona demonstrat non esse vera bona, non ea ipsis in præmium meritorum concessa, nec ullam eorum possessione felicitatem adferri neque in præsens, neque multo minus in futurum, quo tempore justi demum regnaturi sunt. Huic veritati fidem facit allatis verbis Job ex aliis capitibus libri ejusdem: verum hic non tam longas periodos, quam in primo hujus commentationis libro, describit: sed verba quæ sibi videntur ad rem magis esse accommodata seligens ea brevi exspositione illustrat. In quarto libro eadem adstruit adhibita eleganti enarratione psalmi LXXII. in quo David perbelle de eadem materia disputat.

Ex ethicis illis præceptis quæ subinde huic tractatui admiscet Ambrosius, satis intelligas eum constare concionibus, quas ad fidelium institutionem composuerat. Has autem ab illo diebus diversis habitas fuisse cum secundi libri, tum maxime tertii exordium non obscuro est argumento.

De tempore quidem quo illud operis conscriptum fuit, aliquid indubitatum proferre majoris videtur esse negotii. Verumtamen haud absurde conjici possit annum eidem adsignandum superiorem trecentesimo octogesimo septimo quo Flaccillæ Theodosii Magni uxoris statuas in populari seditione dejecerunt Antiochenses. Cum enim sanctus Doctor de principum agit imaginibus, ita loquitur: [g] Vides quemadmodum in civitatibus bonorum principum imagines perseverent, deleantur imagines tyrannorum. Quis autem putet post illum eventum summæ prudentiæ Antistitem, & apud quem maximo erat in pretio Theodosius, hujusmodi verbis quæ acerbissimum tanti principis vulnus non sine contumelia refricassent, uti voluisse? Præterea quæ hic [h] de psaltis memorantur, ea locum videntur præbere conjiciendi Ambrosium eosdem sermones habuisse ante annum CCCLXXXV. aut CCCLXXVI. quo tempore populi cantum instituit in Ecclesia. Nihil itaque prohibuerit quominus commentationem hanc circiter annum CCCLXXXIII. factam dicamus, sanctumque nostrum de statutis mentionem habuisse occasione imaginum Gratiani imperatoris, quas eo extincto populus cui juvenis ille princeps tam justum sui reliquerat desiderium, conservavit.

g Lib. 1. cap. 8. n. 24. h Lib. 1. cap. 6. n. 24.

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI DE INTERPELLATIONE JOB ET DAVID

LIBRI QUATUOR.*

*Scripti circ. an. 383.

LIBER PRIMUS.

DE INTERPELLATIONE JOB, ET DE HOMINIS INFIRMITATE.

CAPUT I.

Multas in hac vita perturbationes esse, multas consolationes, sed his illas longe superari; quod sanctorum inductione comprobatur: David ac Iobum pro nostris infirmitatibus interpellasse, unde hujus operis argumentum.

I. Ultas nobis perturbationes in hac vita esse subeundas scriptura divina frequentibus demonstrat locis: multasque suppetere consolationes, quibus animus capax vigoris, & recti conscius absorbere debeat quæ præsentium incommodorum sunt, spectare ea quæ habeant perpetem jucunditatem. Præponderant enim consolationes perturbationibus, quia & præsentium sedationem adferunt, & spem futurorum. Unde & apostolus Paulus: *Indignæ sunt*, inquit, *passiones hujus temporis ad superventuram gloriam*. Indignæ utique ad consolationis comparationem, non ad fructum redemtionis. Rom. 8. 18.

2. Quæ est enim tam præclara cujusquam vita in terris, ut adæquare illam cælestem gloriam possit? Quid sublimius Paulo, qui tantum periculorum subiit, tantum dolorum atque infirmitatum absorbuit? In iis quas Christi nomine subiit passionibus quotidie, ut ipse dicit, morieba- 1. Cor. 15. 31.

A tur, & nihil indignum perpeti se in hoc tempore pro tantæ gloriæ spe atque exspectatione censebat. Elias famem, insidias, mortisque terrores, laborum acerba toleravit: & tamen solus ille igneis curribus, equis igneis de cælo [a] deductus ad terras, & de terris revectus ad cælum, omne meritum hujus militiæ abscondit, atque ultra humana omnia gratiam pii adscensoris evexit. Nam de Petro quid loquar, qui B crucem suam futura remuneratione indignam arbitratus, * inverso suspendi poposcit vestigio, ut aliquid passioni suæ adderet, cujus acerbare ipse sibi supplicia non timeret?

3. Unde non immerito sanctus David ad illam gloriam, cum in cetero opere, tum maxime in quadragesimo primo psalmo se festinare testatur dicens: *Quando veniam & apparebo ante faciem Dei?* In quo psal- Psal. 41. 3.
C mo & perturbationes humanæ fragilitatis, & consolationes a Domino evidenter expressit. In quo etiam interpellat pro nobis Deum, quod oblitus operis sui, oblitus collatæ in hominem liberalitatis & gratiæ, quem tuendum atque ornandum susceperat, dereliquerit, & infirmum ac naufragum diversis infirmitatibus rejecerit adterendum. Quod idem ante ipsum fecerat sanctus Job: sed iste moralius, ille vehementius. Utriusque igitur interpellationes considerare cordi D est; quod in his vitæ humanæ forma exprimitur, causa agitur, prærogativa formatur. Suo igitur ordine spectandæ nobis sunt.

CA-

a Ita edit. Eras. cum mss. Thuan. Laud. Torn. & Vict. Aliæ vero edit. ac mss. *Deductis ad terras .... revectis* vel *reductis ad calum*. Sed putamus nostram lectionem præstare, atque Ambrosium spectasse ad Eliæ reditum illum, quo in dominica transfiguratione apparuit.

* Hujus historiæ meminit Hieronymus in Catal. & Hegesippus a quo eam Ambrosius mutuatus videtur: qua de re a nobis dicetur alio loco.

CAPUT II.

Quomodo beatus Job, amissis omnibus præter uxorem, tamquam bonus athleta perturbationibus non cesserit, nec certare recusaverit.

4. AMissis itaque liberis Job atque omnibus suis præter uxorem, quæ ei sola ad tentationem fuerat reservata, perfusus etiam ulcere gravi, cum videret amicos suos non ad consolandum venisse, sed ad axaggerandum & acerbandum dolorem, advertit a Domino datam in se adversario tentandi sui potestatem. Et quamvis sagittas Domini in corpore suo sentiret esse, quibus compungi se diceret, tamen quasi bonus athleta, qui dolori non cederet, nec dura certaminis recusaret, addidit: *Incipiens Dominus vulneret, in fine autem non me*[a] *perimat.... Quæ enim mea virtus, qui sustineo: aut quod meum tempus, ut sufferat anima mea? Numquid fortitudo lapidum, fortitudo mea: aut carnes meæ sunt æreæ: aut non in ipso confidebam? Adjutorium autem a me recessit: visitatio autem ejus despexit me.* (Job 6. 9. & seq.)

5. *Nonne tentamentum est vita hominis in terra, & sicut mercenarii quotidiani vita ejus; aut sicut famulus timens dominum suum, qui se sub umbra obtegat, aut sicut mercenarius exspectans mercedem suam; sic & ego menses exspectavi vacuos, noctes autem dolorum data sunt mihi? Si quiescam dico: Quando dies? Si surgam iterum: Quando vesper? Plenus sum doloribus a vespera usque ad mane. Fermentatur mihi corpus in putredine vermium: liquefacio autem glebas terræ, saniem radens ulcerum. Vita autem mea*[b] *levior est fabula, in spe vacua perit.... Dicam, consolabitur me lectulus meus.... Terres me in somniis, & in visionibus me percellis.* (Ibidem 7. 1. et seq.)

CAPUT III.

De misera conditione hominis, qui quotidie sub formidine est; quamque stulte cogitet peccata sua Dei cognitionem fallere posse: item quam miserum in lectulo nobis ad quietem dato sollicitudine agitari, atque ex eodem vacuos ac nudos exsurgere, quæ vitæ istius imago est.

6. QUam misera hominis conditio, quæ quasi mercenaria aliis laborat, sibi indiget, & nisi aliena misericordia sustentare se nequit! Quotidie sub formidine, sub timore gravem tolerans servitutem, & ne deprehendatur a Domino, erratica atque fugitiva sub umbra quadam sæculi hujus putat se posse delitescere. Considera illum de quo ait in Ecclesiastico Syrach: *Omnis homo transgrediens in lecto suo, contemnens & dicens in anima sua: Quis me videt? Tenebræ circumdant me & parietes, quem vereor?* (Eccli. 23. 25 et 26.) Nonne tibi videtur iste vere esse mercenarius qui sua prodegerit, ut ille adolescens in Evangelio, qui legitur accepisse a patre substantiæ portionem, & (Luc. 15. 12 et seq.) egens atque inops, quo famem levaret, pascere greges cœpit alienos, ut mercede sumtum exerceret suum? Sed ille tamen aliquando conversus est; quia revertit ad patrem, & peccata sua non repressit, sed prodidit. Hic autem qui se existimat ab eo qui omnia videt, non videri; & tenebris putat commissa sua posse celari, umbram prætendit: sed frustra latere se credit, cum oculus Domini lucidior sole, occulta omnia deprehendat, tenebrosa illuminet, & intimi cordis penetret conscientiam, atque in alta & profunda descendat. Vanus ergo qui putat tenebris esse se tutum, cum lucem vitare non possit, quæ lucet in tenebris, & tenebræ eam non comprehendunt. Quasi fugitivus itaque & malus mercenarius deprehenditur, & antequam se occultet, agnoscitur; quia Domino[c] omnia antequam quærat, cognita sunt, non solum quæ facta, sed etiam quæ futura sunt.

7. Perit igitur in vacua spe qui putat quod suum crimen abscondat: fabula est istud, non veritas. Denique fabula peccantium otiosa, non habens fructum, sed gemitum. Narratio enim fatui sarcina in via. Quid enim aliud est peccatum, nisi sarcina quæ hujus sæculi onerat viatorem gravi depressum fasce delicti: qui si nollet oneri subjacere, debuit audire dicentem: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos reficiam.* (Matt. 11. 28)

8. Quid autem ærumnosius, cum ipse lectus ad communem quietem datus, grave vulnus infligat? Tunc enim solemus quæ fecimus recordari, & factorum suorum stimulis compungitur interior conscientia. Unde Scriptura ait his: *Quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini?* (Psal. 4. 5.) Remedium quidem dedit, sed tamen conscientiam vulneravit. Sed esto ut aliquando fessis somnus obrepat: terremur insomniis, exagitamur visionibus; ut non jam requies, sed pœna fit. Ita enim abeunt divitiæ sæculi, veluti somnium exsurgentis. Surrexit aliquis ex istius corporis somno, & nihil possedit, idque ipsum quod se credebat habere, amisit.

9. Constituite mihi nunc divitem illum,

a Voci, *perimat*, subjungis Rom. edit. *Sit mea civitas sepulcrum, in qua super muros saltabam, in ea non abstineam: non enim fefelli verba sancti Dei mei.*

b Rom. edit. cum cod. Thuan. & Laud. *levior est fabula*. LXX. Interp. ἐλαφρότερος λαλιᾶς. Et hanc lectionem etiam confirmant quæ infra de fabula, & fatui narratione legere est; ea enim huc proculdubio referuntur. Attamen aliæ edit. atque mss. constanter legunt, *levior est favilla*. Eadem Rom. edit. post voces, *lectulus meus* addit, *referam autem ad me ipsum private sermonem stratui meo*: quæ verba in aliis edit. & cunctis mss. omittuntur.

c Sic omnes mss. ac vet. edit. Rom. vero, *omnia antequam erant, cognita sunt.*

lum, qui quotidiana lucra, & quæstus varios congerebat, & exagitabatur cupiditatibus suis, subito resipiscentem, considerantemque secum, quia non cum morietur, accipiet omnia, neque simul descendet cum eo gloria domus ejus; [a] & quod ea quæ possidet, in hac vita habeant aliquid voluptatis, non etiam in futurum: aperientem oculos ad cælestia. Nonne tibi videtur sicut qui in somnis bibebat, bibisse; & sicut qui in somnis epulabatur, epulatus: aperuisse autem oculos, & cognovisse quod anima ejus inane speravit, & adhuc esuriat, atque sitiat; quia modum non habet avaritia, nec rapiendo expletur, sed incitatur eo egentior, quo plura quæsierit? Et hic ergo surrexit, & vanum est somnium.

CAPUT IV.

Quomodo amici Iob ad consolandum eum venientes ejus dolorem acerbaverint: & quam magnifice idem senserit de divina potestate, ac redemtionis mysteria designaverit?

Job 9.1. & 2. 10. SEd iterum ipsum audiamus dicentem: *In veritate novi quod ita est; quomodo enim erit justus, mortalis* &c. Incumbebant illi amici qui ad consolandum venerant, & quasi inimici amaris eum perurgebant sermonibus. Unum enim solatii genus est in ærumna & in amaritudine constitutis culpa vacare; ut ea quæ perpetiuntur adversa, non pro delicti pretio sustinere videantur. Hoc quoque sancto viro adimere gestiebant; ut videretur ipse suæ auctor ærumnæ, qui peccatis gravibus Domini contraxisset offensam, & pro impietatibus suis illa toleraret; describentes impiorum supplicia; ut qui vitia ferent, & meterent sibi dolores, quod mandato perirent Dei, [b] & spiritu vitæ ipsius interirent, qui insufflaret domos luteas inhabitantibus, & arescerent, cogitationes destitueret versutorum, os obstrueret injusti. Quæ vera quidem de Domini potestate; sed non convenientia tanti viri meritis adserebant. (Ibidem 4. 8. & 9. — Ibidem 15. et seq. — Ibidem 5. 13. et 16.)

Ibidem 9. 3. & seq. 11. His ergo respondit: *In veritate novi quia ita est; quomodo enim justus mortalis apud Dominum? Si enim voluerit judicio contendere cum eo, non audiet illum; ut non ad unum verbum ejus mille sermonibus contradicat. Sapiens est enim intellectu, & fortis, & magnus: quis tam durus, ut in conspectu ejus possit subsistere? Qui facit montes inveterascere, & nesciunt, & evertit eos iracundia. Qui commovet orbem terrarum a fundamentis, & columnæ ejus quatiuntur. Qui dicit soli, & non oritur, adversus autem sidera consignat. Qui extendit cælum solus, & ambulat sicut in pavimento supra mare. Qui facit vergilias, & hesperum, & septemtrionem, & austri ministerium: qui facit magna & investigabilia, gloriosaque & immensa, quorum non est numerus. Si præterierit me, non videbo: & si me prætergressus fuerit, nec sic sciam.* Quanto vehementiore tuba iste increpuit de Domini potestate? Sed in ea justorum auxilium, non ruina est. Denique videtur exprimi potentia, sed magis redemtionis nostræ mysteria declarantur.

CAPUT V.

Deum fecisse montes inveterascere, id est, litteram veteris Testamenti in spiritalem sensum convertisse: Iudæos, quod illud ignoraverint, exscusabiles non esse ob prodigia quæ Christi mortem sunt comitata; sed maxime ob solis defectionem quæ describitur. Tanguntur alia quædam Christi opera, & præcipue ambulatio in mari; ubi de titubatione Petri, ac de conterendis navibus Tharsis, quibus corpora nostra designantur.

12. QUi sunt enim montes quos inveterascere facit, nisi Moyses, Aaron, & Elias, Jesus Nave, Gedeon, prophetæ, omnes libri veteris Testamenti? Venit dominus Jesus: novum detulit Testamentum, [c] & illud quod erat vetus, factum est novum. Innovatus est Christianus, inveteravit Judæus. Renovata est gratia, inveteravit littera. Evertit montes, & convertit. Evertit enim & subruit intellectum secundum litteram, & statuit intelligentiam spiritalem. Intellectus ergo ille Legis evanuit carnalis, & factus est spiritalis. Unde Apostolus ait: *Scimus autem quia Lex spiritalis est, ego autem carnalis sum.* Sed & ipse qui carnalis erat, factus est spiritalis, sicut ipse adseruit dicens: *Puto enim, & ego spiritum Dei habeo.* Hos ergo montes inveteravit Jesus, & Judæi nesciunt. Si enim cognovissent, numquam Dominum majestatis crucifixissent: numquam adhuc Judaica deliramenta sequerentur. Ipsi sunt ergo qui nesciunt. Unde & in Evangelio dicit dominus Jesus: *Dimitte illis, Pater, quia nesciunt quid faciunt.* (Rom. 7. 14. — 1. Cor. 7. 40. — Luc. 23. 34.)

13. Sed non exscusantur quia nesciunt, cum nescire nolint, quod debuerint cognoscere. Certe non illis invidemus, si Domi-

ni

a Edit. Am. cum mss. Vict. & Torn. *& cum ea quæ possidet in hac vita habeant aliquid voluptatis: non etiam in futurum aperiunt oculos* &c. Aliæ edit. ac mss. ferme inter se conveniunt nisi in punctuatione & paucis voculis, quæ sensum haud multum diversum efficiunt.

b Rom. edit. *et spiritu iræ ipsius interirent.* Huic LXX. suffragantur his verbis: κ τῷ δ' ἐ πνεύματος ὀργῆς αὐτοῦ ἀφανισθήσονται. Neque etiam Vulgata refragatur. Sed in lectione quæ mss. omnium, & vet. edit. est, nihil mutamus. Infra autem ubi omnes edit. cum recentioribus mss. *Is ergo respondit*, Cod. melioris notæ legunt, *His* &c.

c Mss. Thuan. Dion. & Colb. *Et illud quod erat, vetus factum est. Innovatus* &c. Quod etiam non incommode potest explicari.

ni ſequantur ſententiam. Sententia enim ſuperiora ſolet abſolvere, non futura. Sed nec ille immunis a ſcelere qui crucifixit ſuæ auctorem ſalutis, & poſtea veniam non popoſcit. Eſto ut ante ignoraverit quem perſequebatur; in cruce tamen poſitum debuit recognoſcere univerſorum eſſe dominum elementorum, ſub quo omnia elementa tremuerunt, cælum obſcuratum eſt, ſol refugit, terra diſſiluit, defunctorum ſepulcra patuerunt, mortui viventium receperunt conſortia. Unde & Matt. 27. 54 Centurio ait: *Vere Dei Filius erat iſte*. Centurio agnoſcit alienum, levita non recognoſcit ſuum: gentilis veneratur, Hebræus abjurat. Non immerito ergo columnæ orbis terrarum motæ ſunt, quando non crediderunt principes ſacerdotum. Sed motæ ſunt veteres, ut novæ confirmarentur, ſicut ipſe dignatus eſt dicere: Pſal. 74. 4. *Ego confirmavi columnas ejus*. Audi quas columnas confirmaverit. Galat. 2. 9. *Petrus & Iacobus & Iohannes, qui videbantur columnæ eſſe, dexteras dederunt mihi & Barnabæ communionis*.

14. Quomodo ergo excuſant ſe neſciſſe, quorum alii viderunt, alii cognoverunt ſolem non expleto diei curriculo, ſe recepiſſe; & rurſus ante peractum ſpatium noctis egreſſum, noctem in die feciſſe, in nocte diem. Utique intelligere debuerunt quia ſol juſſus ſe recepit, & juſſus exivit. Matt. 12. 40. Prædixerat enim Dominus, quia tribus diebus futurus erat in corde terræ, & tribus noctibus: didicerat hoc ſol, ſervabat præceptum. Dubitabat ergo, dicens: Quid facio? Orior, & dies eſt: occido, & nox eſt. Si curſum meum ſervavero, demorabor mundi ſalutem. Feſtinemus etiam ad redemtionem noſtram: feſtinare etiam debeo ipſe ad novam vitam; erit enim beneficio crucis qua renovantur univerſa, & ſol novus, & cælum novum. Feſtino ergo ut illum poſſim videre ſolem juſtitiæ, illuminantem animas univerſorum. Sed quid faciam? Ipſe vult poſt triduum fieri reſurrectionem. Inveni quid faciam, ut & moras non faciam & numerum dierum cuſtodiam. Non faciam integrum diem & integram noctem. Abbreviabo horas, ut tribus quidem diebus ac noctibus ſit inter mortuos dominus Jeſus: citius tamen quam trium dierum & noctium intervalla patiuntur, reſurgat a mortuis. Abbreviabo igitur horas ubi adſcenderit crucem. A ſexta hora ſtatim fiat nox; ne videam Domini paſſionem, ſed fugiam parricidalis perſecutionis ſpectaculum. Occidam, & erit nox horarum trium: egrediar, & innovabo diem, ut ſit horarum trium: percurſus eſt primus dies: ſequetur nox ſecunda ſpatio ſuo, ſequetur ſimiliter dies: incipiet nox tertia, reſurget Dominus in nocte, & erit dies in lumine reſurgentis; ut compleatur illud: *Et nox ſicut dies illuminabitur*. Pſal. 138. 12. Hinc eſt dies ille magnus quem vidit Abraham, & gaviſus eſt: de quo & David ait: Pſal. 117. 24. *Hic eſt dies quem fecit Dominus, exſultemus & lætemur in eo:* cui non miniſterio laboris, ſed fructu exſultationis interero.

15. Ipſe ergo Dominus diem ducit, & ante mundi conſummationem videbitur lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Ipſe eſt Dominus, qui ſignat & numerat multitudinem ſtellarum: ipſe eſt Dominus, qui cælum ſolus extendit, qui ambulavit tamquam in pavimento ſuper mare; quando Petrus vidit eum ambulantem, & dixit: *Domine, jube me venire ad te ſuper aquas*. Matt. 14. 28 Et juſſit Dominus: ſed ille titubavit; & niſi porrexiſſet ei Dominus dexteram, demerſus fluctibus occidiſſet. Titubavit caro, ſalvavit dextera. Et ait illi: *Modicæ fidei, [a] quare dubitaſti?* Ibidem 31. Fides ergo ambulavit in Apoſtolo, non caro. Denique fides titubavit, & caro ſentire cœperat naufragium. Quod non improprie dictum eſt; quia caro navis eſt animæ, ſicut ſcriptum eſt: *Qui deſcendunt mare in navibus*. Pſal. 106. 23. Et alibi: *Ibi dolores ut parturientis, in ſpiritu vehementi conteres naves Tharſis*. Pſal. 47. 8. Animæ enim noſtræ cum Verbum parturiunt, edunt dolores: quæ autem peperit, jam non meminit triſtitiæ propter gaudium; quia natus eſt illi homo qui mundum redemit. *Naves Tharſis*, id eſt, intelligibiles quæ Salomoni aurum ferebant atque argentum, id eſt, corpora noſtra, quæ habent theſaurum in vaſis fictilibus, ut Apoſtolus dicit: 2. Cor 4. 7. vel quod etiam hic partus dubio conteruntur, juxta quod dictum eſt: *Væ prægnantibus & nutrientibus!* Luc. 21. 2 Nam cum anima quatitur, caro fluctuat: vel ſpiritu vehementi exagitabuntur infuſo, cum expleto tempore fuerit reſurgendum, ſecundum quod ſcriptum eſt: *Veni ſpiritus, & inſuffla in mortuos iſtos, & vivent*. Ezech. 37. 9. Unde & ipſe Job in poſterioribus dicit: *Novi enim quia æternus & potens eſt, qui ſoluturus eſt me in terra, reſuſcitare pellem meam quæ portavit hæc*. Iob 19. 25. & 26. Conteruntur autem qui in judicium reſuſcitantur. Eſt autem bona contritio: cor enim contritum & humiliatum Deus non ſpernit. Pſal. 50. 19. Et alibi: *Sana contritiones ejus*. Pſal. 59. 4. Sed & ad Joſaphat dictum eſt: *Contritæ ſunt naves ire in Tharſis;* 2. Par. 20. 37. eo quod ſe [b] ſacrilego miſcuiſſet. Utrumque igitur contritio ſignificat; quia utrumque eſt in die judicii: *quando omnes qui in monumentis ſunt, audient vocem Filii Dei, & procedent qui bona fecerunt, in reſurrectionem vitæ: qui vero mala egerunt, in reſurrectionem judicii*. Iohan. 5. 28. & 29. Quod etiam

a Mſſ. quatuor melioris notæ, *quare titubaſti?*
b Edit. omnes, & mſſ. Vict. *ſacrilegio*: melius alii mſſ. *ſacrilego*. id eſt, Ochoziæ regi Iſrael cum quo Joſaphat iniit amicitias.

etiam David propheta significat dicens: *Psal. 47. 8. & 9.* *Ibi dolores ut parturientis: sicut audivimus, ita & vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri.* Namque & dolorem futurum, & lætitiam comprehendit: dolorem de judicio, & de absolutione lætitiam.

CAPUT VI.

Verba Iob, quibus humanas infirmitates aperit, expenduntur. Quemadmodum Vir sanctus peccatum suum non negaverit; quidve inter peccare & impie agere sit discriminis: quibus verbis hominem apud Deum conetur excusare: postremo confitenti veniam promitti, ac justum iniquitates suas agnoscere, ostenditur.

16. SEd ad propositæ nobis interpellationis seriem revertamur. *Job 9. 17. & seq.* *Multas*, inquit, *contritiones fecit mihi, respirare me non sinit, replevit me amaritudine; & quia virtute est potens, nemo potest judicio ejus resistere. Si justus sum corde, lingua mea errat...... Magnum & potentem disperdit ira. Improbi in morte gravi: justi autem irridentur. Dati sunt enim in manus impii.* Vide singula. Potentibus ira sua gravis est, improbis nequitia, justis conditionis infirmitas. Ita nihil periculo vacat. Fortitudo & magnitudo viri sua potestate decipitur, improbitas affligitur, virtus ridetur. Ille quia plus potest, labitur: iste quia nihil potest, affligitur. Conditionis est vitium, quia *Ibidem 25. & 26.* *vita nostra levior est cursore. Transivit, & nihil vidit. Tamquam navis vestigium, aut aquilæ volantis & quærentis escam*; ita præterit & vita hominis. Quod loquimur, obliviscimur; nec ullum transitus nostri insigne deprehenditur, nisi quod sit plenum mœroris & gemitus. *Ibidem 28. Ibidem 33.* *Concutior*, inquit, *omnibus membris. Utinam sit mediator noster arguens & diiudicans inter utrumque nostrum.*

17. *Job 10. 2. & seq.* *Dicam Domino: Quare sic me iudicas? An bonum tibi est ut iniustus ego sim; quia repulisti opera manuum tuarum, & consilio impiorum intendisti? Numquid sicut mortalis videt, sic vides; aut vita tua sicut hominis, aut anni tui sicut viri; quia exquisisti iniquitates meas, & peccata mea investigasti? Nosti enim quia impie non gessi: sed quis est qui de manibus tuis eruatur?* Magna fides, magna auctoritas conscientiæ, Deum testem mentis suæ arcessere. F Quod conditionis est, non negat: quod impietatis est, repellit: quod infirmitatis, fatetur. Peccasse conditionis est, quia nemo immunis lapsus est: impie agere non conditionis est, sed perfidiæ & ne-

A quissimæ mentis venenum. [a] Non agnoscit hoc justus: sed absolutio hominis in Dei miseratione, non in hominis potestate est.

18. *Ibidem 8. & seq.* *Manus*, inquit, *tuæ plasmaverunt me: postea convertisti & percussisti me. Memento quia lutum me fecisti, & in terra me resolves. Numquid non ut lac mulsisti me, confecisti me sicut caseum? Corium & carnem me induisti, ossibus & nervis me inseruisti: vitam & misericordiam in me posuisti; & visitatio tua protexit spiritum* B *meum.* Quanta deploratio sancti viri pro communi infirmitate, quanta conventionis auctoritas, quod Deus hominem manibus suis fecerit? Excusatur culpa infirmitatis obtentu, commendatur gratia privilegio operationis æternæ, & protectionis dignatione cælestis. De quo loco etiam David pulcherrime locutus est dicens: *Psal. 8. 5.* *Quid est homo, quod memor es ejus; [b] aut filius hominis, nisi quia visitas eum?*

19. *Job 10. 13. & seq.* *Hæc*, inquit, *habes in te: novi quia* C *omnia potes, impossibile autem tibi nihil. Si enim peccavero, custodies me, ab iniquitate autem immaculatum me non fecisti. Si impius fuero, væ mihi! Si sim justus, non possum me erigere. Plenus sum enim confusionis, investigor sicut leo ad necem.* Vide tria: *Si peccavero*, inquit, *custodies me.* Et ideo, o homo, fatere peccatum, ut veniam consequaris: *Esa. 43. 26.* *Dic*, inquit, *iniquitates tuas, ut justificeris.* Quid erubescis fateri eas in quibus natus es? Negantis, non fatentis crimen est, negare quod na- D tus sis. Quod accepisti, utinam serves. Cur putas te habere quod non acceperis? Ergo peccator fateatur, impius ingemiscat, justus non se erigat & extollat; ne per arrogantiam fructum justitiæ amittat.

20. Et pulcre ait: *Si justus sum, non possum me erigere; plenus enim sum confusionis.* Justus enim advertit magis fragilitatem suam, quam injustus; & sapiens agnoscit, non agnoscit insipiens. Denique lapsibus suis sapiens compungitur, insipiens delectatur: justus accusator est sui, injustus adsertor: E justus prævenire vult accusatorem confessione peccati, injustus peccatum suum occultare desiderat: ille in principio sermonis occurrit ut prodat errorem, iste multiloquio sermonis sui [c] sonum accusationis involvit, ne prodat errorem.

CA-

a Rom. edit. *Lapsus suos agnoscit justus.* At contra aliarum edit. ac mss. omnium fidem. Sensus autem est justum qui se peccare agnoscit, non tamen agnoscere se impie agere.

b Ita mss. quinque melioris ævi. Alii vero & edit. omnes, *aut filius hominis, quia visitas eum.*

c Edit. vet. *somnum excusationis.* Rom. *sonum excusationis.* Gall. mss. *somnum accusationis.* Optime Vat. cod. *sonum accusationis*; idem est enim ac si diceret: cum se deberet accusare, accusationem suam ita involvit, ut animadverti non possit.

CAPUT VII.

Omnium ætatum maxime lubricam adolescentiam: nos eorum etiam peccatorum, quæ vitare nequiverimus, rationem esse reddituros: ærumnas nostras maris ac terræ incommodis non satis exprimi: cælum ac terram innovanda esse, nec futuram resurrectionem ante adventum ejus, qui nova omnia sit facturus.

Job 13.26. 21. Iterum adjiciens dicit: *Quare adscripsisti adversum me mala, & appossuisti mihi adolescentiæ peccata?* Pulcre id ætatis arripuit ad querelam, quæ magis ad vitium lubrica esse consuevit. Habet enim pueritia innocentiam, senectus prudentiam, ipsa vicina adolescentiæ juventus bonæ existimationis intuitum, & verecundiam delinquendi: adolescentia sola est invalida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis. In tanto igitur & tam confragoso & procelloso mundi hujus turbine, cur tam crebra naufragia improvidæ adscribuntur ætati? Unde præclare David totius temporis ejus veniam sibi a Domino postulavit dicens: *Delictum juventutis meæ & ignorantiæ ne memineris Domine*, quia tunc maxime calor corporis fervet, & æstu sanguinis vaporantis ignescit.

Job 14.1. & seq. 22. Sed iterum ipsum audiamus; *Mortalis*, inquit, *filius mulieris, brevis vitæ est, & plenus iracundiæ, qui sicut flos floruit, & decidit; discedit autem ut umbra, & non resistit. Nonne & ab hoc ratio quæritur? Et hunc fecisti intrare in judicium sub conspectu tuo. Quis autem mundus est a sorde? Sed nemo, etiamsi unius diei sit vita ejus super terram.*
Prov. 5.19. Vere miserabilis conditio, ut peccati sui quod vitare non possit, rationem præstare [a] cogatur: judicium intrare, in conspectum Domini subire omnipotentis compellitur, edere causas gestorum suorum, quæ tot vitæ suæ ætatibus percurrerit, cum mundus a peccato quivis esse non possit, ut ab ipsis cunabulis prius obrepat infantiæ culpa, quam sit ullus sensus erroris. Quamque illud miserabile, ut brevis sit vita ejus, dulcis illecebra, multiplex ærumna, iracundia quotidiana. Itaque in exigua delectatione amaritudo perpetua est.

Ibidem 7. & seq. 23. *Est*, inquit, *arbori spes. Si enim fuerit [b] excisa, virescit; & in petra mortuus ramus ejus fuerit, ad odorem aquæ florebit; faciet autem messem sicut novella. Vir autem defunctus abiit, cadens autem mortalis homo non ultra est. Tempore autem fluctuat mare.* Spectavimus prophetici sermonis seriem ex duobus in-
A ferioribus elementis, terra ac mari, quæ omni injuriæ, crebrisque tempestatibus subjacent: quam validum argumentum nostræ expressit ærumnæ? Terrena, inquit, virgulta, nemorosaque arborum, etiam cum fuerint mortua, in usus vitales resurgunt. Mare quoque ipsum temporum vicibus solet fluctuare. At vero caro nostra semper exæstuat, sibique ipsa tempestas est, nec umquam a motibus
B procellarum miserandisque naufragiis feriatur.

24. *Cum autem dormierit homo*, [c] *non resurgit usque dum cælum non adsuatur.* Quod videtur declarare, donec cælum novetur; erit enim cælum novum & terra nova, sicut scriptum est. Nam quod adsuitur, vetus est: quod vetus, mutabitur. Denique audi David dicentem: *Initio terram tu fundasti, Domine, & opera manuum tuarum sunt*
C *cæli. Ipsi peribunt: tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos & mutabuntur.* Possumus etiam illud adtexere, quoniam quod vetus est, adsuitur; quod novum, cogitur. A diebus autem Johannis Baptistæ regnum cælorum cogitur, & cogentes diripiunt illud. Adsuebat ergo illud Synagoga in paucis, Ecclesia cogit in millibus. Vel quia nunc cælum adsui videtur nebulis &
D caligine, nocturnisque tenebris, & croceo diei surgentis rubore diversa & discolori specie sæpe contextum. Tunc autem nox non erit amplius, & non indigebunt luce lucernæ, & lumine solis; quia Dominus illuminabit super eos, sicut dicit Johannes. Vel quia: *Væ iis qui adsumunt cervicalia ad evertendas animas populi.*

Ibidem 12. c Esai. 65.17. Psal. 101. 26. & 27. Apoc. 22. Ezech. 13.18

25. Deploranti prophetæ miseriam nostræ fragilitatis, quæ & in hac vita re-
E quiem non haberet, & universa subito incursu mortis amitteret, Spiritus sanctus infudit tamdiu non resurrecturos homines, donec veniret qui non adsueret vetera novis, nec vestimentum novum committeret in vestimentum vetus; sed omnia faceret nova, sicut ipse dixit: *Ecce faciam nova.* Ipse est enim resurrectio, ipse primogenitus ex mortuis in quo omnes qui- Apoc. 21.5.
F dem prærogativam futuræ resurrectionis accepimus: solus tamen ipse adhuc resurrectione perpetua resurrexit.

a Rom. edit. *cogatur, intrare in conspectu Domini, et judicium subire omnipotentis compellatur.* Bonus quidem verborum ordo, sed edit. ant. ac mss. cod. minime consentiens. Alium itaque restituimus.

b Sic mss. & vet. edit. nisi quod pro, *in petra*, mss. duo, & edit. habent *in terra*, & alias quasdam diversitates nullius momenti. Rom. autem edit. ita reposuit: *excisa, adhuc viridescit, et ramus ejus non deficiet: etsi in terra mortua radix ejus fuerit, truncus ejus adhuc ab odore aquæ germinabit* &c.

c Omnes edit. *non resurget, usque dum cælum adsuatur ....movetur.* Am. *novetur.* Mss. lex ut nos in textu; quam lectionem esse genuinam sequentia aperte clamant.

A

CAPUT VIII.

Quomodo beatus Iob resurrectionem atque iram Domini in consummatione futuram significaverit: & quam desideraverit ex hac vita, ubi perfidia dominatur, evolare?

26. AUdito igitur quid locutus esset in eo Deus, & cognito per Spiritum sanctum quod Filius Dei non solum veniret in terra, sed etiam descensurus esset ad inferos, ut mortuos resuscitaret (quod tunc quidem factum est [a] ad testimonium præsentium, & exemplum futurorum) conversus ad Dominum ait: *Utinam in inferno me conservares, absconderes autem me, donec desinat ira tua, & statuas mihi tempus in quo memoriam mei facias. Si enim mortuus fuerit homo, vivet consummans dies vitæ ipsius. Sustinebo donec iterum fiam, deinde vocabis me; ego autem te obaudiam: at opera manuum tuarum ne despicias. Numerasti autem meas adinventiones, nec præteribit te quidquam ex peccatis meis. Signasti autem iniquitates meas in sacculo, & notasti si quid inscius præterivi.* Quam suavis locus, qui nos de resurrectione confirmat; & quam videtur voci Dominicæ convenire, quæ in Evangelio legitur, ubi ait: *Tunc incipient dicere montibus: Cadite super nos; & collibus: Operite nos.* Erit enim in consummatione sæculi ira Domini. Recte ergo Sanctus in judicium mavult resurgere, quam in tempus divinæ iracundiæ, quæ terribilis etiam innocentibus est.

(Job 14.13. et seq.) (Luc. 23.30.)

27. Simul etiam illud prophetare intelligitur, dicendo: *Statuas mihi tempus in quo memoriam mei facias*; quod in passione Domini resuscitandus foret, sicut in fine istius libri demonstratur; nec tamen deplorare desinit; & quo magis intelligit sibi resurrectionem esse propositam, vitam hanc fugere desiderat, videns se in manus traditum adversariorum, projectum se in potestatem impiorum, cui etiam amici in inimicos conversi sunt, qui cum debuerint consolari, ruinam super ruinam inferant; memor tamen conscientiæ suæ puræ, & mundæ orationis ait: *Terra non cooperias [b] in sanguine carnis meæ*; ut oratio ejus sicut incensum dirigatur ad Dominum, non in terra diversetur. Sancti enim oratio nubes penetrat; peccatoris orationem, sicut a Deo Cain dictum est parricidæ, aperiens os suum terra in sanguine carnis abscondit. *Maledictus*, inquit, *a terra, quæ aperuit os suum accipere sanguinem fratris tui de manu tua; quoniam operaberis terram.*

(Job 16.19.) (Gen. 4.11.)

CAPUT IX.

Reprehenduntur ii, qui curiosius sapientiæ adyta rimari audent: eam neque in abysso, neque in mari quærendam esse; & qua causa: denique ejusdem cognitionem soli Deo, & quibus eam ille revelaverit, patere.

28. FLebiliter itaque Sanctus deplorat vitæ istius tempora: *Pereo*, inquit, *& spiritu circumferor: oro autem sepulturam, & non impetro, precor laborans. Et quid faciam? Dies mei [c] transierunt in horrore: dirupti sunt articuli cordis mei.* Nec tamen usquam derogat judicio Dei; scit enim profundam esse altitudinem sapientiæ & scientiæ Dei, & inscrutabilia judicia ejus, atque investigabiles vias ejus.

(Job 17.1. & 2.) (Ibidem 11.)

29. *Non calcaverunt*, inquit, *eas filii se glorificantium, nec transivit per eas leo.* Quis enim potuit vias ejus comprehendere, quæ abdite occulta penetravit? *Unde*, inquit, *inventa est sapientia, aut quis locus disciplinæ? Nescit mortalis homo viam ejus, nec inventa est in hominibus. Abyssus dixit: Non est in me; & mare dixit: Non est mecum.* Non tibi licet scire, o homo, alta sapientiæ; ideo tibi scriptum est: *Noli altum sapere, sed time.* Quid curiose cupis investigare quod tibi non expedit scire, nec cognoscere datur? Paulus audivit aliqua secreta sapientiæ, quæ prohibitus est aliis intimare; & ideo raptus est in paradisum, raptus usque ad tertium cælum, ut audiret ea quæ positus in terris audire non poterat. Si quæ audivit homo, non licuit ei loqui, quemadmodum quod non audivit, inquirit? Imperatoris hujus in terris non licet tibi scire consilia, & vis scire divina; non licet tibi curiosius investigare quæ in terris geruntur, & curiosius requiris quid supra cælum agatur. Cur tu disputas unde nata sit Sapientia? Nescit homo viam ejus, nec in hominibus inventa est perfecta Sapientia. Non in Moyse, non in Aaron, non in Jesu Nave fuit, non in ipso David qui ait: *Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi*; quia ipse dixit in posterioribus: *Velut jumentum factus sum apud te.* Supra te est scire, o homo, altitudinem Sapientiæ, satis est tibi ut credas. *Si enim non credideritis*, inquit, *nec intelligetis.* Abyssum scire non potes, abyssum non potes comprehendere, quomodo altitudinem Sapientiæ comprehendes? Abyssus dixit: *Non est in me*; & tu potes dicere quia in te est Sapientia?

(Ibidem 28. 8.) (Ibidem 12. & seq.) (Rom. 11.20.) (2. Cor. 12.3. et 4.) (Psal. 50.8.) (Psal. 72.23.) (Isaia 7.9.)

30. Abyssus ergo dixit: *Non est in me*; quia

---

a Edit. Gill. ac Rom. *ad testimonium præcedentium*.

b Vet. edit. cum mss. aliquot, *in sanguine carnes meas*: Rom. cum aliis, *in sanguine carnis meæ*; juxta Vat. Cod. LXX. Interpretum, ubi habes: ἐφ' αἵματι τῆς σαρκός μου.

c Edit. ant. & cuncti mss. *transierunt in honore*; excepto solo Colb. in quo legitur, *transierunt inhonori*. Sed melius Rom. edit. *transierunt in horrore*. Nam præter quam quod nullo negotio geminum ρ potuit coalescere in ν, LXX. Interpretes habent: Αἱ ἡμέραι μου παρῆλθον ἐν βρόμῳ: quod significatione proximum est.

Psal. 15. 10. quia ipse Dominus dixit: *Non derelinques* A *animam meam in inferno*. Et Apostolus dixit: Rom. 10. 7. *Quis descendit in abyssum? hoc est Christum ex mortuis deducere*. Ergo si interrogatur abyssus: Ubi est Sapientia? Respondet: *Non est in me*, quia resurrexit. Interrogatur mare: Ubi est Sapientia? Dicit: *Mecum non est*: quia calcavit me, nec fluctus mei eam turbare potuerunt. Et tu ergo in hoc sæculi istius positus freto noli perfectam illam Dei Sapientiam in hoc mundo quærere; B quia mundus eam non cognovit. Sed si vis eam invenire, calca fluctus hujus mundi, sicut calcavit Petrus, & ambula super aquas hujus sæculi, & porriget tibi dexteram Sapientia, sicut porrexit & Petro; quia nemo fuit quem non sæculi hujus unda turbaverit. Turbavit Abraham, turbavit & Moysen, turbavit & Petrum. Moyses per mare transivit, & per mare peditem duxit exercitum: sed ante & ipse turbatus est. C Petrus super aquas calcavit: sed mersus fuerat corpore, quia infirmioris fidei vestigio claudicavit. Ergo noli Sapientiam in mari quærere; quia non dixit cum mari se futurum dominus Jesus, sed cum apostolis suis; ut aliqua ex parte eum cognoscerent, quibus ait: *Ecce* Matt. 28. 20. *ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi*. Beati cum quibus est, utinam & nobiscum sit. Sed nobiscum mare est, D Petrus cum Christo, quia & ipse calcavit mare. Nobis aurum cordi atque argentum est: sapientia autem supra aurum, non in auro est. Ideo qui Sapientiam Act. 3. 6. habere cupiebat, *Argentum*, ait, *& aurum non habeo; sed quod habeo, do tibi: in nomine Jesu Christi Nazareni surge & ambula*. Quia aurum non habebat, in nomine Christi habebat piæ operationis gratiam.

Ideo & tibi dicitur: *Et trahe Sapientiam in interiora*; Job 28. Ibidem 21 & infra: *Latuit*, inquit, *omnem hominem, & a volatilibus cæli abscondita est*. Nec homines sciebant ubi erat, nec Angeli, quia ipsi sunt aves cæli, de quibus dictum est: *Et vidi Angelum volantem per cælum*. Apoc. 14. 6.

31. Nemo potuit noscere Sapientiam; quia nemo novit Filium nisi Pater, & nemo novit Patrem nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare. Ipse ergo revelavit Johanni cum quo esset sapientia; & ideo dixit ille, non quod suum erat, sed quod Sapientia infudit ei: *In principio erat* Johan. 1. 1. *Verbum, & Verbum erat apud Deum*. Nescit Sapientiam interitus, nescit malitia. Interitus enim tenere eam non potuit, qui dixit: *Ubi est, mors, victoria tua? Ubi, mors,* 1. Cor. 15. 55 *aculeus tuus?* Nescit eam malitia, quia dixit: *Quærent me mali, & non invenient*. Prov. 1. 28. Possunt dicere: Audivimus gloriam ejus. Solus est Deus qui novit eam: *quia Deus*, inquit, *bene constituit viam ejus: ipse novit lo-* Job 28. 23. *cum ejus*. Quod sit receptaculum Sapientiæ, audi discipulum ejus dicentem: *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enar-* Johan. 1. 18. *ravit*. Agnovit enim Patrem Filius, quia ipse ait: *Sicut agnovit me Pater, & ego agno-* Johan. 10. 15 *sco Patrem*. Æqua mensura est cognitionis, ubi unitas potestatis est. Pater ergo qui omnia fecit, *novit ventorum libram, aquarum* Job 28. 25. *mensuram*: ipse vidit [a] Sapientiam, & enarravit eam per prophetas suos, quia Pater enarravit Sapientiam, & investigavit eam; sicut & Filius Patrem enarravit, quem nihil præterit, & dixit: O homo, quid vis profunda scire Sapientiæ, quæ supra te sunt? *Timere Deum sapientia est, abstinere autem a malis disciplina est*. Ibidem 28.

a Rom. edit. sola voci, *Sapientiam*, addit, *cum præparavit eam*. Eadem hoc ipso loco resecaverat hæc verba, *quia Pater enarravit Sapientiam, & investigavit eam*: quæ tamen in ani. edit. atque omnibus mss. inveniuntur; nisi quod Laud. verba ac sensum invertit, hoc modo, *quia Patrem enarravit Sapientia* &c.

LIBER SECUNDUS.

DE INTERPELLATIONE DAVID.

CAPUT I.

Post absolutam vehementiorem interpellationem Iob sequitur placidior interpellatio David. Hunc non inepte cervo comparari, cum Christus ipse per idem animal se designari non recusaverit. Illi similitudinem hanc convenisse potissimum ob passionis susceptionem, Ecclesiæ vocationem, profligationem diaboli, atque apostolorum, qui & ipsi cervi fuerunt, missionem.

1. MUlti quidem deploraverunt infirmitatem fragilitatis humanæ: excellentius tamen ceteris sanctus Job, & sanctus David. Ille superior, directus, vehemens, acer & quasi gravibus exasperatus doloribus majore cothurno: hic blandus, placidus, atque mansuetus, mitiore affectu; ut vere quem imitandum sibi proposuit, cervi imitaremur affectum. Nec te moveat, si tantum prophetam feræ similitudine videar prædicare, cum legeris ad apostolos dictum: *Estote astuti sicut serpentes, & prudentes sicut columbæ.* Matth. 10. 16.

2. Sed tamen quamvis istiusmodi similitudines piis adstruantur exemplis, sitque innocens & mitis natura cervorum; illum cervum ad imitationem Prophetæ propositum hoc loco arbitror, de quo Salomon paternæ mentis adsertor in Proverbiis dixit: *Cervus amicitiæ, & pullus gratiarum confabuletur tibi.* Prov. 5. 19. Verus enim Dei Filius in semetipso naturam quam animantibus ipse donavit, expressit, qui in hunc mundum tamquam cervus advenit: & cum his se mera simplicitate jungebat, a quibus ei parabantur insidiæ. Fertur enim hujusmodi cervorum esse simplicitas, ut cum se exagitari viderint, his se se equitibus adnectant, qui ministerio fraudis appositi, fugæ specie ac simulatione societatis inductos ad retia usque deducant. Ita ergo Dominus tamquam ignarus periculi atque improvidus, Judæis dolum sibi struentibus admiscebatur, & societatem Judæ proditoris sibi adscivit, cujus simulatione funesta, usque ad crucis laqueos & retia passionis accessit. Unde conversus ad eum dixit: *Iuda, osculo filium hominis tradis?* Luc. 22. 48. Et hoc modo quidem venit ad Synagogæ retia, volensque se induit: sed non implicitus est, nec instrictus, qui omnes resolvit.

3. Denique eminebat super retia. Et quia eum sui non susceperant, vocabat Ecclesiam, & suam ei gratiam conferebat, sicut ipsa sacrosancta Ecclesia in Canticis protestatur dicens: *Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, in virtutibus & fortitudinibus agri; ne suscitaveritis, & excitaveritis caritatem, usquequo voluerit.* Cant. 2. 7. Petit ergo in odore agri, quem olebat sanctus Jacob, id est, illa fide, illa devotione [a] excitari sponsum suum a filiabus Hierusalem, ut festinet ad sponsam, & excitari ejus in se caritatem, aut etiam ipsum excitari, quia caritas sponsus est. *Deus* enim *caritas est*, sicut dixit Johannes. 1. Joh. 4. 16. Sed ille non est passus se ab aliis excitari; qui sponte properabat, egressus de thalamo exsultabat ut gigas ad currendam viam. Vidit eum sponsa, & vocem venientis audivit, subitoque conversa ait: *Ecce hic advenit saliens super montes, transiliens super colles;* Cant. 2. 8. majores enim salit, minores transilit, ne piæ festinationis impedimenta patiatur. *Similis est,* inquit, *consobrinus meus capreolæ, aut hinnulo cervorum super montes Bethel.* Ibidem 9. Bonus cervus, cujus mons est domus Dei, in quam tanta celeritate currebat, ut sponsæ vota & desideria præveniret. Denique quem de longinquo venientem viderat, repente sibi adesse cognovit; unde & ait: *Ecce hic post parietem nostrum, prospiciens per fenestras, eminens per retia. Respondit consobrinus meus, & dixit mihi: Exsurge, veni proxima mea, formosa mea, columba mea; quia ecce hyems præteriit, imber abiit, discessit sibi, flores visi sunt in terra.* Ibidem 10. & 11. Hyems Synagoga est: imber populus Judæorum, qui solem videre non potuit: flores apostoli sunt. Et addidit: *Messis incisionis advenit, vox turturis audita est in terra nostra.* Ibidem 12. Messis illa Ecclesiæ fides est: vox turturis [b] pudicitia est.

4 Nec his solis, sed etiam cervi similitudinem suscipit Christus; quia veniens in terras serpentem illum diabolum sine ulla sui offensione protrivit, cui calcaneum suum obtulit, sed ejus venena non sensit. Unde dictum est ei: *Super aspidem & basiliscum ambulabis.* Psal. 90. 13. Simus ergo & nos cervi, ut super serpentes ambulare possimus. Erimus cervi, si vocem Christi sequamur, quæ præparat cervos, & facit mor-

a Edit. omnes. *excitari sponsam suam*. Contra mss. omnes, *excitari sponsum suum*: quod magis congruit cum antecedentibus ac sequentibus.

b Rom. edit. post hanc vocem adjicit.

Psalmus quadragesimus primus.

Sicut desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus.

Cervi similitudinem suscipit etiam Christus. Aliæ, atque mss. ut in textu, nisi quod edit. vocibus, *nec his solis*, subdunt, *contentus*: quæ vox hoc loco supervacanea est, cum verba *nec his solis* referantur ad superiora Scripturæ testimonia quibus cum cervo vel aliis animantibus Christus comparatur.

morsus serpentium non timere: ac si qui A forte fuerint vulnerati, aufert eorum dolorem, solvendo delictum. De his cervis dicit Dominus ad Job: Job 39. 1. & seq. *Observasti partus cervorum: numerasti autem menses eorum, plenos partus? Partus autem eorum solvisti, vel enutristi filios eorum, ut non timeant?* Audi quomodo non timeant filii cervorum talium. Doceat te Esaias dicens: Esai. 11. 8. *Et puer parvulus mittet manum in cavernam aspidum, & illi non nocebunt*. Et ut agnoscas quod Ecclesiæ filios B significare videtur, addidit: Job 39. 4. & 5. *Partus autem eorum emittes, dirumpent filii eorum, & multiplicabuntur in generatione, exibunt & non revertentur retro*. Nemo enim mittens manum ad aratrum, & adspiciens retro, habilis est regno Dei.

5. Merito ergo cervus factus est Dominus; ut tales sibi cervos Domini vox præpararet, de quibus ait: Marc. 16. 17 & 18. *In nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, & si mortiferum quid biberint, non eis nocebit*, Tollebant enim serpentes, cum C spiritu oris sui sancti apostoli de latebris corporum eruerent nequitias spiritales, nec venena mortifera sentiebant. Denique cum exsiliens de sarmentis Paulum vipera momordisset, videntes Barbari pendentem viperam de manu ejus, putabant repente moriturum. At ille stabat intrepidus, nec vulnere movebatur, nec veneno infundebatur. Unde videntes eum non tamquam hominis conditione genitum, sed tamquam D Dei gratia editum, supra homines esse arbitrabantur. Vide cervum viperas de latebris eruentem spiritu divino qui erat in naribus ejus, sicut dixit Job. Job 27. 3. Conversus, inquit, Paulus in spiritu, & respiciens cum dolore ait ad pithonem: Act. 16. 18. *Præcipio tibi in nomine domini nostri Jesu Christi continuo exire ab ea. Et exivit eadem hora*. Vide cervum quando venit ad baptismum, & sacri fontis ablutus irriguo, omnia persecutionis venena rejecit. Vide cervum dominum Jesum, E quando venit ad Johannem Baptistam, & dicenti sibi Johanni: Matth. 3. 14. et 15. *Ego a te debeo baptizari, & tu venis ad me*, respondit: *Sine modo*. Et hoc dicto, in aquas salutem sitiens publicam, tota aviditate descendit. Sed jam satis nobis in exordio tractatus, sicut in principio anni, * more vulgi cervus allusit. Pergamus ad cetera.

❖

CAPUT II.

Quam desideraverit David ex hac vita innumeris calamitatibus, ac peccatis obnoxia liberari; ut ad conspectum Dei perveniret! Terram lacrymarum esse locum, & quæ illarum utilitas? Quomodo Propheta animam supra carnis infirmitates adtollens orationem qua peccata teguntur, coram Deo effuderit, ut in cælestem aulam introiret. Ejusdem aulæ paucis tanguntur deliciæ, cum qua etiam Ecclesia comparatur.

6. a INterpellat, ut dixi, David dicens ad Dominum: a Psal. 41. 2. et 3. *Sicut desiderat cervus ad fontes aquarum: ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum: quando veniam & parebo ante faciem Dei?* Æstuat sanctus, nec se se capit. Major est enim animi magnificentia, quam cujuslibet corporis magnitudo; & securus meriti, de terris ad cælestia evolare desiderat, sicut & alibi dicit: *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo, & requiescam*. Psal. 54. 7. Hic enim sunt laquei, quibus etsi non implicatur justus, tamen impeditur: hic dolores & sollicitudines; illic lætitia, ubi gratia: hic postremo corporis vincula, quæ Paulus solvere gestiebat; ut omnibus exutus impedimentis, Domino liber adsisteret. Hoc ergo sitiebat anima David, ut jam non per fidem, sed facie ad faciem Deum videret; nec solum peregrinaretur a corpore, sed corpore solveretur. Dissolvi enim & cum Christo esse multo melius; quia justo mori est lucrum. Et grande quidem lucrum carere peccato, delictorum illecebris non moveri. Quis enim mundus a sorde, quando nec unius diei vita hominis in terra caret delictorum contagione? Vivendo ergo damna contrahimus innocentiæ, morte finem erroris adipiscimur. Lucrum ergo morte acquiritur, vitæ autem usu tamquam miseris debitoribus usurarii nominis ad reatum fœnus augetur. Et bene sitit anima, quæ festinat ad fontem, non aquæ istius, sed vitæ æternæ, de quo supra dixit: *Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen*. Psal. 35. 10. Merito ergo David properabat pervenire & apparere ante faciem Dei, cujus vultus lumen est, quia omnes quos Dominus spectat, illuminat.

F 7. *Fuerunt lacrymæ meæ mihi panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus?* Psal. 41. 4. Ibi bene lacrymæ panes sunt, ubi esuritur justitia. Beati enim qui esuriunt & sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabun-

* Subscriberemus libenter doctiss. Cangio, qui in Glossar. ad V. *Cervula* putat Ambrosium hic agere de ludis profanis, qui apud ethnicos Kalend. Januarii fieri solebant; nisi de ea superstitione quæ a SS. PP. & in synodis & in cathedris magno postea zelo proscripta est, paulo frigidius loqui videretur. Dici tamen potest vigilantissimum Præsulem in eam ideo vehementius non insurrexisse, vel quia durior tum erat paganorum potentia & obstinatio, vel major Christianorum pietas, ab hac impietate satis aliena.

a Resecaverat edit. Rom. has voces: *Interpellat, ut dixi* &c. usque ad versum, *Sitivit anima mea* &c.

buntur. Sunt igitur lacrymæ quæ panes sunt, & confirmant cor hominis. Cui disputationi etiam illud Ecclesiasticum convenit dictum: (Eccle. 11. 1.) *Mitte panem tuum ante faciem aquæ*; quia ibi panis cælestis, ubi aqua gratiæ; quoniam recte accipiunt substantiam verbi, & mysticæ rationis alimentum, quibus flumina aquæ vitæ de ventre labuntur. Similiter quoque ibi panis hic vivus, ubi aqua lacrymarum, & fletus est pœnitentiæ. Sic enim scriptum est: (Hier. 31. 9.) *In fletu exierunt, & in consolatione revocabo eos*. Beati ergo quorum lacrymæ panes, qui ridere meruerunt; quia beati qui fletis.

(Psal. 41. 5.) 8. *Horum memor*, inquit, *effudi super me animam meam*. Sanctus colligit ab his quæ foris sunt, & supra se effundit animam suam; ut anima supra corpus effusa infirmitatem carnis abscondat,[a] tegat corporis ad pœnitentiam, & virtus ubique animæ mentisque prætendat. Unde & in posterioribus dicit: (Psal. 141. 2.) *Effundam in conspectu ejus orationem meam*. Ubi effunditur oratio, ibi peccata sunt tecta. Quorum autem memorem se dicit? Eorum utique quæ desiderabat, ut veniret & appareret in conspectu Dei, ut ejus aulam illam videret æternam, in qua spatiabatur animo & præsumto delectabatur ingressu.

(Psal. 41. 5.) 9. *Quoniam ingrediar*, inquit, *in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei. In voce exsultationis, & confessionis*, [b] *sonitus epulantis*. Non immerito flebat, quoniam versaretur in terris, cui cælestia tabernacula deberentur, & quem aulæ potentis exspectaret introitus. Denique illam solam omnibus regni sui opibus præferebat, sicut ipse testificatus est alibi dicens: (Psal. 26. 4.) *Unam petii a Domino, hanc requiram; ut inhabitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ, & ut videam delectationem Domini*. Delectatio Domini in Ecclesia est: Ecclesia est imago cælestium; etenim postquam umbra præteriit, imago successit. Umbra Synagoga est: in umbra Lex, in Evangelio veritas. Ideo in Evangelii lumine veritatis imago resplendet. Flebat igitur Propheta; quia differebantur plena gratiæ bona & referta lætitiæ.

CAPUT III.

Non mirum si David hujus vitæ malis, etsi consolatione sua minime careant, turbatus sit; cum ipse Christus qui mortem subivit voluntariam, turbari voluerit, & quo sensu hoc intelligendum? Item quare alio loco non confiteor, *sed* confitebor *Propheta dixerit?*

(Psal. 119. 5.) 10. DEnique & in posterioribus dicit: *Heu me, quia incolatus meus prolongatus est!* Et ideo interpellabat Dominum, quia ad meliora properabat. In ipsis tamen afflictationibus sæculi magna esset consolatio præsentium, spes futurorum. Quis enim non erigeret animum, qui posset sperare in tabernaculo cælesti beata illa sibi consortia reservari. Sed quia infirmæ conditioni plerumque futura tædio sunt, præsentia vexationi; ideo & sancti Prophetæ insurgentibus corporis fluctibus anima turbabatur.

11. Nollo enim mireris si Propheta animam suam dicit esse exagitatam, cum dixerit ipse dominus Jesus: (Johan. 12. 27.) *Nunc anima mea turbata est*. Qui enim suscepit infirmitates nostras, nostrum quoque suscepit affectum, in quo & tristis erat usque ad mortem non propter mortem; mors enim voluntaria mœstitiam habere non poterat, in qua futura erat universorum lætitia, universorum refectio. De qua & alibi dixit: (Hier. 31. 26.) *Et surrexi, & vidi, & somnus dulcis factus est mihi*. Bonus somnus qui fecit non esurire esurientes, non sitire sitientes, quibus sacramentorum dulcedinem præparavit. Quomodo ergo anima ejus timore turbata est, qui fecit aliorum animas non timere? Tristis ergo usque ad mortem, donec consummaretur gratia: quod probatur ipsius testimonio dicentis de morte sua: (Luc. 12. 50.) *Baptismate habeo baptizari, & quomodo angor, usque dum perficiatur?*

12. Turbatus igitur David lubricis sæculi hujus anfractibus dicit: (Psal. 41. 6. & 7.) *Quare tristis es anima mea: quare conturbas me? Spera in Deum, quoniam confitebor illi: salutare vultus mei, & Deus meus*. Ergo quando anxii & solliciti sumus, spes nos futurorum exspectatione confirmet. Vide singula: *Spera quoniam confitebor*, inquit. Non confiteor, sed confitebor; hoc est, tunc melius confitebor, quando revelata facie gloriam Domini speculatus in eamdem imaginem reformabor.

13. Subito cum se consolaretur, in se reversus ait: (Psal. 41. 7.) *Ad me ipsum anima mea turbata est*; id est, qui alios confirmare debeo, ipse conturbor. Et quia ex me non habeo firmamentum, de auctore sumamus.

CA-

a Edit. omnes, *tegat corpus*: mss. contra, *tegat corporis*, subintellige *infirmitatem*.

b Ita mss. & vet. edit. Rom. vero, *soni festa celebrantis*.

Quis non erigeret animum qui posset sperare in tabernaculo cælesti beata illa sibi consortia reservari. Quæ verba loco suo restituimus.

CAPUT IV.

Qui turbari se boni consulunt eos exire ex Ægypto, quæ per Iordanem designatur: per eum fluvium adumbrari etiam Christum, quod nempe cordium cogitationes penetret, & sanctis terrenam ac cælestem dividat possessionem. Hoc tamen Christo convenire, Patre non excluso; & ibi quid per Sicimam significetur? Item Christum montem fuisse magnum per divinitatem, modicum per incarnationem, quam cum Lex vetus ad homines redimendos non sufficeret, Evangelium illaturus susceptam voluit.

Ibidem. 14. PRopterea, inquit, *memor ero tui Domine, de terra Iordanis & Hermoniim.* Memor est de terra Jordanis, in quo gratia memoriam devotionis accumulat. In Jordanem Naaman Syrus ille descendit, & mundus a lepra factus est. In Jordane baptizatus est Christus, quando formam lavacri salutaris instituit. Jordanis nomen descensionem significat, qua descendit dominus Jesus, qui a contagio delictorum vicinos Iordanis fluminis emundavit. Hic fluvius exit de Ægypto, & dividit terram repromissionis. Ergo qui turbatur, si boni consulit, de Ægypto exit, & sequitur viam lucis. Hermoniim etiam viam lucernæ interpretati sunt. Exi ergo prius ex Ægypto, si vis lumen Christi videre. Exivit Chananæa a finibus gentium, & Christum invenit, cui dicebat: *Miserere mei fili David!* (Matt. 15. 22.) Exivit & Moyses ex Ægypto, & propheta factus est, & remissus ad populum, ut de terra afflictionis animas eorum liberaret. Lucerna autem in Christi corpore. Hæc tibi lucerna viam monstrat. Unde & sanctus David ait: *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* (Psal. 118. 105.) Lucerna, quod illuminaverit animas universorum, & in tenebris viam monstraverit. Evangelium via lucernæ est; in umbra lucet, id est, in sæculo. Unde & alibi habes: *Nive dealbabuntur in Selmon*; (Psal. 67. 15.) id est, in obumbratione.

15. Jordanis quoque Christus qui dividit terram. Quomodo dividat, audi: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ad revelandas multorum cogitationes cordium:* (Luc. 2. 35.) eo quod sit nostrarum divisor animarum, qui in intima cordis secreta descendat, & cogitationes mentium deprehendat. Hic gladius verbum est Dei vivum. Denique ad Hebræos sic legis: *Vivum est Dei verbum & validum, & acutius omni gladio acutissimo, penetratque ad divisionem animæ & spiritus, artuumque & medullarum.* (Hebr. 4. 12.) Hic est fons Siloa, qui dicitur missus, (Johan. 9. 7.) quoniam Christus a Patre dixit se esse missum. Est & illa divisio quæ colligitur ex eo quod

A utramque ripam Jordanis Tribus incoluerint Judæorum, quoniam Filius hominis qui posterioribus temporibus descendit e cælo, verus ille Jordanis, verus ille terrestrium atque cælestium divisor, possessionem dividuam patribus dedit, unam quæ possideretur in terris, alteram quæ futuræ vitæ meritis servaretur. Quorum utrumque convenit soli Christo, vel cælestia dividere, vel occulta deprehendere. Interiora enim dividit,

B qui occulta deprehendit, quod est utique divinitatis insigne. Denique sic habes scriptum quia Dominus dixit: *Lætabor & dividam Sicimam.* (Psal. 59. 8.) Hæc est illa magnifica portio, quam Jacob filio suo Joseph præstantiorem omnibus deputavit. Unde ait: *Ego do tibi Sicimam magnificam super fratres tuos, quam accepi de manu Amorrhæorum, in gladio meo & sagitta.* (Gen. 48. 22.) Quod divisio soli Domino debetur, quæ Verbo, hoc est, spiritali illo veri Salomonis gladio comprehenditur.

C Quid est soli? Patri sine Christo, an Christo sine Patre? Minime. Cum solum dico Patrem, Filium non separo; quia in sinu & secreto Patris Filius est. Cum solum Filium dico & Patrem jungo, sicut junxit & Filius dicens: *Ecce venit hora, ut me solum relinquatis: sed non solus, quoniam Pater mecum est.* (Johan. 16. 32.) Sic ergo & Pater solus beatus, & solus potens dicitur; (1. Tim. 6. 15. & 16.) ut ab eo Filius non sequestretur, qui in Patre semper est. De-

D nique præclare Johannes: *In principio erat Verbum,* (Johan. 1. 1.) sed sine Patre non erat. Et Deus Pater erat, sed sine Verbo non erat: quia *Verbum erat apud Deum.*

16. Hæc Sicima Ecclesia est. Ipsam enim elegit Salomon, cujus latentem distinxit affectum. Hæc Sicima Maria est, cujus animam gladius Dei transit & dividit. Hæc Sicima est adscendens, sicut interpretatio habet. Quæ sit adscendens, audi de Ecclesia. *Quæ est quæ adscendit dealbata innitens super fratrem suum?* (Cant. 8. 5.) Hæc est actinosa, quæ græce ἀκτινώδης dicitur, quod

E fide operibusque respondeat: [a] cujus filiis dicit: Opera vestra luceant coram Patre meo, qui in cælis est. (Matth. 5. 16.)

17. Memor ergo est Dei David de terra Jordanis & Hermoniim a monte modico. Quis est iste mons modicus? Consideremus ne forte divinitas Christi mons magnus. Denique *cælum & terram compleo, dicit Dominus.* (Hier. 23. 24.) Si ergo divinitas Christi

F mons magnus est, utique Incarnatio ejus mons exiguus est. Utrumque ergo Christus, & mons magnus & minor: magnus vere; quia magnus Dominus & magna virtus ejus: minor; quia scriptum est: *Minorasti eum paulo minus ab Angelis.* (Psal. 8. 6.) Unde & Esaias dicit: *Vidimus eum, & non habebat speciem, neque decorem.* (Esai. 53. 2.) Idem tamen & ex ma-

a Sic mss. Thuan. Dion. Torn. & Vict. Alii vero atque edit. *cujus filius dicit*. Minus commode; ut docet orationis contextus. Porro passim in hoc tractatu versiculos psalmi 41. resecavimus quos edit. Rom. ut continuum efficeret commentatium, induxerat.

magno minor factus, & ex minore ma-
gnus. Ex magno minor; quia cum in
forma Dei esset, semetipsum exinanivit,
& formam servi accepit: ex minore ma-
Dan. 2. 36. gnus; quia dicit Daniel: *Et lapis qui elisit
imaginem, factus est mons magnus, & implevit
omnem terram*. Lapis hic si requiris quis sit,
Psal. 117. 22. agnosce. *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli*. Idem tamen
cum & exiguus videretur, magnus erat.
Isai. 9. 6. Cui rei adstipulatur Esaias, dicens: *Puer
natus est nobis, & filius datus est nobis, cujus
initium super humeros ejus, & vocabitur magni
consilii Angelus*. Omnia propter te Christus.
Lapis propter te, ut tu ædificeris: mons
propter te, ut tu adscendas. Adscende ergo super montem, qui cælestia petis.
Ideo inclinavit cælum, ut tu esses vicinior; ideo surrexit in verticem montis,
ut te elevaret.

18. Non immerito ergo abyssus abyssum
invocabat; ut iste mons fieret exiguus, de
Psal. 41. 8. quo Propheta ait: *Abyssus abyssum invocat
in voce cataractarum tuarum*. Non prævalebat vetus Testamentum ad istius mundi
redemtionem: invocabat, & quasi ad auxilium arcessebat novum Testamentum.
Clamabat Lex annuntians Evangelium.
Erat enim semiplena; & ideo erat necessarius, ut veniret qui Legem impleret.
Finis enim Legis Christus ad justitiam omni credenti, qui venit Legem implere,
non solvere. Quomodo abyssus Lex, au-
Psal. 35. 7. di dicentem: *Judicia tua sicut abyssus multa*.
Simul hinc intellige utrumque unius esse
sapientiæ Testamentum, quod quasi suum
venit implere. Cataractas autem intelligimus profunda verborum, & vim cælestis
eloquii: quæ fluxere nobis sicut imber e
cælo. Ergo remedium tædiorum omnium
Christus, & scriptura divina; atque in
tentationibus unum perfugium.

CAPUT V.

Propheta miseriis obsessus divinam implorat misericordiam, quæ in adversis præcipue manifestatur. Deum hominis susceptorem esse, tum ob creationem qua in nos idem jus habet atque in lutea vasa figulus, tum ob defensionem qua concessam homini vitam conservat.

19. DEnique ubi advertit David quod
elevationes fluctuum sæcularium super se venirent, quas necesse est
plurimas subeamus in istius salo vitæ, memor Domini miserationum quas innumeris promisit oraculis, ad preces conversus
interpellat Deum, sciens quod misericordia ejus in luce mandatur, id est, in Le-
Esai. 26. 9. ge; quia *lux præcepta tua*: in tentationibus
autem quasi in noctis tenebris, manifestatur. Unde tamquam viator qui repatriare
desideret, & pervenire quo tendat, con-

A fragoso tamen vitæ hujus itinere fatigatus,
ducem arcessit, & allevamentum obsecrat.

20. *Apud me*, inquit, *oratio Deo vitæ meæ;*
dicam Deo: Susceptor meus es. Bene nota jam Psal. 41. 10.
sibi quærit auxilia, & promissi auctorem
convenit, atque usitati muneris præbitorem; ut in subveniendo, si meritum hominis offendit, divinum non offendat
exemplum. Dicit aliquis: Quando suscipit eum Deus? Ut hoc adstruamus, veni
mecum ad scripturæ sacræ exordium, &
B vide quomodo Dominus manibus suis de
luto hominem figuraverit. Unde & hic Gen. 2. 7.
ipse in posterioribus dicit: *Manus tuæ fecerunt me & plasmaverunt me*. Quasi figulus Psal. 118. 73.
quidam Deus fabricam carnis est operatus
humanæ. Et ad Hieremiam dicitur: *Descende in domum figuli, & audies illic verba* Hier. 18. 2.
mea. Figulo utique sæpe contingit, ut dum
vas fingitur, cadat de manibus ejus, &
iterum colligat lutum, ut vas reformet.
Denique & Hieremias dicit: *Descendi & vi-* Ibidem 3. & 4.
C *di quo modo cecidit vas, quod ipse faciebat in
manibus suis*. Et iterum inquit: *Fecit vas* Ibidem.
aliud quo modo placuit ei. Recte ergo susceptor
dicitur; quia manibus suis nos ipse suscepit,
ipse formavit. Humani figuli vasa sunt illa,
alia in honorem, alia in contumeliam. Omnes sumus vasa fictilia: & si rex sit aliquis,
vas fictile est; & si apostolus, vas fictile
est. Unde & Paulus, *Habemus*, inquit, *thesaurum istum in vasis fictilibus*. Et Propheta 1. Cor. 4. 7.
D de rege dicit: *Depretiatus est Iechonias sicut* Hier. 22. 28.
vas, cujus opera non est necessaria. Et addidit: *Terra, audi verbum Domini, scribe vi-* Ibidem.
rum istum abdicatum. Quasi patrio jure Deus
noster filios solet abdicare degeneres; ideo
& in terra eos scribit, quia filii terræ sunt.
Unde cum Judæi accusarent adulteram,
dominus Jesus digito scribebat in terra.
Justi autem non in terra scribuntur, quibus dicitur: *Gaudete quod nomina vestra scri-* Luc. 10. 20.
pta sunt in cælo.

E 21. Suscepit ergo nos Dominus, quando nos finxit: suscipit & quando nos
jubet nasci. Unde ait justus: *Suscepisti me ex utero matris meæ*. Cujus matris? Psal. 138. 13.
Priusquam te formarem in utero, novi te. Quos Hier. 1. 5.
format & suscipit, exeuntes quoque suscipit. *Et priusquam exires de vulva matris, sanctificavi te*. Susceptor est qui susceperit manibus, ut generis operator humani susceptor dicitur; & qui visitatione susceperit,
ut protegat. Unde alibi ipse dicit Prophe-
F ta: *Qui habitat in adjutorio Altissimi, dicet* Psal. 90. 1. & 2.
*Domino: Susceptor meus es tu. & refugium
meum*. Prima susceptio est operationis, secunda defensionis. Denique audi Moysen
dicentem: *Extendens alas suas adsumsit eos,* Deut. 32. 11.
& suscepit eos super scapulas suas: sicut aquila
suscipit, quæ fœtus suos examinare consuevit; ut teneat atque enutriat, quibus
veri indolem partus, & incorruptæ gratiam naturæ adstipulari adverterit; aut
repellat,

repellat, in quibus degeneris originis infirmitatem in tenera adhuc ætate deprehenderit.

CAPUT VI.

Queritur David sui oblitum Deum videri, quo & peccatorum suorum merita, & propriam infirmitatem quæ sine divino præsidio subsistere non potest, confitetur. Ibidem luget quod fuerit a Deo repulsus, qui susceptus ante fuerat. Quam beatum sit ex utero in Deum projici; & qua ratione illud Christo accommodetur?

Psal. 41. 10. 22. QUare me oblitus es, & quare me repulisti? Deus non obliviscitur. Impossibile est enim ut obliviscatur, cui omnia quæ sunt facta & futura, præsentia sunt: sed nostra peccata meritum oblivionis ei infundunt; ut obliteret eos, quos indignos sua visitatione cognoverit. Eos enim cognoscit Dominus, qui sunt ejus. Tamen ubi aliqui iniquitatem operantur, his dicit: *Non novi vos.* (*Matt. 7. 23.*) Quis ergo est qui possit Deo dicere: *Quare me oblitus es?* Sed tamen commune hoc sanctis, nobisque infirmis est. Sanctus dicit quasi meriti sui conscius; & tamen quo sanctior, hoc humilior. Quod si vix sanctus dicit, quid ego dicam peccator, nisi ad illud referam: Quare operis tui oblitus es; quare visitationis tuæ oblitus es? Postremo quare infirmitatis meæ oblitus es? Quid est enim homo, nisi quia visitas eum? Non ergo obliviscaris infirmum. Memento, Domine, quia infirmum me fecisti: memento quia pulverem me finxisti. Quomodo stare potero, nisi solidaturus hoc lutum semper intendas, ut de vultu tuo soliditas mea prodeat? Cum averteris faciem, turbabuntur omnia: si intendis, væ mihi; non habes quod in me adspicias, nisi contagia delictorum: nec deseri utile, nec videri est; quia dum videmur, offendimus. Possumus tamen æstimare, quia non repellit quos videt; quia emundat quos adspicit. Ignis ante eum ardet, qui crimen exurat.

23. Bonum est ergo nobis, ut non repellamur. Ideo queritur David, quia repulsum se credidit, qui fuerat ante susceptus. Denique in posterioribus dicit: *In te confirmatus sum ex utero.* (*Psal. 70. 6*) Sed & supra scriptum habemus: *In te projectus sum ex utero: de ventre matris meæ Deus meus es tu.* (*Psal. 21. 11*) Bonum est & projici, sed in Deum. Denique ex persona Christi, hoc in XXI. psalmo dicitur, qui vere in Patrem de utero projectus est Virginis; non enim terrena eum excepere morientem. Unde in cruce positus, cum emitteret spiritum, ad Patrem ait: *In manus tuas commendo spiritum meum.* (*Luc. 23. 46.*)

24. Non ergo aliqui addant: *Domine* ut psaltæ faciunt, quod neque in latino codice inveni meo, neque in græco, neque in Evangelio, quod est evidentius. Denique supra dixerat: *Pater, dimitte illis hoc peccatum*; (*Ibidem 34.*) & ideo tamquam Patri, in manus ejus commendare se spiritum suum, in cujus sinu semper est Filius. Quamquam, etsi addant quod dixerit, *Domine*, considerent quod quasi homo in morte positus hoc loquatur.

25. Ergo projectus est de utero in Patrem, de ventre matris suæ, hoc est, definivit quod ille uterus qui projecit eum, venter est matris. Pater autem dixit: *Ex utero ante luciferum genui te.* (*Psal. 109. 3.*) Non projecit utique Filium Pater, a quo numquam egressus est Filius, sicut ipse ait: *Traditus sum, & non egrediebar.* (*Psal. 87. 9.*) Non projecit eum, cui ejusdem substantiæ unitate connectitur. Potest ergo & sic legi: *In te projectus sum ex utero de ventre matris meæ,* (*Psal. 21. 11.*) ut sequatur, *Deus meus es tu, ne discedas a me.* Potest & sic: *De ventre matris meæ Deus meus es tu*; quoniam in utero positus a te numquam recessi: tecum eram, qui tamquam Jonas in utero ceti positus, te pro populo deprecabar. Et vere de matris suæ ventre cum Deo erat, secundum quod scriptum est: *Quoniam priusquam sciret puer bonum aut malum, elegit quod bonum est.* (*Esai. 7. 16.*) Et: *Antequam patrem vocaret aut matrem, virtutem Damasci & spolia Samariæ deprædatus est*; (*Esai. 8. 4.*) ut gentibus evocatis regnum Patri piæ cultu devotionis acquireret. [a] Videamus cetera.

CAPUT VII.

Dum exoptatus Christi adventus differtur, sævisse diabolum, ut in Christum credituros obtereret, & in ipsis signa defigeret sua: ubi de signis quæ sequi & quæ fugere nos oporteat, disseritur. Diabolum signa sua in eis ponere, qui fidei semen in via excipiunt; sanctos e contrario diaboli fidem collocare in pervio: tandem ne diabolus tabernaculum Dei polluat, providendum, ad quod maxime opus est perseverantia.

26. QUare, inquit, *me repulisti: & quare tristis incedo, dum affligit me inimicus: confringit ossa mea: exprobraverunt mihi qui tribulant me, dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus? Quare tristis es anima mea?* (*Psal. 41. 10.*) Et reliqua. Prima interpellatio querelam habuit, quod comperendinarentur bona, quorum jam fructus desiderabatur. Secunda interpellatio, quod exspectatus prudentibus Christi differebatur adventus, quem Lex annuntiaverat, quem prophetæ pollicebantur; & eo impatien-

[a] Sic mss. omnes, atque edit. Era & Gill. Rom. vero prætermissis vocibus, *Videamus cetera*, & versu sequenti, nempe, *quare inquit me repulisti* &c. Tres alios consequentes non paucis vocibus adjectis aut mutatis hic posuerat.

tius æstuabant corda justorum, quoniam ad redemtionem cognoverant esse venturum universorum. Quorum universorum? Quibus Evangelico tramite viam virtutis aperiret, bonorumque operum semitas demonstraret, sicut ipse dixit in Proverbiis: *Dominus creavit me principium viarum suarum*. Ideo ergo dicebatur ei: *Ubi est Deus tuus;* quia adhuc non venerat Christus, sed sperabatur? Sæviebat ergo diabolus, ut obtereret quos sciebat in adventum Domini credituros, & diversis affligebat exitiis. Interpellat ergo David, ut morantem excitet questu prophetico, festinare urgeat, admoneat subvenire. Habemus similitudinem hujus interpellationis etiam in posterioribus, ubi dicit idem propheta: *Ut quid repulisti nos Deus in finem?* Et ibi aperte quod congregationis suæ oblitus sit, & virgam hereditatis suæ abjecerit, flebiliter deploravit; & quod in plebem Dei insurrexerint ejus inimici, de quibus ait: *Et gloriati sunt qui oderunt te, in medio festi tui*. Forte hic versiculus videretur Assyrios declarare, qui triumphaverunt populum Judæorum, nisi sequeretur: *Posuerunt signa sua signa, & non cognovi*. Signa semper in bello sunt, quæ præliaturos præire consueverunt, & agmen ducere militare. Unusquisque numerus aut legio signa sua sequitur. Et si dispersi fuerint bellorum tumultu, eo ubi signa sua prospexirent esse, quamlibet longe positi revertuntur. Unusquisque ductor hæc signa constituit, & sequenda præscribit. Sed sunt etiam alia signa, quæ victor hostis imponit, & tamquam captivis observanda decernit: sed qui fidelis est miles, propria signa sequitur, non agnoscit aliena.

Prov. 8. 22. | Psal. 73. 1. | Ibidem 4. | Ibidem 3.

27. Quæ sint aliena signa intensius & impensius consideremus. Signum suum posuit Christus in frontibus singulorum: ibi quoque Antichristus sua signa ponet; ut proprios recognoscat. Sed qui in occulto Judæus est, ille verus confessor dicit: *Posuerunt signa sua signa, & non cognovi*. Posuerunt diabolus & ministri ejus, sed ego nescivi illa; quia non consensi artibus ejus, non acquievi imperiis ejus. Posuit Assyrius Nabuchodonosor signa pueris Hebræorum, & mutavit illis nomina; & præcepit ut adorarent imaginem ejus, & recederent a solemnibus patrum suorum, ritusque Chaldæos, posthabita Dei Lege, sequerentur. Constituit hoc rex, sed statuit Daniel in corde suo, ut regalis mensæ contagia declinaret. Recte ergo ei covenit dicere: Signa non cognovi aliena. Jussum erat ut Hebræi pueri adorarent imaginem regis; responderunt ei: Non adoramus imaginem tuam. Apte ergo dixit unusquisque eorum: *Posuerunt signa sua signa, & non cognovi*; id est, non sum expertus,

Dan. 1. 8. | Dan. 3. 18.

A non ullo consensu recepi, non aliqua societate in me transtuli. Unde & de Dei Filio legimus quod peccatum non cognovit. Et alibi habes: *Quoniam qui custodit mandatum, non cognoscit verbum nequam*; cum liquido clareat, quia non cognitio improbitatis, sed societas criminosa sit. Ipse etiam David in posterioribus dicit: *Declinantes autem malignos a me non agnoscebam*. Ubi autem voluerint hæc signa adversarii ponere, declarat: *Sicut in via*, inquit, *super summum: quasi in silva lignorum securibus conciderunt januas ejus in idipsum, bipenni & ascia dejecerunt illud*. Quid hoc sibi vult, nisi ut ostendat quia fides nostra non quasi in via esse debeat; ne veniant volucres cæli, & auferant eam, sicut verbum illud, quod legis in Evangelio non debere circa vias & semitas seminari?

2. Cor. 5. 21. | Eccle. 8. 5. | Psal. 100. 4. | Psal. 73. 6. | B | Luc. 8. 5.

28 Ergo sancti volentes fidem hujusce eradicare adversarii, qui non vident signa sua in corde ejus, tentaverunt quasi in via, id est, in pervio collocare. Cor autem in summo est; quia oculi sapientis in capite ejus. Et posuerunt signa quasi in silva lignorum, quæ cito exuruntur igni, aut securibus conciduntur. Exit enim ignis de silva, & exurit etiam cedros Libani. Hoc autem faciendum putaverunt; ut polluerent divini nominis tabernaculum, quod est in nobis. Sicut enim templum Dei sumus: ita sumus & tabernaculum Dei, in quo festa Domini celebrantur. Ergo tu, o homo, summum tuum custodi, ut conquasses capita inimicorum, verticem capilli perambulantium. In superfluis enim perambulant, non in sanctis: in vertice capilli, non in vertice devotionis & fidei. *Et si spiritus potestatem habentis in te adscendat*, ut habes in Ecclesiaste, *locum tuum non derelinquas*. Etenim superiorem te Christus constituit, quem ad imaginem Dei fecit. Tene ergo superiorem fidei & pietatis locum, quem a Christo accepisti; ut superior factus, adscendentem de inferioribus, hoc est, de terrenis & sæcularibus spiritum nequam facile repellas, & signa ejus non suscipias in pectore tuo: non occupet animæ tuæ vestibula, nec introitus mentis tuæ; & quasi in silva lignorum ignibus suis caduca & fragilia populetur, aut securibus suis januas tui cordis excidat. Sit igitur in nobis non silva, sed vinea: sit porta nostri oris & cordis clausa diligentius, ne hostis introeat. Cito desidit januam, si patentem eam invenerit. At vero Christus pulsat, non dejicit, qui confortavit, o Hierusalem, seras portarum tuarum. Christus manu pulsat ut aperias, adversarius securibus concidit; & ideo scriptum est, ne securis & malleus in domum Dei intret. Foris debet esse superbia & fallacia, non intus. Foris enim pugnæ, pax intus quæ supra

C | D | Psal. 67. 22. | Eccle. 10. 4. | E | F | 3. Reg. 6. 7.

supra omnem intellectum est. Non scindatur ferro anima tua: sed ut anima Joseph, ita anima tua ferrum pertranseat; ne principale tuum, velut quoddam tabernaculum Verbi, in ipso fidei principio & doctrinæ spiritalis diruatur ingressu. Fundatus enim usu atque exercitatione immobilis perseverat, nec locum dat ei qui in summum quasi transfigurans se in Angelum lucis, conatur adscendere: qui si in nobis sua signa non viderit, auctoritatem resistendi habere non poterit. Ergo ne affligat nos inimicus, ne ossa nostra confringat, non deficiamus perseverare in Christo, ut dicat de nobis: *Triduum habent quod perseverant mecum, & dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via.* (Matt. 15. 32.) Beatus cui ipse dederit cordis firmamentum, ut deficere non possit in istius vitæ tramite constitutus. Non enim deficit qui sperat in Domino, atque ei intimo confitetur affectu: quandoquidem etiam eques ille cujus equi calcaneum serpens momordit, etsi retro cecidit, deceptus tamen non est; quia salutem [a] exspectavit a Domino.

CAPUT XIII.

David ab iniquorum causa suam discerni postulat, non autem Christus, quippe cui a Patre datum sit omne judicium. Merito Prophetam ob intestinos atque externos hostes turbatum institisse, ut mature sibi divini auxilii lux affulgeret; eum tamen futuræ redemtionis cognitione a Deo fuisse recreatum.

29. Tertia quoque Prophetæ interpellatio, quod in medio hominum nequitias exercentium constitutus, causam suam ab eorum contagio cupiat separari. Quod multi ad dominum Jesum referendum putant, eo quod ipsius solius est non timere judicium, qui vincit cum judicatur. Habet enim a viro iniquo judicium, in quod volens Christus ingreditur, ut habes scriptum: *Populus meus, quid feci tibi, aut in quo contristavi te?* (Mich. 6. 3.) Ceterum cum omne judicium illi dederit Pater, non quasi infirmo utique, sed quasi Filio, quod potest ipse subire judicium? Si judicium Patris arbitrantur Filio esse subeundum, Pater utique non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio; ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. Pater honorat Filium, & tu dijudicas? Hoc eo posuimus, ne quis nos arbitraretur quasi metu quæstionis in locum Domini subrogare personam Prophetæ, cum sanctus David prævidens spiritu insurrecturos Judæos adversus Domini passionem, [b] judicium suæ fidei non pertimescat: discerni quoque causam suam a persecutorum gente deposcat; ne malis generis sui & posteritatis heredibus prosapia totius Judaici generis implicetur.

30. Non immerito ergo turbatur, qui videt sibi adversus carnem & sanguinem esse luctamen, atque in seipso sibi grave esse naufragium, in suo corpore tempestatem, quam sustinere non valeat, nisi cæleste auxilium suffragetur. Nemo enim gravior homini hostis, quam domestici ejus: quid autem tam domesticum quam sibi homo, & suæ carnis infirmitas? Et ideo festinat Propheta, & toto precatur affectu, ut Christus adveniat fortitudo universorum; qui suscipiat omnes infirmitates, & faciat utraque unum, compugnantesque sibi mentis & carni inimicitias, sublato solvat pariete, qui internum, quominus in concordiam conveniret, dividebat affectum. Ergo quia in se ipso sibi erat pugna, erat a proximis qui legis & æquitatis immemores laqueos fraudis & insidias præparabant, speratumque differebatur remedium; repulsum se arbitrabatur, quasi recusaret venire qui promiserat remedio se futurum. Et tamquam ab spe lucescentis diei in tenebrarum profunda revocatus, orabat ut squallorem hujus sæculi repulsura lux irradiaret, æterna adesset veritas, quæ fallacem imaginem mundi hujus aboleret.

31. Adfuit Deus votis, qui solet & improvisus adsistere, & non rogantibus se manifestare, sicut ipse ait: *Palam factus sum non quærentibus me.* (Esai. 65. 1.) Et piis adstipulatus oratis, votorum seriem celeri prævenit effectu, subitoque in Ecclesiam & in tabernacula sua sanctum Prophetam deduxit in spiritu, atque ante oculos ejus sacrum altare constituit, in quo futura totius mundi esset redemtio, & universorum toto orbe remissio peccatorum.

CAPUT IX.

Prophetæ verbis significari Deum, qui ab hominibus propter eorum peccata fuerat aversus, eis postea per passionem Christi reconciliatum: ubi Deum hominum sacrificia aversatum, reconciliari tamen posse etiam Esaiæ testimonio confirmatur. Item ut in domum Dei ingrediamur, nos qui insularum instar criminum fluctibus tunsi naufragia patiebamur, multiplici ratione fuisse a Christo renovatos.

32. Videns ergo in spiritu illam dulcedinem sacramentorum cælestium, illam mensam quæ repellit adtrentium insidias, sicut ipse in superioribus dixit: *Parasti in conspectu meo mensam, adversus eos qui conterunt me,* (Psal. 22. 5.) ait: *Et introibo* (Psal. 42. 4.) ad

a *Exspectavit a Domino.* His verbis enarrationem psalmi xli. concludit Rom. edit. ac subjecto titulo, & primo versu psalmi xlii. novam enarrationem instituit. Nos vero mss. auctoritate cuncta priori formæ restituimus.

b Edit. ant. *judicium Domini non pertimescit.* Rom. *suæ fidei judicio roboratus non pertimescat.* Mss. omnes ut in textu.

ad altare Dei mei, ad Deum qui lætificat juventutem meam. Pulcre dixit, quasi Adam, *Et introibo*. Ejecti enim eramus de paradiso Domini, ex quo Adam peccati sui conscius vultum Domini declinavit. Decore quoque addidit: *Et introibo ad altare Dei*, quasi in conspectu Dei rediret. Aversus enim erat a muneribus nostris, quando Cain parricidæ illius munera non probavit. Latebat Cain alienus a Domini conspectu, furens effera vis animi, quod in fratris sui Dominus respexerat munera, B in sua autem non respexerat, sub offensione proprios reliquit heredes. Occiderat Abel non sibi, cujus & sanguis clamabat ad Dominum; sed occiderat omnibus nobis. Nullius prope jam sacrificium probabatur; quia non erat qui faceret bonitatem, non erat usque ad unum; quando nec Deo fides, nec fratris germanitati pietas reservata est. Venit dominus Jesus ut resuscitaret Adam. Resuscitatus est & Abel, cujus munera placuerunt Deo. Obtulit semetipsum dominus Jesus, id est, primitias corporis sui, in sanguinis adspersione melius loquente, quam sanguis Abel locutus est in terra. Respexit Deus in ejus munera, ex quo ipse reconciliationis divinæ gratiam bonis reliquit heredibus. Recte igitur sanctus David, quasi ex persona reconciliati hominis ait: *Et introibo ad altare Dei mei, ad Deum qui lætificat juventutem meam*.

33. Adstruamus hunc locum, si possumus, etiam alterius prophetæ exemplo, quemadmodum & hominis aversatus sit Dominus prius sacrificia, & postea sit eidem reconciliatus. Habemus in Esaiæ libro scriptum, dicente Domino: (Esai. 1. 11.) *Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Plenus sum*: id est, abundo meis, vestra non quæro: holocaustomata arietum, & adipem agnorum, & sanguinem taurorum & hircorum nolo, nec sic veniatis in conspectum meum. Et utique a fœtu pecorum obtulerat Abel sacrificium in quo placuerat Deo: sed typum non requirebat, qui exspectabat sacrificii veritatem. Expectabatur enim passio Domini salutaris. (Ibidem 12.) *Quis enim*, inquit, *ista requisivit de manibus vestris? Calcare regiam meam non apponetis*. (Ibidem 15. & 16.) Et infra: *Cum extenderitis manus ad me, avertam faciem meam a vobis...... Sed lavamini, mundi estote, auferte malitiam ab animis vestris. Judicate pupillo, & justificate viduam, & venite disputemus, dicit Dominus*. Claret igitur quod & ante aversus sit Dominus a sacrificiis hominis, & postea reconciliatus, ut respicere in nostra sacrificia dignaretur.

34. Ideo ergo securus intrat, qui ad Domini ingreditur misericordiam. Denique bono servo dicitur: (Matt. 25. 21.) *Intra in gaudium domini tui*. De servo autem nequam dicitur: A *Tollite illum in tenebras exteriores*. (Ibidem 30.) Ideo & Adam ejectus de patria cælesti & illa sede paradisi, in insulam peccati est relegatus. Recte ergo dicit Scriptura: (Esai. 41. 1.) *Renovamini insulæ*. Quia peccatorum fluctibus, sicut insulæ in istius mundi freto circumvenimur. Istæ ergo insulæ per adventum Domini peccatorum remissione renovatæ sunt, id est, homines in lavacro, medii inter aquas quasi insulæ constituti, tundebantur undarum molibus sicut insulæ, sonoris peccatorum relidentibus fluctibus sicut insulæ, in quibus ante velut fraudum scopulis erant simplicibus crebra naufragia; quia dolus erat in corde, in ore blanditiæ. At vero postea quam dominus Jesus in quo dolus non est, adveniens in hunc mundum, cælestis expositione doctrinæ humanarum profunda mentium serenavit, & tranquillitatem refudit affectibus singulorum, auferens sepem discordiæ, quasi quædam portuum cœpere C appropinquantibus esse suffragia; ut unusquisque navigium suæ quietis in proximi aut fratris constituat affectu, & in secessu quodam piæ mentis hæreat littorali.

35. Non immerito ergo tamquam renovatus clamat David: *Et introibo ad altare Dei mei, ad Deum qui lætificat juventutem meam*; ut qui supra se inveterasse inter inimicos suos dixerat, ut in sexto legimus psalmo, (Psal. 6. 8.) hic ait juventutem sibi ex D inveterata prolapsionis humanæ senectute renovatam. Renovamur enim per lavacri regenerationem: renovamur per Spiritus sancti effusionem: renovabimur etiam per resurrectionem, sicut in posterioribus dicit: (Psal. 102. 5.) *Renovabitur sicut aquilæ juventus tua*. Quomodo renovemur, audi: (Psal. 50. 9.) *Adsperges me hyssopo, & mundabor: lavabis me, & super nivem dealbor*. Et in Esaia ait: (Esaia 1. 18.) *Si fuerint peccata vestra ut phœnicium, ut nivem dealbabo*. Recte renovatur, qui de tene- E bris peccatorum in lucem virtutum mutatur & gratiam: ut qui tetra prius colluvione sordebat, supra nivem albenti nimis fulgore resplendeat.

CAPUT X.

Ob superiora beneficia pollicetur David Deo se confessurum in cithara: qua occasione quæ cum cithara corpori nostro sit affinitas, & qualis illud sonus deceat, explicatur. F

36. *Confitebor tibi in cithara, Deus meus*. (Psal. 42. 4.) Habet citharam suam anima nostra. Neque enim diceret Paulus: (1. Cor. 14. 15.) *Orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mente*, nisi haberet citharam, quæ plectro sancti Spiritus resultaret. Cithara est caro nostra, quando peccato moritur, ut Deo vivat: cithara est, quando septi-

septiformem accipit Spiritum in baptisma- A tis sacramento. Testudo enim dum vivit, luto mergitur: ubi mortua fuerit, tegmen ejus aptatur in usum canendi, & piæ gratiam disciplinæ; ut septem vocum discrimina numeris modulantibus obloquatur. Similiter caro nostra, si vivat illecebris corporalibus, in quodam cœno vivit & voragine voluptatum. Si luxuriæ moriatur atque incontinentiæ, tunc veram vitam resumit, tunc edere incipit bono- B rum operum dulce modulamen. Dulcis sonus est castimoniæ: dulcis sonus timentium Deum: denique, *in omnem terram exivit sonus eorum:* dulcis sonus est fidei quæ annuntiatur, ut scriptum est, in universo mundo. Hic sonus a nobis exeat ad Deum, sicut exivit etiam a Thessalonicensibus; ut etiam non canentes canamus, & bonorum concentu operum Dominum prædicemus: cui est honor, gloria, perpetuitas a sæculis, & nunc & semper, & in omnia sæcula sæculorum. Amen.

Psal. 18. 5. *Rom. 1. 8.* *1. Thess. 1. 8*

LIBER TERTIUS.

DE INTERPELLATIONE JOB.

CAPUT I.

Moveri plerosque etiam prudentes, cum prosperis hic affluere iniustos, iustos autem affligi viderint, quæ librorum sequentium materia est: ob eamdem rem amicos Job ignaros divini consilii, cum propter admissa crimina pœnis affectum contendisse.

I. Superior nobis disputatio fuit de interpellatione sanctorum, quod fragilis & imbecilla conditio sit humana, quæ nusquam sui habeat firmitatem, nisi in protectione cælesti: hodie nobis ea sumenda est, qua vulgus hominum, plerique etiam prudentium valde moventur; cum vident injustos adfluere rebus secundis, justos autem frequenter adflictari in hoc sæculo. Et vere lubricus hic locus, in quo etiam sancti vix potuerunt veræ opinionis tenere vestigium. Denique turbatus est & ipse David, qui in superioribus dixerat: *Occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi*. Verumtamen confirmavit se ipse postea, & perfectæ rationis viam investigavit. Job quoque sanctus cum tribus illis veteribus amicis qui ad consolandum venerant, de ea opinione in sermone luctatus est. Utriusque igitur disputationes medium proferamus. Digni sunt enim qui nobis magisterium vivendi adferant; quandoquidem in adversis positi, plus Deo placere meruerunt. Audiamus igitur utrumque suo ordine.

Psal. 50. 8. *Job 4. & seq.*

2. Increpuerant vehementer sanctum Job Eliphaz Themanorum rex, & [a] Baldad Sauchæorum tyrannus, & Sophar Minæorum rex, eo quod propter peccata sua tantum supplicii sustineret. Infirmo etenim ingenio non advertebant quod Dominus eum tentandum dedisset; ut athleta Christi tentationibus eruditus, majore ad coronam gloria perveniret. Non C videntes itaque tantum sapientiæ sacramentum; angusti cordis timore, ne viderentur injustitiæ Deum arguere qui pœnis affici innoxium perpeteretur, in sanctum Job pœnarum merita torquebant; dicentes quia omnis vita impii in sollicitudine, & divitiæ injuste congregatæ evomentur: omnia quæ patiatur homo gravia in terra, propter peccata sua eum perpeti: qui etiam si in rebus prosperis D sit, perpetuari ei secunda non posse, & tamquam somnium cito evanescere, ut non inveniatur locus ejus: lætitiam autem impiorum esse graviorem ruinam; ideoque etiam sanctum Job a prosperis in adversa mutatum, delictorum suorum pretio ex summis in ultima corruisse: labi eum qui se adsereret innocentem; cum portio impii hujusmodi sit, ut superveniens in eum a Domino indignatio jun- E gat ei dolores, & interitus domum ejus involvat.

Job 15. 20. *Ibid. 20. 15.* *Ibidem 5.* *Ibidem 18. & 29.*

CAPUT II.

Job infirmum sanis amicis & se ipso etiam fortiorem exstitisse. Quomodo convinciatores suos redarguerit? Ubi præsertim silentium eius, nec non Davidis quoque, atque Apostoli nobis proponitur ad imitandum.

F 3. Audiebat hæc sanctus Job, & quasi athleta fortis in stercore sedens, in tantis vibicibus & sævi doloribus vulneris, totum corpus diris perfusus ulceribus, mysteria loquebatur, nec acquirendis propriæ remediis ægritudinis, sed sacris vacabat sermonibus. Fortiores itaque sermones ægri hominis, quam illorum qui non ægrotabant. Illi enim loquebantur injustitias, sed non secundum scientiam: prædicabant divina judicia, pœnas reorum, præmia sanctorum; sed reum a justo discernere nescie-

a Edit. vet. cum cod. Vat. Torn. & Vict. *Baldach Suichæorum tyrannus, & Sophar Naamatenorum rex* Rom. & alii mss. *Baldad Sauchæorum tyrannus, & Sophar Minæorum rex*. | LXX. Interpr. Βαλδὰδ ὁ Σαυχαίων τύραννος, Σωφὰρ ὁ Μιναίων βασιλεύς.

sciebant: denique quem dominus Deus justum pronuntiavit, eum condemnabant injustitiæ, arcessebant iniquitatis. Ignorabant ergo quid unicuique conveniret. At vero sanctus Job discernebat spiritu quomodo cuique eum oporteret loqui; fortior ergo quam ii qui sani & incolumes videbantur. Et quid dico fortiorem inventum ceteris? Fortior se ipso inventus est. Fortior enim erat æger Job, quam sanus fuerat, secundum quod scriptum est, quia
2. Cor. 12. 9. *virtus in infirmitatibus consummatur*. Ergo & Job cum infirmaretur, tunc validior erat. Non enim ægrotabat animo, etsi doleret corpore: quia non erat in carne anima ejus, cujus passionibus non adhærebat; sed in spiritu, cujus virtute se texerat.

4. Ideo ergo non carnis gemitus & corporis infirmitates, sed voces spiritus loquebatur, quibus urgeret, non quibus cederet. Et primo quidem lenius, ut illis pudorem incuteret: quia urgebant justum injuste dicentes quod minora peccatis suis supplicia sustineret, & non erubescebant ipsi peccatores falsis accusare innocentem.
Job 19. 4. & seq. Esto, inquit, ego erraverim, & apud me [a] devius ille inhabitet qui mentibus hominum offundit errores; ut loquar sermones quos non oportet, sicut vos dicitis, & errent verba mea, nec opportune sermo meus promatur: cur vos in me insilitis & conviciamini, non considerantes quia a Domino mihi venit ista tentatio, qui me vallo quodam perturbationum arbitratus est sepiendum. Exerceor adversis, circumvallatus undique laboribus & periculis; & insultatis adhuc volentes opprimere quem deberetis juvare. Ecce rideo in opprobriis, & non loquar, nec respondebo conviciis vestris. Non enim vos estis qui judicatis; sed qui judicat me, Dominus est; & ipsius tamen judicii tempus nondum advenit. Quid opus clamare ante judicium? Bonum est tacere dum expectatur qui judicat. Bonum est convicium convicio non referre, ne & nos inter detrahentes adnumeremur.

5. Imitemur ergo hunc virum, qui silentio suo redarguebat conviciantes. Ostendebat enim virtutem animi sui, quem contumeliæ non moverent; & conscientiæ innocentiam manifestabat, qui objecta non recognosceret, sed quasi a se aliena rideret. [b] At vero nos quasi aliquid nobis objiciatur dum purgare volumus, acerbamus: dum ulcisci cupimus, confitemur; cum dicat Scriptura ut avertas dedecoris sermonem, & auferas vestimentum tuum; Prov. 27. 11.
præterit enim injuriosus. Taceamus ergo, Ibidem 13.
ut prætereat, ne vestimentum nostrum provocatus exurat. Scriptum est enim: *Noli incendere carbones peccatoris, ne forte exuraris in igne flammæ ejus*. Eccli. 8. 13.
Propterea ergo sanctus tacet; & si servus protervit, & si pauper conviciatur, tacet justus: & si peccator opprobria jacit, justus ridet: & si infirmus maledicit, justus benedicit.

6. Tacebat David cum Semei filius Gera malediceret, Job ridebat, Paulus benedicebat, sicut ipse ait: *Maledicimur, & benedicimus*. 1. Cor. 4. 12.
Magisterio quippe divino processus humanæ virtutis excrevit; quia jam venerat qui ex infirmioribus faceret fortiores, & audierat dicentem: *Benedicite maledicentes vobis, & orate pro calumniantibus vos*. Luc. 6. 28.
Quod verbo dixit, exemplo probavit. Denique & in cruce positus de persecutoribus suis conviciantibus sibi dicebat: *Pater dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt*; Ibidem 23. 34.
ut oraret pro calumniantibus, quibus poterat ipse dimittere. Job ergo ridebat, quia nondum venerat Christus, cui soli servabatur magnarum prærogativa virtutum; quia ipse est virtutum principium, sicut dixit: *Dominus creavit me principium viarum suarum*. Prov. 8. 22.

CAPUT III.

Job verborum certamine, quo non aliud fere difficilius, victor renuntiatur. Quam pulcrum sit ridere ac tacere in objectis criminationibus; & quemadmodum post responsum lenius, idem fortioribus verbis importunius calumniantes repulerit.

7. Et ridens tacebat. Qua ratione tacendum sit, docet: *Clamabo, & nondum* [c] *judicium*. Job 19. 7. & 8.
Ipse, inquit, voluit me hæc perpeti. Tamquam muralibus tentationibus clausus non possum fugere, donec placeat Deo destruere altitudines tentationum mearum. Nunc enim si clamo, nondum judicium. Adhuc in agone sum, adhuc luctor, adhuc certamen superest mihi, nondum enim exivit corona. Nemo autem nisi qui legitime certaverit, coronatur.

8. Debebatur illi certamen tertium: amiserat omnia sua, id est, patrimonium cum filiis: patiebatur vulnera caro ejus: manebat ut tentationes verborum vinceret.

a Cod. Torn. & Vict. cum edit. Am. *Deus ille.... offendit.* (Am. *ostendit.*) *errores*. Melius alii mss. & edit. *devius ille* &c. Est autem *devius* idem ac vagus atque erro, hoc est, diabolus qui lib. Job c. 1. n. 7. de se dicit: *Circuivi terram, et perambulavi eam*. Vox tamen πλάνος quæ hic Ambrosio idem significat ac πλανήτης, ab aliis redditur per vocem, *error*, aut *ignorantia*. Et certe in multis exemplaribus loco ejus habetur, ἄγνοια: & vulg. edit. legit: *Nempe etsi ignoravi, mecum erit ignorantia mea*.

b Edit. Eras. Gill. Rom. *At vero si nobis aliquid objiciatur, dum nos purgare volumus*, &c. Verum nobiscum faciunt edit. Am. & mss. omnes. Et hæc quidem germana lectio est, cum opponatur hisce verbis: *Sed quasi a se aliena rideret*. Is itaque loci sensus est; Job in se dicta, quasi aliis, objicerentur, ridere: nos vero convicia, non quasi aliis, sed quasi nobis objiciantur, moleste ferre.

c Rom. edit. sola *judicium. Ipse, inquit, Dominus turbavit me: hoc est, ipse Dominus voluit* &c.

ret. Non mediocre certamen. Sermone A deceptus est Adam, verbo victus Samson. Nihil enim sic penetrat animam sicut sermo fucatus: nihil iterum sic mordet, ut durior sermo. Multi cum vicerint adhibita tormenta, sermonum duritiam non sustinuerunt. Laborabat Job, (Job 38.1. 40. 1. & 42.7.) sed sustinebat, & verborum juxta vulnerum onera portabat. Vidit eum agonotheta suus, de nube & turbine manum laboranti dedit, & obluctantes gravi la- B psu cecidisse pronuntiavit, victorem adseruit, coronam detulit.

9. Quid autem pulcrius, quam ridere cum maledicitur nobis? Gaudere enim debemus si aliena dicantur. Primum, quia volens inimicus aliquid adversum nos dicere, quo crimen adfigeret, non invenit quod verum est, sed falsa pro veris composuit. Deinde, quia dixit ipse Dominus in Evangelio de hujusmodi C criminatione quæ innocentibus falso irrogaretur propter justitiam: (Matth. 5.12.) *Gaudete & exsultate, quoniam merces vestra multa est in cælo*. Tacere ergo debet qui recognoscit objectum; ne vulnus exasperet, & scindatur cicatrix: tacere & qui non recognoscit; audit enim alterius non suum crimen: quod si referat, suum facit: si taceat, retorquet, & conviciantem vulnerat. Tacere debet etiam ille qui de me- D morata mercede præsumit. Non enim patitur præjudicium, cui non est judicium. Et si fuerit præjudicium in sæculo, non erit in judicio Dei. Denique ut cognoscas quia non præjudicat contumelia bonæ conscientiæ, audi sanctum Job dicentem, locupletiorem utique testem quam si imperio orbis Romani potitus esset: (Job 13. 19. et 20.) *Nunc obmutescam & derelinquam: si nunc mihi præjudicium est, tunc a facie tua non abscondar*.

10. Hæc ergo parcius in exordio respondit, ut admoneret illos judicii Dei, atque ab insolentia & furore revocatos quasi bonus medicus faceret resipiscere. Sed posteaquam eos advertit perseverare in contumeliis, plura fortior repetivit, & tamquam pugno eos validiore percussit, qui verborum suorum saxis lapidabant innoxium. (Job 21. 2. & seq.) *Audite*, inquit, *audite verba mea*, [a] *non sit* F *mihi a vobis consolationem quærere: portate me*, a quia fortiora loquar: grave erit pondus verborum meorum. Dicam & ego secundum opinionem vestram; eo quod multi abundant in hoc sæculo rerum secundarum successibus, & alii gravantur. In ærumna po- b siti sunt, [b] & videtur hoc secundum peccatorum merito deferri. Quod & si dicam, nolite ridere quasi vobis acquievero: & si peccator sum, non sum homini reus, quia sub peccato est & ipse qui judicat, & sibi in me potestatem vindicat. Aut si judicor quasi homo, commune est illud, increpari non debeo: infirmitas conditionis est, non specialis improbitas.

CAPUT IV.

Amicos mala semper delictorum causa evenire adserentes retundit Job, interrogando cur impii hac in vita bonis adfluant; quæ tamen vera mala esse ostenduntur. Ibidem quis vere beatus habendus sit: item quis bene vel male seminet: tum qualis injustorum posteritas; quove discrimine hi flagellis immunes, justi eisdem dicantur obnoxii? Denique impios non æternitate, sed falsa ejus imagine potiri demonstratur.

11. SEd dicite mihi: Si propter peccatum meum hoc patior, sicut objicitis, quare impii vivunt? Nec solum vivunt, sed etiam repleti sunt divitiis, & fructus multiplicant: sed etiam filiis potiuntur, abundant domus eorum? Hæc evidenter specie bona: sed altiori mysterio invenies, quoniam quæ putantur bona, non sunt bona; & quæ putantur mala, potiora illis æstimantur.

12. *Inveteraverunt*, inquit, *in divitiis*, (Ibidem 7.) *πεπαλαίωνται* dixit; ut non tam diuturna divitiarum possessio, quam inveterata copiarum molestia significata videatur; sicut vidit Ecclesiastes divitias custodiri in (Eccle. 5. 12.) malum possidenti eas, quæ pereunt in summa districtione ac sollicitudine. Pereunt enim quæ hic relinquuntur, & E mortuo prodesse non possunt. Habuit igitur defunctus ex illis sollicitudinem, requiem invenire non potuit, qui reliquit quod erubesceret, nec secum abstulit quod teneret, longe dispar ab eo de quo scriptum est: *Beatus homo qui replevit desiderium suum ex his; non confundetur cum loquetur inimicis suis in porta*. (Psal. 126.5.) Cui hereditas Dominus est, & merces ex Mariæ Virginis partu: hic in exitu sapientiæ laudibus prædicatur, quoniam non habuit quod erubesceret, qui nihil eorum quæ sunt sæculi concupivit: sed adversarium, depositis veteris hominis exuviis, telo continentiæ vulneravit; ut obstrepere ei in hujus vitæ fine non posset, vulnere claudus, & virtutum admiratione confusus. Habes ergo non esse laudabilem, qui inveteratus in pecu-

a Rom. edit. *ut sit mihi a vobis hac consolatio*: aliæ & mss. omnes, *non sit mihi a vobis consolationem quærere*. LXX. autem, ἵνα μή μοι παρὰ ὑμῶν αὕτη ἡ παράκλησις. Attameo quædam exemplaria negationem prætermittunt, ut docet Nobilius ad hunc locum.

b Edit. vet. ac mss. duo, *& videtur hoc sæculum peccatorum merito deferi*: alii tres .... *merito deferri*. Rom. edit. *& videntur secundum hoc sæculum peccatorum merito deferi*. Cod. Vict. ac Thuan. *et videtur hoc secundum peccatorum merito deferri*. Commode: superiori enim phrasi instituta sunt duo orationis membra, primum eorum qui prosperis abundant successibus: secundum eorum qui gravantur & in ærumna sunt; hoc autem secundum, nempe gravari, & in ærumna esse, videtur merito deferri peccatorum.

pecuniæ cupiditate sit, non renovatus in perceptione gratiæ.

Job 21. 8. 13. Videamus aliud: *Semen eorum*, inquit, *secundum animam*, id est, non inter justos habentur. Justi enim in spiritu seminant, & de spiritu metent vitam æternam: illi vero qui secundum animam seminant, spiritalia metere non possunt; quia animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei: stultitia enim illi est, & non potest scire quæ sunt spiritus; & ideo non repletur spiritalibus, sed judicatur.

Ibidem. 14. *Filii eorum in oculis*, id est, quæ faciunt, ideo faciunt, ut videantur ab hominibus, non quia boni consulant ut hoc eligant, quod futuro judicio comprobetur. Filios ergo Scriptura pro operibus frequenter declarat, eo quod locupletior in bonis factis quam in filiis sit nostra posteritas. Unde & Ezechias de gravi Esai. 38. 19. & 20. ægritudine liberatus, *Ex hodierno*, inquit, *filios faciam qui nuntiabunt justitiam tuam, domine Deus salutis meæ, & non cessabo te benedicens cum psalterio omnes dies vitæ meæ*. Bona enim posteritas devotionis & fidei, quæ captivitati nescivit succumbere, quam filii Ezechiæ pertulerunt.

Job 21. 9. 14. Et addidit dicens: *Quia non est illis timor, non est flagellum a Domino*. Justus Psal. 72. 14. autem dicit: *Quoniam flagellatus sum tota die*; & optat flagellari, ut recipiatur a Domino: & vult timere Dominum; quia Job 21. 10. timor Domini initium sapientiæ est. Nec beatitudinem putat, si non abortit bucula sua, sicut putant stulti. Per bovem enim quid significatur, nisi ruralis culturæ labor, qui semper redit in orbem, & numquam desinit, sed cum expleri videtur, revocatur in exordium? Isti sunt qui colunt Sodomam & Gomorrham. Ergo qui colunt Ægyptum, glebasque terrarum aratro quodam solidæ mentis invertunt, laborem sibi pariunt, & dolores metunt. Ideo bucula eorum non abortit; sed parit, ut augeatur labor eorum, & quæ conceperunt omnia, generant sine timore Dei. Justi autem longe aliter gloriantur. Non enim in abundantia divitiarum, nec in partu pecorum; sed in Esai. 26. 18. Domino gloriantur dicentes: *De timore tuo in utero accepimus, & parturivimus spiritum salutis*. De justis ergo dicitur; quia spiritum salutis generaverunt, quem acceperunt de timore Dei, non de malitia Psal. 7. 15. hujus sæculi, de qua legimus: *Ecce parturivit injustitiam, concepit laborem, & peperit iniquitatem*. Melior ergo abortus quam partus sæcularium. Denique de homine qui in hoc sæculo venit, & vanitatem mundi hujus & tenebras pertulit lon- Eccle. 6. 3. gævitate diuturna, Ecclesiastes pronuntiavit quia melior illo abortivus. Huic

A enim requies magis quam illi; quia non expertus est varietatem sæculi, in qua etsi mille annos quis vixerit, quod bonum est videre non potuit. Fugisse ergo hæc magis est gratiæ, quam subiisse.

15. Sed fortasse illud moveat quod adjunxit: *Quia manent sicut oves æternæ; pueri* Job 21. 11. & seq. *autem eorum ludunt accipientes psalterium & citharam, & delectantur voce psalmi. Consummarunt autem in bonis vitam suam, in requie autem inferni dormierunt*. Distingue hæc, & B quia spiritalis es, dijudica. Impii sicut æterni sunt, non æterni; quia non possunt æternitatem accipere ab eo qui non sit æternus. Non ergo potest dare quod non habet, nec potest illuminare qui non possidet lucem: sed transfigurat se in Angelum lucis, ut decipiat incredulos. Transfigurat autem se simulatione falsæ lucis, non splendore perpetuæ claritatis. Unde & Salvator ait: *Videbam satanam sicut fulgur* Luc. 10. 18. *cadentem de cælo*. Nec fulgur est, sed sicut C fulgur. Considera hæreticum aliquem intentum abstinentiæ corporis, & cognitioni cælestium sacramentorum, sicut æternus putatur, non habet æternæ vitæ stipendium; quia falsam habet imitationem, qui fidei non habet veritatem. Hujus parvuli ludunt, sicut illa quæ cum luxuriata fuerit, nubere vult. Luxuriata est in psalterio & cithara, id est, in sono vocis, non in sacramentorum profundo; ut labiis resultaret, non in corda con- D ferret.

CAPUT V.

Impios in bonis sæculi finire vitam, at postea requie cælesti carere: contrarium vero nobis optandum; quod in prosperitate sit illecebra vitiorum ac impunitatis præsumtio. Hanc amentiam revincit sanctus vir supplicium & præsens & æternum præparatum esse declarans. Tum enumeratis eorum sceleribus ipsa Deo latere non posse ostendit: quæ sit eorumdem portio, describit; atque ad sapientiam quam illi deseruerunt, sectandam nos adhortatur. E

16. HUjusmodi itaque in bonis sæculi consummaverunt vitam suam, Job 21. 13. hanc utique quam vivebant, non illam cujus mercedem sperabant, & ideo in requie inferni dormierunt, non in requie cælesti. Nos autem oremus hic potius F laborem subire, ut in regno cælorum consolationem quietis æternæ mereamur adipisci. MAGNA enim illecebra delinquendi est rerum affluentia secundarum: in superbiam extollit, oblivionem auctoris infundit. Considera illum divitem in Luc. 16. 19. Evangelio super ostrum & purpuram recumbentem, cujus de mensa micas justus ille pauper Lazarus colligebat. Nonne tibi videtur dives ille ad Deum dicere: *Disce-*

Job 21. 14. *Discede a me, vias tuas scire nolo.* Et vere nolunt scire hujusmodi vias Domini; si enim vellent, cognoscerent. Sed quia plenæ sunt laboris, fugiuntur & declinantur a Esai. 22. 13 perditis. Quasi ebrius itaque non recognoscit salutis auctorem. Denique conversus Job 21. 15 ad compotatores suos: *Manducemus*, inquit, *& bibamus: quid enim prodest si serviamus ei? Aut quæ utilitas si observemus eum?* Hæc itaque dicit sæcularium abundantia rerum temulentus; quia non continuo in sæculo scelerum merita rependuntur. Supinabatur enim, quia in manibus ei ad voluptatem omnia suppetebant: & conscius impietatis suæ cujus pœna sequestrabatur, putabat quod Deus impiorum scelera non videret.

17. Huic ergo opinioni ejus respondit sanctus Job: noli esse securus ac dissolutus æstimans quod ad te in hoc ipso sæ- Job 21. 17 & seq. culo Domini flagella non veniant. *Verumtamen etiam impiorum lucerna extinguitur:* ad tempus lucet, non habet lumen æternum; & ipsis quamvis sæculum faveat, quia ejus qui principatum habet in hoc sæculo, faciunt voluntatem, solet venire rerum conversio, & dolores ab ira & indignatione cælesti, ut ventilentur sicut paleæ a vento. Injusti sicut paleæ ventilantur, justi sicut triticum. Denique au- Luc. 22. 31 et 32 di dicentem Petro Dominum: *Ecce satanas expetivit vos, ut ventilet sicut triticum: ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua.* Deficiunt illi qui sicut paleæ ventilantur: non deficit qui ad similitudinem illius grani est, quod cecidit & resurrexit, plurimorum fructuum accessione cumula- Mich. 7. 1 tum. Ideo dicit Propheta: *Heu me, quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe!* Stipulæ igitur quæ cito exuritur, impietas comparatur, & pulveri. Ideo postquam dixit: *Erunt sicut paleæ a vento*, sub- Job 21. 18 texuit versiculum statim dicens: *Aut sicut pulvis quem abstulit ventus.* Denique ut cognoscas quia impius sicut pulvis cito fatiscit atque evanescit, habes in primo Psal. 1. 4 psalmo dictum: *Non sic impii, non sic*; id est, non sicut justi: *sed tamquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ.*

18. Et facit discretionem inter justum Job 21. 23 et seq. & impium. *Hic*, inquit, *moritur in simplicitatis suæ potentia, totus in abundantia & gratia: interiora autem ejus plena sunt adipis: medulla autem eorum superessluit. Ille autem conficit in amaritudine animæ suæ cursum vitæ istius, nihilque boni epulatus finem accipit.* Cui pro meritis suis quid potest dignum repræsentari? In sepulcra inducitur, &

A in tumulo vigilat suo. Ne hæc quidem pœna mediocris, mortis requiem non habere, deferri eum non ad terram viventium, sed ad tumulos mortuorum. Qui vivit enim non inter mortuos quæritur, sed in Abrahæ sinu vitam carpit æternam. Ideo viri illi duo in veste fulgenti dicebant ad mulieres: *Quid quæritis viventem cum mortuis? Non est hic.* Luc. 24. 6

19. Deinde enumerat scelera impiorum, quod confinia transcenderent, & Job 24. 2 et seq.
B cum pastore diripuerint gregem, * subjunctorium pupilli abduxerint, pignera- *
verint bovem viduæ, agrum demessuerint non suum, infirmi autem in vineis eorum sine mercede & cibo operati sint, detractis vestimentis nudos fecerint dormire. Plerique quorum animæ operimentum ademerint, stillicidiis humescebant montium; & quia integimentum deerat, petra se se operiebant. Rapiebantur pupilli ab uberibus matrum suarum, lapsi oppri-
C mebantur, qui magis erigi debuissent. Esurientes fraudabantur cibo, & anima infantulorum graviter ingemiscebat.

20. Numquid hæc ignorare potuit, quem nihil præterit? *Nuda inserna in conspectu ipsius, & non est amictus nequissimis*; Ibidem 26. 6 et seq. quia latere non possunt. *Extendit Boream pro nihilo: suspendit terram in nihilo, alligans aquam in nubibus suis, & non est rupta nubes sub pedibus ejus: columnæ cæli dissiluerunt, & timuerunt ab increpatione ejus. Virtute com-*
D *pescuit mare*, [a] *disciplina autem stravit cetum maris. Claustra cæli reformidant eum: præcepto mortificavit draconem prævaricatorem. Virtutem tonitrui ejus quis intelligit?* In tantis ergo flagitiis *quæ spes impio est? Numquid si confidit in Domino salvabitur? Dicam*, inquit, *vobis quid sit in manu Domini*; & desinite inanibus inania addere. a Ibidem 27. 8 et seq.

21. Et describit quam miserabilis impiorum portio sit. Quod etsi plures ha- Ibidem 14. et seq.
E beant filios, sine posteritate sunt, quibus deest bonorum meritorum successio. Illa enim vera posteritas, quæ non in terris, sed in cælo est. Hujusmodi ergo viris hereditas inopia est, & mors successio. Cum divitias coacervaverint, mendicabunt; b
[b] quia cum mortui fuerint, indigebunt, qui requiem invenire non possunt. Viduas eorum nemo miserabitur: sed manebunt deserti, atque omnis copulæ solatio destituti. Etsi congregetur pecunia
F sicut terra, atque ut lutum præparatum fuerit aurum, inanis erit sicut aranea substantia eorum, & omne nominis eorum patrimonium tamquam a tineis con-

* *Subjunctorium*, id est, subjugale. LXX. ὑποζύγιον ὀρφανῶν ἀπήγαγον. Vulg. autem, *Asinum pupillorum abduxerunt.*

a Sic edit. vet. & cuncti mss. excepto Dion. ubi legitur, *disciplina ejus stravit cetum maris.* Rom. edit. huic accedit, sed vocem *maris* omittit cum LXX. apud quos ἐπιστήμῃ δὲ ἔτρωσε τὸ κῆτος. Symmach... συγκλᾷ ἀλαζονείαν. Vulg. ab hoc non multum distans prælert, *et prudentia ejus percussit superbum.*

b Rom. edit. sola, *quia cum superstites fuerint, indigebunt; et morietur qui requiem* &c. Et infra ubi eadem ac Gill. *deserta..... destituta.* Am Era. & mss. nobiscum, *deserti ..... destituti*: Quod etiam explicari non incommode potest. Quidni enim liceat mortuos dicere in viduis suis desertos ac destitutos, quibus solatio esse in Lege veteri putabatur, si quis maxime consanguineorum easdem in uxores duceret.

Job 28.1. & seq. summabitur. Dormiens dives nihil adjiciet, aperuit oculos suos, & jam non est. Permanet in doloribus. Nihil ergo sunt omnia quæ in hoc mundo sunt. Aurum in metallis, argentum in metallis: de metallo eruitur, & in metallum revertitur. Quid enim aliud nisi metallum est mens avari? Quæ tamquam defossum tenet quidquid receperit, & in venis terræ ac latibulis abscondit; eo quod uti nesciat. Quotidie aurum de metallis promitur: de avaro proferre quis potuit?

22. Cum igitur nihil prosit vana fames auri, quia quidquid congregaverit, labitur, miserandi profecto qui deseruerunt viam justam, & obliti sunt eam; cui pretiosi lapides haudquaquam sunt comparandi,

A difficilis investigatu, impervia superbis, interclusa jactantibus: humilioribus plana, aperta sapientibus. Et ideo sapientiam debemus quærere, ut ambulemus in via justa, per quam adversarius ille sicut leo rapiens & rugiens, qui percucurrit hunc mundum, transire non potuit. Sed qui sapientiam vult investigare, non in abysso eam quærat (sicut philosophi, qui arbitrantur quod ipsi sua sponte, suo ingenio profunda ejus possint cognoscere)

B non in mari eam requirat. Etenim ubi tempestas, ubi procella venti est, non potest ibi esse sapientia. Sed ibi quærat, ubi est tranquillitas mentis, & pax quæ super omnem intellectum est.

LIBER QUARTUS.

DE INTERPELLATIONE DAVID.

CAPUT I.

David frequenter de sæculi vanitate disseruisse in psalmis, sed maxime in LXXII. ubi se ob improborum prosperitates, & calamitates proborum graviter initio commotum esse, ac tamen postea correctum significat. Uter ejusdem psalmi auctor David nimirum, an Asaph dicendus videatur?

* I. * Decursa est interpellatio sancti Job: nunc adoriamur eam interpellationem quam reperimus in psalmis. Ipse quidem David pluribus locis de sæculi vanitate non tacuit, & inania esse quæ putantur bona istius mundi, frequenter adseruit, & maxime in psalmo trigesimo octavo, in quo dicit: *Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens;* & quamquam in imaginem Dei ambulet homo, tamen vane conturbabitur, thesaurizat, & ignorat cui congregat ea. Et alibi: *Usquequo peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur?* Quod hic habeant umbratilem gloriam, ubi de sæculo excesserint, fructum consolationis invenire non possint. Idem tamen inseruit psalmum septuagesimum secundum, in quo ipse sub Asaph nomine protestatur quod ejus fuerit principium prolapsionis; ut non mediocri dolore perstrictus sit,

Psal. 38.6.

Psal. 93.3.

C cum videret peccatores in hoc mundo adfluere divitiis, abundare rebus secundis: se autem, qui justificaverit cor suum, esse in afflictationibus & ærumnis: nec mediocrem traxisse offensam in exordio; sed postea per Domini flagella correctum, & illuminatum divinæ cognitionis gratia veræ didicisse seriem traditionis.

2. Nusquam autem invenio sanctum Asaph aliquibus adversis fuisse vexatum:

D at vero sanctus David plurima gravia & periculorum plena toleravit; de suis enim laboribus dicit. Unde & psalmus non quasi sancti Asaph, sed quasi sancto Asaph, ut docet titulus, superscribitur, quod ex græco Psalterio apertius manifestatur, ut videatur David etiam huic Asaph sicut & aliis, canendum, quem scripserat ipse psalmum dedisse. Sed quia scriptum est in ipso titulo, defecisse psalmos David,

E quomodo autem defecerunt, cum decursis his decem psalmis, postea psalmus David titulorum [a] inscriptionem comprehendat usque in ultimum finem? Ideo sequestrata hujusmodi definitione, quæ sit psalmi series consideremus, & a primo versiculo interpellationis propheticæ ducamus exordium.

F

CA-

* Edit. Rom. ad calcem 3. libri Interpell. quem 2. nuncupabat, transtulerat has voces, *Decursa est interpellatio sancti Jobi*, & omissis sequentibus usque ad istas, *Ipse quidem*, totum hunc librum rejecerat inter enarrationes psalmorum sub titulo enarrationis in psalmum LXXII.

a Edit. omnes, ac mss. *inscriptionem comprehendit*; excepto Thuan. ubi habes, *inscriptio comprehendat*: forte lapsus est librarii in voce *inscriptio*, nisi dicamus appositionem seu potius ellipsim esse. Hoc autem loco videtur id Ambrosius significare, post decem subsequentes psalmos, quorum omnium titulus est, *Ipsi Asaph*, rursus usque ad Psalterii finem subinde aliquos occurrere, qui inscribantur, *psalmus David*; nisi malis, *usque in ultimum finem*, idem his esse, ac *in finem*, quæ verba psalmis non paucis præfiguntur. Porro quod insoluta relinquitur ea difficultas, non mirabitur qui cum Augustino in psal. 105. num. 1. intellexerit, quam sit arduum omnium arcana titulorum penetrare. Sed hoc imprimis psalmi de quo agimus titulo congruere idem Doctor satis testatur, cum post mysticam ipsius interpretationem ista subjungit: *Periculosum*, inquit, *locum tituli psalmi præsentis, sicut Dominus voluit, prætervecti sumus.*

CAPUT II.

Ex ipso psalmi exordio correctionem Davidis deprehendi: Deum justis semper bonum esse, eo quod si vexentur adversis, futuræ remunerationis spe recreantur, & se semper peccatis minora pati existimant, nec ullis pœnis sua spoliari possunt sapientia: bonum tamen etiam improbis esse Deum, sed eos nolle paratam omnibus bonitatem experiri.

Psal. 72. 1. 3. QUam bonus Deus Israel rectis corde! Elucet in principio emendationis profectus. Nemo enim potest Deum bonum vere fateri, nisi hic qui non ex successibus commodorum suorum, sed ex cælestium mysteriorum profundo, & divinæ dispositionis altitudine bonitatem ejus agnoscit: quæ non specie præsentium, sed futurorum utilitate pensanda est. Justo itaque semper bonus est Deus: & cum torquetur doloribus corporis, & cum affligitur acerbitate pœnarum, semper dicit: *Si bona accepimus de manu Domini, quæ mala sunt cur non sustineamus?* (Job. 2. 10.) Gratulatur hic se conteri, ut in futurum consolationem invenire possit; sciens quoniam qui bona receperit in hac vita, habet mercedem suam; futura præmia sperare non poterit, qui non luctatus, non exercitatus sit diversorum certamine præliorum. Qui vero sive juste sive injuste afficitur in hoc sæculo, gratulatur vel quod hic solvat pretia delictorum suorum, vel quia novit eam esse apud Deum uberiorem gratiam, si injuste pro ejus nomine, aut pro bono aliquo opere acerba aliqua patiatur, secundum quod scriptum est: Quia nulla est gloria si peccantes punimini & sufferis, sed si benefacientes, & patientes: hæc est gratia apud Deum. (1. Petr. 2. 20 & seq.) *In hoc enim vocati estis, quia & Christus pro vobis mortuus est, relinquens vobis exemplum, ut sequamini vestigia ejus, qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus: qui cum malediceretur, non remaledixit: cum pateretur, non comminabatur.* Ergo justus etiam si equuleo sit, semper justus est; quia justificat Deum, & minora se peccatis suis dicit sustinere: semper sapiens est; non enim aufertur equulei tormentis vera perfectaque sapientia: non amittit quod est; quia timorem excludit foras, studio & proposito caritatis: novit ut sapiens dicere, quia indigna sunt quæ in hoc corpore sustinemus remuneratione futuræ gloriæ; & omnes hujus temporis passiones superventuram mercedem æquare non possunt. Bonus igitur huic semper est Deus, qui novit quo tempore metat. Et ideo quasi bonus agricola hic arat agrum suum quodam abstinentiæ rigidioris vomere: hic stirpat quadam falce virtutum amputatrice vitiorum: hic stercorat humiliando se

A usque ad terram, sciens quia Deus de terra suscitat inopem, & de stercore erigit pauperem. Denique apostolus Paulus nisi æstimatus esset stercora, numquam Christum sibi potuisset acquirere. Hic custodit fructus suos, ut illic securius recondat. Semper itaque ei bonus est Deus, quia semper quæ bona sunt, de Deo sperat.

4. Accipe aliud: *Quam bonus*, inquit; *Deus Israel rectis corde!* Non ergo omnibus bonus est Deus? Ille quidem omnibus bonus est, quia Salvator est omnium, maxime fidelium; B & ideo venit dominus Jesus, ut salvum faceret quod perierat: venit enim ut peccatum mundi tolleret, vulnera nostra curaret. Sed quia non omnes medicinam expetunt, sed plerique refugiunt, ne medicamentis compungatur vis ulceris, ideo volentes curat, non adstringit invitos. Accipiunt igitur sanitatem qui medicinam expetunt: illi autem qui refutant medicum nec requirunt, bonitatem medici quam non experiuntur, sentire C non possunt, Qui autem curatur, etiam sanatur; ideoque his bonus est medicus, quos sanavit. His igitur bonus est Deus, quibus peccata donavit: qui autem insanabile peccatum habet mentis suæ ulcere, quomodo potest medicum bonum æstimare, quem refugit? Pulcre itaque Apostolus, ut præmisimus, explanavit, quia & omnibus bonus est Deus, *qui vult omnes homines salvos fieri;* (1. Tim. 2. 4) & maxime fidelibus divinæ bonitatis prærogativa servatur, qui- D bus & voluntas Dei opitulatur & gratia. Sed & Psalmista dicendo: *Quam bonus Deus Israel rectis corde*; ad ipsorum sententiam retulit, qui aliter de Deo sentire non norunt, nisi quia bonus ad omnia & in omnibus est.

CAPUT III.

Fateri Prophetam se tantum non esse prolapsum, dum peccatorum pacem æmularetur: duplicem E esse pacem, sed eam quæ offendiculum habet, fugiendam: nullum in morte peccatorum levamen esse; non prodesse flagella post mortem exemplo Lazari & divitis demonstrari: quantum vero prosint in vita, Davidem ac Iobum patefacere: demum perpetuo esse flagellandos, qui hic flagellati non fuerint.

5. DEnique sequentibus exponit ipse quid senserit, dicendo: *Mei autem pene moti sunt pedes, paulo minus effusi* (Psal. 72. 2. & 3.) F *sunt gressus mei: quia zelavi in peccatoribus, pacem peccatorum videns.* Non utique pedes corporis appellat gressus, sed directionem mentis & gressum, de quo alibi dicit: *Non veniat mihi pes superbiæ, & manus peccatorum non moveat me.* (Psal. 35. 12.) Ideo semper petendum est, ut dirigat Dominus nostrorum animorum vestigia, ne labantur, &

lubrico quodam erroris effusa, stabilitatem A sui tenere non possint. Prolapsionis autem causa ea est, quod pacem æmulatus est peccatorum. Æmulari autem debemus quæ bona sunt, non ea quæ plena dedecoris; sicut & Paulus Apostolus expressit di-
Galat. 4. 18 cens: *Bonum est autem æmulari in bono semper*.

6. Nec te moveat quod pacem in malo posuit. Denique & in Evangelio habes esse pacem, quam respuit Christus, ut ipse
Johan. 14. 27 ait: *Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis: non sicut mundus dat, ego do vobis*. Est enim pax quæ non habet offendiculum, est quæ habet: quæ ex dilectione est, non habet offendiculum; quæ ex simulatione, habet. Ideo & Propheta dicit: *Pax, pax, & ubi est pax?* Refu-
Ezech. 13. 10 giamus ergo pacem peccatorum; conspirant enim adversus innocentem, coeunt ut justum opprimant, viduam exterminent, vel expugnent ejus pudorem.

Psal. 72. 4. 7 Et ideo *non est reclinatio morti eorum*: non *declinatio*, ut plerique codices latini scripti sunt, sed **reclinatio*. Quando enim laboramus, & incurvamur ad opus aliquod, atque inclinamur, nos reclinare consuevimus: peccatores autem gravium scilicet delictorum, & maxime impii se reclinare non possunt; de quibus dictum
Psal. 68. 24. est: *Et dorsum illorum semper incurva*. Non enim se erigunt ad cælestia, qui Christo non adhæserunt. Et ideo nec resurgunt cum eo, quorum mors pessima, sic-
Psal. 33. 22. ut scriptum est: *Mors peccatorum pessima*. Qui autem Christo commoritur, & consepelitur cum illo, non solum reclinatur, sed etiam resuscitatur. De quo pulcre il-
Psal. 40. 4. lud convenit dictum: *Universum stratum versasti in infirmitate ejus*; maxime si martyr sit, cujus infirmitas passione solvitur, mors resurrectione.

Luc. 16. 19. & seq. 8. Vidimus illum divitem qui indutus purpura & bysso in hoc sæculo recumbebat, & epulabatur quotidie splendide, de cujus mensa quæ cadebant pauper Lazarus colligebat, quemadmodum in tormentis positus, in inferno se reclinare non poterat; sed vix ad Abraham, non totum se, sed solos oculos erigebat, rogans ut mitteret Lazarum, qui extremum digiti sui in aquam tingeret, &
Psal. 72. 4. linguam ejus refrigeraret. Ergo illius morti reclinatio non erat, nec firmamentum in plaga ejus. Nihil enim prosunt flagella post mortem.

9. Et ideo David dum esset in istius corporis vita, in flagella se præparabat, ut eum Dominus reciperet castigatum. Considera iterum mihi sanctum Job, qui perfusus erat ulceribus, & concutiebatur omnibus membris, & plenus erat totius corporis sui doloribus, glebas terræ vulnerum suorum sanie & humore dissolvens, quemadmodum cum se in hoc corpore positus reclinare non posset, requiem mortis invenerit; ideoque conscius sui dixit: *Mors viro requies*. Is igitur in plaga Job 3. 23.
B non motus est, nec nutavit sermonis sui lubrico, qui in illis omnibus nihil peccavit labiis suis, sicut Scriptura testatur: Job 2. 10.
sed magis plagæ suæ reperit firmamentum, per quam confirmatus in Christo est. Ergo & Job & David, quia hic flagellati sunt, firmamentum habuerunt in plaga sua; quia flagellat pater filium quem suscipit: qui autem hic non flagellantur, ibi non suscipiuntur ut filii. Ideoque *in laboribus hominum non sunt, & cum ho-* Psal. 72. 5. & 6.
C *minibus non flagellabuntur*; ut in perpetuum cum diabolo flagellentur.

CAPUT IV.

Peccatores iniquitate propria vestiri: quod vestimentum a nobis rejiciendum, ut vestimento virtutum induamur; ac potissimum jejunii: hoc se utiliter Josephum induisse, Adamum exuisse cum gravi damno: denique Judæorum iniquitatem quasi ex adipe prodeuntem magnam ac deliberatam exstitisse.

D

10. I*Deo obtinuit*, inquit, *eos superbia eorum, cooperti sunt iniquitate & impietate sua*. Malum vestimentum iniquitas, quod si quis voluerit in nobis tenere, remittere nos oportet, ne incipiat in judicium venire nobiscum; & si quis tunicam nostram quam accepimus spiritalem auferre conetur, remitte pallium iniquitatis, sume operimentum fidei atque pa-
E tientiæ, quo se David operiebat in jejunio, ne amitteret integimenta virtutis. Ipsum jejunium operimentum est. Denique nisi sanctum Joseph texisset jejuna sobrietas, adulteræ protervitas exuisset. Quo jejunio si se tegere voluisset Adam, nudus non fuisset effectus. Sed quia de ligno scientiæ boni & mali contra interdictum cæleste gustavit, & imperatum jejunium prævaricatus est incontinentiæ cibo, nudum se esse cognovit. Quod si jeju-
F nasset, & fidei servasset exuvias, nec se adspexisset intectum. Non ergo nos induamus iniquitate & impietate, ne de aliquo nostrum dicatur: *Et induit se maledictionem*.

Male

* Re vera scripti codices Rom. Mediol. Carn. secundum græcum; & cum his Augustinus, præferunt, *non est declinatio morti eorum*: quibus etiam annumerari potest Theodoretus; huic enim ἀνάνευσις quæ vox legitur apud LXX. idem plane significat atque ἀπαγόρευσις, *repudiatio*, id est, eorum interitus evitari minime potest. Non male autem ab Ambrosio reddita est per dictionem, *reclinatio*; siquidem verbum νεύω proprie actionem signat qua corpus inflectimus ac inclinamus: ἀνανεύω autem contrariam actionem qua inclinatum corpus reclinamus, hoc est, erigimus; ea quippe vis est præpositionis *re* in compositione verborum, ut eis non raro significationem simplicibus verbis, aut etiam ex præpositionibus *cum* & *in* compositis contrariam tribuat; ut patet in verbis, signo, resigno; contego retego, innuo, renuo, & similibus. Alias hujus loci differentias in notis Nobilii ad hunc versum, & in locis variantibus ultimæ editioni commentariorum S. Augustini in Psalmos præfixis invenies.

Male ſe induit & Adam, qui dum quæreret integimenta foliorum, maledictionis excepit ſententiam.

11. Induerunt ſe maledictione Judæi, Pſal. 72. 7. de quibus ſcriptum eſt: *Prodiit quaſi ex adipe iniquitas eorum, tranſierunt in diſpoſitionem cordis.* a [a] Ab adipe adipſal enim dicitur, id eſt, pingue. Sicut enim anima bonis paſta, & referta virtutibus, tamquam adipe & pinguedine repletur, ut Pſal. 62. 6. ſcriptum eſt: ſic iniquitas quæ quaſi ex adipe procedit, non tenuis & exilis ſignificatur, ſed plena vitiorum. Denique non fortuito quodam lapſu in errorem incidere: ſed conſilio & diſpoſitione in ſacrilegium tranſierunt.

CAPUT V.

Qui os ſuum in cælum ponunt, eos præ ceteris eſſe qui omnia ſtellarum neceſſitati adtribuunt: ipſis tamen hanc a Deo gratiam reſervari, ut revertantur cum Iſrael; cujus reditus myſterium declaratur: eoſdem ut a Deo negent occulta cognoſci, maxime induci peccatorum divitiis: poſtremo idem de Chriſto ſenſiſſe Simonem phariſæum.

Pſal. 72. 9. 12. Poſuerunt in cælum os ſuum; & lingua eorum tranſivit ſuper terram. Ponere in cælum os ſuum quid ſit, docet nos ille ex fratribus adoleſcentior, Luc. 15. 18. qui regreſſus ad patrem dixit: *Pater peccavi in cælum & coram te.* Ponunt autem in cælum os ſuum b [b] qui ſibi criminum auctoritates, nativitatis putant quadam neceſſitate deferri. Hi nec cælo nec terris parcere ſolent, ut curſu quodam ſtellarum arbitrentur vitam hominis gubernari. Nihil providentiæ, nihil bonis moribus dereliquunt. Atque utinam & iſti, ſicut ille unus de duobus adoleſcentibus, revertiſſent: bonus Dominus remedium non negaſſet, c [c] & tamen etiamſi ipſi nolint ſanari, reſervat Dominus regreſſionis gratiam; ut qui in Iſrael expulſi ſunt per cordis proprii cæcitatem, per plenitudinem Eccleſiæ revertantur; & non vacuos dies vitæ iſtius ducant, ſed plenos habeant bonæ operationis & fidei, cum repleverit eos Dominus gratia ſpiritali. Quomodo Rom. 11. 25. & 26. autem revertantur, accipe. *Quia cæcitas,* inquit, *ex parte Iſrael contigit donec plenitudo gentium intraret, & ſic omnis Iſrael ſalvus fieret.* Sed quia myſterium oportebat im- Ibidem 32. pleri, *ut concluderet Deus omnia in incredulitate,* id eſt, redargueret atque convinceret (cum enim duo contendunt, ſi unus

A ſuperior ſit, dicitur: Concluſit illum alterum) ideoque per ſuam miſericordiam ut ſubditus fieret Deo mundus, regreſſus quidem eſt populus in heredibus; ſed is celeri errore traductus eſt, ut Deum non crederet occultorum eſſe præſcium. Sed Dominus illis, ut quandoque redimantur, ſalutis futuræ gratiam reſervavit dicens: *Ideo revertetur huc populus meus.* Quid Pſal. 72. 10. eſt *huc?* Id eſt, ad me, ad æquitatem & juſtitiam meam, ad cultum meum.

B 13. *Et implebit dies vitæ ſuæ.* Quod uti- Ibidem. que ſic accipies, ut populus quidem redimatur, qui crediderit in eo: in quo etſi non redimantur, qui non crediderunt, tamen redemti populi Dei prærogativa defertur.

14. Iſti ergo in errore poſiti dixerunt: Ibidem 11. *Quomodo ſcivit Deus; & ſi eſt ſcientia omnis in Altiſſimo?* Putant enim non eſſe in Deo ſcientiam; quia peccatores abundant proC ſperis ſæcularibus. Et adhuc inducit eos loquentes: *Ecce ipſi peccatores & abundantes* Ibidem 12. *in ſæculo, obtinuerunt divitias.* Habes hoc in Evangelio planius expreſſum, ubi Simon ille phariſæus videns quod mulier illa peccatrix venit in domum ejus, & ſuper pedes Chriſti effudit unguentum, dicebat intra ſe: *Hic ſi eſſet propheta, ſci-* Luc. 7. 39. *ret utique quæ & qualis eſt mulier quæ tangit eum; quia peccatrix eſt.* Sed patientia Dei non præjudicat veritati, & præſcienD tia ejus, ac providentia hoc ipſo amplius probatur, quod in peccato poſitus ſucceſſu adfluit ſæcularium proſperorum. Quod fortior videns ridet, incautus traducitur & movetur.

CAPUT VI.

E *Prophetam cum primo animo deſpondiſſet, poſtea caſtigatione emendatum cognoviſſe omnia quidem evenire diſpoſitione divina, opes autem non eſſe præmia virtutis, nec pœnam peccati inopiam.*

15. Denique Pſalmiſta dicit, dixiſſe Pſal. 72. 13. ſe: *Ergo ſine cauſa juſtificavi cor meum: & lavi inter innocentes manus meas.* Hoc eſt, video illos abundare, video illis commoda omnia ſecundare, me autem conteri atque exagitari tentationibus plurimis. Fruſtra ergo dedi me innocenF tiæ, atque ad ſtudium ſobriæ converſationis intendi. Et pulcre ait: *Lavi inter* Ibidem 14. *innocentes manus meas;* ut non arrogare ſibi ſummam innocentiæ, ſed ſedulum deferre ſtudium videretur.

16. In-

a Sic mſſ. Thuan. Laud. & Colb. Alii autem duo loco vocis, *adipſal*, lacunam habent. Edit. vero tantummodo præferunt, *adeps dicitur pingue*. Clarum eſt inductam eſſe hanc diverſitatem, ut vox non intellecta evitaretur: ſed nos potiorum mſſ. lectionem repræſentamus, maxime cum fieri potuerit, ut dictio *adipſal*, ætate Ambroſii a populo per corruptionem frequentaretur.

b Edit. Era. *qui ſibi criminum auctores, nativitates*: Gill. & duo mſſ. .... *vanitates*; Rom. ..... *nativitatibus*. Mſ. vero Vat. .... *auctoritate nativitates*: alii denique .... *auctoritates, nativitatis* &c. Cujus lectionis ſenſus omnium videtur maxime naturalis.

c Edit. Rom. *& tamen etiam ipſis, ſi volunt ſanari* &c Edit. Am. Era. ac Gill. cum mſſ. Vat. & Gall. præferunt: *Et tamen etiam ipſi ſi nolunt ſanari*; excepto Thuan. qui ut antiquitate, ita & perſpicuitate videtur hoc loco præferendus.

16. Interea non impune hujusmodi a se sermonem exisse testatur. Nam tota die flagellatum esse se memorat; quia frustra justificasse se Domino cor suum dixerat: post flagella autem continuo secuta est pravæ opinionis correctio. Statim enim *vindex meus*, inquit, *in matutinis*, id est, in aperto & perspicuo; lux enim veritatis comprehendens eum, non sitivit hæc sentire, quæ dixit. Revincebat itaque & redarguebat me veritatis lumen offusum animo meo, eo quod non recte dixerim: *Sine causa justificavi cor meum*. Locutus sum enim illa tamquam in tenebris constitutus, & recordanti illa mihi cor compungebatur: compuncto autem corde, illuminabatur affectus; ut fieret in corde meo ignis flammigerans, qui faciebat in me diei spiritale principium. Illuminata itaque oriente mihi die, & quasi in multis matutinis positus, intelligebam quia extra constitutionem generationis filiorum Dei factus sum. Qui cum primo credidissem, eo quod operator mundi providens generationi humanæ, omnia ad utilitatem nostri vel tristia, vel ea quæ parum delectent, fecerit; tam bonam sententiam postea pravis opinionibus turbatus amiserim. (Ibidem.)

17. Conferebam itaque cum corde meo, & dicebam mihi: *Si narrabo sic, quia sine causa justificavi cor meum*, occurrebat mihi Dei vox dicens: [a] *Ecce generationi filiorum tuorum cui disposui*: id est, ecce in Scripturis invenis, o tu Adam, quia disposui generationi filiorum tuorum; quia fortuito divitiæ ad impios, non aliquo merito deferantur, nec præmia virtutis sunt emolumenta thesauri: nec e contrario inopia pœna peccati est, sed indiscrete veniunt ista, quæ modo fluminis quodam sæculi profluvio volutantur. (Ibidem 15.)

18. Et existimabam, & videbar mihi cognoscere hoc esse verum, hoc congruere divinæ providentiæ & convenire; me autem frustra in iis turbatum esse, in quibus inhærere non debui. (Ibidem 16.)

CAPUT VII.

Emendato errore David hunc unum laborem sibi cognoscit superesse, ut ingrediatur in adyta divinæ cognitionis. Sancti progressu ætatis finem suum scire desiderant, & quis ille sit? Primam veram cognitionem hanc esse, qua credimus prospera improbis ad hoc tantum concessa, ut eorum excusationes excludantur. Eosdem dum Dei beneficiis allevantur, dejici ac prorsus redigi ad nihilum.

19. Itaque quia videbar mihi veram sententiam comprehendisse, & cognitionem rei ipsius esse adsecutus, dicebam mihi: *Hoc labor est ante me, donec introeam in sanctuarium Dei, & intelligam in novissimo*. (Ibidem 17.) Id est, solus mihi superest labor, ut ingrediar in sanctuarium Dei, ubi est Cherubim, id est, cognitionis profundum, [b] & non laborem in incertis & vanis opinionibus; narratio enim fatui sicut sarcina in via. Ideo ingrediamur adytum cognitionum sacrarum, atque interiora penetralia veritatis, ut non sit in nobis labor; sapientia enim nos a sensu laboris abducit. Denique non est labor in Jacob. Causa autem laboris ignorantia est; quoniam qui nescit justis reposita esse præmia, non reficitur a laboribus, sed magis imprudentiæ suæ labore curvatur & frangitur. Ingrediamur igitur sanctuarium Dei, ubi sunt Cherubim, in quibus est recordantia sacræ cognitionis, & veri illius atque æterni luminis.

20. In illo candelabro imago resplendet, quo possimus intelligere in novissimo. Sanctus etenim in ultimo cognoscit, & perfectam sapientiam processu ætatis adipiscitur dicens: *Notum fac mihi, Domine, finem meum, & numerum dierum meorum quis est, ut sciam quid desit mihi*. (Psal. 38. 5.) Quis est finis, nisi ille, cum traditur regnum Deo Patri, quando revelantur occulta sapientiæ? Hunc finem nostri certaminis requirebat Propheta, cupiens cognoscere quid suæ deesset perfectioni; finis enim disciplinæ nostræ & studiorum perfectio est.

21. Hæc ergo prima veræ ratio cognitionis; quia fortuito accidant quæ in sæculo sunt: secunda illa; quia *propter eorum tergiversationes posuisti eis* successus profluos sæcularium commodorum, & abundantiam divitiarum; ne causarentur propter inopiam se & acerbitatem alicujus doloris & luctus minus fuisse devotos, atque in culpam latrocinii & direptionis studium necessitate egestatis impulsos. Non enim ad tranquillitatem vitæ usuramque lætitiæ (Psal. 72. 18.)

a Edit. Era. ac Gill. *Ecce generatio filiorum tuorum cui disposui*. Rom. *Ecce generationi filiorum tuorum sic disposui*. Mss. denique: *Ecce generationi filiorum tuorum cui disposui*. Hellenismus est sive adtractio regiminis. LXX. ἰδοὺ τῇ γενεᾷ τῶν υἱῶν σου ᾗ συντέθεικα.

b Ita mss. Thuan. Vict. Colb. Torn. At edit. Era. ac Gill. *& non labor est in incertis*. Rom. *& non labor qui est in incertis* &c.

tiæ divitiis opimati, aut honoribus elevati A sunt: sed ut querela excluderetur, coacervaretur ærumna.

Ibidem. 22. Dejiciuntur itaque dum elevantur hujusmodi viri. Non enim gratia, sed ruina est; ubi nec diuturni usus muneris reservatur, & adimitur excusatio delinquendi. Quod enim gravioris pondus querelæ, quam illud divinum quod habes in Michææ prophetæ libro: *Popule meus, quid feci tibi, aut in quo contristavi te, aut quid molestus fui tibi; responde mihi?* B *Nonne eduxi te de terra Ægypti, & de domo servitutis liberavi te?* Ecce quomodo dejiciuntur impii dum allevantur, querela eorum excluditur, pœna acerbatur. Cælestibus enim beneficiis invitati deserere non debuerunt vitæ securitatis & prosperitatis datorem, cui magis debuerant obtemperare. Sed sicut justitia Dei magna, ita etiam severa vindicta. Quando enim impius perseverare consuevit, de quo & alibi habes scriptum: *Vidi impium* C *superexaltatum & elevatum super cedros Libani; & transivi, & ecce non erat: & quæsivi eum, & non est inventus locus ejus?* Incredibilis celeritas extinctionis ejus. Vides subito impium in hoc sæculo potentem: dum tu transis, ille jam non est. Quanta est enim umbra in terra: quam non diuturna? Transpone vestigium, & umbra præteriit. Aut si hic aliquid movet, ad ea quæ futura sunt, adtolle mentis vestigium, & invenies illic impium non futurum, D quem hic esse credebas; non enim est, qui nihil est. Denique Dominus eos cognovit qui sunt ipsius: qui autem non sunt, eos non agnoscit; quia ipsi eum qui est, non agnoverunt.

(Mich. 6. 3. & 4.; Psal. 36. 35. et 36.)

CAPUT VIII.

Impius in interitu suo cum somnio bene comparari, quod nempe animæ illorum omnibus bonis vacuæ reperiantur; & eorumdem tenebrosæ imagines e lumine cælestis Hierusalem deleantur.

Psal. 72. 19. et 20. 23. DE ipsis ergo & hic dicit: *Defecerunt & perierunt propter iniquitatem suam, velut somnium exsurgentis*, id est, ita deficiunt & evanescunt impii, sicut somnium exsurgentis a somno primum; quia in tenebris sunt, & in tenebris ambulaverunt, nec resedit aliquod eorum boni operis vestigium, sed similes eorum qui somnium vident: qui autem somniat, in nocte somniat; nox autem in tenebris. Filii tenebrarum sunt privati sole justitiæ, & splendore virtutis, dormientes semper, & non vigilantes, de quibus bene dicitur: *Dormierunt somnum suum, & nihil invenerunt.* Etenim cum animæ eorum a corpore separatæ, tamquam resoluti a corporis somno nihil invenient, nihil tenebunt; & quod se tenere arbitrabantur, amittent; quoniam stultus & insipiens cum divitiis exundaverint, relinquent alienis divitias suas, neque simul ad inferna descendet cum eis gloria domus eorum.

(Psal. 75. 6.)

24. Sequentia quoque demonstrant quomodo impius non inveniatur, sed intereat. Quoniam imago ejus in civitate Domini illa superiore Hierusalem non invenitur. Dominus enim pinxit nos ad imaginem & similitudinem suam, sicut ipse docet dicens: *Ecce ego, Hierusalem, pinxi muros tuos.* Si bene egerimus, manet in nobis ista imago cælestis: si male quis agit, deletur in illo hæc imago (illius utique qui descendit de cælo) & est in eo imago terreni. Unde & Apostolus dicit: *Sicut portavimus imaginem illius terreni, portemus & imaginem hujus cælestis.* Bonorum ergo imagines perseverant, & in illa Dei civitate resplendent. Si quis autem ad graviora peccata deflexerit, nec egerit pœnitentiam, imago ejus aboletur vel dejicitur; sicut Adam de paradiso ejectus est & exclusus. Quicumque autem pie honesteque se gesserit, intrat in civitatem Dei, & infert imaginem suam, ut in illa Dei fulgeat civitate. *Domine in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges*; quia isti in lumine fulgere non possunt, qui tenebrosis se operibus induerunt. Exemplum accersamus de sæculo. Vide quemadmodum in civitatibus bonorum principum imagines perseverent, deleantur imagines tyrannorum.

(Esai. 49. 16.; 1. Cor. 15. 49; Psal. 72. 20.)

CAPUT IX.

E *Prophetam cognitione divinæ providentiæ recreatum: ipsum & cum eo omnes homines comparatione cælestium civium jumentis haud esse absimiles; eosdem tamen Dei gratia ad humanam revocari dignitatem.*

25. HÆc ergo considerans, animoque intendens sanctus Propheta delectatus est, qui fuerat ante turbatus. Unde ait ipse: *Quia delectatum est cor meum, & resoluti sunt renes mei. Et ego ad nihilum redactus sum, & nescivi: & velut* F *jumentum factus sum apud te, & ego semper tecum.* Cum cognovissem, inquit, quia Deus humana curat & respicit, *requieverunt renes mei*, hoc est, ex maxima fatigatione veteris imprudentiæ requievi per agnitionem boni cælestis & gratiæ. Sunt enim quidam renes animæ, qui vexantur in nobis per ignorantiæ laborem: hi resolvuntur ad requiescendum cælestis agnitione doctrinæ, & quasi pulcro quodam

(Ibidem 21. & seq.)

dam fulcro cæleſtium præceptorum ſubnixi foventur. Tunc, inquit, intellexi, quia vane fatigabar; quoniam id quod verum eſt neſciebam.

26. *Et velut jumentum factus ſum*: pulcre addidit, *apud te*; comparatione enim cæleſtium homo quid eſt niſi jumentum irrationabile? Nam & ſtellæ cum ſint lucidæ, vaneſcunt ſolis exortu. Et Moyſes ait: *Non ſum idoneus ab heſterno die, ex quo cœpiſti loqui cum ſervo tuo: & tenui*, inquit, *voce & tardiloquus ſum*. (Exod. 4.) Ita ergo & homo, non dicam Chriſti, ſed Angelorum comparatione mutum videtur eſſe jumentum. Sed tamen nemo deſperet; quia homines & jumenta ſalvos facit Deus. Et ideo quia non ex me, ſed ex te didici, tibi adhærebo ſemper; ut deſinam eſſe jumentum, & dicas mihi: *Tu autem hic ſta mecum*. (Deut. 5. 31.) Circumfuſus enim Dei gratia homo incipit eſſe, qui per imprudentiam prætendebat inſenſibilitatem, & inſcientiam beſtialem. Homo enim eo probatur, ſi capax ſit rationis & gratiæ. Itaque a mutis animalibus ſeparatum ſe eſſe gaudet, & in hominum adſcitum eſſe conſortia, quæ Deus viſitat & tuetur. Quid enim eſt homo, niſi quia memor eſt ejus Dominus, aut quia a Domino viſitatur?

CAPUT X.

Si Deus nobis ad dexteram non fuerit, eum locum a diabolo occupatum iri, ſicuti primo parenti contigit: cum hujus vices ageret Chriſtus eum ſibi ad dexteram dæmonem ſtatuiſſe, quo ipſum glorioſius poſterneret: poſtremo maximas utilitates ad eos redire, quibus ad dexteram ſteterit Chriſtus.

(Pſal. 72. 24.) 27. Unde quaſi viſitatus ab eo dicit: *Tenuiſti manum dexteram meam, & in voluntate tua deduxiſti me, & cum gloria aſſumſiſti me*. Sic accepimus, & ſecundum græcum ſic convenit. Dixit enim græcus: ἐκράτησας τῆς χειρὸς, id eſt, *Tenuiſti manum* τῆς δεξιᾶς μου *dexteram meam*. Bene dirigitur, cujus dexteram Deus manu ſua tenet. Poteſt dicere: *Dominus a dextris meis, ne commovear*. (Pſal. 15. 8.) Adam ſi a dextris ſuis Dominum habere voluiſſet, non eſſet a ſerpente deceptus. Sed quia oblitus eſt mandatum Dei & voluntatem ſerpentis implevit, manum ejus diabolus tenuit, & ad lignum ſcientiæ boni & mali extendi fecit, ut interdicta decerperet. Præjudicatum eſt in illo omnibus, & cœpit univerſis adverſarius ad dextram ſtare. Unde & illa in Judam maledicti forma proceſſit: *Et diabolus ſtet a dextris ejus*. (Pſal. 108. 6.) Si illud maledictum grave, maxima eſt iſta benedictio, qua maledictionis duræ vincula laxantur. Ideo dominus Jeſus ad dexteram ſibi diabolum ſtatuit, ſicut in Zachariæ libro legimus; (Zach. 3. 1.) hominis enim cauſam locumque ſuſceperat. Ibi ergo ſtetit, ubi Adæ ſtabat hereditas. Quaſi bonus athleta permiſit eum ad dexteram ſibi ſtare, ut eum retrorſum repeleret dicens: *Vade retro, ſatana*. Itaque adverſarius loco dejectus receſſit: tibi autem ne diabolus a dextris ſtaret, ait: *Veni, ſequere me*. Prævidens igitur David adventum Domini, qui nos a poteſtate adverſarii liberaturus deſcendit e cælo, ait: *Dominus a dextris eſt mibi, ne commovear*. Cui autem a dextris erat diabolus, movebatur. Merito ergo & hic ait: *Tenuiſti manum dexteram meam*, id eſt, ut jam peccare non poſſim; ut ille lubrico ante fluctuabundus veſtigio, fida poſſim ſtatione conſiſtere. Quam bene hoc Apoſtolus dixit, (Matt. 14. 30. & 31.) quando eum turbatum Dominus vidit, & extendens dexteram ſuam titubare non paſſus eſt, atque intrepido firmavit inceſſu. Liberatus itaque Petrus quid aliud eſt locutus niſi hos propheticos verſus: *Tenuiſti manum dexteram meam, & in voluntate tua deduxiſti me, & cum gloria adſumſiſti me*. Quæ eſt dextera niſi actuoſa animæ virtus? Quæ ſi Domini voluntate dirigatur, nihil aliud deſiderat, nil requirit, nullas mundi hujus opes, nulla adjumenta depoſcit.

CAPUT XI.

Davidem poſſeſſione Dei contentum nihil præter eum exoptare; debere enim terrena deleri oblivione, ut ſuccedant cæleſtia, atque etiam ad Deum qui neminem repellit, accedatur, a quo pravis tantum actionibus recedimus.

28. Deo dicit ſanctus David. *Quid enim mibi reſtat in cælo, & a te quid volui ſuper terrem?* (Pſal. 72. 25.) Id eſt, Tu portio mea es, abundas mihi ad omnia, nihil quæſivi aliud, niſi ut te partem haberem, nulli me cæleſti, ut gentiles faciunt, ſubdidi creaturæ, nullas ſæculi hujus divitias, & voluptatum illecebras concupivi. Nullius egeo, qui a te aſſumtus ſum: nec ſupereſt in cæleſtibus quod amplius quæram. Nihil habens, omnia habeo; quia Chriſtum habeo, cui Pater altiſſimus *non pepercit; ſed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo ergo non cum illo omnia nobis donavit*; (Rom. 8. 32.) ſicut Apoſtolus dixit? Omnia enim in Chriſto, per quem omnia, & in quo conſtant omnia. Omnia ergo in illo habens, aliam non quæro mercedem, quia ipſe merces eſt univerſorum. Ideoque perfecto dixit: Tolle crucem tuam, & ſequere me. (Marc 8. 34.) Qui illum ſequitur, non præmio ducitur ad perfectionem: ſed perfectione conſummatur ad præmium. Imitatores enim Chriſti non propter ſpem boni ſunt, ſed pro amore virtutis. Chriſtus enim per naturam

turam bonus, non propter præmii cupiditatem. Ideo passus est, quia benefacere eum delectavit, non quia incrementum gloriæ ex sua passione quærebat. Ideo qui illum imitari cupit, non quod sibi, sed quod aliis prosit, operatur. Unde non immerito deficit sibi, aliis autem virtutis incremento valescit.

Psal. 72. 26. 29. Et convenienter dicit: *Defecit cor meum & caro mea, Deus cordis mei.* Neque enim possunt perpetua succedere, nisi terrena defecerint. Deficit ergo caro, quando mortificantur quæ sunt carnalia. Deficiunt & illi qui mortificationem Jesu Christi in sua carne circumferunt; mors enim Christi in illis operatur, ut omnis errorum moriatur illecebra. Unde colligitur quia & cor hominis deficit, quando mortificantur cogitationes malæ, quæ de corde procedunt; ut terrena omnia abscondat oblivio, & fiat Deus cordis eorum, qui beati mundo corde Deum videre mereantur; ut appropinquent tibi, & non se segregent. Deus enim appropians, non repulsor appropinquantium est; omnibus enim vult salutis causa esse, non mortis. Denique neminem repellit, nisi qui se ab ejus conspectu putaverit sequestrandum.

30. *Quoniam ecce,* inquit, *qui elongant se a te, peribunt.* *Ibidem 27.* Unusquisque enim operibus suis pietati tuæ se se aut jungit aut separat. Fugit enim Deum qui operatur ea, quorum cognitionem metuat deprehendi; sicut ille qui tectus parietibus & circumfusus tenebris a domino Deo se se existimat non videri: videtur autem, cum dicitur: *Perdidisti omnes qui fornicantur abs te.* *Ibidem.* Sicut enim mulier quæ fornicatur, non adhæret viro, nec una caro cum viro suo, nec unus spiritus est; sed dividit se se ac separat fornicando: ita quæcumque anima non adhæret Deo, sed vanis idolorum cultibus inserviens fornicatur, dividit se sacrilegii sævitate, & longe fit a Domino, quæ prope esse deberet. Perit autem qui separatur a Domino.

31. Unde Sanctus qui Dei judicium reformidat, semper adhærere vult Christo, *Ibidem 28.* & in eo spem suam ponere, ut laudet Dominum, cui est honor, gloria, perpetuitas a sæculis, & nunc & semper, & omnia sæcula sæculorum. Amen.

IN APOLOGIAM PROPHETÆ DAVID, ADMONITIO.

Nonnulli[a] *cum historiam David perlegendo tantum prophetam ac regem tam sanctum in geminum scelus adulterii scilicet atque homicidii incidisse cognovissent, offensionem haud mediocrem passi fuerant. Quapropter hujus rei vulgato rumusculo sanctus Ambrosius, ad utilitates populi sui numquam non intentus, huic malo putavit mature occurrendum. Itaque sacrum suggestum conscendens, defensionem ejusdem prophetæ ac regis aggressus est. Neque tamen ipsum ita suscepit defendendum, ut a crimine immunem adsereret. Fatetur*[b] *siquidem illum duobus gravissimis peccatis maculatum fuisse: at vero contendit eumdem*[c] *accelerata confessione, prolixa*[d] *pœnitentia, & indefesso bonorum*[e] *operum studio expiatum, ut jam peccatoribus eum accusare quem ipsemet Deus absolverat,*[f] *minime liceret: ceterum haudquaquam insolitum videri, quod tentationis & concupiscentiæ vi succubuerit homo*[g] *fragilis, sed illud prorsus omnium admiratione dignum, quod rex potentissimus qui legum severitate non tenebatur, statim atque de commisso peccato fuit admonitus, culpam agnoverit, eamque sincero ac vehementi dolore deleverit. Addit his memoratum lapsum eam ob rem divino permissum consilio, ut idem ille ad posteritatis exemplum humiliatus*[h] *exerceretur ac probaretur; neque non in hoc ipso mysterii*[i] *figuram exstitisse, quæ atrocitatem noxæ minueret. Postremo non paucis*[k] *præclaris ac sanctis actionibus quibus Propheta delictum texerit suum, dinumeratis, affirmat eum alio patrono haud indigere; quandoquidem in psalmo* L. *quo & actam abs se pœnitentiam & impetratam veniam*[l] *testatus est, suam ipse reliquit apologiam. Hoc vir sanctus probat brevi quidem, at eleganti omnium ejusdem psalmi versuum enarratione, in qua sicut & in toto opere mysticas quasdam expositiones, observationes, adhortationesque morales ad populi apud quem verba faciebat, institutionem spargit.*

[a] Cap. 1. n. 1.
[b] Cap. 1. & seq.
[c] Cap. 2.
[d] Cap. 4.
[e] Cap. 6. & seq.
[f] Cap. 4. et alibi.
[g] Cap. 1. et alibi.
[h] Cap. 2. et 3.
[i] Cap. 3.
[k] Cap. 6. et seq.
[l] Cap. 8. & seq.

Ipsa hujus operis constitutione satis intelligas in editione Romana parum consulte illud contra manuscriptorum omnium, ac superiorum editionum auctoritatem, in duos tractatus esse divisum, quorum alter priscum titulum Apologiæ David *retinuit, alter accepta nova inscriptione ad enarrationes in psalmos amandatus est. Huic quoque divisioni refragatur beatus Augustinus;*[m] *is enim testimonium ex enarratione psalmi* L. *petitum proferens illud non alio sub titulo quam Apologiæ David laudat. Non putamus etiam quempiam inveniri, cui aut inducta ab ejusdem editionis ἐπιμελῆς in Auctoris textum immutationes approbentur, aut verborum, quibus hujus lucubrationis, quam omnino unam esse oportet, partes inter se nectebantur, facta detractio non displiceat. Quocirca e scriptorum codicum ac veterum editionum fide omnia restituimus, ut suis locis submonuimus ad calcem paginarum.*

[m] Lib. 4. cont. duas epist. Pelag. cap. 11. et lib. 2. cont. Jul. Pelag. cap. 7.

Ambrosius conciones quibus hic tractatus componitur, more suo in Ecclesia pronuntiavit post recitatum Evangelium, quemadmodum aperte significant ea verba: ut[n] hodie lectum est, quod[o] homo quidam cum dives esset, abiit in regionem longinquam &c. *Sed nec minus manifestum est id evenisse non ita multo post Gratiani imperatoris cædem, quando eam ille hisce vocibus*[p] *lamentatur:* Quam gravi, *inquit*, adhuc luimus vastitate, quam publico quodam totius orbis funere appetiti necem regis exsolvimus! *&c. Plane hoc modo loqui sanctus Antistes non poterat nisi aut de Gratiano, aut de Valentiniano juniore, cum illis temporibus per vim nullus imperator præter hos duos juvenis fuerit extinctus: at quæ adjuncta illic referuntur optime in violentum Gratiani interitum, minime vero in Valentiniani quadrare satis constat. Præterea hæc ipsa Apologia citatur in commentariis*[q] *in Evangelium secundum Lucam, quæ circiter annum* CCCLXXXV. *scripta esse probabilius est, ac perinde diu ante necem Valentiniani. Colligendum itaque commentationem hanc post mensem Augustum anni* CCCLXXXIII, *quo trucidatus fuit Gratianus, & ante annum* CCCLXXXX. *quo memorata commentaria lucubrata sunt, in lucem prodiisse, anno videlicet, ut vero videtur similius,* CCCLXXXIV.

[n] Cap. 5. num. 5.
[o] Luc 19.
[p] Cap. 6. num. 27.
[q] In cap. 3.

Codex Thuaneus ante mille annos, ut characteres indicant, exaratus, & alii aliquot probatæ notæ hanc eamdem opellam exhibent ita inscriptam: Tractatus S. Ambrosii de Apologia prophetæ David ad Theodosium Augustum. *Sed forte suspicetur aliquis postrema verba fuisse ab imperitis quibusdam vel audaculis superaddita, cum Theodosius Magnus quo tempore eosdem sermones habitos esse demonstravimus, non potuerit esse Mediolani, quam in ur-*

urbem nonnisi aliquot post annis cum de Maximo triumphasset, se se contulit. Verumtamen nihil admodum vetat quominus sanctus Præsul Theodosio a se aliquem e suis libris petenti hunc ipsum licet ante annos non paucos compositum, tamen quasi maxime convenientem ob regiam persona de qua ibidem agitur dignitatem; potissimum tribuerit: aut etiam ipsemet sponte sua eidem principi forte post factam Thessalonicensium stragem, propter quam ipsi publicam satisfactionem indixit, mittendum putaverit, ut illum in pœnitentiæ firmaret proposito. Re ipsa inter plurima præclare dicta quæ leguntur in hoc tractatu, nonnulla etiam observare est, quæ videantur eo spectare. Hæc Ambrosius scriptioni suæ antequam illam mitteret ad imperatorem, addere potuit. Quod si ita sit, prædicare possumus hoc opus postrema Auctoris cura perfectum & recognitum ad nos pervenisse.

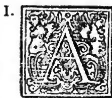

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI *APOLOGIA PROPHETÆ DAVID AD THEODOSIUM AUGUSTUM.

* Scripta forte circ. an. 384.

CAPUT I.

Quare apologiam David scribere aggrediatur Ambrosius. Historia facti præmittitur. Deinde judicandus non esse ostenditur, quem Deus justificaverit: contra vero etiam laudandus, quod in tanta potestate non plura peccaverit.

I. Pologiam prophetæ David præsenti arripuimus stylo scribere, non quod ille indigeat hoc munere, qui tantis meritis enituit, virtutibusque effloruit; sed quia plerique gestorum ejus lecta serie, non introspicientes vim Scripturarum, vel occulta mysteriorum, mirantur quomodo tantus propheta adulterii primo, deinde homicidii contagia non declinaverit.

2. Ideo nobis studio fuit ipsam recensere historiam, quæ patuisse peccato videtur. (2. Reg. 11. 2. & seq.) Namque in secundo regnorum legimus libro, [a] quoniam deambulans David in domo sua regia, prospexerit lavantem se mulierem (nomenque illi Bethsabee) [b] formæ egregiæ & gratia & vultu decora, præstantique admodum facie, quibus illecebris delinitum potiendi ejus sumsisse affectum. Erat autem mulier viro nupta, [c] Uriæ nomen marito cui mandatis regiis composita est scena necis. Nam etsi nihil ad impedimentum cupiditatis, plurimum tamen ad verecundiam adulterii obstare vita ejus æstimabatur.

3. Itaque ut a planioribus exordiamur, quem Deus justificavit, ne tu dijudices. *Pro minimo mihi est*, inquit Paulus, *ut a vobis dijudicer, aut ab humano die: sed neque me ipsum dijudico*. (1. Cor. 4. 3.) Et adhuc erat in corpore situs, adhuc tentationi obnoxius: sed ideo se non dijudicabat, quia spiritalis a nemine dijudicatur, nisi a solo Deo. Denique subdidit: *Qui dijudicat me Dominus est. Itaque nolite ante tempus quid judicare*. (Ibidem 4. & 5.) Sed David jam tempus implevit, & gratiam meruit, & justificatus a Christo est; quandoquidem David se dici filium ipse Dominus gratulabatur, & qui eum ita confitebantur, illuminabantur. Cur hominem Dei a præmio in judicium vocas? Judicavit jam de eo Dominus, de quo dixit ad Salomonem: *Si ambulaveris in conspectu meo, sicut ambulavit David pater tuus in sanctitate cordis & justitia*, (3. Reg. 9. 4.)

a Rom. edit. sola, *legimus, ut audistis, quod deambulans David in solario domus sua regia*.

b Edit. *forma grata* (Rom. *gratia*) *& vultus decore præstanti admodum, quibus* &c. Mss. aliquot, *forma gratia, & vultus decore, præstantique admodum facie, quibus* &c. Alii multo plures atque antiquiores ut in textu, nisi quod Thuan. recentior habet .... *vultu decoram* &c. Neque vero putaveris in vocibus *vultu* & *facie* inanem esse battologiam; cum facies non tantum pro vultu, sed etiam pro totius corporis compositione, atque exteriori conspectu sumi possit. Rursus edit. omnes, & mss. nonnulli: *potiendæ ejus*; mss. alii longe plurimi, ac ævi melioris: *potiendi ejus*. Melius; sic enim Terentius in Hecyra, *ego ejus* (Uxoris scilicet) *videndi cupidus*. Videsis Fr. Sanctii Minervam lib. 3. cap. 8. Denique ubi edit. Era. Gill. & Rom. cum potioribus mss. *sumsisse affectum*; illic Am. cum reliquis: *sumsisset affectum*. Verum eos movit, quod non crederent aliter constructionem conciliare posse, cum tamen melius verbum *legimus* initio periodi expressum hoc loco mente suppleatur.

c Thuan. codex vetustissimus semper atque in omnibus casibus habet *Vri*. Et certe lectionem Ambrosii esse hanc id argumento esse potest, quod infra cap. 3. num. 14. nomen mariti Bethsabee dicit idem significare ac *lumen meum*, quo modo vocem *Vri* vulgo interpretatur, cum vox *Vrias* exponatur *lume*, seu *ignis Domini*.

tia, ad hoc ut faceret secundum omnia quæ mandavi ei. Hic ergo judicio dignus an præmio est, qui fecit secundum omnia mandata cælestia, ambulans in sanctitate & justitia cordis? Ubi aliorum vitia & peccata delitescunt, ibi David virtutis & gloriæ suæ divinum accepit testimonium. Et de ejus peccato disputamus otiosi, pro cujus merito & gratia aliorum peccata revelata sunt. Nam cum offendisset Salomon, quod non custodisset mandata Domini, & regnum ejus dispofuisset Deus scindere in plurimas partes, ait ad eum: *Verumtamen in diebus tuis non faciam hoc propter David patrem tuum. De manu filii tui accipiam illud. Verumtamen non totum regnum accipiam, sceptrum unum dabo ei propter David servum meum.* Justificante igitur Domino, quis est qui tantum dijudicet virum? *Quod Deus*, inquit, *mundavit, tu commune ne dixeris.*

3. Reg. 11. 12. & 13.

Act. 10. 15.

4. Salvo tamen judicio cælesti, quo etiam ipse tantum honorifices prophetam, in ejus actus moresque ingredere. Non miraris hominem, & Angelis adæquandum judicas, plurimum vitæ suæ, immo a pueritia in divitiis, honoribus, imperiis demorantem, in multis tentationibus positum, semel tantum locum errori dedisse, & ei errori quo etiam * Angeli cælorum, ut Scriptura commemorat, de sua virtute & gratia dejecti sunt. Sane & alter legitur error ipsius, quod numerari fecerit populum.

Gen. 6. 2.

CAPUT II.

Laudatur David ab humilitate confessionis; ac tres causæ, cur sanctis peccatum obrepere utile sit, idque Deus permittat, adseruntur.

5. Unusquisque nostrum per singulas horas quam multa delinquit, & tamen unusquisque de plebe peccatum suum confitendum non putat. Ille rex tantus ac potens ne exiguo quidem momento manere penes se delicti passus est conscientiam: sed præmatura confessione atque immenso dolore, reddidit peccatum suum Domino. Quem mihi nunc facile reperias honoratum ac divitem, qui si arguatur alicujus culpæ reus, non moleste ferat? At ille regio clarus imperio, tot divinis probatus oraculis, cum a privato homine corriperetur, quod graviter deliquisset, non indignatus infremuit, sed confessus ingemuit culpæ dolore. Denique Dominum dolor intimi movit affectus, ut Nathan diceret: Quoniam pœnituit te, & Dominus transtulit peccatum tuum. Maturitas itaque veniæ, profundam regis fuisse pœnitentiam declaravit, quæ tanti erroris offensam traduxerit.

De pœnit. dist. 3. cap. Ille rex.

Ibidem §. Denique Dominum. 2. Reg. 12. 13

6 Alii homines cum a sacerdotibus corripiuntur, peccatum suum ingravant, dum negare cupiunt aut defendere; ibique eorum lapsus est major, ubi speratur correctio. Sancti autem Domini qui consummare pium certamen gestiunt, & currere cursum salutis, sicubi forte ut homines corruerint naturæ magis fragilitate quam peccandi libidine, acriores ad currendum resurgunt, pudoris stimulo majora reparantes certamina; ut non solum nullum adtulisse æstimetur lapsus impedimentum, sed etiam velocitatis incentiva cumulasse. Ergo si currentium non solvitur cursus, cum forte aliqui ceciderint, non luctantium contentio, sed inoffensa manent certamina; quin etiam plerique post unum aut alterum lapsum, gratia majore vicerunt: quanto magis agonem pietatis ingressi non debent unius prolapsionis offensione censeri, cum beatus sit qui se potuerit reparare post lapsum; quoniam post mortem quoque resurgere munus beatorum est.

Ibidem §. Sancti.

7 Alias quoque prodesse peccatum possumus comprehendere, & providentia Domini sanctis obrepsisse delicta. Propositi enim ad imitandum nobis sunt; & ideo curatum est ut & ipsi aliquando laberentur. Nam si inoffensum a vitiis inter tot lubrica hujus sæculi curriculum peregissent, dedissent nobis occasionem infirmioribus æstimandi cujusdam superioris eos naturæ ac divinæ fuisse; ut delictum recipere, & culpæ consortium habere non possent. Quæ opinio utique, ut exsortes nos illius substantiæ, ab impossibili imitatione revocaret. PRÆTERIT igitur paulisper illos Dei gratia; ut nobis ad imitationem vita eorum fieret disciplina; & sicut innocentiæ, ita & pœnitentiæ magisterium de eorum actibus sumeremus. Ergo dum lapsus eorum lego, consortes etiam illos infirmitatis agnosco: dum credo consortes, imitandos esse præsumo.

8 Admonet etiam apostolus Paulus prospexisse dominum Deum nostrum, ne vel revelationum sublimitate, vel secundo operum cotinuante processu, humanus etiam in sanctis extolleretur affectus, nec sibi deputarent, virtutique adtribuerent suæ, quod divina sibi operatione foret collatum. Ergo ne in tantum præjudicium ruerent, atque in perfidiæ foveam deciderent, passus est Dominus illis subintrare culpam; ut & ipsi adverterent divinis se auxiliis indigere, ducemque salutis suæ quærendum esse cognoscerent. Denique Paulus infirmitatem sibi profuisse testa-

2. Cor. 12. 7

* De illo Angelorum lapsu a nobis in lib. de Noe & Arca ad calcem col. 231. dictum reperies.

testatur, dicente Domino roganti sibi, ut a se stimulus carnis suæ discederet: *Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate consummatur*. meritoque gloriatur in infirmitatibus; sciebat enim virtutis abundantia plurimos etiam sanctos sine remedio corruisse. Quanto igitur commodius uni aut duabus reprehensionibus locum dedisse, quam traxisse in perpetuum divinitatis offensam? *Ibidem 9.*

CAPUT III.

Davidem eo tentationi expositum fuisse, quod athletas suos variis certaminibus exerceri, & nobis exemplo esse Deus velit: præterea ejusdem adulterium in figuram factum, adductis variis allegoriis, declaratur.

9. QUid etiam illa adjiciam quæ ex ipso usu mundi conjicere possumus, quia plerosque cum probaverimus in aliquo officio, eosdem quasi industrios atque impigros in alio munere volumus experiri? Quam multi athletæ cum isto certandi genere prævaluerint, ad aliud genus vocantur certaminis? Quid si & te dominus Deus tuus cum aliquod specimen virtutis dederis tuæ, in alio virtutum genere vult probare? Job sanctum currentem inoffense, tentari tamen filiorum interitu, & corporis totius ulceribus passus est; ut in hoc quoque ejus virtutem probaret, si nec injuriis, nec acerbitatibus coactus devotionem sui minueret affectus. Num liquet quod etiam sanctum David fide nobilem, præstantissimum mansuetudine, manu fortem probare voluerit, quemadmodum vitium tegeret, lapsum emendaret; ut nos doceret quemadmodum admissum possimus operire peccatum?

10. Nisi forte vilis causa alicui videtur, ut propter nostram correctionem tantus erraret propheta, cum propter omnium redemtionem infirmitates nostras Christus susceperit, qui peccatum pro nobis factus est, cum peccatum non cognoverit. Et indignum æstimatur, nec verisimile creditur, quod David propter posteritatis profectum in unius lapsus opprobrium inciderit; cum ipse Dominus sit pro nobis factus opprobrium, sicut ipse ait: *Ego autem sum vermis, & non homo, opprobrium hominum, & abjectio plebis*. Et alibi: *Et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me*. Ergo futuræ dispensationis mysterium in suis ante præmisit. Et servuli quidem conditionis suæ peccata portarunt, ideo non potuerunt etiam & ipsi exsortes esse peccati: Dominus autem onus suscepit alienum, ideo solus fuit sine consortio delictorum. *Psal. 21. 7.* *Psal. 68. 10.*

11. Ad summam, Apostolo quoque docente, cognovimus in figura gesta esse complura, quæ temporibus gesta superioribus sunt. Nam cum dixisset in deserto patres a serpentibus vulneratos non aliter potuisse sanari, nisi Moyses serpentem suspendisset æreum, quo viso, lethales illi morsus infusionesque veneni noxiæ curabantur, subjecit: *Hæc autem in figura facta sunt illis* ad nostram correctionem. In figura æreus serpens tamquam confixus cruci; quia verus crucifigendus generi annuntiabatur humano, qui serpentis diaboli venena vacuaret, in figura maledictus, in veritate autem qui totius mundi maledicta deleret. Alibi quoque, id est, ad Galatas ait: *Quia duos filios habuit Abraham, unum de ancilla, & unum de libera*. Et subdidit: *Sed is quidem qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem; quæ sunt per allegoriam dicta*. Quid sit per allegoriam, in sequentibus exposuit evidenter, dicens duas illas generationes, unam de ancilla, alteram de libera, duo esse Testamenta: unum quidem a monte Sina in servitutem generans, in quo monte Legem Moyses accepit a Domino: alterum autem ab Hierusalem quæ est libera, quæ in Isaac filios, hoc est, in libertate gratiæ, non litteræ servitute generavit. Servis enim pœna decernitur, liberis confertur gratia. Nonne in typo geminæ plebis Jacob duas accepit uxores, ex quibus diversam sobolem procreavit? Cur patriarcha Judas propriæ nurus post filii sui mortem legitur expetisse concubitum, quo geminorum partus est editus; nisi ut figura utroque Jesu domini præcederet Testamento: quorum alterum in typo futuræ mortis ejus est conditum, alterum in Evangelii veritate, duos populos esse generandos, quorum posterior in crucis signo sepem omnem ac munitionem populi superioris incideret? Hic est populus manu prior, ortu posterior. Vel quia ipse dominus Jesus natus ex Tribu Juda opera sua ante præmisit, quam nobis ex Virgine nasceretur. *1. Cor. 10 6.* *Galat. 4. 22.* *Ibidem 23.* *Gen. 38. 16.*

12. Quid de Joseph loquar, qui a fratribus appetitus, exutus patrio vestimento, in lacum missus, in servitutem venditus evidens dominicæ Incarnationis expressit indicium; eo quod ille dilectus Patri cum esset in Dei forma, non rapinam arbitraretur esse se æqualem Deo, sed ipse se exinaniret; ut formam servi accipiens veniret, & se usque ad mortem crucis humiliaret: cujus pretio & emtus & venditus a suis fratribus genus redemit humanum. In cujus typo David minor electus ex fratribus, unctus in regnum, solus belli gravis periculo, singulari certamine universum populum liberavit, triumphavit in decem millibus; ita ut puellæ cum tympanis psallerent:

Saul

1. Reg. 18. 7. *Saul triumphavit in millibus, David in decem millibus*. Quæ figura in illis juvenculis, nisi animarum quæ triumphalem psalmum concinunt Christo? Genuit ex se filios, unum incestum, alium parricidam; eo quod incestus & parricidalis populus adfixam patibulo crucis carnem proprii violaturus esset auctoris. Denique in tertio psalmo Abessalon titulus præmittitur, & passio Domini prophetatur.

13. Quid de Salomone sancto loquar, cujus posteriora cum gravi errore non careant, vulgatus tamen Judaicum ipsum existimat venisse pro Christo? Et quam multos gravis erroris offensa revocavit? Major itaque culpa plus profuit, ne supra hominem crederetur, [a] qui vitio non caruisset humano. Fuit igitur in eo invidiosa sapientia, & culpa suasoria, quæ hominem comprobaret.

14. Quid igitur obstat quominus etiam Bethsabee sancto David in figura sociata fuisse credatur; ut significaretur congregatio nationum, quæ non erat Christo legitimo quodam fidei copulata connubio, quod [b] transversariis quibusdam foret vestibulis in ejus gratiam præter Legis ingressura præscriptum, in qua nuda mentis sinceritas, & aperta simplicitas lavacri justificante mysterio, veri David & regis æterni mentem traduceret, lacesseret caritatem? Merito venit occultus, & qui falleret principem mundi, tamquam Uriam illum qui interpretatione dicitur lumen meum, transfigurantem se in Angelum lucis. Venit, inquam, in hunc mundum, & venit occultus, tamquam adulter intravit, ut jus legitimum vendicaret.

CAPUT IV.

Davidis pœnitentia paulo fusius commendata, neminem a lapsu immunem inveniri santissimorum virorum inductione palam facit.

15. Distinximus [c] allegationes validas, ut arbitramur, & in figura A fuisse textum hujus historiæ comprobavimus: nunc superiora repetamus, & tamquam exutum spiritalibus indumentis introspiciamus errorem. Peccavit David, quod solent reges: sed pœnitentiam gessit, flevit, ingemuit, quod non solent reges. Confessus est culpam, obsecravit indulgentiam, humi stratus deploravit ærumnam, jejunavit, oravit, confessionis suæ testimonium in perpetua sæcula vulgato dolore transmisit. Quod erubescunt facere privati, rex non erubuit B confiteri. Qui tenentur legibus, audent suum negare peccatum, dedignantur rogare indulgentiam, quam petebat qui nullis legibus tenebatur humanis. Quod peccavit, conditionis est: quod supplicavit, correctionis. Lapsus communis, sed specialis confessio. Culpam itaque incidisse, naturæ est: diluisse, virtutis. *Quis gloriatur*, inquit, *castum se habere cor?* Nec unius diei infans mundus esse Scripturæ testi- C monio declaratur.

D. Ambr. dist. 3. cap. Ille rex § Quod peccavit.

Prov. 20. 9. Job 14. 4.

16. Da mihi aliquem sine prolapsione delicti. Validissimus omnium Samson legitur, qui leonem etiam suis manibus strangulavit: sed utinam amorem suum suffocare potuisset. Messes incendit allophylorum, & ipse mulieris unius arsit igniculo. Jephte victor ab hoste remeavit: sed vexilla referens triumphalia, suo victus est sacramento, ut pietatem occurrentis filiæ parricidio remunerandam putaret. Pri- D mum omnium quid opus fuit tam facile jurare, & incerta vovere pro certis, quorum nesciret eventum? Deinde ad quid sacramenta tristia domino Deo reddit; ut cruentis solvat sua vota funeribus?

Judic. 14. & seq.

17. Nec de sacerdotibus silendum arbitror, ne nostra videar dissimulare delicta. Aaron ipse summus sacerdos (quo duce pariter ac Moyse, Rubrum pede mare transivit populus Hebræorum) ro- E gatus a plebe ut deos sibi faceret quos adorarent, aurum poposcit, in ignem misit, & caput vituli figuratum est, cui sunt oblata sacrificia. Quo indicio claruit auri cupiditatem materiam esse perfidiæ, & ava-

a. Edit. Era. ac Rom. *qui vitio caruisset humano*: Am. vero & Gill. cum mss. ...., *non caruisset* .... Commode. Hic enim subintelligi videtur, *ut pote*, vel simile quidpiam. Iterum sequenti sensu edit. Era. Gill. & Rom. *culpa suasoria*: Melius Am. & mss. *culpa suasoria*; quippe quæ suasit seu probavit Salomonem supra humanam conditionem non esse. Hoc autem loco videtur Ambrosius de Salomonis, quem sanctum appellare non dubitat, pœnitentia & salute nequaquam ambigere. Neque vero in ea sententia solus est; eam enim defendunt Cyrillus Hierosol. Cath. 2. & Hieronymus in cap. 43. Ezech. Idem Hieron. alibi etiam refert Judæorum opinionem de pœnitentia Salomonis, quem ea de causa scripsisse libros Proverbiorum atque Ecclesiastis arbitrantur. Alii Patres multo majori numero illum sine ulla pœnitentia defunctum, atque adeo æternæ damnationi addictum esse existimant. In his numerari potest Tertull. lib. 2. cont. Marc. & alibi. Basil. epist. ad Chilon. Cyprian. lib. 1. epist. 5. atque alii, quos inter prætermittendus non est Augustinus, qui licet ex industria præclaros veteris Testamenti viros defendat, de Salomone tamen ita pronuntiat: *Vehementer eum arguit sancta scriptura atque condemnat, nihilque de pœnitentia ejus vel indulgentia Dei omnino commemorat*. Denique non defuerunt qui mediam quandam viam putarent ineundam, dicerentque tametsi peccato ejus nihil certius sit, nihil autem incertius ejus pœnitentia; tamen quia de ipsius salute nihil Scriptura definiat, nec nos etiam de illa quidquam definire debere.

b Mss. Dion. Colb. Maz. *adversariis*: alii & edit. *transversariis*. Iterum mss. Rom. & Colb. *præter Legis jura præscripta*: Benig. Albin. & edit. Am. atque Era. *præter Legis jura præscriptum*. Thuan. & Dion. *præter leges ingressura præscripto*. Denique alii cum edit. Gill. & Rom ut nos superius. Porro mysterium in hoc adulterio exstitisse agnoscit etiam in Comment. in Luc. cap. 3. idem Ambrosius. Utrum autem mysterii ratione peccatum tolli credendum sit; vide quæ ad cap. 3 libri de Joseph Patriarcha num. 13. adnotavimus.

c. Edit. *allegorias*: Mss. *allegationes*. Non dubium, quin intelligat allegoricas superioris capitis historias; at forte suspicetur aliquis pro *distinximus*, legendum *distrinximus*, id est, strictim adtigimus, delibavimus. Attamen *distinximus* ita explicari potest, ac si legeretur, non confuse, sed suo quamque ordine retulimus.

avaritiæ studio sacrilegia solere generari. Iterum tantus sacerdos locum incidit offensionis cum sorore sua Maria. Nam dum fratri uterque obtrectat quod alienigenam accepisset uxorem, illico Maria * contagio maculosæ carnis effloruit.

18. Quo loci evidentis fuit figura mysterii, quod sacerdotalis ille populus patrum fraterno populo posterioribus temporibus derogaret, Æthiopissæ illius nesciens sacramentum. Nam si cognovisset, non reprehendisset, quod cum veteri mysterio conveniret. Itaque cum Judæus eum qui ex Gentibus credidit, dicit esse * communem, & vult a Lege secernere, lepram habet, quam non poterit evadere, nisi spiritalis ei legis agnitio ad veniam fuerit suffragata.

19. Ergo & David qui sciret hominem se esse, natum lapsui, veniam postulavit: Domini autem non desperavit misericordiam.

CAPUT V.

Parabola quam Davidi proposuit Nathan, exponitur; & Christo, susceptæque ab eo carni humanæ accommodatur.

20. NEc parabola videtur a mysterio discrepare. Quis enim dives, nisi dominus noster Jesus, qui de se ait, ut hodie lectum est, quod *homo quidam cum dives esset, abiit in regionem longinquam accipere regnum & reverti.* (Luc. 19. 12.) Et vere dives erat majestatis suæ opibus, & divinitatis propriæ plenitudine, cui Angeli & Archangeli, Virtutes & potestates & Principatus, Throni & Dominationes, Cherubim & Seraphim indefesso obsequio serviebant. Sed tamen cum dives esset, reliquit nonaginta novem in montibus oves, & unam ovem quæ lassa remanserat, requisivit. Hanc princeps istius mundi, contemplatione illius divitis egenus & pauper, quasi filiam alimentis propriis nutriebat. Merito itaque defecerat, cui substantia erat cibus sæculi. Erraverat hæc ovis in Adam, insidiis sollicitata serpentis.

21. Et non mala ovis, quæ erat Verbi plena, utpote * rationabilis hebdomadis filia, & sancti munus auctoris; tamen non pretiosis aliquibus, sed vilibus pauperis diu operibus alebatur. Denique *de pane ejus*, inquit, *manducabat, & de calice ejus bibebat, & in sinu ejus dormiebat.* (2. Reg. 12. 3.) Non bona esca Æthiopum, noxius calix aureus Babylonis, qui gentes inebriat: non utilis somnus est dormientibus, malo vigilare. Denique turbati sunt omnes insipientes corde, obdormierunt somnum suum, & nihil invenerunt. Hospitii igitur gratia, quia susceperat hospitem, ut ei epulas exhiberet, illam pauperis ovem abstulit. De suis enim vel gregibus vel armentis si quod animal immolaret, nobis prodesse non poterat, quos nisi immolasset, non redemisset.

22. Infirmitates igitur nostræ fragilitatis in sua carne hospitali quodam suscepit affectu, cujus levandæ causa vel potius reficiendæ, carnem suam salutari illi obtulit passioni, ut & cibum nobis vitæ præberet æternæ. Et bene *agnam* dixit Scriptura, (Ibidem.) quia erat Virginis partus. Bene dignus morte pronuntiatur dives iste judicio prophetico; quia & Caiphas prophetavit dicens: *Expedit unum hominem mori pro populo.* (Johan. 11. 50.) Solus autem dominus Jesus tali dignus electus est morte, qua tolleret peccatum mundi. Pulcre quoque addidit: *Agnam restituet*; (2. Reg. 12. 6.) quia carnem propriam resuscitavit, carnem illam virginalis integritatis reddidit. Nec illud otiosum quod ait: *In quadruplum restituet.* Quadruplatur enim resurrectio mortuorum, sicut docet Apostolus dicens: *Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione: seminatur in ignobilitate, surgit in gloria: seminatur in infirmitate, surgit in virtute: seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale.* (1. Cor. 15. 42. & seq.) Restituet plane in quadruplum agnam etiam illo modo quo potest jam homo dicere: *Si cui aliquid abstuli, reddo quadruplum.* (Luc. 19. 8.) Convenienter etiam illud adjecit: *Quia non pepercit*; (2. Reg. 12. 6.) non enim pepercit sibi Christus, ut omnibus subveniret.

23. Ideoque dictum est a domino Jesu Christo ad servum suum David, ut mysterium declararet: *Quoniam tu hoc fecisti in occulto, & ego faciam hoc verbum coram omni Israel, & in conspectu solis hujus.* (2. Reg. 12. 12.) Et primo quidem nesciens sacramentum, commotus est David indignatione, sed non erravit affectu. Postea vero ubi cognovit mysterium magnum, magnum enim sacramentum Christi & Ecclesiæ, videns remissionem futuram omnium peccatorum, prævidens fulgorem gratiæ per lavacrum regenerationis, & infusionem Spiritus sancti, ait securus veniæ: *Peccavi Domino*; ut & ipse in eorum veniret consortium, quibus culpæ remissio proveniret. Advertis quemadmodum peccatum proprium deploraverit? Quis igitur miretur ei esse dimissum?

CA-

* Id est, lepra.

* *Communem*. hoc loco interpretare impurum & pollutum, ut ea vox sumitur Actuum cap. 10. vers. 14. & alibi.

* *Rationabilis hebdomadis*, id est spiritalis ac mysticæ, sive, ut sanctus Doctor frequenter loquitur, *intelligibilis hebdomadis*, veteris scilicet Testamenti. Nam per hebdomadam antiquum fœdus designari cum alibi significat, tum epist. ad Horont. ubi legas: *Hebdomas veteris Testamenti est: octava novi* &c. Hic ergo totius loci sensus est: Natura humana etsi in Adamo lapsa fuerit, non tamen mala est, quippe quæ creata sit in veteri Testamento, sub quo & prædictiones promissionesque incarnandi Verbi accepit, unde etiam dicitur *Verbi plena*.

CAPUT VI.

Bonos & malos hoc inter se differre, quod illos peccata sequantur, hos præcedant; & quibus operibus David peccatum suum texerit.

24. NUnc consideremus opera ejus quibus potuit tegere peccatum. Etenim quia non potest sine peccato esse humana fragilitas, cavendum ne plura peccata sint, quam opera virtutum. Quod magna vi sapientiæ suæ sanctus Paulus expressit dicens: *Quorumdam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad judicium, quosdam autem & subsequuntur*, hoc est, non invenitur quisquam illibatus a culpa: habet quis bona merita, habet & vitia atque peccata. Omnia itaque nostra quasi in trutina ponderantur: si bonis igitur factis peccata præponderant, præcedunt ad judicium; vergunt enim peccata quasi in profundum, vergunt quæ manifesta sunt vel pondere atque acerbitate, vel multitudine. *Quosdam autem*, inquit, *& subsequuntur*, hoc est, eos qui se egerint sobrie, sed fragilitate conditionis dederint aliquando etiam errori locum, bona facta præcedunt, mala sequuntur. Hi honestiores, sed tamen homines lapsi levioribus vitiis & erratis. Ergo justos sequuntur peccata, non præeunt: injustos præcedunt. Præponderant peccata quæ vergunt: sequuntur autem si quæ recte facta sunt, quasi quodam præjudicio peccatorum præeuntium prægravata. Similiter & facta bona manifesta sunt. Lucent enim opere virtutum, & splendore meritorum: & quæ aliter se habent, abscondi non possunt. Ergo talia non teguntur, non obumbrat ea caritas quæ operit multitudinem peccatorum, non operit bonorum operum gratia, non abscondit virtutum multitudo, sed quasi nuda & intecta produntur. Non enim est in iis qui dicat: *Sub umbra alarum tuarum protege me*. Crux enim Domini omnes abolet atque abscondit errores.

1.Tim.5.24

Psal.16.8

25. Quis igitur magis operuit & texit quam sanctus David, qui & alibi ait: *Et in umbra alarum tuarum speravi, donec transeat iniquitas*: & sic dilexit Dominum, ut nimia caritate peccatum omne tegeret atque absconderet. Etenim si sanctus apostolus Petrus lapsum suum confessione caritatis abolevit, & ille interrogatus a Domino dicente ei tertio: *Simon Johannis amas me*; ut quem tertio negaverat, tertio fateretur, atque ita trino quodam dilectionis velamine lapsum trinæ negationis absconderet: si quia semel Petrus flevit, veniam reportavit; quanto magis A David, qui lavabat per singulas noctes lectum suum suum, & lacrymis stratum suum rigabat: cui erant lacrymæ suæ panis die ac nocte: qui cinerem tamquam panem manducabat, & potum suum cum fletu miscebat? Etenim si ejus qui conversus ingemuerit, miseretur Jesus: si Petrum adspexit, & ille flevit: quanto magis qui diu flevit, a conspectu Domini non recessit? Negavit Petrus, & non flevit; B quia non respexerat Jesus: negavit secundo, & non flevit; quia non respexerat Dominus: negavit tertio, respexit Jesus, & statim flevit, & flevit amarissime. Ideo David qui semper flebat, dicebat: *Oculi mei semper ad Dominum*. Qui semper videbatur a Christo, dicebat: *Per exitus aquarum descenderunt oculi mei*.

Psal.56.2

Johan.15.16

Psal.24.15

Psal.118.136

26. Sed jam etiam facta ejus consideremus. Quis non tantarum laude virtutum unius criminis obumbraret invidiam? C Divino electus examine, statim probavit indignum se tanto non esse judicio. Processit in prælium, & trepidantibus ceteris, solus allophylum Goliam verborum jactantia, & immanis corporis mole terribilem concurrente simul fide ac virtute prostravit. Unius fortitudo facta est universorum victoria. Conferatur, si placet, privatum crimen, & triumphus omnium: mors unius, & tantorum quos liberavit a morte, vita populorum.

D 27. Veniamus ad alia. Insidias patiebatur a rege, vitam ejus quærebat extinguere; sed dispositione divina in ejus rex potestatem traditus, cum totus pateret ad vulnus, [a] feriturus sociis David sanctus occurrit, & a corpore perituri vulnus lethale retorsit dicens: Nolite tangere Christum Domini. Quin etiam inimici illius ultus est mortem, flebiliter satis deploravit interitum, & debitum sibi imperium diu distulit, quod sciebat Deo E auctore deberi. Quo solo docuit omnes homines ad non præripiendum regnum, etiamsi debeatur; sed exspectandum ut suo tempore deferatur. Utinam hunc virum imitati essent posteri, non tantas bellorum pertulissemus acerbitates! Arguis quod unum occiderit, non consideras quod docuerit quemadmodum pax orbi Romano perpetua servaretur. Quam gravi adhuc luimus vastitate, quam publico quodam F totius orbis funere appetiti necem * regis exsolvimus? Heu dira supplicia! Inde adhuc nobis barbarus hostis insultat, dum parata adversum se in nos arma vertuntur. Sic vires ceciderunt publicæ, sic Romana virtus suis motibus fracta consenuit, dum publico rapitur parricidio, quod paternæ sollicitudinis religione suscipitur. Idque eo usque prævaluit, ut cum Adrianam

1 Reg.24.7

a Ita edit. Gill. ac Rom. cum multo maxima parte mss. Edit. vero Am. atque Er. *separatus a sociis David sanctus occurrit*. Mss. aliquot: *separatus a sociis David sancto occurrit*.

* Videlicet Gratiani imperatoris, ut diximus in Admonit. ad hunc librum.

niam filium regnum sibi usurpare comperisset, & serere conventus, non eum qui præripere gestiebat, sed eum qui exspectaret, eligeret.

28. Saltabat ante arcam Domini potentissimus regum, & cum a propria reprehenderetur uxore, quod denudatus esset ante faciem puellarum, respondit: [2.Reg.6.21.] *Coram Domino nudabor adhuc, & ero nugax ante oculos tuos; ut honorificetur*, inquit, *Dominus, qui me pro patre tuo adscivit in regnum*, docens contuitum regalis potentiæ non habendum, ubi religioni exhibetur obsequium. Honestum est enim pro religione facere, etsi id incongruum potestati sit.

29. Specta aliud memorabile. Parricida filius regnum patrium violenter invaserat, cedebat primo pater ejus furori, & locum prælii declinabat; ut vel sic impius a furore resipisceret. Bello quoque interesse noluit, rogavit ad prælium profecturos ut parcerent filio. Securus erat de victoria, qui rogabat ut parcerent: nec pietatis alienus, qui perire debere etiam impium filium non putabat. Flevit, & magno luctu deploravit exitum parricidæ dicens: [2.Reg.18.33] *Filius meus Abessalon, quis dabit mihi mortem pro te, filius meus Abessalon?* Vindicandum putabat eum qui pro paternæ vindicta pietatis occiderat.

30. Quam vero injuriæ patiens & doloris! Cedebat, ut dixi, filii sui Abessalon furori, vallatus dextra lævaque validis bellatoribus. Maledicebat ei vir cui nomen Semei, cruentum appellans; & virum sanguinis, dignoque judicio Domini dejectum esse de regno: sed ne talibus quidem movebatur conviciis; movebantur autem comites ejus. Denique unus ex sociis (Abessa nomen viro) minitatus est quod injuriæ pretium caput ejus auferret: sed rex conversus ad Abessa: [2.Reg.16.10] *Quid mihi*, ait, *& tibi est, fili Sarviæ? Ideo maledicit mihi, quoniam Dominus dixit illi, ut maledicat*. Quam moraliter docuit quod injuriarum vel periculorum nostrorum tempora, tentationum certamina, & examina probationum sint; & ideo non sine divino ea irrogari solere judicio? Exercetur bonus athleta conviciis, exercetur laboribus & periculis, ut dignus sit cui deferatur corona justitiæ; & ideo ferenda patienter sunt quæ putantur adversa. Denique & alibi id te docet scriptura divina, dicente justo: [Job 2.10.] *Si bona accepimus de manu Domini, quæ mala sunt cur non sustineamus?*

31. Et addidit sanctus Propheta dicens: [2.Reg.16.11 & 12.] *Ecce filius meus qui exivit de ventre meo, quærit animam meam. Si autem Jeminæus maledicit mihi, dimitte illum ut maledicat; quoniam dixit illi Dominus, ut videat humilitatem meam: & retribuet mihi Dominus pro maledicto hoc*. O altitudo prudentiæ! o insigne patientiæ! o devorandæ contumeliæ grande inventum! Moveris, inquit, Abessa, quod mihi maledicat extraneus, quem parricidio petit filius: Dominus dixit ei ut maledicat mihi. Sed non est maledicus Dominus, nec delectatur contumeliis.

32. Vide quam singula diligenter custodiat. Non accusat Dominum quasi auctorem injuriæ; sed magis laudat [a] quod patiatur nos minora perpeti, ut majorum veniam peccatorum adspiscamur. Ecce verborum contumelia parricidii levavit ærumnam, absolvit procacem, cujus maledicta plus prosint, quæ divina remuneratione donantur. Quis secum talem non compenset injuriam; ut quem homo læsit, eum Deus meliorum retributione soletur?

CAPUT VII.

De pugnis David contra gigantes, & aquæ Bethlehemitici lacus libatione; ex quibus aliisque præclare factis concluditur suum ab eo peccatum tectum fuisse: præsertim cum illud non cruento affectu patraverit, & postea se Deo, quam hominibus maluerit committere, nec non crimen sibi dimissum ipse docuerit.

33. Alia quoque ejus gesta consideremus. Pugnavit adversus progeniem gigantum, quando unus ex illis versantem in prælio regem pene percusserat, quos ausus tamen adversarius exceptæ pretio mortis exolvit.

34. Hoc quoque percepto victæ gentis ferocis triumpho, iterum in valle Titanum bellum immane suscepit, non minus adversus hostem, quam adversus naturam. Sitiens enim cum versaretur in bello, quod biberet non habebat: *Quis mihi potum*, inquit, *dabit de lacu qui est in Bethleem ad portas*. [2.Reg.23.15] Erat autem inter lacum & sanctum David interfusus hostis, & media hostilium septa castrorum. Præciderunt tres viri multitudinem adversariorum, & impleverunt aquam de lacu qui erat in Bethleem, & obtulerunt regi bibendam: sed rex noluit bibere, & profudit illam Domino. Dignum etenim tanto munere fuit, ut quæ erat vividæ virtutis insigne, fieret pietatis sacrificium. Dixitque dignam prophetico spiritu sententiam: *Non contingat mihi hoc facere; ne sanguinem virorum qui abierunt ex animis illorum, bibam*. [Ibidem 17.] Vicit ergo naturam, ut sitiens non biberet; & exemplum de se præbuit, quo omnis exercitus tolerare sitim disceret.

Exer-

a Mss. septem, *quod patiatur. Nos minora perpeti nolumus, ut majorum &c.* Reliqui vero, iique potiores cum edit. omnibus nobiscum faciunt.

Exercuit etiam subditos ad virtutis officium, ut etiam per pericula regali imperio voluntarii milites obtemperarent. Quod autem noluit bibere, declaravit probandorum militum se imperasse gratia, non sitis victum necessitate: prospexisse etiam ne cui regum bibendi usus alienis periculis quæreretur. Postremo piæ vulnus conscientiæ deprecatum, eo quod aqua tot virorum quæsita sanguine, suavitatem bibendi habere non posset, quæ propositæ mortis horrore constaret.

35. Quod si altius velis spectare, & introspicere mysterium, sitiebat David non aquam de lacu qui est in Bethleem, sed oriundum ex Virgine Christum in spiritu prævidebat. Volebat ergo bibere non aquam fluminis sed potum gratiæ spiritalis, hoc est, non aquarum sitiebat elementum, sed sanguinem Christi. Denique non bibit oblatam aquam, sed Domino fudit, significans sitire se Christi sacrificium, non naturæ fluentum: illud sacrificium in quo esset remissio peccatorum, illum sitire se fontem æternum, non qui periculis quæreretur alienis; sed pericula aliena depelleret.

36. Tot igitur operibus tam mirandis unius sanguinem tectum non credimus? Merito vox sanguinis Abel justi clamabat ad Dominum; quia nullis Cain impius bonis operibus tegebatur, quia parricidalis erat, quia non confitebatur flagitium, sed negabat. David vero occiderat quidem virum minime reum: sed occiderat non studio crudelitatis impulsus; sed ut obumbraret pudorem, tegeret verecundiam concupiscentiæ. Non audeo dicere quod vi criminis fuerit oppressus (neque enim oppressus est, qui scivit quemadmodum a ruina illa peccati se posset levare) dico tamen quod vi tentationis inflexus sit. Dixerat enim supra: *Proba me, Domine, & tenta me: ure renes meos & cor meum.* Et alibi: *Ego autem dixi in mea abundantia, non movebor in æternum.* Et: *Igne me examinasti, & non est inventa in me iniquitas.* Voluit eum subjacere Dominus tentationi, ne supra hominem sibi aliquid arrogaret; nam virtus in infirmitate consummatur. Neque enim cruento fecit affectu: nihil minus sancto Prophetæ adscribi potest, qui etiam vita decedens suprema voce convenit Salomonem filium; ut innocentem sanguinem a se tolleret, quem fuderat dux ejus exercitus Joab, quando Abenner, cum de ineunda societate tractaret, dux licet adversarii agminis insidiis appetitus occubuit; quem flevit, & [a] post luctum ejus ambulans, depositis infulis potestatis, exequiarum justa curavit. Quo facto docuit etiam adversariis fidem promissam esse servandam, honorandam quoque & in hoste virtutem. Nonne tam miti suæ hereditate pietatis, etiam hujus nævum detersit erroris?

(Psal. 25. 2. — Psal. 29. 7. — Psal. 16. 3.)

37. Quam præclarum autem, quod tribus oblatis conditionibus quam vellet eligeret, quando numerato populo contraxit offensam, cum propositum esset utrum triennio famem super terram fieri vellet, aut tribus mensibus fugere a facie inimicorum suorum persequentium se, aut triduo fieri mortem in terra; tertium elegit, quod Domini se mallet, quam hominum committere potestati! Dominus enim cito miseratus ignosceret. Itaque sic ait: *Angustiæ sunt mibi valde in bis tribus: sed magis incidam in manus Domini (quoniam magna est misericordia ejus valde) quam in manus hominum incidam.* Hac humilitate, prudentia, mansuetudine fecit, ut verbis Scripturæ utar, habere Dominum propriæ commotionis pœnitentiam. Denique sic scriptum est: *Quia pœnitentiam habuit dominus super malitiam.*

(2. Reg. 24. 14 — Hier. 15. 13)

38. Quam vero illud etiam admirabile, quod Angelo ferienti plebem se obtulit dicens: *Grex iste quid fecit? Fiat manus tua in me, & in domum patris mei.* Quo facto statim dignus sacrificio judicatus est, qui absolutione æstimabatur indignus. Nec mirum si tali sua oblatione pro populo, peccati sui adeptus est veniam, cum Moyses offerendo se Domino pro plebis errore, etiam plebis peccata deleverit.

(De pœnit. dist. 3. c. p. Illud vero — 2. Reg. 24. 17.)

39. Texit igitur peccata sua, an non? Sed quis hoc neget, cum ipse docuerit Propheta, quod remittantur iniquitates, tegantur peccata, non imputentur a Domino? Peccatum remissum sibi ipse docuit, sicut scriptum est: *Delictum meum agnosco, & injustitiam meam non operui. Dixi, Pronuntiabo adversum me injustitiam meam Domino, & tu dimisisti impietatem cordis mei.* Si dixit, *Pronuntiabo*, & veniam meruit antequam pronuntiaret; quanto magis ubi de se pronuntiavit dicens: *Iniquitatem meam ego agnosco*, remissum est ei omne peccatum? Licet specialiter de hoc & Nathan propheta responderit: *Et Dominus traduxit peccatum tuum.*

(Psal. 31. 5. — Psal. 50. 5. — 2. Reg. 12. 13)

40. Ergo & remissionem meruit iniquitatis, & texit caritate atque operuit peccata sua, & texit operibus bonis. Nec imputatum est ei peccatum, quia non fuit in eo dolus malitiæ, sed lapsus erroris. Dein-

a Remig. codex, *& post feretrum ejus ambulans*: reliqui atque omnes edit. *& post luctum* &c. id est, funebrem ejus pompam prosequens. Etenim *luctus* hoc loco non aliud significat, quam in actis Apostolorum *planctus*, quo dicitur elatus Stephanus protomartyr. Iterum ubi cunctæ edit. & mss. longe plurimi, *exequiarum justa curavit*, habent ms. Benig. *exequiarum busta*, Albin. *lustra*, Cæn. *excubias curavit*. Sed retinenda vox, *justa*, quæ pro inferiis, seu exequiarum ceremoniis passim ab auctoribus usurpatur.

Deinde quia non fuit improbitatis æstus, sed umbra mysterii. Et tamen confessus est delictum suum, agnovit iniquitatem, vidit lavacrum, & vidit, & credidit. Dilexit multum, ut nimia caritate tegere quemvis posset errorem.

CAPUT VIII.

Cur psalmus L. aliis quibusdam in res anteriores compositis præmissus; & quæ mysteria in quinquagesimo numero comprehensa? Quomodo Davidis exemplum agendam pœnitentiam doceat; quamve multipliciter mundetur quis ab iniquitate?

* 41. * SEd jam se ipse defendat, nam quinquagesimum psalmum ad eam scripsit historiam. Et cum priorum gestorum suorum historiam subjecerit, ut de proditione Doech Syri, cujus est titulus in psalmo quinquagesimo primo, & Zyphæorum, quæ comprehendi titulo videtur psalmi quinquagesimi tertii; istam quæ posterior est, præmisit historiam, cum Doech ante prodiderit, vel Zyphæi, quam regnum David propheta susciperet. Quandoquidem regem Saul fugiens, adhuc per diversa secreta exsul errabat: Bethsabee autem cum jam regnaret, accepit.

42. Cur ergo secundum gestorum ordinem psalmorum quoque ordo non quadrat? Quia non tam ordinem ordini, quam mysterium gestis voluit convenire; ideoque numerum remissionis aptare huic voluit historiæ. Quinquagesimus enim numerus remissionis est numerus, sicut in Evangelio Dominus ipse nos docuit dicens: *Duo debitores erant cuidam fœneratori, unus debebat denarios quingentos, alius quinquaginta: non habentibus illis unde redderent, donavit utrisque. Quis ergo eum plus diligit?* [Luc. 7. 41. & 42.] Et in Lege habes, quia jubilæus dicitur numerus quinquaginta annorum recursus, [Levit. 25. 10 & seq.] celebrabilis admodum, quo debita vacuantur, confirmantur Hebræorum libertates, possessionum refusiones. Hunc numerum læti celebramus post Domini passionem, remisso culpæ totius debito, chirographo quoque vacuato, ab omni nexu liberi; & suscipimus advenientem in nos gratiam Spiritus sancti die pentecostes: a vacant jejunia, laus dicitur Deo, alleluia cantatur. [36. quæst. 2. cap. Denique. Deut. 22. 29] Denique & puellæ pater illius quæ per vim, concubitus nulli desponsata pertulerit quinquaginta didrachmata argentea accipiet; ipsa autem in conjugio permanebit. Hoc ergo numero etiam vitia vertuntur in gratiam. Magnus igitur psalmus, quo docemur quemadmodum agenda pœnitentia sit.

43. *Miserere*, inquit, *mei Domine, secundum magnam misericordiam tuam. Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. In multum lava me ab injustitia mea, & a delicto meo munda me. Quoniam iniquitatem meam ego agnosco: & delictum meum contra me est semper. Tibi soli peccavi, & malum coram te feci; ut justificeris in sermonibus tuis, & vincas cum judicaris. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum: & in delictis peperit me mater mea.* [Psal. 50. 3. & seq.] Quis nostrum etiamsi confiteatur delictum suum, non perstringendum potius, quam repetendum putet? Quis secundo repetat, aut tertio? Vide quot versibus tantus Propheta peccatum suum resonet, quam nullus versus sine confessione delicti sit. Congessit omnia simul, iniquitates suas & injustitiam personando, jungens delicta peccatis: atque ea sæpe b repetendo, merito magnam misericordiam poscit: nec solum magnam misericordiam, sed etiam multitudinem miserationum. Quod ergo peccatum talis non diluat deploratio, quam culpam precatio hujusmodi non emundet? Ille pro uno peccato miserationum multitudinem deprecatur: nos pro pluribus peccatis vix semel ejus misericordiam credimus obsecrandam. Deinde legimus quia in virtute sua magna, & brachio suo excelso populum suum de terra Ægypti liberavit, [Psal. 135. 11 & 12] quando traduxit eum per mare rubrum, in quo fuit figura baptismatis. Si ergo virtus magna in figura fuit sacramentorum, quanto magis in veritate eorum magna misericordia est? Recte quoque illic poscitur miserationum multitudo, ubi multitudo peccantium est.

44. *In multum lava me ab injustitia mea, & a delicto meo munda me.* [Psal. 50. 4.] Non tam sæpius, quam plenius lavari petit, ut conceptam sordem possit eluere. Noverat secundum Legem pleraque mundandi esse subsidia, [Levit. 11. et 13.] sed nullum plenum atque perfectum. Ad illud ergo perfectum tota intentione festinat, quo justitia omnis impletur, quod est baptismatis sacramentum, sicut ipse docet dominus Jesus. Nam cum venisset ad Johannem, ait Baptista: *Ego a te debeo baptizari, & tu venis ad me?* [Matt. 3. 14.] Respondit Dominus: *Sine modo; sic enim decet nos implere omnem justitiam.* [Ibidem 15.] Sed po-

* Omissis primis duabus capitis hujusce lineis quidquid ab his verbis, *cum priorum gestorum* usque ad finem tractatus sequitur, in classem enarrationum in psalmos rejecerat Rom. editio.

a Edit. Am. Gill. ac Rom. cum paucis mss. *vacare jejunia*. Era. & plures mss. *vacant jejunia*. Quo loco observate licet veterem Ecclesiæ ritum non jejunandi hisce totis quinquaginta diebus qui inter festa paschatis ac pentecostes intercedunt: crebrius vero canticum Domini *Alleluia* per idem tempus in officio divino concinendi. Sed de his plenius lib. 8. Comment. in Evang. Lucæ, ad cap. 17.

b Mss. Corb. sed secunda manu, Alb. Ebr. & Vinc. *repetendo. Merito non solum magnam misericordiam; sed etiam multitudinem promeruit miserationum*.

postea quam baptizatus eſt Chriſtus, & A Spiritus ſanctus ſuper eum tamquam columba deſcendit, & Pater Filium ſignavit e cælo, juſtitia omnis impleta eſt. Ideo Propheta dicit: *In multum lava me ab injuſtitia mea*. Grandis enim ſqualor & macula non exiguo, ſed multo aufertur lavacro.

45. Quod ſi quis aliter accipere vult, poteſt ita ſuum formare intellectum: mundat ſermo divinus, mundat noſtra B confeſſio; ille dum auditur, iſta dum promitur: mundat bona cogitatio, mundat honeſta operatio, bonæ quoque uſus converſationis. His mundatus unuſquiſque facilius haurit, & tamquam in ſe rapit ſplendorem gratiæ ſpiritalis. Denique non una infuſione velleris ſtatim pretioſus ſuccus irradiat: ſed primum ſucco ignobili vellus inficitur: deinde aliis atque aliis ſuccis naturalis ejus ſpecies frequenter eluitur, & diverſo ſæpius colore mutatur; C ac ſic poſtea velut plenioris lavacri adhibetur infectio, ut purpuræ verior atque perfectior fulgor irrutilet. Sicut igitur muricum plurimorum in purpuræ infectione, ita in lavacro regenerationis miserationum eſt multitudo cæleſtium, ut iniquitas deleatur. Itaque qui in multum lavatur, ab injuſtitia mundatur & a delicto, & peccandi quamdam inolitam ſtudiis ac moribus deponit habitudinem, & obliviſcitur qualitatem. Et bene lavatur ab injuſtitia vel D iniquitate, quæ major eſt: mundatur & a delicto quod minus eſt.

CAPUT IX.

Paucos cum David peccata ſua agnoſcere; immo plures de illis gloriari: ſapientem delicti ſui numquam deponere memoriam; & quanta ſit conſcientiæ vis? Inter peccatum & iniquitatem diſcrimen eſſe; quove pacto illa baptiſmate ac pœnitentia caritati conjuncta E deleantur?

Pſal. 50. 5. 46. IDeoque addidit: *Quoniam iniquitatem meam ego agnoſco: & delictum meum contra me eſt ſemper*. Non mediocre eſt, ut agnoſcat unuſquiſque peccatum ſuum. Pſal. 18. 13. Ideoque & ſupra ait: *Lapſus quis intelliget?* id eſt, quis eſt tantus ut intelligat? Pſal. 14. 1. Quomodo illud: *Quis babitabit in tabernaculo tuo, aut quis adſcendet in montem Domini?* Non utique nullus, ſed rarus. F Qui enim poteſt agnoſcere, poteſt declinare, poteſt quid ſequatur, eligere. Plerique in ſuis lapſibus gloriantur, & putant ea laudi eſſe quæ crimini ſunt. Si alienum coinquinavit thorum, & pudicæ feminæ expugnavit affectum, ſi viduæ propoſitum aliqua fraude mutavit: alius nece hominis, latrocinii inſidiis, & rapto vivere putat eſſe virtutis: nonnulli circumvenire ac fallere arbitrantur eſſe ſapientiæ. Ex his nullus poteſt dicere: *Quoniam iniquitatem meam ego agnoſco*: ſed ille qui poteſt dolere quod fecerit, condemnare quod deliquerit, quem ſua vitia compungunt. Unde & Propheta ait: *Quæ dicitis in cordibus veſtris, & in cubilibus veſtris compungimini*. Pſal. 4. 5. Plerique equorum cum ceciderint, ſe jactare conſueverunt; & quos caſus non læſerit, jactando ſe debilitant & frangunt: alii (qualis græcorum equorum fertur natura) cum vel * in certamine curuli eliſi fuerint vel fortuito ceciderint, nequaquam ſe movere conſuerunt, & quamdam tenent quietis & patientiæ diſciplinam. His ſi caſus non nocuit, quies prodeſt; certe non acerbatur offenſio. Nonne mutis animalibus deteriores æſtimandi, qui ſe in flagitiis ſuis jactant, & putant inſigne eſſe virtutis, ubi lapſus eſt criminis? Ideo quaſi muto dicitur jumento: *Peccaſti, quieſce*. Gen. 4. 7.

47. Unde pulcre addidit: *Et delictum meum contra me eſt ſemper*. Inſipiens enim delectatur erroribus ſuis, & novis vetera obumbrando, peccatis ſe exiſtimat adjuvari; ideoque exultat in crimine. At vero ſapiens adverſum ſe judicat eſſe delictum ſuum, & tamquam hoſtiles acies, ita lapſus culparum ſuarum adverſantium modo ſibi arbitratur obſiſtere. Quidquid perſonuerit, quidquid increpuerit, culpa ei propria ſemper occurrit; quidquid fuerit dictum aut lectum, in ſe dictum putat: quidquid intenderit, ſe nutu, ſe oculis ſignari putat. Si epuletur, ſi cogitet, ſi oret ac deprecetur, ante oculos ejus ſemper eſt error proprius, & momentis omnibus culpa pulſat conſcientiam, nec quieſcere, nec obliviſci ſinit, velut gravis cenſor exagitat ſe terrore perpetuo. Omnia igitur adverſa habet, qui ipſe ſibi diſplicet, ipſe ſui accuſator, ipſe ſui teſtis eſt, nec invenit quo fugiat, qui ipſe ſe perurget, & ſtimulat. SED HOC bonæ mentis eſt, vulnus ſentire peccati. Nam qui expertes doloris ſunt, non ſentiunt vulneris acerbitatem, quod eſt imme-

* Eorum qui in curuli certamine equos agitabant poſita in hoc erat induſtria, ut fervente equorum curſu tam perite flecterent currum, ut ejus modiolus proxime quidem ad metam accederet, minime tamen eam tangeret. Non enim impune illi erat, qui in eamdem impegiſſet. Siquidem contingebat non raro, ut frangeretur currus, eliderentur equi, atque etiam interdum auriga miſere dilaceraretur. Pſeudooreſtæ in ejuſmodi certamine laniati caſum elegantiſſime deſcribit Sophocles in Electra. Hinc etiam Homerus Iliad. ψ. Neſtorem inducit filio currum agitaturo caute præcipientem qua ratione equos ab eo regi oporteat, ut ad præmium perveniat inoffenſus. Inter cetera autem ita commonet:

Ἐν νύσσῃ δέ τοι ἵππος ἀριστερὸς ἐγχριμφθήτω,
Ὡς ἄν τοι πλήμνη γε δοάσσεται ἄκρον ἱκέσθαι
Κύκλου ποιητοῖο. λίθου δ' ἀλέασθαι ἐπαυρεῖν,
Μήπως ἵππους τε τρώσῃς, κατὰ θ' ἅρματα ἄξῃς.

Hoc eſt, Equus ſiniſter urgeatur ad metam, ita ut ejus ſummam partem videatur elaboratæ rotæ modiolus tangere, in lapidem vero non impingat; ne quo modo & equos vulneres, & currum in terram dejectum frangas. Idem infra non incruentum unius e concurrentibus lapſum narrat, quem tibi adire, ſi libet, licet.

medicabilis ægritudinis: qui autem aliquo dolore punguntur, sicut doloris sensu non carent, ita etiam non carent sanitatis profectu. Ubi enim doloris sensus, ibi etiam sensus est vitæ; sentire enim vitalis vigoris ac muneris est. Unde & ille qui errorem suum non agnoscit, insanit, furit, desipit: qui autem agnoscit, utique resipiscit, non respuit remedia sanitatis; sed se ipse restringit, pœnitet eum culpæ, de ipsa semper cogitat, & cogitando se ipse condemnat. Justus enim in primordio sermonis accusator est sui. Qui se accusat, justus est; qui justus est, sobrius est, sanus est. Justus favere sibi nescit, rigorem judicii etiam circa se non novit inflectere, recordationem lapsus proprii perhorrescit, & commissum erubescit errorem, omnem ejus memoriam pavet, metuit, reformidat: gravem sibi se judicat, se ipsum arbitrum refugit, nec se se sibi audet committere; quod nullum putat sibi esse graviorem, quam eum quem latere non possit, fallere non queat, fugere ac vitare non reperiat; [a] nisi ut se sibi abneget, & Domini crucem tollat.

48. Magna vis obnoxiæ conscientiæ, magna supplicia. Timebant Adam & Eva; & cum Domini vocem in paradiso ambulantis audierunt, cupiebant se abscondere, quos nemo quærebat. Cain quoque metuebat, ne omnis eum quicumque inveniret, occideret: ita in se ipse ferebat sententiam, quod dignus esset cui nullus ignosceret. Unde bene ait: *Et delictum meum contra me est semper*, hoc est, sine intervallo aliquo recordatio & species ipsa mei me erroris impugnant. Considera quomodo nos confundat, cum aliquid deliquimus, quomodo incurset oculos, quomodo in memoriam semper recurrat. QUEM COMMISSI pudet, nescit postea aliquid tale committere, unde similiter erubescat.

49. Præcedit autem iniquitas, peccatum sequitur. Radix est iniquitas, fructus autem radicis est culpa. Unde videtur iniquitas ad mentis improbitatem referri, peccatum ad prolapsionem corporis. Gravior iniquitas tamquam materia peccatorum, levius peccatum. Denique iniquitas per lavacrum remittitur, peccatum tegitur bonis factis, & tamquam aliis operibus obumbratur. Unde bene supra hic ipse ait: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata.* (Psal. 31. 1.) Caritas enim abscondit errorem, & operit multitudinem peccatorum. Multa quoque caritas remittit etiam ipsa peccata, sicut scriptum est de muliere, quæ super Dominum fudit unguentum: *Remissa sunt peccata ejus multa, quoniam dilexit multum.* (Luc. 7. 47.)

50. Sunt etiam qui accipiant priorem versiculum de lavacro esse, secundum de pœnitentia. Qua etiam gratia Petrus qui ante fuerat baptizatus, interrogatur, postquam visus est Dominum negasse: *Simon Johannis diligis me? Dixit ei: Utique tu scis, Domine, quia diligo te.* (Johan. 21. 15. & seq.) Et iterum interrogatur: *Simon Johannis, diligis me?* Et iterum respondit: *Tu scis quia amo te.* Et tertio interrogatur: *Simon Johannis, amas me?* Et contristatus est, *quia dixit ei tertio: Amas me; & dixit ei: Domine, omnia tu scis, tu nosti quia amo te.* Et dictum est ei trina vice: *Pasce oves meas; sequere me,* (Ibidem 18.) quasi qui peccatum suum nimia caritate texisset. Nec otiose post confessionem nimiæ caritatis jubetur plebem regere, qui etiam turbatus non amiserat, quemadmodum ipse se regeret? Hæc propter gratiam diximus caritatis, eo quod peccatum tegat. Denique nonnulli ideo trinam interrogationem dilectionis factam esse dixerunt, quia trina fuerat negatio; ut trinæ lapsum negationis professio caritatis toties repetita deleret.

CAPUT X.

David licet legibus humanis liberum, se tamen Deo subjecisse, cui soli peccavit; & quot modis ultimum hoc intelligendum? Magnum scelus præsente Deo peccare: qui peccatorem se neget, mendacii ab eo accusari ipsum Deum, cujus patientia & moderatio commendatur: ad hæc Deum ab illo etiam justificari, qui pœnitentiam agat erroris.

51. SEquitur, *Tibi soli peccavi.* (Psal. 50. 6.) Rex utique erat, nullis ipse legibus tenebatur, quia liberi sunt reges a vinculis delictorum; neque enim ullis ad pœnam vocantur legibus, tuti sub imperii potestate. Homini ergo non peccavit, cui non tenebatur obnoxius. Sed quamvis tutus imperio, devotione tamen ac fide erat Deo subditus: & legi ejus subjectum se esse cognoscens, peccatum suum negare non poterat; sed quasi reus cum amaritudine fatebatur, qui sciret majoribus vinculis se teneri, quia majora deberet; quoniam plus ab eo exigitur, cui plus commissum est. Possumus etiam & ita accipere. Quis me dijudicat, cum omnes sub peccato sint? Denique Dominus de illa adultera: *Qui sine peccato,* inquit, *est, prior lapidet eam.* (Johan. 8.) Et nemo eam lapidavit. Hoc igitur ait Propheta: *Tibi soli peccavi,* qui solus sine peccato es. Qui autem peccato obnoxius est, quasi peccatorem non potest judicare. Inexcusabilis est enim omnis homo qui in alio ea quæ agit ipse, condemnat; in quo enim alium judicat, semet-

a Sic edit. omnes ac plerique mss. At Corb. Alb. Ebr. & Vinc. habent: *nisi ut obnoxium se conscientiæ fateatur. Magna supplicia timebant* &c.

Psal. 50. 6. metipsum adjudicat. *Tibi*, inquit, *peccavi, & malum coram te feci; ut justificeris in sermonibus tuis, & vincas cum judicaris*. Tibi peccavi, qui me ad virtutis studia provocasti, qui me erudisti in lege tua. *Tibi soli peccavi*, quem solum abscondita cogitationum, & mentis occulta non fallunt.

52. *Et malum coram te feci*, quem solum sanctificatio decet. Hominis testimonium declinamus, & in conspectu tuo ea quæ sunt indigna committimus. Injuria est homini spectare flagitia. Deum arbitrum omnium esse scimus, & eo ipso teste, peccamus: & tamen in his justificatur magis dominus Deus noster; quia injustitia nostra Dei justitiam commendat, & mendacium nostrum concelebrat veritatem Dei. Sit enim Deus verax, omnis autem homo mendax.

53. *Ut justificeris in sermonibus tuis*. Sermones Dei pleni veritatis sunt atque justitiæ, ideoque vera sunt quæcumque locutus est Dominus de fragilitate humana; quia inclinatum est cor eorum ad nequitiam, propendet ad fraudem; & quia definivit eo quod non sit homo qui non peccet: Psal. 13. 3. *Omnes enim declinaverunt, & inutiles facti sunt*. Ideo vincit dum judicatur, quoniam prolapsione universorum probavit quæcumque de nostra judicavit fallacia. Ergo si dixerimus quia iniquitatem fecimus, justificamus Deum in sermonibus suis; si autem dixerimus quia non peccavimus, mendacem facimus Deum: sed impossibile est mentiri eum: nos igitur omnes sub peccato esse manifestum est.

54. Quantum igitur crimen, ut homo peccatorem se neget? Quoniam quantum in ipso est, summi Dei videtur arguere ac refutare mendacium, qui tam moderatus & patiens est, ut vincat cum judicatur. Venit enim ad judicium Deus & dicit. Mich. 6. 3. & seq. *Populè meus quid feci tibi, aut quid contristavi te, aut quid molestus fui tibi: Quia eduxi te de terra Ægypti, & de domo servitutis liberavi te, & misi ante faciem tuam Moysen, Aaron, & Mariam. Plebs mea, in mente habeto quid cogitaverit de te Balach*. Singula in conspectu tuo locat beneficia sua, ut tamquam de his judices quæ servare debueras, quo magis reus fias, qui divinis non potueris stare beneficiis. *Quid feci*, inquit, *tibi?* Tamquam reum se constituit, & te judicem. *Aut quid contristavi te?* Offensi vultus non abnuit crimen, si tu Deo es contristatus auctore. *Aut quid molestus tibi fui?* Interpellationis injuriam confitetur, si molestior æstimata est: addidit beneficia quorum gratia non erubuit, qui existebat ingratus. In hac quoque causa considera quomodo Dominus se ipsi David judicandum præbuit, ut vinceret; dicit enim Nathan: 2. Reg. 12. 7. *Hæc dicit dominus Deus Israel: Ego unxi te in regem super Israel, & ego liberavi te de manu Saul, & dedi tibi omnia quæ erant domini tui, & uxores illius in sinum tuum dedi, & dedi tibi domum ipsius Israel; & si pauca sunt, adjiciam tibi. Et quare pro nihilo duxisti Dominum, ut faceres nequiter in conspectu ejus?* Horum commemoratione conventus, cum videret inferiorem se esse, cum judicaret, ait: Ibid. v. 13. *Peccavi Domino*. Ita justificavit Dominum, qui peccatum suum negare ausus non est.

55. Possumus & ita accipere: justificat Dominum qui peccatum suum fatetur. Luc. 7. 29. Denique in Evangelio habes quia publicani justificaverunt Deum, baptizati baptismo Johannis. Baptista autem Johannes baptismum fecit pœnitentiæ. Qui autem agit pœnitentiam delicta non abnuit. Ergo quia David contra se habebat semper delictum suum, utique non negabat quod & erubescebat; non negabat quod & agnoscebat. Non negando autem utique commissi pœnitentiam gerebat erroris; atque ita confitendo delictum, justificabat Dominum, & ipse justificabatur a Domino. Justificatur enim Dominus, dum ejus prædicatur justitia, & ab eo venia postulatur. Simul & ipse justificat confitentem, & justificatur in sermonibus suis, sicut scriptum est: Esai. 43. 26. *Dic iniquitates tuas, ut justificeris*.

CAPUT XI.

Prophetæ verbis doceri, qui in iniquitate non concipiatur, esse neminem. Utrum parentum an prolis ea sit iniquitas, a qua solus Christus immunis fuisse ostenditur?

56. Sequitur: Psal. 50. 7. *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in delictis peperit me mater mea*. Quis tanto affectu agit pœnitentiam? Humi stratus jacuit fusus in lacrymas, cibum non gustavit, lavacro se abdicavit. Quid jam reliqua dicam, [a] quod abstinuerit ornatu & comtu regio? Adjunxit confessionem iniquitatis suæ, & in perpetua sæcula toto canendam orbe transmisit. *Ecce*, inquit, *in iniquitatibus conceptus sum, & in delictis peperit me mater mea*. [b] *Averte faciem tuam a peccatis meis: & omnes iniquitates meas dele. Ne projicias me a facie tua, & Spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Libera me de sanguinibus Deus, Deus salutis meæ*. Antequam nascamur, maculamur contagio; & ante usuram lucis, originis ipsius excipimus injuriam, in iniquitate concipimur: non expressit utrum parentum, an nostra. Et in delictis gene-

[a] S. Aug. lib. 4 contra duas epist. Pelag. lib. 11.

[b] ...

a Omnes edit. ac mss. longe plurimi, *quod abstinuerit ab ornatu & comitatu regio*: omnium probatissimi .... *& comtu regio*. Utrumque non male.

b Tres sequentes L. psalmi versiculos omiserant R. m. editores.

generat unumquemque mater sua: nec A hic declaravit utrum in delictis suis mater pariat; an jam sint & aliqua delicta nascentis. Sed vide ne utrumque [a] intelligendum sit. Nec conceptus iniquitatis exsors est, quoniam & parentes non carent lapsu. Et si nec unius diei infans sine peccato est, multo magis nec illi materni conceptus dies sine peccato sunt. Concipimur ergo in peccato parentum, & in delictis eorum nascimur. Sed & ipse partus habet contagia sua, ne unum tantummodo habet ipsa natura contagium. Bonum quidem conjugium sancta copula: sed tamen qui habent uxores ita sint, ac si non habentes. Ipse thorus incoinquinatus: & nemo alterum fraudare debet eo, nisi forte ad tempus, ut vacent orationi. Tamen secundum Apostolum non vacat orationi quis eo tempore, quo usum corporeæ illius conventionis exercet, & mulieris menstruatæ coinquinatus est pannus, nec potest illis diebus purgationis suæ offerre sacrificium. Et mulieris quæ generavit dies partus & plerique alii a sacrificio feriati sunt, donec legitimo ritu feta mundetur.

S. Aug. lib. 2 cont. Julian. cap. 7.

57. Ideo in quo voluit Dominus nulla hujusmodi originis esse contagia, dicit illi Dominus: *Priusquam te formarem in utero matris tuæ, novi te: & priusquam exires de vulva, sanctificavi te, & prophetam in gentibus posui te.* Quis tantus, cui tam magna delata sunt? [b] Numquid Hieremias? Sed ille non D utique in gentibus propheta propositus; sed in Judæa tunc temporis, nunc autem etiam in nationibus, quæ in Jesum Christum dominum crediderunt. Vide tamen ne illi dicatur, qui antequam nasceretur ex Virgine, jam dudum erat, & erat semper, & operabatur etiam in utero Mariæ constitutus; & ita sanctus erat, ut sanctificaret prophetas suos: in quo solo & conceptus virginalis & partus sine ullo fuit mortalis originis inquinamento. Dignum etenim E fuit, ut qui non erat habiturus corporeæ peccatum prolapsionis, nullum sentiret generationis naturale contagium. Merito ergo David flebiliter in se deploravit ipsa inquinamenta naturæ, quod prius inciperet in homine macula quam vita.

Hier. 1. 5.

S. Aug. lib. 4 cont. duas epist. Pelag. cap. 11.

C A P U T XII.

Confitenti peccatum cælestia sacramenta divinitus patefieri: cum hæc incerta in psalmo dicuntur, significari non esse manifesta; sed præcipue hoc loco baptismatis lavacrum præfigurari.

58. Dum hæc dicit, & peccatorum specialium atque communium colluviem confitetur, subito ei splendor B veritatis, & candor gratiæ spiritalis affulsit. Supergressus enim umbram, spiritu prophetico ipsa vidit mysteriorum sacramenta cælestium, quorum typum Moyses præfiguravit in Lege. Vulneratus igitur caritatis vulnere, & indagandæ captus veritatis cupiditate, in superiora suæ mentis extendit intuitum, & in futura prospiciens, thesauros sapientiæ & scientiæ vidit in Christo, prævidit baptismatis sacramentum, & miratus gratiam exclamavit C subito dicens: *Ecce enim veritatem dilexisti: incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mibi.* Non incerta mysteria, quia certa sunt; nec incerta secreta & arcana sapientiæ, sed non manifesta. Hoc enim significat, quia nullis adhuc essent manifestata. Quod enim oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscendit, hoc præparavit Deus diligentibus eum. Videns igitur ea dicit: Ecce jam non in umbra, nec in figura, nec in typo, sed in veritate lux aperta resplendet: ecce nunc veritatem adspicio, splendorem veritatis agnosco: nunc te maiori, domine Deus noster, veneror affectu. *Ecce enim veritatem dilexisti*, non per speculum, non in ænigmate, sed facie ad faciem te mihi, Christe, demonstrasti: in tuis te invenio sacramentis. Hæc sunt tuæ vera sacramenta sapientiæ, quibus mentis occulta mundantur.

Exod. 24. 7. & seq.

Psal. 50. 8.

59. Itaque jam lætus atque securus, quod * vibrasset ei sapientiæ plenitudo, dicit ad Dominum: *Adsperges me hyssopo, & mundabor: lavabis me, & super nivem dealbabor.* Bene & veteris Testamenti sacramenta non evacuat, & Evangelica docet mysteria præferenda: hyssopo mundari secundum Legem postulat: lavari secundum Evangelium concupiscit: & supra nivem se existimat, si lotus fuerit, dealF bandum. Per hyssopi fasciculum adspergebatur agni sanguine, qui mundari volebat typico baptismate. Lavatur autem qui

Psal. 50. 9.

Exod. 12. 22.

Levit. 14. 6.

a In totum hunc locum mss. ac vet. edit. consentiunt: cum vero edit. Rom. invertit in hunc modum, *intelligendum sit; quoniam & parentes non carent lapsu, nec conceptus iniquitatis exsors est. Nam si nec unius diei infans sine peccato est, multo magis nec illi materni conceptus dies sine peccato sunt. Bonum quidem conjugium, sancta copula; quia honorabile connubium, & thorus immaculatus: sed tamen qui habent uxores, ita sint ac si non habentes: & nemo alterum fraudare debet, nisi forte ad tempus, ut vacent orationi, & iterum in unum convenire, ne tentet satanas propter incontinentiam. Concipimur ergo in peccatis parentum, & in delictis eorum nascimur. Sed & ipse partus habet contagia sua, nec unum tantummodo habet ipsa natura contagium. Unde in Lege dies partus, & plerique alii a sacrificio feriati sunt: mulier enim quæ generavit, non potest in diebus purgationis suæ offerre sacrificium, nec ingredi Sanctuarium, donec legitimo ritu mundetur a fetu.*

b Ita mss. ac edit. omnes, excepta Rom. ubi legitur: *Numquid Hieremias? Non utique. Ille enim non in gentibus propheta propositus, sed in Judæa tantum; licet nunc etiam in nationibus....Vide igitur &c.*

* *Vibrasset*, supple *radios*, id est, illuxisset.

qui diluitur æterni fontis irriguo; & supra nivem dealbatur, cui culpa dimittitur. Cant. 1. 5. Denique de ipsa anima dicitur: *Quæ est hæc, quæ adscendit dealbata?* Antequam baptizare- Cant. 1. 4. tur, ipsa est quæ dicebat: *Nigra sum & decora, filiæ Hierusalem*. Erat enim nigra, tenebrosa, peccatorum horrore deformis: sed posteaquam abluta per baptismum remissionem meruit delictorum, dealbata adscendit ad Christum. Inde & per Esaiam Esai. 1. 18. Dominus locutus est dicens: *Si fuerint peccata vestra sicut phœnicium, ut nivem dealbabo*, id est, si cruenta, si tetra, mundabo. Matth. 17. 2. Hæc est nix intelligibilis, de qua ait quod domini Jesu in Evangelio refulserint vestimenta sicut nix; eo quod peccatum non [a] cognoverit. Caro enim qua se induit, ab omni fuerat munda delicto. Quid miraris si vidit baptismatis sacramenta; cum supra dixerit, ubi descripsit passionem Domini: Psal. 22. 2. *Dominus pascit me, & nihil mihi deerit: in loco viridi ibi me collocavit, super aquam refectionis educavit me*. Psal. 28. 3. Et alibi: *Vox Domini super aquas, Deus majestatis intonuit*. Et de ipso * sacramento plenius dixit: Psal. 22. 5. *Parasti in conspectu meo mensam, impinguasti in oleo caput meum, & poculum tuum inebrians, quam præclarum est?*

CAPUT XIII.

David solo futuræ remissionis auditu recreatus, fore ut ossa humiliata exsultent, prædicit; & quæ sint illa? Rogandum Deum ut faciem avertat a peccatis nostris, illam vero ad nos convertat: item sicut peccatum, & iniquitatem quæ ejus origo est, triplici ratione tolli, quæ aperitur.

60. Merito ergo istic quoque exsultans ait: Psal. 50. 10. *Auditui meo dabis gaudium & lætitiam: & exsultabunt ossa humiliata*. Matt. 24. 35. Probasti, domine Jesu, quia numquam verba tua prætereunt. Probasti illud Evangelicum quod dixisti: Matt. 13. 17. *Multi prophetæ & justi voluerunt videre quæ videtis, & audire quæ auditis*. Ecce David solo lætatur auditu, quia futura esset peccatorum remissio; & prophetat quia exultabunt ossa humiliata. Sicut omnia justi Psal. 34. 10. ossa dicent: *Domine, quis similis tibi; sic exsultabunt ossa humiliata*, [b] humiliantis scilicet animam suam justi. Dicuntur ergo

A ossa virtutes: dicuntur ossa velut quidam animi motus, vel animæ, qui motus humiliantur peccatis, & exultant gratiæ cælestis munere: dicuntur & ossa populi Ecclesiarum; unde habes dictum & in psalmo: *Non est absconditum os meum, quod fecisti in abscondito*. Psal. 138. 15. Os suum Ecclesiam dixit, & plebis devotæ conventus sacros; quoniam sumus membra corporis Christi B de carne ipsius, & de ossibus ejus. Hoc igitur dicit, quia Ecclesia Domini omnia opera divina cognoscet, & fidem resurrectionis accipiet.

61. Sequitur: *Averte faciem tuam a peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele*. Psal. 50. 11. Usitata est deprecatio, ut eos quos læsimus, oblivisci offensionis propriæ postulemus. Moraliter ergo Deum rogat Propheta, ut C avertat faciem suam a peccatis ejus, & tamquam oblivia peccatorum ejus adsumat. Sed quia omnia spectat, & nihil eum præterit, oblivisci non potest, sicut nos, quos brevi intervallo temporis eorum quæ cognoverimus, memoria subterfugit. Ideo bene ait ut faciem suam avertat, non ab ipso, ne deficiat destitutus: sed a peccatis, ut vires non possint habere peccata ipsius. Quos enim adspicit Do- D minus, illuminat, & in vultu Domini pietas atque indulgentia est. Ideoque hic ipse ait: *De vultu tuo judicium meum prodeat*; Psal. 16. 2. de vultu enim Domini venia, non pœna procedit. Rogandus est ergo ut nos adspiciat, avertat autem faciem suam a peccatis nostris, ut deleat ea. Quæ enim non adspicit, delet; & quæ deleverit, ea memoria sepelientur, sicut ipse Dominus E ait: *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas, & memor non ero: tu autem memor esto, & judicemur*. Esa. 43. 25.

62. Peccatum autem aut donatur, aut deletur, aut tegitur: De pænit. dist. 3. cap. Ille rex §. Peccatum aut donatur. donatur per gratiam, deletur per sanguinem crucis, tegitur per caritatem. Similiter & iniquitas, quæ æstimatur habitudo mentis injustæ. Licet Johannes in epistola eum qui fecerit pec- F catum, & iniquitatem fecisse dixerit, sicut habemus scriptum: *Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit*, 1. Joan. 3. 4. peccatum est iniquitas, quia in peccato ipso iniquitas est: tamen ut nobis videtur, [c] peccatum opus est iniquitatis, iniquitas autem operatrix culpæ atque delicti. Plus est ergo ut ipsa iniquitas deleatur, excidatur ra-

Hhh dix

[a] Ita edit. Gill. ac Rom. cum mss. aliquot. Edit. Am. atque Era. *non cognoverit caro ejus; quando se induit veniens in hunc mundum, ab omni* &c. Quatuor mss. *non cognoverit caro ejus, qua se induit.....ab omni fuerit* &c. Non male si addatur conjunctio, &, quam habet Corb. secunda manu. Melius tamen Vinc.......*quia quando se induit* &c. *fuerat munda delicto*, a quo non multum recedit Alb. alter ludens his verbis: *cum profecto quando se induit.... fuerit mundata delicto*.

* Eucharistiam significat, quam etiam alii Patrum simpliciter & per antonomasiam *sacramentum* consuerunt appellare. Nec solum hoc loco ita loquitur Ambrosius, sed cum alibi sæpe, tum in lib. de Initiandis cap. 8 & 9. ubi etiam hunc ipsum locum profert ad eum modum: *Venit igitur* (scilicet plebs baptizata) *& videns sacro sanctum altare compositum, exclamans ait: parasti in conspectu meo mensam: Hanc loquentem inducit David dicens: Dominus pascit me.... Parasti in conspectu meo mensam adversus eos* &c.

[b] Edit. Rom. hunc locum exhibet in hanc formam: *humiliantes enim animam suam justi dicuntur: ergo ossa virtutes dicuntur: ipsa enim velut quidam animi motus humiliantur peccatis, & exsultant gratia* &c. Aliæ vero cum mss. summopere consentiunt, præterquam quod alibi legas, *humiliantes....ossa virtutes*: alibi autem, *humiliantis.... ossa virtutis*. Neque nobis visum est ab ipsis recedendum, nisi in punctuatione quam, ut sensus clarior fieret, non nihil immutavimus.

[c] Omnes edit. & mss. aliquot, *omne peccatum est iniquitas*: alii mss. majori numero & antiquitate, *peccatum opus est iniquitatis.... Plus est ergo*. Gratian. *Prius est ergo* &c.

dix & seminarium peccatorum: mala tollatur radix, ne malos fructus faciat: aboletur erroris omnis affectus, universa iniquitatum genera tollantur.

63. Itaque quemadmodum intrans in animam sapientiæ disciplina imprudentiam tollit, & scientia ignorantiam: sic perfecta virtus iniquitatem, & remissio peccatorum delet omne peccatum. Unde præclare Apostolus ait: (Coloss. 2. 14.) *Quia donavit nobis peccata dominus Iesus, delens chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & ipsum*, inquit, *de medio tulit, affigens illud cruci*. Delevit sanguine suo atramentum Evæ, delevit obligationem hereditatis obnoxiæ. Fides igitur peccatum minuit. Et ideo Dominus dimittens peccata dicebat: (Matth. 9. 13.) [a] *Fiat tibi secundum fidem tuam*.

CAPUT XIV.

Cor mundum solis inesse renovatis; atque inibi quænam sint viscera, quisve spiritus, quorum hoc loci sanctus Propheta meminit? Aversum Domini vultum, gravis supplicii loco esse; & quomodo idem a facie sua projiciat? Atrocissimæ huic pœnæ quinam obnoxii? Post quæ nonnihil perstringitur de libertate ac unitate voluntatis in Trinitate.

(Psal. 50. 12.) 64. SEquitur: *Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innova in visceribus meis*. (Psal. 50. 13.) Superius mundari ab occultis se petit: hic postulat cor mundum creari sibi, quod ei provenit qui renovatur spiritu; in novo enim homine cor mundum est, in quo veterum delictorum fuerit deleta colluvies, nec inscripta remanserit aliqua iniquitatis effigies. Grande autem munus est, cordis esse mundi. Unde pulcre Salomon: (Prov. 20. 9.) *Quis gloriabitur castum se habere cor?* Et Dominus in Evangelio: (Matth. 5. 8.) *Beati mundo corde; ipsi enim Deum videbunt*. Propheta etiam David cor mundum habere cupiebat, ne a facie Domini projiceretur.

65. In quo autem cor mundum est, innovatur in ejus interioribus spiritus. Viscera enim velut [b] interiora sunt corporis: (Coloss. 3. 12.) ita sunt & intelligibilia viscera animæ, ut sunt viscera misericordiæ, ut sunt interiora quæ benedicunt Dominum, de quibus ait: (Psal. 102. 1.) *Benedic anima mea Dominum, & omnia interiora mea nomen sanctum ejus*. Viscera autem animæ adinventiones sensuum sunt, bonæ cogitationis studia, virtutum perseverantia, postremo illæ quæ græce ἐνθυμίαι dicuntur.

66. Rectus autem spiritus qui bene dirigit, qui deducit in viam rectam hic est spiritus veritatis; vel certe recta hominis conscientia nullis inflexa peccatis, vel spiritus qui in homine est. Non prætermisimus quid alii sentiant; tamen nobis videtur quoniam de mysteriis dicit lectio, & [c] futuræ gratia renovationis exprimitur, Spiritusque sancti infusio postulatur.

67. Deinde sequitur: *Ne projicias me a facie tua; & Spiritum sanctum tuum ne auferas a me*. (Psal. 50. 13.) Si quis nos offenderit servulorum, avertere ab eo vultum solemus. Plerique autem divitum amandare consueverunt mancipia sua, & per agellulos relegare, & hæc pœna gravior æstimatur. Denique solent magis se offerre verberibus. Si apud homines hoc grave ducitur, quanto magis apud dominum Deum nostrum. Quasi non hinc dolor parricidalis (reprimendus quidem, si qua eum pietas temperare potuisset) eruperit, quod faciem suam Deus a Cain muneribus avertit: respexit autem super munera Abel. Itaque tacito vultu, alterum innocentem pronuntiavit, alterum peccatorem. Ergo quasi ultimus servus humiliat se; & quasi in peccato deprehensus, & offensæ reus, obsecrat ut flagelletur potius, quam projiciatur a facie Domini.

68. Quomodo projiciat Deus a facie sua, audi dicentem: *Tollite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium*. (Matth. 22. 13.) Qui non emendatur, a facie ejus in tenebris constituitur. Ideo justus ne tenebras patiatur, ait: *Vultum tuum, Domine, requiram*. (Psal. 26. 8.) Ubi enim Domini vultus, ibi lumen est, sicut scriptum est: *Faciem tuam illumina super servum tuum*. (Psal. 118. 135.) Denique ubi primum intuitus Petrum vidit, & illuminavit.

69. Grande igitur supplicium, projici a facie Dei. Projectus est [d] Adam cum de paradiso exiret, nec immerito; ipse enim ante se absconderat a facie Dei. Exivit & Cain a facie Dei, non solum post parricidiale commissum; sed etiam postquam Deum putavit esse fallendum, ut crimen negaret. Peccator igitur excluditur a facie Dei: justus autem dicit: *Ecce ego*. (Esai. 6. 8.) Denique ipse David cum videret interire populum, semetipsum obtulit dicens: *Ego sum, ego peccavi, & ego pastor* (2. Reg. 24. 17.) *male*

a Edit Rom. *Confide fili remittuntur tibi peccata tua.*

b Ita vet. edit. & antiquissimi mss. Rom. autem edit. cum recentioribus mss. habet: *interiora sunt animæ, sicut enim viscera sunt interiora corporis; ita* &c. Sed cum priores legitimum sensum efficiant, posteriorum scriptores calamo indulsisse credibile est.

c Mss. aliquot: *futura gratia renovatio*. Rursus hoc ipso loco edit. Ets. cum paucis mss. *Spiritus sancti infusio postulari*. Ubi & nonnulli repetunt verbum *videtur*. Edit. vero Am. Gill. Rom. ac major mss. numerus cum nostra lectione faciunt. Notandum porro vocem *quoniam*, in hac oratione ut alibi sæpe apud hunc Patrem sumi pro græcorum ὅτι, idemque significare ac si scriberetur: *Videtur lectio de mysteriis dicere.... gratia exprimi..... infusio postulari.*

d Cunctæ edit. ac mss. non pauci, *Adam de paradiso, nec immerito*. Alii octo vetustissimi, *Adam cum de paradiso exiret, nec immerito*. Commodus sensus, cum τὸ *Projectus est*, non ad vocem, *de paradiso*, sed ad voces, *a facie Domini*, referri oporteat.

mate feci: & sic ira Domini mitigata est, & A venia donata.

70. Simul ostendit quia sancti permanent, criminosi projiciuntur. Ideoque servanda est nobis gratia spiritalis, ne propter peccata nostra auferatur a nobis. Non enim projicitur in quo Spiritus sanctus est: sed inoffenso muneris sui fructu studet se Domino semper offerre, sicut ille qui dicenti Domino: *Numquid & vos vultis discedere*, respondit: *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes, & non credimus.* B (Johan 6.68. & 69.)

71. Simul illud considerandum, quia non aufertur Spiritus nisi Domini [a] voluntate; sicut non datur nisi Domini voluntate: qui utique cum datur, non quasi coactus operatur, sed pro sua voluntate dividitur, sicut scriptum est, dicente Apostolo: *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult.* (1.Cor.12.11) Cum igitur non auferatur nisi Domini voluntate, C apparet quia una Trinitatis voluntas est.

CAPUT XV.

Rationalem naturam lætitiæ salutaris solam capacem esse; eamque principali spiritu confirmari: & quis ille spiritus?

(Psal. 50.14.) 72. R*Edde mihi lætitiam salutaris tui: & spiritu principali confirma me.* Cui D debetur, & redditur: redditur rationali naturæ lætitia salutaris. Lætitia autem & gaudium fructus est Spiritus. Firmamentum quoque nostrum spiritus principalis est. Denique is qui principali confirmatur spiritu, non est obnoxius servituti, nescit servire peccato, nescit fluitare, nescit errare, nec studio nutat incertus: sed firmatus in petra, solido stabilitur vestigio.

73. Quem putamus dici spiritum prin- E cipalem? Plerique spiritum rectum ad dominum referunt Jesum, qui peccatum mundi abstulit, & omne hominum genus sui sanguinis effusione renovavit; & ideo dictum est: *Spiritum rectum innova in visceribus meis*: spiritum autem sanctum, de quo dicit: *Spiritum sanctum tuum ne auferas a me*, Spiritum intelligunt veritatis: Spiritum vero principalem, Deum Patrem arbitrantur. Quam moraliter autem F ait: *Ne projicias me a facie tua*. Fideliter timet auferri sibi quam accepit gratiam; ideoque alibi ait: *Oculi mei semper ad Dominum*. (Psal. 24.15.) Et in posterioribus: *Ecce sicut oculi servorum in manibus dominorum suorum, & sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ: ita oculi nostri ad dominum Deum nostrum, donec misereatur nobis.* (Psal. 122.2.) Certe hic est Spiritus doctor & princeps, qui regat mentem, confirmet affectum, quo velit trahat, & in superiorem vitam dirigat.

74. Sunt & qui acceperint spiritum hominis, qui in ipso est. Ideo ait Apostolus: *Quis enim scit hominum, quæ hominis sunt, nisi spiritus qui in ipso est?* (1.Cor.2.11.) Qui potest scire omnia, quem hominis occulta non fallunt, potest in homine habere principatum.

CAPUT XVI.

Periti doctoris esse iniquos vias Domini edocere. Quomodo id tum Christi, tum Davidis personæ accomodetur; quidve liberari se de sanguinibus oret Propheta?

75. SEquitur: *Docebo iniquos vias tuas, & impii ad te convertentur.* (Psal. 50.15.) Ille præcipuus est gubernator, qui scopuloso in littore navim gubernat: ille doctor bonus, qui duriora acuit ingenia ad eruditionis profectum: ille bellator egregius, dux mirabilis, qui timidiores accendit in prælium, exploratisque locorum ingeniis, fulcit; ut infirma virium commoda stationis opportunitate compenset: ille similiter magnus etiam [b] fidei zelator, qui iniquos b docet. Unde pulcre ait: *Docebo iniquos.* Non dixit: Docebo justos; noverunt enim justi vias Domini: sed, *iniquos*, inquit, *docebo*. Denique auctor prudentiæ & magister omnium dicit: *Non veni justos vocare, sed peccatores.* (Matt. 9.13.) Et medicus ille cælestis, *Non opus est sanis*, inquit, *medicus, sed infirmis.* (Ibidem 12.)

76. Sive igitur ex persona illius qui gentes vocavit, sive ex sua, bene posuit: *Docebo iniquos vias tuas*; quia commutare vitiosos affectus potest, propositumque convertere doctrina cælestis, & operatio divina sacrilegis pectoribus studia pietatis infundere; ut hi qui sine lege vivebant, convertantur ad Dominum verum, qui ante avertebantur: regalis quoque exemplo pœnitentiæ, hi qui iniquitates & acerba exercent flagitia, corrigantur; & fide atque opere conversi, doctrinæ remedium salutaris accipiant, ingrediantur Domini vias, in quibus nullos erroris amfractus nulla diverticula præcipitis prolapsionis offendant. Sicut enim bonæ vitæ specimen, & virtutis exemplar in iis viris est, qui inoffensa vitæ suæ tempora percurrerint: ita qui anteactis renuntiantes flagitiis, vel incredulitatis erroribus, emendaverint cursum posterioris ætatis, his ad imitandum propositi sunt, qui vel opere vel cogitatione labuntur.

a Desiderabantur in edit. *sicut non datur nisi Domini voluntate*, quæ verba in nostram md. Corb. Rem. Theod. ac Dion. auctoritate restituimus.

b Aliquot ex antiquis mss. *fidei prædicator*

Psal. 50.16. 77. Sequitur: *Libera me de sanguinibus Deus, Deus salutis meæ*. Et ad Uriæ mortem potest referri, quod mandatæ necis ejus conscius, veniam tanti poscat admissi, & quamvis rex legibus absolutus, suæ tamen reus sit conscientiæ; quibus vinculis se enodari desiderans, divinum sibi precatur auxilium, ut ab omni criminis perpetrati labe mundetur. Et re vera cum mitis & corde mansuetus egregia semper dederit sanctus Propheta suæ mansuetudinis & pietatis insignia, ita ut adversariis suis frequenter ignoverit, atque ab eorum nece putaverit abstinendum; non est mirum quod tam graviter doleat fundendi sanguinis innoxii sibi obrepsisse peccatum. Ideo liberari se a sanguinibus, hoc est a peccatis mortalibus, postulavit. Laudavit dominum Deum suum, justitiam Domini prædicavit; ideoque addidit: *Exsultabit lingua mea justitiam tuam*.

CAPUT XVII.

Davidem verbis suis peccatum sibi dimissum significare, cum Deus peccatori os occludat. Eadem verba etiam Christo convenire: quippe qui verus sit David, a quo futura gentium congregatio, & Ecclesiarum fundatio præsignetur: postremo nonnullis de sacrificio Christi atque Matyrum propositis opus clauditur.

Psal. 50.17. 78. Domine, *labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam*. Qui laudat Dominum, ab inimicis suis erit salvus, Psal. 17.4. ut scriptum est. Et certe supra dixerat in Psal. 49.17. quadragesimo nono psalmo: *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas?* Cum ergo per os suum dixerit quod peccatorem prohibuerit Deus suas enarrare justitias, utique ipse enarrando justitiam Dei, declaravit commissum hoc nequaquam sibi imputatum esse peccatum.

79. Et addidit: *Labia mea aperies & os meum annuntiabit laudem tuam*. Os peccatoris Deus claudit, ne loquatur justitias Dei: justi aperit, ut loquatur. Cujus ergo labia aperit, hunc peccati absolvit reatu. Illius autem aperit labia Dominus, Col. 4.3. qui accipit verbum in apertione oris sui. Unde & Apostolus petit se adjuvari orationibus plebis, ut aperiatur sibi ostium verbi ad loquendum mysterium Christi. Linguam vero pro sermone accipimus Psal. 44.2. ejus, qui exultat in Dei laudibus. Unde & illud sic æstimatur: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis*, sermo infusus Prophetæ.

80. Quod si ex persona Christi dictum accipimus, vide ne scriba sit velociter scribens Verbum Dei, quod animæ viscera percurrat & penetret, & inscribat in ea vel naturæ dona vel gratiæ: lingua autem sit sanctum illud corpus ortum ex Virgine, quo vacuata sunt venena serpentis, & Evangelii opera toto orbe celebranda decursa sunt. Accedit ad evacuandum peccatum, quod humilitatem suscepit: contrivit cor suum, quod magis sacrificium Dominus elegit, quam holocausta pro peccatis, quæ secundum Legem offerri solebant. Denique supra ait: *Holocausta & pro peccato non postulasti, tunc dixi: Ecce venio*, Psal. 39.7. & 8. idest, non rapinam arbitratus esse me æqualem Deo, venio formam servi accipiens: venio in specie susceptionis humanæ, in veritate crucis, mortis humilitate obedientiam probaturus; ut inobedientia deleatur.

81. Merito ergo & hic dicit: *Quoniam si voluisses, sacrificium dedissem utique: holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum Deus non spernit*. Psal. 50.18. & 19. Et sicut supra dixi, certum est mysterio convenire quod ipse dominus Jesus videtur hic quoque ex sua persona loqui, qui superius illud personæ suæ evidenti testificatione depromsit. Ipse enim verus David, manu fortis, verus humilis, atque mansuetus, primus & novissimus, æternitate primus, humilitate ultimus: per cujus obedientiam humani generis culpa deleta, refusa justitia est. Ipse, inquam, Jesus umbræ finis & Legis, advenit humilitatis magister docere superbos sensu, & tumore cordis inflatos ad mansuetudinem & simplicitatem esse migrandum. Quomodo igitur in typo eius mysterii peccatum imputari potest, cum in ipso mysterio sit remissio peccatorum? Nisi forte ideo David iniquitatem suam, peccatumque confessus est eius admissi; ut & ipse ad remissionem peccati, & gratiam mysterij pertineret.

82. Nam quid sibi vult quod vir peccatum suum confitens, de Sion & Hierusalem psallit dicens: *Benefac, Domine, in bona voluntate tua Sion, & ædificentur muri Hierusalem*; Ibidem 20. nisi quia accelerari ei placet Ecclesiæ congregationem per vocationem gentium; quæ non ancillæ filii, sed liberæ Hierusalem illius, quæ in cælo est, fidei suæ prosapiam toto orbe diffunderet, & spiritalium septa murorum doctrinæ apostolicæ fundaret adsertione?

83. Muri itaque Hierusalem fidei propugnacula, disputationum munimenta, virtutum culmina sunt: muri Hierusalem Ecclesiarum conventus sunt toto orbe fundati. Ecclesia enim dicit: *Ego murus, & ubera mea turris*. Cant. 8.10. Et bene muri Hierusalem Ecclesiarum conventicula sunt; quoniam quisquis bona fide atque opere ingreditur Ecclesiam, fit supernæ illius civis & incola civitatis quæ descendit de cælo. Hos muros lapidum ædificat structura vivorum.

84. Videns igitur Hierusalem veram & Sion

Sion dixit: Cum benedixeris in bona voluntate tua Hierusalem & Sion, *tunc acceptabis sacrificium justitiæ*, hoc est, sacrificium corporis Christi, qui ait, cum de propria passione loqueretur: *Aperite mihi portas justitiæ, & ingressus in eas confitebor Domino*. Et in Evangelio ait ad Johannem: *Sine modo; sic enim oportet nos implere omnem justitiam*. Et infra: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam*. Justitia Christus est. Sacrificium ergo Christi acceptabile futurum Patri adserit. Hoc est ergo de quo & supra ait: *Sacrificate sacrificium justitiæ, & sperate in Domino*. Hæc est justitiæ spiritalis oblatio, & holocaustum ferventis devotionis, & infusionis Spiritus sancti, quod dicit futurum, cum ad illud spiritale Domini altare cœperint admoveri animæ credentium, quæ renuntiantes voluptatibus atque deliciis, tamquam aratrum in visceribus suis ducant, ut fructus possint ferre piæ culturæ.

Psal. 50. 21. Psal. 117. Matt. 3. 15. Matt. 5. 10. Psal. 4. 6.

85. Vel certe ita: Cum benedixeris Ecclesiam ex gentibus acquisitam, & spiritale sacrificium justitiæ cœperit frequentari, tunc & martyres sancti qui suum pro Christo corpus obtulerint exarandum, tamquam vituli sacris altaribus offerentur; sicut in Apocalypsi Johannis scriptum invenimus, quia sub altari erant animæ eorum, qui pro domini Jesu nomine corpora sua obtulerunt martyrio, ut Christi sibi gratiam mercarentur: cui est honor & gloria, laus, perpetuitas cum Deo Patre & Spiritu sancto a sæculis & nunc & semper, & in omnia sæcula sæculorum. Amen.

Apoc. 6. 9.

IN

IN ALTERAM DAVIDIS APOLOGIAM

ADMONITIO.

Hujus libri idem est atque superioris argumentum. In eo quippe ostenditur, quod sacri codices Davidem prodant in geminum crimen incidisse, adulterii scilicet atque homicidii, non esse cur quisquam offendatur. Verumtamen sive styli elegantiam spectes, sive tractandi rationem, & œconomiam, utrumque opus inter se haud parum dissidere comperiet. Enimvero studiose accurateque hoc in tres partes ab Auctore suo divisum fuit. In prima sic disputatur [a] *contra Gentiles, ut lapsus conditioni tribuatur, emendatio virtuti; in secunda adversus Judæos* [b] *demonstratur* ideo lapsum esse sanctum David, ne amplius Judæorum perfidia claudicaret; *in tertia docentur* [c] *Christiani hac in historia inesse multa mysteria & figuras*, quæ gratiam quoque promissam jamdudum conciliant. *In prima parte Auctor futilem ethnicorum objectionem refellit* [d] *qua illi deblaterabant vitæ innocentiam nequicquam jactitari a Christianis, quando eorum principes adulteriis atque homicidiis fœdati contaminatique exstitissent: in altera Judæis, qui Davidem aut Salomonem fuisse verum Messiam adstruebant, falsi* [e] *convictis, validam adjicit confutationem* [f] *hæreticorum, qui divinitatem Christi inficiantes ipsorummet Judæorum æquabant vel superabant perfidiam: in postrema denique, ubi quatuor magna mysteria sub hac historia Davidis latentia* [g] *aperuit, prophetæ Nathan parabolam explicat,* [h] *quibus demum priorum psalmi quinquagesimi versuum adjungit* [i] *expositionem. Quamvis autem significet Davidem illic pro se loqui ac se ipsum defendere; ingenue tamen fatendum est quidquid ibi dicitur extra propositam vagari materiam, ac potissimum in revincendis arrianis atque manichæis versari. Ceterum non licet certo pronunciare quid causæ sit, cur integram psalmi non habeamus explanationem; utrum scilicet injuria temporis, an scriptoris negligentia, an denique ipsemet Auctor per vocis debilitatem de qua in hoc opere* [k] *conqueritur, sermones suos continuare fuerit prohibitus.*

Etenim extra controversiam est lucubrationem hanc sermonibus qui ab eo non semel [l] *indicantur, constare. Hos ille in Ecclesia diebus* [m] *diversis habuit post veteris Testamenti* [n] *atque Evangelii lectiones. Quo loci non abs re fore putavimus, si lectoris gratia observaremus Auctorem hunc non secus ac ipsum Ambrosium in certis suis operibus voces* lectum *&* lectionem *semper usurpare, non vero voces* cantatum *aut similes: unde forsitan colligi possit lectiones & Evangelia in liturgiis eo tempore cantari nequaquam solita, sed recitari; post quam recitationem populus fidem suam animique obsequium quadam quasi acclamatione testabatur, quod signant illa Auctoris nostri verba,* quam pio, *inquit,* [o] profecuti estis adsensu.

Porro simpliciter Auctorem nostrum dicimus; est enim non levis controversia possitne hoc opus vere adjudicari Ambrosio. Erasmus a quo primo illud publici juris factum est, monuit [p] *etiamsi huic ipsi Patri adscriberetur in eo quem detexerat manuscripto, minime tamen Ambrosianum videri; sed eidem Auctori tribuendum cujus sunt libri* De vocatione gentium. *Cui quidem censuræ stabiliendæ non aliud firmamentum præstruit, nisi styli diversitatem. Namque Auctorem Ambrosianæ dictionis adserit esse* ita feliciter æmulum, ut dotibus aliquot præcurrat. Nam & explicat dilucidius, & minus a re digreditur *&c. Gilloriu e contrario Antistiti nostro patrocinatur,* [q] *munitus consensu manuscriptorum, quos non parvo numero conquisierat, & in quibus utraque Davidis Apologia Mediolanensis Ambrosii titulum ex æquo præferent, Theodosio Augusto nuncupabatur. Quod vero elocutionis opponebatur discrepantia, idem reponit novum non esse si sanctus Doctor pro re, loco, tempore, personis stylum mutavit. Nibilominus tamen plerique posteriorum criticorum pedibus in Erasmi sententiam discessere, singuli interim novam aliquam rationem adjicientes. Bellarminus* [r] *autumat Ambrosium de scribenda secunda Apologia cogitationem neutiquam fuisse suscepturum; ad hæc ab Auctore ejusdem posterioris Apologiæ* negari adulterium Davidis fuisse verum adulterium, & allegorice interpretandum censeri, *cum Ambrosius in priore Apologia illud peccatum agnoscat re ipsa fuisse admissum. Approbat omnia Bellarmini argumenta Possevinus* [s] *cum ea tamen exce-*

a Cap. 5. n. 31.
b Ibidem.
c Ibidem.
d Cap. 3. n. 6. & seq.
e Cap. 4. n. 21. & seq.
f Ibidem n. 26. & seq.
g Cap. 7. n. 37. & seq.
h Cap. 11. n. 55. & seq.
i Cap. 12. n. 61. & seq.
k Cap. 5. n. 28.
l Ibidem & cap. 11. n. 53.
m Ibidem.
n Cap. 1. n. 1. & Cap. 7. num. 38.
o Cap. 7. n. 38.
p Epist. huic operi præfixa.
q Admon. in hoc opus.
r De Script. Eccles.
s Appar. sac.

exceptione, ut qui ita malueris, existimet sanctum Doctorem, & vario stylo uti, & plures Davidis Apologias scribere potuisse, non secus ac eumdem ipsum plures libros de Interpellatione David *scripsisse compertum est. Nicolaus Faber* [a] *præter superiores rationes hunc librum ait non Ambrosii, sed Origeniani cujusdam esse, qui Scripturam ad allegorias transferens lavationem Bethsabeæ* [b] *inficietur. Utriusque autem rationes diluere conatur Theoph. Raynaudus Tom.* XI. De libris configendis *Part.* I. *Erot.* X. *num.* CLXXXVI. *quem consule. Hermannus in suo de Ambrosianis operibus judicio,* [c] *non pauca quæ in priore Apologia dicta fuerant, in hac itidem posteriore legi observat; non ergo credibile videri ea repetitione usum fuisse Ambrosium: præterea sanctum Augustinum laudando Apologiam David numquam eam primam appellare: secundam Sixto Senensi prorsus incognitam: denique ipsius Auctorem, quantum ex hereticis quorum meminit colligere est, haud serius quinto sæculo scriptitasse.*

In hac diversitate opinionum nostram ingenue proferemus, liberum unicuique relinquentes ut quam potiorem esse duxerit, amplectatur. Id in gratiam Gillotii affirmemus licet, non modo in iis quibus usus est scriptis codicibus, verum etiam in Italis ex quibus Milleloquium *suum Urbinas compilavit, nec non in illis ad quos eumdem castigavimus tractatum, Ambrosii inscriptionem reperiri. Sed & Guillelmus a sancto Theodorico in expositione Cantici canticorum abs se ex Ambrosianis sententiis collecta, quam suo loco edituri sumus, Ambrosii secundam Apologiam citat. Verum cum hic Auctor non sit admodum antiqui ævi, ut pote qui vix ante annum* MCXLV. *diem obierit, fatendum est nos in manuscriptos ea ætate multo vetustiores non incidisse.*

Addi etiam pro Gillotiana sententia potest Auctorem quo de agimus, quod per fragilitatem vocis, *ut ipse loquitur,* [d] omnem seriem non possum explere tractatus. *Quam quidem querimoniam in libris quoque* [e] de Sacramentis *advertere est. Numquid autem ea liceat accommodare Ambrosio nostro? Certe Augustinum de ipso reperimus locutum in hæc verba:* [f] Quamquam & causa servandæ vocis, quæ illi facile obtundebatur &c. *Sed in promtu succurrit ea responsio non insolitum esse concionatoribus, ut vocis suæ accusent fragilitatem. Hinc Basilius* Homilia in psalmum primum *queritur sibi difficilem esse* τὴν διακονίαν τοῦ λόγου διὰ τὴν σύντροφον ἀσθένειαν τῆς φωνῆς ἡμᾶς ἐπιλειπούσης.

Quod ad Fabri opinionem attinet, Auctorem e secta Origenistarum fuisse, cum Bethsabeam ante regis palatium lavasse negaverit; respondemus id sane injuria objici. Manifestum quippe est ipsum [g] *locis bene multis totam historiæ seriem pro vera admittere; unde si postmodum illam non litterali, sed allegorico sensu accipiendam significet, in hoc maxime secutus est beatum Ambrosium, qui non semel in enucleando sensum mysticum historiæ veritatem penitus videtur destruere. Lege notam verbis e cap.* VIII. *num.* XXXIX. *in edit. Rom. revulsis suppositam.*

At primam tantum Apologiam ab Augustino cognitam urget eruditissimus Theologus. Esto; quid enim incommodi si Ambrosianæ lucubrationes in manus Augustini non omnes pervenerint? Neque vero ex silentio Sixti aliud conficias, nisi aut illi cognitum non fuisse hunc librum, aut ipsum de eo sententiam ferre noluisse. Sed nec etiam est quod miretur aliquis si Doctor noster geminam David defensionem scripserit, cum ipse testatum reliquerit [h] *a se plures libros* de Eliæ gestis, *ac* [i] de historia Joseph *compositos esse; cumque etiam nunc binos ejus in Abrahamum libros habeamus, ubi eosdem sacrarum paginarum locos, licet non eodem sensu explicat, multis tamen sententiis quas jam ante calamo exaraverat, iteratis.*

De styli vero diversitate quam jam initio agnovimus esse manifestam, ut quod sentimus, apertius explicatiusque proferamus; hic Auctor temetsi Ambrosianas locutiones frequens adhibet, alias tamen crebro usurpat quæ nihil sapiant Ambrosiani. Hoc autem maxime illic observes, ubi auditores suos blande appellando eorum sibi benevolentiam conciliat. Sed nec illud diffiteri licet non esse moris Ambrosio tam anxie tantaque cum arte suam partiri materiam, ejusque membra subinde auditorum sive lectorum animis ingerere. Huc etiam addi poterat hoc in opere nonnullos Scripturæ locos paulo aliter citari, quam in admissis Ambrosii operibus, Auctoremque alicubi [k] *Vulgata versione usum videri.*

Quæ quidem rationes si habeantur idoneæ ut hoc operis Ambrosio abjudicetur, poterit etiam conjici ex iis quæ inibi de duabus Christi [l] *voluntatibus atque operationibus traduntur, Auctorem post exortam monothelitarum hæresim in vivis egisse. In ea autem sententia clarum est ipsum, quisque ille sit, Ambrosianam Apologiam sibi proposuisse imitandam, & non solum ex ea in opus suum plurima* [m] *quæ amplificata stylo suo accommoda-*

[a] Epist. ad Front. D c.
[b] Cap. 6. n. 39
[c] In fine vitæ Ambr. gall. script.
[d] Cap. 5. n. 26.
[e] Lib. 1. c. 16
[f] Lib. 6. Conf. cap. 3. n. 3.
[g] Cap. 2. n. 5 & cap. [illegible] n. 12. & alibi.
[h] Lib. de Elia & jejun. cap. 3. n. 5.
[i] Lib. de Joseph [illegible] c. 6. n. 3[illegible] & c. 7. n. 3[illegible]
[k] C[illegible] n. [illegible]
[l] Cap. [illegible] 18. [illegible] n. 62. 64 [illegible]
[m] C[illegible]

modavit, transtulisse; sed etiam ex aliis sancti Doctoris commentationibus, maxime ex eo loco Comment. in Evangelium Lucæ, ubi cur e peccatoribus originem ducere Christo placuerit, inquiritur. Et hoc argumentum videretur unum sufficere ad vindicandam Ambrosio secundam illam Apologiam, cum non multo post lectores ad scriptionem quamdam remittat, quam ipse in historiam David elucubraverat: sed ei rationi istuc officit, quod quæ proxime ante memoratam citationem leguntur, in prima reperiuntur Apologia. His igitur caussis adducti liberum de Auctore hujus libelli judicium lectori esse volumus; cumque saltem jus sit in ambiguo, possessionem quæ hactenus penes Abrosium fuit, eidem non putavimus abrogandam.

SAN-

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI APOLOGIA ALTERA PROPHETÆ DAVID.

CAPUT I.

Quosdam offendi posse quod in adulterium inciderit David, & Christus oblatam sibi adulteram absolverit: maxime vero quod idem propheta peccatum evulgaverit suum. Sed, ut David erraverit, Christum errare non potuisse ostenditur; proindeque explodendos eos, qui Dei potentiæ, vel providentiæ, detrahunt.

I. Ortasse plerosque psalmi titulus offenderit, quem audistis legi; quod venerit ad David Nathan propheta, cum intravit ad Bethsabee: simulque etiam non mediocrem
Johan. 8. 11. scrupulum movere potuit imperitis Evangelii lectio, quæ decursa est, in quo advertistis adulteram Christo oblatam, eamdemque sine damnatione dimissam. Nam profecto si quis ea auribus accipiat otiosis, incentivum erroris incurrit, cum leget sancti viri adulterium, & adulteræ absolutionem: humano propemodum divinoque lapsus exemplo, quod & homo putaverit adulterium esse faciendum, & Deus censuerit adulterium non esse damnandum. Lubrica igitur ad lapsum via vel veniæ, vel concupiscentiæ.

2. Accedit illud, quod ipsas faces juvenilis lasciviæ videtur accendere; quia adulterium suum non erubuerit, non celaverit: sed quadam divini carminis prædicatione vulgarit. Quid ergo tam impudens, tam improvidus sanctus David fuit, ut ipse suum cantaret opprobrium: maxime cum ipse in alio quoque, qui hodie decursus est,
Psal. 93. 3. psalmo dixerit: *Usquequo peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur?* Alios de peccato gloriari prohibet, & ipse etiam sacra-
A to carmine gloriatur. Quomodo igitur ista distinguimus?

3. Esto tamen, David petulanter erraverit: numquid & Christus erravit, ut putemus eum non rectum habuisse judicium? Bene ergo quasi ad eos David hodie prophetavit dicens: *Intelligite insipientes, & stulti aliquando sapite.* Ibidem 9. & 10. Quomodo enim Christus potuit errare? Fas non est, ut hoc veniat
B in sensus nostros. *Qui plantavit aurem non audit: aut qui finxit oculum, non considerat? Qui corripit gentes, non arguet, qui docet hominem scientiam?* Christus ergo interrogare culpam, & accusationem justam audire nescivit? Christus petulantiam potuit approbare? Christus qui corripit gentes, arguendam adulteram non putavit? Christus qui novit uniuscujusque cordis interna, & scientiam
C docet Legis, aut falli potuit errato, aut contra Legis seriem judicare? Et quomodo ipse dixit: *Non veni Legem solvere, sed adimplere?* Matt. 5. 17. Christus qui condemnat occulta, potuit dissimulare vulgata? Christus qui fecit tempora, potest nescire tempora? Qui novit cogitationes hominum vanas, non novit etiam criminosas?

4. Et ideo satis illis responsum sit, qui cum creatorem negare non possint, negant
D tamen potentiam creatoris: qui cum sapientiam fateantur, insipientiam adserunt, objiciendo ei imprudentiam futurorum. De quo possemus latius dicere: sed alius propositus nobis videtur esse tractatus. Et licet diversarum series decursa sit lectionum, in eamdem tamen adsertionem proficiunt, & maxime psalmi titulus & Evangelica lectio. Sed quamvis conveniat una
E adsertio, tamen juxta ordinem lectionum sit ordo tractatus; & ideo de titulo psalmi prius tractandum videtur.

CAPUT II.

Proposito argumento Auctor hic non facile judicandum scribit. Tum quo ordine, & apud quos homines David errantis causam sit defensurus, explicat.

5. PRoposita est historia, quæ adulterium habeat & homicidium. Nam (2. Reg. 11. 2. & seq.) ita reperimus in libro scriptum esse Regnorum; quia David rex cum deambularet in domo sua, lavantem se Uriæ vidit uxorem, amavitque illico, & jussit accersiri. Deinde virum ejus innocentem, ut Scriptura inducit, bellatoribus objici jussit accerrimis, ut vi opprimeretur hostili. Hæc facta sunt, nec negantur: quomodo igitur defendun- (Johan. 8. 11.) tur? Bene admonet Evangelica lectio, etiam cum peccatum [a] appareat subreptum; tamen debere esse judicis judicium: ac memorem unumquemque esse oportere suæ conditionis & meriti. SÆPE ENIM etiam in judicando majus peccatum judicii est, quam peccatum ipsius de quo fuerit judicatum. Nam si præscriptum est a quibusdam * sapientibus mundi, ut in judicando caveatur, ne major pœna quam culpa sit, idque servatur: quanto magis id servandum videtur, ut unusquisque de alio judicaturus, de se ipso prius judicet, nec minora in alio errata condemnet, cum ipse graviora commiserit? Quis es igitur tu, qui David sanctum virum judicas? Gentili dico, Judæo dico, Christiano dico; & ideo tripertito mihi distinguendus esse videtur tractatus, unus adversus gentiles, alius adversus Judæos, tertius apud Christianos.

CAPUT III.

Gentiles monet, ne tam errantem, quam pœnitentem David respiciant; quia sicut illud est hominibus commune, ita hoc rarum in regibus: tum quam proclive sit vinci libidine, declarat, & adductis sanctorum virorum exemplis confirmat.

6. PRimus ergo adversus gentiles mihi sermo est, qui plerumque objectare consueverunt: Ecce quomodo Christiani innocentiam sequuntur, fidem præferunt, religionem venerantur, castitatem

A docent, quorum principes & homicidia & adulteria fecisse produntur? Ipse David, de cujus genere, ut dicitis, nasci Christus elegit, homicidia sua & adulteria decantavit. Et quales possunt esse discipuli, quorum tales magistri sunt?

7. Quid igitur? Negamus factum, an repudiamus magistrum? Nihil horum. Sed qui speciem objicit, communitatem

B consideret. Species facti est: communitas naturæ. Nihil ergo mirum si intra generalitatem species est. Agnosco enim hominem fuisse David, & nihil mirum: agnosco commune, ut homo peccet. Nec enim nova infirmitas conditionis humanæ, magisque mirum videtur si homo peccato careat, [b] quam si peccatum aliquod affectet. Igitur peccavit sanctus David, nullo ambiguo vos tenebo, fecit adulterium, com-

C mentus est homicidium, & commentus est & peregit. PECCAVIT, quod solent reges: sed pœnitentiam gessit & flevit, quod non solent reges. Rogavit veniam, non arrogans potestatis, sed infirmitatis suæ conscius: prostratus in terram cilicio se operuit, oblitus imperii, & memor culpæ.

8. Quem mihi tu hujuscemodi repe-

D rias virum, qui in potestate constitutus non magis peccata sua diligat, culpam prædicet, crimina defendat: qui putet sibi quod non decet, non licere: qui se legibus obstringat suis; & quod per justitiam non licet, nec per potestatem licere agnoscat? Non enim solvit potestas justitiam, sed justitia potestatem; nec legibus rex solutus est, sed leges suo solvit exem-

E plo. An fieri potest, ut qui de aliis judicat, suo ipse sit liber judicio, & in se suscipiat, in quo & alios adstringat?

9. Bonus ergo David, & multo admirabilior qui potestatem vicit, quam qui amorem. Castitas enim corpori nonnumquam defertur, frequenter errori: potestas Deo subditur; & facilius quis se in amore cohibeat, quam in potestate mo-

F deretur. Non ergo ignoscis quod minus est, in quo majora miraris? Lubrica enim in omnibus hominibus & prona natura peccandi: lubrica etiam in bonis moribus licentia potestatis, & oblatio facultatis. Non enim distat ira regis ab ira leonis: sed qui stimulat illum & admiscetur, peccat in animam suam. Caveat ergo ne stimulet ali-

a Edit. Gill. in margine, ac Rom. in textu: *peccatum appareat; sobrium tamen* &c. At edit. Era. & eadem Gill. in corpore cum mss. omnibus, *peccatum appareat subreptum; tamen* &c. Quod quidem non malum sensum efficiet ita interpretanti: etiam cum appareat peccatum cuipiam obrepsisse; non tamen est cujuslibet sententiam ferre, sed judicis, nimirum Christi.

* Quandoquidem *pœna est noxæ vindicta* L. 131. Dig. Tit. de Verb. signif. col. 1835. recte consequitur inter utramque rem inveniri debere proportionem. Quapropter conditores legum varias pœnas variis criminibus adsignando, summopere ut hæ illæ responderent, prospexerunt. Sed hac de re in universum sapientissime præcipitur Tom. 3. Pand. ff. L. 48. Tit. de pœnis col. 1556. in hunc modum: *Perspiciendum est judicanti, ne quid aut durius aut remissius constituatur, quam causa poscit. Nec enim aut severitatis aut clementiæ gloria affectanda est: sed perpenso judicio, prout quæque res expostulat, statuendum est. Plane in levioribus causis proniores ad lenitatem judices esse debent: in gravioribus pœnis severitatem legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi.* Nec his absona tradit Horatius lib. 1. Serm. Sat. 3. ubi sic habet:

cur non
Ponderibus modulisque suis ratio utitur; ac res
Ut quæque est, ita suppliciis delicta coercet?

Et infra:
adsit
Regula, peccatis quæ pœnas irroget æquas.

b Edit. Era. *quam si peccatum iniquitas fecit. Igitur peccat* &c. Rom. at mss. duo, *quam si in peccatum incidat. Fecit igitur peccatum* &c. Gill. & ceteri mss. ut in textu.

aliquis potestatem, a Sensibus anima irretita corporeis, vitio se non possit exuere. Non ergo mirum si etiam David specie lapsus est potestatis: sed multo amplius admirandum, quod fidei contemplatione revocatur.

10. Videtis igitur quod potestas hæc sæcularis frequenter nihil prosit, & plerumque obsit; sæpe enim culpæ exitus in auctoritate est potestatis. Noli igitur quicumque es rex, de potentia & facultate præsumere; cor enim regis in manu Domini. Noli tibi de populorum subjectione blandiri? quia non salvabitur rex per multitudinem virtutis suæ, nec gigas salvus erit in multitudine virtutis suæ. Non enim in altis tabernaculorum fastigiis, pretiosoque tectorum culmine, sed super timentibus eum beneplacitum est Domino, & his qui spetant super misericordia ejus.

11. Lubricam igitur videmus ad vitia potestatem, nec tamen semper inflexam dixerim; quoniam regali potestate sublimem & David legimus cultus auxisse divinos, & Salomonem templum Deo consecrasse.

12. Nunc illud quod perstrinximus, adferamus, facultatem imperandi, incentivum esse peccandi; & secundum historiæ seriem prosequamur. Non adulterasset David alieni jus thori, & fœderati pacta conjugii, nisi nudam & lavantem mulierem de domus suæ interioribus vidisset. Et ideo bene scriptum est: *Non intendas* (Eccli. 25. 28.) *in mulieris speciem: & non concupiscas mulierem.* Ait alibi: *Ab omni irreverenti oculo cave.* (Ibidem 26. 14.) Nihil de continentiæ tuæ virtute præsumas. Etenim *fornicatio mulieris in extollentia oculorum, & in palpebris illius agnoscetur,* (Ibidem 12.) & ideo causam primo peccati fuge. Nemo enim diu fortis est. Neque fragili tantum, sed omni homini dicitur: *Non te vincat concupiscentia formæ*: (Prov. 6. 25.) si non vis vinci, non congrediare peccatis; ne de te vitia coronentur; *neque capiaris oculis,* (Ibidem.) *neque abripiaris palpebris.* Vilis tibi mulier [illegible]tur ad pretium, [a] sed fortis ad vitium; quia *mulier virorum pretiosas animas capit.* (Ibidem.)

13. Difficile est itaque ut quisquam libidinis irretitus illecebris, immunis evadat. Nec mea tantum hoc sententia difficile judicatur: sed etiam sancti Salomonis Proverbiis impossibile judicatum est, qui suo ductus exemplo ait: *Ligabit quis ignem in sinu, vestimenta autem non comburet? Vel applicabit quis super carbones ignis, pedes autem non comburet?* (Ibidem 27. & 28.) Cave ergo & tu ne intra sinum tuæ mentis ignem libidinis & amorem accendas; ne corporeum vestimentum illo animi consumatur incendio, ac perpetuitatem resurrectionis amittas: vel certe vestigium tuæ mentis uratur, si per libidinum faces tibi putaveris esse gradiendum. Nam qui uritur corde, comburitur corpore.

14. Omnibus igitur modis lascivæ mulieris vitandus occursus est. [b] Et ideo *prudentiam discipulam adquire tibi,* inquit, *ut te custodiat ab uxore aliena & fornicaria;* (Prov. 7. 5.) ne te laqueis labiorum suorum teneat obligatum, & criniculis erroris involvat. Itaque unde debeas cavere meretricem Propheta te docuit: (Ibidem 6.) ut a fenestra caveas hujus ingressus. A fenestra enim domus suæ intrat. Fenestra ejus, est oculus; & ideo ab omni irreverenti oculo cave; ne per fenestram introeat amor, libido penetret. Etenim mulier fornicaria illicit visu amatorem; & nisi petulantem obtutum mentis animique compescas, mors ingreditur per fenestram. Non est desidiosa petulantia meretricis, non otiosa lascivia, quæ facit juvenum volare corda; ut propriæ mentis nequeant tenere constantiam, & huc atque illuc fervido amore rapiantur. Cave ergo hujuscemodi mulierem, (Ibidem 10. & seq.) quæ pedibus non quiescit, foris errat, insidiatur per angulos, oculis ligat, verbis illicit, institis lectum intexit suum, & tapetis ab Ægypto stratis; neque enim de cogitatione divina, sed de sæculari illecebra adsumit ornatum: quæ merito virum suum dicit absentem; (Ibidem 19.) quoniam non potest adultera omnis Christum habere præsentem.

15. Vides igitur quantis rebus etiam sanctorum corda capiantur; & ideo ne mireris, si etiam sanctus David captus est. Vir quidem magnus, & qui allophylum immanem corpore, armis quoque bellicis inhorrentem fide vicerit: sed utinam se ipse vicisset, utinam sicut illum adversarium stravit, sic interiorem adversarium suum sternere ac superare potuisset! GRAVIOR est pugna ejus qui intus, quam illius qui foris dimicat.

16. Sed quid de solo David loquor? Accersamus etiam alios ad tractatum hujusmodi, ne imbecillitatem David magis, unius scilicet hominis putemus, quam corporeæ conditionis fuisse infirmitatem. Samson validus & fortis leonem suffocavit, sed amorem suum suffocare non potuit: vincula solvit hostium, sed suarum non solvit nexus cupiditatum: messes incendit alienas, & unius ipse mulieris accensus igniculo messem suæ virtutis amisit. Salomon templum Deo condidit, sed utinam

a Mss. plures, *sed ad vitium est*: Era. & Gill. *sed ad vitium appetibilis est*. Gill. in marg. ac Rom. edit. in corpore; sicut & ms. Theod. *sed fortis ad vitium*. Quæ lectio videtur aliis præferenda.

b Sic omnes mss. atque edit. Era. & Gill. Rom. vero *prudentiam, inquit, adquire tibi amicam*. Ad hanc quidem accedit Vulg. quæ habet, *prudentiam voca amicam tuam*; ubi LXX. scribunt, τὴν δὲ φρόνησιν γνώριμον περιποίησαι σεαυτῷ.

nam corporis sui templum ipse servasset! Verum ad ipsum a quo discessit, revertatur oratio. Triumphavit David in decem millibus: sed erravit in viginti & amplius millibus; & quia erravit, hominem se esse cognovit, confessus est culpam, veniam deprecatus est dicens ad Dominum: *Domine, ne in ira tua arguas me. Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum*. (Psal. 6, 2. & 3.) Si David infirmus, tu fortis es? Si Salomon lapsus est, tu immobilis? Si Paulus primus peccatorum, tu potes primus esse sanctorum? Ergo si erraverunt justi, erraverunt tamquam homines: sed peccatum suum tamquam justi agnoverunt. Si justi pœnæ atrocioris exceperunt sententiam, tu quemadmodum tibi spem impunitatis proponis, cum Scriptura dicat: *Si justus vix salvus fit, peccator & impius ubi parebit?* (1. Pet. 4. 18.)

17. Advertitis ergo, filii, quam plerumque etiam bonum propositum subruat causa mœchandi; & ideo causas ipsas primo fugere & vitare debetis. Non vis amore capi? Noli in speciem mulieris intendere; quia oculi tui cum viderint alienam, os tuum loquetur perversa, & jaces tamquam in corde maris, & sicut gubernator in magno turbine. Magnam enim faciunt tempestatem multitudines cupiditatum, quæ velut quodam in freto corporis navigantem hinc atque inde perturbant, ut gubernator sui animus esse non possit, [a] diem ac noctem caligine amoris ignorans.

18. Oculis igitur excitatur libido, sed ebrietate succenditur. Omnis enim ebriosus & fornicator, pauper fiet. Nec tibi de potentia blandiaris potandi. Noe ebriatus est, & qui non inebriatus est diluvio, inebriatus est vino. Sed ille naturam vini ignorabat, non enim ante potaverat: tu in illo didicisti cavere quid debeas. Lot per somnum deceptus est, & tu si non vis decipi, somnum mentis tuæ discute; ne ebrio illudat filius aut filia dormienti. Non pietas illic, sed ebrietas ridetur: nec pater illic, sed dormiens circumscribitur. Vis non aduri? Noli ad ignem accedere. Vis non præcipitari? Nutantia fuge, prærupta cave, caduca declina & labantia.

19. Vides igitur in illis qui justi esse meruerunt, non alteram fuisse naturam, sed alteram disciplinam. Post primi hominis lapsum, justamque sententiam, cum in uno carnis damnatus sit appetitus, VITIUM traxit conditio, infecit culpa naturam: sed naturæ ipsius vitium fides temperavit, & devotionis intentio mitigavit offensam.

20. Convertimini igitur ad Dominum gentes, scitote quoniam dominus Deus est: ipse fecit nos, & non ipsi nos. Scitote quoniam caro sumus & pulvis. Relinquamus ergo quæ fecimus, & ipsum nostri veneremur auctorem, qui vitam dedit, peccata donavit, qui solus potest dicere: *Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates vestras, memor non ero*. (Esai. 43. 25.) Magnus plane & misericors Deus, qui beneficium confert, nec beneficii munus exprobrat. Miramini quod David regem fecerit, victoremque multarum gentium? Sic servulos suos consuevit evehere. Non avarus munerum, nec beneficii parcus, nec gratiæ angustus & frugi: sed opulens largitatis, quos redemit a peccato, auget in præmio. Hæc adversum gentiles.

CAPUT IV.

Judæos perperam credentes David, qui obnoxius fuit peccato, vel Salomonem, cui dicta de Christo non conveniunt, esse filium Dei, redarguit: & pravam quorumdam hæreticorum de Filio Dei interpretationem confutat.

21. SEd quoniam tripartitam divisionem tractatus hujus polliciti sumus, unam adversus gentiles, aliam adversus Judæos, tertiam apud Ecclesiam: nunc contra Judæos videtur esse tractandum. Quid igitur nobis propositum sit recenseamus. [b] *Titulus*, inquit, *psalmi David intellectus, cum venit ad eum Nathan propheta: cum intravit ad Bethsabee*. (Psal. 50. 1. & 2.) Nempe historia hæc & adulterum David inducit & homicidam, & hunc vos, Judæi, dicitis esse Dei filium? Sed Deus virtutum est, non criminum. Et de hoc dicit Deus Pater: *Thronus ejus sicut dies cæli*; (Psal. 88. 30.) qui dolum fecerit, [c] peccata non vicerit? Et quomodo scriptum est: Nemo sine peccato, nisi unus Deus? (Luc. 18. 19) Si igitur non potest non esse Deus, qui Dei filius est, utique Dei filius arbiter justitiæ est, non obnoxius culpæ.

22. Qua autem opionione vel Dend Dei filium judicatis, vel Salomnem Psitatis? An quia scriptum est: *Deus judicium tuum regi da, & justitiam tuam filio regis*; (Psal. 71. 2.) & quia [d] titulus psalmi in Salomonem psalmum LXXI. dicit esse compositum? Sed quem Salomonem dicat, advertite. Salomon enim pacificus est, hoc habet interpretatio. Psalmus in eum dicitur, quem vere scimus esse pacis auctorem. Quomodo autem Salomon pacificus? Non hoc

a Edit. ac mss. aliquot: *die ac nocte caliginem amoris ignorans*. Melius mss. Theod. Dion. Colb & Maz. *noctem ac diem caligine* &c.

b Ita mss. omnes ac edit. Era atque Gill. Rom. autem, *Titulus, in finem psalmus David cum ingrederetur* &c. fatendum quidem hunc titulum ita legi in Psalterii exemplaribus quæ nunc exstant, sed cum olim magna fuerit in tituli psalmorum diversitas, a mss. & priscis edit. non discedendum.

c Rom. edit. sola, *peccata non vicerit, quomodo dicitur Filius Dei, quia scriptum est*.

d Eadem Rom. edit. *& quia titulus psalmi septuagesimi primi in Salomonem dicitur esse compositus*. Aliæ, ac mss. omnes ut in textu.

hoc Joab sanguis ostendit, quem inter altaria templi jussit occidi: non Adoniæ pœna, quem affinitatis regiæ reum perculit, nec matris obsecratione ab indignatione revocatus. Quomodo autem in Salomonem David filium existimas convenire quod scriptum est, quia *permanebit cum sole & ante lunam, in sæcula sæculorum*, cum ille brevis vitæ adeptus usuram, angustis terminis vivendi spatium transegerit? Quomodo autem de eo dicitur: *Dominabitur a mari usque ad mare*; cum ille intra Syriam constitutus, hoc est, intra unius regionis provinciam, circumscriptos fines habuerit imperii: solus autem Christus usque in orbis totius terminos suum propagarit imperium? Solus enim iste est, de quo bene psalmi series prophetavit, quia *reges Arabum & Saba dona adducent, & adorabunt eum omnes reges terræ: omnes gentes servient ei*. Hunc enim novimus gentibus universis & nationibus imperantem, incircumscripto imperio, interminata potestate. Non ergo Salomon Dei filius.

Psal. 71. 5

Ibidem 8.

Psal. 71. 10. & 11.

23. Sed qua ratione eum Dei filium putavistis? An quia sapiens fuit? Sed hic sapientiam postulavit, ut quam non habebat, acciperet: Christus ipse sapientia est, naturaliter in universum habens, quod in rebus humanis Salomon accepit per gratiam. Denique quod accipitur ex tempore, in tempore possidetur. Salomon enim sapientiam nec in principio sui habuit, nec in fine possedit. Neque enim habere se credidit quod poposcit; & postea aversus a Dei cultu, non quasi sapiens, sed quasi insipiens lapsus est, ut offenderet. Offendit in tantum, ut etiam quod meruerat, ammitteret. Cur igitur hunc Dei filium credidistis? An quia templum Deo condidit? Sed hinc Dominum & Deum non esse credere debuistis, quia scriptum est: *Nisi Dominus ædificaverit sibi domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam*. In vanum laboravit, qui ædificavit id templum, quod subjectus ignis exussit. An quia David patri ipsius dictum est: *Non tu ædificabis mihi domum .... sed cum tu dormieris, excitabo semen tuum post te; & ipse ædificabit domum nomini meo*. Verum ibi quoque templum non corporale, non materiale promittitur, neque enim Deus in manufactis habitat, sed templum est sancta Ecclesia, quæ utique non humana, sed cælesti virtute fundatur.

Psal. 126. 1.

Reg. 5. et 13.

24. Nam si præstantioris licet, sed humanæ tamen virtutis opera miremur, multos hujuscemodi reperimus, quos cum David & Salomone comparare possumus. Et ideo ubi operis æqualitas est, non est excellentia potestatis. Nec plures possumus dicere Dei filios, cum unum Dei filium legerimus; sed non ex beneficiis suis quæ in parentes nostros contulit, facienda est

A injuria Dei filio. Multi enim præclari viri: sed per unum Jesum Nave stetit, inquit, sol contra Gabaon. Videtis eum ultra David regis processisse virtutem; terrenis enim David, non sideribus imperavit. Videtis etiam solem ministrum esse; non dominum, qui etiam voci servierit humanæ. Stetit tamen, quia in Jesu & typum futuri agnoscebat, & nomen. Neque enim in sua virtute Jesus Nave, sed Christi mysterio cælestibus luminibus imperabat; de- B signabatur enim Dei filium in hoc sæculum esse venturum, qui mundani luminis occidentis & jam vergentis in tenebras, virtute divina differret occasum, lucem redderet, inveheret claritatem. Enoch quoque raptus est ad cælum: sed tamen ille raptus est, hic regressus. Raptus est ille, ne malitia mutaret cor ejus: hic ipsam malitiam sæculi hujus abolevit. Elias curru atque equis adscendit ad cælum: Christus C autem descendit e cælo, nec curru & equis, ut ille conscendit; quia ille aliter nequivisset: hic autem propria virtute remeavit. Helisæus in Jordane leprosum lavare præcepit, ut ab omni contagione mundaretur: hic in Jordane totum diluit mundum. Moyses ipse cui crediti sunt populi Judæorum, aquam divisit: & ille quidem divisit elementa; quia non divisit potentiam Trinitatis: separavit moles aquarum; quia Patrem non separavit a Filio.

Josue 10. 13.

D 25. Videtis quanti viri, & qualium documenta operum dereliquerunt. Quemadmodum igitur quos pares David regi vel Salomoni virtute cognoscitis, conditione impares judicatis, ut Salomonem David filium putetis ad Dei sedere dexteram? Præsertim cum ipse David evidenter de quo dictum esset, expresserit; neque enim de filio suo diceret: *Dixit Dominus Domino meo: sede ad dexteram meam*. Quomodo enim filium suum Dominum nominaret? Lex E prohibet, repugnat religio, abhorret fides, ut ad dexteram Dei omnipotentis mortalem hominem loces. Alius est ille qui sedet ad dexteram, qui corpus suscepit, non qui cœpit a corpore: qui ante luciferum genitus est, id est, ante omnium luminum claritatem; quoniam ipse creavit variorum luminum dignitates: nam Salomon utique post luciferum est. Salomon sacerdos non fuit; & ideo dici ei a Domi- F no omnipotente non potuit: *Ex utero ante luciferum genui te*: dici ei non potuit: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*; maxime cum illo tempore quo Salomon fuit, secundum ordinem Aaron, non secundum ordinem Melchisedech, fuerint sacerdotes. Adhuc enim sacerdotes sanguinem hircorum atque taurorum pro peccatis plebis & erroribus offerebant: postea vero quam Christus advenit, qui semetipsum pro salute obtulit mundi (ut

Psal. 109. 1.

Ibidem 3.

Ibidem 4.

quos

quos taurorum sanguis lavare non poterat, Christi sanguis ablueret) semetipsos cœperunt offerre pro hostiis sacerdotes.

26. Itaque una quæstione dominus noster Jesus Christus omnium hæreticorum ora sepsit, sacrilegia conclusit. Non solum enim Judæos, sed etiam photinianos, & arrianos & sabellianos hac redarguit quæstione; & ideo nobis (quoniam Judæos defecisse jam cernimus, & illam exsecrabilem perfidiam imminutam) jam de arrianis, qui non multum a Judæis differunt, photinianisque & sabellianis aliqua in istius quæstionis tractatu perstringenda sunt. Taceat ergo Photinus, qui Christum David filium, non Dei dicit; & taceat, damnatus voce cælesti. Quomodo enim dicit Christum filium David esse, cum ipse David
Psal. 109. 1. dixerit in libro psalmorum: *Dixit Dominus Domino meo: sede a dextris meis; donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Si David*, inquit, *dominum illum vocat, quomodo ejus filius est?* Luc. 20. 13. & 14. Non ergo David filius, sed Dei filius Christus. Taceat etiam sabellianus; & cum legit Dominum Domino dixisse, intelligat non eumdem & ipsum esse, qui dicit, & cui dicitur. Nec enim sibi Pater dixit: *Sede a dextris meis*; nec sibi dixit: *Ponam inimicos tuos*; & aliquando intelligant omnes eum Filium esse, qui a dextris sedet: & hanc distinctionem inter Patrem Filiumque custodiant, ut sit distinctio Patris & Filii, quod alius Pater, alius Filius; quia una in sede, una majestate potiuntur: & sedent, non pro discerniculo dignitatis, nec pro ordine potestatis, sed pro copula caritatis: unam Patris & Filii intelligant potestatem, in quo & Arrius conticescat, qui contraria Sabellio erroris urget vestigia. Audiat Dominum Domino dicere, audiat ad dexteram Patris Filium sedere; & desinat de sermone atque ordine hominum divinitati facere quæstionem. Nec argumentetur hic, quia Pater dicit, *sede*; legimus enim & alibi, etiam sine Patris dicto sedere Filium, sicut scriptum est: *Et sedet ad dexteram Dei*. Marc. 16. 20. Et alibi: *Amodo videbitis filium hominis sedentem ad dexteram Dei*. Matt. 26. 64. Ipse est enim cui dicitur, *sede*, qui filius hominis nominatur: audit quasi homo, sedet quasi Dei filius. Quid hac potest dici præcellentius potestate, quæ etiam carnem hominis ad dexteram Dei collocavit; & infirmum illud conditionis humanæ, postquam tamen Verbum caro factum est, divinitati copulavit æternæ?

27. Sed quid hoc est? Posteaquam Photinus obmutuit, Arrius conticuit, Sabellius vocem perdidit; adhuc tamen hæresim diversa contra Ecclesiam excitantem ora conspicio. Nam ecce Manichæus & Valentinianus, & omnis derivatio manichæorum in [a] eo telo nititur, quo alii sunt peremti; & fidei præjudicium, fidei testificatione molitur. Ait enim detestanda hæresis: Ecce negavit Christus filium se esse David; & ideo, inquit, credendum est quod non susceperit carnem. Luc. 20. 13. Quibus apertissime in ipso principio Evangelii Scriptura respondet, cum dicit: *Liber generationis Iesu Christi fili David*. Matth. 1. 1. Cur igitur aut alibi David filius dicitur, aut alibi David filius denegatur; nisi ut intelligas aliud esse secundum substantiam divinam esse filium, aliud secundum carnis susceptionem? Nam secundum substantiam divinam, Dei Filius est: secundum carnem, filius David. Itaque ubi generatio secundum carnem describitur Salvatoris, David filius nominatur: ubi vero plenitudo confessionis exigitur, cum designatur generatio Salvatoris, non vult se David filium, sed Dei nominari; [b] designatio enim majestatis ejus naturam interpretatur. Sed jam redargutis sævorum interpretationibus, ad Ecclesiam sermo vertendus est.

CAPUT V.

Confirmat rationes adversus Judæos atque gentiles adductas, & sermonem ad Ecclesiam convertit.

28. Verum quod sæpe titulum quinquagesimi psalmi repetimus, non præsumtionis, sed infirmitatis est exemplum. Uno enim die vel per angustias ingenii, vel per fragilitatem vocis omnem seriem non possum explere tractatus. Et ideo quoniam superiori die adversus Judæos noster sermo directus est, quos quidem eo usque documenta fidei subegerunt, ut Christus in cælesti solio collocaretur: quod utique in hominem non potest convenire. Neque enim alium nisi Dei Filium ad dexteram Dei sedere credibile est. Non alius utique nobis sedere ad dexteram Patris nisi Dei Filius, remotis omnibus ambiguis, æstimandus est. Rursus quoniam Scriptura habet: *Ex fructu ventris tui ponam super sedem tuam*; Psal. 131. 11. idem utique Dei Filius carnem ex Maria suscepisse credendus est, in qua prophetici fructus est ventris: ut vere successionem originis recognoscas, illumque Dei Fi-

[a] Edit. Era. & Gill. cum mss. Torn. Colb. ac Maz. *meo telo obnititur*: at potiorem existimamus edit. Rom. & Gill. ad marg. aliorumque mss. lectionem.

[b] Era. edit. *Designatam enim .... interpretatur tractatus apud Christianos*. Gill. cum mss. quinque Erasmo concinit, nisi quod in his legitur, *Designatio enim* &c. Sed editores Rom. bene advertere voces, *Tractus apud Christianos*, alicunde in textum irrepsisse. Certe quidem in mss. Dion. & Laud. Torn. & Theod. non inveniuntur.

Filium, factum postea filium hominis per susceptionem carnis, in Patris throno cælesti sedere non dubites. Neque enim Christus sedem aliquam regalem hoc habuit in sæculo, ut putes aliam sedem David [a] similem esse promissam; maxime cum ipse
Johan 18.36 dixerit Dominus: *Regnum meum non est de hoc mundo*.

29. Conclusi itaque undique, eo perfidiæ suæ tentamenta derivant, ut incredibile esse adserant, quod Deus susceperit carnem: qua ratione autem non potuerit suscipere, explicare non possunt. Quæro enim utrum impossibilitatis, an injuriæ causa existiment carnem a Deo suscipi nequivisse? Si impossibilitatis, aliquid ergo impossibile Deo: nihil enim est quod facere voluerit, & facere nequiverit. Superest ergo ut aut voluisse, aut noluisse doceatur. Quod autem majus indicium voluntatis, quam quod ipse dixit:
Esai.65.1. & 2. *Palam apparui non quærentibus me .... Expandi manus meas ad populum non credentem: & contradicentem?* Si ergo voluit & potuit, an putamus eum causa injuriæ noluisse? Et quam divinitas sui sentit injuriam? Expers enim est contumeliæ, neque subjecta nostris est passionibus; neque enim caro vel detrimentum divinitati adferre potuit, vel augmentum.

30. Qui tamen hoc objiciunt, quod Dei filius carnem suscipere non potuerit? [b] Si gentiles, qui deos suos (quoniam homines fuisse negare non possunt) humana specie visos esse testantur? An rex eorum, quem illi suis diis omnibus anteponunt, prodigiales formas potuit pro amore suscipere: Christus carnem hominis, quem ad imaginem sui fecit, atque illud præstantissimum opus suum suscipere pro mundi salute non potuit; & pulcrius illis videtur propter adulterium alieni thori, quam propter redemtionem omnium hominum speciem carnis adsumtam? Quod si Judæus hoc objicit, quomodo legit:
Esai. 7.14. *Ecce Virgo accipiet in utero, & pariet filium; & vocabitur nomen ejus Emmanuel*, quod est interpretatum, nobiscum Deus? Quomodo legit:
Esai. 53.6. *Ecce qui loquebar adsum?* Quomodo autem lectum adserit:
Osee 13.7. & 8. *Ecce sicut panthera .... & sicut ursus aporiatus occurram eis?* Dei ergo filius carnem suscipere non potuit pro redemtione omnium, cum ipsi negare non possint quod pro nostrorum supplicio peccatorum, affectum quemdam Deus ferinæ crudelitatis induerit; ut qui natura pius est & misericors, nostrorum tamen scelerum atrocitate commotus, adsumat in nos quamdam sævitiam bestiarum?

31. Sed jam quia & superiore die & hodie Judæis satis responsum arbitror, apud vos mihi, fratres dilectissimi, prophetici facti ratio præstanda est. Etenim cum primum legeretur hic psalmi titulus, quod venerit Nathan ad David, cum intravit ad Bethsabee, diximus plurimos serie historiæ hujus confundi: & ideo tractatum ejus adsumsimus tripertitum; divisionemque tractatus ita putavimus esse faciendam; ut apud gentiles lapsus conditionis non negaretur, correctio erroris adstrueretur: apud Judæos autem ideo lapsum esse sanctum David doceremus; ne amplius Judæorum perfidia claudicaret, eumque vel Dei filium desinerent credere, quem viderent communi conditione obnoxium fuisse peccato: [c] Christiani vero surgentis Ecclesiæ mysteria possint advertere. Tripertita ergo divisio facta est, una secundum naturam, alia secundum fidem, tertia secundum gratiam: nec infirmitas excludit a venia, & fides excusat a culpa, gratiam quoque promissam jam dudum sacramenta conciliant.

CAPUT VI.

Ecclesiam docet, cur David ac plerique alii Dominici generis auctores in errorem labi permissi sint: & ut inde facilius mysteria eruat, historiam homicidii & adulterii ipsius David recenset.

32. Peccaverit David ne totus mundus erraret: peccaverit sibi, ut nobis omnibus emendaret: postremo peccaverit in corpus suum (qui enim fornicatur, in corpus suum peccat) peccaverit in corpus suum, ut in Christi corpore redimeretur: ecce quem vix defendendum putabamus, jam cernimus prædicandum. Quis enim est qui nolit divina magis in se munera, quam humana opera prædicari? Arbitramur enim secundum Apostolum justificari hominem per fidem, sine operibus Legis: Rom. 3.28.
justificetur ergo ex fide David, qui per Legem peccatum agnovit; sed peccati veniam per fidem credidit: justificetur David, [d] quia in peccato ejus subrepto Ecclesiæ mysteria refulserunt.

33. Dicit aliquis, qua ratione & adulterium & homicidium commiserit Dominici generis auctor electus a Deo? Aliud dico: Talis auctor Dominici fuit corporis

a Ita edit. Era. & Gill. cum mss. Edit. autem Rom. *David semini esse promissam*. Sed non videre qui reposuere *semini*, subaudiendam esse vocem *sedis* hoc modo: *Davidis sedis similem* &c.

b Edit. Rom. *Si gentiles, cur Deos suos humana specie* &c. Aliæ edit. cum mss. in nostram lectionem consentiunt, nisi quod illæ habent, *cur deos suos*: sed quia hoc sensum non satis commodum efficiebat, Rom. edit. phrasim decurtandi locum dedit.

c Ita edit. omnes cum tribus mss. Alii autem legunt: *Christianis vero suggerentes Ecclesiæ mysteria possimus advertere*.

d Rom. edit. cum Vat. uno, & Theod. mss. *quia in peccato ejus surrectura Ecclesiæ mysteria*. Aliæ edit. ac mss. ut in textu.

ris eligendus. Quid est enim corporatio, nisi remissio peccatorum? Et ideo exsors peccati esse non potuit, ut divinam gratiam & exemplo præferret & nuntio. Denique ea dispositione Bethsabee & Thamar [a] inter auctores Dominici generis computantur: quarum altera adulterium fecit, altera commisit incestum. Ea dispositione & Achab & Jechonias, sicut Matthæus Evangelista descripsit, adnumerantur majoribus Christi; ut omnes homines redemturus, beneficium a suis majoribus inchoaret: [b] simul ne qui se subjecit usque ad corporis passionem, nobilitatem captasse immaculatæ originis videretur. Hominum enim ista jactantia est, alienam gloriam, non suam quærere; & tamen inter ipsos homines major virtutis, quam nobilitatis est gratia. Simul edendum exemplum fuit, ut intelligerent omnes majorum probra non posse posteris esse dedecori; quod unusquisque successionis maculam propriæ merito possit abolere virtutis. Vides quantos & quam graviter criminosos Dominicæ generationis series comprehendat, de quorum origine propter te nasci Christus non erubuit? Et hæc si credas, divinæ miserationis in te munera sunt, & hoc cælestis insigne est potestatis. Superabundavit enim peccatum, ut superabundaret gratia. Non fuerit igitur David exceptus a culpa, ut esset electus ad gratiam.

Matt. 1. 9. & 11.

34. Sed jam mysteria ipsius recenseamus historiæ, & ex ipsis Scripturarum fontibus hauriamus: atque ut omnem seriem mysteriorum introspicere possimus, textum ipsius repetamus historiæ. Sic enim in libro Regnorum meminimus expressum, eo quod David cum lavantem vidisset Bethsabee Uriæ uxorem, adamaverit: deinde domum venire præceperit, cum absens esset vir mulieris: non multo post maritum ejus reversum esse, nuntium belli, religiosum sane & devotum virum, qui belli tempore non putaverit sibi ingrediendam domum, cum socios bello videret intentos, nec domesticis in tabernaculis, sed in præliaribus tentoriis excubantes: postea jussu David in bella revocatum, sub ea præceptione, ut objiceretur adversariis bellatoribus, quo morte viri liberam copiam potiendæ mulieris rex haberet. Et hic nonnulla est peccati verecundia, & pudor culpæ, quod latebram quæsivit erroris; & injustæ necis non auctoritatem sibi jure regiæ potestatis adsumsit, sed invidiam declinavit. Culpam fatetur, sed tolerabilior est quæ premitur verecundia, quam quæ insolentia prædicatur. Mortuus est igitur Urias, bellatoribus objectus, sed postea iidem qui eum peremerunt, jussu David, expugnata urbe, sunt peremti. Hæc est historiæ series, in qua profunda licet spectare mysteria.

2. Reg. 11. & seq.

CAPUT VII.

Divino invocato Spiritu, incipit detegere mysteria, quæ sub David ac Bethsabee adulterio, nec non sub ipsius partu velabantur.

35. ET quoniam David non defendendum, neque enim meo eget auxilio, sed excusandum recipimus, vel potius prædicandum; ne in tanto mysteriorum profundo vacillem, justum est ut ejus ore utar, cujus utor historia. Utar igitur responsorio prophetico dicens: *Cor mundum crea in me, Deus, & spiritum rectum innova in visceribus meis.* Nemo enim sine Spiritus sancti infusione, tanta divini recessus potest spectare mysteria. Etenim si ille tantus propheta, Spiritus sancti petit sibi munus infundi, quid facere infirmus debeat; cum præsertim etiam Apostolus sanctus populi quoque se putet precibus adjuvari, ut aperiatur ei ostium ad loquendum mysterium verbi. O si mihi ostium illud Christus dignetur aperire! Pulsemus tamen; solet enim exaudire pulsantes, quia ipse dixit: *Pulsate, & aperietur vobis.* O si mihi se ipse reseraret, quia Christus est janua: ipse intus, ipse extra, ipse via quæ ducit, ipse vita ad quam contendimus pervenire.

Psal. 50. 12.

Luc. 11. 9.

36. Veni ergo, domine Jesu, & aperi nobis fontes tuos, ut bibamus de aqua, quam qui bibit, non sitiet in æternum. Vel si de fonte adhuc tuo haurire non possumus, dignare concedere ut de puteo saltem haurire possimus, unde potum Samaritanæ illi dubitanti adhuc mulieri polliceris. Et tu quidem de fonte omnibus polliceris, sed dubitantibus, ut illi Samaritanæ, fons tuus adhuc altus est puteus. Bibamus & nos aquam cælestium secretorum. Et quoniam ad fontem tuum meruimus pervenire, liceat nobis imaginem saltem mysteriorum videre cælestium.

Johan. 4. 13

37. Itaque, nisi fallor, per Prophetam Spiritum sanctum intelligimus: per adulteram autem licet Synagogæ fornicationes varias æstimare. Et ideo multo ante

eer-

a Edit. Era. atque Gill. & mss. aliquot, *matres auctores dominici* &c. Quidam alii mss. *matres auctoris* &c. Gill. vero in margine, ac mss. nonnulli cum edit. Rom nobiscum faciunt.

b Sic Rom. & mss. aliquot. Aliæ vero edit. *simul ne quis subjectus corporis passioni* &c. a quibus mss. plerique non procul abeunt. At quod edit. Rom. paucis interjectis, contra veteres alias, & mss. præfert: *Hominum enim ista jactantia est, non alienam gloriam, sed suam quærere*; non sane viderunt editores hanc sententiam per se verissimam, hoc loco absurdam esse, cum agatur de gloria in nobilitate majorum posita, quam multi quærunt avidissime, de propria sibi recte factis acquirenda nihil solliciti.

cernimus revelatum ex Spiritu sancto, & A
Gen. 49. 10. ex familia Judæorum (quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem) dominum Jesum esse generandum, qui quidem quasi Judæus ex adultera familia natus est, sed quasi immaculatus ex Virgine. Erat sub Lege, erat quasi sub viro familia Judæorum: abolenda fuit Legis observantia, ut veritas substitueretur & gratia.

38. Habemus unum mysterium: accipite & aliud; ita tamen ut memineritis B ex prima conceptione Bethsabee natum esse parvulum qui mortuus est, postea natum esse Salomonem: illum parvulum ex conceptione furtiva; istum vero Salomonem jam ex professione conjugii. Liquet igitur per David intelligi Prophetam, per Prophetam populum propheticum, ex quo & ex Synagoga primus ille qui natus est C (quoniam degeneraverat a majoribus suis per flagitia formatus; & per vitia concretus populus Judæorum ad resurrectionis æternitatem pervenire non potuit, nec in virum perfectum excrescere; sed in exigua sensuum parvitate, & quadam virtutis defecit infantia. At vero ille qui postea ex legitima conceptus est copula, populus Christianus, ille sapiens atque pacificus, hoc enim Salomonis interpretatione referatur, D ad incanam longævæ resurrectionis ætatem, atque ad regnum illud cæleste pervenit. Per illum autem populum Lex soluta, per istum gratia reformata est.

39. Accipite etiam tertium mysterium.
a Quod David [a] Hebræi excelsum dicunt, Latini humiliatum interpretantur. Quis
Philip. 2. 6. & seq. est autem vere humiliatus, nisi ille *qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed formam servi accipiens humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem?* E Hinc igitur est qui significatur David, excelsus per naturam, sed humiliatus per misericordiam: sublimis in divinitate, sed mitis in corpore. Itaque ubi humiliatus, ibi obediens. Ex eo enim nascitur obedientia, ex quo humilitas, & in eo definit. Cum enim obediens dicitur factus F usque ad mortem (mors autem non divinitatis, sed corporis fuit) non utique obedientia divinitatis fuit illa, sed corporis; nec humilitas majestatis illa, sed carnis. Itaque quantum ad susceptionem corporis spectat, apostolica lectio in quo Christi fuerit humilitas, declaravit: quod vero ad naturam spectat divinitatis, Evangelica lectione reseratum est: quam pio prosecuti estis adsensu, cum audiretis legi, dicente Dei Filio: *Ego & Pater unum sumus*. Johan. 10. 30. Unum enim divinitate sunt Pater & Filius: sed non unum sunt corporis sacramentum, & divinitatis æternitas. Nec solus tamen Apostolus humiliatum dixit esse Dominum, sed ipse quoque se humilem esse memoravit dicens: *Tollite jugum meum, quia leve est; quoniam mitis sum & humilis corde*. Matth. 11. 29. Et tamen non sola interpretatione, sed etiam manifesta appellatione signatum est; quia scriptum est: *Inveni David servum meum, oleo sancto meo unxi eum*. Psal. 88. 21. Et infra dicit: *Pater meus es tu*; [b] &, *Ego dicam illi: Filius meus es tu*. Ibid. v. 27. b Ergo David quem quærebamus, invenimus: servum quidem specie, sed Dominum veritate.

CAPUT VIII.

Quid domus regia, in qua deambulat David: quid nudatio & lavatio Bethsabee; quidve quod statim nuda visa amata sit, significet?

40. Hic ergo David intra domum deambulavit suam. Quæ utique domus est Christi, nisi illa de qua dicit: Quia *apud Patrem meum multæ mansiones sunt?* Joan. 14. 2. In illa ergo regia situs humanam conditionem nudam vidit, & miseratus adamavit. Erat enim adhuc nuda virtutum, quia per insidias serpentis genitalibus erat naturæ suæ [c] exuviis destituta. c 2. Reg. 11. 2. & seq. Neque enim verisimile videtur, ut ante domum regis mulier nudaretur, ante domum regis femina se lavaret: quasi locus lavacro opportuno alius esse non posset. Non quadrat, non congruit, non cum fide convenit: distat a vero, abhorret a sensu. Talem rex, tam petulantem, tam procacem horrere potuit, non amare. An illa, si non viro verecundari, nec regios saltem vereri potuisset adspectus? An illam, priusquam rex videret, nec ministri ejus arcere potuerunt?

41. Ergo si hoc cum fide non potest convenire: quæramus quæ ista sit nuda, videlicet humana conditio, omnibus vestimentis exuta naturæ, carens amictu immortalitatis, & innocentiæ spoliata ve-

a Mss. plerique cum edit. omnibus, *Hebræi dicunt*. Laud. Torn. & alii nonnulli restituunt vocem, *excelsum*: ad quam videntur respicere quæ infra sequuntur, *David excelsus per naturam, sed humiliatus per misericordiam*. Neutram tamen interpretationem uspiam reperimus, sed tantum *Davidem* hebræa significatione idem esse ac *dilectum*.

b Rom. edit. sola, &: *Ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ*. Forte voluerit auctor ad eum versum alludere; sed Era. Gill. ac mss. omnes nobiscum faciunt.

c Quidquid inter voces, *exuviis destituta*, & illas, *Quæramus quæ ista sit*, concluditur, in edit. Rom. prætermissum fuerat, cum in aliis omnibus edit. & mss. habeatur. Illorum autem verborum loco tantummodo reposita fuerant ista: *Vidit ergo David mulierem nudam lavantem se*. Manifestum vero est memoratas lineas idcirco fuisse ab editoribus Romanis resectas, ne veritas historiæ destrueretur. Verum cum hic auctor supra c. 2. n. c. 3. n. 7. 15. & 16. c. 4. n. 21. & c. 5. n. 31. facti veritatem expressissimis verbis adstruxerit, quis putet eum in tam paucis pagellis sibi adeo turpiter contradicere? Ita igitur hunc locum interpretamur, ut historiam quidem nequaquam neget, sed multo magis ad tendendum doceat ad historiæ animam, ut sic loquamur, id est, ad mysticam intelligentiam, quam ad ejus corpus, hoc est, litteralem narrationem. Qua etiam ratione loci complures ipsiusmet Ambrosii conciliandi sunt utpote lib. 1. *de Abraham* cap. 9. numerus 87. cum libri & cap. ejusdem numero 89. & lib. *de Joseph Patr.* c. 1. numerus 4: cum libri ejusdem capite 30. num. 13. Item lib. *de Tobia* c. 3. n. 57. & 58. cum ejusdem libri cap. 2. num. 70. & sequentibus. Videsis etiam præmissam a nobis huic tractatui Admonitionem.

lamine. Nudus est enim qui peccato nudatur & culpa. Denique ille primus nostri generis peccator, atque utinam solus, antequam peccaret, nudum se esse non sensit, postea quam peccavit, nudum se esse vidit; & ideo tegendum foliis putavit, quia nudum se esse cognovit. Factus est igitur ille sibi nudus, posteaquam factus est reus culpæ. IN ILLO nudata est omnis humana conditio, per successionem naturæ; non solum culpæ, sed etiam ærumnæ obnoxia. Ergo ille se nudum sensit & vidit: unde ita est omnis nostra conditio, ut qui se nudum putaverit, nudum & videat & sentiat. Denique qui divitias concupiscit, nudus est: qui contemnit, opulentus est. ADEO suus cuique sensus ærumna est, & sua cuique virtus expers injuriæ est. Ergo humanam conditionem primo per Legem sibi Christus in conjugium vindicavit, quam repudiavit postea. Unde & ait: *Quis liber repudii matris vestræ, quo dimisi eam?* (Isai. 50. 1.) Hoc igitur genere Christus familiam suam nudam vidit, & amavit; amat enim sanctam Christus animam. Denique amabat Jesus Lazarum & Mariam: amabat Christus Ecclesiam suam, quamvis nudam, quamvis nullo adhuc virtutum decore vestitam.

42. Denique ut sciamus propositæ disputationi Scripturarum seriem convenire, discamus Ecclesiam nudam, discamus quærentem, festinantem, & lavantem se ante domum Christi, quando baptizabat Johannes in Jordane dicens: *Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam: qui autem venit post me, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto.* (Matth. 3. 11) Ergo quando baptizabatur plebs in pœnitentiam, Christum utique domui ejus jam vicina quærebat, ut perveniret ad gratiam. Quærebat ergo a Johanne Christum Ecclesia dicens: *Annuntia mihi quem dilexit anima mea;* (Cant. 1. 6.) ipsum causam desiderii, ipsum causam lavacri sibi esse commemorans, sicut habes: *Fusca sum & decora, filia Hierusalem, ut tabernacula Cedar, ut pelles Salomonis.* (Ibidem 4.) Habes causam qua ratione se lavare gestiat, quia fuscam se esse commemorat. Nam quasi interroganti Johanni, qua ratione plebs multa concurrens gestiret lavari, respondit: *Fusca sum & decora, filia Hierusalem.* Quia fusca est, lavari desiderat: quia decora est, videri nuda non metuit. *Nolite, inquit, adspicere me, quia offuscata sum, quia non est intuitus me sol.* Ergo fuscamur, quando non videmur a Christo. sed quando videmur, albescimus. Vidit ergo eam ille cui nuda sunt omnia, & interna pectoris occulta esse non possunt; quia scrutator est cordis & renum: nihil huic tectum, nihil est involutum. Vidit Ecclesiam suam nudam, & vidit, & amavit. Vidit nudam dilectam, & quasi filius caritatis adamavit.

43. Videte quemadmodum videat, videte quemadmodum vocet. Non hic adulterii opprobria, sed mysteria castitatis sunt. *Tota es, inquit, formosa, amica mea, proxima mea, & reprehensio non est in te. Ades huc a Libano sponsa, ades huc a Libano, transibis & pertransibis a principio fidei.* (Cant. 4. 7. & 8.) Et bene a principio fidei. Ergo ubi fidem habes, adulterium timere non debes; fides enim conjugii est, fraus adulterii. Sed ut adesse possit a Libano, ante præmisit dicens: *Exsurge, veni proxima mea, formosa mea, columba mea, perfecta mea.* (Cant. 2. 10) Proxima, utique fidei desiderio: formosa, decore virtutis: columba, gratia spiritali. Pennæ enim columbæ deargentatæ æternam illam significant potestatem; & columbæ volatus sancti Spiritus præsentiam declaravit. Vocat igitur ad se eam Christus, ut veniat; quoniam spiritalibus jam pretiis dotata veniebat: *Quia ecce, inquit, hyems præteriit, imber abiit, discessit sibi, flores visi sunt in terra.* (Ibidem 11. & 12.) Videte quemadmodum sancta invitetur Ecclesia. *Hyems, inquit, discessit sibi,* ne hyemem nuda formidet, hyemem non temporis, sed infirmitatis, quæ agrum animæ fœcundum omniflore dispoliat. Est enim hyems non terreni solis, est hyems mentis, quando animo frigus illabitur, quando vapor animi evanescit, quando solvitur vigor sensus, quando nimius humor exundat & mentem gravat, quando interior caliginat adspectus. Et ideo ait Dominus: *Videte ne fiat fuga vestra hyeme vel sabbato.* (Matt. 24. 20) Bonum enim ut tunc dies judicii vel mortis adveniat, cum viget animi blanda temperies, cum cæleste mysterium serena luce resplendet, cum cor nostrum ardet in nobis. Tunc enim Christus est præsens, sicut testantur in Evangelio [a] Ammaon & Cleophas dicentes: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis in via, cum aperiret nobis Scripturas!* (Luc. 24. 32) Viget autem animus, quando etiam flos videtur in terris. Qui est iste flos boni odoris, nisi ille qui dixit: *Ego flos campi, & lilium convallium?* (Cant 2. 1.) De quo & in Esaia scriptum est: *Et exiet virga [b] de radice Jesse, & virga ex radice adscendet, & flos ex virga exiet.* (Esai. 11. 1.) Radix utique familia Judæorum est, virga Maria, flos Mariæ Christus, qui quando

a Codex Torn. *duo discipuli:* alii & edit. omnes, *Ammaon & Cleophas*. Sic etiam nuncupatur ab Ambrosio tum alibi, tum maxime *in Comment. in Evang. Lucæ* cap. 24. qua de re plenius ibidem differemus.

b Rom. edit. cum mss. aliquot; *de radice Jesse, & flos de radice ejus adscendet:* quæ lectio etiam LXX. & Vulg. auctoritate confirmatur. Era. tamen Gill. & plures mss. habent ut in textu.

do nostra resplendet in terra, & in agro animæ redolet, vel in Ecclesia sua vernat, nec frigus possumus timere, nec pluviam veri, sed exspectare judicii diem.

44. Et ideo Ecclesia ut hunc florem videret, omni studio festinabat, sicut ipsa testatur dicens: *In cubili, in noctibus quæsivi quem dilexit anima mea: quæsivi eum, & non inveni: vocavi eum, & non exaudivit me. Exsurgam itaque,* [a] *& introibo in domum, in forum, & plateas, & quæram quem dilexit anima mea. Quæsivi, & non inveni eum..... Invenerunt me custodes qui circumeunt civitatem, me percusserunt, & tulerunt pallium a me.* Videtis quemadmodum quærat quem desiderat invenire, ut non timeat vulnerari. Sed hæc vulnera non metuenda sunt, sed optanda; quia vulnera caritatis sunt; [b] sicut ipsa dicit: *vulnerata caritate ego sum.* Bona caritatis vulnera. Denique utiliora vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici.

(Cant. 3. 1. & seq.; Cant. 5. 7.; Ibidem 8.)

CAPUT IX.

Eamdem materiam prosequitur, ostenditque Ecclesiam Christo, qui velatam Synagogam despexerit, nudam placuisse: tum ejusdem ad illum inquirendum ardorem describit; ac demum Legis solutionem in Uriæ nece adumbratam explicat.

45. MErito ergo nuda, quia pallium perdidit: aut fortassis ideo nuda, quia nonnumquam virtutis est opertum non habere pectus, cor non habere velatum. Denique velatam illam, hoc est, Synagogam, quæ habebat velamen in lectione veteris Testamenti, quod modo revelatur, quoniam in Christo evacuatur; velatam, inquam, Synagogam Christus despexit & sprevit; unde hodieque velamen super cor Judæorum est positum. [c] At vero ea quæ tota ad Dominum mente convertitur, nuda est atque perspicua. Cum enim quis conversus fuerit ad Dominum, velamen auferetur; ut gloriam Dei speculantes videre possimus. Denique etiam alibi nudam esse virtutis indicium est, quia scriptum est: *Exui tunicam meam, quomodo induam eam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?*

(2. Cor. 3. 13. & seq.; Cant 5. 3.)

46. Quam igitur tunicam exuerit, & non invenerit quemadmodum induat eam, de Scripturis, si possumus, revelemus. Est enim quædam tunica corporalis, sunt cupiditatum quædam intexta velamina; & ideo interdum melius est nudum esse corpore, quam corde velatum. Unde etiam Paulus nos admonet exspoliari multo esse melius quam supervestiri, dicens etiam alibi: *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, induite novum qui renovatur in agnitione, secundum imaginem ejus qui creavit eum.* Ergo quæ exspoliata est, & pedes lotos habet; & ideo quæ lavit, nescit quemadmodum inquinari possint. Obliviscitur enim per gratiam, quod hauserat per naturam. Magnus igitur hic & justus amor mulieris ante David regiam se lavantis.

(Coloss. 3. 9. & 10.)

47. Verum non solum lavit, sed etiam vocavit; ut in eodem accepimus libro, dicente sancta Ecclesia: *Veni, frater meus, exeamus in agrum, requiescamus in castellis, diluculo surgamus in vineas, videamus si floruit vitis.* Non solum igitur lavat, sed etiam Christum ad se venire provocat & invitat dicens: *Tibi dabo ubera mea.* Nec sua tantum, sed etiam nova ac vetera pollicetur, sicut habes: *Nova & vetera, frater meus, servavi tibi.* Et quasi amoris impatiens quærit adminiculum alicujus, a quo Christus rogetur ut veniat. Videte æstuantem, videte desiderantem. *Quis dabit,* inquit, *te, frater meus, lactantem ubera matris meæ?* Et qua ratione quærat, & qua gratia invitet, & quemadmodum possit tenere, demonstrat: quemadmodum foris morantem exspectet, ostendit: & ut domum suam ingrediatur, implorat dicens: *Inveniens te foris osculabor te, adsumam te, & adducam te in domum matris meæ, & in secretum ejus quæ concepit me.* Vides quemadmodum nuda sit, quæ non potest tectum habere secretum intemeratæ utique naturæ, secretum intimæ conscientiæ, non designatum aliqua temeritate vitiorum. Hortus enim clausus est Ecclesia sancta, & immaculata virginitas; quæ ideo hanc gratiam meretur a Christo, quia Verbum Dei quæsivit, desideravit, invenit, advigilans ante ostia sapientiæ, sicut ipsa dicit: *Beatus vir qui audierit me, & homo qui vias meas custodierit, advigilans meis ostiis quotidie, custodiens postes mei introitus. Exitus mei, exitus sunt vitæ.*

(Cant. 7. 11. & 12.; Ibidem.; Ibidem 13.; Cant. 8. 1.; Ibidem 2.; Prov. 8. 34.)

48. Sic Ecclesiæ suæ Christus speciem concupivit, & paravit sibi eam uxorem adsciscere. Sed quia erat sub Lege (sub Lege enim Petrus, Johannes, ceterique apostolici viri) prius nos observantiæ corporalis vinculis relaxandos putavit. Quamvis enim Lex religiosa, Lex justa, sicut

a Ita mss. omnes, atque edit. Era. & Gill. Rom. vero, *& circuibo civitatem.* Certe hanc ejus lectionem LXX. atque Vulg. stabiliunt, a qua nec multum recedit Ambrosius lib. *de Isaac & Anima* cap. 5. num. 38. ubi habet, *& quæram in civitate.*

b Sic Rom. edit. & mss. aliquot: Era. vero & Gill. cum aliis cod. manu exaratis: *sicut ipse dicit; Vulnerata caritatis ego sum.* Minus bene, cum hæc Ecclesiæ tribui manifestum sit.

c Edit. Era. atque Gill. *At vero eam quæ tota ad Dominum mente convertitur, ut gloriam Dei speculantes videre possimus, Christus suscepit atque amplectitur.* At Rom. edit. & mss. cod. habent ut nos supra.

Uriæ persona inducitur, qui tam religiosus & castus fuit, ut regressus e bello uxorem non recognosceret, nec intraret ad eam; [a] tamen quia Urias in David, hoc est, viro humili, copulam cognovit Ecclesiæ, a Synagogæ conjunctione discedens, locum futuris nuptiis præparavit. Unde & Johannes typum accepit Legis, qui quamvis esset ex Patribus, parari vias Domini nuntiavit & Ecclesiæ copulam prophetabat; & ideo occisus inducitur, ut defectum legitimæ observationis ostenderet. Lex enim & prophetæ usque ad Johannem. Ergo jam Urias occisus est in typo Legis, ut Synagoga Legis laqueis solveretur; quoniam quæ sub viro est mulier, vivente viro ligata est legi: si autem mortuus fuerit vir, soluta est a lege viri. Igitur vivente viro, vocabitur adultera, si juncta fuerit alteri viro: si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri; ita ut non sit adultera si fuerit cum alio viro. Ergo non [b] adultera humanæ conditioni, quæ licet sub Lege fuerit, tamen abolita quodammodo observantia Legis, in gratiam vindicata est.

49. Legis autem observantiam non Christus abolevit. Unde & Uriam non David occidit, sed occidi a bellatoribus passus est: hoc est, profanari ritum observantiæ ex Lege venientis, per incursionem barbarorum & captivitatem Judæorum passus est Christus. Denique Urias, lux mea dicitur. Quæ autem Christi lux, nisi Lex & Evangelium? *Si enim crederetis Moysi, crederetis & mihi; de me enim ille scripsit.* (Johan. 5. 46.) Quia lux Christi in Lege præcessit, cujus postea in Evangelii gratia quasi [c] in heptamyxo spiritu universa mundi hujus implevit. Hinc ergo Legi carnem sustulit vel Ecclesiam & sibi junxit: cujus Legis lumen populus hostilis imminuit, quando Legis sancta violavit. Imminuta ergo lux Dei est in populo Judæorum; quia cæcitas ex parte in Israel contigit, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel salvus fieret.

CAPUT X.

Renovata adtentione, altius mysterium in adulterio Davidico latens, nimirum Verbi divini cum humana natura conjunctionem scrutatur.

50. Superest adhuc & quartum mysterium, quod, quæso, placidis accipiatis auribus, & mentem nostram, non verba pendatis; non enim in verbo est re- A gnum Dei, sed in virtute. Adulterium factum est, & homicidium factum. Hoc est quod dictum est ad Prophetam: *Sume tibi baculum nucinum.* (Hier. 1. 11.) Et alibi virgam nucinam legimus, per quam intelligimus jus quoddam & summam prophetiæ, quæ more nucis foris amara in cortice, dura in medio testa, tenera intus est & fructuosa. Etsi igitur in historia amariora auditis, in typo dura cognoscitis; sperate tamen in mysterio fructuosa. Adulterium, inquam, in B typo salutis est factum; non enim adulterium omne damnandum est. Denique ad Prophetam dictum est: *Vade, accipe tibi uxorem fornicariam.* (Osee 1. 2.) Dominus hoc jubet cum ea quæ fornicata fuerit, esse conjugium: cujus conjugii, ut supra diximus, partus est Christus. Namque filio qui ex fornicatione est natus, a Domino nomen impositum est Jezrahel, quod divina est generatio. (Supra cap. 9. hujus libri.) Si ergo pia illa copula fornicariæ, et- C iam ista utique pia societas adulteræ copula est. Sed illa de Judæis. De divinis autem non audeo, licet pium, adulterium nominare; ne quem vel sonus sermonis offendat, licet sensus venerationis in promtu sit: quod potest tamen cautius dici, etsi non expressius, ex disparibus copulis contubernium pium factum est, cum Verbum caro factum est. Non sunt enim legitima consortia divinitatis & carnis: nec ut quodam fœdere conveniunt naturæ, caro D animæ & anima carni, ita etiam divinitas & caro justi servant quodammodo thori legem. Suscepit carnem Deus, adsumsit animam, per inusitatam nec legitimam incarnationem consortium fecit esse legitimum, ut sit Deus omnia in omnibus.

51. Denique ut scias esse mysterium, interpretare vocabula. David enim accipis in typo Christi, Bethsabee filia sabbati, aut filia plena, vel puteus dicitur juramenti. Quid igitur expressius, quam E quod filia sabbati caro Christi est; quia misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub Lege? Eadem plena, quia in passione ejus Legis est plenitudo, vel quia plena gratia Spiritus sancti. Jesus enim plenus Spiritu Sancto regressus est a Jordane. Eadem etiam puteus juramenti, hoc est, religionis & fidei. Et bene puteus; quia flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hanc ergo adsumens sibi Deus F Verbum, copulam fecit esse legitimam: quod mysterium illæ nuptiæ designarunt, quæ sunt in Canticis canticorum, quibus Christo Ecclesia, & spiritui caro nubit. Et ideo circumcursabat & quærebat ubi-

a Ita edit. omnes, ac pauci mss. Codex Torn. *tamen ubi Uria interfecto, David, hoc est, vir humilis copulam cognovit Ecclesiæ.* Theod. *tamen ubi veri David, hoc est, viri humilis copulam cognovit Ecclesia.* Alii quatuor, *tamen ubi Urias David, hoc est, viri humilis copulam cognovit, Ecclesia* &c.

b Rom. edit. *adultera humana conditio*: aliæ duæ ac mss. omnes: *humanæ conditionis*: nec male, si vocem *adultera*, de Ecclesia dictam intelligas. Rursus ibidem edit. Era. & mss. duo: *tamen oblita est Legis quodammodo* (mss. *quemadmodum*) *observantia Legis in gratiam* &c.

c Mss. aliquot, edit. Era. ac Gill. in margine *in heptamyxo septiformi spiritu*. At glossema est. Non dubium autem quin alludatur ad candelabrum veteris Legis, in quo erant lucernæ septem, quibus septiformis gratia sancti Spiritus designabatur.

ubique Dei Verbum, quia vulnerata, quia nuda, quia adultera in omnibus, etsi immaculata in Christo, quærebat caro misera redemptorem.

52. Hanc sibi Christus junxit, ut immaculatam redderet: hanc sociavit, ut auferret adulterium. Et quia sub Lege erat, moriendum fuit, ut liberaretur a Lege, ut per illam mortem velut quoddam Legis & carnis matrimonium solveretur. Mortua est igitur in Christo caro, ut nos mortificati Legi per corpus Christi, sicut Apostolus dixit, essemus alterius qui ex mortuis resurrexit, & passiones cupiditatesque carnis, & cogitationes peccatorum quæ per Legem erant in membris nostris, in illa morte morerentur: nos autem soluti a lege mortis, quasi nova Christi copula, in novitate spiritus resurgeremus.

Rom. 7. 4.

53. Et tamen qui Legem in Christi carne solverunt, eamque putaverunt esse violandam, omnes jussu David a bellatoribus interemti sunt. Quo indicio ostenditur id, quod posteriora docuerunt esse signatum, quod eorum qui Christum interfecerunt, nullus evaserit; idque evidentissime revelatur, eos quos ante mortem adsumserat Jesus, sicut Judæos, perisse parvulos & informes: eos vero quos post mortem adscivit in numerum filiorum, regno esse servatos. Unde juxta hoc mysterium convenit quod primus in Judæis fuerit partus infirmus; ut postea in Christianis fieret fructus æternus.

CAPUT XI.

Parabola Nathan proponitur, atque ad sensum moralem, moxque ad allegoricum traducitur.

54. SED jam ad nuntium transeamus. Nam superioribus diebus tractatus nobis de illo invidioso adulterio & homicidio David prophetæ fuit, decursisque mysteriis non solum nihil quod condemnaretur; sed etiam quod laudaretur, invenimus. Nunc tractatus incipit esse de nuntio quem decursi psalmi titulus jam sæpe repetitus ostendit. Sic enim est: [a] *Psalmus David intellectus, cum venisset ad eum Nathan propheta, cum intrasset ad Bethsabee.*

Psal. 50. 1.

55. Itaque & hæc pars historiæ retexenda est, quæ hujusmodi est. Dives, inquit, & pauper intra unam erant civitatem. Diviti multa armenta, multæ oves: pauperi una ovis, quæ de pane & vino pauperis alebatur, & in sinu ejus requiescebat. Venit hospes ad divitem: dives neque de armento suo, neque de gregibus suis aliquid abstulit, sed unam ovem pauperis occidit. Hoc ubi cognovit David: Morietur, inquit, vir ille, & restituet quadruplum. Respondit illi Nathan: Tu es. Deinde aperuit ei cæleste mandatum, dicens mandasse Dominum quod multa illi bona, id est, opes regias, sublato de pastorum numero, contulisset, quodque in eum suam misericordiam profudisset; & ideo quoniam peccato exasperasset Dominum, abducenda ejus omnia, rapienda ab hostibus, depopulandam domum. Tunc ait ille: *Peccavi*. Et respondit Nathan: Quoniam peccasse te confiteris, remittet tibi Dominus peccatum: sed filius tuus qui natus est ex Bethsabee, morietur. Hoc filio ægrotante, David flevit, humi jacuit, cilicio se operuit, jejunavit: ubi mortuum cognovit, surrexit, lavit, cænavit, alios consolatus est.

2. Reg. 12. 1. & seq.

56. Videte quam multa. Primo omnium, quod Deus pius & misericors est, & quæ nobis adversa contingunt, pro pretio nostri erroris excipimus. Didicimus igitur captivitatem pretium esse peccati; hæc enim decernitur pœna pro crimine. Deinde illud advertimus quod regum lapsus, pœna populorum sit. Sicut enim eorum virtute servamur, ita etiam errore periclitamur. Unde optandum est nobis, ut regem gloriosum atque perfectum habere possimus. Nos ergo qui regem volumus habere perfectum, Dominum nolumus habere perfectum? An vero illi possunt velle hominem esse perfectum, qui Deum nolunt esse perfectum? Illud etiam breviter textus operatur historiæ, ut advertamus quam cito veniæ spes secuta sit. Non mediocre autem, quod Nathan denuntiavit ei, hoc est, inferior propheta. GRAVIS enim verecundia pudorque delicti, ab inferiore reprehendi. Videtis quod culpa gratiam minuat. Sciebat Nathan, quod David nesciebat: adeo caligabat animus obumbratus quadam nube vitiorum. Deinde hic est Nathan, qui in superioribus David acceptum Domino prophetavit; ut doleret eodem redarguente peccatum, quo prophetante, meritum fuerat prædicatum.

57. Sed jam mysterium requiramus. *Duo*, inquit, *viri erant in una civitate, unus dives, & alter pauper*. Quis est hic dives aut pauper, nisi forte unus populus Judæorum, & alter populus Christianus? Ille dives in Lege, dives eloquiis Dei sibi creditis, dives prophetiis, dives oraculis: hic vero pauper. Sed nolite hanc refugere paupertatem, quam sequitur regnum cælorum. Scriptum est enim: *Beati pauperes spiritu; quoniam ipsorum est regnum cælorum*. Bo-

2. Reg. 12. 1.

Matt. 5. 3.

a Rom. edit. sola: *Psalmus David in finem*. Sed magnam fuisse olim in Psalteriis titulorum diversitatem jam supra observatum ad calcem. pag. 711.

Bona paupertas, quæ quod habuerit, non A amittit. Bona paupertas, quæ si thesauros non habet pecuniæ, habet tamen thesauros scientiæ atque sapientiæ. Nolite, filii, quasi vilem despicere paupertatem. Psal. 33. 7. *Iste pauper clamavit, & Dominus exaudivit eum*. Nolite quasi magnis invidere divitiis: *Divites eguerunt, & esurierunt*. Sed si Ibidem. 11. vultis habere bona, Dominum quærite: *Inquirentes enim Dominum, non deficient omni bono*. Ergo nolite recusare omnem pauperem. Pauper erat Petrus, & quem do- B naret, nummulum non habebat: sed pretiosiorem omni pecunia donabat salu- Luc. 16. 19. & seq. tem. Pauper ille erat Lazarus in Evangelio: sed ille qui ante in ostro dives jacebat & purpura, optabat post exitum vitæ, stillante digito pauperis refrigerari. Quamvis ille ostro superbus regio & purpuratis vestibus vulnera pauperis dives fastidiosus horruerit, tamen in infernis locatus optabat eo loci fuisse quo Lazarus. C Quo loco lectio non videtur pecuniarum divitem pauperemque describere; sed eum pauperem, qui pro fide & devotione vulnera corporis non horruerit, famem jejuniumque toleraverit.

58. Cum igitur haberet populus Judæorum in suis gregibus plurimas copias hostiarum; tamen unam oviculam quam populus ille pauper habebat, eripuit, gloriosæ illam subjiciens passioni. Vis scire Esaia 53. 7. quam ovem? *Sicut ovis ad victimam ductus* D *est*, qui pane pauperis alebatur, & potu pauperis utebatur, & in sinu pauperis dormiebat. Nostris enim utebatur alimentis, in nostri pectoris gremio quiescebat. Nam in Judæorum sinu quiescere se non posse memoravit dicens: *Filius hominis non* Luc. 9. 58. *habet ubi caput suum reclinet*.

59. Et venit hospes, inquit, ad virum illum divitem. Quis est iste hospes, nisi miserabile peccatum? Etenim culpa in hunc mundum tamquam hospes intravit, alie- E na nostræ & peregrina naturæ. Itaque non de suis gregibus hostiam obtulit; sed accepit oviculam pauperis, & occidit illam. Cujus quidem passio licet quibusdam [a] ad sacrificium salutare profecerit; tamen videtur illis sui fuisse furoris alimentum, & cibus culpæ, incentivumque peccati. Denique Judas panem accepit a Christo; & tunc magis repletus est diabolo; quia non accepit ex fide, qui F tam hospitali Domino proditionem parabat.

60. Et iratus est David ad illum virum. Diximus quod per Prophetam Judæorum populus declaratur, & ideo sub hac figura se ipsum condemnat. Dignus est morte vir ille qui fecit hoc, & oviculam restituet in quadruplum, hoc est, periturum populum Judæorum, sed cumulatioribus bonis fruiturum populum Christianum; quia præstabilior est præsentibus status qui ex resurrectione debetur.

61. Propositum mihi fuit, ut meminisse dignamini, adversus eos qui homicidium adulteriumque sancti David arguendum putant, qualicumque meo respondere sermone; & ita favore vestræ unanimitatis tractatus nostri cursus evasit; ut prædicandus ore omnium videretur, quem putabamus non posse defendi. Sed quoniam nostro vir sanctus auxilio non indiget, jam ipse vobis pro se loquatur, & factum suum ipsius dicta defendant.

CAPUT XII.

David peccatum suum Deo confitetur, composito psalmo L. cujus hic versus aliquot explicantur: imprimis quæ sit magna misericordia, quæve multitudo miserationum, inquiritur; tum docetur, solum Deum iniquitates nostras delere, quæ cum latere non possint, exemplo David sunt confitendæ. Demum arrianos in manichæorum impietatem recidere planum fit.

62. MIserere, inquit, *mei, Domine, secundum magnam misericordiam tuam*. Psal. 50. 3 Nova, nisi fallor, fratres carissimi, conjunctio ista sermonis, ut magna misericordia diceretur. Non facile alibi lectum memini: & ideo quæ [b] sit magna misericordia, non facile dixerimus. Legimus tamen magnam Dei virtutem. Et ideo considerantes quæ magna sit virtus, conjicere poterimus, quam misericordiam magnam voluerit designare. Legimus enim in sancto Hieremia: *Quis es Domine? Tu fecisti cælum & terram, in magna virtute tua, & brachio excelso*. Hier. 32. 17. Virtus ergo magna cælum fecit. Quæ est virtus magna; Patris, an Filii? Magna utique Patris virtus est, ipse enim per Filium cælum fecit & terram, sicut habes; *In principio fecit Deus cælum & terram*. Gen. 1. 1. Sed tamen & Filius magna virtus est. Nam cum virtutem 1. Cor. 1. 24. Patris Filium legeris, sicut habes Christum Dei sapientiam atque virtutem, utique cum virtus Patris Filius sit, magna virtus est Filius. Quemadmodum igitur omnipotens denegatur, quem fatemur magnam Dei esse virtutem? Hæc igitur magna virtus cælum fecit; quia cælum fecit & Filius, sicut habes; *Omnia per ipsum facta sunt*. Johan. 1. 3. Ergo si & Pater fecit & Filius uti-

a Codex Theod. pro *ad sacrificium*, solus legit *ad sacrarium*. Et quatuor vocibus interjectis, Era. ac Gill. *illis fuisse furatum alimentum*. Cod. Torn. *illis sui furti alimentum*. Rom. edit. & mss. Theod. *ille sui fuisse furoris augmentum*. Melius sex Gallicani cod. quos secuti sumus.

b Sic edit. Era. & Gill. cum mss. fere omnibus. Rom. vero, & mss. Theod. *Quæ sit magna misericordia debemus advertere. Nam etsi magnam misericordiam non facile legerimus* &c. At quæ hic addita sunt, nobis potius videntur conjectoris cujusdam periphrasis, quam auctoris ipsius vera locutio.

utique facti unitas operationis indicat unitatem. Non ergo operatio Patris & Filii discrepat. Si autem una operatio, una utique operationis potestas, & majestas una factorum est. Hæc de Patre & Filio.

63. Quid ergo silemus de Spiritu, præsertim cum Scriptura nos divina non patiatur silere? Dat enim locus opportunissimum testimonium ad Sancti Spiritus unitatem cum Patre & Filio comprobandam, ut ejus quoque operationem ab opere Patris & Filii dissociare nequeamus. Legimus enim magnam virtutem Patris esse, quod cælum fecit: magnam virtutem etiam Filium esse, quoniam cælum fecit; nec solum fecit, sed etiam firmavit: *Verbo* enim *Domini cæli firmati sunt*. (Psal. 32. 6.) Ergo si & fecisse & firmasse cælum magnæ virtutis est, etiam Spiritum sanctum a majestate magnæ virtutis separare non possumus; quia scriptum est: (Ibidem.) *Et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum*. Namque cum cælum fieret & terra, superferebatur Spiritus; de quo alibi ait propheta David: (Psal. 103. 30.) *Emitte Spiritum tuum & creabuntur*. De (Psal. 8. 4.) De quo etiam alibi dixit: *Quoniam videbo cælo tuos, opera digitorum tuorum*. Non enim corporalibus digitis Deus cælum fecit & terram; sed Spiritus gratia septiformis, illo videlicet digito de quo habes in Evangelio: (Luc. 11. 20.) *Quod si in digito Dei ejicio dæmonia*. Hunc enim digitum alibi Spiritum dixit, sicut habes: (Matt. 12. 28.) *Quod si in Spiritu Dei ejicio dæmonia*. Si igitur Spiritus Dei digitus est, quoniam brachium Dei Filius est, utique Spiritus cooperatus Patri & Filio per unitatem operationis cælum fecit & terram. Ideo enim digitum Filius nuncupavit, ut tamquam unius corporis, ita divinitatis exprimeret unitatem. Itaque si magna virtus cælum condidit, utique magna sapientia cælum condidit: quia scriptum est: (Ps. 104. 24.) *Omnia in sapientia fecisti*.

64. Didicimus igitur quæ magna sit virtus, colligamus nunc quæ magna sit misericordia. Si magna virtus cælos fecit, & magna misericordia debet esse de cælo, & magna justitia debet esse de cælo; justitia enim de cælo prospexit, & misericordia venit e cælo. Magna ergo facta misericordia; quia *Verbum caro factum est, & habitavit in nobis*. (Johan. 1. 14.) Ergo magna virtus cælos fecit, magna virtus cælos inclinavit, sicut legimus: (Ps. 17. 10.) *Et inclinavit cælos & descendit*. Quo ostenditur numquam divinitatis suæ exsors fuisse Dei Filius, nec cum inter homines versaretur; quoniam etsi suscepit quod non erat, non destitit tamen esse quod erat. Itaque cum dicitur; *Et inclinavit cælos & descendit*, [a] non tam videtur de cælo descendisse, quam ipso descendisse cum cælo. Nam cum Pater Filium alloqueretur in terris situm, Angeli ministrarent, non tam mutasse videtur sedem Dei Filius, quam transtulisse. Ergo didicimus magnam esse misericordiam.

65. Itaque si magna misericordia est descendisse de cælo, quæ sit multitudo miserationum distinguere atque intelligere debemus. Sequitur enim: *Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam*. (Psal. 50. 3.) Non enim idem significat uterque versiculus: sed illud ad Incarnationem refertur, hoc vero quod sequitur, ad eas referendum videtur quas Dei filius in carne suscepit injurias: quia jejunavit, quia esuriit, quia flevit, quia vapulavit, quia crucifixus, quia mortuus, quia sepultus est. Hæc enim carnis, non divinitatis insignia sunt. Et necessarium fuit, ut ærumnarum multitudinem miserationum multitudo depelleret, profutura nobis Dominicæ certamine passionis.

66. Non enim sua peccata delebat; quia peccatum nullum fecerat: sed quia peccatum factus est, nostra erant delenda peccata, sicut David dixit: *Dele iniquitatem meam*. Quid est *dele*? Videamus hoc verbum; non enim otiosum est. Denique & alibi ait: *Ego sum qui deleo iniquitates tuas; & memor non ero*. (Isai 43. 25.) Sunt profecto alte impressa quædam conscientiæ nostræ ulcera delictorum, & quædam mentium nostrarum animorumque vibices, quæ errorum nostrorum obducuntur ulceribus. Habet ergo culpa charactêres suos & apices, quibus proditur: quod non ingenio nostro affingimus, sed prophetica auctoritate signamus. Scripta est ergo; & ubi scripta sit vide: [b] *In pectore*, inquit, *cordis tui*. (Hier. 17. 1.) Hoc est, ibi scripta est culpæ series, ubi etiam forma virtutis; non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Sed quæ bona sunt non atramento scribuntur, sed spiritu Dei vivi, quæ autem vitiosa, graphio ferreo & ungue adamantino. Talis propemodum scriptura, qualis est pœna peccati. Scribitur illa graphio ferreo, hoc virga ferrea coercetur, sicut scriptum est: *Reges eos in virga ferrea*. (Psal. 2. 9. Psal. 44. 7.) Alia est illa virga recta, virga regni tui: hæc supplicio coercet noxios, illa innoxios gubernat imperio. Ergo scripta est culpa: videamus ubi. Non foris, sed intus in corde tuo & in pectore tuo. Sicut enim prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo: sic infidelibus in ipso corde exprimitur figura peccati, & erroris effigies. Intus igitur est culpa, intus & virtus. Et ideo Dominus: *Sentio*, inquit, *de me virtutem exisse*; (Luc. 8. 46.) ut ostenderet quæ bona sunt, de interiore proce-

[a] Edit. Era. Gill. ac Rom: *non tam videtur cælos inclinasse, quam ipse de cælo descendisse*. Sed mss. quinque locum nobis restituerunt.

[b] Gill. in margine & edit. Rom. in contextu: *In tabulis, inquit, cordis tui*. Aliæ vero edit. atque omnes mss. *In pectore* &c. Vide Nobilium ad hunc locum.

cedere; & contra quæ mala sunt, de interiore prodire. Matt. 15. 11. *Non enim quod intrat*, inquit, *in os, coinquinat hominem: sed quod exit de ore*. De corde enim tuo cogitationes procedunt; & ideo cave ne de corde tuo malæ cogitationes prodeant, quæ te posteriore tempore arguant & accusent. Non enim Deus testimoniis ad revincendum te argumentisque indiget: tua te ipsa culpa accusat & prodit.

67. Deinde bene in hoc psalmo David Psal. 50. 5. dicit: *Et delictum meum contra me est semper*. Væ enim mihi quod latere cupio, & latere non possum! Quomodo enim latebo, qui inscripta in pectore meo gero meorum indicia delictorum? Nudabitur in illo judicii die uniuscujusque pectus, testimonium reddente omnibus conscientia sua, & invicem accusantibus cogitationibus, aut etiam defendentibus, in die C qua judicabit Dominus occulta hominum. Quis pudor ille, cum prodi omnibus cœperit quod putabamus occultum; cum aperire se cœperit uniuscujusque imago delicti, ut unusquisque sui criminis serie revincatur? Quis pudor cum illum quem despicabilem in hoc sæculo judicabas, videris esse prælatum; illum servum tuum, illum quem juxta sæculi hujus astutias D ineptum & inhabilem arbitrabaris, simplicitatis suæ divitiis cognoveris honoratum? Ergo dum vivimus, confugiamus ad eum qui potest delere peccatum. Nec vereare quod * graphio ferreo scriptum est, & ungue adamantino; hic enim portas ferreas adamantinasque confregit: nec timeas culpam fateri.

68. Confessus est David, agnovit ini- E quitatem suam, agnovit errorem; & ideo Ibidem. ait: *Quoniam iniquitatem meam ego agnosco*. II. Tim. 1. 5. David agnoscit, & tu non agnoscis? David fatetur, & tu negas? Paulus se nocentem clamat, & tu innocentem te asseris? Non est igitur maximus erubescendi locus, quando cum plurimis peccati mixta consortia sunt; si sequamur tamen studium corrigendi. Neque rursus paveas, ne culpæ confessio teneatur ad pœ- F nam. Bonus enim & misericors Deus non solum culpas ignoscere confitentibus, sed etiam præmia corrigentibus impertire consuevit; si tamen unusquisque sibi donari Esaia 43: 26. petat, quod intelligit non latere. *Dic ergo iniquitates tuas, ut justificeris*. Dei vox ista est volentis ignoscere: Dei vox ista est promittentis, quod tuum velit delere peccatum.

69. *Tibi peccavi*, David dicit, *& malum coram te feci*. Hoc est, etsi homines non vident, sed tu vides: etsi homines me di- A judicare non possunt, quia participes delictorum sunt; tu tamen judex es singulorum, quia expers es delictorum. Quamlibet in corde intimo cogitationes noxiæ lateant, coram te tamen sunt, qui potes dicere: *Quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Matt. 9. Nempe Christus hoc dicit. Qui ergo novit quid in corde sit scriptum, potest delere quidquid in corde conscriptum est. B Cui se fateatur noster David non solum in se ipso, sed etiam in primo homine peccasse, dum præcepta divina temerantur.

70. Quo licet advertere, fratres dilectissimi, quemadmodum omnes hæreses, dum se impugnant, in se recurrant. Itaque arriani dum Patris & Filii separant potestatem, in eum furiose exitum disputationis incurrunt, ut cum manichæis eorum concurrat assertio; illi enim dicunt alterum Deum esse veteris, alterum novi Testamenti. Quam profanam assertionem Ecclesia sancta condemnat, quæ unum Deum legit; quia *unus Deus Pater* I. Cor. 8: 6. *ex quo omnia, & nos in ipsum; & unus Dominus Jesus per quem omnia, & nos per ipsum*. Utique omnipotens potestas & una Patris & Filii declaratur; ut nec Patrem a novi Testamenti gratia secernamus, nec rursus ab instauratione mundi Filium separemus.

71. Denique [a] consideremus utrum idem Deus utriusque sit conditor Testamenti. Nempe omnes in primo homine peccavimus, & per naturæ successionem, culpæ quoque ab uno in omnes transfusa successio est. In quem ergo peccavi, in Patrem, an in Filium? Utique in eum qui mihi credidit, quod non servando peccavi. Mandatum est homini, ut ab Gen. 2. 17. omnibus gustaret quæ erant in paradiso, sed lignum scientiæ boni & mali non tangeret. Adam ergo in singulis nobis est. In illo enim conditio humana deliquit, quia per unum in omnes pertransivit peccatum. Video summam mihi creditam; video quæ prævaricationis æra contraxerim, dum vetita & interdicta degusto. Hinc debeo commissæ sortis usuram; quia creditum mandatorum cælestium fœnus intemerata fides servare non potuit.

72. Agnovimus creditum, agnoscamus etiam creditorem. Creditoris nempe jus est ut exigat & relaxet; & ideo idem relaxat, qui jus habet exigendi. Cum igitur in Evangelio Christus dixerit mihi: *Remissa sunt tibi peccata tua*; nonne eumdem Luc. 5. 20. intelligo dominum sortis, quem arbitrum veniæ recognosco? Aut si Pater credidit, & Filius relaxavit, non per unitatem, ut

* Non obscurum est adludere Auctorem ad illa Hierem. c. 17. *Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo, in ungue adamantino*, ut Vulg præfert. Hæc autem verba cum desiderentur in LXX. Interpret. necesse fuerit ut Auctor, si quidem Ambrosius ille sit, aut ejus suppar ætati, ea citaverit ex alio Interpr. aut forte ex versione communi, quæ variæ olim legebatur, & in quam non pauca ex aliis versionibus fuerant congesta. Consule etiam, si vacat, super hoc loco Nobilium.

a Ers. & Gill. cum parte mss. *consideremus utrumque unus idem Deus*. Edit. Rom. cum alia parte ut in textu.

ut nos dicimus; sed, ut arriani adserunt, per distantiam potestatis: alius ergo Deus credidit, alius relaxavit? Unde incurrunt, ut manichæorum perfidiam non evadant. Deinde unum dicendo bonum Deum, advertant quos laqueos dementiæ suæ incidant. Si bonus est, qui credidit, quomodo non est bonus, qui relaxavit? Ergo cum illis partem habeant arriani, [a] in quorum adsertionem perveniunt. Nec mirum si is qui semel deviare cœpit a vero, nexibus se alieni erroris involvat.

72. Et ideo una est sententia, quæ hæreticorum omnium machinas destruat, ut unius potestatis, majestatis atque virtutis Trinitatem esse credamus; [b] & ideo quod Filius fecit, non separemus Patrem; nec ab eo quod Pater mandavit, Filium segregemus. Ita enim fiet, ut non alterum Deum veteris, alterum novi Testamenti inducamus: sed per unitatem potestatis & Filius in Patre, & Pater intelligatur in Filio; & Filius teneretur in Patre, & Pater relaxet in Filio. Nam & Pater dimittit peccatum: Filium dimisisse jam diximus.

73. Accipite quia dimittit & Pater. *Dimitte*, inquit, *nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*. Utique ex persona nostra hoc Filius Patris dicit. Nec ideo dicit, quasi dimittere ipse non possit: sed ideo dicit, ut tu unitatem potestatis intelligas. Matt. 6. 12.

74. Denique si auctoritatem quæris in Filio: *Iam vos*, inquit, *mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis*. Dimittit sermone, dimittit imperio: sed cum ratione dimittit dicens: *Vade, & postbac vide ne pecces*. Habes auctoritatem, quia vetera donavit: habes judicium, quia futura præscripsit. Iohan. 15. Iohan. 5. 14.

a Ita edit. Era. ac Gill. quibuscum faciunt mss. excepto quod nonnulli habent: *cum quorum adsertione perveniunt*. Unde forte Rom. edit. & ms. Theod. *cum quorum adsertione conveniunt*. Sed potior videtur nostra lectio, cum haud dubie auctor ad id respiciat, quod supra dixerat, omnes hæreses in se invicem recurrere.

b Edit. Era. ac Rom. *& ideo quod Filius fecit, non separemus a Patre* &c. Gill. & ms. Theod...... *non separemus Patrem*. At verum istius loci lectionem mss. aliorum consensui debemus.

ELENCHUS
MANUSCRIPTORUM NEC-NON EDITORUM CODICUM
ad quos exacta & castigata sunt ea sancti Ambrosii opera
quæ in hoc primo volumine comprehenduntur.

LIBRI HEXAEMERON

COLLATI SUNT CUM MSS.

Vaticanis, seu variantibus lectionibus e Vaticana bibliotheca excerptis.
Corbeiensi alias, nunc Sangermanensi, scripto litteris Longobardicis, & annos plus minus 800. præferente.
Corb. altero, nunc etiam Sangerm. sed recentioris manus.
Sangerm. tertio non remotæ etiam antiquitatis.
Thuaneo alias, nunc Colbertino annorum circiter 700.
Colb. altero, annorum non amplius 400.
Victorinis duobus, annorum etiam non multo amplius 400.
Regio uno adhuc ævi recentioris.
Dionysiano uno annorum, ut videtur, 500.
Carnutensi, nimirum e monasterio sancti Petri in Valle, uno litteris Longobardicis ante 800. annos exarato.
Bigotiano uno annorum, uti videtur, plusquam 600.
Gemeticensi uno ann. circiter 500.
Benigniano uno, hoc est, e monasterio S. Benigni Divionensis, eleganti, atque annos 800. præ se ferente.
Remigiano uno, id est, e monasterio sancti Remigii apud Remos, annorum similiter 800.
Cœnomanensi uno, sive monasterii sancti Vincentii Cœnom. ætate non multo inferiore scripto.

ITEM CUM EDITIONIBUS.

Amerbachii vulgata Basileæ anno 1492.
Erasmi apud cl. Chevallonium, Parisiis an. 1529.
Joh. Gillotii apud Guil. Merlin &c. Parisiis an. 1568.
Cardinalis Felicis de Monte alto, apud Domin. Basam Romæ an. 1579.
Ejusdem Cardinalis excussis Parisiis, an. 1603. 1614. 1642. & 1661.

Porro cum ferme ad easdem edit. quilibet hujus voluminis tractatus sint castigati, ipsarum in posterum recensionem prætermittemus.

LIBER DE PARADISO

COLLATUS EST CUM MSS.

Vatic. seu variant. lection. de quibus supra.
Claromontano, seu e collegio Lud. Magni, uno an. 800.
Thuan. nunc Colb. uno ann. 800.
Colb. alio annorum circiter 500.
Bigot. uno ann. ferme 600.
Laudino, seu Canonicorum reg. sancti Laudi Rotomagensis, uno ann. ad summum 300.
Gemet. uno ann. circiter 600.
Michaelino, seu e monasterio sancti Michaelis in periculo maris, uno ejusdem ætatis.
Remensi, sive Ecclesiæ B. Mariæ apud Remos, uno, quem cum eidem Ecclesiæ Hincmarus archiepiscopus dederit, scriptum ante annos 800. dubium non est.
Remig. uno annorum circiter 400.
Theodericensi, seu e monasterio sancti Theoderici prope Remos, uno ann. 500.
Benign. uno ann. 800.
Tornacensi, seu e monasterio sancti Martini Tornacensis, uno ann. etiam 500.

LIBRI DE CAIN ET ABEL

CASTIGATI SUNT AD MSS.

Vatic. duos optimæ notæ.
Benign. unum ann. 800.
Floriacensem, seu e monasterio sancti Benedicti ad Ligerim, unum antiquæ manus.
Laudinum unum recentiorem quidem, sed satis emendatum.

LIBER DE NOE ET ARCA

RECENSITUS EST AD MSS.

Vatic. duos, ut supra.
Corb. nunc Germ. unum ann. circiter 800.
Colb. unum ann. fere 500.
Mazarinum e bibliotheca regia, non sane perantiquum, sed accuratissime exaratum.
Tornacensem unum ann. 500.
Longipontinum, seu e monasterio Longipontis ordinis Cistert. unum ann. etiam circiter 500.
Valliclarensem, seu e monasterio Vallis-Claræ ord. quoque Cistert. unum ejusdem similiter ætatis.

LIBRI DE ABRAHAM

COLLATI SUNT CUM MSS.

Vatic. seu lection. Vat. ut supra.
Corb. nunc Germ. uno ann. 800.
Colb. uno ann. circiter 500.
Mazar. nunc regio ann. non amplius 300.
Reg. alio, valde imperfecto, nec ætatis remotioris.
Vallic. uno annorum plus minus 500.
Long. uno ejusdem ferme antiquitatis.
Theod. uno etiam ann. circ. 500.
Torn. uno similiter æquali superioribus.

LIBER DE ISAAC ET ANIMA

CASTIGATUS EST AD MSS.

Vatic. de quibus supr.
Thuan. unum, nunc Colb. ann. 800.
Colb. alium ann. paulo minus 500.
Bigot. unum, etiam ann. circ. 600.
Ebrulphensem, seu e monasterio sancti Ebrulphi, unum non multo inferioris ætatis.
Remig. unum annorum ut minimum 400.
Theod. unum ann. 500.
Torn. unum ann. etiam 500.
Long. unum, & Vallic. unum ejusdem antiquitatis.
Joyacensem, hoc est, e monasterio de Joyaco Cistert. ordinis, unum annorum amplius 400.

LIBER DE BONO MORTIS

COLLATUS EST CUM MSS.

Vatic. ut supra.
Thuan. nunc Colb. uno ann. 800.
Colbert. alio ann. prope 500.
Regiis duobus ann. amplius 400.
Bigot. uno ann. circ. 600.
Pratellensi, seu e monasterio sancti Petri de Pratellis, uno ann. pariter 600.

Mi-

Michael. uno ejusdem propemodum ætatis.
Albiniano, hoc est, e monasterio sancti Albini Andegavensis, uno bonæ antiquitatis.
Cœnom. uno ejusdem notæ.
Floriac. uno ævi non inferioris.
Remig. uno ann. circiter ann. 400.
Theod. ann. amplius 500.
Torn. uno. Long. uno. Vallic. uno. Joyac. etiam uno: qui omnes sunt ejusdem fere antiquitatis.

DE JACOB ET VITA BEATA

RECENSITUS EST AD MSS.

Vatic. seu variantes lectiones, ut supra.
Thuan. nunc Colb. unum ann. 800.
Colb. alium ann. fere 500.
Victor. unum ætatis paulo antiquioris.
Bigot. unum ann. plusquam 600.
Remig. unum ann. ut minimum 400.
Theod. unum ann. 500.
Tornac. unum propemodum ejusdem ætatis.
Long. unum, Vallic. unum, Joyac. unum, etiam ann. circ. 500.

DE FUGA SÆCULI

CASTIGATUS EST AD MSS.

Vatic. seu variantes lectiones, de quibus supra.
Thuan. nunc Colb. unum ann. 800.
Colb. alium ann. ferme 700.
Colb. tertium & quartum, ann. circ. 500.
Vict. unum ann. amplius 600.
Bigot. unum ann. haud minus 600.
Pratell. unum ann. etiam circ. 600.
Fiscanensem unum ann. 500.
Ebrulph. unum ætatis non inferioris.
Albin. unum optimæ notæ.
Remig. unum ann. circ. 400.
Theod. unum ann. 500.
Torn. unum æqualis ætatis.
Alnetinum, hoc est, e monasterio B. M. de Alneto Cistert. ord. unum, anno circ. 500.
Vallic. unum ejusdem similiter ætatis.

DE JOSEPH PATRIARCHA

COLLATUS EST CUM MSS.

Vatic. seu var. lect. de quibus supra.
Corb. nunc Germ. uno ann. 800.
Germ. alio ann. 400.
Colbert. uno ann. circ. 500.
Fulientino, seu e monasterio S. Bernardi Paris. uno etiam ann. non minus 500.
Ebrulph. uno, Michael. uno, Albin. uno } ejusdem ætatis.
Benign. uno ann. 800.
Laudunensi, sive insignis Ecclesiæ Laudunensis, uno ann. 700.
Theod. uno, Torn. uno, Vallic. uno } ann. circ. 500.

DE BENEDICT. PATRIARCHARUM

CASTIGATUS EST AD MSS.

Vatic. seu variantes Lectiones de quibus supra.
Corb. nunc Germ. unum ann. 800.
Germ. alium ann. 400.
Regium unum, Full. unum, Ebrulph. unum, Michael unum, Albin. unum, Theod. unum } ann. circ. 500.

Tornac. unum ann. 500.
Laud. unum ann. 700.
Benign. unum ann. 800.

DE ELIA ET JEJUNIO

COLLATUS EST AD MSS.

Vatic. seu variantes lectiones, de quibus supra.
Thuan. nunc Colb. uno ann. 1000.
Colb. alio ann. circ. 500.
Germ. uno ann. 500.
Victor. uno ejusdem ætatis.
Michael. uno ann. circ. 600.
Laudun. uno ann. ferme 700.
Tornac. uno ann. 500.
Valliluc. seu e monasterio Vallis Lucentis Cistert. ord. uno ejusdem ætatis.

DE NABUTHE JESRAELITA

RECENSITUS EST CUM MSS.

Vatic. seu variantes lectiones, de quibus supra.
Thuan. unum, nunc Colbert. ann. 1000.
Thuan. alterum, nunc etiam Colb. sed recentiorem.
Colbert. tertium ann. amplius 500.
Colb. quartum ejusdem ætatis.
Clarom. unum ann. 800.
Mazar. unum, nunc Reg. ann. 300.
Dionys. unum ann. 500.
Pratell. unum ann. plusquam 600.
Gemet. unum ætatis haud multo inferioris.
Laudinum unum, sed recentiorem.
Michael. unum ann. circiter 600.
Albin. duos ejusdem aut supparis ætatis.
Vindocinensem unum, hoc est e monasterio SS. Trinitatis Vindoc. ann. circ. 700.
Remen. unum ab Hincmaro datum, proindeque ann. ut minimum, 800.
Remig. unum sat bonæ notæ.
Laudun. unum ann. circ. 700.
Theod. unum, ann. amplius 500.
Benig. unum ann. 800.
Tornac. unum ann. 500.
Pontiniacensem, seu è monasterio Pontin. ord. Cistert. unum, ann. circiter 500.
Carolilocensem, seu e monasterio Caroliloci ejusdem ord. Cistert. unum, ætatis etiam non inferioris.

LIBER DE TOBIA, NECNON LIBRI DE INTERPELLATIONIBUS JOB ET DAVID

COLATI SUNT CUM MSS.

Vatic. seu variant. lect. ut supra.
Thuan. nunc Colbert. uno, ann. 1000.
Colbert. alio, Victor. uno, Dion. uno, Tornac. uno } ann. circ. 500.
Laudun. uno ann. 700.

Hos autem tractatus ab invicem propterea non disjunximus, quia iisdem in manuscriptis continentur.

APOLOGIA DAVID PRIOR,

COLLATA EST CUM MSS.

Vatic. seu variant. lectionibus, ut supra.
Thuan. uno, nunc Colb. ann. 1000.
Colbert. aliis duobus ann. circ. 500.
Reg. uno ann. circ. 500.
Mazar. nunc Reg. uno ann. 300.
Corb. nunc Germ. uno ann. 800.
Victor. uno ann. circ. 500.
Dionys. ejusdem aut supparis ætatis.
Audoeniano: seu e monasterio S. Audoeni Rotoma-

genſis uno, ann. 600.
Albin. duobus melioris notæ.
Cænom. uno bonæ antiquitatis.
Laudun. uno ann. circ. 700.
Remig. uno ann. 400.
Theod. uno ann. circ. 500.
Benign. uno ann. 800.
Tornac. uno ann. circ. 500.

APOLOGIA POSTERIOR

CASTIGATA EST AD MSS.

Vatic. ſeu variantes lectiones de quibus ſupra.
Regium unum ann. circiter 500.
Mazar. unum ann. 300.
Colbert. duos }
Victor unum } ann. circ. 500.
Dion. unum }
Laud. unum ann. circ. 700.
Theod. unum circ. 500.

INDEX
LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ
IN HOC VOLUMINE EXPOSITORUM.

Genesis.

Index Locorum

23. Pro-

Index Locorum

CIV.

P R O V E R B I O R U M.

E C C L E S I A S T I S.

S A P I E N T I Æ.

E C C L E S I A S T I C I.

E S A I Æ.

H I E R E M I Æ.

in

INDEX
RERUM ET SENTENTIARUM.

A

B

C

Dan

Index Rerum & Sententiarum.

D

E

Eccle-

F

G

H

I

L

M

pli-

N

O

P

Index Rerum & Sententiarum.

Tactu

Index Rerum & Sententiarum.

T

V

X

Z

IN-

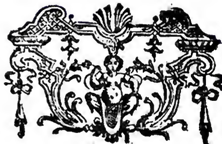
INDEX

VERBORUM, SENTENTIARUM,

Dogmatum difficiliorum, & rituum veterum quæ in notis explicantur.

Male

Index Verborum Sententiarum.

VARIA

VARIÆ
QUÆDAM LECTIONES

inter omissas non contemnendæ.

In libros Hexaemeron.

COl. 4. C. Cod. aliquot, *neque in fumo*. Ibidem Rom. edit. cum 1. mſ. *cognitione dignatus*.

Col. 5. D. Carn. cod. *Sensuum corporis prævenisse*.

Col. 12. F. Mſſ. 2. *Quod æquali situ*. Rom. edit. *Quod æquali momento*.

Col. 16 B. Gemet. & Cro. *Ve terræ avium pennæ*.

Col. 23. E Dion. & Colb. 2. *Ut separata rerum natura*.

Col. 24 E. Mſſ. aliquot ac Rom. edit. *secunda prioribus*.

Col. 31 B. Corb. & Carn. *In Deo qui me confirmat*.

Col. 30. F. Vet. edit. ac mſſ. aliquot. *Divino præstitus arbitrio*

Col. 35. B. Rom. edi. *Nullus nubibus imber erumpit*.

Col. 35. C. Omnes edit. *erupturo eliserint*.

Col. 40. C. Omnes edit. cum paucis mſſ. *Desinant ergo urbis, qui dialectici ... negotio solent, accentus*.

Ibid. E. Ambr. & Erf. cum mſſ. nonnullis. *Quæstiones alios adferunt*.

Ibid. Edit. omnes & mſſ. aliquot. *Ad cujus tostus Domini imperio derivata est*.

Ibid. F. Omnes edit. & quidam mſſ. *Aut secundum naturales cursus*.

Col. 41. C. Quidam mſſ. *quod in superficie ejus æqualitas sit*.

Col. 42. B. Edit. cum paucis mſſ. *divisa est in profundo*: melius reliqui mſſ. *a profundo*, id est, ab imo ad summum.

Ibid. F. Dion. cod. *atque eductus in sinus suos fomites*.

Col. 43. D Rom. edit. *Plerique etiam Balticum septentrionale & Caspium*, &c.

Ibid. F. Eadem edit. *Continua a Pontico mari*, &c.

Col 45. A Omnes edit. *Quis deinde colligat*. Sed in cunctis mſſ. deberus negatio.

Ibidem D. Vet. edit. cum paucis mſſ. *Ut sit utilis, fitrabilis*. Rom. .. *sulcabilis*.

Col. 46. A Mſſ. aliquot melioris notæ, *Velut sonoræ composita*.

Col. 49 F. Edit. cum paucis mſſ. *Profundum Dei consilium*. Cod vero plures & potiores vocem *consilium* non agnoscunt.

Col. 51. B. Edit omnes, *Faventis populi frequens domum*, &c.

Col 51 F. *Sed totum ex toto exprimunt*, deest in 5. mſſ. optimæ notæ, *ex toto*.

Col. 52. C. Edit. Gill. ac Rom. *Aliis ergo a feminas*.

Col. 58. F. Edit. omnes. *Floribus immixta teneris*.

Col. 59. C. Eædem edit. *suavitatis seu gratia est*.

Col. 61. F. Mſſ. aliquot, *commendandisque fastigiis habilis*.

Col. 62. A. Rom. edit. cum paucis recentioribusque mſſ. *O ornamenta fastigii, quæ quasi*, &c. Melius aliæ cum reliquis...., *qui quasi*, &c. Syllepsis enim est in voce *ornamenta* per quem apostoli significantur.

Col. 64. A Rom. edit. sola, *quælibet animorum passiones*.

Col. 66. D Mſſ. non pauci & vet. edit. *Si radices alat*.

Col. 68. E. Colb. 1. & Vict. *u. ea ratione incrementum*. &c.

Col. 71. C. Edit. ac pauci mſſ. *oculis ejus insideat*. Reliqui, *insidas*. non male, nisi scribere malueris, *insidas*

Col. 74 C. Edit. quædam Parif. *Sed Deus propter Dæmonem*, &c.

Col. 75. A. Omnes edit. *luce sinuatur*. Contra mſſ fere ad unum, *luce insinuatur*; compositum loco simplicis.

Col. 76 F. Edit. Amerb. & Parif. nonnullæ cum mſſ 4. *qua lumine superstitur*. minus commode.

Col. 77. B. Mſſ. aliquot, *flentibus oculis*.

Col. 82. E Carn. Ben. & alii nonnulli, *Dies procul nobis est*.

Col. 90. A. Mſſ. aliquot, *sagacitatis*, alii nonnulli, *sortilegæ artis*: plures, *sagæ artis*; Edit. *magicæ artis*; quod eodem recidit.

Ibid. D. Nonnulli mſſ. *& quinta decima die signo salutis*.

Col. 91. F. Quidam mſſ. *sed nihil creatura deliquit*.

Col. 92. A. Mſſ. non pauci, *vigor aliquis virtutis*.

Ibid. C. Mſſ. aliquot, *videntur incidere*.

Col. 93 E Non pauci cod. *dicitur*, vel *dictum fatetur*, id est, abit, seu pervagatur.

Col. 82. C. Mſſ. nonnulli, *& spiritu adolere*.

Col. 97. B. Carn. *qui sedentem persequeris, incidere ipso usque in profundum*.

Col. 105. F. Gemet. *vel quod æstus tempore solemnis illic spiret flatus aquilonis*.

Col. 114. B. vet. edit, ac mſſ. aliquot, *insida decipula decipere*. Iidem mſſ. soli, *nunc visco eis fallere*.

Col. 121. B Mſſ. aliquot. *Tactus non utitur flore*, &c.

Col. 122. B. Nonnulli mſſ. *reverentiam senatorum*. Melius alii aliquot, & vet. edit. *senatorum*. Plures tamen ac Rom. edit. ut nos in textu.

Col. 123. B. Cod. bene multi, *non aliquos adire*.

Ibid. F. Mſſ. nonnulli, *& nutrito & sedulitate curæ*, &c.

Col. 125. D. Mſſ. aliquot, *& quo puriorem aere id temporis attrahunt spiritum*.

Ibid. E. Mſſ nonnulli, *si quis eos vel fucos persuaderet*.

Ibid. Cod. aliquot melioris notæ, *qui concentu e ossi obstruuntur buccæ, feratur aptius*

Col. 126. B. Aliquot mſſ. *Fertur his niger vermis*.

Col. 127 A. Quidam mſſ. *voluit propagari*.

Col. 128. F. Amerb. & Erf. *confracta prudentes, instill propria justitiæ*. *Caritatem*, &c.

Col. 129. A Mſſ. aliquot, *consuevit effundi*.

Col. 129. A Mſſ. aliquot, *tamquam pravisus lupus*.

Col. 161. C. Tres mſſ. *ad officinam crudelitatis*.

Col. 164. D. Mſſ. aliquot. *Gratias ago Domino*, &c.

In libro de Paradiso

Col. 167 E. Mſſ. aliquot. *Studendum est id solertius indicare*.

Col. 168. B vet. edit. cum tribus mſs. *Numquid indigens*.

Col. 177. C. Mſs. Clarom. *intra mortalia se tuerie*.

Ibid. C. Rom. edit. *specimen suscepit laboris*.

Ibid. E. Mſs. 5. *decens per recta naturæ munus*, &c.

Col. 178. E Cod. div. *obviandum esse sermoni*.

Ibid. F. Mſs. fere ad unum, *facilius ab hinc*, &c.

Col. 179 C. Plures mſs. *et causam mortis intellige, quia* &c.

Ibid. Mſs. prope omnes *propter figuram futuram*.

Col. 180. C. Rom. edit. *Bonum autem lignum cognitionis & boni mali*.

Col. 183. B. Mſs. 2. *Scientiam boni et mali habere non potuit*.

Ibid. F. Rom. edit. *ut sciat pravum vitare, et prudens subeat custodia*.

Col. 184. C. Rem. cod. *in vitium deformitatis ruabit*.

Col. 204. Eædem edit. *medicinalis secura*, &c.

Col. 206. B Mſs. fere ad unum, *Colligenda est omnis extensio*.

Col. 207. E. Mſs. aliquot, *constiflati in patientia*.

In libris de Cain et Abel.

Col. 215. A. Edit. omnes, *sua non præferat*, id est, non dicat sibi esse propria. Mſſ. tamen negationem omittunt: nec male si vox *suo* posita sit pro voce *ejus*, ut referatur ad Deum.

Col 227. A. Cod. Div. *At vere secundum ministerium*.

Col 241. A. edit. omnes, *Ipse autem Deus Pater*.

Col 243. A. Eædem edit. *sensum spiritalis intelligentiæ altius*, &c.

Col. 246. B. Vet. edit. & 2. mſſ. *si decidant*: unus, *si decidentur*. Omnes edit. *Viri consulteres*. Mſſ *viri consultores*.

Col 248. E Rom. edit. *quæ auferre consueveram*.

Col. 249. B. Edit. vet. ac Parif. quædam, *quod optimum supinus declarare*.

Col. 250. C. Cod. Div & Laud. *His ergo valent (l. valeant) & vividus*.

Col. 251. A. Vet. edit. & cod Flor. *Ne venis & fallaciibus*. Rom. sola *ne vanis* &c.

Ibidem B. Edit. omnes, *Et ita castigatos*, &c.

Col. 254. B. *Montes mortis*, in sola Rom. edit. desiderantur.

Ibid. E. Tres mſſ. *Vult se provocare ad veniam*.

Col. 255. A. Div. *non agnovisset effectum*.

Col. 256. D Edit. ac pauci mſſ. *absolvitur pura illi cælistique sententia*.

In libro de Noe et Arca.

Col. 273. A. Edit. *aptam & continentem*, Mſſ. *aptam & tenacinentem*.

Col. 292. B Rom. edit. *quod tangibili materiæ subjacet*.

Col. 294. A. Omnes edit. *Spiritus igitur virtute*. Omnes mſſ. ...*divina virtute*.

Col 295 C. Rom edit *germinare arbores, germinare fructus*.

Ibid. F. eadem edit. *super montes Ararath*.

Col. 315. A. Mor. cod. *diversi colores illa specie demonstrantur*.

Col. 328. D. Omnes edit. *errorem suum nesciat*. Mſſ *non nesciat*.

In libris de Abraham.

Col. 330. A. Mſſ. fere ad unum, *sempubliam gererent*.

Col. 331. D. Rom. edit. *connexis passionibus corruptibilibus*.

Col 333. B. edit. *alienam uxorem incestet*. Quidem mſſ .. *incesset*, potiores ut nos in textu.

Ibid. D. Mſſ. aliquot, *externis ac barbaris erroribus*.

Col. 334. Mſſ. E non pauci, *amputavit simbriam discordiæ*.

Col. 336. B. Mſſ. 2. *a prudentiore deflexerat*. 1. *Haud prudentior deflexerat*.

Col. 340. B. Lovanius legendum conjicitat, *culpam prætexunt*. Sed nihil mutandum; cum verbum *prætexunt* referatur ad vocem *gratia*.

Col. 343. C. Mſſ. 2. *pro corporis allationem*.

Col. 360 C. Nonnulli mſſ. *festinat autem pro loculo*, &c.

Col. 365. D. Edit. Rom. *per circumventionem sensus*.

Ibid. Mſſ. 2. *deflexus ad culpam est*.

Col. 373. D Omnes edit. cum Torn. cod. *quibus colligato intestis*.

Col. 374. B. Eædem edit. *illecebras efficiunt*. omnes mſſ .. *efficiens*.

Variæ quædam lectiones inter omissas non contemnendæ.

Col. 378. A. adit. & pauci mss. *fes pravido doctore*.

Col. 379. B. Amerb. Eras. & quidam mss. *posse restringere*.

Col 382. Mss. unus aut alter, *gravitatem autem. &c.* Melius alii ac edit. *germanitatem*, hoc est, varitatem & sinceritatem.

Col. 382. F. Rom. edit. *abscondita, & perspicua*.

Col. 393. E. Edit. omnes, *valles terræ & caucava*. contra mss. omnium auctoritatem.

Col. 401. F. Rom. cod. Maz. *perfecta ofseus fidei*, &c.

IN LIBRO DE ISAAC.

Col. 423. A. Edit. ac pauci mss. *ut comprehendatis*. Alii plures potioresque, *ut omnes comprehendatis*.

Col. 424. A. Edit. paucique mss. *in sola Deo exultat*: reliqui melius... *justus exultat*.

Ibid. E Omnes edit. ac mss. nonnulli, *naturæ melioris nobilitas*, &c. Sed optimi quique legunt, *creaturæ*, &c.

Col. 433. Mss. aliquot, *quæ descendit a deserto?*

Ibid. C. Edit. Rom. cum mss. aliquot, *bonis adoribus flagret*.

Col. 437. E. Nonnulli mss. *familiaritate carnisque amplexu*.

Col. 439 A. Omnes edit. cum paucis mss. *præmittebat insignia*.

Col. 442. E. Mss. aliquot, *prophane fertur præcipitia*.

Col. 444. D Mss. non pauci, *Naassan, id est, serpentini*.

Col. 446. B. Cod. aliquot, *lapsus allevet*, vel *ablevet*.

Col. 447. D. Omnes edit. *jaceat in lectione*: omnes mss. *in dilectione*.

IN LIBRO DE BONO MORTIS.

Col. 467. A. Pleriqua mss. *quæ velut vermes quidem animam*, &c.

Col. 475. B. Nonnulli mss. *Cum gravior eos pœna intra se laniet*.

Ibid. D. Omnes edit. *apud eos mala est*; omnes mss.... *amara est*.

IN LIBRO DE FUGA SÆCULI.

Col. 491 B. Edit. omnes, *effusa mentem occupat*.

Ibid. B Paris. quædam, *magis esse reum, quem*, &c.

Col. 495. D. Mss. aliquot, *contemplationem regiæ civitatis*. Minus bene.

Col. 500. C. Quidam mss. *cognitionem generis humani*. Commodius alii & edit. *cognationem*, &c.

Col. 515. A. Mss. non pauci nec inferioris notæ, *Sara ad perfectum venisse*, &c.

Col. 518. B Edit. quædam Paris. *consutæ potestate perculsa*.

IN LIBRO DE JACOB, &c.

Col. 526. B Rom. edit. resecaverat, *hoc est, malitia judæorum*.

Col. 530 B Edit. Eras. & seq. *quæ insequuntur reluctantibus*.

Col. 532. Rom. edit. *& locutus non fuissem*.

Col. 535. A. Edit. *Quid igitur profuit*.

Col. 540. A. Mss. nonnulli & edit. omnes *in possessione veri boni*. Alii mss.... *veri & boni*, &c.

Col 551. B. Mss. duo, *fundere consuevit*; totidem. *favere consuevit*.

Col. 558. D. Cod. aliquot, *tamquam in spelunca*.

Col. 560. E. Rom. edit. Sole, *& in consilia eorum non contendant .... furor eorum, quia pertinax*.

IN LIB. DE JOSEPH PATRIAR.

Col. 578. F. Rom. edit. *Si rectum est fratribus & ovibus*.

Ibid. Eadem edit. *Et venit, inquit, in Sichem*.

Col. 581. Omnes edit. ac mss. 2. *negotiantibus boni odoris*: reliqui, *bonum odorem*.

Col. 601. D. Rom. edit. *in sauviviis coram te*.

IN LIB. DE BENEDICTION. PATRIAR.

Col. 618. C. Rom. edit. *gentium congregatione divimendos*.

Col. 620. F. Eadem edit. *benedictus donec veniret*. Aliæ ac mss. omnes, *benedictus ducta per reges, donec*, &c.

Col. 621. B. Omnes edit. *copula gratiam nuptialis*: omnes mss. ut nos in textu.

Col 627. A. Edit. & quidam mss. *divisiones tentationum vidit*.

Col. 628. A. Rom. edit. *erit fortitudo tua .... & proteget te Dei principatus*.

Ibid. C. Mss. aliquot, *ne casu vitis sarmentorum*, &c.

Col. 629. E. Mss. nonnulli, *in ea præfiguratio Christi*, &c.

Col. 632. B. Rom. edit. *a fructibus cæli, & rore, & abyssorum fontibus deorsum, & secundum horam a fructibus solis sursus*, &c.

Ibid. C. Cunctæ edit. *super omnes Deus*. Mss. contra fere ad unum, *super omnes Deus*.

IN LIBRO DE ELIA.

Col. 643. C. Edit. *in die frequenti*: scripti cod. *in die insigni*.

Col. 645. D Edit. ac mss. nonnulli, *sobrietatis & abstinentiæ*, Thuan. & alii, *sobrietatis & abstemiæ*.

Col. 646. E. Mss. aliquot, *mundus haberet perire*.

Col. 650. A. Rom. edit. *insultantium sibi ebrietate periit*.

Col. 654. D. Aberat vox *jura*, ante *defuncti*, omnibus edit. sed ea in omnibus mss. invenitur.

Ibid. F. Omnes edit *nescit vinum quærere*: mss. vero, *nescit vini quærere vetustates*, nonnulli, *venustates*.

Col. 660. E. Eadem edit. *non epularis, sed prælearis*, Mss. contra, *non prælearis, sed epularis*.

Col. 661. B. Edit. ceteræ, *longius contentiones diversæ, et magna*, &c.

Col 663 A. Mss. fere ad unum, *nec ferre vis ad sepulcrum*: fortæ, *nec ferre jus*, &c.

Col. 664. D. Edit. *vacare orationi, occurrere jois*, &c.

Col. 665. E. Rom. edit. *venenum sapientiæ*: aliæ omnes, *venenum insipientiæ*.

Col 666. B. Ubi omnes edit. *somnus bis mors est*; reponendum e cunctis cod. *somnus bis mutuus est*.

IN LIBRO DE NABUTHE.

Col. 689. A. Omnes edit. *qui mihi ablegavi filium*. Elegantius mss. *abnegavi filium*.

Col. 693. A. Eadem edit. *qui uni scias, multa bona sunt ... Quid hoc melius bono, si pauperibus*, &c. Mss. magis apposite, ut in textu.

Ibid. E. Edit. *in auctorem boni operis redit*. Mss. vocas, *boni operis*, non agnoscunt.

Col. 695. E Rom edit. *et scripsit litteras ... et scriptum erat in litteris*, &c.

Ibid F. Mss. aliquot antiquæ manus, *benedixit Deum et regem*.

Col. 701. B. Vet. edit. *parietes vestitis auro, homines nudatis*. Rom... *veste nudatis*. Sed in mss. voces, *auro ... veste*, desiderantur.

IN LIBRO DE TOBIA.

Col. 717. D Omnes edit. *ne quem ex filiis captivitatis*: omnes mss. *ne quis*, &c. Unde intelligas regio edicto non solum Tobiam esse comprehensum.

Col. 718. C. Rom. edit. *in illam terram profectos*, &c.

Col. 724. A. Era. & edit. seq. *jurgiis vigilantem adoritur*. Amer. cum mss. *injuriis*, &c.

Col. 727. B. Omnes edit. *ut patiatur aliquid verecundiæ*. Aptius mss. *ut præteratur*, &c. Consequentes autem Rom. edit. *dispendiis oneraverit emtorem*. Haud male, si vel unos mss. illi accederet.

Col. 728. D. Rom. edit. sole *graviusque quam servitus*.

Ibid. D. Omnes adit *furibundo vultu*: omnes mss. *pudibundo vultu*.

Col. 731. D. Eadem edit. *usuræ victoria*: mss. fere ad unum, *usura victoria*.

Col. 749. B. Cod. Dion. *pejora indicat*: alii omnes, *superiora indicat*; edit.... *indicant*.

Col. 753. D. *In qua continentiam docet*, refectum fuerat in Rom. edit. Infra vero ubi omnes edit ac mss. nonnulli, *quid te fœneraro cupiat*, alii legunt, *quid te*, quidam (*quid de te*) *fœneratore cupiat*.

IN LIB. DE INTERPELLAT.

Col. 761. B. Edit. & mss. duo, *perfossus etiam*; alii, *perfusus etiam*.

Col. 762. A. Mss. aliquot, *iste vir esse mercenarius qui sua prodiderit*.

Col. 768. B. Omnes edit. *& protectione dignationis*: omnes mss. *& protectionis dignatione*.

Col. 769 B Cod. duo, *adversum me laborem*.

Col. 779. B Edit. *Sanctus se se colligit*. Melius mss. *Sanctus colligit*, nempe *animam*, quam vox sequenti versu exprimitur.

Col. 781. C. Mss. duo, *si bene sibi consulit*.

Col. 785. D. Edit. *de pulvere me finxisti*: omnes mss *pulverem me finxisti*.

Col. 791. B Edit *nec fratris germanitatis pietas*: mss. *nec fratris germanitati*, &c.

Col. 792 C. Edit. *appropinquantibus esse suffugia*, mss. *suffragia*.

Col. 801 A Rom. edit *si obviamus ei*: aliæ cum mss omnibus, *si observamus eum*.

Ibid B. Eadem edit. *stultitiæ ejus respondit*. Et infra, *solve venire rerum subversa*.

Ibid. E. *Id est, non sicut justi*, hæc verba in Rom. edit. resecata fuerant.

Ibid. Eadem edit. *in stultitiæ sua potentia*.

Col. 817. B. Omnes edit. *sacrilegii abstinentiæ*; omnes mss. *sacrilegii sævitate*.

IN LIB. APOLOGIÆ DAVID.

Col. 825 C. Rom. adit. ista jugulaverat: Sena *& alter legitur error ipsius, quod numerare fecerit populum*; quæ nos ex omnibus mss. & ant. edit restituimus.

Col. 830. B. Edit. vet cum paucis mss. *delessa virtutis*: Rom. cum reliquis *defuisse virtutis*.

Col. 835. B. *Honestum est enim*, & quæ sequuntur usque ad verbum, *Specta*, &c. in Rom. edit. ablata fuerant.

Col. 836. E. Rom edit. *& libavit illum Domino*. Ita etiam infra.

Col 837 D Eadem, edit. *verecundiam conscientia*: commodius aliæ ac mss. *verecundiam concupiscentiæ*.

Col. 839 C. Rom. edit. sola, *per diversa deserta exul errabat*.

Col. 842. E Mss. quatuor, *se natis, se auctis*, &c.

Col. 843 E. Mss. aliquot, *Peccati radix iniquitas*.

Ibid Edit. vet. *bonis factis, & tamquam malis*: Rom. edit. *& bonis operibus tamquam aliis*, non male. Attamen plerique omnes mss. nobiscum faciunt.

Col. 845. D. Rom. edit. *summum Deum videmur arguere mendacii*.

Col. 849. C. Omnes edit & quidam mss. *in loco pascuæ*: mss. magno numero, *in loco viridi*.

Col. 852. B. Mss. aliquot, *emendare consueverunt ... agellulos religare*.

Ibid. D. Mss. quatuor melioris notæ, *Quia qui projicitur a facie ejus in tenebris constituitur*.

Col. 853. D Rom. edit. *Cui debetur lætitia salutaris redditur*: *redditur autem rationali naturæ. Lætitia vero*, &c.

Col. 855. E Mss. non pauci, *suo imputatum esse peccata*.

Col. 858. A. Aliquot mss. *suis diversis in voluntate sua*.

F I N I S.

